IN OMNES CATHOLICAS EPISTOLAS,

necnon Acta Apostolorũ, & Apocalypsim, ac nonnullos Hymnos ecclesiasticos, Commẽtarii doctissimi: à D. Dionysio Carthusiano conscripti, summa diligentia à mẽdis quibus scatebant repurgati.

Acceßit index rerum & verborum locupletißimus, nunquam antea excussus.

PARISIIS,

Apud Ioannem Ruellium, sub intersignio Caudæ vulpinæ, via Iacobæa.

1548.

Typographus candido lectori.

Vantum mihi in votis semper fuerit, vt quos suscipio excudendos authores, correcti & emēdati in lucē veniāt, fidem faciūt ea quæ abhinc biēnium nostris prælis cōmissa sunt. Cū autem statuissemus aliquando Dionysij Carthusiani lucubrationes, tam in Catholicas septem epistolas, quàm Paulinas excudere: nobis virisq; doctis iuxta ac piis (qui in ea re operam suam nobis minimè denegandam putauerunt) visum est, collatione multorum eorúmque veterum codicum, à mendis quibus multis quidem scatebat vendicare, ac totum opus ipsum veluti reformare: vt nonnulla prætermissa, quædam permixta, ac (vt ita dicam) loco transposita, & non pauca parum probè distincta, iam pristino nitori restituta, ac in suam seriem & ordinē summa cura & diligentia redacta sint. Qua in re qui suscipiendi labores, quóue indicio opus fuerit, non est hìc narrandi locus. Cæterùm indicem penitus innouauimus, quòd qui circumferebatur & breuior esset, & multis in locis fallax: vt qui ex maioribus exemplaribus ad minora traductus esset. Qua in re quis quæ committi potuerint non videt? Quicquid tamen id sit quod effecimus, id totum vt tuorum consuleretur vtilitati studiorum factum est. Nobis verò abunde satisfactum erit, si nostros labores, ea qua tibi mente offeruntur accipias. Vale. Lutetiæ, Idib. Apri. 1548.

REVERENDO
IN CHRISTO PATRI ET DOmino, domino Nicolao Vueste, Episcopo Eliẽsi in Anglia, ac Carthusiẽsis ordinis fautori præcipuo, F. Theodoricus Loër à Stratis, Carthusiæ Colonien. & monachus & vicarius. S. D.

VVM tanta hodie vndique penè terrarum versetur apud homines malitia, præsul ornatißime idémque reuerendißime, vt nullus proborum virorum in libris edendis conatus & zelus (quantumuis pius, quantumuis sanctus) reperiatur, qui non ab aliquibus persecutionem patiatur: inoleuit iam non pœnitenda consuetudo, vt nihil nouum recénsue literarum in lucem edatur, maximè typis excussum, quod non prius alicui viro heroico dedicetur, qui authorem à maleuolo malignorum incursu strenuè vindicet, ac ora obstruat loquentium iniqua. Hinc ego iãpridem elucidationem illam præclaram Dionysii nostri in Euangelia cum dare cœpissem in medium, mox illi (quod hodie fieri solet) meditabar patronum, Serenißimum videlicet dominum Angliæ regem. Neque enim illo magis congruum, neque dare potuimus potentiorem. Quippe cum in Euangelio quidem catholicè elucubrato nemo alius debuit patrocinari, quàm germanè euangelicus, cuiusmodi rex Angliæ creditur: qui vel à summo pontifice, vel à cardineo patrum cœtu dignus fuit merito suo vocari fidei defensor. Scripsit nanque in Lutherum pro sacramentorũ assertione tã disertè, támque efficaciter, vt nescias vtrũ plus armis an literis rex ille vtrobique potẽtißimus valeat. Speciosior tamen est victoria multóq; gloriosior, si rex magis philosophãdo quã pugnãdo superauerit: nec tã est rarũ armis, quàm literis atque virtute regem præstare. Itaq; cũ maiestati eius regiæ lõgiori epistola librum

nuncupare statuissem, atque præ manibus abunde adfuissent hæc aliáque præstantiora laudũ argumenta, vnũ hoc nos impediuit, quod calchographus absoluere nimium festinauit opus. Vnde præueniẽs nos id egit, ne quod volebamus, cũ rege longius fas esset loqui. Arbitror (tametsi tanto regi parum loqui meam exiguitatẽ deceat) pro fauore tamen quem semper in pectore habeo, tum erga regem, tum erga Angliam illam nobilissimam, & liberior fortasse fuissem in epistola & prolixior. Verùm quicquid quod tum dici potuit aut debuit, est neglectum, id regis nomine, tua nunc reuerendissima paternitas accipiat. Gaudeo nanque occasionem mihi datam per tuam humanitatem, qua vltrò currentem prouocasti, vt ad tuam amplitudinem ausim scribere liberius, nec metuam quòd grauatè id feras, qui etiam beneficiis me impellas. Scio equidem me indignum, qui tam docto, tam seni, tam maturo, tam pio, támque reuerendo Antistiti, iuuenis ego indoctus monachúsque scribam. Verùm profectò dignissimus es tu, quem nemo taceat, quẽ certatim laudent omnes: quippe quem modestia, integritas, ætas, scientia, humanitas atque in studiosos fauor munificentiáque tam faciunt cunctis celebrem, quàm vulgatum: nec minor tibi ab omnibus pro virtute exhibetur, quàm pro dignitate reuerentia. Porrò liberalitas nemini te non reddit amabilem. Nam quis reuerendissime pater est studiosorum, qui tui fauoris, tuæ fuerit beneficentiæ expers? Libros, studia, virtutem, & quicquid pietatem redolet amas, foues, promoues. Nihil luxui, nihil voluptati, nihil ostentationi, nihil denique das vanitati, sed Christo à quo habes, rependis omnia. Quæ expertus sum loquor. Ioannes Hougthon Londoniensis Carthusiæ prior, vir admodum venerabilis, cum tuas mihi scripsisset & virtutes & laudes, quàm iucunda tibi pariter Dionysii nostri foret lectio, addidit. Porrò quàm gratuletur paternitas tua labori ac operæ, quã pro huius æditione nauamus, quámque sit iuuare parata, subindicat haud vulgare illud subsidium, quod huic negotio promouendo iamdudum vltro misisti. Tuæ id gratiæ, tuæ beneuolentiæ acceptum refero amplissime pater, non meis meritis: atque ideo tui candoris argumenta hinc sentiens, si vni, inquem, Dionysio Reuerendus hic pater tantum impendit, si in me hactenus ignotum tanta confert beneficia, quid in pauperes, quid in orphanos, quid in viduas, quid denique in afflictos omnes suæ gentis facit? Hæc tacitus ipse mecum cogitans, quod è patria tua ab omnibus clamatur, non taceo. Quis æquè xenodo-

chia

chia consolatur? Quis monasteria sic amat? Quis miseris consolationem, patrocinium, stipémque quotidianam perinde largitur? Damnum reuera graue æstimas, si te prætereat nudus abs te non vestiendus. Si quispiam pietatis tibi præripiat officium, non leuem iacturam arbitraris. Imò quemadmodum sibiipsis inuident auari, si aliena viderint augeri lucra, ita religiosa tu afficeris tristitia, si pietate te putes à quoquam superatum. Doles vehementer, si quopiam humanitate te conspexeris inferiorem. Hæc munera sunt episcoporum, ijs ornamentis fulgeat Ecclesia. Oportet, inquit Apostolus, episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem. Quis pater, quæso, amplissime ad senium vsque, atque tu, tanta viuit innocentia? Quis (ne prætercam quod Apostolus non tacet) Dei sic agit dispensatorem, vt bona sua in egenos in pios, in doctos, imò in Christum eroget? Amant religiosi, amant pauperes. Monasteria te cuncta venerantur patrem. Et cũ in omnes sis piissimus, in religionem tamen Carthusianam quàm præcipuus sis benefactor, sentiunt quotquot sunt in Anglia nostri ordinis, potissimè Londoniarum domus. Videbor iam superfluus, videbor onerosus, si quæ enumerat Apostolus reliqua in te voluero commendare. Scit enim vniuersa Anglia virum te esse virtutis, vtpote qui non solùm in teipso, verùm in omnibus quoque virtutem colis, deuotionis pariter & sanctimoniæ obseruantissimus. Heu reuerendissime pater, quantis est gemendum lachrymis, quòd huiusmodi non sunt omnes episcopi? Heu quanto est mœrore plangenda illorum deformitas, qui neque scientia, neque virtute instructi, externis se duntaxat implicant actionibus? Principes se magis gloriantur vocari quàm episcopos. Siquidem quicquid negotiorum est temporalium tractant: reliqua propter quæ sola sunt episcopi, vicariis committunt. Prætereo ꝙ nonnulli cum sint ecclesiastici, quos ecclesia à cunabulis aluerit, imò qui à parentibus propemodum nihil, ab ecclesia habeant & honores, & diuitias, hostes tamen sunt ecclesiæ, impia hereticorum dogmata cõniuentibus oculis admittentes. Quid agitur de ouibus Pater, si lupi sunt pastores? Cæterum quantas Lutheri aliorúmue hæreticorum dogmata calamitates pariant, quanta hinc Reipublicæ eueniant pericula (nam animarum quæ grauiora sunt damna atque exitia taceo) vniuersa hæc Germania, quamuis cæca, sentit. Ciuitates certæ quæ ab initio dogmati pestifero restiterunt, pace gaudent haud vulgari. At quæ in templa, in diuorum imagines, in monachos

debacchatæ sunt (hoc seculo insignes, qui in eos qui se aut non potuerunt, aut noluerunt defendere, audaces pugnauerint) quantos propterea rerum tumultus, quātas factiones, rebellionē, timorem, perfidiam, erumnas sibi consciuerint, nulli non est manifestū. Nulla ibi fides, nulla amicitia, nullus honor parentum, nulla in pauperes misericordia, nulla in proximum iustitia, nullū fœdus, nulla virtus, nulla pietas: ad extremū nihil manet apud eos sanctum, nihil non inquinatum, sed furor, egestas, libido simul omnia miscent. Ea propter nunquam satis laudari potest optimi sapientißimique regis Angliæ consilium, qui dum ab impietate Lutherana suum tutatur regnum, à seditionibus, à tumultu, à rebellione quoque interim illud seruat immune. Quomodo enim populum haberet subiectum, si deo, si ecclesiæ hunc repugnare sinat? Nam si Dei aut ecclesiæ semel excusserit iugum, ridiculum est expectare vt regis imperata seruet plebs seditiosa. Quocirca si plebem voluerit sibi rex habere subiectam, compellat hanc necesse est vt deo primùm, deinde ecclesiæ obediat. Deflenda esset proh dolor riuis lachrymarum angelica illa Anglia, si (quod Deus auertat) à fidei synceritate, si ab Ecclesiæ obedientia semel desciuerit. Nam cum omnia secunda, omnia serena, omnia fortunata atque iucunda istuc non aliter atque in aceruum congesta sunt, quàm dolendum foret, si cuncta hæc simul obnubilaret Lutherana tempestas? Nam si ijs qui laudarunt est credendum, reuera est Anglia angelica terra atque paradisus altera: cuius si prædicare voluero vbertatem, si amœnitatem vrbium, si hominum ciuilitatem, excedam necesse est epistolæ modum. Hoc igitur loco haudquaquam recensebo, quæ hanc gentem antiquitas produxerit, quibus sit illustrata maioribus, quorum fuerit armis aucta & propagata, aut qui mores, quæ leges hanc gentem venustauerint, sed nec quo sit tempore fidei salutem assecuta. Hæc enim omnia grandi vix possent volumine differi. Agnosco præterea ad hoc ingenij mei tenuitatem haudquaquam sufficere: quare pro horum maiestate quæcunque dicerem, non satis digna offerrem. Quapropter Angliæ excellentia me superatum satius est fatear, quàm vt minora atque par est de illa prædicem. Habuit hæc olim quibus sit laudata, authores: nec hodie desunt, qui quàm augustum sit regnum, quod nulli cedat, nulla sit laude inferius, quod denique, cum quauis alia prouincia queat de excellentia certare, poßint ostendere. Nemo certe habere Angliam ibit inficias, cur vel opulentißima eidem inuideant

uideant

uideant regna: nec latet quibus olim gentibus, quibúsue imperauerit regnis, non parum superbis scilicet. Verùm ea de re tacere præstat. Huius te decet esse gentis Episcopum, & Angliæ ornamentum & decus. Huic nanque regno licet (quod dixi) opes, fortuna, fruges, pascua, cæteraque id genus varia exuberent, præclarius tamen est, fide, virtutibus, disciplinis, scientia, dexteritate ab initio quo Christo inauthorata est, præstantissimam hanc semper floruisse. Nam reges, Episcopos, Abbates sanctissimos atque miraculis claros, quibus Anglia est nobilis, quis enumeret? Quandoquidem tot legitur referta sanctis viris, vt cæteris quoque tum Gentibus tum regnis exteris non paucos miserit & Pontifices & Apostolos. Quid igitur mirandum, si etiam nunc clara sit doctissimus iuxta ac pientissimis viris? Quis episcopum Roffen. qui ferè primus impium est aggressus Lutherum, satis prædicet? Hic, vt in vno reliquos omnes commendem, adeo est doctus, vt quicquid arguerit, quicquid confutarit, nullus audeat hæreticorum refellere. Hic adeo est scripturis potens, adeo ratione armatus, vt nemo queat refragari. Hic adeo est integer, vt vel inimicissimus quisque illum non audeat calumniari. Quantò pie deus ille cum nostro Fabro, cum Eckio, cum Ioanne Cochleo, cum Iudoco Clicthoueo, atque cum reliquis id genus doctis admirandisque viris, sudauit labores? quibus affecit se vigiliis, ne non castam omnibus integramque tutaretur fidem? Hi viri, hi heroes cum aliquot aliis multis & piis & doctis nisi fuissent, nisi pro Dei domo murum se obiecissent, prorsus de tota Europa actum esse nullus ambigeret. Adeo enim crescit, adeo grassatur hæreticorum pestiferum hoc virus, vt haud parum sit formidandum, id quod Romanæ atque occidentali ecclesiæ per diuam Brigittam dominus interminatus est, futurum aliquando (quod iam videtur instare) vt quemadmodum olim à Iudæis, & nunc à Christianorum cordibus eiectus est: ita à nobis ad nouam & hactenus incognitam gentem & fidem, ecclesiam suam transferat. Satis superque satis, profectò eò nunc confluunt omnia, quò fides à Germania explodatur: tanta est vbique & scribendi & sentiendi licentia, tam pertinax furor hæreticorum, tanta piorum ac verè Christianorum oppressio, tanta denique superiorum, præsertim eorum qui resistere deberent, dormitantia. Vnde non multum abest, quin CHRISTI Euangelium, Christique virtus, in factis miraculis, diuina negetur. Atqui

librum huius impietatis plenum totúmque execrabilem, iam nuper vidimus Verùm quid hoc (quæso) aliud est, quàm Machumetanæ perfidiæ initium? quid (inquam) aliud est quàm fidem Christianã abrogare, radicitusque exterminare, dũ impune impiißima quæq; vel ex Hebraicis, Arabicis, siue Chaldaicis superstitionibus euulgantur? Eam ob rem nos è diuerso pro euulgandis Dionysij operibus feruentiores insistimus, quo clauum clauo retũdamus. Nihil ea in re intermittemus, quod poßit à nobis desiderari. De tua haud secus confidimus integritate, Reuerendißime pater, tuo confidimus zelo, qui primus ex Anglia nobis aduersus hæreticorum castra suppetias misisti. Non inferiora de reliquis doctißimis viris expectamus, quo omnes vno agmine, vno impetu, adunatis copiis auxiliisque comportatis, impia dogmata deturbemus. In euangelia iã pridem (quod dixi) quæ noster scripserat Dionysius, Angliæ regi potentißimo dedicauimus: nunc quæ in Epistolas canonicas, Acta Apostolorum, & Apocalypsim, & Hymnos aliquot veterum ecclesiasticorum è prælo veniunt eius lucubrationes, tuæ R. P. debentur. Sic enim congruum maximè duximus, apostolicam eruditionem episcopo (vtpote qui in apostolorum locum succeßit) eique docto, & apostolicam vitam imitanti dedicare. Suscipias igitur clementi pietate Amplißime præsul, virtutum ac literarum antistes, D. Dionysij tui, mei, nostri, imò Christi (& quia Christi, ideo plus nostri) opus nomini tuo dicatum, patronúmque te sentiat candidum, contra sibi hostes insurgentes, qui illam eius phrasim humilem planè ac piam in calumniam trahere non verentur, quasi nil præter eloquentiam & sermonem phaleratis flosculis ornatum in legentium cordibus iam fructificet: quum tamen (quod Christiana doctorum omnium pace dixerim) postquam sancta mater ecclesia huiusmodi viris facundis & eloquentibus, scriptáque sua coloratis curiosisque sententiis ornantibus multiplicata fuerit, non tam virtutibus ac meritis creuisse, quàm vitiis decreuisse cernatur vndique, imò vtinam non cerneretur. Non quòd eloquentia illa & sermonis facundia in causa fuerint, sed quòd paucißimi hodie reperiantur (heu miseros nos) qui quum præclara scientia cæteris præemineant: inflationem, quæ ex ea veluti è panno tinea nasci solet, deprimere & extinguere strenuè conentur. Hos præcipuè veluti digito monstrasse videtur D. Paulus dicens: Scientia inflat. Horum pingue iudicium & sententia præpostera non accipiatur: sed illi interrogentur, qui Christi non tam verbis

quàm moribus imitantur vestigia, qui pro voluptate habent ieiunia, orationes pro delitiis, quibus crux Christi delicata est refectio, qui paupertatem pro summis apud se computant diuitiis, quorum mentes occulta suauitate pietas penetrat, qui terram pedibus calcant, quorúmque cum apostolo conuersatio in cœlis est: hi (inquam) interrogentur, hi testimonium perhibeant, quid de sacratißimi D. Dionysij Carthusiani operibus sentiant. Nam horum testimonium non potest non esse verißimum. Denique, postquam celsitudinem tuam hoc opus nomini tuo dicatum, solita tua benignitate amplexam agnouero, non ambigo, quin & me pauperculum, cuius in reliquis eiusdem pij patris operibus corrigendis & calchographorũ typis tradendis, nocte diéque versatur studium, inter clientulos tuos asciscere quoque dignaberis. Bene vale in Christo Iesu, præsul ornatißime, quem ille instaurandæ pietati ac bonis literis prouehẽdis quàm diutißimè seruet incolumem. Ex ædibus nostris Carthusianis in Agrippina Colonia ferijs diui Georgij gloriosißimi militis & martyris, Anno à Christo nato, M.D.XXXIII.

INDEX RERVM ET VERborum memorabilium, ex Commentariis longè doctissimis D. Dionysij Carthusiani, in Catholicas omnes epistolas, in Acta Apostolorum, necnon Apocalypsim, & hymnos quosdam collectus, additis indicibus literis ea serie vt nihil queas desiderare.

Consiliú

Cur

Deuoti

f

Extermi-

Fructuo-

Iustitia

P

Q

Rationabilis

S

Tene-

Triticum

Virgini-

FINIS INDICIS.

Notabis folia maiuſculi Z, eundem ſeruare numerum foliorum, cum Y, ob id ad finem numeri in indice adſcripſimus Z.

Errata autem (quæ ideo operi præpoſuimus, vt diligens lector librum ſuum à mendis inter legendum eximeret.) ſic legenda ſunt, Folio 2. linea 28. Scriptura (inquit) ſacra aliquando nobis cibus eſt, aliquãdo potus &c. Folio 90. li. 17. e. idcirco oportet nos. Folio 219. li. 20. paganus. Folio 316. li. 5. hypocritarum.

D. DIONYSII A
CARTHVSIANI IN SE-
ptem epiſtolas canonicas,

PROOEMIVM.

OMEDITE amici, & bibite, & inebriamini. Canticorum quinto. Deus omnipotens & æternus, qui ciues ſupercœleſtis Hieruſalem, ſuiipſius clara per ſpeciem cognitione alit & ſatiat: ciues huius in terra peregrinantis Hieruſalem, militantis eccleſiæ non relinquit impaſtos: imò multiplici cibo ac potu nos recreat & cõfortat, atque interim etiam gratioſè inebriat in præſenti: nẽpe ſacramentali corporis & ſanguinis Chriſti refectione, cibo bonæ operationis, pane lachrymarum, pane vitæ & intellectus, & aqua ſapientiæ ſalutaris. Denique inter ſpirituales cibos & potus, quibus cœlitus paſcimur in hac vita, locum habet ſublimem ſacra ſcriptura: quæ hoc facit in anima, quod materialis cibus & potus agunt in corpore. Corporalis etenim cibus & potus primò cõſeruant hominem in eſſe naturæ: ne per conſumptionem humidi radicalis, à calore naturali, protinus moriatur. Sic ſacra ſcriptura ſui lectione, auditione, meditatione, informatione conſeruat hominem in eſſe

B (margin, beside "rum quinto. Deus omnipo-"); C (margin, beside "ſti refectione, ... lachry-")

D gratiæ ac virtutum: ne per consumptionem roris supernaturalis, videlicet sanctæ ac meritoriæ compunctionis, lachrymosæ deuotionis, charitatiuæ & piæ affectionis (de quo rore loquitur Esaias: Ros tuus, deus, ros dulcis) à calore concupiscentię sensualis & passionum feruore, anima spiritaliter moriatur, peccatis succumbens. Hinc quippe beati, qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud. Quia non superantur impetu passionum, nec vitiorum deiiciuntur impulsu. Idcirco in spe, inchoatione, & merito sunt
E beati. Iustitia nanque eleuat gentem, miseros verò populos facit peccatum. Secundò, materiales cibi ac potus perducunt hominem ad debitam quantitatem in longum, latum atque profundum: Sic diuina scriptura facit hominem spiritaliter in altum crescere, per contemplationem diuinorum, & spem cœlestium præmiorum. Et in latum, per charitatis affectum, quæ vndique se extendit, & vsque ad inimicorum amplexũ diffunditur. Propter quod deo dixit propheta: Latum mandatum tuum nimis. Et
F Apostolus: Cor, inquit, nostrum dilatatum est. Dilatatur siquidem cor humanum, dum charitatis feruore perfunditur, omniúmque cupit salutem. Et nunc virtutum insistit operibus mente promptissima: sicut hoc ipsum expertus dixit vir sanctus: Viam mandatorum tuorum cucurri, cũ dilatasti cor meum. Facit quoque scriptura animam crescere in profundum: quia ad spiritalem soliditatem eã perducit: ita vt constans fiat, stabilis, ac matura in moribus, omnium vanitatum ac simulationum vacuitatem ac leuitatẽ detestans. Quemadmodũ Paulus hortatur

hortatur: Stabiles estote & immobiles, abundantes A
in opere domini semper. Hinc impij sunt tanquam
puluis ante faciem venti: quoniam omni tentationum, passionum, vitiorum agitatione hinc inde mouentur: nec mente in deo quiescunt: sed inquieti sunt iugiter. Iustus verò quasi fundamentũ æternũ. Porrò cũ homo hoc modo per eruditionẽ scripturæ in spiritalem altitudinem, charitatiuam latitudinem, virtuosam profunditatem excreuit: perfectus censetur, & spiritaliter plenus ac solidus est. Quod B
considerauit Ambrosius: Plenitudinem, inquiens, vitá iusti habet: inanes verò sunt dies impiorũ. Idcirco nihil vanæ gloriæ, nihil sinistræ intentionis, nihil detestandæ hypocrisis in corde resideat Christiani: sed recti & synceri simus in omnibus. Tertiò materiales cibus & potus ad naturalem ac debitá qualitatem, puta corpoream fortitudinem perducunt ac prouehunt hominem: sic pagina sancta animam in deo cõfortat, spiritaliter armat, victoriosámque efficit, in tantũ vt vitiorum deiiciat aciem, & dæmonum turbã prosternat: imò & pro creatore, pro fide C
pro iustitia parata sit mori. Et hæc omnia facit scriptura, nunc cœlestia pręmia pollicendo: vt dũ ait Saluator: Gaudete in illa hora. (Quando videlicet aduersa multa ac magna patimini) & exultate, quoniá merces vestra copiosá est in cœlo: nunc infernalia supplicia comminando: sicut dum rursus loquitur Christus: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere: Sed eum timete, qui habet potestatem & corpus & animam perdere in gehennam: Nunc animam in Dei

D amore inflammando: ita vt dicat: Quis nos separabit à charitate Christi? Nunc Christum & cæteros sanctos in exemplum hominibus proponẽdo: sicut dũ ait: Qui se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Item Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum vt sequamini vestigia eius. Nunc ad aliarum virtutum exercitia inducendo, atque ad spiritalia prælia animando: sicut dum ait: Non coronatur, nisi qui legitimè certauerit. Et denuò: Resistite diabolo, & fu-
E giet à vobis. Denique, vt ait Apostolus: Omnis scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum, ad corripiendum, ad arguendum, ad erudiendum in iustitia: vt perfectus sit homo, ad omne opus bonum paratus. Insuper materiales cibus ac potus, alios habent diuersos effectus in corpore. Nam vires reparant, tristitiam pellunt, iucunditatem adducunt, floridam faciunt dispositionem in vultu ac membris. Sic planè scriptura virtutes per negligentiam debilitatas ad pristinum reducit vigorem, mœrorem in-
F ordinatum ac tædium fugat, mentem exhilarat, & renouationem facit internam: vt renouetur quasi aquilæ iuuentus animæ. Propterea ait Hieronymus: Pinguissimus est sermo diuinus, omnes in se habet delitias, quicquid volueris ex diuino sermone nascitur: quemadmodum manna secundum vniuscuiusque sapuit voluntatem. Et beatus Gregorius quoque testatur. Scriptura, inquit, sacra aliquando potus. Cibus est enim in locis obscuriorib[9], in quibus per expositionem quodammodo frangitur, vt masticãdo deglutiatur. Potus verò est, in locis aper-

tioribus

tioribus,quia ibi ſorbetur vt inuenitur. Sed & Hugo de ſancto victore diſſeruit: Nihil, inquiēs, in hac vita dulcius ſentitur, nihil auidius ſumitur,nihil mētem à mundi amore ſic ſeparat,nihil ſic animam cōtra tentationes confortat, nihil hominem ad omne opus bonum & ſanctum laborem ſic excitat & inflammat,vt ſtudium ſanctæ ſcripturæ. Hinc in ſcripturis libentiſsimè exerceri debemus, & eius intellectui eſt diligentiſsimè inſiſtendum. Præterea vniuerſos effectus prętactos,ſcriptura ſeu liber ſeptem epiſtolarum Canonicarum, iam exponendarum, ſublimiter parit in anima. Sunt enim epiſtolæ iſtæ mirabiliter ſententioſæ,compendioſæ,& inflammatiuæ: à quarum condigno præconio deficit mens humana. Vnde in prologo totius ſcripturæ ſanctus fatetur Hieronymus: Iacobus,Petrus,Ioannes, & Iudas ſeptem epiſtolas ediderunt myſticas, & ſuccinctas: breues ſimul & longas: breues in verbis, longas in ſententiis: vt rarus ſit,qui in earum non cæcutiat lectione,hoc eſt,à claro & pleno earum intellectu nō deficiat & ſuccumbat. Sic & ſanctus Dionyſius in libro de myſtica theologia allegat beatiſsimum Bartholomæum Apoſtolum (quem ibidem vocat diuinum) dixiſſe: Quòd euangelium correptum ſit & productum. Quod tamen glorioſus Dionyſius ibi valde altè exponit. Præterea iſtæ ſeptem epiſtolæ meritò appellantur Canonicæ,tanquam ad ſcripturam canonicam veraciter pertinentes: & propter dignitatem authorum earum, qui omnes fuerunt ſancti, ac diuini apoſtoli. Qui in ſuis ſcriptis à ſpiritu ſancto infallibiliter dirigebantur, propter quod

D eorum ſcripta ad canonicam ſpectant ſcripturam. Dicuntur quoque Canonicæ, id eſt, regulares: quia in eis reuera ſunt ſaluberrimæ atque certiſsimæ regulæ credendorum & agendorum. Et quamuis propter has rationes etiam Pauli apoſtoli epiſtolæ poſſent dici canonicę: conuenientius tamen nomen iſtud reſeruatum eſt iſtis epiſtolis: eo quòd à diuerſis authoribus ſint conſcriptæ: & ita ab vno eorũ commune nomen ſortiri nequibant. Idcirco commune aliquod nomen fuit eis attribuẽdum: omnẽ vtique E venerabile & condignum. Epiſtolæ autem Pauli ab vno ſuo authore & conſcriptore ritè denominantur. Harum itaque ſeptem epiſtolarum expoſitioni nunc intendendum eſt diligenter, quantum ſpiritus veritatis, ſuperſuauiſsimus, & adorandus paracletus præſtare dignabitur.

Expoſitio

A

EXPOSITIO PRIMI CAP. EPISTOlæ ſancti Iacobi Apoſtoli.

ARTICVLVS PRIMVS.

ACOBVS *Dei & domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus.* Iſte eſt Iacobus, reſpectu alterius Iacobi apoſtoli, Minor vocatus. Minor inquam vocatione ad apoſtolatū, nō ſanctitate & perfectione virtutū. De huius enim Iacobi mirāda atque præcipua ſanctitate, in eius legenda multa legūtur: B
& de eo in Actibus apoſtolorū frequenter fit mentio. Erat ſiquidē primus Hieroſolymitarum Chriſtianorum epiſcopus: erátque excellentiæ tantæ, vt Paulus dicat *Act. 12. 15*
apoſtolus, Iacobus, Cephas (qui & Petrus) & Ioannes, qui videbantur columnæ eſſe, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis: vt nos in Gētibus, ipſi autem in circuncisione euangelizarent. Itaque Iacobus iſte ſanctiſſimus, Iudæorum conuerſioni ac gubernationi ſpecialiter deputatus, hāc Iudæis ſcripſit epiſtolam. Et in hoc, ſua patet profunda humilitas: quod ſcilicet cùm eſſet famoſiſſimæ æſtimationis, & conſanguineus Chriſti (vtpote qui filius erat ſororis virginis Mariæ Chriſtiferæ: & primus, vt dictum eſt, Hieroſolymitarum præſul) non tamen Chriſti Apoſtolum ſe appellat, ſed ſeruum. Seruum vtique non ſeruitute ſeruilis, ſed filialis timoris. Cui ſeruo in euangelio dicitur: Euge ſerue bone & fidelis, &c. Sic quippe & Chriſtus, quem repleuit ſpiritus timoris domini, ſeruus Dei ſecundum aſſumptam naturam vocatur, iuxta illud Eſa. In ſcientia ſua iuſtificabit ipſe ſeruus meus plurimos, & peccatū eorum portabit. Denique Iacobus opportunè vocat ſe ſeruū Chriſti, nō apoſtolū: quoniam ſcripſit Iudæis, qui ad ſuperbiam proni erant, & contempſerunt Gētiles, atque ex gentilitate conuerſis ſe præferebant, vt in Actibus & in epiſtolis Pauli, pluribus patet lo-

Galat. 2. *Iacobus Chriſti cōſanguineus.* C *Matth. 25* *Lucæ. 19.* *Eſa. 53.* *Act. 6.*

D cis.Illos ergo volẽs ſuo exemplo ad humilitatem inducere,
Chriſti ſe nominat ſeruũ potius,quàm Apoſtolum.Sic & ex-
Mariæ ad cellentiſſima atque humillima virgo Maria in ſuis ad ſanctũ.
Ignatium Ignatium epiſtolis,non genitricem ſeu matrem, ſed ancillam
epiſtolæ. Chriſti ſe nuncupat. Quibus exemplis percutitur & damna-
tur ſuperbia noſtra.Quia ſi aliquid ſublimitatis competit no
bis,hoc proni ſumus manifeſtare directè, aut indirectè: ex-
plicitè,ſiue implicitè.Quod verò imperfectionis,vitij,aut vi
litatis noſtræ eſt,ſubticemus.¶Porrò quòd ait, *Dei & domi
ni noſtri Ieſu Chriſti*: poteſt exponi dupliciter, ſcilicet tranſi-
tiuè & intranſitiuè. Poteſt enim ad eandem referri perſonã,
vt ſit ſenſus,Iacobus ſeruus Ieſu Chriſti, qui eſt Deus & do-
1.Ioã. vlt. minus noſter.De quo apud Ioan.legitur: Hic eſt verus deus
Eſa.9. & vita æterna. Et alibi, Vocabitur nomen eius admirabilis,
E conſiliarius,deus fortis.Poteſt quoq; ad diſtinctas perſonas
referri, erítque ſenſus, Iacobus ſeruus Chriſti domini noſtri
& dei, id eſt patris æterni, cuius Chriſtus eſt filius, cuius &
Chriſtus in ſcripturis vocatur,prout homo,in quantum ple-
Pſal.44. nitudine gratiæ vnctus eſt ab eo.Iuxta illud,in Pſalmo,Vn-
Act.10. xit te deus,deus tuus oleo lætitiæ.Vnde & in Actibus ait ſacra-
Luc.2. tiſſimus princeps apoſtolorum:Ieſum vnxit deus ſpiritu ſan-
cto & virtute.Et apud Lucã habetur Reſponſum accepit Sy
meon à ſpiritu ſancto non viſurũ ſe mortẽ, niſi prius videret
Chriſtum domini.Et rurſus apud Luc.vbi recitatur Chriſtus
Luc.10. interrogaſſe Apoſtolos,Quem me dicunt homines eſſe? Pe-
trus legitur reſpondiſſe,Chriſtũ dei. Inſuper nõ ſolũ à patre
vnctus eſt Chriſtus,vt homo,ſed & item à ſpiritu ſancto: ſe-
Eſa.6. cũdum quod ipſemet proteſtatur:Spiritus domini ſuper me,
F eò quòd vnxerit me.Imò cũ opera ſuperbenedictæ trinitatis
ad extra ſint indiuiſa,Chriſtus homo à ſeipſo,prout deus eſt,
vnctus eſt,Idcirco dũ ipſe vocatur Chriſtus dei, nomine dei
intelligi poteſt,nõ ſolùm perſona patris,ſed & deus trinitas,
ac quælibet increata perſona. Quãuis vſitatius & magis pro-
priè dicitur Chriſtus patris,quàm perſonæ alterius. Si expo-
natur primo modo,tunc per verba iſta deſtruitur hæreſis im
piiſſimi Arrij,deitatẽ Chriſti negantis.Si ſecũdo modo, per
ea deſtruitur perfidia cõdẽnati Sabellij,qui patris & filij vnã
dixit eſſe perſonã. Itaq; Iacobus Chriſti ſeruus, nõ ſeruitute,
vt tactũ eſt,ſeruilis timoris.De cuiuſmodi ſeruo ait Saluator:
...us non manet in domo in æternum. ¶Hic Iacobus ſcri
bit

bit ac mãdat, imprecatur, & optat *Duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione. Salutem.* Ante Babylonicam captiuitatem, captę erant decem tribus Israël ab Assyriis, nec interim sunt reductæ. Post captiuitatem autem Babylonicam, tribus Iudæ ac Beniamin redierunt in propria, & cum eis tribus Leuitica, vt patet in Esdra. Quomodo ergo Iacobus scribere potuit duodecim tribubus Israël dispersis, cum aliquæ earum essent reductæ, certúmque est quòd non scripsit decem tribubus remotè à Iudæa translatis, incredulis, & vltra montes Caspios constitutis? Et respondẽdum quòd ex decem tribubus aliqui remanserunt in Iudæa, & crediderunt in Christum. Similiter ex tribu Iuda & Leui ac Beniamin multa millia fuerunt ad Christum conuersa, vt patet in Actibus, vbi & Lucas euangelista testatur, quòd etiam multa sacerdotum turba obediebat fidei, & quòd erant in Hierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi, ex omni natione quæ sub cælo est. Ex quibus plurimi sunt conuersi. Qui & paulo post Stephano prothomartyre lapidato, sunt ab obstinatis incredulísque Iudæis à Hierusalem pulsi, & per regiones Iudææ atque Samariæ, & per alia loca diuersa dispersi. Ex qua dispersione non minorata, sed aucta fuit euãgelica fides, quia dispersi vndique prædicabãt. Hinc & illud habetur: Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Hierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter apostolos. Et qui dispersi erant, pertransibant euangelizantes verbum dei. Ex præinductis constat ineptam esse expositionem dicentis: Quòd Iacobus scripsit dispersis extra terminum Iudææ, ita vt eis non scripserit qui intra Iudæam erãt dispersi, eò quòd illos potuit verbo docere. Imò dicendum, quòd non potuit illos verbo docere, qui per tam diuersas vrbes, regiones, & distantias dispersi fuerunt. Nec Iacobus iste legitur passim extra Hierusalem iuisse ad prædicandum. Nec sequitur: Potuit eos verbo informare, ergo nõ docuit eos scripto. Quoniam etsi informatio per verba vocalia efficacior sit, quàm per verba scripta: tamẽ instructio per scripta ꝑseuerãtior perhibetur, atque ad posteriorum quoque magis manet memoriam. Vnde Paulus apostolus multos instruxit per epistolas, quos & ante & postea docuit verbis. Ioannes quoque apostolus ab exilio Pathmos reuersus, scripsit Euangelium iis quos & quotidianis instruxit sermonibus. Sic & Lucas in

A *Ioan.* 8

4. Re. 25.

1. *Esdræ.* 1.

Act. 2. 5. 6

Act. 6.

Act. 2.

B

Act. 8

C

Act. 1. D exordio Actuũ apostolorum insinuat se eis actus apostolorum euangeliúmque scripsisse, puta Theophilo, quem & verbis edocuit. Insuper Marcus scripsit euangelium suum Romæ, rogatus à fidelibus ibi: qui non solùm à Marco, sed etiã à principe apostolorum Petro quotidie edocebantur vocaliter. Matthæus etiam Nubianos verbo instruxit ac scripto. ¶ Itaque dispersis tribubus mandauit Iacobus iste *Salutẽ*, videlicet beatitudinem vię ac patriæ. Hoc est, meritum & profectũ gratiæ ac virtutum, & gloriam patriæ. Et quia in dispersione & tribulatione fuerunt, informationem eorum à patientia incipit. Dispersi nanque & afflicti tali instructione consolationéque indigent. *Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis*. Ecce quàm charitatiua

E & sapientialis consolatio, quàm dulcis & pia, quàm compendiosa efficáxque instructio. Spiritales filios suos ac subditos vocat humiliter fratres suos. Per quod quorundam in oculis suis magnorum, animositas reprobatur: qui subditos suos, aut inferiores, aut certè, æquales, nesciunt quasi fratres apprehendere, & humili appellatione exprimere, illud Ecclesiastici non aduertentes: Rectorem te posuerunt, noli extolli, esto in illis quasi vnus ex eis. Curam illorum habe, & sic considera. Hinc in Deutero. Deus præcepit de rege. Non eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos. Si igitur regibus & prælatis tam prohibitum est atque damnabile, se super subditos suos extollere, quãtò est iniquius damnabiliúsque, si quis

F se eleuet super eos quibus non præest, aut super æquales, & potissimùm super maiorem superioréſq; suos? quod prorsus diabolicum est. Itaque fratres mei. Fratres vtique conformitate naturæ specificæ, ac identitate originalis propagationis humanæ. Fratres quoque fide & religione, & quia eiusdẽ patris cœlestis filij adoptiui, atque ad eandem hæreditatem supernam vocati. Propter quod quotidie dicimus: Pater noster qui es in cœlis, adueniat regnum tuum: hoc est ad cœlestis regni participationẽ nos proueche: vt ædificẽtur ex nobis muri cœlestis ac triũphãtis Hierusalẽ, & regnũ impleatur cœleste. Fraternè ergo nos inuicem diligamus, nec vnus aliũ aspernetur. Hinc enim scriptum est in Malachia: Nunquid nõ pater vnus omnium nostrûm? Nunquid non Deus vnus creauit nos? Quare ergo despicit vnusquisque fratrem suum? Sic ergo ô fratres omne gaudium existimate, id est, perfectá iucunditatem

[Margin notes: Eccle. 33. — Deut. 17. — Matth. 6. — Psal. 50. — Malac. 2.]

çunditatem iudicate consistere in hoc, cùm in diuersas tenta A
tiones incideritis, id est in multas & magnas tribulationes &
aduersitates veneritis. Quoniam quanuis tribulatio in seipsa
amara sit, & pœnalis, tamen multipliciter vtilis est, & fructuosa
quàm maximè. Idcirco cum gaudio spiritali est acceptanda, & sustinenda. Si enim Dei intuitu & amore æquanimiter toleretur, purgat à vitiis, disponit ad gratiam eámque auget, & virtutes augmẽtat, & Christo propter nos passo patientem conformat. Est quoque signum probabile prædestinationis ęternę, & filiationis adoptiuę, ac dilectionis Dei ad hominem. Deo testãte: Ego quos amo, arguo & castigo. Sed & per eam à futuris eripimur pœnis, & ad beatitudinem pleniorem cõpẽdiosius perueniemus. Cùm ergo quàm fructuosissimum ac saluberrimum sit, in præsenti paternè castigari, multipliciter tribulari, aduersitatibus exerceri, corripi, & ten B
tari, dummodo patienter feratur: nónne insipientiæ & nimię imperfectionis, imò insaniæ est indicium, quòd nolumus aduersitates, correptiones, tentationes, correctiones, libẽter sufferre? Sed statim irascimur, indignamur, turbamur, deiicimur imò vix pro peccatis & excessibus nostris corripi ac corrigi volumus: cum tamen princeps Apostolorũ in prima sua dicat canonica. Hæc est gratia, si propter conscientiam Dei sustinet quis tristitias, patiens iniustè. Quę enim est gratia, si peccantes & colaphizati suffertis? Si autem benefacientes sustinetis, hęc est gratia apud deum. In hoc enim vocati estis. Hęc C
est Christianæ sapientiæ altitudo, hæc Christi doctrina. In aduersis, sicut in omnibus diuitiis, gloriari: sicque Saluatoris sectari vestigia, qui ait in euange. Beati estis, cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos mentientes propter me. Gaudete in illa hora, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Sic igitur omne gaudium existimate, id est, omni gaudio dignum arbitremini, in diuersas tentationes incidere, & eas æquanimiter sustinere: quia per hoc spiritalem cõsolationẽ in via, & plenã fœlicitatem in patria promeretur ac obtinet homo: imò, teste Apostolo: Nõ sunt cõdignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam. Etenim futuræ mercedis ac gloriæ comparatione, omnis tribulatio in hac vita est modicissima reputãda iuxta illud Apostoli, Id quod in præsenti est momentaneũ, & leue tribulationis nostræ supra mo

Tribulationis vtilitas multa.

Apoc. 3.

1. Petr. 2.

Matth. 5.
Lucæ. 6.

Roma. 8

2. Corin. 4.

dum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Cùm ergo infirmi patiantur se vri, secari, incidi pro transitoria sanitate: quid est quòd aduersa perpeti dedignamur pro æterna salute? Rectè itaque disseruit Salomon, Qui impatiens est, operatur stultitiam. Denique in tribulationibus maximè pronus est Deus misereri & parcere. Quemadmodum
Psal. 90. ait, Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum ¶ Deinde subiungitur ratio cur tentationes seu tribulationes pro deo, pro fide, pro iustitia sint cum gaudio perferendæ. *Scientes quòd probatio fidei vestræ.* id est, ipsa vestri persecutio, tribulatio, siue tentatio pro causis prætactis, per quam fides vestra probatur, examinatur, & exercetur: vt pateat an verè & firmiter insit vobis: & vosipsi probemi-
E ni, an verè in fide sitis constantes, & Deo fideliter adhærentes. Quod probatur, inquiritur, & declaratur per hoc, quòd nec propter aduersa fidem eius relinquitis, neque ab eo vos
Sapien. 3. separatis. Hinc scriptum est, Tãquam aurum in fornace probauit electos Deus. Dicitur autem Deus electos & fidem eorum probare & examinare per aduersa, non vt ei innotescãt, sed vt electi cognoscant seipsos, eorúmque virtus & fides aliis ad eorum ædificationem, & dei honorem patescant.
Zach 13. Propter quod loquitur Deus: Ducam eos per ignem, & vram eos, sicut vritur argentum, & probabo eos, sicut probatur aurum. Porrò per tribulationem æquanimiter toleratam fides & virtus hominis probantur. Hoc est, à summo iudice approbantur, atque hominibus demonstrantur, vt eas sectentur.
F Sic ergo probatio fidei vestræ *patientiam operatur*, id est. ad habitualem & firmam patientiam vos inducit. Quia ex actibus sæpe reiteratis habitus generatur. Et ex frequentibus patiẽtiis in aduersis, seu patientibus aduersitatum tolerationibus frequentatis, generatur in homine patientiæ virtus, seu patientia firma & habitualis. Per quam homo facilè ac hilariter patitur, quod antè cum difficultate & remissione patiebatur. ¶ Quocirca sciendum, quòd duplex est patientia, pu-
Patientia duplex. ra, infusa, & acquisita. Et eadem distinctio in aliis virtutibus assignatur. Estque quæstio nõ minima, an virtus infusa & acquisita circa idem obiectũ versantes, specificè distinguantur. Patiẽtia autẽ infusa inest omni homini in charitate & gratia existẽti. Sed patientia ista nõ statim in principio sui aufert ab homine difficultatẽ sustinendi aduersa. Quia virtutes infusæ
non

nō statim tollunt reliquias vitiorum præteritorū,nisi forsan A
in magna abūdantia & excellentia infundantur.Patientia ve
rò acquisita tollit difficultatē sufferēdi aduersa: quia virtu-
tes acquisitę,vitiorū tollūt reliquias. Vnde huiusmodi virtus
à Tullio definitur, quòd sit habitus rationi consentaneus,in *Tullius.*
modū naturę operās. Atq; vt ait Philosophus, signū huiusmo
di virtutis est, delectatio fiēs in opere, id est, delectatio opera
tioni suæ annexa. Veruntamen virtutes infusæ etiā paulatim
crescūt, & perficiuntur. Et tūc excellentius tollūt reliquias vi
tiorū, videlicet pronitatē ad malū, inclinationem ad culpā,
& debilitatem resistēdi peccatis, q̄ virtutes acquisitæ. Gratia
nanq; superior est quàm natura. Tunc quoq; maiorem dele-
ctationē sibi annexā habet virtus infusa, quàm acquisita. Sed C
præinducto verbo apostoli Iacobi, asserētis quòd probatio
patientiam operatur, cōtrarium videtur, quod ad Romanos
habetur, vbi dicitur: Tribulatio patientiam operatur, patien *Roma. 5*
tia autē probationem, probatio verò spem. Si ergo patientia
operatur probationem, quomodo probatio operatur patiē-
tiam? Sequeretur enim quòd esset circulatio in causis & cau-
satis, & idem esset causa suiipsius: quoniā quod est causa cau-
sæ, est causa causati. Et respondendum, quòd in causis & cau-
satis non est circulatio in eodem genere causæ: sed vnum po
test esse causa alterius, & ediuerso, in diuerso genere causæ.
Quemadmodū ambulatio est causa sanitatis in genere causæ
efficientis: sanitas verò causa est ambulationis, in genere cau
sæ finalis: Sic in proposito patiētia operatur probationē effi
cienter: probatio autem formaliter sumpta, operatur patien B
tiam in genere causæ finalis: quia patiētia ordinatur ad fidei
probationē. Hinc ait Beda: Ideo homo tentatur aduersis, vt
patientiam discat, & per eam ostēdere possit, atque probare *Beda.*
quòd firmam fidem futuræ retributionis gestet in corde. Pa-
tientia autē operatur probationem, quia cuius patiētia vinci
non potest, ille perfectus esse probatur. Vnde hoc loco sub-
iungitur. *Patientia autem opus perfectum habet.* Porrò proba-
tio fidei patientiam operatur, quia hac ratione fideles per pa
tientiā exerceentur, vt per eam fides eorum quàm sit perfecta,
probetur. Sed cùm multæ sint virtutes patientia digniores &
perfectiores, videlicet virtutes theologicę, iustitia quoque &
fortitudo, latria atq; prudētia: cur dicitur opus perfectum ha *Patientiæ*
bere? Respōdetur, quòd multiplici ratione patientia dicitur *cōmēdatio.*

D opus habere perfectũ. Prima & potissima ratio est, quia per integram & cõstantem patientiam in aduersis, præcipuè declaratur extirpatio priuati amoris, & aliarũ virtutum firmiter radicata synceritas. Quòd enim homo propter aduersa impatiẽs redditur & tristatur, hinc accidit, quoniã amat se in se, & nondũ spiritaliter mortuus est sibimetipsi, seu propię voluntati, & naturali inclinationi: sed adhuc amat honores & cõmoda sua, Similiter si homo sit veraciter humilis, mitis, timoratus, & fractus per patientiam maximè declaratur & inuestigatur. Nempe, si quis sit fictè seu apparenter mitis, humilis, fractus, & in camino aduersitatis ponatur, seu tribulationibus exerceatur: protinus interiorem suam imperfectionẽ ostendit, & per impatientiæ suæ impetum ebullit, suámq; ela-
E tionem, iram, infractionẽ demonstrat. Quemadmodũ si mala olla ponatur in igne, mox crepat & exilit. Qui verò inuincibiliter patiẽs inuenitur, à præfatis vitiis immunis probatur,
2.Cor.5 & verè virtuosus esse cognoscitur, viuens deo nõ sibiipsi. Se
Albertus cunda ratio huius est, Quia, vt scribit hoc loco Albertus Magnus, patiẽtia habet opera sex suo modo perfecta. Primũ est, probatio hominis ac virtutũ ipsius: quia, vt dictum est: Patiẽtia operatur probationẽ. Hinc religiosi à superioribus suis, & à se inuicẽ, per quædam aduersa exerceri cõsueuerũt, vt quales sint cõprobetur ac innotescat. Secundum est, gaudiũ spiritale, expectatióq; lætitię: propter quod in Eccle. scriptũ est,
Eccl.1 Vsq; ad tempus sustinebit patiẽs, & postea erit ei redditio iu-
Rom.5 cunditatis. Et Apost. quoq;: Gloriamur, inquit, in tribulatio-
2.Cor.5
F nibus. Per patientiam namq; meretur homo etiam in præsenti diuinitus consolari. Quemadmodũ Paulus fatetur: Benedictus Deus, qui cõsolatur nos in omni tribulatione nostra.
Ibidem. Et iterum: Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per
Psal.53. Christũ abundat cõsolatio nostra. Hoc est, quod ait Psalmista: Secũdum multitudinem dolorũ meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Sed hanc cõsolationem quidem per impatientiam & murmurationem
Iob.15. suam auferunt sibi. Idcirco in Iob scribitur: Nunquid grande est, vt cõsoletur te deus? Sed verba tua praua hoc prohibent.
Prou.15. Tertiũ opus est, iræ ac rancoris extinctio. Iuxta illud Sapiẽ-
Luc.21. tis. Vir iracundus prouocat rixas: qui autem patiens est, mitigat suscitatas. Quartum est, passionum subiectio, & suiipsius salubris possessio. propter quod ait Saluator, In patientia vestra pos-

ſtra poſſidebitis animas veſtras. Impatiẽs quippe ſeipſum nõ A
poſſidet, ſed à ſua impatientia, ira, triſtitia, turbulentia poſſidetur. Patiens autem ſe poſſidet, quoniam inferiores vires, & paſſiones ſubiicit rationi. Quintũ eſt, ſuiipſius gubernatio circunſpecta. Vnde in prouerb. Qui patiens eſt multa gubernatur prudentia, qui autẽ impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam. *Prou.14*
Sextum eſt, vitæ æternæ adeptio: prout ad Hebr. legitur: Patientia vobis neceſſaria eſt, vt voluntatem dei faciẽtes, reportetis promiſſionem. Hinc ſcriptura patientiam valde cõmendat. Et patientiam ſemper amplecti & obſeruare debemus, cũ Salomõ dicat. Melior eſt patiẽs viro forti: & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbiũ. Tertia ratio huius eſt, quoniam patiẽtia refrænat triſtitiam. Qua refrænata, refrenãtur & ira ac odium. Patientia nanque circa paſſionẽ triſtitiæ refrenandam verſatur. In tribulationibus autem & perſecutionibus paſſio quæ prima occurrit ſuſtinẽti, eſt triſtitia. Ex quo protinus naſcitur ira: quę eſt appetitus vltionis de perſequẽte, iniuriam irrogante, ſeu offendente. Deinde oritur odiũ. Qui igitur per patientiam refrænat triſtitiam, amputat iram ac odium. Vnde qui de tribulatione ſibi inflicta non contriſtatur: contra tribulantem nequaquã iraſcitur, nec odit eũdem. Sicq; quantum ad hæc, patiẽtia habet opus perfectum. Ideo ſubditur. *vt ſitis perfecti*, in omni virtute. *& integri*, in recta intentione, & tota mente deo adhærere, ac cõplacere intendatis, atq; conemini. Et ita cum propheta cantare poſſitis: Confitebor tibi domine in toto corde meo, vtputa intellectu & affectu, ratione & volũtate, actu & intẽtione. Iſta eſt ſpiritualis interiorque integritas, qua quis tota mẽte deo intentus eſt, nõ partim deo, & partim mundo: vt hi qui deo & mundo cupiunt deſeruire, ac complacere. Cõtra quos loquitur Chriſtus. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Et rurſus: Nõ poteſtis deo ſeruire & mãmonæ. De quibus propheta, Diuiſum eſt cor eorũ nunc interibunt. Sit ergo ſemper tota noſtra intẽtio, & omnis affectio ad deum, & in deo videlicet reducta, ſimplificata, fixa & adunata in eo. *in nullo deficiẽtes.* ab executione operum bonorum, nec tentationibus ſuccumbentes, ſed perſeuerantes vſq; in finem. Quemadmodum monet Apoſt. In omnibus ſemper omnem ſufficientiã habẽtes, abundetis in omne opus bonum. Sed cùm omnes iuſtitiæ noſtræ, Eſaia teſtãte, ſint quaſi pannus mẽſtruatæ, quomodo poſſumus

Heb.10. *Prou.* B *Pſa.19.&110.36.* C *Matt.6* *Luc.16* *Oſeæ.10* *2.Cor.9* *Eſa.64.*

D possumus in vita hac in nullo esse deficientes? Et respondendum, quòd in his quæ sunt de necessitate salutis, & secūdū statum præsentis peregrinationis, homines virtuosi dicuntur in
Psal. 33. nullo deficere. Quemadmodum loquitur & propheta, Nihil deest timentibus Deum. Corinthiis quoque scribit Apost. In
1. Cor. 2. omnibus diuites facti estis in Christo, ita vt nihil vobis desit in vlla gratia. Denique sitis perfecti in interiori dispositione, in omni cogitatu & affectione integri, & veraces in verbis, nō deficiētes in virtutū operibus. Rursus sitis perfecti in fide, habendo fidē cum rationibus credendorū, & purificatæ mētis intelligentia, integri in spe, nō deficiētes in charitate. Ple-
Rom. 2. nitudo enim legis dilectio. Insuper istud complexum, vt sitis perfecti & integri, & cætera, ad totā præinductam exhorta-
E tionem est referēdum. Propterea nanq; debemus omne gaudium æstimare, cū in varias inciderimus tentationes: vt simus perfecti & integri, in nullo deficientes. ¶ Et quia ad intelligendū, quàm fructuosa sit homini varia tribulatio in præsenti: atq; ad discernendum inter bonum & malum, inter verum & falsum, indiget homo illuminatione diuina, subiūgitur. *Si* pro quia *Quis* imò quicunque *Vestrum indiget sapientia* id est, discretione & intelligētia pertinētium ad salutem, ac notitia scripturarum seu dono sapientiæ, quo per gustum internū bene sentit ac iudicat homo de Deo. Hac multiplici sapiētia omnes iugiter indigemus: præsertim in dubiis, arduis, & obscuris, in quibus quid postulemus, sicut oportet, nescimus.
Sapien. 9. Propter quod scriptum est: Cogitationes mortaliū timidæ,
Job. 37. F & incertę prouidētiæ nostrę. In Iob quoq; fertur: Nos quip
Ecclesiasti ci. 1. pe inuoluimur tenebris. *Postulet à Deo.* Omnis enim sapientia à domino Deo est, ad quem tanquā ad benignissimum pa
Psal. 90 trem, infallibilē directorem, omnipotentē adiutorem, in om
Ecclesiasti ci. 2. ni necessitate debemus confugere. Quia nō deest nec deficit confugientibus ad se. Iuxta quod in Ecclesia. asseritur: Nullus enim sperauit in domino, & confusus est. Aut quis inuocauit illum & despexit eum? Cùm enim teste philosopho, natura non deficiat in necessariis: multominus creator, naturæ author, in necessariis deficit. *Qui dat omnibus affluenter.* id est, liberaliter & abūdè. Ipse etenim abundātia suæ pietatis merita supplicum excedit, & vota: & sicut infinita est bonitas, ac opulentia Dei, sic infinita est munificentia eius. Qui (vt diuinus Dionysius docet) per omnē naturæ vultū sua dona diffundit,

fundit, nec aliquid existẽtium suæ bonitatis communicatio- A
ne expers relinquit, & vnicuique secundũ suam capacitatem dispositionémq; influit. Omnibus quippe dat dona naturæ, necessaria vitæ: atque ad danda dona gratiæ semper exhibet se paratum: dummodo quod in se est, faciat homo. Imò quosdam gratiosissimè præuenit, & omnem gratiæ obicem ac cordis duritiam tollit ab eis, gratiámque largitur eisdem: nõ solùm supra eorum merita, sed & contra eorũ demerita. ¶ Sed obiici potest, quòd multi sunt pauperes, & in naturalibus etiã defectuosi, & omni gratiarum carentes charismate. Quomodo ergo dat omnibus affluenter, præsertim cũ aliqui moriantur ex fame? Et respondendum, quòd Deus nõ dat omnibus æquè affluẽter. Et quòd vnicuiq; dat quælibet munera abun- B
danter: sed vni hoc, alteri illud. Et tamen omnibus tribuit dona aliqua affluenter in proprio genere, suóque tẽpore. Quẽ- *Psal.* 144
admodum scriptum est: Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione. Suo etiam tempore ex rationabili causa subtrahit dona sua. Sicut ait Psalmista: Omnia à te *Psal.* 103.
expectant, vt des illis escam in tempore. Dante te illis colligent, aperiente te manum tuam, omnia adimplebuntur bonitate. Auertente autem te faciem, turbabuntur: auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur.

Et nõ improperat. Nónne Deus per Moysẽ & prophetas fi- *Nume.* 14
liis Israël sæpissimè improperauit beneficia, quæ eis impen- *Esa.* 1.
dit? Nónne etiam Deus ingratitudinẽ hominum grauiter punit, & quotidie per se & suos ministros reprehẽdit eos de in- C
gratitudine sua? Vnde per Mosẽ ait de filiis Israël: Vsquequo multitudo hæc pessima non credet mihi in omnibus mirabilibus meis, quæ feci coram eis? Et alibi: Filios, inquit, enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me: Sic & in libris Regum 2. *Reg.* 12
impiis regibus Israëlis legitur improperasse, quòd eleuauit eos de puluere: & reges constituit populi sui: ipsi verò nequiter egerũt: Imò & per Nathan improperauit regi Dauid beneficia sua, cùm adulterium homicidiúmq; fecisset. Quomodo ergo deus nõ improperat muneratis à se, beneficia eis collata? Et respondendum, quòd Deus quantum est ex parte suæ bonitatis, inuariabilitatis, ac sapientiæ, non improperat eis: sed propter eorũ abusiones, atq; demerita facit hoc exigente sua iustitia. Ingratis ergo improperat, gratis verò maiora largitur, prout Christus disseruit, Habẽti dabitur: & etiã

D qui nõ habet,& quod videtur habere,auferetur ab eo. *Et dabitur ei* sapientia à Deo,si fideliter ac perseueranter petierit.
Luc.19. Ideo subditur, *Postulet autem in fide nihil hæsitans.* Quod ait in fide,referri potest ad verbum postulet, & ad participium,
Fides necessaria. hæsitans. Si referatur ad postulationem,sensus est, vt Deum roget fideliter,secundum veræ fidei directionem. Cùm enim fides sit totius spiritalis ædificij fundamentum : oportet inprimis vt simus firmi in fide, & certi de veritate ipsius. Fides verò est interior oculus mentis,finem vltimum,ad quem ordinanda sunt cætera,ei ostendens, ipsamque diligens in petendis. Imò omnes actus nostri ex fide procedere debent,& ad supernaturalem beatitudinem , quam fides docet ac mon
Roma.14. strat referri. Præsertim cùm ad Romanos scribat Apostol.
E Omne quod non est ex fide , peccatum est. Sic ergo in fide postulet Deum,nihil hæsitans,id est, de misericordia Dei & gratiosa eius exauditione nihil ambigens nec diffidens. Porrò si referatur ad hæsitationem , sensus est, vt postulet Deũ, nihil dubitans de fidei veritate,sed firmus & certus in ea. Habet siquidem fides certitudinem adhærentiæ, quáuis nõ euidentiæ. Habet quoque certitudinem ex parte obiecti,videlicet æternæ & infallibilis veritatis,cui innititur:quamuis non omnifariè ex parte subiecti , puta intellectus humani , cuius capacitaté excedũt fidei veritates in vita præsenti. Quotidie ergo,imò omni hora,Deum deuotissimè deprecemur,vt mẽtem nostram iugiter illuminare,dirigere,roborare dignetur:
Psal.17. cũ propheta orãtes , Deus meus illumina tenebras meas. Et:
Psal.118. Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, & non do-
F minetur mei omnis iniustitia. Itemq;,Illustra faciem tuá su-
Psalm.30. per seruum tuũ. Beatus etenim homo quẽ tu erudieris domi-
Psal.93. ne,& de lege tua docueris eũ. Atq; vt Salomon vbertim te-
Prouer. 2. statur,Dei est mẽtẽ docere, Vnde & in Prouerb. habetur. Dominus dat sapientiam , & ex ore eius sapientia & prudentia, Nullus itaque de sua præsumat peritia, sed summæ sapientiæ
Prouer.3. innitatur directioni. Cum scriptũ sit:Habe fiduciam in domino ex toto corde tuo,& ne innitaris prudẽtiæ tuæ. Denique illuminationẽ diuiná inuocare oportet cũ omni auiditate,diligentia,atq; instantia. Prout Salomon loquitur: Si sa
Prouer.2. pientiam inuocaueris,& quęsieris eam quasi pecuniá,& quasi thesauros effoderis eam, tunc scientiam dei inuenies. Verũtamen non sic debemus pro sapientia Deum orare,vt negligamus

gamus à proximis,& prelatis,ac doctoribus informationem A
expetere:sed & angelum sui custodē vnusquisque debet quo *Angelus*
tidie inuocare,vt se illustrare,dirigere, ac tueri dignetur. *proprius*
¶Præterea quæri potest,quomodo debeamus Deum orare *inuocan-*
in fide,nihil hæsitantes de auditione eius benigna, cū igno- *dus.*
remus an simus in charitate & digni amore. Imò præsūptuo-
sum videtur,vt quis præsupponat se exaudiendum à deo,quē *Ecclesia-*
tam grauiter,totiesq; offendit. Et respondendū, quòd quæ- *stes. 9.*
stio ista inquirit,qualiter spes nostra ad deum certitudinē sor
tiatur,& qualiter nō. Spes quippe dicitur certa expectatio fu
turę beatitudinis. Ad quod Thomas respōdet,quòd spes cer
titudinem habet ex parte misericordiæ & omnipotētiæ dei,
cui innititur , & ex qua non erit defectus nostræ salutis. Sed
ex consideratione propriæ fragilitatis & dispositionis,habet
timorē & incertitudinem quandā. Vnde spes & timor dicū-
tur duæ molæ,inter quas quotidie spiritaliter moli debemus. B
Vt ex consideratione diuinæ pietatis cōfidamus de meliori *1. Thess. 4*
& ex cōsideratione propriæ imperfectionis labilitatisq;, ve-
reamur iugiter de peiori,ac de periculo simus suspecti. Vt sit
spes mola superior,& timor mola inferior. Sic in proposito
quādo oramus,debemus sine hæsitatione orare ex conside-
ratione veritatis, ac pietatis altissimi: qui frequenter in scri-
pturis se promittit exauditurū orātes, dūmodo scilicet orēt,
sicut oportet:qui & omnipotēs,piissimus, liberalissimus atq;
ditissimus est ad dandū. Sed cōsideratione propriæ disposi-
tionis,insufficiētię,imperfectionis,aut culpæ,bonū est formi
dare,& cū timore ac tremore orare: Hinc Beda circa verba *Beda.*
præhabita,postulet in fide nihil hæsitās,ait. Hoc est, talem se C
exhibeat bene viuēdo, vt dignus sit exaudiri, dum postulat,
Qui enim meminit se non obtēperasse dei præceptis meritò
hæsitat. Quoniam scriptum est: Qui obturat aurem suam ne
audiat legem,oratio eius erit execrabilis. Hinc de quibus- *Prou. 28.*
dam loquitur Deus: Tunc inuocabunt me,& non exaudiā. *Prouer. 1.*
Atque in libro Iob legitur: Nūquid deus exaudiet vocē hy- *Iob.13.*
pocritæ, cùm venerit super eum angustia? *Qui enim hæsitat*
de fidei veritate,aut de misericordia Dei, *Similis est fluctui ma*
ris,qui fluctus *A vento mouetur & circunfertur* id est,mente o-
mnino instabilis est,non fixus in deo. Errores nāque,vitia,&
impetus passionum,instabilem reddunt mentem, & exaudi-
tione indignam: cū nec syncerè nec fixè cohæreat deo. Ma-

D ximè autem prætacta hæsitatio de fidei veritate ac pietate diuina, est euitanda. Hinc scriptũ est: Impij quasi mare feruẽs: quod quiescere non potest. In Iob quoque: Si iniquitatem, quæ est in manu tua abstuleris, tunc leuare poteris faciẽ tuã absque macula: & eris stabilis, & non timebis. Et in Psalmo: Non sic impij, non sic: sed tanquam puluis, quem proiicit vẽtus à facie terræ. Et denuò: In circuitu impij ambulãt: Siquidem vndique euagantur. *Non ergo æstimet homo ille*, sic hæsitans, *Quod accipiat aliquid*, id est, aliquod donum gratiæ gratum facientis, *A domino*, qui naturalia & tẽporalia bona, ac dona gratiæ gratis datę tribuit bonis & malis, reprobis E & electis. Talis ergo quandiu permanet talis, non exauditur, quantum ad dona pertinentia ad salutem. Iuxta illud: Scimus quoniam deus peccatores non audit. Qui scilicet, in peccãdi manent proposito. Vnde & in Tren. dicitur Deo: Nos iniquè egimus, & te ad iracundiã prouocauimus: idcirco tu inexorabilis es. Verũtamen si talis pœniteat seque disponat ad gratiam, faciens quod in se est, deus clementer eum exaudit. Propter quod rursus ibidẽ fertur: Scrutemur vias nostras, & quęramus, & reuertamur ad dominũ. Leuemus corda nostra cũ manibus ad dominũ in cœlos: quia non repellet in sempiternum dominus: quia etsi abiecit, miserebitur secũdum mul- F titudinem misericordiæ suæ. Vt ergo mereamur desuper exaudiri, studeamus in veritatis cognitione & bonitatis amore constabiliri, in fide, spe, & charitate firmari, in salutari sapientia radicari, ne pasionibus exagitetur cor nostrum: nec seducamur erroribus, sed in omni euẽtu perseueremus fixi in deo: quemadmodum hortatur Apost. Iam non simus paruuli fluctuantes, ne circumueniamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum, in astutia, ad circumuẽtionem erroris. Vnde in Ecclesiastico præcipitur. Non ventiles te in omnẽ ventum: esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui. Hinc Christus comparat obedientem diuinis præceptis, viro sapiẽti, qui ædificauit domum suam supra petrã: cuius domũ nec venti, nec flumina potuerunt euertere. Inobedientem autem comparat viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam: ideo ventis atque fluminibus in eam irruẽtibus cecidit. *Vir duplex animo*, qualis est hæsitans. *Inconstans est in omnibus vijs suis*, id est, in cunctis quę agit, in prosperis & aduersis, in verbis & factis. Imò & in interiori intẽtione & affectione.

Esa.57. *Iob.11.* *Psal.1.* *Psal.15.* *Ioan.6.* *Treno.3.* *Ibidem.* *Ephes.4.* *Eccle.5.* *Mat.7.* *Duplex animo quis.* *Mat.10.*

Porrò

Porrò duplex animo appellatur omnis hypocrita, & cuius A
intentio non est recta, qui plica dolositatis se operit. Cui cō
trariū iubet Saluator. Estote, inquiens, prudentes sicut serpē- *Matth. 6.*
tes: & simplices, sicut columbæ. Est enim bona simplicitas, co
lumbina videlicet, per exclusionē doli & simulationis voca-
ta. Quæ est pura & recta intētio. De qua ait Saluator: Si fue *Ibidem.*
rit oculus tuus simplex, totū corpus tuum lucidum erit. Huic
bonæ simplicitati est contraria duplicitas ista vulpina, quæ
est praua & duplicata intentio. De qua item loquitur Chri-
stus, Si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tene-
brosum erit. Qui taliter duplex est animo (vtputa simulator
& callidus, foris bona ex genere operans, & se iustum osten-
dere volens, quāuis verò hominibus placere desiderans) incō
stans est in omnibus viis suis. Quoniā & aduersis deiicitur, &
prosperis vanè erigitur. Est quoque mēdax & dolosus in ver
bis. Et talis interdum ad horulā vult deo placere, atq; post vi B
tam hanc cū Christo regnare: & paulopost cupit placere ho-
minibus, & gaudere, cum seculo. Ideo nusquā virtuti ac syn-
ceritati iustitię manet cohærens: sed leui occasione per diuer
sa rapitur vitia. Hinc scriptum est, Ne accesseris ad deum du- *Eccle. 1.*
plici corde, & ne fueris hypocrita in conspectu hominum, *Eccle. 2.*
Itēque, Væ duplici corde, & labiis scelestis. Meritò igitur ait *Iob. 36.*
scriptura alia, Simulatores & callidi prouocant irā dei. Et Sa *Prouer. 12*
lomon ait, Vir versutus, odibilis est. Et rursus scriptura testa
tur: Væ peccatori ingrediēti terrā duabus viis. Duabus siqui-
dem viis peccator terram ingreditur, quando foris operatur
quod bonum videtur, & intus ad propriam laudem tempo-
raleque commodum intuetur. Cùm ergo tam detestanda sit
ista duplicitas, eam proiiciamus, & columbina simplicitate C
coram deo resplendere conemur, et super omnia, & cæteris
non nisi in ipso, placere optantes. Nempe vt iterum Salomō *Prouer. 1.*
ait: Abominatio est domino omnis illusor, & cum simpli- *Prouer. 2.*
cibus sermocinatio eius. Et idem alibi: Qui recti sunt, habi- *Ibidem.*
tabunt in terra, & simplices permanebunt in ea. Itemque Sa- *Iob. 1.*
pientia proteget gradientes simpliciter. Sic sanctus Iob fuit
vir simplex & rectus. Cuius vestigia mitemur: quia qui ambu
lat simpliciter, ambulat confidenter. Veruntamen est & asi-
nina simplicitas, per exclusionem sapientiæ ac discretionis,
sic dicta, quam vitare oportet, cū dicat Apost. Nolite pueri *Prouer. 10*
effici sensib⁹. Vt ergo à simplicissimo deo iugiter diligamur, *1. Cor. 14*

D columbina simplicitate semper ornemur. *Glorietur autem frater humilis* id est, corde simplex, seipsum sponte humilians, atque ab omnibus spretus, oppressus, iniuria lacessitus. *In exaltatione sua* id est, ex consideratione & spe suæ futuræ fœlicitatis: qua tantò sublimior erit in regno cœlesti, quátò profundius seipsum modò humiliarit, & plura aduersa propter

*Lu.*14.18 Christum patienter pertulerit. Nā vt ait vnigenitus dei: Qui
*Iob.*12. se humiliat exaltabitur. In Iob quoque habetur: Qui humi-
*Prouer.*15 liatus fuerit, erit in gloria. Et in Prouerb. scribitur: Gloriam
1.*Pet.*2. præcedet humilitas. Ideo princeps Apostolorū hortatur: Humiliamini sub potenti manu Dei: vt vos exaltet in tépore visitationis. *Diues autem* glorietur *In humilitate sua.* Hoc secūdū Bedā & glossam ironicè dicitur. Vt sit sensus, Diues sciat se citò humiliandum, & vilipendendum, atque damnandum.

E Iuxta illud: Qui se exaltat humiliabitur. Quod intelligendū est de diuite terrena inordinatè amāte, seu cupido. De cuius-
Luc. 18. modi in euágelio loquitur dominus: Possibilius est camelū
*Matth.*19 per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnū cœlorum. De quo & Iob loquitur: Diues, cū dormierit, nihil se-
*Iob.*27. cum auferet, apprehendet eum quasi aqua inopia. Et item in
*Psal.*75. Psal. Nihil inuenerunt omnes viri diuitiarū in manibus suis. Hinc subditur *Quoniam sicut flos fœni transibit* id est, citò de huius vitæ prosperitate ac opulentia auferetur. Sicut de im-
*Psal.*36. piis fertur in Psal. Quoniam tanquā fœnum velociter arescent, & quemadmodū holera herbarum, citò decident. Deinde exponit similitudinem istam. *Exortus est enim sol cum*

F *ardore* quem efficit radiorum suorum repercussione in terra præsertim quando ascendit in altum, *Et arefecit fœnū* scilicet in terra gramina terræ *Et flos eius* scilicet fœni *Decidit* ex caloris adustione, *Et decor vultus eius* id est pulchritudo viriditatis superficiei fœni *Deperit: ita & diues in itineribus suis marcescet* id est, in actibus suis vitiosis peribit. Et dū foris tēporali floret prosperitate, carnali voluptate, potentia, atque diuitiis, intus spiritaliter magis ac magis putrescit, corrūpitur & fœdatur, imò ab omni gratiæ ac virtutum floriditate tabescit. Iuxta illud: Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in
*Psal.*52. iniquitatibus. Hanc eandem sententiā scriptura in multis cōtinet locis. Scriptum est enim in Iob: Vidi iniquos domino-
Iob. 4. flāte perisse. Itéq;: Laus impiorum breuis est, & gaudiū hy-
*Iob.*20. pocritæ instar puncti. Si ascenderit vsque ad cœlū superbia

eius,

eius,& caput eius nubes tetigerit: quasi sterquilinium in fine A
perdetur, velut somnium auolans non inuenietur, transiet
quasi visio nocturna. Et in Psal. Deiecisti eos dum alleuaren- *Psal. 72.*
tur. Quomodo facti sũt in desolationem? Subitò defecerũt,
perierunt propter iniquitatem suam. Hoc est quod loquitur
Esa. Et quidem neque satus neque radicatus in terra truncus *Esa. 40.*
eorum: repente flauit in eos,& perierunt. Hinc iniqui fatentur:
Quid profuit nobis superbia, aut quid diuitiarum iactan *Sapien. 5.*
tia contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam vmbra,
& tanquam nuncius præcurrens, & tanquam nauis pertransiens
fluctuantem aquam. Porrò præinducto Apostoli Iacobi
verbo consonat illud. Omnis caro fœnum, & gloria eius *Esa. 40.*
quasi flos agri. Exiccatum est fœnum,& cecidit flos,&c. Veruntamen
his obiici potest, quia videmus ad oculum multos B
iniquos vsque ad decrepitam senectutem viuere, prosperari,
& quantum naturaliter fieri potest, vigere. Vnde Iob: *Iob. 41.*
Impij viuunt, subleuati sunt, confortatíque diuitiis: semẽ eorum
permanet coram eis, propinquorum turba & nepotum
in conspectu eorum. Domus eorum securæ sunt & pacatæ: &
non est virga Dei super illos. Hiere. quoq; ait: Quare via im *Hiere. 12.*
piorum prosperatur,& bene est omnibus qui præuaricantur
& iniquè agunt? Plantasti eos,& proficiunt. Atque in Psal. *Psal. 143.*
Quorũ filij sicut nouellæ plantationes in iuueutute sua. Non
est ruina maceriæ, neque transitus, neque clamor in plateis
eorum. Verùm hæc omnia facilè concordantur, quoniam C
omnis temporalis prosperitas quantumcunque longa appareat,
tamen futuræ retributionis respectu est breuissima. Mul
ti quoque ob scelera sua ante tempus suum de medio subtrahuntur.
Quemadmodum ait, scriptura: Semitam seculorum *Iob. 22.*
calcauerunt viri iniqui, qui ante tempus suum sublati sunt.
Præterea spiritualiter exortus est sol cum ardore, id est, Chri
stus sol iustitiæ, iudex cœlestis, rigoræ suæ sententiæ: arefecítque
fœnum, quoniam iniquorum prosperitatem dissipat
& condemnat. Vnde Lucas: Væ vobis diuitibus, qui habetis *Luc. 6.*
cõsolationem vestram. Despiciamus ergo temporalem prosperitatem,
& omnem delectationem illicitam.

D Prosecutio elucidationis huius Cap. ab eo loco, *Beatus vir qui suffert tentationem.*

ARTICVLVS SECVNDVS.

Onsequẽter sanctus Apost. Iacob⁹ docet, tribulationes vitę pręsentis ęquanimiter sustinẽdas, propter earum perpetuam remunerationem, *Beatus vir*, id est, fœlix homo est iá in spe & in merito, *Qui suffert tentationem*, id est, impugnationem, tribulationẽ, afflictionem, siue ab inuisibili, siue à visibili hoste inflictam, aut ex fomite seu sensualitatis infectione exortam, æquanimiter tolerat, eamq; superat: nõ ruendo ad impatientiam, iniquum consensum, aut aliam culpam. Et
E præsertim beatus est, qui pro fide atque iustitia persecutionẽ patitur, nec superatur *Quoniam cum probatus fuerit*, id est, per aduersitatũ & impugnationum victoriá approbatus, & Deo acceptus factus, seu sufficienter examinatus & expurgatus.
Accipiet coronam vitæ, id est, præmiũ essentiale, quod aurea appellatur. Præmium quoque accidentale ac speciale, in signum præmiúmque victoriæ, quod nũcupatur aureola, si pro iustitia pertulerit mortem. De hac corona fertur in Psal. Po-
Psal. 20. suisti in capite eius coroná de lapide precioso. Deniq; istud est quod spopondit Christus: Esto fidelis vsque ad mortẽ, &
Apoc. 2. dabo tibi coronam vitæ. Sic ergo omnipotens De⁹ quos ad modicum tempus probat, affligit, exercet, in ęternum copio-
F sè remunerat. Propter quod Sap. lib. dicitur: In paucis vexati,
Sapien. 3. in multis bene disponentur. Quoniam Deus tẽtauit illos, & inuenit illos dignos se. Hinc sanct⁹ Iob: Probauit me, ĩquit,
Iob. 25. tanquam aurum, quod per ignem transit. Et Tobiæ angelus dixit: Quia acceptus eras Deo, necesse fuit vt tẽtatio probaret te. Accipiet ergo post vitam præsentem, cum fuerit plenè purgatus, coronam vitæ. *Quam repromisit Deus diligentibus se.*
Matth. 5. Quia per angelos sanctos, per Apost. & prophetas promisit hoc. Imò Christus Dei fili⁹, Deus verè incarnatus ꝓprio ore eam promisit in euangelio palá ac sæpe. Porrò per hoc quod ait, quam repromisit Deus diligẽtibus se, duo innuuntur. Primum est, ꝙ nulla actio nulláq; passio, sine charitate sit meritoria. Tentationes autem, & tribulationes, meritoriæ sunt vitæ æternæ, inquantum ex charitate æquanimiter tolerantur, acceptantur,

acceptantur, atque vincuntur. Ideo ait. Apost. Si tradidero A corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem nó habuero, nihil mihi prodest. Secundum est, quòd Deus iis quos amplius diligit, frequenter plures & grauiores tribulationes immittit. Idcirco in aduersis & tentationibus nequaquam frangamur, nec pusillanimes efficiamur, nec fatigemur animis nostris. Imò eas táquam probabile argumétum diuinæ dilectionis ad nos, suscipiamus ac superemus, correptiones & correctiones, amemus, illud Iudith pensantes: Memores esse debemus, quomodo pater noster Abrahã tentatus est, & per multas tribulationes probatus amicus Dei effectus est. Sic Isaac, sic Iacob, sic Moses, & omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes ttansierunt fideles. Qui autem tentationes non susceperũt in timore domini, in impatientia sua extermi B nati sunt *Nemo enim tentatur, dicat, quia à Deo tentatur.* Postquam Apost. Iacobus locutus est de tentationibus, quas exterius causa probationis patimur: nunc agit de tentationibus quas intus suadente diabolo, aut infectione naturæ nostræ mouente, causa deceptionis toleramus. Vnde Beda hic ait, Duplex est genus tentationis. Vnum, quod decipit. Aliud, quod probat. Loquendo de tentatione quæ decipit, seu intentione fallendi inducitur, Deus neminem tentat. Sed loquendo de tentatione quæ probat, tentauit Abraham Deus. De qua & ait propheta: Proba me domine, & tenta me. Denique secundum Albertũ, per verba prætacta Apost. Iacobus remouet quandam dubitationem. Dixit enim superius, in tẽtationibus esse gaudendum: Ex quo aliquis posset opinari, vniuersas tentationes nobis immitti à Deo. Quod non est ve C rum: quia secundum glossam, exteriorem tentationem immittit Deus ad suorum probationem fidelium. Interiorem verò, qua concupiscitur quod lege diuina prohibetur, Deus non immittit. Porrò secundum Bedam, per verba iam tacta Iacobus illorum destruit errorem, qui sicut bonas tentationes, ita & malas dixerunt nobis diuinitus inspirari. Est autem secundum glossam duplex tentatio. Vna exterior, sicut paupertas, infirmitas, incarceratio, & alia quæuis exterior tribulatio: cuius Deus non est solùm permissor, sed etiã author. Tales náque afflictiones sæpe immittit fidelibus pro bono eorum. Alia est tentatio interior: vt praua suggestio, praua cogitatio, qua furtũ seu aliud peccatũ concipitur, cuius Deus permissor.

1.Cor.13. *Iudith.8.* *Tentatio duplex.* *Gene.22.* *Psal.25.* *Beda.*

D est, non immissor seu author. ¶ Pro clariori huius textus intelligentia quæritur, Cuius sit tentare: an scilicet à solo tentemur diabolo, an etiam tentet nos Deus. Et videtur quòd tentemur à Deo, iuxta illud: Tentauit Deus Abraham. In Deut. quoque habetur: Recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te dominus Deus tuus, vt affligeret atque tentaret. Et Sapiens: Deus tentauit iustos, & inuenit illos dignos se. Atque apud Ioan. Hoc dixit Iesus tentans eũ (puta Philippũ.) In oppositũ est authoritas Iacobi in præsenti. Præterea super illud Pauli: Ne fortè tẽtet vos is qui tẽtat, dicit glossa, id est, diabolus, cuius solius officiũ est tentare. Ad istud Thomas super secundũ Sentent. respondet: Ad perfectã rationẽ tentationis tria cõcurrunt. Primũ est, vt per tentationẽ alicuius dubij accipiatur cognitio. Secundũ, vt hoc sit à tẽtante intentũ. Tertiũ, vt ipsemet tentans cognitionẽ illius rei accipere velit. Et isto modo Deus nõ tentat, sed homo tentatur ab homine, & etiã à diabolo. Dicitur autem Deus tentare, quantũ ad duo. Primò, vt scilicet alicuius ignoti cognitio manifestetur, non sibi, sed aliis. Quod & Deus intendit, vt patuit in tentatione Abrahæ: quẽ Deus tentauit, vt eius fides & obedientia aliis, ad eorũ ædificationẽ, insinuarentur. Mundus verò & caro dicũtur tentare, solùm quantũ ad primum trium illorũ, ad perfectam tentationis rationẽ concurrentiũ. Quia ex impugnatione carnis & mũdi, manifestatur virtus aut imperfectio mẽtis: quamuis nec mundus, nec caro intendant hoc. Ipsa ergo impugnatio animæ, seu eius virtutis, tentatio dicitur. Hæc autem impugnatio vel est à principio intrinseco puta à carnis corruptione: & hæc vocatur tentatio carnis, Vel à principio extrinseco, & hoc dupliciter. Quia illud extrinsecum aut impugnat per modum obiecti, & sic est tentatio à mundo, cuius rebus corda hominum ad peccandum alliciuntur: Vel per modum agentis ipsum trahit ad peccandum, persuadendo, terrẽdo, aut blandiẽdo: & sic est tentatio à diabolo, & à mẽbris ipsius. Dicitur autẽ diabolus solus tẽtare, nõ quòd ipse semper sit immediatus tentator: sed quia primò tentauit hominẽ. Ex qua tentatione cõsecutæ sunt aliæ tentationes. Tamen vt asserit Origenes, quáuis non esset diabolus, adhuc homines tentarentur concupiscentia venereorũ, & alimentorũ. Vel dicitur Diabolus solus tẽtare: quoniam ei & mẽbris suis duntaxat conuenit tentare cum intentione trahendi ad vitium,

Marginalia: Gene. 22. — Deut. 8. — Sapien. 3. — Ioan. 6. — Thess. 4. — E — Gene. 22. — F — Origenes.

tium:Vel quia vtitur carne,& rebus mundi tanquam instrumentis,ad tentãdum hominem.Insuper in prima parte Summæ suæ loquitur Thomas, Tentare est propriè experimentũ de aliquo sumere , vt scilicet aliquid circa ipsum , vel de ipso sciatur.Ideo proximus finis tentantis est cognitio.Ex cognitione autem potest vlterius alius finis intendi, aut bonus aut malus . Diabolus verò talem cognitionem semper refert ad malum,puta vt fallat,& noceat. Sícque propriũ diabolo est tentare,quia etsi homo sic tentet , hoc tamen facit vt seruus diaboli.Dicitur quoque Deus tentare,non vt sciat,sed vt aliquid faciat scire.Mundus autem & caro nõ nisi instrumétaliter ac materialiter tẽtant, præbẽdo occasioné peccãdi.Sed homo tentat aliquem & bene & male.Bene,dum quærit eum cognoscere vt prosit.Male,dum quærit eũ cognoscere vt noceat.Verũtamen per tentationem mundi quandoque intelligitur tentatio quæ infertur à mũdanis & prauis hominibus. Quãdoque illa,quæ infertur(vt tactum est)à rebus seculi huius:puta à diuitiis,delitiis,atque honoribus eius.His præmissis præsens textus facilè intelligetur. Nemo cùm tentatur,tentatione interiori ad fallendum tendente,& inclinante ad vitiũ,*Dicat,quoniam à Deo tentatur.*Ita vt Deus inclinet,aut cogat eum ad culpam. *Deus intentator malorum est.* id est, malorum tentamentorum non est suggestor,aut author:nec est tẽtator malorum seu vitiorum, id est, tentatiua causa eorum. *Ipse enim neminem tentat* tentatione ad malum ordinata.

Tentatio actiua & paßiua.

¶Sed obiici potest,quia tentatio tam actiua quàm passiua, sunt quidam actus , & aliquid positiuum : ergo à deo sunt,à quo omnis entitas deriuatur : & in quem omnes effectus(id est,actus)tanquam in primum effectiuum principium reducuntur.Et respondendum , quòd omnis effectus & actus, in quantum est ens & aliquid positiuum,à Deo sunt tanquam à prima causa.Sed in quantum habent deformitatem & obliquitatem peccati,nihil sunt & sola priuatio:nec habent causam efficientem,sed deficientem,videlicet voluntatem creatam vt defectiuam,quemadmodum claudicatio,in quantum est ambulatio quędã,est à virtute motiua & progressiua.Deformitas autem huiusmodi ambulationis est à tibiæ indispositione.*Vnusquisque verò tentatur à concupiscentia sua.* id est, ab inordinata cupiditate seu priuato amore.Nam radix omniũ malorum est cupiditas,id est,improbus amor sui,pro quo cõ *1.Timo.6*

D cupiſcentia hoc loco accipitur. De quo amore aſſerit Augu-
Auguſt. ſtinus, quòd ſit omnium vitiorum origo. Quemadmodum amor Dei eſt omnis boni principium, omnis ſcilicet meritorij actus. Vnde amor ſui creſcēs vſque ad contemptum Dei, ciuitatem efficit Babylonis, quæ eſt eccleſia malignantium, & regnum diaboli. Quemadmodum amor Dei creſcens vſque ad cōtemptum ſui, conſtituit ciuitatem Hieruſalem, quæ eſt eccleſia Dei viuentis, & regnum Chriſti. Ab hac ergo concupiſcentia tentatur, id eſt, radicaliter impugnatur, quicunque tentatur: quia ab ea inclinatur & mouetur ad diuerſa peccata. Non tamen per verba hæc excludit Apoſtolus Iacobus tētationem diaboli: quia frequenter diabolus actuat, ſeu excitat concupiſcentiam iſtam in homine, & per eam tentat eun-
E dem. Tentatur ergo vnuſquiſque à concupiſcētia *abſtractus*, id eſt, à recto ſalutis itinere, & vero rationis iudicio, *& illectus*, id eſt, ad culpam attractus. *Deinde concupiſcentia cum conceperit*, id eſt, ad conſenſum perduxerit, *Parit peccatum*, id eſt, reum facit. Tunc enim eſt mortale peccatum interius, cùm plenus adeſt conſenſus de aliquo concupito contra præceptum. *Peccatum vero cum conſummatum fuerit*, id eſt, foris ad effectum perductum, ita quòd ex conſenſu itur in opus, *generat mortem*, quia inducit ad conſuetudinem vitioſam & obſtina-
F tionem. Deinde ad damnationem æternam, quæ eſt mors ſecunda grauiſſima. Vnde quod ait, Generat mortem: non eſt
Apoc. 12. ſic intelligendum, quaſi in ſolo exteriori opere conſiſtat peccatum mortale: cum in interiori cogitatione & affectione
Ratio meriti & demeriti. deliberatæ rationis conſenſum habente, ſit culpa mortalis. Imò ratio meriti atque demeriti in opere exteriori, dependet ab interiori. Sed ideo dicit ſic, quia in opere exteriori magis apparet deformitas vitij, & culpa augetur, ac praua cōſuetudo incurritur. Itaq; in verbis pręhabitis inſinuatur proceſſus humanæ tentationis. Nam primò concupiſcentia oritur, per quam incipit homo abſtrahi à vero & bono. Deinde concupiſcentiæ delectatio quædam coniungitur, per quam homo in malum illicitur: tunc tamen ſtat adhuc in terminis peccati venialis. Deinde concupiſcentiæ & delectationi conſenſus deliberatus adiicitur: & tunc eſt peccatum mortale, ex quo ad opus proceditur, & reiteratio frequens ſeu
Beda. conſuetudo inde conſequitur. Hinc loquitur Beda: Tribus modis tentatio agitur: Suggeſtione, delectatione, conſenſu.

sensu. Suggestione hostis, delectatione aut etiam cõsensu no- A
stræ fragilitatis, consensu cordis. Quòd si hoste suggerente
nec delectamur, nec cõsentimus: tentatio nobis ad victoriam
prouenit. Si verò ad hostis suggestionem paulatim à recta
intentione abstrahi, atque in vitium incipimus illici, dele-
ctando offendimus: sed nondum lapsum mortis incurrimus.
Quòd si peccati in corde concepti delectationem sequatur
partus prauæ actionis, aut certè consensus, mortis rei effici-
mur. Hoc quoque pensandum, quia vt dicunt doctores, non
solùm plenus consensus in opus, sed & consensus in delecta-
tionem prohibitam, est mortalis. *Nolite itaque errare fratres
mei dilectissimi*, per vitiorum abrupta, per errorũ & falsitatũ
ac perfidiarum obscura (via enim impiorum tenebrosa, ne-
sciunt vbi corruunt) ne serò pœnitentes, dicatis illud Sapiẽ- B
tiæ: Errauimus à via veritatis, & iustitiæ lumen non luxit no- *Prouer. 4*
bis, & sol intelligentiæ non est ortus nobis. ¶Circa præha- *Sapien. 5.*
bita quæritur, an tentatio sit appetenda? Respondet Alber- *An tenta*
tus: Quædam in sua ratione circumuolutam habent malitiã, *tio sit appe*
vt furtum, quæ nequaquam sunt appetenda. Alia sunt quæ *tenda.*
nominata, statim habent circumuolutam bonitatem, vt esse
sapientem, & virtute præditum. quæ simpliciter, & absq; ad-
ditione sunt appetenda. Alia sunt, quæ de se non sunt appeti
bilia, cùm sint quædam mala pœnalia: tamen per compara-
tionem ad finem sunt appetenda, vt potio amara. Cùm ergo
tentationes per se ordinẽtur ab hoste ad hominis deceptio-
nẽ, per accidens verò ordinentur ad tentati salutẽ, ex hoc quod
Dei gratia auxiliante vincuntur: idcirco tentari non est sim-
pliciter cupiendum, sed tentari & vincere simul sumptum. Ve- C
rùm quia considerata nostra fragilitate victoria est incerta,
tentatio securius fugitur, quàm optatur. ¶Et si obiiciatur,
quia, vt Iacobus ait Apostolus, omne gaudium existimare
debemus, cùm in diuersas inciderimus tentationes: ergo sunt
appetendæ. Præsertim quia (vt dictum est) sunt valde multi-
pliciter fructuosæ. Respondetur, quòd Iacobus loquitur de
tentatione tribulationum, ad quarum patientiam exhorta-
tur, quia non nisi per patiẽtiam eas possumus superare. Ideo
gaudium & fructuositas non sunt de talibus tribulationibus,
& tentationibus, secundũ se: sed magis de patientia, qua vin-
cuntur. Præterea huic rationi cõcordat respõsio Thomæ su
per secundum Sententiarum, dicentis: Cùm bonum sit obie-

D ctum voluntatis ac desiderij, eo modo aliquid est volendũ, quo bonũ. Inter bona autem aliquid inuenitur, quod est bonum simpliciter & per se: sicut sunt bona honesta, puta virtutes. Quæ tanquam fines aliorum, sui gratiâ appetuntur: quãuis in aliud ducant. Quia in omnibus honestis vtilitas honestati coincidit, nisi in vltimo, quod est finis finiũ: quod propter se tantum est appetendũ. Aliquid verò est, quod in se bonitatem non habet vnde appetatur, si absolutè consideretur: sed secũdum ordinem ad finem, bonitatem quandam sortitur, quæ vtilitas nominatur. Et sunt propter aliud appetẽda, vt sectio mẽbri propter sanitatem. Porrò ad finem cõsequẽdum contingit aliquid dupliciter ordinari, per se scilicet, & per accidens. Per se dico, quod quantum in se est, in finẽ de-
E bitum est ductiuum. Per accidens autem, quod quantum in se est, in aliud duceret: sed ex concursu alterius causæ, ducit in debitum finem. Sicut qui comedit venenum, vt moriatur, & contingit ex hoc sanitas. Cùm ergo causa per accidẽs nõ sit, proportionata ad effectũ, sed solùm causa per se: idcirco ex ordine ad finem qui est per accidens, non est aliquid bonũ, aut appetibile, simpliciter acceptum: sed solum concurrentibus omnibus quę ad hunc finem determinant. Dico igitur, quòd tentatio per se ordinata est ad hominis perditionem, ad salutem verò non ordinatur nisi per accidens, scilicet ex hoc, quòd homo eam vincit auxilio gratię dei. Ideo tentari non est simpliciter appetendum, sed tentari & vincere simul acceptum: sed quoniam propter nostram fragilitatem victoria valde est dubia, securius fugienda est tentatio, quàm op-

Determinant. i. dirigunt ad terminum.

F tanda. Insuper istis responsionibus aliquid videtur esse addẽdum. Quia vt tactum est, duplex est genus tentationis: vnum quod probat, aliud quod fallit. Quorum primum est à deo, & ad hominis ordinatur salutem. Aliud à diabolo & membris ipsius, ordinatúrq; ad tentati seductionem. Rursus sicut præhabitum est, duplex est tentatio, puta exterior, vt est corporalis afflictio: cuius deus non solùm est permissor, sed etiã actor. Est quoque tentatio interior, ad culpam inclinans, seu ordinata: cuius Deus permissor est, non immissor. Constat itaque prędinductas responsiones non esse prolatas, nisi de tẽtatione hostis ad fallendum tendente. Remanet igitur quæstio, an tentatio quæ est ex vel à deo, atque exterior, tendens ad probationem & salutem, sit appetenda? Ad quod respondendum

Duplex tentatio.

dendum, quòd appetenda est eo modo, quo medicina amara & afflictiua appetitur propter sanitatem & delectationẽ. Estque appetenda cum duplici circunspectione. vtpote, considerata propria fragilitate & defectuositate, ne homo in viribus suis confidat. Et præsupposito adiutorio gratiæ Dei: in quo tota spes figatur. Et hoc modo, etiã tẽtationes hostiles appeti possunt. Verũtamen obseruandũ, quòd aliquid est appetibile vni, quod non est appetibile alteri: propter diuersam eorum dispositionẽ. Perfecti ergo, & etiam dignè proficientes, securius possunt tentationes appetere, cum circũspectionibus memoratis, quàm incipientes & imperfecti. Et de hoc in Vitis patrum multa habentur exempla. Amplius quæritur, an tentatio quæ est ab hoste, sit peccatum: an etiam tentatio quæ est à mundo: & item, an omnis tentatio à carne seu carnis peccatum sit? Ad hæc Thomas super secundum respõdet: Peccatum vnius non consistit in actu alterius, sed in proprio actu. Propter quod in Ezechiele legitur: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. In tentatione autem carnis ipse appetitus illicitus, secundum quem tentari quis dicitur, est actus eius qui tentatur Non enim sola caro concupiscit, sed coniunctum, videlicet homo. Ideo talis tentatio est peccatum in eo qui tentatur. Siquidem motus concupiscibilis, in illicitum tendens, tentatio carnis est. Tentatio autem quæ est à mũdo, vel ab hoste, est à principio extrinseco: vnde actus nõ pertinet ad tentatum, sed passio tantum. Propter hoc nõ est peccatum in tali tentatione, nisi per delectationem, siue consensum: quia tunc tentatus incipit cooperari tentanti. Præterea, iuxta Thomam, diabolus potest imprimere vim imaginatiuam dupliciter. Vtpote aliqua sensibilia exterius repræsentando, & ipsam vim imaginatiuam intus turbando ac alterando. Idcirco secũdum modum, quo imprimit in nos, tentare nos dicitur. Hæc tamen impressio, nõ habet rationẽ peccati: cùm non sit in appetitu, sed in apprehẽsione duntaxat. Est tamen tendens in culpam, quando est de intentione tentantis. Hoc quoque pensandum, quia, vt Thomas adiungit, motus concupiscibilis potest dupliciter in nobis insurgere. Primò ex qualitate organi, sicut corpore calefacto, insurgit motus libidinis, absq; aliqua imaginatione. Et iste motus est purè naturalis, nec rationẽ peccati habens. Et hunc motum potest diabolus ex sua potestate in nobis causare, nisi diuina

A *An tentatio sit appetenda.*

B *Ezech. 18.*

C *Imaginatiua vis bifariam imprimitur.*

D cohibeatur virtute. Secũdò ex apprehẽsione alicuius delecta bilis. Et ex parte illa appetitus habet aliquã libertatem in hómine, secundum quod poteſt obedire imperio rationis: ſicq; in concupiſcibili poteſt eſſe peccatum. Sed hunc motum diabolus extorquere nõ poteſt. Hęc dicta ſunt pro pleno huius loci intellectu: quia materia practica eſt, & ſalubris. At verò ſicut nonnulli errauerunt, dicendo, interiores tẽtationes ad vitia inclinantes, eſſe à deo: ſic alij, vt Pelagiani hæretici, errabãt, dicẽtes: Opera meritoria eſſe à nobiſipſis, ita, quòd ſine gratia poſſet homo eſſe virtute prędítus, & deo acceptus, ac vitam promereri æternã. Dicebant enim. A deo habemus quòd ſumus, à nobiſipſis quòd iuſti ſumus. Contra hos subE dit Iacobus apoſtolus. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcẽdens à patre luminũ.* Certum eſt apud philoſophos, omne quod citra deum eſt, à Deo fluxiſſe: mediatè, vel immediatè, Ariſtotele proteſtante: Ab hoc ante omnibus communicatum eſt eſſe & viuere, atque authore libri de cauſis. Omnis cauſa primaria plus influit quàm quæcunque cauſa ſecunda. Veruntamen aliter dicũt ſancti Theologi, virtutes & actiones meritorias eſſe à Deo, quàm philoſophi. Quia philoſophi dixerunt hominem naturali poteſtate & propria ratione poſſe virtutes acquirere, & fœlicitatem mereri. Quod quanuis verum ſit aliquo modo de virtutibus naturalibus, politicis, in beatitudine naturali, Theologi tamen affirmãt hominem (quia ad ſupernaturalem beatitudiF nem eſt creatus) indigere gratia gratum faciente, virtutibúſq; infuſis ſupernaturalibus, ac Theologicis. Et inſuper actuali motione ſpiritus ſancti in omni meritorio actu: vt ſic media correſpondeant fini. Quamuis itaque per datum optimum, poſſunt intelligi naturalia dona ſuprema, in intellectualibus creaturis, vt ſunt memoria, intellectus, voluntas, in quibus ſupergloriosiſſimæ trinitatis imago relucet in homine: per donum verò perfectum, dona ſupernaturalia, gratuita, & infuſa, ac meritoria opera, quæ omnia immediatè deſcendũt, cauſantur, dependent à Deo: poſſunt tamen per datum optimũ intelligi dona ſupernaturalia, & infuſa, gratię gratis datæ, bonis & malis communia: vt ſunt gratia prophetiæ, genera linguarum, ſermo ſapientiæ, ſermo ſcientiæ, &c. De quibus Corinthiis ſcribit Apoſtolus. Per dona verò perfecta, dona gratiæ gratum facientis, virtutes infuſæ, dona & fructus ſpiritus, ac beati-

Dominica 4. poſt paſcha Epiſtola.

Ariſtote.

1. Cor. 12.

ac beatitudinis viȩ. Nihilominus omnia ista intelligi possunt A
per data optima:& per dona perfecta, intelligenda erunt do
na gloriæ, dotes animæ & corporis glorificati, & quicquid
ad cœlestis beatitudinis plenitudinem spectat: quæ verè est
status omnium bonorũ aggregatione perfectus. De quibus
Esa. & Paulus fatentur: Oculus non vidit, nec auris audiuit Esa. 64.
nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus diligẽ 1. Cor. 2.
tibus se. Porrò per patrem luminũ intelligi potest pater æter
nus, à quo lumen sibi coęternum, vnigenitus filius eius, inua-
riabiliter oritur. A patre quoque, & filio tanquá ab vno fon
te, ac æternali principio oritur spiritus sanctus, patri filióque
æqualis. Nec tamen filius & spiritus sanctus sunt duo lumi-
na, imò tota superdignissima, superessentialis & incompre-
hensibilis trinitas, vnum est lumen, sicut & vna essentia. Ideo B
pater æternus dicitur luminum, quippe qui sit increati lumi-
nis, & omnis lucis creatæ, principium. Aptius tamen hoc
loco per patrem luminum intelligitur Deus trinitas, vniuer-
sorum creator, cui quotidie dicimus: Pater noster qui es in Matth. 6.
cœlis. De quo in Deut. habetur: Nõne ipse est pater tuus qui Deut. 32.
possedit te, & fecit, & creauit te? De quo & Esa. Et nunc pa- Esa. 64.
ter noster es tu, nos verò lutum. Cui & Heliu Iob. 34. locutus
est: Pater mi ne desinas ab homine iniquitatis, qui addit su-
per peccata sua blasphemiam. Denique huic verbo Apost. Ia
cobi consonat illud Ioan. 3. Non potest homo accipere quic
quam, nisi fuerit ei datum de cœlo. Et quod loquitur Paulus:
Quid habes, quod non accepisti? *Apud quem non est trans-* C
mutatio, Quia omnimoda incommutabilitas, quæ est plena
immortalitas, competit Deo: cùm sit purus actus, in quo nec
est potentia limitans, nec differentia contrahens, neque ma-
teria vsquam coartans, vt in Metaphysica sua sapientissimè
docet Philosophus. Et Proclus Platonicus in Elementatio-
ne sua theologica subtilissimè probat hoc. Vnde Malac. cõ Mala. 3.
testatur: Ego dominus & non mutor. Quod Balaam quoq; Num. 23.
astruit loquens: Non est deus quasi homo, vt mentiatur: nec
vt filius hominis, vt mutetur. Et sicut contingentia, variabi-
lia, corporalia, inuariabiliter intelligit: ita & immutabilis per
manens omnia operatur. Sicut ait Boëtius: O qui perpetua
mundum ratione gubernas, Tempus ab æuo ire iubes, stabi-
lisque manens, das cuncta, moueri. Quod & primo Timæi
disseruit Plato. Propter quod asserit veritas: Pater meus vsq;

D modò operatur,& ego operor. *Ne vicissitudinis obumbratio*
Ioan.5. id est, alicuius successionis obscuratio. Quia in supersimplicissimo Deo sunt penitus idem, essentia, potestas,& actio: seu esse, posse, & agere. Et ipse vnico, simplicissimo, & æterno actu intelligit, & vult ac disponit vniuersa,& singula in seipso. Vnde & eius mensura est æternitas, quæ est interminabilis vita, tota simul perfecta possessio. *Voluntariè genuit nos verbo veritatis.* Hoc multipliciter potest exponi. Primò, quòd pater per vnigenitum suum nos condidit, iuxta illud
Ioan.1. Ioannis: Omnia per ipsum facta sunt. Vnde Apostolus: Ex
Roma.11. ipso, inquit,& per ipsum, & in ipso sunt omnia. Generatio autem in scripturis interdum pro creatione accipitur. Vt vbi
E legitur: Istæ sunt generationes cœli & terræ in die quando
Gene.2. creatæ sunt. Secundò, quòd Deus trinitas spiritualiter regenerauit nos, id est, ab erroribus & peccatis, ad esse gratiæ ac virtutum, deduxit nos verbo veritatis, hoc est, per doctri-
1. Cor. 4. nam Euangelicæ prædicationis: quod fecit per Christi discipulos, quemadmodum Paulus scribit Corinthiis: In Christo
Gala. 4. per Euangelium ego vos genui. Atque ad Galatas: Filioli, ait, mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Tertiò, quòd Deus per sacramētum baptismi sub debita forma verborum, spiritualiter nos regenerauit. Accedit siquidem verbum ad elementum, & fit sacramentum. Hinc
Ioan.3. Christus: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto,
Ephes.5. non potest introire in regnum dei. Ad Ephesios quoque ait Apostolus: Christus dilexit ecclesiá, eá mūdás lauacro aquæ in verbo vitæ. Denique cum sacramentum pœnitentiæ sit se-
F cunda post naufragium tabula regenerans: ita fit etiam quotidie in pœnitentiæ sacramento. Et quoniam Christus verbum patris incarnatum instituit sacramenta euangelicæ legis, intelligi potest, quòd pater verbo veritatis, id est, per verbum suum æternum & increatum quod est veritas ipsa, præfatis nos modis regenerauit. Hæc autem fecit deus vo-
Oseæ.13. luntariè non coactè, aut necessitate naturæ, sicut Oseæ te-
Ephes.1. statur: Diligam eos spontaneè. Et teste Apostolo: Deus operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ. Per quod refutatur error quorundam philosopharum, & hæreticorum, qui asseruerunt processionem creaturarum à creature, esse naturalem emicationem ac emanationem non liberam.
Plato. Contra quos etiam Plato ait in primo Timæi. Optimus erat

Deus.

Deus. Porrò ab optimo longè relegata est omnis inuidia. A
Voluit ergo Deus omnia suæ bonitatis, aut beatitudinis esse participia: quam quidem Dei voluntatem, si quis rerum principium dixerit, rectè eum putare consentiam. Sic ergo nos genuit, *Vt simus initium aliquod creaturæ eius*, id est, inter corporales ipsius creaturas habeamus primatum, quibus non solùm per dona gratiæ, imò & per dona naturæ præferimur. Propter quod dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginẽ Gene. 2.
& similitudinem nostram: & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, & bestiis terræ, vniuersæque creaturæ. Moses Deut. 4.
quoque: Solem & lunam & omnia astra creauit Deus in ministerium cunctis gentibus. Porrò per dona gratiæ Christiani cæteris omnibus mundi hominibus incomparabiliter præferũtur: cum sint adoptiui filij Dei, & eius hæredes, & Chri- B
sti membra ac cohæredes. Et ipsi soli sunt in statu salutis, cæ- Roma. 2.
teri omnes in statu damnationis, suntque membra, filij, ac ministri diaboli. Propter quod loquitur Moses de excellentia populi Israëlitici, ad Deum tunc pertinentis, dicendo: Deut. 4.
Non est alia natio tam grandis. Itemque: Quæ est gens vna in terra sic inclyta, &c. Nunc multo præclarius dici potest de populo veraciter Christiano, de quo princeps Apostolo 1. Pet. 2.
rũ testatur: Vos genus electum, regale sacerdotiũ, gens sancta Psal. 48.
populus acquisitionis. Sed proh dolor homo cũ in honore esset, non intellexit: & multi Christianorum Gentilibus deterius viuunt. Postremò pro eo, quod hìc dicitur: Vt simus initium aliquod creaturæ eius, alia litera continet: Vt simus primitiæ creaturarum eius. Primitias nanque frugum & animalium iussit lex domino consecrari, id est, optima quæque in frugibus ac animantibus. Ita & Deus verbo veritatis nos C
genuit, vt inter omnes homines simus optimus populus ei⁹.

Scitis fratres mei dilectissimi, id est, notum vobis est vniuersa quæ scribo esse verissima, quia scitis Apostolos primitias accepisse spiritus sancti. Veruntamen nõ sufficit vobis hoc scire. Ideo subditur. *Sit autem omnis homo velox ad audiendum*, verba salutis. Beati enim qui audiunt verbum dei, & custo- Lucæ. 11.
diunt illud. Et: Qui ex deo est, verba dei audit. Idcirco vt in Ioan. 8.
Eccle. dicitur: Auris bona cum omni concupiscentia audiet Eccle. 3.
sapientiam. *Tardus autem ad loquendum*. Quia hoc sapientiæ signum est, eo quòd Salomone testante: In multiloquio non deest peccatũ. Atque idem alibi: Totum spiritum suum pro-

D fert ſtultus, ſapiens differt & reſeruat in poſterum. Et denuò
Prou. 29. Vidiſti aliquem velocem ad loquendum? ſtultitia magis ſperáda eſt, quá illius correctio. In Eccleſiaſtico quoq; legitur:
Ibidem.
Eccle. 20. Qui multis vtitur verbis, lædit animam ſuam. Veruntamen in omnibus iſtis neceſſaria valde eſt diſcretio, vt ſit homo quátum in ſe eſt, velox ad audiendum, & tardus ad loquendum: quod tamen ad iuniores ac ſubditos, & indoctos potiſſimũ pertinet. Nihilominus cauſa rationabili exigéte, ſit homo velox ad loquendum: præſertim qui præeſt, dum fraterna correptio, aut iuſta correctio, ſunt delinquentibus impendendę. Dum etiam proximus indiget informatione, aut reuocatione à culpa, atq; periculis quibus appropinquat. Ideo Salomõ
Eccli. 2. dixit: Tempus loquendi, & tépus tacédi eſt. Atq; in Eccleſia.
Eccl. 20. dicitur: Eſt tacens, qui inuenitur ſapiens: eſt autem tacens, nõ
E habens ſenſum loquelæ: & eſt tacens, ſciens tempus aptum.
Prou. 11. Homo ſapiens tacebit vſque ad tempus: Laſciuus & imprudens non ſeruabit tempus. Sic & iuniores, ac ſubditi, & indocti, dum ex ignorantia ſibi periculum vident inſtare, mox ſeniores, ſapientiores & ſuperiores ſuos debent interrogare, & eos cum omni reuerentia, ac auiditate audire: iuxta il-
Eccle. 64. lud: In multitudine presbyterorum prudentium ſta, & ſapiétiæ illorum ex corde coniungere. Hinc alibi dicitur: Non te
Eccle. 8. prætereat narratio ſeniorum. Denique quàm ſalubre eſt verba ſalutis audire, tá periculoſum eſt, verba audire vana, ſcurrilia, detractoria, & iniqua: quę mentem maculant audientis,
F ſi ea libenter audierit, aut eis conſenſerit. A talibus ergo verbis auertatur auditus, ſi fieri poteſt, atque ad minus ratio ea
Eccle. 28. deteſtetur. Ideo ait ſcriptura: Sepi aures tuas ſpinis, & noli au-
Pſal. 118. dire linguam nequam. Propheta quoque locutus eſt deo: Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, ſed non vt lex tua.
Beda. Circa hunc locum loquitur Beda: Qui ſapientiam diligit, primò poſtulet eam à Deo: deinde magiſtrum veritatis humiliter audiat, & inter agendum ſuam cautiſsimè coërceat linguam. Tutius enim veritas auditur, quàm prædicetur. Hinc Pythagorici naturalis ſcientiæ magiſterio præditi auditores ſuos per quinquennium iuſſerunt ſilere, & poſtmodum loqui, ac docere permiſerunt. Vnde & Hieremias propheta, bene inſtructi adoleſcentis vitam deſcribens, modeſtiá taciturnitatis inter prima virtutum ſtudia computat. Bonum
Tren. 3. eſt, inquiens, viro cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua,
ſedebit,

ſedebit ſolitarius, & tacebit. Itaque per prædicta reprehenduntur, qui ad fabulandum, ad docendum, ad prædicandum, ſunt promptuli: cum nondum in virtutibus exercitati, nondum ſufficienter edocti, nondum à vanitatum vitiis expurgati ſint. Veruntamen, cui ex officio incũbit docẽdi aut prædicandi neceſſitas, ſtudeat ſe ad exercendum hos actus exhibere idoneũ, in virtutibus ac ſapientia proficiendo quotidie: & interim quod per ſeipſum facere nequit, per alios idoneos faciat. Sit quoq; omnis homo, & *Tardus ad iram.* Ira eſt appetitus vindictæ, propter illatã iniuriã. Et iſta eſt duplex. Vna, quæ rationẽ præuenit & excęcat, quæ vocatur ira per vitiũ, quæ ratione nõ regitur, nec ſecundũ ordinẽ iuris tẽdit in vltionẽ. Ad hãc ſic tardi eſſe debemus, vt eã nunquã admittamus: vel ſi oriri cœperit, ſtatim per rationis cẽſurã, mãſuetuniſq; virtutẽ frẹnetur, & extinguatur: vel ſaltem ſic cohibeatur, ne per verba aut ſigna erũpat, neq; per inhoneſtos apparatus pãdatur, ſicq; paulatim ſuffocetur in ſemetipſa. Alia eſt ira per zelũ, quæ rationẽ ſequens ſponte aſſumitur, vt actus virtutis robuſtius exerceatur. Et iſta eſt bona, quia per eã ſecundũ rationis iudiciũ fit vindicta. Nõ tamen eſt paſſim, atq; faciliter admittenda, quia & ipſa rationẽ aliqualiter turbat, ſecundum Grego. Idcirco ad eã tardi eſſe debemus, & tunc eã aſſumere quãdo aliter actus iuſtitiæ tam cõuenienter exerceri nõ valet: vt ſi quis durus, incorrigibiliſquę exiſtat. Et hæc ira fuit in Chriſto. Iuxta illud: Contriſtatus eſt Ieſus ſuper cæcitate cordis eorum, circũſpiciens eos cũ ira. Hinc loquitur Beda: Tardos ad irã nos eſſe præcepit, vt nõ ob quaſlibet cauſas, ſerenitatẽ noſtri cordis ac vultus, in auſteritatẽ vertamus: ſed certa exiſtente ratione. Verbi gratiâ, Si aliter corrigi proximos, maximè eos qui nobis commiſſi ſunt, non poſſe conſpicimus, ſeueritatem verbi, aut diſtrictionẽ iudicij erga eos exhibeamus: manente tamen, quantũ humana natura patitur, ſtatu noſtræ mentis ſereno. Sic Phinees, Samuel, Helias, & Petrus, tardi fuerunt ad iram, qui tamen peccantes gladio peremerũt, aut verbo. Sic & Moſes, cũ eſſet vir mitiſſimus, exiuit à Pharaone iratus nimis, comminatus ei pœnam, quã & opere perpetrauit, qui etiã vituli aurei adoratores diſtrictè puniuit. Hinc teſte Gregorio: Ira non debet rationẽ quaſi domina præcedere, ſed tanquã ancilla ſequi. Porrò ira per vitiũ dupliciter fit mortalis. Primò propter cõmotionis

A B C

Marc. 3. *Num. 25.* 1. *Reg.* 8. 12. 3. *Reg.* 18. *Matth.* 26 *Exod.* 12.

Ira dupliciter fit mortalis.

D immoderantiá nimis immoderatá, rationéq; penitus offuscá tem. Secundò propter vltionis excessum, vt si quis pro illata sibi iniuria exercere cupiat siue exerceat vltioné tam grandé, vt directè cótrarietur iustitiæ. Deniq; iram scriptura valde vituperat, & condénat: stultitiá vocat, & iracundũ stulto assimilat. Ait nanq; Saluator. Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Salomon quoq;, Spiritũ ad irascendũ facilé, quis poterit sustinere? Et iterum loquitur: Ne sis velox ad irascédũ, quoniá ira in sinu stulti requiescit. Et Iob Virum stultum interficit iracũdia. Hinc ait Hiero. Quid iracũdo furor suus confert, quem sæuissimis exagitat stimulis? sicq; ab omni mé tis consilio alienat, vt dum irascitur, insanire credatur. Idcirco Abbas Agatho dixit: Iracũdus homo etiam si mortuos suscitet, deo nó placet. Imò quàm nociua sit ira, pandit Gregorius, dicens: Per iram iustitia relinquitur, gratia vitæ socialis amittitur, mansuetudo aufertur, lux veritatis repellitur. Hinc Iacobus subdit: *Ira enim viri iustitiam Dei non operatur.* Sobriè loquitur sanctus ille Apostolus, Siquidem minus dicitur, & maius significatur: vt sit sensus, Ira enim viri, id est, ira per vitium cuiuscunq; hominis, iustitiá Dei, id est, opus verè iustum, & deo acceptum non operatur: sed opus deo displicens atque damnabile facit, quia à rationis tramite abducit, & contra iustitiam agit. Iracundo quippe bonum & iustum videtur, quicquid ab ira suggeritur. Atque, vt ait Grego. méti furore ebriæ quicquid rectè dicitur, peruersum videtur. Et rursus, Per iram, inquit, sapientia perditur: vt quid quóve ordine quid agendũ sit, nesciatur. Hinc Iob, Non te ira superet vt aliqué opprimas. Et Salomó, Ira nó habet misericordiam nec erũpens furor. Et, Impetũ concitati spiritus ferre quis poterit? Irascamur ergo propriis vitiis, & ea vlciscamur discretè in nobis. Irascere tibi, quia ad iram irrationabiliter motus es, & cessa irasci. Et maximè qui vel ex vsu maligno, aut ex naturali dispositione ad iram procliues sunt, contra iram iugiter debét pugnare, & pro eius extirpatione studere, ac deũ infatigabiliter deprecari. Aduertamus ergo quod ait Saluator, Beati mites. Et: Discite à me, quia mitis sũ, & humilis corde. Superbi siquidem ad iram sunt proniores, humiles verò mitescunt, & patientes consistunt: Denique si ira subitò oriatur, nequaquam perseueret in corde, cùm in Ecclesiastico dicatur: Homo homini seruat irá, & à Deo quærit medelá?

Marginalia: *Matth.* 5. — Grego. — E — Iob. 36. — F — *Matth.* 5. — *Matth.* 11 — *Eccli.* 28

Quis

Quis exorabit pro delictis illius? Insuper locus iste etiam de A
ira per zelũ potest exponi. Quoniam etsi ira hæc commende
tur, tamen per eam iudicans aut vlciscens, à diuinæ perfectio-
nis trãquillitate, & summi iudicis serenitate occũbit. Scriptũ
est enim de Deo: Tu dominator domine cũ tranquillitate iu *Sapien. 18*
dicas. Et alibi: Nunquid ad iracundiá me prouocant? Ait do- *Hiere. 7I.*
minus. Nonne semetipsos in confusione vultus sui? Hinc as-
serit Beda, Iudex homo, qui amissa mentis tranquillitate iudi
cat delinquentem, etiam si iustè iudicet, iustitiam tamen diui
ni examinis, in quam perturbatio cadere nequit, imitari non
valet. *Propter quod abucientes omnem immunditiam*, id est, pœni
tendo seu præcauendo, de vobis expellite carnalia, ac spirita
lia vitia consueta. Quemadmodum monet Aposto. Munde- B
mus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficien- *2. Cor. 7*
tes sanctificationem in timore Dei, *Et abundantiam malitiæ*, id
est, grauiora facinora, vt quæ ex consuetudine praua, & deli-
berato proposito, & pertinaci intentione nascuntur. *In man-
suetudine suscipite*, id est, mãsuetè, & patienter audite, firmitér-
que tenete, *Insitum verbum*, id est, euangelicæ legis doctrinam
vobis à prædicatoribus insinuatam, impressam, infusam. Ma-
turitas enim sapientiæ, seu verbum salutaris doctrinæ, nó nisi
mansueta, & tranquilla mente percipitur, à cuius salubri su-
sceptione impedit ira: Idcirco in Ecclesiastico docetur: Esto C
mansuetus ad audiendum verbum dei, vt intelligas. Nam vt *Eccle. 5.*
communiter dicitur: Ira impedit animũ ne possit cernere ve-
rum. Mansuetudo autem est quædam tractabilitas mentis, eá
disponens ad susceptionem verbi salutis. Quemadmodũ tra-
ctabilitas ceræ, dispositio est ad impressioné sigilli. *Quod po-
test saluare animas uestras.* Nam verbum dei instruit hominẽ de
necessariis ad salutem: & ita instrumentaliter, seu dispositiuè.
saluare dicitur hominẽ si obseruetur & impleatur. Ideo dictũ *Lucæ. 11.*
est, Beati qui audiũt verbũ Dei, & custodiũt illud. Et Psal. Lu *Psal. 118*
cerna, inquit, pedib⁹ meis verbũ tuũ domine, & lumẽ semitis
meis. Alibi quoque fertur: Nó natiuitatis fruct⁹ pascũt homi *Sapien. 16*
nes, sed sermo tuus eos, qui in te credũt cõseruat. Cũ omni er
go reuerẽtia, ac diligẽtia audiãt subditi verbũ Dei à superio-
ribus, ac sapiẽtioribus. Hæc autẽ purgatio mentis necessaria *Sapien. 1.*
est. Quia oportet ĩ primis à malo recedere. In maliuolá enim
animá nó intrabit sapiẽtia, nec habitabit in corpore subdito
peccatis. Itaq; puritas mẽtis maximè est appetẽda iugiter exq.

D renda, diligentissimè cõseruanda. Quia vt ait, Saluator: Beati
Matth.5. mundo corde, quoniam ipsi deum videbũt. Salomon quoq;:
Prouer.22 Qui diligit cordis munditiẽ, habebit amicũ regem. Ideo cũ
Psal.50. Psal. incessanter oremus: Cor mundum crea in me Deus.

¶ELVCIDATIO residui huius Cap. ARTI. III.

Dominica. 5. post pascha. Epistola. Iam sanctus Apostol⁹ Iacob⁹ admonuit, vt omni immunditia atque malitia eradicatis suscipiamus in mãsuetudine insitum verbũ Dei. Sed ne putemus nobis sufficere verbũ Dei audire, nũc subdit: *Estote autẽ factores verbi Dei, & non auditores tantum*, id est, eloquia præceptorũ Dei & ecclesiæ non solùm audite, sed & opere implete. Sic & Paul. disseruit, Non
E auditores legis iusti sunt ante deum, sed factores legis iustificabũtur. Et propheta: Intellectus bonus omnibus facientibus eũ. Scientia enim mortalis ordinatur ad opus. Propter quod dixit Philosophus, Quid est virtus scrutamur, nõ vt sciamus, sed vt boni efficiamur. Et rursus primo Ethicorũ testatur, ꝙ intenti instructioni morali, & eam non exequentes in opere, similes sunt ægris, medicos diligenter audientibus, sed eorum doctrinam non obseruantibus. Sic ergo estote factores verbi, non auditores tantùm. *Fallentes vosmetipsos*: quia qui sola auditione contenti sunt, seipsos decipiunt, vel formaliter, & directè, vt si putent ad salutem sibi sufficere solùm audire, &
F scire, vel cõcomitanter seu æquiualenter aut materialiter, secundum quod omnis qui peccat se decipit. Iuxta illud: Stul-
Prouer.14 tis illudit peccatum. Et rursus Salomõ loquitur: Via stulti re-
Prouer.12 cta in oculis eius, Hinc omnis peccans dicitur esse ignorans,
Abacuc.2 quia erroneè iudicat, saltẽ in particulari. Vnde & in Abacuc habetur: Quomodo vinũ potantẽ decipit, sic erit vir superbus. Et luxurioso presbytero Daniel dixit: *Quia si quis auditor est verbi, & nõ factor: hic cõparabitur viro consideranti vultũ natiuitatis suæ*, id est, faciẽ suam corporalẽ, cum qua natus est *In speculo, cõsiderauit enim se*, id est dispositionẽ vultus sui. *Et abiit, & statim oblitus est qualis fuerit*, id est, distinctã suæ dispositiõis notitiã mox amisit, nec perfectã suæ physiognomiæ seruauit memoriã: cuius ratio assignatur. Quia imago in speculo habet debile esse, & intẽtionale potius quàm reale, vt dicitur: ideo debilẽ facit impressionẽ. Quia mod⁹ agẽdi sequitur modũ

modũ essendi. Et quia debilẽ facit impressionẽ in oculo, ex A
tali impressione sequitur labilis in mẽte cognitio. Cõformiter, qui verba Dei audit, nec implet: imperfectã & informẽ habet eorũ memoriã, aut pœnitus nullã. *Qui autẽ perspexerit*, id est, pspicaciter cõsiderauerit *In lege perfecta*, seu vt alij legũt. *Perfectæ libertatis* ea quæ scribũtur, docẽtur, & præcipiuntur in ea, puta in euãgelio. Deniq; siue legatur perfecta, siue perfectæ, ver⁹ est sensus. Lex enim Euãgelica, respectu legis Moysi, est perfecta, & excellentias multas sortitur, prout in prologo super Lucã diffusè ostẽsum est, & ipsa cæteras vniuersas in perfectione superat leges. Dicitur quoque lex Euãgelica, lex libertatis perfectæ. Primò, quia per eã exoneramur ab obligatione obseruãtiæ veteris legis. Propter quod sacratissimus apostolici ordinis princeps gloriosissimus Petrus ait, Quid tẽ B tatis deum, imponere iugum super ceruices discipulorũ, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam domini nostri Iesu Christi credimus saluari. Et Paulus Apostolus, Lex spiritus vitæ in Chisto Iesu, liberauit me à lege peccati, & mortis. Et rursus clarius loquens, Nunc sine lege iustitia Dei manifestata est, per fidẽ Iesu Christi in omnes & super omnes, qui credunt in eum. Secundò, quia lex Euangelica est lex charitatis & gratiæ. Lex vetus fuit lex timoris, & pœnæ. Idcirco secundum Augustinum breuis differentia Euangelij & legis est amor & timor. Lex quippe Euangelica dicitur lex amoris, & gratiæ, in quantum continet salutifera sacramenta gratiæ contentiua: & quia in Euangelio præ clarissimè describuntur amor & pietas Dei ad homines, & be C neficia ac promissa ipsius, inducit quoque lex ista ad sui obseruantiam potius per amorem, & præmij pollicitationem, quàm per terrorem & comminationem pœnarum. Porrò lex vetus dicitur lex timoris: quia nec gratiam continebat, & transgressoribus suis etiam temporalem mortem mox infligi præcepit. Et ita quasi quadam coactione, atq; formidine, ad sui obseruationem induxit. Propter quod ad Hebræos fertur, Irritam quis faciens legem Moysi, absque vlla contradictione duobus aut tribus testibus moritur. Lex autem Euangelica transgressoribus pœnitentiã consulit, veniámque promittit. Hinc dicit Apostol. Nihil ad perfectum adduxit lex, quia videlicet eius sacramenta non erant gratiæ contentiua, Itẽmque, Non dedit nobis Deus spiritum timoris, sed spiri-

Liber hic scriptus à Dionysio post Euangelia.

Act. 12.

Roma. 7.

Roma. 3

Legis & Euangelij differentia amor & timor.

Hebr. 10.

Hebr. 7

2. Tim, 2,

Act. 13.

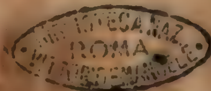

D tū virtutis,& dilectionis,& sobrietatis. Tertiò,quia per Euāgelicæ legis obseruationem liberamur ab omni iugo diaboli, & seruitute peccati,quemadmodum Paulus: Per Iesum remissio vobis peccatorum annunciatur,ab omnibus à quibus nō potuistis in lege Mosi iustificari. Quartò quia per Euangelicæ legis impletionem,ad æternam fœlicitatem,in qua est cœlestis ac plena libertas,indilatè perducimur,quod per Mosaicæ legis obseruantiam non fiebat. Hinc vnigenitus patris ait,

Ioan. 8. Si filius vos liberauerit,verè liberi eritis. Huic autē libertati non repugnat seruitus charitatis:cùm Deo seruire sit regnare. Atque vt amantissima Agatha dixit, Sūma ingenuitas est, in qua Christi seruitus comprobatur. Ideo Paulus disseruit:

2. Cor. 2. Vbi spiritus domini,ibi libertas. Itaque qui in hac lege perspe E xerit, *Et permanserit in ea* fide & opere stabilis. Quoniam sola perseuerantia coronatur,Christo dicente: Qui perseuera-

Matt. 24. uerit vsq; in finem,hic saluus erit. *Non auditor obliuiosus factus* id est,verba salutis obliuioni non tradens *Sed factor operis*, id est,executor operum,quæ Deus præcepit. *Hic beatus in facto suo erit*,id est,per opera sua beatitudinem obtinebit: sicut in Euangelio dominus contestatur. Si vis intrare ad vitā,ser-

Matth. 16 ua mandata. Et denuo: Si hæc scitis,beati eritis, si feceritis ea.

Ioan. 23. Etenim omnis arbor,quæ non fecerit fructum bonum,exci-

Matth. 3. detur & in ignem mittetur. Præterea dupliciter dicitur homo diuinorum obliuisci verborum. Primò, ea à sua memoria pœnitus amittendo. Secundò,ea non adimplendo. Nam & inuariabilis Deus dicitur obliuisci eorum,quos iusto iudi F cio perire permittit,eò quòd per modum obliuiscentis circa illos se habeat. Vnde Trenorū vltimo dicitur: Quare in perpetuum obliuisceris nostri? ¶Postquam Apostolus Iacobus docuit,non sufficere ad salutem verba Dei audire,sed oportere ea operibus exercere: nūc ostendit nec hoc sufficere, nisi & peccata locutionis vitentur. Hinc subdit, *Si quis autem putat se religiosum esse*,id est, verum Christianæ fidei professorē, ac latriæ seruatorem,atque deuotum. *Non refrænans linguam suam* à multiloquio,detractione,mendacio, ac cæteris verbis prohibitis *Sed seducens cor suum*,id est,à recto salutis itinere illud auertens,& per incustodiam,negligentiá,errores, & vitia,seipsum fallens,atque obtenebrans. Quemadmodum per

Osea. 7. Oseę dominus ait: Effraim quasi columba seducta non habēs cor. *Huius vana est religio*,id est,frustra se Christianum esse fa

tetur

tetur,nec est in eo veraciter latria, siue deuotio:sed fictè,aut A
apparenter duntaxat. De talibus fertur in Oseæ: Ventum seminabũt,& turbinem metent Cùm ergo illa sit vana religio: docet quid sit vera religio. *Religio mũda & immaculata*,id est, intus & foris syncera, coram Deo & hominibus approbata in seipsa & in suis operib⁹ pura, *Apud deum & patrem*,id est, coram Deo,qui est omnium Deus & pater, Vel coram Deo filio,& patre coæterno,qui cum spiritu sancto sunt vnus omnium Deus,vnus creator & vnus finis. *Hæc est, visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum*,id est, opera misericordiæ proximis impartire. Præsertim miserabilibus personis humano solatio destitutis(vt sũt pupilli & orphani,viduæ,peregrini, oppressi,tentati,infirmi,captiui,mędici,pauperesq; domestici) subuenire,& eos corporaliter visitare,ac cõsolari. Beati enim misericordes,quoniã ipsi misericordiã consequẽtur. Et Christus in die iudicij dicet: Quod vni ex minimis meis fecistis,mihi fecistis. Hinc in Ecclesiast. dicitur: Nõ desis plorãtibus in cõsolatiõe,& nõ te pigeat visitare infirmũ. Ex iis enim in dilectione firmaberis. Iob quoq;: Visitãs speciẽ tuã nõ peccabis,id est,proximos & egenos,qui eiusdẽ tecũ sunt speciei. De quibus ait,Esaias Frãge esurienti panẽ tuũ,& egenos vagósq; induc in domũ tuã. Cùm videris nudũ, operi eũ. *Et immaculatũ se custodire ab hoc seculo*,id est,vanitates,& impietates atque illicitas voluptates mundanorũ hominũ deuitare. Iuxta illud: Nolite cõformari huic seculo,sed renouamini in nouitate sensus vestri. Vnde alibi ait Apost. Qui vtũtur hoc mũdo,sint tanquã non vtentes. Nã vt ait Ioannes,Apost. Omne quod est in mũdo,cõcupiscentia carnis est,& concupiscentia oculorũ,& superbia vitæ. ¶ Circa præhabita quærenda sunt aliqua. Primò,quid sit religio,& de actibus eius: qui etiã sint verè religiosi. Deinde de refrenatiõe linguæ,præsertim quãtum ad claustrales. Postremò, quid sit se immaculatũ ab hoc seculo custodire. De horum primo dicit hoc loco Albertus, Religiosus idẽ designat,quod religatus. Sed religatio ista potest attẽdi tripliciter. Primò penes obseruationem præceptorũ articulorũque fidei: sicq; omnes veraciter Christiani, sunt religiosi. Secundò,penes obseruationem euangelicorũ cõsiliorum,& sic cœnobitæ religiosi vocãtur. Tertiò pœnes custodiam oris,& sic qui linguam suam ab illicitis cohibet verbis,dicitur propriè religiosus. Verùm de ista materia multo

Marginal notes: *Oseæ.8.* — B — *Matth.5.* — *Matth.25* — *Eccle.7.* — *Esa.58.* — *Roma.12.* — C — *1.Cor 7.* — *1.Ioã.2.* — *Religiosus quid.* — *Cœnobitæ religio quid?*

D plenius scribit Thomas, in Secunda secundæ dicendo: Religio dicitur à relegendo, quoniã quæ ad diuinũ pertinent cultũ, sæpe sunt relegenda, ac reuoluẽda. Iuxta illud: Quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper. Vel dicitur religio à reeligendo, quoniam deum quem peccando amisimus, & cui vana prætulimus, per eam pœnitentes reeligimus. Vel à religãdo, quia ab exterioribus, & carnalibus hominem separat, ac Deo coniungit. Itaque religio virtus est moralis, quę alio nomine latria appellatur, per quã deo cultũ cæremoniamq; impendimus. Nec est theologica virtus, sed pars subiectiua iustitiæ, circa actiones immediatè versans, habẽtque aliquos actus interiores, vt sunt deuotio interna, oratio: & quosdam actus exteriores, vt sunt deo genua flectere, sacrificare, decimas immolare. Vocalis quoq; oratio, psalmodia, laudatio Dei, prædicare verbum salutis, sunt actus religionis, quasi medio modo se habẽtes. Et omnia ista sunt actus religionis directè & elicitiuè, quia ab ea elicitiuè procedunt. Actus verò quarundã virtutum religione inferiorum, quibus religio imperat, dicũtur actus eius imperatiuè, quia imperat eis, Sicq́ue pręfata misericordiæ opera religioni attribuuntur, quæ tamen à pietate, seu misericordia eliciuntur. Præterea refręnatio linguæ ad omnem pertinet Christianum, cùm in euangelio Christus testetur: De omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationẽ in die iudicij. Itémq;. Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis. Et iterum: Quæ procedunt de ore coinquinant hominẽ. Denique quàm necessaria sit omni homini refręnatio linguæ cõstat ex eo, quod ait, iudex summus: Qui dixerit fratri suo, racha, reus erit cõcilio: F Qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis. Præterea quia claustrales antonomaticè religiosi dicũtur, vtpote Deo in holocaustum oblati, eiúsque cultui totaliter mancipati: hinc ad eos refręnatio linguæ potissimùm pertinet. Propter quod sancti patres inter regulares obseruantias obseruationẽ silentij, vnã de præcipuis, post substãtialia statuerũt, & eius fractionem per culpæ publicationem, proclamationẽ, ac disciplinam vindicari, seu corrigi præceperũt. Hinc omnis oratio intelligibilem ex se habens sensum, sine licentia prolata, nisi necessitas sit excusãs, est silẽtij fractio, vt si dicatur: Quis est iste? Attendãt hæc religiosi remissi, intimorati, leues, incustoditi & garruli. Attendant quàm sit vana eorum quã prætendũt,

Eccle. 3.

Actus religionis interni & externi.

E

Linguæ refrænatio.

Mat. 12.
Ibidem.
Matth. 15
Marci. 7.
Matth.

tendunt, religio: Aduertant quod ait Psal. Vir linguosus nõ A
dirigetur in terra. Et quod rursus ait scriptura: Nunquid vir *Psal.* 139.
verbosus iustificabitur? Imò iuxta scripturã, verba sapiẽtis sta *Iob.* 11.
tera ponderabuntur. Nõ ergo verbis perefluamus, quia odi
bilis est, qui procax est ad loquẽdum, Hinc Ecclesiast. Ne te- *Eccle.* 5.
merè quid loquaris, neq; cor tuum sit velox ad proferẽdum
sermonem corã Deo. Deus enim in cœlo, & tu super terram.
Idcirco sint pauci sermones tui. In multis nanq; sermonibus *Act.* 20.
inuenitur stultitia. ¶ Veruntamẽ circa hoc quæritur, quomo *Mat.* 5. 6.
do in verbis sit paucitas seruãda, cùm in Actibus Apostolo- 7.
rum legatur Paulus protraxisse sermonẽ vsque ad mediã no- *Mat.* 6.
ctẽ, & exhortatus discipulos multo sermone. Christus quoq; *Luc.* 22.
in monte fecit longũ sermonẽ. Ecclesia etiã facit orationes *Luc.* 6.
prolixas, cum tamen etiã dicat saluator: Orantes, nolite mul- B
tum loqui. Et respondendũ, ꝙ scripturæ intẽtio est, vt nõ si-
ne rationabili causa verba multiplicentur propter periculũ
incidẽdi peccata, quod in verbis multis sine gratia vix caue-
tur. Christus verò non prohibuit absolutè vti multis verbis
in oratione, cùm & ipse passione instante prolixius orasse le-
gatur. Et quod erat pernoctans in oratione dei. Sed dixit o- *Mat.* 6.
rantes, nolite multũ loqui, sicut Ethnici faciunt. Putãt enim,
quod in multiloquio suo exaudiantur. Sit ergo religiosus in
obseruatione silentij rigorosus. Qui enim custodit os suũ, cu *Prouer.* 21.
stodit ab angustiis animã suã: qui verò inconsideratus est ad
loquendũ, sentiet mala. Postremò immaculatũ se ab hoc se-
culo custodire, est ad nullã rem creatã affici inordinatè, diui
tias, delitias, & honores mundi, intuitu & amore dei paruipẽ
dere, aut omnino relinquere, nec aliquid citra deũ nisi in deo C
amare, hoc est, in quantũ deus id præcepit, seu vtile, necessa-
riúmve existit ad cõplacendũ seruiendúmque deo, atque ad
obtinendã beatificam fruitionẽ ipsius. Cùm enim deus glo- *Deus om-*
riosus & adorandus sit omniũ finis, & media iuxta exigen- *niũ actio-*
tiam finis sint disponenda, certũ est, ꝙ nulla res creata sit ap- *num finis*
petenda, amãda, seruanda, tractãda, aut quocũq; modo in v- *esse debet.*
su habẽda, nisi secũdũ ꝙ expedit homini ad vniendũ se deo,
atq; ad obtinendũ ipsius visionẽ fœlicẽ, seu ad seruiendũ ei,
& ad proficiendũ in cultu, ac honorificentia eius, quod totũ
ad religiosos maximè spectat, quos oportet esse huic seculo
mortuos, & soli deo viuentes, vt cum Apost. dicere queant:
Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus.

D Expositio cap. II. ARTICVLVS II.

Ixit Apostolus Iacobus in fine prçcedētis capitis, opera misericordię viduis & pupillis esse impartienda, ac impietates & vanitates mundanas Christianis verè religiosis, seu deuotis esse vitandas. Nunc ostendit, pauperes nō esse despiciēdos, sed potius honorādos tanquā à deo electos, & Christi mēbra atque ministros. Itaq; ait, *Fratres mei nolite in personarum acceptione habere fidem domini nostri Iesu Christi gloriæ.* Ordo verborum hic esse potest. Nolite habere fidem gloriæ domini nostri Iesu Christi in acceptione personarū, hoc est, non credatis quòd accipiendo personas, valeatis acquirere præmium gloriæ Christi. Quia acceptio personarum peccatum est, ab adeptione fœlicitatis, & gloriæ Christi impediēs.

Galat. 2.

Mat. 13.

E Contraria nanque est acceptio ista iustitię. Solis autem iustis paratum est regnum Christi. Vel iste est ordo verborum. Nolite habere fidem domini nostri Iesu Christi, qui est rex gloriæ dominúsque virtutū inquantum est deus: iuxta illud: Attollite portas principes vestras, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? dominus virtutum, ipse est rex gloriæ. Itaque nolite habere fidem Christi in personarum acceptione. Hoc est, Christi fidem habendo, non sit in vobis vitiū acceptionis personarum. Vel sic, Nolite putare vos verè esse fideles habendo peccatū acceptionis personarum, quia talis acceptio personarum non stat cum fide formata. Ex quo patet ꝙ Iacobus loquitur de huiusmodi acceptiōe, secundū quod est mortale peccatum. Porrò, acceptio personarū est, qua aliquid alicui impenditur, seu confertur, qui ad illud est indignus, seu improportionatus, & alteri digno subtrahitur, aut

Psal. 21.

Acceptio personarū mala.

F negatur. Vt si prælatus aliquem promoueat ad Canonicatū, nō quia literatus & virtuosus, sed quia cognatus suus est, aut pecuniosus, aut seruus: Literato autem, & bono, seu sufficienti deneget tale donum. Cū ergo sit duplex iustitia, vtpote cōmutatiua quę in emptionibus venditionibusq; seruatur: & distributiua, qua aliqua diuersis conferuntur, secundum mensuram dignitatis eorū ad illa: acceptio personarū iustitię distributiuæ contrariatur, dū aliquid alicui exhibetur, nō propter causam, qua ad illud idoneus est, sed intuitu suæ personæ, aut causæ, ex qua non est ad illud suscipiendum condignus, seu aptus: *Etenim si introierit in conuentu vestro.* id est, coram vobis

bis congregatis, seu ad vos adunatos. *Vir aureum annulum* A
habens, & in veste candida, id est, pulchrè ornatus atque vestitus. *Intrauerit autem & pauper in sordido habitu, & intendatis in eum qui indutus est veste præclara, & dixeritis ei, tu sede hic bene: pauperi autē dicatis, tu sta ibi, aut sede sub scabello pedū meorū, nónne iudicatis apud vosmetipsos*, id est, temerè, & secundū proprium placitum iudicatis, nec à deo, sed à propria adinuentione tale iudicium sumitis: iudicando diuité pauperi præferendum honore, dignitate & loco, quia diues est: pauperem verò esse despiciendū; quoniā pauper est? Ideo subditur. *Et facti estis iudices cogitationum iniquarum*, id est, cogitationibus erroneis, ac iniquis consensistis, eásq; approbastis. Non enim diues præhonorandus est pauperi ob suas diuitias, nec pauper ob suam inopiá est spernendus. Ideo vitiosum est taliter B
iudicare ac facere. Estq; contrariū diuino iudicio, sicut subiūgitur. *Audite fratres mei dilectissimi, Nónne deus elegit pauperes in hoc mundo?* Tales enim deus solet gratiosius inuisere, & saluare: iuxta illud in Psalmo: Tibi derelictus est pauper. Et in Psal. 6.
Esa. Cōfitebor tibi domine, quia factus es fortitudo pauperi, & egeno, in tribulatione sua. Hinc ad Corin. hortatur A- Esa. 22.
post. Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sa- 1. Cor. 1.
pientes secundū carnem, non multi potentes, nō multi nobiles sunt inter vos: sed quæ stulta sunt mūdi elegit deus, & infirma & contēptibilia, & quæ nō sunt. Ideo dicit Greg. Hos Gregor.
elegit deus, quos despicit mundus. Deus enim naturaliter bonus & pius specialé habet occasioné miserendi & succurrendi pauperibus, miserabilibúsq; personis. Idcirco in Deuter. C
scriptum est. Dominus facit iudiciū pupillo, & viduę, amatq; Deu. 10.
peregrinū. Atq; in Psal. Facit iudicium iniuriam patientibus. Psal. 145.
Dominus custodit aduenas, pupillum & viduam suscipiet. Hinc Christus in exordio suæ prædicationis pauperes piscatores ad discipulatum suum vocauit. Qui & in Luca testa- Mat. 4.
tur: Beati pauperes, quoniam vestrûm est regnū dei. Paupe- Luc. 6.
ribus nanque ipsa eorum paupertas quotidianum purgatoriū inuenitur. Elegit iteq; deus pauperes, quos ab æterno elegit, & suo tēpore per gratiā suā vocauit. Vnde subiungitur, *Diuites in fide*. Non ꝙ ante electionem, & vocationē fuerint spiritualiter diuites in fide, sed ex sua electiōe & pietate fecit eos spiritaliter opulentos per fidé, & cætera gratiarū charismata fidei annexa. Veræ quippe diuitiæ sunt, virtutes ac me-

D ritoria opera. Vnde prima ad Timoth scribit Apost. Diuiti-
1.Timo.6 bus huius seculi pręcipe diuites fieri in operib⁹bonis. Et quia tales electi sunt ad futuram beatitudinem prædestinati, de eis subiungitur: *Hæredes regni, quod repromisit Deus diligētibus se.*
Roma.8 De quibus ait Apost. Scimus, quoniam diligētibus Deū omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositū vocati sunt sancti. Quidam enim diligunt Deum ad tempus, sed non perseuerant in charitate finaliter, quos constat prædestinatos non esse. Hinc loquitur Christus: Beati pauperes spiri-
Mat.5. tu, quoniā ipsorum est regnum cœlorū. Pauperes ergo propter charismata gratię eis collata sunt honorādi: & maximè, quia frequētius sunt à Deo electi. Diuites verò, propter suarum abusus diuitiarum, & cætera scelera sua, sunt zelo iustitiæ despiciendi, inquantum sunt tales. Sicut de iusto fertur in

Pauperes honorandi & quare.

E

Psal.14 Psalmo: Ad nihilum deductus est in cōspectu eius malignus: timentes autē dominum glorificat. Vnde & Salomō loquitur:
Prou.19 Melior est pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quàm
Prou.15 diues torquens labia sua. Et rursus: Melius est modicum cum timore domini, quàm thesauri multi. Propterea subditur.

Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahūt vos ad iudicia? id est, iudicibus vos præsentant tanquam reos, eò ꝙ estis Christiani? *Nonne ipsi blasphemant bonum nomen* nominatum. *Quòd inuocatum est super vos* id est, nomen Christi seu Christum, quem negant esse verum Messiam in lege promissum? Hęc in primitiua ecclesia passim fecerunt diuites infideles, tam Iudæi quàm Gentiles Christianis; qui Christum iugiter inuocabant, & quem pro se inuicē exorabant. *Si tamē legem perficitis regalem* id est, legem diuinam, à rege altissimo datā, regia via incedētem, eo ꝙ neq; ad dexteram, neque ad sinistram diuertat, nec aliquid obliquitatis cōtineat. De qua in Esa. legitur: Hæc via, ambulate in ea, & neq; ad dexteram

F

Esa.30 neq; ad sinistrā declinetis. Atq; in Psal. Lex domini immacu-
Psal.17. lata. De qua & in Prouerb. asseritur: Lex lux est. Si inquam,
Prouer.6. hāc legē perficitis, idest, perfectè impletis, *Secūdum scripturas,*
Leuit.19. id est, prout in scripturis sanctis docetur, ac cōtinetur. Deinde exprimit legem istā in speciali, seu quantum ad mādatum eius præcipuū, post primum ac summū legis præceptū. *Dili-*
Deut.6 *ges proximum tuum sicut teipsum* id est, spiritaliter desiderando
Matth.5. ei dona gratiæ, ac virtutū in via, donáq; glorię in patria: imò & cooperando ei ad ista pro posse. Cætera quoq; misericor

diæ

diæ opera, tā corporalia quā ſpiritualia, ei impartiēdo pro viribus tēpore opportuno, exigente rationabili cauſa. *Benefacitis* quaſi dicat Apoſt. Non ita dico diuites pauperibus non eſſe pręferendos, quaſi ſint odiendi, aut ſimpliciter contēnēdi, cùm ex diuino pręcepto ſint diligendi: ſed eorum dilectio ordinatè eſt exhibenda eiſdem, ſaluo ordine æquitatis, vt nō derogetur iuſtitiæ in pauperum depreſſione. *Si autem perſonas accipitis*, iuxta ſenſum præhabitum. *Peccatum operamini*, faciendo contra præceptum dei. Propter quod ſubditur *Redarguti à lege, quaſi tranſgreſſores* diuini præcepti. Et ita hæc dictio, quaſi, dicit hîc veritatē nō ſimilitudinē tantū. Quēadmodum & Ioannes inquit: Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre. Iſta quippe perſonarum acceptio in lege Moſaica, atque Euāgelica prohibetur. Quoniam in Leuit. dominus ait: Iuſtè iudicabis, nec cōſideres perſonā pauperis, neque honores vultū potētis. In Deut. quoque Moſes ait principibus & iudicibus Iſraël: Audite illos, & quod iuſtū eſt iudicate: ſiue ciuis ſit ille, ſiue peregrinus, nulla erit diſtātia. Ita paruum audietis vt magmum, nec accipietis cuiuſquā perſonam. Chriſtus etiam iubet: Nolite iudicare ſecūdū faciem, ſed iuſtum iudicium iudicate. Hinc in libro Iob Heliu conteſtatur: Non accipiam perſonam viri. Debemus ergo nō perſonas, ſed cauſas accipere. ¶ Circa prædicta, vt clarius intelligantur, aliqua ſunt quærenda. Primò, an perſonarum acceptio ſit peccatum mortale. Secundò, in quibus cōmittatur hoc vitium. Tertiò, an deo conueniat perſonarū acceptio. Quantū ad primū, videtur ex pręinductis Iacobi verbis cæteriſq; authoritatibus allegatis, quòd perſonarū acceptio ſit mortale peccatum, quod etiam aliunde probatur. Quia ſicut illud eſt ex ſuo genere culpa mortalis, quod eſt contra charitatē: ita & iſtud, quod eſt cōtra iuſtitiā. Sed perſonarū acceptio directè cōtrariatur diſtributiuę iuſtitię. Verūtamen videtur oppoſitū: quia ſi diuitē plus honorare quā pauperē mortale eſt peccatū, omnes periclitamur, & in ſtatu dānationis eſſe videmur. Quis enim nō facit hoc? Quis ponat pauperē ad mēſam ſuā vt diuitē? Quis ita ſalutat egenū vt locupletē? Ad hęc reſpōdet Alber. Quòd ſi diues magis honoretur quā pauper per reſpectū & promotionē ad eccleſiaſticas dignitates, ad quas fuerit indignus, mortale eſt vitiū. Vt ſi diues ſapiētia & virtutib[9] carēs, ad eccleſiaſticos promoueatur ho

[Margin: A; Ioan. 1.; B; Leuit. 19.; Deut. 1.; Ioan. 7.; Iob. 32.; Perſonarū acceptio quādo peccatum & quale; C; Albertus]

D nores, pauper verò abiiciatur, qui sapiẽtia, vita, & moribus promotione tali est dignus. Hinc Beda allegat Aug. dicẽtẽ: Si hác distátiã sedendi & standi, de qua Iacobus loquitur, ad honores ecclesiasticos referamus, nõ est putandũ esse leue peccatũ, in personarũ acceptione habere fidẽ domini nostri Iesu Christi. Quis enim ferat eligi diuitem ad sedem honoris ecclesię, cõtẽpto paupere instructiore, ac sanctiore? Quo circa pensandũ, quia vt in. 2. 2. asserit Thomas: Dignitas personæ cõsiderari potest dupliciter: Primò, simpliciter & in se: & ita qui sapientior virtuosiorq; cõsistit, absolutè est melior. Secũdò, per cõparationẽ ad bonũ cõmune: & sic potest cõtingere, vt qui absolutè loquendo minus bonus est, vtpote minus virtuosus & doctus, sit bono cõmuni vtilior ratione

August.

Dignitatis personæ considera- tio duplex.

E potentiæ, siue industriæ, aut alicuius huiusmodi. Cùm igitur dispensationes spiritalium ad cõmunẽ vtilitatẽ potissimum ordinentur, idcirco interdum minus boni melioribus præferuntur in talibus absq; personarũ acceptione. Porrò secundum iura, ad valorẽ electionis sufficit eligere bonum, atque idoneũ. Nec oportet eligere meliorem, secũdum forum iudiciale, aliàs electio posset quasi semper calumniari. Sed quo ad eligentis conscientiam, oportet eligere meliorẽ, vel simpliciter, vel per comparationẽ ad bonũ cõmune. Insuper dicit Albertus: Quòd si quis honoret diuitem magis, quàm pauperem propter lucra, & cõmoda propria, quæ per hoc à diuite cõsequi præstolatur, non potest esse sine peccato, si pauper propter suã paupertatẽ spernatur, & diues ei præhonoretur. Quia ex hoc pauper scãdalizatur, & datur ei occasio pu-

Albertus.

F sillanimitatis, aut desperationis ex sua inopia. Dicendũ ergo ad obiectiones. Quòd si diues pauperi pręponatur & pręhonoretur, non quia diues, sed ex aliqua rationabili causa: videlicet, quia virtuosior, aut quia in potestate est constitutus, aut quia sapientior, aut senior, vtilior, seu beneficẽtior, vel vt vitetur turbatio: non est personarũ acceptio, nec peccatum, sed cõmendabile opus. Si autem ob solas diuitias fiat hoc, & pauper (quia pauper est) postponatur, aut vilipendatur, vitiosum est: quáuis propter actus modicitatem possit interdũ à mortali excusari. Interdũ quoq; videtur sufficere, vt pauper mẽtaliter honoretur. Ad secũdum dicendũ quòd personarũ acceptio tam in corporalibus quàm in spiritualibus bonis cõmittitur. Imò cum bona spiritualia sint corporalibus potiora, per-

ra, personarum acceptio in eis tantò vitiosior cõprobatur, A
quãtò huiusmodi bona sunt digniora. Amplius, personarum 1. *Timo.1.*
acceptio locũ habet in exhibitione honoris. Cũq; Deus altissimus sit primũ & summũ honorabile, cui debetur honor ratione suæ virtutis & sanctitatis, sapiẽtiæ, & causalitatis, beneficẽtiæ, & dominationis, primæuitatis, ac dignitatis, atque iudiciariȩ potestatis: cõstat quòd rationalis creatura tãtò est honorabilior, quãtò in his magis Deo assimilatur, seu plus inde participat. Idcircò virtutibus præditi, & sapientes, sunt honorandi. Similiter iudices & prælati quãuis iniqui, senes quoque & parẽtes, & homines vniuersi, inquantũ ad superdignissimæ trinitatis imaginẽ similitudinẽq; creati, Christi sanguine liberati, ad supernaturalem beatitudinem ordinati, angelica custodia insigniti, & maximè quia à verbo æterno humana natura in vnitate personæ est assumpta. Idcirco in Homilia ait Grego. quòd retunditur superbia nostra, quæ nescit in hominibus considerare dignitatem naturæ, qua ad Dei imaginẽ facti sunt. Sed cũ deus sit diues, sicut & potens, dicente Apost. Diues est in omnes, & super omnes qui inuocant eum, videtur ꝙ diuites sint honorandi secũdum quòd diuites, & per suas diuitias deo assimilantur. Et respondendũ quia vt ait Aug. primo de ciuit. dei: Deus diues est: non pecunia, sed omnipotentia. Deniq; diues est spiritali opulẽtia, videlicet, perfectione, sanctitate, & beatitudine penitus infinita. Ideo homo propter spiritales diuitias, scilicet gratiam, & virtutes honorandus existit. ¶Postremò videndum, an deo cõueniat personarum acceptio. Et videtur ꝙ imò, quia quibusdam eodem modo dispositis, vni dat gratiã & accipit eũ: alium verò relinquit: imò frequenter grauiores præuenit, & cõuertit, saluátq; peccatores. Ad hoc Thom. respõdet, ꝙ duplex est datio. Vna est actus iustitiæ, qua aliquid alicui datur secundum dignitatem, & meritum eius: & circa illam attẽditur acceptio personarum. Alia est actus liberalitatis, qua alicui aliquid gratis datur, quod ei non debetur: & talis est collatio beneficiorum dei, qui nulli est obligatus: & circa hanc non est personarum acceptio, quoniã vnusquisq; potest propria dare cui vult, & quantum vult, nisi in casu. Tamen deus hoc maximè, & irreprehensibiliter potest. Ideo apud eum locum non habet acceptio personarũ, iuxta illud Paralip. Nõ est apud dominũ Deũ nostrum iniquitas, nec personarũ ac-

Honor ãdi quinã sint. *Exod. 20.* B *Grego.* *Roma. 10.* *August.* C *Datio duplex.*

D ceptio, nec acceptio munerum. Et in hoc ipsum imitari debemus. Nihilominus adhuc propter duas causas dicitur apud Deũ non esse acceptio personarum. Prima, quoniã nullũ bonum relinquit irremuneratum, nec aliquẽ verè virtuosum re-
Act. 10. futat. Et hoc innuit princeps Apost. In veritate, inquiens, cõperi, quoniã nõ est personarum acceptor Deus: sed in omni gẽte qui timet Deũ & operatur iustitiã, acceptus est illi. Secũda est, quoniã nulli quod in se est facienti deus denegat gra-
Hiere. 30. tiã. Idcirco apud Hiere. ait: Quis est iste qui applicet cor suũ
Iob. 14. vt appropinquet mihi? Et in Iob asseritur: Si direxerit homo ad deum cor suũ, spiritũ illius & flatum ad se trahet. Et quia
Deut. 10. hæc duo ab hominibus cõmuniter non seruantur, meritò ad
2. Par. 19. discernendum inter perfectionẽ diuinæ iustitiæ, & imperfe-
E ctionem fragilitatis humanæ, ait frequenter scriptura, quòd
Iob. 24. apud deum nõ est personarũ acceptio. Insuper quàm pericu
Eccli. 35 losa sit personarũ acceptio, imò quodcũque peccatũ, declarat Apostol. Iac. subdẽs. *Quicunque autẽ totã legẽ seruauerit* id est, vniuersa legis euãgelicæ præcepta impleuerit *Offendat autem in vno* id est, post tantã iustitiam trãsgrediatur vnum præ
Matth. 22 ceptũ dei, siue Ecclesiæ, seu vnũ incurrat peccatum mortale,
Luc. 20. per cõmissionẽ, quæ est contra præceptũ negatiuũ: vel omis-
Roma. 2. sionẽ, quæ est contra præceptum affirmatiuũ: *Factus est omniũ*
Galat. 2. *reus*, verbũ hoc intricatũ est valde: ex eo siquidẽ sequi vide-
Coloss. 3. tur, quòd qui diuitem pauperi præfert, aut furtum cõmittit,
Act. 10. reus sit hæreticæ prauitatis, atq; blasphemiæ, homicidij, adulterij, cæterorũq; criminum & ꝙ tãta erit damnatio eius, qui
Augusti. vnum solùm cõmisit mortale, sicut eius qui mille. Aug. ergo
F & Beda exponũt dicẽdo, ꝙ quia plenitudo legis est charitas,
Roma. 13. ideo omnis qui peccat, agit contra charitatem. Nec dicitur peccare nisi contra charitatem dei, aut proximi, operando, aut negligenter se habendo, præsertim quia in charitate præcepta omnia includuntur. Qui ergo offendit in vno, id est contra charitatem agit, siue omittit id ad quod obligatur, factus est omnium reus: quoniam agit contra charitatẽ, in qua omnia pendent, tota videlicet lex & prophetæ. Ista tamẽ so-
Matth. 22 lutio nõ est omnifariè plana. Quãuis enim qui vnũ cõmittit mortale, violat charitatem: non tamen est reus omnium vitiorum, quæ sunt contra charitatem. Porrò Alber. exponit
Albertus dicẽdo, quòd in peccato duo cõsiderantur. Vnum formale, quod est à summo bono auersio. Aliud materiale, quod est conuersio

conuersio inordinata ad bonũ cõmutabile,& caducũ. Cùm A
ergo omnia peccata sint àbono summo auersiua,ex parte huius auersionis,& ex parte boni summi,à quo auertũt, habent quandã connexionẽ & vnitatẽ.Itaq; qui offendit in vno,dicitur omniũ reus fieri,quia fit reus in tali auersione à deo,per cuius auersionẽ omnia peccata habẽt formaliter,vt sint peccata,& quodámodo vnũ peccatũ sunt, quemadmodũ iuxta Greg. omnia præcepta vnũ dicũtur in radice charitatis. Sed Grego.
his obstat,quia secundũ doctores concorditer,quãuis virtutes cõnexæ sint,non tamen peccata. Alij ergo exponunt dicentes(sicut magister Nicolaus de Lira specialiter)quòd offendẽs in vno fit omniũ reus,quantũ ad pœnam dãni,quæ est diuinæ carẽtia visionis,quã homo meretur, atq; incurrit per vnã trãsgressionem diuinæ legis:sed pœnã incurrit maiorem, qui plures transgressiones diuinæ legis cõmisit. Huic exposi- B
tioni obiici potest,quòd etiã per vnãquanq; diuinę legis trãsgressionẽ,homo incurrit pœnã sensus,quẽadmodũ pœnã dãni. Aliter dici potest, quòd in vno offendẽs fit omniũ reus, nõ formaliter, sed quodammodo æquiualẽter in genere,in quantũ per vnũ mortale perduntur charismata gratiæ in præsenti,& dona gloriæ in futuro.Pœna quoque dãni ,& pœna sensus in inferno infligũtur, sicut permulta seu omnia. Potest quoq; clarius sic exponi: Qui offendit in vno, fit omniũ reus,id est, omniũ præteritorũ operũ suorũ virtuosorũ merito mox priuatur:quẽadmodũ per Ezech. dominus protestatur:Si auerterit se iustus & fecerit iniquitatẽ,omnes iustitiæ quas fecerit nõ recordabũtur:In præuaricatiõe sua morietur. Hinc subditur: *Qui enim dixit ,nõ mœchaberis,dixit,et,nõ occides*,id est,qui fornicationẽ prohibuit,prohibuit & homicidiũ. *Quod si non mœchaberis,occides autem*. id est,cõtra præceptũ de mœchatione vitanda nõ feceris,sed præceptum de homicidio fugiẽdo infregeris *Factus es transgressor legis* diuinæ, eius violando præceptũ. Idcirco spiritaliter mortuus es, & opera tua præterita meritoria,sunt mortificata: esq; priuatus omni charismate gratiæ ac virtutũ , acsi omnia violasses pręcepta,quãuis non sis tam enormis transgressor,nec ita induratus,neque tam difficulter curabilis,sed nec tantæ dãnationi obnoxius:vt ille,qui plura, aut omnia violauit præcepta. Cùm ergo tam ardua sit via salutis , ritè subiungitur.

Ezech.18. Exod,20. Matth.5. C

Sic loquimini, & sic facite, id est, tam discreti, tam virtuosi,

D ac feruidi sitis, in verbis & factis *Sicut per legem libertatis*, id est, per legem euangelicam. Quæ cur lex libertatis dicatur, expositum est. *Incipientes iudicari*, id est, ac si statim essetis iudicandi à Deo per Euangelicam legem, hoc est, iuxta tenorem, & obligationem Euangelicæ legis: quæ quantò cæteris legibus est perfectior, tantò ad virtuosiorem vitam suos obligat professores. Cùm iuxta doctrinã Apostoli debeat vnusquisque dignè conuersari vocatione qua vocatus est. Quẽadmodum ergo professores legis Mosi tenebãtur perfectius viuere, quàm solam naturalem legem habentes: sic Christiani ad perfectiorem astricti sunt vitam, quàm in veteri lege tenebantur Iudæi. Præsertim quia & ampliora, ac eminentiora beneficia desuper exhibita sunt populo Christiano, quàm

Ephe. 4.

E Iudæis in veteri testamento, aut Gentilibus in lege naturæ. Ideo Christiani Deo subiectiores, deuotiores, & gratiores esse tenentur: dicente Gregorio: Cùm augentur dona, rationes crescunt donorum. Alioquin Christiani grauius iudicabuntur per legem libertatis, quàm Iudæi per legem scriptã aut Gentes per legem naturalem. Nam teste Apostolo, quicunque in lege peccauerũt, per legem iudicabuntur. Hinc ad Hebræ. inducitur: Abundantius oportet nos obseruare ea, quæ audiuimus, ne fortè pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iustam mercedis retributionẽ: quomodo effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Hinc ait & Christus: Cui plus datum est, plus requiretur ab eo. Præ-

Grego. Roma. 2. Hebr. 2. Luc. 12.

F terea quod Iacobus ait Apostolus: sicut per legem libertatis incipiẽtes iudicari, potest & exponi de iudicio approbationis, seu reprobationis, ac discretionis, quo Deus indesinẽter in seipso approbat eos, qui bene viuunt: & detestatur iniquè agentes, atque inter iustos & iniustos discernit. Futuræ etiam retributionis quendam prægustum iam quoque interdũ suis præstat electis. Hinc apud Hieremiam habetur: Domine Deus fortissime, magnus consilio, & incomprehensibilis cogitatu, cuius oculi aperti sunt super omnes filios Adã, vt reddas vnicuique secundum vias suas. Et Psalmista: Oculi, inquit, Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem domini super facientes mala. In Ecclesiastico quoque legitur: Oculi Domini multò plus lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominũ. Ideo sanctus Iob

Hiere. 32. Psal. 33. Eccle. 23. Iob. 31.

dixit

dixit: Nonne Deus considerat viam meam, & omnes gressus A
meos dinumerat? Postremò, fideles incipiunt in hac vita per
legem Euangelicam iudicari à suis superioribus ac prælatis;
& qui eorum correptionem ac correctionem patienter ac o-
bedienter suscipiunt, diuini iudicij euadent rigorem: cùm &
Apostolus fateatur: Si nosipsos diiudicaremus, non vtique 1. *Corin.* 8
iudicaremur. Et quia lex euãgelica, opera misericordiæ præ-
sertim commendat ac præcipit: Christiani in verbis & factis
debẽt esse misericordes: propter quod subditur, *Iudicium enim
sine misericordia*, fiet à Deo *Illi* homini, *Qui non fecerit miseri-
cordiam*, proximis suis in vita præsenti, antequam tribunali
præsentetur diuino. Quemadmodum enim beati misericor-
des, quoniã misericordiam consequentur: sic infœlices sunt *Matth.* 5.
immisericordes, quoniam misericordiam non obtinebunt, B
sed iustè ac terribiliter damnabuntur. Quemadmodum diues
epulo qui misereri noluit Lazaro. Hinc loquitur iudex sum- *Luc.* 16.
mus: Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condem- *Matth.* 7.
nare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittemini.
Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Et iterum: Si
non dimiseritis, nec pater meus cœlestis dimittet vobis pecca *Luc.* 6.
ta vestra. Vnde & seruo, qui suo conseruo non fuit miseri-
cors dominus ait: Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, *Marci.* 11.
quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit & te misereri con *Mat.* 18
serui tui, sicut & ego tui misertus sum? Iratúsque dominus tra
didit seruum illum tortoribus: quoadúsque redderet debi-
tum vniuersum. Vnde quantò vnicuique maior misericordia C
à Deo impẽsa est, tantò proximis suis misericordior esse de-
bet. ¶ Sed his obiici potest, quia vt ait propheta: Vniuersæ *Psal.* 24.
viæ domini misericordia & veritas. Quocirca dicunt do-
ctores, & super quartum Sentẽtiarũ declarant, quòd in om-
ni opere Dei misericordia & iustitia commiscentur: ita quòd
etiam reprobi citra condignum in infernis puniuntur. Et re-
spondendum, quòd immisericordibus dicitur fieri iudicium
sine misericordia: non quòd nulla eis miseratio fiat, sed quia
singularis rigor iudicialis fit eis, & ipsa iustitia in eorum diiu
dicatione ac punitione æternaliter cum speciali euidentia
prædominans erit, secundũ quod homo sua credulitate spe-
cialiter meruerit. Ex his innotescit, quàm pronus ac feruidus
esse debeat vnusquisq; pro viribus suis ad corporalia ac spiri-
talia misericordiæ opera; quia vt ait scriptura: Qui pronus *Prouer.* 22.

D est ad misericordiam, benedicetur. Et Christus in Euangelio loquitur. Estote misericordes, sicut & pater vester cœlestis misericors est. Et denuo protestatur, reprobos in die iudicij ideo condemnandos, quia misericordię opera non fecerunt. *Superexaltat autem misericordia iudicium*, vel vt alij legunt *Iudicio*, id est, plus placet deo charitatiua miseratio, quàm iudicialis districtio: nisi fortè in casu, propter bonum commune, & seruationem iustitiæ, oporteat districtionem iudicij exercere: quod tamen cum interna pietate atque ex charitate agendum est. Hinc & iura sunt pia, & ad misericordiā magis prona, magísque stant iuramento accusati, quàm accusantis. Atq; in dubiis casibus ad misericordiæ partem est declinandū. Po-

Lucæ. 6.
Matth. 25

E test & ita exponi. Superexaltat misericordia iudicium, id est, transcendit, & magis apparet in operibus Dei misericordia eius quàm rigor iudicij, præsertim in vita: hac iuxta id Psalmistæ: Suauis dominus vniuersis: & miserationes eius super omnia opera eius. Vnde per Ezech. ait: Nunquid voluntatis meæ est mors impij, & non magis vt conuertatur & viuat? Imò, vt loquitur Esa. Vlcisci & punire est peregrinum, & alienum ab eo, cuius natura est bonitas, cuius proprietas pietas. Superexaltat demum misericordia iudicium, quia misericordia Dei relucet in electis & saluatis in cœlo: Iudicium verò in reprobis ac damnatis in tartaro. Consequenter docet Apostolus fidem informem non sufficere ad salutem. Et dicitur fides informis, quæ nō est charitate formata, ac bonis o-

Psal. 44.
Ezec. 18.
Esa. 28.
Fides informis quæ.

F perib⁹ decorata, in adultis, & tempore opportuno. *Quid proderit fratres mei si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat*, id est, per fidem non bene viuat implendo præcepta, & fidem decorando per meritoria gesta? *Nunquid poterit fides saluare eum*: id est, instrumentaliter ad salutem perducere? q. d. nequaquam. Imò reddit eum magis damnabilem. Quoniam seruus sciens voluntatem domini sui, & non faciens, plagis vapulabit multis. Ideo malus Christianus grauius condemnatur, quàm infidelis, cæteris paribus. Deinde ostendit per simile, fidem talem neminem posse perducere ad salutem. *Si autem frater, aut soror*, id est, proximi, cuiuscunque sint sexus, *Nudi sint & indigeant victu quotidiano: dicat autem aliquis de vobis illis: Ite in pace, calefiamini & saturamini*, id est, bene tractemini, *Non dederitis autem eis quæ necessaria sunt corpori, quid proderit?* vtique nihil. Quia pulchra verba absque reali subuentione

Luc. 12.

non sufficiunt indigenti. Tamen si aliquis habeat desiderium A
succurrendi egeno, sed non habeat facultatem, & tunc det cō solatorium ac informatorium verbum, laudabile est atque proficuum, iuxta illud Ecclesiastici: Nonne ardorem refrigerabit ros? Sic & verbū, melius quàm datum. Nonne ecce verbum super datum bonum? Et iterum scriptum est: Congregationi pauperum te affabilem facito. *Sic & fides si non habet opera*, id est, executionem præceptorū, loco & tempore opportuno, *Mortua est in semetipsa*. Porrò per opera in hoc loco, nō solū intelligenda sunt opera exteriora, sed indifferenter quicūque actus virtuosi ex virtute eliciti aut imperati: siue sint interiores, siue exteriores. Nā & in Euangelio sumitur opus pro opere interiori, cum dicitur: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille. In Iob autem pro interiori exterioríq; opere sumitur, cū dicitur: Opus hominis reddet ei Deus. Staret enim in casu, quòd alicui sufficerent ad salutem interiores fidei actus, vt credere in deum. Itaque sicut in exterioribus dicitur aliquid mortuum, quod caret sensu & motu: sic fides sensu carés interno, seu charitatis sensificatione, qua homini sapit Deus, & veritas prima cui innititur fides, dulcescit: & quæ bonæ ac meritoriæ actionis motum non habet, rectè mortua perhibetur, non viuificans spiritaliter suum subiectū, nec excitans illud ad actū. Et hæc vocatur fides informis, vt pote charitate non decorata. Fides autem per dilectionem operans viua vocatur. Tamen quantum ad substátiam, vtraque fides eadem perhibetur. Nam per mortale peccatum, suá quam habuit à charitate, amittit formationem, decorationē, & viuificationem: sed charitate per pœnitentiam redeunte, rursus formatur & viuificatur. Vnde quod in Marco legitur: Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, de fide formata accipitur. *Sed dicit quis*, id est, aliquis fide & opera fidei habens, dicere potest ad proximum. *Tu fidem habes* sine operibus, *Et ego opera habeo* simul cum fide, *Ostende mihi fidem tuam sine operibus*, quasi improperatoriè dicat. hoc facere nequis, ideo fides tua huiusmodi non sufficit tibi. *Et ego ostendam tibi fidē meam ex operibus*, id est, per opera fidei, quæ exerceo, probabiliter tibi ostendam, me fidem habere. Veruntamen non sine reuelatione certitudinaliter scire quis potest se fidem formatam habere ex suis operibus: quamuis scire posset se esse in fide, eò quòd fidei formatę charitas sit annexa. *Tu credis quo-*

Eccle. 18. Eccle. 4. Ioan. 6. B Iob. 34. Galat. 5. C Marc. 16.

D *niam vnus est Deus*, id est, vnum esse deum tu credis. Quod tamen per naturalem ratioñe sciri potest ac demonstrari, quãuis eo modo, quo vnum esse deum fides tenet catholica, non sit naturali ratione tam certum atque probabile. vtpote, vnũ verum deum esse, omnium prouisorem, gubernatorem, vniuersa & singula distinctissimè cognoscentem, ac iudicantem. *Bene facis*, ita credendo. Quanuis illud credere non sit meritorium, quia ex charitate non oritur, sed ex fide informi: est tamen quoddam bonum ex genere, sicut eleemosynam dare. Sumitur autem facere hoc loco pro actu interiori, quia credere vnum esse deum est actus interior. Communiter verò accipitur facere pro actione extra manante, seu in exteriorem tendente materiam: Agere autem pro actione immanente.

E *Et dæmones credunt, & contremiscunt*, Idcirco non sufficit nuda fides, nec quæcunque fidei opera: cùm dæmones non solùm credant, sed etiam timeant seruili timore. Nec solùm credunt vnum esse deum, sed eundem etiam credunt trinum consistere in personis, & quicquid ad catholicam pertinet fidem: Legitur enim in Luca dæmon dixisse: Quid nobis & tibi Iesu Nazaræne? Scio te quòd sis filius Dei. Et ibidẽ legitur: Exibant dæmonia multa, clamantia & dicentia, Quia tu es filius Dei. Ait hoc loco venerabilis Beda, Qui deum non credũt, aut creditum non verentur, profectò dæmonibus tardiores, ac proteruiores sunt æstimandi. Sed nec deum credere & cõtremiscere, magnum est: si non in eum credatur: hoc est, per fidem charitate formatam in eum tendatur, & in eius corde amor seruetur. Quæritur an dęmones habeant fidem. Respon

Luc. 4.
Ibidem.
Beda.

F det Albert. Fides propriè est de non visis, & de his, ad quorũ inuestigationem humana ratio non pertingit. Ad quę credẽda potest aliquis moueri dupliciter. Primò, ex habitu fidei diuinitus sibi infuso: & ita non est in dæmonibus fides. Secũdò, ex aliquibus euidentibus signis atque miraculis, quæ cùm soli deo sint possibilia, & ad fidei cõfirmationem copiosè sint facta, dæmones naturali acumine intellectuali vigentes inde cognoscunt fidei veritatem. Imò credere compellũtur ex euidentia talium argumentorum, secundum quòd intellectus dicitur cogi. Sícque dæmonum fides non est virt[9] iufusa: nec ex voluntatis libertate, ac charitate: sed potius ex violentia rationis. Hanc autem quæstionem Thomas in secunda secundæ. quæst. 4. plenius tractat: & consonat eius responsio responsioni

Dæmones quomodo credere dicantur.

ſponſioni inductæ. *Vis autem ſcire o homo inanis*, id eſt, vanus A
& ſpiritualiter vacuus, vtpote fidei opera & charitatem non habens, & per cõſequens ad vltimi finis adeptionem indiſpoſitus & ineptus: Dicitur enim inane, quod non conſequitur debitũ finem. *Quoniam fides ſine operibus mortua eſt? Abraham pater noſter*, qui omniũ fidelium pater ſpiritualiter vocatur, per fidei & virtutum imitationem. Et fidelium Iudæorũ ſpiritalis atque carnalis extitit pater infideliũ autem Iudæorũ ſolùm carnalis pater fuit. Vnde dicitur ad Galat. Qui ex fide ſunt, hi ſunt filij Abrahæ. Et in Ioan. ait Saluator. Si filij Abrahæ eſtis, Abrahæ opera facite. *Nónne ex operibus iuſtificatus eſt?* id eſt, iuſtior factus, atque à Deo ſublimiter commendatus ac probatus? *Offerens*, id eſt, ad offerendum paratum ſe exhibens, ac diſponens, *Iſaac filium ſuũm?* Colligauit enim eum, & B
poſuit ſuper ſtruem lignorum. *Vides*, id eſt, ex his intelligere debes, *Quoniam fides cooperabatur operibus illius*. Fides enim eſt oculus rationis, dirigens in agendis, & opera ad vltimũ referens finem: qui ſola fide, non clarè per ſpeciem in hac vita cõſpicitur. *Et ex operibus fides conſummata eſt*, id eſt, fides Abrahæ per obdientiam eius, & ea quæ circa Iſaac Deo iubente exercuit, actuationem & complementum accepit. Habitus nanque & actus ipſe ſe mutuò ornant, ac roborant. Quia ex habitu actus procedit, & habitum actus eius ſtabilit & conſeruat, ac perficit *Et ſuppleta*, id eſt, verificata ac aliis manifeſtè probata, *Eſt ſcriptura*, Geneſeos *Dicens: Credidit Abraham Deo*, dicenti ad eum, Suſpice cœlum, & numera ſtellas eius, ſi potes: ſic erit ſemen tuum. *Et reputatum eſt illi ad iuſtitiam*, id C
eſt, actus ille credendi fuit Deo acceptus, & per eum Abrahã à Deo iudicatus eſt iuſtus: præſertim prout iuſtitia virtus eſt generalis: ſicq; credẽdo meruit iuſtitiæ incremẽtũ, omniúmque virtutũ profectum. Oportet ſcire, quòd verba ex Geneſi nũc introducta dicta ſunt Abrahæ, antequam Deus ei præcepit, vt ſibi filium ſuũ Iſaac in holocauſtum offerret: imò & antequam ei præceptum circuncisionis donauit. Sed fidei magnitudo, qua tunc Abraham credidit Deo, poſtmodum eſt ſuppleta ſeu approbata à Deo, ac aliis declarata, ꝑ hoc quod filiũ ſuũ paratꝰ fuit offerre, & circa hoc multa exercuit. Vnde Deus tunc dixit ad eũ. Nũc cognoui, id eſt, per hæc opera tua alios cognoſcere faciã, quòd timeas deũ *Et amicus Dei appellatus eſt* Abrahã, nõ in Geneſi, ſed in Eſaia, vbi legitur Deꝰ

Inane quid. *Galat. 1.* *Ioan. 8.* *Gene. 22.* *1. Cor. 13.* *Gene. 17.* *Gene. 22.*

D dixisse, Semen Abraham amici mei. In libro Iudith quoque
Iudith. 8. legitur: Abraham per multas tribulationes probatus, amicus
Gene. 17. Dei effectus est. Meruit ergo amicus Dei esse, & appellari,
& 21. Deo in tam arduis consentiendo, atque promptissimè obe-
Roma. 9. diendo, aduersa quoque patientissimè tolerando. Nempe in
Hebr. 2. Isaac immolatione resplenduit magna perfectio Abrahæ in fide & obedientia. In fide, quia vnicum filium suum ex Sara coniuge sua, paratus fuit offerre: cum tamen ei Deus iam antè promiserit, quòd ex Isaac nasceretur ei semen electum & innumerabilis populus. Credidit enim Abraham, quòd Deus posset filium immolatum suscitare à mortuis, vt Apost. dicit In eodem quoq; resplenduit obedientia maxima, quòd
E charissi. filium promptissimus fuit offerre, propria manu occidere, & occisum incendere: cùm tamen hoc esset opus insolitũ, durum, & nusquam auditum. Sed prædictis obuiare videtur multa, quæ ad Rom. scribit Aposto. Arbitramur, inquiens,
Roma. 3. hominem sine operibus iustificari. Et rursus: Si Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam: sed non apud Deum. Et prolixè probat ibi Aposto. quòd fides ibi reputata est Abrahæ ad iustitiam, non opera. Vnde ait ibidem Apostolus: Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Idem etiam ad Galatas docet Apostolus inter cætera dicens: Qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham. Iustus enim ex fide viuit. Sed & in Actibus legitur. Fide purificans Deus
Act. 17. corda eorum. Ad ista est duplex responsio. Prima, quòd
F Paulus Aposto. vult probare opera præceptorum cæremonialium legis non esse necessaria ad salutem, quoniam sine eis Abraham placuit Deo, etiam nondum circuncisus. Iacobus verò hîc loquitur de operibus præceptorum moralium, quæ in vtraque lege iubentur. De his item operibus, quæ à Deo alicui specialiter iniunguntur, quale fuit quòd Abrahæ
Gene. 22. iussit Isaac immolare. Secunda responsio est, quòd Aposto-
Roma. 3. lus Paulus probare intendit; Nulla opera legis alicui ad sa-
Ephe. 3. lutem suffecisse, sine explicita vel implicita fide Christi, qui
Coloss. 1. omnium electorum caput est, & saluator. Idcirco fides de eius aduentu ab exordio necessaria fuit. Hinc Iacobus infert, *Videtis* oculo interiori & probatis *Quoniam ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum*, vtrũque enim est necessarium ad salutem. Imò potissimè charitas: sine qua, nec fides, nec operatio quęcũque potest esse meritoria, ac deo accepta.

cepta. Deniq; dupliciter dicitur aliquis iustificari. Primò per hoc, ꝙ à vitiis expurgatur & gratiā recipit ac virtutes. Quòd non fit directè & propriè per opera: cū ante charitatis, & gratiæ infusionem, nulla sit meritoria actio: aut quæ gratiā mereatur de condigno. Ad hanc tamen iustificationem opera bona ex genere, suo modo disponunt & aptant de cōgruo, dum quod in se est efficit homo. Sic enim & attritio ad contritioné disponere perhibetur. Secundò, dicitur homo iustificari opera iusta, virtuosa, ac meritoria exercendo, atq; in gratia, donis, virtutibúsq; crescēdo. Et ita nunc loquitur sanctus Apost. Iacobus. Postremò ne Iudæi, ac alij pusillanimes, ac pigri se excusarent dicendo: non posse se tanti patriarchę assequi opera tam perfecta, subiūgit Apost. exemplum mulieris peccatricis, atque paganæ, quæ tamen per fidem & opera fuit iustificata. Nā subditur. *Similiter & Raab meretrix nōne ex operibus iustificata est?* In quantum opera illa processerunt ex fide. *Suscipiens nūcios* id est, duos viros exploratores à Iosue in Hiericho missos. *Et alia via eiciens*, id est, per aliam viā eos ad Iosue redire persuadēs. Cùm enim recepisset eos per ostium suæ domus, & per fenestram exposuisset trans murū, cui domus eius hærebat, dixit: Ad montana conscendite: quę omnia in libro Iosuæ plenius describuntur. Vbi fides eius de deo Israël, hospitalitas, misericordia, liberatio, quas viris prę fatis impendit, diffusè narrantur. Propter quæ omnia meruit populo Israëlitico annumerari, & tribui Iuda coniugio sociari, genealogiæq; inseri Saluatoris, ex eius semine secundū humanam propaginem descendentis. Postremò ex præinductis concludit Apostolus. *Si enim corpus sine spiritu mortuū est, ita fides sine operibus mortua est*, secundum expositioné præhabitam. Sic etiam dici potest, ꝙ fides sine charitate sit mortue, quoniam charitas est forma, & vita virtutum: Et tamen siue dicatur, sine operibus, siue sine charitate, redit in idem: quoniam charitas otiosa esse non potest. Operatur enim magna, si est, cùm signum dilectionis sit exhibitio operis. Verūtamen non oportet, nec in vita ista possibile est, vt charitas indesinenter sit in actu, seu exercitio actuali, sed opportuno tempore procedit in actum, operatúrque magna. Et si non opera exteriora, tamen interiora desideria, & feruores, gaudium, pacem congratulationem, & eleuationem frequenter in deum. Imò nulla forma tam promptè agit, vt charitas.

A *Iustificari hominē duplici modo.* B *Iosuæ 2.* *Mat. 1.* C *Gregor.*

D Explanatio Cap. III. *Nolite plures magistri fieri.*

ARTICVLVS QVINTVS.

Ostquam instruxit nos sanctus Apost. quã necessaria sint opera virtuosa, ad quæ multi sunt pigri: nunc docet, quã necessarium sit vitia vanitatis, ac leuitatis in docẽdo, ac loquendo vitare. Ad quę multi sunt proni, sicut ad cętera quę sunt excellentiæ & gloriationis. Itaque ait, *Nolite plures magistri fieri, &c.* id est, ad cathedram magistralem, ad aliorum informationem, ad magisterium non ingeratis vosipsos importunè, vanè, & inordinatè, desiderio cõmodi proprij, aut honoris, & antequã estis idonei. Vt enim ex prologo Lucæ euangelistæ, quem ipsemet euangelio suo pręmittit, ex epistolis Pauli, atque ex actibus patet Apostolo. prædicantibus sanctis apostolis, multi ad prædicandum nondum idonei, conabantur euangelium scribere, prædicare, & nomen sibi efficere: Quorum etiam aliqui seminauerunt errores, & deceperũt seipsos, ac alios: affirmando legalia cũ euangelio esse seruanda, per quod sibi damnationẽ auxerunt. Ideo subditur, *Scientes quoniam maius iudicium sumitis*, id est, grauiorẽ reprobationem & condemnationem à Christo accipietis. Eorũ nanque quos decepistis peccata redundabunt in vos. De talibus ad Timot. habetur: Quidam aberrantes conuersi sunt ad vaniloquium, volentes esse legis doctores: non intelligentes neq; quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Denique huic Iacobi verbo cõsonat, quod apud Matth. ait Saluator: Nolite vocari rabbi: vnus enim est magister vester. Nec vocemini magistri: vnus est enim magister vester Christus. Per quæ omnia nõ prohibetur absolutè desideriũ magistratus, aut doctoratus, aut appellatio inde sumpta: sed ne ex vanitate propter nomen sublime, aut dignitatem, talia appetãtur: Si verò referantur ad debitum finem, vt scilicet actus prædicandi ac docendi charitatiuè, defendendique fidem efficaciùs expleantur, & ipsa prædicatio ac doctrina salubris à populo diligentius audiantur, sunt licita. Cũ & Paulus dicat, quòd deus dedit quosdam apostolos, quosdam prophetas, quosdã doctores, seipsum quoque doctorem nominat gentium. Et in Acti. legitur: Erant in Ecclesia Antiochiæ prophetæ & doctores. Præterea vt super 4. Sen. Tho. ostẽdit, Mortaliter peccant, qui

Luc. 1. — E — 1. Timo. 1. — Matth. 23. — F — Ephes. 4. — Timo. 2. — Act. 13.

qui prædicationis actum indignè exercent,non agendo quæ A
docent. *In multis enim offendimus omnes*,id est, non solũ vos
fratres nondum perfecti in multis estis culpabiles : sed & nos Rom.8.
qui primitias spiritus sancti accepimus,frequẽter veniale pec
catum incurrimus,in cogitatu,verbo,aut opere , seu omissio
ne.Propter quod ait scriptura : Iustus septies in die cadit. Et
iterum Salomon : Nõ est homo super terram , qui faciat bo Prou.24.
num,& non peccet.Sanctus quoq; Iob loquitur:Nõ iustifica Eccle.7.
bitur homo cõparatus deo.Si voluerit cũ eo cõtendere , nõ Iob.9.
poterit respondere vnũ pro mille.Et propheta orauit:Deli- Prou.18.
cta quis intelligit?Ab occultis meis mũda me domine.Item- Psal.142.
que: Nõ intres in iudicium cum seruo tuo domine,&c. Ve-
runtamen pro istis venialibus , ex humana fragilitate manã-
tibus,viri heroici , & perfecti quotidie satisfaciunt plenè . Et B
vltra hoc in charitatis feruore, cæterísque virtutibus, donis,
& fructibus proficiunt valde : corda sua ad deũ sæpissimè ele
uando,orãdo,meditãdo,pœnitendo,cõfitendo,corpus suũ
multipliciter castigando,dominicã passionem frequenter ac
cordialiter reuoluendo , Deum laudando , seipsos profun-
dissimè,diuersisque modis humiliando,accusando,despiciẽ-
do:correptiones & correctiones in vita hac libenter suscipiẽ
do.In quibus omnibus nosipsos quotidie exerceamus.*Si quis
in verbo non offendit*,id est , non peccauit inordinatè loquen-
do ac tacendo,ita quòd nec protulit non loquenda , nec si-
luit proferenda . Vt nec de indiscreto silentio indigeat pœ-
nitere: illud Esaiæ dicendo : Væ mihi quia tacui : Et illud in Esa.6.
Psalm. Quoniam tacui,inueterauerunt ossa mea.Neq; de il- Psal.31.
licita locutione habeat dolere, & illud Iob proferre:Leuiter Iob.39.
locutus sum.Vnum locutus sum, quod vtinam non dixissem, C
& alterum quibus vltra non addam. *Hic perfectus est vir*.Nõ
quòd in euitatione prolationis verbi illiciti,seu taciturnita-
te verbi proferẽdi essentialiter cõsistat perfectio hominis:a-
lioquin totaliter muti essent perfecti: sed quia non excessisse
in verbo,signũ est magnæ custodiæ cordis, magnæ sapientiæ
mẽtis,magnæ perfectionis interioris.Siquidẽ ea quæ sunt in
voce,sunt earũ quæ sunt in anima cõceptionũ , affectionũq;
notæ.Idcirco linguã perfectè reprimere,signũ ac opus est,af
fectionis,ac grãdis illuminationis mentalis,& supra vires hu
manas.Propter quod in Prouer. fertur : Hominis est animũ Prou.16.
præparare, & domini gubernare linguam.In Eccle . quoque

D dicitur: Beatus vir, qui non est lapsus in verbo ex ore suo. Et
Eccle. 14. denuò ait scriptura: Quis est homo qui non est lapsus ex lin
Eccle. 25. gua sua? *Potest etiam fræno circunducere totum corpus*, id est, vir perfectus qui non offendit in verbo, potest totũ corpus suũ domare, & cætera membra sua, quæ facilius refrænantur quã lingua, cõpescere. Quia qui potest quod maius est, potest & id quod minus est. Hoc facit qui implet illud Apostoli. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed arma iustitiæ deo. Et qui exteriores sensus suos custodit, ne peccet per
Eccle. 23. eos (quemadmodũ in Eccle. orat vir sapiens: Domine pater & dominator vitæ meæ, extollentiam oculorum meorũ ne dederis mihi, & omne desideriũ prauũ auerte à me. Aufer à
E me ventris concupiscentiam) potest custodire sua interiora.
Psal. 118. Hinc orauit Psal. Cõfige timore tuo carnes meas. Itémque:
Ibidem. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem. Vnde frænum, quo totũ corpus circunducitur, atq; ad dei seruitutẽ mouetur, imperfectis est amor diuinus, seu timor finalis: In incipiẽtibus timor seruilis, aut aliqualiter initialis: In proficiẽtibus timor initialis, ad filialẽ timorẽ propinquus. Potius tamen istud diuersis est adscribendum virtutibus, vtpote castitati, æquitati ac latriæ. ¶ Consequenter Apost. variis modis refrę nationem linguæ persuadet, ac docet. *Si autem equorum fræna in ora mittimus ad consentiendum nobis*, id est, quia equis ponimus fræna in ore, vt dirigamus eos quò volumus. *Et omne corpus illorum circunferimus*, id est, totũ corpus equorum fręno hinc inde ad libitũ mouemus, subaudi, multò plus debemus
F proprij oris claustra fręnare, linguã cõpescere, labia moderari ad consentiendũ Deo, ac rationi. Quia vt Salomon ait:
Prou. 10. Qui moderatur labia sua, prudẽtissimus est. Et propheta te-
Psal 38. statur: Dixi custodiam vias meas, vt non delinquã in lingua mea. Posui ori meo custodiã. *Et ecce naues cũ magnæ sint, & à ventis validis minentur*, id est, in anteriora impellantur. *Circunferuntur tamen à modico gubernaculo, vbi impetus dirigentis voluerit*, id est, à gubernatore nauigij diriguntur per gubernaculum suum, quò vult: ita & lingua gubernaculo rationis est dirigenda, ne declinet in verba illicita. Hinc subditur. *Ita & lingua modicum quidem membrum est*, id est, in substantia paruum: propterea turpe est nobis, si eam non coartamus, cùm magnas circunferamus per rationis industriam naues.
Est

Est quoque periculosum, idcirco subiũgitur. *Et magna exaltat*, id est, verba iactantiæ profert, lites cõcitat: & multa producit pericula, nisi compescatur. Propterea in Ecclesiastico dicitur: Odibilis est, qui procax est ad loquendum. Et rursus: Susurro & bilinguis maledictus. Multos enim turbauit pacẽ habentes. Salomon quoque: Os, inquit, fatuorũ ebullit stultitiam. *Ecce quantus*, id est, quàm paruus, *Ignis, quàm magnam syluam incendit?* vtique valde magnam. Nam ignis nunquam dicit, sufficit. Et inter elemẽta summè actiuus est, & formalis, formam suam in alia celeriter introducens. *Et lingua ignis est*, id est, similis igni. Quoniam sicut ignis comburit ligna syluarum: sic lingua inordinatè, superfluè, vitiosè loquẽdo, actus virtutum mortificat, & animam diuersis exponit flagitiis. Propter quod in prouerbiis inducitur: Sicut vrbs patens, & absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Hinc ait Apostolus: Corrumpũt bonos mores colloquia mala. In Ecclesiastico quoque legitur: Apertio oris illius (qui scilicet multis vtitur verbis) inflammatio est. *Vniuersitas iniquitatis lingua*, id est, per linguam & eius loquacitatem, ac incustodiam. *Constituitur in membris nostris.* Nam vniuersa peccata ex irrefrenatione linguæ nascuntur, cùm & ex verbis inordinatè prolatis hæresis incurratur. Detractiones etiam, mendacia, contentiones, susurrationes, & quicquid iniquitatis est, ex linguæ incustodia nascuntur. Idcirco in libro Prouerbiorum fertur: Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. Porrò, iniquitas dicitur in membris cõstitui, in quantum exercetur per ea. Ideo sequitur, *Quæ maculat totum corpus*, quia in illud vitia cordis redundant. Carnalia quoque peccata, quæ ex vitiis linguæ, ex verbis procuratoriis, ex mulierum alloquio oriuntur, directè inquinant corpus, & eius inquinamẽta vocãtur. Quoniam teste Aposto. Qui fornicatur, in proprium corpus peccat. *Et inflammat rotam natiuitatis nostræ*, id est, totum vitæ nostræ circuitum, incessabilémque decursum ab infantia vsq; decrepitam senectutem. Quia per omnes ætates, imò per singulos dies ad inordinatè loquendum infœliciter inflammamur, & vitiis linguæ spiritualiter deuoramur: iuxta illud Iob: Etiam si locutus fuerit homo, deuorabitur. Hinc ait scriptura, Os quod mentitur, occidit animam. Hoc ergo instrumẽ-

[Margin: A; *Eccle. 20.*; *Eccli. 28.*; *Prouer. 15.*; *Prou. 30.*; B; *Prou. 27.*; 1. Cor. 15.; *Eccle. 20.*; *Prouer. 13.*; C; 1. Cor. 6.; *Iob. 38.*; *Sap. 1.*]

D taliter facit lingua, malè mota ab anima, & ab homine ipso. Lingua inquam *Inflammata à gehenna*, id est, diabolo habitatore, & ciue inferni. Sicut enim per terram designantur habitantes in ea, & per ciuitatem ciues, atque per cœlum angeli: sic per gehennam diaboli. Diabolus ergo dicitur linguam inflammare, in quantum ad verba vitiosa incitat hominem.

Beda. Hoc loco scribit venerabilis Beda: Diaboli vbicunque volitent, in aëre aut in terris, vel sub terris vagentur, aut detineantur, suarum semper secum ferant tormenta flammarum: instar febricitantis, qui & si in lectis ponatur eburneis, ardorem aut frigus insiti sui languoris vitare non potest. Sic dæmones quamuis in templis colantur auratis, aut per aëra discurrant, igne semper ardent gehennali atque ex pœnis suis

E commoniti, fomitem vitiorum hominibus suggerunt. Econ

Apoc.21. trà sancta Dei ciuitas noua Hierusalem, puta Ecclesia militans, de cœlo descendere dicitur, quoniam quicquid meritorium & cœleste in terra gerimus, hoc munere cœlesti accepimus. Deinde ostendit, quàm difficile sit linguam domare.

Omnis enim natura bestiarum & volucrum & serpentum, etiam cæterorum brutorum. *Domantur, & domita sunt à natura humana,* id est, per humanæ rationis industriam, aliquo modo possunt domari. Estque distributio ista accommoda & pro generibus singulorum, non pro singulis generum, suo modo intelligenda. Nec dubium, quin virtute diuina per gratiam Christi, fideique virtutem, ista copiosius atque frequentius sint peracta. Quemadmodum etiam ait discipulis suis

Luc.10. Saluator: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpen

Psal.90. tes & scorpiones. Vnde & in Psalmo. Super aspidem & ba-

F silifcum ambulabis &c. Denique maxima bestia elephantus, humana capitur, domatur, & informatur industria, vt & regem adoret. Ait demum hîc Beda: Legimus in Plinio immanissimam aspidem in Ægypto, à quodam patrefamiliâs domitam: quæ de cauerna sua quotidie exiens, à mensa illius suam accepit annonam, &c. Legimus item, scribente comite Marcellino, mansuefactam tigridem, ab India Anastasio principi missam. Sic & Leo beneficij exhibitione domatur. Vult ergo Apostolus per hæc verba insinuare, quòd prauorum hominum lingua bestiis sit ferocior, auibus leuior, serpentibus venenosior. Feris nanque assimilantur, de quibus fertur in Psalmo: Exacuerunt vt gladium linguas suas. Volu-

cribus

tribus, de quibus Psalmista: Posuerunt in cœlum os suum. A
Serpentibus, de quibus idem: Venenum aspidum sub labiis eorum. *Linguam autem nullus hominum domare potest.* Quod dupliciter potest intelligi. Primò, quòd nullus hominū propriam potest compescere linguam, quin interdum venialiter peccet per eam. Sed contra obiici potest. Quia cum peccatum sit voluntarium, si impossibile est linguam domare, indomantia linguæ non erit culpabilis. Ad hoc potest duplex dari responsio. Prima, quòd nullus hominum dicitur posse linguam domare, non propter omnimodam impossibilitatem: sed difficultatem prægrandem. Iuxta quem modum Christus in euangelio ait quibusdam: Hypocritæ quomodo potestis loqui bona, cum sitis mali? Et apud Hieremiam dicitur: Si Æthiops potest mutare pellem suam, & pardus varietates suas: & vos poteritis benefacere, cùm didiceritis malum, id est, assueti sitis in malis. Secunda responsio est, quia etsi singulæ oris culpæ queant vitari, non tamen forsitan omnes. Secunda expositio huius est, quòd nullus etiam sapientium potest linguam prauorum domare. Quia etsi ad horam compescantur à verbis illicitis, tamen occasione, opportunitatéque data excedent loquendo. Sed & boni contra propositum, subinde ex fragilitate peccant in verbis. Propter quod in Ecclesiastico scriptum est Est qui labitur lingua sua, sed non ex animo. Hinc quidam gentilium sapientium dixit: Quoties inter homines fui, minor homo redij. Ex quibus constat, quantum vitanda sint inordinata, inutilia, & nō necessaria colloquia ei, qui cupit verè proficere, & Deo in sanctitate ac iustitia deseruire. *Inquietum malum*, id est, lingua est membrum non vtique substantialiter, sed ex abusione propria malum atque culpabile, inquietans mentem prauè loquentis, ac alios. Multæ enim perturbationes, & inquietudines ex vitiis linguæ nascūtur. Nec quietem mentis habet in Deo qui linguā suam non reprimit. Hinc lingua in lubrico posita dicitur. Et in Ecclesiasti. asseritur: Lingua tertia multos commouit, & dispersit illos de gente in gētem. Apostolus quoque ad Timotheum: Lingua, inquit, vaniloquorum, vt cancer serpit. *Plena veneno mortifero*, id est verbis infectiuis, mortalibúsque peccatis, vtpote detractoriis, discordiæ seminatiuis, contumeliosis, & pungitiuis, nisi efficaciter reprimatur. Quamuis mortale peccatū formali-

Ioan. 8. *Hiere. 13.* B *Eccle. 19.* C *Lucæ. 1.* *Prou. 26.* *Eccle. 28.* *2. Tim. 2.*

D ter sit in anima, in qua est auersio mentis à Deo: in lingua verò sunt ista, quasi in instrumento & causa. Verba autem vocalia subiectiuè esse in ore cognoscuntur. Iuxta hunc sensum

Hiere.9. in Hieremia habetur: Sagitta vulnerans lingua eorum. Qui enim detractoria, lasciua, prohibitáque verba effatur, non solùm seipsum, sed audientes quoque (si consentiant) spiritaliter trucidare censetur. Hinc multi seipsos malè loquēdo oc-

Eccle. 28. cidunt, prout in Ecclesiastico scriptum est: Multi interierunt in ore gladij, sed non sic sicut qui interierunt per linguam suam. Consequenter ostēdit, qualiter lingua sit plena veneno

Gene.1.15. mortifero. *In ipsa*, id est, per linguæ locutionem, *Benedicimus*, id est, laudamus *Deum patrem*, propter bonitatem, & beneficia eius. *Et in ipsa maledicimus homines, qui ad imaginem*

E *& similitudinem dei facti sunt.* Per quod venenatam habere linguam probamur, quia per talem maledictionem in primis proprias occidimus animas, & etiam animas aliorum, quantum in nobis est. Siquidem iis quibus maledicimus, rancoris, iræ, detractionis, & remaledictionis contra nos occasionem præstamus. Proximis quoque maledicendo deum offendimus. Primò, quoniam cōtra eius præceptum hoc agimus. Se-

Matth. 5. cundò, quia iniuriatio imaginis, redundat in eū cuius existit imago. *Ex ipso ore procedit benedictio dei. Et maledictio proximi. Non oportet fratres mei hæc ita fieri.* Minus dicit & maius significat: vt sit sensus, Ista linguæ peccata prorsus illicita sunt, videlicet mala bonis ita miscere. Ideo subdit.

Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquam? Non vtique, nisi fons corrumpatur. *Nunquid po-*

F *test, fratres mei.* Ecce quàm dulciter, quàm amorosè atque humiliter loquitur in tota epistola sua sanctus iste apostolus: quàm crebro subditos suos nominat fratres. Nunquid itaq; potest ô fratres mei, *Ficus vuas facere?* id est, arbor ficorum seu ficuum producere vuas *Aut vitis* producere *Ficus?* Nequaquam. *Sic neque salsa* aqua *Dulcem potest facere aquam.* Conformiter contra rationem est, & contra legem diuinam vt eadem lingua verba bona & mala, verba benedictionis & verba maledictionis pronunciet, cum lingua diuinitus sit instituta, & data ad vsum laudabilem, ac verba virtutum. Verū-tamen nonnunquam ex zelo iustitiæ, & debita atque legitima authoritate viri sancti & prælati leguntur transgressoribus maledixisse: non appetitu vltionis, aut liuore rancoris.

Magnum

Quemadmodum princeps Apostolorum dixit ad Simonem A
Magum, pecunia tua sit tecum in perditionem. Denique verbis his Iacobi consonat quod loquitur Christus: Nunquid *Act.8.* colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Præterea quem- *Matth.7.* admodum si aqua dulcis & aqua amara in eodem vasculo misceantur, dulcis in amaritudinem vertitur, non amara dulcis efficitur: Sic benedictio eius qui deum benedicit, à maledictione corrumpitur, qua proximo maledicit, sicut & virtus *1.Cor.8.* peccato aufertur. Ideo ait Apostolus: Modicum fermentum *Eccl.15.* totam massam corrumpit. Et rursus ait scriptura: Non est speciosa laus in ore peccatoris. Iam audiuimus quàm vehementissimè sanctissimus iste Apostolus irrefrænationem linguæ vituperet, quãta mala dicat de lingua, & quanta vitia orian- B tur ex ea. Ideo custoditi simus in verbis, præmeditátes quid, & qualiter sit loquendum: vt sermo noster, iuxta doctrinam *Coloss.4.* Pauli, semper in gratia sale discretionis sit conditus. Et deum pro virtute & gratia moderandi loquelam in omnibus feruidè deprecemur, cum Propheta dicentes: Pone domine custodiam ori meo, & ostium circũstantiæ labiis meis. Hinc ait Hugo de sancto Victore. Lingua dicitur, quoniã lingit adulando, mordet detrahẽdo, occidit mentiendo: ligat, & ligari non potest. Labilis est, & teneri nõ valet, sed labitur & fallit. Labitur vt anguilla, penetrat vt sagitta, tollit amicos, multiplicat inimicos, mouet rixas, seminat discordias, vno ictu percutit, occidítq; plurimos, blãda est & subdola, lata & parata ad *Prou.18.* exhaurienda bona, ac mala miscẽda. Mors & vita in potestate linguæ est. Ait quoq; sanctus Bernardus: Leuis sermo leui- C ter volat, sed non leuiter vulnerat: leuiter trãsit, sed grauiter vrit: leuiter penetrat animum, sed non leuiter exit eum: leuiter profertur, sed non leuiter reuocatur: facilè volat, ideo facilè charitatem violat. Cùm ergo tot vitia pariat lingua non *Eccle.22.* refrænata, meritò sapiens quidam exclamat: Quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum certum: vt nõ cadam ab ipsis, & lingua mea me perdat? Hinc sancti patres *Religiositas silentij instituti à patribus.* consultissimè statuerunt sacra silentia à religiosis seruari. Et certè religiosi qui linguam suam refrænant: silentiúmque strictè obseruant, varias euadunt tentationes, inquietudines & ruinas: atque facilè possunt valde proficere. Qui autem incõ *Dionysi.* tinétis sunt linguæ, frequenter turbantur, & turbant: peccát, & alios ad peccandum inducũt: potiúsq; deficiunt, quã profi

D ciunt vt teneantur. ¶ Præterea quia Apost. Iacobus iam instruxit nos, quantæ insipientiæ sit linguam non coartare: consequenter docet, quid ad verum pertineat sapientem. *Quis sapiens* in cogitatione Dei & contemplationibus diuinorum.

Et disciplinatus, id est, moralibus virtutibus institutus, moribúsque compositus, seu debitis obseruantiis exercitatus, vel in scripturis bene instructus. *Ostendat ex bona conuersatione operationem suam*, id est, virtuosè conuersando, non inaniter se iactando, demonstret se opera sancta iuxta euangelicæ legis doctrinam habere. Et hoc ostendat, virtuoséque viuat.

In mansuetudine sapientiæ. id est, cum mansuetudine & sapientia progrediente omnia faciendo: iuxta illud Ecclesiast. Fili in mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam diligeris. Mansuetudo nanque facit hominem Deo ac proximis specialiter esse amabilem. Vnde in epistola ad Demophilum monachum diuinus Dionysius protestatur, quòd Ioseph, Moses & Dauid maximam apud Deum gratiá inuenerunt: quoniam mansueti fuerunt. Ideo Christus: Discite, inquit, à me, quia mitis sum & humilis corde. Vnde Psalmista ait de Deo: Exaltabit mansuetos in salutem. Et Iudith ait: Humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio domine. Denique sicut ira in sinu stulti, sic mãsuetudo in sinu sapientis requiescit. Et sapientia mansuetudinem in suis actibus dirigit. Itaque nemo se putet verè sapientem & disciplinatum, nisi inueniat se reformatum, fractum & mitem, diuina præcepta implentem, virtutibus præditum & exemplarem. Quia vt ait scriptura: In maliuolam animam non introibit sapientia. Atque vt Iob asserit: Non inuenitur sapientia in terra suauiter viuentium, id est, in cordibus carnalium hominum, oblectamenta carnis quærentium. Propter quod loquitur Esaias: Quem docebit dominus sciẽtiam: & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulsos ab vbere. Et Sapiens ait: Qui amat vinum & pinguia, non erit sapiens. Hæc autem de sapientia quæ est donum, præsertim intelliguntur. Hinc & Leo papa fatetur: Christianæ, inquiens, sapientiæ altitudo, non in abundantia verbi, non in astutia disputandi, sed in vera humilitate cõsistit. *Quòd si zelũ amarum*, id est, indiscretum siue liuorem, & irrationabilem mentis amaricationem contra vos inuicem *Habetis & sunt contentiones in cordibus vestris: nolite gloriari*, sed potius flete propter

Marginalia: Eccli.76. | E | Num. 12. | 1.Reg.24. | Matth.11. | Psal.149. | Iudith 9. | Eccli.7. | Eccle.3. | Sap.1. | Iob.28. | F | Esa.28. | Prou.21.

pter tantos excessus. Quid enim gloriaris in malitia? *Et mendaces esse aduersus veritatem.* existimando aut asserendo, quòd talia placeant Deo, vt per ea salutem consequi valeatis. Qui enim amaro zelo afficiuntur contra alium, & contra eum cōtendunt, solent iustificare seipsos, & suam partem insipienter defendere, propriis vitis excæcati. *Non est illa sapientia desursum descendens*, id est, talis opinio, ac falsa sapientia non datur à Deo: sed error est ab homine adinuentus, atque à dæmone persuasus. Ideo sequitur. *Sed terrena*, id est, temporalia ac transitoria quærens. *Animalis*, id est, sensuales delitias cupiens. *Et diabolica*, quia à diabolo inspirata: & quasi honoris ac prælationis est auida. Vel dicitur terrena, prout oritur ex concupiscentia oculorum: Animalis, in quantum procedit ex concupiscentia carnis: Diabolica, in quantum nascitur ex superbia vitæ. De hac sapientia falsa (per quam homo statuit sibi finem in diuitiis, delitiis, & honoribus mundi, & media sua astutè disponit ad obtinenda talia) scriptum est ad Romanos: Prudentia carnis mors est. Et rursus: Prudentia carnis inimica est Deo. Legi enim Dei non est subiecta. De his sapientiæ filiis loquitur Hieremias: Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. Et Christus in Euangelio: Filij huius seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. Vnde & Baruch ait propheta: Filij Agar qui exquirunt prudentiam quæ de terra est, viam sapientiæ nescierunt. *Vbi enim zelus*, id est, amaritudo, indignatio seu liuor, *Et contentio: ibi inconstantia*, id est, fluctuatio cordis, & agitatio passionum, perturbatio, auersio, multiplexque corrosio ac distractio mentis. Animus enim inordinatus sibiipsi est grauis. Atque vt asserit Esaias: Impij sunt quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Optimum ergo est, iuxta Apostolum, gratia stabilire cor: & virtutibus illud firmare in Deo, ne per errores & vitia distrahatur. Specialiter verò vitia ista, videlicet, zelus & contentio, sunt inquietudinis causa & animæ afflictiua, quia putredo ossium, inuidia, & contentiosus turbat seipsum. Nec solùm est ibi inconstantia, sed *Et omne opus prauum.* Non quòd omnia opera mala sint actualiter ac inseparabiliter zelo & contentioni annexa, sed quia ex eis procedere possunt ac solent, imò plerunque diuersa vitia sunt eis coniuncta. Porrò contentio propriè dicta, quam Apostolus inter mortalia pec

A *Psal. 51.* B *Roma. 8* *Hiere. 4.* *Luc. 16* *Baruch, 1.* *Esa. 57.* *Hebr. 13* *Prouer. 4.*

D cata annumerat, & de qua nunc loquitur Iacobus, est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris, secundum Ambrosium. Contentio autem quę est impugnatio falsitatis cum moderata acrimonia vocis, est laudabilis. Quòd si mod⁹ excedatur, erit culpabilis. Contentio autem quæ non est cum intentione impugnandi veritatem, sed dum quisque defendit quod sibi verum aut bonum apparet, non est perfecta cōtentio, nec mortale peccatum. ¶ Contētio verò, de qua nūc sermo, in scripturis valde vituperatur. Ait enim ad Timotheum Apost. Noli verbis cōtēdere. Ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientiū. Et rursus ad Corinthios scribit: Cùm sit, inquiēs, inter vos zelus & contentio, nónne carnales estis? In Ecclesiast. quoque iubetur: Abstinete à lite. Et in Iob: Respondere absque intentione. Est quoque inhonestum, & aliorum scandalizatiuum, contendere. Propter quod ait scriptura: Honor est homini cum separat se à contentione. ¶ Postremò contentio ex superbia aut vana gloria generatur. Propter quod Salomō protestatur: Inter superbos sūt semper iurgia. Vitemus ergo hęc vitia, & dulci charitatis affectu in alterutrum afficiamur. Sed & discretū habeamus zelum iustitiæ absque animi perturbatione. Accendamur quoque zelo diuini honoris: & zelū amarum pœnitus à corde nostro repellamus. Cùm in Ecclesiast. dicatur: Non est sensus, vbi abūdat amaritudo. Et in Deuteronomio: Nō sit inter vos radix germinans fel & amaritudinē. Hinc ad Hebræos dicitur: Pacem sequimini cum omnibus, contemplantes ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. Et rursus ait Apostolus: Si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. ¶ Cōsequenter describit Apostolus veram sapientiam: illam pręcipuè, quæ est vnum & primum inter septem dona spiritus sancti. Illam ergo describit per proprietates & operationes ipsius, subdendo, *Quæ autem de sursum est sapientia.* Puta sapientia spiritalis, supernaturalis, infusa, per quam homo contemplatur deum per gustum internum: & bene sentit ac iudicat de eo, per connaturalitatem & conformitatem affectus ad eum, videlicet quòd ei soli sit finaliter adhærendum, tāquam summo & incomparabili bono, finíque vltimo. *Primum quidem pudica est*, id est, peccati fœditatem, turpitudinémque detestans ac erubescens. Et ita sapientia ista facit à malo recede-

Marginalia: 2. Tim. 2. — 1. Cor 3. — E — Eccle. 27. — Prouer. 13 — Eccle. 12. — Deut. 24. — F — Hebr. 12. — Galat. 5.

re,seu peccata vitare. Nempe per hoc, quòd summæ veritatis A
ac primæ lucis puritatem ac pulchritudinem contemplatur, parit in mente castum pudorem, quo homo erubescit se in diuinæ maiestatis præsentia & aspectu viliter turpitérque habere cogitatione, affectione, verbo, actu, aut omissione peccando. Iste est sapientialis ac optimus pudor: de quo scriptũ est. Est confusio adducens gratiam & gloriam. Facit quoque *Eccle. 4.*
sapientia ista hominem habere de præteritis culpis suis salubrem pudorem. Qui ad deletionem peccati etiã quo ad pœnam non mediocriter confert. Rursus sapientia ista dicitur esse pudica, quia ad contemplationem Dei reuerenter accedit non præsumptuosè, impudenter, aut temerariè ingerés se ad diuinorum ac incomprehensibilium perscrutationem. Est B
demum & vituperabilis pudor, quo homo sua peccata fateri, & pro eis corripi ac corrigi erubescit. De quo dictum est: Est *Ibidem.*
confusio adducens peccatum. Et rursus: Nõ confundaris cõfiteri peccata tua. *Deinde pacifica*, id est, tranquillitatem seu pacem internam gignens in sapiente. Quia per hanc sapientiam quiescit, tranquillatur & figitur mens in deo. Iuxta illud Sapientiæ: Intrans in domum meam conquiescam cum illa. Nõ *Sapien. 8.*
enim habet amaritudinem conuersatio illius, nec tædiũ conuictus illius, sed gaudium & lætitiam. Pax autẽ idem est, quod gaudium imperturbatum. Ideo ait scriptura: Vir sapiens suauis est animæ suæ. Et ad Romanos habetur: Prudentia spiritus vita & pax. Dicitur quoque sapiẽtia ista pacifica, quia per *Eccl. 37.* *Roma. 8.*
eam fideles concordant in bonis nec per elationem se ab inuicem diuidunt. Quemadmodum per humanam & naturalẽ C
sapientiam sæpe contingit, quia in ea inuenitur opinionũ diuersitas, nec est tanta in ea certitudo, sicut in ista: & parit elationem. Hæc verò humiliationem spontaneam, Salomone attestante: Vbi sapientia, ibi humilitas. Est quoque sapientia ista *Modesta*, id est, moderamen seruans in omnibus: cum sapientis sit ordinare, secundum philosophum. Facítque hominem circunspectum, non impetuosum. Ideo monet Apostolus: In sapientia ambulate ad eos, qui foris sunt. Et Sapiens: *Prouer.*
Est enim in illa spiritus intelligentiæ, sanctus, vnicus, & modestus, *Suasibilis*, id est, docilis ac dirigibilis. Quemadmodum & iuxta philosophos, prima pars prudentiæ est docilitas. Qui ergo in suo sensu sunt pertinaces, sapientiæ sunt expertes. *Bonis consentiens*, id est, rationabilibus verbis præbens assensum.

D Non enim, qui veraciter est sapiens proprium iudicium aliorum iudicio immansiuè præponit. Hinc princeps apostolorum, increpationi, informationíque Pauli humiliter acquieuit. Propter quod in Prouerbiis asseritur: Argue sapientem, & diliget te: doce iustũ, & festinabit accipere Propterea iterum Salomon loquitur: Non sis sapiens apud temetipsum. Et ad Romanos fertur: Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. *Plena misericordia & fructibus bonis.* Hæc enim sapiẽtia facit hominem compassiuum atque beneficum aliis, quoniam intuetur quòd deo sit proprium misereri ac subuenire, quòd etiam omnis homo ex seipso sit fragilis, atque in magno periculo constitutus. Idcirco condolet aliis, ac subuenit eis pro E posse, ne tanta beatitudine, ad quam conditi sunt, priuentur. *Iudicans sine simulatione*, id est, syncerè se habens in iudicãdo, nec vitia sub colore virtutum exercens. Quemadmodũ qui ex odio, ira, aut impatientia corripiunt proximos, ex charitate & zelo iustitiæ id se facere confingentes. Idcirco Sapiens ait: Spiritus sanctus, disciplinæ effugiet fictum. Hinc Christ⁹ docuit: Vt simus simplices sicut columbæ: Qui hypocrisim in Euangelio specialissimè reprobat & condemnat. *Fructus autem iustitiæ in pace seminatur.* Fructus iustitiæ interdum vocatur operatio virtuosa, ex iustitia manans. Et huius fructus, merces, ac finis, est vera fœlicitas. Iuxta illud Apostoli: Habetis fructum vestrum in sanctificatione, finem verò vitam æter F nam. Vnde in Ioanne ait, Saluator discipulis: Posui vos, vt eatis & fructum afferatis. Ioannes quoque Baptista: Omnis inquit, arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur. Hic itaque fructus seminatur in pace, id est, exercetur cum pace pectoris, sine qua nemo deo placere potest. Quia oportet mentem concordare cum Deo in obseruantia præceptorum & charitatis tenore. Cuius effectus est pax: quemadmodum scriptum est: Pax multa diligentibus legem tuam. Hinc in libro Iob docetur: Acquiesce Deo, & habeto pacẽ: & per hæc habebis fructus optimos. Seminatur itaque fructus iustitiæ in pace. *Facientibus pacem*, id est, ad meritum, præmiúmque eorum. Vel facientibus, id est, à facientibus pacem, puta à pacificis, de quibus dicitur: Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. ¶ Denique vnusquisque facere debet pacem in primis sibiipsi cum Deo, eum sibi per pœnitentiam reconciliando,

Marginal notes: *Galat.2.* *Prouer.9.* *Prouer.3.* *Roma.12.* *Gene.8.* *Sapien.1* *Matth.10* *Marc.6.7* *15.23.* *Lucæ.6.* *12.13.* *Roma.6.* *Ioan.15.* *Matth.3.* *Psal.118.* *Iob.22.* *Matth.5.*

do, atque per contemplationem & dilectionem cor suum in A
ipso figendo ac tranquillando. Propter quod ait, Aposto-
lus ad Romanos: Iustificati ex fide, pacem habeamus ad deū. *Roma.5.*
Et iterū, Obsecramus pro Christo recōciliamini Deo. ¶Se- *2.Cor.5*
cūdò debet vnusquisque sibi pacem facere, & seruare pro pos
se, cum proximo suo: sicut in Euangelio præcipit dominus: *Matth.5.*
Vade reconciliare fratri tuo. Et Paulus: Si fieri potest, quod *Roma.12*
in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habete. Deinde
debemus ex charitate fraterna, proximis nostris pace caren-
tibus, pacem cum Deo & hominibus procurare orando, hor
tando, confœderando, ac aliis viis. ¶Insuper fructus iusti-
tiæ nominatur interim æterna fœlicitas, iuxta illud Sapien-
tiæ: Bonorum laborum gloriosus est fructus. Porrò operatio *Sapien.3*
vitæ præsentis est seminatio respectu futuræ remunerationis, B
dicēte Apostolo: Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Vn *Galat.6*
de in Oseæ legitur: Seminate vobis in iustitia, & metite in o- *Oseæ.10*
re misericordiæ. Huius seminationis fructus est beatitudo
cœlestis: iuxta illud apostoli: Qui seminat in spiritu, de spiri-
tu metet vitam æternam. Hic igitur *Fructus*, qui est beatifica *2.Cor.5.*
Dei fruitio, *Seminatur in pace*, id est, per opera virtuosa in pa-
ce spiritali peracta, promeretur ac obtinetur. Vel seminatur *Oseæ.10*
in pace, id est, in pacificatione mentis cum Deo in vita hac *2.Cor.9*
virtualiter cōtinetur: atque ex ea tanquam ex causa merito-
ria deriuatur ac condonatur in patria. Nam sicut fructus po
tentialiter ac radicaliter continetur in semine: ita pax æter-
nitatis in pace pectoris, pax patriæ in pace viæ, plena tran- C
quillatio beatorum in Deo, in tranquillatione inchoata via-
torum in eo. Hinc paci internæ semper studere debemus, *Psal.75.*
quia in pace est locus omnipotentis. Non enim est Deus dis- *1.Cor.14*
sensionis, sed pacis.

Expositio IIII. Capitis. *Vnde bella & lites,*

ARTICVLVS SEXTVS.

HOC capitulo hortatur Apostol⁹, ne inordina
ti sint nostri affect⁹. Et ne ex eis ad ea quę aliis
nociua sunt, procedamus. *Vnde bella & lites in
vobis?* id est, ex qua radice oriūtur pugnæ reales
atque verbales, quibus vos inuicem impugna-
tis? *No'nne ex concupiscentiis vestris?* id est, terrenis, inordinatis,

D mundanis, & sensualibus affectionibus. *Quae militant in membris vestris*, id est, ministerio membrorum ducuntur ad opus iniquum, sic militant seu dominantur in membris: quia iuxta concupiscentiarum inclinationẽ ac impetum, membra mouẽtur in actũ, quanuis concupiscentiæ sint subiectiuè in appetitiuis potentiis. Sumitur ergo nomen concupiscentiæ, hoc loco generaliter pro quouis inordinato affectu diuitiarũ, deli-
Roma. 6. tiarum, siue bonorum. Hinc ad Romanos hortatur Apo. Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem. Certum est autem, quòd mali ef-
E fectus ex prauis procedant affectibus: & quicquid culpæ in verbis aut factis consistit, ex interiori inordinatione dependet ac profluit. Propter quod prĩceps Apostolorũ hortatur:
1. Pet. 2. Obsecro vos abstinere à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam. *Concupiscitis*, carnalia & mundana, *& nõ habetis* ea. Et sic solo inordinato affectu fœdamini. Et non habituri effectum operis, præcipitatis vos in vitia impiæ voluntatis: quia volũtas inordinata deliberata, reputatur pro opere. Sic multi cũ in egestate viuãt, volũtariæ paupertatis priuãtur mercede: & cum diuitibus voluptariis, superbis, atque auaris damnantur: quia terrenam abundantiam, delectationem sensualem, ac mundanum præoptant honorem. Isti sunt miseri in præsenti seculo & futuro. Quia nec hîc nec ibi obtinent quæ
F affectant. Ideo scriptũ est: Est diues, cùm nihil habeat: & est
Prouer. 13 pauper, cùm in diuitiis multis sit. *Occiditis* vel corporaliter alios, vel spiritualiter vosmetipsos. Quia ex vitiosis desideriis, quibus homo in primis spiritualiter necat seipsum, interdum corporale homicidium oritur: *Et zelatis*, id est, aliis inuidetis. Quod enim quis sibimet cupit, hoc inuidere aliis solet. *Et nõ potestis adipisci*, quod vitiosè appetitis. Quia multi consequi nequeunt, nec valent implere, quod damnabiliter quærunt & cupiunt. Idcirco in libro Iob asseritur: Deus consilium pra-
Iob. 5. uorum dissipat. Qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quod cœperant. Vnde & in
Esa. 40 Esaia legitur Dat scrutatores secretorum quasi non sint, & consiliarios in stultum finem adducit. Istud tamen frequenter misericorditer accidit: quia non expedit prauis hominibus obtinere, quod optant illicitè. Idcirco per Oseam domi
Osea. 2. nus loquitur: Ecce ego sepiã viam tuam spinis. *Litigatis*, verbis

bis *& belligeratis*, in opere contra proximos pro terrenis *& non habetis*, ea ſcilicet neceſſaria vitæ. *Propter quod non poſtulaſtis*, id eſt, Deum humiliter atque ordinatè pro eis habendis non rogaſtis, primò ac principaliter exorando pro ſpiritualibus, Dei honorem ac animarum ſalutem concernentibus. Deinde pro corporalibus prout ad ſpiritualia neceſſaria ſunt, ſiue accommoda. Sicut Chriſtus in Euágelio docet: Primùm, inquiens, quærite regnum Dei & iuſtitiam eius: & hæc omnia adiicientur vobis. *Petitis & non accipitis*, id eſt, inordinatè Deũ rogatis: idcirco non audit vos. *Eo quòd malè petatis*, non obediendo in primis Dei præceptis. Qui enim declinat aurem ſuam, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Temporalia quoque magis quàm ſpiritalia poſtulatis. Vnde apud Ioanné ait Chriſtus diſcipulis adhuc carnalibus: Vſque modò nó petiſtis quicquã in nomine meo, i. pertinẽtia ad ſaluté. *Vt in concupiſcentiis veſtris inſumatis*, id eſt téporalia quæ petitis nó ordinatis ad debitum finem, ſcilicet, ad moderatã & neceſſariam corporis ſuſtétationem: ſed ad ſuperfluitatem ac voluptatem: vt ea inſumatis, id eſt, intra vos accipiatis & conſummatis, in cócupiſcentiis veſtris, ſcilicet iuxta impetum concupiſcentiarum, non ſecundum rationis iudicium. Cótra quod Paul. hortatur: Curam carnis ne feceritis in deſideriis. Itémque: Habentes victũ & quibus tegamur, his contenti ſimus. Chriſtus quoque: Attendite, inquit, vobis ne grauentur corda veſtra crapula & ebrietate, & curis huius vitæ. *Adulteri*, id eſt, méte à Deo auerſi: Quæ auerſio ſpiritalis fornicatio eſt. Iuxta illud Pſalmographi: Qui elongant ſe à te, peribunt, perdidiſti omnes qui fornicantur abs te. Et illud Oſeę: Fornicati ſunt à deo ſuo. Omnis etenĩ anima, aut eſt dei ſpó ſa, aut diaboli adultera. Dei equidé ſponſa eſt, quæ ei fide & charitate coniungitur. Vnde per Oſeam effatur: Spóſabo te mihi in fide. Talis anima Deum ſpiritali amore amplectitur, atq; ab ipſo cœleſti ſemine (quod eſt verbũ dei) ac lumine gratiæ fœcundatur. Porrò diaboli perhibetur adultera, quæ ei peruerſæ voluntatis miſcetur conſenſu. Spiritalis quoque ſapientia (præſertim æterna & increata) ſponſa eſt hominis iuſti. Iuxta illud Sapientiæ: Hanc amaui & exquiſiui: & quæſiui eam ſponſam mihi aſſumere, & amatór factus ſum formæ illius. Qui ergo hanc ſponſam relinquit, & ei terrena præponit, atque carnalia amplexatur, rectè adulter vocatur. Iudæi

A Mat. 6. Prou. 28. Ioan. 6 B Roma. 13. 1. Timo. 6 Luc. 21 Pſal. 72 Oſeæ. 4 Oſeæ. 1. C Oſeæ. 2 Sap. 8

D etiam ad corporalia adulteria erant procliues, sicut per Hie-
Hier.5. remiam loquitur Deus: Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. *Nescitis quia amicitia huius mundi*, id est, amor carnalis, ac mundanus, inordinatus, & sensualis affectio ad complacendum hominibus, nō Deo: atque ad obtinendum mundi honores, voluptates & opes, *Inimica est Deo?* id est, diuinę legi cōtraria, ac displicens Deo, & charitati repugnās? *Quicunque ergo voluerit esse amicus huius seculi*, id est, hominū mundanorum, secūdum quod tales sunt: *Inimicus Dei cōstituetur*, id est, Deo cōtrarius, & ab eo auersus. De quo ait propheta:
Psal.5 O disti omnes qui operantur iniquitatē. Vnde Sapiēs: Odio
Sap.14 sunt Deo impius & impietas eius. Itaque quicunque se mundanis conformat hominibus, & eis consentit, ac placere quę-
E rit in rebus illicitis, eo ipso quo talis est & ita se habet, dei ini-
1.Ioan.2 micus efficitur. Hoc est, quod sanctus Ioannes docet: Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Quia si quis diligit mundū, nō est charitas patris in eo. Hinc loquitur &
Roma.12. Paul. Nolite cōformari huic seculo. Itémq;: An quæro homi
Gala.1. nibus placere? Si hominibus placerē, Christi seruus nō essem.
Psal.12. Hoc est, quod terribiliter ait propheta regius: Quoniā dissipauit deus ossa eorū, qui hominibus placēt: cōfusi sunt, quoniam Deus spreuit eos. Verūtamen debemus mūdanos homines spiritali amore diligere, (sicut inimicos) & orare pro eis:
Roma.15 eis quoque in bonis velle placere, eo modo quo ait Aposto.
Marc.5 Vnusquisque proximo suo placeat in bonū, ad ædificationē. Cùm etiā iubeat dominus: Sic luceat lux vestra corā hominibus, vt videant bona facta vestra, & glorificent patrem ve-
F strū, qui in cœlis est. *An putatis quia inaniter scriptura dicat?* id est, nequaquā hoc æstimare debetis: cùm verba scripturæ, verba sint spiritus sancti. *Ad inuidiam concupiscit spiritus, qui habitat in vobis.* Hoc tripliciter potest intelligi. Primò, de spiritu sancto. Sícq; legendum est interrogatiuè & negatiuè: vt
Ephes.4 sit sensus: Spiritus sanctus corda vestra gratiosè inhabitans, nequaquam concupiscit, id est, cōcupiscere vos non facit ad inuidiam. Hoc est, nō mouet vos ad inuidendū alicui. Cùm sacra scriptura vbiq; doceat, spiritum sanctū esse spiritū puræ dilectionis: de quo in lib. Sapiētiæ habetur: Benignus est spi-
Sapien.1. ritus sapientiæ. Et in Psalmo: Spiritus sanctus tuus bonus de-
Psal.142. ducet me in terram rectam. Secundò exponitur assertiuè de spiritu hominis, id est, anima rationali habitante in corpore suo.

suo. Quæ ad inuidiam prona est, & aliis inuidet quod affe- A
ctat. Sícq; scriptura ista accipitur ex eo quod in Genesi habe- Gene. 8
tur. Sensus & cogitatio cordis humani proni sunt in malum ab adolescétia sua. Tertiò exponitur de spiritu sancto asserti uè. Et est sensus: Spiritus sanctus in vobis per fidem & gratiá habitans, concupiscit, mouet & cócupiscere facit vos ad inuidiam extirpádam. Quia ad hoc instigat spiritussanctus secundum scripturas, vt inuidiam eradicemus. Iuxta hunc modum loquendi fertur in Psalmo: Ex ore infantiũ & lactétium Psal. 8
perfecisti laudem propter inimicos tuos, scilicet destruẽdos ac reprobandos. ¶Si auté quæratur, quomodo in his habitauit spiritussanctus, quos paulò antè vocauit adulteros, litigiosos, cupidos, ac malè petentes? Respondendum, quòd in Iu- B
dæis quibus scripsit, erant carnales & spiritales, boni ac mali: quemadmodum & inter Corinthios, quibus scripsit inter cætera Pau. Nihil vobis deest in vlla gratia. Et post pauca: Non 1. Cor. 1.
potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibꝰ. Sícque diuersa ad diuersos sunt referenda. 1. Cor. 3

¶Preterea viri sancti parua peccata, quasi magna in suis subditis reprehendunt, vt eos magis humilient, exercitent, & accendant. Prima demum expositio horum verborum literalior esse videtur, quia subiungitur: *Maiorem autem dat gratiam*, scilicet spiritus qui habitat in vobis: puta spiritus sanctus, qui dat gratiam maiorem quàm mundus, vel amicitia eius. Dat enim dona supernaturalia atq; gratuita, *Propter quod dicit scriptura*: in prouerbiis secundum translationem. 70. interpretum. *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Prouer. 3
Sic enim septuaginta transtulerunt: vbi Hierony. transtulit: 1. Petri 5.
Illusores Deus deludet, mansuetis autem dabit gratiam. Vel C
sumitur ista scriptura ex eo, quod alio loco in Prouerbiis habetur: Superbum sequitur humilitas (quia videlicet humiliatur, atq; deiicitur à iudice Deo) & humilem spiritu suscipiet Prou. 19.
gloria. Præterea valde pensandum, quod in verbis istis Apostolus Iacobus insinuet spiritum sanctum esse Deum. Cùm enim de eo dixisset, maioré autem dat gratiam, mox ad probandum hoc ipsum allegat scripturam canonicá asserentem: Deus superbis resistit. Quæ probatio nóvaleret, nisi in illa authoritate allegata per Deũ intelligeretur spiritus sanctus seu 1. Petri 5
trinitas Deus, & per consequens quælibet diuina, æterna, increata, adorãda persona. Sed cũ Deus omnem vitiosum de-

D testetur, damnet, & puniat: cur specialiter superbis resistere perhibetur? Et respondendum, quòd quia superbi specialiter se extollunt, séque Deo opponunt: & quòd Deo debetur (videlicet gloriam & honorem) sibi vsurpant, & quia superbia omnium vitiorũ regina & mater est: idcirco deus eis specialiter resistere fertur, eos deiicere, humiliare, comprimere. Et hoc sibi proprium esse testatur loquens ad Iob: Si habes brachiũ sicut Deus, & simili voce tonas: disperge superbos in furore tuo: & respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos, & cõfunde eos, & contere impios in loco suo. Abscõde eos in puluere simul, & facies eorum demerge in foueam. Et ego cõfitebor, quod saluare te possit dextera tua.

Superbis cur De⁹ resistat poti⁹ quàm aliis vitiosis.

Iob. 4.

Iob. 50

E Absit ergo à nobis omnis elatio, quę tã est odibilis deo, & cui resistit omnipotẽs. Non cõueniat alicui nostrũ id quod in libro Iob scribitur: Quid tumet contra deũ spiritus tuus? Nec illud: Cucurrit impius aduersus Deũ erecto collo. Porrò humilibus Deus dat gratiã. Quia & peccatoribus seipsos ex corde accusantibus, ac Deo subiiciẽtibus, veniámq; petentibus, Deus peccata remittit, & gratiarũ charismata elargitur, vt patet in publicano. Humilibus verò iam in charitate existentibus, dat gratiarum augmenta. Et quantò se Deo profundius subdunt, humiliúsque substernunt ac supplicant, tantò gratiæ opulentioribus charismatibus perfunduntur. Semper igitur simus viles ac imperfecti in propriis oculis, & coram altissimo in omni timore ac humilitate iugiter ambulemus.

Iob. 2

Iob. 1

Luc. 18.

Subditi igitur estote Deo, per veram ac profundam humilitatem, ac diuinorum præceptorum executionem. Quemadmodum enim quicquid habemus & sumus, à Deo accepimus: sic totum ei subiicere, & eius obsequio mancipare debemus. Sicut & Psalmista hortatur: Subditus esto domino, & ora eum. Siquidem quis restitit ei, & habuit pacem? *Resistite autem diabolo.* id est, eius suggestionibus nõ consentiatis, sed eas despicite. ¶ Porrò diabolo debemus resistere. Primò, totam spem nostram in Dei adiutorio collocando: nihil de propriis viribus pręsumendo. Secundò, nosipsos in omnibus humiliãdo, & propriã infirmitatem, imperfectionẽ, vitiositatem, humiliter recognoscẽdo. Tertiò, diuinę pietatis subsidiũ iugiter inuocando. Quartò, dominicã passionẽ cordialiter ac frequenter reminiscendo. Quintò, quatuor nouissima diligẽter, atq; assiduè aspiciẽdo. Sextò, tãtò feruẽtius deuotis insistẽdo exercitiis,

F

1. Cor. 14

Psal. 36

Iob. 9

Diabolo resistendum quomodo.

ercitiis, quantò acrius diabolicis impugnamur tétationibus. A
Sunt & alij modi resistendi quàm plurimi. Debemus quippe
ritè perpendere quâtis periculis simus expositi, quâtis laqueis
circundati, quanta atrocitate, inuidentiáq; infatigabiliter à
dæmonibus impugnemur: quanta fœlicitate nos priuare, ad
quantam miseriá nos pertrahere conentur. Ex quorũ omniũ
viuaci consideratione debemus semper esse soliciti, custoditi *Mich. 6.*
timorati, ac fortiter tanquã dei milites contra aciem vitiorũ
ac dæmonum præliãtes: cũ (teste Apostolo) non coronetur, *1. Timo. 2.*
nisi qui legitimè certauerit. *Et fugiet à vobis*, videns vos sibi
tam viriliter ac perseueranter resistere. Qui enim modis præ-
tactis resistit diabolo, suis resistentiis tam virtuosis ac serui-
dis ineffabiliter illum tam cõtumacem ac peruersum affligit,
incendit, exagitat. Ideo fugit. ¶ Quocirca quæri potest: An
postmodum ad tentandum eundem hominem, redeat. Et vi B
detur quòd nõ. Quia cõmuniter dicitur, quòd diabolus ab
aliquo victus nunquam redeat ad tentandum eundem, saltẽ
de eodem peccato. Ad hanc insuper quæstionẽ Thomas re-
spondet in prima parte summæ suæ dicendo: Aliqui dicunt,
quòd dæmon semel victus ab aliquo, nunquam postea tétet
nec illum nec alium: nec de eodem peccato, nec de alio. Sed
huic nõ cõsonat, quod in Mattheo de diabolo scriptum est:
Reuertar in domum meam vnde exiui. Alij dicunt, quòd dia *Matth. 12.*
bolus superatus, posset tentare alium: sed non eundẽ. Quod
probabilius dicitur, si tamen intelligatur, quantũ ad certum
tempus: quia de Christo habetur: Consummata omni tenta-
tione diabolus recessit ab eo, ad tempus. Quòd autem ad tẽ *Lu. 4.*
pus à tentatione desistat, congruit diuinæ clementiæ, quæ in
hoc infirmitati cõdescẽdit humanæ, ne nimiũ infestetur. Cõ C
gruit quoque dæmonis astutiæ. Quia secundum Ambrosiũ *Ambros.*
super Lucam: Dæmon formidat instare, quia formidat succũ *Diabolum*
bere. Hæc est sancti Thomæ respõsio. Porrò quod diabolus *victum nõ*
ab aliquo victus, redeat ad tentandum eũdem de eodem pec *recedere.*
cato, videtur multipliciter posse probari. Primò, quia de bea
to Iob habetur, quòd diabolus à sancto Iob in prima impu- *Iob. 2.*
gnatione deuictus est, ita quòd diabolus nequiuit eum ad im
patientiam, aut maledictionem dei, seu verborum excessum
inducere. Deinde de eodem habetur: quòd Satan semel sic vi
ctus, secundò, tentauit sanctum Iob acrius. Rursúsque victus *Iob. 4.*
tentauit eum per suam vxorem, deinde per amicos & alios. *Iob. 8.*

D Et omnes istæ tentationes ad idem peccatum tendebant. Ad idem posset adduci, quod sanctus Athanasius scribit de beato Antonio, qualiter sæpe à dæmonibus cæsus est, & semper præualuit. Et satis innuitur in illa legenda, quòd vtique ab eisdem. Simile refert beatus Hierony. de sancto Hilarione. Multa quoque similia de aliis sanctis leguntur. Papa sanctus Grego. dicit in Homilia, quòd diabolus contra duos bellũ mouet, vnũ incitans, vt iniurias inferat: alium, vt iniuriis acceptis, cõtumelias reddat. Quem dũ in primo conflictu superare nequiuit, interim ab aperto certamine cessans, post modicũ redit, & illũ eũdem acrius quã ante impugnat, etiã de eodem peccato, puta, de impatientia & vindicta. Cassiodorus quoque ait: Bellũ graue est cõtra diabolũ, quia occultũ, quia
E cũ fortiore, quia hostis insidiæ nõ videntur: aduersarius nec labore deficit, nec victus aliquãdo discedit (videlicet omnino) sed tãtò acrior redit, quãtò per gratiã dei debellatus fortius fuit. ¶Postremò creditur, quòd sicut vnusquisque habet angelum bonum pro sui custodia in tota hac vita, ita & angelum malum pro sua exercitatione, & probatione. Qui durante hac vita, quantumcunque vincatur, nõ recedit in toto. Istud ergo verius reor. Idcirco post vnam victoriam non simus securi, sed ad acriorem conflictum accincti. Militia enim vel (vt alia habet translatio) tentatio est vita hominis super terram. Propter quod August. Perseuera vsque in finem, quia tentatio perseuerat vsque in finem. *Appropinquate Deo, & appropinquabit uobis.* Huic simile est, quod per Zachariam loquitur deus: Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. ¶Ex
F quibus sequi videtur, quòd gratia dei insit hominibus ex eorum præuio merito, principiũque merendi sit à libero arbitrio, & non à Deo: cùm tamen dicat Saluator: Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Et alibi: Sine me nihil potestis facere. Atq; Apostolus ait: Quid habes, quod non accepisti? Ad istud Thomas: Petrus de Tarẽto: Richardus de media villa, & alij dicunt: Quòd sicut deus communi influxu, vniuersa conuertit ad se, tanquam ad finem vltimatum secundum esse eorum naturale: sic rationalem creaturã conuertit ad se speciali influxu, tanquam ad finem supernaturalem. Nec iste influxus est aliqua gratia habitualis, sed diuina motio & instinctus, qui ad dona gratiæ mouet hominẽ, atque ad meritorium bonũ. Et omnibus offertur, ac vicissim

Hierony. *Grego.* *Iob.7.* *August.* *Zacha.1.* *Ioan.6.* *Ioan.15.* *1.Cor.4.*

influitur iste instinctus. Cui quidam consentiunt, & per hoc A
ad gratiam habitualem de congruo disponuntur, quibus tũc
gratia mox confertur. Et de ista dispositione potest intelligi
verbum istud Apostoli, vt sit sensus: Appropinquate deo, ad
eius gratiã vos aptando, & eius instinctui acquiescẽdo. Ali-
qui verò huic instinctui resistunt. Nihilominus dispositionẽ
istã de cõgruo pręcedit diuinus instinctus, vt patuit. Ideoq;
principiũ meriti simpliciter est à deo. ¶ Sed aduertendum, ꝙ
verba hæc dupliciter possunt exponi. Primò, quãtum ad eos
qui nondũ in charitate & gratia sunt, qui à deo auersi sunt, &
elongantur ab eo dissimilitudine culpæ. Ideo dicitur eis: Ap
propinquate deo, pœnitẽdo, cõfitendo, satisfaciendo: sicque
quod in vobis est faciẽdo, & appropinquabit vobis. i. gratio
sè applicabit se vobis, dona gratiæ infundẽdo. Secũdò, po- B
test exponi de existentibus in gratia & charitate. Qui licet à
deo nõ distent dissimilitudine culpæ saltẽ mortalis, distãt ta
men ab eo minoratione perfectionis, ad quã in hac vita per-
tingere valẽt. Ideo dicitur eis vt deo propinquẽt. i. similiores
fiant, eũ ardentius diligẽdo, quotidie proficiẽdo, & ei se om
ni hora intimius siue deuotius vniendo. Verũtamem propin
quatio siue cõuersio vtraq; fit ex præuio quodã dei instinctu
ac munere. Ad quod insinuãdũ in Trenis scriptũ est: Cõuer- *Treno.5.*
te nos domine ad te, & cõuertemur. Et rursus Hier. loquitur
Conuerte me domine, & cõuertar, quia tu es dominus deus *Hiere.31.*
meus. Postquã enim cõuertisti me, egi pœnitẽtiã: & postquã
ostendisti mihi, percussi fœmur meũ. Istis deo sic appropin-
quantibus, deus propinquat per gratiæ incrementa, & eis se C
clarius ostendẽdo, atque intimius vniẽdo per donũ sapiẽtię
& charitatis augmentũ, diuinorũq; gustũ & interiorẽ ample
xum. Insuper deus (qui per Hiere. iterũ protestatur: Nũquid *Hiere. 23.*
non cœlũ & terrã ego impleo) distat à creatura rationali, nõ
loco, sed perfectione, & culpa distat ab eo illa. Propterea in
Prouer. fertur. Longè est dominus ab impiis. Et Hiere. fate- *Prouer.15.*
tur: Lõgè dominus apparuit mihi. Si autẽ de similitudine, seu *Hiere.31.*
de defectu perfectionis sit sermo, certũ est, ꝙ omnis creatura
distet in infinitũ à creatore. Qui per Esaiam sciscitatur: Cui *Esa.40.*
me similẽ fecistis & adæquastis, dicit sanctus? A cuius cõtem-
platione in tantũ deficimus, vt apud Iob dicatur: Vnusquisq; *Iob.30.*
intuetur eum procul. *Emundate manus ô peccatores*, Per ma-
num, quę est organũ organorũ, potestas & operatio designã

D tur, Manus ergo, id est, opera nostra, emũdare debem⁹, vt ex syncera intentione procedant, nec vitiis misceantur: ne illud
Esa.1. Esaiæ nobis cõueniat: Manus vestrę sanguine plenę sunt. Sed
Psal.23. quod in Psal. dicitur: Innocens manibus & mũdo corde, hic
Iob.22. accipiet benedictionẽ à domino. Vnde & in Iob habetur: Saluabitur innocẽs. Saluabitur autẽ munditia manuũ suarũ. *Et purificate corda vestra*, per pœnitentiam ab omni simulatione, duplicitate, peruersitate, cæterísque peccatis: qui *Duplices animo* fuistis, aut estis: De hac duplicitate dictũ est copiosè iã
Iaco.1. ante, super illud: Vir duplex animo, incõstãs est in omnibus viis suis &c. ¶Hęc autem depuratio cordis est maximè appetenda. Siquidem beati mũdo corde, quoniã Deum videbũt.
Matth.5.
Prouer.22 Atque in libro Prouerbiorum inducitur: Qui diligit cordis
E munditiam, habebit amicum regem. Illum vtique regem, qui
Mala.1. apud Malachiam testatur, Rex magnus ego sum. ¶Denique
Esa.27 propter huius mũditiæ cordis appetibilitatẽ loquitur Esaias, Hic est omnis fructus, vt auferatur iniquitas. Quod maximè verum est, prout iniquitatis ablatio, charitatis & gratiæ infusionẽ includit, sine quã fieri nequit. *Miseri estote.* Duplex est
Prou.14. miseria. Vna culpæ, de qua legitur, Iustitia eleuat gentem, miseros facit populos peccatũ. Altera est miseria pœnæ: de qua
Psal.31. ait propheta, Conuersus sum in ęrumna mea, dum configitur
Roma.8. spina. Et Apost. Infelix ego homo, quis me liberabit de cor-
Bernar. pore mortis huius? Vnde sanctus Bernardus ait de Christo, Misericordię domini multę, sed & miserię domini multę. De
Iob.14. vtriusque autem his miseriis, verificatur illud Iob: Homo na-
F tus de muliere, breui viuens tẽpore, repletur multis miseriis. Hortatur ergo Apost. vt miseri simus miseria pœnæ, corporales afflictiones, tribulationes, inopiam, famẽ, sitim, & opera satisfactoria, laboriosa, sponte ac patienter pro nostris sustinendo excessibus, & pro gratia ampliori adipiscenda, qua deinceps vitemus peccata: atque vt Christo propter nos passo aliquo modo cõformemur, & futura euadamus supplicia.

Et lugete, pro vestris ac proximorum piaculis, pro desiderio regni cœlestis, & ex aliis piis causis. *Risus vester* inordinatus, ex mentis dissolutione & irrationabilibus causis proueniens. *In luctum* salubrem *Conuertatur*, quemadmodũ per
Ioel.2. Ioẽlẽ dominus monet, Cõuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & plãctu. *Et gaudiũ vestrũ* carnale, seculare, inordinatũ. *Vertatur in mœrorem* pœnitentialem. Vt

contrariis curētur cōtraria:& per quæ quis peccauit,per hæc A
puniat & castiget seipsum. Est itaque risus illicitus,de quo ait
Saluator, Væ vobis qui ridetis nūc, quia plorabis & flebitis. *Luc.18.*
De quo itidē in Ecclesiaste legitur,Sicut sonitus spinarū ar- *Eccle.7.*
dentiū sub olla,sic risus stulti. Idcirco verum est vulgare illud
prouerbiū,Per multū risum debes cognoscere stultū. Hinc in
Ecclesiast. scriptū est: Amictus corporis,& risus dētiū, & in- *Eccle.19.*
cessus hominis,annunciāt de eo. Quia videlicet per hęc tria
exteriora cōiicitur qualis sit homo interius. Vitādus est ergo
risus immoderatus:cū rursus in Eccle. dicatur: Fatuus in risū *Eccle.21.*
exaltat vocē suam,vir autē sapiēs vix tacitè ridebit. Imò se-
cundum sanctum Basilium, à risu & omni irrefręnata lætitia
nos cohibere debemus: cū quotidie tot peccata fiant in mū-
do,& deus tā grauiter inhonoretur ac offendatur, & tot ani B
mæ æternaliter cōdēnentur:& quilibet nostrûm toties tam-
que enormiter peccet:atque in valle hac lachrymarū,in gra-
ui exilio,variisq; periculis positi simus,& ignoremus an amo
re digni simus, an odio,& vtrum æternaliter simus damnādi.
Veruntamen est aliquis moderatus ac licitus risus. De quo
San. Iob ait: Si quando ridebam ad eos, non credebāt mihi. *Iob.29.*
Qui risus ex laudabili causa oritur, ex gaudio spiritali, ex ze
lo iustitiæ, aut causa penitus naturali, vt ex admiratione, ob
quam homini naturale & proprium est,esse risibilem. ¶De-
nique gaudium est spiritale & sanctum in actu virtutis consi-
stens,de creatore aut de creaturis in deo cōceptum. De quo
ait Apost. Gaudete in domino semper. Et propheta: Lætami *Philip.4.*
ni in domino & exultate iusti. Iacobus verò loquitur de illi- *Psal.13.*
cito gaudio,actioni vitiosę annexo. De quo ait scriptura: Lę C
tantur cū malè fecerint,& exultāt in rebus pessimis. Et Chri *Prou.2.*
stus quoq; Mūdus,inquit,gaudebit. Præterea his Iacobi ver *Ioan.16.*
bis consonat,quod in Ecclesiaste fertur: Melius est ire ad do *Eccle.7.*
mum luctus,quàm ad domum conuiuij. In illa enim finis cun
ctorum admonetur hominum, & viuēs cogitat quid futurū
sit. Et rursus: Cor sapientis vbi tristitia: & cor stultorū vbi læ *Ibidem.*
titia. Hinc Salomon denuò ait: Risum reputaui errorem. Et *Eccle.2.*
gaudio dixi,quid frustra deciperis? *Humiliamini in conspectu
domini*,id est,coram deo vnusquisq; se deprimat, vitia sua in-
spiciat, defectus naturæ & culpæ quos habet in se intueatur:
quā imperfectè seruiat deo,perpēdat. Ex his & aliis multis ri
tē cōsideratis,vnusquisq; vilipendat se valde:& omni confu-

D sione, correptione, & castigatióe dignum se arbitretur, eásq; æquanimiter patiatur. *Et exaltabit vos* in vita præsenti per sublimia gratiæ dona, & in futuro per pręcipua gloriæ munera. Ideo enim loquitur Christus: Beati pauperes spiritu, id est,

Matth. 5. humiles (iuxta vnam expositionem) quoniam ipsorum est regnum cœlorum, Et denuò: Qui se humiliat exaltabitur. Hinc in Ecclesia scribitur: Noli te extollere in faciédo opere tuo.

Luc. 18. *Eccle.* 10. Et iterum: Sapientia humiliati exaltabit caput ipsius. *Nolite detrahere alterutrũ fratres*, id est, vnus alteri non obloquatur,

Detractio né grauius furto quid esse. cũ hoc sit cótra charitaté atque iustitiá, & ex suo genere peccatum valde mortale, multóque grauius furto, secundum doctores. Peccata náque in proximũ tantò sunt grauiora, quántò maius nocumentum inferunt ei. Cùm ergo per detractio-

E nem vnus auferat alteri bonum nomé, & lædat eum in fama, faciátq; eum aliis cótemptibilé aut despectũ: ideo magis peccat quàm fur, qui exterioré tollit substantiam, qua bona fama

Eccle. 7. est præstantior. Iuxta illud Ecclesiastis: Melius est nomé bonum, quàm vnguenta preciosa. ¶ Hinc scriptura detractioné vehemétissimè ac sæpissimè prohibet, reprobat, & condénat.

Prou. 4. Scriptũ est enim in Prouer. Labia detrahétia sint procul à te.

Eccle. 10. Et in Ecclesiaste: Si mordeat serpés in occulto, nihil minus eo

Sap. 1. habet qui detrahit. Sed & Sapiés ait: Custodite vos à murmuratione, & à detractione parcite linguæ: quoniá sermo obscurus non ibit in vacuũ. Deniq; sanctus Clemés papa, martyr, & doctor refert, quòd beatissimus princeps apostolorũ dixit esse tria homicidij genera. Vnum corporale, Aliud dixit esse odium, Tertiũ detractionem. Per quam is cui detrahitur, oc-

F ciditur in corde audientis detractionem, quantum ad esse bonæ reputationis, quod in eo habebat. Præterea de ista materia dicit Thomas in 2.2. Sicut vnus dupliciter nocet alteri facto (puta apertè, vt in rapina: & occultè, vt in furto, & percussióe dolosa) ita dupliciter nocet vnus alteri verbis. Primò apertè, vt in cótumelia: & secretè, vt in detractione. Quæ est denigratio alienæ famę pea verba occulta. Dicitur auté homo detrahere, nó quia semper de veritate diminuat, sed quia quantum in se est, alterius famam ex intentione corrũpit, & bonum nomen eius diminuit. Quod fit pluribus modis. Primò, falsum alteri imponendo. Secundò, peccatũ alterius exagerádo. Tertiò, peccatum eius occultum inordinatè prodendo. Quartò, dum bonum dicit quis mala intentione esse

peractum

peractum. Quintò, dum bona alterius negat, malitioséve reticet, quando rationabilis causa exigit ea manifestari. ¶ Insuper susurratio in hoc conuenit cum detractione, quòd occultè malum dicit de proximo. Propter quod vnum frequenter pro alio sumitur. Propriè tamen differunt. Quoniam susurrator intẽdit proximorum mutuam dilectionem corrumpere, seminando discordias. Idcirco susurratio est grauius crimẽ, quàm detractio: quia amicitia maius bonum est, quàm fama. Iuxta illud in Eccles. Amico fideli nulla est comparatio. Et sicut rapina est grauior furto: sic contumelia detractione. Atque, vt ait Greg. Sicut contumelia oritur ex ira, sic detractio ex odio. Detractio quoque mentẽ detrahentis excæcat, ita vt detrahens proprio vitio obtenebratus, incipiat verum putare quod dicit de alio, quáuis sit falsum. Denique detractor grauissimè peccat. Quia nõ solùm occidit propriam animá: sed & animam audientis, quantum in se est, præbendo ei venenũ mortiferum, & consentiendi occasionẽ. Si enim audiẽs detractioni cõsentiat, mortaliter peccat: cum dicat Apostō. Non solùm morte digni sunt qui faciunt mala, sed etiam qui consentiunt facientibus ea. Imò detractor quantum in se est, illum quoq; cui detrahit spiritaliter perimit. Quia si ille percipiat qualiter ei detractum sit, oritur ei occasio odiendi detractorem, & obloquendi eidem. Audiens ergo detractionẽ increpet detrahentem, & vultum auertat, si congruè potest. Quòd si conueniẽter nõ potest, increpet eum aliquo signo, videlicet tristem faciem ostendendo. Quia vt in Eccles. legitur, Per tristitiam vultus, corrigitur animus delinquentis. In Prouerb. quoque asseritur, Ventus Aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem. Abhorreamus ergò iugitérque vitemus hæc vitia, maledicta scilicet verba contumeliosa, detractoria, susurratoria, & peccata ex eis nascentia. Et vt docet Isidorus, peccanti non obloquamur, sed compatiamur: formidantes ne & nos in eadem, aut similia, vel maiora labamur. Qui enim proximis peccantibus mox indignãtur, irascuntur, ac detrahunt, merentur à Deo relinqui, & in eadem maiora incidere. *Qui enim detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum*, id est, proximũ iudicio inordinato, temerario, suspitiosò aut vsurpato. *Detrahit legi*, diuinæ, quæ prohibet detractionem, & inordinata iudicia *Et iudicat, legem*, id est, reprobat eá. Nõ quòd directè detrahat legi aut reprobet eá:

[Margin: A; *Eccle. 6*; *Grego.*; B; *Roma. 1*; *Eccle. 7*; C; *Prouer. 25*]

D sed quoniam contra legem faciendo, ita se habet ac si sentiat eam esse iniquam, & quasi despiciat eam. Ait enim lex vetus: Non eris criminator, nec susurro in populo. Et rursus, Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. *Si autem iudicas legem, non es factor legis*, id est, eam nó imples, eius præceptis obediendo. *Sed iudex*, id est, quasi superiorem te facis lege diuina, eam transgrediendo, & iuxta modum prætactum iudicando. Quod prorsus iniquum est. Propter quod subditur. *Vnus est enim legislator & iudex*, scilicet De⁹ qui est supremus dator legis diuinæ. Moses verò fuit legislator ministerialis, Deus autem legé quam contulit habet iudicare, interpretari, & dispensare in ea, tanquam superior ipsa. Eiusdem nanque est, legé condere atque exponere. Hinc Esaias dicit: Dominus iudex noster; dominus legifer noster, dominus rex noster. Iob quoque, Ecce Deus excelsus in fortitudine, & nullus ei similis in legislatoribus. *Qui potest perdere*, id est, iustè damnare. *Et liberare*, id est, misericorditer à peccato purgare, & ad salutem perducere: Qui in Deuter. testatur Ego occidam, & ego viuere faciam. In Exodo quoque, Miserebor, cui voluero: & clemens ero, in quem mihi placuerit. De quo ait Aposto. Cui⁹ vult miseretur, & quem vult indurat. *Tu autem quis es*, id est, cuius authoritatis, *Qui iudicas proximum tuum*? inordinato iudicio. Sic & ad Rom. loquitur Paulus: Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Suo domino stat, aut cadit. Itémque, Tu quid iudicas fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Itaque vnusquisque pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus. Veruntamen ista non sunt intelligenda, quasi non liceat prælatis, principibus, & iudicib⁹ iudicare subditos suos. Nec sic quasi de his quæ manifestè sunt mala, nec bono animo fieri valent, non liceat vnicuique bene disposito iudicare: sed ne de incertis & dubiis quis præsumat temerariè iudicare, affirmádo seu definiendo aut puniendo. Aliud quoque est iudicare personam, aliud actum. Sit ergo vnusquisque diligens sui ipsius examinator, diiudicator, & castigator, atque in primis emendet seipsum. Sicque charitatiuè discretè, & timoratè, loco & tempore opportuno, exigentéque causa iudicet & corripiat alium, prout hoc sibi incúbit aut licet. Qui enim in eisdem aut maioribus culpis est, indignus est alium iudicare atque corripere de huiusmodi culpis, in quibus ipsemet

Leuit.16
Ibidem.
Exod.34.
Esa.33.
Iob.36
E
Deute.32.
Exod.33
Roma.9
Roma.14.
Ibidem.
F

met iacet. Quidam verò pessima consuetudine sunt infecti, A
qui alios iudicare sunt proni, & negligunt semetipsos. ¶ Cō
sequenter sapientissimus Iacobus iste reprehendit incautam
locutionem multorum. *Ecce nunc*, id est, errorem vestrum mo
dò aduertite, vos *Qui dicitis hodie aut crastino ibimus in illam ci-
uitatem, & faciemus quidem ibi annum*, id est, vno anno stabi-
mus ibi, *Aut mercabimur: & lucrum faciemus*, id est, vēdendo
& emēdo lucrabimur. *Qui ignoratis, quid sit vobis in crastinum*,
id est, quid cras vobis eueniet, & an viuetis per diē, quia nesci *Matt.25.*
tis diem neque horam. Idcirco in Prouerb. scriptum est: Ne *Prouer.27*
glorieris in crastinū, ignorans quid superuentura pariat dies.
Quæ est enim vita vestra, id est, vita hæc corporalis ac tempo-
ralis? Et respōdet, *Vapor est ad modicum parens*, id est, similis est
vapori, seu fumo, breui horula apparenti, ac protinus deficiē B
ti. Ideo subditur, *Deinceps exterminabitur*, id est deficiet talis va
por, seu vita hæc præsens, quæ à natiuitatis exordio est quasi
cōtinuus atque celerrimus cursus ad mortem. Propter quod
sanct⁹ Iob dixit: Parce mihi domine, nihil enim sunt dies mei. *Iob.7.*
Et rursus: Dies mei velocius transierunt, quàm à texente tela *Ibidem.*
succiditur. Dauid quoque in Paralipom. Dies nostri quasi 1 *Par.22.*
vmbra super terram, & nulla est mora. Et in Psal. Homo va- *Psal.143*
nitati similis est, dies eius sicut vmbra prætereunt. ¶ Conse-
quenter docet Apost. sapientem, timoratum ac sobrium mo-
dum loquendi. *Pro eo vt dicatis*, id est, tam insipientem modū
loquendi habetis, pro eo quod meritò diceretis. Vel ita sup-
plendum est, Hæc doceo vos pro eo, vt dicatis posthac. *Si do
minus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc aut illud.* Sic enim lo C
quēdo memores estis propriæ fragilitatis atque incertitudi
nis vitæ præsentis: & insinuatis ac præsupponitis totum vitæ
vestræ cursum, euentum, & actum, ab omnipotentia & volun
tate Dei indesinenter pendere. Obseruemus ergo & nos hūc
salubrem modum loquendi: quem proh dolor multi non cō
siderant, neque obseruant: sed ita de futuris sibi & faciendis à
se loquuntur, quasi certi essent se tam diu victuros: vel à seip-
sis vitam haberent, nec conseruatione indigerent diuina, nec
prouidentiæ creatoris, cuncta subessent. Idcirco merētur im-
prouisè tolli de medio, & interdum sic accidit eis. *Nunc autē
exultatis in superbiis vestris*, id est, superbis loquutionib⁹ & ver
bis præsumptuosis. Quia vt in Prouerb. dicitur: Lætatur ho- *Prouer.16*
mo in sententia oris sui. *Omnis exultatio talis maligna est*, id est,

D vitiosa, & malæ libidinis igne accensa. *Scienti igitur bonum facere, & non facięti*, id est, ei qui scit ad quæ obligetur, quid facere, quid vitare iam debeat, nec tamen iuxta suam peritiam laudabiliter conuersanti, *Peccatum est illi*, id est, sua sciétia est sibi maioris culpæ aut pœnæ occasio, & culpabilior est atque
Luc.12. damnabilior. Quemadmodum ait, Saluator: Seruus qui scit voluntatem domini sui & non facit, plagis vapulabit multis.
Ibidem. Et rursus: Cui plus datum est, plus requiretur ab eo. Hinc literati specialiter obligantur esse coram altissimo iusti ac recti, & corá proximis exemplares. Propter quod gloriosissimus ar
1.Pet.2. chiapostolus contestatur: Melius est non cognoscere viá iu-
E stitiæ, quàm post agnitionem retrorsum reuerti. Circa quæ verba inferius exponenda, plenior erit (si deus concesserit) de horum intellectu verborum tractatus.

Elucidatio quinti Cap. *Agite nunc diuites.*

ARTICVLVS VII.

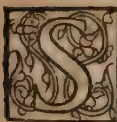

SAnctus Aposto. Iacobus suprà hortatus est eos quibus scripsit, ad patientiá in aduersis, ad paupertatis amoré, ad humilitaté in omnib9, & inordinatum ad terrena reprehédit affectú. Núc idem facit ostendendo calamitatem ac periculosissimú statum diuitum huius seculi. Quorum fallacé prosperitaté acriter arguit, quatenus fideles pauperes sint in sua inopia patientiores. Quibusdá equidé nondum perfectis sua aduersitas & paupertas molestę sunt, dum iniquorú prosperi
F taté vident, nec vilipendunt, sed aliquanti æstimant. In quo-
Psal.76 rum imperfectorum persona ait Psal. Mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei. Qui zelaui super ini-
Psal.36 quos, pacem peccatorum videns. Vnde rursus hortatur: Noli æmulari in malignantibus, &c. Ait ergo Apostolus. *Agite nunc diuites*, id est, vitam corrigite, pœnitentiam facite: cùm
Lucæ.13 dicat Saluator: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peri-
Galat.6. bitis. Et Paulus: Dum tempus, inquit, habemus, operemur bonum ad omnes. Quidam exponunt sic, Agite nunc diuites, id est, voluntates vestras iniquas implete, vt sit loquutio ironica: quæ à contrario intelligenda est sensu. Iuxta quod in Apo
Apoc.22 cal. scribitur: Qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui nocet, noceat adhuc. Sed prima expositio melior existimatur.
Cùm

Cùm enim in generali dixiſſet Apoſt. Agite nũc diuites, mox A adiecit, quid agere debeant. *Plorate vlulantes*, id eſt, vehementer dolete, & ex interioris contritionis vehementia in intenſum eiulatum erumpite. Iuxta illud Micheæ: Faciã planctum quaſi draconum, & luctum quaſi ſtruthionum. *In miſeriis quæ aduenient vobis*, id eſt, ex conſideratione atque formidine metuendi iudicij Dei, æternaliúmque pœnarum imminentium vobis, niſi interim dignum pœnitentiæ fructum feceritis. Deinde ſubditur horum cauſa. *Diuitiæ veſtræ*, naturales, videlicet frumenta, vina & conſimilia. *Putrefactæ ſunt*, ex diuturna & auara retentione, quoniã tempore apto nõ communicaſtis eas egenis prout in euãg. præcipit Chriſt⁹: Quod ſupereſt date eleemoſynã. Ex eadẽ quoque cauſa *Veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt, aurum & argentũ veſtrum æruginauit*, id eſt, ex vetuſtate & cupida reſeruatione contraxit ęruginẽ. Veſtimenta autem, aurum & argentum ad artificiales ſpectãt diuitias. *Et ærugo eorum* ſimiliter & naturalium diuitiarum putrefactio. *Erit in teſtimonium vobis*, id eſt: materialiter teſtimonium perhibebit aduerſus vos. Quę à iudice ſummo aſſumetur in argumentum & ſignum veſtræ cupiditatis, ac iuſtæ dãnationis. Qui enim diuitias ſuas taliter retinent, furtum & rapinam, imò nonnunquam etiam & homicidium perpetrãt. Quia ſancti patres Ambroſius Baſiliúſq; teſtantur: Non minoris criminis eſt habẽti tollere, quàm cum poſſis & habeas, indigentibus denegare. Eſurientium panis eſt, quem tu detines: nudorum indumentum, quod includis: miſerorũ redemptio, pecunia quam abſcondis, tantorum te ſcias bona inuadere, quantis poſſis nec vis præſtare Imò vt ait Hierony. Eorum qui ex fame aut frigore obierũt, mortis reus teneris. Itaque Iacobus non diuitias, ſed eorum abuſum & tenacitatem condemnat. Hinc ſuper illud Pſal. Diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere, loquitur Auguſt. Qui non habet diuitias, non ambiat eas: qui autem habet, non de eis ſuperbiat. Nec dicit Propheta, Nolite ęas habere, ſed nolite cor apponere. Non enim damnat diuitias (per quas mereri poſſumus regnum cœlorum) ſed cor appoſitum: quod eas miſericorditer non expẽdit, ſed auarè recõdit. Hinc quoque in Prouerb. dicitur: Qui abſcondunt frumentũ in tempore, maledicentur: benedictio autem ſuper caput vendentium. *Et manducabit carnes veſtras ſicut ignis*, id eſt, cauſa erit infernalis incendij, quod corpora

Mich. 2
Luc. 11.
B
Ambroſ.
C
Hierony.
Pſal. 16
Auguſt.
Prouer. 11

D vestra in inferno post diem iudicij patientur. Non quòd æru go erit causa directa ac meritoria condemnationis (cùm non sit peccatum) sed naturalis effectus, sed culpa, quam incurristis auarè retinendo diuitias, ex quarum reconditione ærugi nationem passæ sunt, meritoria erit vestræ afflictionis causa.
Iudith. 15. De talibus scriptum est: Dominus omnipotens vindicabit in eis, in die iudicij visitabit illos. Dabit ignem & vermes, & car nes eorum vt vrantur, & sentiant in sempiternū. Hinc in Ec-
Eccle. 7 clesiast. fertur: Humilia valde spiritum tuum, quoniam vindi-cta carnis impij ignis & vermis. *Thesaurizastis vobis iram in no uißimis diebus*, id est, per tantam auaritiam vestram accumulastis vobis causam copiosissimam reprobationis ac cōdemna-
E tionis, quas in die iudicij & deinceps sustinebitis in ęternum.
Roma. 2. Iuxta quem sensum dicitur ad Rom. Secundum duritiá tuam & impœnitens cor tuum, thesaurizas tibi iram in die iræ, & re
Eccle. 10 uelationis iusti iudicij Dei. Népe in Eccle. legitur: Auaro nihil est scelestius. nihil est iniquius, quàm amare pecuniá. Auarus enim animam suam habet venalem. Idcirco ait Saluator:
Matth. 6. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & ti
1. Timo. 6 nea demolitur. Hinc ad Timoth. scribit Apost. Diuitibus hu ius seculi præcipe, non sublime sapere, nec sperare in incerto
Psal. 9 diuitiarum: sed diuites fieri in operibus bonis, facilè tribuere, communicare. ¶ Consequenter describit Apost. quoddá crimen enorme, quod ex auaritia oritur, quod est subtractio iu
F stæ mercedis operariorum. *Ecce merces operariorum vestrorum qui messuerunt regiones vestras*, id est, terræ nascentia agrorum, quos in vestris regionibus possidetis, deposuerunt. *Quæ fraudata est à vobis*, id est, quam mercedem illis iniustè atque fallaciter subtraxistis. *Clamat*, id est, materialiter vos accusat, & vltionem contra vos expetit. *Et clamor eorum*, scilicet pręmiorū, quæ operariis vestris tenemini: seu clamor operariorum, dolentiū, & cōquerentiū de tanta iniustitia eis facta. *In aures domini Sabaoth introiuit*, id est, ab omnipotéte Deo iudicatus est iustus. taliū enim operariorū querelá deus reputat esse iustissimá, atq; iniuriá eis illatá iudicat esse grauissimá. Dicitur auté de⁹ domin⁹ Sabaoth, id est, exercituū siue omnipotés. Quod verbū magnificū apposuit Iac. ad perterrédū iniquos: qui ita se habét circa egenos, quasi nō habeát protectoré ac iudicē. Cū tamé deus omnipotés angelicorū exercituū dominus, sit illorū specialis pater, exauditor, tutor & iudex: secundū illud

in Psal. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. A
Denique vt ex scripturis elicitur, quatuor sunt peccata quæ *Peccata*
propter suã enormitatem dicũtur clamare ad deũ. Primũ est *quatuor*
homicidiũ: iuxta illud Gen. Vox sanguinis fratris tui clamat *clamantia*
ad me de terra. Secundũ est, oppressio miserabiliũ persona- *ad deũ ob*
rum: quemadmodũ in Exodo loquitur dominus: Clamor fi- *suam enor*
liorum Israël venit ad me, vidíq; afflictionem eorũ. Tertium *mitatem.*
est vitium cõtra naturã. Vnde in Genesi loquitur dominus: *Gen.4.*
Clamor Sodomorum & Gomorræorum multiplicatus est. *Exod.3.*
Quartũ est defraudatio mercedis operariorum, vt patet hoc *Gen.10*
loco. Estq; peccatũ istud tã graue, vt in Eccle. dicatur: Qui ef *Eccli. 34.*
fundit sanguinẽ, & qui fraudẽ facit mercenario, fratres sunt.
Hinc scriptura peccatum hoc multipliciter prohibet: quia in B
Leuitico ait deus per Mosen: Nõ morabitur merces opera- *Leui.19*
riorũ apud te vsq; mane. Et Tobias ait: Quicũq; tibi aliquid *Tob.4*
operatus fuerit, statim mercedem ei restitue: & merces ope-
rarij tui apud te omnino nõ remaneat. Hinc sanctus Iob ait: *Iob.31*
Si aduersum me terra mea clamat, si fructus eius comedi abs-
que pecunia, & animam agricolarum eius afflixi, pro frumen
to oriatur mihi tribulus, & pro hordeo spina. ¶Insuper ex
temporalium affluentia solent oriri carnalia vitia. Quia, vt
ait Valerius, diues currit ad libitum, corruit ad illicitum: &
dum abundat diuitiis, abundat & carnalibus vitiis. Idcirco
subiungitur. *Epulati estis super terram* id est, delicatè & gulo
sè vos refecistis. *Et in luxuriis enutristis corda vestra* id est, de-
sideriis carnalibus vestri cordis, sensitiuo appetitui consen- C
tientes, satis fecistis, incontinenter viuẽdo absque fræno. Ta
les sunt, qui non solũ ex passione, seu infirmitate, sed ex pro-
posito & habitu vitioso viuunt turpissimè: qui teste philoso
pho, sunt brutis incomparabiliter viliores, atq; peiores. In ta
lium persona ait Salomon in Ecclesiaste: Non prohibui cor *Eccle.2.*
meum, quin frueretur omni voluptate. Istis eueniet, quod de
diuite epulone in Euange. legitur, cui in infernali incendio *Lucæ 16.*
cõstituto, negata est vna aquæ gutta: & quod in Apoc. ait iu *Apoc.18*
dex cœlestis: Quantum glorificauit se, & in delitiis fuit: tan-
tum date ei tormẽtum, & luctum. Horum carnalium iam in-
numerabiles sunt imitatores, quibus in Euang. ait Saluator:
Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ
vobis qui saturati estis. Quibus & per Prophetam Amos lo- *Amos.5.*
quitur dominus: Væ qui dormitis in lectis eburneis, & lasci-

D uitis in ſtratis veſtris. Vnde & Iudas aſſerit: Hi ſunt in epulis ſuis conuiuátes, ſine timore, ſemetipſos paſcétes. Cótra quos loquitur Paulus: Non in comeſſationibus & ebrietatibus, nõ in cubilibus & impudicitiis. Deniq; congruo ordine præmiſit Apoſt. epulati eſtis: protinúſq; ſubiunxit, & in luxuriis enu triſtis corda veſtra: quoniam gulam ſequi ſolet luxuria, præbétq; ei incentiuum: dicente Hierony. Venter æſtuans vino, citò ſpumat in libidiné. Ideo teſtatur ſcriptura: Qui amat vinũ & pinguia, non erit ſapiens, ſed laſciuus. Et quia Iudæi ex ſuis carnalitatibus, & ambitionibus moti fuerunt ad Chriſti inuidiam, deinde ad eius occiſionem: iuxta illud Sapientiæ: Dixerunt impij, circũueniamus iuſtum, quoniam contrarius eſt operibus noſtris. Promittit ſe ſcientiá Dei habere, & filiũ

Hierony.
Prou. 21.
Sap. 2

E Dei ſe nominat: morte turpiſſima cõdẽnemus eũ. Hinc ſubditur, *In die occiſionis* id eſt, in die paraſceues, *Adduxiſtis* ad tribunal Pilati. *Et occidiſtis* id eſt, occidi procuraſtis. *Iuſtum* videlicet Chriſtum, qui eſt ſanctus ſanctorum, qui antonomaticè iuſtus vocatur, quia ſecundum quod deus, eſt eſſentialiter ſanctus & iuſtus: atq; vt homo omnibus iuſtior fuit per cõcreatam ſibi iuſtitiá, qua tota ſuæ humanitatis capacitas fuit repleta: de quo in Act. Stephanus ait: Patres veſtri occiderũt eos, qui de aduentu iuſti annunciauerũt, cuius vos nũc proditores & homicidæ fuiſtis. *Et non reſtitit vobis*, ſed vt ab Eſaia eſt prædictum: Sicut ouis ad occiſionem ductus eſt, & tanquam agnus coram tondente ſe obmutuit. De iſtis Chriſtus ante paſſionem ſuam loquutus eſt apud Ioannem: Cùm

Act. 6
Eſa. 53.
Ioan. 8.

F exaltaueritis filium hominis, tunc ſcietis quia ego ſum. Imò ſicut ex Actis Apoſtolorum probatur, multa turba ſacerdotum & phariſæorum crediderunt in Chriſtum: qui tamẽ eius occiſionem ſpecialiter procuraſſe leguntur. Quidam exponunt hunc locum de iuſtis communiter, intelligendo per iuſtum iuſtos pluraliter, vt ponatur ſingulare pro plurali. Nam in primitiuæ eccleſiæ exordio, iuſti ab impiis paſſim ad iudicia trahebantur, & abſque ſua reniſione occidebantur: iuxta quem modum Eſaias ait: Iuſtus perit, & nõ eſt qui recogitet, & viri miſericordiæ tolluntur, & non eſt qui intelligat. Conſequenter Apoſtolus vertit ſermonem ad bonorum conſolationé. *Patientes ergo eſtote fratres.* Poteſt tamen iſtud ad præfatos diuites, iam conuerſos referri: vt ſit ſenſus, Quoniam ante conuerſionem veſtram ad Chriſtum tot ſcelera commiſiſtis,

Act. 6
Eſaie 52

sistis, ideo quicquid aduersitatis vobis nunc accidit, patientissimè ferre debetis. Siquidem culpæ debetur pœna. Et deus in vita hac per reprobos purgat electos, quemadmodum per Esaiam cõtestatur: Væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse est. Itaque patientes estote. *Vsque ad aduentum domini*, id est, vsq; ad horam iudicij vestri particularis, statim post mortem: vel vniuersalis iudicij, quando iusta retributio fiet. Nam & sanctis qui sub ara Dei clamabant: Vsquequo domine nõ vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant super terrã? responsum est, vt requiescãt tempus adhuc modicum, donec impleatur numerus conseruorum eorũ & fratrum, qui interficiẽdi sunt sicut & ipsi. Insuper terreno exemplo inducit eos ad patientiam istã. *Ecce agricola expectat preciosum fructũ terræ patienter ferens* dilationẽ fructuum sui laboris. *Donec accipiat temporaneum* id est, primi temporis fructum. *Et serotinum* id est, vltimi temporis terræ nascentia. Terra quippe promissionis (vt fertur) & de qua nunc loquitur, bis in anno fructificat, videlicet, in Aprili atque Septẽbri. Sic sancti accipiunt fructum temporaneum. Statim quippe post corporis resolutionem, eorum animę coronantur in cœlis, & fructum serotinum sortientur in die iudicij, in corporum suorum glorificatione. Cùm ergo fructus æternæ salutis sit omni fructu terreno incomparabiliter dulcior, præstantior, iucũdior, plenior, diuturnior, patientissimè ferre debemus omnem pręsentis vitę afflictionem, propter ęternam remunerationem. Nec enim condignæ sunt passiones huius temporis ad gloriam illam. Hinc subditur. *Patientes estote & vos, & cõfirmate corda vestra* id est, virtuosis operibus roborate, & per futuræ beatitudinis fiduciam, per diuinæ iustitiæ cõtemplationem, per cõsiderationem æternalis supplicij reproborum, per quotidianum profectum virtutum, per fortitudinem mentis, constabilite atq; in deo defigite ac firmate animas vestras: iuxta illud ad Ephes. Cõfortamini in domino, & in potentia virtutis eius, induite armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli. Vnde Iosue loquebatur dominus: Confortare & esto robustus valde, vt custodias omnem legẽ. *Quia aduẽtus domini appropinquabit* imò indesinẽter appropinquat. Propter quod in Apocalypsi ait: Ecce venio citò, & merces mea mecum est dare vnicuiq; iuxta opera sua. Abacuc quoq; propheta inducit: Apparebit in finẽ, & non mentietur: si moram

A · *Esa.10* · *Apoc.6* · B · *Roma.2.* · C · *Epi.Ro.8.* · *Ephes.6* · *Iosue.1* · *Apoc.22* · *Abac.2.*

D fecerit, expecta eum, quia veniens veniet & nõ tardabit. Porrò Deus venire dicitur in morte singulorum, per iudicij exhibitionem & retributionem mercedis. Vnde apud Marcum legitur: Vigilate, nescitis enim quádo dominus veniat, sero an media nocte, an gallicantu, an mane: ne cum venerit repéte, inueniat vos dormiẽtes. *Nolite ingemiscere fratres in alterutrũ*, id est, vnus ex zelo amaro, ac displicentia passionata contra aliũ, nullatenus ingemiscat: sed alter alterius onera portate: & inuicẽ charitatiuè ac dulciter supportate. Vel nolite in alterutrũ ingemiscere, id est, mutuò gemere & dolere propter aduersa quæ sustinetis, quasi iniustus sit Deus, qui fidelibus tot aduersa largitur: impios verò in hoc seculo prosperari permittit. Imò vnus alium ad patientiam prouocet, & conso-

Marci. 13.

Galat. 6

Hebr. 13

E letur in domino: quemadmodum ad Hebræos scribitur: Adhortamini vosmetipsos per singulos dies, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Et alibi: Cõsideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonorum operum. Ita fecerũt septem fratres Machabæi cum matre, qui se mutuò ad martyrium hortabantur, prout secundo Machab. plenius continetur. Conformiter & nos debemus nos inuicẽ animare, accendere, roborare, tanquã eiusdem regis commilitones, eiusdem viæ ambulatores, eisdẽ hostibus circũuallati, & ad eandẽ patriã gradientes, quemadmodum ad Hebr. monet Apost. Deponentes omne peccatum, per patientiã curramus ad propo-

Hebr. 10

2. Mach. 7

Heb. 12.

F situm nobis certamen, aspiciẽtes in Iesum: qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem. Recogitate eum, qui talẽ sustinuit aduersus semetipsum à peccatoribus contradictionẽ: vt non fatigemini animis vestris. Nempe vt ait Gregorius: Nihil est quod non æquanimiter toleretur, si Christi passio ad memoriam reuocetur. Nolite igitur tam infideliter & iniquè in alterutrum ingemiscere. *Vt non iudicemini*, iudicio reprobationis, id est, ne cõdemnemini. De quo iudicio ait Saluator: Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam ęternam: & in iudicium non venit. Apostolus quoq; : Si nosipsos diiudicaremus, nõ vtiq; iudicaremur. *Ecce iudex ante ianuam assistit*, id est proximus adest, & adiuuare, iudicare, & remunerare paratus est. Vnde in Apocalyp. loquitur: Ego sto ad ostium & pulso. Veruntamen, quia sancti patres non solùm verbo, sed & exemplo nos docuerunt, Iacobus exemplo illorum hortatur nos ad patientiam indesinentem.

Gregor.

Ioan. 5.

1. Cor. 11.

Apoca. 1.

Exemplum

Exemplum accipite fratres exitus mali, id est, mortis quæ est A
malum pœnale. *Et longanimitatis,* id est, lōgæ dilationis, seu
expectationis cœlestis retributionis. *Laboris,* qui in exerci-
tiis virtuosis solet consistere. Propter quod ait vir sanctus: *Psal.16.*
Propter verba labiorum tuorū ego custodiui vias duras. At-
que Apostolus. Labora, inquit, sicut bonus miles Christi Ie- *1.Tim.2.*
su. *Et patientiæ,* id est, æquanimis tolerantiæ in aduersis. *Pro-
phetas qui locuti sunt in nomine domini,* id est, ex diuino instin-
ctu verè prophetauerunt hominibus: qui vtique prophetæ
quāuis essent viri tā sancti & præelecti, nihilominus exitū ma
lum, id est, violentam per martyrium mortem, multiplicéque
sustinuerunt laborem, & erant valde patientes atque longa-
nimes, vt patet de Abraham, Noë, Dauid, Esaia, Hieremia, ac
aliis. Vnde ad Hebræos 11. ait Apostolus: Iuxta fidem defun- B
cti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à lon-
ge eas aspicientes & salutātes & confitentes, quia hospites &
peregrini sunt super terram. Iudith quoq; asseruit: Sic Isaac, *Iudith.8.*
sic Iacob, Moses, & omnes qui deo placuerunt, per multas tri
bulationes transierunt fideles. *Ecce beatificamus eos qui susti-
nuerunt* aduersa patienter: sicut etiam asserit Christus: Beati *Matth.5.*
qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ip
sorum est regnum cœlorum, de quibus scriptum est in libro
Sapientiæ: Sapientiam sanctorum laudant populi, & laudem *Sap.3.*
eorum nunciat ecclesia: corpora eorum in pace sepulta sunt,
& nomina eorum viuent in generatione & generationem.
In paucis vexati, in multis bene disponētur. Et Iob ait: Bea- *Iob.5.*
tus homo, qui corripitur à domino. *Sufferentiā Iob audistis,*
id est, admirabilem patientiā eius qui quāuis omnium sit ex- C
emplar virtutum, præsertim tamen patientiæ forma est. Vn-
de de Tobia habetur: Hanc tentationem permisit dominus *Tob.2.*
euenire ei (puta Tobiæ) vt posteris daretur exemplum patiē
tiæ eius, sicut & sancti Iob. *Et finem domini vidistis,* id est,
quàm gratiosè deus finaliter egit cum Iob, nō solùm post vi-
tam præsentem, sed etiam in seculo isto eum remunerando.
Vidistis per fidem, id est, ex sacra libri eius historia credidi-
stis. De qua visione Apostolus: Videmus, inquit, nūc per spe- *1.Cor.13.*
culum in ænigmate. Veruntamen quod dictum est, finem do
mini vidistis, cōmuniter de Christo exponitur. vt sit sensus,
Finem domini, id est, mortem Christi in cruce vidistis, quia
astantes suæ cruci fuistis tunc adhuc increduli. *Quoniam mi*

D *sericors est dominus* in sua natura, id est, naturaliter bonus & pius, non tamen compassionis affectum in deitatis suæ natura habens: imò quo ad hoc misericors appellatur quátum ad similitudinem effectus, non quoad veritatem affectus. *Et miserator* in effectu. Hoc Iacobus dicit, Primò, quia electis suis deus in tribulationibus misericordissimè affuit, eos quoque eripuit, & gloriosissimè coronauit. Secundò, quoniá summa misericordia dei fuit, quòd propriũ filium suum pro nostra pati voluit salute. *Ante omnia autem fratres mei nolite iurare, neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcunque iuramentũ. Sit ergo sermo vester, est, est: non, non, vt non sub iudicio decidatis.* His consonat quod in Matthęo loquitur Christus: Ego dico vobis, non iurare omnino, neq; per cœlum, neque per

Esdras in cõfessione.

Matt.5.

E terram. Sit autem sermo vester est, est: non, non. ¶ Sed quomodo intelligenda sunt ista, cùm in Deuteromio dicatur: Dominum deũ timebis, & per nomen eius iurabis? Et in Psalmo: Laudabũtur omnes, qui iurant in eo. Itemque: Iuraui & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ. Secundò quoq; Paralipomenon: In omni corde suo iurauerunt domino, & inuenerunt eum. Helias quoque & Helizæus in libris Regum iurasse leguntur, dicendo: Viuit dominus in cuius conspectu sto hodie. Pt Paulus in suis epistolis: Testis, inquiens, est mihi deus. Sed omnium horum solutio atque concordia patent ex eo quod scriptum est in exodo: Non assumes nomen domini dei tui in vanũ: Nó enim habebit insonté dominus eũ, qui assumpserit nomé domini dei sui frustrà. Christus igitur

Deut.6. *Psal.48.* *Psal.118.* *2.Par.8.* *3.Reg.17.* *4.Reg.3.* *Roma.1.* *2.Cor.1.* *Philip.1.*

F & eius Apostolus Iacobus nõ absolutè prohibuerũt iurationem, sed iurationem indiscretam iniustam & falsam, & ne assuescamus iurare. Et rursus, quia frequentatio iurandi periculosa est, cùm periurationi approximet. ¶ Præterea super illud Hiere. Iurabis, viuit dominus, in veritate & iudicio, & iustitia, scribit Hierony. q̃ tres sunt comites iuramenti, videlicet veritas, iudicium seu discretio, & iustitia, id est, iusta & rationabilis causa. Quia hæc tria requiruntur ad hoc vt iuramẽtum sit licitum: & quodcunque eorũ defuerit, erit illicitum iuramentum. Si enim veritas desit, est falsa iuratio: si discretio, est temeraria & incauta: si desit iustitia, iuratio est iniqua, inutilis & leuis atque vana: quia non subest ad iurádum rationabilis causa. Per creaturas verò secundum se consideratas non licet iurare, sed inquantum diuina veritas aut potestas relucet

1 Timo.5. *Hiere.4.* *Hierony.*

relucet in eis. Si itaque ipsa iuratio debitis virtutum circũstã- A
tiis vestiatur, vt scilicet fiat loco & tempore opportunis, causa rationali exigente, debito fine, tunc est actus virtutis, quæ latria appellatur, per quã cultus deo impenditur. Nam qui sic iurat, deum honorat, quoniã præsupponit eum esse infallibilem veritatem, ac omnium rerũ habere certissimã cognitionem, prouidentiámque infallibilem. Qui verò aliter iurat, nõ excusatur à culpa, quáuis quod iurat, sit verum. Cedit nãque ad irreuerentiã omnipotentis & superdignissimi dei, eum sine rationabili causa & discretione, in testẽ veritatis verborũ propriorum assumere. Cùm ergo ita iurare sit contra diuinũ præceptum, & per consequens ex suo genere peccatum mortale, constat, quàm enormiter peccent, qui consuetudinem habent iurandi, & qui iurant mendosè, aut nõ implent quod B
iurarunt, dummodo iurauerint licitè. Veruntamen supergrauissimè peccant, & quasi blasphemi sunt reputandi, qui per membra Christi, & intestina ipsius sceleratissimè iurant. Idcirco in Ecclesiastico scribitur: Iurationi nõ assuescat os tuũ. *Eccle.23.*
Multi enim casus in ea. Vir multum iurans replebitur iniquitate, & nõ deficiet de domo illius plaga. Vnde cum Iacobus prohibuisset iurare, adiecit, Vt non sub iudicio decidatis, id est, ne condemnationis iudicium incurratis. ¶ Hinc dicit Albertus: Cùm iurare non sit aliud, quàm deum testem inuocare: idcirco primò ex parte rei, quæ iuramento firmatur, requiritur veritas. Secundò, ex parte causæ, pro qua iuratur, debet esse necessitas. Iuramentũ quippe non debet fieri nisi pro iusta & legitima causa. Tertiò, ex parte iurantis debet esse di- C
scretionis maturitas. Quia ne homo incurrat periurium, debet magnam cautelam ac maturitatem in iurando seruare: ne ex linguæ lubricitate contingat eum aliquando inordinatè, aut falsè iurare. Sit igitur omnis homo verax ad iurandũ tardissimus, atque tam verax semper in verbis suis, vt suo simplici verbo quasi iuramẽto credatur: quod sibi extat salubre, & aliis exẽplare. *Tristatur aliquis vestrũ, oret æquo animo & psallat.* De duplici tristitia loquitur sacra scriptura, videlicet de inordinata & seculari ac carnali tristitia, quæ est immoderata mœstitia de tẽporali dãno, aut corporali incommodo seu exteriori aduersitate, de qua in Eccle. legitur: Tristitiã longè *Eccli.30.*
expelle à te. Multos enim occidit tristitia, & nõ est vtilitas in ea. In Prouer. quoque: Sicut tinea vestimento, ita tristitia no *Prou.25.*

D cet cordi. Alia est tristitia spiritalis bona & ordinata, qua homo de propriis aut proximorũ dolet peccatis, præsertim de inhonoratione & offensa summi ac sancti dei, vel de propria
Eccli.7. imperfectione, aut dilatione fœlicitatis perpetuę. De qua Sa
Psal.37. lomon ait: Cor sapientum vbi tristitia. Et Psal. Tota die cõ-
Roma.9. tristatus ingrediebar. Atque Apostolus ad Romanos: Tristitia mihi magna est, & dolor continuus cordi meo, videlicet propter excæcationem Iudæorum. Et rursus Apostolus
2.*Cor.* 7. vtranque tristitiam istam tangit, dicendo: Quæ secundum deum est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: seculi autem tristitia mortem operatur. Qui ergo tristatur tristitia inordinata, oret deum vt auferatur ab eo, & psallat, quatenus psallendo incipiat spiritaliter delectari, & à praua
E releuari mœstitia, quæ non solùm animæ, sed & corpori prę cipuè nocet, naturam lædit, & vitam abbreuiat: iuxta illud in
*Prouer.*11. Prouer. Spiritus tristis exiccat ossa, animus autem gaudens ætatem floridã facit. Porrò qui tristatur bona & virtuosa tristitia, oret deũ, vt cõseruetur in ea, & psallat ac spiritaliter iucundetur ex consideratione dei, cœlestisq; præmij, & beneficiorum ac operũ Christi: quia & illa tristitia, quanuis sit bona, est tamen quandoq; interrumpenda per gaudiũ spiritale: ne homo se nimis deiiciat, aut affligat. ¶ Quidam hoc loco per tristitiam intelligunt acediam, quæ est torpor & mœror de exercitio virtuoso, seu de dei obsequio. Idcirco orare deũ debet qui acediæ vitio tangitur, vt ab ea protinus liberetur,
F & feruens alacérq; reddatur. Itaq; oratio & psalmodia remedia sunt contra tristitiam & acediã. Est enim admirabilis virtus psalmorum, & orationũ, & ex sua natura habent mentem orantis ac psallentis dulcedine quadã perfundere. Nã in psalmis & orationibus homo attẽdit dei omnipotentiã, pietatẽ, liberalitatẽ, & perfectionem, propriã quoq; imperfectionẽ, & Christi mysteria: quorum cõsideratio est iucunda, in quãtum veritas naturaliter est delectatiua. Per gratiam verò hæc dulcius sapiunt. ¶ Angeli etiã sancti orantibus psallentibúsq;
Psal.70. assistunt, & eos exhilarant. Hinc ait Psal. Exultabunt labia
Gregor. mea cum cantauero tibi. Et Gregorius: Dum vox psalmodię per intentionem cordis agitur, tunc aut prophetica mysteria reuelantur, aut compunctionis gratia inspiratur. Itaque qui tristatur, non se ad carnales, vilésque consolationes effundat, non murmuret, nec loquacitatibus vacet, nec pusillaui-

mis efficiatur, neque à bonis cesset operibus: sed faciat quod A
est in se, & oret ac psallat: quamuis in hoc spiritualem nõ experiatur saporem. Imò deũ pro spiritali consolatione stabiliter deprecetur, & eam longanimiter præstoletur: sicq; eam citius obtinebit, secundũ quod apud Tobiam dicitur deo: Nõ *Tobiæ.3.*
delectaris in perditionibus nostris. Quia post tempestatem tranquillum facis, & post fletum exultationem infundis. Cõsequenter Apostolus Iacobus consulit grauiter ægrotanti. *Infirmatur quis in vobis*, id est, si aliquis vestrûm grauiter infirmatur, ita, vt probabiliter existimetur citò moriturus. *Inducat presbyteros ecclesiæ*, id est, sacerdotes faciat sibi adduci: si plures sint ibi presbyteri, & conuenienter possint haberi: vt multorũ oratione infirmus copiosius adiuuetur. Sufficit tamen vnus sacerdos ad vngendum, imò quanuis plures addu- B
cantur & assint, tamen ab vno fit vnctio. ¶Istud autẽ sacramentum extremæ vnctionis est executiũ. *Et orent super eũ*, id est, omnes inuocent misericordiam dei super infirmum. *Vngentes eum oleo*, consecrato, ex debita materia confecto: ita tamen quòd vnus faciat vnctionem realiter, & alij suo modo cooperentur. *In nomine domini*, hoc refertur ad vngẽtes, vnctio enim fieri debet sub certa & congrua forma verborũ, & nunc communiter fit cum inuocatione nominis dei seu pietatis diuinæ, per modum orationis, cum dicitur: Per istam vnctionem, & suam piissimam misericordiá indulgeat tibi deus, quicquid peccasti per visum, &c. *Et oratio fidei*, id est, oratio vngentis facta in fide catholica, atque ex fide procedẽs. *Saluabit infirmum*, id est, ad salutem cooperabitur ei, præsertim virtute sacramenti. Quoniam sacramenta euangelicæ legis C
sunt medicinalia vasa, gratiæ contentiua, & effectiua salutis: quia efficiunt quod designant. *Et alleuiabit eum dominus* à corporis infirmitate, illam tollendo, aut minuendo. *Et si in peccatis sit, dimittentur ei*, quia virtute huius sacramenti venialia dimittuntur, contra quæ creditur institutum, & etiam cætera, de quibus nõ recordatur. ¶Itaque ad sacramentum extremæ vnctionis, quinque de necessitate concurrunt. Primũ, quòd vnctionem faciens sit sacerdos. Secundum est intentio eius. Tertium, materia, vtpote oleum infirmorum. Quartum est forma verborum. Quintum locus inungendi. Potest & sextum addi, quoniam à solis episcopis potest hoc oleum consecrari seu confici. Nec datur sacramẽtum hoc nisi adul-

Sacramenta euangelicæ legis quid præstent.

Vnctionis extremæ necessaria.

D tis, qui venialia habere videntur. ¶ Porrò effectus huius sacramenti est multiplex: vtpote duplex sanitas, scilicet spiritualis, quæ est liberatio à spirituali infirmitate, contracta ex mortalibus venialibúsque peccatis: estq; infirmitas illa quædam debilitas ad actum virtutis. Hinc dicitur sacramentum hoc institutum contra reliquias peccatorum. Sanat quoque à venialibus, quæ inuenit in eo, qui vngitur. Secunda est sanitas corporalis, quam causat in parte aut toto, si expediat ad salutem, nec obex ponatur. Causat etiá sacramétú hoc quádam spiritalem lætitiá, & valet ad continuandá deuotioné, atque ad celeriorem ingressum in patriá. Et quia ad remissionem peccatorum actualium mortalium requiritur sacramentalis confessio, in facto vel proposito, sine qua non est quis E aptus sacramentú extremæ vnctionis suscipere, subditur. *Confitemini ergo alterutrum peccata vestra*, id est, vnus alteri propria peccata confiteatur. ¶ Veruntamen sacramentalis cófessio soli facienda est sacerdoti, tamen in casu necessitatis, potest non sacerdoti confessio fieri, de quibuscunque peccatis: quæ tamen confessio non est perfectè sacramentalis, est q; reiteranda seu sacerdoti postmodum facienda, si ad hoc detur facultas. Venialium verò confessio potest alterutrum, nó sacerdotibus fieri, cú non sit de necessitate salutis. Quæ omnia super quartum Sententiarum doctores declarant. Hinc Beda hîc scribit: Quotidiana leuiáque peccata alterutrum coæqualibus confiteamur: grauiorem verò lepram, id est, mortalia sacerdoti pandamus. Nec hoc sic intelligendú est, quasi non debeamus venialia sacerdotibus confiteri: sed quia non ita necessarium est ea sacerdotibus confiteri: sicut mor-F talia. *Et orate pro inuicem vt saluemini.* Hoc náque exigit charitas, qua proximorú tenemur desiderare ac procurare salutem, quéadmodú propriá. ¶ Oratio quippe desiderij est interpres. Hinc Christus orationé quá docuit, in plurali formauit, insinuás vt pro proximis, sicut pro nobisipsis oremus: ita, vt interdú eadé oratio pro se aliisq; fundatur. interdú verò oret quis, núc pro se & specialibus indigétiis suis, núc pro aliis, & præsertim pro communi bono ecclesiæ, pro reformatione eius in omnibus, pro parentibus propinquis, commissis & benefactoribus, pro cunctis fidelibus defunctis, pro viuis ac mortuis, pro vniuersorum salute, & infidelium conuersione. Qui enim pro omnibus orat, particeps est omniú bo-

Epist.

Matth.6.

norum

norum quæ fiunt:& bonum quantò communius,tantò diuinius perhibetur. Hinc debet vnusquisque orationes aliorum humiliter ac feruenter appetere, & eos vt pro se orent rogare. Quo enim alios humilius atque feruentius vt pro nobis orent rogamus, eò capaciores efficimur fructus orationis illorum. Potissimè tamẽ hominum deuotorum & notabiliter virtuosorum est appetenda oratio. Propter quod subditur, A

Multum enim valet deprecatio iusti assidua, Iustus nanque est Dei amicus eiúsque filius adoptiuus,& ei consimilis atque amabilis. Siquidem iustus dominus,& iustitias dilexit. Amicorum autem est eadem velle & nolle. Idcirco scriptum est: Oratio iusti penetrat cœlos. Itémque: Voluntatem timentium se faciet,&c. Et bene ait Apost. quòd assidua iusti oratio valeat multum,seu magni vigoris ac meriti seu præcipuæ exaudibilitatis sit apud deum:quia vna conditio ad orationis exaudibilitatem requisita est,vt sit perseuerãs. Propter quod ait Saluator: Oportet semper orare,& non deficere. ¶Porrò orationes ministrorum ecclesiæ,quanuis iniustorum, tamen in persona ecclesiæ fusæ quandam efficaciã sortiuntur pro plebe. Quòd autem multum valeat iustorum oratio,probat exẽplo, *Helias homo erat,similis nobis passibilis*, id est mortalis,qui & timore mortis fugit à facie Iezabel, *Et oratione orauit*,ista est proprietas idiomatis Hebræorum per talem ingeminationem effari,sicut in Esaia: Dissipatione dissipabitur terra, agitatione agitabitur terra,cõfractione confringetur terra. Vel ideo ait, oratione orauit: quoniam vna oratione impetrauit, quod subditur: vt Beda hic loquitur. Itaque oratione orauit, *Vt non plueret super terram*, decem tribuum Israël, propter eorum facinora, videlicet idololatrias regis eorum, & ipsorum. Hoc enim orauit Helias zelo iustitiæ, vt per aduersa retraherentur à vitiis vexatione edocti. *Et non pluit annos tres & menses sex*, Ista historia tertio Regum diffusè describitur. *Et rursus orauit, & cœlum dedit pluuiam*. Cum enim vidisset eos,humiliatos & nimis afflictos, cõdoluit eis, orans deum vt pluuiam condonaret. *Deditque cœlum pluuias*, id est, sua virtute influentiali concurrit ad hoc. *Fratres mei, si quis ex vobis errauerit à veritate*, id est, aliquis vestrûm à fidei rectitudine, aut à veritate doctrinæ vitæ, siue iustitiæ declinauerit, *Et conuerterit quis eum*, per veram informationem,charitatiuam exhortationem,iustam increpa-

Psal. 10. Eccle. 35. Psal. 144 B Lucæ. 18. 2. Reg. 19. C 3. Reg. 7

D tionem fraternam correptionem. *Scire debet, quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ*, id est, à via perditionis, ad viam salutis, seu obseruantiam præceptorum, reduxerit, *Saluabit animam eius à morte*, id est, à condemnatione gehennæ, quæ est mors æternæ miseriæ, animam peccatoris conuersi præseruabit ac eruet. Reuocando enim eum à culpa eruit eum à pœna perpetua. *Et operit multitudinem peccatorũ*, id est, peccata peccatoris cõuersi facit sic tegi, vt à iudice summo non videantur ad condẽnandum. Nempe per hoc, quòd peccatorem ad contritionem & emendationẽ inducit, cooperatur ad remissionem culparum illius: quæ remissio est peccatorum opertio siue tectio, vel deletio: iuxta illud: Beati
Psal.31. quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Aliqui textus habent: Saluabit animã suam à morte. Quia
E qui alium ex charitate admonet, corripit & conuertit, sibiipsi maximum præmium promeretur: & charitatis suæ feruore quotidiana & propria sua incendit peccata, dimittuntúrque ei. Imò & præteritorum suorum excessuum obtinet remissionem quantum ad pœnam, omnino aut partim, secundũ quod charitatis feruor fuerit in eo maior aut minor. Idcirco ĩ Pro
Prouer.10 uerbiis scribitur: Vniuersa delicta operit charitas. Et princeps
1.Pet.4 Apost. Charitas, inquit, operit multitudinem peccatorũ. Id-
Lucæ.7. circo de beatissima Magdalena locutus est dominus: Dimis-
F sa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Veruntamen si quis impiè viuens, non agens quod docet, prædicare præsumpserit, & prædicando quosdam quasi conuertens, sua peccata sibi indulgeri non promeretur. Imò grauius peccat, & suas transgressiones multiplicat, prædicationis officiũ indignè exercens. ¶ Ex præinductis demum sancti Apostoli Iacobi verbis docemur, quàm salubre & magnum sit apud deũ, peccãtes fraternè corripere, piè instruere, charitatiuè cõuerte-
Diony. re. Nam vt Diuinus Dionysius fassus est: Omnium diuinorũ
August. diuinissimum est Deo cooperari in conuersione iniquorum
Grego. ad eum. Atque vt asserit August. Ille in charitate Dei est perfectior, qui ad eius amorem plures conuertit. Gratissimúmque Deo sacrificiũ zelus est animarum. Et sicut Christus grauiorem pati non potest persecutionem, quàm vt quis verbo aut exemplo, animas suo sanguine liberatas, ab ipso auertat: sic ampliorem honorationẽ ei impẽdere non valemus, quàm animas deuiãtes conuertẽdo ad ipsum. Fraternam ergo correptionem

reptionem ad quam omnes tenentur, inquantum est charita A
tis effectus, efficaciter ac discretè cum omni feruore & humi
litate exerceamus, errantes & lapsos erigamus pro posse &
informemus. Talitérque viuamus, & tã timoratè, ac fructuo-
sè iugiter conuersemur, vt alios corripere, informare, cõuer-
tere, simus idonei Nec verbis duntaxat, sed oratione quoque
& exemplo, pro aliorum conuersione conemur. Imò pro il-
lis oremus instantius, quos incorrigibiliores conspicimus.
Deficiente quippe humana virtute, ad omnipotentis auxiliũ
seriosius est confugiendum. ¶ Postremò, vt in Ecclesiastico *Eccl.* 17.
scriptum est, Vnicuique deus mandauit de proximo suo, vt
eripiat eum ab omni iniquo. Errori quoque cui non resisti- B
tur, consentitur. Zelo ergo diuini honoris ac fraternæ salu-
tis simus semper accensi. Cúmque anima sit incomparabiliter
corpore præstantior, & æterna fœlicitas omni temporali sa-
nitate inæstimabiliter desiderabilior, infernalísque mors om
ni corporali presentis vitæ languore formidabilior, propter-
ea incomparabiliter solicitiores operosioresque simus pro
conuersione & salute animarum errantium proximorum.
quàm pro curatione corporum aut releuamine corporalium
incommodorum illorum: vt sit in omnibus nostra charitas
ordinata. Nec dubium, quin omnia ista ad prælatos ac præsi-
dentes potissimè spectent. Omnes igitur modo possibili pro
propria ac proximorum laboremus salute. Ad laudem & glo C
riam omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & be-
nedictus, Amen.

D. DIO-

D. Dionysij Carthusiani in primam Epistolam beati Petri Apostoli

ENARRATIO.

Cap.1. *Petrus Apostolus Iesu Christi.* ARTIC. I.

E

ETRVS Apostolus Iesu Christi. Quanuis princeps pastorũ vnigenitus Dei Iesus Christus, increata & æterna sapientia Dei patris, gloriosissimum Petrum toti & vniuersali prætulerit militáti ecclesiæ, plenum, summum ac generalem suum vicarium constituens eum in terra, dicédo: Pasce oues meas: nihilominus dicitur sacratissimus Petrus specialiter Iudæorũ fuisse apostolus. Iuxta illud ad Galatas: Qui operatus est Petro in apostolatũ circuncisionis, operatus est & mihi inter gẽtes: Quemadmodum enim Iacobus cõstitutus est Hierosolymitanorum Christianorum primus episcopus: sic Petrus omnium in Iudæa, Samaria, Galilæa, ac alibi Iudæorũ instructioni, cõuersioni, gubernationi fuit specialiter desuper deputatus atque intentus. Hinc, vt apostolatus sui officiũ dignè prosequeretur, duas cõuersis Iudæis scripsit epistolas. Itaque in primæ suę epistolæ ait exordio, Petr⁹ aposto. Iesu Christi. Porrò in exordio secundæ suæ epistolæ ait, Symon Petrus. Cur ergo non exprimit nomen suũ vtrũque in principio huius epistolæ, quemadmodum in illius? Et cur in vtriusq; initio vocat se Petrum, magis quàm Symonẽ? An forsan quia hoc nomẽ Petrus dulcius sapuit sibi & magis gloriabatur de illo in domino, eo quòd dominus Christus illud proprio sibi imposuerit ore, Tu es (inquiens) Petrus. Tamen vt in Marco legitur, hoc nomen imposuit ei Christus in monte, quando ordinauit duodecim apostolos. Deniq; cum Petrus princeps apostolorũ esset, hoc humilitatis fuit, quòd se

Ioan.21.
Galat.2.
F
Marc.3.

se simpliciter nominauit apostolũ. Itaq; Petr⁹ Christi apost. A
scribit, *Electis aduenis* secundũ Bedã, Aduenæ Latinè, Græ cè dicuntur proselyti, quo nomine appellabãt Iudæi eos, qui ex Gẽtilitate ad Iudaismum erant conuersi: sicut iam nuncu pantur neophyti, qui infidelitate relicta, ad Christianismum conuertuntur. De illorum autem aduenarum seu proselytorum numero fuerũt nonnulli qui in die sacratissimo Pẽtecostes, Petro prędicãte, crediderũt in Christũ. Iuxta illud Actuum, Iudæi quoque & proselyti. His ergo secundũ Bedã, scripsit Petrus ambas suas epistolas, quod etiã glossa ac alij protestãtur. Veruntamen verius reor, quòd non eis dũtaxat, sed vniuersis Iudæis ad Christum conuersis scripsit: quemadmodum Iacobus: siue ante susceptionem Iudaismi fuerũt gẽtiles, siue non. Omnium nãque generaliter habuit curam, charitatem, & prælationem. Indiguerũntq; omnes exhortatione, instructione, & consolatione summi Apostoli. ¶ Deniq; B
aduenæ non solùm dicuntur proselyti, cum. 1. Paralipomenõ *1. Par. 29.*
sanctus Dauid loquatur ad dominũ. Peregrini sumus coram te & aduenę, sicut omnes patres nostri. Et Psalmista: Ne sileas *Psal. 38.*
(inquit) quoniã aduena ego sũ apud te. Omnes etenim Christiani viatores & aduenæ vocantur, quia ad verã & cœlestem atque perpetuam patriam tendunt, & in seculo isto tanquam in exilio, in terra aliena, in via, lachrymarũmque valle degũt. Prout ad Hebræos loquitur Paulus de veteribus sanctis, Iux *Hebr. 11*
ta fidẽ defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed eas à lõge aspiciẽtes & salutantes: & confitentes, quia C
peregrini & hospites sunt super terram; qui enim hæc dicũt, significant se patriam inquirere. Igitur iuxta hanc aduenę significationem, sanctissimus princeps apostolici ordinis, vniuersos ex Iudaismo ad Christum cõuersos vocat aduenas, id est, in seculo isto peregrinos, viatores & exules. Iuxta illud ad Hebræos: Non habemus hîc permanentem ciuitatem, sed fu- *Hebr. 13.*
turam inquirimus. Et rectè sic nominat eos, vt implicitè com moneat eos, non iuxta consuetudinem legis Mosaicæ, terrena bona, sed cœlestia præmia expectare, appetere, atque accedere. ¶ Vocat quoq; eos electos aduenas, quia prę cęteris ad Euãgelicæ legis fidẽ & gratiam erant diuinitus præordinati, vocati, perducti. Erant siquidem de electis illis reliquiis de quibus Esaias prædixit, Si fuerit numerus filiorũ Israël quasi arena maris, reliquiæ ex eis saluæ fient. De quibus ad Roma. *Esa. 10*

D inter cætera dicitur: Reliquiæ secundum electionem gratiæ
Roma. 9. Dei saluæ factæ sunt. Itaque electis aduenis. *Dispersionis Pon-*
Roma. 11. *ti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bithiniæ*, id est, disgregationis factæ per regiones hîc nominatas quæ pertinebát ad Grę-ciam secundũ Bedá & Glossam. Iudæi quippe extra fines propriæ terræ erant per totũ mundum dispersi, quorum multi in præfatis prouinciis, scilicet Ponto, Galatia, & cæteris, habitabant, & quidam eorum ad tẽpus in Hierusalem morabantur. Cúmque credidissent, tandẽ à Iudæis incredulis sunt expulsi.
Act. 7 Stephano lapidato, vt legitur in Actis. ¶ Porrò quod sequitur, secundum pręscientiá Dei patris, refertur ad illud, electis
E aduenis: quia electi fuerunt secundũ præscientiá, id est, prædestinationẽ Dei patris, vtpote omnipotentis ac sapientissimi creatoris, qui est Deus vnus ac trinus: de quo in Deute. ha-
Deut. 32 betur: Nũquid non ipse est pater tuus qui possedit te, & fecit & creauit te? Itaque electis aduenis, secundũ præscientiá Dei, hoc est. secundũ quod à Deo prædestinati fuerũt, seu præordinati ad vitá gratiæ in præsenti, & ad vitá gloriæ in futuro, qui etiam vnũ ad maiorẽ beatitudinem præordinauit, quàm alium. Sumitur ergo hoc loco electio, pro prædestinatione. quemadmodum etiam ad Rom. vbi dicitur, Quos præsciuit,
Roma. 8 & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. In generali autem modo loquendi, præscientia refertur ad reprobos,
F qui idcirco vocantur præsciti, hoc est, ad damnationem seu damnari præcogniti. Pręcognitio enim electorum ad gloriá, propriè prædestinatio appellatur. Propterea nomen præsciẽtiæ reprobis deputatur. *In sanctificationem spiritus*, vel, vt aliqui textus habent, in sanctificatione spiritus. *In obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi*, & condependét hæc omnia sibi inuicem & ad superiora, vt sit sensus: Electis aduenis secundum præscientiam Dei patris tendentem in sanctificationem spiritus, id est, ad hoc vt electi per gratiá spiritus sancti purgentur ab omni peccato, atque virtutibus decorẽtur, quod primò fit in baptismo. Ista autem sanctificatio est prædestinationis effect⁹, & appropriatur spiritui sancto, eo quòd propriè opus sit charitatis, pietatis, & liberalitatis, quæ spiritui sancto appropriantur. Tamen quod dicitur, spiritus, posset referri ad spiritum creaturam, vtpote animam rationalem, quæ in baptismo sanctificatur, & propriè est gratiæ ac virtutis subiectum. Si verò legatur in sanctificatione spiritus, sensus

sus est, quod præscientia Dei circa electos in præfata baptismali sanctificatione, tanquam per suum effectum est declarata. Vel sensus est iste, quòd præfati aduenæ fuerunt electi secundum præscientiam Dei in sanctificatione spiritus, id est, per hoc quod à spiritu sancto sãctificati sunt in baptismo, manifestata est à deo eorum electio. Et quia sanctificatio baptismalis ordinatur ad hoc, vt baptizati de cætero viuant iuxta euangelium Christi, obediendo eius pręceptis: hinc additur, in obedientiam Iesu Christi. Interponitur tamen hoc verbũ, & aspersionẽ sanguinis: quia baptismus, sicut & cætera sacramenta, à Christi passione suam sortitur virtutem: & ita fideles suscipiendo baptismum, aut cætera sacramenta, sanguine Christi spiritaliter aspergũtur ac perfundũtur, per hoc quod meriti passionis Christi fiunt participes, cuius meriti effectus est sanctificatio iam præfata. Vnde per sacramenta ecclesiæ meritum passionis Christi dicitur hominibus applicari, hoc est, diuinitus cõmunicari, seu impertiri. Propter quod in Apocalypsi asseritur, Christus dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Sícq; quod apostolus ait in aspersionem, dicitur iuxta consuetudinẽ veteris testamẽti: in quo quæ sanctificanda erant, hostiarum sanguine aspergebantur. Denique quod ait, in aspersionem sanguinis Christi, sic potest intelligi. Quoniam Christus præcepit, vt fideles suum in sacramento accipiant sanguinem. Ait enim: Nisi manducaueritis carnẽ filij hominis, & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis vitã in vobis. *Gratia vobis & pax multiplicetur.* Duplex ponitur gratia, scilicet gratia gratũ faciens, & gratia gratis data Gratia gratum faciens, est habitus supernaturalis, infusus, essentiam rationalis animæ immediatè perficiens, & eã in esse supernaturali, Deo accepto, atque ad promerendum vitam ęternam idoneo, ponens. Quemadmodũ enim ad operationes naturales exercendas, fit homo idoneus per formã substãtialem ac naturalem, seu animam rationalem: ita ad actiones meritorias deo acceptas, fit homo potẽs, dignus & aptus per formam hãc supernaturalem, videlicet gratiam gratumfacientem. Et sicut necesse est, vt antequã homo operetur naturales operationes, cõstituatur in esse naturali specifico: sic antequam faciat actiones meritorias, oportet, vt in quodam supernaturali esse ponatur: quod directè ac primò per gratiã gratumfacientem efficitur. Est autẽ hæc diuinæ essentiæ quędam

A B C

Apoca.1 *Exod.12* *Ioan.6* *Gratiam duplicem esse.*

dam

D dam supernaturalis similitudo, & luminis gloriæ inchoatio, ac omnium meritoriarum actionū fontana origo, ramificās in habitus virtutum atque donorum. Quidā verò putāt, hāc gratiam realiter idem esse, quod virtutem infusam, potissimè charitatem: sed prætacta positio verior subtiliorque cēsetur, imò & diuini Dionysij documētis conformior, prout Thomas inducit. Indigemus ergo in primis hac gratia, quoniā actiones nostrę deo acceptę & meritorię nequeūt esse, nisi primò nosipsi sim⁹ deo accepti, quod per gratiæ huius infusionē consequimur, per quam & Deo supernaturaliter assimilamur atque amabiles reddimur. Idcirco scriptū est: Respexit Deus
Gene. 4 ad Abel, & ad munera eius. ¶ In quibus verbis pēsandum est, quod primò dicitur Deus respexisse ad Abel, deinde ad mu-
E nera eius. ¶ Porrò gratia gratis data, propriè dicitur supernaturale donū, pro aliorum vtilitate alicui desuper datum, di-
1. Cor. 12. cente Apostolo Paulo: Vnicuiq; datur manifestatio spiritus ad vtilitatem. Verūtamen gratia gratumfaciens & gratia gratis data frequenter extensius, quàm nūc dictum est, accipiuntur, ita, vt omnis habitus virtuosus, omnis virtus infusa, omne donum spiritus sancti, loquendo de septem donis, omnísque actus meritorius, gratia gratū faciens appelletur, & quicquid ad gratiā sic acceptam, atque ad salutem disponit & confert, gratia gratis data vocetur. Orat ergo princeps Apostolorū, vt gratia nobis multiplicetur, id est, multipliciter infundatur, augeatur, & conseruetur: quatenus in vtraque gratia concrescamus, ac perficiamur à domino: cuius directione, ope, &
F excitatione, assistentia, & conseruatione, incessabiliter indi-
2. Cor. 3 gemus. Non enim sufficientes sumus cogitare aliquid ex no-
Esai. 26 bis, quasi ex nobis: sed deus est, qui operatur in nobis & velle & perficere. Cui loquitur Esa. Omnia opera nostra operatus es in nobis. Siquidem in omni actione meritoria exequēda, seu producēda, egemus actuali motione spiritus sancti: quæ
Pax multiplex. etiā motio, excitatio, siue vibratio, nomine gratiæ hoc loco potest intelligi. ¶ Pręterea orat archiapostolus, vt pax nobis multiplicetur, id est, abundāter ac multipliciter diuinitus detur, & conseruetur, videlicet pax pectoris, quæ est tranquillitas mentis in Deo: pax temporis, quæ est quies ab exterioribus impugnationibus: & pax ęternitatis, quæ est tranquillissima quies beatorum in patria, imperturbatúmque gaudium eorum in Deo. Quantumcunq; autem forinsecus impugnemur

mur, aut corporaliter molestemur, semper tamen pro posse A
conemur pacem pectoris conseruare, vt tráquilletur in Deo
cor nostrum, & spiritaliter gaudeat in aduersis. De qua pace
ait Psalmista: Pax multa diligentibus legem tuam. Qui enim *Psal.* 118.
diuinæ legis præcepta amorosé custodiunt, mentis inquietudinem
vincunt in omni euentu, in prosperis scilicet & aduersis
in Deo se figunt, ac bene agendo gloriantur in domino:
estque in eis corpus subditum animæ, sensualitas rationi, ratio
deo: ex qua optima ordinatione cósurgit, & manet in eis
pax pectoris: quæ ab Augustino vocatur tráquillitas ordinis.
De qua Esaias prophetauit. Et erit opus iustitiæ pax. Ad quá *Esaiæ* 32.
hortatur nos Paulus ad Romanos dicédo, Iustificati ex fide *Roma.* 5
pacé habeamus ad Deú. ¶ Consequenter beatissimus Petrus *Epistolæ.*
incipit epistolæ suę narrationé, siue tractatú. *Benedictus deus,* B
& pater domini nostri Iesu Christi, Deus altissimus & ęternus dicitur
benedictus, quoniá in seipso verissimè sanctus, gloriosus,
atque perfectus est, omni laude, & honorificentia superdignissimus:
totiúsq; benedictionis, hoc est, omnis gratię omnísque
boni collator & conseruator. Itaq; benedictus deus,
id est, in seipso æternaliter sanctus est: & benedicatur, laudetur,
ac honorificetur ab vniuersis. De quo in Daniele legitur: *Daniel.* 1.
Benedictus es domine Deus patrú nostrorum, & laudabilis *Ecclí.* 43
& superexaltatus in secula. In Ecclesiastico quoque: Benedicentes
dominum, exaltate eum quantum potestis. Maior est
enim omni laude. Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis.
Non enim peruenietis. Præterea quod ait, benedictus
deus & pater domini nostri Iesu Christi, ad eandé potest re- C
ferri personam: vt pater æternus dicatur Deus Christi secundum
suam humanitatem, & pater ipsius secundum ipsius deitatem,
& generationem æterná. Vnde & Christus post resur- *Ioan.* 20
ctionem suam locutus est, Ascendo ad patrem meum, & patrem
vestrum. Deum meum, & Deum vestrum. Rursus quod
ait benedictus Deus, ad totam superbenedictam potest trinitatem
referri: quæ est vnus omnium Deus, creator, ac dominus.
Qui secundum magnam misericordiam suam, quæ verè immensa
est & naturalis proprietas eius: cui proprium est misereri
semper & parcere. *Regenerauit nos in spem viuam* id est,
spem æternæ salutis formatam, seu charitate ornatam nobis
infudit, quádo nos spiritaliter regenerauit in fonte baptismatis,
seu in cóuersione nostræ mentis ad eum, & infusione gra

D tiæ ſpiritalis. De qua regeneratione ait Chriſtus: Niſi quis re
Ioan.3. natus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, nō poteſt introire in re
gnum Dei. Vel ſic: Regenerauit nos in ſpē viuam, id eſt, per
infuſionem gratiæ nos ſpiritaliter regenerādo, infudit & cō
tulit nobis efficacē fœlicitatis æternæ fiduciam. Fides enim,
ſpes, & charitas, infuſioni gratiæ ſeu ſpiritali regenerationi
inſeparabiliter ſunt cōnexæ. *Per reſurrectionē Ieſu Chriſti ex
mortuis* id eſt, per fidem & manifeſtationem reſurrectionis
Chriſti, qua reſurrexit de loco & numero mortuorū. Nem-
pe per hoc quod deus pater ſuſcitauit Chriſtū à morte, & ſuę
reſurrectionis fidem, ac declarationem nobis donauit, & lar
gitus eſt cunctis fidelibus ſpem plenæ glorificationis in ani-
ma & corpore. Quoniam caput membra ſequuntur, & do-
E minum ſerui. Per reſurrectionem etiā Chriſti recuperata fuit
fides in eius diſcipulis, quā in ſua perdiderant paſſione. Hinc
ait Alber. Chriſtus eſt caput noſtrum, de ratione autem capi
tis eſt influere ſenſum ac motum in membra. Cùm ergo Chri
ſtus reſurrexerit, oportet nos ſuæ reſurrectionis eſſe partici-
pes. Cùm enim eiuſdem naturæ ſint caput & membra, opor-
tet quòd ſicut Adam peccante omnes cecidimus, quoniā ip-
Ephes.5 ſe fuit principium totius noſtræ corporalis originis: ſic Chri
ſto reſurgēte omnes reſurgamus, cū ipſe ſit caput atq; princi
pium totius noſtræ ſpiritualis regenerationis. Hinc ad Co-
rinthios ſcribit Apoſtolus, Quoniamquidem per hominem
1.Cor.15 mors, & per hominem reſurrectio mortuorū. Et ſicut in Adā
omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabūtur. De
F hac etiā loquitur Thomas in tertia parte Summę ſuæ. In om
ni genere primùm eſt cauſa ſecūdorum in eodem genere, ſi-
cut primum lucidū eſt cauſa lucis in aliis. Cùm ergo ſit Chri-
ſtus primitiæ reſurgentium, & primus propria virtute reſur-
gens ex mortuis: conſtat, quòd eius reſurrectio cauſa ſit no-
ſtræ reſurrectionis: cauſa inquam ſecundaria, inſtrumentalis,
& exemplaris. Paſſio quoque Chriſti eſt cauſa meritoria no
ſtræ reſurrectionis, ſed omnipotentia ſuæ diuinitatis eſt cau
ſa prima principalis & eſſentialis reſurrectionis noſtræ, tam
ſpiritalis quàm corporalis. Hinc dicitur ad Roma. Mortuus
Roma.4. eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificatio-
nem noſtram, vt ſcilicet cōuerteremur & crederemus in eū:
quòd niſi ipſe reſurrexiſſet, nō feciſſemus. Regenerauit itaq;
nos in ſpem viuam, per Chriſti reſurrectionem, *In hære-
ditatem*

ditatem incorruptibilem, id eſt, ad hoc, vt per fidem & ſpem vi A
uam obtineamus poſt vitam præſentem hæreditatem cœleſtem, quæ eſt beatitudo æterna, in quam tendit ſpes tanquam in obiectum, hæreditatem inquam incorruptibilẽ, quia perpetua eſt, vtpote beatifica viſio dei, ac plena eius fruitio, quæ indeſinenter permanet vna & eadem numero. Nam quantũ ad illam, non erit in beatis cogitationum ſeu cognitionum aut appetitionum ſucceſſio, nec volubiles erunt apprehenſiones noſtræ, quantum ad id quod eſt de eſſentia fœlicitatis. De qua ait Pſalmiſta: Cũ dederit dilectis ſuis ſomnũ, ecce *Pſal.126.*
hæreditas domini. De qua Eſaias & Paulus fatentur, Quòd *Eſa.64.*
oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcẽ- *1.Cor. 2.*
derunt, quæ præparauit deus diligentibus ſe. Cùm enim per Chriſti incarnationem, & cætera eius myſteria ſimus effecti B
filij dei adoptiui, competit nobis ex gratia dei ius aliquod in participatione hæreditatis ſupernæ, iuxta illud ad Roma. Si *Rom.8.*
autem filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autẽ Chriſti. Vnde ad Corinthios ſcribit Apoſt. Oportet corru- *1.Cor.15.*
ptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. *Et incontaminatam*, quoniam nulla impuritas culpæ, præfatę fœlicitati miſcetur: nec poteſt quis cœleſte ingredi regnum, niſi plenariè expurgatus, ſiue in ſeculo iſto, ſiue in purgatorio. Propter quod in Apoc. aſſeritur, Nõ *Apoc.11.*
intrabit in illam, videlicet ciuitatem cœleſtem, aliquid coinquinatum. In participatione autem terrenæ hæreditatis iniuſtitia ſæpe cõtingit. Sic verò in participatione cœleſtis hæreditatis non erit, quia non datur niſi purgatis ac dignis. *Et immarceſsibilem*, nunquam enim inueteratur, aut ſui decoris C
minorationem illabitur, imò iugiter æquè pulcherrima ac ſplendidiſſima perſeuerat: de qua illud Sapientię, verificatur, Clara eſt, & quæ nunquam marceſcit ſapientia. *Conſeruatam* *Sap.6.*
in cœlis, id eſt, in cœleſti paradiſo paratam. *In vobis*, id eſt, ad veſtram remunerationem, vt vobis pro præmio meritorũ veſtrorum cõmunicetur. De qua in Ioan. ait Saluator: Pater *Ioan.17.*
quos dediſti mihi, volo vt vbi ego ſum, & illi ſint mecum, vt videant claritatem meam quam dediſti mihi. In Apocalypſi quoque: Qui vicerit, dabo ei ſedere mecũ, in throno meo: ſi- *Apoc.3.*
cut & ego vici, & ſedi cũ patre meo in throno eius. Hinc loquitur Paulus: Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ. In Geneſi *1. Tim.4.*
quoque dominus ait ad Abrahã: Ego protector tuus, & mer- *Gene.15.*

D ces tua magna nimis. De qua rursus in euange. dominus con
Mat.19. testatur: Vẽde omnia quæ habes, & da pauperibus, & veniés sequere me. Et habebis thesaurũ in cœlo. *Qui in virtute dei* id est, ab omnipotentia creatoris. *Custodimini*, id est, ab aduersariis vestræ salutis protegimini, atque in bonis conseruamini, vt perseueretis vsque in finem. Custodimini autem. *Per fidem* quæ est fundamentum virtutum, ac totius spiritualis ædificij, ac promerendi principium. Idcirco per eam tanquam per suæ omnipotentiæ effectum, ac donum & instrumentum custodit nos Deus, ita, quod Deus est nostræ conseruationis atque protectionis causa efficiens principalis: fides auté cau
Abac.2. sa formalis ac instrumentalis. Nam iustus ex fide viuit, & sine
Heb.10. ea impossibile est placere deo. Fides quoque (vt Ioannes ait
Heb.11. E Apostolus) est victoria nostra, quæ vincit mundum. Custo-
1.Ioan.8. dimini ergo per fidem. *In salutem* adipiscendi, id est, ad hoc vt saluté consequamini sempiternã: sicut ait Apostolus Pau-
Philip.1. lus: Quia qui cœpit bonum in vobis, perficiet illud vsque in
Psal.33. diem Christi. Et propheta: Custodit, inquit, Deus omnia ossa eorum. *Paratam reuelari*, id est, nobisipsis manifestari, ac
Roma.8. aliis propalari: de qua ad Romanos profertur: Non sunt cõdigne passiones, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. *In nouißimo tempore*, id est, in die finalis iudicij, quando electi glorificabuntur plenariè, & coram omnibus gloriosi apparebunt in anima & corpore, eorúmque gloria reprobis innotescet, vt videntes quid perdiderunt, acrius affligantur. Tunc enim euidentissimè apparebit, quid intersit inter iustos & impios: & qualiter deus discernat inter electos
F ac reprobos. Hinc per Malachiam dominus apertissimè lo-
Malac.4. quitur: Conuertimini, & videbitis quid sit inter iustum, & impium: & inter seruientem Deo, & non seruientem ei. Ecce enim dies veniet succésa quasi caminus, & erũt omnes superbi & omnes facientes impietatem stipula. Et inflammabit eos dies veniens: & orietur vobis timẽtibus nomen meum sol iustitiæ, & erit sanitas in pennis vestris. Et salietis quasi vituli de arméto, & calcabitis impios. ¶ Præterea per hoc quod beatissimus Petrus ait: Qui in virtute Dei custodimini, innuit, quòd nemo propriis ac naturalibus viribus posit saluari, custodiri, præualere, proficere aut mœreri. Propter quod ait
Psal.126. Psalmographus, Nisi dominus ædificauerit domum, in vanũ
Psal.141. laborauerunt, qui ædificant eam: Nisi dominus custodierit ci uitatem

uitatem,&c.Itemque,Custodiẽs paruulos dominus.De quo A *Sap.3.*
iterum scriptũ est: Quoniam dextera sua teget eos,&brachio *Esa.48*
suo defendet eos. Vnde in Esaia fatetur, Ego dominus deus
tuus,docens te vtilia,gubernans te in via qua ambulas. Hinc
omni hora cũ propheta toto corde oremus. A resistentibus *Psal.16.*
dexteræ tuæ custodi me vt pupillam oculi: sub vmbra alarũ
tuarũ protege me,à facie impiorum qui me afflixerũt. Nempe vt loquitur Hieremias:Nõ est in homine via eius,nec viri *Hiere.10.*
est vt ambulet, & dirigat gressus suos. Hoc est etiam quod asserit Paulus, Non volentis neque currentis,sed miserentis est *Roma.8.*
Dei. *In quo die* nouissimo. *Exultabitis*,id est,tã cordialiter
gaudebitis quòd interna iucũditas redũdabit copiosè in corpora vestra. Vnde per Esaiam loquitur deus:Ecce ego declino in eos vt flumen pacis:& vt torrens inundans gloriæ gen- *Esa.66.* B
tium.Et videbitis & gaudebitis & lætabitur cor vestrum. *Modicum nunc,si oportet contristari*,id est,quãuis interim in hac vita oporteat parum affligi,& causas tristitiarum pati. *In varijs tẽtationibus*,id est,in persecutionibus, infestationibus, impugnationibus: quas ab inuisibilibus ac visibilibus hostibus patiuntur electi. Per multas enim tribulatiões oportet nos in- *Act.14.*
trare regnum cœlorum. At vt iterum Paulus ait Apostolus,
Si sustinemus,& cõregnabimus. Vnde & in Ioanne ait Salua *2.Tim.2.*
tor apostolis:Et vos quidem nunc tristitiam habetis: iterũ au *Ioan.16.*
tem videbo vos,& gaudebit cor vestrum: & gaudium vestrũ
nemo tollet à vobis. ¶ Sed cum in tribulationibus sit gaudendum,iuxta quod Iacobus dixit Apostolus. Omne gaudiũ exi *Iaco.1.*
stimate,cùm in tentationes varias incideritis, Salomõ quoq; *Prou.12.*
qui dicit:Non contristabit iustũ, quicquid ei acciderit:quo- C
modo nũc ait sacratissimus Apostolici agminis signifer, Modicum nunc si oportet contristari?Et respondendum, quòd
contristari accipit pro affligi, non pro inordinato mœrore,
aut interiori dolore sed potius pro corporali molestatione, *Psal.33.*
aut etiam interno contra tentamenta conflictu. ¶ Rursus *Act.14.*
cùm multæ sint tribulationes iustorum: atque(vt tactum est)
per multas tribulationes regnum nos oporteat intrare cœleste,cur ait, modicum contristari, præsertim cùm in primitiua ecclesia grauissimè fuerint Christianorũ persecutiones?
Respondetur quòd triplici ratione hoc agit. Primò,quia respectu futuri supplicij reproborum, modica est omnis afflictio vitæ præsentis,quæ etiam comparatione pœnarum pur-

D gatorij praua est. Secundò, quoniam æternę fœlicitatis respe ctu, permodica est tribulatio præsens, iuxta illud secũdæ Co-
2. Cor. 4. rinth. Id quod in præsenti est momentaneum & leue tribula tionis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ põ
Sapien 3. dus operatur in nobis. Propter quod & Sapiẽs dicit: Iusti in paucis vexati, in multis bene disponentur. Tertiò, quoniam quicquid in hac vita patimur, modicum reputare debemus, respectu multitudinis, magnitudinísq; culparum nostrarum, si pro eis secundum diuinæ rigorem iustitiæ puniamur. Pro-
Iob. 33. pter quod apud Iob de homine castigato, & desuper illustra
Iob. 11. to inducitur, Dicet: Peccaui, & verè deliqui: & vt erá dignus, non recepi. Et rursus in eodem: Multò minora exigeris, quá meretur iniquitas tua. Hinc in omni aduersitate patientissi-
E mi esse debemus, & deo pro paterna castigatione gratias a-
Iudith. 8. gere: Iuxta illud Iudith: Non vlciscatur nos pro his quæ patimur, sed reputantes hæc ipsa supplicia peccatis nostris esse minora, flagella domini: quasi serui qui corripimur, ad emendationem, & non ad perditionem nostram, euenisse credamus. Denique quàm fructuosa sit ista aduersitatum æquanimis longanimísque perpessio, subditur. *Vt probatio fidei vestræ*, id est, fides vestra aduersitatibus exercitata, & per eas probata, firma & cõstans inuenta. Vel probatio fidei vestrę, id est, patientia quam habetis in tribulationibus, per quas fides vestra probatur seu examinatur, an maneat stabilis. *Multò preciosior auro, quod per ignem probatur*, an verum sit aurum. *Inueniatur* à summo iudice. *In laudem, & gloriam, &*
F *honorem*, ita quòd cedat vobis ad laudem & gloriam, & honorem. *In reuelatione Iesu Christi*, id est, in die iudicij, quo
Lucæ. 8. Christus omnibus apparebit, & qualis vnusquisq; fuerit declarabit: quemadmodum ipse testatur: Non est occultum,
1. Cor. 4. quod non manifestetur: nec absconditum, quod non cognoscatur. Ideo ait Apostolus: Nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat dominus, qui reuelabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Sed quoniam omne bonum quod agimus, ad dei laudem & gloriam ordinare
1. Cor. 10. debemus, dicente Apost. Omne quodcũque facitis in verbo & opere, in dei gloriam facite. Sic quippe debemus propriũ intendere ac quærere præmium, vt nosipsos & quicquid boni spectat ad nos, aut conuenit nobis, ad dei gloriam & honorem finaliter ac principaliter referamus: cùm ipse creator omni-

omnipotens sit vniuersorũ vltimus finis, omnísque boni prin A
cipium dator & conseruator & finis. Idcirco passus iste sic
potest exponi. Probatio fidei vestræ multò preciosior auro
inueniatur in laudem, & gloriá & honoré Dei: qui de omni
bono, quod procedit ab eo & agitur in hoc mũdo, principa
liter est laudandus, glorificandus & honorandus. Laudádus,
verbis: Glorificandus, admirationibus & magnificentiis cor-
dis: Honorandus, operibus, & diuinorum præceptorũ exe-
cutionibus virtuosis. Deus quoq; omnipotés laudem, gloriá,
& honorem fidelibus suis pro eorũ patientia, fide, meritisq; *Luc. 6.*
rependit, Cùm in Euan. Christus testetur: Qui me confessus
fuerit corá hominibus, cõfitebor & ego eũ corá patre meo.
Itemq;: Si quis mihi ministrat, honorificabit eũ pater meuś, *Matth. 8.* B
qui est in cœlis. In Apoc. quoq;: Esto fidelis vsq; ad morté, & *Luc. 12.*
dabo tibi coronávitę. In die verò iudicij dicet: Venite bene-
dicti patris mei, possidete paratum vobis regnum. Fructuoso
quoque seruo dicturũ se perhibet: Euge serue bone & fidelis *Ioan. 12.*
quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituá, intra *Apoc. 2.*
in gaudiũ domini tui. Simus itaque in omni tentatione & tri
bulatione cõstantes: & instar auri ex aduersitate inueniamur *Matth. 25.*
in omni sapiétia ac virtute splendidiores. Quia vt sapiés ait: *Luc. 19.*
Tanquá aurũ in fornace, probauit electos dominus: & quasi *Sap. 3.*
holocausti hostiá, accepit eos. Ideo fatétur in Psal. Transiui *Psal. 65.*
mus per igné & aquá, & eduxisti nos in refrigeriũ. ¶ Præter-
ea secundum glossam ex verbis Bedæ acceptá, patientia ele-
ctorum & probatio fidei eorũ, rectè auro cõparatur. Primò.
ob eius preciositaté Nam sicut in metallis auro nihil inueni-
tur præstantius: sic patientia electorũ deo est longè gratissi- C
ma, & est omni laude apud eum dignissima. Siquidem patié-
tia opus perfectum habet. ¶ Secundò, propter auri claritaté,
Sicut enim aurum rubigine obfuscatũ vile habetur, in igné
auté proiectũ & inde eductũ fulget, & preciosum censetur:
in bonorum constantia inter pressuras iniquorum contépti-
bilis reputatur, sed adueniéte hora iudicij præclarissima osté *Iaco. 1.*
detur: iudice ipso testante Beati, qui persecutionem patiũtur Matth. 5.
propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.
¶ Tertiò, propter auri expurgationem ac probationé. Quia
quod facit lima gladio, baculus blado, ignis auro: hoc cõfert *Prou. 15.*
tribulatiò homini iusto. Idcirco in Prou. scriptum est. Sicut
igne probatur argentum, & aurum camino: ita cor probat

D dominus. Etenim quos in tribulationis igne fideles probaue rit, hos in beatæ remunerationis iucunditate, tanquam placẽ tissimam sibi oblationem, assumit.

Prosecutio huius capitis ab eo loco, quo dicitur,
Quem cum non videritis, diligitis. ARTIC. II.

Onsequẽter prosequitur gloriosissimus Christianæ religionis vexillifer, sanctissimus Petrus, charismata gratię, fidelibus in pręsenti collata, dona quoq; gloriæ eis in futuro præstanda. *Quem*, scilicet Iesum Christũ. *Cũ non videritis*
E oculo corporali in hoc seculo cõuersantẽ. Vel si aliqui horũ quibus hæc scripsit, Christũ corporaliter cõspexerunt, nõ tamen ipsius deitatem clarè viderunt. *Diligitis* amore infuso, qui charitas appellatur. ¶ Diligibilis est enim incomparabiliter (imò & infinitè) secundum quod deus. Deinde potissimè, in quantum Saluator & maximus benefactor. Christus nãque secundũ quod deus, sicut infinitæ est bonitatis, ita & infinitę amabilitatis. Et sicut secũdum suam assumptam humanitatẽ, est præ vniuersis creaturis præclarissimæ sanctitatis, & perfectionis: sic inquãtum huiusmodi est, post suam deitatẽ præ omnibus eximiæ diligibilitatis. Deinde summè amandus est nobis, propter sua beneficia ac promissa. Verũtamẽ nihil potest amari, nisi aliquo modo sit cognitũ: cùm intellectiui appetitus obiectum sit bonũ intellectum, id est, per vim intellectiuã apprehensum, & aliquo modo notum. Vnde & isti per
F fidem & scripturas nouerant Christũ, & beneficia ac promissa ipsius. *In quem nunc quoque non videntes* eius humanitatem oculo corporali, nec eius deitatẽ clarè per speciẽ oculo interiori, *Creditis* fide formata, quæ per dilectionẽ operatur. *Credentes autem*. Vel (vt alij, & vt videtur melius habent) videntes, exultabitis. Credentes quippe exultabunt, quia manẽ
Galat.5. do in fide formata ad beatificam iucunditatem merebuntur pertingere. Qua iucunditate adueniente ac data excidet fides ac desinet, cum ei succedat visio clara. Vidẽtes verò Christum, suam deitatem clarè per speciem contemplando, electi exultabũt. *Lætitia inenarrabili*, i. tam ingẽti, vt in vita hac cõprehendi nequeat aut effari. *Et glorificata*, i. cõsummata, quæ desideriũ electorum plenariè contentabit: iuxta illud Psal.

Adimplebis

Adimplebis me lætitia cũ vultu tuo. Et: Satiabor cũ apparue A
rit gloria tua. *Reportantes*, id est, adipiscentes, & pro laborũ Psal. 15.
vestrorum mercede vobiscum ferentes. *Finem fidei vestræ*, vt- Psal. 16
pote *Salutem animarum vestrarum*, id est, fœlicitatem æternã,
quæ est catholicæ fidei finis. Quia idcirco incomprehensibi-
lia de deo iam credimus, vt ea in patria clarè intueamur. Si- 1. Cor. 13.
cut ait Apostolus Paulus: Videmus nunc per speculum in æ-
nigmate: tunc autem facie ad faciem. Quæ visio, tota merces
vocatur, & beatitudo completa, prout dicit Saluator: Hæc Ioan. 17
est vita æterna, vt cognoscant te verum deum. ¶ Deniq; deũ
essentialiter, & incircunscriptibiliter bonum clarè ac fruitiuè
videre, ineffabiliter est iucundũ. ¶ Primò, propter ipsius pul-
chritudinem pœnitus infinitam. Nam quo aliquid pulchrius B
fuerit: eò ipsum videre naturaliter magis est iucundũ. ¶ Secũ
dò, propter ipsius conuenientiam incomparabilem. Creator
quippe omni menti creatæ bene dispositæ incomparabiliter
amœnus conueniénsque cõsistit. ¶ Tertiò, propter imménsam
ipsius amabilitatem, virtuositatem, honestatẽ, sanctitatem &
perfectionem. Honestum nanque & sanctum propria vi alli-
cit appetitum, lætificátque cernentem. Imò ex sola fama ve-
hementer diligimus, & videre optamus eos quos sublimiter
virtuosos probos & sanctos esse percipimus. Incomparabili-
ter ergo desiderabilius ac delectabilius est, creatorem substã-
tialiter sanctum, virtuosum, probum, honestum, perfectũ, cla-
rè inspicere. ¶ Quartò propter ipsius dilectionem, qua à bea- C
tis amatur. Quo enim aliquid amatur ardẽtius, eò videtur iu
cundius, si prosperè ei succedat. Quemadmodum ergo beati
inæstimabili charitatis ardore diligũt deum in semetipso in-
finitè fœlicem: ita cum indicibili gaudio intuentur eundẽ, &
eius beatitudini vehemẽtissimè cõgratulantur. Et sicut eum
incõparabiliter amplius diligũt, quàm seipsos: ita de eius in-
creata fœlicitate incomparabiliter plus, quàm de collata eis
beatitudine gloriantur. Imò mallent seipsos & totum vniuer
sum non esse, atque in nihilũ redigi, quàm deum per vnũ mo-
mentum beatitudine sua carere siue destitui. ¶ Quintò pro-
pter ipsius sapientiam infinitam. Naturaliter siquidẽ cupiunt
homines eos videre, qui mirabili sapientia præeminent: quã-
tò magis iucundissimum est illum conspicere in seipso, cuius
sapientiæ non est finis? Iuxta hũc modum possent & aliæ plu
rimæ rationes induci, cur inenarrabiliter delitiosum sit, deum Psal. 144.

D clarè per speciem intueri. Vtpote, propter omnimodam & immensam eius excellentiam, in omnipotentia, opulentia, omniq; admirabilitate, dignitate, nobilitate, fama & gloria. Mundemus ergo animas nostras, & ad tantam beatitudinem
Matth.5. eas infatigabiliter præparemus: Beati etenim mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. *De qua animarum vestrarum salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetæ.* Sācti enim prophetæ ex diuina reuelatione nouerunt genus humanum per Christi incarnationem ac passionem esse saluandum: idcirco diligentissimè exquisierunt, & inuestigauerunt de ista salute & redemptione tunc fienda, nunc facta per Christum, quo loco, & tempore, quo modo & ordine Christus liberaret gen⁹
E humanū, & animabus fidelium conferret salutem. ¶Exquisierunt autem & inuestigauerunt de his multipliciter. Primò, rogando deum vt eis reuelaret aliquid de Christi mysteriis. Secundò, quæsierunt illuminationem de his ab angelis sanctis. Tertiò, posteriores prophetæ, vel minus illuminati, quęsierunt de his in libris præcedentiū prophetarum, vel ab ore vatum magis illuminatorum. Hinc etenim Daniel ait: In an-
Daniel.9. no primo Darij, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Dei ad Hieremiam prophetam, &c. Vnde & Simeon iustus, qui & prophetiæ spiritu splēduit, responsum à spiritu sancto legitur accepisse: quia vide-
Lucæ.2. licet quotidie exorauit de Christi aduentu, & tempore eius,
F certificari. Idcirco responsum est ei, quòd ipso adhuc viuente Christus nasceretur, atque ab ipso corporaliter videretur. Sic igitur sancti prophetæ de Christi mysteriis, & salute fa-
Esa.7.9. 11.35.28. 66. cta per ipsum exquisierunt ac prophetauerūt, prout diuersis diuersa à Deo per angelos reuelata fuerunt. Esaias nāque de Christi incarnatione, deitate, & suæ matris virginitate: de Christi quoque miraculis, & passione ipsius, de Iudæorū excæcatione, gentiū illuminatione, Euangelicæ legis per totū mūdum diffusione, apertissimè ac copiosissimè prophetauit.
Psal.18. 21.45 Dauid quoque de his omnibus in pluribus psalmis inclytè vaticinatus probatur. De quibus & Hieremias multa prædixit.
Daniel.9. Daniel verò tempus aduentus Christi præ omnibus clarius
Hiere.25. 31. determinauit ac computauit. Micheas verò, de loco natiuitatis Christi plenius est locutus. *Qui de futura in vobis gratia pro-*
Mich.5 *phetauerunt*, id est de magnitudine gratiæ per Christum con-
Ioan.1. cessæ fidelibus. Vnde apud Ioannem habetur: Gratia & veri-

tas per Iesum Christum facta est. Propter quod tēpus Christi ac Euangelicę legis, tempus gratiæ appellatur. Hinc ait idē iste archiapostolus: Omnes prophetæ à Samuel & deinceps, annunciauerunt dies istos. Et sicut idem sanctus Petrus allegat: Iohel propheta de eminentia gratiæ spiritus sancti per Christum donata, specialiter prophetauit. *Scrutantes* nō ratione humana, sed illuminatione diuina, *In quod vel quale tēpus significaret in eis spiritus Christi*, id est, quo aut quali tempore spiritus sanctus reuelaret eis aduentū Christi esse complendum: an scilicet tempus illud adhuc longè distaret, & an deberet illud tempus esse tempus pacis, an præliorum. ¶ Dicitur autem spiritus sanctus, spiritus Christi, non solùm quia quiescit in eo, sed quoniam verè æternalitérque ab ipso procedit. Quidam tamen per spiritum Christi intelligunt hîc spiritum angelicum, seu angelum bonum. Per angelos enim reuelationes propheticæ factæ sunt, vt diuinus Dionysius docet. Melius tamen per spiritum Christi spiritus sanctus accipitur, qui est principalis & primus reuelationum prophetalium inspirator, doctor, & dator. ¶ Porrò de isto tempore Christi multa in prophetis leguntur, vt cùm per Aggæū loquitur Deus: Adhuc vnum modicum, & ego mouebo cœlum & terram, & veniet desideratus cunctis gentibus. Per Malachiam quoque: Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam, & statim veniet ad templum suum dominator, quem vultis. Abacuc quoque ait: Apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta eum, &c. Daniel autem clarissimè describit: Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum, &c. Quod verò tempore maximę pacis Christus nasceretur, per Esaiam & Michæam iisdem penè verbis est prophetatum: Conflabunt (inquiunt) gladios suos in vomeres. Non leuabit gens contra gentem gladium. Vnde & in Hiere. habetur: In diebus illis saluabitur Iuda, & Israël habitabit confidenter. Quòd verò deficiente Iudæis rege, ac principe propriè plebis, Christus veniet, Iacob patriarcha in Gen. prædixit: Non auferetur, inquiés, sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est: & ipse erit expectatio Gentium. *Prænuncians eas quæ in Christo sunt passiones*, id est, spiritus sanctus fuit prophetis prædicens, quæ & quanta pro hominibus pertulit Christus. Cuius passiones seu pœnæ, quas tolerauit, in Esaia atque in Psalmis le-

A *Act. 3.* *Act. 2* *Iohel. 2* B *Diony.* *Agg. 2.* *Malac. 3* C *Esa. 53.*

D ce clarius descriptæ sunt. Prænunciauit etiam spiritus sanctus
Psal.21 passiones, quæ sunt in Christo, id est, persecutiones & pœnas quas Christus in suis sustinet membris, hoc est, quas pro ipso sustinent sui fideles. *Et posteriores glorias*, id est, spiritus sanctus etiam fuit prædicens glorificationes Christi,& suorum membrorum,quæ gloriæ passionem Christi secutæ sunt. Nam Christus suæ passionis virtute, promeruit sibiipsi præmium magnum & multiplex accidentale, suis quoque fidelibus meruit glorificationem animarum & corporum. Propter
Philip.2 quod ait Apostolus: Humiliauit se, factus obediens vsque ad mortem. Propter quod & Deus exaltauit illum,& dedit illi nomen, quod est super omne nomen. Denique posteriores
E gloriæ Christi, sunt eius à morte resurrectio, in cœlum ascensio, suæ maiestatis per totum mundum prædicatio, quæ in die
Act.2 Pétecostes fieri cœpit, misso desuper spiritu sancto, eius quoque in die finalis iudicij coram omnibus gloriosissima manifestatio. De quibus omnibus prophetauerũt quàm plurima, sancti prophetæ, vt facilè esset monstrare. Sed breuitati studendum est. Præsertim cùm de his alibi copiosa testimonia sint inducta. *Quibus* puta prophetis *Reuelatum est*, ab omnipotente, *Quia* non sibiipsis *Vobis autem*, id est, sed vobis *Ministrabant*. id est, ministerialiter atque propheticè prædicebant, *Ea quæ nunc annunciata sunt vobis*, videlicet mysteria Chrysti. Hoc est, tempus, locum, & modum suæ incarnationis, natiuitatis, passionis, &c. Hęc enim non sunt eorum,
F sed vestris temporibus adimpleta. Nec pro sua, sed pro vestra ad Christum conuersione, hæc eis diuinitus sunt ostẽsa. Gratia quoque prophetiæ, cùm sit donum gratiæ gratis datæ, ad aliorum ordinatur vtilitatem, sicut & cætera huiusmodi dona. Per hoc enim quòd ea quæ de Christo prædicauerunt apostoli, prænunciauerunt prophetæ, patet veritas fidei Christianæ,& multi ad Christum conuersi sunt. Hinc in Actis di-
Act.2 xit beat⁹ Petrus Iudæis, quibus præsentialiter prædicauit: Pœnitentiam agite,& baptizetur vnusquisque vestrûm, & accipietis donum spiritus sancti. Vobis enim repromissio hæc, &
Act.7 filiis vestris, & omnibus quoscunque aduocauerit dominus deus noster. Et rursus: Vos, inquit, estis filij prophetarum & testamenti, quod disposuit ad patres vestros Deus. Itaque ista annunciata sunt vobis annunciatione certissima. *Per eos qui euangelizauerunt vobis*, videlicet per me, cæterósque apo-

stolos

ſtolos, ac primos Chriſti diſcipulos. *Spiritu ſancto miſſo de cœlo*, id eſt, eis in die Pẽtecoſtes infuſo in viſibili ſigno, ita quod non ſenſu humano, ſed ſpiritus ſancti inſtinctu infallibiliter prædicauerunt. *In quem*, ſcilicet ſpiritum ſanctum, *Deſiderant angeli proſpicere*, per quod ſpiritus ſancti deitas vera inſinuatur, quia in eum tanquam in fœlicitatis ſuæ obiectum, cupiunt angeli intueri. Sed cùm deſiderium ſit appetitus boni futuri nõdum adepti, quomodo angeli qui Deo ſedulo ſunt intenti, & eo præſentialiſſimè perfruuntur ac vniuntur, dicuntur ſpiritus ſancti aſpectum deſiderare? Et reſpondendum quòd in deſiderio ſolent duo intelligi. Primum eſt, appetitio boni futuri. Secundum eſt, faſtidium huiuſmodi boni iã diu poſſeſſi, vel vſque ad ſaturitatem obtenti. Dicuntur ergo beati Dei pręſentiã & aſpectum inceſſabilem deſiderare, non in quantum deſiderium futuri boni appetitum includit, ſed prout faſtidium omne excludit amor adepti iam boni. Vt enim ait Gregorius. Corporales delitiæ cùm nõ habẽtur, grauè in ſe deſiderium accendunt: cùm autem habentur, protinus per ſatietatem in faſtidiũ vertuntur. Spiritales verò delitiæ cùm non habentur, in faſtidium ſunt: cùm verò habẽtur, in deſiderium. Sicq́ue in eis appetitus ſaturitatem, atque ſaturitas appetitum parit. Augent nanque ſpiritales delitiæ deſiderium in mente dum ſatiant. Porrò, quod dicitur, in quem deſiderant angeli proſpicere, Beda & gloſſa exponunt de Chriſto ſecundũ ſuam humanitatem, cuius humanitatis tãta eſt gloria, vt angeli ſancti nõ ſolùm immortalem deitatis eſſentiam, ſed & aſſumptam verbi æterni humanitatẽ gaudeant intueri. Melius tamen iſtud de ſpiritu ſancto exponitur: ita, vt ſummus Apoſtolus de ſpiritu ſancto dicens: In quẽ deſiderant angeli proſpicere, denotet immenſitatem pietatis diuinę ſuper nos, eò quòd deus pater ſpiritũ ſanctũ, cuius tãta eſt maieſtas vt eum ſancti angeli cupiũt intueri, miſit in terram propter generis humani ſalutem. ¶ Circa præhabita ſcribit Albertus: Omnes prophetæ de Chriſto ſunt vaticinati. Chriſtus autem conſideratur dupliciter. Primò, ſecundum ſe, vt eſt caput totius eccleſiæ. Secundò, quantum ad eius eccleſiã, quæ dicitur myſticum corpus eius. Vaticiniũ ergo maiorum prophetarũ totum fuit de Chriſto, vt caput eſt noſtrum. Nã vaticinium Eſaiæ fuit de eius incarnatione: vaticiniũ Hieremiæ, de ei⁹ paſſione; vaticiniũ Ezechielis, de eius reſurrectio-

A *Act. 2.* B *Gregor.* C *Ephe. 5*

D ne. vaticinium Danielis, de ipsius ascensione. Prophetæ verò minores vaticinati sunt de corpore eius mystico, quod est ecclesia. Ideo dicti sunt prophetæ minores, quia de mystico, corpore Christi, & non de Christo capite prophetauerunt.

Carpit his Albertum magnum. Sed miror quòd tantus doctor, tamq; subtilis expositor dicit hæc, quæ stare nõ valent, nisi forsitan valde piè extenuentur. In primis ergo quod ait, quòd totũ vaticinium maiorũ prophetarum fuit de Christo, vt est caput nostrũ, duplicem habet instantiã. Priorem, quia de Iudæorũ, Chaldæorum, Philistęorum, Moabitarũ, Ammonitarũ, Aegyptiorum, aliarúmq; gentiũ diuersarum excessibus, punitionibus, reparationibus

E multa prædixerunt prophetæ. Posteriorem, quia de mystico Christi corpore, vtpote ecclesia, copiosè prophetarũt. Vnde

Hierony. secundum Hieronymum vniuersa Christi atq; ecclesiæ mysteria, tam diffusè Esaias descripsit, vt non tã propheta, quàm euangelista dicendus sit. Apostolus quoque Paulus in Episto

Roma. 9 10. 11. 12 la ad Romanos multa allegat ex Esaia de ecclesia ex gentilitate collecta. Insuper ad Galatas allegat ex Esaia de ipsa. Gre

Esa. 54. go. aliique doctores communiter exponunt de Christi ecclesia: Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis. Quæ verba apud Esaiam secundum antiquam translationem habentur. ¶ Præterea vltimam visionem Ezechie-

F lis de templo difficillimam atque longissimam Hieron. ecclesia. Quòd autem secundo ait Alber. vaticinium Esaiæ esse de Christi incarnatione: Hieremiæ de eius passione: Ezechielis de eius resurrectione: Danielis de eius ascensione, nec præcisè

Esa. 53 nec appropriatè videtur posse saluari: quoniam Esaias multò diffusius vaticinatus est de Christi passione quàm Hieremias, vt patet in locis multis Esaiæ. Et quod Albertus ex Ezechie-

Act. 2. le allegat de Christi resurrectione, videlicet de accessione ossium ad ossa, de Christi resurrectione, nequaquam ad literam dictum est, nec verificatur de ea: quoniam corpus Christi nõ fuit dissolutum, nec caro eius vidit corruptionem, vt in Actibus docet ac probat princeps Apostolorum. Multa huiusmodi possent contra hæc verba Alberti induci. ¶ Quòd demũ tertiò ait, minores prophetas non prophetasse de corpore Christi vero, seu capite Christo, sed solùm de corpore mystico, prorsus nil valet, nec canonicis concordat scripturis, cùm

Matth. 2. & Matthæus euangelista allegat ad litteram illud Micheæ: Et

Mich. 5 tu Bethleem terra Iuda, &c. Eodem quoque capitulo allegat

sanctus

sanctus Matth. illud Oseæ: Ex Ægypto vocaui filium meum. A
¶Amplius per Zachariam de Christo ad literã, apertissimè Oseæ.11.
est prædictum. Exulta satis filia Sion, ecce rex tuus venit tibi, Zach.9
&c. quod in Matth. & Ioãne allegatur de Christo. ¶Iterum Matth.21
de Christi resurrectione prædictum est per Sophoniã & O- Ioan.12.
seam. Paulus quoque Apostolus ad Rom. de ecclesia inducit Soph.3.
illud Oseæ: Et erit in loco vbi dicitur eis, non populus meus Oseæ.6.
vos: dicetur eis, filij dei viuentis. Et rursus illud Oseæ: Voca- Roma.9
bo nõ plebem meã, plebem meã. Adhuc etiã de Christi aduẽ Oseæ.1.
tu, & repræsentatione eius in tẽplo, apud Aggæum & Mala- Malach.3
chiam euidẽter legitur prophetatum. ¶Postremò: Cur duodecim Prophetæ dicantur minores Prophetæ, dictũ est alio loco. Nec enim illa est ratio, quam assignat Albertus. Imò si ritè pensetur: Zacharias de Prophetis minoribus vnus, diffusius ac euidentius ad literam vaticinatur de Christo, quã Ezechiel Prophetarum vnus maiorũ. B ¶Consequenter princeps Apost. hortatur fideles, ne gratiam sibi diuinitus oblatã paruipendant aut negligant, sed ea se dignos exhibeant. *Propter quod*, id est, quia prophetę non sibi, sed vobis annunciauerũt de Christo *Succincti lumbos mentis vestræ*, lumbi carnis, in quibus vigilet luxuria, partes sunt corporis. Lumbi mentis sunt intellectus, qui generat verbũ, & voluntas, quæ parit amorem. Lumbos ergo mẽtis accingere, est intellectũ à vanarum cogitationum fluxu, à distractionibus, erroribúsq; repri 2.Cor.10
mere, & eum in captiuitatem redigere in Christi obsequium, C
vt subiectus sit fidei. Voluntatem quoque ab inordinatis de- Ezec.37
sideriis coartare. Lumbos autem carnis accingere, est carnalia desideria, & eorum carnales fœditates domare. Hinc ait & Christus: Sint lumbi vestri præcincti. Et Paul. ad Ephe. State (inquit) succincti lumbos vestros in veritate. Itaque succincti lumbos mentis vestræ, id est, rationem & voluntatem reformatas habentes, quatenus iuxta Pauli doctrinam non simus paruuli, fluctuantes, nec circunueniamur omni vẽto doctrinæ, *Sobrij*, moderãtiam in cibo & potu seruantes. Quẽadmodum iubet Saluator: Attendite vobis, ne grauẽtur corda vestra crapula, vel ebrietate. *Et perfecti*, non solùm amicos in Deo, sed & inimicos propter Deũ syncerè diligendo, eísque bona pro malis reddẽdo: prout in Matthæo loquitur Christus: Estote perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Vel perfecti nõ solùm pręcepta, sed euangelica quo-

D que cõsilia adimplendo: iuxta quod & veritas ait: Si vis perfectus esse, vade & véde omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere me. Multi autem sunt gradus perfectionis. *Sperate in eam quæ offertur vobis gratiam*, id est, dona gratiæ, quæ Christus in vita hac offert vobis, omnes ad pœnitentiam, & profectum hortando. Dona quoq; gloriæ, quæ est gratia cõ
1. Cor. 13 summata, iuxta illud Apost. Pauli: Gratia Dei vita ęterna. Cõstãter cõfidite adipisci, eámq; obtinere satagite. Vnde & Paulus disseruit: Hortamur vos, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Et rursus: Quomodo effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Porrò spes cùm sit theologica virtus, directè & immediatè habet Deum pro obiecto, secundariò verò respicit, ea per quæ ad summum bonum perducimur & iuuamur.
E Sperate ergo in gratiã istam, & eã adipisci confidite. *In reuelatione Iesu Christi*, idest, in manifesta ipsius declaratione, cũ se vobis ostenderit intuendũ sicuti est. In qua ostensione gratia consummata, seu salus vestra, consistit. Vnde apud Ioannẽ
Ioan. 14. Christus, hãc sui manifestationem promittit pro pręmio, dicens: Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligã eũ, & manifestabo ei meipsum. Denique, quia plenaria salus in corpore, & anima in die iudicij tribuetur, potest quod dictũ est, in reuelatione Iesu Christi, referri ad natiuitatem, itẽ manifestam apparitionem Christi in die iudicij: quando illud
Esaiæ. 40 Esaię implebitur: Reuelabitur gloria domini, & videbit omnis caro salutare Dei nostri. *Quasi filij obedientiæ*, id est, deo
F & vestris prælatis humiliter subditi. Obedientia quippe omnem Christi fidelẽ maximè decet, cùm ipsemet Christus teste
Ioan. 5. tur: Descendi de cœlo, nõ vt faciam voluntatem meam, sed
Ioan. 14. voluntatem eius, qui misit me. Itémque: Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Imò factus est obediẽs patri vsq; ad
Philip. 2 mortem. Idcirco inobedientiæ filij non Christi, sed diaboli sunt ministri. Porrò hæc dictio, quasi, notat hîc veritatẽ, non similitudinem tantum. *Non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis*, id est, non rursus conformantes vosipsos vitiosis, atque carnalibus affectibus, in quibus tempore vestræ infidelitatis fuistis. Omnes autẽ inordinati & praui affectus dici possunt desideria ignorantiæ, quia ex ignorãtia quadam nascuntur: eo modò, quo iuxta philosophum, omnis peccãs est ignorans, quoniam malè iudicat saltẽ in particulari, quanuis in generali veritatẽ agnoscat. Cùm enim, diuino Dionisio

sio protestante, nullus respiciens ad malū operetur, quia vi- A delicet malum sub ratione mali, non appetitur, cum bonū sit appetitus obiectū, constat quòd omnis qui peccat, malū sub ratione boni apparentis apprehēdat, siue admittat: sicq; ignorans & cæcus est, atque ex rationis ignorantia, inaduertētia, defectu aut errore contingit, quòd peccat, quòd affectionē suam non rectificat, quòd inordinationem & carnalitatem non reprimit. Idcirco in Prouerbiis dicitur. Via stulti recta in oculis eius. Et denuo Salomō loquitur: Stultis illudit peccatum. Et iterum dictum est: Qui peccat insipiens est, & indoctus. *Sed secundum eum qui vocauit vos sanctum, & ipsi sancti in omni conuersatione sitis*, id est, quemadmodum Deus, qui per gratiam suam ad Euangelicæ legis veritatē perduxit vos, in seipso purus & virtuosus consistit, atq; in omni operatione sua rectè & sapienter se habet: ita & vos pro modulo vestro, mundi & virtuosi sitis in tota vita vestra. *Scriptum est* B *enim* in Leuitico, *Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.* Sic nanque in Leuitico loquitur Deus: Nolite contaminare animas vestras. Ego enim sum dominus Deus vester. Sancti estote, quoniā ego sanctus sum. Denique aliqua in scripturis traduntur non per modū præcepti, & tamē præcepta sunt: vt cū Deus ait per Mosen: Non adorabis deos alienos, nec serui eis. Et tale est istud quod dicitur hic: Sancti eritis, loquendo de sanctitate secundum aliquem gradum. Sanctum quippe in vna significatione, est idem quod firmum: & vnusquisque fidelis tenetur esse, in fide, spe, & charitate tam firmus, vt proponat pro nulla re mūdi se à deo per mortale peccatū auertere, aut cōtra fidē, spē, charitatē agere. Idcirco in Ecclesiast. C præcipitur: Esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui. Paulus quoq; Corinthiis scribens: Stabiles (inquit) estote & immobiles abundantes in opere domini semper. Rursus, sanctum est idem quod purum, & vnusquisque tenetur ab omni mortali peccato esse immunis. Sicque orauit propheta: Custodi animam meam, quoniam sanctus sum. Propriè autē & communi modo loquendi, sanctus vocatur, qui in charitate & omni virtute perfectus est, vtpote, vir heroicus & diuinus, ad plenam passionum reformationem prouectus: & ita nō tenetur quilibet esse sāctus. Præcepit ergo piissimus deus, vt sicut ipse est sanctus, sic serui sui sint sancti. Nam sancti sapientésque domini seruos volunt habere honestos, probos,

Prouer. 12. *Prou. 14.* *Prou. 10.* *Leuit. 11.* *Exod. 20.* *Eccli. 5.* *1. Cor. 15* *Psal. 85.* *Leuit. 19.*

D prudentes, prout eorum excellétiam decet. Denique ad hoc filius dei venit in mundum, vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi in sanctitate & iustitia coram ipso, omnibus dieb⁹ nostris, vt apud Lucam asseritur. *Luca.1.* Iterum, quia ad imaginem & similitudinem suá nos condidit *Gene.1.* Deus, requirit vt ei virtutibus assimilemur, præsertim cùm ipse velit à nobis pater vocari: pater autem vult, vt filij sui suas sequantur virtutes. Et hæc est ingens ac præclarissima dignitas rationalis creaturæ, suo creatori sic conformari. Propter *Malach.1* quod væ eis, qui per vitam suam carnalem bestiis conformátur. Et grauius væ eis, qui per malitiam, crudelitatem, nequitiam, ac impiam cóuersationé assimilantur dæmonibus. Deo igitur in pietate, charitate, iustitia & sanctitate pro viribus assimilari conemur. E Sicut & Paulus hortatur: Imitatores Dei estote, sicut filij charissimi. *Ephe.5.* Vnde & Christus: Estote (ait) misericordes, sicut & pater vester misericors est. *Matth.5.* Itémque: estote perfecti, sicut pater cœlestis. Hinc & in Deut. locutus est Moses: Perfectus eris, & absq; macula cum domino Deo tuo.

¶ Præterea quæri potest quomodo intelligéda sint, aut fieri possint ista, cum apud Esaiam dicatur: *Esa.64* Facti sumus vt immundi omnes nos, quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Primus quoq; ille apostata cecidit, quia dixit: Similis ero altissimo. Et respondendum, quòd cóparatione diuinæ iustitiæ, dicuntur nostræ iustitiæ similes panno méstruatæ. Quia in multis offendimus omnes, & multæ defectuositates ac culpæ nostris bonis actibus admiscentur. *Esa.14* *Iacobi 3.* Imò respectu puritatis & perfectionis, ac sapientiæ creatoris æterni, omnis puritas, F perfectio, sapientia nostra nullius momenti est, & tanquá immunditia, imperfectio, & insipientia reputatur: quemadmodum in Hier. legitur: *Hiere.10* Stultus factus est omnis homo à sciétia sua. Vnde & in libro Iob fertur: *Iob.15.* Quid est homo vt immaculatus sit, & iustus appareat natus de muliere? Ecce inter sanctos eius nemo immutabilis, & cœli non sunt mundi in conspectu eius. Et rursus sanctus Iob protestatur: *Iob.9* Non iustificatur homo cópositus Deo. *Psal.142* Ideo orat propheta: Nó intres in iudiciú cú seruo tuo domine, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Postremò sanctitas nostra differt ac deficit à sanctitate Dei in multis, & infinitè, cùm Deus sit essentialiter, independenter, inuariabiliter, incircunscriptibiliter sanctus. *Matth.6.* Vt auté iuxta intentioné scripturæ sancti simus in omni

in omni conuersatione, non solùm requiritur, vt mortalia A declinemus peccata, sed venialia etiam cum diligentia vitare oportet, & semper coram deo timoratum ac custoditum cõsistere. Cùm in Ecclesiast: scriptum sit: Si non in timore domini tenueris te instanter, citò subuertetur domus tua. Et in Prouer. Omni custodia custodi cor tuum. *Eccli.17.* *Prou.14.*

¶Elucidatio residuæ partis huius capitis, ab eo loco, quo dicitur, *Et si patrem inuocatis eum.*

ARTICVLVS TERTIVS.

Voniam Salomone testáte, timor dei est fons vitæ, cõsequéter hortatur gloriosissimus Apostolici chori hierarcha, sanctissimus Petrus, vt Deum filialiter timeamus. *Et si* pro quia. *Patrem inuocatis*, id est, orãdo patrem nominatis. *Ibidem.* B

Eum qui sine personarum acceptione, iudicat secundum vniuscuiusque opus, id est, quemlibet iudicat secundum opera sua; intelligendo per opera etiam actus interiores & locutiones, debitorúmque actuum omissiones. Vnde apud Iob inducitur: Absit à deo impietas, & ab omni potente iniquitas. Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum restituet. Et Hieremias ait: Domine deus fortissime, cuius oculi aperti sunt super omnes filios Adam, vt reddas vnicuique secundum vias suas. Qualiter autem personarum acceptio non competat Deo, & quid sit personarum acceptio, & de peccato ipsius. dictum est suprà in expositione secundi capitis epistolæ Iacobi. *In timore incollatus vestri tempore conuersamini*, id est, tempore quo in hoc seculo subsistitis, viuite in dei timore filiali, ne tanto patre sitis indigni, & ne in sui iudicij incidatis rigorem, propter vestram ignauiam ac periculosam securitatem: ne iudicem districtum aliquando sentiatis, quem nunc pium patrem contemnitis, & timere ac honorare recusatis. Qui enim sine timore est, iustificari non potest. Et Christus in Euangelio iubet: Eum timete, qui habet potestatem & corpus & animam perdere in gehennam. *Iob.34.* *Hiere.42.* C *Eccle.1.* *Matt.10.*

¶Sed instare quis potest, quia non videtur adaptatio ista Petri Apostoli conuenire adaptationi qua apud Malachiã loquitur deus: Filius honorat patrem, & seruus timet dominum suum. Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si *Mala.1.*

D dominus ego sum vbi est timor meus? Ex quibus verbis elicitur: quòd deo debetur timor, inquantum est dominus: & honor, inquantum est pater. Quomodo ergo ait nunc Apostolus: Si patrem inuocatis Deum, in timore conuersamini? Videtur enim debuisse dixisse, si dominum inuocatis, &c. Et respódendú, quòd deo debetur timor castus, sanctus & filialis, inquantum est pater, quia hic timor ex magnitudine oritur charitatis: Timor verò seruilis aut initialis impenditur deo, vt domino. Est autem timor filialis, quo vitatur malum culpæ, ne deus pater offendatur aut inhonoretur. Sicque timor filialis realiter est fuga, seu abominatio culpæ: De quo

Eccli.25. in Ecclesiastico multa scribuntur, videlicet: Timor domini super omnia se superposuit. Beatus, cui datum est habere ti-

Eccle.40. morem dei. Timor domini sicut paradisus benedictionis. Est

E auté timor Dei omni Christiano præcipuè necessarius, quia præseruat à vitiis, custodit in bonis, & solicitum facit timen-

Eccle.9. tem, ne cadat in laqueos inimici. Iterum: Semper coram Deo soliciti esse debemus ac pauidi, quia nescimus an digni simus amore vel odio. Hoc est, an simus in charitate, & gratia, an non. Et rursus, quoniam ignoramus quid finaliter erit nobis, an scilicet sempiterna damnatio, an salus perpetua. Et quia ad omne malum sumus tam proni, atque in laqueorum medio ambulamus. Præterea ad conuersandum tam timoratè ac virtuosè nos debet inducere, quòd vnigenitus dei verus deus táta pro nostra salute assúpsit, fecit ac pertulit, ideo

Epist. subditur: *Scientes*, per fidem, non per naturalem rationem.

Iob.9. De qua scientia dixit Iob: Scio quòd redemptor meus viuit,

F & in nouissimo die de terra surrecturus sum. Martha quoq; Scio quia resurget in resurrectione in nouissimo die. *Quòd non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis*, id est, originalis infectionis, seu vitiosæ informationis: quia parentes istorum quibus hæc scripta sunt, filios suos pessimè docuerút, vt scilicet idola colerent, quantum ad eos qui ex gentibus nati erant. Sacerdotes quoque & scribæ Iudæorum, tradiderunt filiis suis ac subditis quædam diuinæ legi contraria: quibus in Euangelio lo-

Mat.15. quitur Christus: Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. *Sed precioso sanguine, quasi agni incontaminati & immaculati, Iesu Christi,* id est, passione & morte filij Dei, qui est quasi agnus, quoniam innocentissimo agno assimilatur

milatur. de quo ait Ioannes Baptista: Ecce agnus dei, qui tollit peccata mundi. Qui & per Hierem. contestatur: Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam. ¶ Estque agnus incontaminatus & immaculatus, propter immunitatem suam ab omni peccato, tam originali, quàm personali, tam mortali quàm veniali. Christus quippe, quamuis pro originalis peccati deletione specialiter passus dicatur, sua tamen passione sanctissima, pro cunctis totius humani generis peccatis, quantum in ipso est, satisfecit: iuxta illud Esaiæ: Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrûm. Propter quod Angelus dixit ad Ioseph: Vocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorũ. Christi inquam *Præcogniti quidem ante constitutionem mundi*, id est, ab æterno ad hoc præordinati ac præuisi à deo patre, secundum naturam assumptam, vt per eum redimeretur genus humanum. Deus nanque ab æterno decreuit per Christi passionem redimere mundum. *Manifestati autem in nouissimis temporibus propter vos*, id est, propter vestram salutem: Christus in vltima mundi ætate per incarnationis mysterium apparuit in hoc mundo, iuxta illud Baruch. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Hoc est quod ait Ioánes: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Hinc ad Ephes. loquitur Paulus dicendo: Deus elegit nos in Christo, ante mũdi constitutioné, in quo habemus redemptioné per sanguinem eius. De his demum diebus nouissimis loquitur Paulus: Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt.

A *Ioã.1.* *Hiere.11.* *Esa.53.* *Matt.1.* B *Baruch.3.* *Ioan.1.* *Ephes.1.* C *1.Cor.10.*

Qui per ipsum fideles estis in deo, id est, virtute & merito passionis Christi, gratiam conuersionis ac fidei consecuti estis à deo, & hucusque fideles mansistis in eo. ¶ Meritum etenim Christi in sacramento baptismi ac pœnitentiæ applicatur hominibus, & quicquid virtutis & gratiæ eis confertur à domino, per Christum & eius passioné ac meritum ipsis donatur, in quantum per Christi mysteria deus proposuit sibi reconciliare atque saluare genus humanũ. Propter quod ad Ephesios habetur: Deus prædestinauit nos in adoptionem filiorũ per Iesum Christum in laudem gloriæ gratię suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo. Vel, per ipsum fideles estis in deo, quoniam Christus suos misit discipulos ad aliorum cõuersionem vbiq;, & per Apostolos dedit hominibus legé salutis: quemadmodum apud Esaiam ait: Lex à me exiet, & iu-

Ephes.1 *Matt.16.* *Esa.50.*

D dicium meum in lucem populorũ requiescet. Idcirco ait A-
Ephes.2. postolus Paulus: In Christo qui eratis lõgè, facti estis propè.
Qui suscitauit eum à mortuis tertia die, quæ suscitatio toti superbenedictæ trinitatij, cuius opera ad extra sunt indiuisa, ascribitur. Potest tamen patri appropiari, quia diuina virtute effecta est. Virtus autẽ seu potẽtia patri appropriatur, imò Christus secundum quod est deus, suscitauit seipsum, vt homo est. Propter quod dixit: Soluite templum hoc, & in tri-
Ioan.1. bus diebus excitabo illud. *Et dedit ei gloriam sempiternam*, id est, perpetuam corporis glorificationem accidentaléque præmium, & iudiciariam potestatem, in resurrectione, & ascẽsione. Nam in beatifica dei visione, anima Christi fuit ab exordio suæ creationis & vnionis cum verbo, perfecta. Hinc
E Christus passione sua instante, orauit illud Ioan. Pater venit
Ioan.17. hora, clarifica filium tuum. & ad Hebr. habetur: Videmus Ie-
Hebr.2. sum propter passionem mortis gloria & honore coronatũ. In Esaia quoque legitur, Pro eo quod laborauit anima eius,
Esa.53. videbit & saturabitur. *Vt fides vestra & spes esset in domino*, id est, firmiter crederetis in deum & speraretis in eo. Ex hoc enim quod Deus Christum ita glorificauit per resurrectionem, ascensionem, & sancti spiritus missionem, inducti sunt homines ad Christianæ spei susceptionem, credentes & sperantes se tandem merito Christi resuscitandos, & plenè glorificandos. *Animas vestras castificantes*, id est, cœlesti sponso castas & puras exhibentes. *In obedientia charitatis*, id est obediendo diuinis præceptis ex charitate, sine qua nulla est actio meritoria, deóque grata. Omnis siquidem actus meri-
F torius est à charitate elicitiuè, vt actus qui immediatè & directè procedũt ex charitate: aut imperatiuè, vt actus aliarũ virtutum quibus præcipit charitas. *In fraternitatis amore*, id est, etiam in proximorum spiritali dilectione, sine qua nemo potest saluari. Ideo subditur, *Simplici ex corde* omni duplicita-
Ioan.17. te & fictione exclusa. *Inuicem diligite attentius*, id est, valde attentè: cùm dicat saluator: In hoc cognoscent omnes, quia
Roma.13. discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem. Atq; vt asserit Paulus: Qui diligit proximum, legem impleuit. Porrò de cordis simplicitate & duplicitate dicta sunt multa super canonicam Iacobi. ¶ Omnis autem anima rationalis, aut est sponsa dei per fidem & charitatem, aut certè adultera diaboli per infidelitatem, seu quancunque culpã mortalem. Ideo
animas

animas nostras castificare debemus modo prætacto,& omni A virtute ornare, sanctis actibus decorare, incessabiliter, fructuosè, timoratè ac feruidè conuersari: præsertim quoniá tanti æstimauit nos dominus deus noster, quòd propter nostrá recuperandam salutem, nostram in vnitate personę assumpsit naturam,& in ea pro nobis tot & tanta fecit ac passus est.

¶ Nónne ex dignitate legati, magnitudo causæ pensatur? Cú ergo vnigenitum suum miserit. deus pater legatum ad pacificandum nos sibi, quis magnitudinem causæ, quam cum Deo habemus, excellentiámque beatitudinis ad quam sumus creati, cócipere valeat aut effari? Hinc & aliam causam, ob quam timoratè viuere debeamus, dignissimus apostolici chori vertex subiungit: *Renati non semine corruptibili*, id est, deum timere inuicémque attentius amare debetis, quia renati estis seu B spiritaliter generati per emundationem à culpa, & susceptionem gratiæ ac virtutum, non ex materiali impuróque semine, *Sed incorruptibili*, id est, virtute cœlesti in sacramento baptismatis operante, seu gratia spiritali & gratum faciéte: quæ cófert homini esse spiritale, supernaturale, deiforme, idoneú ad promerédum. *Per verbum dei viui & permanentis in æternum*, id est, per Christum: de quo Ioannes ait: Omnia per ipsum facta sunt. Nam Christus est qui principaliter, interiúsq; baptizat, purgat, regenerat. Ipse quoq; baptismum instituit, & omnibus dari præcepit, & ipse est verbum increatum, æternum, vnigenitum Dei viui & permanentis in æternum, videlicet patris æterni: quemadmodum Petrus disseruit: Tu es Christus filius Dei viui. Vel per verbú dei viui, intelligit formam verborum sacramentalium, operantium in baptismo, C per quæ dispositiuè & suo modo, causaliter fit regeneratio spiritalis. Quoniam accedente verbo ad elemétum fit sacramentum. Vnde & Paulus testatur quòd Christus dilexit ecclesiam, mundans eam lauacro aquę in verbo vitę. De hac regeneratione dicta sunt plura super illud Iacobi: Voluntariè genuit nos verbo veritatis. Vnde Ioannes ait: Dedit eis potestatem filios dei fieri, his, qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri: sed ex deo nati sunt. *Quia omnis caro fœnum*, tanquam dicat, Regeneratio spiritalis ex carnali & corruptibili semine esse nequit. Quoniam caro, carnaléve semen, fœno assimilatur, idcirco ad spiritale & supernaturale esse non po-

Ioan.1. *Mat.16.* *Ephes.5.* *Iaco.1.* *Ioan.1.* *Ephes.4.* *Eccle.14.*

D teſt perducere, nec talis generationis ſemen exiſtere. Vnde
Iaco.1. ait Saluator: Quod natum eſt ex carne, caro eſt: & quod na-
Ioan.3. tum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt. *Et omnis gloria eius*. id eſt, vi-
ror, vigor, voluptáſque carnis. *Quaſi flos fœnum*, id eſt, citò
pertráſit & deficit ſicut flos graminis. *Exaruit fœni*, id eſt,
gramē poſtquam viruerit & excreuerit, mox areſcit. *Et flos
eius decidit*, ſic caro in pueritia habet virorem, in adoleſcen-
tia decorem, in iuuentute robur & florem, in ſenectute deſic-
cationem, in morte corruptionem. *Verbum autem domini*
Ioan.1. *manet in æternum*. Quod primò verum eſt de verbo increato
Pſal.118. patris æterni. De quo ſcriptum eſt: In principio erat verbum.
Pſal.148. De quo Damaſcenus intelligit illud in Pſalmo. In æternum
domine verbum tuum permanet in cœlo. Secundò, verifica-
E tur de verbo creato, id eſt, diuinæ virtutis præcepto, effectu,
ſeu lege qua cuncta ſubſiſtunt. De quo verbo cantatur: Ignis
grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbū
Ibidem. eius. Et rurſus Præceptum poſuit, & non præteribit. Tertiò,
de verbo ſacræ ſcripturæ, quod dicitur non tranſire, ſed in
æternum manere. Nam inuiolabilis atque perpetua eſt veri-
tas ſcripturarum, quamuis verba vocalia ſonando tranſeant,
ac deſinant eſſe, vtpote de numero ſucceſſiuorū, quibus idē
Mat.24. eſt eſſe, & fieri. Ideo loquitur Chriſtus: Cœlum & terra tran-
ſibunt, verba autem mea non tranſibunt. Quartò, de verbo
ſacramentali, quod manet in ſuo effectu. Nā character, qui in
baptiſmo imprimitur, indelebilis perhibetur. Et gratia quæ
ibi infunditur, ex ſe non habet vt corrumpatur, quamuis per
F accidens deſinat eſſe in tranſgreſſore. Quæ etiam gratia arra
Eſa.40. vitæ æternæ vocatur. Denique locus hîc ex Eſaia aſſumptus
eſt, vbi habetur: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius,
quaſi flos agri, &c. *Hoc autem eſt verbum, quod euangelizatum*
2.Cor.4. *eſt in vobis*, id eſt, inter vos prædicatum eſt per Chriſti apoſto
los, cæteróſque diſcipulos. Qui Paulo teſtante, non prędica-
uerunt ſeipſos, ſed Ieſum Chriſtum, qui eſt verbum æternum
& eius doctrinam, præcepta, ac ſacramenta.

¶Expositio II. Cap. *Deponentes igitur omnem dolum.* A

ARTICVLVS QVARTVS.

IAM circa finẽ precedentis capituli docuit prin 1.*Pet.*1.
ceps Apostolorũ, quàm preciosi sint fideles per
Christum redẽpti, quámque sublimiter regene-
rati, idcirco nũc plenius instruit eos, quàm vir-
tuosè debeãt cõuersari, ne tantis beneficiis sint
ingrati, quia cui plus datum est, plus requiretur ab eo. Itaque *Luc.*12.
ait, *Deponentes igitur*, id est, cùm sitis taliter liberati atque *Epistola.*
renati, idcirco per contritionem seu anticipationem, remo-
uentes à cordibus vestris, *Omnem malitiam*, id est, excogita-
tam, ac deliberatam prauitatem, seu omnem habitũ vitiosum
consuetudinémque peruersam. *Et omnem dolum*, in verbis &
factis. Siquidem virum sanguinum & dolosum abominabitur *Psal.*5.
dominus. Dolus nanque charitati & iustitiæ atque prudẽtiæ B
veræ contrariatur. Ideo Salomõ protestatur: Vir versutus o- *Prou.*14
diosus est. *Et simulationes*, simulatores enim & callidi prouo *Iob.*36.
cant iram Dei, & *Inuidias*, id est rãcores seu tristitias de pro-
speritatibus proximorũ. *Et omnes detractiones*, quæ sunt pec-
cata mortifera. Quid autem sit detractio, & quot modis con
tingat, quàm etiã enorme peccatum sit, & quomodo à detra-
hente sit fugiendum, dictum est suprà circa illud Iaco. Noli- *Iacobi.*4
te detrahere alterutrum fratres mei. *Sicut modò geniti infan-
tes*, id est, instar paruulorũ infantium statim natorum, quantũ
ad innocentiã, non quantum ad nescientiam: ideo subditur: C
Rationabiles, id est, discreti, & iudicium rectæ rationis sequẽ
tes. ¶ Debemus enim infantibus assimilari, quantum ad bo-
nas eorum proprietates, quæ sunt nulli nocere, non concupi- *Matth.*18
scere, non irasci, citò placari, nõ superbire. Propter quod ait
Saluator: Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli,
non intrabitis in regnum cœlorum. Non autem debemus in-
fantulis conformari discretione carendo, instabiliter nos ha
bendo, poma, pira, rebus, preciosissimis præferendo. Propter
quod loquitur Paul. Nõ simus paruuli fluctuãtes. Et denuo: *Ephes.*4
Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote. Et in 1. *Cor* 14
Prouerb. habetur. Vsquequo paruuli diligitis infantiam? Est *Prouer.*1
ergo bona & virtuosa infãtia, quæ vocatur infantia Christia
næ simplicitatis, quæ est innocentia atque synceritas mentis.
Ad quã beatiss. Petrus hoc loco redire nos admonet, ne ali-

D cui simus nociui, imò cũctis pro posse proficui. Est quoq; vituperáda infantia, quæ est asinina simplicitas, & imperitia pe
Esa.65 riculosa: Vnde apud Esa. asseritur, Puer centum annorum morietur. Quid enim est puer centum annorum, nisi senex puerilis, insipiens, & inconstans? Talis morietur morte æternalis miseriæ, sicut iá mortuus est morte culpæ. Itaq; rationabiles.
Malach.1 *Sine dolo*, Maledictus enim dolosus, vt in Malachia scriptũ est *Lac concupiscite*, id est, faciliora fidei documenta cum auiditate à doctoribus & prælatis vestris suscipite, vt paulatim proficiatis. Nam neophytis & nouiter baptizatis, incipientibus & imperfectis sunt primò faciliora fidei pabula exhibé-
E da, quia difficiliorũ mysteriorum nondum capaces sunt. Tali-
Hebr.5 b9 quippe loquitur Paulus ad Hebræos. Indigetis vt doceamini quæ sunt elementa exordij sermonis Dei, & facti estis
1.Cor.3 quibus lacte opus est, non solido cibo. Et alibi: Táquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam. Nõ enim poteratis accipere. *Vt in eo crescatis in salutem*, id est, per lactis huius spiritale edulium, pertingatis ad charismata meliora: ad viciniora saluti, ad contemplationem cœlestium, atque purissimum diuinitatis amorem, vt de eorum sitis catalogo,
1.Corin.2 de quibus loquitur Paulus: Sapientiam loquimur inter perfe-
Hebr.5. ctos. Et item: Perfectorum est solidus cibus, eorũ qui pro cõ-
F suetudine exercitatos habent sensus. Ideo vas electionis hor-
1.Corin.12 tatur: Aemulamini charismata meliora. Cũ etenim in via Dei
Bernar. nõ proficere sit deficere, debemus quotidie in gratia dei, virtutibúsque proficere, bonis bona adiicere, & omne tẽpus vitæ præsentis fructuosè expendere: quemadmodum ad Ephes.
Ephes.1 docet Apost. Charitas vestra semper magis ac magis abundet in sciẽtia, vt probetis potiora, & sitis synceri & sine offensione. *Si tamẽ gustastis quàm dulcis est dominus*, id est, tunc præfata documenta poteritis adimplere, si diuinę bonitatis suauitatẽ interiori gustastis palato. ¶ Quemadmodũ enim homo diu esse non potest sine dilectione, ita nec sine delectatione, quia delectationem naturaliter appetit. Ideo sicut qui spiritalis amoris expertes sunt, carnalibus affectibus detinentur: ita qui in deo non delectantur, eius dulcedinem gustando, carnales, viles & exteriores delectationes, delitias, cõsolationes requirunt. Nec potest carnalia vitia superare, spiritalibus inhærere, qui nihil diuinæ cõsolationis ac interioris dulcedinis experitur. ¶ Porrò quàm dulcis est deus, aliqualiter in hac vita
gusta-

gustamus, ipsum per donum sapientiæ, & fidem formatam co A
gnoscendo seu contemplando, eumq; synceriter deligendo.
In eo nãque quod magis diligimus, magis delectari solemus.
Ideo ait Psal. Memor fui dei, & delectatus sum. Et rursus: De- *Psal. 76*
lectare in domino. Itémque: Gustate & videte quoniã suauis *Psal. 36.*
est dominus. ¶ Sed posset quis interrogare, qualiter poteri- *Psal. 37*
mus ad diuinæ suauitatis gustum interdum pertingere? Et re-
spondendum, quòd oportet successiuè proficere, coram Deo *Mich. 6*
solicitè ambulare, carnalia oblectamenta despicere, operibus
insistere virtuosis, & Deo ex charitate prompto corde serui-
re, atque in omnibus Dei honorem optare, & zelum habere
iustitiæ, charitatis quoque & pietatis redundare visceribus,
sicque ad copiosissimum ac frequentissimum diuinæ suauita- B
tis pertingemus saporem, & Dei amici & ei familiares efficie-
mur: ita quòd cum propheta ex sententia proferemus: Quàm *Psal. 30*
magna multitudo dulcedinis tuæ domine. Præterea quoniã
vnusquisque in charitate existés, habet donum sapientiæ se-
cundum aliquem gradum: potest quilibet talis aliqualiter de-
gustare, quàm dulcis est Deus in suis orationibus, meditatio-
nibus, affectionibúsque ad eũ, in bonis quoque operibus de-
lectando. iuxta illud: Seruite domino in lætitia. Deus etiã ex *Psal. 99*
sua pietate immensa, frequenter gratiosè præuenit homines,
etiam imperfectos & insipientes: infundendo eis suæ bonita
tis dulcem saporem, consolationem internam, iucundæ ala-
critatis perfusionem: sicque allicit eos sibi, & à terrenis carna C
libúsq; auertit. Quia gustato spiritu desipit omnis caro. Co- *Grego.*
nemur ergo ad prætactum diuinæ saporem dulcedinis pertin
gere, vt carnalia cordialius atque facilius contẽnamus; & spi-
ritalibus ac diuinis stabilius immoremur, imò pro gratia ista
obtinenda deum precemur. Propter quod subditur, *Ad quẽ accedentes lapidem viuum*, id est, dominum Iesum Christum, qui
est viuus lapis, spiritaliter accedentes, credendo & desideran-
do gratiosam assistentiam eius, & eius illuminationem simpli
citer postulando, iuxta illud in Psal. Accedite ad eum & illu- *Psal. 33*
minamini. Et ad Hebræos. Adeamus cũ fiducia ad thronum *Hebr. 4*
gratiæ eius, vt misericordiam consequamur. Ad deum quip-
pe vbique præsentem, nõ passibus pedum, sed desideriis cor-
dium, actibúsque virtutum accedimus. ¶ Dicitur autem Chri
stus lapis, ratione firmitatis & fundationis. Est etiam lapis vi-
uus, quia secundum deitatem suam, est essentialiter viuens &

D vita:quemadmodum ait: Ego sum via, veritas, & vita. Itémque: Sicut pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso. ¶ Porrò secundum naturam assumptam, viuens est, vita naturæ humanæ in optimo gradu, vita gratiæ in summo statu, vita gloriæ in excellentiæ termino, possibili menti creatæ. Omnis quoque vita procedit ab ipso. Accedentes ergo ad lapidem istum, *Ab hominibus quidem reprobatum*, primò videlicet à Iudæis incredulis, qui multas blasphemias euomuerunt in Christum, dicendo: Dæmonium habet, & insanit, homo vorax, potator vini. In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. Atq; in passione quádo dixerunt. Hunc inuenimus subuertentem genté nostrá, &c. Deinde reprobatus est à philosophis, & tyránis, ac aliis perfidis.

Ioan.14
Ioan.5
Ioan.10
Matt. 11.
Matth. 12
Lucæ.23

E *A Deo autem electum*, secundú naturam assumptam, vt per eum saluaretur genus humanum. De quo per Esaiá loquitur dominus: Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Imò Christus antonomaticè vocatur dei electus, vtpote omnium electorum saluator & caput. Qui spiritum non ad mensuram accepit, cuius merito alij electionis cósequuntur effectum. *Et honorificatum*. Christum enim deus pater multipliciter honorificauit, id est, honore dignum effecit ac demonstrauit: dicédo ad eum: Tu es filius meus dilectus: cumq; omnibus præferendo, eius quoque excellentiam per prophetas atq; apostolos, & per miracula insinuando, in die quoque ascésionis eum super omnes cœlos ad

Esa.24.
Ioan.3
Matt.3.7
Matt.1.9.
Lucæ.3.6.

F suam dexteram collocando. *Et ipsi*, id est, vos ipsi fideles. *Tanquam lapides viui*, id est, per fidem & charitatem spiritaliter viuentes ac firmi, qui tempore infidelitatis & impietatis fuistis tanquam lapides duri ac mortui. Propter quod dominus dixit per Ezechielem: Auferam à vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum. *Superædificamini domos spirituales*, id est, super Christum qui est verum ecclesiæ fundamentum, ædificamini in domos spirituales, ita vt sitis domus seu habitacula Christi, qui per dona gratiæ suæ demoretur in vobis. Christus náque per fidem (vt loquitur Paulus) habitat in vobis. Hoc est, ita habete vos, vt deus per gratiarum suarú charismata, faciat vos domos seu habitacula sua: & vos ipsi bene viuendo facite vos habitacula saluatoris. Imò proficiédo in omni bono magis, ac magis sitis habitacula fidei Christus enim est fundamentum ecclesiæ, super quod vnusquisq; ædificare,

Ezech. 11.
1.Corin.3.
Ephes.3

ficare, fundare, & stabilire se habet, per fidem, spem, charitatem, aliásq; virtutes & actus & profectus earũ. Propter quod 1. ad Corinth. scriptum est: Vnusquisque videat, quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positũ est, quod est Christus Iesus. Quemadmodum autem sunt multæ particulares ecclesiæ, quæ omnes sunt vna vniuersalis ecclesia, militans, in seculo peregrinans, ex omnibus populis constans: ita sunt multæ particulares spiritualésque dom⁹, quæ omnes sunt vna generalis domus ac ciuitas dei. Vnde ad Hebræos legitur: Moses fidelis erat in tota domo dei, tanquam famulus: Christus verò tanquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos. Atq; ad Timoth. loquitur Paul. Scias quomodo oporteat te conuersari in domo Dei, quæ est ecclesia Dei viui. Superædificamini quoq; modo prætacto. *Sacerdotium sanctum*, id est, in sacerdotes sanctos Dei, ita, vt sitis spiritaliter Dei sacerdotes. *Offerre*, id est, ad offerendum. *Spiritales hostias*, id est, orationes & sanctas affectiones, eleemosynas, bonáque opera, nõ sacrificia legis carnalia.

A | 1. Corin. 3 | Hebr. 3 | 1. Tim. 3 | B

Acceptabiles Deo, id est, ei placentes & meritorias vitæ æternæ, quia ex charitate procedunt. Acceptabiles inquam, *Per Iesum Christũ*, cuius virtute, gratia & merito superædificamur modo præhabito, & opera deo placita operamur. Propter quod asserit Christus: Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi mãserit in vite: sic nec vos nisi in me mãseritis. Et rursus ibidẽ: Sine me, inquit, nihil potestis facere. Idcirco in fine oblationũ & orationũ ecclesię cõmuniter dicitur, Per dominum nostrum Iesum Christum, &c. quia per ipsum nostræ oblationes & orationes sunt deo gratæ siue acceptæ, & per ipsius perfectionem ac meritũ suppletur imperfectum nostrum, dummodo illud humiliter recognoscamus, & actus nostros merito actuũ passionisque Christi, capitis nostri, per fidem & charitatem sapientialiter vniamus, rogando deũ, vt virtute ac merito conuersationis passionisque Christi in seculo isto, piè suscipiat actus nostros, & imperfecto nostro indulgeat. ¶Denique sicut Christus (secundum quòd homo) est tẽplum dei, & põtifex seu sacerdos ac hostia: templum, quia in eo habitat omnis plenitudo diuinitatis, secundum Paulum: sacerdos autem, quia vt dicitur ad Hebræos: Ipse per spiritũ sanctum obtulit semetipsum immaculatum Deo: Ita fideles sunt domus, templum & habitaculum dei, in quantũ per gra-

Ioan. 5. | Ibidem. | C | Hebr. 7 | Coloss. 1. | Hebr. 9

D tiam habitat in eisdẽ. Propter quod ad Corinthios dicitur:
1.Corin.3. Nescitis, quia templum Dei estis, & spiritꝰ Dei habitat in vobis? Sunt etiam sacerdotes & hostia Dei, in quantũ seipsos of
Roma.12. ferunt deo. Vnde ad Romanos scriptum est: Exhibeatis corpora vestra hostiam sanctam, viuentem, Deo placentẽ. Idcirco quod dictum est, Sacerdotiũ sanctũ, ad vniuersos refertur fideles, in charitate existentes, non ad eos duntaxat, qui sacramento ordinis sacri sunt insigniti, vt quidam exponunt. Propter quod ait venerabilis Beda: Omnem ecclesiam sacerdo-
Deut.13 tium sanctum appellat: quod nomen & officium sola domus Aaron in lege Mosi habuit. Quoniam omnes summi capitis membra sumus, & oleo sancto in baptismo vncti cõsistimus.

Propter quod continet scriptura, id est, ob hoc quòd Christus
E est lapis viuus. & quia ad ipsum debetis accedere, Deus per
Esa.28 Esaiã testatur: *Ecce ponam in Sion*, id est, in ecclesia speculãte
Hebr.12 cœlestia. Sion enim speculatio interpretatur. Vnde ad Hebr. scribitur: Accessistis ad montẽ Sion, & ciuitatẽ Dei viuentis.

Lapidem summum. Nam inter eos, qui ratione soliditatis siue cõstantiæ lapides appellantur, est Christus altissimus, qui
Daniel.2. est omnium rex sanctorũ. De quo in Daniele habetur. Quòd lapis qui abscissus est de monte sine manibus, factus est mons magnus, & impleuit vniuersam superficiem terræ. *Angularẽ*. Christus vocatur lapis angularis, quia sicut in lapide angulari duo cõcurrũt & connectuntur parietes: sic in Christo duo
F populi conuenerunt, vnitíque sunt, & vnus populus per fidẽ & charitatem effectus. Propter quod loquitur Paulus: Chri-
Ephes.2 stus est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, vt duos condat in
Zach.6 semetipso. Hinc in Zacharia de Christo prædictum est: Ecce vir oriens nomen eius, & ædificabit templum domino, & cõsilium pacis erit inter duos illos. *Electum*, secundum naturã
Canti.5 assumptam, in omnium redemptorem. De quo & in Canticis sponsa fatetur: Dilectus meus candidus, & rubicundus, electꝰ ex milibus. *Preciosum*, imò dignissimum, quoniam Christus secundum quòd deus, est dignitatis prorsus incomparabilis & immẽsæ. Secundum assumptam verò humanitatem, vt verbo æterno vnitam, & omni gratiarum plenitudine perorna-
Matth.20 tam, dignior est toto vniuerso. *Et qui crediderit in eum*, fide formata, & perseuerauerit vsque in finem. *Non confundetur*, cùm fuerit diuino tribunali oblatus, id est, non reprobabitur à iudice summo, quáuis in seculo isto à prauis hominibus confundatur,

fundatur, vituperetur, diiudicetur: quemadmodum iusti fatẽtur in Psal. Posuisti nos in similitudinem gentibus, cōmotionem capitis in populis. Tota die verecundia mea contra me est, & confusio faciei meæ cooperuit me. Hinc in alio fertur Psalmo: Accedite ad eum, & illuminamini, & facies vestrę nō cōfundētur. Hoc est, quod de seipso ait Saluator: Omnis qui videt filium & credit in eum, nō morietur in æternum, Vnde Ioānes Apost. in sua hortatur canonica: Manete in eo, vt cū apparuerit, habeamus fiduciam, & nō confundamur ab eo in aduentu eius. *Vobis igitur honor credentibus*, quia in Christum credendo meremini ad cœlestem gloriam promoueri, atque à deo in cœlestibus honorari, videlicet angelis sociari. Propterea asserit Christus: Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus. Nā honor debetur virtuti. Hinc perfidi, reprobi, & iniqui dicent in die iudicij: Nos insensati vitam illorum ęstimabamus insaniam, quomodo ergo computati sunt inter filios dei, & inter sanctos sors illorum est? *Non credentibus autem*, id est, cæteris in incredulitate sua durantibus, eisq; nolentibus seu inuitis. *Lapis quem reprobauerunt ædificantes*, id est, Christus, quem doctores & sacerdotes Iudęorum plebem communem instruentes, & eam per hoc spiritaliter ædificantes, verbis & factis persequebantur: iuxta illud Hiere. Negauerunt dominum & dixerunt: Non est ipse. *Hic factus est in caput anguli*, id est, principium angulare, in quo duo populi conuenerunt, sicut expositum est. *Et lapis offensionis & petra scandali*, factus est Christus, non directè, neque ex culpa sua, sed occasionaliter. *His qui offendunt verbo*, id est obstinatis Iudæis, & cunctis incredulis, blasphemātibus Christū. *Nec credunt in quo positi sunt*, id est, scripturis legis & prophetarum, secundum verum earum intellectum non credunt, cum tamen facti essent & positi ad credendum. Quia scriptura legis & prophetarum fuit dispositiua ad Christum & data vt per eam Iudæi præparentur ad Christi fidem ac legem. Propter quod dicitur ad Galatas: Lex pædagogus noster fuit in Christo. His excæcatis Iudæis Christus in Euang. ait: Si crederetis Mosi, crederetis forsitā & mihi. de me enim ille scripsit. Et rursus: Scrutamini scripturas, quia illę sunt quę testimonium perhibent de me. De quibus & per Danielem prædictū est: Non erit eius (scilicet Christi) populus, qui eum negaturus est. Per Esa. quoq;: Quis cæcus nisi seruus meus? & Matth. 15

A | *Psal. 43.* | *Psal. 33.* | *Ioan. 6.* | *1. Ioan. 2.* | B | *Ioan. 12.* | *Sap. 5.* | *Hiere. 5.* | C | *Galat. 3.* | *Ioan. 8.* | *Ioan. 5.* | *Daniel. 9.* | *Esaiæ 42.* | *Matth.* 15

D quis surdus, nisi ad quē nuncios meos misi? ¶His itaque fuit
Luca. 7. Christus occasionaliter lapis offensionis, petra q; scādali. Nā
ex sua peruersitate offenderūt & impegerunt in Christū: atq;
ex eius beneficiis, informationibus, increpationibus deterio
res & dānabiliores effecti sunt. Hinc sępe in Euāgelio legun-
Ioan. 15. tur scandalizati in Christo. Et in Ioan. loquitur Christus: Si
nō venissem, & locutus eis fuissem, peccatū non haberēt: nūc
autem excusationē non habēt de peccato suo. ¶Deniq; scā-
dalum actiuè directè & propriè dictū, est semper peccatū, cū
sit dictū vel factum minus rectū, alteri præbēs occasionē rui-
næ. Et sic Christus nō fuit lapis offensionis, petráve scandali.
Scandalū verò occasionaliter & indirectè, & quasi passiuè di
ctum, nō est peccatū. Sic enim scandalū est aliquod verbum
E aut opus bonū, ex quo ex propria abusione & deordinatiōe
aliqui sumunt occasionē ruinæ & peccati: sicq; Christus fuit
lapis offēsionis & petra scādali. Propter quod loquitur Pau
1. Cor. 1. lus: Nos autē prædicamus Christū, Iudæis quidem scandalū,
Gētibus autē stultitiam. Vnde & in lib. Sapiē. dicunt iniqui:
Sapien. 1. Grauis est nobis, etiā ad videndū, quia dissimilis est aliis vi-
ta illius. ¶Postremò, quod dictū est, lapis offensionis & pe-
tra scandali, sumptū est ex Esaia, vbi habetur. Dominum san-
Esaiæ. 8. ctificate, & erit vobis in sanctificationē. In lapidem autē of-
fensionis, & petrā scādali, duabus domibus Israël. ¶Repro-
batis itaq; Iudæis incredulis, ponit princeps apostolorū, fide
liū, Iudęorum, omniumq; in Christū credentiū, sublime prę-
conium. *Vos autem*, ad Christum conuersi, estis, *Genus ele-*
F *ctum*, id est, ad specialem gratiam præ cæteris à deo præordi-
natum, vtpote ad fidem catholicam, cæterásq; virtutes, & ec-
2. Thes. 3. clesiastica sacramenta, vocatum atq; perductum. Non enim
Psal. 147. omniū est fides. Et dici potest de vobis illud ex Psalmo: Nō
fecit taliter omni nationi. *Regale sacerdotium*, id est, sacer-
dotes regij seu regales, videlicet Christo summo regi ac sa-
cerdoti assimilati & incorporati, ac pertinentes ad eum. Si-
quidem vt dictum est, quemadmodum Christus homo, est tē
plum dei, sacerdos ac hostia: sic Christianus fidelis est tēplū,
sacerdos ac hostia dei. Et quoniā summi regis sacerdos est, &
sacerdotium eius ad regnum ordinatur cœleste, meritò rega
lis sacerdos vocatur. ¶Deniq; omnes fideles, reges dicūtur,
seipsos per rationē regendo, passiones ac vitia superando. Sa
cerdotes quoq; dicuntur, hostiam laudis, sacrificium oratio-
nis,

nis, munera eleemosynarum,& cætera spiritualia exercitia, A
virtuosaq; opera domino offerêdo. Propterea in Apoc. fatê
tur: Christus fecit nos regnũ,& sacerdotes deo & patri suo. *Apoc. 3.*

G*ens sancta*, diuino cultui deputata, in baptismo mundata, virtutibus decorata. Quemadmodum autem lex Christi, est lex totius perfectionis: sic veri Christiani, Christi legẽ splendidè obseruantes, rectè præ cunctis populis sancta gẽs appellantur. Et tales præcipuè erant Christiani in primitiua ecclesia, quos Paul⁹ in suis epistolis tã frequẽter nominat sanctos. *Roma. 12. 1. Cor. 3. 7. 2. Tim. 1.* *Populus acquisitionis*, id est, Christi sanguine de manu inimicorum humanæ salutis ereptus, liberatus, adeptus. Venit enim filius hominis quęrere,& saluare quod perierat, vt ipsemet in Euang. protestatur: qui iterũ ait: Congratulamini mihi, quia inueni ouem quã perdiderã. Vnde in Actib. loquitur Paulus: B Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos posuit spiritus sanctus episcopos, regere ecclesiã dei, quã acquisiuit sanguine suo. Et ad Heb. Non sumus subtractionis filij in perditionem, sed fidei in acquisitionẽ animę. Inductũ autẽ præconiũ ait Moses ad populũ Iudæorũ: Quod multò excellentius cõpetit plebi Christianorum, cui maiora gratiarum charismata sunt collata. Quidam exponunt hæc specialiter de sacerdotibus euãgelicæ legis. Qui dicuntur genus electum, id est, ad cõsecrationẽ corporis & sanguinis Christi, præ cæteris cõsecrati & assumpti: quibus valde singularis dignitas, supernaturalis potestas, admirabilis ordo collata sunt: ad quos ecclesiasticorum sacramentorum confectio,& administratio pertinent. Cũ enim in Nume. Moses dicat Leuitis: Num parum C vobis est, quòd separauit vos dominus à populo & iunxit sibi, vt seruiretis ei, in cultu tabernaculi? Multò magis istud sacerdotibus Christi poterit dici. Sacerdotibus quoq; & Leuitis veteris testamẽti Ezechias rex ait. 2. Paralip. 29. Nolite negligere, vos elegit dominus, vt stetis coram eo, & ministretis ei: colatis eum,& cremetis ei incẽsum. Multò, ergo sublimius constituti in sacris ordinibus Euãgelicę legis dici possunt genus electum, qui etiam sunt regale sacerdotium, id est, sacerdotes Christi regis altissimi. Et gens sancta, quia ad eos præcipuè pertinet vita perfecta, cõuersatio exẽplaris. Quod autem sequitur, ad vtrãque expositionem congruè applicatur.

Vt virtutes annuncietis eius, id est, dei omnipotentis charitatem, pietatem, sapientiam, iustitiam, potestatem laudetis aç

D prædicetis, seu inuicem enarretis. *Qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum*, id est, de caligine ignorantiæ & peccati atque perfidiæ, ad splendorem fidei lucémque gratiæ ac virtutum vos transtulit, imò ad lumen gloriæ & ad increati
1. Tim. 6. luminis sui (quòd ipse est, qui lucem habitat inaccessibilem) beatificam visionem inuitauit. Hanc enim Christus suis promittit fidelibus, qui ad patrẽ suum ait: Pater quos dedisti mi-
Ioan. 17. hi, volo vt vbi ego sum, & illi sint mecũ, vt videant claritatẽ
Ioan. 14. meá. Et alibi: Manifestabo ei meipsum. *Qui aliquando non populus, nunc autem populus dei*, id est, ante conuersionẽ vestrá ad fidei veritatẽ, fuistis non populus dei, secundum præsentẽ iustitiá: quia non pertinuistis ad deũ per charitatem & gratiam ac debitam subiectionẽ, sed auersi fuistis ab eo, & ratione pec
E cati attinebatis diabolo, cuius membra ac ministri fuistis. ¶ Verũtamen per prædestinationem æternam omnes electi, quantũcunq; ad tempus iniqui sint, semper sunt populus dei. Sed & reprobi, omnésq; communiter homines sunt populus dei, per creationem ac prouidentiam. Nam & de talibus lo-
Esa. 1. quitur deus apud Esa. Populus meus non intellexit. In Actis
Actu 17. quoq; Paulus de bonis & malis cõmuniter protestatur: Genus dei sumus. Fideles autem & iusti sunt specialiter populus
Psal. 78. dei, iuxta illud Psal. Nos autem populus eius, & oues pascuæ eius. Quia per charitatem & gratiam deo coniuncti & subditi sunt. *Qui non misericordiam consecuti*, id est, ante conuersionem vestram nondum fuistis adepti misericordiam hanc magnam, qua facti estis membra & milites Christi. Nullus ta
F men in seculo isto expers est penitus misericordiæ dei. Nam
2. Cor. 3 & infideles ac impij misericorditer tolerantur, & expectantur à deo, vt conuertantur, atque per angelos eorum custodes retrahuntur à diuersis periculis & peccatis, quotidianis quoque beneficiis dei vtuntur. Propter quod Saluator ait:
Lucæ. 6. Altissimus benignus est super ingratos & malos. Et alibi: So-
Matth. 5. lem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Damnati etiam in inferno aliquid misericordiæ sortiuntur, quia citra condignum torquentur. Imò in omni opere dei misericordia & iustitia eius relucẽt: iuxta quod
Psal. 24. scriptum est: Vniuersæ viæ domini misericordia, & veritas. Electi tamen specialiter dicuntur misericordiam consequi,
Roma. 9 vnde & vasa misericordiæ appellantur, non autem iniqui & reprobi, qui vasa iræ vocantur. Ideo subditur, *Nunc autem*

miseri-

misericordiam consecuti, id est, gratiosè à deo vocati & conuer A
si. Donum enim dei est, non ex operibus. Istud ex Osea sum- *Roma. 5.*
ptum est, vbi dominus ait: Vocabo non plebem meam, plebé *Oseæ. 2*
meam: & nó misericordiam consecutam, misericordiam con
secutam. Quod & Paulus ad Rom. de gentiliũ conuersione *Roma. 9.*
allegat, quia de ea ad literam loquitur Oseas propheta: Inter eos verò, quibus beatissimus princeps apostolorũ hác scripsit epistolam, aliqui erant ex gentilitate conuersi, ad quos illud specialiter applicatur. Præterea quoniá tantò spiritalior debet esse Christi fidelium vita, quantò præclariora gratiarum charismata eis sunt condonata, ideo rectè subiungit & hortatur nos summus Apost. *Charissimi obsecro vos*, hoc suæ fuit profundissimæ humilitatis, ꝙ eos tam affectuosè rogauit, ꝙ B
cum autoritate pręcipere potuit. Sic Pau. Philemoni scribés:
Fiduciam, inquit habens imperandi tibi, quod ad rem perti- *Epistola*
net, propter charitatem magis obsecro. Multò nanque faci- *ad Philemonem.*
lius vincuntur, flectuntur, alliciuntur, humilitate & pietate, quàm rigore & seueritate. ¶ Obsecratio quoque est potissima species orationis. Est enim Obsecratio, per sacra rogatio.
Fitq; interdũ per sacrum increatum, vt cùm ait propheta: Se-
cundum misericordiam tuam memento mei tu, propter bo- *Psal. 24.*
nitatem tuam domine. Et Paulus ad Rom. Obsecro vos fra-
tres per misericordiam dei. Interdum per sacrum creatum, vt *Roma. 12.*
cùm dicimus, Per passionem & crucem tuam libera nos domine. Et fieri potest pariter per vtrunque, vt si dicamus: Propter infinitam pietatem tuam miserere mei deus, per omne meritum Christi. Fit autem per sacrum increatum, tanquam
per principale & superdignissimum inductiuum: per sacrum C
autem creatum, tanquam per inductiuum & medium secundarium instrumentale ac meritorium. Et quando fit per sacrum vtrunque simul, tunc est efficacissima prorsus oratio. Itaque obsecro vos, *Tanquam aduenas & peregrinos.* Fideles dicuntur aduenæ, inquantum degunt in terra non sua. Sunt enim in mundo isto quasi in exilio & peregrini, quia ad cœlestem patriam gradiuntur, prout in exordio expositionis huius epistolæ dictum est. *Abstinete vos à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam*, id est, à concupiscentiis prauis animam impugnantibus. Quia inclinant ad illicita, quæ sunt animarum saluti contraria: iuxta illud ad Galat. Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carné. Hæc enim

D sibi inuicem aduersantur. Vnde quo lex Christi diuinior spiritalióraue consistit, eò carnalia desideria, eorumque opera magis dedecét Christianos. Quia brutis assimilant hominẽ, rationem prorsus obtenebrant, & turpitudo maxima est in eis. Pariunt quoque fastidium diuinorum, & spiritualia bona faciũt homini esse insipida. Idcirco in Ecclesiastico legitur: Vinũ & mulieres apostatare faciunt etiã sapientes. Et in
Eccle.19. Osea habetur. Fornicatio, & ebrietas, & vinum auferunt cor.
Osea.4. ¶Sed posset quis dicere, Si à carnalibus desideriis abstinere oportet, ergo à desiderio ciborũ & potuũ erit cauendũ, nec licebit cõiugatis seinuicẽ cognoscere, cũ hoc sine carnalibus desideriis fieri nequeat. Et respõdendũ, ꝙ carnalia desideria propriè nominantur concupiscentiæ inordinatę, seu irrefrę-
E natæ appetitiones sensualitatis. Desideria verò gustus & tactus sub rationis ordine posita, licita sunt, & quodámodo spiritualia, vtpote moderata atq; ad debitum spiritualémq; finẽ
Roma.13. relata. Ideo hortatur Paulus: Curam carnis ne feceritis in de-
Roma.8. sideriis. Et denuò: Debitores, inquit, sumus non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Carnales igitur affectus & eorum effectus, oscula & amplexus, ludos, iocos, cachinnos, voluptates, vanitates, viléque consolationes despiciamus, neq; in rebus seculi huius mẽtem figamus, sed ad patriã fœlicitatis æternæ totis properemus præcordiis. Quemadmodũ peregrini non quærunt in via morari aut delitiari, sed ad patriam properant & aspirãt.
Luc.6. Istud ad omnem pertinet Christianum, cũ dicat Saluator: Vę
F vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc,
Gala.5. quia plorabitis. Vnde ad Gal. inducitur: Qui autẽ sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Itaq; in cibo, potu, somno, vestitu, & cæteris ad corpus spectãtibus, nõ superfluitatẽ aut voluptatẽ, sed necessitatem quæ-
1. Tim.6. ramus: quẽadmodũ vas electionis hortatur: Habẽtes alimẽta & quibus tegamur, his cõtẽti simus, Propter quod Sapiẽs de-
Prou.30. precatur: Tribue tantũ victui meo necessaria. Cùm igitur regali ac sacerdotali simus nomine insigniti, vitiorũ iugo subiici dedignemur, ne à condonata gratiæ nobilitate, promissæque gloriæ sublimitate degeneremus. Nempe, vt asserit Be-
Beda. da, hoc in vita hac inter electos & reprobos solet distare, ꝙ electi

electi tantò minus gaudiis delectantur caducis, quantò plus perpetua gaudia præstolantur: reprobi verò hîc patriam habét, quia terrenis & carnalibus magis quàm spiritualibus inhiant. Ideo post hanc vitam in perpetuum relegantur exiliũ. A

Conuersationem vestram inter gentes habentes bonam, id est, virtuosam & exemplarem. *Vt in eo quod detrectant de vobis tanquam de malefactoribus*. Carnales enim & impij vituperant iustos, & detrahunt eis quorum virtutes assequi nolunt, quéadmodum in Prouer. legitur: Ambulans recto itinere & timés deum, despicitur ab eo qui infami graditur via. Et rursus Salomon contestatur: Viri sanguinum oderunt simplicem. Iob quoque ait: Deridetur iusti simplicitas. Et in Eccle. scriptum est: Abominatio superbo, humilitas. *Ex bonis operibus vos cõsiderantes*, id est, opera vestra euidenter excellentérque virtuosa pensantes, & ex eis ipsa veritate cõuicti, bonos vos esse recognoscentes, *Glorificent deum in die visitationis*, id est, deũ in suis seruis collaudent, atque ex puritate & eminentia vitæ seruorum, sanctitatem domini pensent ac fateantur, in die visitationis, cùm corda eorum irradiauerit ac visitauerit gratia spiritus sancti, dum, scilicet, ex prædicta consideratione compuncti fuerint & conuersi. Vel in die iudicij, cùm viderint remunerationem iustorum, & velint nolint, fateantur sanctitatem atque iustitiam Dei. Hoc est, quod Chistus docet ac iubet: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant bona facta vestra, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. ¶ Proximis enim debemus bonum exemplum, & deo conscientiam mundam: quia tenemur proximos spiritaliter semper diligere, idcirco tenemur eorum scandalizationem vitare, & ipsos ædificare. Deum quoq; tenemur pro viribus honorare in nobisipsis ac aliis. Ideo debemus alios pro posse ad dei venerationem verbis & factis inducere: quod agendo, ipsum sanctificare, magnificaréque dicimur. Qui verò alios scandalizant, & impiè cõuersantur, deũ, quãtum in ipsis est, vilificare & maculare ferũtur. Propter quod deus per Ezechiel. ait Iudæis. Cõmaculastis nomẽ sanctum meũ. Et iterũ: Polluistis nomen meum in gentibus. Denique omnia ista, videlicet à carnalibus desideriis abstinere, exemplariter cõuersari, deum in se ac aliis honorare, ad prælatos & sacerdotes, ad religiosos & prædicatores potissimè pertinent.

Prou.14. *Prou.30.* *Iob.12.* *Eccle.13.* B *Mat.5.* C *Mat.22.* *Ibidem.* *Ezech.16.* *Psal.13.* *Ezec.39.* *Ibidem.*

D Explanatio residui huius capitis. *Subiecti ergo estote.*

ARTICVLVS QVINTVS.

Vcusque introduxit sacratissimus Petrus documenta, ad vniuersos fideles spectantia, nũc certis personis ac diuersis suppositis, speciales tradit doctrinas ac iussiones, quatenus vnusquisq; secundũ suæ exigentiá vocationis ambulet digne deo. Diuersi nanque ad diuersa sunt obligati, secundum varias conditiones & proprietates, quæ eis conueniunt. Itaq; ait: *Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter deũ*, hoc dupliciter explanatur. Primò, per omnem humaná creaturá intelligendo omné hominé. Ná omnis homo, inquantũ ad dei imaginem factus est, ad æterná fœlicitaté creatus, & Christi passione redemptus, aliquo modo est honorádus. Præsertim quia humana natura in dei vnigenito ad esse *supersubstantiale verbi æterni assumpta est in vnitatem personę. Quilibet etiá, secundũ aliquam sui cõsiderationé, potest se alio quolibet, secundũ aliquam illius considerationé, reputare inferiorem. Sicque alteri cuilibet se potest ex humilitate aliquo modo subiicere, & hoc propter deum, & propter ipsius honoré & quia hoc complacet ei, & quoniá eius imago resplendet in homine. Hinc loquitur Paul. Honore inuicé præuenientes; Et rursus: Per charitatem seruite inuicem. Ad Phil. quoq; Nihil (inquit) agatis per contentioné, neq; per inané gloriam, sed per humilitaté superiores sibi inuicé arbitrantes. Hinc & Christus ait: Si ego laui pedes vestros dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Et alibi: Qui maior est vestrũ, sit vester minister. Propterea quoque in Eccle. scriptum est: Quátò magnus es, humilia te in omnibus, & coram deo inuenies gratiá. ¶ Secundò, exponitur intelligendo per omnem humaná creaturam, omnem præsidentem, sicq; Beda exponit, dicendo, omni humanæ creaturæ, dicit omni hominum dignitati, omni principatui: quá expositionem sequitur Glossa. Illis ergo debet se omnis inferior subdere propter deũ, in quantũ eius repræsentant personá seu eius vicarij sunt in terra, & quoniam deus id exigit, atque vt bonum æternũ cõsequamur finaliter pro beatitudine obiectali, hoc est, propter deum fruitiuè ac æternaliter possidendum, & item propter eum nunc honorandum, vt scilicet, eum in suis venere-

mur

Marginalia: Coloss.1. — Gene.1. — E — *Personale. — Roma.12. — Gala.5. — Philip.2. — Ioan.12. — Mat.20 — F — Eccle.3.

mur ministris, quibus locutus est: Qui vos audit, me audit: & A
qui vos spernit me spernit. Ideo ad Romanos dicitur: Om- *Luc.10.*
nis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non enim *Rom.13.*
est potestas nisi à deo. Itaque qui resistit potestati, dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi damnationẽ acquirunt. *Siue Regi quasi præcellenti*, id est, regi tanquam eminenti principi debent se subditi eius subiicere, eíque obedire in his, quæ cathedram suam concernunt, seu suum respiciunt principatum: quæ vtique non sunt contra dei honorem, nec contra bonum iustitiæ. *Siue Ducibus tanquam ab eo missis*, id est, inferioribus principib9 officiatiísque regum debet se homo subiicere, & eis parere in his quæ eis ritè commissa sunt, nec eorum potestatem seu iurisdictionem excedunt: idcirco subiungitur. *Ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum*, id est, ad hoc à rege directis vt prauorum vitia vl- B
ciscantur, iustísque laudem ac dignam mercedem rependant. Ad hoc enim mittendi sunt, quamuis frequenter ad alia dirigantur agenda. Quia multoties reges potestate abutuntur collata: quæ tamen eis collata est, vt malos per pœnas coërceant, peccata extirpent, subditos ad virtutes inducant, & bonum conseruent commune. Propter quod ad Roma- *Rom.13*
nos fertur: Principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem nõ timere potestatem, fac bonũ, & habebis laudẽ ex illa: dei enim minister est tibi in bonum. Si autẽ malè egeris, time. Non enim sine causa gladium portat: dei enim minister est, vindex in iram ei, qui malè agit. *Quia sic est voluntas*, id est, doctrina ac iussio *Dei, vt benefacientes*, id est, præfato modo obedientes, *Obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam*, id est, peruersos ac perfidos seu im- C
pios præsidentes per vestram obedientiam virtuosámque vitam reprimatis à detractione ac cæteris vitiis: quæ inciderẽt, si vos obedientes terrenæ potestati conspicerent. Vnde bene agendo subtrahitis eis obloquendi materiam, & vestra bonitate ac sapientia eorum improbitatem insipientiámque cõuincitis, quantum in vobis est, ita quòd rationabiliter contradicere nequeunt. Quamobrem ad Titum loquitur Pau- *Titum 2.*
lus: In omnibus temetipsum præbe exemplum bonorum operum, verbum sanum sit & irreprehensibile, vt is qui ex aduerso est, vereatur, nihil mali habens loqui de nobis. Ad E- *Ephes.2.*
phesios quoque: Sitis (inquit) sine querela, simplices filij dei,

D in medio nationis prauæ atque peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria mundi, verbum vitæ continentes. Et alibi:
2.Cor.6. Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum. *Quasi liberi*, id est, ea quæ dicta sunt adimplete, quasi verè liberi libertate spirituali, quæ est immunitas à iugo diaboli & seruitute peccati, à quibus per Christi gratiam estis erepti. Propter quod ipsemet Christus de
Ioan.8. seipso fatetur. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. *Et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem*, ordo verborum & sensus sunt: Non quasi habentes libertatem, velamen malitiæ, hoc est, libertatem præfatam non veritatis, nec assumatis in velamen seu excusationem, aut palliationem erroris aut prauitatis: putando quòd ideo nõ debeatis esse subiecti ter-
E renis aut infidelibus dominis, quia à Christo constituti estis in libertate. Hæc enim libertas prædictæ subiectioni nõ derogat, sed seruituti peccati atque diaboli. ¶ Quidam verò dixerunt se non obligatos dare tributum, aut perfidis, terrenísve principibus subiacere, quoniam filij dei & liberi facti fuerunt per Christi baptismum. Quod fuit erroneum, cùm dicat Saluator: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ
Mat.22. sunt Dei Deo. ¶ De hac libertate dicta sunt multa super illud Iacobi: Qui auté perspexerit in lege perfectę libertatis,
Iacobi.1. & cætera. *Sed sicut serui dei*, id est, sicut deo veraciter subditi. Deus nanque requirit, vt potestati ab ipso collatæ rectè obediatur. ¶ Denique libertatem suam in velamen assumunt malitiæ, qui tátò irrefrẹnatius peccãt, quo minus humanæ po
Sap.6. testati subdũtur, vt praui prælati, principésque iniqui faciũt,
F in quibus nõ est timor dei nec pensant illud sapientiæ. Altissimus citò & horrendè apparebit vobis: quia iudicium durissimum in his qui præsunt fiet. Qui auté verè sapientes & timorati sunt, tátò virtuosius cõuersantur, quò minus se vidẽt hominibus subditos, ac magis diuino iudicio reseruatos, quò etiá pluribus pręsident, atq; pro pluribus daturi sunt rationẽ.
Gala.5. Hinc loquitur Paulus: Vos in libertatẽ vocati estis fratres, tãtum ne libertatẽ in occasionẽ carnis detis. *Omnes honorate*,
Gene.1. in quantũ ad dei imaginẽ sunt creati, & propter alias rationes iam tactas. Impij tamen, secundũ quod tales, sunt contẽ-
Psal.14. nendi, sicut de iusto ait propheta: Ad nihilũ deductus est in
Prou.19. cõspectu eius malignus. Et in Prouer. habetur: Abominãtur iusti virũ impium. Veruntamen iudicãdo de aliis, an sint tales

necesse est grandi vti discretione, atq; custodia, *Fraternitatē* A
diligite, id est, fratres seu proximos, præsertim Christi fideles
ac virtuosos: cū asserat Christus: Hoc est præceptum meum, *Ioan.15*
vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. *Deum timete*, filiali timo-
re, ne eum offendatis, inhonoretis, & ne ab eo separemini, cū
ipse sit summum, & incomparabile bonum. Propter quod ait
Saluator: Eum timete qui habet potestatem corpus & animā *Matt. 10*
perdere in gehennam. Et apud Esaiam inducitur: Dominum *Esa. 8.*
exercituū sanctificate, ipse pauor vester, & ipse terror vester.
Hoc sanctus Iob eminenter impleuit, qui fassus est: Deus so- *Iob.23*
lus est, & cogitationem eius nemo auertere potest. Idcirco *Ioo.31*
considerans eum timore solicitor. Et rursus. Semper (inquit) *Psal. 65.*
quasi tumentes super me fluctus timui deum. Et certè si consi *Roma. 1*
deremus quàm terribilis sit deus in consiliis super filios homi *Hebr. 14.*
num, quàm incomprehensibilia sint iudicia eius, quàm horren B
dum sit incidere in manus eius, timebimus eum timore ingen
ti, incomparabili, incessanti. *Regem*, id est, terrenum princi-
pem *Honorificate*, ei obediendo in his quæ sui sunt officij.
Quemadmodum autem deus honorandus est cultu latriæ, sic
homines honorificētia duliæ. Hæc autem iam dicta ab exor-
dio huius articuli, secundū Bedam intelliguntur de Christia-
nis liberis, seruos sub se trahentibus, tamen principi terreno
& ducibus eius subiectis. Quę autē sequuntur, exponēda sunt
de seruis duntaxat. *Serui*, ô vos ministri conductitij siue em
pitij, *Subditi estote in omni timore*, id est, perfecta & filiali for-
midine, *Dominis*, temporalibus, *Non tantum bonis*, id est, vir-
tuosis interius, *Et modestis*, id est, ordinatis & exemplaribus fo
ris: *Sed etiam dyscolis*, id est, indisciplinatis & iniquis, quādiu C
non iubent vltra quàm se extendit eorum iurisdictio, siue do
minium. Vnicuique nanque obediēdum est in his, quæ præsi
dentiæ suæ respiciunt cathedram. ¶ Sed his obiici potest il-
lud. Prouer. Qui timet hominem, cito corruet. Et quod rur- *Prouer.29*
sus Salomon fatur: Fili honora deum, & valebis: præter eum *Prouer. 7.*
verò ne timueris alienum. Ex quibus sequi videtur, quòd nō
sit hominibus cum timore obediendum aut seruiendum. Et
respondendum, quòd timere hominem secundum se, nō per
respectum ad deum, & secūdum ordinem æquitatis, vitupera-
bile existit, & diuersorum occasio vitiorum. Homines verò ti
mere in deo, secundū deum, & propter deū, in quantum sunt
eius vicarij, sunt aliquid diuinæ proprietatis participantes, est

D laudādum. Sícque intendit princeps Apostolorū vt dominis temporalibus obediatur cum timore dei filiali & casto, non cum timore carnali humano Illud enim meritorium est, non istud. Omnia quippe cū huiusmodi timore Dei agenda sunt, ne scilicet, eū in aliquo offendamus. Vnde hanc ipsam senté-
Ephes. 6 tiam Paul. ad Ephes. clarius exprimit dicens: Serui obedite dominis carnalibus, cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo, nō ad oculum seruientes quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei, ex animo, cum bona volūtate: seruientes sicut domino, & non quasi hominibus: scientes quoniam vnusquisque quod fecerit bonū, hoc percipiet à domino, siue seruus, siue liber.
E Ex quibus ostenditur, quòd temporalibus dominis obediendum ac seruiendum est, principaliter atque finaliter propter cœlesté fœlicitatem & Dei honorem, ex charitate cum diuino timore. Deinde subditur ratio, cur etiam sit discolis dominis propter deū formidolosè obediendum. *Hæc est enim gratia*, id est, res deo grata, accepta & gratiosa. *Si propter consciētiam Dei*, id est, propter bonam coram deo conscientiam habēdam, *Sustinet quis tristitias*, id est, persecutiones, pœnas, iniurias, quæ solent inferre tristitias patienti. *Patiens iniustè*, id est, eas æquanimiter tolerans, absque suis demeritis. *Quæ est enim gratia*, id est, quod meritum vobis debetur, vel quid deo acceptum peragitis, *Si peccātes & colaphizati suffertis*, id est, si correctioné pro vestris peccatis patimini à dominis vestris?
F quasi dicat, nihil. Quia de iure pœna debetur culpæ. *Sed si*
Deut. 25 *benefacientes patienter sustinetis*, tribulationes vobis iniustè inflictas, *Hæc est gratia*, id est, res valde accepta, *Apud deum.* talis nanque sustinentia satisfactoria est pro peccatis in deum commissis, & meritoria gratiæ amplioris in via, ac gloriæ plenioris in patria. Per eá quoque conformantur homines Christo iniustissimè passo. Ideo subditur, *In hoc enim vocati estis*, id est, ad fidem & legem euangelij gratiosè adducti, vt sitis in aduersitatibus iniustè inflictis patientes, propter quod Chri-
Ioan. 15 stus ait discipulis: Si me persecuti sunt, & vos persequentur: Quia non est seruus maior domino suo. Et denuo protestatur: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Tanquam dicat,
Ibidem. Sicut à patre diligor, & nihilominus aduersis in seculo isto affligor: ita vos diligo, & tamen tribulationibus vos expono.
2. Timo. 3 Hinc Paul. fatetur: Omnes qui volunt piè viuere in Christo, persecu-

persecutionem patientur. ¶Sed prænductis obiici potest, A quia pro peccatis propriis in hac vita puniri, meritorium esse videtur, cùm non puniat deus bis in idipsum vt secundum antiquam translationem habetur apud Naum prophetam, vbi nostra habet translatio, Non consurget duplex tribulatio. Alioquin pœnitentia, seu emendatio in confessione iniuncta, non esset satisfactoria, ac meritoria, cùm tamen omne quod ex charitate quis agit ac sustinet, meritoriũ asseratur. Respondetur, quòd secundum rigorem iustitiæ pati debitam pœnam pro culpa propria, non est meritorium, habendo respectum ad cohabitudinem pœnæ & culpæ inter se. Veruntamen inquantum quis pœnam illam pro suis culpis, spõte ex charitate cum contritione acceptat, ac suffert ad Dei honorem, in illatæ ei iniuriæ recõpensam, meritorium perhibetur. B Cùm itaque tã acceptum sit deo iniurias absque propria culpa æquanimiter ferre, meritò obediendum est etiam discolis dominis, cum timore, quamuis nonnunquam molesti & iniuriosi sint suis ministris. ¶Denique triplex est patientiæ gradus. Primus, pro culpis propriis correptiones & correctiones patienter sufferre. Secundus, absque propria culpa pati libenter aduersa, non tamen pro iustitia. Sicut religiosi interdum à suis patribus corripiũtur, vt probentur, exerceãtur, perfectíque fiant. Tertius, absque propria culpa pro iustitia ea ęquanimiter tolerare. Primus, gradus est bonus, secundus melior, tertius optimus & perfectus. Consequenter exemplo Christi docet beatissimus Petrus patientiam plenam & beneficia Christi commemorat. C *Quia & Christus passus est pro nobis*, id est, pro nostra salute, pro nostris peccatis delẽdis, pro gratia multiplici nobis promerenda, pro gloria nobis impartiẽda. Propter quod ait apud Ioannem: Animam meam pono pro ouibus meis. Et per Esaiã loquitur deus pater: Propter scelus pœpuli mei percussi eum. *Vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius*, id est, eius intuitu & amore sustineatis libenter aduersa, quoniam serui & membra suo capiti domino debẽt se conformare. Propter quod ipsemet ait, Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Et rursus: Qui nõ baiulat crucem suam & sequitur me, non est me dignus. Hinc ait Ioannes Apost. Qui se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Cũ dixisset sanctus Petrus: Christus passus est pro

Ioan. 10
Esa. 53.
Luca. 6
1. Ioan. 2

D vobis, cur adiecit vobis, & nō potiꝰ nobis nisi forsitan vt exhortatio sua cordibus eorum quibus scripsit, fortius inculcaretur. *Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.*
Esa.53 Hoc idem apud Esa. scriptū est. Fuit enim deus & homo omniúmque saluator. Idcirco nequaquam decuit, culpam esse in eo. Fuítque eius humanitas ab incarnationis exordio perfectissimè confirmata in bono. *Qui cum malediceretur*, à Iudęis dicentibus, Blasphemauit Reus est mortis: & Crucifigatur.
Luca.23 *Non maledicebat eis, cum pateretur, non comminabatur*, imò pro crucifixoribus suis orauit, & tanquam agnus coram tondente obmutuit. *Tradebat autem iudicanti se iniustè*, id est, Pilato, qui ipsum iniustè adiudicauit morti dirissimæ, permisit se tradi à Iudæis. Imò & sponte ac libentissimè iuit ad ipsum ex ardentissima charitate & obedientia summa, qua pro nobis pa-
E ti optauit, prout deus pater disposuit. Ideo loquitur Esaias:
Esa.53 Tradidit in mortem animam suam. Et ipsemet loquitur. Ne-
Ioan.10 mo tollit animam meam à me, sed ego pono eam. *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum*, id est, pœnam amarissimam pro nostris peccatis in cruce sustinuit, in proprio corpore immaculatissimo, tenerrimo ac nobilissimè complexionato, ideóque maximè perceptiuo doloris & summè pas-
Esa.53 siuo. Hoc est quod loquitur Esaias: Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit: & deus posuit in eo iniquitatem omnium nostrûm. *Vt peccatis mortui*, id est, à vitiis expurgati, *Iustitiæ viuamus*, id est, virtuosis actibus si-
F mus intenti ac subditi Et Christo, qui est iustitia vera, in omnibus obsequamur. Ipse enim factus est nobis à deo iustitia,
1.Corin.1. & sanctificatio & redemptio, vt asserit Pau. De quo & per E-
Esa 56 saiam loquitur dominus: Propè est iustitia mea vt reueletur. *Cuius liuore sanati sumus*, à vitiis, quæ sunt animarum infirmitates. *Eratis enim aliquando sicut oues errantes*, scilicet ante cōuersionem vestram ad Christum. Omnia autem verba ista quasi
Esa.53 ex Esaia sumpta sunt. vbi & legitur: Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit. Psalmista quo-
Psal.118 que, Erraui, inquit, sicut ouis quæ periit. *Sed conuersi estis nūc ad pastorem & episcopum animarum vestrarum*, id est, ad Christum, qui multiplici alimento animas vestras alit ac roborat, videlicet proprio corpore & sanguine, pane bonæ operationis, pane lachrymarum & compunctionis, refectione cōtemplationis, dulcedine internæ consolationis. Qui etiā episco-

pus

pus animarum vocatur, id est, earum saluti intētus, seu super- A
intentor salutis earum: Episcopus quippe superintendens in-
terpretatur. ab epi, quod est supra, & scopos intentio. Alia li-
tera habet ad pastorem & visitatorem animarum vestrarum. *Lucæ.* 1
Nam Christus visitauit nos oriens ex alto. Qui & quotidie *Roma.* 7
visitat animas electorum luce gratiæ ac miserationum suarū.
Ipse quoque Saluator est rex & pontifex noster, aduocatus
interpellans pro nobis. De quo ad Hebræos fertur: Christus *Hebr.* 4
eo quòd maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotiū.
Vnde & saluare potest in perpetuum, accedens per semetip-
sum ad deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.

¶Expositio III. Cap. *Similiter & mulieres subditæ sint viris suis.* ARTICVLVS SEXTVS. B

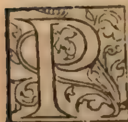

POST instructionem dominorum, & seruo-
rum, iam informantur coniugati. *Similiter &*
mulieres subditæ sint viris suis. Vir enim (vt asserit
Paulus) caput est mulieris. Idcirco spectat ad vi
rum regere mulierem. In rebus domesticis, & in *1. Corin.* 8
regimine domus, ac dispensatione possessionum est vir prin-
cipalis. Nam & naturaliter, atque vt plurimum, viri sunt mu-
lieribus prudentiores, constantiores & fortiores in ratione.
Mulieres autem plerunque molles sunt & mente instabiles, ac
inopes in cōsulendo. Vnde in Genesi dictum est mulieri: Sub *Gene.* 3.
viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Veruntamen subie C
ctio vxoris sub marito nō est pœnit⁹ talis, qualis serui sub do
mino suo, sed inter talē subiectionē & æqualitatē medio mo
do se habet, vt etiā docet Philosophus. In quibusdā namque
æquales sunt, præsertim quo ad debiti petitionem & redditio
nem. Propter quod deus in exordio fecit mulierē non de ca-
pite aut pede viri, sed de latere ei⁹, vt eam habeat pro socia, & *Gene.* 2.
iuxta se collocaret in lecto & mēsa. Hinc fœminæ sine virorū
consensu nō possunt magnas eleemosynas facere, aut multū
abstinere & vouere vel peregrinari. Debent ergo viris suis es
se subiectæ in licitis & honestis, prout ius matrimonij exigit,
quantum ad ea in quibus superioritas viri super suam coniu-
gem se extendit, puta in pertinentibus ad regimen domus.
¶Denique subditur ratio huius subiectionis, vtputa fructus
inde proueniens. *Vt si qui non credunt verbo*, id est, si aliqui vi-

D ri verbo euangelicæ prædicationis non credunt, nec per prædicationem conuerti possunt. *Per mulierum conuersationẽ sine verbo lucrifiant*, id est, per virtuosam suarũ vxorum vitam, sine prædicatione, cõuertantur ad Christum. *Considerãtes in timore sanctã conuersationem vestram*, id est, viri pensantes sanctã vitam vestram, quam in dei timore filiali habetis, ô mulieres. Sícque ex consideratione virtuosæ cõuersationis per pẽdant veritatem fidei Christianæ, ac puritatẽ euãgelicæ legis. Quoniam sicut operatio arguit formam, sic conuersatio fidem ac legem. Possent hîc aliqua introduci de cohabitatione coniugatorũ disparis cultus, an licita sit. Ad quod ex dictis doctorum est respondendum, quòd dispar cultus impedit matrimonium, ita quòd impedit contrahendum, dirimítque contractum. Qui autem in infidelitate pariter contraxerũt, ita quòd tempore contractus coniugalis ambo infideles fuerunt, in ecclesia primitiua simul habitare permittebantur quanuis alter eorum, vir aut mulier, conuertebatur ad Christum. Et hoc ex spe alliciendi comparem ad fidei veritatem, dummodo infidelis compar seu cõiunx sine blasphemia Christi voluit cõmanere. Tamen fidelis coniunx nõ fuit præcepto astrictus ad cõmanendum: sed fuit consilium, præsertim quãdiu fuit spes de comparis conuersione. Si verò infidelis asseruit se velle cõuerti, non licuit fideli coniugi cõthoralem infidelẽ relinquere intra tempus determinatũ. Nunc autem obduratis Iudæis atque Gẽtilibus, sacri canones prohibent cohabitationẽ cõiugum disparis cultus, præsertim dum non est certitudo nec spes multum probabilis de infidelis cõthoralis cõuersione. Si autem esset certitudo aut spes multum probabilis, possent sustineri simul ad aliquantulũ tempus. De hac re scribit ad Corinth. Paulus multa, inter cætera dicens: Si quis frater (id est, Christianus) vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si quæ mulier (supple fidelis) virum habet infidelẽ, & hic consentit habitare cũ illa, non dimittat virũ. Sanctificatus est enim, id est, ad fidẽ cõuersus vir infidelis per mulierem fidelem. Et sanctificata est mulier infidelis id est, conuersa per virum fidelem. *Quarum sit non extrinsecus capillatura*, id est, crinium compositio, seu conuolutio aut circũligatio foris apparens ad oculum. Cùm hoc sit pompæ & curiositatis indicium, ac libidinis prouocatiuũ. *Aut circundatio auri*, id est, decoratio ex auro, argento, aut margaritis.

Simile de fide.

E

F

1. Cor. 7

margaritis. Quæ humilitati & simplicitati Christianæ religionis non cōsonat. Quia vt sanctus ait Basilius, Quicquid in talibus ad necessitatem vel vtilitatem non attinet, vanum superfluumq; censetur. Ideo subditur. *Aut indumenti vestimentorum cultus*, id est, mulieres non habeāt cultū, hoc est, immoderatum ornatum indumenti, id est, tegumenti vestimentorum quæ induunt. ¶ Circa hoc venerabilis Beda allegat verba sancti Cypriani dicentis: Serico & purpura indutæ, Christum induere non possunt. Auro & margaritis & monilibus decoratæ, ornamenta cordis & pectoris perdiderūt. Quòd si beatus Petrus mulieres admonet coërcendas, atque ad ecclesiasticam disciplinam religiosa obseruatione moderādas, quæ excusare cultus suos solent per suos maritos, quātò plus id obseruare virginem fas est, cui nulla ornatus sui competit venia, nec deriuari in alterum possit mendacium culpæ, sed sola ipsa remaneat in crimine? *Sed qui absconditus est cordis homo*, id est, homo interior, videlicet anima rationalis. Vnde & Paulus fatetur: Licet is qui foris est, noster homo corrūpatur: tamē is qui int⁹ est, renouatur de die in diē. Hic, inquam, homo interior, ornetur *In incorruptibilitate quieti & modesti spiritus*, id est, in parte sua superiori, videlicet intellectuali, quæ incorruptibilis est atque perpetua: ita vt mens spiritaliter pura & integra sit, atque per fidem, spem, & charitatem virgo & sponsa sit Christi. Virginitas siquidem mentis potest quotidie recuperari: vt quæ adultera fuit diaboli per peccata, sponsa fiat dei per virtutes & dona, quæ faciunt animam spiritualiter incorruptam, virginalem & integram. De qua incorruptione scriptum est: Incorruptio facit proximum esse deo. *Qui*, spiritus rationalis. *In conspectu dei est locuples*, id est, verè & spiritaliter diues, quando prætacto modo virtutibus earúmque actibus perornatur. Verę nāque diuitiæ hominis sunt, gratia, sapientia, virtutes, dona & actus copiosi procedentes ex illis. Quæ diuitię homini inuito auferri non valent. Vnde Corinth. loquitur Paulus: In omnibus diuites facti estis in Christo, & in omni verbo, & in omni sapientia. Hinc taliter diuiti (puta homini virtuoso) dicitur in Apocalypsi: Scio tribulationem & paupertatem tuā, sed diues es. Similiter ad Corint. habetur: Altissima paupertas eorū abundauit in diuitias simplicitatis eorum. Ecōtrariò homini defectuoso rursus in Apoc. dicitur: Dicis quia diues

[Margin: A; *Cyprianus*; B; 2. Cor. 4.; C; *Sapien*. 6.; 1. Cor. 1.; *Apo*. 2.; 2. Cor. 8.; *Apoc*. 3.]

D sum, & nullius egeo: & nescis, quia tu es miser & miserabilis, pauper, cęcus, & nudus. ¶ Porrò spiritus hominis rationalis, seu animus, est quietus, quando tumultu caret passionum ac strepitu vitiorum. vtpote virtutibus moralibus decoratus ac reformatus. Dicitur quoq; quietus, in quantum est diuinorū contemplatiuus, atque in deo fixus ac stabilis. Nam vita con templatiua vocatur vita quieta & secreta. Dicitur item modestus, quando in actibus suis discretionem obseruat, & mo

1. Cor. 14. deratè se habet, quemadmodū admonet Paulus: Omnia (inquiēs) decēter, & secūdū ordinē fiant in vobis. Qui iterū ex-

Philip. 4. hortatur: Modestia vestra nota sit omnibus hoībus. Deniq; hanc ipsam principis Apostolorum doctrinam ponit & vas

1. Tim. 2. electionis, cùm ait ad Timotheum: Volo muleres esse in ha-

E bitu ornato (id est, humili & decenti) cum verecundia & sobrietate, ornantes se, non in tortis crinibus, in auro aut margaritis, vel veste preciosa: sed quod decet mulieres, promittē tes pietatem per opera bona. Hinc & Pythagoras philoso-

Pythagor. phus dixit: Vera matronarū ornamēta pudicitiā esse, non vestes. Præterea quàm detestanda sint prætacta fœminarum ac virginum decoramenta, constat ex eo quod apud Esaiam le

Esaiæ. 3. gitur: In die illa auferet deus ornamenta calceamētorum, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelides, & murenulas, & olfactoriola, & inaures, & annulos, & gēmas in fronte pēdentes, & mutatoria & palliola, & specula, & theristra. Et erit pro suaui odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro crispāte crine caluitium, &

F pro fascia pectorali cilicium. ¶ Circa pręhabita quęritur, an mulieres mortaliter peccēt in ornamētis præfatis & preciosis curiosisq; vestibus? Ad hoc respōdet Albertus. Quædam mulieres se ornant exterius atq; interius, & excusantur quatuor modis. Primò, si ornēt se quatenus viros suos ab adulterio retrahant. Secundò, si ornēt se quatenus viris suis præcisē cōplaceant. Tertiò, si ornēt se propter decentiā status maritorū suorum, ne viri sui reputētur viliores. Quartò, si ornent

Iudith. 10. se propter cōmune bonum, sicut ornauit se Iudith, quatenus populum Israëliticum de manibus erueret Holofernis. Quædā verò mulieres se ornant interius, quarū magna est virtus & laus. Quædā autem se ornāt solum exterius, quæ in præfatis ornamentis & vestimētis nō excusantur à culpa. Quoniā negligunt ad quæ tenētur, nec ad debitum finē referunt suos

ornatus,

ornatus', atque carnaliter complacere, & alios prouocare A intendunt. ¶ Insuper secundum Albertum, in prædictis cõtingit peccare quinque modis. Primò, in nimia preciositate, dicente Gregorio: Nemo putet in studio preciosarum ve- *Gregorius* stium deesse peccatum. Secundò, in mollitie & suauitate, eò quòd vita hominis debeat esse in pœnitẽtia & ploratu. Hinc veritas protestatur: Ecce qui mollibus vestiuntur, in domi- *Matt. 11.* bus regum sunt. Tertiò, in nimia speciositate. Quartò, in nimia curiositate. Propter quod in Ecclesiastico inducitur: *Eccl. 9.* Auerte faciem tuam à muliere compta. Quintò, in superfluitate. Propter quod ait beatissimus Ioannes Baptista: Qui habet duas tunicas, det non habenti. Potest autem addi & sex- *Lucæ. 3.* tus modus, puta in exquisita nouitate, cum per Sophon. do- *Sophon.* minus dicat: Visitabo super omnes, qui induti sunt veste peregrina: Imò sunt & alij modi diuersi, quibus peccatur in vestibus, puta in nimia longitudine, similiter in nimia breui- B tate. Item in amplitudine immoderata, atque in constrictione valde arcta: sed & in coloribus exquisitis aut mixtis seu variis, & in laciniis, aliísque scissuris seu fissuris. ¶ Nec putandum, quòd solis fœminis ista prohibeantur, imò prohibentur & viris ac iuuenibus, etiam magis quàm fœminis, quoniam in eis magis peccãt, quàm mulieres aut virgines, quemadmodum in cæteris: cùm sint fortiores in ratione quàm fœminæ: & plura à deo sortiti sint dona, quàm fœminæ: teneãtúrque fœminis esse in omnibus exemplares, tanquam caput earum. Idcirco vt ait Gregorius: Pensate, quæ culpa sit *Gregorius* hoc viros appetere, à quo pastor ecclesiæ curauit fœminas C prohibere. Imò vniuersaliter omnibus Christianis, vtriusque sexus, vitandæ sunt omnes immoderatæ curiositates, põpositates, preciositates, superfluitates in ornamentis ac vestibus: cùm dicat Hieronymus. Si vir aut mulier se ornauerit, & *Hierony.* vultus hominum in se prouocauerit, quanuis nullum malum inde sequatur: tamen æternum supplicium patietur. Quia venenum propinauit si fuisset qui biberet. Ex quo innotescit, quòd sit mortale peccatum. Nam & talis discrimini se committit, nec veretur quod ait Saluator: Væ homini, per quem *Matt. 18.* scandalum venit. Non ergo quærat Christianus vestibus cõplacere, sed moribus. Cùm in Ecclesiastico scriptum sit: In *Eccle. 11.* vestitu ne glorieris vnquam. ¶ Qui autem se ornant aut liniunt, intentione ac desiderio complacendi hominibus, aut

D quempiam prouocandi, animas suas diabolo offerunt. Spiritaliter ergo ornent se fœminæ decore virtutum. Nam subditur. *Sic enim aliquando*, vtpote tempore legis naturæ. *Et sanctæ mulieres, sperantes in domino*, non in ornatu vanissimo, aut diuitiarũ incerto. *Ornabant se*, virtuosis operibus. *Subiectæ proprijs viris*, iuxta sensum expositionis inductæ. *Sicut*
Gene. 8. *Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans*, dicens: Postquã consenui, & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? *Cuius estis filiæ*, per imitationem virtutum: ideo sequitur

Benefacientes, & non timentes vllam perturbationem, id est, per vos orituram in domibus vestris, eo quòd pacificè, virtuosè & discretè, instar Saræ, habeatis vos cum maritis vestris ac cæteris. Vel, non immoderatè formidantes perturbationes, quæ
E ab aliis poterunt concitari; nec tribulationes quæ vobis possunt inferri: cùm multæ sint tribulationes iustorũ: & omnes in Christo piè viuentes patiantur interdum persecutiones. Contra quas debemus clypeo patientiæ semper esse armati. Si ergo in lege naturæ tam virtuosè habebant se fœminæ, multo magis in lege gratiæ ita habere se debent. Legitur quoque
2. Reg. 3. que secundo Regum: quod filiæ Dauid regis vestibus vtebãtur talaribus. Consequenter docet princeps apostolorum maritos, qualiter ad suas se habeant coniuges. *Viri similiter* id est, virtuosè, *Cohabitantes secundum scientiam*, id est, cum vxoribus demorantes discretè & circunspectè, ne eas scãdalizetis: quia ad malum procliues sunt. *Quasi infirmiori vasculo muliebri*, id est, mulieribus vestris, tanquam vasculis naturaliter
F fragilioribus, & imperfectioribus in donis naturę, quàm sunt viri. Nam & corpore sunt communiter viris debiliores propter mollitiem complexionis. *Impartientes honorem*, nõ solùm quia eiusdem secum sunt speciei, vtpote ad dei imaginem similitudinémque productæ: sed etiam, *Tanquam cohæredibus gratiæ vitæ*, id est, participibus gratiæ vobis collãtæ, & ad eandem beatitudinem ordinatis. ¶ Ad eandem nanque felicitatem creati sunt viri & fœminæ, eadémque gratiarum charismata vtrisque sunt præstita. Sed & honorandæ sunt fœminæ intuitu & amore virginis gloriosæ, ex qua deus verus incarnari dignatus est. Sunt itaque cohæredes gratiæ vitæ, id est, gratiæ, per quam verè spiritaliter viuitur atque ad vitam gloriæ peruenitur. Quantò itaque sexus fœmineus fragilior verecundiórque consistit, tantò à viris magis sunt fœminæ honorandæ:

honorandæ: saluo tamen ordine disciplinæ, & charitatiua A
correptione seruata. Quia à viris sunt instruẽdæ, & dum excedunt corripiendæ: à fœmineis quoque leuitatibus, & loquacitatibus compescendæ. Istud sacratissimus Petrus inducit, docet, & præcipit: quoniam viri fœminas suas tempore procedente faciliter solent contemnere, durè affari, & quasi ancillas tractare, quod pessimum est. Debẽt etiam viri vxoribus suis honorem impendere, eis moderatè vtendo, & eas reuerenter, solo maritali affectu, ex causa rationabili accedẽdo, nec impudicè eas tangendo, aut cum eis turpiter lasciuiẽdo: quæ omnia obseruando, merentur frequenter copiosam bonámque sobolem ex coniuge procreare. Veruntamen nõ debet maritus coniugi suæ nimiam contribuere libertatem *Eccle. 25.*
cum in Ecclesiastico scriptũ sit: Mulier si primatum habeat, B
contraria est viro suo. Sic ergo ô coniugati vos simul habere debetis, tam decenter, charitatiuè, atque concorditer. *Vt non impediantur orationes vestræ*, id est, ne à deo iustè despiciamur, & suo priuentur effectu. Nam qui impiè conuersantur, exaudiri indigni sunt. iuxta illud: Peccatores deus non audit
Sed si quis cultor est dei, & voluntatem eius facit, hunc deus *Ioan. 9.*
exaudit: Salomon quoq; fatetur: Qui declinat aures suas ne
audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Vel, non impediã- *Prou. 28.*
tur orationes, id est, ne ab actu orãdi impediamini. Quia vt
ait Saluator: Oportet semper orare, & non deficere. Ab ora *Lucæ. 18.*
tione autem frequenti, continua & deuota, impedit hominẽ carnalium vacatio voluptatum: non solùm tẽpore commixtionis, sed & postmostum vsque ad tempus: eo quòd obtu-
sum, & grauem efficiat sensum. Propter quod scribit Corin- *1. Cor. 7.*
thiis Paulus: Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consen- C
su ad tempus, vt vacetis orationi. Iam post specialia documẽta ad speciales personas spectantia, introducit sanctissimus Petrus generales doctrinas, ad vniuersos fideles pertinentes. *In fide autem omnes vnanimes*, id est, in his quæ sunt fidei Christianæ estote concordes, acquiescentes sacræ scripturæ, secũ-
dum expositionem ecclesiæ. Fides namque est totius spirita- *Epistola.*
lis structuræ ac vitæ fundamentum. Idcirco necesse est, vt fideles sint in fide valde vnanimes, & constantes: ne modicus error in principio paulatim inualescat, & grandis fiat in fine
Ideo ad Romanos loquitur Paulus: Deus det vobis idipsum *Roma. 12.*
sapere in alterutrum, secundum Iesum Christum, vt vnani-

D mes vno ore honorificetis deum. Et ad Corinthios: Idipsum
Roma.12. dicatis omnes, & non sint in vobis schismata. Quod verò
2.Cor.1. in aliquibus libris hic additur, In oratione estote: non est de
textu. *Compatientes* id est, mutuò condolentes, prout cha-
Iob.30. ritas exigit. Vnde sanctus Iob protestatur: Flebam super eo
qui afflictus erat: & compatiebatur anima mea pauperi. Pau-
2.Cor.11. lus quoque: Alter, inquit, alterius onera portate. Et rur-
sus: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scanda-
lizatur, & ego nō vror? Errantibus ergo & lapsis cordialiter
cōpatiamur, orantes pro eis. Similiter in quacunque tribula-
tione & angustia constitutis, tentatis, afflictis, oppressis, in-
timè condoleamus. Et sicut incomparabiliter maius malum
est culpa, quàm pœna: sic multo plus compatiamur proximis
E peccato deiectis, quàm temporali pœna afflictis. Deniq; si-
cut corporale graue pondus ferens releuatur, si alter secum
onus supportat: sic afflictus & miser releuamen sortitur, si al-
Ephes.4. terum sibi conspicit condolere. Cumque iuxta Pauli doctri-
nam fideles sint vnū mysticum corpus, cuius caput est Chri-
stus. ita, quòd sumus inuicem membra, idcirco debemus in-
uicem compati, sicut in corpore naturali vno membro pa-
tiente, alia compatiuntur *Fraternitatis amatores* id est, proxi
morum, seu boni communis, socialisque vitæ dilectores syn
ceri. *Misericordes* id est, tam corporalia, quàm spiritalia mi-
Prou.22. sericordiæ opera pro viribus exequentes. Quia vt Salomon
Mat.5. ait: Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur. Et Chri-
Luc.6. stus, Beati (inquit) misericordes: quoniam ipsi misericordiam
consequentur. Et denuo, Estote misericordes, sicut & pater
F vester cœlestis misericors est. Nō igitur in alterius lapsu quis
Prou.17. rideat, nec de aliorum dissensione quis gratuletur. Quia, vt
ait scriptura: Qui in ruina lætatur alterius, non erit impuni-
Coloss.4. tus. *Modesti*, id est, disciplinati, exēplares, discreti, prout ad-
monet Paulus: Honestè & in sapientia ambulate ad eos, qui
foris sunt. *Humiles*, vt sitis parui & viles in oculis vestris.
Non enim superborum, sed mansuetorum & humilium, vita,
mens, oratio, placet deo. Et Christus in Euangelio iubet: Di
Iudith.9. scite à me omnes quia mitis sum & humilis corde. *Non red-*
Mat.11. *dentes malum pro malo*, id est, iniuriæ opus pro illata iniuria.
Nec maledictum pro maledicto, id verbum maledictorium pro
verbo maledico. Hoc est, non vindicetis vosipsos inordina-
tè. Quamuis interdum secundum processum & ordinē iuris

sit

ſit inferēda vindicta ex charitate & zelo iuſtitiæ, propter bonum cōmune, atque vt impij refrænētur, & ne ſupplantetur iuſtitia. Sed hoc nō eſt reddere malum pro malo, ſed potius bonum pro malo. Quandoque tamē laudabilius eſt pœnam & culpam propter deū dimittere, quando videlicet hoc non cedit in derogationem iuſtitiæ, nec aduerſatur paci cōmuni, & malefactor ex hoc non fit ad peccandum procliuior. *Sed econtrariò*, ſitis *Benedicentes* maledicentibus vobis, id eſt, bonum eis cupientes & deprecātes. Sicut dominus loquitur: Diligite inimicos veſtros, benefacite his, qui oderūt vos: & orate pro perſequentibus & calumniantibus vos. Et alio loco: Benedicite maledicentibus. Hinc in Prouer. ſcriptum eſt: Ne dicas, reddam malum pro malo: expecta dominum, & liberabit te. Et denuò Salomon loquitur. Ne dicas quomodo fecit mihi, ſic faciam ei. Sed & in Leuit. præcipitur: Nō quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Propterea Dauid dixit: Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidā meritò ab inimicis meis inanis. Itaque non inferre iniuriā alteri, bonum eſt: illatam æquanimiter pati, melius: pro iniuria reddere gratiam, optimum. Ad quod nos Paulus hortans: Noli (inquit) vinci à malo: ſed vince in bono malū. Quid ad hæc dicent, qui nec vnum verbū durū volunt propter deum ſufferre, nec pro ſuis exceſſibus corripi, nec cōtenti ſunt pro malo malum rependere: ſed pro modica forſitan iniuria, magnā retribuunt, aut retribuere cupiunt vltionem? Aduertant miſeri iſti, quàm lōgè diſtent à doctrina Chriſti, ſeq; emendēt. *Quia in hoc vocati eſtis*, id eſt, idcirco ad legem & fidem Chriſti eſtis perducti, quatenus iſta adimpleatis. Quæ niſi impleueritis infidelibus damnabiliores eritis. Ideo autem ad hæc implenda eſtis vocati, *Vt benedictionem hæreditate poßideatis*, id eſt, à deo benedicamini in æternum, percipiendo ab eo dona gratię in præſenti, & munera glorię in futuro. Benedictio etenim dei eſt collatio munerum eius, & multiplicatio eorūdē. Vnde & ad Ephe. Paulus fatetur: Deus benedixit nos omni benedictiōe ſpirituali in cœleſtibus in Chriſto Ieſu. Deinde cōfirmat iſta archiapo. teſtimonio prophetali. Ait quippe Pſal. quantū ad ſenſum. *Qui enim vult vitā diligere*. i. qui volūtate imperatiua & efficaci diligit vitā gratiæ in hoc mundo, cupitque vitam beatam obtinere in cœlo. *Et videre dies bonos*, id eſt, æternitatis gloriā experiri. ¶ Dies nanque dicūtur bo-

[Margin: A; Mat. 5. Lucæ. 6. Prou. 10. Prou. 24. Leuit. 12. B; Pſ. 7. Roma. 12. C; Epheſ. 1. Pſal. 33.]

D ni aut mali, sicut & tempus propter ea quæ sunt aut fiunt in eis. Ideo dies huius vitæ dicuntur mali & tempus malum vocatur, propter mala culpæ & pœnæ, quibus repletur hæc vita.
2.Cor.6. Interdum tamen tempus bonum asserit (iuxta illud: Ecce núc tempus acceptabile) propter dona gratię dei in eo. Dies verò æternitatis in patria simpliciter boni & optimi sunt: quia in eis nulla vnquam inuenitur admixtio pœnæ aut culpæ. *Coërceat linguam suam à malo*, id est, ab omni verbo illicito, præsertim à verbis dolosis, quæ non solùm loquenti, sed aliis quoq; nociua sunt. *Et labia eius ne loquantur dolum*, id est, labia sua à dolosis reprimat verbis. Quia vt in Esa. habetur: Fraudulēti vasa pessima sunt. Et Psalmista: Virum, inquit sanguinum & dolosum abominabitur dominus. Vitanda sunt ergo omnia
E verba iniqua, detractoria, mendosa, pungitiua, derisoria, vana, scurrilia, nociua, fraudulenta, iuramenta, periuria, falsa te-
Mat.12. stimonia, imò & verba otiosa. De quibus reddenda est ratio in die nouissimo. Quantò igitur magis de verbis præfatis, ini
August. quis, mortalib9? Vnde loquitur Augustinus: Quomodo irasceris alteri, quando de te malè loquitur: ita irascere tibi, quādo de altero malè loqueris. Itémque: Non aliud cor tegat, & aliud lingua proferat. Necessaria igitur ad salutem est refrænatio linguæ, Salomone dicente: Qui custodit os suum & linguam, custodit ab angustiis animam suam. Qui autem incōsideratus est ad loquendum, sentiet mala. *Declinet autem à malo*, id est, peccata in opere vitet. *Et faciat bonum*, implendo præcepta. Et istæ sunt duæ quasi integrales partes iustitię. Nam primò oportet à malo recedere, deinde bonum accede
F re. *Inquirat pacem*. id est, pacem pectoris nunc cum deo, & pacem temporis cum proximo habere conetur. *Et persequatur eam*, id est, eam perfectè sequatur & conseruet: quatenus per pacem pectoris ac temporis pertingat ad pacem æterni-
2.Cor.5. tatis. Hinc loquitur Paulus: Obsecramus pro Christo, recon
Roma.12. ciliamini deo. Et rursus: Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Denique cùm pax pectoris sit tranquillitas ordinis, & quies mentis in deo: nō potest quis hanc pacem habere, nisi imprimis declinet à vitiis.
Esa.48. Quia vt loquitur Esaias: Non est pax impiis. Secundò oportet bona peragere ex dilectione, cum promptitudine & delectatione. Propter quod ait Psalmista: Pax multa diligentibus
Psal.118. legem tuam. Hæc etenim pax, realiter est gaudium imperturbatum

batum operationi virtuosæ annexum. Tertiò necesse est, vt A in homine sit debita subiectio carnis sub anima, sensualitatis sub ratione & voluntate, rationis quoque & voluntatis sub deo, per obedientiam & obseruantiã legis diuinæ. Hinc mali pacem istam non habent, quoniam saluti propriç aduersantur, & diffident, dissentiúntque à seipsis, atque inordinatum cor habent. Quia ergo pax ista difficulter acquiritur, faciliterque amittitur: necesse est eam inquirere, & adeptam diligentissimè custodire. *Quia oculi domini super iustos*, ideo aduersa æquanimiter sustinere, & bona strenuè debent implere, quia à summo iudice indesinenter aspiciuntur, qui iustum eis aget iudicium. Et rectè oculi dei super iustos esse dicuntur: quia vbi amor ibi oculus. Idcirco ad rem dilectam dirigitur visus. Iustos autem deus specialiter diligit, cum similitu- B do amoris sit ratio. propter quod ait scriptura: Iustus dominus, & iustitias dilexit, æquitatem vidit vultus eius. Hinc sanctus Iob contestatur: Nonne deus considerat viam meam, & omnes gressus meos dinumerat? Et iusto deus ait in Psal. In via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Porrò oculi domini sunt intellectus & sapientia eius. *Et aures eius in preces eorum*, id est, ad exaudiendum preces iustorum paratæ sunt, dum orant salubriter & instanter. Idcirco in Eccle. scriptum est. Oratio iusti penetrat cœlos. In Prouer. quoque Longè est deus ab impiis, & orationes iustorum exaudiet. Iusti etenim sunt amici dei. Amicorum autem est, eadem velle & nolle. *Vultus autem domini*, id est, respectus diuinæ iustitiç est, *Super facientes mala*, & similiter super omittentes bona fieri iussa: quia eorum peccata vlcisci paratus est, nisi pœni- C teât. Vnde fertur in Psalmo: Pones eos in clibanũ ignis in tẽpore vultus tui. Et alio in Psalmo, vbi prçallegata verba conscripta sunt, semiuersiculo huic adiicitur: Vt perdat de terra memoriam eorum. Memoria enim iusti cum laudibus, nomẽ verò impiorum putrescet. Postremò præinductis consonat illud Deuteronomij: Dominus deus tuus, est deus fortis & fidelis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus se, & iis qui custodiunt præcepta eius, & reddens odientibus se statim, ita vt disperdat eos & vltra non differat, protinus eis restituens quod merentur.

Psal. 10. *Iob.* 31. *Psal.* 31. *Eccle.* 25. *Prou.* 15. *Psal.* 20 *Psal.* 33. *Prou.* 10. *Deut.* 7.

D Prosecutio expositionis huius cap. ab eo loco, *Et quis est qui vobis noceat.* ARTICVLVS SEPTIMVS.

Bundauit in primitiua ecclesia Christianorum persecutio copiosa, ferox, assidua; idcirco cōuersi ad fidē indigebant cōfortatione & informatione ad patiētiā. Et hoc nūc agit apostolorum dignissimus. *Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?* Tanquā dicat, Nullus vobis potest nocere, si æmulatores, hoc est, amatores seu imitatores estis boni, hoc est, dei seu Christi essentialiter boni. Vel boni, id est, virtutis. Nam qui huiusmodi boni est æmulator, non deiicitur per aduersa, sed deo firmiter est inhærens. Idcirco tribulatio cooperatur ei in meritoriū augmentum: & si lædatur in E corpore, si spolietur substantia, si diffametur, non ei hæc nocent; sed mirabiliter prosunt, si ea ęquanimiter ferat. Quemadmodum ęgro non nocet amara potio, sectio, siue adustio. Ideo dictū est: Nulla nocebit aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. his verò qui inferunt ista iustis, maximè nocet horū illatio, cum peccent mortaliter. Vniuscuiusque siquidem malum in proprium redundat authorem. Et cui hæc nocent, ex propria impatientia, ira, seu alia culpa nocēt. Ideo Ecclesiast. 10. dicitur: Qui fodit foueā, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eū coluber. ¶ Sed his obiici potest, Quoniā, vt videtur, impiissimi hiereśiarchæ valde nocuerūt multis bonis catholicis, quorū fidem pestiferis persuasionibus euerte-F runt. Nónne sacrilegus & damnatissimus Arrius totum penè orbem infecit? Vnde & Beda hîc ait: Cōstat plurimos boni æmulatores læsos esse ab aliis, dum in veritatis, quam diligunt, cognitione malè instructi sunt. Quantos enim in deum catholicè credere & rectè in ecclesia viuere cupientes, Arrij vesania, quantos Sabellij aliorúmve hæreticorum nequitia nescientes seduxit? Lege Ioannis Chrysostomi librum, quem scripsit de eo videlicet, Neminem posse lædi ab alio, nisi à semetipso. Hæc Beda. Verū de isto longa posset disputatio introduci. Sed breuitati studendū est & breuiter respondēdū. Quòd sicut diabolus tentando inclinat, non cōpellit homines ad peccata, ipsi verò liberè consentiendo tentāti, seipsos præcipitant: sic hæresiarchæ potuerunt inclinare, nó cogere ad errores: nec persecutores, absolutè loquendo, compulerūt

Beda.

fideles

fideles ad sacrificandum: sed qui sacrificauerunt ex pœnis inducti, ex propria infirmitate, & imperfectione, cesserunt & perierunt. Hinc subditur. *Sed & si quid patimini propter iustitiam, beati*, estis nunc in merito, & spe: beati futuri in præmio, & re: sicut ait Saluator: Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorú. Et rursus loquens diffusius, & iustos plenissimè recreás ac cósolans, ait ibidem: Beati estis, cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos, mentientes propter me. Gaudete in illa hora, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Patiendo námque æquanimiter aspera propter iustitiam, purgamur à culpis, implemur potioribus gratiæ donis. Christo assimilamur, à futuris eripimur pœnis, propinquamus ad regnum, & gloriæ promeremur augmentum. Denique qui correptionem & correctionem pro suis peccatis gratanter suscipiunt, vt in vita præsenti purgentur, ac Deo complaceant, quanuis pro suis patiantur demeritis: tamen aliquo modo, puta finaliter, propter iustitiam pati dicũtur, & reputatur eis hoc ipsum ad meritum, súntque beati. Miseri verò sunt & miseri vehementer, qui corripi ac corrigi dedignantur. *Timorem autem*, id est, causam timoris, videlicet crudelitatem & persecutionem, *Eorum*, qui aduersa infligunt. *Ne timueritis*, immoderato timore, à virtutum constantia retrahente. Ideo subditur. *Vt non conturbemini*, id est, ne ordinationem rationis, tranquillitatémque mentis perdatis, & ita aliorum prauitate vincamini. Hinc iubet Saluator: Nolite timere eos, qui corpus occidunt. Et in Prouerb. habetur: Iustus quasi leo confidens absque terrore erit. Et in Esaia: Quis tu, vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnum arescit? ¶ Veruntamen timor aduersitatum & mortis, naturalis duntaxat, excusatur à culpa, cum & Christus timuerit mortem, ex præuio rationis iudicio. Aliqui verò timent, se formidaturos tribulatione instante, qui quod euadere cupiunt, ante tempus assumunt: quibus consulitur, vt dominum deprecentur, quatenus eos ab omni inordinato expurget pauore, cum Psalmista orantes: A timore inimici eripe animam meam. Non vt me non occidat inimicus, sed vt non timeam occidentem inimicum. ¶ Considerent etiam, quàm salubre sit pati aduersa, quamque proficuum, & quàm breuis sit omnis tribulatio vi-

[Margin: A; Matth.5; Ibidem; B; C; Matth.10; Prouer.28; Esa.51; Matth.26; Psal.63]

D tæ præsentis, & quáta sustinuerút Christus & sancti. Ex quorum omnium intuitione constantes ac fortes, imò & læti sint in tribulationibus & tormentis. *Dominum autem Christum sanctificate*, id est, magnificè honorate, firmitérque tenete, & sanctum esse sentite. *In cordibus vestris*, videlicet, in intellectu & voluntate eum synceriter contemplando, feruidè diligendo, & totis viribus honorando Iuxta hunc sensum oramus assiduè: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Et propheta hortatur: Magnificate dominum mecum. Per Ezechielem quoque dominus fatur: Cùm sanctificatus fuero in vobis. Et Esaias ait. Dominum exercituum sanctificate. *Parati semper ad sanctificationē omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est, fide & spe*, id est, tam instructi & sapientes in euan-

Matth. 6
Psal. 33
Ezec. 29
Esa. 8.

E gelica lege sitis, vt iugiter prompti sitis ad dandam rationabilem responsionem & causam, vniuersis à vobis quærentibus rationes fidei vestræ ac spei. Cur scilicet tam incomprehensibilia credatis, támque supernaturalem beatitudinem, & secreta ac inuisibilia bona adipisci speretis? ¶ Potest autem quis rationem fidei ac spei interrogare à Christiano dupliciter. Primò fideliter. Secundò infideliter. Qui fideliter quærit, charitatiuè informádus est, & potest faciliter contentari. Qui verò infideliter sciscitatur, non ita faciliter contentatur: sed opponit, & arguit, quoúsque vincatur. Vtrisque tamen eædem rationes fidei ac spei sunt assignandæ. Quòd scilicet ita credimus & speramus, quoniam deus altissimus, omnipotens, verax, qui nec fallere potest nec falli, huic nostrę fidei & spei te-

F stimonium perhibuit. Primò per Christum. Deinde per sanctos apostolos, cæterósque Christi discipulos & viros sanctos. Imò per vtriusque sexus personas innumerabiles, vsque in præsens, per innumera & præclara miracula soli omnipotētiæ suæ possibilia. Quæ partim in scripturis canonicis sunt descripta, partim in chronicis, aliísque historiis & legēdis authenticis. Secūdò quoniam quicquid de Christo credimus & speramus in euangelicæ legis scripturis, in veteris testamenti scripturis per Mosen, & beatos prophetas copiosè legimus prophetatum. Tertiò, quia lex Christi est lex totius sanctitatis, & honestatis, ac perfectionis. Quartò, per finalem istam Iudæorum relictionem probamus Christum venisse. Quintò ostēditur veritas fidei per hoc, quòd quantò aduersarij & tyranni atrocius nitebantur fidem Christianam prorsus extin-

guere

guere, tantò plus creuit atque inualuit. ¶ Ex quibus omnibus, A
multísque aliis rationibus, sufficiẽter & certò probatur, quòd fidei nostræ ac spei deus sit author ac testis: quamuis per ea fidei veritates supernaturales ita probari non queant, vt comprehendantur per rationem, certitudinémque euidentiæ habeant. Veruntamen fidem contra aduersariorum disputationem defendere, & eam diuersis argumentationibus rationabiliter persuadere ac declarare, non est omnium, sed specialiter eruditorum. Nec est præceptum, vt vnuiquisque fidelis paratus sit ad satisfaciendum quærẽtibus rationem fidei ac spei, cùm multi sint idiotæ, & pœnitus simplices: sed istud est magis consilium. Prælati tamen & superiores, atq; doctores, seu prædicatores tenentur aliquo modo esse parati ad satisfactionem huiusmodi. Cùm apud Malach. dicatur: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent de ore eius, quia angelus domini exercituũ est. In primitiua quoque Ecclesia, præparatio & eruditio ista ad satisfactionem talẽ magis necessaria fuit, quàm nunc: quia tunc fideles, inter perfidos vndique morabantur, & sæpe inde interrogabantur, etiam à tyrannis. Fuítque eis necesse fidem contra aduersarios eius defendere. *Sed cum modestia & timore*, id est, postulantibus à vobis rationem fidei vestrę ac spei, respondete modestè, & timoratè, humiliter & decenter: ne interrogatores scandalizentur in vobis, & se despici arbitrantes, contra fidem & eius professores grauius accendantur. Hinc ad Roma. loquitur Paulus: Infirmum in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Timot. quoque scribens: Noli, inquit, verbis contendere. Ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium. Itémque: Seruum domini non oportet litigare: sed patiẽtem esse, & cum modestia corripientem eos qui resistũt. Denique cum ea quæ fidei sunt, sint tam sublimia, incomprehensibilissima, ac profunda: non nisi cum casto Dei timore de eis loqui, & disputare debemus, ne forsitan dominum offendamus, irreuerenter, & præsumptuosè loquendo de ipso, & mysteriis eius. Quia, vt in Prouer. asseritur, sicut qui mel comedit multũ, non est ei bonum: sic qui perscrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. Propter quod vt diuinus Dionysius, & Damascenus affirmant: Non est audendum aliquid dicere de superessentiali deitate præter ea, quæ nobis sunt in sacris eloquiis tradita, *Conscientiam habẽtes bonam*, ita, vt vobis non sitis conscij

Malach. 2 B
Roma. 14.
2. Timo. 2 C
Ibidem.
Prou. 25
Diony.

D de aliqua ſimulaſione,nequitia,aut culpa occulta. Quemad-
2.Corin.1. modum ad Corinthios aſſerit Paulus:Gloria noſtra hæc eſt,
teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quòd in ſimplicitate & ſyn
ceritate Dei,nó in ſapientia carnali, conuerſati ſumus in hoc
mundo. *Vt in eo quod detrahunt de vobis, confundantur qui calũ-
niantur veſtram bonam conuerſationem*,id eſt, detractores veſtri,
vobis incautè obloquentes, ex veſtra rationabili reſpóſione,
quam eis aſſignatis de fide & ſpe veſtra, atque ex ſancta vita
veſtra,confundantur, ipſa euidentia veritatis ac virtutis con
uicti. Aut etiam tandem conuerſi. Vel.confundantur in die iu
Sapien. 5. dicij:quando iuſti ſtabunt in magna conſtantia aduerſus per-
Hiere.17. ſecutores,irriſores,detractoréſque ſuos. Vnde per Hieremiá
ait vir iuſtus:Confundantur, qui perſequuntur me:& non cõ
E ſundar ego.Paueant illi,& non paueam ego.Induc ſuper eos
Titum.2 diem afflictionis.Hinc ad Titum habetur: Verbum ſanum ſit
& irreprehenſibile,vt is qui ex aduerſo eſt,vereatur,nihil ma-
li habens loqui de vobis.Hæc igitur agite cum bona cõſcien-
tia,nec ex timore perſecutionum omittite ea. *Melius eſt enim*,
id eſt,magis laudabile,magíſque meritorium, *Benefacientes(ſi
velit voluntas Dei)pati*, aduerſa, *Quam malefacientes*, hoc eſt,
virtuoſius fuerit, vt abſque demerito veſtro, vtpote bene vi-
uentes, ſuſtineatis aduerſa, quàm vt ea pro veſtris demeritis
ſuſtineatis,vtpote malè viuentes. ¶Quemadmodum Iob &
Iob. 42 Tobias amplius commendantur pro eo, quòd tanta perpeſ-
Tob.11 ſi ſunt,non pro ſuis exceſſibus, ſed pro ſua exercitatione, &
coronatione glorioſiori,atque vt aliis in exemplum patien-
F tiæ ponerentur,quàm Elimas magus & Ierá,qui pro ſuis cri-
Act.13. minibus ſunt plagati. ¶Hac quoque authoritate, ſecundum
3.Reg.23. Bedam,reprehenditur eorum ſtultitia,qui æquanimiter ferũt
correptionem & correctionem quando culpabiles ſunt:ſi ve-
rò abſque culpa ſua patiantur aduerſa aut arguuntur, ægrè
accipiunt:& qui hactenus videbantur innoxij, per propriam
iram, impatientiam, murmurationem ſe noxios reddunt.
Epiſt. Porrò quòd virtuoſius ſit abſq; proprio demerito pati, pro-
bat exemplo Christi. *Quia & Chriſtus ſemel pro peccatis no-
ſtris mortuus eſt*,ſicut ait in Pſalmo: Quæ non rapui,tunc exol
Pſal. 85. uebam. Et Hieremias in Tren.teſtatur: Spiritus oris noſtri
Chriſtus dominus, captus eſt in peccatis noſtris. Mortuus
ergo eſt pro peccatis noſtris tollendis, ſicut prædixit ſan-
ctiſſimus Ioannes Baptiſta:Ecce agnus dei,ecce qui tollit pec
cata

cata mundi. Crucifixus est enim, vt merito suæ acerbissimæ A
passionis, in quantú illá ex feruentissima charitate atque plenissima obediétia acceptauit ac pertulit, pro nostris satisfaceret culpis, & copiosissimá nobis gratiá plenámque beatitudinem promeretur: iuxta illud ad Hebr. Sanguis Christi, qui semetipsum per spiritú sanctum obtulit immaculatú Deo, emúdabit conscientiam nostrá ab operibus mortuis, ad seruiendum deo viuenti Et rursus. Semel oblatus est ad multorú exhauriéda peccata. Rectéque additur semel. Quia vt Paulus fatetur: Christus resurgens ex mortuis, iá non moritur, mors illi vltrà nó dominabitur. quòd enim mortuus est, peccato mortuus est semel. Itaque mortuus est pro nobis. *Iustus pro iniustis*, videlicet ipse sanctus & innocés pro nobis transgressoribus. B
Vt nos offerret Deo, id est, ei reconciliaret, & ad cœlesté introduceret patriá. Quéadmodum ipse dixit, passione instante: Vado parare vobis locú vt vbi sum ego, & vos sitis. Christus quippe est, qui forté armatú puta diabolú ligauit, & spolia eius distribuit, auferés ei quos ille decepit, & ad deú eos reducés. A tque in altú ascédés captiuá duxit captiuitaté. Propter quod per Esa. deus pater ait de homine Christo. In sciétia sua iustificabit ipse seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortiú diuidet spolia. Etenim spolia fortium erant peccatores, à dæmonibus victi & capti: quorum multos, omnes, scilicet electos, Christus sua passione, non solùm sufficiéter, sed & efficiéter saluauit. C
Hinc scriptú est ad Ephesios quinto: Christus dilexit Ecclesiá, & tradidit semetipsum pro ea, vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesia, non habenté maculam neque rugam. Offerret inquá nos deo. *Mortificatos quidem carne*, id est, à carnalibus desideriis, & inquinamentis abstractos, & spiritaliter mortuos. *Viuificatos autem spiritu*, id est, mente, viuentes in charitate & gratia: vel, viuificatos spiritu, id est, à spiritu sancto, per dona gratiæ eius spiritaliter viuos effectos. ¶ Hanc enim mortificationem viuificam merito passionis Christi à deo cósequimur, nec sine ea finalem fructum dominicæ passionis, videlicet æternam salutem, adipiscemur. Qui enim sunt Christi, carnem suam cú vitiis & concupiscentiis crucifigunt, vt loquitur Paulus ad Galat. Qui denuò ad Corinth. fatetur: Pro omnibus mortuus est Christus, vt qui viuunt, iam non sibi viuant: sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaque qui tribula-

Hebr. 9 *Ibidem.* *Roma. 6* *Ioan. 14* *Matt. 12* *Marci. 3* *Psal. 67* *Esa. 53* *Galat. 5* *2. Cor. 5*

D tiones & persecutiones absque suis demeritis sibi illata æquanimiter ferunt, Christo assimilantur. Qui verò eas pro suis peccatis tolerant patienter, conformantur latroni ad dexteram Christi suspenso, qui dixit: Digna factis recepimus, qui & cum Christo paradisum de cruce introiuit. Qui verò nec pro suis excessibus corripi corrigique dignantur, latroni ad sinistram Saluatoris suspenso æquantur. ¶ Consequenter cõmemorat princeps Apostolorum antiquum opus misericordiæ Christi, quod tempore Noë fecit: per quod præfigurauit esse ctum pietatis, quam post suam incarnationem, in mundo hoc viuens, per seipsum ac suos discipulos, impendit hominibus. Est autem locus hic intricatus, & satis obscurus, ac variis mo

Luca.2

E dis translatus. Nam Beda ponit hunc textum: In quo & eis, qui in carne coucclusi erant, spiritu veniens prædicauit. Quem textum sequitur & exponit Albertus. Alia verò translatio, teste Beda, sic habet: In quo spiritu & eis, qui in carne erant prædicauit, &c. Communiter verò ita habemus: In quo & his, qui in carcere erant, spiritu adueniens: vel, spiritualiter aduenićs, prædicauit. Exponendo ergo hanc literam, primò iste est sensus, in quo, id est, ad hoc, vt homines à se conuersos deo offerret. Vel in quo, id est, in spiritu sancto, de quo secundum vnã expositionem, immediatè præmisit, viuificatos spiritu. Itaque in quo & his qui in carcere erant spiritu veniens, id est, Christus verus deus per spiritus sancti immissionem seu inspiratio-

F nem, adueniens, eis qui erant in carcere, id est, in profundo vitiorum & ignorantiarum, & consuetudine vitiosa erant ligati, propriisque iniquitatibus quasi custodia carcerali detenti, prout in Prouer. habetur: Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorum suorum constringentur. Vnde & Paulus loquens de impiis: Resipiscant, inquit, à laqueis diaboli, à quo captiui tenentur. His ergo Christus per suæ miserationis effectum spiritualiter veniens, & spiritu sancto operante adueniens prædicauit per Noë, vt infra innuitur. Quem Noë Christus per inspirationem spiritus sancti instigauit ad prædicandum verbis & factis, futurum esse diluuium propter scelera hominum, quia tunc omni caro corruperat viam suam, vt dicitur in Gene. *Qui increduli fuerant aliquando*, scilicet tempore Noë, cuius prædicationi non crediderunt, nec à suis cessauerunt criminibus. *Quando expectabat Dei patientia*, id est, deus diu & patienter expectauit pœnitentiam, emendationémque

Prouer.5

2.Tim.2

Gene.6.

némque hominum: quia per centum annos & amplius Deus A
prænunciauit diluuium esse futurum. Nam & Noë centũ an-
nis occupatus fuit, cum suis in arcæ fabricatione, sicut ex Ge
nes. trahitur. Hinc subditur, *In diebus Noe cũ fabricaretur ar-
ca* Deo dicente ad Noë: Fac tibi arcam de lignis leuigatis.
Quidam textus habent, quando expectabant Dei patientiá: *Ibidem.*
quia iniqui illi distulerunt & neglexerunt se emendare, viden
tes comminationem Dei de aduẽtu diluuij tam diu differri.
Sícque expectabant patientiam Dei, nõ desiderando gratiá
emendationis, sed diu manendo in suis peccatis, putantes, ꝙ
pius & patiens Deus non esset eis diluuium inducturus. Síc-
que vnicuique eorum dici poterat illud ad Romanos. Exi-
stimas, quia tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis
Dei & patientiæ & longanimitatis cõtemnis? Ignoras, quo- B
niam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum
duritiam autem tuam, & impœnitẽs cor tuum, thesaurizas ti-
bi irá in die iusti iudicij Dei tui. ¶ Porrò prætacta litera, qua
vtitur Beda, sic intelligitur: Eis qui in carne erant conclusi, id
est, carnalibus concupiscẽtiis deuincti. ac victi. Qui enim car
nalibus magis, quàm Deo & spiritualibus rebus inhæret, re-
ctè in carne dicitur esse conclusus, quia non leuat se suprà se.
De quib⁹ ad Romanos asseritur: Qui in carne sunt, Deo pla
cere non possunt. Virtuosis autem hominibus ibi mox addi-
tur: Vos in carne non estis, sed in spiritu. Cætera exponũtur,
vt habitum est: Vult itaque princeps Apostolorum asserere, C
quòd Christus qui nostris temporibus carne indutus veniẽs
prædicauit hominibus iter salutis, ipse etiam & ante diluuiũ
eis, qui tunc increduli erant spiritu veniens prædicauit. Ipse
nanque per spiritum sanctum erat in Noë, & aliis sanctis qui
tunc erant, per quos tunc prædicauit iniquis illius temporis,
vt conuerterentur. Sicque beatissimus Petrus in verbis istis
apertissimè innuit Christi diuinitatem, & vtriusq; naturæ v-
nam esse personam in ipso. Quanuis enim tunc nondum fue
rit incarnatus, tamen verè tunc, imò & æternaliter fuit & est.
Quia suppositum est æternum. Et Christus supponit perso-
nam æternam & increatam. Propter quod ait Ioannis octa-
uo: Antequam Abraham fieret, ego sum. Ad quod insinuan-
dum, Iudas apostolus in sua Canonica: Iesus populum sal-
uans de terra Aegypti, secundo eos, qui non crediderunt,
perdidit. Ad Hebræos decimotertio quoque fertur: Iesus

D Christus heri & hodie, ipse & in secula. Insuper quidam per carcerem intelligunt limbum patrũ, vt sit sensus: In quo, vt scilicet plures deo offerret, ipse Christus veniés spiritu, id est, secundum animá suam in carcerem, id est, in limbum vbi sancti patres detinebantur, in quem Christus vt spiritum tradidit secundum animam mox descendit: prædicauit his qui detinebátur ibidem, id est, mysterium suæ incarnationis & passionis impletum esse annunciauit. Qui increduli erant aliquá do. quando expectabant dei patientiá in diebus Noë, cũ fabricaretur arca, &c. quia vt piè speratur, quidam qui ante diluuium increduli erant verbis Noë, veniéte ipso diluuio suæ perfidiæ cognouerunt errorem, & pœnituerunt ac saluabantur, ita quòd in purgatorio plenè purgati venerunt in limbũ
E patrum, sicque eis cũ cæteris ibi manentibus Christus, vt dictum est, prædicauit. ¶ Quidam verò incaute, imò & insipienter dixerunt. quòd Christus in infernnm descédens, prædicauit ibi detentis pœnitentiam & viam salutis, seque mũdi saluatoré consistere, & quòd tunc credentes in eum saluabátur: inter quos quidam dixerunt Platoné fuisse primũ credétium. Istud inter apocryphorũ computandum est somnium. Et sanctus Cyrillus atque Chrysostomus huic contradicunt assertioni. ¶ Tempus quippe & status merendi, ac demerendi finé accipiunt in cuiuslibet hominis morte: propter quòd asserit Damascenus, quòd angelis est ruina, hoc hominibus
F est mors. Et in Ecclesiastico legitur: Si ceciderit lignum ad Austrum, aut Aquilonem: in quocunque loco ceciderit, ibi erit. Idcirco de lege communi post vitam præsentem non est reditus ad pœnitentiam salutarem. Sed deus omni lege sublimior est. Et quibusdam, vt vult priuilegium facit. *In qua arca Pauci, id est, octo animæ*, sumendo partem pro toto, id est octo homines, vtpote Noë & vxor ipsius, tres quoque filij Noë, & tres eorum vxores, *Saluæ factæ sunt*, id est, à periculo diluuij, scilicet submersione & morte, *Per aquá*, id est per hoc quòd aqua diluuij eleuauit arcá in altum ne mergerétur. Sumitur autem in scripturis multoties pars pro toto. Sicut in
Act. 27. Psalmo: Ad te omnis caro veniet. Et in Act. Eram⁹ omnes animæ in naui ducentæ sexaginta sex. *Quod & vos nunc similis formæ saluos facit baptisma*, Ordo verborũ in cóstructione hic est. Quod, supple, dico, quia baptisma similis formæ, id est, sacramentũ baptismatis Christi existens similis formæ, id est

com.

comparis modi cũ aquis diluuij. Nam ficut per aquã diluuij A
falui facti funt valde pauci, comparatione eorũ qui perierũt
diluuio, ita electi qui per baptifmum faluantur, perpauci funt *Luc.12.*
comparatione fidelium reproborum, & aliorum incredulorum. Propterea ait Saluator: Arcta eft via quæ ducit ad vitam, & pauci inueniunt eam. Et rurfus: Nolite, inquit, timere pufillus grex, quia complacuit patri dare vobis regnum. Rurfus, ficut aqua diluuij eleuando arcam, faluauit exiftentes in ea: fic aqua baptifmi faluat leuando ad cœlum. Itaque baptifma fimilis formæ faluos vos facit, id eft, purgat à vitiis, atque ad alia facramenta deducit. Eft enim primum inter facramẽta, & ianua ad alia. *Non carnis depofitio fordium*, id eft, coporalium fœditatum feu immunditiarum depofitio non vos faluat, fed fpiritalis interiorque ablutio. Ideo fudditur,

Sed confcientiæ bonæ interrogatio in deum, id eft, interrogatio que fit à baptizando adulto. Interrogatio, inquam, bonæ cõ B
fcientiæ in deum, id eft inquifitio an habeat confcientiam bonam in deo, ita vt non fictus accedat, fed catholicè credens, & boni propofiti: hæc interrogatio faluat. id eft, per eã fit baptizandi faluatio. Aliter enim non confequitur quis baptifmi effectum, fi adultus exiftat. Tunc enim ab ipfo fit interrogatio, perfonaliterq; refpõdet. Si autẽ fit infans, patrinus refpõdet pro eo. *Per refurrectionẽ Iefu Chrifti*. i. an habeat confcientiam bonam in deo per refurrectionẽ Iefu Chrifti id eft, per viuam & formatam fidem refurrectionis Iefu Chrifti. rectè credendo in eum. Qui enim credit Chriftum refurrexiffe à mortuis, alia eius myfteria facilius credere poteft: C
ficque refurrectio Chrifti valde fpecialem habet difficultatem credendi. Ideo fcriptum eft Actuum quarto: Virtute magna reddebant Apoftoli teftimonium refurrectionis Iefu Chrifti domini noftri. *Qui eft ad dexteram dei patris*, Iuxta illud Marci decimofexto: Dominus Iefus, poftquam locutus eft eis, affumptus eft in cœlum, & fedet à dextris dei.

¶ Dicitur autem Chriftus ad Dei patris dexteram effe dupliciter. Primò inquantum eft deus, fedet & regnat deo patri æqualis: fed inquantum homo, dicitur ad patris dexteram refidere, id eft, in potioribus eius bonis confiftere: quia præ vniuerfis electis fruitur deitate fublimiter, & omni felicitate impletus eft, quantum capere poteft natura creata, *Deglutiens mortem*, quia in primis fua benedicta paffione fibiipfi

D plenam corporis immortalitatem promeruit: deinde genus humanum à morte culpæ redemit, imò & à morte æternæ

1. Cor. 15. damnationis saluauit. Plenam quoq; animæ & corporis beatitudinem, quæ omnem mortalitatem excludit, promeruit nobis: quam virtute & merito Christi tandem sortientur electi, puta in die iudicij, quando mortale hoc induerit immortalitatem, & iuxta quod loquitur Paulus, implebitur sermo

Ibidem. qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Hinc subditur, *Vt vitæ æternæ hæredes efficeremur*, id est, æternam salutem hæreditariè consequamur. Vt per Oseam prophetam decimotertio capitulo ait Saluator: De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos. Ero mors tua ô mors, ero morsus tuus inferne. *Profectus in cœlũ*, id est, die ascensionis: Per quod

E nobis dedit fiduciam, præbuitque exemplum beatificæ ascensionis in cœlum cum corpore glorificato & anima obtinendæ in die iudicij: quando dicet: Venite benedicti patris mei,

Mat. 25. percipite regnum. *Subiectis sibi angelis potestatibus, & virtutibus*. Quia super omnium angelorum ordinum dignitatem, hierarchiam & excellentiam eleuatus est Christus in ascensione, secundum naturam assumptam. ¶ Quocirca sciendum quòd eo ipso quo Christi humanitas in incarnatione verbi æterni vnita est verbo hypostatica vnione, videlicet ad personale & increatum esse verbi assumpta in vnitate personæ, prælata est omni creaturæ, & toto vniuerso dignior sublimiorque effecta. Tamen inquantum mortalitati & passibilitati fuit subiecta, erat quodammodo angelis sanctis inferior.

F Sed quia ad immortalem vitam surrexit, & super omnes cœlos vsque ad dexteram patris ascendit, idcirco in ascensione dicuntur angeli & cæteri chori cœlestes ei subiecti. Et exprimũtur hîc tres chori angelici, seu tres ordines angelorum, per quos cæteri dantur intelligi. ¶ Quocirca pensandũ quòd gloriosissimus apostolici agminis vertex paulatim ascendendo, primò exprimit angelos, deinde potestates, & tertio loco virtutes. Ex quo sumitur argumentum, quòd virtutes pertineant ad secundam hierarchiam angelicam, & supra potestates existant, prout diuinus Dionysius à Paulo Apostolo informatus edocuit. Quanquam Gregorius & Bernardus ponant virtutes in infima hierarchia chori supremi.

Expositio

Expoſitio quarti cap. *Chriſto igitur paſſo in carne.* A

ARTICVLVS OCTAVVS.

VM in imitatione conuerſationis paſſioníſque Chriſti tota noſtra cõſiſtat perfectio, vbertim princeps Apoſtolorũ, ad dominicæ paſſionis imitationẽ nos admonet, per aduerſitatũ & tribulationũ tolerãtiã virtuoſam. Idcirco nũc loquitur, *Chriſto igitur paſſo in carne*, id eſt, quia Chriſtus in carne propria paſſus eſt, non in deitate ſua, quæ fuit impaſſibilis prorſus. Nec ſolùm in carne ſua patiebatur Saluator, ſed in anima quoque: habuítque corporales & ſpiritales, exteriores & interiores dolores, ita, quòd in omnibus exterioribus & interioribus ſuis ſenſibus affligebatur: atque in appetitu ſenſitiuo tam concupiſcibili quàm iraſcibili. Nam & timorẽ & triſtitiam habuit. Cœpit quippe contriſtari, & pauere, & tędere: dixítque: Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem. Nec ſolùm in prædictis organicis viribus, ſed in potentiis quoq; ſuperioribus intellectiuis grauiter patiebatur, videlicet intellectu & voluntate. Quamuis enim anima eius, quantum ad ſuperiores has vires, fuerat tempore paſſionis in gaudio beatificæ fruitionis, ita, quòd non patiebatur in potẽtiis iſtis ad increatum obiectum relatis: tamen inquantum potentiæ illæ erant fundatæ in eſſentia animæ, & reſpectum habebant ad obiectum creatum afflictiuum, ſic erat in grandi afflictione, prout Thomas in prima parte ſummæ ſuæ hæc plenius docet. Imò, vt Bonauentura & alij benè deducunt, in Chriſto tempore paſſionis dolor compaſſionis exceſſit paſſionis dolorem: ſicque tota Chriſti humanitas vehementiſſimè patiebatur, & tota natura humana in ipſo fuit in dolore ſummo ac maximo: quia tenerrimæ erat complexionis, & ſummè perceptiua doloris: & erat maximè recens, viuax, nobilis, ac robuſta. Nec fuit tunc in ea à ſuperioribus viribus in inferiores redundantia, conſolatoria, aut doloris releuatiua. Meritò ergo debemus compati Chriſto, tantum & tanta propter nos paſſo, & eius paſſioni nos conformare. Propter quod ſubditur. *Et vos eadem cogitatione armamini*, id eſt, meditatione dominicæ paſſionis armate vos contra impugnationem delitiarum, ſeu concupiſcentiarum & vitiorũ, & clypeo pœnitentiæ vos munite: paſſionémq; Chriſti ſequi proponite, carnem veſtram cum vitiis & concupiſcentiis crucifigendo.

B (margin)

Luc. 22. *Mar. 14.* *Matth. 26*

C (margin)

Gala. 5.

D *Quia qui passus est in carne, desiit à peccatis*. Si desinere accipiatur pro cessare ab actu præterito seu incœpto, certum est, istud de Christo non posse exponi, eo quod nunquam peccauerit. Si autem desinere accipiatur pro abstinere, potest de Christo intelligi. Ná ipse Christus in carne propter nos passus abstinuit semper à culpis. Communiter vero exponitur istud de imitatoribus dominicæ passionis, vt sit sensus: Quia qui passus est in carne, id est, tribulationes corporales patienter sustinuit, & carnem suam affligendo per abstinentias, ieiunia, disciplinas, vigilias, eam in animæ seruitutem redegit, 1.Cor.9. iuxta illud: Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo: Desiit à peccatis, id est, à preteritis vitiis pœnituit, & se emédauit, nec carnalibus inquinamentis se fœdat. Vnde sponsa Canti.5. in Canticis: Laui (inquit) pedes meos, quomodo inquinabo E illos? *Vt iam non hominum desideriis*, id est, de cætero nó carnalibus & humanis inordinatis affectibus. *Sed voluntati dei*, id est, obseruationi diuinorum præceptorum ad gloriá creatoris. *Quod reliquum est in carne viuat temporis*, id est, residuũ téporis vitæ præsentis, in hac carne mortali viuat & obediat, hoc est, vosipsi de cætero per omne tempus vitæ vestræ seruiatis obediatísque deo. Tempus quippe dicitur agere vel pati, quòd existentes in tempore agunt aut patiuntur: sicut in Mat.6. Euangelio ait Saluator: Crastinus dies sibiipsi erit solici- 1.Mac.12. tus. Et primo Machabeorum habetur: Videns Ionatas, quia tempus eum iuuat. *Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam*, id est, satis & plusquam satis est, quod elapsis temporibus vixistis carnaliter, & irrationa- F bilium hominum voluntatibus acquieuistis. Idcirco de reliquo non solùm à consuetis peccatis cessetis, sed præteritorũ quoque temporum negligentias recuperetis, & vitia deplorate, semperque fructuosè viuatis. *Qui ambulauerunt* ad infernum. *In luxuriis, desideriis*, irrefrænatis. *Vinolentiis*, id est assiduis & superfluis vini potationibus, quæ non solùm ani- Esa.5. mæ, sed & corpori maximè nocent: quibus dicitur apud Esaiam: Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperam. *Comessationibus, potationibus*, quantum ad aliorum poculorum sumptionem immoderatá. *Et illicitis idolorum cultibus*, id est, idololatriis maximè vitiosis. Hæc nanque & consimilia scelera in gentibus regnaue- Sap.4. runt. Prout in libro sapientiæ diffusè conscriptum est: vbi inter

ter cętera fertur: Omnia commixta sunt, sanguis, homicidiũ, furtum & fictio, corruptio, infidelitas, turbatio, periuriũ, tumultus, bonorum domini immemoratio, animarum inquinatio, inordinatio mœchiæ & impudicitiæ. *In quibus nunc admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confusionem*, id est, dum vitia ista exercent., mirantur quòd vos qui olim fuistis socij eorũ in talibus, nunc abstrahitis vos ab eis. *Blasphemantes* Christum & fidem quã accepistis. Non enim cognoscunt viã iustitiæ, ideo iustos reputant fatuos. De talibus scriptum est per Sapientem: Dixerũt impij, cogitãtes non rectè, Venite, fruamur bonis quæ sunt: & vtamur creatura tãquã in iuuẽtute celeriter, vino precioso & vnguẽtis impleamus nos. Nullum pratũ, sit quod non petranseat luxuria nostra. Deniq; multi sunt Christiani ita carnales & excæcati, vt mirentur si quis ad vitam claustralẽ & pœnitentialem confugiat, & ipsorum vitet consortia. Admiratio quippe consurgit ex hoc, quòd insolitus affectus conspicitur, cuius causa ignoratur. Hi autem obtenebrati praui non sciunt nec pensant, quid moueat iustos, & qualiter inspirentur à deo. Propter quod ad Corint. habetur: Animalis homo non percipit ea, quæ sũt spiritus dei. Stultitia enim est illi, & non potest intelligere. *Qui reddent*, id est, reddere exigẽtur, *Rationẽ ei qui paratus est, iudicare viuos & mortuos*, vtpote Christo, de quo scriptũ est: Ipse est, qui cõstitutus est à deo iudex viuorũ, & mortuorũ. Siquidẽ pater omne iudiciũ dedit filio. Salomõ quoq; protestatur: Cũcta quæ fiunt adducet deus in iudiciũ pro omni errato, siue bonũ sit, siue malũ. *Propter hoc enim & mortuis euãgelizatũ est*. i. existentibus in peccatis & perfidis prędicata est lex Christi ab eius discipulis. De taliter mortuis ait in euãgelio Christ⁹. Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Et Pau. Vidua, inquit, quæ in delitiis viuit, viuens mortua est. Et rursus: Surge qui dormis & exurge à mortuis. *Vt iudicentur quidem secundum homines in carne*. id est, ipsi mortui seu iniqui iam ad Christum conuersi, & impiorum consortia deuitantes, diiudicentur & reprobẽtur ab ipsis carnalibus & excæcatis hominibus, secundum hominum huius seculi sensum iudicantibus, quorum iudicia sunt peruersa. Ista tamen diiudicatio cõuersorum ab impiis est præter intentionem prædicantium, & ex eorum prædicatione occasionaliter sequitur: sicque quod ait, vt tenetur concomitanter, nõ causaliter. Sicut in Psalmo.

Margin: A; *Sap. 2.*; B; *1. Cor. 2.*; *Act. 10.*; *Ioan. 5.*; *Ec.le. 32.*; C; *Mat. 8.*; *Luc. 9.*; *1. Tim. 5.*; *Ephes. 5.*

D Tibi soli peccaui,&c. vt iustificeris in sermonibus tuis,&c.

Viuant autem secundum Deum, id est, in obseruantia praeceptorum. *In spiritu*,id est,recta mentis intentione, & ex charitatis affectione, ad quod praedicatio directè ordinabatur.
Gala.5. Vnde ad Galatas fertur, Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Et meritò sic viuendum est. *Omnium enim finis appropinquauit*, id est, dies iudicij incessabiliter appropinquat. Vel, omnium hominū finis, id est, mors indesinenter propinquat. Cùm tota hęc vita sit quasi cursus ad mortē.

Estote itaque prudentes, id est, discreti, circunspecti, & pro-
Hebr. 10. uidi. Quia horrrendū est, incidere in manus dei viuētis. Atque in medio laqueorū & inuisibilium hostium, omni ferocitate, calliditate, inuidia repletorum ambulatis: qui tam for-
E titudine, quàm experientia & astutia nos valde excedūt, nec aliud machinantur, nisi vt ęterna fœlicitate, quā perdiderūt, nos spolient, infernalibusque nos secum inuoluāt suppliciis. Idcirco oportet nō iugiter esse & maximè circūspectos, timo-
Deut.4. ratos, custoditos, solicitos, prout in Deute. S. Moyses exhortatur: Custodi temetipsum & animam tuam solicitè, ne obliuiscaris verborum domini: & ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitae tuae. Sed quia non sufficit diligētia nostra sine cōtinua diuinae subuentionis assistentia, rectè subiūgitur,

Et vigilate in orationibus. Quod dupliciter potest intelligi, & debet impleri. Primò, vt orando vigilemus, id est, cum cordis vigili attentione oremus. Nō enim corde hinc inde vagāte inuocandus est deus, sed animo recollecto, aduertente & custodito, cū omni reuerentia, humilitate, & sancto timore.
F Propter quod in Eccl. scriptū est: Ante orationem praepara
Eccle.18. animam tuam, & noli esse quasi homo tentans deū. Secūdò, vt protrahamus vigilias in orando, non solùm in die, sed nocturnis quoque temporibus, orationibus insistendo. Iuxta il-
Psal.118 lud in Psalmo: Media nocte surgebam ad confitendum tibi.
Psal.76. Et rursus: In die tribulationis meae deum exquisiui manibus meis nocte contra eum. Huius siquidem rei Christus (cuius omnis actiò nostra est instructio) nobis dedit exemplum, de
Luc.16. quo scriptum est: Exiit Iesus in montem solus orare, & erat pernoctans in oratione dei. Hanc doctrinam etiam Christus
Marc.22. expressit apud Marcum loquens: Vigilate, nescitis enim quādo dominus veniat, serò, an media nocte, an gallicātu, an ma-
Ioan.15. nè, ne cùm venerit repente, inueniat vos dormiētes. Videte, vigilate,

vigilate, & orate. Sed quoniam absq; charitate nihil est me- A
ritorium, subditur. *Ante omnia autem*, id est, potissimè & in *Matt.* 12.
primis ante exercitia cuncta. *Mutuam in vobismetipsis, charitatem continuã habentes*, id est, charitatem fraternã indesinentem, & quantum possibile est, etiam actualem, vt tam in interiores quàm exteriores charitatis actus assiduè procedamus cùm signũ charitatis sit executio actus. Vnde & dominus ait, Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Sed cùm primum maximúmque præceptũ sit, vt deus toto corde ametur, quid est quòd princeps apostolorũ hortatur, vt ante omnia mutuò diligamus? Et respondendũ, quòd eadem est charitas habitualis, qua deum proximúmque diligimus, eo quòd deus sit ratio proximos diligendi. Sicque dilectio dei & proximi se mutuò complectuntur. Idcirco in eo B
quod ante omnia ad mutuã charitatem mouemur, datur intelligi, vt super omnia & ante omnia deũ amemus, sicque ad fraternã charitatẽ ante omnia nos hortatur scriptura, in quãtum ista dilectio fraterna charitatem dei includit, ac præsupponit. *Quia charitas operit multitudinẽ peccatorum*, id est, vniuersa peccata ignis sanctæ dilectionis consumit & delet, nõ solùm quantum ad culpam, sed etiam quãtum ad pœnam, in toto aut in parte, secũdum quod seruor amoris intẽtior fuerit siue remissior. Propter quod Christus dixit de beatissima
Maria Magdalena: Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam *Luc.* 7.
dilexit multum. In Prouer. quoque Salomõ ait: Vniuersa de- *Prou.* 10.
licta operit charitas. De huius autem verbi expositione dicta
sunt plura super illud Iacobi: Qui conuerti fecerit peccato- *Iacobi.* 5.
rem ab errore viæ suæ, saluabit animã eius à morte, & operit C
multitudinẽ peccatorũ. *Hospitales inuicem* estote. *Sine murmuratione*, id est, patienter, & gaudiosè, gratis & charitatiuè vnus hospitet alium, & bene tractet eundem. Præsertim autẽ religiosi peregrini & pauperes sunt hospitãdi & taliter repausandi. Istud nanque est vnum de operibus misericordiæ, quæ ad Christianos præcipuè pertinẽt, & ad quæ charitas mutua specialiter obligat, vt scilicet, vnusquisque faciat alteri, prout
vult fieri sibi. Vnde istud non obseruãtibus Christus in die iu *Mat.* 7.
dicij est dicturus: Hospes fui, & non collegistis me. Hinc ad *Mat.* 25.
Hebr. dicitur, Charitas fraternitatis maneat vobiscum, & ho *Hebr.* 13.
spitalitatem nolite obliuisci: Et Esaias Egenos, inquit, vagósque *Esaiæ.* 58.
que induc in domum tuam. Quod sanctus Iob implesse se pã *Iob.* 31.

D dit. Foris (inquiens) nō mansit peregrinus: ostium meū viatori patuit. Nec solùm hospitalitatem debet quilibet exercere, sed cætera quoque beneficia, sibi à deo collata, proximis cómunicare pro posse. Ideo sequitur, *Vnusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes*, id est, quilibet vestrûm dona sibi desuper præstita proximis suis piè & charitatiuè diffundat, impendat, communicet: vt per ea fructificet deo, impleátque quod dominus ait: Negotiamini dū venio. Et sic talenta sibi tradita virtuosè multiplicet, & ita se habeat circa proximum, quemadmodum deus se habuit circa ipsum. Hoc totū est, vt opera misericordię, tam spiritalia, quā corporalia proximis impendat vnusquisq; pro posse. Cui ergo à deo collata est maior sapientia, aut maior gratia exhortandi, aut maior virtutū perfectio, libenter informet ac moneat alios, & eos conetur conuertere. Propter quod ait scriptura: Sapientia abscondita, & thesaurus occultus, quæ vtilitas in vtrisque? Vsque ad Colossenses dicitur. Docétes & cómonentes vosmetipsos in hymnis & psalmis. In Apo. quoq; scriptum est, Qui audit, dicat: Veni, Hæc itaque agite. *Sicut boni dispensatores multiformis gratiæ dei*, id est, amorosi erogatores & communicatores multiplicium charismatum aut donorum spiritus sancti: quo vni datur sermo sapientiæ: alteri, sermo scientiæ: alij: gratia sanitatum: alij discretio spirituum: &c. prout ad Corint. dicitur: Propter quod denuò loquitur Paulus: Vnusquisque proprium donum habet à deo. Ad hác communionem hortatur nos Salomon dicens: Deriuentur fontes tui foras. Et Christus: Luceat (inquit) lux vestra corā hominibus. Est itaq; dei gratia multiformis, id est, varia ac diuersa multipliciterq; distincta, Et potest per gratiam dei hîc intelligi, omne donū gratis à deo impensum, per quod vnus potest alteri aliquo modo prodesse. Specialiter tamē potest hic locus exponi de donis gratiæ gratis datæ, quæ ad aliorū dantur vtilitatē. Specialiter quoq; administratio seu cōmunicatio ista ad prælatos, prædicatores, doctorésq; pertinet: vt cū Psalmista dicere valeát deo: Iustitiam tuam non abscondi in corde meo: veritatem tuam & salutare tuum dixi. Et illud Sapiétiæ: Non abscondá à vobis sacramenta dei, neque cum inuidia tabescente iter habebo: sed dona dei communico vobis. *Si quis loquitur quasi sermones dei*, id est, nō nisi de deo loquatur, ita vt ad minus verba sua ad dei referat gloriá & honorem

Margin: *Luc.19.* E *Eccle.20.* *Coloss.3.* *Apo.22.* *1. Cor.12.* F *1. Coo.7.* *Prou.5.* *Mat.5.* *Psal.39.* *Sap.7.*

norem, sintque vtilia: iuxta illud ad Ephes. Omnis sermo ma- A
lus ex ore vestro non procedat, sed qui vtilis est ad ædifica- *Ephes.4*
tionem, vt det gratiam audiēti. Vel, quasi sermones dei, id est,
Non aliud quis loquatur aut doceat quàm consonum est scri
pturis vel continetur in eis. Propter quod Timotheo scripsit 1.*Timo.* 6
apost. Paulus, Prophanas vocum nouitates deuita. Vel, qua-
si sermones dei, id est, deo adscribat, quicquid boni aut salubri
ter dixerit. Non enim sufficientes sumus cogitare aliquid ex
nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex deo est. Hinc
scriptum est. In manu dei sumus, & nos & sermones nostri. *Si
quis ministrat*, id est, bonum quodcūque alteri exhibet, seu im-
pendit, *Tanquam ex virtute, quam administrat deus*, id est, nō
propria virtute, sed virtute sibi à deo collata, id se facere arbi
tretur, & omne bonum quod habet, aut aliis impartitur, deo B
tanquam superdignissimo fonti liberalissimoque datori gra
ta ac humili mente attribuat. Cùm dicat Saluator: Sine me ni *Ioan.5.*
hil potestis facere Et Paul. Quid habes quod non accepisti? 1.*Corin* 4
Vt in omnibus honorificemur, id est, debito modo à vobis ac a-
liis honoretur *deus* trinitas. *Per Iesum Christū*, dei & hominū
mediatorem, hominē verū, *Dominū nostrū*, cui⁹ virtute & me-
rito gratiarū charismata nobis desuper infunduntur: hoc est,
quod ait Saluator: Videant opera vestra bona, & glorificēt
patrē vestrum, qui in cœlis est. Vas quoque electionis Corin-
thiis scribens: Omnia, inquit, in gloriam dei facite. Et Coloss.
Omne quodcunque facitis, in verbo aut in opere, omnia in
nomine domini agite, gratias agentes deo. *Cui est gloria &
imperium in secula seculorum, Amen.* De quo ait Apost. Paulus: C *Hebr.* 1
Regi seculorum immortali, inuisibili, soli deo honor & glo-
ria. Ipse est enim rex omnipotens, in cuius ditione cuncta
sunt posita. Est autem deo gloria, id est, infinita lætitia, clara
quoque cum laude notitia, & immēsa maiestas. Præterea de-
nuo redit archiapostolus ad exhortandum fideles, vt habeāt
insuperabilem patientiam in aduersis. *Charissimi nolite pere-* *Roma.8*
grinari, id est, à fide fieri alieni, aut à deo alienatos & exteros
vos putare. *In feruore*, id est, persecutionum impetu vehe-
menti, seu furioso. *Qui ad tentationem vobis fit*, id est, vo-
bis ab incredulis ac peruersis, Deo permittente, infligitur
ad vestri probationem & coronationem, quamuis impii a-
lia intentione vos persequantur. Sed deo disponente, omnia
cooperantur electis in bonum. De hoc dicta sunt multa su-

locum ita exponũt: Nolite peregrinari, id est, ad alia loca vos trãsferre, in feruore, &c id est, ex timore persecutionum. Nã quanuis interdum liceat fugere, Christo dicente: Cum persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam: tamen perfectius est manere, nisi sit persecutio certæ personæ, cuius fuga vtilior est Ecclesiæ, quàm eius festinatum martyrium: & propter maius bonum Ecclesiæ, non ex mortis timore ineat fugam: sicut Paulus de Damasco clàm fugit. Sequitur, *Sed cõmunicantes Christi paßionibus gaudete*, id est, imitatione, intuitu & amore Christi propter vos passi, patiendo aduersa gaudete in domino, propter multiplicẽ fructum vobis inde prouenientem. Imò potissimè, quia hoc complacet deo in vobis, & quia hoc dignum & iustum est, vt suo capiti membra assimilentur. Propter quod ait ipse: Gaudete in illa hora, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlo. Et Iacobus: Omne, inquit, gaudium existimate, cum in diuersas tentationes incideritis. *Vt in reuelatione gloriæ eius*, id est, in aperta visione excellentiæ Christi. *Gaudeatis exultentes*, id est, tam vehementer gaudentes interius, vt redundet illud gaudium internũ in corpus post resurrectionem futuram. Propter quod ait Psalmista: Satiabor, cùm apparuerit gloria tua. ¶ Præterea Christi passionibus, quas pro nobis sustinuit, debemus variis modis communicare. Primò, eas in nostro corpore per imitationem assiduè deferendo: corpus proprium in operibus pœnitentiæ affligendo, seu aliis tribulationibus propter deũ viriliter exponẽdo. Vnde. 2. ad Corinth. 5. fassus est Paulus: In omnibus tribulationem patimur, sed nõ angustiamur. Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circunferentes, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Et ad Ephes. In omni (ait) fiducia magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem. Secundò, de eis gaudẽdo propter summos & multiplices fructus earum: quia per eas placatus est deus, & liberatum est genus humanum à morte æterna, purgatum quoque à morte peccati: & particeps factus est homo gratiæ in præsenti, & gloriæ in futuro. Spiritusq; maligni sunt victi. Idcirco ad Galat. locutus est Paulus. Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini mei Iesu Christi. Tertiò, de imitatione cruciformi earum lætando. Sicut apostoli ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati, vt scribitur in Act.

A | *Matt. 10.* | 2. *Corin.* 1. | B | *Matth.* 5. | *Iacobi.* 1 | *Psal.* 16 | C | 2. *Cor.* 5 | *Ephes.* 1 | *Galat.* 6 | *Act.* 5

D Quartò, de merito passionis Christi & imitatione eiusdē, beatitudinem expectando, quemadmodum 2. ad Corinth. inducitur: Scitote quoniam sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis. Secunda quoque ad Timoth. Si cōmortui sumus & conuiuemus. Si sustinemus, & conregnabimus. Quintò, dominicā passionem quotidie cum pia & intima cōpassione reminiscendo: secūdum illud ad Hebr. Recogitate eū, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem. Et in Threnis scriptum est: Memoria memor ero, & tabescet in me anima mea. Sextò, pro Christo martyrium sustinendo: qui tamē modus cōprehendi potest sub primo. Cū ergo non sit seruus maior domino suo, nō renuamus exēplo

2. Corin. 1
2. Tim. 2
Hebr. 12.
Threno. 3.
Ioan. 13

E Christi, & eius intuitu ac amore, tribulationibus exerceri, aduersa pati, castigari ac corripi. Imò gaudeamus in talibus, sicut in omnibus diuitiis, vt cum Paulo dicere valeamus, Ego stigmata domini Iesu in corpore meo porto. Et itē Christo confixus sum cruci. *Sed etsi exprobramini*, id est, per verba cōtumeliosa & iniuriosa vituperamini à perfidis & iniquis hominibus. *In nomine Christi*, idcirco quia in deum creditis, aut secundū eius doctrinā præceptáque viuitis. *Beati eritis*, nunc in spe & merito, deinde in re & præmio: dūmodo æquanimiter ex charitate sustineatis, & vsq; in finem in bonis perseueretis. Hoc est quod Christus affirmat: Beati eritis, cū vos oderint homines, & cum separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum, propter filium hominis. Gaudete in illa hora, ecce enim merces vestra multa

Luca. 6

F est in cœlo. Hinc loquitur Augustinus: Socij contumeliæ, erunt & socij gloriæ. Idcirco nunc subditur. *Quoniam quod est honoris, gloriæ & virtutis Dei*, id est, honor quē deus retribuit iustis pro eorum actibus virtuosis. Nam honor debetur virtuti: & gloria seu beatitudo, quæ eorum meritis correspōdet, inquantum ex charitate procedunt: & virtus seu constantia aut fortitudo, qua deus suos in aduersis confortat. *Et qui est spiritus eius*, id est, spiritus sanctus, qui est spiritus Christi, sicut & patris: quoniam à patre & filio, tanquam ex vno fonte, atque eodem principio, est procedens: quéadmodū filius ait de spiritu sancto: Ille me clarificabit, quia de meo accipiet. Paulus quoq; fatetur. Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. *Super nos requiescit*, id est, in cordibus vestris est vnūquodque istorū. Nam honor & gloria, quæ in patria præstabuntur

buntur electis fidelibus, sunt modò in eis per inchoationem A
& spem ac meritum, & radicaliter atq; causaliter. Est item in Ioan.16
eis formaliter virtus à deo infusa, & dei confortatio gratio- Roma.1.
sa. Sed & spiritus sanctus in omni virtuoso humili & quieto
quiescere perhibetur, prout apud Esa. loquitur de⁹: Super quẽ Esa.66.
requiescet spiritus meus, nisi super quietũ & humilem? ¶ Po-
test & ita intelligi, quod est honoris, gloriæ & virtutis, id est,
quod deus reputat honorabile, gloriosum & virtuosum, seu
triũphale, videlicet si inuicta patientia in aduersis requiescit
in vobis. ¶ Requiescit etiã spiritus sanctus super electos & iu-
stos, tanquã pius assessor & ductor eorũ, dirigens eos quomo-
do vult. Iuxta illud: Iustũ deduxit domin⁹ per vias rectas. Pro
pter quod loquitur Paul. Quicunque spiritu dei aguntur, hi B
filij sunt dei. *Nemo autem vestrum patiatur vt homicida, aut fur,* Sapien.10
aut maledicus, id est, conuiciosa verba in alium proferens, seu Roma.8
maledicens: *Aut alienorum appetitor,* id est, res aliorum au-
ferre desiderans. Hoc est, Nolite hæc & consimilia vitia per-
petrare, nec per ea temporalem afflictionem & mortem me-
reri. Præsertim quia in primitiua ecclesia hoc fuisset valde de-
rogatiuum iustorum fideliũ, & causa derisionis fidei Christia-
næ à perfidis, blasphemationisque Christi. Si tamẽ (quod ab-
sit) quis vitia ista commiserit, debet debitã punitionẽ pro eis
patienter sufferre, vt in futuro misericordiam consequatur.
Si autem vt Christianus, id est, si patiatur quia in Christũ credit,
& ei obedit. *Non erubescat,* cum non sit inhonestũ, seu erube-
scibile: sed iustũ & honore dignissimum taliter pati. Ideo sub-
ditur. *Glorificet autem deum in isto nomine,* id est, deum collau- C
det, & ei regratietur, quòd ei concessit hanc gratiam, vt scili-
cet pro iustitia patiatur, & Christo sic conformetur. Nã & in
Christum credere, & bona agere, ac pro iustitia pati, dona
sunt dei. Prout ad Philippenses asseritur: Vobis donatum est Philip.1
pro Christo, non solùm vt credatis in eum, sed etiam vt pro
illo patiamini. *Quoniam tempus est vt incipiat iudicium à domo
Dei,* id est, in seculo isto, electi, & iusti, qui sunt vera & viua
membra domus dei, puta ecclesiæ militãtis, variis modis ex-
ercentur aduersis, secũdum ordinationem occulti iudicij dei,
qui interdum per angelos sanctos castigat electos, interdum
permittit eos à prauis hominibus atq; dæmonibus flagella-
ri, siue occidi. In primitiua quoq; ecclesia tempus fuit perse-
cutionis grauissimæ Christianorum, qui ab impiis morti ad-

D iudicabantur quotidie & trucidabātur. Propter quod ait Sal
Ioan.16 uator: Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obse
Apoc.3. quium se præstare deo. Et alibi: Ego, inquit, quos amo arguo
& castigo. Per Ezechielem etiam loquitur dominus: A san-
ctuario meo incipite percutere. *Si autem primùm à nobis*, id
est, si iusti fideles electi in primis ita quotidie patiuntur aduer
sa & diiudicantur ab impiis, *Quis finis eorum, qui non credunt Dei Euāgelio*? id est, qualis & quanta erit incredulorum & re-
proborum dānatio, super quos non est virga Dei in vita præ-
senti, sed eorum vita est impunita nequitia, & lætantur cū ma
Iob.21 lefecerint? Quasi dicat, Valde dura erit illorum punitio in fu-
Prouer. 2. turo: & quantò nunc diutius tolerantur, tantò tunc grauius
Ioan.3 damnabuntur. Vnde in Ioanne legitur: Qui non credit, iam
E iudicatus est, quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei.
2.Thes.1. Hinc 2. ad Thessal. habetur: Gloriamur pro patientia vestra
in omnibus persecutionibus, quas sustinetis in exemplum iu-
sti iudicij Dei. Si tamen iustum est apud deum, retribuere tri-
bulationem his qui vos tribulant, in reuelatione domini Ie-
su Christi de cœlo, cum angelis, in flamma ignis dantis vindi-
ctam his qui non obediunt Euangelio, qui pœnas dabunt in
interitu æternas à facie domini & à gloria virtutis eius, cum
venerit glorificari in sanctis suis. Denique ex his sumitur eui-
dens argumentum veritatis fidei Christianæ. Videmus enim
homines pessimos sanitate & prosperitate vsque ad senectutē
potiri: homines verò timoratos, iustos ac deuotissimos omni
tēpore tribulationibus & aduersitatibus exerceri. Si ergo nō
F est vita post vitam præsentem alia, in qua fiat retributio iusta,
vbi est iustitia dei aut prouidentia eius? Hanc rationem tan-
git Salomon in Eccles. vbi ait: Peccator ex eo quòd centies
Eccle.8 peccat, & per patientiam sustentatur. Ego cognoui, quòd erit
bonum timentibus deum qui quærunt faciem eius. De qua re
Psal.72 subtilissimè fatur, disputatque Psal. Dicendo: Dixerunt, quo-
modo scit deus, & si est scientia in excelso. Ecce ipsi pecca-
tores & abundantes in seculo. Deinde subdit in persona viri
iusti fidelis: Et dixi, ergo sine causa iustificaui cor meum, & la
ui inter innocentes manus meas. Tanquam dicat. Si iniqui sic
prosperabuntur nec iudicabuntur à Deo, ego inaniter iustè
innocenterque vixi. Quod quàm absurdum sit dicere, innuit
subdēs: Si dicebam, narrabo sic: ecce nationem filiorum tuo-
rum reprobaui, &c. Et alia multa profunda addit de isto ibi-
dem.

dem. *Et si iustus vix saluabitur* id est, difficulter ad saluté per- *Mat.7.*
tinget finaliter, cùm arcta sit via salutis atq; per multas tribu- A
lationes oportet nos saluari: difficile quoque sit perseuerare *Act.14.*
vsq; in finem, hostiumq; euadere laqueos, & vincere tenta- *Matt,20.*
tiones, quæ & in extremis acrius sæuiunt. *Impius* id est, infidelis, *Et peccator* id est, malus Christianus, *Vbi parebũt* id est, quomodo à vultu Dei & à rigore sui iudicij se abscondere poterunt? Parebunt vtiq; in iudicio à sinistris, sed in malum *Matt.25.*
ipsorum: & mallent non apparere. Et statim in lacum proiicientur tartareum, vbi manebunt in æternum absconditi.

¶Porrò, vt asserit Beda, hãc sentẽtiã princeps Apost. ex prouerbiis. Salomonis, secundum antiquam translationem, accepit. Pro quo sanctus Hierony. transtulit: Si iustus in ter- *Prou,11,*
ra recipit, quantò magis impius & peccator? Hoc est si iustus in præsenti vita affligitur, quantò magis iniqui, qui hic non B
castigantur nec emẽdantur, post vitam hanc damnabuntur?

¶ Veruntamen certum est iustos vsq; in finem perseuerantes saluari. Idcirco quod ait, si iustus vix saluabitur, accipi potest per modum hyperbolicæ locutionis, qua aliquid dicitur per *Prou.23.*
excessum, ad designádum magnitudinem rei insolitam. Sícque per verba ista insinuatur, quàm difficile sit hominẽ mortalem saluari: non ex parte omnipotentis dei, in cuius manu sunt omnium corda: & quocunq; voluerit, vertit ea absq; omni difficultate ex parte sua, cùm infinitæ eius virtuti omnia sint æquè facilia: sed ex humana fragilitate, & multitudine, ac magnitudine impugnationum atq; tentationum oritur difficultas. Et quamuis deus in hominis saluatione præsuppo-
nit liberum arbitrium, quod non cogitur: non tamen ex par- C
te dei est difficultas, vt aliqui somniant, Quoniam deus omnipotens facilè quando vult, super infundit gratiam quádo quæ omnem cordis duritiam, obicemq; repellit ac tollit, vt sanctus loquitur August. & Thomas in Summa contra gentiles allegat. Cùm igitur iustus vix saluetur ob rigorem diuini iudicij, in quo, quæ homini iusta videntur, sæpe iniusta reperiuntur, congruè subditur, *Itaque & hi, qui patiuntur secundum voluntatem* Dei, id est, pro iustitia patiuntur aduersa piè, æquanimiter, & cõstanter, secundũ quod complacet deo. Vel etiam correptiones & correctiones pro suis peccatis modò libenter suscipiunt, *Fideli creatori commendant animas suas*, id est, seipsos deo humiliter fiducialiterq; committunt, non

præsumendo

D præsumendo de propriis viribus aut meritis. sed deo omnẽ bonum attribuentes, cuius dona sunt merita nostra. Idcirco subiũgitur, *In benefactis*, id est, in virtuosis suis operibus, quę cupiunt piè acceptari à Deo, in quo totam suã figunt fiduciã eius subuentioni, conseruationi, protectioni iugiter inhęrẽtes. De quo ad Corinth. loquitur. Paul. Fidelis deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis: sed faciet cum tẽ

1. Cor. 10. tatione prouentũ. ¶ Dicitur autem Deus fidelis à fidelitate, quæ est pars iustitiæ, quia fidelibus suis seruat fidelitatẽ, prout in scripturis testatur. Propter quod ait Propheta: Fidelis de' in omnibus verbis suis. De quo in Deute. scribitur: Deus fi-

Psal. 144 delis & fortis, custodiens pactum & misericordiam diligen-

Deut. 7. tibus se. Non autem vocatur fidelis à fide, quæ est theologica virtus, quæ ei non conuenit.

Explanatio quinti. Cap. *Seniores ergo qui in vobis sunt.* ARTIC. IX

E INtroductis documẽtis ac iussionibus ad quosdã specialiter pertinẽtibus, scilicet ad coniugatos ac seruos: nũc specialiter instruit prælatos, ac subditos. *Seniores ergo qui in vobis sunt* id est maiores, videlicet prælatos & aliorum instructores siue presbyteros, qui in primitiua Ecclesia communiter etiam corporali ætate fuerant seniores, *Obsecro*, quia officio &*senio consors. *Et testis Christi passionum* id est, testifi

* Consenior. cator suppliciorũ quæ pro nobis sustinuit Christus: quæ partim propriis oculis vidi, idcirco de eis possũ testificari. Hinc ait Christus apostolis: Vos testimonium perhibebitis, quia

F ab initio mecum estis. *Et eius, quæ in futuro reuelanda est, glo-*

Joan. 16. *riæ communicator*, id est, annunciator seu prædicator felicitatis ac gloriæ sempiternæ, in futuro seculo electis propalãdæ & dandæ, quam instrumentaliter vobis communico, ad eius adoptionem vobis cooperando meis prædicationibus, orationibus, meritis, & exemplis. Vel dicitur sanctissimus Petrus communicator gloriæ Christi, quia in mõte Thabor inter-

Matt. 17. fuit transfigurationi ipsius: in qua vultus Christi instar solis resplenduit, & qualis nunc est in cœlo empyreo, qualis etiã apparebit in iudicio, demõstrauit. Vidit quoq; Christũ post resurrectionem, & ascendentem in cœlum conspexit. *Pascite*

Mar. 9. *qui in vobis est gregẽ dei*, id est, vnusquisq; vestrûm plebem sibi commissam diligenter spiritualibus alimoniis nutriat, vtpote

sapientia

sapientia, quæ est cognitio diuinorum: & scientia, quæ est re- A
rum notitia creatarum: vel morali peritia. Pascenda est quoque plebs virtutũ exẽplis, fama laudabili, oratione assidua, prædicatione continua, ecclesiasticis sacramentis. De talibus pastoribus loquitur dominus per Hieremiam: Dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina. Paulus quoque in Act. episcopis loquitur: Attendite vobis, *Lucæ. 9*
& vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiã. Præterea dulce fuit in ore sanctiss. Petri verbum hoc, pascite, quoniam Christus dixerat ei, Pasce a- *Matt. 16.*
gnos meos. Et sicut Christus præfecit Petrum vniuersali ecclesiæ & populo vniuerso: sic Petrus fuit solicitus pro totius salute ecclesiæ, hortãdo tũ inferiores, tũ prelatos, vt vnusquisque dignè exequatur suũ officiũ. *Prouidentes* id est, salubria B
procurantes subditis vestris, & prouidè vos habẽtes ad illos, futura pericula præcauẽdo pro posse. *Non coactè sed spontaneè* id est, charitatiuè & liberè, nõ ex necessitate, aut sola indigentia rei terrenæ. Coactè enim hæc agit, qui aliunde non habens quo sustentetur, propter tẽporale cõmodum duntaxat populo prædicat: ac spiritalia alimenta impẽdit. Hinc loquitur Paul. Si volẽs hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Prouidendũ est ergo spõtaneè. *Secundum deum* id est, recta intentione ad dei honorẽ, propter vestrã ac subditorũ salutẽ. *Neque turpis lucri gratia*, nõ intuitu proprij quæstus, *Sed voluntariè* propter commodũ spiritale. *Neque vt dominantes in clero* id est, non ex fastu superbiæ, sed ex humilitate. Nempe prælati qui ex considera- C
tione suæ dignitatis, seu præsidentiæ extolluntur, & pompaticè iubent, atq; faciliter indignãtur, ac subditos spernunt, hi tales sunt vt dominantes in clero, qui magis proprium quàm dei honorem respiciũt, nec curãt de dei inhonoratione, dũmodo ipsi à subditis honorentur. Non enim habẽt syncerũ zelũ iustitiæ, sed ad seipsos vitiosè reflexi sunt. Et istud prohibuit Christus in cœna nouissima. Quia vt apud Lucam ha *Lucæ. 22*
betur: Cùm facta fuisset inter discipulos contentio, quis eorũ videretur esse maior: respõdit Saluator: Reges gẽtiũ dominãtur eorum: vos autem non sic: sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior: & qui præsessor est, sicut ministrator. ¶ Denique duplex est dominium: vnum ordinatum, videlicet dignitas, principatus, siue prelatio ad inferiorum profectum relata. Et

B istud dominium competit præsidétibus, sicque domini possunt vocari. Vnde & Iosue dixit: Domine mi Moses prohi-
Num. 11. be eos. Et Aaron ad Mosen: Ne indignetur (inquit) dominus meus. Cui & tribus Ruben & Gaad loquebátur: Serui tui sumus. Sic & sanctus Clemens vocauit beatissimum Petrum dominum suum, vt in itinerario Clementis habetur. Et filij Israël dixerunt ad Gedenome: Dominare tu nostri. In Actibus quoque Apost. custos carceris dixit Paulo atq; Sileæ: do
Act. 16. mini quid me oportet facere, vt saluus fiam? Sic & Anselmus in epistola de incarnatione verbi scribit. Romano pontifici: Domino & patri vniuersæ Ecclesiæ peregrinantis in terra. Aliud est dominiũ inordinatum, vtpote præsidétia ad proprium commodum ex fastu relata, quæ prælatis atque prin-
C cipibus prohibetur. Cùm in Deuter. dominus dicat de rege: Non eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neq; declinet in partem dexteram, vel sinistrá. In Ecclesiast, quoque habetur: Rectorem te posuerunt, noli extolli. Esto in illis quasi vnus ex eis. Curam illorum habe, & ita considera. De hac re multa scribit Bernard. in libro de consideratione.

¶Per hanc quoque distinctionem multa verba sanctorum adinuicem concordantur, quæ inter se repugnantiam quandam habere videntur. ¶Præterea quia ordinatum dominium, & recta prælatio, nõ ad proprium commodum seu honorem, sed ad subditorum vtilitatem refertur: idcirco prælationes & dignitates ecclesiasticæ, seruitutes vocantur. Et ipsi qui præsunt, seruos se veraciter reputant eorum, qui suæ gu-
D bernationi commissi sunt. Vnde & Pontifex summus appellat se seruum seruorum dei. Propterea prælati & principes debent tantò humiliores, timoratiores, & custoditiores consistere: quantò pluribus præsident, vtpote districtius iudicandi, atque pro pluribus rationem daturi. *Sed forma facti gregis* id est, gregi vobis credito exemplares effecti. Nempe cum vnusquisque debeat proximorum scandala deuitare, eósque
Rom. 14. ædificare, dicente Apostolo: Quæ ædificationis sunt in inui-
Ibidem. cem custodiamus. Et item: Hoc iudicate, ne ponatis fratri offendiculum, vel scandalum multo magis ista ad prælatos superioresque pertinent, qui ex officio specialiter obligantur subditos à vitiis expurgare, & ad virtutes inducere. Propter
1. *Tim.* 14 quod Timotheo antistiti præcipit Paulus: esto exemplũ fi-
2. *Timo.* 3 delium in verbo, in cõuersatione, in charitate. Et rursus: Solicitè

licitè cura teipsum probabilem exhibere deo, operarium in- A
confusibilem, rectè tractantem verbum veritatis. Tito quoq; *Tit. 2.*
archiepiscopo scribēs: In omnibus, inquit, teipsum præbe exē
plum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gra-
uitate. Teste quippe Greg. cum pastor per abrupta graditur, *Gregor.*
grex eius in præcipitium labitur. Et cuius vita despicitur, re-
stat vt eius prædicatio cōtemnatur. Ex virtuosa siquidem &
exemplari cōuersatione, ac informatione superiorum, in tā-
tum dependent profectus & salus inferiorum, vt per Hiere. *Hiere. 10.*
dominus protestetur: Quoniam stultè egerūt pastores & do
minum non exquisierunt: propterea omnis grex eorū dissi-
patus est. In Ecclesiastico etiā dicitur: Secundū iudicē popu- *Eccle. 10.*
li, sic & ministri eius: & qualis est rector ciuitatis, tales & inha
bitantes in ea. Væ ergo, & væ æternum atq; grauissimū præ- B
sidentibus, vitam carnalem, negligentem, scandolosam ducē
tibus: quoniam vniuersa subditorū peccata in eos redundāt.
Et ex animo, id est, integro corde, prompto affectu, recta intē
tione, firmo proposito, pastorale officium adimplete, cū om
ni diligētia & feruore. Cùm hi vobis commissi sint, pro qui-
bus sanguinem suum dei filius fudit: qui his (quorum negligē
tiis & vitiis tam preciosissimè à se redemptos amisit) implaca
biliter & supergrauissimè irascetur. Iuxta illud Sapien. Citò *Sap. 6.*
& horrendè apparebit vobis altissimus, qui interrogabit o-
pera vestra, & cogitationes vestras scrutabitur. *Vt cum appa
ruerit princeps pastorum*, videlicet Christus, qui est princeps pa
storum supremus, & principalis: Romanus verò pontifex est
princeps pastorum, & totius vniuersalis militantis Ecclesiæ
prælatus, ac præsul vicarialis. *Percipiatis immarcescibilem glo* C
riæ coronam, id est, æternam indeficientem fœlicitatis remu-
nerationem, beatitudinis brauium, salutis triumphum. Appa-
rebit autem Christus, non solùm in finali iudicio, sed in par-
ticulari iudicio quoque singulorū, quos suo sisti præcipiet tri
bunali. Propter quod ait: Vigilate, quia nescitis diem neque *Matth. 25.*
horam. ¶ Quemadmodū autem grauissima est negligentiū,
carnaliúmque pastorum damnatio: sic fideliū diligentiū, exē
plariúmque præsidentiū copiosissima erit fœlicitas, & præ-
mium inæstimabiliter gloriosum. Quia non solùm pro suis
actibus virtuosis, sed pro subditorum etiam meritis corona-
buntur. Propter quod ad Thessal. loquitur Paulus: Quæ est
enim spes nostra, aut gaudium aut corona gloriæ, nónne vos

D ante dominum nostrum Iesum Christum, in aduentu eius. *Similiter adolescentes subditi estote senioribus*, id est, superioribus vestris obedite, quomodo eis præcepi vobis præesse. Videlicet non coactè, sed spontaneè, secundum deum, syncera intẽtione & ex animo: quemadmodũ ad Hebr. dicitur: Obedite præpositis vestris, & subiacete eis. Ipsi enim peruigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris: vt cum gaudio hoc faciant, & nõ gementes. Subditi itaque circa suos superiores habere se debent reuerẽter, obediẽter, pacificè, & amorosè. Hinc ad Thessa. loquitur Paul. Rogamus vos fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis in domino, & monent vos, vt habeatis illos abundantius in chari-

E tate propter opus illorũ, & pacem habete cũ eis. Etenim quã salubre sit superioribus obedire, quàm item damnabile sit eis non obedire, Christus breuiter pandit, dicendo suis vicariis vtpote his qui præsunt: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit me spernit. ¶ Nec solùm senioribus præsidẽtibus, sed & omnibus senioribus aliquis honor debetur. Propter quod in Leuitico scriptum est: Coram cano capite consurge, & honora personam senis. Et in Ecclesi. habetur: In multitudine presbyterorum prudentiũ sta, & sapientiæ illorum ex corde coniungere: In antiquis nanque est sapientia, & in multo tempore prudentia. vt in libro Iob fertur. *Omnes autem inuicem humilitatem insinuate*, id est, vnusquisque circa alterũ se gerat humiliter. ¶ Nec subditi tantùm humiliter pareant, sed

F prælati quoque humiliter præsint. Nec solùm verbis, sed & exemplis in humilitate instruant sibi commissos. Cùm in Ecclesi. scriptum sit: Quantò magnus es, humilia te in omnibus: & coram deo inuenies gratiam, quoniam ab humilibus honoratur. Et Christus testatur: Nisi conuersi fueritis & efficiamini sicut paruuli, (id est humiles) non intrabitis in regnum cœlorum. Subditi ergo circa superiores suos, tanquã circa dei vicarios, suos patres, iudices ac dominos, humilitatem demonstrent. Superiores verò circa inferiores, tanquam circa Christi membra, adoptionísque dei filios, Christi sanguine liberatos, summæ trinitatis imagine insignitos, se humiliter habeant. ¶ Denique quanuis prælatus sit maior ecclesiastica dignitate, piè tamen putare habet, quod subditi sui, vel saltem quidam eorũ, maiores sint eo charitate & gratia ac perfectione virtutum: quod multò salubrius est. Ideo circa

circa eos se humiliter gerat, & se eis viliorem arbitretur: salvo tamen disciplinæ vigore, ac strenua pastoralis officij exequutione. Hinc loquitur Paul. Honore inuicem præueniétes, Et denuò: Per humilitatem sibi inuicem superiores arbitrantes. *Quia deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiã*, quod super Iacobi Canonicá expositum est. Et est verbũ hoc omnibus nobis semper valde pensandũ: cũ tanti sit ponderis, vt tá princeps apostolorũ, quàm frater domini Iacobus, illud in suis allegét epistolis. Quod cũ ita sit, meritò subditur, *Humiliamini igitur sub potẽti manu dei*, id est, sub omnipotẽte deo, cui nullus valet resistere, humiliter incedite, defectuositates vestras perpendite, in eo cõfidite, eius misericordiam iugiter implorate, ei in omni humilitate seruite, omnem arrogantiæ tumorem iugiter abhorrentes. *Vt vos exaltet*, id est, in regno æternæ beatitudinis collocet. *In tempore visitationis*, id est, in hora iudicij vestri particularis quantum ad animam, in hora quoque vniuersalis iudicij quò ad corpus & animam. Sicque exaltatio ista loco & dignitate, statu & gradu excellentior est: cũ fiat de terra super cœlos, de imperfectione ad imperfectionem, de mortalitate ad immortalitatem, de peregrinatione & exilio ad fœlicitatem ac patriam. Hinc ait Saluator: Qui se humiliat exaltabitur: & qui se exaltat, humiliabitur. Quod etiam in Prouerbiis expressit Salomon loquens: Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria. Vnde & rursus in Prouerbiis contestatur: Gloriam præcedit humilitas. In Iob quoque asseritur: Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. *Omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum*, id est, deo committentes. *Quoniam ipsi cura*, id est, prouidentia, *Est de vobis*. hoc sumptum videtur ex illo Psalmistæ versiculo: Iacta super dominũ curã tuã, & ipse te enutriet. Hoc est quod ait Saluator: Nolite soliciti esse, dicẽtes: Quid mãducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Scit enim pater vester cœlestis, quia his omnibus indigetis: Quærite ergo primùm regnum dei, & iustitiam eius: & hæc omnia adiicientur vobis. Vnde & Paulus: Nihil, ait, soliciti sitis. ¶ Veruntamen hæc ita non sunt intelligenda, quasi homo debeat negligere siue omittere, quod in se est, cum hoc esset deum tentare: sed ideo dicta sunt, vt in deo quasi in piissimo ac sapientissimo patre ac domino confidamus, atque per eius opem ac prouidentiam necessaria vitæ consequi nunc spere-

A *Rom. 12.* *Philip. 2.* *Iacobi. 1.* *Epist.* B *Luc. 14. 18* *Prou. 29.* *Prou. 15.* *Iob. 22.* C *Psal. 54.* *Mat. 6.* *Philip. 4.*

D mus: non immoderatam, sed moderatam curam, conatum ac diligentiam apponentes. Quæ cura dicitur moderata, quãdo non est mentis perturbatiua, angustiatiua, ac impeditiua deuotionis. Immoderata verò ex opposito perhibetur. Immoderata enim solicitudo diffidentiæ filia est, quoniã venit ex hoc, quòd homo non satis confidit in deo, nec prouidentiæ eius innititur. ¶ Denique duplex est solicitudo: Videlicet spiritalis, quæ est pro vitiis repellendis virtutibúsque adipiscen-

Deut.4. dis, quæ commendatur. Iuxta illud Deuteron. Custodi te-

Mich.6. metipsum & animam tuam solicitè. Et illud Micheæ: Indicabo tibi quid sit bonum, vtique solicitum ambulare cum Deo tuo. Alia est solicitudo temporalis, quæ est circa terrena ac-

Gala.2. quirenda, aut conseruanda, seu dispẽsanda. Et ista est duplex,

E vt tactum est. Vtpote moderata, de qua loquitur Paulus: Solicitus fui hoc ipsum facere, puta eleemosynas cõgregare pro sanctis pauperibus, qui in Hierusalem erant. Et immoderata,

Prou.11. de qua in Prouerbiis legitur: Expectatio solicitorũ peribit. Est demum specialiter deo cura seu prouidentia de hominibus præsertim fidelibus, & maximè de electis: quorum qui-

Psal.52. libet dicere potest deo: Tenuisti manum dexteram meam, & in volũtate tua deduxisti me. *Sobrij estote*, in cibo, potu, somno & cæteris corpori necessariis moderamẽ seruantes. Sicut ait Saluator: Non grauentur corda vestra crapula, vel ebrie-

August. tate, aut curis seculi. Qui iterum ait: Væ vobis qui saturati e-

Hiere.48. stis. *Et vigilate*, id est, virtuosis operibus diligenter intenti sitis. Non enim dormientibus, & otio desidiáque torpentibus, prouenit regnum cœlorum: sed solicitè ambulantibus

F coram deo. Imò maledictus qui facit opus dei negligenter. Vigilandum est quoque, vt quantum rationabiliter fieri potest, abstrahamus nobis de somno, & paucas horas dormitioni indulgeamus: quatenus plus de tempore in virtuosis o-

Prou.19. peribus expendamus: cum in Prouer. Salomon dicat: Pigre-

Prou.20. do immittit soporem. Et rursus: Sicut ostium vertitur in car-

Prou.6. dine suo, sic piger in lectulo. Itemque: Vsquequo piger dor-

Eccle.31. mies? In Ecclesiastico quoque habetur: Vigilia honestatis ta-

Ephes.6. befaciet carnes, & cogitatus illius auferet somnum. Et certè vehementissima ac copiosissima ratio nobis est taliter vigilandi. Nam subditur. *Quia aduersarius vester diabolus*, qui est atrocissimus, implacabilis, & infatigabilis hostis noster. *Tanquam leo rugiens*, id est, crudeliter. *Circuit* homines: prout ait

in libro Iob: Circuiui terram, & perambulaui eam. *Quærens* A *Iob. 1.*
quem deuoret, id est, spiritaliter necet, & sibi incorporet, atque infernali ergastulo ingerat absorbendum. Dum enim ad mortale vitium pertrahit hominem, spiritaliter perimit eum, facitque eum membrũ ac vernam suũ. *Cui resistite fortes in fide.* Fides nanque est propugnaculum Christianorum contra vniuersas insidias dæmonum. Propter quod ad Ephes. fertur: *Ephes. 6.*
In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. Et in sancti Ioan. Canonica *1. Ioan. 5.*
legitur: Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra. Fides nanque est fundamentum virtutum, præcipuíque vigoris, ac magni meriti apud deum. Propter quod in Euangelio loquitur Christus: Secundum fidem vestrã fiat vobis. Et, Om B
nia possibilia sunt credenti. Et, Fides tua te saluum fecit. Quę *Mat. 9.*
de fide formata sunt accipienda. ¶ Insuper diabolo resistere *Mar. 9.*
semper debemus, nosipsos in omnibus humiliando, in Deo *Mar. 5. 10.*
plenariè confidendo, & gratiosam assistentiam indefessè ro *Luc. 7. 8.*
gando, dominicam passionem intimè atque assiduè reuoluẽ *&. 18.*
do, considerando quoque quatuor nouissima, & inuocando virginem gloriosam, angelos & sanctos, ac sanctas ad quos maiorem habemus deuotionem: quilibet etiam angelum sui custodem. *Scientes eandem passionem quæ in mundo est, vestræ fraternitati fieri*, id est, cognoscentes quòd passio, tribulatio siue tentatio quæ in vobis infligitur ab inuisibilibus seu visibilibus hostibus, etiam vbique terrarum infligitur Christianis seu toti sui Ecclesiæ. Quoniã omnes, qui volũt piè viuere *2. Tim. 3.*
in Christo, persecutionem patiuntur. Ideo non putetis vobis aliquid insolitum euenire: imò erubescite, si præ cæteris C
tentationibus tribulationibúsque victi fueritis. ¶ Circa verba inducta scribit doctor, præsul, & martyr gloriosus. S. Cypria. qui in decreto inter doctores catholicos primus exprimitur: Circuit diabolus nos singulos, & tanquam hostis clausos obsidens muros, explorat & tentat, an sit pars aliqua mẽbrorum minus stabilis & minus fida, cuius aditu ad interiora penetretur. Offert oculis formas illices, & faciles voluptates, vt visu destruat castitatem. Aures per canora musica tentat, vt in soni dulcissimi auditu soluat & emolliat Christianum rigorem. Linguam conuicio prouocat. Manum iniuriis lacessentibus, ad petulantiam cædis instigat. Vt fraudatorem faciat, lucra op ponit. Vt animam pecunia capiat, ingerit per- *Laus Cypriani antistitis.*

D niciosa compendia. Honores terrenos promittit, vt cœlestes adimat. Ostentat falsa, vt vera surripiat. Et cùm latenter nõ potest fallere, apertè minatur: terrorem turbidæ persecutionis intentans. Ad debellãdos dei seruos, semper inquietus, & semper infestus. In pace subdolus, in persecutione violentus. Quáobrẽ cõtra omnes diaboli vel fallaces insidias, vel apertas minas, stare semper debet instructus animus, armatus, tam paratus semper ad repugnandum, quàm paratus est semper inimicus ad impugnandum. Consequẽter princeps Apostolorum animat, firmat & consolatur eos quibus scripsit, ex spe atque intuitu pietatis diuinæ. *Deus autem omnis gratiæ*, id est, à quo gratia omnis procedit. *Qui* per inspirationem internã, & prædicationem externam, atque miracula. *Qui vocauit vos*
E *in æternam gloriam suam*, id est, ad perpetuam fœlicitatem vos inuitauit, virtuosáque opera, quibus illam promeruistis, vobis largitus est. Iuxta illud Esaiæ: Omnia opera nostra operatus es in nobis. *In Christo Iesu modicũ passos*, id est, propter Christum & secundum eius doctrinam pauca perpessos: quia non sunt condignæ passiones huius temporis ad futurã gloriam, quę reuelabitur in nobis. Vnde & Paul. Id, inquit, quod in præsenti est momentaneũ & leue tribulationis nostræ. Siquidem quicunque & quantũcunque quis patiatur in seculo isto pro Christo, nullius quasi mométi est, respectu eorũ quæ pro nobis passus est filius dei, Pro quo si quotidie millies moreremur, adhuc permodicũ esset, propter incomparabilem dignitatem ipsius passionísque eius. Quia vt Climachus loquitur, aliud est sanguis dei, aliud est sanguis seruorum. Permo-
F dicum quoque est comparatione æternæ fœlicitatis: quæ talis ac tanta est, vt pro ea vno die obtinenda mille annorum labores non essent condigni. *Ipse perficiet*, in vobis quod incœpit. *Confirmabit*, in via per gratiam. *Solidabítque*, in patria per gloriam. Vel ipse perficiet intellectum vestrũ rationibus credendorum, & purificatæ mentis intelligentia. Cõfirmabit voluntatem per charitatis feruorem, vt neque mors neque vita poterit vos separare à Deo. Solidabítque memoriam, vt fixa & stabilis sit in Deo, nec vndique euagetur.

Ipsi gloria & imperium in secula seculorum, sicut in præcedenti capite est expositũ. Deinde Archiapostolus certificat eos, quibus scrip sit hanc epistolam, verè ab ipso æditam ac transmissam. In primitiua namque Ecclesia pseudapostoli interim

Esa.26.
Rom.8.
2.Cor.4.
Rom.8.

interim sub persona & nomine verorũ Apostolorum aliqua A
conscripserunt & dixerunt. Propter quod ad Thess. loquitur
Paul. Nemo vos seducat, neque per epistolã, tanquã per nos 1. Pet. 4
missã. In fine quoq; ad Thes. epistolæ dicitur: Salutatio mea
manu Pauli, quod signum in omni epistola ita scribo. Subditur ergo, *Per Siluanũ fidelẽ fratrẽ vobis, vt arbitror*, id est, quẽ
pro vestra salute solicitum iudico, seu confido. *Breuiter scripsi vobis*, id est, compendiosam istam vobis direxi epistolam:
quæ breuis est verbis, sententiis verò diffusa mirabilitérque
præclara. Quis fuerit iste Siluanus, nec Beda, nec Albertus,
nec alius quispiam expositorum, quos legi exprimit in hoc
loco Porro Paulus apost in ambabus ad Thessa. epistolis exprimit & annumerat sibi in salutatione Siluanũ. Et ibi dicunt 2. Thess. 2
expositores, quòd ille Siluanus fuerit Sileas, de cuius excellentia atque virtutibus multa in Actis aposto. leguntur, quia Act. 17
inter cætera dicitur: Quod ipse & Iudas, qui cũ Paulo & Barnaba ab apostolis à Hierusalem Antiochiam missi sunt, fuerunt viri primi in fratribus, & prophetæ. Deinde quòd Paulus secum assumpsit Sileã, qui cum Paulo varias persequutiones perpessus est, & fortiter prædicauit. Propter quod meruit B
apostolus appellari. Itaque an iste Siluanus fuerit idem ille
Siluanus, certum non habeo: præsertim quia (vt asserit Beda,
& paulo post tangetur) ista epistola scripta & missa est tempore Claudij imperatoris, quo tempore Sileam Romæ fuisse
non constat. Imò tunc potius videtur fuisse cũ Paulo: nisi dicatur ad tempus Romam profectus. Certum est tamen hunc
Siluanum sanctum virum fuisse. Itaque per hunc scripsi, *Obsecrans*, id est, ad obseruanda quæ scripsi, per sacra vos rogãs, C
magis quàm iubens. Vnde superius, Obsecro, inquit, vos tanquam peregrinos & aduenas. *Et contestans hanc esse veram gratiam dei in qua statis*, id est, mente ad deũ erecti estis, ita quod 2. Petr. 2
estis verè in charitate & gratia gratum faciente, atque in fide
catholica. quod deo reuelante, princeps apostolorum cognouit certitudinaliter, aut aliũde per euidentia signa sciuit hoc
multum probabiliter: vel cognouit illud de eis in generali,
quanuis non ita in particulari. Hinc & Paulus eos quibus scripsit sæpe appellauit sanctos. *Salutat vos Ecclesia*, id est, plebs 1. Corin. 3.
Christiana salutem vobis optat, orat, & dicit. *Quæ est in Babylone*, id est, in Roma secundum expositores concorditer,
Romam quippe nominat Babylonem, Primò, propter nomi-

D nis interpretationem: quoniam Babylon interpretatur cófusio, & in Roma fuit vitiorum omniúmq; idololatriarum ingens cófusio. Omniũ enim deorũ colebant Romani portenta. Atque, vt asserit Leo papa, magná sibi Roma videbatur assumpsisse religionem, quia nullam respuerat falsitatem. Secundò, propter conformitatem eius cum Babylone. Quemadmodũ enim Babyló illa Chaldaica fuit suo tépore vrbs possidés monarchiá, & magna valde, ac idolis plena, in qua pauca congregatio fuit Israëliticæ plebis, illuc translatæ: sic Roma tempore conscriptionis huius epistolæ fuit metropolis mundi, ciuitasque monarchica idololatriis plena, in qua adhuc modica fuit Ecclesia, de qua subiũgitur. *Coëlecta.* Vel, vt aliqui tex-
E tus habét, collecta. Fuit enim instar aliarum ecclesiarum particulariũ, simul cũ eis deo electa: quæ & per fidé ac charitatem fuit collecta, vnúmque in deo effecta, *Et Marcus filius meus.* iste est Marcus Euangelista baptizatus à beatissi. Petro, & instructus ab eo. Ex hoc loco elicit Beda, quod archiapostolus hanc scripsit epistolam antequá misit Marcũ ad Alexandriá, vtpote Claudio imperante: sub cuius imperio beatissimus Pe-
Roma. 16. trus & Marcus Romá venerunt. *Salutate inuicem in osculo san-*
1. Cor.16. *cto*. Hoc in suis epistolis sæpe scripsit Paulus. Fuit siquidem
2. Cor.13 in primitiua Ecclesia, charitate adhuc abundáte ac superfluen-
1. Thess.5. te, consuetudo, quòd fideles se inuicé cum osculo receperunt ac salutauerũt. Quia & Christus suos discipulos sic osculari
F Mat.26. solitus fuit. Vnde & proditor: Quécunque, inquit, osculatus fuero, ipse est. Itaque salutate in osculo sancto, spiritali, chari-
3. Reg.11. tatiuo, pacifico: nó carnali, blando, facili, iniquo: quemadmo-
Matt. 26. dũ Ioab osculatus est Amasam, proditor Saluatoré, Salomó alienigenas mulieres. Quidá verò sub specie osculi spiritalis suá palliant carnalitaté, & osculo vtuntur carnali: quod prorsus cauendum est. *Gratia omnibus vobis sit, Qui estis in Christo Iesu*, Id est, ei per fidé & charitatem estis vniti, & incorporati quéadmodum ipse Ioannes fatetur cap.17. Omnes vnũ sint, sicut tu pater in me & ego in te: vt & ipsi in nobis vnum sint. Sed cũ isti essent in gratia, sicut iá paulò superiùs dixit, contestans hanc esse veram gratiam in qua statis: cur eis nunc gratiá imprecatur? Sed respondendũ, quòd gratiá communicantem & consummantem eis exoptat, atque assiduum diuinorũ charismatum incrementum. Ad laudem & gloriam omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus.

D. DIO-

D. Dionysij Carthusiani in secundá Epistolam beati Petri Apostoli. A

ENARRATIO.

Cap.1. *Symon Petrus Apostolus Iesu Christi.* ARTIC. I.

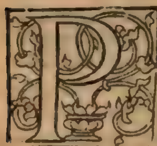

RIMITIVAM Ecclesiam impugnabant tyranni gladio materiali, persecutionibusque diuersis hæretici autem doctrinis pestiferis. B Quemadmodum ergo in prima epist. excellentissimus apostolici chori vertex hortatus est fideles ad patientiam in aduersis, ne persequutionibus cederent: ita in hac eos hortatur episto. ne hæreticorum decipiantur figmentis. Itaque ait, *Symon Petrus seruus*, seruitute filialis, non seruilis timoris. Quemadmodum enim duplex est timor, ita duplex est seruitus. Puta seruilis, & filialis. De seruo seruitute seruilis timoris, fertur in Ioan. Seruus non manet in domo in æternum. Et alibi ? Iam non dicá vos seruos. Seruo auté seruitute filialis timoris dicitur apud Mat. Euge serue bone & fidelis, intra in gaudium domini tui. Et *apostolus Iesu Christi*, quem Christus ascensurus ad patrem, reliquit sui amoris & suæ authoritatis vicarium, dans ei plenitudinem ecclesiasticæ potestatis super vniuersalem ecclesiam. C *Ioan.8* *Ioan.15* *Matt. 25.* *Ioan.12*

His qui æqualem nobiscum sortiti sunt fidé, id est, eandé à deo per infusionem acceperunt fidem quam & nos à deo suscepimus. Quia vt dicitur ad Ephes. 4. vnus dominus, vna fides, vnũ baptisma. Dicitur autem fides vna vnitate specifica, à suo obiecto: sed ex parte subiectorum numeraliter multiplicatur. Denique princeps apost. de se, & aliis ad fidem conuersis in generali iam loquitur. Nam ipsi gloriosi Apostoli habuerunt fidem perfectiorem seu magis illuminatam, & feruentiore dilectione formatam ac firmioré, quàm cæteri Christiani. Quia primitias spiritus acceperunt, atque in omni virtute mirabiliter præfulgebant. Nihilominus multi eorum, quibus hæc scripsit, habuerunt fidem valde illuminatam, & æqualem in per- *Roma.10*

D fectione fidei plurimorum, qui cum beatissimo erant Petro, *In iustitia Dei & saluatoris nostri Iesu Christi*, id est, cum iustitia nobis per creationem à Deo saluatore infusa, Quia non fidem duntaxat, sed & alias quoque virtutes deus infudit fidelibus: Et possunt cæteræ virtutes illæ infusæ sub iustitiæ appellatione intelligi, prout iustitia est virtus communis, & omnis virtus quædam iustitia est, quia per eam habet se homo rectè atq; vt debet. Porrò quod ait, Dei & saluatoris nostri, quomodo referri possit ad eandem increatam personá, & quomodo ad distinctas personas, dictum est in expositione præcedétis epistolæ. Vel quod ait in iustitia Dei, exponendum est de increata iustitia Dei. vt sit sensus, His, qui æqualem nobiscum sortiti sunt fidé in iustitia Dei, ita quòd iusto Dei iudicio fides illorũ reputata est æqualis fidei nostræ. Sicque quod ait,
E in iustitia, determinat quod dixerat, coæqualem. Potest etiam determinare participium istud sortiti sunt, ita, quòd sensus est, Quòd iusto iudicio data est eis fides talis ac tanta. Quamuis enim ex misericordia Dei principaliter data sit eis fides tanta, tamen inquantum se præpararunt ad eam, faciendo quod in ipsis fuit, iustum quodammodo fuit seu decens & congruum vt deus qui dat vnicuique secundum propriam virtuté, dispositionem seu capacitatem, infunderet eis fidem tam magnam.

Gratia vobis & pax adimpleatur, id est, perfectam gratiá, plenámque pacé deus vobis largiri dignetur: vt quantum possibile est, habeatis in vita ista pacem perfectam, loquendo de
F pace mentis. Sicut enim quis dicitur in vita hac esse aliquo modo perfectus in contemplatione, sapientia, charitate, ita & in pace interna. Non tamen potest pax vitæ præsentis esse indesinenter, actualitérque continua. Ideo optat sanctissimus Petrus, vt gratia & pax nobis adimpleatur: quatenus per gratiam & pacem viæ ad gloriam patriæ, quæ est gratia consummata: atque ad pacem Christi, quæ exuperat omnem sensum, quæ est pax continua nunquam finienda: post vitam hác perducamur. Adimpleatur inquam. *In cognitione domini nostri Iesu*, id est, in contemplatione ipsius. Pax enim (quæ est gaudium imperturbatum) in contemplatione fundatur, & ex ea causatur: sicut & gaudium mediante tamen dilectione: cuius gaudium & pax immediati effectus & fructus dicuntur. Siquidem deum contemplando, non in eo gaudemus, nec in ipso mente quiescimus: nisi eum synceriter diligamus. Vel, gra

Philip. 4.

tia

tia & pax adimpleatur in cognitione, id est, per cognitioné, A
Christi, vt per eum, tanquam per medium directiuum, ad pacem patriæ pertingatis. Iuxta illud Lucæ: Illuminare his, id est, eos illumina qui in tenebris & in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes, id est, affectus nostros in viam pacis. Scripsit autem beatissimus Petrus istam epistolam eis, quibus & præcedentem. Nam infrà ait: Hanc vobis charissimi secundam scribo epistolam. Insuper quæ sequuntur ad verba iam habita códependent: vt sit sensus, Pax vobis in Christi cognitione adimpleatur, ita, vt Christo vos illustrante, etiam cognoscatis, *Quomodo omnia vobis diuinæ virtutis suæ*, supple dona siue gratiarum charismata. *Quæ ad vitam* gratiæ iam habendam, & vitam gloriæ in futuro obtinendam. *Et pietatem* B id est, dei cultum, seu benignitatem, vel misericordiam (de qua loquitur Paul. Pietas ad omnia vtilis est) supple necessaria sunt, *Donata sunt*. Hoc est, cognoscatis, qualiter, quàm gratiosè, quàm liberaliter de[9] vobis donauit omnia dona gratiæ ac virtutum, quæ sunt dona ipsius diuinæ virtutis, id est, omnipotentiæ eius, qua ea per creationé infundit ac tribuit, quæ requiruntur & nobis sufficiunt ad bene viuendum in seculo isto, atque ad vitam beatam adipiscendam in cœlo, & ad pietatem in omnibus exercendam. Iuxta illud: Exerce teipsum ad pietatem. Donata sunt autem, *Per cognitionem Christi*, id est per fidem ipsius, & per fidelem ipsius notitiam. Quia per fidé creuerunt ad tantam perfectionem & Christum cognoscendo ac inuocando, adepti sunt charismata meliora. Vel quod C ait per cognitionem eius, refertur ad id quod dixerat, quę ad vitam & pietatem supple sufficiunt, aut necessaria sunt. Quia non nisi per Christi fidelem cognitionem dona illa sufficiũt ad salutem. Oportet nanque in primis fidei veritaté, & Christum per fidem cognoscere: sicque ex vera notitia ad actus virtuosos procedere. *Qui vocauit vos*, id est, ad statum salutis apicemque virtutũ perduxit. *Propria gloria & virtute*, id est, sui ipsius excellétissima maiestate & omnipotétia, seu in propria persona gloriosa, ac omnipotente. Siquidem non legatũ, non angelum, ad redimendum nos misit: sed ipsemet venit. & saluos nos fecit. Et hoc per assumptam humanitatem quæ saluandi efficaciam habuit à virtute increata diuina: cui totũ est principaliter adscribendum, Iuxta illud Esaiæ. 39. Dominus iudex noster, dominus legifer noster: ipse veniet, & salua

Quibus scripserit hanc Epistolam Petrus.

2. Pet. 3

1. Tim. 4

Titum. 3

D bit nos. De quo loquitur euangelicus Zacharias: Benedictus dominus deus Israël quia visitauit & fecit redemptionem plebis suæ. *Per quem*, scilicet Iesum Christum. Vel (vt alij habent) per quam, videlicet Christi fidelem cognitionem, *Maxima & preciosa nobis promissa donauit*, id est, excellentissima dona spiritus sancti & munera præclarissima, tam gratiæ gratis

Act.2 datæ, quàm gratiæ gratum facientis. Præsertim in die Pente-

Ioan.12. costes, quando in visibili signo, copiosissimè datus est spiri-

15.16. tussanctus per infusionem munerum eius: quæ Christus tam in veteri testamento per prophetas, quàm per seipsum in sermone quem fecit post cœnam, danda prænunciauit atque

Iohel.2 spopondit. Prædixit quippe per Iohelem: Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ. Et in Psalmo: Dominus dabit verbum euange-

Psal. 67 lizantibus virtute multa. Accepisti dona in hominibus. De-

E us Israël ipse dabit virtutem & fortitudinem plebi suæ. Christus quoque ait: Paracletus spiritussanctus, quem mittet pa-

Ioan. 14 ter in nomine meo, ipse vos docebit & suggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis. Ascensurus autem ad cœlum dixit eis: Sedete in ciuitate, quoadúsque induamini virtute ex alto, & ego mittam promissum patris mei in vos. *Vt per hæc*

Luc.14 *efficiamini diuinæ consortes naturæ*, id est, per hæc supernaturalia gratiæ dona Deo supernaturaliter conformemini, & tandem ad plenam cum Deo assimilationem pertingatis in patria. Cũ enim sit homo ad summæ trinitatis imaginem similitudinémque productus, & per consequens per dona naturæ aliqualiter consors diuinæ naturæ, seu particeps perfectionis ac bo-

F nitatis proprij creatoris, certum est, quòd per dona gratiæ altiori perfectioni quàm modò Deo assimiletur. Quia dona naturæ perficiuntur à donis gratiæ. Et quo dona gratiæ fuerint eminentiora, eo sublimius dicuntur hominem Deo conformare, eúmque deificare seu diuinum ac deiformem efficere. Non quòd esse creatum amittat, & induat esse increatum: sed quia per dona, virtutes ac habitus supernaturales, eminentes, perfectos, eorúmque actus assiduos & præclaros valde supernaturaliter, mirabiliter ac gratissimè creatori reddatur conformis. Et istud fit maximè per charitatem ardentem & sapientiæ donum, & actus ex eis procedentes. Deinde per alia dona ac virtutes eorúmque actus, secundum quod insunt viris heroicis & perfectis. Vnumquódque siquidem

ſiquidem dicitur ei potiſſimè conformari, atque cum illo, A
quaſi ſocietatem & communionem habere, cuius opera magis exequitur, & cui in actibus ſuis amplius aſſimilatur. Propter quod homines carnales dicuntur brutales: & luxurioſi dicũtur porcini. Meritò igitur qui actibus virtuoſis inſiſtũt, qui actionibus intellectualium virium (in quibus ſummæ trinitatis imago reſplendet) intenti ſunt, qui contẽplando, feruenter amando, pietatem & iuſtitiam exercendo, ſe Deo cõformant, & ſpiritalem, internam, cœleſtémque vitam ducunt in terra, dicuntur diuinæ naturæ conſortes, ſiue participes effici, Dei quoque amici ac filij fieri. Filiorum nanq; eſt ſuo patri aſſimilari. Et amicitia in quadam communione fundatur. Et iſti communionem, conſortium, ſeu ſocietatem quandam habent cum domino, cui familiares effecti ſunt. Habent in- B
quam ſocietatem cum Deo, quia hoc agunt quod ipſe veritatem amando, ac cõtemplando, aliósque actus diuinos ac deo placitos exercendo, & ei intenti ſunt, eiúſque perfectionem & beatitudinẽ aliquo modo praticipãt, per quæ omnia Deo aſſimilantur. Hæc verò communio, aſſimilatio, atque cõiunctio, conſortiũ ſeu ſocietatem efficiunt. Propter quod in Ecc. dicitur: Omnis homo ſimili qui aſſociabitur. Et in prima *Eccli.13*
Ioan. habetur: Societas veſtra ſit cum patre, & filio eius Ieſu *1. Ioan. 1*
Chriſto. Et quia communio aſſimilatio & vnio, iam præfatæ cum Deo, multò perfectius habentur in patria, quàm in via: idcirco electi & ſancti dicuntur deo in cœlo perfectè aſſimilari, & conſociari. Propter quod in prima ſua canonica ſcribit Ioannes, Similes ei erimus, quia videbimus eum ſicuti eſt. *1. Ioan. 3*
Et alio loco idem Ioan. aſſerit: Quotquot receperũt eũ dedit eis poteſtatẽ filios Dei fieri. Quod exponitur de filiatione perfecta, quę habetur per ſimilitudinem gloriæ, per quam electi fiunt præcipuè cõſortes diuinæ naturæ & ſocietatẽ ſortiuntur, cum Deo eius beatitudinẽ vſque ad ſatietatem participantes, & ipſomet Deo beatificè perfruẽtes: quo & nunc per dona gratiæ aliqualiter fruimur, ei propter ſe inhærẽdo, atque ad eum alia cuncta finaliter referendo. Sic ergo efficiamini diuinæ conſortes naturæ. Denique præinductam hanc beatiſſimi Petri ſentẽtiam de maximis & precioſis donis deſuper nobis collatis, & cognitione, ponit & Paul. ad Epheſios dicens: Pater gloriæ det vobis ſpiritum ſapientię, vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hære- *Ioan. 1* C *Eph. 1*
ditatis

D ditatis eius in sanctis, & quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credidimus *Fugientes eius, quæ in mundo est, concupiscentiæ corruptionem*, id est, vitiositatem & infectionem mundanæ ac carnalis concupiscentiæ, cupiditatis, libidinis, & omnis inordinatæ affectionis, quæ spiritaliter corrumpit, ac destruit hominē. Sed & cętera peccata mortalia, quoniam omni spiritali esse gratiæ ac virtutum spoliant eum, huius concupiscentiæ corruptionem fugimus, concupiscentiæ non consentiēdo, sed eam frænando ac repellendo. Iuxta illud Eccl. Quasi à facie colubri fuge peccata. Nam sicut fugimus serpentes inficere nos volentes, sic fugere nos oportet concupiscentias corrumpentes: imò eò plus, quò deterior est spiritalis, quàm corporalis interitus. Hæc corruptio oppo-

Eccli. 21

E nitur sanitati interiori, seu integritati virtutū: qua homo tota mente Deo adhæret absq; diuisione, ita quod non partim mundo ac partim Deo. Præterea rectè ait, eius quæ in mundo est cōcupiscentiæ corruptionem. Est enim & alia cōcupiscentia spiritalis & mūda, videlicet desideriū Dei & sapiētiæ ac virtutū: quæ non est in mūdo, id est, mūdanis hominibus, sed in virtuosis. De quibus ait Saluator: De mundo nō estis. De qua cōcupiscentia in Ecclesiastico scriptū est: Auris bona cū omni concupiscentia audiet sapientiā. Et Psal. Cōcupiscit & deficit anima mea in atria domini. Et Sapiētia: Cōcupiscētia, inquit, sapiētiæ, deducet ad regnū perpetuū. Hæc cōcupiscētia parit incorruptionē, de qua fertur ibidē: Incorruptio facit esse proximū deo. Sed quia in vita pręsenti oportet semper proficere, otiositatē vitare, tēpus omne fructuosè expen-

Ioan. 15
Eccle. 1.
Psal. 83.
Sapien. 6.

F dere, rectè subiungitur, *Vos autem curā omnē subinferentes*, id est, omnē spiritalem solicitudinē, seu diligentiā apponentes, & ab intimo corde introducētes, ac assumētes ad virtuosè viuendū *Ministrate*, id est, ministerialiter exercete. Deus enim est author principalis, omnis operis boni: homo autē tanquā Dei minister & instrumentū agit, siue exequitur id, ad quod à deo mouetur. Propter quod loquitur Paul. Deus operatur in vobis velle & perficere. Itémq;: Dei cooperatores sumus, Quia tamē liberè facimus istud, reputatur nobis in meritum: quanuis sit Dei donum. Itaque ministrate & facite, *In fide vestra virtutem*, id est, opera virtuosa. Quoniam fides sine operibus mortua est in seipsa. Et istud cum omni agendum est cura. Quoniam Salomone testāte: Qui mollis & dissolutus est in opere

Philip. 3
Ibidem.
Prouer. 18

in opere suo, frater est sua opera dissipantis. Apud Hieremiã quoq; inducitur: Maledictus, qui facit opus Dei negligẽter. Ideo admonet Paul. Seruiamus Deo cum metu & reuerẽtia. Et rursus: Cum timore (inquit) & tremore vestram salutem operemini. *In virtute autẽ scientiam*, id est discretionem, quæ est directrix & auriga virtutũ, docens obseruare moderamẽ, congruũ locum, tempúsque aptum, vt omnia ordinatè agantur, & regia via tendamus: vt sit rationabile obsequium nostrum. Ideo dicitur in Esaia: Discite bene agere. *In scientia autem*, habete, ministrate, seu exercete. *Abstinentiam* à carnalibus voluptatibus vos reprimẽdo. Præsertim à delectabilibus gustus & tactus, & vitia gulæ atque luxuriæ fugiatis. Iuxta illud primæ ad Thessal. 4. Hæc est volũtas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione: vt sciat vnusquisque vestrûm suum vas, id est, proprium corpus, possidere in sanctificatione, & honore, non in passione desiderij, sicut & gẽtes, quæ ignorãt Deum. *In abstinentia autem patientiam*, quæ castis & sobriis suúmque corpus castigantibus valde est necessaria: ne ex corporali afflictione ad impatientiam, siue tristitiam moueantur. Propter quod ait Saluator: Cùm ieiunatis nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Tu autem cum ieiunas: vnge caput tuum, & faciem tuã laua. Hinc ad Hebræos fertur: Patientia vobis necessaria est, vt volũtatẽ Dei facientes reportetis promissionem. *In patientia autem pietatem*, ne sitis circa alios nimium rigidi, sed condescendentes. Solent enim nonnulli, qui sibiipsis rigorosi sunt, etiam aliis duri esse, non satis compassiui & succurrentes. Rursus, non sufficit aduersa illata ab aliis patienter sufferre, nisi & illis charitatis ac pietatis impendamus affectum, & oremus pro ipsis. Cũ dicat saluator: Benefacite his, qui oderũt vos: & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos. *In pietate autem amorem fraternitatis*, id est, fraternam dilectionem habete, quatenus opera pietatis ex vera & fraternali exhibeatis dilectione.

A — Hier. 48. — Hebr. 10 — Philip. 2 — Roma. 12. — Esa. 1 — B — Matth. 6. — Hebr. 10 — C — Matt. 5

In amore autem fraternitatis charitatem id est, Dei dilectionem habeatis synceram. Quoniam charitas Dei, cæterarum virtutum vita & forma, vertex & finis, regina & motrix est. Et amor fraternus Dei amore est condiendus, formãdus, ac perficiendus, atq; ad Dei actualem dilectionem finaliter referendus. Propter quod ad Colossenses dicitur: Super omnia charitatẽ habete, quod est vinculũ perfectionis. His octo vir Coloss. 3

D tutibus, tanquam per octo gradus ad felicitatem & cœlestem Hierusalem ascenditur ac peruenitur. Ad quod præsignãdum
Ezec.40. in visione Ezechielis de templo asseritur, quod per octo gradus
Psal.82 ad id ascendebatur. Et psalmista loquitur deo de homine virtuoso: Beatus vir cuius est auxiliũ abs te, ascensiones in corde suo disposuit. Et subditur ibi: Ibunt de virtute in virtutẽ: videbitur Deus deorum in Sion. *Hæc enim*, id est, hæ præfatæ octo virtutes. *Si vobiscum adsint* id est, cordib^9 vestris semper inhæreant *Et superent*, id est, vitia sibi opposita vincant. Vel superent, ist est, inualescãt atq; abundent. *Non vacuos, nec sine fructu vos cõstituent in domini nostri Iesu Christi cognitione.* Minus dicit & maius significat: vt sit sensus, Prædictæ virtutes plenos meritoriis actibus vos efficient, & in regno cœ-
E lesti vos exaltabunt, in aperta ac beatifica diuinitatis Christi visione. De qua idem ait: Hæc est vita æterna, vt cognoscant
Ioan.14 te verum Deum, & quem misisti Iesum Christũ. Et alibi: Manifestabo ei meipsum *Cui enim non præsto sunt hæc*, id est, cui præfatæ virtutes præsentes non sunt, *Cæcus est*, id est, mentẽ obtenebratus, vtpote infidelis & indiscretus. *Et manu tentans* id est, quò eat ignorans, nec qualiter ad beatitudinẽ progredi debeat, sciens. Ideò similis est cæco, qui manu extenta tentat, scire conatur quò tendere debeat. Idcirco mox cadit in
Ioan.12 præceps & peccat, ac perit. Propterea teste Ambrosio: Ignorantia est maximum vitiorum: non vtiq; magnitudine enormitatis, sed periculositatis: cum in primis scire oporteat, qualiter sit viuendũ. Propter quod ait & Pau. Qui ignorat, ignorabitur. Et apud Baruch scriptũ est: Disce vbi sit sapiẽtia, vbi
1.Corin.4
Baruch.3. sit virtus, vbi sit intellectus: vt scias, vbi sit lõgiturnitas vitæ, vbi sit lumen oculorũ & pax. *Obliuionẽ accipiens purgationis veterum suorum delictorum*, id est, peccata sua pristina & antiqua purgare & emẽdare obliuiscitur, negligit, seu omittit: & si baptizatus est, per negligentiam suam, ostendit se esse oblitum purgationis, quam in baptismo accepit: quoniam tantũ Dei beneficiũ non ostendit, nec gratias agit Deo. *Quapropter ô fratres magis satagite*, id est, diligẽtius insistite & studete. *Vt per opera bona certam vestram vocationem & electionem faciatis*, id est, vosipsos in primis & quodãmodo alios certificetis, vos esse à deo ad statũ gratiæ ac salutis vocatos, deductos atq; ab ipso electos, seu æternaliter prædestinatos.

¶Hoc enim suo modo agnoscitur, si quis creatori seruiat diligenter

ligenter, peccata abhorteat, Deo semper placere intendat, A desideret & conetur, ac perseueret in nobis. Posset hîc queri, An quis in vita hac certitudinaliter scire valeat, se esse in charitate & gratia, seu esse electum. Et possent pro vtraque parte multæ in scripturis authoritates, & ex verbis sanctorum allegari: sed prolixitatem vitando (quia hæc quæstio alibi copiose inuenitur discussa) in hoc stat vis responsionis, secundum doctores præcipuos, quòd tanta est conformitas amoris naturalis acquisiti, & amoris infusi, cæterarúmque virtutum infusarum & acquisitarum, inter se & in actibus suis: quòd nemo absque diuina reuelatione certitudinaliter scire potest, ex quibuscunque actibus suis se esse in charitate & gratia: quamuis coniecturaliter posset hoc scire, & probabiliter valde. Alioquin periculosè agerent sacerdotes deuoti assiduè B celebrando, & quantò quis in virtutibus amplius proficit, tātò probabilius potest cognoscere se esse in charitate. Sed & spiritus sanctus testimonium perhibet spiritui nostro, quòd filij dei sumus. Quod tamen testimonium diuersimodè potest intelligi, & multipliciter perhiberi. ¶ Nec verū est quod quidam scribit hoc loco, dicens: Eo ipso quòd aliquis est in gratia, oportet, quòd sit vocatus & electus: si de electo sit propriè sermo. Secundum quod ait Saluator. Multi vocati, pauci electi. Multi etenim reprobi & præsciti sunt ad tempus in gratia. Vnde quod princeps aposto. hîc ait, per bona opera certam faciatis vocationem vestram & electionem, valde pensandum est. Quia videtur innuere, quòd per bona opera posset quis certificare se, quòd sit electus. ¶ Quocirca sciē C dum, quòd eo modo quo per quotidiana opera bona certi efficimur, quod sumus de facto vel impręsentiarum in gratia: ita perseuerando in eis certificamur de nostra electione. Sed vtraque certificatio intelligenda est, non de certitudine absoluta qualis habetur in mathematicis, sed de certitudine verisimili, cōiecturali, probabili, quæ habetur in moralibus. Vnde Aristoteles Boëtiúsque affirmant, quòd sensati ac disciplinati viri est, in omni materia certitudinem quærere, prout materia sustinet, & natura rei admittit. Idcirco & sapientissimus archiapostolus loquitur modò de certitudine huiusmodi, quæ in genere seu proposito isto, atq; materia hac potest haberi. *Hæc enim facientes*, id est, per opera virtuosa certam vestram vocationem, electionémque facientes. *Non pecca-*

Boëtius.

D *bitis aliquando*, hoc tripliciter potest intelligi. Primò, quia sic côuersando ad æternam beatitudinē pertingetis, in qua nūquam peccabitis. Secundò, quia manendo in gratia non peccabitis, cùm peccatum contingat gratiam amittendo, vel ab eius perfectiōe deficiēdo. Sicq; in prima Ioā. fertur: Qui manet in eo non peccat. Tertiò, quia hæc faciēdo homo meditatur nouissima sua: quorum meditatio frequēs expellit peccata: secundū illud Ecclesiast. In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. Itaq; nō peccabitis, loquendo de peccatis mortalibus. Nam venialia prorsus vitare non potest homo in hac vita fragili, quia etsi singula, non tamen omnia queunt vitari. Eo quòd cum homo intentus est vitare vnum, subitò ex fragilitate & instabilitate propriæ mentis, incidat in aliud. Propter quod 3. Reg.

1. Ioan. 3. *Eccle. 7.* *3. Reg. 8.*

E habetur: Non est homo super terrā qui faciat bonum, & non peccet. Quoniam ipsis bonis operibus venialia se cōmiscēt. Deinde subiungitur alia ratio, cur sic agere debeamus. *Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus*, id est prōptè & copiosè præstabitur vobis à iudice summo facultas intrandi. *In æternum regnum dei & saluatoris nostri Iesu Christi*, cuius regni non erit finis. De quo in Daniele scribitur: Potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. Atque in Psal. Regnum tuum regnum omnium seculorum. Vel ministrabitur vobis abundanter introitus in regnum Christi: quia sic faciendo proficietis quotidie in omni gratia ac virtute, & abundabitis meritis, per quæ habebitis causam intrandi regnum cœleste.

Luc. 1. *Danie. 8.* *Psal. 144.*

F ¶ Quemadmodum enim vnum peccatum trahit ad aliud: sic vna actio virtuosa disponit, & trahit ad aliam. Et quantò quis diligentius ac frequentius bonis insistit operibus, tātò fit ei facilius & delectabilius talibus immorari. *Propter quod incipiā vos semper cōmonere de his*, id est, quia tam fructuosum est & salubre, taliter cōuersari: idcirco indesinenter exhortabor vos, vt ita agatis. Quāuis enim beatissimus Petrus corporaliter pręsens nō fuerit eis, quibus hæc scripsit: tamē per hæc sua scripta & per discipulos suos assiduè eos de his adimplendis admonuit. Rectéque ait, incipiā semper, quia quotidie desiderauit eos ista perpēdere, & quasi de nouo cum recēti feruore implere. Ipse quoque affectuosissimus ac feruentissimus Petrus tam feruēter hæc egit, quasi iugiter in facti huius principio fuisset. Siquidem

quidem principium feruet. Vnde in Ecclesiastico legitur: Cũ consummauerit homo, tunc incipiet. Propter quod sanctus Franciscus dicere cõsueuit: Fratres, incipiamus deo seruire. *Et quidẽ scientes & confirmatos in præsenti veritate*, id est, incipiam vos hortari, qui estis scientes ea quæ sunt legis diuinæ, & estis iá radicati per exercitia diuturna in hac ipsa fidei veritate quá doceo & tenetis. Sic & Paulus: Scientibus (inquit) legẽ loquor. Et Ioannes in prima sua canonica: Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam. Sed si ista nouerát & habituati erant in bonis, cur indesinenter voluit eos hortari de istis: nisi vt ea quæ nouerunt factis exequerentur: & fortius accenderentur, copiosius quoq; illuminarentur, actualiter cõsiderando quæ habitualiter cognoscebant, & ne à bonis torperent aut laberentur? Hinc enim in Prouerbiis inducitur: Audiens sapiens sapientior erit. Et rursus Salomon ait: Da sapienti occasionem, & addetur ei sapiẽtia. Si igitur præsidenti molestum non est salubria sæpe repetere, non pigeat subditos ea frequenter audire. Siquidẽ beati qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud. *Iustum autem arbitror quandiu sum in hoc tabernaculo*, i. in mortali hoc corpore dego. *Suscitare vos in cõmonitione*, id est, per exhortationem vos prouocare ad opera virtuosa. Ad hoc quippe electissimus Petrus ratiõe pastoralis tenebatur officij. Et quia Christus præceperat ei: Pasce oues meas. Et alibi: Tu aliquando cõuersus confirma fratres tuos. Quod etiam ex feruidissima dilectione strenuissimè adimpleuit. Nam (vt sanctus Clemẽs testatur) immensa charitate erat repletus: Vnusquisque quoque proximum suũ loco & tempore opportuno debet hortari, corripere, informare, pro posse. Iuxta illud Ecclesi. Vnicuique mádauit deus de proximo suo. Vt vtique faciat ei, sicut velit sibi fieri. *Certus quòd velox est depositio tabernaculi mei*, id est, quòd citò recedam à corpore isto ingressurus regnum cœleste. *Secundum quod dominus noster Iesus Christus significauit mihi* per reuelationem, siue per angelum, siue immediatè per seipsum. ¶ Circa hunc locum scribit venerabilis Beda: Tabernaculo solent homines in itinere aut in prælio vti: idcirco fideles, quandiu sunt in corpore & peregrinantur à domino, ac contra veritatis aduersarios certant, in tabernaculis se esse ritè testátur. Pulcherrimè quoque sanctus Petrus obitum suum nõ mortem, sed depositionem tabernaculi sui

A
Eccle. 18.
Rom. 7.
1. Ioan. 2.
B
Prou. 1.
Prou. 2.
Ioan. 21.
Luc. 22.
C
Eccle. 17.
Iob. 4.
Matth. 7.
Beda.

D dicit. Quoniam ſic eſt perfectis dei famulis mortalem carnẽ exuere, ſicut viatoribus completo itinere, propriam domum pro tabernaculi habitatione adire, & ſicut bellatoribus hoſte proſtrato, ad patriam regredi: quia non niſi in cœlis, reputãt ſibi eſſe domum ac patriam. *Dabo autem operam*, id eſt, diligentiam, efficaciámque impendam, *Et frequenter vos habere poſt obitum meum*, id eſt, vt ita vos habeatis poſt receſſum meũ à corpore. *Vt horum memoriam faciatis*, id eſt, ea quæ ſcribo, doceo, ac iubeo, memoriter teneatis, & opere cópleatis. Si-
1. Pet. 5. quidem fœliciſſimus Petrus tam virtuoſiſſimè in ſua ſe habuit vita, tam conſtantiſſimè in paſſione, tam feruenter in prædicando, tam ſapienter in ſcribendo, tam potenter in miraculis quæ in vita, in morte, & poſt martyrij palmam peregit, quòd E omni memoria & imitatione fuit digniſſimus. ¶ Præterea (ſicut in fine expoſitionis præcedentis epiſtolæ tactum eſt) glorioſiſsimus Petrus primam ſcripſit epiſtolam Claudio imperante, antequam ſanctum Marcum euangeliſtam miſit Alexandriam. Hanc verò (vt ipſe iam innuit) ſcripſiſſe videtur paſsioni propinquus, ſicque longum fuit temporis interual-
Epiſtola. lum inter harum conſcriptionem epiſtolarum. ¶ Conſequẽter tangit Chriſtianæ fidei fundamenta, ſeu argumenta: & quàm digna ſit eius doctrina omni memoria. *Non enim indoctas*, id eſt, falſas & imperitas *Fabulas ſequuti, notam vobis fecimus domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem*, id eſt, omnipotentiã & deitatem. *Et præſcientiam*, id eſt, æternam eius ſcientiam, qua inuariabiliter ac æternaliter vniuerſa intuetur, præterita, præſentia & futura: imò & infinita quæ nec fuerunt, nec ſunt, F nec erunt. ¶ Chriſtus quoque ſecundum aſſumptam humanitatem, omnia ab incarnationis exordio nouit, quæ ſcit ſecundum quòd deus, ſciẽtia viſionis, vtpote vniuerſa quę fuerunt, ſunt, aut erunt. Hæc autem ſummus apoſtolus notificauit fidelibus prædicando, miracula faciendo, ſcripturas allegando, & ea quæ vidit atque audiuit narrando. Pagani autẽ indoctas poëtarum fabulas ſequentes, varia deorum portenta finxerunt. Similiter Manichæi, & alij quidam hæretici, diuerſas, inaniſsimas & mendaciſsimas fabulas ſunt ſequuti. *Sed ſpeculatores facti illius magnitudinis*, id eſt, nos effecti contemplatores maieſtatis & excellentiæ Chriſti, notificamus vobis virtutem & pręſcientiam eius. Vnde in Ioan. habe-
Ioan. 1. tur: Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre.

Viderunt sancti Apostoli oculo corporali Christi humanitatem, atque miracula: interiorique oculo per fidem illuminatam & sapientiæ donum, conspexerunt eius diuinæ excellentiam maiestatis. Similiter post resurrectionem viderunt eminétiam Christi in multis, quomodo ianuis clausis ad eos ingressus est, & spiritum sanctum per insufflationem contulit eis. Ipsis quoque videntibus ascendit in cœlum: deinde in signo visibili, & abundantissima gratiæ copia misit eis spiritum sanctum. Hinc in Actis præstantissimus loquitur Petrus: Non possumus ea quæ audiuimus & vidimus, non loqui. *Accepit enim à patre honorem & gloriam*, id est, honorificam gloriam & attestationem seu testimonium honorabilitatis & gloriæ. *Voce delapsa*, id est, desuper veniente. *Ad eum à magnifica gloria*, id est, à magnificétia & excellentia dei patris. Et quæ fuerit illa vox, id est, complexio vocum, subiungitur, *Hic est filius meus dilectus*, id est, naturalis & vnicus, cõsubstantialis, coëqualis & coëternus, non adoptiuus: quem, secundum quod deus est, diligo non minus quàm meipsum, vtpote dilectione intensiua, immensa: cùm infinitæ sit bonitatis, & mihi verè æqualis. Porrò inquantum est homo, prout eius humanitas vnita est hypostatica vnione verbo æterno, diligo eum magis quàm totum vniuersum. Sic enim pater cõtulit Christi humanitati in eodem esse personali subsistere, in quo consistit verbum æternum. Quod subsistere reliquum omne bonum creatum excedit. *In quo mihi complacui*, id est, beneplacitum fuit mihi. Si enim beneplacitum est domino in populo suo, & lætatur dominus in operibus suis: quantò magis in vnigenito filio suo, in quo vtique pater habet complacentiam penitus infinitam? In seipso quoque pater cõplacentiam habet prorsus immensam. Et complacet sibi in filio suo, id est, de hoc pater sibiipsi complacet infinitè, quòd talẽ ac tantum genuit filium, & quòd in seipso tantæ bonitatis ac fœcunditatis consistit, vt consubstantialem sibi pepererit natum, & sibi omnino simillimum, in nullo à se discordem: cum eiusdem secum sit voluntatis, quemadmodum & vnius essentię. Fertur autem hęc vox ministerio prolata angelico, in dei patris persona. *Ipsum audite* auribus cordis & corporis, & credite obeditéq; ei. Vnde ipse Christus testatur: Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. *Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo allatam*, id est, cœlesti virtute formatam atque in cœ-

[Margin: A; Ioan.10.; Act.1.; Act.2.; Act.3.; B; Mat.3.; Mat.17.; Mat.1.; Luc.3.9.; Ioan.1.; C]

D lo aëreo factam. *Cum essemus cũ ipso in monte sancto,* hæc enim vox facta est in Christi transfiguratione, in monte Thabor: qui propter transfigurationem Christi, in eo peractam, vocatur mons sanctus. Cui transfigurationi interfuerunt apostoli præclari, Petrus, Iacobus & Ioannes filij Zebedæi. De qua
Mat.17. transfiguratione & apparitione super Matthæum & Lucam
Luc.19. diffusius scripsi: idcirco nunc transeo. ¶ Consequenter Christi diuinitatem probat testimonio prophetali irrefragabili. *Et habemus firmiorem,* id est, valde firmum. *Sermonem propheticum,* id est, testimonium Dauid regis de Christi diuinitate
Psal.2. in Psal. vbi loquitur filius: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Imò in pluribus psalmis loquitur
Psal. 109. Dauid inde, vt est illud: Ex vtero ante luciferũ genui te: Et:
Psal. 44. Eructauit cor meum verbum bonum. Quamuis autem testi-
E monio principis apostolorum de Christo non sit, absolutè loquendo, firmius ac magis authenticum testimonium Dauid prophetæ, aut cuiuslibet in veteri testamento, sed magis ecõtrà (quoniam gloriosi apostoli magis illuminati fuerunt de Christo, quàm prophetæ veteris testamenti, & maiori gratia erant repleti: Christi quoque mysteria clarius conspexerunt, multipliciúsque nouerunt, quàm vates Mosaicæ legis: propter quod præferuntur prophetis in sapientia, virtute, fructuositate, sanctitate, miraculis, gratia & gloria) nihilominus quãtum ad aliquos firmius fuit testimonium Dauid de Christo, quàm testimonium beatissimi Petri, quantum ad Iudæos & cauillatores qui dicere potuerunt, quòd Petrus magistrum suum zelo immoderato præferre conatus est: & ea quæ nar-
F rat, vel ficta sunt, vel in secreto audita: ideo min⁹ credibilia, quàm Dauid prophetæ oracula. Cũ tamen sanctissimus Petrus perplura & eminentiora miracula ostenderit, se esse loquutum ex spiritu sancto, quàm Dauid. *Cui benefacitis attẽdentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco.* Ordo verborum est: Cui sermoni prophetico tanquam lucernæ lucenti in tenebroso loco attendentes & fidem adhibentes benefacitis, quia hoc bonum ac meritorium est. Locus autẽ tenebrosus est mundus iste, seu genus humanum, ignorantiarum & vitiorum tenebris obfuscatum. Est autem attẽdendum sermoni prophetico. *Donec dies illucescat,* id est, dies æternitatis vobis resplendeat, atque ad claram ac beatificam dei visionem
Zach. 14. perueniatis. De quo scriptum est in Zacharia. In die illa erit

domi-

dominus vnus,& nomen eius vnum. *Et lucifer*, id est, Chri- A
stus, *Oriatur in cordibus vestris*, id est, per speciem se vobis fa 1. Cor. 13.
cie ad faciem manifestet. Vel lucifer, id est, lumen gloriæ vo-
bis infundatur, & cognoscatis deum sicut & cogniti estis ab Sapien. 7.
eo. Dicitur autem Christus lucifer, cum ipse sit oriens lucis
æternæ, candor & splendor gloriæ, sapientia patris, cui lux, sa
pientia, ars, idæa, species, pulchritudo, appropriantur. *Hoc pri
mùm intelligentes*, id est, in primis agnoscentes. *Quòd omnis
prophetiæ scriptura*, id est, omnis scriptura prophetica. Vel vt
alij textus habēt, omnis ꝓphetia scripturæ, id est, omnis pro-
phetia in sacra scriptura contenta, *Propria interpretatione nō
fit*, id est, humana adinuentione non patuit, nec sensu proprio
prophetarum inuenta est. *Non enim voluntate humana allata
est aliquando prophetia*, id est, prophetæ ex propria sua liberta-
te & potestate non habuerunt notitiam ac gratiam prophe- B
talem, vel quòd spiritus sanctus eorum tangeret corda: Quia
futurorum purè contingentium certa præcognitio, eorum
quoque quæ soli Deo patescūt, & ex eius libertate depēdent
notitia, ipsi omnipotenti supersapiētissimo creatori est pro-
pria: nec aliis nisi eo reuelante patescit. Propter quod per E-
saiam scriptum est: Quæ ventura sunt annūciate nobis: & scie
mus, quia dij estis vos. *Sed spiritu sancto inspirati*, id est, instin
cti & illuminati, *Loquuti sunt sancti dei homines*, id est, sancti
prophetæ vaticinati. Propter quod loquitur & Paulus: Alij 1. Corin. 1
per spiritum datur gratia prophetiæ. In libro Iob quoque ha
betur. Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. Dicunt itē Iob. 31
doctores, quòd gratia prophetiæ dicit actum non habitum. C
Idcirco in potestate prophetarum non est vaticinari ad libi-
tum, aut de quibuscunque, sed tunc quando à spiritu sancto
tanguntur, & de quibus ab ipso illuminantur.

¶Explanatio. II Cap. *Fuerunt verò & pseudo prophetæ, &c.*

ARTICVLVS SECVNDVS.

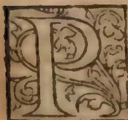

POstquam præcedēti capitulo gloriosus aposto
lici ordinis vertex moralia documenta induxit,
& dei beneficia commemorauit: nunc cōtra hæ
reticorū errores pestiferos armat & præmunit Hiere. 23.
fideles. Nam ait, *Fuerunt verò & pseudoprophetæ* 27.
in populo, veteris testamenti. De quibus in Hieremia. Ezechie- Ezech. 14.

D le, Michea, aliísque locis scripturarum veteris testamenti, fre-
Mich.3 quenter fit mentio. Et parum ante Christi prædicationẽ fue-
Act.4 runt Theudas & Iudas Galilæus. De quibus in Actis scribitur.
Sicut & in vobis erunt magistri mendaces, puta Hæresiarchæ.
Qui introducent sectas perditionis, id est, speciales & falsas doctrinas, hæreticas prauitates, erroneas collectiones, ad æternam damnationem tendentes. *Et eum qui emit eos, dominum*, id est, Christum, qui nõ corruptibilibus auro vel argento, sed proprio sanguine eos redemit. De quo ait vas electionis, Em
1.Pet.1. pti estis precio magno. *Negabunt*, id est, prauè de ipso sen-
1.Cor.6 tient, & non credent, nec prædicabunt eum, sicut in veritate consistit: sed talem, qualem eum esse confingent. *Superducen*
E *tes sibi celerem perditionem*, id est, festinatam damnationem, seu damnationis causam, sibi ipsis accumulantes. De talibus ait & Christus: Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in
Marci.7 vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Et
Act.20. Paulus in Actis: Scio, inquit, quia post discessionem meam intrabunt in vos lupi graues, non parcentes gregi: & ex vobisipsis surgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se. *Et multi sequentur eorum luxurias*, id est, tam corporales quàm spiritales eorum fornicationes. Nam multi illorum hæresiarcharum quatenus plures sibi allicérent, concupiscentiis fręna laxabant, qui etiam spiritaliter fornicando cor suũ auerterunt à Deo, & animas suas dæmonum fecerunt adulteras: verbúmque dei adulterauerunt falsè exponendo scriptu-
F ras: in quibus omnibus innumerabiles sibi attraxerunt perditionis discipulos. *Per quos via veritatis*, id est, Christus qui ait: Ego sum via, veritas, & vita. Vel via veritatis id est, fides ca-
Ioan.14 tholica, sana doctrina, conuersatio veraciter Christiana. De qua loquitur dominus: Arcta est via quæ dicit ad vitam. Vn-
Matth.7. de & Esaias ait: Hæc via, ambulate in ea: & non declinetis,
Esa.30 neque ad dexteram neque ad sinistram. *Blasphemabitur*, quia & ipsi eam blasphemarunt, hæreses & schismata inducendo, & suos infœlices discipulos ad idem alliciendo. Infidelibus quoque dando occasionem blasphemandi Christum, eiusque legem ac fidem. Videntes nanque infideles turpem vitam & varias abusiones hæreticorum, putauerunt Christum talia docuisse, & omnes Christianos huiusmodi esse. Ideo Christum & eius cultores, fidem catholicam, legémque Euangelicam blasphemauerunt. *Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabun-*

gotiabun-

gotiabuntur, id est, cupiditate per callida & adulatoria verba A
vos fallent, & quasi contractum quendam de vobis efficient,
temporalia bona vestra à vobis fallaciter auferendo, nõ vio-
lenter, sed fraudulẽter. Quia, vt asserit Paulus: Per benedictio *Roma.6*
nes & dulces sermones decipiunt innocentiũ corda. Et Chri-
stus: Hi sunt, qui deuorant domos viduarum. Itémque: Hu- *Lucæ.20.*
iusmodi operarij subdoli non seruiunt Christo, sed suo ven- *Roma.19.*
tri. *Quibus iudicium iam olim non cessat*, id est, reprobationis iu
dicium dudum de eis prænunciatum in sanctis scripturis, non
est reuocatum, neque finitum: quoniam pœna eis instans ac
debita est æterna, & in perpetuum reprobati manebunt. *Et
perditio eorum non dormitat*, quia eorum damnatio non quie-
scit, & nunc in vita hac perditi sunt per demerita propria. De
his peruersis hæreticísque magistris multa in beati Pauli le- B
guntur epistolis: vt cum ait ad Galatas: Quicunque volunt *Galat.6*
placere in carne, hi cogunt vos circuncidi. De quibus & se- *2.Timo.3*
cundę ad Timoth.3. multa effatur. ¶Denique tempore A-
postolorum cœperunt exurgere, vt Paulus testatur. Inter
quos fuerunt Ebion & Cherintus, qui Christi deitatem nega
bant. Et Marcion qui eum phantasticum corpus asseruit as-
sumpsisse: cuius perfidiam postmodum auxit sacrilegus Ma-
nichæus. Arrius quoque & Photinus atque Nestorius ne-
gabant Christum esse verum deum. Sabellius verò mentitus
est eandem personam esse patrem & filium & spiritum sanctũ.
Apollinaris rudissimus negabat Christum animam habuisse
rationalem. Itaque isti & eis consimiles, Christum & eius fidẽ C
atque doctrinam blasphemarunt. Insuper per exempla osten
dit hos esse acriter puniendos. Si pro quia *Deus angelis peccan
tibus non pepercit*, de quibus in libro Iob habetur: In angelis *Iob.4*
suis reperit prauitatem. *Sed rudentibus inferni detractos in tar-
tarum tradidit in iudicium cruciandos reseruari*, litera hæc intrica
ta, sic ordinanda est, & exponenda. Sed ipsos angelos qui pec
cauerunt, detractos rudentibus inferni, id est, infernalibus fu-
nibus seu vinculis, quæ sunt eorũ peccata: iuxta quod in Pro- *Prouer.5.*
uerbiis asseritur: Iniquitates suæ capient impium, & funibus
peccatorum suorum constringetur. His inquam funibus an-
gelos detractos, id est, deorsum proiectos & tractos à rigo-
re diuinæ iustitiæ in tartarum, vtpote in aërem caliginosum,
quibusdam illorum pro carcere infernali est deputatus ad ex-
ercitium hominum. Vel in tartarum, id est, infernum inferio-
rem

D rem sub terra situm, in qué multi proiecti sunt. Illuc ergo detractos, tradidit, id est pręcepit siue disposuit vel dedit eos reseruari cruciandos, quia ignem suum secum ferunt vbique. In iudicium, id est, vsque in diem iudicij. Quia tam diu reseruantur hinc inde in aëre siue inferius, & in die iudicij grauiter affligentur, ad iudicis deducti pręsentiam, qui tunc eos inferno inferiori sine fine adiiciet. Túncque augebitur pœna eorum accidentalis ex infœlicium societate, & có demnatione quos deceperunt. quéadmodum accidentale præmium angelorum sanctorũ tunc crescet ex eorum consortio quos custodierũt. Quemadmodum ergo angelis peccantibus dominus nó pepercit, ita nec hæreticis parcet: quáuis omnes citra condignũ torqueantur. Tametsi enim angeli boni & mali sint in termino, nec mereantur quantũ ad essentialem fœlicitatem siue calamitatem: tamen quantum ad accidentale præmium seu tormentum, possunt interim mereri, aut demereri. Deinde inducit secundum exemplum, in quo euidenter terribilitérque apparuit rigor diuinæ iustitiæ, *Et originali mundo*, id est, generi humano, quod fuit in prima mũdi ætate, puta hominibus, qui ante diluuium extiterunt, *Non pepercit, sed octauum Noe præconem iustitiæ custodiuit.* In canonica sácti Iudæ apostoli sic scriptum est: Prophetauit septimus ab Adam Enoch, &c. Posset itaque aliquis forsitan opinari, quòd sicut Enoch fuit in ordine genealogiæ septimus ab Adá: sic Noë vocetur octauus, quasi ab Adam octauus in ordine habeatur: quod dici non potest, quia decimus fuit ab Adam. Siquidem in Genes. fertur, quòd Enoch genuit Matusale, de quo natus est Lamech pater illius Noë. Dicitur ergo Noë octau9, quia inter eos qui erant in arca, fuit octauus, incipiendo numerationé ab inferiori vsque ad supremũ, videlicet ipsum Noë, fuerũt nanque in arca tres filij eius cum tribus vxoribus, vxor quoq; Noë & ipse. ¶ Vocatur quoq; preco iustitiæ, quia iustitiá Dei & pœnitentiá, veritatísque viá hominibus illius temporis denúciauit. Sicut in expositione præcedétis epistolæ patuit. Custodiuit verò deus Noë, quia à submersione diluuij eum eripuit. *Diluuium mundo impiorũ inducens*, id est, hominibus impiis tunc in mundo morantibus, qui viá suam corruperant. Quorũ tanta fuit malitia, vt in Gene. dicatur: Videns deus quia multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis humani intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum quòd fecisset

Iudæ. *Gene. 5.* *1. Pet. 3* *Gene. 5.*

E F

fecisset hominem in terra,& præcauens in futurum, tactus do A
lore cordis intrinsecus:Delebo,inquit, hominem quem crea- Gene. 19.
ui,à facie terræ. Quemadmodum ergo illis deus non peper-
cit,ita nec hæreticis parcet. Deinceps exemplum tertium sub-
ditur, *Et ciuitates Sodomorum & Gomorreorum in cinerem redi*
gens,id est,Sodomam & Gomorram redegit in puluerẽ,quo-
niam ignem & sulphur abundantissimè pluit super eas & habi
tatores,imò super totam pentapolim,cuius ciuitates in Deu-
teronomio exprimuntur,videlicet,Sodoma & Gomorra, A- Deute.29.
dama & Semboim,quinta vrbs fuit Sephor. Quibus in pulue
rem ex sulphureo igne redactis cum adiacentibus terris,ope-
ruit terrã illã mari mortuo,in quo nihil viuere potest. Súnt-
que ibi arbores poma apparatu pulcherrima deferentes: quæ
poma si manu tractentur,in cinerem resoluuntur, & fumum B
emittunt quasi adhuc essent ardentia. Vnde in Sapien. lib.le-
gitur.Hæc iustum à pereuntibus impiis liberauit fugientẽ,de-
scendente igne in Pentapolim, cuius in testimonium nequi- Sapien.10
tiæ fumigabunda constat deserta terra, & in certo tempore
fructus habentes arbores. *Euersione damnauit*, id est, præfa-
tas vrbes ita euertens seu destruens,habitatores eius sic puni-
uit,& condemnauit. *Exemplum eorum qui impiè acturi sunt po-*
nens,id est,per illam combustionem & euersionem exempla-
riter pandens,qualiter igne æternali sint puniẽdi iniqui,præ-
sertim hæretici. *Et iustum Loth*,cuius iustitiam innuit Paulus
ad Hebr.Hospitalitatem,inquiens,nolite obliuisci: per hanc
enim placuerunt quidam(videlicet Abraham & Loth)ange- Hebr.13.
lis hospitio susceptis,vt patet in Gene. *A nefandorum iniuria*, Gene. 18.
id est,violentia. *Et luxuriosa conuersatione eripuit*, id est,à tur- Gene.19
pissimis Sodomitarum inquinamentis præseruauit, atque per C
angelos ex Sodoma duxit,Et rectè Sodomitæ(qui vitiis con
tra naturam sordebant) vocantur nefandi,tanquam pœnitus
detestabiles & inhumani,qui verbis & factis iniuriam intule-
runt beato Loth.Iuxta illud Gene.Ingressus es,inquiunt, vt
aduena,nunquid vt iudices? Te ipsum ergo magis quàm hos Ibidem.
affligemus.Vímque faciebant Loth vehementissimè. *Aspectu*
enim & auditu iustus erat, quod dupliciter potest intelligi.Pri-
mò quòd Loth tam custoditè se habuit quòd nec ex visis,nec
ex auditis Sodomitarũ flagitiis à sua puritate & æquitate col
lapsus est. Cùm tamen dicat scriptura: Cum peruerso peruer- Psal.17
teris.Secundò,quòd tam virtuosè vixit, quòd impij illi nihil

D iniquum viderunt in eo, nec perceperunt de ipso. Sicut de Iu
Iudith.8 dith vidua fertur: Metuebat dominum valde, nec erat qui loqueretur de ea verbum malum. De beatissimi quoque Ioan-
Lucæ.1. nis Baptistæ parentibus venerandis ac sanctis scriptum est: Incedebant in omnibus iustificationibus domini sine quere-
Iob.26. la. Sic & S. Iob de seipso fatetur: Auris audiens beatificabat me, & oculus vidẽs testimoniũ perhibuit mihi. Denique istud arduum fuit & magnæ perfectionis indicium in Loth, quo-
Grego. niam (teste Gregorio) inter imperfectos perfectè conuersari, & inter iniquos iustè se habere, est valde laudabile. Et quoniam iustis graue est iniustitiam cernere, subditur, *Habitans apud eos*, id est, Loth habitans inter Sodomitas. *Qui de die in*
E *diem animam iustam iniquis operibus cruciabant*, id est, quotidiè ipsum Loth suis prauissimis afflixerunt sceleribus. ¶ Iustus nanque tam ex Dei amore, quàm ex proximorum dilectione atque ex zelo suæ iustitiæ, de impiorum vitiis contristatur: præsertim cum ea emendare non potest, & dicere potest domino cum propheta: Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei. Ex quibus cõcludit archiapostolus, *Nouit deus pios de tentatione eripere*, id est, de omni tribula-
Psal.118. tione eruere: cum dicat in Psal. Cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum & glorificabo eum. ¶ Eripit autem eos loco, modo, & tempore sibi placente: & prout saluti expedit electorum. Idcirco in tribulationibus & tentationibus constituti, patienter & longanimiter ferre debent: & dominum exora-
F re, vt eos indesinẽter roboret & conseruet, atque cum ei placuerit ipsisque expedit, finem tribulationi dignetur imponere. Vnde cùm Ozias princeps Iudæorum dixisset, quòd nisi infrà quinque dies veniret eis à deo auxilium, vrbem traderet in manus Assyriorum: virtuosa ac sapiẽs Iudith dixit: Qui estis vos qui tentatis deum? Posuistis vos tempus miserationi domini, & in arbitrio vestro diem constituistis ei? *Iniquos verò in diem iudicij cruciandos reseruare.* Non est hoc ita intelligendum, quasi iniqui ante diem generalis iudicij non sint dãnandi & cruciandi, sed quia tunc in corpore & anima damnabuntur: qui interim in die particularis iudicij condemnabuntur in anima. Grauissimè verò punientur hæresiarchæ, sicut subiungitur, *Magis autem eos*, reseruat in iudicio cruciandos. *Qui post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant*, id est, carnales & fœdas concupiscentias assequuntur, *Domi-*

natio-

nationémque contemnunt, id eſt, tam Chriſto omniū dominatori, quàm eius vicariis ſanctis apoſtolis, imò & ſummo antiſtiti renuunt obedire, *Audaces*, id eſt, temerarij, ac præſumptuoſi, confingendo dogmata noua, *Sibi placentes*, id eſt, magni & ſapientes in oculis ſuis. Quo contra ad Rom. dicitur: Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorū ſuſtinere: & nō nobis placere. Vnuſquiſque proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Chriſtus ſibi non placuit. Et apud Eſa. ait ſcriptura: Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris, & coram vobiſmetipſis prudentes. Idcirco in Prouerb. Salomon loquitur: Ne ſis ſapiens apud temetipſum, & ne innitaris prudentiæ tuæ. *Sectas non metuunt introducere*, id eſt, hæreticas prauitates & ſchiſmata inuenire, ac ſpargere: quia ſcripturas ſecundum proprium ingenium præſumunt exponere, & de ſua ſubtilitate atq; peritia ſtultè impiiſſiméq; confidunt: cùm ſcripturæ eo ſpiritu ſint intelligendæ, quo & primùm ſunt reuelatæ. *Blaſphemantes* (vt dictum eſt) Chriſtum & eius doctrinam, *Vbi*, id eſt, in eo quod dominationé con temnunt, & audaces ſibimet placent, *Angeli*, ſcilicet mali, *Fortitudine*, naturæ *Et virtute*, potentiæ, *Cum ſint maiores*, hominibus, id eſt, naturaliter altiores. Sunt enim ſpeciei eminentioris quàm homo, & per cōſequens naturaliter fortioris naturæ, vtpote incorruptibiliores & in naturalibus viribus vigoroſiores, puta in intellectu & voluntate: præſertim cum (diuino Dionyſio teſtāte) naturalia in dæmonibus māſerint integra. *Non portant*, id eſt, ſufferre vix valent, *Aduerſus ſe execrabile iudicium*, id eſt, diſtrictum Dei iudiciū, contra eos iam datū: quod quanuis ſit in ſeipſo iuſtum & ſanctū, tamen patientibus durum eſt & execrādum videtur. Similiter ſupplicium eis inflictum execrabile eis eſt. Si ergo angelis tam potentibus, ac potentioribus ipſis hominibus, tam intolerabilia ſunt inflicta tormenta: ſequitur quòd intolerabiliora erunt impiis, hæreticiſq; hominibus, maximè hæreſiarchis, de quibus ad literam agitur. ¶Itaque ex prædictis ſequi apparet, quòd maior damnatio ſit hæreſiarcharum, quàm eorum qui perierunt diluuio & Sodomitarū, imò & dæmonum ſaltem quorundam. Nā & ipſe Chriſtus in Euangelio proteſtatur, quòd in die iudicij remiſſius erit terræ Sodomorū, quàm ciuitatibus quę prædicationem eius non receperunt, nec per eius miracula ſunt cōuerſæ. Per Ezechielem dominus quoq;

Marginalia: A; Roma. 15; Eſa. 5; Prou. 3.; B; C; Matth. 11; Lucæ. 10; Ezech. 16.

D testatur, quòd Sodoma nō peccauit dimidium peccatorum quæ perpetrauerunt Iudæi. Dæmones etiam nō sunt omnes æquè iniqui, cum de singulis ordinibus aliqui credantur ruisse. Et sicut homines electi ad singulos angelorum ordines assumūtur, & eis parificantur in gloria: sic probabiliter creditur, quòd diuersi reprobi secundum suorum diuersitatem ac gradum demeritorum, singulorū chororum dęmonibus coæquabuntur in pœnis. ¶Præterea loquendo in genere, peccata spiritalia grauiora sunt peccatis carnalibus: & peccata in Deum, peccatis in proximum. Peccata autem hæresiarcharū sunt inter spiritalia vitia & inter facinora in Deum grauissima, præsertim quia & tot homines inuoluūt erroribus, quorum omnia peccata & tormenta redundant in hæresiarchas.

E ¶Peccata autem Sodomitarū & diluuio euersorum fuerunt

Gene. 9.19 carnalia, atq; in proximum. Interim dæmones vna transgressione positi fuerunt in termino, nec interim demeruerunt. Sicut nec angeli sancti post primā ad deum cōuersionē (qua positi fuerunt in termino) promeruerunt, loquendo de merito ac demerito quantum ad præmium essentiale, seu calamitatem principalem. Hæresiarchæ verò plurimis & quasi innumeris transgressionibus demeruerunt, & ad sui cursus terminum peruenerunt. *Hi verò*, hæresiarchæ qui sectas inducūt, *Velut irrationabilia pecora naturaliter in captionem & perniciem*, id est, sicut bruta naturaliter omni ratione carentia faciliter seducuntur, ita quod cadunt in locum, quo capiuntur & occiduntur: sic & hæretici, *In his quæ ignorant blasphemantes*.

F id est, in his quæ fidei sunt, quæ non intelligunt, committunt blasphemias, Christi diuinitatem, seu alias fidei veritates, negando, *In corruptione sua peribunt*, id est, propter suos errores & excessus (per quos eorum intellectus & voluntas spiritaliter corrumpuntur, inficiuntur, necantur) condemnabuntur. *Percipientes in mercedem iniustitiæ*, id est, debitam punitionem suæ peruersitatis, *Voluptatem existimantes diei delitias, coinquinationis, & maculæ*, id est, hæretici isti in tantum obtenebrantur, quòd delitias coinquinationis & maculæ, id est, delectationes carnales, fœdas, venereas (pręsertim ad tactum & gustum pertinentes) reputant esse voluptatem diei, id est, tam licitas & honestas, quasi alia & melior voluptas haberi non possit in die. ¶Sícque per voluptatē diei designatur voluptas licita & syncera. Quemadmodum enim duplex est cō-

cupiscentia,

cupiſcentia,vtpote carnalis & inordinata, & ſpiritalis ac or A
dinata (vt dictum eſt) ſic duplex eſt voluptas,vel delectatio
ſequens eam. Voluptas bona & licita, eſt delectatio actui vir
tuoſo annexa. Quælibet etenim virtus propriam habet dele
ctationem operationi ſuæ coniunctam,quęadmodum Pro-
uerb. 21. ſcriptum eſt: Gaudium eſt iuſto facere iuſtitiam. Et
Ariſtoteles ait: Signum virtutis eſt delectatio contingens in
opere. De hac voluptate ait propheta: Delectaſti me domi- *Pſal. 91*
ne in factura tua. Et, Torrente voluptatis tuæ potabis eos. *Pſal. 14.*
¶ Voluptas praua & vitioſa eſt, omnis delectatio actui illici
to iuncta. De qua in Eccleſiaſte aſſeritur: Adoleſcentia & vo *Eccle. 12.*
luptas vana ſunt. Et in Eccleſ. Poſt concupiſcentias tuas non *Eccli. 18*
eas, & à voluptate tua auertere. Cùm ergo paſſiones & vitia,
præſertim perfidiæ & delectationes venereæ, mentem obte- B
nebrent: quidam his vitiis ſic excæcantur, vt de ſua turpitudi
ne non verecundentur: ſed potius glorientur, & quaſi licitas
& honeſtas reputent delectationes impuras ac ſordidas. De *Prouer. 2.*
quibus ſcriptum eſt: Exultant in rebus peſſimis. Et in Eſa. Pec *Eſa 3.*
catum ſuũ quaſi Sodoma prædicauerunt. ¶ Itaq; per volupta
tem diei intelligitur lucis voluptas. Lux enim ſignificatur ap
pellatione diei, vt çùm aſſerit Paulus: Nos qui diei ſumus, ſo- *Theſſ. 5.*
brij ſimus. Nam (vt ait Saluator) Qui facit veritatē, venit ad *Ioan. 3.*
lucem. *Delitiis* carnalibus & vitioſis, *Affluentes*, Tales nan
que non ſolùm in venereis, ſed in ſuis quoque perfidis docu
mentis, adinuentionibúſque vaniſſimis delectantur. *In con-
uiuijs ſuis luxuriantes vobiſcum*, iuxta vos corporaliter commo C
rando, aut prauè agendo, aut vos ad eadem attrahendo pro
poſſe, *Oculos habentes plenos adulterij, & inceſſabilis delicti*, id
eſt, ſignis & incitamentis adulterationis. Quia in oculis, laſci
uia mentis præſertim apparet: & per corporalem intuitum
prouocatur libido. ¶ Quæ inceſſabilis dicitur, quia quo am
plius peruagatur ſeu exercetur, eo plus incitatur & infrænis
ac vaga efficitur. Hinc impudicus oculus impudicæ mētis eſt
nuncius. Et in Eccleſiaſtico habetur: Virginē ne cõſpicias, ne *Eccle. 9.*
ſcandalizeris in decore eius. Noli circunſpicere in vicis ciui-
tatis. Auerte faciem tuam à muliere compta. Propter ſpeciem
mulieris multi perierunt. Idcirco timoratus & ſanctus Iob di *Iob. 31*
xit: Pepigi fœdus cum oculis meis, ne cogitarem quidem
de virgine. *Pellicientes animas inſtabiles*, ſecundum Bedam
pellices dicũtur meretrices, ſumpto vocabulo à pollutione,

D vel à pellis suæ formositate, quia incautos alliciunt. Pelliciūt ergo animas instabiles, qui homines in fidei veritate & virtutum constantia non bene fundatos pestiferè instruunt, ac seducūt. Quo contra loquitur Paulus: Non circunferamur omni vento doctrinæ. Et in Ecclesiastico præcipitur: Esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui. Et in Prouer. Fili mi si te lactauerint peccatores, ne acquiescas illis. *Cor exercitatum*, id est, habituatum, *In auaritia habentes*, quia assiduè cogitant, qualiter temporalia sibi accumulent. Quo cōtra in Ecclesiastico fertur: Nihil iniquius, quàm amare pecuniā. Et auaro nihil est scelestius. Hic enim animā suam habet vænalem, *Maledictionis filij*, id est, maledictione digni, quéadmodum primo regū Dauid ait ad Abner: Filij mortis estis vos,

Ephes.4. *Eccli.5.* *Prou.1.* *Eccle.10* *1. Reg.26.*

E qui non custoditis dominū vestrum regem, id est, morte digni. *Derelinquentes rectam viam*, id est, diuina præcepta, scripturarum documenta, fidem & legem Christi, exercitia virtuosa, per quæ omnia itur ad Deum, & recto tramite pertingitur ad salutem. *Errauerunt*, per vitiorū abrupta, iuxta illud Prouer. 2. Relinquunt iter rectū, & ambulant per vias tenebrosas. De quibus vas electionis fatetur: Impij proficiét in peius, errantes, & in errorē mittentes, *Sequuti viam*, id est, iniquitatem, *Balaam, ex Bosór*, id est, ex vrbe sic dicta venientē, vt tangit Beda. *Qui mercedem iniquitatis amauit*, quoniā propter munera, dedit regi Balach consilium decipiendi filios Israël. Iuxta illud Numerorum: Pergens ad populum meū, da-

Prou.2 *2. Timo.3.* *Num. 24*

F bo consilium, quod populus tuus faciat populo huic. *Correptionem verò habuit suæ vesaniæ*, id est, pro sua insipientissima impietate est debitè punitus. Fuit enim occisus à filiis Israël. Correptus quoque fuit ab angelo, atq; ab asina, vt subditur, *Subiugale mutum animal*, scilicet asina cui insidebat, loquendi facultatē ex natura sua nō habens, *Voce hominis loquens, prohibuit prophetæ insipientiam.* Asina quippe virtute diuina insipientiā ipsius; Balaam (qui fuit propheta, aliqua ex diuina reuelatione prænunciando) redarguit, & eum à cœpto itinere quantum in se erat compescuit, dicens: Cur percutis me? ecce iā tertiò? quæ omnia in Numerorū lib. plenius sunt descripta. ¶ Creditur autem, quòd angelus Dei per os asinæ verba illa formauit, nec asina verba illa intellexit: cum & numerare opus sit rationis, & in verbis illis numeratio fuit, cùm dixit, tertiò. Vnde vt asserit Auicenna: Gallina numerum pullorum

Num. 31 *Nume.22.*

suorum

ruorũ non noſcit, ſed multitudinem percipit. Dicitur tamen A aſina reprehendiſſe Balaá, quoniam verba reprehẽſoria protulit. *Hi ſunt fontes ſine aqua*, id eſt, doctores ficti, carentes vera doctrina, quia doctores ſe eſſe præſumunt & iactant, cùm deceptores exiſtant. ſicq́; aſsimilãtur fonti ſiccato. *Et nebulæ turbinibus agitatæ*, id eſt, ſimiles nebulis à ventis hinc inde cõmotis, quoniá dæmonũ ſuggeſtionibus & vitiorum impulſibus circunferuntur. *Quibus caligo tenebrarũ reſeruatur*, quia, vt ait Saluator, proiicientur in tenebras exteriores, vt de tenebris vitiorũ præcipitentur in tenebras tormentorũ. Et rectè obſcuritas infernalis caligo tenebrarũ, quaſi caligo caliginũ, appellatur, cũ ſit vehementiſsima, quemadmodũ roſa flos florum vocatur. *Superba enim vanitatis loquentes*, id eſt, verba falſitatis cõpoſita. Vel vt alij legunt, ſuperbia vanitatis, id eſt ex B arrogantia propriæ vanitatis loquentes. *Pelliciunt in deſideriis* *Propriæ* *carnis luxuriæ*, id eſt, per conceſsionem & approbationem cõ *vanitates.* cupiſcentiarum carnaliũ fallunt. *Eos qui paululum effugiunt*, id eſt, imperfectos, qui aliqualiter ſe ab erroribus ac peccatis cœperunt abſtrahere. *Qui* deceptores, *In errore conuerſati*, id eſt, aſſuefacti. *Libertatem illis promittunt*, id eſt, deceptis à ſe affirmant, quòd liberè ſine peccato poſsint carnalia deſideria adimplere. Per quod illos ad talia pronos faciliter fallũt. *Cum ipſi* hæretici & iniqui, *Serui ſunt corruptionis*, id eſt falſitati ac impietati ſubiecti. *A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt*. ipſi autem à vitiis & à diabolo victi ſunt, idcirco vitiorum ac dæmonum ſerui cẽſentur. Propter quod loquitur Paulus. Reſipiſcant à laqueis diaboli, à quo captiui tenẽtur. Et apud Ioá. aſſerit Chriſtus: Omnis qui facit peccatum, C ſeruus eſt peccati. *Si enim refugientes coinquinationes mundi*, id 2. *Tim.* 2. eſt, mundana & carnalia vitia euitãtes. *In cognitione*, id eſt, per *Ioan.* 8. veram fidem & fidelem notitiam. *Domini noſtri Ieſu Chriſti his rurſus implicati ſuperentur*, id eſt, recidiuãdo priſtinis vitiis inuoluuntur. *Facta ſunt eis poſteriora deteriora prioribus*, id eſt, peccata, quæ recidiuãdo & poſt recidiuum commiſerunt aut inciderunt, enormiora ſunt peccatis ante recidiuum commiſſis, aut per omiſsionem cõtractis. Nam vulnera repetita ſunt magis periculoſa. Et recidiuatio iſta propter ingratitudinem ſibi annexã, qua quis de priore remiſsione, illuminatione & gratia, deo ingratus eſt, & propter præhabitam veritatis notitiam, valde auget & grauat peccata ſequentia. Propterea

D subditur. *Melius enim*, id est, minus malũ siue culpabile. *Erat eis non cognoscere viam iustitiæ*, id est, diuina præcepta, & ea quæ necessaria sunt saluti. *Quàm post agnitionem retrorsum cõuerti, ab eo quod illis traditum est, sancto mandato*, id est, ab obseruantia legis, ac fidei Christianę diuertere. Nẽpe quo quis plura à deo beneficia est sortitus, eo plus obligatus est deo gratus esse, ac deseruire. Idcirco doctus grauius peccat quàm indoctus, cæteris paribus: præsertim quia qui viam agnoscit iustitiæ, nec tamen obseruat, plus videtur deum contemnere, quàm iustitiæ viam ignorans. Propter quod Christus disseruit: Seruus qui cognouit voluntatẽ domini sui, & nõ fecit, plàgis vapulabit multis. Qui autem nõ cognouit & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Hinc dictum est per Iacobum: E Scienti bonum facere, & non facienti, peccatum est illi. Imò quàm enorme sit istud, constat ex eo quod ad Hebræos legitur, Voluntariè peccantibus post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia. Et rursus ad Hebręos terribiliter loquitur Paul. Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt spiritus sancti, & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitẽtiam, rursus crucifigentes sibimetipsis filiũ dei, & ostentui habentes. Hinc etiã veritas contestatur: Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc autem dicitis quia videmus, peccatum vestrum manet. Sed si ista ita se habent, videtur ignorantia hominem excusare. Imò apparet quòd cum homo sit fragilis, tutius nõ scit discere neque agnoscere viã iustitiæ, quàm eã cognoscere: ne fortè post eius cognitionẽ F contingat peccare, & grauiorem reatum incurrere. Respõdetur, quia ignorãtia iuris, quod quis scire tenetur, nõ excusat à culpa, nec ignorãtia crassa, seu affectata: sed ignorãtia facti adhibita diligẽtia bona, ignorantia quoq; inuincibilis, prorsus excusant. ¶ Et quãuis grauius sit post veritatis notitiã cadere, ipsa tamen notitia in se bona est & optãda, & frequẽter à variis malis præseruat, & confert ad hoc vt homo resurgat celerius. Porrò qui viam nescit iustitiæ, sine retinaculo errat, nec surgit. Cur autẽ enormius sit post iustitiæ agnitionẽ peccare, subiungitur, *Contingit enim illis* scilicet, recidiuantibus. *Id veri prouerbij*. Idcirco ait veri prouerbij, quia quod sequitur ex libro prouerbiorũ Salomonis acceptũ est. *Canis reuersus ad vomitum suum*. Sic quidẽ Salomon in Prouerbiis loquitur:

Marginal notes: Luc. 12. — Iaco. 4. — Hebr. 10. — Heb. 6. — Ioan. 10. — Prou. 26.

quitur: Sicut canis qui reuertitur ad vomitum suum, ita stul- A
tus qui iterat stultitiam suam. Nam sicut id quod per vomitum est eiectum resumere, est valde abominabile, fœtens, ac turpe: sic peccata pœnitendo deleta reiterare. Quod verò adiungitur. *Et sus lota in volutabro luti*, princeps apostolorũ de suo apposuit, valdéque aptè. Nam sicut ex tali lotione efficitur porca sordidior, quàm fuerat ante: ita ex recidiuo, grauius homo coinquinatur. Itaque sicut vomens superfluam eiicit materiam qua premebatur, sic peccator confitendo effundit mentis venenum, quod animam pressit: dũ verò post pœnitentiam recidiuat, instar canis redit ad vomitũ, id est, quod salubriter euomuit, damnabiliter repetit. Postremò in scripturis per stultum designatur quicunque in mortali est vitio, & per stultitiam omnis mortalis intelligitur culpa. Sic in Eccle- B *Eccl. 1*
siaste asseritur, Stultorum est infinitus numerus.

Expositio cap. III. *Hanc ecce vobis charißimi secundam scribo epistolam.* ARTICVLVS TERTIVS.

Hoc vltimo capitulo gloriosissimus Apostolici chori hierarcha plenius destruit hæreticas prauitates, & fideles in fide cõfortat. *Hanc ecce vobis charißimi secundam scribo epistolam*, in quibus prima & secunda epistolis, *Vestram excito in commonitione*, id est, per hanc charitatiuam exhortationem, *Synceram mentem*, à vitiis expurgatam. *Vt memores sitis*, memoria virtuosis actionibus iuncta. *Eorum quæ prædixi verborum prophetarum, & apostolorum sanctorum*, id est, verborum C
à sanctis prophetis apostolísque prolatorum, videlicet documentorum & mandatorum quæ tradiderunt. Aliqui textus habent verborum à prophetis, & redit in idem. Nam sensus est, Verborum dictorum à prophetis. Memores quoq; estote, *Præceptorum domini & saluatoris nostri*. id est, præceptorum quæ Christus dominus & Saluator in Euangelio dedit. qui decem præceptis aliqua addidit. Hæc memoria ad executionem operis est ordinanda. Iuxta illud in Psalm. Memo- *Psal. 102.*
res sunt mandatorum ipsius ad faciendum ea. *Hoc primùm scientes*, inter ea quæ iam scienda commemoro, *Quòd venient in nouißimis diebus*, præsertim circa Antichristi aduentum. *In deceptionem*, id est, ad introducendum deceptio-

D nem. *Illusores* scripturarum ac fidei Christianæ atque fidelium. *Iuxta proprias concupiscentias ambulantes*, id est, vitiosè carnalitérque viuentes. *Et dicentes, Vbi est promissio aut aduentus eius?* id est, vbi manent, aut quando apparebunt & implebuntur, quæ Iesus Nazarenus promisit suis cultoribus? Et quando ad iudicium veniet ipse, prout prædixit? tanquam dicant, Omnia vana sunt & conficta, nec erit iudicium, nec resurrectio mortuorum. *Ex quo enim patres* nostri *Dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio*, id est, ab exordio seculi, & generationis humanæ, & à temporibus antiquissimis, in quibus obierunt progenitores nostri primæui, mundus iuxta solitum cursum naturæ processit, durauit, nec notabiliter est mutatus: ergo nec in futuro mutabitur, nec generationum
E cessabit successio. Quemadmodum ergo Paulus secunda ad
2. *Thes.*1. Thessalonicenses redarguit eos, qui tunc secundum aduentum Christi de proximo imminere asseruerunt. Non terreamini, inquiens, quasi instet dies domini: sic princeps apostolorum nunc eos condemnat, qui de nimia dilatione secundi aduentus domini causabantur. Præinductis demum sanctis-
2. *Tim.*3. simi Petri verbis consonant, quæ secundæ ad Timotheum scripta sunt. Vbi vas electionis fatetur: In nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines amantes seipsos, &c. Consequenter probat summus Apostolus falsum esse quod illi dicent, omnia à principio creaturæ sic perseuerare. *Latet enim eos hoc volentes*, id est, qui illud dicturi sunt, nesciunt. *Quòd cœli erant prius, & terra de aqua, & per aquã consistens dei verbo, per quæ ille tunc mundus inundatus periit.*
F Oportet aduertere, quòd beatissimus Petrus non loquitur hîc de superioribus cœlis, supra sphæram actionis & passionis subsistētibus, qui ex natura sua sunt incorruptibiles, quātum ad suum esse substantiale: sed loquitur de cœlis aëreis, id
*Hiere.*8. est, partibus aëreis in superiori & in inferiori. Vnde per Hie-
1. *Reg.* 2. remiam dominus loquitur: Miluus in cœlo cognouit tēpus suum. Et quarto Regum asseritur: Ascendit Helias per turbinem in cœlum. Hinc & aues cœli vocantur, quia in aëre volant. ¶Porrò quòd de his cœlis solúmodo iam loquatur sa-
Gene. 7. cratissimus Petrus, hinc constat, quia intendit probare quòd mundus semel per diluuium periit, & rursus in fine igne peribit. Idcirco non loquitur nisi de cœlis quos attigit aqua, & ignis attinget. Certúmque est, quòd aqua sphæram lunæ non attigit,

attigit, nec ignis conflagrationis creditur altius ascensurus, A
quàm illa ascenderat aqua. Et istud Thomas super quartum affirmat sententiarum. Beda quoque, Albertus, & alij expositores concordant in isto. Est igitur sensus, Cœli erant prius id est, ab exordio ante diluuium fuerunt cœli aërij, quantum ad suam substantiam, vtpote inferior pars aëris & pars eius superior, quæ est supra cacumina montium. Quam superiorem aëris partem aqua diluuij partim occupauit, quoniam quindecim cubitis altior fuit altissimis mõtibus terræ, vt scribitur in Gen. Et terra etiam prius scilicet ante diluuium fuit. *Ibidem.*
De aqua, id est, per separationem aquarum à superficie terræ *Gene. 1.*
apparuit terra. Iuxta illud Gene. Congregentur aquæ in locum vnum, & appareat arida: & factum est ita. Et hæc eadem terra est, per aquam consistens dei verbo, id est, ex omnipotẽ B
tis dei decreto siue præcepto terra subsistit, & permanet in esse per hoc, ꝙ partibus eius vndique supra superficiem eius & intra viscera eius aqua miscetur, vt partes terræ sibi cohæreant, aliter redigerentur in puluerem. Propter quod asserit Auicenna: Ex terra pura non fit lapis, quia requiritur aqua, per quam fit cõtinuatio partium terræ. Hinc loquitur Beda: Diuina dispositione venis aquarũ terra tota intrinsecus plena est, quemadmodum corpus animalium sanguinis venis repletur, ne ariditate terra deficiat, si aquarũ cesset rigatio. Videmus namque æstatis calore terras cõsumpto eorum humore flaccentes, atque in puluerem quem proiicit ventus, esse redactas. Per quæ, hoc est, per cœlos præfatos aëreos & per terram, ille tunc mundus inundatus, id est, inferior regio mundialis aquis perfusa, operta & occupata periit, quãtum ad vi- C
ua contenta in terra & aëre, præter ea quæ erant in arca. Nã omnia mortua tunc fuerunt. ¶ Periit etiam ille mundus, videlicet terra, aqua, & aër, scilicet regio illa elementaris, quantum ad multa. Nam pristinum fructificandi vigorem perdidit terra, atque in variis locis ac partibus aliam dispositionẽ *Gene, 7.*
accepit. Sed & magna pars aëris corrumpebatur & vertebatur in aquas. Tunc quoque rupti sunt omnes fontes abissi magnæ, puta Occeani. *Cœli autem qui nunc sunt*, id est, prætacti cœli aërei. *Et terra*, quæ nunc est, id est, iam in rerum natura subsistunt. *Eodem verbo repositi sunt*, id est, ex diuino præcepto ad cõuenientem naturalémque formam & statũ, quos nũc habent, reducta sunt: per hoc quod aquę diluuij cessaue-

D runt,& terra & ignis ad pristinum statum ac modum, quantũ ad multa, tunc redierunt. *Igni reseruati in diem iudicij & perditionis iniquorum hominum*, id est, igne conflagrationis sunt exurendi atque purgandi in die iudicij, qui est dies perditionis seu condemnationis hominum iniquorũ. De quo die scriptum est: In diẽ perditionis seruatur malus, & ad diẽ furoris ducetur, & de furore omnipotẽtis bibet. In prouer. quoque:
Iob.21. Omnia propter seipsum operatus est dominus, impium quoque ad diem malum. ¶ Consequenter princeps apostolorum
Prou.16. breuiter probat, quòd propter dilationem futuri iudicij æstimare nequaquã debemus, futurum nõ esse iudicium illud, cũ omnis dilatio ista sit modica in dei cõspectu: & cõparatione
Epist. 2. perpetuæ durationis eam sequentis. Nam subditur. *Vnum verò hoc non lateat vos charissimi*, & quid sit hoc vnum, subiũgit.
E *Quia vnus dies apud dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus*, id est, spacium, quod deus comparatione suæ æternitatis atq; futurę retributionis reputat quasi vnum diem, est sicut mille anni, id est, spatium multò longissimum secundũ nostram computationem ac apparentiam: & mille anni apud nos, id est, spacia temporum quantumlibet diuturna, sunt coram deo quasi dies vnus, quia suæ æternitatis respectu quasi
Psal.89. momentum est. Propter quod ait Psalmista: Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna quæ præteriit. Vel sensus verborum istorum esse potest, quod supersapientissimus deus conspiciens omnia in sua ęternitate, nũc, seu momento ita contemplatur vnum diem, vt mille annos, & mille annos, vt diem vnum: quoniam cuncta pręterita, præsentia &
F futura simul inuariabiliter intuetur. ¶ Porrò (vt Beda refert) quidam prætacta verba sic intelligenda putarunt, quasi dies iudicij per mille annos sit duraturus: nõ attendẽtes, quòd nõ simpliciter ait, erit vnus dies sicut mille anni: sed vnus dies apud dominum vt mille anni. Si autẽ dicere vellet, ꝙ dies iudicij mille annorum spatio tenderetur, non opus fuisset ponere apud dominum, quoniam dies illa etiam apud homines tantæ lõgitudinis esset. Vult ergo beatissimus Petrus insinuare, quòd omniũ dierum & annorum finem certissimè noscat deus, certissimè quoq; prænouerit quando aduentus sit adimplendus, & quando præmissa præmia sint sanctis reddenda. Idcirco subiũgitur: *Non tardat dominus promissum*, id est, promissa sua implere non differt vltra tempus præfixum ac debitum

bitum. Sic & in Abacuc habetur: Apparebit dominus in finē, A
& non mentietur: si moram fecerit, expecta eum, quia veniēs *Abacuc. 2.*
veniet, & non tardabit. *Sed patienter agit*, id est, longanimiter præstolatur, & differt iudiciū. *Propter vos*, id est, propter melius vestrum. *Nolens aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiā reuerti.* Sic & Christus testatur: Non est voluntas ante patrē, *Matth. 18*
vt pereat vnus ex his pusillis. Et ad Timoth. asseritur: Deus omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis *1. Tim. 2*
venire. In Ezechiele quoque habetur: Nunquid voluntatis *Ezech. 18*
meæ est mors impij, dicit dominus, & nō vt cōuertatur à viis suis, & viuat? ¶ Sed quomodo possunt hæc stare, cùm per Esaiam deus testetur: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Cum enim dei volūtas omnipotēs sit, vtique ad- *Esa. 46*
implebitur. Propter quod in lib. Hester legitur: Domine rex *Hester. 13*
omnipotens, in ditione tua cuncta sunt posita, & non est qui B
tuæ resistere possit volūtati. Deniq; si tanta est fœlicitas ciuiū supernorum, vt quicquid velint prestò sit eis, quantò magis superbeatissimi dei infinita exigit beatitudo, vt nil diuinæ voluntati contrarium possit accidere? Ad hæc duplex est respōsio. Prima quòd deus quantū in se est, nō vult quēquam perire, sed omnes saluari. Nam omnes ad pœnitentiam ac salutē hortatur, & pœnitentibus semper paratus est indulgere, nec alicui quod in se est facienti, denegat gratiam: imò per angelos sanctos custodit ac dirigit homines, nec ex parte Dei est defectus salutis cuiuscūque pereuntis: cum deus variis modis homines ad meliora inuitet. Secunda respōsio est, quòd deus non vult quenquā perire, sed omnes saluari, loquendo de vo- C
luntate antecedente, hoc est, considerando homines secundū quod homines sunt, vtpote rationalis naturæ, fœlicitatis capaces: non autē loquendo de voluntate consequente, vtpote considerādo eos, vt tales, aut tales. Quēadmodum rex terrenus vult omnes subditos suos prosperari ac viuere, inquantū sunt subditi sui: non autem, inquantum quidam eorū malefici sūt, & rebelles, fures, homicidæ, latrones. ¶ Insuper (vt recitat Beda) qui dixerūt diē iudicij per mille annos duraturū, ideo hoc dixerunt, quia putabant necesse: vt electi qui in fine mundi in peccatis aliquibus morientur, intra spatium tantum purgentur: non attendentes quantæ sit impudentiæ dicere, quòd cæteri vniuersi electi & iusti suis corporibus in ictu oculi resumptis, per tot annos in terra aut aëre præstolabūtur finem

D iudicij, atque à præparata ac debita eis beatitudine differentur Quod cum ita sit, quàm sacrilegũ & mendosum est, quod sceleratissimus asserit Machometus in scriptis suis, diem iudicij per quingéta millium annorum spatiũ duraturum. Itaque deus differt iudicij diem, vt interim compleatur numerus electorum, & homines per pœnitentiam se expurgent. Quéadmodum ad Hebr. scribitur: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, nõ acceptis repromissionibus, deo melius est aliquid prouidente de nobis, vt non sine nobis consummarétur. Vnde in Apoc. inducitur, animabus martyrũ diem vltionis optátibus respondetur diuinitus, vt requiescant tempus adhuc modicũ, donec compleatur numerus conseruorum eorum. *Adueniet autem dies domini*, id est, dies iudicii, qui specialiter dicitur dies

Hebr.11

Apoc.6

E domini, seu Christi iudicis sũmi: qui est dominus sabbathi & temporis vniuersi. Dies, inquá, iudicij specialiter dicitur dies domini, quia in eo ipse præcipuè suam omnipotentiam, sapiétiam, iustitiam, declarabit: suam operationem efficiet, suá voluntatem complebit. T*anquam fur*, id est, repentè & improuisè: Paulo testante: Cùm dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Et rursus: Dies domini, tanquá fur in nocte, ita veniet. Ideo ait Saluator: De die illa & hora nemo scit. Et in Actis: Non est vestrûm nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate. *In quo cœli magno impetu transibunt*, id est, cœli aërei, de quibus iam locutus est,

Mat.12

1. Thess.5

Matt.24.

Act.1.

F grandi impulsu per ignem conflagrationis alterabũtur, atq; à statu quem nunc habent deficient. Aliquæ etiam partes aëris illo igne tunc corrumpentur. Denique aër terræ proximus in scripturis interdum vocatur cœlum. Cùm in Iob dicatur: Amici Iob sparserunt puluerem super capita sua in cœlum. *Elementa verò calore*, ignis quo conflagrabitur & purgabitur mundus inferior. *Soluentur* eo modo, quo cœli tunc transibũt. Elementa nanque tráſibunt & soluẽtur. Primò, quo ad cessationem motus & operationis eorum: quia nõ mouebũtur vt modò, nec erit in eis generatio siue corruptio. Secũdò, quantum ad mutuam transmutationem, quia per qualitates suas cõtrarias non alterabunt se inuicem, nec in se mutuò agent, vt nunc. Quia cessante primi mobilis motu, cessabunt ista in inferioribus. Tertiò, quantum ad innouationem, quia tunc transferentur ad dispositionem nobiliorem, & claritaté mirificam sortientur. Quia, vt creditur, terra splendebit vt au-

Iob.2

rum

rum, aqua ſicut cryſtallus, aër vt cœlum, ignis vt aſtra. *Terra* A
autem & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur, quia non ſolùm terra igne purgabitur, partimque caloris vehementia conſumetur, ſed & plantæ, ac bruta, ac cætera mixta, ſecundum ſe tota corruptibilia pœnitus corrũpentur. Elementa verò, quia ſecũdum ſe tota corruptibilia non ſunt, ſecundum ſubſtantiam & modo præfato manebunt, præſertim cum ſint de integritate conſiſtentiæ, ac ordinis vniuerſi. Quáuis Beda videatur aliter hîc ſentire. Nam ait: Quatuor ſunt elementa, quibus mundus iſte conſiſtit, ignis, aër, aqua, & terra: quæ cuncta ignis maximus ille abſumet. Nec cuncta in tantum conſumet, vt funditus nõ ſint, ſed duo in totum conſumet, duo verò in meliorẽ reſtituet faciem. Duo autem, quæ dicit pœnitus conſuméda, ſunt ignis & aqua. Auguſt. quoque in lib. de ciuitate relinquit *Auguſt.*
ſub dubio de aqua, cum in Apoca. legatur: Mare iam non eſt. *Apoc. 17*
Sed doctores ſcholaſtici, aſſerunt, elementa omnia ſecũdum B
ſubſtantiam permanſura, præſertim cum ignis & aqua nobiliora ſint terra. Porrò quod dicitur, mare iam non eſt, intelligitur: ſicut & illud, Cœlum & terra tranſibunt. *Cum ergo hæc* *Matt. 24.*
omnia, iam prædicta *Soluenda ſint*, id eſt, corrumpenda ſeu alteranda, vel immutanda, iuxta ſenſum præhabitum. *Quales*, *Marc. 13* *Lucæ. 21*
id eſt, quàm diligentes, aſſiduos, & cõſtantes. *Oportet nos eſſe in ſanctis conuerſationibus?* id eſt, virtuoſis operibus. Præſertim in operibus miſericordiæ, tam corporalibus, quàm ſpiritualibus. De quibus ſpecialiter fiet iudicium, vt in Matthæo habetur. Ideo additur, *Et pietatibus*, quod etiam poteſt exponi de *Mat. 5.* C
duplici pietate, Vtpote de ea, quæ eſt virtus moralis, & ſubuenit proximo inquantum eſt indigens: & ea quæ eſt vnum de ſeptem donis ſpiritus ſancti, & ſubuenit proximo inquantum *Gene. 1*
ad dei imaginem & ſimilitudinem eſt creatus: vt quidam diſtinguunt. *Expectantes*, diſtrictum Dei iudicium. *Et properantes in aduentum*, id eſt, celeriter ac feruenter vos præparantes ad ad ſecundum aduentum, qui erit in fine, Aduentum inquã. *Domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem*, id eſt, cuius imperio ac virtute. *Cœli ardentes*, id eſt, cœli aërei igne qualificati. *Sol uẽtur*, ſecundũ ſenſum inductũ. *Et elementa*, videlicet aqua & terra. *Ignis ardore tabeſcẽt*, id eſt, à ſuo ſtatu & modo deficiẽt, partímque deſinent, ſicut expoſitum eſt. Quaſi diceret: Valde virtuoſos, timoratos, exemplares oportet vos eſſe: conſideratione rigoris diuini iudicij. Si enim tam horribilia ſigna illud

D præcedent,& si tantam horribilitatem ac districtionem omnipotens,iustus,metuendus creator,in rebus inanimatis monstrabit certum est, quòd illud iudicium in seipso incomparabiliter ineffabilitérque durissimum erit. Et in ipsis hominibus impiis ineffabilem deus ostendet seueritatem: tantò certè maiorem,quantò nunc clementius diuturniúsque expectat.Propter quod sanctus Iob loquitur: Quis mihi tribuat,vt in inferno protegas me,& abscódas me,donec pertráseat furor tuus, & constituas mihi tempus in quo recorderis mei?Et psal. Nubes & caligo in circuitu eius,iustitia & iudiciũ correctio sedis eius.Ignis ante ipsum præcedet,& inflammabit in circuitu inimicos eius. Apud Esaiam quoque fertur : Ecce nomen domini venit de longinquo,ardens furor eius,& grauis ad portandũ.Labia eius repleta sunt indignatione. Spiritus eius velut torrens inundans ad perdendas gentes. *Nouos verò cælos, & nouam terram, & promissa ipsius expectamus.* Non ait alios cœlos & aliá terram,sed nouos, id est, quãtum ad modũ & proprietates innouatos ac meliores effectos, & similiter terrã nouam & meliorẽ effectam . Cætera quoque dei promissa , quæ nec oculus vidit,nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt,dotésque corporũ glorificatorum,& animarũ fœliciũ prestolamur. Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei, vt dicitur ad Roma.Hinc apud Esaiam dominus contestatur : Ecce ego creo cœlos nouos , & terram nouam. In Apoc. quoque ait Ioan. Apost. Vidi cœlũ & terram nouá,& dixit,qui sedebat in throno.Ecce noua facio omnia. *In quibus iustitia habitat*,id est,habitabit,vt sit sermo propheticus de futuro per modũ præsentis , propter certitudinem prophetiæ loquens: Tunc enim in corporeis illis cœlis,ac terra,diuina præclarissimè relucebit iustitia,vniuersis tunc tribuens quod promeruerũt , & electorũ gloriam augens in cœlorum ac elementorum innouatione, in quorum inspectione gaudebunt.Habitabit etiam in illis iustitia.Quia vt in Apoc.habetur:Non intrabit in ciuitaté cœlestem ac patriam beatorum aliquid coinquinatum:sed soli iusti , in quibus nunquam iniustitia locum poterit obtinere. Quia confirmati erunt in bono , & erunt tunc omnia ad iustitiæ æqualitatem plenè redacta : Ex quibus infertur salubris monitio,dum subditur, *Propter quod charißimi hæc expectantes satagite immaculati & inuiolati*,id est,méte& corpore purificati,

Margin: *Iob.14.* *Psal.96* *Esaiæ.30.* E *Esa.64* 1.Cor.2 Roma.8 *Esa.65* *Apoc.21.* F *Ibidem.*

cati, fide & opere integri, à mortalib⁹ & venialibus vitiis e- A
mundati. *Et inueniri*, id est, ad dei honorem ac gloriam veraciter apparere. Tanta enim fœlicitas omni diligentia & labore est dignissima, nec deus cernetur nisi à purgatissimis mētibus. Propter quod loquitur Iudæis. Beati mūdo corde, quo- *Matth.5*
niam ipsi deum videbunt. Et ad Hebr. dicitur: Pacem sequimi- *Hebr.12*
ni & sanctimoniam, sine qua nemo deum videbit. Hanc sententiam introduxit vas electionis secunda ad Corinth. Has, *2.Cor.6*
inquiens, habentes promissiones mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficiētes sanctificationem in timore domini. Itaque beati immaculati in via, qui ambulant *Psal.118*
in lege domini. Beatus vir cui non imputauit dominus pecca- *Psal.31.*
tum. Hinc ait Saluator: Beati serui illi quos cum venerit do- *Lucæ.12.*
minus, inuenerit vigilantes. *Et domini nostri Iesu Christi longa-* B
nimitatem, id est, diuturnam seu piam præstolationem, ac dilationem suæ remunerationis. *Salutem arbitramini*, id est, salutarem esse vobis sentite, quia confert vobis ad gloriæ incrementum, vt interim & quotidiè proficiatis, & plures saluentur *Sicut & charißimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam*, id est, ei infusam in raptu suo vsque ad tertiū cœlum, quando vidit deum per speciem secundum Augustinum, & audiuit verba arcana, quæ non licet homini loqui. *Scri-* *2.Cor.12*
psit vobis, quod enim scripsit vni Ecclesiæ, omnibus scripsit. *Mar.13*
Quemadmodum Christus in Euangelio ait: Quod vobis vel vni dico, omnibus dico. Et quia beatissimus Petrus ambas su- *1.Pet.1.*
as scripsit epistolas electis aduenis dispersionis Ponti Galatiæ, Asiæ, &c. videtur, quòd eisdem scripsit & Paulus, qui Galatis Asianísque scripsit: vt certum est, quod & verbà sequen- C
tia videntur prætendere. Nam subditur, *Sicut & in omnibus epistolis*, id est, cæteris vniuersis. *Loquens in eis de his*, de quibus ego iam scripsi vobis, vtpote primo & secundo Christi aduentu, innouationéque mundi, moralibus documentis, salutaribúsque præceptis, & de vitādis hæreticis, de patientia quoque & cōstantia ad martyriū, *In quibus* Pauli epistolis. *Sunt quædam difficilia intellectu*, id est, ad intelligendum. Quia in singulis eius epistolis sunt talia multa, ea quæ Philemoni scripta est, exempta. Præsertim in epistola ad Romanos aliquot locos reperias quouis labyrintho magis extricatu difficiles. *Quæ indocti & instabiles*, præsertim hæretici. *Deprauant*, id est, falsè exponunt, malè intelligunt, peruertunt corrumpūt:

D rumpunt: addendo, subtrahendo, seu aliis modis. *Sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem*, id est, ad propriam condemnationem grauissimam. Quia non Paulo, sed sibiipsis enormiter nocuerunt, sic faciendo. Qui rectè indocti vocantur, quoniam veris atque catholicis caruerunt doctrinis. Et erant instabiles, quoniam suis erroribus, vitiis & passionibus vndiq; fluctuabant, nec in deo, nec in ratione, nec in virtutibus fixi De quibus ait propheta: In circuitu impij ambulant.
*Psal.*11
Et: Impij tanquam puluis ante faciem venti. Vnde in Prouer-
*Psal.*1
biis fertur: Quasi tempestas transiens impius non erit, Iustus
*Prouer.*10
autem quasi fundamentum æternum. ¶ Denique beatissimus & sapientissimus princeps apostolorum epistolas Pauli specialiter commendat & approbat: tum, quia tam Iudæi obsti-
E nati quàm hæretici specialiter detraxerunt Paulo, & epistolis eius. Secundò, quoniam Paulus diffusius ac difficilius scripsit: idcirco de suarum deprauatione epistolarum maius fuit periculum. Præterea in his resplendet profundissima archiapostoli Petri humilitas, qui Paulum tam excellenter collau-
Galat. 2. dat, cum Paulus in sua ad Galatas epistola reprehenderit Petrum, quod eum non latuit. Sancti etenim viri non proprias quærunt, aut diligunt laudes, sed veritatis præconia, virtutum sublimia, iustitiæ zelum, dei honorem, animarum saluté, propriam quoque reprehensionem, beneficium arbitrantur præcipuum. Non enim ad seipsos reflectuntur inordinatè, sed in
F deum firmiter sunt conuersi. Deinde finalis exhortatio subinfertur. *Vos ergo fratres præscientes*, Christum iudicem esse venturum, hæreticos quoque diuersa falsitatum portenta esse docturos. *Custodite*, id est, ea quæ scripsi memoriter retinete,
*Psal.*118. & opere adimplete. Iuxta illud Psal. In corde meo abscondi eloquia tua, vt nó peccem tibi. Quòd autem aliqui libri habent, vosmetipsos, nó est de essentia veri textus, sed additum,

Ne insipientium errore traducti, id est, hæreticorum aut aliorum prauis doctrinis infecti, atque extra veritatis limites ad falsa translati. *Excidatis à propria firmitate*, id est, à fidei ac virtutum constantia deficiatis. Hinc ad Thessalonicéses loqui-
2. Thess. 2 tur Paulus: Ne quis vos seducat vllo modo. Itémq;: Stabiles,
*1. Corin.*15 inquit, & immobiles estote, abundantes in opere domini sem
Matt. 24 per. Vnde & Christus hortatur: Videte ne quis vos seducat. Surgent enim pseudoprophetæ & pseudochristi, & dabunt signa magna & prodigia, ita, vt in errorem ducantur (si fieri

potest

poteſt)etiam electi. *Creſcite verò in gratia*,bene agendo,viriliter laborando, mentem aſſiduè cuſtodiendo, proficite in omni virtute ac dono ſpiritus ſancti: præſertim cùm non creſcere ſit decreſcere. *Et cognitione domini noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti*,id eſt,in formata ipſius notitia, & in cōtemplatione ſuæ diuinitatis ſyncera, in intelligentia myſteriorum ipſius, & in omnibus quæ ſacra ſcriptura docet de eo. In quorum cognitione proficit homo legendo, ab aliis audiendo, per ſe diligenter conſiderando,pręſertim diuinam illuminationem ſuſcipiendo,in dono ſapientiæ,donóque intellectus proficiendo,angelicam inſtructionē ſumendo.Hinc ad Coloſſenſes loquitur ſanctus Paulus: Poſtulamus vt impleamini agnitione voluntatis Dei,in omni ſapientia & intellectu ſpirituali,per omnia creſcentes in ſcientia Dei. Ad Philippenſes quoque: Exiſtimo omnia detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiam domini noſtri Ieſu Chriſti. Per Oſeam quoq; ait Deus:Scientiam Dei volo,plus quàm holocauſta. Siquidem hæc eſt vita æterna, vt cognoſcamus patrē verum Deū, & quem miſit Ieſum Chriſtum. *Ipſi gloria*, id eſt, maieſtas, beatitudo, lætitia, & clara cum laude fama. *Nunc & in die æternitatis*,id eſt,in militanti & triumphanti eccleſia, in præſenti & in futuro,in via ac patria:qui cum patre & ſpiritu ſancto vnus eſt Deus,ſuper omnia ſublimis & benedictus,Amē.

A *Coloſſ.1.* B *Philip.3* *Oſeæ.6* *Ioan.17.*

D. Dionyſij Carthuſiani in primam S.Ioannis Apoſtoli Epiſtolā, Enarratio.

C

Cap.1. *Quod fuit ab initio.* ARTIC. I.

SVBLIMIS Euangeliſta Ioannes multis & magnis à Chriſto priuilegiis decoratus, atq; per aquilam volantē deſignatus, præ cæteris de Chriſti diuinitate ſcripſit profundius. Et ſicut in principio Euangel.ſui deſtruit Ebionis ac Cherinthi Chriſtū purum hominem eſſe dicentium hæreſim, Marcionis quoque

Ezech.1. *Ioan.1.*

D Christum verum corpus assumpsisse negátis perfidiam: sic & in huius suæ epistolæ primæ initio eorundem perditissimorũ
Ibidem. hæresiarcharum prosternit vesanias, dicés: *Quod fuit ab initio*
Psal. 144 id est, verbum æternum increatum ac genitum: de quo alibi habetur: In principio erat verbum. Pater enim æternus, cuius sapientiæ nõ est finis, seipsum intuẽdo ac intelligendo quod de se & in se videt atque intelligit, hoc intra se intellectualiter profert ac gignit, vtpote suiipsius conceptum ac verbum,
Sapien. 7. quod est vnigenitus filius eius, in quo quicquid patris est, plenissimè splendet. Estq; verbum hoc patri æquale, cùm sit naturalis & perfecta eius imago. Ex quo consequens est, ꝙ tota deitatis plenitudo in ipso consistit, idcirco substãtiale est patri. Hoc verbum est æterna ac genita sapientia patris, quæ
Prouer. 8. in Prouerb. de sua intellectuali & æternali generatione aper
E tissimè protestatur: Dominus possedit me ab initio viarum suarum: antequã quicquam faceret à principio, ab æterno ordinata sum. *Quod audiuimus*, Dupliciter audierunt homines verbum hoc Dei æternum. Primò percipiendo auribus sermocinationem, loquentem de verbo ipso: & ita qui nõ viderunt Christum in carne, audierunt eum. De quibus loquitur
Rom. 10. Paul. Nunquid non audierunt? Et rursus: Fides (inquit) est ex auditu. Secundò, audiendo verba immediatè ex ore Christi. Sicque Ioannes iste, cæteri quoque apostoli cum Christo in terris conuersati, audierunt hoc verbum, non in deitatis suæ natura, sed in humanitate assumpta. Ex cuius ore verba cœlestia audiẽdo, verbum æternum audierunt, propter vnitatem
F personę in Christo, quę in duabus subsistit naturis, diuina scilicet & humana. *Quod vidimus oculis nostris*, corporalibus per
Ioan. 1. assumptam naturam. Siquidem verbum hoc caro factum, inter apostolos visibiliter habitauit, & conuersatum est. Iuxta
Baruch. 3. illud Baruch: In terris visus est, & cum hominibus conuersa-
Esaiæ. 52. tus est. Vnde apud Esaiam testatur: Propter hoc sciet populus meus nomẽ meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar,
Zach. 2 ecce adsum. Apud Zachariam quoque ait: Lauda & lętare filia Siõ, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui. *Quod*
Ioan. 1. *perspeximus*, id est, clarè inspeximus, quia vidimus gloriã eius gloriam quasi vnigeniti à patre. *Et manus nostræ cõtrectauerunt, de verbo vitæ*, id est, ipsum verbum æternum, quod est verbum vitæ, à quo omnis vita naturæ & gratiæ ac gloriæ profluit. Est etiam verbũ vitæ, id est, patris viuentis. Vel verbum

bum vitæ, id est, verbum quod est vita. Nam ait: Ego sum via, veritas, & vita. Hoc verbum incarnatum apostoli tractauerunt, quia sensibiliter ipsum tetigerunt, palpauerunt, & osculati sunt. Quibus & post passionem suam ac resurrectionem loquutum est: Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet sicut me videtis habere. Ioannes quoque in cœna recubuit in sinu Iesu, & super pectus ipsius. Ex quibus verbis vera diuinitas Christi, & vera incarnatio eius euidentissimè cõprobantur. Atque hæreticæ prauitates, Ebionis, Cherinthi, Photini, Nestorij, Marcionis, Manichæi, Valentini, Apellis, atque similium hæreticorum penitus confutantur. A *Ioan.* 14 *Lucæ.* 24. *Ioan.* 13.

Et vita manifestata est, id est, verbum istud æternum, quod est vera vita, quæ secundum suam deitatem incomprehensibilis fuit & latuit homines, & non nisi perpaucis per explicitam fidem innotuit. Hæc vita per naturam (quam assumpsit) humanam manifestauit seipsam, docendo, miracula faciendo, suos discipulos per totum mundum ad prędicandum mittendo. De qua scriptum habetur: Vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet. De qua etiã alio loco asseritur: Hoc fecit initium signorum Iesus, & manifestauit gloriam suam. De quo ab Esaia prædictum est: Simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt. Itémque: Parauit dominus brachiũ sanctum suum, in oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. Et rursus loquitur Esaias: Reuelabitur gloria domini. Atque Psalmista: Notum fecit dominus salutare suum. Et denuò: In sole (inquit) posuit tabernaculum suum, & ipse tãquam sponsus procedens de thalamo suo. *Et vidimus* verbum hoc interiori exteriorique oculo. *Et testamur*, de eo, ea quæ vidimus & cognouimus. Vnde passione instante disseruit nobis: Vos testimoniũ perhibebitis, quia ab initio mecum estis. *Et annunciamus vobis vitam æternam*, id est, CHRISTVM vobis prædicamus: qui ait: Ego sum resurrectio & vita. Est enim essentialiter viuens & vita, vtpote sapientia ipsa increata, imméſa. Propter quod ipsemet ait: Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso. *Quæ erat apud patrem*, id est, secundum diuinitatem suam fuit æternaliter in patre & cum ipso, quia personaliter à patre distinguitur, immanenter ab ipso egreditur, substantialiter idem cum ipso censetur. De quo in Ioanne habetur: Verbum erat apud deum. Vnige- B *Matth.* 10 *Lucæ* 10 *Ioan.* 1. 2. *Esaiæ* 32 *Esa.* 40 *Psal.* 97 *Psal.* 18. C *Ioan.* 5.

D nitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit. Et in Psalmo:
Psal.53. Apud te est fons vitæ. *Et apparuit nobis*, visibiliter per corp⁹
Mat.28. assumptum. Post resurrectionem quoque apostolis frequen-
Lucæ 24. ter apparuit. *Quod vidimus & audiuimus, annunciamus vobis,*
Act.1 sicut expositum est. Frequenter autem & euidenter hæc repe tit, vt nullum hæreticis locum latendi & effugiẽdi relinquat. *Vt & vos societatem habeatis nobiscum*, id est, communionẽ in fide, spe, & charitate, & sacramentis ecclesiæ. *Et societas vestra sit cum patre & filio eius Iesu Christo*, id est, etiam cum patre & filio, vnionem & assimilationem supernaturalem habeatis per charitatem & gratiam, cæteráque charismata spiritus sancti, qui nominato patre & filio datur intelligi, cùm sit amor & nexus amborum, inseparabilis ab eisdem: & verè pa-
E tri ac filio consubstantialis, æqualis, & consempiternus. Pro qua societate, Christus post cœnam orauit: iuxta illud: Pater sancte, serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint v-
Ioan. 17 num, sicut & nos. Et rursus: Non pro his, puta Apostolis rogo, tantum: sed pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te: vt & ipsi in nobis vnum sint. ¶ Ex præinductis patet certitudo veritatis fidei christianæ, de qua hoc loco scribit Albertus: Vna cognitio redditur certior alia, ex quatuor. Primò, ex parte sensus per quem accipitur. Cùm enim cognitio intellectiua ex notitia sensitiua dependeat, illa cognitio fit certior, quæ euidentius ex sensu, aut ex pluribus sensibus habetur. Ea autem quæ apostoli prædicauerũt de Christo, per vi-
F sum, auditum, & tactum, nouerunt. Secundò, ex parte obiecti. Cùm enim teste philosopho secũdo primæ philosophiæ, Vnumquódque se habeat ad veritatem sicut & entitatẽ, constat, quòd sicut Deus est purissima essentia, & perfectissimum esse: sic est purissima veritas, & ex natura rei de ipso veritas habetur certissima. Tertiò, ex parte luminis, cui innititur. Cúmque veritas fidei increato, infallibili, & supernaturali lumi-
Philip.3 ni innitatur, certior est omni scientia alia, quæ creato inniti-
Ibidem. tur lumini. Quartò, ex parte docẽtis. Cùm ergo apostoli cũ Christo sint conuersati, tanta sanctitate & sapientia perornati, tam supernaturaliter à spiritu sancto edocti, tam præclara miracula, soli omnipotenti Deo possibilia, in attestationem fidei operati, palàm est quòd eorũ doctrinæ credendum sit.
Ioan.21. Propter quod in fine Euãgelij sui sanctus ait Ioannes de semetipso:

metipso: Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his, A
& scripsit hæc: & scimus quia verum est testimoniũ eius. Pau- *Gala. 1.*
lus quoque ad Galatas fatetur: Licet angelus de cœlo euangelizet vobis, prætérq̃ quod euãgelizauimus, anathema sit. Porrò quod de fidei certitudine dixi, intelligendum est de certitudine adhærẽtiæ magis quàm de certitudine euidẽtiæ. Et quia societas viæ, inchoatio ac præparatio est ad societatem fœlicitatis & gloriæ, ritè subiungitur, *Et hæc scribimus vobis, vt gaudeatis*, in domino gaudio spiritali, de quo loqui- *Philip. 2.*
tur Paulus: Gaudete in domino semper. Et, Qui gloriatur in *1. Cor. 1.*
domino glorietur. Vnde & apud Hieremiam dominus ait: *2. Cor. 10.*
De hoc glorietur, qui gloriatur, scire & nosse me. Est autem *Hiere. 9.*
& gaudium inordinatum carnale & seculare, quo quis gloriatur in actu illicito, & de re prohibita aut non licita eo mo B
do, quo de ea gaudetur, de quo in Ecclesiaste fertur: Cor stul *Eccle. 7.*
torum, vbi lętitia. Porrò homo naturaliter appetit gaudium: sed ne gaudeat inordinatè, diligentia magna est adhibenda. Omnis autem delectatio actui annexa illicito, est inordinata. Similiter si quis de actu in se bono vanam concipiat gloriam, in seipso non in domino gloriãdo, aut de tali actu gaudendo inquantum est aut esse putatur, seu potest causa siue occasio esse propriæ laudis, proprij commodi, seu honoris. Denique omne gaudium ordinatum, vtpote actui virtuoso annexum, dici potest spiritale, & haberi in domino: quia aut est de Deo, & in Deo, tanquam de immediato obiecto: aut est de obiecto creato, ad Deum, finaliter relato. Sicque dupliciter gaudemus in Deo. Primò, tanquam in obiecto immediato, vt quando in eius contemplatione seu dilectione
gaudemus. Secundò, tanquam in fine omnis boni actus, & C
mediato obiecto. Hoc est, quando gaudemus in actu virtutis circa creatum obiectum versante, secundum beneplacitum Dei, & per relationem ad ipsum: sicut qui gloriatur eleemosynam dando, aut castè & sobriè se habendo, inquantum deo hoc placet, seu ab ipso præceptũ est. Vt ergo sic gaudeamus in vita præsenti, hæc scripsit Ioannes. Hoc est, vt virtuosè viuamus, & virtuosè viuendo spiritaliter iucundemur. Sed quoniam vitæ præsentis gaudium nec plenũ esse potest, neque continuũ, imò multis tribulationibus, mœroribus, interpolationibúsque miscetur & obfuscatur, idcirco subiũgitur, *Et gaudium vestrum sit plenum*, id est, ad cœlestem iucundita-

D tem, æternámque gloriam, plenariè contentantem & quietantem omnis creatæ mentis desiderium, pertingatis: iuxta illud
Psal. 15. Psalmistæ. Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Et, Satiabor
Psal. 16. cùm apparuerit gloria tua. Sic & Christus fatetur: Petite &
Ioan. 16. accipietis, vt gaudium vestrũ sit plenum. Sed cum omnia ad beatitudinem sint ordinanda, & beatitudo essentialiter sita sit, nõ in gaudio, sed in actu perfecto cui adiungitur gaudiũ
Ioan. 15. (puta in contẽplatione, sicut ait Saluator: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum deum) cur Christus & eius Apostolus hortantur nos ad opera bona, vt plenè gaudeamus, & non potius vt beatificè contemplemur, seu plenè fruamur? Et respondendum, quòd loquuntur de gaudio pleno, secundũ quod optimam operationem cui vnitur, includit. Sicque lo-
E quuntur, quatenus ab inordinatis delectationibus nos auertant, ad bene agendum accendant, atque vt in vitæ præsentis afflictionibus consolemur, audiendo, quòd ad plenum gaudium perducemur. Præterea cum gaudium sit diffusio animi in conceptu boni, & oriatur ex vnione potentiæ cum obiecto conuenienti, tunc gaudiũ intellectualis creaturæ est plenum, dum summo bono clarè & immediatè vnitur, & eo ad libitum fruitur, ipsumq́; securè & inamissibiliter possidet. Et ita gaudium ciuium supernorum est plenum, quoniam deum in seipso clarè per speciem cõtemplantur, eo ad libitum perfruuntur, ac tutè possident ipsum. Sicq́; eorum capacitas est repleta, auiditas satiata, affectio cõtentata, & potẽtialitas ad actum reducta: quod totum in sanctis animabus post resurrectionem glorificatis resumptis corporibus, perfectè erit im-
F pletum, quãdo non solùm in essentiali, sed in accidẽtali quoque præmio erunt perfectæ. Idcirco erit in eis tũc omnis potentialitas ad actum perfectè reducta. *Et hæc est annunciatio*, id est, prædicatio. *Quã audiuimus ab eo*, puta à Christo. *Quoniam deus* trinitas, & vnaquæque diuina ac increata persona
Ioan. 1. *Lux est*, lux vtique spiritalis, & pulchritudo immensa. Deus
1. Cor. 1. nanque est ipsa sapientia, ipsa veritas, ipsa puritas simplicissi-
Ioan. 14. ma, sanctitas infinita. Sapientia autem & veritas lux est men
Ioan. 8. tis: & sicut solus deus est essentialiter sapiens, & ipsa sapientia sua: sic ipse solus substantialiter lucens est, & lux sua. Deniq; si in corporalibus lux vocatur, quòd alia immediatè manifestat atque clarificat: quantò magis deus lux est, qui cuncta illuminat, & abscondita manifestat? Hinc alio loco ait idem

Ioannes de Christo: Erat lux vera, quæ illuminat omnem ho A *Ioã. 1.* minem venientem in hunc mundum. Hanc autem prædicationem Apostoli audierũt à Christo frequẽter. cum ait Ego sum lux mundi. Et rursus: Quãdiu in mundo sum, lux sum mũ *Ioan. 8.* di. Deus ergo est lux superessentialis, pura, & infinita, viua, *Ioan. 9.* sapientialis munificentissima, & superpulcherrima, ideo subditur, *Et tenebræ in eo non sunt vllæ.* Si per tenebras, errores & ignorantiæ ac vitia intelligantur, quis nesciat nullas in deo tenebras esse? De quo ait Psalmista: Quoniam rectus domi- *Psal. 91.* nus Deus noster, & non est iniquitas in eo. De quo & Iob trigesimo quarto, Heliu cõtestatur: Absit à Deo impietas, & ab omnipotente iniquitas. Imò hoc modo in beatis tenebræ non sunt vllæ, nisi quis quandam nescientiam in eis esse affirmet, quia non omnia sciunt quæ deus, cuius sapientiæ non B est numerus: loquendo de scientia intelligentiæ simplicis, qua deus scit penitus infinita, quæ nunquam fuerunt, nec sunt, nec erunt. Veruntamen potest illud subtilius explanari, vt per tenebras intelligatur quæcunque defectuositas seu defectibilitas, aut imperfectio à qua nulla creatura inuenitur immunis. Propter quod in Ecclesiastæ asseritur: Vanitas vani- *Eccli. 4.* tatum, & omnia vanitas. In omni etenim creatura est dependentia, qua indesinenter dependet à creatore, eiúsque conseruatione tam incessabiliter eget, quòd nec ad momentum sine illius manutenentia queat subsistere aut durare, sed protinus redigeretur in nihilum, si relinqueretur à Deo altissimo per momentum. Hæc itaque dependentia est defectuositas quædam. Est item in omni creatura imperfectio aliqua, quia cum sit finita, vtpote in numero, pondere, & mensura C constituta, ibi incipit eius imperfectio, vbi finitur eius perfectio. Hinc quoque in ea est vanitas, id est, quędam commu- *Sap. 1.* tabilitas & defectibilitas, atque distantia à vero, pleno & incommutabili esse, quod deo est proprium. Iuxta hanc expositionem deo proprium perhibetur, tenebras in se nullas habere. *Si dixerimus quia societatem habemus cum illo*, puta cum deo. *Et in tenebris ambulamus*, id est, in peccato quocunque mortali, & ignorantia iuris quod scire tenemur, conuersamur, & ad inferos gradimur. *Mentimur*, qui enim societatem habet cum Deo, charitatem habet & gratiam, quibus caret qui in præfatis ambulat tenebris. *Et non facimus veritatem* vitæ & diuina præcepta non adimplemus. De qua veritate

Esa.61. D loquitur dominus per Esaiam: Dabo opus eorum in verita-
1 Tim 6. te. Et Apostolus: Diuitibus huius seculi præcipe non subli-
me sapere, diuites fieri in operibus bonis, vt apprehendant
veram vitam. *Si autem in luce ambulamus*, id est, virtuosè sa-
pientérque viuamus, perseuerando in fide & gratia virtuo-
sáque vita. *Sicut & ipse est in luce*, id est, in suiipsius super-
splendidiss. veritate atq; iustitia inuariabiliter manet. Ei ete-
nim competit in luce incommutabiliter esse ac permanere,
qui in seipso immobiliter est consistens, & in seipso prorsus
perfectus existens, non potest, imò potius non eget, proficea-
Psal.101. re. De quo ait Propheta: Tu autem idem ipse es. Et Aposto-
1. Tim. 6. lus ad Timotheum contestatur: Qui solus habet immorta-
litatem, & lucem habitat inaccessibilem. Boni verò fideles
E in luce ambulant, quibus incumbit de virtute in virtutem
procedere, in gratiarum donis proficere, meliora & vicinio-
ra saluti exquirere. quibus ait Paulus: Vt filij lucis ambula-
Hebr. 6. te. *Societatem habemus adinuicem*, id est, charitate connecti-
Ephes.5. mur atque per fidem & charitatem concorditer conuersa-
mur, in sacramentis Ecclesiæ, & virtutum operibus commu-
nicamus. Sicque per hæc socialiter inuicem viuimus, & Deo
vniformiter assimilamur, sumúsque ciues ciuitatis Dei, vtpo
te militantis Ecclesiæ. Quamuis autem hæc de qualibet di-
uina intelligi possint persona, tamen hoc loco de persona
patris æterni introducuntur. Nam subditur, *Et sanguis Ie-
su Christi filij eius, emundat nos ab omni peccato*, id est, domini-
cæ passionis fructum consequimur, ita quod virtus & meri-
tum passionis Christi operatur in nobis. ¶Siquidem virtu-
F te & merito passionis Christi dantur hominibus charisma-
ta gratiæ, per sacramenta Ecclesiæ, realiter aut affectualiter,
seu in voto accepta, per quæ meritum passionis Christi ap-
plicatur hominibus, tanquam per medicinalia vasa. Vnde in
Apo.1. Apocalyp. habetur: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis
nostris in sanguine suo. Et in Actibus Iudæis loquitur Pau-
Act.3. lus: Per Iesum remissio peccatorum vobis annunciatur ab
omnibus, à quibus non potuistis in lege Mosi iustificari. Ad
Hebræos quoque loquitur: Si sanguis hircorum & vitulorũ
inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quantò ma-
gis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum obtulit semet-
ipsum immaculatum deo, emundabit conscientiam nostram
ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti? At verò
qualiter

qualiter fidelibus virtuosis conueniat societatem habere cũ A
Deo, atque consortes esse diuinæ naturæ, diligenter & diffusè expositum est in elucidatione secundæ Canonicæ beatissimi Petri, super illud: Maxima & preciosa nobis promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ, &c. Nihilominus de hac ipsa materia, quia subtilis est, ac deuota, nunc aliqua addã. Et quia ex creaturis ad creatoris cognitionem ascendimus, saltem in multis, pensemus quid ad societatem pertineat in rationalibus creaturis, vt sic clarius innotescat, & qualiter cum deo societatem habeat Christianus deuotus. ¶ Socij appellantur, qui libenter sunt simul & familiariter colloquũtur, separationis quoq; sunt impatiẽtes, atq; ad specialem vnionem aspirant: qui & secreta sua sibi inuicem pandunt, fidelitatem simul conseruant, de mutua iucun- B dantur præsentia, & in actibus suis communicant: quoniam eadem libenter efficiunt, imò sibi inuicẽ cooperantur, & mutuò opem impendũt, & vnus prosperitatem cupit alterius. Ita reuera verus & deuotus Christianus libentissimè est cũ Deo, cum Psalmista protestans: Mihi adhærere deo bonum est. Et item: Adhæsit anima mea post te. Et inter deũ ac talem Christifidelem esse familiare assiduúmque colloquium. Ipse siquidem vbertim affatur deum orando ac meditando salubria: sciens Christum dixisse: Oportet semper orare & non deficere. Atque Apostolũ Paulum: Sine intermissione orate. Deus quoque alloquitur eum, per diuinos instinctus, per illuminationes, & vnctiones internas, per sacras scripturas, & per inspirationes angelicas. Talis demum Christifidelis separationis C à deo est impatiens. Mallet nãque totum mundũ amittere & occidi, quàm per peccatum à domino separari, Quia incomparabiliter super omnia toto corde diligit deum. Imò dum gratiosam dei præsentiam, dum alloquutionem internam & diuinæ familiaritatis signa non experitur, ingemiscit & animo consternatur, ne fortè deũ offenderit & ab ipso relictus sit. Idcirco ad vnionem cũ deo aspirat, & ei semper vicinius vniri molitur. Deus quoq; multis modis allicit eum sibi. Insuper benignissimus deus & deuotus Christifidelis secreta sua sibi inuicem manifestant. Christianus nãque, iuxta Hieremiæ oraculum, Effundit sicut aquam cor suum in cõspectu domini dei sui, & deus per vnctionẽ suam de omnibus edocet eũ, ac sæpe incerta & occulta sapientiæ suæ ei reuelat: cũ & Chri

2. Pet. 1. — Psal. 72. — Psal. 62. — Luc. 18. — 1. Thes. 5. — Thren. 3. — 1. Ioan. 2 — Psal. 50.

Ioã.15. D stus discipulis dixerit. Omnia quæcunque audiui à patre meo nota feci vobis. Talis quoque Christifidelis deo fidelitatem
Rom.8. conseruat, cum Apostolo Paulo exclamãs: Quis me separabit à charitate dei? Vitat enim carnales & mundanas affectiones, & animam suam custodit, ne per mortale peccatum prostituatur diabolo, & eius fiat adultera: sed cœlestis spõsi permaneat spõsa ac socia. Deus verò eum nequaquam relinquit, nisi prius relinquatur ab eo. Deus item & talis Christifidelis
Prou.8. de mutua gloriantur præsentia. Siquidem deliciæ dei sunt, es-
Psal.76. se cum talis hominis filio, qui & ipse delectatur in domino, & renuit cõsolari anima eius, nisi in illo. Insuper agendo cõmunicant, id est, libenter eadem agũt. Quemadmodum enim deus seipsum incessabiliter intuetur ac diligit, iustitiam amat,
E pietatem exercet, bonitatem suam communicat aliis, vniuersos ad salutem hortatur, inimicis beneficia multa largitur: sic talis Christifidelis summæ & increatæ veritatis contemplationi, & infinitæ bonitatis dilectioni libenter intẽtus est, iustitiámq; zelatur, pius ac liberalis consistit, dona gratiæ sibi collata aliis munificenter impartit, omniũ cupit salutem, aduersarios diligit, & bona rependit pro malis. Amplius, deus & talis Christifidelis sibi inuicem cooperãtur. Nam deus operatur per eum, opem ei impendit, & eũ tuetur. Ipse quoque est deo cooperãs dupliciter. Primò in seipso, quia diuinæ inspirationi acquiescens iuxta eius viuit directionem. Secundò, in aliis, eos ad consentiendum obediendúmque deo exhortãs.
Philip.2. Propter quod asserit Paul. Dei cooperatores sumus. Postremò deus huiusmodi Christifideli cupit verã prosperitatẽ bea-
F titudinémq; perpetuam. Ipse etiam deum ab omnibus honorari atque glorificari totis optat præcordiis. Ecce quanta est dignitas charitatis infusæ, quàm admirabiles excellẽtissimósque affectus causat in anima. Nec mirũ, cùm ipsa sit supernaturalis similitudo increati amoris, videlicet spiritussancti. O quanta est rationalis creaturæ ista nobilitas, habere cum diuina natura cõsortium, atq; cum proprio creatore societatẽ
Psal.48. sortiri ac possidere. Sed heu, homo cum in honore esset, nõ intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & per spiritalia atque carnalia vitia plurimi se dæmonibus bestiísque associant & conformant. Quorum vanitatẽ, vilitatẽ & peruersitatem vitãtes, studeamus modis prætactis societatẽ habere
Gene.33. cũ deo. Qui sicut in Gene. legitur, dixit ad Iacob: Ero socius itineris

itineris tui. Cæterum ne quis incautè præsumat se societatem A habere cum Deo, subiungitur, *Si dixerimus, quoniam peccatũ non habemus, ipsi nos seducimus: & veritas in nobis non est.* Hoc cõmuniter de venialibus culpis exponitur, sine quibus præsens vita nõ agitur, cum in Prouer. dicatur: Iustus septies in die cadit. Et iterũ Salomon cõtestatur: Non est homo super terrá, qui faciat bonum, & non peccet. Vnde & Iacobus ait apostolus: In multis offendimus omnes. August. quoque de venialibus exponit hunc locum. Aliqui verò exponunt de mortali peccato, quia & si quis iustus existat, tamẽ sine reuelatione diuina non valet certitudinaliter scire se esse absq; mortali. Idcirco si asserat se illo carere, peccatum incurrit superbiæ atque iactantiæ, imò & falsitatis, si se asserat scire mortale vitium nõ B habere. Sed huic expositioni cõtrariari videtur, quod loquitur Aug. Excepta virgine gloriosa, si omnes sancti & sanctæ essent collecti, & quærerentur an peccatũ haberẽt, quid respõderent, nisi quod ait Ioan. Si dixerimus quia peccatũ non habemus, &c. Hoc autẽ de mortali non videtur posse intelligi, cũ multi sanctorũ ex reuelatione agnouerint, se mortali non subiacere. Insuper sanctus Ioan. apostolus per hæc verba intẽdit insinuare, quòd omnes habemus peccatum. Propter quod post verba hæc protinus subdit: Si confiteamur peccata nostra, &c. Non autẽ omnes habent mortale peccatũ, cum in Ecclesia dei semper sint aliqui virtuosi. Item sanctus Ioan. tá generaliter loquitur, secundũ sanctos doctores, vt seipsum quoque sub ista comprehendat sententia. Et tamen ipse se nouerat esse in charitate. Postremò, si is qui in charitate est dicat simpliciter absque temeraria assertione, cum probabili confidẽtia, se esse sine mortali, non mentitur. Itaque qui dicit se esse sine peccato omnimodè, fallit se, nec veritas est in eo, quantũ ad hoc quod id dicit, quáuis quo ad alia multa in eo sit veritas, quia adhuc potest esse in vera fide informi, & multa veraciter noscere. Deinde inducitur contra quotidiana, imò & cõtra vniuersa peccata remediũ. *Si confiteamur peccata nostra.* In nouo enim testamento necesse est, si assit facultas, confiteri peccata cõfessione sacramentali sacerdoti iurisdictionem habenti. Nec sufficit contritio aut confessio deo facta, nisi cũ desiderio atq; proposito sacramẽtaliter confitendi, si possibilitas suppetat. Porrò in lege naturæ & lege scripta sufficiebat contritio & confessio deo facta. Si ergo peccata nostra ritè

Prou. 24. *3. Reg. 8.* *Iac. 3* *August.* C

D confessi fuerimus deo, & eius vicario sacerdoti. *Fidelis & iustus est* deus *Vt remittat nobis peccata nostra*, id est, in hoc se ostẽdet fidelem & iustum, quòd peccatis nostris ignoscet. Hoc enim prædixit atque promisit, quòd cõfitentibus indulgebit,
Psal.144. Idcirco sic faciet, iuxta illud in psal. Fidelis dominus in omnibus verbis suis: Et iustum est, vt sic agat, cum promissum aliquo modo cadat in debitum. *Et emundet nos ab omni iniquitate*, per sacramentũ pœnitentiæ, quod est secunda post naufragiũ tabula. Omnia enim in cõfessione lauantur, nec vnũ mortale dimittitur sine aliis, si adsint. Nõ enim dimittitur mortale nec ab illo quis emundatur, nisi per charitatis & gratiæ infusionem, sine qua nullus fit deo acceptus. Charitas autem cum mortali non potest stare peccato. Ideo dicitur: Larga dei pie-
Distichon tas veniá non dimidiabit. Aut nihil, aut totum te lachrymãte
Matth.4. dabit. Hæc itaque Christus denũciauit dicẽdo: Pœnitentiam
E agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. ¶ Pœnitentia autem sacramentalis tres partes habet, quæ sunt cõtritio cordis, confessio oris, satisfactio operis. Vnusquisque ergo corã Deo quotidiè humiliter se accuset, castiget, despiciat, opportunóque tempore cõfiteatur. Et dum quis à proximo suo fraternè corripitur, aut à superiori suo charitatiuè increpatur, nequaquam ægrè sed gratãter accipiat, & coram deo se culpabilem fateatur, vt misericordiam consequatur. Iuxta illud
Psal.15 in psalmo: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti iniquitatẽ peccati mei. Propter quod
Prou. 88. in Prouerbiis asseritur: Qui abscõdit scelera sua, non dirige-
F tur; qui autem confessus fuerit & reliquerit ea, misericordiam
Iob.12 consequetur. Hinc sanctus Iob. Vias meas in conspectu eius arguam, & ipse erit saluator meus. Denique quàm periculosum, superbum, & stultum sit se indebitè excusare, constat, ex eo quod subditur. *Si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum*, id est, contradicimus Deo, qui in scripturis testatur oppositum: & sic quantum in nobis est, facimus deum in verbis suis mendosum. Vnde cum propheta dixisset:
Esa.31 Dixi cõfitebor aduersum me iniustitiam meam domino: ad-
Iob.15 didit, Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore oppor-
Iob. 9 tuno. Et in Iob habetur: Si voluerit homo cum deo conten-
Esa.64 dere, non poterit respondere vnum pro mille. Esaias quoque inducit. Facti sumus vt immundi omnes nos, quasi pãnus men-
Esa.52. struatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Et rursus: Omnes nos quasi

oues

omnes errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit. Itémq; A
Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrûm. Ergo *Esa.53*
omnes peccato sumus obnoxij. Quod etiam Esdras in suas oratione & confessione testatur. ¶ Quidam verò allegant ad istud Iob, Quid est homo vt immaculatus sit, & iustus appareat natus de muliere? Vbi antiqua translatio habet, Nemo mundus à sorde, neq; infans cuius est vnius diei vita super terram. Sed hanc allegationem reprobat, quidã, eo quòd verbũ illud non est verbum Dei, nec verbum beati Iob: sed Eliphas Themanitis qui falsam conclusionem intendit. Idcirco verbum eius non videtur deo attribuendum. Cui obiectioni multa obiici possunt. Primò, quoniam sancti doctores, Augustinus, Gregorius, & alij verba ista tanquam authentica & diuina allegant. Secundò, quoniam teste Ambrosio, Omne verũ *Ambros.*
à quocunque proferatur à Deo est, & Deo attribuendũ est. B
Tertiò, quoniã Heliu Buzites etiam falsam contra Iob conclusioñe intẽdebat, nihilominus deus verba ipsius Heliu sententiosa esse testabatur, dicẽdo: Quis est iste qui inuoluit sententias sermonibus imperitis? Simili ratione, in quibus deus *Iob.38.*
seu scriptura aliorum trium cum Iob disputantium verba nõ *Philip.3*
reprobat, ea intelligitur approbasse. Quartò, quoniam de philosophis ait apostolus Paulus: Deus illis reuelauit. Non minus ergo & Eliphas suo modo est reuelatũ à Deo, quicquid veraciter protulit. Itaque si dixerimus, quia non peccauimus, mendacem facimus deum. *Et verbum eius non est in nobis*, id est, sacrã scripturam non verè intelligimus, nec sermo Dei effectum salubrem sortitur in nobis, nec increatum dei verbum C
per charitatem & gratiam corda nostra inhabitat. Necesse est *1.Pet.5*
ergo vt semper nos humiliemus, accusemus, discutiamus, & emendemus. Si tamẽ alicui culpa notabilis obiiciatur, de qua sibi conscius non est, potest se humiliter excusare, præsertim ne alij scandalizentur in eo, Sed præinductis obiici potest illud beati Iob, Neque reprehendit me cor meum in omni vita *Iob.27.*
mea. Et quod in fine secundi paralipomenon in oratione Manasses habetur: Tu domine non posuisti pœnitentiam iustis, Abraham, Isaac, & Iacob, his qui tibi non peccauerunt. Denique aliqui ita perfecti sunt, vt euolent, id est, à corpore sine pœna post hãc vitam sequente beatitudinem intrent. Ad *Iob.14.*
quod respondendum, quòd sanctus Iob non intendit se à ve- *Iob.7*
nialibus pœnitus excusare, cũ ipsemet deo loquatur, Signasti *Iob.14*

D quasi in sacculo delicta mea. Et rursus, Peccaui. Itémque, Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis meis. Itē dicendum ad verba illa Manasses, quòd scilicet, non intendit patriarchas à venialibus immunes asserere. Ad vltimum respondetur quòd licet viri sancti quotidiè venialiter peccent, tamen pro eisdem quotidiè satisfaciunt, & cum hoc in virtutibus valde crescūt, in omni puritate & perfectione miro modo proficiunt: ita quòd non solùm non desinunt esse sancti, sed & sanctiores redduntur, atque ad horulam possunt omni culpa carere.

¶Expositio II. Cap. *Filioli mei.*

ARTICVLVS SECVNDVS.

E QVamuis in vita hac fragili sine quotidianis & venialibus culpis esse nō valeamus, saltem per tēpus notabile: nihilominus diligentiā omnē, adhibere debemus, vt auxiliante domino peccata mortalia ac venialia, quātum fragilitati nostræ possibile est, euitemus. Nam etsi venialia omnia vitare nequimus, tamē singularia possumus. Idcirco sanctus Ioannes nunc ait, *Filioli hæc scribo vobis, vt non peccetis*, id est, peccata cum diligentia omni vitetis. Nam, vt asserit Esaias propheta: Hic est omnis fructus, vt auferatur peccatum. Porrò quod ait, filioli, non ex suiipsius magnificatione, & discipulorum paruipēsione, sed ex charitatis magnitudine, atque dulcissima affectione processit. Ob quam causam etiam nos interdum diminutiuis nominibus vtimur. ¶Hoc quoque sciendum, quòd non peccare non solùm dicit cessationem ab actu illicito seu culpabili omissione, sed etiam exequutionem operum debitorū seu obseruantiam præceptorum, quæ sine peccato omitti non valēt. Quid est ergo dicere, hæc scribo vobis vt nō peccetis, nisi hæc scribo vobis, vt virtuosè viuatis? Quatenus nec omittenda committatis, nec committenda omittatis. Hoc est, quod ait Psalm. Declina à malo, & fac bonum. Declinare quippe à malo, est omittenda seu illicita non committere: & facere bonum, est committenda non omittere. *Sed & si quis peccauerit*, non tamen desperet. *Aduocatum habemus*, id est, patronum & oratorem, *Apud patrem*, id est, æterni patris personam. Vel apud patrem, id est, deum trinitatem seu deum vnū ac trinum: cui quotidiè dicimus: Pater noster qui es in cœlis. Christus, secundum quod homo, aduocatus & orator noster est

[Margin notes: *Epistola.* (beside "ait, Filioli"); *Esa.27.* and F (beside "processit"); *Psal.39.* (beside "ait Psalm."); *Matt.6* (beside "Christus")]

est, etiam apud semetipsum, inquantum est deus. Quoniam tota superbenedicta trinitas, cuius indiuisa sunt opera, est vnus deus qui inuocatur, qui exaudit, indulget, cõfortat, & saluat. A

Iesum Christum, iustum, qui secundum vtranque naturam suam iustus est. Quia vt deus, essentialiter iustus est: secundum assumptam quoque humanitatem, antonomaticè iustus vocatur: De quo apud Esa. fertur: Peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Imò tanta fuit in eo iustitia, quòd natura creata maioris iustitiæ non est capax. *Et ipse est propiciatio pro peccatis nostris*, secundum Bedam, Christus, qui per humanitatem aduocatus noster est, interpellans patrem pro nobis, ipse secundum diuinitatem propitiator est peccatorum nostrorũ, quia propitiatur seu ignoscit nobis cum patre. Et hoc dicit Beda Augustinum sequẽdo, qui vtitur litera ista, Ipse est propitiator peccatorum nostrorum. ¶ Sed quoniam textus noster habet, ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non potest de Christo exponi secundum diuinitatis naturam, sed secundum naturam humanam, secundum quam est propitiatio pro peccatis nostris, in quantum obtulit semetipsum pro nostra expiatione, & genus humanum Deo reconciliauit suæ passionis virtute ac merito. iuxta illud Esaiæ: Cuius liuore sanati sumus? Est itaque propitiatio pro peccatis nostris, id est, causa remissionis vitiorum nostrorum. Causa vtique meritoria & instrumentalis, inquantum homo redemptor, Dei ac hominum mediator. Iuxta quem sensum loquitur Paulus ad Corinthios. Christus factus est nobis à Deo sapientia, & iustitia, sanctificatio, & redemptio. Alibi quoque: Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi: inquantum videlicet per Christum hominem fecit hanc reconciliationem. *Non pro nostris autem tantum*, id est, non solùm Christus propitiatio est pro peccatis eorum, quibus hæc primò scripsit sanctus Ioannes, *Sed & pro totius mundi*, peccatis, id est pro culpis totius ecclesiæ, toto orbe terrarum diffusæ. Imò pro vitiis vniuersi generis humani sufficienter, quanuis pro solis electis efficienter. Humanitas etenim Christi ex counita sibi deitate habuit idoneitatem satisfaciendi quodammodo infinitam. Ex eminẽtia quoque virtutũ quas habuit, ineffabilẽ habuit efficaciã promerendi ac recõciliandi. ¶ Circa verbũ illud præhabitũ Iesum Christũ, iustũ, ait quidã. Quasi diceret, non interpellat pro quibuscũque peccatorib⁹, sed solũ pro verè pœniten-

Esa.53. B C *2.Timo.2.* *1.Cor.1.* *2.Corin.5.*

D tibus,quod ſtare non poteſt : quia pro cunctis electis, quamuis adhuc vitioſis, & nondum pœnitentibus Chriſtus vt homo veraciter interpellat. Et tales merito Chriſti,ſuæ interpellationis virtute,& efficacia conuerſionis gratiam conſequuntur. Albertus etiam dicit hîc, quòd filius Dei eſt aduocatꝰ noſter interpellando pro perfectorum conſeruatione,& pro offendentium reconciliatione. ¶ Aliqui quoque affirmát,quòd Chriſtus orat pro nobis miſeratione, non voce:cum tamen
Heb.7 ſcriptum ſit: Chriſtus ſempiternum habet ſacerdotium. Vnde & ſaluare poteſt in perpetuum,accedés per ſemetipſum ad deum,ſemper ad interpellãdum pro nobis. Verè igitur interpellat pro nobis, ſiue hoc facere aſſeratur voce mentali dun-
E taxat,ſiue etiam voce oris . ¶ Denique Chriſtus electorum ſalutem deſiderat etiam præ omnibus ſanctis. Oratio autem eſt deſiderij expreſſio,& voluntatis interpres, ac nuncius . Verè
Bernard. igitur orat & pro eis. Præſertim cum teſte Bernardo:Sicut ma
Roma.8 ter oſtendit filio pectus & vbera,ſic filius patri latus & vulnera.Hinc etiam ad Roma. habetur , quòd Chriſtus interpellat pro nobis.Cùm ergo tot beneficia nobis largitꝰ ſit Chriſtus, propter quod omnes Chriſtiani gloriantur ſe Chriſtum cognoſcere , conſequenter oſtendit ſanctus Apoſto . quis verè atque ſalubriter eum agnoſcat . Nam ſubditur. *Et in hoc ſcimus quoniam eum cognoſcimus.* Vel,vt aliqui textus habent,cognouimus eum. *Si mandata eius obſeruamus.* Duplex eſt cognitio Dei, vna informis & nuda ſeu ſpeculatiua duntaxat , quæ
F nec charitati, nec virtuoſæ conuerſationi coniuncta eſt . Et ita iniqui deum cognoſcunt. Quemadmodum ad Romanos
Roma.1. de talibus dicitur:Cùm cognouiſſent, deum , non ſicut deum glorificauerunt ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis. Alia eſt cognitio Dei formata ſeu effectiua approbatiuáque boni,vtpote charitate ornata,de qua nũc fatur Ioan.Et hæc dei
Sapien.1 cognito actus eſt doni ſapientiæ . De qua ſapiens ait: In maliuolam animam non intrabit ſapientia. Talis ergo cognitio
Mich.3. malis non ineſt , cum apud Michæam ſcriptum ſit : Nunquid veſtrûm eſt ſcire iudicium qui odio habetis bonum. ¶ Sed cum iſta cognitio Dei & charitas ſint cõnexa, videtur quòd aliquis ſcire poſſit ſe eſſe in charitate , quemadmodum ſcire poteſt ſe deum cognoſcere iſta cognitione. Quoniam ſcire poteſt ſe Dei præcepta ſeruare : ſicut in Euangelio ado-
Matth.19 leſcens loquitur Saluatori: Hæc omnia obſeruaui à iuuentute

tute mea. Ad hoc quidam respondent, quòd beatus Ioannes A hic loquitur de scientia probabilis coniecturæ, non de scientia certitudinis absolutæ. ¶ Potest autem & aliter responderi. Solent enim doctores quæstioné mouere, An homo possit præcepta decalogi ex naturalibus suis implere, videlicet absque auxilio gratiæ gratificátis. Et videtur quòd imò, quia præcepta decalogi sunt de naturalis dictamine rationis, ergo per naturalem rationem possunt obseruari. Oppositum videtur ex eo quod dominus loquitur, Si vis intrare ad vitá, *Ibidem.* serua mandata. Ergo mandatorum obseruantia sufficit ad salutem. Si ergo ex naturalibus queunt viribus obseruari mandata, consequens erit vt absque supernaturalibus donis gratiæ ac virtutum possit quis adipisci salutem, quod est hæresis condemnati, sacrilegi, & præsumptuosi Pelagij. Ad hoc cómuniter respondetur, quòd præcepta decalogi quantum ad B substantiam facti seu operis, possunt ex naturalibus viribus adimpleri, non autem quantum ad intentionem legislatoris, id est. non eo modo, quo Deus summus præceptor ac legislator iussit ea adimpleri, & eorum obseruationem requirit. Intentio etenim Dei præcipientis fuit & est, vt præcepta decalogi impleantur ex vera & spiritali dilectione, ad Dei honorem, & propter æternam salutem: cùm nihil sit meritoriũ nisi taliter fiat, certúmque est ea ita non posse absque charitate & gratia adimpleri. Idcirco dicendum, quòd ex præinductis sancti Ioannis verbis probari non potest, scire nos posse C absque reuelatione, quòd simus in charitáte, cum sine reuelatione scire nó valemus, quòd Dei seruemus præcepta, eo modo quo Deus ea iussit seruari. *Qui dicit se nosse Deum*, cognitione formata, vt tactum est *Et mãdata eius non custodit*, memoria & effectu, iuxta illud: Memores sunt mandatorum ipsiùs, ad faciendum ea. *Psal. 104.* *Mendax est*, hoc ipsum dicédo, & nó est in eo veritas vitæ, sed vanitas atque mendacium veritati vitæ contrarium *Et veritas in eo non est*, id est, quantũ ad hoc quod sic loquitur mentitur, nec increata veritas (quæ Deus est) per gratiam eum inhabitat. Quanuis in eo sit veritas entis, seu naturæ, veritas quoque sententiarum ac propositionum, quantum ad alia multa, quæ verè potest cognoscere, quanuis in isto sit mendax. De hac Dei formata notitia ipse *Psal. 88* ait in Psalmo: Protegam eum, quoniam cognouit nomen meum. *Qui autem seruat verbum eius*, id est, verba Dei custo

D dit & implet, credendo & operando, quæ præcipit Deus credi ac fieri, per se & suos vicarios, *Verè, in hoc charitas Dei perfecta est*, id est, talis Deum perfectè ac spiritaliter diligit.

¶Ex quo sequi videtur, quòd quicunque implet præcepta, perfectam habeat charitatem. Ergo superfluum est Euangelica obseruare consilia, quatenus per eorum obseruátiam ad charitatem pertingatur perfectam. Et respondendum, quòd Deum perfectè diligere, est eum toto corde amare: ad quod omnes tenentur, secundum aliquem gradum. Idcirco secundum aliquem gradum, quicunque seruat præcepta, perfectè diligit Deum. ¶Sed aduertendum, quòd charitas Dei perhibetur perfecta dupliciter. Vno modo ex parte obiecti, vtpote Dei, & sic perfectam habet charitatem, qui tantum diligit Deum, quantum ex propria bonitate est amabilis. Sícque solus Deus perfectè se diligit, & vnaquæq; increata diuina persona, perfectam, seu infinitam habet charitatem ad aliam, & etiam ad seipsam. Et ita vniuersæ mentis creatæ charitas distat in infinitum à perfectione charitatis Dei, cuius amabilitas est prorsus immensa. Secundò, charitas appellatur perfecta ex parte subiecti, scilicet diligentis.

Deuter.6

Mat.22.

E

¶Et huius perfectionis triplex est gradus. Primus, dum quis tantum diligit Deum, quantum tenetur. Et sic quicunque seruat præcepta, perfectam habet ad Deum dilectioné, quia pręuniuersis & singulis, sed super omnia incóparabiliter diligit eum saltem appreciatiuè quanuis non intensiuè. Si enim infusa dilectione diligit Deum, oportet vt plus diligat eú, quàm totum mundum. Propter quod asserit Augustinus, quòd charitas minima, est maior, quàm cupiditas maxima. Secundus gradus perfectionis charitatis est, dum in tantum diligitur Deus, quòd etiam illa quæ solent dilectionem Dei minuere, relinquuntur, vt in charitate proficiatur. Sícque euangelica consilia obseruantes dicuntur charitate perfecti, quanquam ex speciali auxilio gratiæ, aliqui non obseruantes consilia illa possent perfectiores esse in charitate, quàm eadem obseruantes. Tertius gradus est, dum quis totis præcordiis, secundum extremum virium suarú posse, actualiter & indesinenter fertur in Deum. Et ita beati in patria charitatem habent perfectá. Veruntamen gradus charitatis aliter possunt distingui secundú tres status, vtpote incipientium, proficientium, perfectorum vt infrà forsan dicetur. *In hoc scimus quoniam in ipso sumus*

F

so sumus, quibus verbis in aliquibus libris additur: Si in ipso A
perfecti fuerimus: quod tamen (vt dicitur) nō est de textu.
Veruntamen Augustinus vtitur litera, verbum hoc continēte. Sed siue sit de textu, siue nō, est tamē quasi expositio eius, quod ait: In hoc scimus quoniam in ipso sumus. Iam quippe præmisit, Qui seruat verbum eius, verè in hoc charitas Dei perfecta est. Protinúsque subiunxit: Et in hoc scimus, id est, si charitas Dei in nobis perfecta est, quod nō est aliud quàm si in ipso scilicet deo perfecti fuerimus: per hoc cognoscimus quòd in Deo sumus, quia per charitatē in deo esse asserimur, prout infrà habetur: Qui manet in charitate, in deo manet, & Deus in eo. Sed ex isto rursus sequi videtur, quòd habēs charitatem præfato modo perfectam sciat se esse in Deo, & per consequēs in charitate. Ad quod communiter respondetur, B
quòd sanctus Ioannes, nunc loquitur de scientia verisimilis, atq; probabilis coniecturæ, seu probilitatis præcipuæ.

¶Insuper contemplandum, quòd creatura multipliciter dicitur esse in Deo. Primò, sicut in causa prima efficiente. Secundò, sicut in causa exemplari ac ideali. Tertiò, sicut in causa finali. Propter quod loquitur Paulus Apost. Ex ipso & per Roma. 11
ipsum & in ipso sunt omnia. Quartò, sicut in causa cōseruante, quemadmodū in libro Sap. legitur: Quomodo posset ali Sapien. 11
quid permanere, nisi tu domine voluisses: aut quod à te vocatū non esset, conseruaretur? Quintò, sicut in obiecto fidei, spei, & charitatis, seu contemplationis & dilectionis. Sícque boni fideles in Deo sunt, quia ad ipsum sunt mente conuersi, C
& ei inhærēt. Impii verò ab ipso auersi sunt. Vnde iuxta hūc modum extra ipsum, & longè ab eo esse dicuntur. Propter quod in Prouerb. fertur: Longè est dominus ab impiis. Con Prouer. 15
sequenter docet aposto. quid ad omnē pertineat Christianum. *Qui se dicit in Christo manere*, id est, Christianum existere, & Christo per fidem adhærere. *Debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare*, id est, Christi vestigia sequi, eius virtutes sectari, eius legem implere. Alioqui inaniter à Christo nomen sortitur, atque ad grauiorem suam damnationem Christianus vocatur. Hinc ipse Saluator: Si quis mihi ministrat, Ioan. 12
me sequatur. Et alibi: Quid vocatis me domine, domine, & Mat. 7.
non facitis quæ dico? Itémq;: Exemplum dedi vobis, vt quē- Lucæ 6.
admodū ego feci, ita & vos faciatis. Itaq; qui se dicit in Christo manere, qui gloriatur Christianū se esse discat à Christo; Ioan. 13

D quoniam mitis est & humilis corde: Christi charitaté sectetur, vt aduersarios etiam amet, & pro ipsis cordialiter deprecetur, iniurias & aduersa æquanimiter ferat, corpus suum castiget, carnem suam cum vitiis & concupiscentiis crucifigat.
Mat.11 Cùm Christus testetur: Qui non baiulat crucem suam & ve-
Mat.5. nit post me, nõ est me dignus. Opera quoque misericordiæ,
Gala.5. tam corporalia quàm spiritualia, totis exerceat viribus, in pa
Luc.14. tientia sua possideat animam suam. Et per arctam incedens
Matth.7. viam salutis, Dei & Ecclesiæ seruans præcepta, perseueret vs-
Mat.20 que in finem. *Charißimi non mandatum nouum scribo vobis*, nõ
Matth.3 est hoc intelligendũ, quasi in Euangelica lege nõ sint à Chri
Marc.8. sto & ab eius apostolis aliqua noua præcepta fidelibus tradi
Ioan.6. ta: cum præcepta de susceptione baptismi, & de facienda cõ-
E fessione, ac communione sacra, de multis quoque festis ieiuniisque seruãdis, sint à Christo, seu eius discipulis nouiter instituta. Sed sanctus Ioannes, iam loquitur de principali præcepto, in quo cætera virtualiter continentur, & ad quod finaliter ordinantur, vtpote de præcepto charitatis. Ideo subditur, *Sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio*, id est, ab ex-
Matth.6. ordio quo Christiani estis effecti. Christus enim iussit: Dili-
Matth.22 ges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & proximum tuum sicut teipsum. In his duobus præceptis tota lex pendet, & Prophetæ. Præceptum autem dilectionis proximi, certum est ordinari ad dilectionem Dei. Istud quoque mandatũ geminę charitatis, est de naturalis dictamine rationis: & ita fuit à principio generis humani naturaliter cordib⁹ insitum. Fuit
F etiam in lege scripta renouatum, vtpote in Deuteronomio,
Deut.6. vbi legitur: Diliges dominum Deũ tuum ex toto corde tuo,
Ecci.13. &c. Naturalis quoque dictat ratio, vt homo proximum diligat: cùm similitudo sit causa amoris: & omne animal diligat simile sibi. *Mandatum vetus est, verbum quod audistis*, id est, antiquum præceptum charitatis est verbum, quod Euangelizauimus vobis. Quia hoc verbum, diliges dominum Deum, &c. prædicauimus vobis primò ac maximè obseruandum.
Iterum mandatum nouum scribo vobis, Videtur in verbis his contradictio esse. Siquidem iam præmisit, non mãdatum nouum scribo vobis: nunc verò mãdatum (inquit) nouum scribo vobis. Respondetur, quòd idem mandatũ est vetus propter causam præhabitam: & nouum, quia in lege Euangelica renouatum & clarius explanatum, spiritalísque innouationis introductiuum

ductiuum. De qua etiam ad Ephesios præcipitur: Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem qui secundum Deum creatus est. Hinc loquitur & Christus: Mãdatum nouum do vobis, vt diligatis inuicẽ, sicut dilexi vos. Exponit quoque Christus præceptum istud apud Mathæum dicendo: Audiuistis quia dictum est antiquis, Diliges amicum meum, & odio habebis inimicum tuum: Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, &c. Itaque mandatum nouum scribo vobis. *Quod verum est*, id est, verè iustum veracitérque impletum est. *Et in ipso* Christo, qui præceptum charitatis perfectissimè adimpleuit, quemadmodum protestatur: Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Et rursus: Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio: *Et in vobis*, id est, vos quoq; præceptum hoc charitatis veraciter adimpleuistis, Deum totis amando præcordiis, & proximos vt vosipsos. Vel quod ait, quod verum est & in ipso & in vobis, refertur ad illud quod præmisit, mandatum nouum: vt sit sensus, Mandatum hoc nouum est verè, tam in Christo, quàm in vobis. Quoniam Christus illud inaudita & incomparabili nouitate, ac recentissimo modo impleuit, tam ex dei patris ardentissima dilectione, quàm ex humani generis admirabili atque prę̨feruida charitate, amarissimam mortem ferendo, non solummodo pro amicis, imò etiam pro inimicis. Iuxta illud ad Romanos. Cõmendat autem charitatem suam in nobis Deus, quoniam cũ adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est. Vos quoque insolita & noua perfectione implestis idem præceptum, multa pro Deo & fide catholica sustinendo: aut etiam Euangelica obseruando consilia ex charitate, desiderio obtinendi charitatem perfectam. Sicque implestis illud: Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. Hinc subditur. *Quoniam tenebræ transierunt*, id est, infidelitatis ignorãtia & vitiorum caligo in vobis multísque aliis sunt extinctæ. Quemadmodum quibusdam scripsit Paulus: Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. *Et verũ lumen iam lucet*, id est, Christus, qui secundum diuinitatem suam essentialiter lux est & veritas ipsa. Iuxta illud Ioannis: Erat lux vera. Christus inquam in mentibus vestris nunc fulget, corda vestra illuminat, & per apostolorum ac aliorum discipulorũ prædicationẽ, homines hinc inde innumerabiles docet, cõ-

[Margin: A *Eph. 4.* / *Ioan. 13.* / *Mat. 5.* / *Ioan. 15.* / *Ioan. 14.* / B / *Rom. 4.* / C / *Ephes. 5.* / *Ibidem.* / *Ioan. 1.*]

D uertit, illustrat. Iuxta illud Actuum: Tempora prioris igno-
Act.17. rantiæ despiciens deus, nūc annunciat hominibus, vt vbique
pœnitentiam agāt. Vnde per Esaiam pater loquitur Christo:
Esa.42. Dedi te in fœdus populi in lucem gentium, vt aperires ocu-
Esa 9. los cœcorum. Et rursus ab Esaia prædictum est: Populus qui
Psal.111. sedebat in tenebris vidit lucē magnam. Atque in Psal. Exortum est in tenebris lumen rectis. Vel sic, tenebræ transierunt, id est, obscuritas figurarum veteris testamenti, vmbra legis, inuolutio prophetalium visionum, finem nunc acceperunt. Et verum lumen iam lucet, id est, Euangelica veritas publicè iam prædicatur, in qua omnia illa exponuntur, & esse impleta docentur. Propter quod fertur in Ioanne: Lex per Moy-
Ioan.1. sen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.
Rom.13. Paulus quoque Apostolus ad Romanos: Nox (inquit) præ-
E cessit, dies autem appropinquauit. Hinc Christus in cruce
Ioan.19. morti iam proximus dixit: Consummatum est. Cúmque in-
Matth.27 clinato capite spiritum tradidisset, velum templi scissum est.
2.Cor.3. Ideo rursus vas ait electionis: Quandiu legitur Moses, velum super cor eorum positum est (id est, obscuritas seu occultatio veritatis in mentibus perfidorum manet Iudæorū) quod nō euacuatur, quia in Christo reuelatur, id est, elucidatur. *Qui se dicit in luce esse*, id est, in splendore gratiæ gratum facientis consistere, in fide formata & veritate euāgelicæ legis manere ac viuere. *Et fratrem suum*, id est, proximum quemcūque, siue amicum siue inimicum *Odit, in tenebris est vsque adhuc*. est enim in falsitatis caligine, quia mentitur & errat circa notitiam veritatis, ac mortali subiacet culpæ: cum odiū sit mortale peccatū. Propter quod cum charitate & gratia stare nō
F potest, Idcirco qui vnum hominem odit, nec deum neq; seipsum, nec aliquem alium, veraciter diligit. Sed impletur in eo quod scriptum est: Qui diligit iniquitatem, odit animam
Psal.10. suam. *Qui diligit fratrem suum*, id est, proximū spiritali charitatis affectu, *In lumine manet*, id est, in Christo ac gratia
Ioan.11. eius: secundum quod ipse monet. Dum lucem habetis: credite in lucem, vt filij lucis sitis. *Et scandalum in eo non est*, id est, nec alios scandalizat, quantum ad hoc quod diligit, luminíq; inhæret: cum scandalum sit, dictum aut factum minus rectum alteri præbens occasionem ruinæ. Nec scandalizatur ab aliis secundum quod talis, sed cōstans manet in rectitudine & vir-
Ephes.1. tute, estq; solicitus seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis:
&

& impletur in eo illud Psalmographi: Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum, Hinc asserit Paulus ad Romanos. Si propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas.. Veruntamen non est sic intelligendum, quòd omnis homo in charitate existés sit tantæ perfectionis, vt nec actiuum nec passiuum scandalum in eo habeat locum, aut quòd omnis in quo scandalum est careat charitate, nisi agatur de scádalo illo quod est mortale peccatum: sed ideo dicta sunt hæc, vt sciamus quid competat homini, inquantum charitati virtutibúsque adhæret: quid item inquantum inde deficit, aut aliqualiter elongatur, quia secundum hoc scandalizat & scandalizatur. Quocirca tangendum, quia vt in secunda secundæ Thomas declarat: Scandalum passiuum interdum est veniale peccatum, vt dum quis ex alterius dicto vel facto ad venialis peccati motũ impingitur. Quandoq; mortale, vt si inde ad culpam ruat mortalem. Similiter scandalum actiuum per accidens est veniale peccatum, quando quis actum venialis peccati, vel qui solum habet speciem mali, committit. Quandoq; verò est mortale peccatum, vel quia mortale peccatum committit, aut quoniã proximi salutem contemnit: nolés propter eã omittere quod complacet sibi, & sine periculo potest dimittere. Porrò scandalum actiuum per se ex intensione agentis tunc extat mortale, quando quis alium ad peccandũ mortaliter conatur inducere. Si verò ad veniale velit inducere, erit veniale peccatum. *Qui autem odit fratrem suum*, iuxta sensum præhabitũ, *In tenebris est*, omne enim peccatum est tenebræ, similiter omnis error & ignorantia: cum sint recessus à lumine sapientiæ ac puritate virtutum. ¶ Deniq; in scripturis per tenebras designantur interdum errores & vitia, sicut hoc loco & secũda ad Corinth. Quæ est societas luci ad tenebras? Atq; in Psal. Fiat via illorum tenebræ & lubricum. Interdum per tenebras significatur temporalis aduersitas, seu corporalis afflictio, seu quæuis tribulatio magna. Vt cum Esaias loquitur de seipso: Tenebræ obstupefecerunt me. Et Sophonias: Dies iræ dies illa, dies tenebrarũ & caliginis. Quandoq; homines vitiosi. sicut in Ioanne: Tenebræ eam non comprehenderunt. Et ad Ephes. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus rectores mundi tenebrarũ harum. Aliquãdo dæmones. Et sic accipi potest illud Matthæi vbi ait Salua-

A — *Psal.* 118. — *Rom.* 14. — B — C — 2. *Cor.* 6. — *Psal.* 34. — *Esa.* 21. — *Sopho.* 1. — *Ioan.* 1. — *Ephes.* 6.

D tor: Hæc est hora vestra & potestas tenebrarum. Nonnun-
Mat.26. quam infernus, vt cum de impiis dicitur: Proiicientur in tene
Mat.22. bras exteriores. Interdum tenebræ accipiuntur in bono, pu
ta pro superabundanti & inuisibili abundantia lucis diuinæ.
Psal.17. Iuxta illud Psal. Posuit tenebras latibulũ suum. Moses quoq;
Exo 20. in Exodo legitur intrasse caliginem, in qua erat deus. Simili-
2. Para.6. ter secundo Paralipo. loquutus est Salomon: Dominus dixit
vt habitaret in caligine. Frequentius autem tenebræ accipiũ-
tur in malo, videlicet pro erroribus & peccatis. De quibus
subiungitur. *Et in tenebris ambulat*, id est, vitiosè viuit, & per
errores ac vitia pergit ad inferni supplicia. Nec tamen ritè
aduertit hoc ipsum, secundum quod subditur. *Et nescit quò
eat*, id est, quantam damnationem mereatur non pensat, &
E quantum propinquet gehennæ nõ intuetur. *Quoniam tene-
bræ obcæcauerunt oculos eius*, id est, intellectum eius atque me-
moriam errores & vitia impleuerunt, ita, quòd nihil salubri-
ter videt. Sicut de talibus loquitur Hieremias quarto: Sapiẽ-
tes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. De
quibus & Sapientiæ secundo asseritur: Excæcauit eos malitia
eorum. Et ad Romanos primo: Obscuratum est insipiẽs cor
eorum. Hinc Prouerb 4. habetur: Via impiorum tenebrosa
Prou.4. nesciunt vbi corrunt. ¶ Et si obiiciatur, quòd quidam ex cer-
ta scientia peccant, qui peccando sciunt se cadere in foueam
perditionis. Respondetur, quòd quamuis in generali atque
informiter sciant hoc, non tamen cognitione formata. Pro-
pter quod omnis peccans fertur ignorãs. Et in Prouer. indu
Prou.21. citur: Omnis via viri recta sibi videtur. Non enim malum nisi
F sub specie boni expetitur, cum bonum sit appetitus obiectũ.
Consequenter tangit sanctus Ioannes distinctionem eorum
quibus scribit, & causas diuersas, propter quas scribit diuersis.
Scribo vobis filioli. Filios suos specialiter nominat, quos perso
naliter conuertit, instruxit seu baptizauit, quemadmodum ta
Gala.4. libus loquitur Paulus Galatis scribens: Filioli mei, quos iterũ
1. Cor.4. parturio, donec formetur Christ⁹ in vobis. Corinthiis quo-
que: In Christo, inquit, per euangelium ego vos genui. Vel fi
lios vocat pueros ac tenellos, in fide recentes. Itaque scribo
vobis filioli. *Quoniam remittuntur vobis peccata* vestra. *Pro-
pter nomen eius*, id est, virtute & merito Christi, atque per in-
uocationem ipsius consequuti estis remissionem plenariam
peccatorum vestrorum, primitus in baptismo, deinde (si opus
fuit)

fuit)in pœnitentiæ sacramento.Etenim ecclesiastica sacramẽ A ta,vt sæpe dictum est, virtutem & gratiam suam sortiuntur à merito Saluatoris. *Scribo vobis patres*,qui estis aliorum prę lati,magistri,aut superiores. *Quoniam cognouistis eum, qui ab initio est*,id est,deum verum æternum, vnum ac trinum præ cę teris nostis,ita quòd doctiores sapientioresque estis.Propter quod debetis vos informare,dirigere,corripere,castigare,& tantò virtuosiores exemplarioresque esse,quantò ex hoc maior consequitur honor dei, ac copiosior proximorum vtilitas,quantò etiam peccata vestra vobisipsis ac aliis grauius nocent. *Scribo vobis adolescentes,quoniam vicistis malignum*,id est diabolum, specialiter fornicationis spiritum, qui malo igne, hoc est,concupiscentiæ flamma accendere vos conatur, contra quem adolescẽtibus specialior pugna instat.Ideo isti ma- B gna laude fuerant digni, qui iam carnem suam cum vitiis & *Gala.5.* concupiscentiis crucifixerant. *Scribo vobis infantes, quoniam cognouistis patrem*,id est, Deum creatorem iam per fidem aliqualiter cognouistis:cui quotidie dicitis: Pater noster qui es *Mat.6.* in cœlis.Hoc de infantibus aliqualiter iam adultis & aliquid rationis participantibus,est intelligendum.Vnde per Hiere. loquitur deus: Omnes cognoscent me à minimo eorum vsq; *Hiere.31.* ad maximum. Vel per infantes intelligit humiles. De quibus *Psal.18.* ait Propheta: Testimonium domini fidele, sapientiam præ- *Mat 11.* stans paruulis.Et Saluator: Confiteor tibi pater,quia abscõ disti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.De quibus Christus ait per Esa.Ecce ego & pueri mei. De *Esa.8.* infantibus verò secundum primam expositionem ait in euã. Sinite paruulos venire ad me:talium est enim regnum cœlo- *Mar.12.* rum. *Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis*,id est, corpore C validi,atq; per hoc ad exercitia virtuosa magis dispositi. *Et verbum dei in vobis manet*,id est, præceptorum documentorũque dei habetis memoriam & effectum.Increatum etiam verbum dei vnigenitus patris,per charitatem & gratiam corda vestra inhabitat. *Et vicistis malignum*,id est, diabolo efficaciter restitistis ac præualuistis, vitia illa vincendo ad quæ iuuenilis ætas est pronior.

D ¶Prosequutio elucidationis huius cap. ab illo loco, *Nolite diligere mundum.*

ARTICVLVS TERTIVS.

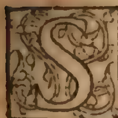

SAnctus Ioannes postquã distinctis per gradus ætatũ hominibus, propter distinctas rationes se scripsisse testatus est: nunc ponit documenta moralia, quæ vniuersis & singulis communiter scribit ac præcipit: quia ad cunctos pertinent Christianos. Itaque ait, *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt, Si quis diligit mundum non est charitas patris in eo.* Quomodo intelligendum est hoc, cùm nõ solùm amicos ac
Mat. 5. virtuosos, sed etiam inimicos ac vitiosos iubemur diligere? &
E teste Apost. Omnis creatura dei bona est. Imò teste scriptu-
1 Tim. 4. ra: Vidit deus cũcta quæ fecit, & erãt valde bona. Diligit etiã
Gene. 1. Deus vniuersa quæ condidit, & nihil odit eorum, quæ fecit.
Sap. 1. Denique in mundo sunt multi iusti, in mundo sunt animæ rationales, & nos omnes in mundo sumus, & omnia ista amare præcipimur. Quomodo igitur ait, nolite diligere mundum, neque ea quæ in mũdo sunt? ¶Est itaque aduertẽdum, quòd mundus in scripturis præsertim in Euan. sancti Ioannis, atq; in ista eius epistola, varijs modis accipitur. Primò, pro toto
Ioan. 17. vniuerso, sicut alibi idẽ Ioan. Mundus (inquit) per ipsum factus est. Et Christus loquitur deo patri: Dilexisti me ante cõ
Mat, 25. stitutionem mundi. Sic & apud Matth. effatur: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Secundò accipitur mundus pro cunctis homi-
F nibus in terra morantibus, tam bonis quàm malis: vt dum ad
2. Corin. 5 Corinth. loquitur Paul. Deus erat in Christo, mundũ recon-
Ioan. 3. ciliãs sibi. Tertiò, pro electis & bonis. Iuxta illud: Sic deus di
Ioan. 17. lexit mũdum, vt filium suum vnigenitum daret. Quartò, pro vitiosis ac reprobis: vt cum ait Deo patri Saluator: Nõ pro mundo rogo. Quintò, pro creatura corporali sub orbe lunæ contenta, hoc est, regione elementorum atque mixtorũ. Iuxta quem modum ait Philosophus: Oportet hunc mundum contiguum esse lationibus superiorum, vt tota virtus eius inde gubernetur. Et isto modo loquuntur theologi de cõflagratione mundi per ignem. Et beatissimus princeps Apostolorum asserit mundum diluuio inundatũ perijsse, quãuis diluuiũ illud, sphærã ignis elemẽtaris non attigit. Sed nec ignis confla-

conflagrationis eam attinget. Sed ignis ille, vt dictum est, at- A
tinget aquam, terram, & aërem, elementaq; omnia. Sextò, pro
habitabili terra, vt cum ait Saluator: Prædicabitur euangeliũ
in vniuerso mundo. Sícque dicunt astronomi, quòd minima
stella visibilis maior est toto muudo. Septimò, pro vanitate
& impietate mundana. Et ita nunc accipi potest. Potest quo-
que nunc accipi pro carnalibus ac mundanis hominibus, de
quibus fertur alio loco: Mundus eũ nõ cognouit. Qui quãuis *Ioan.1*
sint diligẽdi, quantũ ad id quod habent, & sunt à deo, secun- *Psal.11.*
dum quod etiam diliguntur ab eo, tamen in quantum sunt vi *Psal. 138*
tiosi, odiendi sunt, non amandi. Iuxta illud: Iniquos odio ha *Psal.5*
bui. Et, Perfecto odio oderã eos. Sic quippe & deus odit eos: *Sapien.14*
secundum illud Psalm. Odisti omnes qui operantur iniquita- B
tem. Et illud Sapientię: Odio sunt Deo impius, & impietas e-
ius. Odit inquam eos deus, vt tales, secundum præsentem iu-
stitiam: quanuis multi huiusmodi sint electi & dilecti, secun-
dum prædestinationem æternam. Mundum ergo, id est, mun-
danos & carnales homines nõ diligamus vt tales, hoc est, in-
quantum ingrati Deo sunt & rebelles, aliis quoque inexem-
plares, & nobis in via salutis cõtrarij, obstaculum præbentes,
Sic nanque in Euangelio loquitur Christus: Si quis venit ad
me & non odit patrem suum & matrem, & vxorem & filios,
ille non potest meus esse discipulus. Insuper non diligamus
ea quæ in mundo sunt, id est, vanitates & vitiositates mũda-
nas. De quibus paulò pòst subditur: Omne quod est in mun-
do, concupiscentia carnis est, &c. Certum est autem, quòd C
si quis prætacto modo dilexerit mundum, non est charitas
Dei patris in eo. Sic enim diligere mundum, est carnalis, sen
sualis, vitiosa dilectio. De qua ad Tim. loquitur Pau. Erũt ho *2.Tim. 3*
mines amantes seipsos, elati, cupidi: quæ cum spirituali dile-
ctione simul stare non valet. Sicut per Esa. asserit spiritus san- *Esa.28.*
ctus: Coangustatum est stratum, ita vt alter decidat, & duos ca
pere simul non possit. Hoc etenim stratum est fundus cor-
dis humani, in quo pariter quiescere nequeunt amor mundi
& amor Dei, carnalis affectio & spiritualis dilectio: sed alter
alterum pellit. Hinc, vt suprà iam patuit, Iacobus dixit Apo-
stolus: Amicitia huius mundi inimica est deo. Quicunque er- *Iacobi.4*
go voluerit amicus huius mundi fieri, inimicus Dei consti-
tuetur. Ideo cecinit & Psalm. Deus dissipauit ossa eorum, *Psal.52*
qui hominibus placent: confusi sunt, quoniam deus spreuit *Galat.1*

D cos. Paulus quoque: Si hominibus, inquit, placerem Christi
Galat.1 seruus non essem. Vnusquisque siquidem, ei quem amat, cupit placere: Denique ratio, & quasi expositio prædictorum subiungitur. *Quoniam omne quod est in mundo*, id est, tota vitiorũ congeries, in carnalibus ac mundanis existens hominibus, *Concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum & superbia vitæ*, id est, triplex hæc inordinata affectio essentialiter aut reductiuè. Quia hæc tria sunt quædam generales vitiorum radices, ad quas vniuersa peccata quodammodo reducuntur. Vnde Beda hîc scribit: His vitiorum vocabulis omnia vitio-
E rum genera comprehendit. ¶ Concupiscentia nanque carnis, est omne quod ad corporis voluptatem atque delitias pertinet. In quibus præcipua sunt cibus, potus, cõcubitus. De qui-
Prou.30 bus Salomon ait: Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, affer. ¶ Concupiscentia oculorum est omnis curiositas, quæ fit in discendis nefariis artibus, in inspiciendis spectaculis turpibus, aut in accipiendis seu conseruandis temporalibus rebus superfluis: aut obseruandis, cognoscendis seu accusandis vitiis proximorum. ¶ Superbia vitæ est cum quis se iactat in honoribus. Per hæc tria homines tantum tentantur. Per hæc tria tentatus est Adam & victus. Per concupiscentiam scilicet carnis, cum hostis cibum ligni vetitum ei monstrauit, cúmque ad
F consentiendum persuasit. Per concupiscentiam oculorum,
Gene.3. cum dixit: Scientes bonum & malum, & aperientur oculi vestri. Per superbiam vitæ, cum ait: Eritis sicut dij. ¶ Per hæc etiam tria Christus tentatus est, et vicit. Per concupiscentiam
Matth.4. carnis, cum Satanas dixit: Dic vt lapides isti panes fiant. Per concupiscentiam oculorum, id est, curiositatem, quando ho-
Luca.4 stis suggessit: Mitte te deorsum. Per superbiam vitæ, cum dicere ausus est: Hæc omnia (scilicet mundi regna) tibi dabo, si ca-
Augu. dens adoraueris me. Nempe, vt asserit Augustinus (ex cuius verbis præinducta Bedæ verba sunt sumpta) curiositas aliquã do Dei famulos tentat, vt velint miracula facere, & experiri, an deus exaudiat eos, Itaque ad concupiscentiam carnis pertinent ioci, ludi, risus, dissolutiones, oscula, & amplexus, commessationes, potationes, lasciui contactus, & cætera vitia gustus ac tactus. Ad concupiscentiam oculorum pertinent, cupiditas, auaritia, curiositas. Ad superbiam vitæ, ambitio seculi, desiderium prælationis, excellentiæ appetitus, famæ, laudis, honoris inordinata affectio. Vt autẽ Gregorius docet, quatuor

tuor sunt species superbiæ. Prima est, dum quis bona quæ habet, se à deo accepisse non recognoscit. Secunda, dum credit suis meritis ea sibi esse collata. Tertia, dum se iactat habere, quod non habet. Quarta, quando despectis aliis singulariter vult videri. ¶ Insuper circa hũc locum scripsit Albertus: Peccata distingui possunt tripliciter. Primò, ex parte subiectorũ, in quibus sunt. Secundò, ex parte obiectorum, circa quæ versantur. Tertiò, ex parte actionum, quæ in eis cõcurrunt. Peccatum nanque nil aliud est, quàm priuatio quædam aut actio quædam deformis. ¶ Quælibet autem actio potest tripliciter considerari. Primò, per respectum ad suum subiectum. Secundò, per respectum ad suum obiectum. Tertiò, secundum se, vt est actio habens deformitatem. Ex parte igitur subiectorum, sunt tres prædictæ radices vitiorum. Nam concupiscentia oculorum videtur esse in appetitu rationali: concupiscentia carnis in appetitu concupiscibili: superbia vitæ in irascibili. ¶ Secundò peccata distinguntur ex parte obiectorũ, Omnia enim peccata conueniunt in hoc, quòd auertunt nos à summo & incommutabili bono, & cõuertunt nos ad bonũ commutabile & caducum. Secundũ huiusmodi autem auersionem & conuersionem possunt peccata distingui dupliciter scilicet generaliter, & specialiter. Generaliter sic, quia (vt tactum est) omnia peccata conueniunt in hoc, quod à deo auertunt & faciunt nos eum contemnere. Et sic accipit vnum vitium capitale, quod est superbia: quia initium omnis peccati superbia est, vt dicitur in Ecclesiastico. Prout verò omnia peccata cõueniunt in hoc quod conuertũt nos ad temporalia & caduca, accipitur aliud vitium capitale quod est cupiditas. Iuxta illud prima ad Timotheum: Radix omnium malorum est cupiditas. Sic superbia & auaritia accipiuntur, vt sunt generalia peccata. Specialiter verò ex parte obiectorum, distinguntur peccata hoc modo. Quia quicunque peccat, aut peccat commissione, aut omissione. Cõmissione potest quis peccare quatuor modis. Primò, circa bonum honorabile, illud inordinatè appetendo: & sic est inanis gloria. Secundò, circa bonum vtile, & sic est auaritia. Tertiò circa bonũ delectabile, & hoc dupliciter. Quia vel delectabile spectat ad gustum, & sic est gula: vel ad tactum, & sic est luxuria. Omissione peccatur tripliciter. Nam quilibet Christianus tenetur ad tria, videlicet ad gratiarũ actionem pro beneficiis à Deo rece-

A B C

Eccle.10. *Tob.4* *1.Timo.6*

D ptis:& contra hoc peccat acedia. Secundò ad proximi dilectionem,& contra hanc peccat inuidia. Tertiò ad iniuriæ relaxationem, contra quá peccat ira. Sic ergo accipitur distinctio septem peccatorum mortalium,quę & aliorum vitiorum radices vocantur. ¶ Tertiò distinguntur ex parte actionum, quæ in eis concurrunt. Quicũque etenim peccat,aut ideo peccat,quoniam timet amittere aliquod bonũ,& propterea inordinatè se subiicit aliis,ne illud amittat: aut ideo peccat, quia desiderat consequi aliquod bonũ quo caret,& inflámatur vt illud obtineat. Hinc super illud in Psal. Incésa igne & suffossa,loquitur Augustinus,quòd omnia nostra peccata procedunt,vel ex timore male humiliante, vel ex amore male inflámante. Hæc Albertus. Interdum etiam dicitur,quòd omnium

Psal. 79

E vitiorũ origo & radix est improbus & priuatus amor sui. Et hoc ideo,quoniá omnes affectiões ex amore originaliter profluunt. Sic itaque elucescit, qualiter secũdum diuersas considerationes,sit vna radix omniũ vitiorum, videlicet amor improbus suiipsius:& qualiter sint duæ vitiorũ radices, puta superbia atque cupiditas. Qualiter etiá sint aliæ duæ peccatorũ radices,vtpote amor male inflammans, & timor male humilians:& qualiter tres,videlicet cócupiscentia carnis,concupiscentia oculorum,& ambitio seculi siue superbia vitæ,& qualiter septem. Itaque omne quod est in mundo,concupiscétia

F carnis est, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Quod etiam intelligi potest,per modum hyperbolicæ loquutionis,qua aliquid dicitur per excessum absque mendacio, ad insinuandum magnitudinem rei. Sicut ad Ioseph Pharao dixit: Absq; oris tui imperio nullus mouebit manum, aut pedẽ, in omni terra Aegypti. Et ita sanctus Ioannes nũc profert hęc verba, ad insinuãdum quòd hæc tria mala magis abundát in mundo. Et subdit. *Quæ*,triplex concupiscentia, vel quæ superbia vitæ, *Non est ex patre*, quantum ad suá deformitatem, seu obliquitaté culpabilem, *Sed ex mundo est*,id est,ex inordinata voluntate, seu appetitu corrupto hominum mundanorũ. Voluntas enim creata,in quantum ex nihilo,est & defectiua in se,est prima peccati origo. Sic, enim competit sibi ex seipsa deficere,& peccare. ¶ Si autem obiiciatur, quòd omne esse & omnis actio sũt à deo,ergo & vitiosæ actiones & prauæ concupiscentiæ,in quibus sunt reales & positiuæ entitates, quæ à primo ente primordialiter manant. Respódetur, quòd talia

Gene. 41.

talia sunt à Deo quantum ad entitatem existentem in eis, nõ A quo ad eorum deformitaté. Vnde dici solet, quòd sunt à deo quantum ad substantiam actus, vel quátum ad suum materiale, non quantum ad suum formale, quæ est ipsa deordinatio actus, quæ non est aliquid positiuum, sed priuatio speciei, modi ac ordinis. Si itaque cupimus in charitate proficere & diuino amore succendi, à prædicta triplici concupiscentia interiora nostra purgemus. Siquidé quantò ab ea nos amplius emundamus, tantò in spiritali amore plenius crescimus, salubriúsq; proficimus. Idcirco ad nullam rem creatá, carnalem, sensibilé, aut caducam inordinatè siue superfluè afficiamur: sed ordinatè duntaxat & sapienter ac virtuosè, vtpote inquantum nobis necessaria, vtilísve consistit ad vitæ sustentaculum, ad Dei obsequium & honoré, ad spiritalem profectum, ad incremen B tum scientiæ ac virtutum, ac diuini inflammationem amoris.

Et mundus transibit, vel (vt alii textus habent) transit. Hoc multipliciter potest intelligi: Primò, quòd per ignem conflagrationis purgabitur, atque ad meliorem dispositionem perducetur in die iudicij, prout hoc diffusè expositum est. 1. Petri. Secundò quòd mundus iste inferior, scilicet regio elementorum & mixtorum in variatione consistit continua, & præterit in multis eius figura: præsertim in generalibus & corruptibilibus, quò ad se tota. Vnde prima Corinth. dicitur: Qui 1. Cor. 7 vtuntur hoc mundo, sint tanquam non vtétes, præterit enim figura huius mundi. Tertiò quòd mundus transit, id est, mundani vitiosique homines incessanter deficiunt, & ad mortem C festinant, non solùm ad mortem naturæ, sed etiá culpæ ac infernalis miseriæ. Vnde & apud Sapienté fatentur: Vmbrę trá- Sapien. 2 situs est tempus nostrú. De quibus habetur in Psal. Tanquam Psal. 162 fœnú velociter arescent, & quemadmodú olera hęrbarú citò decidét. Itéque: Quomodo facti sunt desolationé? subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam. *Et concupiscentia eius*, id est, præfata triplex concupiscentia hominú múdano Psal. 7 rum celeriter finem accipiet: quia simul cum impiis peribit: iuxta illud Psal. Exibit spiritus eius, & reuertetur in terrá suam, Psal. 145. in illa die peribunt omnes cogitationes eorum. Hinc primo Mach. habetur: A verbis peccatoris ne timueritis, quia gloria 1. Mac. 2 eius stercus & vermis: hodie extollitur & cras nõ inuenitur: quia cõuersus est in terram suá, & cogitatio eius periit. Hinc ait Grego. Quia labenti múdo inhæremus, cú ipso cadimus, Grego.

D quem labentem tenemus. Et sicut qui rebus labentibus innititur, eis cadentibus labitur: sic qui rebus cœlestibus & æternis inhæret, cum eis perpetuò permanebit. Propter quod subditur. *Qui autem facit voluntatem Dei*, id est, Deo in cunctis obedit, *Manet in æternum*, id est, spiritalem vitam nunquam amittit, quamuis corporaliter moriatur. Quia de vita gratiæ perducetur ad vitam gloriæ, & Deo vnietur beatissimè sine fine. Non ergo mente inhæreamus rebus carnalibus, fallacibus, & caducis sed summo & inuariabili bono, illud super omnia diligentes, feruidè cupientes, reuerenter colentes, & semper sperantes in ipso: vt cũ propheta dicere valeamus: In deo salutare meũ, & gloria mea, de⁹ auxilij mei, & spes mea in deo
E est. Et iterũ: Mihi adhærere deo bonũ est: ponere in domino
Esaiæ. 61. deo spẽ meam. Alioquin cum insensatis amatoribus seculi hu
Psal. 72 ius dãnati, serò dicemus illud Sapien. Quid nobis profuit su-
Sapien. 5. perbia, aut quid diuitiarũ iactantia contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquã vmbra. Consequenter armat ac roborat credentes contra perfidorũ fallacias. *Filioli mei, Nouissima hora est*, id est, vltima mundi ætas durans à Christi aduentu vsque ad diem iudicij. Quæ quãuis videatur diuturna, tamen cõparatione durationis futuri seculi, quasi breuissima hora est. Vnde & Paulus fatetur: Nos sumus in quos fines seculi deue-
1. Cor. 10. nerũt. Hinc in scripturis veteris testamenti tempus Christi &
F Euangelicæ legis appellatur dies nouissimus, vt cum Iacob pa
Gene. 46 triarcha ait: Congregamini vt annunciẽ vobis, quæ ventura sunt vobis in nouissimis diebus. Et quæ ibi prædicit, pro maxi
Iohel. 2 ma parte ad primum Christi spectant aduentum. Apud Iohe-
Act. 2 lem quoque secũdum antiquã translationem (qua in Act. beatissimus vtitur princeps Apostolorũ) habetur: Et erit in nouissimis diebus, dicit dominus, effundã de spiritu meo super omnem carnẽ: quod in die Pentecostes sacratissimus Petrus impletũ esse disseruit. ¶ Nec moueat quenquã, quòd hæc vltima ætas mundi præcedẽtibus mũdi ætatibus est protractior: cum & vltima vnius hominis ætas frequenter diuturnior sit multis præcedentibus ætatibus eius. Decentissimum quoque est, & ad præcipuã infinitæ misericordiæ dei pertinet laudẽ, quòd ætas ad tempus gratiæ legémq; Christi pertinens cõsistat diffusior, vt plures in ea saluentur: præsertim cũ ætas ista sit præcedentium finis ætatum. Insuper potest & ita exponi: Nouissima hora est, id est, tempus quod circa mundi finem venturũ est

est per sequutione Antichristi durante,nunc est per similitu- A
dinem,seu conformitatem & æquiualentiam ac mysticá desi
gnationé.Iuxta quem modú ait in Euágelio Christus:Si vul *Matth.* 11
tis scire, Ioannes ipse est Helias.In Genes. quoque : Catulus *Gene.* 49
leonis Iuda.Tempore nanque apostolicæ prædicationis,tá-
ta fuit fidelium ab hæreticis & tyrannis afflictio, quod perse
quutionem Antichristi prefigurauit.Propter quod ad Thes. *2.Thess.* 2
Paulus conscripsit: Mysterium iam operatur iniquitatis.
Et sicut audistis quia Antichristus venit. Hoc tripliciter potest intelligi.Primò sic:Sicut audistis à veris Euágelicæ legis prædicatoribus, quòd Antichristus suo tempore veniet. Habet nanque sanctus Ioannes frequenter talem modum loquédi, hoc est,ponendi præsens pro futuro.Vt cú in Euangelio suo ait:Colligent eum,& in ignem mittent,& ardet.Secundò sic, *Ioan.* 15
B Sicut audistis,ab aliquibus, quantum ad hoc malè opinantibus,quòd Antichristus venit. Hoc nanque ob causam prætactam aliqui tunc putabant:sicut & interim, hoc frequéter putatum. Tertiò sic,Audistis veraciter quia venit Antichristus iam,non in propria persona,sed in figura.Hoc est, in aliquo impio,eum præfiguráte.Ac si dicat:Verè sic est. Nam subditur, *Nunc Antichristi multi facti sunt*,id est,propria libertate tam scelerati effecti sunt,vt ritè Antichristi,id est,Christo valde contrarij appellentur. Siquidem Antichristus dicitur ab anti,quod est cótra,& Christus. Tales fuerút Ebion & Cherintus ac Marcion impiissimi hæresiarchæ,qui adhuc viuente sancto Ioanne Euágelista surrexerút in Asia. Sed & alij multi in diuersis partibus mundi. Tales item fuerunt tyráni. Be- C
da quoque hîc ait:Qui catholicam fidem,quam verbis confitentur,peruersis cómaculát actibus, Antichristi,id est,Christo contrarij nuncupantur.Et maximè qui alios scandalizát, & trahunt ad vitia , atque salutem impediunt proximorum, Antichristi merentur vocari. A quibus,teste Bernardo, grauiorem Christus sustinet persequutionem , quàm sustinuit à Iudæis, *Vnde scimus*,id est, ex isto cognoscimus. *Quia nouissima hora est*, id est, tempus Antichristi in fine mundi futurum,iam per similitudinem,æquiualentiam quandá,& mysterialiter aduenit,seu vltima mundi præsens est ætas. Vnde prima ad Timotheum loquitur Paulus: In nouissimis diebus di *1.Timo.* 4
scedent quidam à fide attendétes spiritibus erroris, *Ex nobis*, id est,ex nostra collectione. *Prodierunt*,quia ad tempus fue

D runt nobiscum & fideles, vt videbatur, extiterunt, *Sed non erant ex nobis*, id est, ad nostram societatem non pertinebant, secundum diuinam prædestinationem, nec secundũ fidei veræ constantiam. *Nam si fuissent ex nobis*, modo præfato, vtpote veri & constantes, ac prædestinati catholici, *Permansissent vtique nobiscum*, in fide & ecclesiastica vnitate, *Sed vt manifesti sint, quia non sunt omnes ex nobis*, id est, ad hoc Deo disponente eorum error innotuit. Vel idcirco ego Ioannes hæc scribo, seu, ideo exierunt, vt manifestentur & cognoscantur esse hæretici, non verè catholici: ne latendo diutius plures fallãt catholicos. In pręsenti etenim vita, bonis mali miscentur: sicut in corpore animali mali humores bonis miscentur humoribus. Et sicut corpus naturale purgatur ac releuatur, dum mali ab eo expelluntur humores: sic mysticum corpus
E Ecclesiæ, dum vitiosi & reprobi separantur à veris & viuis
Mat. 13 membris ipsius. Hinc Christus comparat Ecclesiam sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congregãti. In cœna quoque nouissima, proditore egresso & filiis lucis secum
Ioan. 13. manentibus dixit: Nunc clarificatus est filius hominis. Introducto vituperio hæreticorum, tangit sanctus Apostolus præconium catholicorum: quatenus opposita iuxta se posita clarius innotescant. *Sed vos*, catholici & constantes, *Vnctionem habetis à sancto*, id est, illuminationem, consolationem, inflammationem accepistis à deo, seu specialiter à spiritu paracleto essentialiter sancto: qui varios effectus internos ac secretissimos per fidem & charitatem ac sapientiæ donum, aliáque gratiæ suæ charismata in suorum operatur cordibus
F electorum, per quæ eos in fidei veritate mirabiliter roborat, atque per gustum occultum, ac supernaturales irradiationes, gratiosissimas visitationes, inflammationes cœlestes, admirabiles præuentiones, per raptus & mysticas contemplationes, per exuberantissimas diuinorum munerum adimpletiones, mentes electorum suorum in fidei synceritate, in ecclesiastica vnitate, immobiles ac certissimas reddit, ita, vt per experientias supernaturales clarissimè sciant, quòd vera & sancta sit catholicæ militantis Ecclesiæ fides. Propter quod loquitur Christus: Spiritus sanctus docebit vos omnia, & suggeret
Ioan. 14. vobis omnia, quæcunque dixero vobis. Hinc subditur, *Et nostis omnia*, nó omnifariè omnia, sed omnem articulorũ fidei veritatem, cuncta necessaria ad saluté. Iuxta illud Ioan. 16.

Cùm venerit ille spiritus veritatis docebit vos omnem veri- A
tatem. Vnde & rursus Christus dixit Apostolis: Omnia quæ- *Ioan.* 15
cunq; audiui à patre meo annunciaui vobis. Porrò vnusquis-
que secundum exigentiá sui status, seu gradus, siue officij de-
bet esse instruct9. Hinc Timotheo Pau. scripsit Apost. Dabit 2. *Timo.* 2.
tibi dominus de omnib9 intellectũ. Et Iacobus ait: Si quis in- *Iacobi* 1.
diget sapientia, postulet à deo, qui dat omnibus affluenter: &
dabitur ei. *Non scripsi vobis, quasi ignorantibus veritatem*, scri-
pturæ, & necessaria saluti. *Sed quasi scientibus eam*, vt profi-
ciatis in ea, & roboretur cor vestrum magis ac magis in fidei
theoria. Quia vt in Prou. habetur: Audiens sapiens, sapien- *Prou.* 28
tior erit. Et rursus Salomõ ait: Da sapienti occasioné, & ad- *Prouer.* 9
detur ei sapientia. Sic & Pau. Apost. Sciétibus (inquit) legem B
loquor. Et denuò: Táquá in memoriam vos reducens. Hoc *Roma.* 7
quoque vobis scientibus. *Quoniam omne mendacium ex verita* *Roma.* 15.
te non est, id est, nulla falsitas à summa veritate processit: ideo
qui mentitur quantum ad hoc, non est ex deo. Et qui fidei ac
scripturis, aut determinationi Ecclesiæ contradicit, à deo a-
uersus est, & falsitati subiectus, eiúsque filius: de quo ait Salua
tor: Diabolus in veritate non stetit, quia veritas nõ est in eo. *Ioan.* 8.
Cùm loquitur mendaciũ, ex proprio loquitur: quia mendax
est, & pater eius, id est, pater mẽdacij. Diabolus ergo est ori- *Esa.* 4.
go mendacij, qui & angelis in cœlo & protoplastis homini- *Gene.* 3
bus in paradiso impietatem & falsitatem suggessit. Quemad
modum auté voluntas creata, inquátum ex nihilo & defecti-
ua, est peccati origo: sic intellectus creatus in quantũ defecti-
uus, & ex nihilo procreatus, falsitatis origo censetur. Veritas C
autem seu verum, secũdum quod tale, nequaquam mendacij
causa aut fons est: cùm agens simile sibi producat. *Quis est*
mendax, mendacio superstitionis, & veræ religioni fideíque
contrario, *Nisi is qui negat quoniã Iesus non est Christus?* id est
propositioné hanc negatiuam. Iesus Nazarenus nõ est Chri
stus in lege & prophetis prænunciatus ac promissus, conce-
dit, seu veram esse affirmat? Quòd autem iste sit sensus, & ꝙ
ita hoc loco accipiatur verbum hoc, negat, sequentia verba
testátur. *Hic est Antichristus*, id est, infidelis, Christo cõtra-
rius, *Qui negat patrẽ & filium*, id est, qui negat in diuinis es-
se personam patris æterni, & personá vnigeniti filij eius. Hoc
autem negat, qui negat Iesum esse Christum. Nam Iesus in
veritate est Christus filius Dei patris, prout ipse per scriptu-

D ras atque miracula demonstrauit. Qui autem negat filiũ dei, negat & patrem ipsius: quoniam pater & filius correlatiua dicuntur. Relatiua autem sunt simul natura. Nam vno posito, ponitur & alterum: & vno ablato, aufertur & alterum.

¶ Pater quoque & filius substantialiter, idem sunt. Idcirco vno negato, negatur & alter. Iterum: Christus dicitur quasi vnctus, ita quòd in nomine Christi intelligitur persona vngẽs, scilicet pater, persona vncta, videlicet filius, ipsa quoque vnctio quæ est spiritus sanctus. Qui itaque negat Christum vnctum, negat & patrem vngentem, qui nomine Christi datur intelligi. Hinc subditur. *Omnis qui negat filium, nec patrem habet*, id est, Deum esse patrem non admittit, nec verè Deum habet quem colat, id est, Deum non colit veraciter: sed maxi-

Ioan.3. *Ioan.8.*

E mè derogat ei, cuius æternam generationem non credit. Idcirco loquitur Christus: Qui non honorificat filium, nõ honorificat patrem, qui misit illum. Et iterum ait Iudæis incredulis, Est pater meus, quem vos dicitis quia Deus noster est, & non cognouistis eum. *Qui confitetur filium, & patrem habet*, id est, patrem etiam confitetur, cum filius referatur ad patrem, & talit colit ac fide cognoscit patrẽ. *Vos autem quod ab initio audistis in vobis permaneat*, id est, fides & euãgelica doctrina, quã ab exordio vestræ conuersionis à me aliisq; Christi prædicatoribus didicistis, perseueret in cordibus vestris. Beati enim, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Vn-

Lucæ 11. *Gal.1. 3.*

F de Paulus redarguit Galatas, eo quòd non perseuerauerunt in euangelica veritate, quam docuit eos. Et addit, quòd licet angelus eis annunciaret oppositum, tanquam anathema illud arbitrarẽtur. *Si in vobis permanserit quod ab initio audistis*, id est, euangelicam doctrinam memoria & effectu seruaueritis, credendo ac conuersando iuxta Christi doctrinam & iussionem, *Vos in filio & patre manebitis*, id est, patri & filio per fidem & charitatem ac obedientiam stabiliter adhærebitis, & eritis patri filióq; vniti in via, per gratiã, atq; in patria per gloriã. Propter quod filius protestatur: Omnis qui audit verba mea & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suã supra petrã. Porro patre & filio nominatis, intelligitur superdulcissimus paracletus adorãdus spiritus sanctus, qui est patris ac filij nexus amor osculum, communéque germen, & coæternum profluuium, secundum Didymũ in libro de spiritu sancto. Quicunq; enim manet in vna trium æter-

narum

harum ac superuenerabilium personarum, manet in omnibus A
tribus: & qui diligit colítque vnam, amat & colit omnes. Et
quasi interrogaremus, quo fructu, quo prȩmio in patre filió-
que manebimus? subdit, *Et hæc est repromißio*, id est, res pro-
missa. *Quam ipse* filius *Pollicitus est nobis vitam æternam*, id est
perpetuam fœlicitatem nobis pro mercede spopōdit, dicēs:
Qui facit voluntatem patris mei, ipse intrabit in regnum cœ *Mat. 7.*
lorum. Et rursus: Hæc est voluntas patris mei, qui misit me, *Ioan. 6.*
vt omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æ-
ternam. Sed & alibi clarius loquens, ait: Pater clarifica filium
tuum, sicut dedisti ei potestatē omnis carnis, vt omne quod
dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna,
vt cognoscant te verum deum &c. *Hæc*, quæ de Antichri-
stis iam natis dixi, *Scripsi vobis de his qui seducunt vos*, vt eos vi B
tetis atque in fide & charitate ac conuersatione integri ma-
neatis. Seductores verò sunt, non solùm hæretici, sed & om-
nes qui vitiosis exemplis, prauis suggestionibus, blandis pro-
missionibus aut cōminationib⁹, seu alio quouis modo pro-
ximos suos decipiunt: siue ad perfidiam, siue ad quācunque
culpam, præsertim mortalem, eos trahendo. Quibus nō suf
ficit damnatio propria, sed tanquam membra satellitésq; dia
boli, alios secum damnationi inuoluunt. De quibus loquitur
Paulus: Impij proficient in peius, errantes. & in errorem mit- *2. Tim. 3.*
tentes. Quibus timendum est quod ait Saluator. Væ homini *Mat. 29.*
per quem scandalum venit. *Et vos vnctionem quam accepistis*
ab eo, id est, præfata vnctio spiritus sancti, gratia vobis ab eo
infusa, charitas in cordibus vestris per spiritum sanctum dif-
fusa. *Maneat in vobis*, id est, animas vestras solicitè custodi- C
te, ne peccando excidatis à gratia. Propter quod Salomon *Prou. 4.*
cohortatur: Omni custodia custodi cor tuū. Et Propheta
Micheas nos admonet, vt cū deo solicitè ambulemus. Paulus *Mich. 6.*
quoq;: Cū metu (inquit) & timore ac tremore vestrā salutem *Philip. 5.*
operemini. Nēpe si fecerit homo quod in se est, deus gratiam
ei infundit, infusam custodit, custoditámq; perficit. Nec su-
perpiissimus deus quenquā relinquit, nisi relinquatur prius ab
eo. Propter quod in libro Iob asseritur. Si direxerit homo ad *Iob. 34.*
deū cor suū, spiritum illius & flatum ad se trahet. Primóque *1. Reg. 7.*
Regum Samuel monet: Præparate corda vestra domino. Sa- *Prou. 16.*
lomon quoque: Hominis, inquit, est animū præparare. *Et nō*
necesse habetis, vt aliquis doceat vos, id est, tam gratiosè Deus
f

D vos præuenit, tam copiosè illuminat, vt non sit vobis necessaria instructio humana. Quod fuit in istis priuilegium speciale. Vel si istud intelligatur de cunctis bonis fidelibus dictum, sensus est, Quòd si fecerint quod in eis est, deus eos sufficienter informabit, quamuis humana eis desit instructio: quæ tamen si adsit, non est despicienda. Nam deus per angelos sanctos ac homines instruit plebem. *Sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus* pertinentibus ad salutem. *Et verum est*, quòd docet vnctio illa, cùm sit directio optimi infallibilisque magistri, videlicet spiritus sancti. *Et non est mendacium*, in doctrina ipsius. Vnde doctrinæ sacræ scripturæ nequaquam miscetur mendacium, quemadmodum doctrinis philosophorum. *Et sicut docuit vos*, per seipsum, per angelicam inspirationem,
E & per nostram prædicationem. *Manete in eo*, per fidem, charitatem, & opera sancta. Propter quod ad Hebræos dicitur: *Hebr.13.* Doctrinis variis & peregrinis, nolite abduci. Hoc est quod *Prou.38.* in Prouerbiis scriptum est: Habe fiduciá in domino, ex toto corde tuo, & ne innitaris prudétiæ tuæ. In omnibus viis tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos. Hinc apud Iob inducitur, Acquiesce Deo & habeto pacem, & per hoc habebis *Iob.22.* fructus optimos. Hoc est, quod Tobias docet: Omnib⁹ die- *Tob.4.* bus vitæ tuæ deum in mente habeto: & caue ne aliquádo peccato consentias, *Et nunc filioli manete in eo* constátes, vt nec prospera nec aduersa, nec mors, nec vita, nec dæmones, nec tyranni, neq; carnales amici, siue propinqui, aut socij, à Christo vos retrahant. *Vt cum apparuerit*, id est, suo tribunali fuerimus præsentati, siue in particulari siue in generali iudicio.
F *Habeamus fiduciam*, id est, conscientiam bonam & confidentiam ex ea nascentem. Conscientia etenim pura, salubré gignit fiduciam: quemadmodum conscientia praua formidi- *Sap.17.* nem. Iuxta quod in libro Sapientiæ scribitur: Semper præsumit sæua, perturbata conscientia. *Et non confundamur ab eo in aduentu eius*, id est, non reprobemur à Christo iudice summo in suo, ad nos aduentu, per exequutionem iudicij: siue in morte, cùm particulariter iudicat quosque, atque per hoc spiritaliter, seu per effectum suæ iustitiæ, venit ad eos: siue in die no- *Luc.9.* uissimo, quádo dicturus est reprobis: Ite maledicti in ignem æternú. Porrò qui deficit inter aduersa, aut tráſgreditur Dei præcepta, qui aduersarios odit, aut seipsum vlciscitur: hunc Christus in iudicio, tam particulari, quàm vniuersali, confundet.

det. Quemadmodum in Euangelio proteſtatur, Qui me eru A
buerit,& meos ſermones,hunc filius hominis erubeſcet,cùm *Mat.15.*
venerit in maieſtate ſua. *Si*,pro quia *Scitis quia iuſtus eſt, ſci
tote quoniam & omnis qui facit iuſtitiam*, id eſt, actus infuſæ iu-
ſtitiæ.Et poteſt hîc ſumi iuſtitia, prout eſt virtus communis:
vt iuſtitiam facere aſſeratur, qui cõdignos pœnitẽtiæ fructus
exercet,qui deum cum debita reuerentia colit, totóq; corde
amat, & cætera dei obſeruat præcepta. Talis *Ex ipſo natus
eſt*, id eſt, per gratiã gratũ faciẽtem ſpiritaliter eſt generatus.
Vtpote in eſſe ſupernaturali ad promerendum vitam æternã
idoneo, conſtitutus. ¶ Quotieſcunque etenim quis peccat
mortaliter,ſpiritaliter moritur,ſi fuit in gratia: quoniam ſpi-
ritale eſſe gratiæ gratum facientis amittit. Et quotieſcunque
per pœnitentiam ad ſtatum ſalutis per gratiæ recuperationẽ
reducitur,toties ex deo,ſeu Chriſto renaſcitur. Veruntamen
quoniam quidam præſciti ad tempus per gratiam operantur
iuſtitiã,tales quamuis non ſint ex deo nati per prædeſtinatio
nem, ſint tamen ex eo nati ſecundum præſentem iuſtitiam.
Poſtremò iuſtitia hominum quantumlibet perfectorum, in
vita præſenti eſt plurimũ imperfecta,& ſepe interrupta,mul-
tíſque defectuoſitatibus mixta, variis culpis fucata: & com-
paratione honorificentiæ qua deus ſuperdigniſſimus eſt,tam
modica imò magis tam nulla, vt Eſaias teſtetur: Quaſi pan- *Eſa.64.*
nus menſtruatæ vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ. In beatis verò qui
indeſinenter totis viribus deo intenti ſunt honorificentiãq;
impendunt,nec vlla culpa tanguntur, eſt ſuo modo perfecta
iuſtitia. Deus verò in infinitum honorabilior eſt,quã ab vni-
uerſis valeat honorari. C

¶Elucidatio Cap. III. *Videte qualem,*

ARTICVLVS QVARTVS.

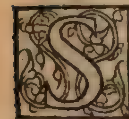

Anctus Ioãnes præſenti capite dei beneficia ac
promiſſa,atq; moralia documẽta, diffuſius re-
citat dicens, *Videte*,id eſt,fideliter aduertite,
acutè penſate. *Qualem charitatem dedit nobis pa-
ter,vt filij dei nominemur,& ſimus*,hoc dupliciter
poteſt exponi.Primò ſic: Qualem charitatem dedit nobis pa
ter, id eſt, quàm magnam ſuam erga nos dilectionem nobis
oſtendit,ſeu quantũ ſe diligere nos mõſtrauit, per hoc quod
contulit nobis gratiam iſtam talem ac tantam, vt adoptiui fi *Mat.28.*
lij eius vocemur & ſimus. ¶Eſt enim conſuetudo ſcripturæ,

D vt aliquid dicatur fieri aut donari, quando eius factũ seu donatio innotescit seu manifestatur. Quemadmodum post resurrectionẽ Christus disseruit, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra : quæ vtiq; potestas sibi ab incarnationis exordio fuit collata. Sicque deus pater magnam charitatem nobis dedit per hoc quod eximiã suam dilectionẽ nobis per
Rom.8. Christum monstrauit, in tantum quòd per Christum eiúsque
Mat.5. discipulos protestatus est, nos esse adoptiuos filios suos per
Luc.6. fidem & charitatem. Vnde Saluator in Euangelio sæpius lo-
Gala.3. quitur, Sitis filij patris vestri, qui in cœlis est. Atque ad Gala-
Ioan.8. tas fertur: Omnes filij dei estis per fidẽ in Christo Iesu. Et alibi inducitur, Quotquot autẽ receperũt eum, dedit eis po-
Mat.6. testatẽ filios dei fieri. *Sic*q; per deum patrẽ hoc loco ritè in-
E telligitur trinitas deus, cui assiduè dicimus : Pater noster qui es in cœlis. Totius etenim superdignissimæ trinitatis, vna est erga nos dilectio, & vna charitatis ad extra effusio: quoniam operatio eius ad extra est indiuisa, cùm trium superessentialium personarum sit vna essentia, eadéque potestas. Secundò exponitur sic, Videte qualẽ charitatẽ dedit nobis deus, id est, quàm sublimis, digna, & efficax sit charitas ipsa infusa, virtus theologica, quã deus per creationẽ nobis largitus est : cuius tanta est virtus, ac eminẽtia, vt per eã potissimè adoptiui filij dei efficimur & vocamur. Propter quod loquitur Paulus,
Rom.5. Charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritũ sanctũ
Rom.8. qui datus est nobis. Et rursus: Nõ accepistis, inquit, spiritũ seruitutis iterũ in timore, sed accepistis spiritum, adoptionis fi-
Ephes.5. liorũ in quo clamamus, Abba, pater. Hinc rursus hortatur.
F Imitatores dei estote, sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. *Propter hoc mundus nõ nouit vos.* i. quia adoptiui filij dei sumus per charitatẽ, per quã cõtẽptis carnalibus ac terrenis diuina & æterna quęrimus & amamus. Idcirco carnales mundaníq; homines per approbationem non noscunt nos: imò quàm verè virtuosa deóq; pla
1.Cor.2. cita sit conuersatio nostra, prorsus ignorãt. Nã Paulo teste: Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei. Stultitia enim est illi: & non potest intelligere. Hinc tales prauis & mundanis excæcati affectibus, peruersè iudicant de spiritalibus & deuotis hominibus, eis præsertim quos vident abiectè vestitos, & eos derident ac fatuos arbitrãtur. Quemadmodũ
4.Reg.9. 4. Regum principes viso discipulo Helisæi dixerunt ad Iehu:

Quid

Quid venit insanus iste ad te? Vnde, vt Sapiens asserit, in fine A *Sap.5*
dicturi sunt: Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorũ æstimabamus insaniam. Idcirco autem mũdus iste nõ nouit vos.

Quia non nouit eum, id est, deum patrem cuius filij sumus, quẽ formata cognitione non noscit, iuxta quod Christus cõtestatur: Pater iuste mundus te non cognouit, ego autẽ te cognoui. *Ioan.17.* De talibus fertur ad Titũ: Confitentur se nosse deum, factis autẽ negant: cum sint abominati & reprobi: *Tit.1.* Isti quoque non considerãt deum vt approbatorem eorũ qui mũdo despecti sunt, neq; vt datorẽ gratiæ ac virtutum in præsenti, cœlestísque gloriæ in futuro: sed carnalibus ac terrenis immersi sunt, & talia appreciantur. Vnde, quemadmodum deus stultam fecit sapientiam huius mundi, ita & mundus stultam reputat sapientiã dei, B id est, verã infusam ac salutarẽ sapientiã, qua homini solus deus dulcescit: cũctáq; transitoria & mũdana vilescũt: sed nunc allegatũ est inde verbũ Pauli ad Corin. *1.Cor.1.* dicẽtis: Animalis homo non percipit ea quę sunt spiritus dei: *1.Cor.1.* stultitia enim est illi. Et iterum fatetur: Verbum crucis pereũtibus quidem stultitia est. *Prou.18.* Salomon quoq; testatur: Non recipit stultus verba prudentiæ. Sed & in Ecclesiast. scriptũ est, *Eccli.21.* Cor fatui quasi vas confractũ, omnem sapientiam non tenebit. Porrò in scripturis omnes iniqui vocantur indocti & stulti. Est nanq; in eis vitium puerilitatis, quod est stultitia dono sapientiæ contraria: quoniam ista carnalia & caduca summo & inuariabili bono donísq; gratiæ ac virtutum præponũt, & veram sapientiam detestantur. De quibus in Eccle. habetur: C Quàm aspera nimis est indoctis hominibus sapientia. *Eccle.6.* *Charissimi nunc filij dei sumus*, per similitudinem charitatis & gratiæ. Filij vtique adoptiui: iuxta illud ad Ephes. Deus prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christũ. *Ephes.1.* Et denuò ad Corin. Paulus scripturam allegat dicentem: Immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit dominus omnipotẽs. *1.Cor.6.* In Deute. quoq; dicitur: Filij estote domini dei vestri. *Deut.14.* *Et nondum apparuit quod erimus*, id est, excellentia quã in cœlesti beatitudine adipiscemur, nondum innotuit aut manifestata est: *Esa.64.* quia nec ocul⁹ vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus suis electis. *1.Cor.2.* *Scimus quoniam cum apparuerit*, quod erimus, id est, cũ deus manifestè

D per effectũ monstrauerit illam beatitudinẽ, eam nobis coram sanctis omnibus conferendo, nosq; glorificatos mõstrando. Vel cùm apparuerit, id est, Christus in secundo aduẽtu se manifestauerit. *Similes ei erimus*, id est, deo perfectè conformabimur per dona gloriæ, cui & nunc aliqualiter assimilamur per munera gratiæ. Tunc enim per plenũ ardentissimúmq; amorem erimus in deũ ineffabiliter transformati, & quãtum fieri potest, in ipsum absorpti. Tamen & per beatificam visionem assimilatio illa peragitur formaliter & directè: propter quod subditur. *Quia videbimus eum sicuti est*, id est, clarè per speciẽ ita ꝙ ipsam superadorandæ deitatis supersubstantialem essentiam in seipsa, per seipsam, clarè & immediatè conspiciemus. Cognitio autem secundum philosophos, fit per assimilatio-
E nem cognoscẽtis ad cognitũ, inquantum similitudo seu species cogniti inest cognoscẽti. Cũq; omnis forma creata à clara & immediata repræsentatione diuinę essentię deficiat infinitè, cõstat ꝙ diuina essentia à mẽte creata clarè & immediatè videri non valeat per formam speciémve creatam. Ideo ipsamet diuina essentia vnitur mẽtibus beatorum loco speciei & intelligibilis formæ, ita quòd ipsa est quod, & quo, id est, quod videtur, & id quo fit visio, seu obiectum & species: sicut & ipse deus videt se per se, sic ꝙ in eius æterna & increata suiipsius intuitione, idem sunt obiectum & species. ¶Per hanc ergo beatificam visionem, claram & penitus supernaturalem beati deo perfectissimè assimilantur: cùm ipsa diuina
1. Cor.2. essentia eis tam ineffabiliter, ac intimè vniatur. Hinc ad Corinth. scriptum est: Ex parte cognoscimus: cùm autem venerit
F quod perfectum est, euacuabitur, quod ex parte est. Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tũc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Hæc est admiranda, superpiissima, liberalissima communicatio beatitudinis: qua superbonus deus beatitudinem suam immensam electis suis communicat, & vitam eorũ suæ vitæ conformat, eósque plenã societatem secum facit habere. Quoniam sicut deus clarè & incessabiliter, summè, & ardentissimè contemplatur & amat seipsum: ita & ipsi indesinẽter, clarè feruentissimè contẽplantur & diligunt eum. Hinc
Coloss.3. ad Coloss. loquitur Paulus: Vita vestra abscõdita est cũ Christo in deo. Cùm autem apparuerit Christus vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Nec his obstat illud in
Psal.

Psal. Quis in nubibus æquabitur domino, similis erit domino A
in filiis Dei? Hoc enim & quædam similia verba scripturæ de *Psal. 88.*
similitudine æqualitatis intelliguntur, prout vnigenitus natu
ralísque filius Deo patri similis perhibetur. *Et omnis qui habet hanc spem in eo*, id est, qui auxilio gratiæ Dei confidit se ad prætactam visionem Dei beatificam peruenturum. *Sanctificat se*, id est, à vitiis se expurgat, ac virtuosis actibus se perornat, sciens se absque interna puritate ad tantam beatitudinem nõ posse pertingere: cum dicat saluator: Beati mũdo corde, quo *Matth. 5*
niam ipsi deũ videbunt. Propter quod ad Hebræos scribitur: *Hebr. 12*
Sanctimoniam sequimini: sine qua nemo deum videbit. Itaq; sanctificat se. *Sicut & ille sanctus est*, id est, diuinæ sanctitati se aliquo modo conformat, luci sapientiæ & splendori virtu- B
tum, sanctisque actibus insistendo. Hinc in Leuitico loquitur deus: Nolite contaminare animas vestras: ego enim sum do- *Leuit. 20.*
minus deus vester. Sãcti estote, quoniam ego sanctus sum. Sed prædictis obuiare videtur, quòd multi æternã sperant fœlicitatem acquirere, & tamen viuunt iniquè. Respondetur quòd secundum August. in Enchiridio, fides & spes possunt esse in- *Augu.*
formes, non charitas, idcirco sanctus Ioannes nunc loquitur de spe formata. De qua etiam datur diffinitio illa communis: Spes est certa expectatiò futuræ fœlicitatis, ex gratia Dei & meritis propriis proueniens. In qua tamen diffinitione sumitur spes pro actu spei, non pro habitu. Vnde & ipse interior C
actus spei formatæ est quædam sanctificatio hominis. *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit*, id est, legẽ dei transgreditur: cùm peccatum sit transgressio legis diuinæ & cœlestiũ inobedientia mandatorum: quod de mortali peccato est acci piẽdum. Porrò iniquitas, Beda attestante, Græcè anomia appellatur, quod designat quasi contra legẽ vel sine lege factũ. Lex autem diuina est æquitas ipsa: sicq; mortale peccatum est iniquitas, id est, non æquitas, vtpote violatio æquitatis. Propter quod ait Psalmista: Præuaricantes reputaui omnes pec- *Psal. 88.*
catores terræ. Esaias quoque loquitur de iniustis: Transgressi *Esa. 24.*
sunt pactũ, violauerunt ius, corruperunt fœdus sempiternũ. Hinc subditur. *Et peccatum iniquitas est.* *Et scitis*, per fidem. *Quoniam ille*, vtpote Christus. *Apparuit*, id est, per assumptã humanitatem venit in mundum. *Vt peccata tolleret*, id est, suæ sanctissimæ passionis merito, pro peccatis humani generis satisfaceret. ¶ Christus quoque docẽdo atque sanctissimè con-

D uersando, tulit & tollit peccata, impediendo ne fiant, seu homines à vitiis retrahendo, & formam viuendi monstrádo, ac gratiam vitandi peccata nobis largissimè promerédo. Per ecclesiastica etiam sacramenta à se instituta, quotidiè nostra aufert peccata. Idcirco ait de Christo beatissimus eius baptista; Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. De quo angelus dixit ad Ioseph: Vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Vnde apud Esa. deus pater ait de homine Christo: In scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Dicit autem Beda hoc loco: Christus tollit peccata, dimittendo quæ facta sunt: & adiuuando ne fiant, ac perducendo, ad vitam beatam, vbi peccata nequaquã fieri possunt. *Et*

Ioan.1
Matt.1.
Esa.53.

E *peccatum in eo non est*, nec vnquam fuit, nec potuit esse: quia secundum quod deus, essentialiter sanctus est: secundum naturã verò assumptam, ab exordio incarnationis fuit excellentissimè confirmatus in gratia: imò & comprehensor perfectus, quantum ad superiorem suæ animæ portionem, ad increatum obiectum relatam. *Omnis qui in eo manet*, per fidem formatã seu charitatem. *Non peccat*, quia in eo manendo nõ peccat, & inquantum in eo manet, & quandiu in eo manet non peccat: sed recedendo ab ipso, vtpote ab illo se liberè auertendo. Peccatum enim mortale & charitas simul stare non queunt. *Et omnis qui peccat non videt eum, nec nouit eum*, id est, eo tempore seu momento, quo peccat per omissionem debiti, vel commissionem illiciti, non videt deum per fidem formatam, nec

F eum per donum sapientiæ intuetur, nec noscit eũ formata ac salutari notitia. Hæc enim simul in eodẽ esse non valent, quia contraria sunt. Nihilominus qui in charitate est, potest peccare, & peccando charitatem amittere. Similiter qui nunc peccat, potest fuisse in charitate & gratia. Et ita nihil prohibet eum, qui iam peccat, antequam peccet, deum præfato modo vidisse ac cognouisse. Vt patet de Dauid, & aliis iustis, q̃ post magnam perfectionem collapsi sunt. Moses quoque qui (Augustino testante) deum vidit per speciem in hac vita, sicut & Paulus postmodum, ad aquas contradictionis peccauit non modicè. *Filioli, nemo vos seducat*, suggestione pestifera, argumentatione philosophica, prauo exemplo, blandis ac prosperis siue aduersis, vt aliquid fidei contrarium sentiatis, aut quicquã diuinæ legi repugnans agatis. Sicut & Paulus hortatur

2.Reg.12
Exod.33.
2.Cor.12

Nemo

Nemo vos ſeducat per inanem philoſophiam. Et rurſus: Nolite ſeduci, deus non irridetur. *Qui facit iuſtitiam*, id eſt, opera iuſta exercet, *Iuſtus eſt*, quia non ſufficit ad ſalutem, ſolam fidem aut iuſtitiæ habitum ſolùm habere: ſed oportet in actū virtutum procedere, ſi aſſit facultas. In actu enim conſiſtunt meritum atque demeritum: actuíque virtutis correſpondet & redditur præmium. Imò fides ſine operibus mortua eſt in ſemetipſa. Propter quod ſacratiſſimus Chriſti præcurſor teſtatur: Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Talis itaque iuſtus eſt. *Sicut & ille*, videlicet Chriſtus. *Iuſtus eſt*, id eſt, Chriſti iuſtitiam in aliquo imitatur, & Chriſti exēplo obedit diuinis præceptis. Et ſumitur hic iuſtitia prout eſt virtus communis, ſeu omnis virtus: quia per vnā quamque virtutem homo ſe habet, ſicut tenetur aut decet. *Qui facit peccatum, ex diabolo eſt*, iam ſuprà dixit primo capite: Si diximus quia peccatū non habemus, nosipſos ſeducimus Et Salomon loquitur: Non eſt homo, qui faciat bonū, & non peccet. Et rurſus: Iuſtus ſepties cadit. Omnes ergo ex diabolo ſumus, quia omnes peccamus quotidiè. ¶ Denique multi electi ad tempus viuunt iniquè, qui tamen nō videntur eſſe ex diabolo, cum ſint prædeſtinati à Deo. Et reſpōdendum, quòd omnis qui peccat, loquendo de mortali peccato, ex diabolo eſt: non corpus aut animam ab illo habēdo, ſed eius prauitatē ſequendo, aut eius tentationi conſentiēdo: pertinendo quoque ad eum tanquam membrum ipſius, atque mancipiū. Propter quod Sapiens aſſerit: Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Imitantur autem illum, qui ſunt ex parte illius. Chriſtus quoq; obſtinatis loquēs Iudæis: Vos, inquit, ex patre diabolo eſtis. Itaq; qui facit peccatū, inquantum huiuſmodi, ex diabolo eſt per imitationem illicitam: & nihilominus, ſi de electorū eſt numero, ex Deo eſt per prædeſtinationem æternam. Omnes autem ex deo ſunt per creationem. Præſciti verò qui ad tempus ſunt iuſti, quandiu in gratia ſunt, ex deo ſunt ſecundum præſentem iuſtitiam. Cur demum peccans ex diabolo ſit, ſubditur. *Quoniam ab initio diabolus peccat*, quia à primo inſtante, quo fuit diabolus, id eſt, ex angelo in diabolum propria iniquitate ſpontè mutatus, non ceſſauit peccare: ſed à principio mundi, & à ſuæ creationis exordio, peccauit vſque in preſens: non quòd creatus ſit malus, aut in primo inſtanti ſuæ productionis effectus ſit malus. Non

A — Nume.20. Gala.6 — Iacobi.2. Matt. 3. — B — 3. Reg.8 Prou. 24. — C — Sapien.2 Ioan.8

D enim peccauit in illo primo suæ creationis instanti. Dicitur tamen ab initio peccasse, quia permodica fuit mora inter creationem eius & lapsum seu culpam. Imò aliqui dicunt eum statim post primum instans suæ creationis peccasse. Vnde & Salvator apud Ioannem ait: Diabolus homicida erat ab initio.

Ioan.8. Gene.5. Quod exponitur, quoniam primos parentes seduxit, spiritaliterque occidit: quod tamen sexto factum est die. De hac materia multas vtiles quæstiones mouet ac soluit Thomas in prima parte Summæ, quæstione sexagesimatertia. vtpote: An angelus in primo instanti suæ creationis potuit esse malus, An aliqua mora fuit inter creationem eius & lapsum, &c. Albertus quoque aliqua scribit inde hoc loco, & plenius super sententias: quæ breuitati studens dimitto.

Ioan.1 *In hoc apparuit filius* E *Dei*, id est, ideo factus est homo, & venit in mundum. *Vt dissoluat opera diaboli*, id est, vitia, tollat, ab operibus tenebrarum homines reuocet, tentamenta diaboli auferat, peccatores secundum quod tales dissipet, id est, salubriter destruat, extinguendo in eis culpam, non naturam: vt iam de cætero non

Prouer.12 sint tales, quales extiterūt, Iuxta illud Prouerb. Verte impios, & non erunt. *Omnis qui natus est ex Deo, peccatū non facit.* Alio quoque loco habetur:

Ioan.1 Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, his, qui credunt in nomine eius. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri: sed ex deo nati sunt. Omnes ergo in Christum credentes, omnes regenerati ex aqua & spiritu sancto, ex deo F sunt nati: quoniam esse gratiæ gratum facientis ab ipso sortiti sunt. Ergo nullus eorum peccat, & ita qui habet charitatē,

Ioan.3 nō potest eam amittere: quod stultum est dicere. Quid est ergo quod ait, omnis qui natus est ex deo peccatum non facit: dicendum iuxta præhabita, quòd sicut qui manet in deo non peccat in quantum in deo manet: ita qui ex deo natus est non facit peccatum, in quantum talis. Et quòd ista sit mens sancti Ioannis, sequentia verba testantur. Nam subditur. *Quoniam semen ipsius in eo manet.* Semen etenim dei est gratia ipsius seu charitas, ex qua tanquam ex semine omnis meritoria oritur actio. Charitas nanque cæteris virtutibus præcipit, ita quòd omnis meritoria actio est à charitate, aut elicitiuè, aut imperatiuè. Nam actus qui directè & immediatè manant à charitate, dicuntur ab ea elicitiuè procedere: cæterarum verò actus virtutum imperatiuè. Iterum: Sicut in semine tota moles fru-

ctus

ctus virtualiter continetur, ita in charitate cæteræ virtutes vir A
tualiter sunt contentæ. Propter quod, Paulo testante: Pleni- *Roma. 13.*
tudo legis est dilectio. Ex gratia quoque virtutes, & dona,
quantum ad actus suos, pullulare dicũtur. Quia ergo hoc se-
men manet in renato, idcirco non peccat vt talis, neque semi
ne hoc in eo manente: quia hoc semen & mortale peccatum
non compatiuntur se mutuò. Hinc subditur. *Et non potest pec
care*, iuxta sensum præhabitum. Propositio quippe de possibi
li potest poni in esse, inconueniente nullo sequente. *Quoniã
ex deo natus est*, id est, charitatem & gratiam, per quam fit spiri-
talis regeneratio, habet in se. Iuxta quem sensum ait Saluator:
Non potest arbor bona fructus malos facere, neq; arbor ma *Matth. 7.*
la fructus bonos facere. Iuxta hunc modum, currens non po
test quiescere, nec econtrà. Hinc dialectici propositiones hu B
iusmodi distingunt penes sensum compositum & diuisum,
secundum quod extrema propositionum accipi possunt ma-
terialiter, atque formaliter. Imò & iuxta hanc distinctionem
necesse est multa in scripturis & in dictis sanctorum exponi.
Sicut cùm dicitur: Iustus non potest damnari. Et: Impius non
potest saluari. Qui se humiliat exaltabitur: qui se exaltat hu- *Luca. 18*
miliabitur. Veruntamen ea quæ dicta sunt, quidam ita expo-
nunt: Qui natus est ex Deo, non peccat, id est, in peccatis nõ
perseuerat. Et non potest peccare, id est, in vitiis perseuerare. C
Quæ vtique expositio esset valde conueniens, si soli præde-
stinati dicerentur in scripturis ex Deo renati: quod tamẽ om
nino dici non posse, verba pandunt sequentia: quibus inter
filios Dei, & filios diaboli distinctio assignatur. *In hoc*, id
est, in eo quod sequitur. *Manifesti sunt*, id est, euidenter in-
ter se & ab inuicem distinguntur. *Filij Dei, & filij diaboli*, id
est, homines virtuosi qui sunt adoptiui filij creatoris: & homi
nes vitiosi, qui per imitationem prauitatis, filij sunt diaboli.

*Omnis qui non est iustus, non est ex Deo. Et qui non diligit fratrẽ
suum*, id est, quicunque iniustus est: & quicunque proximos su
os, vniuersos spiritali amore non diligit, iste non est natus ex
Deo. ¶ Ex quo innotescit quòd existentes in charitate sunt
nati ex Deo. Qui autem in mortali est vitio, præsertim in
odio, non est natus ex Deo, nec filius Dei, sed est ex diabo-
lo natus, eiúsque filius. Et hoc intelligendum est de distin-
ctione, inter hos data secundum præsentem iustitiam, non
secundum prædestinationem diuinam, secundum quam multi

D reprobi iusti sunt, & multi prædestinati iniusti ad tépus. Itaque secundum præsenté iustitiá sola charitas inter filios Dei
August. filiósque distinguit diaboli. Vnde secundum August. duo amores duas constituunt ciuitates. Quoniam amor Dei, crescens vsque ad contemptum sui, ciuitatem constituit Dei: amor verò sui, vtpote amor ad se reflexus reprobus & priuatus, ciuitatem efficit Babylonis, & regnum diaboli. Veruntamen durante hac vita, fiunt quotidiè de ciuibus Babylonis filiísque diaboli ciues Dei & filij eius, & econuerso. Nullus verò ciuium filiorúmque Dei secundum prædestinationem, fit aut i uenitur finaliter ciuis Babylonis filiúsve diaboli. Si enim prædestinatus est, ad tempus quidé errare potest, æternaliter
E verò perire non valet. Interim tamen ista non sunt ita intelligenda, quasi in vita præsenti possimus absque reuelatione diuina inter iustos infusa iustitia & iniustos, hoc est inter existẽtes in charitate & alios, certitudinaliter in particulari discernere. Cùm enim quisque de seipso incertus sit, an amore sit di
Eccle. 9 gnus an odio, quantò magis de aliis? Præsertim cum dicat A-
1. *Cor.* 2. post. Paul. Quid agatur in homine, nullus scit nisi spiritus hominis. Sed in generali manifesta est ista distinctio, in speciali verò manifesta esse potest probabiliter siue coniecturaliter, tantóque probabilius quantò verisimiliora charitatis ac virtutum opera siue indicia apparent in aliquo, & quantò probabiliora in aliquo apparent iudicia vitiorum. Imò aliquem esse in mortali peccato in multis casibus, tam ab eo quàm ab aliis, certitudinaliter potest agnosci. Sed hoc manet sibi aliisque
F ignotum, an finaliter conuertetur atque saluabitur, hoc est, an prædestinatus existat. Porrò quòd charitas inter filios dei filiósque secernat diaboli, docet sanctus Ioannes dicendo.

Quoniam hæc est annuntiatio id est, prædicatio. *Quam audistis ab initio*, id est, quam à me & ab aliis prædicatoribus Euangelicæ legis ab exordio vestræ conuersionis sumpsistis. *Vt diligatis alterutrum*, id est, inuicem per infusum diligatis amoré, vtpotè purè ac spiritaliter: quatenus vnus desideret saluté alterius, & cooperetur ei ad illam pro posse: orando, hortádo, corripiendo, & subueniendo Hinc enim iussit saluator: Hoc est præceptũ meum, vt diligatis inuicé, sicut dilexi vos. Hinc
Ioan. 15. ad Roma. dicitur: Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem
Rom. 1.15 diligatis. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam
Exod. 20. non adulterabis, non occides, non furtum facies, non falsum

testimonium

testimonium dices: & si quod est aliud mãdatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximũ tuũ sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. Porrò vt verba hæc beatissimi Pauli apostoli clarius intelligantur, pensandum, ꝙ inter decem præcepta decalogi tria prima pertinebãt ad charitatem cultúmq; Dei, videlicet vnum credere ac colere deũ, nec vanè aut inordinatè iurare per ipsum, & dies celebrare festiuos. Et tria hæc in præcepto dilectionis Dei specialiter continebãtur. Alia septem præcepta pertinebãt ad proximum, scilicet honorare parentes, nõ occidere, non furari, &c. Et ista specialiter contenta erãt & includebantur in præcepto dilectionis fraternæ. Hinc Christus disseruit, quòd in duobus charitatis præceptis tota lex pendet & prophetæ. Sed quia charitas Dei & dilectio proximi inseparabiliter sunt connexæ, sacra scriptura nunc in dilectione Dei, nunc in dilectione proximi, salutem nostram & summam legis diuinæ constituit. Nihilominus dilectio proximi & cuncta præcepta ad eam spectantia in Dei dilectione virtualiter iucluduntur. Nempe qui diligit deum, eius obedit præceptis, & per consequẽs diligit proximos, & præcepta ad proximi charitatem pertinentia implet, quia hoc Deus præcepit. Ista ergo est pręcipua annunciatio seu doctrina, quam ab exordio instructionis ac conuersionis vestræ audistis, vt diligatis alterutrum. *Non sicut Cain*, id est, non sitis, nec dolosè diligatis, vt impius Cain, *Qui ex maligno erat*, id est, ex diabolo, quantum ad imitationẽ iniquitatis. Nã sicut diabolus primos parentes spiritaliter interfecit ex inuidia, sic Cain fratrem suum iustum Abel ex inuidia trucidauit, sicut subiũgitur. *Et occidit fratrem suum*, sicut in Genesi describitur. *Et propter quid occidit eum?* id est, quid mouit Cain ad fratricidiũ? *Quoniam opera eius maligna erant, fratris autem eius iusta*, id est, opera Cain, & opera sancti Abel erant contraria, prout hoc in Genesi plenius recitatur, vbi inter cętera legitur: Factũ est, vt offerret Cain munera domino de fructibus terræ, Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, & adipibus eorũ, &c. Circa quod quidam dicunt expositores, ꝙ Cain obtulit de vilioribus suæ substantiæ, Abel autem de melioribus. Idcirco deus respexit ad Abel, & ad munera eius, quia eius oblationes habebat acceptas: non autem respexit ad Cain, eiúsque munera. Illum verò respectum seu acceptationẽ deus, vt

A
Mat. 22.
B
C
Gene. 4.
Ibidem.

D cõmuniter dicitur, per signum visibile demonstrauit: quoniã
Iudic. 6. ipso Abel offerente, ignis de cœlo descendens incendit atq;
Iudic. 13 cõsumpsit sacrificium eius. Sicut in libro Iudicum de sacrifi-
3. Reg. 8 ciis Gedeonis ac Manuę legitur, & .3. Reg. de sacrificio He-
2. Para. 6. liæ. Atq; secundo Paralip. de sacrificio Salomonis: In Leui-
Leuit. 9 tico quoq; de sacrificiis Aaron. Vnde in Gene. vbi nostra ha
Gene. 4. bet trãslatio: respexit Deus ad Abel, &c. Theodocion trãstulit: Inflãmauit Deus super Abel, super Cain verò non inflammauit. Sacrificia demũ quæ in lege naturæ & lege scripta offerebantur, non erãt ex seipsis deo accepta, sed ex virtutibus ac deuotione offerẽtium. Idcirco præallegato Genesis loco asseritur, ꝙ primò deus respexit ad Abel, deinde ad munera
E eius. Quòd autẽ ita nõ aspexit ad Cain, eiúsq; munera, signũ fuit malitiæ Cain. Quod Cain perpẽdens, & prosperitati sui fratris infideliter inuidens, ex rancore eum in agro peremit. Quẽadmodũ enim similitudo est, per se & directè loquẽdo, causa seu ratio vnionis & cõplacentiæ, ac amoris: sic dissimilitudo causa & ratio est auersionis, displicentiæ ac rancoris.
Epistola. Hinc sequitur. *Nolite mirari fratres si odit vos mundus*, id est, carnalium & mundanorũ hominũ multitudo. Quia iustorũ & taliũ mundanorũ hominũ desideria & opera ex diametro inter se pugnant: quæ carnales homines maximè cupiunt, spirituales homines aspernantur. Mũdanorum quoq; hominum vitant consortia, & eorum studia reprehendunt, Non itaque mirum, si odio habeantur à mundo. Hinc ait Saluator disci-
Ioan. 5. pulis, & in eorũ persona cũctis verè Christifidelibus: Si mundus vos odit, scitote quia me priorẽ vobis odio habuit. Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret. Quia verò
F de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea
Eccli. 13. odit vos mũdus. In Ecclesiast. quoq; fertur: Sicut cõmunicabit lupus, cum agno aliquando, sic peccator iusto. Quæ communicatio homini sancto ad carnem? Veruntamẽ his obiici potest, quòd quidam valde mundani vidẽtur amare religiosos, humiles & abstractos. Nã & vitam eorum extollunt, eos ad talis vitæ continuationem hortantur, atq; eorum orationibus se commendant. Et respondẽdum, quòd homines seculares, carnales, nõ sunt omnes æquè in suis affectionibus iudiciísque corrupti. Nunc autem de carnalibus ac mundanis hominibus, secundum ꝙ tales sunt sermo est: non secundum quod aliquid spiritualitatis, aut rectæ rationis participant.

Quidam

Quidam quoq; műdani, quáuis propinquos suos religiosos, A
aut virtuosos naturali, aut sensuali ament affectu, verè tamen & spiritaliter odiunt eos: quoniam vellent eos non esse tales, & pro posse à tali conuersatione ipsos auertunt. Porrò nő-nulli suis vitiis ita sunt inuoluti, cæcati, & obstinati, vt religiosos & virtuosos absolutè odiant, persequantur, derideát, ac obloquendo dilanient, ac diffament: quod prorsus diabolicum sceleratissimúmque censetur. *Nos scimus, quoniã translati sumus de morte ad vitam*, id est, de statu damnationis traducti sumus ad statum salutis, de morte culpæ ad vitam gratiæ, de filiis iræ facti sumus filij charitatis & pacis. *Quoniam diligimus fratres* .i. proximos vniuersos spiritali amore. De quo asserit dominus: In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Hęc nanque dilectio cum mortali, non potest esse peccato. *Qui diligit* Deum & proximos spiritali dilectione, *Manet in morte*, id est, mortali subiacet culpæ, cum careat charitate, quæ vita est animæ. De tali etenim morte ait Saluator in Euangelio: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. In Apocalypsi quoque: Nomen habes, quòd viuis: sed mortuus es.

Ioan.15 B

Matth. 8.

Apoc.3

¶ Ex his iam sequi videtur, quòd virtuosi sciant se translatos de morte ad vitam, & per consequens quòd in charitate existant. Respődetur, quòd apostoli certitudinaliter nouerant se esse in charitate, ex diuina reuelatione: & quãtum ad illos, verbũ istud exponitur de certa sciẽtia: quantũ verò ad alios, de cőiecturali probabilíq; notitia, *Omnis qui odit fratrẽ suũ, homicida est*, id est, similis homicidę. Vel homicida est volũtate, si cupit eius mortem quę odit. Est etiam homicida dispositiuè, quoniã odiũ via est ad homicidiũ. Deniq; sanctus martyr doctor & pőtifex summus beatus Clemens refert, quemadmodum beatissimus Petrus dixit esse homicidium triplex, Vnum corporale, quo esse naturæ aufertur. Aliud dixit esse detractionem, quo esse bonæ famæ tollitur, & homo in corde aliorum quodámodo moritur, dum de eo malè sentitur. Tertium dixit odiũ esse. ¶ Rursus dicitur aliquis homicida quatuor modis. Primò, prouocatione, vt qui aliũ ad iram rixásque concitat, & per hoc ad homicidium cadit. Secundò, voluntate, vt qui mortem cupit alterius contra ordinem iuris. Tertiò, procuratione, vt qui alterius machinatur occisionẽ. Quartò, opere, vt qui realiter perimit per seipsum; Iterũ;

C

Homicidiũ trifariam dici.

D Qui odit fratrem suum, homicida est, seipsum in primis spiritaliter occidendo. Nam prauitas primò omnium proprium lædit perimítque subiectum. *Et scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in se manentē*, id est, nullus aliquo præfatorum modorum homicida habet vitam in se beatam, imò miser & impius est, spiritaliter mortuus, vita gratiæ destitutus, & vita gloriæ prorsus indignus: nec Deum, qui est vita æterna increata, & superessentialis, habet in se manentem per fidem formatam: sed diabolum habet cor suum excæcantem, ac possidentem, atque in eo regnantem.

¶Prosecutio expositionis huius capitis ab illo loco, *In hoc cognouimus charitatem Dei.*

E ARTICVLVS QVINTVS.

QVONIAM (sicut prædictum est) tanta est odij grauitas: inducit sanctus Ioánes ad fraternam dilectionem, per charitatis Christi commemoratione, *In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille*, scilicet Dei filius propter nos homo factus, *Pro nobis animam suam posuit*, id est, pro nostra saluatione vitā suam corporalem morti exposuit: iuxta illud Esa. Tradidit in mortem animam suam. Vnde & ipse protestatur: Ego sum pastor bonus, & animam meam pono pro ouibus
Ioan.10. meis. Porrò quod istud sit præcipuum charitatis opus atque
Ioan.15. indicium, ipse Christus pandit: Maiorem (inquiens) hac dilectionem nemo habet, vt animā suam ponat quis pro amicis
F suis. *Et nos debemus pro fratribus animas ponere*, id est, pro salute proximi debet vnusquisq; suam corporalem vitā exponere morti. Et hoc est de necessitate præcepti in certo casu, præsertim in necessitatis articulo, vt si quis cernat proximum suū periclitari in anima, nec aliunde sibi impendi auxilium, tenetur eum pro posse à periculo peccati mortalis eripere, quantūis sibi ex hoc mors corporalis certò immineat. Vt si quis videat quempiam ab infidelibus ad fidei denegationem compelli, & illum se ad iniquum consensum disponere, obligatur illum pro posse confortare in fide, martyriíque constātia. Et ad hoc quilibet tenetur Christianus pro viribus suis ex ordine charitatis. Nam quilibet tenetur magis diligere proximū, quàm proprium corpus: ideo pro proximi sui salute tenetur corpus

corpus suum dare in mortem in casu præfato. Qui verò animarum curam habent, ad istud sublimius obligantur: vt scilicet gregem suum custodiant, informét, ac tueantur vsque ad mortem inclusiuè, quandocunque imminet credito eis gregi periculum culpæ mortalis, seu corruptionis in fide, aut moribus. Sed extra hos casus hæc facere, supererogationis esse censetur. ¶Porrò secundum August. quatuor sunt diligenda ex charitate, & hoc ordine quodam, ita quod primò, summè, & incōparabiliter, amandus est ex toto corde deus. Deinde diligere debet homo seipsum. Tertiò, animā proximi. Quartò proprium corpus. Ideo pro salute animæ proximi exponédum est proprium corpus in mortem. Deinde substantia cōmunicanda est proximo, sicut subiungitur, *Qui habuerit substantiam mundi huius, & viderit fratrem suum necesse habere*, id est, proximum suum notabilem aut extremam indigentiam sustinere, *Et clauserit viscera sua ab eo*, id est, charitatis & pietatis affectum non impendat ei eleemosynam tribuendo. Sūt enim spiritalia animæ viscera, quæ sunt charitatis & pietatis affectus, de quibus Philemoni scribens Paul. Ego, inquit, te fruar in domino: refice viscera mea in Christo. Quæ viscera etiam incōmutabili ac supersimplicissimo deo attribuuntur: iuxta illud: Per viscera misericordiæ dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. *Quomodo charitas dei manet in eo?* quasi dicat: Non manet in homine tā immisericordi. Ex quo patet, quòd in tali casu eleemosynam non conferre, sit peccacatum mortale, & contra præceptum Christi, dicentis: Estote misericordes, sicut & pater vester cœlestis misericors est. Itéque: Quod superest, date eleemosynam. Quocirca quæri potest: Quomodo eleemosynam dare sit de necessitate præcepti, & quomodo de necessario sit eleemosyna facienda: Ad quod Thom. in 2. 2. respondet: In præcepto largitionis eleemosynæ est aliquid considerādum ex parte dantis, & aliquid ex parte recipientis. ¶Ex parte dantis considerandum est, vt id quod in eleemosynam dandum est, sit ei superfluum: non solùm quo ad suam personam, sed etiam quantum ad sibi cōmissos. Ex parte verò recipientis pensandum vt necessitatem habeat. Veruntamen cum vnus subuenire non valeat omnibus necessitatem habentibus, non omnis necessitas obligat, sed extrema. Sic itaque dare eleemosynam de superfluo ita accepto, est sub pręcepto, & dare ei, qui est in extrema neces-

[Margin: A; Deut. 6.; B; Philemon.; Luc. 1.; Luc. 6.; C; Luc. 11.]

D ſtate. Quamuis autẽ temporalia bona ſint poſſidentis, quãtum ad proprietatẽ: tamen quo ad vſum, eſſe debent eorum, qui de eorum ſuperfluo indigent ſuſtẽtari. Propter quod ait
Baſilius. Baſilius: *S*i fateris ea tibi diuinitus prouenifſe, an iniuſtus eſt deus res inequaliter nobis diſtribuens? Cur tu abundas & ille mendicat, niſi vt tu bonæ diſpẽſationis merita cõſequaris: ille autem patientię brauiis decoretur? Famelici panis eſt, quẽ tu detines, nudi tunica quam in conclaui conſeruas: diſcalceati calceus qui apud te marceſcit, indigentis pecunia quã poſſides inhumatam. Quocirca tot iniuriis afficis, quot per te dare valeres. Eſt autẽ grande periculũ his qui quotidie variis ac precioſis ciborũ ſe replent generibus, & modica largiuntur pauperibus. Propter quod ſubditur. *Filioli mei non diligamus*
E *mus verbo, neque lingua*, id eſt, non verbis duntaxat pulchris, blandis, doloſis, oſtẽdamus nos diligere proximos noſtros.
Hiere.9. Quẽadmodũ à Hieremia quoq; dicitur de quibuſdã: In ore ſuo pacẽ cũ amico ſuo loquitur, & occultè ponit ei inſidias.
Pſal.27. Et in Pſal. Qui loquuntur pacẽ cum proximo ſuo, mala autẽ in cordibus eorũ. *Sed opere*, id eſt, per actus virtuoſos, pios, & charitatiuos demonſtremus nos diligere proximos noſtros: vt per opera miſericordiæ tã corporalia quã ſpiritalia eis impendamus pro viribus. *Et veritate*, id eſt, ſyncera & recta intenſione hoc faciamus: nõ pro laude humana, aut commodo tẽporali, ſed ad omnipotẽtis gloriã ac honorẽ. Pro-
Mat.6. pter quod ait Saluator: Attẽdite ne iuſtitiã veſtrã faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis, alioquin mercedẽ nõ habebitis apud patrẽ. Et rurſus: Te, inquit, faciẽte eleemoſynã,
F neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua. Sit ergo in corde pura & recta intentio, non fraus aut vlla nequitia: cũ in Ec-
Eccle.6. cleſ. ſcriptum ſit: Anima nequã diſperdet illũ qui habet illam, & in gaudiũ inimici ſui dat illũ. Sit quoq; in ore ſyncera, nõ fallax aut ſimulata loquutio, cum in Prouerb. ſcriptum ſit:
Prou.17. Qui peruerſi cordis eſt, non inueniet bona: & qui vertit linguam ſuã, incidet in malũ. Sit item in opere fidelis ſubuẽtio. cũ ibidem Salomon cõteſtetur. Omni tẽpore diligit, qui amicus eſt, & frater in anguſtiis comprobatur. Quòd ſi quis nõ queat opere ſubuenire, debet animo cõdolere, & affectu ſupplere, quod nõ poteſt in effectu peragere. His itaque verbis hortatur S. Ioannes fideles ad opera pietatis. Quia vt iterum
Prou.21. in Prouer. habetur. Qui clauſerit aures ſuas ad clamorẽ pauperum

perum, clamabit, & non exaudietur. In Eccles. quoq; præcipi A *Eccl. 4*
tur: Eleemosynam pauperis ne defraudes, & oculos tuos ne trãsuertas à paupere, cor inopis ne affixeris, & ne protrahas datum angustiati. Rogationem cõtribulati ne abiicias, & ne auertas faciem tuam ab vllo egeno. Hinc Salomon ait: Benefacit animæ suæ vir misericors. Et rursus Prouerb. 15. ait: Per misericordiam & fidem purgantur peccata. Sed & dominus ait: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. *In hoc cognoscimus*, id est, per præfata charitatis pietatísque opera probabiliter scimus. *Quoniam ex veritate sumus*, id est, ex deo essentialiter vero ac veritate spiritaliter sumus renati, seu ejus gratiam gratum facientem adepti. Operatio nanque arguit formam. Per eadem etiã opera scimus quòd *Et in conspectu eius suademus corda nostra*, id est, B
mentes nostras rationabiliter secundum doctrinam scripturę instruimus, intentionem dirigendo ad deum, & ea cogitãdo ac mente reuoluendo, quæ sunt placita deo. Sic enim debet vnusquisque cor suum secundum scripturæ doctrinam coram deo suadere seu informare, vt vniuersa quæ agit, ex rectæ rationis procedant iudicio, & taliter fiant quòd placeant Deo. De hac salubri suasione in Ecclesiastico inducitur: Fi- *Eccle. 32.*
li sine consilio nil facias, & post factum non pœnitebis. Et Timotheo dicitur: Sine præiudicio (id est, præuio iudicio) *1 Tim. 5.*
nihil facias. Sic cor suum suadet, qui in summi iudicis præsentia se omnia agere, indesinentérque esse perpendit, cum *3. Reg. 17.*
beatissimo dicens Helia: Viuit dominus, in cuius conspectu *18.*
sto hodie. Et cum Psalm. Meditatio cordis mei in conspe- *Psal. 18.*
ctu tuo semper. Quæ suasio quàm fructuosa est, pandit idem C
dicendo: Seruaui mandata tua: & testimonia tua, quia om- *Psal. 118.*
nes viæ meæ in conspectu tuo. Hoc cordi suo suasit san- *Iob. 31.*
ctus Iob dicens: Nónne Deus considerat viam meam, & omnes gressus meos dinumerat? Cur autem debeamus corda nostra sic suadere, subiungitur, *Quoniam si reprehenderit nos cor nostrum*, id est, à propria conscientia redarguti fuerimus, eo quòd non recta intentione, prout deus requirit, egerimus bona, quæ egimus. *Maior est Deus corde nostro*, id est, sapientior, potentior, atque in infinitum perfectior. In spiritualibus quoque idem est, esse maiorem & meliorem, seu perfectiorem. Hinc Heliu loquitur: Deum homini non æquabo. Et iterum: Respondebo tibi, quòd maior sit Deus *Iob. 32.*

D homine. Suspice æthera, quòd altior te sit. *Et nouit omnia*, idcirco cordis nostri secreta eũ nõ valent latere. Propter quod debemus corda nostra coram eo synceriter suadere, informare, dirigere, cùm ipse per Hieremiã loquatur: Ego sum testis & iudex. Cui Iob vir sanctus fatetur: Scio domine, quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio. *Charissimi, si cor nostrũ non reprehenderit nos*, id est, de malo præsertim mortali peccato sibi non fuerit conscium post diligentem conscientiæ suæ discussionem, ita quòd nunquam peccauimus mortaliter, vel de præteritis peccatis per veram contritionem, confessionẽ, & satisfactionem sumus purgati instar Pauli dicentis: Nihil mihi conscius sum. Et denuò: Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. *Fiduciam habemus ad deum*, id est,

Iob.33. Hiere.29. Iob.24. 1.Cor.4. 2.Cor.1.

E dignè & efficaciter in Deo confidere possumus ac debemus, tanquam adoptiui filij ac fideles ministri ipsius. Talium namque Christianorum spes ad Deum & in Deo, est spes formata ac salutaris, ex gratia dei & bonis operibus prodiens: de qua loquetur Esaias: Qui sperant in domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas, vt aquilæ volabunt, & non deficient. *Et quicquid petierimus ab eo, accipiemus*, id est, quicquid ad salutem pertinens perseueranter rogauerimus Deum, accipiemus ab eo tempore opportuno. Nempe vt loquitur dominus: Oportet semper orare & non deficere. Et rursus ait, Si quid petieritis patrẽ in nomine meo, dabit vobis. ¶ In nomine etenim Saluatoris, videlicet Christi, precatur, qui pertinẽtia ad salutem, desuper obtinere conatur. Veruntamen Deus interdum differt petitionis impletionem: vt interim feruen-

Esa.40. Luc.18. Joan.16.

F tius diutiúsque orando exuberantius exaudiamur tempore suo, & ne ex facilitate exauditionis paruipẽdamus diuina charismata, eademq; perdamus: & per ingratitudinem ac recidiuationẽ damnabiliores reddamur. Si ergo cupimus exaudiri studeamus in primis vitam deo placentem habere: quia vt fertur in Ioãne, Peccatores deus non audit, sed si quis cultor est dei, & voluntatem eius facit, hunc exaudit. In Prouerbiis quoque asseritur: Qui declinat aures suas ne audiat legẽ, oratio eius erit execrabilis. Hinc subditur. *Quoniam mandata eius custodimus, &* pro id est, *Quæ sunt placita coram eo*, id est opera deo placentia *Facimus*. Ratio igitur exauditionis est virtuositas conuersationis, seu obseruantia præceptorũ. Ideo ait Propheta: Oculi domini super iustos, & aures eius in preces

Ioan.9. Prou.18. Psal.33.

cẽs eorum. Et Christus loquitur: Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint: quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis. Et quasi quæreremus quę sint dei mandata, adiecit. A *Ioan.15.*

Et hoc est mandatum eius, videlicet dei patris. *Vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi*, id est, in Christum vnigenitum patris. Vnde Christus ait Iudæis, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille. Et rursus loquens discipulis, Creditis (inquit) in deum, & in me credite: Consequens etenim est: vt qui credit in deũ, credat in Christum, quoniá Christus est verus deus. Imò tota superdignissima trinitas sicut est vna summa & incommutabilis veritas, ita est vnum fidei obiectum: Hinc alibi legitur, Qui non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti filij dei. *Et diligamus alterutrum* pro spiritali & infuso amore, qui charitas nuncupatur: quo deus proximúsque meritoriè ac syncerè diligitur deus propter propriam bonitaté, & proximus propter deú: vtpote quoniam hoc iussit, & quia ad dei imaginem est plasmatus, & propter adipiscendam beatitudinem quæ obiectaliter sumpta, deus est: formaliter verò cósistit in deo: & quoniam Christi sanguine est redemptus. *Sicut dedit mandatum nobis* dicendo: Dilige proximum tuum, sicut teipsum: Et rursus Christus disseruit: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. *Qui seruat mandata eius*, id est, charitatis impulsu omnia implet tempore congruo, quantũ spectat ad ipsum, & sibi possibile est. Népe (vt Iacobus dixit) quicunque totam legem impleuerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus. *In illo manet*, id est, deo per charitatem vnitus est, & in ipso tanquam in vltimo fine quiescit, atque per obedientiam ei adhæret. *Et ipse in eo*, id est, Deus etiam per fidem formatam & gratiá manet, habitat & quiescit in homine tali tanquam in throno ac templo, dicente Apostolo Paulo: Templum dei sanctum est, quod estis vos. Et iterum ait scriptura: Anima iusti sedes est sapiétiæ. Iustus igitur & obediens manet in deo tanquam in adiutore & protectore: deus verò manet in eo sicut in adiuto & protecto, & velut in vase misericordię suę. Deus ergo sit nobis domus, nosque simus domus dei: maneamus in eo, & maneat ipse in nobis: maneamus in eo, ne corruamus: maneat in nobis, vt nos cóseruet. Turris náque fortissima nomen domini: ad ipsam currit iustus, & exaltabitur. Idcirco orauit propheta: Esto mi

Ioan.6. *Ioan.14.* *Ioan.3.* *Gene.1.* B *Matth.22.* *Ioan.15.* *Iaco.2.* C *Sap.7.* *1.Cor.3.* *Prou.18.* *Psal.30.*

D hi in deum protectorem, & in domum refugij, vt saluum me facias. *Et in hoc scimus, quoniam manet in nobis, de spiritu quem dedit nobis*, id est, per cõditionem & infusioné spiritus sancti, quem deus pater nobis infudit ac dedit, & per liberalem elargitionem donorum spiritus sancti, agnoscimus deum patré, imò & totam superaltissimam trinitatem, habitare in nobis:
Act.2. quod sancti apostoli & alij multi in primitiua Ecclesia certitudinaliter cognouerunt, præsertim qui spiritum sanctum in signo visibili acceperunt, & simul cum illo genera linguarũ, & alia diuersa ac copiosa sumpserũt charismata. Alij verò fideles virtuosi per dilectioné spiritalem, & præceptorum obseruantiam efficacem, probabiliter cognouerunt & noscunt
Rom.5. quòd in ipsis maneat deus. Quia, vt Paulus fatetur, charitas
Titum 3. dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui
E datus est nobis: Qui rursum ad Titum loquitur, Apparuit benignitas dei per renouationem spiritus sancti quem effudit in nobis abũdè. Per hoc vtiq; copiosissimè & plenissimè innotescit charitas increata dei ad nos, charitásque creata infusa, per quam corda nostra inhabitat deus.

¶Explanatio IIII. Cap. *Charissimi nolite omni spiritui credere, &c.* ARTICVLVS SEXTVS.

Onsequẽter hortatur S. apost. Ioánes fideles, vt fidei cognitione sint circũspecti, puri, ac stabiles: quia in primitiua ecclesia abundabant hæretici catholicorum fidé euertere multipliciter
F laborátes. *Charissimi nolite omni spiritui credere*, id est, cunctis hominibus, seu vniuersis spiritibus per eorũ ora loquentibus, fidem præbere. Hoc enim periculosum, puerile & fatuum est, quum multi sint versipelles & callidi, maiórque hominum pars sit iniqua, fallax ac reproba: per quos etiam spiritus maligni frequenter loquũtur, inspirádo & instigando illos ad verba prauissima. Hinc in Ecclesiastico fertur:
Eccle.19. Qui citò credit, leuis est corde, & minorabitur. Et rursus, A fi-
Eccli.32. liis tuis caue, & à domesticis tuis attende. In prouerbiis quo-
Prou.14. que legitur: Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. *Sed probate spiritus, si ex deo sunt*, id est verba, & facta eorum, qui vobis loquuntur, sapiẽter discutite an rectæ fidei consonent, virtutibúsque cõcordent: quatenus per hoc

agnoscatis

agnoscatis an ex deo sint per imitationem veritatis atque vir- A
tutum. *Quoniam multi pseudoprophetæ*, id est, hæretici & sedu-
ctores, *Exierunt in mundum*, id est, inter fideles se miscuerũt,
& vndique sunt diffusi, ac plurimos deceperũt. Propter quod
Galatis scripsit Paulus: Miror quòd tam citò transferimini in *Galat.* 1
aliud euangeliũ. Et iterũ Corinthiis: Timeo ne sicut serpens 2. *Cor.* 11
seduxit Euã astutia, ita corrũpantur sensus vestri, & excidant *Gene.* 3.
à simplicitate quæ est in Christo Iesu. *In hoc*, quod subditur:
Cognoscitur spiritus Dei, id est, scitur quòd spiritus loquẽs per
hominem, sit spiritus fidelis, ac bonus ex deo existens, modo
prætacto. *Omnis spiritus, qui confitetur*, confessione fidei for-
matæ. *Iesum Christũ in carne venisse*, id est, verbum patris æter-
num esse veraciter incarnatum, & in carne assumpta inter ho- B
mines visum, ac conuersatum: iuxta illud: Verbũ caro factum *Ioan.* 1
est, & habitauit in nobis. Et Baruch: Posthæc in terris visus *Baruch.*
est, & cũ hominibus conuersatus. *Ex deo est*, per fidei veri-
tatem ac gratiam, ita quòd est verè fidelis, deóque placitus: si-
cut & Paulus testatur: Corde creditur ad iustitiam, ore autem
confessio fit ad salutem. Propter quod in Euangelio loquitur
Christus: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confite-
bor & ego eum coram patre meo. Hæc quippe confessio in-
cludit charitatem, & alia necessaria ad salutem. Huius autem
oppositum docuit Marcion hæresiarcha, & postmodum Ma-
nichæus, dicentes Christum non esse, veraciter, sed phantasti-
cè incarnatum. *Et omnis spiritus qui soluit Iesum Christum*, id C
est, qui aliquid dicit contrariũ veræ fidei quæ habetur de Chri-
sto, vt Ebiõ & Cherintus, Nestorius, & Photinus, qui Christi
deitatem negabant. *Ex deo non est*, per imitationem veritatis,
nec placet deo, nec ex inspiratione diuina est loquens. Schis-
matici quoque & impij Christiani, quantum in ipsis est, Chri-
stum soluunt: quoniã eius iustitiæ vnitati, seu ecclesiasticæ in-
tegritati & diuinis præceptis repugnant. *Et hic est Antichristus*
id est, talis hæreticus & peruersus Christo contrarius, Anti-
christíque typus, dicitur Antichristus per similitudinem & ty-
picam præfigurationem, & quantum ad nominis interpreta-
tionem. *De quo* Antichristo *Audistis, quoniam venit, & nũc
iam in mundo est*, id est, Antichristũ venisse audistis, & aliquo
modo sic est. Istud suprà tertio articulo præhabitum est, ple-
niúsque expositum. *Vos ex deo estis*, per spiritalem regenera-
tionem, & veritatis ac bonitatis imitationem atque amorem,

D vt frequenter expositum est. *Et vicistis eum*, videlicet Antichristum seu mũdum; id est, Antichristi erroribus mundíque vitiis per veram fidem & sanctam dilectionem hucúsque Deo vos adiuuante præualuistis. *Quoniam maior est qui in vobis est, quàm qui in mundo*, id est, deus seu spiritus sanctus per dona gratiæ suæ in vestris cordibus habitans, sapientior est atque potentior spiritu maligno, qui in mundanis regnat hominibus, & hæreticorum possidet corda. *Ipsi de mundo sunt*, id est, hæretici ac scelerati & reprobi, sunt de numero hominũ mundanorum atque carnalium. *Ideo de mundo loquuntur*, id est, de carnalibus delitiis, mundanis diuitiis, temporali honore, ac E proprio commodo. Sed & sapientum seculi huius, videlicet philosophorum & hæresiarcharum dicta & scripta reuoluũt, allegant, & per ea suos probant errores. Delectabilia quoque mundi & carnis concesserunt discipulis suis, vt plures per hoc sibi allicerent: Hinc Augustinus lib. de vtilitate credendi: Hæreticus, inquit, est qui alicuius commodi temporalis intuitu, & maximè gloriæ principatus sui gratiâ, falsos, recentes, fideíque contrarios errores gignit, aut sequitur. *Et mundus eos audit*, id est, mundani homines libenter audiunt tales, quia loquuntur eis placentia. De quibus ad Timotheum loquitur Paulus, quòd ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus, & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Vnumquodque enim applaudit simili sibi. F Ideo sicuti qui ex Deo est, verba Dei audit: ita qui ex diabolo & de mundo sunt, verba mundana atque vaniloquos hilariter audiunt. Imò & verba huiusmodi vana, erronea, & lasciua libenter frequentérq; proferunt: Quia vt ait Saluator, Ex abundantia cordis os loquitur. Iuxta hũc modum asserit dominus: Ego dedi eis (puta discipulis meis) sermonem tuum, & mundus eos odio habuit: quia de mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. *Nos ex deo sumus*, id est, nos fide & opere Christiani ex Deo sumus per charitatem gratiámque renati. De quibus princeps apostolorum loquutus est: Vos genus electum, regale sacerdotium, gẽs sancta, populus acquisitionis. *Qui nouit deum*, agnitione formata per fidem viuam ac sapientiæ donum, *Audit nos*, id est, Euangelicæ prædicationi intentus est, & obedit. Est autem & quædam informis cognitio Dei, quæ est actus fidei nudæ seu naturalis vel acquisitæ scientiæ. De qua veritas protestatur.

Augu. *2. Timo. 2.* *Joan. 8* *Marc. 2* *Luca. 6* *Ioan. 17* *1. Pet. 1.*

statur. Seruus qui cognouit voluntatem domini sui & non fa- A
cit, plagis vapulabit multis: Et Paulus ad Titũ, dicunt se nosse Lucæ.12
deum factis autem negant. *Qui non est ex deo*, id est, qui non Titum.1
est per gratiam regeneratus ab eo, nec prædestinatus. *Non audit nos*, id est, prædicationi nostræ non acquiescit finaliter, quamuis forsitan acquiescere videatur ad tempus. Vnde loquutus est Christus ad patrem: Nõ pro mundo rogo, sed pro his Ioan.17
quos dedisti mihi de mundo. Et alibi, Qui intrat per ostium, Ioan.10
pastor est ouium, & oues vocem eius audiunt: alienum autem non sequuntur, quia non nouerunt vocem alienorũ. *In hoc cognoscimus spiritum veritatis, & spiritum erroris*, id est, per id quod dixi, scilicet per audire nos, & per non audire nos, discernimus inter spiritum vera docentem & inter spiritum fal- B
sa docentem. Similiter inter discipulum seu auditorem veritatis, & inter discipulum seu auditorem falsitatis: quia qui audit nos, bene docet, bene discit, & bene viuit. Idcirco in ipso est spiritus veritatis, siue per spiritũ veritatis intelligatur spiritus sanctus, siue anima rationalis veritati inhærẽs atque obtemperans. Qui autem nõ audit nos, nec bene docet, nec bene discit, nec bene viuit: ideóque in eo est spiritus erroris, puta diabolus ad errorem instigans. De quo ad Corinth. cõscriptum est: Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, vt 1. Cor.4
non fulgeat eis illuminatio Euangelii gloriæ Christi. Spiri- Mat.4.
tus quoque erroris accipi potest anima errori subiecta. Denique qui catholicè credunt, nec tamen obediunt Christo iubenti, vt diligant inimicos & odientibus benefaciãt, iniurian- C
tibúsque ignoscant, imò dicunt se hæc implere non posse: isti non audiunt Christum nec eius apostolos, estque in eis spiritus erroris, & ex diabolo sunt atque de mundo, imò infideli- Roma.13
bus deteriores probantur: quoniam domini sui voluntatem scientes, eam non exequuntur. *Charißimi diligamus inuicem* frequenter repetit istud, quia qui proximum diligit, legem impleuit. Et *Quia charitas ex Deo est*, est enim virtus theologica, virtutum dignissima, à Deo per creationem infusa, & supernaturalis similitudo increati amoris, qui per appropriationẽ dicitur Spiritus sanctus. *Et omnis qui diligit*, deum ac proximos *Ex deo natus est*, quia per gratiam gratum facientẽ in esse spiritali, deiformi, supernaturali, ad promerendum condigno, est constitutus. Charitas quoque est spiritalis & supernaturalis vita animæ ac participatio admiranda diuinæ increa-

D tæque vitæ. *Et cognoscit deum*, per fidem formatam & sapientiæ donum, quæ charitati in vita præsenti inseparabiliter sunt connexa. Imò quicunque habet charitatem, habet septem dona spiritus sancti secundum aliquem gradum: & quantò plus crescit in charitate, tantò plus crescit in eis. *Qui non diligit*, spiritali amore. *Non nouit deum*, agnitione formata, salutari, meritoria, iam præfata. *Quoniam deus charitas est*. Non pro eodem accipitur charitas modò vt paulò ante, quando dictũ
1. Cor. 7. est, Charitas ex deo est. Ibi enim accipitur pro charitate creata, infusa: hîc verò pro charitate increata, quæ deus est, qui dicitur charitas, sicut & sapientia. Nec credendum quòd charitas, qua immediatè deum & proximum diligimus, sit charitas
E increata seu Spiritussanctus: sicut Magister sentẽtiarum puta-
Baruch. 3. uit, in hoc ipso deceptus: Imò sicut deus perficit intellectum per habitum fidei, hoc est per fidem habitualem: sic perficit voluntatem per habitum charitatis, & per habitum illum mouet eam ad meritorios actus. *In hoc apparuit charitas Dei in nobis*, id est, per beneficium istud inenarrabile deus pater manifestauit increatam dilectionem suam ad nos, seu quàm vehementer dilexit nos. Deinde exprimitur beneficium istud. *Quoniam filium suum vnigenitum misit in hunc mundum*, id est, incarnari & inter homines conuersari voluit. *Vt viuamus per eum*, id est, merito sanctissimæ conuersationis ac acerbissimæ passionis Christi mundemur à vitiis, virtutibus impleamur: Sicque per gratiam in præsenti & per gloriam in futuro, spi-
Ioan. 10. ritaliter, fœliciter, æternalitérque viuamus. Propter quod as-
F serit Christus: Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. Venit etiam Christus, vt per eius salutarem doctrinam & exemplarissimam vitam viuamus, iuxta eas iugiter conuersando. *In hoc est charitas*, id est, per hoc amor dei ad nos innotescit. *Non quasi nos dilexerimus deum*, antequam nos dilexit, quia tunc amor Dei ad homines non videretur purè gratuitus. Imò cum amor dei æternus sit & causa omnis boni creati, non potuit amor hominis dei præuenire amorem aut caussare eundẽ: sed econtrà æternus dei amor præuenit nos. Propter quod subditur, *Sed quoniam ipse prior dilexit nos*. Diligere siquidem est alicui bonum velle. Cùm ergo omne bonum naturæ, omne donũ gratiæ, omne munus gloriæ à diuina fluat voluntate liberè operante, constat quòd amor dei increatus
Roma. 8. sit causa effectiua totius boni creati. *Et misit filium suum propitiationem*

pitiationem pro peccatis nostris, id est, satisfactorem pro eis & sal A
uatorem humani generis. Hinc alibi fertur: Sic deus dilexit
mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui cre- *Ioan.* 3
dit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Et Paulus:
Proprio, inquit, filio nō pepercit: sed pro omnibus nobis tra
didit illum. Hæc est misericordissima ac gratiosissima præuen
tio Dei. De qua ad Romanos inducitur: Commendat cha- *Roma.* 5.
ritatem suam in nobis deus, quoniam cùm adhuc peccato-
res essemus, Christus pro nobis mortuus est. *Charissimi si*
pro quia *Deus dilexit nos*, tam eminenter, vt dictum est. *Et
nos debemus alterutrum diligere*, id est, mutuò charitatiuè amare,
conformando nos deo in hoc ipso pro posse. Et quoniā deus
id præcepit, cuius præcepto tantò prōptiùs obedire debemus B
quantò gratiosius nos prædilexit: & quò ampliùs nō pro suo
commodo, sed nostra salute id iussit. Si verò prædictis obiicia
tur, quòd Saluator testatur: Ipse, inquiēs, pater amat vos, quia
vos me amatis. Respōdetur quòd coniunctio illa, quia, dicit *Ioan.* 16
ibi causam à posteriori seu signum diuini amoris ad nos. *Deū
nemo vidit vnquam*. Hoc idem alio loco Ioannes habet: cui il- *Ioan.* 1
lud Iob contrariari videtur: Omnes homines vident deum. *Iob.* 36
Christus quoque ait Philippo apostolo: Qui videt me, videt *Ioan.* 14
& patrē. Sed apostoli viderūt Christum, ergo & patrē. Præ- *August.*
terea, secundū Augustinū super Genesim, & in lib. de vidēdo *Exod.* 13.
deū Moyses magister Iudæorum, & Paulus gentium doctor, vi *2. Cor.* 12.
derunt deū in hac vita per speciem. Respondetur, quòd mu-
tiplex est visio. Vtpote corporalis, secundum quā deus nequa C
quam visibilis est in suæ deitatis natura: quæ est superpurissi-
ma & supersimplicissima in infinitum præ omni mente crea-
ta. Secunda est visio imaginaria, qua sancti prophetæ deū vi-
disse leguntur: non vtique in suæ deitatis essentia, quæ omnē
imaginem interiorémque sensum infinitè transcendit: sed in
subiecta creatura, forma seu specie, intelligendi sunt deum vi-
disse. Nam & Iacob patriarcha angelo viso dixit. Vidi domi-
num facie ad faciem. Tertia est visio intellectualis, & ista est *Gene.* 32
multiplex. Nā quædam est à posteriori, & cognitio rei quan-
tum ad quia est. Sícque deum in vita ista, intellectu videmus,
tam per fidem quo ad ea quæ naturalem rationem excedunt,
vt est trinitas personarū: quàm per naturalē philosophicám-
que scientiam, quantùm ad ea quæ per naturalem possunt ra-
tionem cognosci, vt quòd vnus est, verus & summus de⁹ per-

D fectus, æternus, omnium causa, &c. Alia est visio intellectualis à priori, seu cognitio ac intuitio rei in seipsa, & quantũ ad quid est. Et hæc rursus est duplex. Vna, qua res tam perfectè cognoscitur, sicut ex sua natura cognoscibilis existit, quæ cognitio propriè comprehensiua vocatur: sicque à nullo creato intellectu deus videri potest, etiam nec ab anima Christi. Imò hoc modo sibi soli visibilis ac comprehensibilis est deus, cum ipse sit infinitæ actualitatis & intelligibilitatis. Propter quod à solo intellectu infinitæ capacitatis & perspicacitatis hoc modo visibilis comprehensibilísque consistit. Vnde hoc modo vnaquæque diuina & increata persona seipsum & aliá quamlibet videt & comprehendit. Infinitum autem à finito E sic videri comprehendique nequit: quia quod ita videtur, totum ac totaliter intra videntis terminos continetur, nec eius capacitatem transcendit. Porrò alia est visio intellectualis quantum ad quid est, qua licet res in seipsa clarè ac immediatè conspiciatur: non tamen plenè comprehenditur, quia non tam perfectè cognoscitur sicut ex sua natura cognoscibilis est. Sícque beati in patria vident deum: quæ visio, extensiuè loquendo, comprehensio appellatur: vnde beati, comprehensores dicuntur. Sic autem nullus potest in hac vita deum videre, viuendo vita sensitiua, humana. Propter quod deus ait ad Exod. 33 Mosen: Non videbit me homo & viuet. Idcirco hi, quibus in seculo isto datum est supernaliter per omnipotentiam creatoris deum videre hoc modo per speciem siue essentiam, pro F illo tempore seu momento non erant viuentes vita sensitiua humana: sed intellectuali duntaxat, atque diuina. Erant enim in maxima abstractione ab omni virium inferiorum actu, pœnitus mente suspensi ad deum. Nec potest deus ita videri per intelligibilem formam creatam, quoniam omnis talis forma seu species à clara & immediata repræsentatione diuinæ essentiæ deficit infinitè. Propterea in tali visione, diuina essentia menti creatæ vnitur loco intelligibilis formæ: non tamen per inhæsionem, sed cohæsionem & repræsentationem. Sic igitur deum nemo vidit vnquam. Nihilominus *Si diligimus inuicem*, spiritali non carnali amore. *Deus in nobis manet*, quia per fidem formatam, charitatem infusam, & gra-1. Ioan. 2 tiam gratum facientem animas nostras inhabitat. *Et charitas eius in nobis perfecta est*, quantum ad ea quæ sunt de necessitate salutis, prout istud suprà plenius fuit expositum. *In hoc*

intelligimus

intelligimus, quoniam in eo manemus & ipse in nobis, quoniam de A
Spiritu sancto suo dedit nobis, hoc est, quod in fine præcedentis
capituli dictum est, atque expositum. Ibi etenim dictum est:
In hoc scimus, quoniam manet in nobis de spiritu quem de- 1. *Ioan.* 3
dit nobis. ¶ Dicitur autem Deus pater dedisse apostolis cæterísque fidelibus de spiritu sancto, non quod partē spiritussancti, qui simplex & indiuisibilis est, eis contulerit: sed quia diuersa charismata de spiritu sancto manantia, eis largitus est. Iuxta quem modum Deus dixit ad Mosen, Auferam de spiritu, qui in te est, & dabo senioribus, & cætera. ¶ Præterea si probabiliter cognoscere cupimus, an spiritum sanctum per gratiam habeamus, interiora nostra examinemus, an diuina impleamus præcepta, an vniuersa vitemus peccata mortalia,
an inimicos quoque cordialiter diligamus, an coram Deo ti B
moratè nos iugiter habeamus: si charitatis accendamur affectibus, & zelo diuini honoris atque communis vniuersorum salutis, carnalia & terrena despicientes. *Et nos vidimus & testificamur, quoniam pater misit filium suum saluatorem mundi.* Gloriosi nanque Apostoli corporalibus oculis Christum Dei filium inter homines cōuersantem viderunt, eiúsque deitatem per fidem aliquo modo nouerunt: sed & per miracula, & va-
rios supernaturales affectus. Quibus loquutus est Christus: *Titum.* 11.
Beati oculi, qui vident quæ vos videtis. Beatissimus quoque *Mat.* 13
Ioannes Christi interfuit passioni, idcirco de omnibus istis *Lucæ* 10
potuit testimonium ferre. Vnde Christus apostolis loquens: *Ioan.* 19
Et vos, inquit, testimonium perhibebitis, quia ab initio me- *Ioan.* 16
cum estis. Denique Christo secundum vtranque naturam, cō C
petit esse mundi saluatorem. Quia secundum deitatem competit ei, tanquam efficienti & principali causæ salutis, qui solus efficienter & per creationem dona gratiæ in præsenti lar
gitur, & dona gloriæ in patria impartitur. Idcirco apud Esa- *Esa.* 45
iam testatur: Deus iustus, & saluans non est prętter me. In O- *Oseæ* 13.
sea quoque: Ego dominus Deus tuus, & saluator nō est præter me. Secundum humanitatem verò assumptam conuenit Christo esse humani generis saluatorem, tanquam mediatori & satisfactori, & tanquam instrumentali ac meritoriæ causæ: quoniam suæ sanctissimæ cōuersationis passionísque merito pro peccatis omnium satisfecit, Deum placauit, ei genus recōciliauit humanum, & gratiam ac salutem promeruit no-
bis. Propter quod scriptum est: Non misit Deus filium suum, *Ioan.* 3

D in mundum, vt iudicet mundũ, sed vt saluetur mundus per ipsum. *Quisquis confessus fuerit, quoniam Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo.* simile huic est, quod asserit Christus: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Et sicut illud de fide formata, sic istud de actu huiusmodi fidei est intelligendum. Quemadmodum enim duplex est fides, informis, scilicet, & formata: sic duplex est confessio fidei.

Marc.16.

¶ Insuper de triplici confessione fit mentio in scripturis. Vna est actus pœnitentiæ, & vocatur confessio propriæ culpæ. De qua Iacobus: Confitemini, inquit, alterutrum peccata vestra. Secunda est actus latriæ, & vocatur confessio laudis diuinæ. De qua Christus ait, Confiteor tibi pater domine cœli & terræ. Tertia est actus fidei, de qua agitur modò, & vocatur cõfessio credendorum. De qua Paulus apost, ait: Corde creditur ad iustitiã, ore autẽ cõfessio fit ad salutẽ. Qui

Iacob.5. *Roma.10.* *Gal.5.*

E itaque cõfessione fidei formatæ, seu per dilectionem operantis, confitetur quòd Iesus est vnigenitus, naturalis, æternusq; filius dei patris patri consubstantialis & coæqualis, deus Trinitas manet in eo per gratiam, & ipse in deo per fidem & subiectionem salubrem. Vnde ad insinuãdum inenarrabilitatem & æqualitatẽ filij dei ac patris sui æterni, Salomõ ait: Quod nomen eius, & quod nomen filij eius, si nosti? *Et nos cognouimus*, quòd pater misit filium suũ saluatorẽ mundi. Ad quod præfigurandum, Ioseph qui fuit in multis euidens Christi figura, vocatus est à Pharaone Saluator mũdi. *Et credimus charitati, quam habet Deus in nobis*, id est, verum credimus, ꝙ deus pater tantam ad nos habeat charitatem, ꝙ filium suum pro-

Prou.10. *Gene.41.*

F pter nos misit in mũdum, & tanta nobis per eũ beneficia est largitus, tamque copiosè & multipliciter dilectionem suam nobis ostẽdit, per quem & adoptauit nos sibi in filios. iuxta illud ad Ephesios, Deus prædestinauit nos in adoptionẽ filiorum per Iesum Christum, voluitque vnigenitũ filium suũ pro adoptiuorũ filiorũ mori salute, quemadmodũ ad Hebr. habetur. Decebat eum propter quẽ omnia, & per quẽ omnia qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eorum per passiones consummari. Amplius, discipulus iste quẽ diligebat Iesus charitatis visceribus totus pereffluens & succensus, charitatem in ista epistola non cessat repetitis vicibus comendare, atque ad eam nos exhortari, Vnde & cõsequenter eam in tantum collaudat, vt dicat, *Deus charitas est*, quod

Ephes.1. *Hebr.2.* *Ioan.19.*

paulò

paulò antè expositum est. Denique, teste Anselmo, quicquid A
absolutè loquendo melius est in esse seu haberi quàm deesse, *Epistola.*
hoc cõuenit deo & est ipsemet de9: omni tamen impfectione
quá habet in rebus creatis, exclusa. Charitas auté, virtus, sanctitas, sapiétia, sciétia, pulchritudo, dulcedo, fœlicitas, & cõsimilia sunt huiusmodi: ideo cõpetunt deo, & prędicantur de eo: nó auté fides, spes, opinio, & cętera. quia in sua ratione imperfectionem includunt. Deus est ergo charitas, id est, pura & superessentialis dilectio. Diligit enim in primis seipsum, deinde & alia in quantum aliquid suæ bonitatis participant. Cui sapiens dicit: Diligis omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ fecisti. Suntque idem in deo, diligens, dilectio, & dilectum, & voluntas cui dilectio competit. Charitas quoque secundum se est nomen absolutum & essentiale, toti supergloriosissimæ Trinitati & vnicuiq; increatæ personæ conueniens, ita quòd tota trinitas adoráda est vna charitas, sicut & vna sapiétia. Nihilominus sicut sapientia appropriatur filio, quia est emanatio intellectus, id est, verbũ ab intellectu procedens. Propter quod ea quæ ad intellectum pertinent, ei appropriantur aut propria sunt, vtpote ars, sapientia, verbũ, exemplar, idea, splendor, imago. Sic spiritui sancto appropriatur charitas, quoniam spiritus sanctus est emanatio voluntatis, id est, amor spiratus à voluntate patris filiíque emanás. Propter quod ad voluntatem spectantia ei appropriantur, aut propria nuncupantur, vt charitas, nexus, pax, osculũ, suauitas, donum, communio, gaudium. *Et qui manet in charitate, in Deo manet*, hoc verum est, siue de increata, siue de creata charitate intelligatur. Cũ enim Deus sit substátialiter charitas, cõstat, ꝙ qui manet in charitate increata ei finaliter adhærédo, manet in Deo qui est charitas ipsa. Similiter qui manet in charitate creata, quæ est admirabilis & supernaturalis participatio increatæ charitatis, manet in Deo: quia per eam coniungitur & cohęret ei, vt summo bono finíque vltimato. *Et Deus* manet *In eo.* Deus enim est in omnibus per essentiam, præsentiá, & potétiá: atque in Christo per hypostaticá vnionem quo ad personá filij, in iustis verò per charitaté & gratiam. Deinde ponit effectũ & signũ charitatis istius infusæ. *In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum*, id est, charitas dei existés in nobis perfecta esse cognoscitur per hoc. *Vt fiduciá habeamus in die iudicij*, id est, diem iudicij tá vniuersalis quàm

Margin notes: *Sapien. 11* / *1. Corin. 1.* / B / C

D particularis, quo statim post mortem iudicandi sumus, fiducialiter seu bona conscientia expectemus, confidentes ꝙ tūc beatitudinem consequemur. Charitas nanque contra terrorem iudicij confidentiam donat, quoniam amor aduentum amati facit optare. & de eius præsentia gloriari. Ideo loquēs Saluator de signis terribilibus iudicium præcessuris disseruit.

Luc.21. His fieri incipiētibus, leuate capita vestra, quia appropinquabit redemptio vestra. Veruntamen nullus quantumlibet iu-

August. stus & feruens debet esse nimis securus, quum asserat August. Erunt tunc securi, qui modò non sunt securi: & iterum, tunc timebunt, qui modò timere nolunt. Charitas autem immoderatum & angustiantem timorē iudicij tantò plus tollit, quantò ipsa plus crescit, synceriórque efficitur. *Quia sicut ille est,*

E *& nos sumus in hoc mūdo*, id est, per charitatē in tantū Deo assimilamur, ꝙ sicut ipse est in cœlo ex sua charitate & pietate bonis & malis, gratis & ingratis, in seculo isto bona multa impendens, videlicet necessaria victui, conseruationem vitæ, angelorum custodiam, solis ac lunæ obsequium, elementorū seruitutem & vsum, ita & nos in seculo per charitatem amicos aduersarióśque diligimus, pro persequentibus deprecamur, & bona pro malis rependimus. Quod cum nos experimur implere, possumus horam iudicij fiducialiter præstolari.

Mat.5 Hinc monet Saluator: Diligite inimicos vestros, benefacite

Luc.5. his qui oderunt vos, & eritis filij altissimi: quia ipse benignus est super ingratos & malos. *Timor non est in charitate*, id est, timor seruilis, in quantum seruilis, non est charitati coniun-

F ctus: non enim stāt simul timor purè seruilis, & charitas. Quia qui solùm seruiliter Deum timet, nō amat eum: nec habet iustitiæ zelum, sed quantum in se est habet voluntatem peccandi: & si à peccato retrahitur, hoc non est ex Dei intuitu & amore, nec zelo iustitiæ, sed formidine pœnæ: quæ formido causatur ex priuato amore, ideo subditur. *Sed perfecta charitas foras mittit timorē*, id est, seruilem pauorē excludit. Quoniam vitat malum, non vt non puniatur, sed ne Deum offendat, aut inhonoret. Quælibet autem charitas excludit illum seruilem timorem qui simul cum charitate stare non valet. & damnationē meretur. Nihilominus aliqui motus minuti illius seruilis timoris cum charitate imperfecta possunt misceri. Sicut & aliarum passionum mortaliúmque culparum primi motus veniales existētes, meritoriis actibus sępe miscētur.

Charitas

Charitas verò perfecta seruilé timorem habet omnino exclu A
dere. Et tātò integrius eum excludit, quantò est perfectior.
Imò in viris perfectis nō rarò sic crescit, feruet & inualescit,
vt malint sua peccata puniri, quā dei offensam manere inultā.
Ideo subiungitur. *Quoniam timor pœnā habet*, id est, timor ser
uilis secundū ꝙ talis pœnā & condemnationem meretur, nō
in quantum malum culpæ deuitat, sed quia non facit hoc ex
dei amore & zelo iustitiæ, sed dūtaxat punitionis horrore,
ex infecta radice: quia videlicet amat malum culpæ. Omnia
autem simili ordine diuini amoris ponere obligamur atque
ad dei referre honoré. Idcirco si quis ex solo seruili timore
pateretur morté pro fide: nihilominus dānaretur. Quod &
Pau. Apost. apertè insinuás. Si tradidero, inquit, corpus meū 1. *Cor.* 13.
ita vt ardeā: charitatem autem non habuero, nihil mihi pro B
dest. *Qui autē timet non est perfectus in charitate*, si hoc intelliga
tur de timore seruili aut carnali seu mundano, difficultatem
nō habet. cū illi sint timores culpabiles: & si sint prædominā-
tes, cū charitate non stant. Timor verò purè naturalis, qui &
passione instante fuit in Christo, est in se indifferens: sicut & *Mat.* 16.
cæteræ affectiones purè naturales. ¶ Est autem adhuc duplex
timor laudabilis, puta initialis & filialis. Timor initialis est
quo culpa vitatur, partim timore pœnæ, partim amore dei &
zelo iustitiæ: potéstq; timor ille esse cum charitate. nō autem
in charitate perfecta vt tali: quia inquantū aliquid seruilita-
tis sortitur, à perfecta charitate eiicitur. Idcirco qui timet ini
tiali timore, non est perfectus in charitate, inquantum initia-
liter timens. Porrò timor filialis castús & sanctus est, quo ma C
lum culpæ vitatur solùm eo respectu, ne piissimus & amátis-
simus pater cœlestis offendatur, inhonoretur, eiúsque grātia
amittatur aut elongetur à metuente. Hunc sanctum timoré,
reuerentialem, pudicum, perfecta charitas nō solùm non eii-
cit, sed parit, nutrit, conseruat, imò quantò quis purius atque
ardentius diligit deum, eò amplius hoc timore metuit eum.
De quo in lib. Sapien. multa conscripta sunt. Vt est illud: Ti-
mor domini super omnia se posuit. Timor domini corona *Eccle.* 25.
iustitiæ. Beatus cui datū est habere timoré domini. Nihil dul *Eccle.* 1.
cius, quàm timere deum. Sapiens in omnibus metuit. Et Salo *Eccle.* 25.
mon: Timor domini fons vitæ, vt declinet à ruina mortis. *Eccle.* 23.
Nos ergo diligamus deum, quoniam ipse prior dilexit nos, hoc pau- *Eccle.* 18.
lò ante expositū est, & ostensum, ꝙ amor dei ad nos est causa *Prou.* 14.

D omnis boni in nobis. ¶ Vna itaque ratio diligendi deum est, quoniã ipse primò amauit nos. Quemadmodum enim arduũ est odientem diligere: sic pręamantem non redamare, prorsus improbum ingratissimúmq; consistit. Est quoq; perfacile eũ diligere à quo quis scit se diligi, & in amore esse præuentum. Idcirco quãtò hoc facilius adimpletur, tantò iniquius negligitur. Alia atque potissima ratio deum amãdi, est pura & infinita bonitas eius. Tertia, est collatio beneficiorũ eius. Quarta, promissio ac præparatio futuræ fœlicitatis. *Si quis dixerit, quia diligo deum: & fratrem suum*, id est, proximum quemcũq; siue amicum siue aduersarium *Oderit, mendax est*, in verbis & factis, quoniam contra veritatem doctrinæ loquitur, & cõtra veritatem iustitiæ operatur. Iam enim frequenter præha-
E bitum est quòd amor dei & proximi inseparabiliter connectuntur: præsertim cum eadẽ sit charitas habitualis qua deus
Mat.22. proximúsq; diligitur. Iterum dictum est, quòd nemo diligat
Rom.13. deum, nisi qui eius obseruat mandata. Cùm ergo deus præcipiat proximos diligi, qui non diligit proximum, non implet dei præceptum: ergo nec diligit eũ. Rursus proximus est via & medium diligẽdi dominum deum. Propter quod sequitur. *Qui enim non diligit proximum suum quem videt, deum quem non videt, quomodo potest diligere?* quasi dicat, nemo potest. ¶ Sed huic obiici potest, quoniam deus ex seipso incomparabiliter amabilior est cunctis hominibus, ergo visio proximi non est necessaria ad dei habendum amorem. Respondetur, ꝙ multæ sunt causæ dilectionis. Vtpote bonitas rei, quæ est ratio obiectalis amandi. Item similitudo quæ incitat ad amorem. Bene-
F ficentia quoq; atq; communio, & item propinquitas. Sed cognitio est causa dilectionis, tanquam via ad eam deducens. Cũ igitur proximus sit nobis notior, similior & propinquior quàm deus, & quantum ad hæc, prius ad diligẽdum nobis occurrat: idcirco sanctus Ioannes prætacto vtitur argumẽto: & quoniam quantum ad ista facilius est proximum amare quã deum. Nõ autem vult dicere, ꝙ proximus sit amabilior deo. *Et hoc mandatum habemus à deo, vt qui diligit deũ, diligat & pro-*
Matth.22. *ximum suum.* Vnde cum Christus dixisset: Diliges dominum deum tuũ ex toto corde tuo, &c. statim adiecit: Diliges proximum tuum sicut teipsum: non quidem æqualiter, quia post deũ debet homo præcipuè amare seipsum: sed similiter vtpote spiritaliter & propter æternam obtinendam salutem. Ecce sæpissimè

sæpissimè repetit gloriosissimus iste Christi discipulus, fraternæ dilectionis præceptum. Idcirco illud tantò diligétius obseruemus, tantò perfectius impleamus, quantò frequétius ab ipso repetitur, & quantò nobis ab ipso seriosius inculcatur. A

Declaratio quinti cap. *Omnis qui credit.*

ARTICVLVS SEPTIMVS.

Artes diuinæ legis duæ sunt, videlicet testimonia & mádata. Testimonia, pertinent ad credéda: mádata ad agenda. Postquá ergo iam antè beatus Apostolus disseruit de mandatis, nunc specialiter loquitur de testimoniis seu credédis: quauis aliqua inserat de præceptis, sicut & antè quædam inseruit de credendis. *Omnis qui credit* fide formata, id est, charitate boníſque actibus decorata. *Quoniam Iesus est Christus*, id est, ꝙ Iesus Nazarenus sit Christus in lege Mosi & prophetis promissus. *Ex deo natus est* per regenerationem baptismalé, vt quidam exponunt. Quæ expositio non habet vniuersaliter veritatem, quoniá multi martyres sine baptismate decesserunt: nisi per regenerationem baptismalem intelligatur baptismus non solùm fluminis, sed etiam flaminis ac sanguinis. Est itaq; taliter credens ex deo natus, per charitatis & gratiæ infusionem, per veritatis imitationem, & virtutum amorem. Deniq; Machometus infœlix in Alchorano suo frequéter fatetur, quod Iesus Nazarenus sit Christus seu Messias in lege promissus, quod item Iudæi dispersi & capti sunt eo quòd Iesum pro Christo non acceperunt, sed contra diuinitaté Christi blasphemias euomit multas. *Et omnis qui diligit eum qui genuit*, id est, deum patrem. *Diligit eum qui natus est ex eo*, id est, vnigenitum filium eius, cùm pater & filius sint vnum & idem summum & inuariabile bonú, nec vna persona diuina & increata sine alia infuso amore diligi possit: cùm sint vnus, verus, simplex, & omnipotens deus. Vel sic: Omnis qui diligit eum qui genuit, id est, creatorem altissimum, qui homines spiritaliter regenerauit per sacramenta, & verba cœlestia gratiarúmque dona, iuxta quod scriptum est: Voluntariè genuit nos verbo veritatis. Diligit eú qui natus est ex eo, id est, quélibet christifidelem. Qui enim veraciter diligit deum, diligit & pertinentes ad eum, membra, ministros, aç milites Christi. Huic expositioni sequentia consonant verba. *In hoc cognosci-* C *Iaco.1.*

D *mus, quoniam diligimus natos dei*, id est, proximos nostros à deo regeneratos, eiúsque filios adoptiuos. *Cum deum diligamus & mãdata eius faciamus*, quia (vt dictũ est sæpe) amor Dei & proximorũ dilectio inuicẽ se includũt inseparabiléſq; consistũt, nec verè diligit deũ nisi qui ei & eius obedit vicariis. De
Luc.10. quibus ait: Qui vos audit me audit, & qui vos spernit me spernit. *Hæc est enim charitas dei*, id est, in hoc cõsistit, hoc exigit, per hoc quasi per effectum & signum manifestatur & innotescit, *Vt mandata eius custodiamus*, qui enim syncerè diligit deũ, honorat eum, & voluntatem suam voluntati ipsius conformat ac subdit: cum amicorum sit eadem velle & nolle. Pro-
Ioan.14. pter quod Christus loquitur: Si diligitis me, mãdata mea ser-
Ibidem. uate. Itémque: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit.
E *Et mandata eius grauia non sunt*, videtur quòd imò, cùm Chri-
Mat.7. stus protestetur: Quàm angusta porta & arcta via quæ ducit ad vitam, & pauci inuenient eam. Denique valde diffici-
2.Cor.10. le est concupiscentias carnis, passiones, & vitia superare. Difficillimum quoque videtur, intellectum in captiuitatem redigere ad credendum incomprehensibilia illa, quæ in Euangelica lege credi iubentur: Et respondendum, quòd diuina pręcepta non sunt grauia duplici ratione. Primò, quia virtutes de quarum actibus dantur præcepta, sunt ex sua natura suaues & conuenientes, habéntque delectationes synceras actibus suis annexas. Secũdò, ex adiutorio dei, qui per dona gratiæ, præsertim per charitatem, hominem sic confortat, inflãmat, & consolatur, vt ei dulcescat via salutis & obseruantia
F præceptorum: imò cum ingenti alacritate & gaudio illa ad-
Psal.118. impleat. Propter quod ait Propheta: In via testimoniorum
Ibidem. tuorũ delectatus sum, sicut in omnibus diuitiis. Et, Viá mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Iterúmq; hortatur: Seruite domino in lætitia. Tertiò, ex inæstimabili magnitudine præmij desuper promissi: cuius respectu omnis labor & omnis difficultas & pœna vitæ præsentis est tanquã
Gregor. momentum. Propter quod dicitur: Consideratio præmij mi-
2.Cor.4. nuit vim flagelli. Paulus quoque ad Corinth. Id, inquit, quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus ope-
Mat.11. ratur in nobis. Hinc ait Saluator: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Iugum enim meũ suaue est, & onus meum leue. Quartò, mandata euangelicæ legis

legis leuia sunt ob suam paucitatem, comparatione præce- A
ptorum Mosaicæ legis, quæ multitudine sua erant onus tam
graue: vt princeps dicat Apostolorum: Quid tentatis deum, *Act.15.*
imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neq; pa
tres nostri, neque nos portare potuimus? Nempe vt Rabbi
Moses scribit, tot erãt in lege præcepta quot sunt dies in an-
no, & quot sunt ossa in homine, ita quòd horum par extitit
multitudo. Porrò difficultas implendi præcepta cõsurgit ex
nostra infectione, & hostium impugnatione, ac obiectorum
valida motione, aliísque causis diuersis. Cõsequenter subdi-
tur vna causa, cur præcepta sint leuia, *Quoniam omne quod na-* *Epist.*
tum est ex deo, id est, omnis fidelis ex deo per charitatẽ & gra-
tiam regeneratus, *Vincit mundum*, id est, auxilio charitatis &
gratiæ, imò & fidei Christianæ (vt statim subiungitur) supe- B
rat tentationes & impugnationes hominum mundanorum,
tyrannorum, & philosophorum: qui Christianos variis mo-
dis à fide auertere sunt conati. Mundum etiam vincit, qui di-
uitias, delitias, vanitates, prauitates, honores mundi non affe *Gala.6.*
ctat: sed omnia talia aspernatur, cũ Apost. Paulo dicẽs: Mihi *Philip.3.*
absit gloriari, nisi in cruce domini mei Iesu Christi. Et, Om- *Gala.5.*
nia arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam. *Et hæc est*
victoria, quæ vincit mundum, fides nostra, id est, fides catholica *Hebr.1.*
per dilectionem operans, est virtus per quam vincimus mun-
dum: iuxta illud Hebr. Sancti per fidem vicerunt regna. Per
fidem nanque cognoscimus imminẽtia nobis bella atq; peri-
cula, dei quoque præsidia nobis parata, & atrocitatẽ, & for-
titudinem, ac multitudinem hostium nostræ salutis. Sicq; fi- C
des nos dirigit in pugnando, in orando ac resistendo. Nam
& ipsa est fundamentum virtutum & efficaciæ tantæ, vt asse- *Mar.9.*
rat veritas: Omnia possibilia sunt credenti. Ideo princeps
Apost. locutus est: Diabolo resistite fortes in fide. Et ad Eph.
habetur: Accipite armaturam dei, vt possitis resistere in die
malo, induti loricam iustitiæ: in omnibus sumentes scutũ fi-
dei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere,
& galeam spem salutis, & gladiũ spiritus, quod est verbũ dei.
orantes omni tempore in spiritu. *Quis est autem qui vincit mũ-*
dum, nisi qui credit, fide formata? *Quoniam Iesus est filius dei*,
id est, naturalis, vnicus, consubstantialísque filius patris æter-
ni. Talis enim nec philosophicis argumentis, nec tyrannicis
infestationibus cedit ac vincitur, nec mundi blãdimentis nec

D aduersis deiicitur, quandiu sic credit. Ait hoc loco Albertus: Quemadmodum corporaliter pugnans, indiget quatuor armorum generibus, scilicet gladio ad percutiendum, scuto ad se defendēdum, forti societate ad pręmuniendum, & veritate, id est, iusta causa ad præliandum: sic Christianus contra mundum ac reliquos suę salutis aduersarios pugnans, indiget primò pro ense, habere charitatis feruorem. Secundò, pro scuto, fidei confortationem. Tertiò, pro societate diuinum angelicúmque auxilium. Quartò, pro veritate seu causa, Christi veram confessionem. *Hic est qui venit per aquam & sanguinem Iesus Christus*, id est, ad nostram redemptionē processit, & eam efficit per aquam baptismatis, & sanguinem sui corporis quem in cruce fudit pro nobis. Christus nanque sacramē-

Ioan.19.
Mat.3.

E tum baptismi instituit, & baptismum à præcursore accipiens tactu suæ sanctissimæ carnis vim regeneratiuam præstitit aquis: atque à merito suæ passionis omnia sacramenta suas sortiuntur virtutes. Hinc loquitur Paulus: Christus per sanguinem crucis suæ pacificauit, siue quæ in cœlis sunt, siue quæ in terra. Et rursus Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea, mundans illam lauacro aquæ in verbo vitæ. In Apocalypsi quoq; habetur: Christus dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Denique cùm vnus militū lancea latus Christi aperuisset, continuò inde exiuit sanguis & aqua. Vnde de latere Christi sacramenta Ecclesiæ dicuntur fluxisse, quia videlicet vim sanctificandi inde suscipiunt, & ita quo ad hoc venit in aqua & sanguine. *Non in aqua so-*

Coloss.1.
Ephes.5.
Apo.1.
Ioan.19.

F *lùm, sed in aqua & sanguine*, hoc additur ad differētiam sancti Ioannis Baptistæ, qui venit in aqua solùm: qui baptizauit corpora aquis, sed sanguinē suum pro mūdi non fudit peccatis, nec animas lauit à vitiis. Vel ideo additur hoc, quoniā Christus non solùm dignatus est propter nos baptizari, vt suæ carnis attactu aquis vim regeneratiuam præstaret: sed & sanguinem suum pro nostra fudit salute. Porrò secundum Bernard. in serm. istud est additum ad differentiam Mosi, qui venit in aqua tantùm, à qua nomen ei est impositum. *Et spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas*, hoc enim spiritusS. testatus est ante Christi passionem, & post eam. Ante passionem, scilicet cū baptizatus fuisset à beatissimo Ioan. baptista. Iuxta illud: Factū est Iesu baptizato & orante, apertū est cœlum, & descendit spiritus sanctus corporali specie, sicut columba

Mat.3.
Luc.3.
Ioan.1.
Exod.2.
Luc.2.

lumba in ipsum, & vox de cœlo facta est. Tu es filius meus di- A
lectus. Porrò Christus secundum quòd deus, est verè substan-
tialiter verus & veritas. Propter quod ait: Ego sum via, veri- *Ioan. 14.*
tas, & vita. Et quia per modũ intellectualis emanationis pro-
cedit à patre, veritas ei appropriatur, vt dictũ est plenius pau-
lo ante. Rursus post passionem, in die Pentecostes, & dein-
ceps spiritus sanctus per Apostolos testificabatur idipsum, &
per tam supernaturalem Apostolorum illuminationem, in- *Act. 2*
flammationem roborationem, aliáque mirabilia quæ appare-
bant in eis & fiebant per eos, luce clarius demonstrauit, quòd
Christus sit veritas, cuius vniuersa promissa tam verissimè &
supernaturaliter implebantur. Hinc post cœnam dixit in ser-
mone Apostolis illud: Cũ venerit paracletus, quem ego mit-
tam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille *Ioan. 15.*
testimonium perhibebit de me. Nec solùm spiritus sanctus id B
protestatur, *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cœlo, pa*
ter, verbum, & spiritus sanctus, id est, tota superessentialis & su
perdignissima Trinitas in cœlo empyreo specialiter habitás,
præstat coram omni cœlesti militia testimonium, quòd Chri
stus sit veritas: quia declarat Trinitas adoranda cunctis cœle-
stibus ciuibus semetipsam, & qualiter verbum procedit à pa-
tre & spiritus sanctus ab vtroque, iuxta illud in Psalmo: In lu- *Ibidem.*
mine tuo videbimus lumen. De quo testimonio loquitur
Christus patri: Clarifica me tu pater apud teipsum, claritate
quam habui priusquam mundus esset. Et rursus: Pater quos *Psal. 53*
dedisti mihi, volo vt videant claritatem meam, quam dedisti *Ioan. 17.*
mihi. *Et hi tres vnum sunt,* quoniam tres superbenedictæ & C
superuenerandæ personæ sunt, vna essentia, vnus deus, vnum
vniuersorum principium, & vnus omnium vltimus finis: v-
num summum bonum: vnum plenæ fœlicitatis obiectum, quo
solo fruendum est. Diuinitatis quippe natura nequaquam
potest multiplicari, sed est numero vna in tribus: & quicquid
absolutè competit Deo, toti Trinitati, singulísque personis
commune est, & vnum in tribus. Propter quod loquitur
Christus: Ego & pater vnum sumus. Superexcellentissimæ *Ioan. 10*
quoque Trinitatis personalem distinctionem essentialemque
vnitatem Christus pandit dicens: Docete omnes gentes, ba- *Matt. 28.*
ptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. *Et tres*
sunt, qui testimonia dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis, id est,
in militanti ecclesia, spiritus vtpote rationalis anima Christi,

D aqua quoque & sanguis quæ de eius latere profluxerũt in cruce, contestantur quòd Christus sit verus ac veritas in eo, quod dixit se esse non solùm dei vnicum filium, sed etiam hominem
Ioan.19 verum, Palpate, inquiens, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Vel, Tres testimonium dant in terra, quia in sacramento baptismi est spiritus viuificans, aqua abluens, & sanguis Christi virtualiter operans & emundás, per quæ patet veritas Christi. De quo deus dixit Io-
Luca.24. anni Baptistæ: Super quem videris spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. *Et hi tres vnum sunt*, id est, vnum habent effectum, & in eiusdẽ veritatis manifestatione conueniunt. Deinde ostenditur irre-
E fragabilis certitudo fidei Christianæ. *Si*, pro quia, *Testimoniũ hominũ accipimus*, hoc dupliciter potest intelligi. Primò, quòd in rebus & causis humanis testimonium hominum efficax re-
Deut.17 putatur: quemadmodum scriptum est: In ore duorũ vel trium
Matth.18. testium stabit omne verbum. Secundò, quòd testimoniũ san-
2.Cor.15 ctorum hominum, vtpote prophetarum de Christo prænunciatum, iudicatur idoneum, *Testimonium Dei maius est*, id est, testimonium Dei patris de Christo prolatum præclarius est: sicut & deus pater omni homine consistit sublimior, cuius testimonio falsum subesse non potest. *Quoniam hoc est testimonium, quod maius est*, omni testimonio humano, *Quia testificatus est de filio suo*, id est, testimonium quod pater perhibuit filio in baptismo & transfiguratione, dicens: Tu es filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, maius est testimonio homi-
F num. De quo testimonio etiam dictum est à Petro: Accepit, inquit, à deo patre honorem & gloriam, voce delapsa ad eũ huiuscemodi à magnifica gloria, Hic est filius meus dilectus.

Qui credit in filium dei, testimonium dei habet in se, id est, testimonio Dei patris assentit, & operatur in eo testimonium illud salubrem credulitatem, dum modo iuxta fidei exigentiam conuersetur. Credere autem in filium Dei est, per fidem charitate formatam & actiones virtutum in Christum Dei vnigenitum tendere. *Qui verò non credit in filium, mendacem facit eũ*, id est, deum patrem, quantum in se est, facit seu esse ostendit, mendacem & testem fallacem. *Quoniam non credit in testimonio, quod testificatus est deus de filio suo*, dicens: Tu es filius meus
Luca.13 dilectus, &c. Nec possunt se excusare infideles dicendo, quòd
Matth.13. pater non dixit hoc: quia per infinita miracula soli omnipo-

tenti

tenti deo possibilia, interim vberrimè est ostensum, quòd euágelica lex in qua hoc, continetur sit verè à deo, & ipsum euágelium recitans hoc sit omni veritate plenissimum. Testatus est quoque deus pater de filio suo per sanctos prophetas, Dauid, Esaiam, Hieremiam, Micheam, Danielem, ac alios. Deinde per sanctos Apostolos & Euangelistas, quorum doctrinam per copiosissima ac præclarissima confirmauit miracula. Similiter per martyres gloriosos, quos in suis passionibus & ante ac postea magnificis honorauit prodigiis. Deinde per alios innumerabiles sanctos, confessores, doctores prædicatores, prælatos: quorum doctrinam & sanctitatem per signa admiranda ac abundantissima declarauit & approbauit. Sed & per miracula ab ipsomet Christo peracta pater testimoniũ præbuit ei. Propter quod loquitur Christus: Opera quæ dedit mihi pater quæ facio, testimonium perhibét de me. Et denuo: Si non facio opera Dei, nolite credere: si autem facio, & si mihi non creditis, operibus credite. Ad hæc magnum gloriosum, & iucundum est, quòd etiam istis diebus deus sublimis & benedictus tot & tanta operatur miracula ad sanctorum suorum promotionem, ad fidei roborationem, ad consolationem Ecclesiæ, ad confusionem omnis plebis incredulæ, imò ad suiipsius gloriam & honorem. *Hoc est testimonium*, id est, intentio, fructus & finis testimonij prainducti: quia ad hoc deus pater istud de filio suo testatus est, quatenus hoc credendo vitam obtineamus beatam. ideo subditur, *Quoniam vitam æternam dedit nobis deus*, id est, vitam gloriæ præstitit nobis modò in spe, in causa, præmio & radice, in inchoatione, prælibatione, ac arra seu pignore. Aeternam enim beatitudinem nobis promisit, vitam gratiæ quæ pignus est vitæ gloriæ, communicauit: charitatem, quæ nunquam excidit infundit. actus meritorios condonauit, futuræ suauitatis concessit prægustum. Hinc etenim contestatur: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et Paulus: Dedit, inquit, nobis pignus spiritus. Itémque: Gratia Dei vita æterna. Et rursus loquitur Christus: Hæc est voluntas patris mei qui misit me, vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Vel sic: Hoc est testimonium, quod scilicet nos Apostoli perhibemus de Christo, quoniam vitam æternam dedit nobis deus per Christum, quia hanc Christus sua passione promeruit nobis. *Et hæc vita*, id est, æter-

A B C

Ioan. 5 *Ioan. 15* *1. Cor. 13* *Matt. 5.* *2. Cor. 1* *Roma. 6* *Ioan. 6*

D na fœlicitas, *In filio eius est*, id est, per fidem & gratiam filij
Ioan.14 Dei acquiritur, quemadmodum ipse fassus est: Ego sum via,
Act.4 veritas, & vita. Nemo venit ad patrē nisi per me. Vnde in Actibus princeps Apostolorum fatetur: Non est nomen aliud sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.
Ioan.11. Et rursus asserit filius Dei: Omnis qui credit in me, non morietur in æternum. Vel hæc vita in filio eius est, quia in vi-
Ioan.17 sione diuinitatis filij dei, vera beatitudo obiectiuè consistit, prout ipse ait: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum deum, & quem misisti IESVM CHRISTVM. Hinc ipse vni-
Ioan.14 genitus cultori suo pro præmio pollicetur: Qui diligit me,
Psal.90 manifestabo ei me ipsum. Et pater in Psalmo: Longitudine, inquit, dierum replebo eum, & ostendam illi salutare meum.
E Potest & ita exponi: Hæc vita in filio eius est, quia æterna beatitudo in filio Dei est secundum plenitudinem infinitam, inquantum est deus: atque secundum naturam assumptam fuit in eo participatiuè præ omnibus sanctis ab exordio incarnationis. Quia ex tunc anima CHRISTI fuit in plenissima
Ioan.5 fruitione diuinitatis. Hinc idem ait: Sicut pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso.
Qui habet filium Dei, id est, is in quo filius Dei per fidem & gratiam habitat: ita quòd habet filium Dei vnigenitum sui cordis habitatorem, iuxta quod Paulus Apostolus ait: De-
Ephes.1 us pater det vobis secundum diuitias gloriæ suæ habitare CHRISTVM per fidem in cordibus vestris, *Habet vitam æternam*, id est, beatitudinem sempiternam iam habet in spe,
F prout dictum est plenius. Vnde filius loquitur patri: Sicut de-
Ioan.17 disti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitā æternā. Vel habet vitā æternam, quoniā ipsemet filius est essentialiter, secundum quod deus, vita æterna: sicut pro-
Ioan.11 fitetur: Ego sum resurrectio & vita. *Qui non habet filium*, modo prætacto, *Non habet vitam*, quia nec vitam gratiæ habet in præsenti, nec vitam gloriæ habebit in futuro: nisi conuertatur ad CHRISTVM. *Hæc scribo vobis, vt sciatis*, per fidem illuminatam certitudine adhærentiæ & experientia prælibationis futuræ iucunditatis, *Quoniam vitam æternam habetis, qui creditis in nomine filij Dei*, id est, in CHRISTVM vnigenitum patris æterni, qui ait: Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet. Itaque nomen filij Dei sumitur hîc
Ibidem pro nomine

pro nomine nominato, puta pro ipso Dei vnico filio. Et de A
fide formata intelligenda sunt ista. Ex hac autem fide oritur
confidentia magna ad deum, ideo subiungitur, *Et hæc est*
fiducia quam habemus ad deum, quia quodcunque petierimus, ab eo,
Secundum voluntatem eius, id est, secundum beneplacitum
Dei, vtpote piè & salubriter ad ipsius honorem & nostram sa
lutem, *Audit nos*, si perseuerantes petamus, *Et scimus quo-*
niam audit nos, quicquid petierimus, maximè si pro nobisipsis
oremus, quia non semper exaudiuntur deuoti pro aliis. Hanc
spem, imò certitudinem atque scientiam exauditionis diui-
næ, CHRISTVS in euangelio nobis copiosissimè inculca-
uit. Ait nanque: Omnia quæcunque orantes petitis, credi- *Marci.11.*
te, quia accipietis, & venient vobis. Alibi quoque: Petite
& dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur *Matth.7.*
vobis. Omnis qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & pul- B
santi aperietur. Et denuo ait: Si vos cum sitis malis, nostis *Lucæ.11*
bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester cœ-
lestis dabit spiritum bonum petentibus se? Cùm enim ad su-
pernaturalem beatitudinem creauerit nos, & præcepta cœ-
lestia dederit nobis: quam beatitudinem sine donis gratiæ
eius promereri adipiscíque non possumus, & quæ præcepta
sine eisdem implere nequaquam valemus: nullum relinqui-
tur dubium, quin paratissimus sit, quantum in se est, gratia-
rum charismata nobis tam necessaria, distribuere nobis. Da-
bítque ea si ritè petamus. Præterea cum à nobis pater ap-
pellari dignetur, haud dubium quin paterna pietate subue- *Malac.1*
nire & exaudire paratus sit. Insuper ipse qui ad orandum nos C
exhortatur, séque exauditurum promittit: vtique libenter ex-
audiet, cum tam infinita sit pietas, liberalitas, veritásque ipsi-
us. Postremò ipse superbenignissimus deus, qui etiam non ex-
oratus tanta benificia nobis largitus est, qui tam charitatiuè
præuenit nos, qui ingratis ac perfidis tot bona largitur: fi-
delibus & deuotis ipsum inuocantibus vt oportet, non de-
erit. Sed tantum regem ac dominum cum omni humilita-
te, subiectione, & reuerentia exorare necesse est. Propter
quod Moses protestatur: Cum quæsieris dominum deum
tuum, inuenies eum: si tamen toto corde quæsieris eum, & *Deut.4*
tota tribulatione animæ tuæ. Et ipsemet Christus: Oportet,
inquit, semper orare, & non deficere. Potissimè verò exau- *Lucæ.8*
diri cupiétes aduertant & impleant quod loquitur dominus:

D Cùm ſtabitis ad orandum, dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquem: quod ſi non dimiſeritis, nec pater veſter dimittet vobis peccata veſtra. *Scimus quoniam habemus poſtulationes quas poſtulamus ab eo*, id eſt, certi ſumus, quòd petitionum quas deo offerimus effectum ſeu exauditionem ſortiemur ab eo, iuxta ſenſum prætactum. Vel ſenſus eſt, quòd orationes quas deo offerimus, non ex proprio ſenſu, ſed ex diuina inſtructione accepimus. Quid enim & qualiter debeamus orare, Chriſtus in Euangelio docuit, & inter cætera dixit: Sic ergo orabitis: Pater noſter qui es in cœlis, ſanctificetur nomen tuum, &c. Ideo loquitur Paulus: Quid oremus ſicut oportet, neſcimus: ſed ipſe ſpiritus orat pro nobis, id eſt, exorantes nos facit. Conſequenter ſanctus Apoſtolus inter peccata diſtinguit, & qualiter circa diuerſos peccatores diuerſimodè nos habere debeamus, exponit. *Qui ſcit fratrem ſuum peccare peccatum non ad mortem, &c.* Locus iſte difficilis eſt, qui primò ſic poteſt intelligi. Qui ſcit proximum ſuum venialiter peccare, quod non inducit mortem animæ in præſenti, nec mortem æternæ miſeriæ in futuro, *Petat*, id eſt, pro illo oret, *Et dabitur ei vita*, id eſt, ad eius inſtantiam dabitur remiſſio talis culpæ, *Peccanti non ad mortem*, id eſt, venialiter peccanti. Quemadmodum enim venialia difficulter vitantur, ſic faciliter dimittuntur: vtpote oratione dominica, confeſſione mutua, correptione & correctione fraterna, pœnitentia aſſidua, aſperſione aquæ benedictæ, ingreſſu Eccleſiæ, pectoris tunſione, charitatis feruore, remiſſione illatæ iniuriæ, exercitatione operum miſericordiæ.

Marci.11 — *Matth.6.* — *Roma.8* — E — *Peccata venialia quibus mediis deleantur.*

F Secundò exponitur ſic: Qui ſcit fratrem ſuum peccare peccatum non ad mortem, & non continuare peccata vſque ad mortem incluſiuè: petat pro illo, & exaudietur. Nam talis vitam gratiæ obtinet, & vitam gloriæ conſequitur: Quia non manet in vitiis vſque in finem vitæ præſentis, in qua eſt tempus, locus, ac ſtatus merendi ac demerendi. Non tamē poteſt de aliquo certitudinaliter ſciri abſque reuelatione, an ante mortem verè pœniteat: alioquin ſciretur eſſe in charitate. Sed ideo ſanctus Ioānes hæc dicit, vt agnoſcamus, quòd pro illo fruſtra oramus qui in vita præſenti non pœnitet: ſed abſq; contritione decedit. Tertiò exponitur ſic: Qui ſcit fratrē ſuum peccare peccatum non ad mortem, id eſt, non facere irremiſſibile peccatum: vt ſunt peccata in ſpiritum ſanctum, quæ irremiſſibi-

irremissibilia asseruntur, quæ quia difficulter & vix dimittun- A
tur, & finalis impœnitentia nunquam dimittitur: petat pro il-
lo, & exaudietur: non quòd semper oratio fusa pro taliter
peccante exaudiatur, sed quia spes exauditionis est, & quan-
doque exauditio fiat pro illo. *Sed est peccatũ vsque ad mortẽ,*
non pro illo dico vt roget quis, si hoc de finali impœnitentia, seu
de quocunque mortali vsque ad mortem cõtinuato, & per
contritionem non deleto, intelligatur, certum est quòd pro
defuncto in tali facinore nõ sit orandum. Si autem de quo-
libet peccato in spiritũ sanctum intelligatur, sensus est, quòd
valde difficulter quis exaudiatur pro ita peccante. Ideo dici-
tur pro illo non esse rogandum, non vt nequaquam oretur,
cum de nullo sit penitus desperandum: sed ad insinuandum B
quàm difficulter impetretur à deo venia talis peccati. Iuxta *Mat.12.*
quem sensum Christus in Euangelio loquitur: Si quis blas- *Marc.3.*
phemauerit in spiritum sanctum, non habet remissionem in *Luc.12.*
præsenti seculo neque in futuro. Hinc subditur, *Omnis iniqui-*
tas peccatum est, id est, culpa mortalis, cum sit transgressio le-
gis diuinæ, *Et est peccatum ad mortem*, quod tripliciter accipi
potest, sicut tactum est. Quasi dicat: Non omnẽ culpam mor-
talem voco peccatum ad mortem. Vel sic: Omnis iniquitas,
id est, omnis non æquitas, seu quantumlibet modicus ab æ-
quitate recessus, peccatum est, ad minus veniale: & est pecca-
tum ad mortem, id est, mortale peccatum ad infernalem tra-
hẽs interitum. *Scimus quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat,*
sed generatio Dei conseruat eum, hoc est, quod suprà tertio hu-
ius epist. cap. dictum est: Omnis qui natus est ex deo, non pec- C
cat: quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest pecca-
re: quoniam ex deo natus est, quod ibidem satis reor exposi-
tum. Et quod ibi dicitur semen, hîc generatio nominatur. Ge-
neratio enim dei, id est, spiritalis renouatio in baptismate seu
pœnitentia facta, seu gratia ibi infusa, cõseruat eum in bono
& præseruat à vitio, quantum ex se est: ipse tamen se potest à
deo propria libertate auertere. *Et malignus non tangit eum*, in-
quantum ex deo natus est, & gratia confortatus. Quia vt ta-
lem, nõ potest eum ad peccatũ impellere: sed vt defectibilem,
fragilem, ac liberi arbitrij existentem, potest eum tentare, su-
perare seu tangere, *Scimus quoniam ex deo sumus*, hoc suprà ex-
positum est. Apostoli quippe certitudinaliter se esse in chari-
tate nouerunt, cæteri verò catholici ac deuoti probaliter

D sciunt hoc. *Et mundus totus in maligno positus est*, id est, mũdani carnalésque homines diabolo sunt subiecti, vitiísque inuolu ti, & malæ libidinis igne succensi: quia in talibus abundant
Psal.13.52 peccata: de quibus ait propheta: Omnes declinauerunt, simul
Osea.4. inutiles facti sunt. Vnde in Osea habetur: Non est veritas, & non est misericordia, & non est scientia dei in terra. Maledictum, & homicidium, mendacium, & furtum & adulterium inundauerunt. *Et scimus quoniam filius dei venit*, id est, per incarnationis mysterium in inferiorem hunc mundum ingressus
Ioan.16. est. Sicut ipse ait: Exiui à patre & veni in mundum. *Et dedit nobis sensum*, id est, sapientiam salutarem, & euangelicæ legis doctrinam, *Vt cognoscamus verum deum*, per quem hoc loco intelligitur pater æternus. Nam subditur *Et simus.* per fidem & charitatem *In vero filio eius*, id est, in vnigenito, naturali &
E coæterno ipsius filio Iesu Christo, qui in vnitate personæ est deus & homo. Venit itaque filius dei, vt cognoscamus verum deum per fidem viuam & illuminatam, & per sapientiæ donum in vita præsenti, deinde clarè per speciem in regno cœlesti. *Hic*, verus filius dei, *Est verus deus*, veritate naturæ, ita ꝙ vera diuinitas est in eo non participatio quædam, sicut in aliis qui in scripturis dij vocãtur. *Et, vita æterna*, est enim essen
Ioan.14. tialiter viuens, & vita, veritas, sapiẽtia, ac diuina essentia. Por
2.Cor.1. ro patre filióque expressis, intelligitur superbenedictus & adorandus spiritus sanctus, patris ac filij amor, osculum & amplexus. O quanta fuit infœlicium hæreticorum insania: qui contra hanc lucidissimamprotestationem tanti Apostoli, di-
F uinitatem Christi negare impiissimè præsumpserunt. Quanta etiam fuit væsania Machometi, qui licet in Alchorano testetur Christum fuisse summum sapiẽtissimumque prophetã: non tamen admittit vt filius dei aut deus dicatur, sed purum fuisse hominẽ reprobus ille mentitur. *Filioli custodite vos à simulacris*, i. idolis ac idololatriis, atque ab omni auaritia, quæ
Colos.3. idolorum est seruitus: ab hæreticorum quoque figmentis, qui de deo patre & filio eius ac spiritu sancto non id senserunt ac docuerũt, quod pater & filius & spiritus sãctus sunt: sed quod ipsi maledicti eos esse finxerunt. Simulacra quoque sunt vana phantasmata, cogitationes inutiles, phantasticæ ac stolidę apprehensiones, somniorũq; obseruationes. A quibus omnibus nos custodire debemus, & syncerè atq; catholicè de deo vno ac trino sentire, salubria cogitare, sapiẽtialibus meditatio

nibus & considerationibus immorari, ac dominũ maiestatis A
immensæ totis præcordiis iugiter venerari. *Amen* id est, sic est, & ita fiat. Ad laudem & gloriam creatoris omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus.

D. Dionysij Carthusiani in secundá B. Ioannis Apostoli Epistolam.

ENARRATIO. B

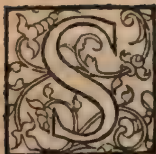

SANCTVS Ioannes in præinducta epistola instruxit fideles in generali, núc instruit quasdam personas in speciali. Porrò sensus huius compendiosæ epistolæ in præhabita sententiosa epistola pro maxima parte est habitus, ideo immorari non congruit. *Senior Electæ dominæ.* Vt recitat Beda, quidam dixerunt præsentem epistolam & sequentem non esse Ioannis apostoli: sed alterius presbyteri nomine Ioannis, vt infra plenius referetur. Sed nunc ecclesia communiter tenet, quòd sit Ioannis apostoli: quod etiam ex stylo, ac sensu, & simili sermonis charactere satis videtur. ¶ Vocat autem beatus Ioannes se seniorem, quia iam erat prouectæ ætatis: & ratione sui officij, quoniam nomen senioris, episcopis quoq; propter grauitatem sapientiæ maturitatísque congruit. Vnde tunc rectores ecclesiarum propter discretionem & morum maturitatem Senes appellabãtur. Propter quod vt antè iam patuit, princeps Apostolorum in prima sua canonica, pastoribus loqués: Seniores (inquit) qui in vobis sunt, obsecro. Itaq; senior iste Ioannes Apostolus, omnium qui in Asia præerant Christianis, præcipuus scribit, *Electæ dominæ.* Hæc nanque veneranda & sancta matrona, cui tám reuerenter scripsit tantus apostolus, vocabatur secundũ expositores Electa. Quod nomen illi optimè competebat, quoniá vtique valde electa erat à deo: quam in præsenti epistola sanctus Ioannes de multis commédat, si-

C *Cõtra eos qui duas has epistolas alterius duxũt Ioannis cuiusdã presbyteri*

D cut patebit *Et natis eius* id est, filiis eius non solum carnis propagatione, sed & virtutum imitatione. Nam & proles eius atque familia erant, & ita etiam spiritalem matrem se eis exhibuit, & quòd parentes suis tenentur impendere filiis, vt poto educationem, instructionem, correptioné & castigationem exhibuit eis, *Quos ego diligo in veritate* id est, vero & spiritali amore. Sciebat siquidem tantus Apostolus se esse in charitate, imò & in charitate perfecta. *Et non ego solus, sed & omnes qui nouerunt veritatem*, id est, vniuersi fideles, qui Euangelicę legis ac fidei veritatem, Christum quoque qui summa est veritas agnouerunt, diligunt istos. Fuit nanque domina ista nobilis ac famosa cum sobole sua, & hospitabat ac sustentabat credentes ac ministros ecclesiæ. Ideo omnes boni fideles,
E ad quos fama eius peruenit, eam ac sobolem eius amabant. Cur auté amabant eam & natos eius, subiúgitur. *Propter veritatem, quæ permanet in vobis*, id est, propter veram Dei notitiam atque iustitiæ æquitaté & vitæ synceritatem. Fuit enim in istis veritas triplex, videlicet veritas vitæ, veritas doctrinę, veritásq; iustitiæ. *Et vobiscum erit in æternum*, quia post hanc vitam fuit in eis veritas ista, & in æternú manebit in eis multò perfectius, quàm fuit in vita præsenti. Népe quod hîc nouerunt per fidem, in cœlo contemplantur per speciem. In cœlo quoq; est perfecta iustitia ac veritas vitæ falsitate impermixta: quoniam sancti secundum extremum posse suum Deo intenti sunt, honorificentiámque impendût, nec quippiá culpæ eorum vitæ miscetur. *Sit vobiscum gratia* gratificans, quę
F est qualitas supernaturalis, essentiam rationalis creaturæ immediatè perficiens, & eam in esse deiformi ad promerendum idoneo ponés, vt magni describunt doctores. *Misericordia*, id est, pia assistentia Dei in omnibus, & remissio culpæ ac cõseruatio gratiæ. *Et pax* pectoris in præsenti, quæ pax est trãquillitas internæ ordinationis, & quies mentis in Deo. Pax quoque ęternitatis in futuro, quæ est pax plena semper in actu, & gaudium prorsus imperturbatum. Pax etiam temporis est optanda, vt cum omnibus habeatur cõcordia bona, & quietam ac trãquillam vitam agamus in omni pietate. *A deo patre, & Iesu Christo filio patris*, Pater enim & filius sunt vnum effectiuum principium gratiæ, & omnis boni creati. Propter quod ait filius: Quæcunque facit pater, hæc & filius similiter
Ioan.5. facit. Et ita per verba hæc, diuinitas filij insinuatur: eo quòd

dona ista dicũtur esse à filio sicut à patre,& idem intelligen- A
dum est de spiritu sancto. Totius etenim superpræstantissimę trinitatis est vna essentia,vna potestas, vna indiuisaque actio ad extra. Et tota trinitas est vnus deus,vnus creator & rector ac dominus vniuersorũ. Sit itaq; vobis pax à patre & filio. *In veritate & charitate*,id est per hoc quod estis & statis in veritate doctrinę ac fidei Christianę,atq; in charitate dei & proximorum,& vt proficiatis in istis. *Gauisus sum valde*, gaudio spiritali in domino. *Quoniam inueni de filiis tuis*,id est,aliquos filiorum tuorum. *Ambulantes in veritate.* Vel inueni de filiis,id est,hoc de eis cognoui,quòd sunt ambulantes in veritate,id est,in fide catholica,morum sinceritate atque iustitia conuersantes ac proficientes, non in tenebris ignorantiæ ac
peccatis, non in simulatione ac calliditate viuentes. De B
hoc autem est bonis prælatis cõsolatio valde pręcipua,quòd eorum subditi virtuosè fructuoséque viuunt,cũ eos tam spiritualiter ament. *Sicut mãdatum accepimus à patre*,id est,deo trinitate omnium creatore. *Et nunc rogo te domina, non quasi mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio*, hoc inquam rogo, & hoc est mãdatum quod ab initio nostræ cõuersionis ad Christum, seu euangelicæ prædicationis, à deo accepimus. *Vt diligamus alterutrum*,id est,spiritualiter inuicem nos amemus. *Et hæc est charitas*, id est, in hoc consistit ac innotescit,ídque requirit. *Vt ambulemus secundum mandata eius*,id est, secundum dei præcepta viuamus, proficiamus, atque ad cœlestem patriam properemus. *Hoc est enim mandatum* Dei, vt quemadmodum audistis ab initio vestræ con-
uersionis. *In eo ambuletis*, id est, secundum Dei beneplaci- C
tum in lege & fide Christi viuatis,perseueretis,& gratiosè crescatis:quod vobis nunc scribo, ac necessarium dico. *Quoniam multi seductores exierunt in mundum*, id est, diuersi hæresiarchæ & falsi magistri proruperunt in medium. *Qui non cõfitentur Iesum Christum venisse in carne*,id est, dei filium nõ credunt veraciter incarnatum,& in carne assumpta inter homines conuersatum. Hoc enim dixerunt Marcionitæ hæretici, asserentes Christum corpus habuisse phantasticum: quorum hæresim sequutus est & auxit impius Manichæus. *Hic est seductor & Antichristus*,id est,quicunque hoc asserit,fallit seipsum & alios: Est quoque Christo contrarius, & Antichristi præcursor ac typus. *Videte vosmetipsos*, id est,considerate &

D custodite vos. *Ne perdatis omnia quæ operati estis*, id est, ne cadendo à fide catholica iustáque vita, priuemini merito & præmio omnium actuū virtuosorū, quos peregistis. Quia dū iustus mortaliter peccat, mortificantur præcedentia meritoria opera eius: quæ tamen rursus viuificantur, dum pœnitet & resurgit. *Sed vt mercedem plenam accipiatis*, id est, idcirco vos custodite, vt perseuerando in bonis beatam in cœlo re-

Mat. 24. tributionem plenariè quietátem ac contentantē obtineatis. Qui enim perseuerauerit vsque in finē, hic saluus erit. *Scientes quòd omnis qui recedit*, vel, vt alij legunt, præcedit, id est, quicūque mente à veritate auertitur. Vel qui præcedit, id est, primò rectè incedit, & bene viuere cœpit. *Et non permanet in doctrina Christi*, iuxta illam credendo, ac cōuersando. *Deū*

E *non habet*, per charitatem & gratiam, nec est eius seruus, sed dæmonis. *Qui permanet in doctrina eius*. id est, Euangelicis Christi documentis obedit. *Hic & filium & patrem habet*, id est, pater & filius, imò & spiritus sanctus, sunt inhabitator

Ioan. 14. & dominus ac possessor cordis illius. Quemadmodū loquitur Christus, Si quis diligit me, sermonē meū seruabit: & pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionē apud eum faciemus. *Si quis venit ad vos, & hanc doctrinā non affert*, id est, hæreticam falsitatem catholicæ veritati contrariā docet. *Nolite eum recipere in domo*, id est, eum non hospitetis, nec habitatione iungamini ei. *Nec aue ei dixeritis*, id est, non communicetis ei in verbo salutationis, nec vllam cum eo societatem aut familiaritatē habeatis. *Qui enim dixerit ei, Aue*,

F cōmunicando secum in verbis. *Communicat operibus eius malignis*, id est, periculū incidit, & quasi sociū prauitatis illius se esse ostēdit. Istud de hæreticis, excōmunicatis, præscitis præsertim accipitur: atque in primitiua ecclesia seruabatur tā strictè, ne credentes nondū satis roborati & exercitati in euangelica veritate, à talibus seducerentur. Vt etiā manifestarent quàm vitandi sint aduersarij veritatis fidei Christianæ. Vnde

Tit. 3. & Paulus, Hæreticum (inquit) hominē, post vnam & secūdam

2. Thes. 3. correptionem deuita. Et rursus: Si quis nō obedierit sermoni nostro per epistolā hunc notate, & ne cōmisceamini cum illo. *Ecce prædixi vobis*, id est, de periculo isto præmonui vos.

Vt in die domini nostri Iesu Christi, id est, in die quo iudicabimini à Christo, *Non confundamini*, id est, ne interim peccando mereamini tunc ab eo confundi, reprobari, damnari.

Plura

Plura habens vobis scribere, id est, quamuis alia multa salubria vobis scribere possem. *Nolui per chartam & attramentum.* id est, literis scripto digstis nolui vobis ista insinuare. A
Spero enim me venturum ad vos, & ore ad os loqui, id est, spero quòd os meum loquetur coràm ad os vestrum. Præsentia nanque doctoris, & viua vox eius specialem habent vigorem, & frequenter plus operantur in subditis. *Vt gaudium vestrum sit plenum*, id est, spiritale gaudium vestrum ex mea præsentia & alloquutione perficiatur, atque ad æternæ iucunditatis plenitudinem pertingatis. *Salutant te filij sororis tuæ Electæ*, habuit ista sancta matrona sororem, quæ vt asserit glossa etiam vocabatur Electa sicut & ista, & filij eius erāt Christiani, ac sancti Ioannis discipuli, & forsitan apud eum quando hæc scripsit, Porrò quod in aliquibus subiungitur, B
Gratia tecum. Amen, non est vt dicitur, in libris correctis.

D. Dionysii Carthusiani in tertiam B. Ioannis apostoli Epistolam Enarratio.

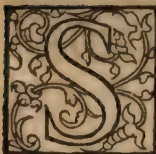

SENIOR *Caio charißimo, quē ego diligo in veritate.* Sicut refert Hieronymus in lib. de viris illustribus, quidam dixerunt istam ac præcedentē epistolā non esse sancti Ioannis apost. sed Ioannis presbyteri: quā Papias Hieropolitanus episcopus, discipulus Ioannis apost. in suis opusculis, subinde allegat, senioréque vocat: cuius etiā sepulchrū in Epheso mōstrabatur. Sed quēadmodū tactum est, Ecclesia rationabiliter tenet, ꝙ hæ duæ epistolæ sint Ioannis apost. qui cur senior nūcupetur in præcedētis expositione epistolæ est expressum. Porrò Caius iste, cui scribit, creditur fuisse vir ille Corinthius, de quo ad Romanos loquitur Paulus: Salutat vos Caius hospes meus. Et prima ad Corin. Neminem vestrûm baptizaui, nisi Crispū & Caium. Sustentauit siquidem & bene tractauit Euangelicæ legis prædicatores, virtuosusq; fuit, ideo fuit amabilis. *Charis-*

Hierony. C
Rom. 16.
1. *Cor. 1.*

D *ſime de omnibus*, id eſt, pro cunctis ad ſalutem pertinentibus. *Orationem facio*, vt ſcilicet in omnibus actibus meritoriis creſcas: ideo ſubditur, *Proſperè te ingredi & valere*, id eſt, vt fœliciter conuerſeris proficiēdo ſemper in melius, & valeas mēte ac corpore: quatenus opera miſericordiæ copioſius & expeditius proſequaris. *Sicut proſperè agit anima tua*, id eſt, fœliciter cōuerſatur in virtutibus creſcens quotidie. Et ponitur hîc pars pro toto. *Gauiſus ſum valde*, in domino gaudio ſpiritali. *Venientibus fratribus*, id eſt, Chriſtianis peregrinis & cæteris. *Et teſtimonium perhibentibus veritati tuæ*, id eſt, cōuerſationi tuæ veraciter virtuoſæ, quam nobis recitauerunt cū certitudine coniecturali, fiduciali, probabili. *Sicut tu in veritate ambulas*, triplici veritate ornatus, vtpote veritate vitę, do
E ctrinæ, iuſtitię. Nec eſt in te hypocritica cōfictio, aut vulpina calliditas: quod ſanctus Apoſtolus potuit, deo reuelante, certitudinaliter ſcire. *Maiorem horum gratiam, non habeo*, id eſt, nihil mihi cōmodius vel acceptius reputo inter hæc foris occurrētia, *Quàm vt audiam filios meos*, ſpiritales, *In veritate ambulare*, id eſt, in vera & catholica fide, in virtutum ſynceritate & iuſtitiæ æqualitate deo ſeruire. Prælatus enim zelo ſalutis proximorum potiſſimè ſibi commiſſorum debet eſſe omnino accenſus, & de eorum ſpiritali profectu ac conuerſione magis, quàm de omnibus mūdi bonis gaudere. Propter quod Paulus ſuis ſcribens diſcipulis: Tūc, inquit, viuimus ſi vos ſtatis in domino. *Chariſſime fideliter facis*, id eſt, iuxta exigentiā fidei, quæ requirit vt opera ei correſpondentia fiant, conuerſaris: quoniam ſine operibus virtuoſis mortua iudicatur. Sic
F ergo fideliter facis. *Quicquid operaris in fratres*, id eſt, omne
1.Theſ.3. opus miſericordiæ quod fidelibus proximis impendis. *Et hoc*
Iaco.2. *in peregrinos*, quibus miſericordiæ actus impartiri magis acce-
Deut.10. ptum eſt creatori. De quo in Deuter. legitur: Dominus facit iudicium pupillo, & viduæ, amátque peregrinum. *Qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ in conſpectu eccleſiæ*, id eſt, coram fidelium multitudine faſſi ſunt & dixerunt, ꝙ circa eos charitatiuè & piè te habuiſti. *Quos benefaciens deduces dignè deo*, id eſt, quibus de viatico ſeu neceſſariis prouidens, deduces ſeu diriges tam charitatiuè ac reuerenter, vt Chriſti membra ac ſeruos ad alia loca duci ſeu dirigi decet. Quod agens
Prou.11. eris benefaciens ſeu meritoriè operans. Quia, vt Salomō ait:
Mat.25. Benefacit animæ ſuæ vir miſericors. Chriſtus quoq; in Euāg.

Quod

Quod vni,inquit,ex minimis meis fecistis,mihi fecistis. Vn- A
de & Paulus scripsit ad Timo. Zenā legisperitum & Apollo
solicitè præmitte,vt nihil illis desit. *Pro nomine enim eius profecti sunt*,id est, pro Dei honore iter peregrinationis assumpserunt,seu ad prædicandum egressi sunt,Vel, vt quidam exponunt,pro fide Christi à suis conciuibus sunt expulsi. *Nihil accipientes à gentibus*,id est, ab infidelibus sustentaculum vitæ nec acceperunt nec petierūt. Vel hoc ideo dicitur, quoniam infideles abstulerunt istis quæ possederunt, quatenus isti pau pertate coacti ad idololatriam reuerterentur. *Nos ergo debemus suscipere huiusmodi*,id est,tales bene tractare. *Vt cooperatores simus veritatis*,id est, eis cooperemur ad exercenda opera fidei ac virtutum, siue ad prædicandū euangelicæ legis do ctrinam.Hoc dicit sanctus Apostolus in persona habentium B
facultatem faciendi talia opera misericordiæ. Et quáuis ipse propria non haberet, tamen vt summus Asiæ præsul dispensauit bona Ecclesiæ, pro pauperum sustentatione collata. *Scripsissem forsitan Ecclesiæ*,id est, congregationi fidelium, in tua ciuitate moranti. *Sed is qui amat primatum gerere in eis Diotrephes non recipit nos*,id est, nostris verbis aut scriptis non acquiescit. Diotrephes iste fuit insolēs & superbus,hæresiarcha quoq;,vt aliqui dicunt,& ambitiosus.Et fuit ibi prælatus, vel ad fratrum præsidentiam aspirauit. *Propter hoc si venero ad vos. Commoneam* seu,vt aliqui legunt, commonebo. *Eius opera quæ facit*,id est, ea publicè reprehendam, quoniam publicè peccat,præsertim quia salutem impedit aliorum. *Verbis malignis garriens in nos*,id est, impudenter detrahēs nobis,
& nostris contradicens doctrinis. Quocirca loquitur Beda: C
Linguas detrahentium sicut nostro vitio excitare non debemus, ne pereant:ita ex sua malitia excitatas debemus æquanimiter tolerare,vt nobis meritum crescat. Aliquando autē etiam compescere, ne dum de nobis mala disseminant,innocentium corda,qui bona de nobis audire poterant,corrumpant. Hinc sanctus Ioannes obtrectatoris sui linguam redarguit,ne alij à suæ prædicationis audientia impedirentur.Hęc Beda.Specialiter verò resistendum est detractori,quempiam de hæreticæ prauitatis aut infidelitatis vitio mendaciter diffamanti. *Et quasi non ei ista sufficiant*,ist est, in tantorum criminum commissione non contentatur.Sicq; quod ait, quasi dicit hic veritatem,non similitudinem tantum. *Nec ipse su-*

D *ſcipit fratres*, id eſt, hoſpitalitatem non exhibet peregrinis, atque pauperibus, ac prædicatoribus. *Et eos qui ſuſcipiunt illos prohibet* à tam charitatiuis ac piis operibus. *Et de Eccleſia eiicit*, niſi ſibi obediant in præceptis tam vitioſis. Ex quo ſequi videtur quòd fuit prælatus, & conſtat quòd erat valde peruerſus. *Chariſſime noli imitari malum*, id eſt, praua huius & conſimilium ſibi exempla: *Sed quod bonum eſt*, id eſt, aliorum opera virtuoſa. Iuxta illud: Declina à malo, & fac bonum.

Pſal. 11. Ne cum peruerſo peruertaris. *Qui bene facit ex deo eſt*, quantum ad hoc quòd bene & meritoriè agit, quia per dei gratiã

Pſal. 17. non propriis viribus taliter operatur: quẽadmodum per Oſeam dominus loquitur: Perditio tua ex te, in me tantummo

Oſeæ. 13. do auxilium tuum. Omnia autem ex deo ſunt, quãtum ad id

E boni quod habent aut ſunt, quemadmodũ Paulus fatetur: Ex

Rom. 11. ipſo & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia. Electi verò ex Deo ſunt ſecundum prædeſtinationem æternam. Prout iſta ſuperius pleniùs ſunt expreſſa. *Qui male facit non videt deum*, id eſt, deum formata & charitatiua cognitione non noſcit, nec eius præſentiam efficaciter penſat, neque iuſtitiam eius ritè veretur, ſed propria culpa cęcatur, quod de mortali potiſſimè peccato accipitur. *Demetrio teſtimonium redditur ab omnibus*, bonis hominibus eũ agnoſcentibus, quòd ſcilicet opera virtutum exerceat, & hoſpitalitati intentus ſit. *Et ab ipſa veritate*, id eſt, à propria ſua iuſtitia, quæ materialiter teſtimonium perhibet ei, atque à veritate exiſtente in aliis formaliter, quos veritas mouet ad perhibendum teſtimonium ei. Itémque à iudice ſummo, qui eſt veritas ipſa. *Et nos*, Ioannes A-

F poſtolus, *Et teſtimonium perhibemus*, qui Deo reuelante certitudinaliter, aut aliunde probabiliter ſcimus, iuſtum eſſe hũc ipſum Demetrium. *Et noſti, quoniam teſtimonium noſtrum verum eſt*, quia à ſpiritu ſancto mouemur. Et quicquid in ſcriptis redigimus atque aſſerimus, canonicam habet authoritatem, & certam ac infallibilem veritatem, quia in his à ſpiritu ſancto infallibiliter regulamur. *Multa habui ſcribere tibi, ſed nolui per attramentum, & calamum. Spero autem protinus te videre, & ore ad os loqui*, hoc totum in fine præcedentis epi-

Ioan. 2. ſtolæ habitum eſt atque expoſitum. Siquidem ſecundum vnã conſiderationem habuit ſanctus Ioannes ſcribere Caio iſti, ſed ex alia conſideratione dimiſit hoc, quia ſperauit ſe in breui ore tenus loquuturum cum illo. *Pax tibi*, id eſt, tranquilli-

tas

tas mentis in deo iugiter tibi insit, etiam in aduersis: & tãdem A
in cœlis, vbi nulla erit aduersitas. *Salutant te amici* tui & mei
qui mecum consistunt. *Saluta amicos nominatim*, tuos & meos
qui tecum sunt. ¶Postremò quoniam in duabus istis compendiosis epistolis frequenter nominata, & variis modis accepta est veritas, pro eorũdem clariori intelligentia obtinenda sciendum, quòd in scripturis theologicis ac philosophicis dictis verum & veritas multipliciter accipiuntur, ac distinguntur. Primò itaque diuiditur veritas in veritatem increatam, & veritatem creatam. Veritas increata, est ipsemet deus, seu diuina essentia, quę dicitur vera & veritas. Dicitur etenim vera quoniam summè incommutabilis, vniformis, perfecta, diuino intellectui se clarissimè repræsentans, pura & omni alieno, omni vano & falso pœnitus impermixta, omnisque creatæ veritatis origo fontana, exemplaris, æterna, infallibilis regula: inuariabilisque mensura. Et quoniam simplicissima est, idcirco est veritas sua, vtpote, proprietas diuini & omnino necessarij esse. Et quãuis veritas filio approprietur, propter causam præhabitam: tamen absolutè loquendo cuilibet diuinæ personæ verissimè competit, totáque trinitas adoranda, est veritas vna: quemadmodum & vna essentia: præsertim cum ens & verum conuertantur: atque (vt ait philosophus) vnumquodque sicut se habet ad esse, ita ad veritatem. ¶Porrò veritas creata est multiplex. Est enim in primis veritas rei, & veritas propositionis, Veritas rei, est veritas naturæ seu entis, non superaddens reale aliquid enti siue essentiæ rei, sed proprietatẽ quandam, ita quòd res creata dicitur vera duplici ratione. Primò enim, propter conformitatem suam ad rationem suam causalem ac idealem, quam habet in mente diuina: sicque dicitur vera, quia sortita est esse, prout deus per rationem idealem ei dare instituit, seu inquantum imitatur suum esse exemplare, quod habet in animo creatoris. Secundò, inquantum apta est facere veram sui apprehensionem in anima intelligentis, seu manifestare se secundum quod est. Veritas autem propositionis, est veritas complexa, quæ est in intellectu formaliter ac subiectiuè, & dicitur adæquatio intellectus ad rem intellectã. Vnde secundum philosophum, bonũ & malum sunt in re, verum & falsum in intellectu. Communiter quoque fertur, quòd res dicitur vera per cõparationẽ ad intellectum, & bona in ordine ad volũtatẽ. In propositione autẽ est tãquã in signo.

(Margin letters: B beside "intellectui se clarissimè…"; C beside "sitionis, Veritas rei…")

D ¶Iterum veritas creata ponitur triplex, videlicet veritas vitę, veritas doctrinæ,& veritas iustitię. Veritas vitę est ipsa rationalis creaturæ conuersatio vitalisve actio, secundum diuinæ legis rectitudinem regulata, dum agit quæ deo sunt placita,& eius iussionibus consona. De qua loquitur Christus: Omnis qui facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in deo sunt facta. Et Paulus ad Timotheū. Diuitibus præcipe, non sublime sapere, vt apprehendant veram vitam. Insuper veritas doctrinæ est conformitas seu consonantia instructionis mentis creatæ cum sapientia mentis æternæ. Imò hæc veritas est ipsa doctrina rei, de qua agit, concordans. De qua asserit Christus, loquens ad patrem: Sermo tuus veritas est. Et Paulus ad Galatas. Licet angelus de cœlo euangelizet

Ioan.3
1. Timo.6
Ioan.17
Galat.1

E præter id quod euangelizauimus vobis, anathema sit. At verò veritas iustitiæ dupliciter dicitur. Primò, secundum quod ipsa iustitia est quædam rectitudo, ac veritas increatæ iustitiæ synceritatem & continentiam imitans. Secundò prout aliquis ex iustitia veritatem fatetur, sicut in foro iudiciali. De qua veritate fertur in Psalmo.22. Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. ¶Denique de hac triplici veritate dixerunt aduersarij veritatis ad veritatem ęternam: Magister, scimus quia verax es (in quo tangitur veritas vitæ) & viā Dei in veritate doces (in quo tangitur veritas doctrinæ) & non est tibi cura de aliquo, in quo tangitur veritas iustitiæ. Interdum quoque sumitur veritas pro virtute morali, per quam homo in verbis & factis correspondenter sè habet, quod ad veritatē pertinet vitæ,& item aliquo modo ad veritatem iustitiæ.

F

D. DIO-

D. Dionysij Carthusiani in Epistolam beati Iudæ Apostoli, A

ENARRATIO.

Cap. I. *Iudas Iesu Christi seruus.*

VDAS *Iesu Christi seruus, fratrer autem Iacobi.* Iste est Iudas, quē euangelistæ Matthæus & Marcus vocant Thadæum: qui Actuū primo Iudas Iacobi appellatur: qui etiam, vt in libro de viris illustribus refert Hieronymus, vocatꝰ est Corculus, id est, proprij cordis custos, quia mētis suæ diligentissimus custos fuit: iuxta illud Prouerb. Omni custodia custodi cor tuum. Et quanuis fuerit etiam frater Simonis Zelotis apostoli, tamen fratrem Iacobi se appellat, quoniam Iacobus inter eos extitit principalis, & magis famosus, ac primus Hierosolymitarum antistes. Ad distinctionem quoque Iudę traditoris, vocat se Iacobi fratrem. Cuius humilitas innotescit, quòd quamuis fuerit Christi consanguineus tam propinquus atque apostolus, tamē seruum se vocat Christi, non apostolum. Fuítque seruus Christi seruitute filialis timoris ac charitatis, nō seruilis formidinis. Hic itaque sanctus Iudas, de quo in Ioanne scriptum est: Dixit ei (scilicet de Christo) Iudas, non ille Iscariothes, Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mūdo? Hic inquam beatus Iudas scribit. *His qui sunt in Deo patre dilectis*, id est, fidelibus, qui per fidem & charitatem, sunt in patre æterno, & spiritaliter diligūtur à cæteris Christianis in eo.

Matth. 10
Mar. 13.
B
Prouer. 4.
C
Ioan. 16.

Et in Iesu Christo, conseruatis & vocatis, id est, qui à Christo sunt conseruati in gratia, & vocati ad fidem ac gratiarū charismata, gaudiáque cœlestia. *Misericordia vobis & pax & charitas adimpleatur*, id est, gratiosa assistentia Dei, pax spiritalis, charitásque infusa, perseuerēt, & crescant in vobis in vita præsenti, perficiantúrque in vobis in patria, quanuis gratiosa assistentia Dei ita non habeat locum in beatis, sicut in viatori-

D bus Nihilominus beati seu comprehensores indigent indesinenter conseruari à deo in esse, & in bono eis collato, quáuis sint confirmati in bono. *Charissimi omnem solicitudinem*, id est, magná & perfectá curam seu diligentiam, *Faciens scribẽdi vobis de cõmuni vestra salute*, docendo qualiter impedimenta salutis debeatis vitare, & veram beatitudinem promereri ac obtinere: *Necesse habui scribere vobis*, id est, ex parte mei fuit necessarium mihi scribere vobis, quatenus debitum officij mei apostolatus circa vos adimplerem: quia ex iniuncto officio habeo vos docere. Fuit itẽ necessariũ ex parte vestri, ne ab hæreticis & peruersis fallamini, vt infrà dicetur. *Deprecans supercertari*, hoc est, rogans vt strenuè certetis seu præliemini. *Semel traditæ sanctis fidei*, id est, pro defensione ac virtuosa pec
E ornatione fidei catholicæ, quæ semel tradita est sanctis, id est, à Deo infusa electis & virtuosis fidelib⁹. Vel vobis tradita est à sanctis apostolis semel, vtpote in vestra cõuersione ad Christum. Vult ergo Apost. vt contra inuisibiles atque visibiles hostes pugnent Christiani pro fidei defensione. Pugnent inquá tentationibus resistendo, orando, lachrymando, sanctis operibus insistendo, martyrium sustinendo. Porrò brachio seculari in certis casibus licitum est, imò incũbit, materiali gladio pro fide pugnare, & perfidos expugnare. Hinc scriptum est in
Eccle. 4 Eccle. Pro iustitia agonizare, pro anima tua, & vsque ad mortẽ certa pro iustitia, & deus expugnabit pro te. Et Paulus Ti-
1. Tim. 6. moth. exhortans: Certa, inquit, bonũ certamen fidei. Iterũque
Ibidem. de seipso: Bonum, ait, certamẽ certaui. Cõsequenter tágit cur
F eis hæc scripsit, videlicet propter deceptores & hæresiarchas, ne eorum peruersis dogmatibus deciperẽtur. *Subintroierunt enim*, id est, astutè & sub specie religiositatis introierunt inter conuersos, eis se callidè admiscendo. *Qui olim præscripti sunt*, id est, denũciati, & in scripturis præfigurati, vel ab æterno prȩuisi, atque præsciti à Deo, *Impij* contra verum dei cultũ peccantes atque docentes. Præscripti, inquam, *In hoc iudicium*, id est, ad cõdẽnationem istá, quam reprobis docet scriptura infligendá. Prædixit enim & præfigurauit scriptura eos esse venturos, & ad dánationem perpetuam ruituros. Loquitur itaq; nunc de iudicio reprobationis & condẽnationis, de quo ait Saluator: Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudiciũ non venit. Et denuo: Procedent qui bona fecerũt in resurrectionem vitæ: qui verò ma

la

la egerunt,in resurrectionem iudicij.Hi itaque subintroierũt, A
Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam,id est,Christi pietate abutentes,& eius occasione ad vitia carnalia corruentes. Ex quo enim lex Christi est lex pietatis, sicut lex mosi lex rigoris,quia Christus non præcepit transgressores suæ legis statim in hac vita ita puniri,lapidari,incendi, aut iugulari, sicut lex Mosi,ideo isti tantò intimoratius atque liberius peccauerunt,carnalitérque vixerunt,quantò minus metuebant se per hoc in hac vita taliter puniendos. Tales sunt omnes qui non intuitu & amore Dei, seu timore diuini iudicij, retrahuntur à vitiis.Vel sic,Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam,id est,fidei Christianæ ac legi euangelicæ admiscentes carnalia B oblectamenta. Nam vt plures allicerent sibi discipulos,carnalia opera,crapulosa,ac lubrica eis tãquam licita concesserũt, & frequenter talia exercuerunt. De talibus ad Timoth.loquitur Paul.Erunt homines amantes seipsos, voluptatum amatores magis quàm Dei,habentes quidem speciem pietatis,virtutem autem eius abnegantes,& hos deuita.Alibi quoque:Quę in occulto,inquit,fiunt ab eis, turpe est dicere. *Et solùm dominatorem & dominum nostrum Iesum Christum negantes*, id est, de Christo impiè sentientes,vel veram eius diuinitatem, aut veram humanitatem negantes,aut ipsum per reprobam fidẽ abnuentes:iuxta illud ad Titum: Confitentur se nosse deum,factis autem negãt cum sint abominati & reprobi.Dicitur autẽ Christus solus dominator & dominus inquantum deus, non quòd pater & consimiliter spiritus sanctus,non sint dominator & dominus, sed quoniã pater & filius & spiritus sanctus, C sunt vnus dominator & vnus dominus: sicut sunt vnus creator,& vnus deus,propter vnitatem & identitatẽ naturæ in tribus personis.Vnde in tali propositione ista vox, solus, excludit aliud seu diuersum,non alterũ seu alium. Pater autẽ & spiritus sanctus non sunt diuersum,aut aliud à filio.quãuis vnusquisq; eorũ sit à filio alter seu alius,alia scilicet persona. Præterea, qualiter dictio exclusiua possit addi in diuinis ex parte subiecti, & quomodo ex parte prædicati, & qualiter trino essentiali cum prædicamento personali, qualiter etiã econuerso.1.Sentent.distinct.21. discutitur. Per verba verò hæc præinducta sanctus Aposto. Iudas Christi diuinitatẽ clarè fatetur, quod item facit per verba textus sequentia. Hic Christus est dominator, de quo cantat ecclesia: Ecce aduenit dominator

Leuit.24. · *2.Tim.3.* · *Ephes.5* · *Titum.1.*

D dominus, & regnum in manu eius, & potestas & imperium. De quo Daniel ait. Aspiciebã in visione noctis, & ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquũ dierum peruenit, & dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus & linguæ seruient ei. Potestas eius, potestas æterna, quæ nõ auferetur: & regnum eius, quod non corrumpetur. In quibus verbis personalis distinctio patris & filij, & duplex Christi natura, diuina scilicet & humana, vnitásque personę euidenter tanguntur. De quo etiam ait

Psal. 71 Psalm. Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Et, Adorabũt eum omnes reges, omnes gentes seruient ei. Sit nomen eius benedictum in secula,

E ante solem permanet nomen eius. In quibus vtique verbis idem ostenditur. *Commonere autem vos volo, scientes semel omnia*, id est, ad eorum quæ scitis memoriam reuocare, & ad eorum fructuosam attentionem incitare vos volo, sciẽtes semel omnia; id est, qui ex primordiali vestra informatione scitis omnia quæ sunt fidei, atque necessaria sunt saluti. Idcirco non indigetis de hoc nouiter informari, sed plenius instrui, exhortari, atque ad actualem recordationem eorum quæ habitualiter scitis, reduci, sicut & Paul, ait: Tanquam in memoriã vobis

Roma. 15 reducẽs. *Quoniam Iesus populum suum de terra Aegypti saluãs*, id est, filios Israël per Mosen de terra, & seruitute Aegyptiaca liberans, quod verificatur de Iesu secundũ suam diuinã naturã

F ac omnipotẽtiam, & prout supponit increatam hypostasim, seu personã, secundũ quam Iesus est deus, æternus vbique præ

Ioan. 8. sens, & omnia implens. Qui ait: Antequã Abraham fieret, ego sum. Qui etiam Nicodemũ corporaliter ac præsentialiter alloquens dixit: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descẽdit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo. Quanuis ergo tempore Mosi Iesus nondũ fuerat homo, tamen persona Iesu tunc & æternaliter fuit. Idcirco ad cõmendandam vnitatem personę vtriusque naturæ in Christo ista dicuntur. *Secundò eos qui nõ crediderunt, perdidit*, id est, altera vice post illam eductionẽ incredulos & rebelles filios Israël in deserto prostrauit, & va-

Num. 16. riis plagis peremit, vt patet in libr. Exod. & Num. Eos quoque qui in sua percussione non pœnituerunt, in æternũ dãna-

Naum. 1 uit. Nec obstat illud Naum: Non consurget duplex tribulatio. Vbi septuaginta trãstulerunt: Nõ vindicabit dominus bis in idipsũ. Hoc enim intelligitur quãdo vna tribulatio est pœ-

na

na peccati sufficiens, & quando tribulatus suam cognoscit A
culpam, ac pœnitet, prout hoc in Decret. Canon. plenè expo *Epistola.*
nitur. Porrò de expositione verbi huius Iudæ Apost. dictum
est plenius super illud Petri: Nouit dominus pios de tētatione
eripere. Quemadmodum ergo Christus filios Israël, quos
primò de Aegypto redemit, & per mare rubrum deduxit, cū *Exod. 14.*
clamassent ad eum, postea incredulos & rebelles perdidit, ita
& nunc eos quos regenerauit baptismate, si non permāserint
in fidei synceritate & Euangelicæ legis obseruatione, debitè
puniet. Et hoc consequenter probatur exemplo deiectionis
angelorum peccantium, *Angelos verò, qui non seruauerunt suū* *Sapien. 11*
principatum, id est, in choro seu ordine suo, quo conditi erant *1. Corin. 1.*
& constituti, non manserunt stantes. *Sed dereliquerunt domicilium suum* B
id est, māsionem cœlestem seu cœli empirej locum.
In iudicium magni dei vinculis æternis sub caligine reseruauit, ordo
verborū est, Iesus angelos illos reseruauit sub caligine, id est,
in aëre caliginoso in iudicium magni Dei, id est, vsque ad diē
generalis iudicij, in quo Deus trinitas iudicabit per principalem
authoritatem. Christus verò secundum naturam assumptam
faciet iudicij exequutionem per ministerialem potestatem,
quia per ipsum Deus altissimus iudicabit, secūdum illud
Act. Deus iudicaturus est orbem in æquitate, in viro quē statuit. *Act. 17*
Porrò quod ait: vinculis æternis, referri potest ad verbū
reseruauit in habitudine ablatiui casus, vt sit sensus, quod reserua
uit eos ꝑpetua obligatione reatus vinctos & cōpeditos. Iuxta
illud Pro. Iniquitates suæ capient impium, & funibus pec- *Prou. 5.*
catorum suorū constringetur. Potest quoq; referri ad verbū
reseruauit in habitudine casus datiui, eritq; sensus, quod reserua C
uit eos perpetuę reclusioni cōpedibúsque inferni. De quibus
Christus in Euangelio: Ligatis inquit, manibus, & pedibus, *Matt. 22*
mittite eum in tenebras exteriores. Vnde in Esaia habetur. In *Esaia. 24*
illa die visitabit dominus super militiam cœli, & congregabuntur
in cōgregatione vnius fascis in lacum, & claudentur
ibi in carcere. De hac re plenius dictum est super illud Petri:
Si deus angelis peccantibus non pepercit. Vbi hæc eadem cō *2. Petr. 2.*
tinetur sententia. Deinde ponitur tertiū exemplum ad idem
probandū. *Sicut Sodoma & Gomorra & finitimæ*, i. eis propinquæ
Ciuitates videlicet Adama, Seboim, Phegor, *Simili* *Gene. 19*
modo fornicatæ id est, easdem luxurias cum Sodomitis exercē
tes. *Et abeuntes post carnem alteram* id est, vitium contra natu- *Roma. 1*

D ram ſequentes, quod agebant cum carne altera quàm naturà requirit, & author naturæ inſtituit: maſculis in maſculos, & fœminis in fœminas turpitudinem operantibus. *Facti ſunt exemplum ignis æterni pœnam ſuſtinentes* id eſt, prædicti Sodomitæ, &c. ſuſtinentes pœnam ignis & ſulphuris in Geneſi deſcriptam, facti ſunt exemplum ignis æterni, id eſt, figura ſeu typus facti ſunt perpetuæ damnationis ac infernalis incendij, quæ per illorum punitionem ſunt præſignata. Et iſtud in ſecunda Petri habetur, pleniúſque eſt elucidatum. *Similiter &*
2. Pet. 2. *hi carnem quidem maculant* id eſt, præfati hæretici & ſeductores laſciui corpora ſua diuerſis luxuriæ fœditatibus inquinãt, per quod Sodomitis aſſimilantur. *Dominationem ſpernũt*, id eſt, ſanctis apoſtolis, ſummis Eccleſiæ prælatis, obedire &
E conſentire contemnunt. Propter quod conformantur apoſtatis angelis, deo ſubeſſe negligentibus, quales ſunt ſubditi impij, ac rebelles, ſuis ſuperioribus recalcitrantes. *Maieſtatem autem blaſphemant*, id eſt, Chriſti deitatem ac omnipotentiam negant, ſeu aliis modis enormiter inhonorãt. Quod quàm graue ſit ſcelus, conſequenter probatur. *Cum Michael archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moſi corpore, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ: ſed dixit: Imperet tibi dominus.* Circa hoc loquitur Beda: De quibus ſcripturis Iudas hoc teſtimonium aſſumpſerit, non facile patet: & rurſus quando de Moſi corpore contentionem cum diabolo Michaël habuerit, incertum eſt. Sed quicquid ſit de hoc, ad credendum ſic contigiſſe ſufficit ſancti Apoſtoli huius autho-
F ritas, qui ex ſpiritu ſancto hæc ſcripſit. Nec oportuit eũ iſtud de ſcripturis aſſumere, quia non omnia ſcripta ſunt. Sicut &
Acto. 20 Paulus in Acti. ait: Oportet meminiſſe verbi domini Ieſu: Beatius eſt dare quàm accipere, quod à nullo euãgeliſtarum ſcriptũ eſt. Probabiliter ergo tenẽdũ eſt, ꝙ altercatio iſta inter archangelum Michaëlem & diabolũ, cõtigit Moſe ſepulto, cuius ſepulchrũ voluit deus eſſe & manere ignotũ, ne filij Iſraël ad idololatriã ꝓni illud effoderẽt, & diuinis honorarẽt honoribꝰ ſeu adorarẽt. Quod eos facturos fuiſſe inde poteſt oſtẽdi, ꝙ ſerpẽti æneo à Moſe facto adolebãt incẽſum vſque ad tempus Ezechiæ regis, qui ſerpentẽ illum cõfregit, vt quarto Regũ habetur. Eſt igitur ſenſus: Cũ Michaël archan-
4. Reg. 18. gelus cum diabolo diſputãs, id eſt, cõtra diabolũ rationaliter loquẽs altercaretur. i. diſſentiret à diabolo de Moſi corpore,

quoniam

quoniam tanquam princeps synagogæ voluit corpus illud A
manere absconditum, ne plebs sibi commissa peccaret, diabo
lus verò voluit illud manifestare Iudæis, quatenus superstitiosè ipsum venerarentur seu adorarent, non est ausus, id est, non voluit, iudicium inferre blasphemiæ, id est, indecentem aut derogatoriam diuino honori increpationem diabolo facere, & hoc propter naturam diaboli bonam, in qua dei similitudo resplendet, propter quod secundum se contemnenda non fuit: sed dixit diabolo, Imperet tibi dominus, id est, modesto verbo coërcuit dæmonem dicens: Iubeat tibi dominus, vt nec possis, nec audeas corpus Mosi manifestare. Sic & angelus apud Zachariam legitur dixisse diabolo aduersanti Iesu sacerdoti filio Iosedech: Increpet domi B
nus in te Satham, & increpet dominus in te. Ex quibus patet, quòd Christo inferre blasphemiam, sit incomparabiliter grauius, inquantum ipse est deus. ¶ Dicitur autem Michaël archangelus non quia de choro sit archangelorum, qui chorus in infima hierarchia angelica est medius, quum sit de ordi
ne principatuum, vnde in Daniele vocatur princeps magnus Dan. 12
& nunc præest militanti ecclesiæ, sicut tunc synagogæ, sed archangelus appellatur, quantum ad nominis interpretationem communem, quasi princeps angelicus, seu inter angelos plurimos principalis. Nam sicut angeli vno modo dicuntur omnes angelici spiritus, alio modo soli spiritus de infimo choro: ita archangeli vno modo dicũtur omnes angeli ordinum superiorum, alio modo soli spiritus de medio ordine infimæ angelicæ hierarchiæ. *Hi autem quæcunque ignorant blasphe-* C
mant. i. præfati seductores hæretici incomprehensibilia fidei quæ intelligere nequeunt, negant & inhonorát, vt ꝙ deus est vnus & trinus, ꝙ Christus est deus & homo. *Quæcunque autẽ naturaliter, tanquam bruta animalia norunt.* i. quæ sensitiua cognitione brutis cõueniente agnoscunt, & sibi quasi delectabilia apprehendunt, *In his corrumpuntur*, id est, talibus male vtuntur, & in eis damnabiliter delectantur, eisque inordinatè, & magis quàm summo bono adhærẽt, quod totum est spiritalis corruptio, læsio, diuisio, imò interitio animæ. Iuxta illud in Psal. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniquitati- Psal. 52.
bus. Et illud Oseæ: Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. Osea 10
Isti sunt bestiis similes, quoniam instar brutorũ temporalia, sensibilia, & terrena, ad spiritalia & diuina nõ referũt, sed eis

D propter se inhærent, inquantum aliquid habent delectabilitatis, vtilitatis, siue decoris, per quæ fiunt amabilia istis carnalibus ac peruersis hominibus. Vnde Sapiens scribit. Creaturæ factæ sunt in tentationem animæ hominum, & in muscipulá ac laqueum pedibus insipientium. *Sapiē.14.*

¶Elucidatio.II.Cap. *Væ illis qui via Cain abierunt,*
ARTICVLVS SECVNDVS.

Odem feruore quo beatissimi apostoli Petrus & Ioánes cõtra insurgétes hæresiarchas, ac deceptores carnales, & fictos scripserunt: etiã gloriosus iste apostolus Iudas cõtra eosdem scripsit. Contra quos consequenter subiungit. E

Gene.4 *Væ* æternæ damnationis debetur & imminet illis, *Qui via Cain abierunt*, id est, inuidiá Cain sequentes recesserunt mente à deo. *Et errore Balaam, mercede effusi sunt*, id est, ex deceptione qua Balaã hariolus fuit deceptus, cupiditate ad vitia diuersa sunt fusi, seu corde extenti. Vel effusi sunt, id est, gratiarũ charismata perdiderũt euacuati corde ab illis. Hæc est vitiosa effusio. ¶Est auté & virtuosa effusio, qua homo cordis sui pia desideria offert deo, & anxietates ac gemitus suos exponit & recitat coram eo. Iuxta illud Thren. Effunde sicut aquá cor tuum ante conspectum domini Dei tui. Porrò omne peccatum voluntatis, venit ex errore aliquo intellectus, F hoc est, ex aliqua inconsideratione, inaduertentia, falsa opinione, hæretica prauitate, infidelitate similíve radice. Idcirco notanter ac subtiliter loquitur sanctus Iudas, errore Balaam mercede effusi sunt. Error verò intellectus Balaam fuit incõsideratio districtionis diuini iudicij, & vitium superstitionis. Nam fuit hariolus auguriisque intentus, prout in Nume. habetur: Ex quibus erroribus ad vitiosum temporalium rerum amorem dilapsus est. Voluítque maledicere populo Dei. Et inde à Deo prohibitus, dedit regi Balach consilium superprauissimum contra populum illum: vt scilicet per mulieres Madianitas traheretur ad idololatrias ac adulteria. Vę etiam illis qui *Et contradictione Choræ perierunt*, qui rebellionem ipsius Chorę sequentes, ad ambitionem delapsi sunt, iámque perierunt in anima, & æterna damnatione meruerunt perire. Omnium horũ scelera præfati hæretici sunt sequuti. Quia ex inuidia

Num.22. *Thren.4.* *Nume.22.*

uidia sanctos apostolos & eorum coadiutores persequeban A
tur. Et propter carnalia commoda induxerũt dogmata no-
ua, quibus plurimos deceperunt. Desiderio quoq; primatus
se contra apostolos erexerunt. Insuper viam Cain sequuntur
inuidi, viã Balaam auari, viam Choræ ambitiosi, inobediẽtes,
superbi, præsumptuosi. *Hi sunt in epulis suis maculæ*, id est, prę-
dicti hæretici & peruersi in suis epulationibus tã immoderatè
se habẽt, vt non solũ maculati, sed & maculæ meritò nuncu-
pentur: præsertim quia non solũ seipsos contaminant, sed &
alios quos ad vitia trahunt commaculant. Iuxta quẽ modum
Paulus scribit Ephes. Eratis aliquãdo tenebræ, nunc autẽ lux *Ephes. 5.*
in domino. *Conuiuantes sine timore*, id est, absque formidine
offensionis diuinæ crapulosè viuẽtes, ideóq; comedẽdo gra
uiter excedẽtes: quoniã timor domini retrahit hominẽ à pec B
cato: quemadmodum in Prouer. legitur: Per timorẽ declinat *Prou. 15.*
omnis à malo. Et in Eccl. Timor domini expellit peccata. Id- *Eccle. 4.*
circo qui sine timore dei mãducat, aut aliud quippiam agit,
multas incidit culpas. Specialiter quoq; indiget homo timo
re dei in comedẽdo quia in comestione sunt variæ occasio-
nes peccandi, quas absq; timore domini homo nõ vitat. Ex
quo duo eliciuntur. Primum est, vt cũ dei timore sumamus ci
bum & potum: quemadmodũ in libro Tob. asseritur: Cũ ti- *Tob. 6.*
more domini celebrauerũt nuptiarum conuiuiũ. Secundum
est, vt in omni quod agimus, dei præsentiã atq; iudiciũ perpẽ *Eccl. 1.*
damus, sicq; vniuersis actibus nostris timorẽ domini superpo
namus. Hinc timor deĩ vocatur corona iustitię. Et S. Iob ait: C
Verebar omnia opera mea, sciens ꝙ nõ parceres delinquẽti. *Iob. 9.*
In Eccle. quoq; scriptũ est: Qui sine timore est, iustificari non *Eccle. 1.*
potest. Et Sapiens in omnibus metuit. *Nubes sine aqua*, id est, *Eccle. 18.*
quẽadmodũ virtuosi prędicatores nubibus cõparantur, quo-
niam verba sapientiæ pluunt, virtutibus fulgent, ad sublimia
per contẽplationẽ leuantur, & conuersationẽ habẽt in cœlis.
De quibus per Esa. loquitur spiritus sanctus: Qui sunt isti qui *Esa. 60.*
vt nubes volãt: Et rursus. Mandabo, inquit, nubibus meis ne *Esa 5.*
pluant super eã imbrem. Atq; in Psal. Veritas tua vsque ad nu- *Psal. 35.*
bes. Sic isti hæretici & seductores, nubes sine aqua sapientiæ *Eccle. 5.*
salutaris vocantur, quoniã audientiũ corda salubri doctrina
non rigant. *Quæ à ventis circunferuntur*, quoniã instar leuiũ
nubium à malignis spiritibus, & elationum vanitatumq́ue

D motibus impelluntur. Contra quod Paulus hortatur: Non circunferamini omni vento doctrinæ. *Arbores autumnales.* Nam sicut arbores in autumno folia habent, nō fructus, prę- sertim in terra promissionis: sic isti apparentiam tantum habent non existentiam virtutum, virtuosorúmque actuum. Ideo subditur. *Infructuosæ,* quoniam bona quæ exercere videntur, non sunt verè fructus virtutum. *Bis mortuæ,* quia propter peccata omissionis sunt mortui vno modo. *Mat.3.* Iuxta illud: Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Et propter peccata commissionis sunt mortui alio modo, cum dicat Apostolus: Vidua quę *1.Tim.1.* in delitiis viuit, viuens mortua est. Fuerunt etiam semel mortui vitiis ante baptismum, & altera vice recidiuando, atque E in hæresim ruendo post baptismum. *Eradicatæ,* ab vnitate Ecclesiæ ac indiuidua charitate. De quibus secundo Regum loquitur dauid, Præuaricatores quasi spinæ euellentur. Et Paulus ad Romanos. Propter infidelitatem excisi sunt, Econtrà ait de iustis: In charitate radicati & fundati. *Fluctus feri maris,* id est, similes fluctibus maris amari, & ferocis seu turbulenti, quod dicitur ferox, non quasi mala sit eius natura: sed propter suum effectum, quoniam multi in eo merguntur, aut tribulantur, aut spoliantur, suntque diuersa eius pericula. Huiusmodi maris fluctibus isti per suam inquietudinem amaritudinémque consimiles sunt. Quoniam alios inquietant, & pacem turbant Ecclesiæ, plurimósque amari- F cant. Hinc in Esaia legitur, Impij quasi mare feruens, quod quiescere non potest. *Despumantes suas confusiones,* id est, confusibiles suos errores, ad infernalem confusionem trahentes, per modum spumæ diffundentes & multiplicantes. Sicque beatus Iudas seruat metaphoram, quia marini fluctus spumant. *Sydera errantia,* sydera errantia dicuntur stellæ non fixæ, vtpote septem planetæ, qu præter motum orbium suorum proprios habent motus, atque quotidie in alio loco quàm pridie oriuntur & occidunt: habéntque motus varios & incertos. Quibus comparantur præfati hæretici & iniqui, quoniam per errores & vitia fluctuant, nec in vniformi stant regula veritatis, nec in Ecclesia, quasi in orbe figuntur, sed proprios habent motus erronei intellectús ac impiæ voluntatis, irrefrænatæque sensualitatis. Quibus competit illud

illud in Psalmo. In circuitu impij ambulant. Et iterum: Deus A
meus pone illos vt rotam. Quod item fertur in Esa. Deus
miscuit in medio eius spiritum vertiginis. *Quibus procella tenebrarum*, id est, tempestas infernalis caliginis. *Conseruata est in æternum.* Quia, vt ait Saluator, mittentur in tenebras exteriores. De quibus Psalmista: Ignis, inquit, sulphur & spiritus procellarum, pars calicis eorum. Cõsequenter dicto prophetico probat quod dixit, *Prophetauit autem de his septimus ab Adam Enoch*, qui septimus fuit ab Adam eis pariter computatis, vt patet in Gene. Vnde in exordio primi Paralipomenon legitur: Adam, Seth. Enos, Cainam, Malaliel, Iareth, Enoch. *Ecce venit dominus in sanctis millibus suis facere iudicium*, id est, dei filius deus veraciter incarnatus in natura assumpta in fine mundi venturus est inter omnium angelorum B
supernorúmque ciuium agmina facere iudicium. Iuxta illud Esaiæ: Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, & principibus eius. *Contra omnes*, non penitus contra omnes, sed contra reprobos vniuersos. Propter quod expositoriè subditur, *Et arguere omnes impios*, qui non pœnituerunt, nec decesserunt in gratia ab hac vita. *De omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt*, videlicet contra dei legẽ & cultum. *Et de omnibus duris quæ loquuti sunt contra deum*, id est, contra Dei præcepta seu monita, vel directè contra deũ, falsè loquendo de eo, aut irreuerenter. *Peccatores impij*, imò de omni verbo otioso reddenda est in die iudicij ratio, atque de omni cogitatione mala affectionéque praua, & omissione culpabili: quoniam immensa Dei iustitia nil indiscussum, nil irremuneratum relinquet. Circa hunc locum C
scripsit Beda, Sciendum, quòd liber Enoch de quo verba hęc Iudas scripsit, ab ecclesia inter apocrypha reputatur: non quia dicta tanti patriarchæ abiicienda sint, sed quoniam liber ille non ab Enoch, sed ab alio sub nomine eius scriptus videtur. Si enim scriptus esset ab Enoch, non contineret cõtraria fidei sanæ. Nũc autem quoniam multa incredibilia cõtinet (ex quibus est illud, quòd gigantes non habuerunt homines, sed angelos patres) sapientibus constat librum illũ nõ verè ab Enoch compositũ. Propter quod ista Iudæ epistola, quia de libro apocrypho testimoniũ sumpsit, primis tẽporibus à plerisq; reiiciebatur, nunc tamẽ authoritate, vetustate,

D & vſu meruit inter ſanctas cõputari ſcripturas, maximè quoniá tale teſtimoniú de apocrypho Iudas aſſumpſit, quod nó apocryphú, ſed vera eſt luce perſpicuú. Hæc Beda. Verũtamẽ ſi bene penſemus, non videtur ſanctus iſte Apoſtolus ſpiritu ſancto repletus librũ Enoch apocryphũ, ſed veriſſima verba Enoch patriarchę allegare. Quæ verba aſſumpſit, nó quia in libro cõtinétur apocrypho, ſed quoniá deo reueláte ſciuit ea ab Enoch eſſe prolata. Sicut & Moſes aliqua verba Abrahæ recitat, quę deo reuelátę nouerat ab Abrahá eſſe pronũciata. *Hi* ſcilicet prædicti hæretici, ſeductores, carnales, & ficti. *Sunt murmuratores*, contra diuina iudicia, & contra veros prædicatores. *Queruloſi*, id eſt, impatiétes. Ideo quando nõ proſperè eis ſucceſſit, ſed tangebantur aduerſis, murmurabant &
E conquerebantur, ac ſuas indigentias expoſuerunt his quos decipiebant, vt ab eis temporalia extorquerent. *Secundum deſideria ſua ambulantes* proprias affectiones ſequendo, carnaliterque viuẽdo. De quibus loquitur Paulus, Multi ambulát, quos ſæpe dicebam vobis, nunc auté & flens dico, inimicos crucis Chriſti: quorũ deus venter eſt, &c. *Et os illorũ loquitur*
Philip.3. *ſuperbiam*, quoniá iactant & laudant ſeipſos cũ ſint magni in oculis ſuis. Quibus Eſaias ait, Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris. *Miſerantes*, id eſt, magnificè extollentes ſeu cõmendantes. *Perſonas*, potiſſimè diuites ac potentes. *Quæſtus cauſa*, id eſt, deſiderio ſeu intentione proprij lucri ſeu cõmodi, quia ob hoc diuitibus blandiebantur, vt plura ab eis acquirerent. De quibus in Eſaia ſcriptum eſt. Populc meus qui te beatum
Eſa.5. dicunt, ipſi te decipiunt, & viam greſſuum tuorum diſſipant.
F Tales erant & pſeudoprophetæ in veteri teſtamento. Contra quos in Hieremia, Michæa, aliiſque prophetis multa ſcri-
Eſa.3. buntur. Contra quos Ezechiel vaticinatur: Væ qui conſuũt
Hiere.14. puluillos ſub omni cubito, &c. Quorum impietaté nunc vſ-
Michæ.3. que multi auari, carnales, iniuſti, ſacerdotes, prælati, prædica-
Ezech.13. tores, ac alij imitantur, non dei honoré nec animarum ſalutem, ſed propria cõmoda vitioſiſſimè exquirétes, in quibus regnat affectio cõmodi non honeſti, amorq; ſui, non amor dei. De quibus Paulus, Omnes, ait, quæ ſua ſunt, quærunt, nó
Philip.2. quę Ieſu Chriſti. Denique tantò quis amplius murmurat atq; conqueritur de præſentibus virtuoſæ vitæ laboribus, quantò minus in ſe extinxit deſideria carnis. Qui verò ſpiritalibus deſide-

desideriis sunt accensi, quantò diligentius sola superna desiderant, tantò libentius transitoria cuncta, aduersa, paupertatémque tolerant. De prætactis verò quæstus causa personas mirátibus loquitur Pau. ad Timo. Homines mente corrupti, qui veritate priuati sunt, existimantes quæstum esse pietatem. Et sicut ibidé subiungitur, quæstus magnus, id est, spiritalis & verus, est pietas cum sufficientia. *Vos autem charissimi memores estote verborum, quæ prædicta sunt ab apostolis domini nostri Iesu Christi.* Ecce quá humiliter loquitur sanctus iste apostolus, quasi vnus apostolorú non extitisset. *Qui dicebant vobis. Quoniam in nouissimis diebus* præsertim tempore Antichristi. *Veniét illusores*, id est, deceptores simpliciú, per fictá religiositaté ac aliis modis illudentes. De quibus in Prouer. fertur. Illusores deus deludet. *Secundum desideria sua ambulantes in impietatibus.* id est, iuxta propria vota viuentes, quæ sunt affectiones impietatum, à vero dei cultu impedientes. De quo iuxta antiquam translationé in Iob asseritur: Ecce cultus dei ipsa est pietas. Tales verò ab initio primitiuę ecclesiæ cœperunt venire: ideo subditur. *Hi sunt qui segregant semetipsos* ab ecclesiastica vnitate, & deuotorú fratrum cõmunione. Cui contrariú ad Heb. scribitur: Consideremus inuicé in prouocatione charitatis & bonorum operum: nó deserentes collectioné nostrá, sicut est consuetudinis quibusdam. *Animales*, id est sensuales carnalitatem sectantes. *Spiritum non habentes*, id est, charitaté & gratiá spiritus sancti, per quá fideles vniuntur in mystico corpore ecclesiæ, & in Christo eius capite: idcirco non sapiunt quæ dei sunt. Tales sunt homines immansueti, pertinaces, indociles in quibus vitium regnat singularitatis, qui plerunque se reputant aliis spiritualiores, & nouitates inducunt. Contra quod ad Philip. affectuosissimè vas electionis hortatur: Si quæ consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, implete gaudiú meum: vt idem sapiatis, vnanimes, idipsum sentientes. *Vos autem charissimi superædificantes vosmetipsos sanctissimæ fidei vestræ*, id est vosipsos in fide catholica per virtuosa exercitia stabilite, & fidei fundaméto iugiter inhærete. Dicitur auté fides christiana sanctissima, cú sit supernaturalis, radius increatę veritatis, de supersanctissimo deo vno ac trino, incarnationéq; verbi menté illustrans. *In spiritu sancto orantes*, id est, verè salubria, cum attentione feruida, pre-

Marginal notes: A; 1. Tim. 6.; Prou. 3.; B; Iob. 23.; Heb. 10.; C; Philip. 2.

D cc aſſidua poſtulantes ſecundum inſtinctum, directionem, & inflãmationẽ ſpiritusſancti. Iuxta illud ad Corinthios: Orabo ſpiritu, orabo & mẽte. Idcirco ait Saluator: Veri adoratores adorabunt patrẽ in ſpiritu & veritate. Spiritus eſt deus & eos qui adorãt eũ, in ſpiritu & in veritate oportet adorare. Quo conſtat, ꝙ qui abſque attẽtione & diligẽtia orat, nõ propriè orat, cũ oratio ſit aſcenſus mentis in deum, vt aſſerit Damaſcenus. *Voſmetipſos in dilectione dei ſeruate*, id eſt, diuina præcepta implete, opera charitatis continuate, corda veſtra per ardentes affectus ad deum frequenter erigite. Nempe per hæc charitas dei conſeruatur, nutritur, perficitur. Si autẽ quis negligens ſit, & loco ac tempore opportuno actus cha-
E ritatis nõ faciat, charitatẽ amittit. Multò plus meretur ea priuari, ſi aliquid charitati cõtrarium operetur. Hinc ad Coloſſenſes dicitur: Super omnia charitatem habete. *Expectantes miſericordiam domini noſtri*, id eſt, gratioſum Chriſti auxilium, eius piiſſimã conſeruationem indeſinentem, & finem ſalubrẽ inceſſabiliter poſtulantes ac inuocãtes. *In vitam æternam*, id eſt, vt per hoc perpetuam obtineatis fœlicitatem. *Et hos quidem arguite iudicatos*, id eſt, hæreticos, obſtinatos, qui ob ſuam infidelitatem iam iudicati dicuntur. ſecundum illud: Qui nõ credit iam iudicatus eſt. Hos inquã arguite, id eſt, redarguite eorum oſtendendo errorem, ne decipiant alios. Vel eos præſentialiter increpando ac informãdo, ſi aliqua de eorũ reductione ſpes habeatur: obſeruando tamẽ quod loquitur Pau.
F Hæreticum hominẽ poſt vnam & ſecundã correptionẽ deuita: ſciens quia ſubuerſus eſt qui huiuſmodi eſt, & delinquit proprio iudicio condemnatus. *Illos verò ſaluate*, id eſt, peccatores non obſtinatos, hortando, exẽplariter cõuerſando, orando, ad viam ſalutis reducite. *De igne rapientes*, id eſt, de feruore libidinis aliorúmque vitiorũ feruore eos auertẽtes, atque per hoc ab infernali incendio, quod meruerũt, eos eripiẽtes. Quia, vt dicit Iacobus: Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſaluabit animam ſuam à morte. *Alijs autẽ miſeremini*, id eſt, quos conuertere nõ poteſtis, eis condolete, & orate pro illis. *In timore*, id eſt, cum dei timore hæc omnia agite, non præſumentes de viribus veſtris, neque inaniter gloriantes, ſed de proprio periculo formidoloſi ac prouidi: iuxta illud ad Cor. Qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne

1.Cor.14. Ioan.4. Coloſ.3. Ioan.3. Titum,3. Iaco.5. 1.Cor.10.

ne cadat. Atque ad Galatas: Si præoccupatus fuerit homo in A
aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in *Galat.6*
spiritu lenitatis, considerans teipsum ne & tu tenteris. *Odientes & eā, quæ carnalis est, maculatam tunicam*, Per maculatā tunicam & carnalē, intelligi potest conuersatio praua, qua peccator se operit. De qua sponsa ait in Cāticis: Exui tunicā meam, *Canti.3*
quomodo induar illam? Hæc tunica absolutè est odiēda, cum sit malū culpæ. De quo loquitur Paulus: Odientes malum. Potest quoque per tunicam istam intelligi corpus istud mortale, *Roma.12*
variis culpis fœdatum, cum exhibitum fuit arma iniquitatis peccato, quod est quasi quoddam animæ indumētum, estque odiendum. Primò, quantum ad hoc quòd est maculatum, vt malum culpæ odio habeatur & extinguatur in eo, secundum *Ibidem.*
illud ad Romanos: Non regnet peccatum in vestro mortali B
corpore. Secundò, vt corpus salubriter castigetur ac edometur. quasi odio habeatur, quod tamen ex charitate procedit. Propter quod loquitur Paul. Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo. Itémque, Mortificate mēbra vestra quæ sunt *1. Cor.9.*
super terram. Sic quippe & animam nostram debemus odire, *Colos.3*
Christo protestante: Qui odit animam suam in hoc mundo, *Ioan.12.*
in vitam æternam, custodit eam. Non est autem corpus odiendum simpliciter, sed spiritualiter diligendum, quatenus futuræ glorificationis sit particeps: Vnde ad Ephesios inducitur: Nemo vnquam carnem suam odio habuit. *Ei autem qui potens est vos conseruare sine peccato*, Deus enim omnipotens potest nos à vitiis præseruare, nec sine eius ope & gratia possumus ea euadere. *Et cōstituere ante conspectum gloriæ suæ*, id est, coram gloriosa & adoranda præsentia sua, seu coram seipso. *Ephes.5* C

Inmaculatos in exultatione in aduentu domini nostri Iesu Christi, id est, in die iudicij, ita quòd tunc apparemus puri, & iucūditate repleti, stantes inter sanctos à dextris iudicis summi. *Soli Deo saluatori nostro*. Hoc potest exponi de patre æterno, qui qualiter solus deus dicatur prætactum est, qui est saluator per principalē authoritatē & efficientiam: qui gratiam in præsenti & gloriam in futuro, creando largitur. Potest quoque exponi & melius, vt videtur, de tota superbenedicta trinitate, quæ est vnus, solus, verúsq; deus, & principalis saluator. Huic igitur soli deo per Iesum Christum dominū nostrum: qui licet sit vna in trinitate persona, tamen secundū naturā assumptam per ipsum, quasi per mediatorem ministerialémque causam,

D honor & gloria Deo attribuuntur: inquantum per Christum hominē deus trinitas, & ipsemet secundum quod deus, tot bona nobis exhibuit seu concessit, & tot bona per eundem Christum peracta sunt. Idcirco subiungitur. *Gloria*, id est, clara cū laude notitia, sublimísque fama. *Magnificentia*, id est, magna seu præclara efficentia. De qua in Deuteronomio fertur. Magnificentia eius discurrunt nubes. *Imperium*, id est, dominatio omnium rerum, *Et potestas*, id est authoritas, ac omnipotentia. Omnia, inquam, hæc per Christum Deo attribuantur, seu conuenire noscantur, qui per Christum nos illustrauit & docuit, & per eum magnificè egit nobiscum. Per Christum ergo Deo conuenire noscantur, quantum est ex parte virtutis Dei. *Ante omnia secula, & nunc & in omnia secula seculorum, Amen*, id est, æternaliter, præsentialiter, & infinibiliter. Non quòd ante omnia secula deus creaturis, actualiter imperauit, aut noscebatur ab eis, vel magnificentiam in ipsis exercuit: sed quoniam inerat ei virtus atque authoritas summa, ad omnia ista. Vnde & dicitur æternus creator, non quòd ab æterno creauit. Inuariabilis verò in se, & prorsus omnipotens, ipse est in seipso, qui est super omnia de⁹ sublimis, & benedictus. Amē.

Deut. 33

E

COMMENTARIORVM IN VII. Epistolas canonicas. Finis.

F

D. Dionysij Carthusiani in Acta Apostolorum Enarratio.

PROOEMIVM.

BEATVS Homo qui inuenit sapientiā, & qui affluit prudentia. Quadripartito existēte genere librorum veteris testamenti, quadripartitum quoque est genus librorum noui testamenti, seu Euāgelicæ legis. Librorum etenim veteris testamenti, alij sunt Legales, in quibus lex Dei per Mosen tradita, est digesta, vt Mosi Pentateuchū.

Alij sunt Historiales, vt liber Iosue & Iudicũ, Regum & Paralipomenon. Alij verò sunt Prophetales, vt constat. Alij autem Sapientiales, sicut Prouerbia. Pariformiter in nouo testamento libri Legales sunt, quatuor Euangelia, Sapientiales, Epistolæ apostolorum. Prophetalis est Apocalypsis, Historialis verò est liber Actuum Apostolorum, nunc Deo agẽte elucidandus. Porrò Euangelicã Christi doctrinam à sacratissimis Euangelistis descriptam, omni sapientia præfulgere certissimum est fideli. Quanuis autem hæc ipsa sapiencia in Euangeliis multum compendiosè & clarè inueniatur cõscripta, nihilominus per cæteras noui testamenti scripturas clarius elucidatur & firma probatur. Et in Epistolis quidem apostolorum potissimè Pauli, fit hoc per allegationes scripturarum veteris testamenti, & per moralia documenta: in Actibus verò Apostolorum fit hoc per miraculorum recitationem, quibus christianæ fidei veritas diuinitus data ostenditur: per allegationes quoque nonnunquam scripturarum ac documenta moralia. Denique intuentibus processum libri Apocalypsis, clarissimè liquet eodem spiritu loquutos veteris legis beatissimos vates, & Euangelicæ legis prophetam sanctum Euãgelistam Ioannẽ qui in Apocal. sua, non sensibus tantum, sed & verbis quoque & modo loquendi & procedendi, veteris testamenti prophetis inuenitur conformis: præsertim Esaiæ, Ezechielis & Zachariæ, quemadmodum expositione Apocalypsis propriis locis monstraui. ¶Insuper sapientia libri huius nunc explanandi multipliciter commẽdatur. Primò ac generaliter ratione obiecti, quia de Deo. Secundò à ratione authoris, quia à sacrosancto Luca Euangelista est editus liber iste. Tertiò à ratione materiæ, quoniã apostolicos actus describit: imò in primis capitulis cum materia Euangelicorum lib. coincidit. Nam primo ca. de Christi ascensione, in secundo de spiritus sancti missione loquitur. Quartò ratione formę procedendi, quoniam euidenter, distinctè, cõpendiosè, imo magistralissimè est procedẽs: sed & stylus ipse venustus est, & Græcam eloquentiã resonat. Itaque vtilissima prorsus est præsentis theoria voluminis, atque historia eius: in quo exordium & processus primitiuæ ecclesiæ seriatim describitur, & item catholica fides non mediocriter roboratur. Sed & liber ipse sententiosus & iucũdus est valde. Propter quod pro illuminatione adorandi paracleti spiritus sancti, in eius expositione singularitere iusdem

D almi pneumatis immensam clementiam ac supermunificentissimam bonitatem exoro, dicens ex corde, Veni sancte spiritus, & emitte cœlitus lucis tuæ radium.

¶ Enarratio I. Cap. *Primùm quidem sermonem feci de omnibus, ô Theophile.* ARTICVLVS PRIMVS.

IN exordio libri huius pandit se beatissimus Lucas esse præsentis conscriptorem voluminis, dú ad finem Euangelij à se descripti seipsum continuat, atque eidem viro cui Euágelium scripsit, hunc quoque codicem scribere manifestat, dicendo, *Primùm quidé*, videlicet in Euangelico libro à me descripto. E *Sermonem feci de omnibus ô Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere*, id est, de factis documentísque Christi, non quòd vniuersa gesta & dogmata saluatoris, ipse aut alius aliquis Euágelista in particulari per singula sit complexus: nam & quod in hoc ipso volumine sanctus Paul. Christum protulisse commemorat, oportet, inquiens, memorem esse verbi domini Iesu, quia beatius est magis dare quàm accipere: nullus *Inf.ca.* 20 in Euangelio suo recitat euangelista. In Ioanne quoq; legitur, quia alia multa signa fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum (ait) arbitror mundum posse capere eos qui *Ioan.*12 scribendi sunt libros. Denique quòd innumerabilia particu- *Matth.*8 laritérque indescriptibilia fuerint Christi miracula, ex euan- *Matth.*9 gelio certissimè constat. Scriptum est enim quòd omnes ma- F le habentes curauit. Itémque, Circuibat Iesus omnes ciuitates, *Matth.*14 curans omnem languorem & omnem infirmitatem. In Matt. quoque scriptum est, quòd cùm venisset in terram Genezar, viri locis illius miserunt in vniuersam regionem illam, & obtulerunt ei omnes male habentes, & rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent, & quicunque tetigerunt, sal- *Mar.*9. ui facti sunt. Similiter scriptum est in Marco, Quocúque introibat Iesus in vicos vel in villas, aut in ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & quotquot tangebant eum salui fiebant. Itaque distributio ista qua dicitur: Sermonem feci de omnibus, intelligenda est de generibus singulorum, non de singulis generum. Siquidem de omnibus aliqua recitauit. Propter *Beda.* quod asserit Beda, De omnibus elegit vnde faceret sermonem, quæ iudicauit apta & congrua sufficere officio dispensationis

sationis suæ. Pensandus quoque est ordo verborũ in eo quod A
scriptum est, Quæ cœpit Iesus facere & docere, ita quòd primò exorsus est operari: deinde quod fecit, edocuit. Quo multorum præsumptio atque audacia increpantur, qui proniores sunt docere quàm discere, loqui quàm audire: vel qui ea quæ prædicant, facto non exequuntur. In hoc enim ipso suis ipsi doctrinis detrahunt. Neque cum aliis prælati sint, erubescunt vitiosè, & inexemplariter conuersari coram his quibus præsunt aut verbum Dei annũciant. Quibus id intuendum quod legitur apud Iacobum: Sit omnis homo velox ad audiẽdum, *Iacobi.1*
tardus autem ad loquendum. Denique cuius vita despicitur: *Grego.*
restat vt eius prædicatio contemnatur. Imò bona docere, & impiè agere, quid aliud est quàm se voce propria condemnare? Iuxta illud Eccle. Dum maledicit impius diabolum, male- B *Eccle.21*
dicit ipse animam suã. Et ad Romanos. Inexcusabilis es ô homo qui iudicas. In quo enim alium iudicas, teipsum condemnas. Eadem enim agis. Præterea peccatori dixit deus, Quare tu enarras iustitias meas? Doctor ergo, prædicator, & pastor vnicum istum sequens magistrum, primò faciat quæ alios docet, ne proprio ore damnetur. Postremò Theophilum istum cui & Euangelium, & præsentẽ librum Lucas conscripsit, quidam affirmant fuisse virum potentem Achaiæ principem, alij Episcopum quendam. Theophilus autem interpretatur dei amator, seu à deo amatus. Itaque non solùm huic personæ, sed & cunctis deum amantibus, atque ab eo secundum prædesti- C
nationem æternam amatis, scriptus est liber iste Euangelicúnque volumen. Itaque scripsi de omnibus quæ cœpit Iesus facere & docere. *Vsque in diem qua præcipiẽs Apostolis per spiritum sanctũ quos elegit*, id est, vsque ad diẽ ascẽsionis quo iussit apostolis: Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ. Et quod ĩfra habetur. Eritis mihi testes in omni Iudæa & Galilęa & Samaria, & vsq; ad vltimũ terrę. Quòd autem in euãgelio suo Lucas vsq; ad dicta factáque Christi in die ascẽsionis narrationẽ protaxerit, atque ibidẽ finiuerit, ex fine Euãgelij sui ostẽditur: quod ita finitur: Eduxit autem eos foras in Bethaniã, & eleuatis manibus suis benedixit illis. Et factũ est dum benediceret eis, recessit ab eis & ferebatur in cœlum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalẽ cum gaudio magno. Et erant semper in tẽplo laudãtes & benedicẽtes deũ.
¶ Quòd autem Christus Apostolos ad gratiam apostolatus

D & prædicationis officiũ elegerit. Marcus sic refert: Ascendens in mõtẽ vocauit ad se quos voluit ipse, & fecit vt essent duodecim cũ illo, & vt mitteret eos prædicare Euangelium. Quibus & in Ioanne profatur: Nonne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est? scilicet Iudas traditor, quẽ certum est in die ascensionis defuisse, & loco eius affuisse Matthiam. Porrò Christus secundum quod homo in omnibus dirigebatur à spiritu sancto imò à seipso vt deus, seu à tota superbeatissima trinitate. Hæc tamẽ directio spiritui sancto magis asscribitur, sicut & cætera opera benignitatis, quoniam spiritui sancto bonitas, benignitas, dilectio, liberalitas, appropriatur. Propter quod per Esaiam loquitur Christus vt homo: Spi-

E ritus domini super me, eo quòd vnxerit me, ad annunciandũ mansuetis misit me. *Assumptus est*, ipse Christus secundũ naturam assumptam, de terra in cœlum, iuxta id Marci, & dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum & sedet à dextris Dei. Assumptus est autem, quia diuina virtute assumpsit, seu de terra in cœlũ leuauit seipsum, quod & per dotem agilitatis facere potuit, ita quod corpus ei⁹ sua agilitate potuit se leuare. Assumptio quoque hæc toti superbenedictæ trinitati potest adscribi, quæ in cũctis effectibus, potissimè Christi principaliter operatur: cuius & opera sunt indiuisa. Præterea assumptus est à nube præstante domino suo obsequium, non ferente auxilium. Ab vniuersa quoque cœle-

Psal.23. F stis aulæ frequentia, cum ingenti suscepturus est gaudio: cum

Hiere.23. diceretur ad eos, Attollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quod autem secundum diuinitatem illocalem, incommutabilem, incircũscriptibilem, cuncta implentem, immensam, non competat Christo locum mutare, ascendere siue descendere, certum est: sed secundum formam serui duntaxat, per quam terram corporali reliquit præsentia, quemadmodum passione instante

Ioan.16 prædixit: Exiui à patre & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem. *Quibus & præbuit*, id est, visi-

Matt.16 biliter, audibiliter, tangibiliter, monstrauit. *Seipsum viuum*, vita corporali humana. *Post passionẽ suam*, videlicet statim post resurrectionem. Siquidẽ surgens Iesus mane prima sabbathi, eodem die cœpit apparere & loqui Apostolis, aliisque credentibus. *In multis argumentis*. Argumentum tripliciter sumitur. Primò, vt est ratio rei dubiæ faciens fidem, id est, certitudinẽ.

Sic

Sic enim in hac definitione ſumitur fides. Et hoc modo quæ A cadunt ſub fide, argumenta non habent, quoniam ex principiis per ſe notis probari non queunt. Secũdò accipitur argumentum pro quocunque ſigno ſenſibili, ad veritatis declarationem inducto. Tertiò pro effectu huiuſmodi argumentorum, puta pro adhæſione qua mens veritati aſſentit. Sicque ad Hebræos ſumitur dicente Apoſt. Fides eſt ſperandarũ ſubſtantia rerum, argumentum non apparentium. *Hebr. 11* Nunc autem argumentum ſecundo modo accipitur, vt ſit ſenſus, quòd Ieſus per multa ſenſibilia ſigna & geſta ſeu opera, probauit ſe verè reſuſcitatum & reſurrexiſſe. *Per dies quadraginta apparens eis* & ſi nõ quotidie, tamen frequenter, & multò frequentius quàm aliquis Euãgeliſtarum, imò quàm omnes ſimul deſcribunt, cum Paulus multas referat factas eius ad diſcipulos B veras atque ſenſibiles apparitiones à nullo illorũ deſcriptas. Quomodo autẽ, & quoties, vbi, & quo ordine apparuerit *1. Cor. 15* eis, in Euãgeliis & verbis Pauli Apoſtoli cõtinetur. *Et loquens de regno dei* id eſt, de ſtatu eccleſiæ militantis ac triumphantis. De vtroque enim regno inter hos dies multa locutus eſt. Quomodo ſcilicet diuulgandum eſſet Euangelium per totũ orbem terrarum, & de miraculis per apoſtolos exhibẽdis, de fœlicitate etiam patriæ beatorum, quemadmodum Euangeliſtæ ſcribunt. *Ioan. 14.* *Et conueſcens* id eſt, cum diſcipulis ſuis Saluator manducans *Præcepit eis ab Hieroſolymis ne diſcederent.* Frequenter Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam cum diſcipulis legitur manducaſſe. Primò cum duobus in caſtello Emaus, iu- C xta illud Lucæ: Factum eſt dum recumberet cum illis, accepit *Luc. 24.* panem, &c. Secundò cum. 12. Apoſtolis & præfatis duobus in cœnaculo ſeu conclaui Hieruſalem, ſicut in dicto Lucæ capitulo ſcriptum eſt, & vtraque manducatio hæc facta eſt in die paſchæ. Tertiò, cum ſeptem diſcipulis iuxta mare Tyberiadis vt habetur in Ioanne. Quartò, coram vndecim in die aſcenſionis, prout ſuper Marcum dicunt expoſitores. Si ergo *Ioan. 21.* manducatio, de qua nunc ſermo, referatur ad eam quę fuit in *Mar. 16.* die aſcenſionis, ſenſus erit, quòd die illo iuſſit Apoſtolis, ne gratiâ prædicandi, quoquam à Hieruſalem proficiſcerentur, donec ſpiritum ſanctum iuxta promiſſum reciperent. Vnde apud Lucam ait eiſdem: Vos autem ſedete in ciuitate, quo- *Luc. 24.* uſque induamini virtute ex alto. Si verò manducatio iſta ad ſecundam ſeu tertiam referatur (ad primam enim propriè nõ

D refertur) poterit esse sensus, quòd tunc præcepit eis de Hierusalem timore Iudeorum non discedere: aliàs sicut verisimile est discessissent. quia tam pauidi erant. *Sed expectarent promissionem patris*, id est, impletionem promissionis de missione paracleti, quem pater per os vnigeniti filij sui promisit: ideo subditur, *Quam audistis (inquit) per os meum.* Nam passione instante Christus dixit Apostolis illud Ioannis: Paracletus autem spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. *Quia Ioannes quidem baptizauit aqua* id est, corpora aquis abluebat, animas non purgauit: ita quòd eius baptismus non contulit gratiam: nec fuit vnum septem sacramentorum, sed quid sacramentale dispositiuum ad Christi baptisma, *Vos autem baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies*, id est infra paucos dies. Cùm apud

Ioan.14. 15.16. Mat.3. Mar.1. Luc.3. Ioan.1. Ioan.4.

E Ioannem dicatur, quòd discipuli puta Apostoli Christi, baptizabant de mandato ipsius, credendum est, quòd ipsi à Christo fuerint baptizati, baptismo Euangelicæ legis gratiam conferente. Illo enim & ipsi baptizabant. Nec mirum si ante passionem apostolos propriis manibus baptizauit, qui tempore cœnę pedes eorum lauare dignatus est, præsertim cum iamdiu ante hanc cœnam dixerit Nicodemo: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest intrare in regnum dei. Itaque quod ait, vos autem baptizabimini spiritu sancto: sic intelligendum censetur: Spiritu sancto implebimini, qui & mentes vestras plus quàm ante ab omni sorde lauabit. Sicqué copiosa illa spiritus sancti infusio per signum visibile, baptizatio discipulorum vocatur, quoniam instar gurgi

Ioan.15. Ioan.3.

F tum inundantis aquæ desuper fluxit in eos. Vnde & spiritus sanctus, & gratia eius, per aquam exprimitur, quoniam mentem purgat, refrigerat, reficit. Hinc in Ioanne loquitur Christus: Qui credit in me (sicut dixit scriptura) flumina de vẽtre eius fluent aquæ viuæ. Quod Euangelista exponens adiecit: Hoc autem dicebat de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, In Apocalypsi quoque ait Ioãnes: Ostendit mihi flumen aquæ splendidum tanquam crystalum: quod de spiritu sãcto exponitur. Sicut ergo spiritus sancti illustratio vnctio appellatur: Iuxta illud Ioãnis: Vnctio eius docet vos de omnibus: sic copiosa eius susceptio, baptizatio mentis vocatur. Propterea secundum Rabanum in quibusdam libris sic habetur. Vos autem vngemini spiritu sancto, & istud infra

Ioan.7. Apoc.22 1.Ioan.2

decem

decem dies, scilicet die Pentecostes fuit impletum. *Igitur qui* A
conuenerant interrogabant eum, dicentes, non euidenter apparet *Act. 2.*
in quo loco fuerit ista discipulorum conuentio & interroga
tio, an scilicet in cōclaui, vel in loco ascensionis. In die enim
ascensionis CHRISTVS bis eis apparuit. Primò in con-
claui, deinde in monte Olíueti vnde ascendit. Veruntamen *Ioan. 21.*
ex verbis sequentibus videtur fuisse conuentio, & inquisitio *Luc. 24.*
ista circa locum ascensionis. Nam paulò pòst, data sibi re- *Mar. 10.*
sponsione subiungitur: Quum hæc dixisset, videntibus illis
eleuatus est. *Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel?*
id est: an statim misso nobis spiritu sancto, reparabis potesta-
tem, & regiam potestatem Israëlitici regni ac populi Iudæo-
rum, dādo fidelibus tuis temporale regnum in seculo isto, & B
temporaliter regnando in eis? Discipuli isti nōdum perfectè
illustrati, putabant propheticas promissiones de regno Chri
sti in plebe fidelium, corporaliter temporaliterque complen-
das, quemadmodum excæcati Iudæi vsque in præsens existi-
mant. Sic enim de matre filiorum Zebedæi dicit Hierony- *Hierony.*
mus, quòd mulier illa, quia audiuit quòd crucifigendus esset
& resurrecturus, putauit eum illico regnaturum. Et Cleophas *Matt. 20*
in Luca ait: Nos autem sperabamus ꝙ ipse esset redēpturus Is
raël. Videbant enim discipuli ꝙ populo Iudæorum esset abla
tum sceptrum, alienigena eis dominante, & ꝙ subditi essent
Romanis: idcirco quærebant an Christus recuperaturus esset
& sublimaturus mox Israël, prout verba quædam propheta-
rum superficie tenus sonare videntur: an potius in futuro & C
diu post, regnum populi sui exaltaret. Et quoniā quæstio ista
ex ignorātia & errore processit, Christus eam refellit, vt sub-
ditur. *Dixit autem eis, Non est vestrûm nosse tempora vel momen
ta, quæ pater posuit in sua potestate* id est, restitutio Israëlitici
regni spiritualiter intelligenda est, quantum ab bona gloriæ
in futuro. Et quo tēpore id continget, velle determinatè præ
noscere, non est vestræ paruitatis. Plenariè enim non fiet nisi
in die iudicij, quando viri Israëlitæ in anima & corpore glo- *Apoc. 22.*
rificabuntur, & æternaliter regnabunt cum Christo. Particu- *Marc. 13.*
lariter autem & partim fit in mortibus singulorū, quando ad
patriam regni cœlestis perueniunt. ¶ Sed nec tempus iudicij
nec diem mortis vult deus præsciri, quatenus mortales tantò
sint de iudicis aduētu, mortísque hora solicitiores, quātò sūt
magis incerti: sicque quotidie viuāt, tanquam die eodem aut

D alio mox sequente sint iudicandi: Itaque tempora & momenta mortis atque iudicij vniuersorum, pater posuit in sua potestate, quoniá suæ notitiæ ea seruauit, & cũ ei placuerit in eis quæ decreuit, perficiet. Ab hac tamen potestate, atque sciétia nec filius nec spiritus sanctus excluditur, cum trium personarum sit vna potestas, eadémque scientia: idcirco quod de vna exprimitur, de aliis eadem ratione intelligi datur. Interdũ verò ex certa causa aliquibus hora mortis prænũciatur. Verũtamen August. in sermone quodam de ascensione, verba ista aliter allegat, interpretatur, & tractat sub hac forma. Domine si hoc tempore præsentaberis, & quando regnũ Israël? & per
E præsentationem Christi, intelligit reuelationem eius apertã, qua in die iudicij ab vniuersis videbitur, veniens in maiestate & gloria. Per regnum verò Israël intelligit regnum cœleste, quod quotidie nobis communicari precamur dicentes: Adueniat regnum tuum, vt scilicet ad societatem in cœlis regnãtium perducamur, sicque iuxta August. intentionem: Apostoli quæsierunt agnoscere tempus & horã iudicij, quorum curiositatem reprimens Christus respondit: Non est vestrũm scire tempora vel momenta quæ pater in sua posuit potestate. &c. Per quæ verba sicut in libr. de ciuitate dei asserit August. Christus redarguit omnes qui de Antichristi aduentu, & fine mũdi tempus calculare præsumunt, cum omnium horum determinatũ tempus ex dei liberrima potestate depédeat. Idcir
F co nulli nisi quãtum reuelauerit deus innotescere valet, quémadmodum determinatum tempus creationis seu exordij mũdi ex sola dei reuelatione innotuit. Quid verò ad discipulos illos, præsertim apostolos pertinuerit, subditur. *Sed accipietis virtutem superuenientis spiritus sancti in vos* id est, ipsum omnipotétem spiritum sanctum, vobis in sensibili signo donatum. Vel, virtutem, id est, fortem gratiã & præclara charismata spiritus sancti, qui citò desuper descendet in vos. Dicitur autem spiritus sanctus eis à patre & filio, imò & à seipso dari atque infundi, quibus dona eius ad gratiam gratum facientem pertinentia dantur seu infunduntur. Vnde spiritus sanctus donũ dei vocatur. Nam à patre filióque procedit tanquam donabilis cum ipse sit amor, in quo prima ratio doni relucet, & in quo cætera bona donantur. Descendit quoque atque superuenit spiritus sanctus in homines, non per loci mutationem (cum incircũscriptibilis, inuariabilisq; consistat) sed per donorum

August.
Mat. 6.
August.
Ioan. 15.

norum suorum infusionem. *Et eritis mihi testes in Hierusalẽ,* A
& in omni Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ, id est, in locis his, seu vbique terrarũ prædicabitis me esse Christũ. Et verbis, signis & sanguinis vestri effusione, incarnationi, resurrectioni ascensioni, & cæteris mysteriis ad me spectãtibus, testimonium perhibebitis. Quibus verbis Christus prædixit euangelium vbique per Apostolos diuulgandũ: iuxta illud Psalmistæ: In omnem terram exiuit sonus eorum. Et Esaiæ: *Psal.18.*
A finibus terrę audiuimus laudes, gloriam iusti. Rursúsque a- *Esa.24.*
pud Esaiam Christus de hac re apertissimè prænũciauit: Mit- *Esaiæ.26.*
tam ex eis qui saluati fuerint, in mare, in Aphricã & Libyam, in Gręciam & Italiam, ad insulas longè, & annunciabunt gloriam meam Gẽtibus. Vnde Thomas in India, Iacobus in Hispania, quæ sunt termini terræ habitabilis prædicasse legũtur. B
Et cum hæc dixisset, non solùm hæc vtique, sed & alia quædam quæ in Marco referuntur. *Videntibus illis* corporalibus ocu- *Mar.16.*
lis. *Eleuatus est,* id est, in cœlum à terra assumptus modo iam explanato. *Et nubes suscepit eum ab oculis eorum,* ita quòd nube circuncinctum & in altiora conscendentem eum, amplius non viderunt. O quàm intenta acie prosequuti sunt ascendentẽ, & quàm ingenti lætitia hoc conspexerũt. Id quoque intuendũ, quemadmodum vbique creatura suo obediat creatori. Nẽpe natum dominũ mox angeli Iudæis, stella Gen *Luc.2.*
tibus nunciarunt: in transfiguratione quoque nubes eũ luci- *Matt.2.*
da obũbrauit: & cùm esset in deserto cum bestiis, angeli mini *Mat.17.*
strauerunt eidẽ. Denique patiente ipso obscuratus est sol, & *Mat.4.*
immutatus est cursus lunæ. Ascendenti etiã nubes obsequium *Mat.1.*
non subsidium præbuit. *Cúmque intuerentur in cœlum euntem* C
illum, id est, ad summum atque empyreũ cœlum scandentem, *Mat 27.*
auidissima, deuotissima ac iucundissima mente, corporeóque *Mat.9.*
prosequerẽtur intuitu. *Ecce duo viri,* id est, angeli sancti in for *Ioan.7.*
ma virili. *Astiterunt,* id est, subitò comparuerunt. *Iuxta illos, in vestibus albis,* quarum albedo & candor puritatem naturæ angelicæ, iucunditatémque huius negotij mõstrauit. *Qui & dixerunt, Viri Galilæi.* Quemadmodũ enim Iesus, sic & Apostoli de Galilæa fuerũt, vel omnes, vel penè omnes. *Quid statis aspicientes in cœlum?* Nam & cùm dominus Iesus nubem ingressus, atque in alta progressus in oculis illorum fuisset ablatus, non cessauerunt sursum aspicere post dilectum, vt moris est amantium atque mirantium. Ideo ad declarandã Christi

D maiestatem, & pro consolatione ac informatione discipulorum angeli apparuerunt dicentes. Quid statis aspicientes in cœlum? Tanquam dicant: Cur eatenus miramini, quòd dominus vniuersorum, creator cœlorum, vnigenitus dei, ad cœlestia tendit? Non inde miremini, sed de hoc potius, quòd ad terras descendere, incarnari, inter vos conuersari & crucifigi dignatus est. *Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum,* id est, sicut cū nube ascēdit, & in vera humanitate glorificata, itémque cum multitudine angelorum ac sanctorum quos de limbo eduxit: ita in nube veniet iudicaturus mundum, in natura humana, cum multitudine ciuium supernorū: iuxta illud Esaię: Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, & principi-

E bus eius. *Tunc reuersi sunt Hierosolymam,* secundum quod Christus eis pręcepit, vt dictum est. *A monte qui vocatur Oliueti,* de quo loco Christus ascendit. *Qui est iuxta Hierusalem,* vtpote per vnum miliare (quod est media leuca) distans ab ea. Ideo subditur. *Sabbathi habens iter,* id est, per tantum spatium ab illa distans, quantum die sabbathi licuit Iudæis secundum legem ambulare seu progredi à propria mansione, videlicet per mille passus. Quæ ambulatio cum ad recreationem potius sit quàm ad laborem, quieti sabbathi nō derogauit. Porrò iuxta literalem intelligentiam, mons iste dictus est Oliueti, quoniam oliuarum arboribus consitus fuit. Per oliuam verò pietas, misericordia, charitas designantur. In hunc ergo montem Christus discipulos conuenienter eduxit, &

F ab eo ritè ascendit, vbi spiritus sancti vnctionem & illustrationem eis spopondit, & benignitatem copiosam impendit. Insuper qui cum Apostolis spiritus sancti donis cupit impleri, sabbathi iter ingrediatur, id est, quieti intēdat mentali, pacísque locum introeat, qui per Hierusalem figuratur: vt iuxta Esaiam: Sit ei sabbathum ex sabbatho, scilicet quies patrię, merito quietis viæ. Quia qui hîc cessat ab inquietudine operum peruersorum, & vitiorum tumultu, illic in retributione & pace quiescet cœlesti. Quamuis autem secundum quosdam discipuli de Christi ascensione contristabantur inquantum eis auferebatur dilectus, potius tamen eos puto inde vehementer gauisos: præsertim cum scriptum sit in Luca: Factum est dum benediceret eis, recessit ab eis, & ferebatur in cœlum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalē cum gaudio

Luc.1. Baruch.3. Ioan.19. Esa.3. Luc.6. Esa.66. Luc.24. Mat.2.

dio magno. *Et cum introissent in cœnaculum*, in quo Christus A *Luc.22.*
cœnam celebrauit nouissimam, primámque missam. *Ascen* *Ioan. 3.*
derunt, quod fuit in loco sublimi, puta in monte Sion prope *Gala. 1.*
templum. *Vbi manebant Petrus & Ioannes, Iacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphæi*, id est, Iacobus minor filius Alphæi: qui Iacobus dictus est frater Christi, tanquam forma, vultu, gestu & modo conuersandi ei præcipuè similis: & quia filius fuit sororis virginis sanctæ, genetricísque Christi. *Et Simon zelotes*, qui
in Matthæo dicitur Simon Chananæus, quia de vico Gali- *Mat.10.*
leæ nomine Chana (vbi Saluator aquam conuertit in vinũ) *Ioan.1.*
extitit oriundus. *Et Iudas Iacobi*, scilicet frater Iacobi mi- *Ioan.2.*
noris, qui Iudas in sua Canonica fratrem Iacobi se appellat. Isti itaque, cum cæteris qui sequuntur, præfatum locum B
ingressi sunt, tum propter loci amorem & sanctitatem, quem
Christus sua sanctificauit præsentia, cœna, & Euangelicæ le- *1.Ioan.4.*
gis sacramenti institutione, tum vt ibi in loco abstracto liberius orationi intenderent, & item vt ibi latentes Iudæorum vitarent calumniam: nondum enim perfecta charitas exclusit ab eis timorem. Conuenienter quoque in altum conscenderant locum, qui terrena spernentes ad spiritus sancti se præparabant aduentum. *Hi omnes erant perseuerantes vnanimiter in oratione.* Iam nanque per charitatem fuerunt in domino adunati, id ipsum dicentes omnes, & schismata nescien-
tes. Itaque & nos si spiritu sancto impleri optamus, concordi *1.Cor.1.*
ter & instanter orationi vacemus, vnanimes, vno ore deũ in omnibus honorantes. *Cum mulieribus*, vtique religiosis, vi-
delicet, Maria Magdalene & cæteris quæ in Euangelio Chri- C
sto ministrasse legũtur. *Et Maria matre Iesu*, Quæ etsi post vi *Rom.15.*
ros hos nominetur, omnibus tamen præstantior fuit, & san-
ctior vniuersis. *Et fratribus eius*, id est, cognatis: quia nõ tan- *Mat.27.*
tùm quidam Apostolorũ, sed & aliorum discipulorũ quidam *Mat.15.*
erant consanguinei Saluatoris. Est autem cõsuetudo scripturæ, vt qui de eadem cognatione sunt, fratres vocentur. Cõsequenter describitur substitutio Mathiæ loco Iudæ in apostolatum. *Et in diebus illis, Exurgens Petrus in medio fratrum*, Ec-
ce hîc omnes Apostoli fratres vocantur. *Dixit*. Iam enim *Luc.30.*
& ante passionem designatus, & post passionem fuit à Chri- *Mat.16.*
sto princeps Apostolorum cõstitutus, ideo tanquam maior ac prior præ cæteris loquitur quæ sequuntur. Denique pro-

D pter tanti collegij dignitaté, potiſſimè propter matris Christi præſentiam humiliter ſurgit, reuerenter ſtat, ſapientérque loquitur. Vnde & deuotorum ac religioſorú côuentus eſt honorádus. *Erat autem turba hominum ſimul ferè centum viginti*, quorum quidam fuerunt viri, aliquæ fœminæ. ¶ Sed quomodo quaſi dubitans ait, ferè, cùm per eum ſpiritus ſanctus loquatur? Et reſpondendum, quòd, ferè, non ponitur hîc dubitatiuè, ſed potius aſſertiuè, ad innuendú quòd à prædicto numero multitudo illa parum diſtabat. In magno autem numero quod parú deficit ſeu ſuperfluit, non reputatur ſeu computatur aliquando in ſcripturis, nec communi modo loquédi. Propter quod iſti electiſſimi interdum aſſeruntur fuiſſe centum viginti. *Viri fratres oportet impleri ſcripturam quam prædixit ſpiritus ſanctus per os Dauid.*

E Quæ autem ſit iſta ſcriptura paulò pòſt ſubditur. *De Iuda qui fuit dux*, id eſt, ductor. *Eorum qui comprehenderunt Ieſum*, Iuxta illud Lucæ, Iudas vnus de duodecim antecedebat eos. *Qui connumeratus erat in nobis*, id eſt, à Chriſto vnus Apoſtolorum ordinatus, ſicque ab aliis appellatus. *Et ſortitus eſt ſortem miniſterij huius*, id eſt, partem in officio & gratia apoſtolatus adeptus à ſaluatore, ita quòd fuit apoſtolus & prædicauit ac baptizauit, imò (vt aſſerit Auguſtinus) baptizauit Ioannes baptiſta, & quod baptizauit, baptizatum non fuit: baptizauit Iudas, & quod baptizauit, baptizatum fuit. Quod ideo dicitur: quoniam in Ioãnis baptiſmo gratia non dabatur, idcirco taliter baptizati poſt fidei Chriſti receptionem rebaptizabantur, non autem qui à Iuda fuerant baptizati. *Et hic quidem poſſedit agrum de mercede iniquitatis*,

Luc.21. *Matth.10* *Luc.10* *Ioan.1.* *Auguſt.*

F quod tripliciter explanatur. Primò, quòd per æternam ſceleris ac nominis ſui memoriam, agrum hunc poſſedit in mentibus recordantium eius, & criminis eius. Vt enim in Matthæo legitur: Videns Iudas quòd damnatus eſſet deſperatione fractus denarios, pro quibus védidit Chriſtú, reſtituens proiecit in téplum, pro quibus principes ſacerdotum agrum figuli emerunt pro ſepultura peregrinorum. Cuius rei non obliuiſcuntur fideles. Secundò, à quibuſdam exponitur, quòd Iudas ibi ſepultus ſit, ideóque corporis ſui immoratione agrum iſtum poſſideat. Sed hoc certum non eſt. Ideo: Tertiò exponitur, quòd iuxta cõſuetudinem ſacri eloquij Iudas hunc agrum poſſedit, id eſt, poſſideri fecit. Nam argéteos reſtituendo cauſa fuit quòd ager ille emptus fuit atque poſſeſſus

Mat.17.

ſus ab emptoribus ſeu in eo ſepultis: iuxta quem ſenſum ſan- A
ctus Iob: Abominabuntur me (inquit) veſtimenta mea, id eſt, *Iob.9.*
abominabilem intuentibus reddent. *Et ſuſpenſus*, vtique à *Mat.27.*
ſeipſo, nam laqueo ſe ſuſpendit. *Crepuit medius*, qui dei & ho *1. Tim. 2.*
minum mediatorem, tam vili precio impiiſſimè vendidit. *Et diffuſa ſunt omnia viſcera eius*, ſic quòd in horrenda illa inteſtinorum eius effuſione turpiſſima, monſtraretur, quàm enorme piaculum commiſiſſet. Ita & Arrius ſuperbiſſimus, quoniam Chriſti diuinitatem ore blaſphemauit ſacrilego, viſcerum deprehenſus dolore ad naturæ requiſita declinans, inteſtina ſua turpiſſimus mox effudit. *Et notum factum eſt*, ſcelus ſeu genus mortis Iudæ, *Omnibus habitantibus Hieruſalem: ita vt appellaretur ager ille lingua eorum Acheldemach, hoc eſt ager*
ſanguinis, id eſt, emptus precio ſanguinis Ieſu. Deinde poni- B
tur ſcriptura Dauid Iudá concernens. *Scriptum eſt enim in li-*
bro Pſalmorū, Fiat cōmemoratio eius deſerta, & non ſit qui inhabi- *Pſal. 68.*
tet in ea: Epiſcopatū eius accipiat alter: Sciendū quòd Chriſtus *Pſal. 108.*
& Euangeliſtæ atque Apoſtoli, allegando ſcripturas veteris teſtamenti interdum ſenſum magis quàm verba allegant: ita & Petrus iam agit. Inducit autē teſtimoniū ex Pſalmis duobus: cuius teſtimonij prima pars quantum ad ſenſum eo Pſalmo habetur cuius exordiū eſt: Saluum me fac deus, in quo Iudæ eradicatio prophetatur. Verùm quod ibi de Iudæis Chriſti perſecutoribus pluraliter dicitur, hîc de Iuda ſingulariter
allegatur. Sic enim in Pſalmo illo noſtra habet trāſlatio. Fiat *Pſal.68.*
habitatio eorum deſerta, & in tabernaculis eorū non ſit qui inhabitet. Horum etenim vnus extitit proditor: quorum om
nium ciuitates & domus, in vltionem ſanguinis Chriſti per C
Romanos deſtructæ noſcūtur. Secūda verò pars teſtimonij huius de tranſlatione apoſtolatus Iudæ loquens, ſcripta eſt
Pſalmo qui incipit: Deus laudem meā ne tacueris: vbi ſic le- *Pſal.108.*
gimus: Fiant dies eius pauci, & epiſcopatum eius accipiat alter. Apoſtolatus autem epiſcopatus vocatur, & apoſtolorum ſucceſſores extant epiſcopi. *Oportet ergo ex his viris qui nobiſcum ſunt congregati*, id eſt, qui inter nos conuerſati ſunt, nuncque nobiſcum collecti. Conuerſati inquam, *In omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos dominus Ieſus*, iuxta id Pſal-
mi: Viderunt ingreſſus tuos Deus, ingreſſus Dei mei regis *Pſal.67.*
mei qui eſt in ſancto. Eſaiæ quoque quinquageſimo ſecundo: Simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum con-

D uerterit dominus Sion. *Incipiens* publicè prædicare atque mi racula facere. *A baptismate Ioannis*, id est, post baptismum quo fuit à Ioanne baptizatus seu lotus: vel post baptisma à Ioanne prædicatum & datum. Ioannes enim baptizãdo denunciauit, quòd Christus mox in spiritu sancto baptizaret, præsensque esset in carne: per hoc præparans viam Christo, qui ex tunc orsus est prædicare, & suam excellentiam declarare vsque ad diem ascensionis, secundũ quod subditur, *Vsque in diem qua assumptus est à nobis*, in ascensione. *Testem resurrectionis eius fieri nobiscũ*, scilicet cum vndecim Apostolis. *Vnum ex istis*. Ideo autem resurrectionẽ specialiter exprimit, quia amplius latuit, & de ea apostoli in die Pentecostes prædicationẽ suam exorsi sunt. *Et statuerunt duos*, id est, Petrus

Mar.9. Mat.1.

E & alij ei consentientes vnanimiter, duos tanquam præ cæteris sanctitate conspicuos, atque ad gratiã apostolatus magis (vt videbatur) idoneos, elegerunt ac ordinauerunt. *Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est iustus*, quia tã præclaræ & euidentis fuit iustitiæ, qͥ proprio nomine quasi amisso, iustus est appellatus. *Et Mathiam*. Prudenti autem consilio Ioseph iste laudatur, ne ex sua culpa videatur ab apostolatu repulsus. Non autem Mathias, nam ei pro omni præconio potest sufficere, quod alio tam iusto in hac parte relicto, ipse ad apostolatus apicem est assumptus. In quo etiam facto diuinorum iudiciorum altitudo monstratur, quòd nõ is qui hominum ore plus laudabatur, in Apostolum à deo eligitur.

Psal.7. Apoc.2.

Et orantes dixerunt: Tu domine qui nosti corda hominum, ostende quem elegeris ex his duobus vnum, accipere locum, id est, authori-

F tatem & gratiam. *Ministerij huius*, id est, prædicationis. *Et Apostolatus*, qui est donũ gratiæ gratis datæ, sicut & prophetia. *De quo præuaricatus est Iudas*, id est, quẽ sua præuaricatione amisit. *Vt abiret in locum suum*, id est, vt vnus istorũ in locũ illius succederet seu succedat. Sicq; dictio, vt, tenetur hîc cõcomitanter nõ causaliter. Non enim idcirco trangressus est Iudas, vt alter ei succederet, sed ad transgressionẽ eius id cõsecutum est. Quemadmodũ fertur in Psal 50. Tibi soli peccaui, vt iustificeris in sermonibus tuis. *Et dederũt sortes eis, & cecidit sors super Mathiã, & annumeratus est cum vndecim apostolis*, ita quòd duodecim⁹ fuit: Circa hoc quæritur: quid hîc nomine sortis intelligatur, & qualiter sortibus liceat vti. Quocirca sciendũ, quòd secũdũ doctrinã beati Dionysij libro de

Diony.

Ecclesiastica

Ecclesiastica hierarchia, sors ista non erat talis qualis in veteri A
testamento, sed quidam splendor diuinus, seu radius diuinitus
missus super Mathiam, ad ostendendum quòd ipse esset apostolus assumendus. Communius tamen refertur, quòd sortes
his datæ fuerũt tales, quales illæ quarũ in lege Mosi vsus fuit.
De quibus in Prouerb. dicitur: Sortes mittuntur in sinum, sed *Prouer.*
à domino temperantur. Quibus Iosue vsus est in deprehensione Achan. Veruntamen secundum Hieronymum hoc exẽplo non est sortibus nunc vtendum, quoniam paucorum priuilegia communem legem non faciunt. Apostoli quoque ex occulto spiritus sancti instinctu vsi sunt eis, quod nõ est in cõsequentiam passim trahendum. Insuper Beda hîc ait: quòd figuram obseruare licebit, quoúsque veritas veniret ac panderetur vera hostia in cruce immolata, sed in Pẽtecoste veniente super apostolos spiritu sancto, consummata. Idcirco in electione Mathiæ sortibus vsi sunt, ne à lege discreparent. Post Pentecosten verò veritate iam propalata, septem diaconi nõ sorte, sed discipulorum electione Apostolorúmque oratione, & manuum eorum super illos impositione sunt constituti. De hac autem materia loquitur Thomas in secunda secundæ quæstione nonagesimaquinta, inter cætera asserens, quòd sortes dicuntur dum aliqua fiunt, ex quorum vario & incerto euentu occultum aliquid innotescit, sicut in tractione longioris aut breuioris festucæ. Si ergo per sortes quæratur, quid sit alicui exhibendum de re possessa vel honore seu pœna, vocatur sors diuisoria. Si autem quæritur quid agendum, dicitur sors consultoria. Quòd si quæratur quid sit futurum, vocatur sors diuinatoria. Cùm itaque actus hominum qui requiruntur ad sortes non subduntur influxui cœlestium corporũ aut stellarum, si sortibus quis vtatur, quasi actus humani ex cœlestium corporum impressione dependeant, ita quòd dispositio euentúsque sortium ex stellarum influentia expectatur, superstitiosum & vanum est, neque occulto caret cum dæmonibus pacto: sed hac causa remota, oportet sortium dispositionem expectare, vel ex aliqua causa spirituali ac directiua. Et si à fortuna (quod in sorte diuisoria tantummodo locum habet) non est vitiosum, nisi ex causa procedat illicita scilicet cupiditate aut simili. Vt dum aliqui nequeunt rem concorditer diuidere, sorte vtuntur, exponẽtes fortunæ quis quam partem accipiat. Porrò si sortium euentus expectetur à causa spi

Marginalia: *Iosue. 7* · *Hierony.* · *Beda.* · B · *Act. 1.* · *Act. 6* · *S. Thoma.* 2. 2. q. 95 · C

D ritali mala ſcilicet dæmone, impium eſt: ſi autem à bona, puta immediatè à Deo vel ab eo per angelos ſanctos, talis ſors nó eſt ſecundum ſe illicita ſecundum Auguſtinum. ¶ Quadrupliciter tamen poteſt id eſſe illicitum. Primò, ſi abſque neceſſitate recurratur ad ſortes, tunc ad tentationem pertinet dei. Secundò, ſi ſine debita reuerentia. Vnde Beda hîc ait: Si qui necesſitate compulſi deum putant ſortibus conſulendum exemplo Apoſtolorum, videant ipſos apoſtolos non niſi collecto fratrum cœtu & precibus ad deum fuſis id egiſſe. Tertiò, ſi diuina oracula ad terrena conuertantur negotia. Quartò ſi in eccleſiaſticis electionibus, quæ ex ſpiritus ſancti inſpiratione fieri debent, ſortibus quis vtatur. In tẽporalibus verò dignitatibus, quæ ad terrena inſtituenda ſeu diſponenda ordinantur

Beda.

E ſecus eſt, quia in illarum electione homines ſortibus vti aliquando poſſunt. Itaque ſi neceſſitas alia ab electione eccleſiaſticæ dignitatis incumbat, licet cum debita reuerentia diuinũ iudicium ſortibus implorare. Cuius rei exempla Auguſtinus inducit vt ſi inter ſeruos Dei ſit diſceptatio quis eorum tempore perſecutionis fugere debeat aut manere. Vel ſi duo ęquè pauperes alicui obuiarent, qui aliquid dare haberet, quod dari non poſſet, niſi vni. Poſtremò vt dicitur in legenda ſancti Matthiæ Apoſtoli, ipſe Matthias & Ioſeph dictus Barſabas fuerunt de numero. 72. diſcipulorum, & Ioſeph præfatus fuit frater Iacobi minoris & conſanguineus Chriſti, ſicq; per hoc quod Chriſtus huic Ioſeph Matthiam in apoſtolatum prępoſuit, docuit quòd ex conſanguinitate aut carnali affectu non

Auguſt.

F ſunt homines ad eccleſiaſtica beneficia aut officia promouendi. Aliqui tamen dixerũt quòd Ioſeph iſte fuit Barnabas, qui etiam ante hoc nomen ſibi ab Apoſtolis inditum vocatus eſt Ioſeph. Sed hoc minus verum cenſetur. Nam Barſabas interpretatur filius quietis ſecundum Hieronymum. Barnabas autem filius conſolationis, vt infrà dicetur.

¶ Expoſitio Cap. II. *Et dum complerentur dies.*

ARTICVLVS SECVNDVS.

PRæcedenti capitulo ſcriptũ eſt, quemadmodum Chriſtus diſcipulis ſpiritum ſanctum promiſit, nunc recitatur qualiter illa promiſſio ſit impleta. *Et dum complerentur dies Pentecoſtes*, id eſt, quinquageſimo die à Chriſti reſurrectione, ita quod illa die quinquaginta dies computabantur & impleban

tur à

tur à die resurrectionis dominicæ. Pentecoste autem dicitur à pére, quod est quinque, & coste, quod est decem, quasi quinquies decem, quæ faciunt quinquaginta. *Erant omnes discipuli pariter in eodem loco*, scilicet in cœnaculo, in quod præcedenti capitulo ascendisse scribuntur. *Et factus est repente de cœlo sonus, tanquam aduenientis spiritus vehementis*, id est, instar grandis tonitrui seu venti, impetuosi. *Et repleuit totam domũ, vbi erant sedentes*, id est, manentes seu quiescentes Christi discipuli. Itaq; fiebat tunc sonitus grandis & vehemens, ad declarationẽ maiestatis paracleti spiritus sancti desuper venientis, & vt per sonitum illum corda discipulorum ad reuerentialem Dei concuterentur timoré, ac profundiori humilitate ad spiritus sancti disponerétur influxum, sic & Ezechiel in visione quatuor animalium & throni ac Dei residentis in eo, magnam se audisse commotionem testatur. Illa tamen imaginaria fuit, ista realis, quam aliqui dicunt non solùm à discipulis, sed à tota Hierusalem fuisse auditam. Porrò quòd ait, tanquam aduenientis spiritus vehementis, intelligi potest de spiritu sancto: vt sit sensus: Factus est sonus repentinus de cœlo, tanquã aduenientis spiritus vehementis, id est, sicut decuit spiritũ sanctum, vtpote talis, qualem fieri condecebat ad eius efficaciam maiestatémque monstrandã. Iuxta quem modũ scriptũ est in Ezechiele: Audiebam sonũ alarum, quasi sonũ aquarum multarũ, quasi sonum sublimis dei. Appellatur autẽ spiritus sanctus, spiritus vehemens, quasi væ adimens, & mentem à terrenis ad cœlestia vehens. *Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquã ignis*, id est, igneæ linguæ multipliciter diuisę atq; distinctæ, *Sedítque supra singulos eorum*, id est, spiritus sanct⁹ in his linguis ignitis super vnumquenque discipulorum quieuit, quemadmodũ super Christum in baptismo descendit ac mansit in forma columbæ. Præterea aduertendum quòd duplex est missio spiritus sancti, vtpote spiritalis & inuisibilis, qua mentibus puris aut purificandis infunditur, de qua legitur: Spirit⁹ vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed non scis vnde veniat, aut quò vadat. Alia est visibilis, quando in aliquo signo sensibili demonstratur ac datur, ad insinuandum quòd earum rerum in quarum specie apparet, proprietatem operatur in cordibus quibus illabitur. Hinc nunc in duplici signo visibili demonstratus ac datus est, scilicet in igne & linguis: sic tamẽ quòd ignis speciem linguæ habebat, & linguæ igneæ apparebant, ita

A | B | Ezech. 1 | Ezech. 11 | C | Matth. 13 | Ioan. 1 | Ioan. 3

D quòd æquiualenter fuit signum duplex sensibile. ¶In linguarum notitiam, facultatem & vsum eis infudit. Secundò, quia cunctis gentibus prædicaturi erant. Tertiò, quoniam linguis prædicantium spiritus sancti gratia præcipuè necessaria extat. Hæ autem linguæ igneæ erant, ad designandum quòd verba feruentia proferre, & igneam legem docere deberent. Itémque intus igne diuini amoris succenderentur. Itaque deus per hoc quod foris exhibuit, ostendit quid interius gessit. Qui enim discipulos charitate succensos, & verbo atque sapientia eruditos intus constituit, foris igneas linguas monstrauit. Denique conuenienter quinquagesimo die à Pascha datus est ita spiritus sanctus. Primò, ad exprimendam veteris ac euangelicæ consonantiam legis. Nam vetus lex per Mo-
E sen data est desuper, quinquagesimo die ab esu agni paschalis
Exod.20 in Aegypto, & egressione filiorum Israël inde, vt dicitur in
Leui.25. Exodo. Vnde & quinquagesima dies à pascha illo figuratiuo
August. apud Iudæos celebris fuit, in memoriam lationis legis Mosaicæ: sic & à pascha nostro infusum est donum spiritus sancti cordibus discipulorum, per quod euangelica lex in eis illuminata, inflammata, confirmatáque fuit. Secundò, quoniam quinquagesimus numerus remissionem & quietem designat.
Matt.3 Cùm ergo spiritus sanctus peccata remittat, verámque tribuat
Lucæ.3 pacem, & ad æternam perducat quietem, quinquagesimo die
Ioan.1 datus est congruenter. Ad literam quoque discipuli infra hos decem dies ab ascensione, conuenienter se disponere pote-
F rant ad tam copiosissimam sancti spiritus susceptionem. Quo etiam numero mysticè figuratur, quòd per obseruationem decem præceptorum ad incrementa charismatum spiritus sancti pertingitur. Præterea, quia in textu nunc dicitur, appa-
Ioan.20 ruerunt illis, & cætera, quidam opinati sunt, quòd apparitio illa imaginaria fuit. Vnde & secundo de Trinitate cap. sexto Augustinus affirmat, quòd litera hæc quæstionem habet, an igneæ linguæ visæ sint corporaliter eis, an imaginariè tantum. Tenendum est tamen absolutè, & communiter penè ab omnibus sic tenetur, quòd verè ab extra realiter apparebant, sicut columba super Christum, *Et repleti sunt omnes spiritu sancto.* Quemadmodum enim domus in qua residebant impleta fuit sono & igneis linguis, ita & corda eorum perfusione, feruore & illustratione spiritus sancti: & vtique ante horam hanc

ram hanc gratiam sancti spiritus susceperunt etiam in abundantia quadam, præsertim cum Christus per insufflationem eis spiritum sanctum infudit, sed nunc in præexcellenti plenitudine spiritum sanctum sortiti sunt. Sunt autem plures gradus plenitudinis, qua electi Dei spiritu sancto pleni aut repleti fuerunt, quum ab hac die vsque in finem vitæ suæ in spiritus sancti charismatibus sumpserunt incrementum. ¶Insuper repleti modò dicuntur spiritu sancto, non solùm quoad dona gratiæ gratum facientis, sed etiam quoad dona gratiæ gratis datæ, quæ ad aliorum præstantur profectum. Iam enim data sunt eis gratię miraculorum magis quàm ante, spiritus prophetiæ, donum linguarum, discretio spirituum, sermo sapientiæ, & sermo scientiæ. In tanta quoque plenitudine spiritum sanctum, quo ad dona gratiæ gratum facientis susceperunt, quòd confirmati fuerunt in gratia, ita quòd postea mortaliter non peccarunt. *Et cœperunt loqui varijs linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Omnium enim gentium idioma proferre & intelligere potuerunt: imò quod mirabilius est, secundum glosam & expositores communiter, vno eorum aliquam proferente loquelam, omnes qui aderant quantumlibet idiomatum consisterent diuersorum, loquelam illam tanquam proprium idioma audierunt ac intellexerunt, diuina id agente potentia: vt sicut per superbiam & rebellionem filiorum Adæ diuisæ sunt linguæ: ita per humilitatem & obedientiam discipulorum Christi, operantè spiritu sancto vnitæ sint. *Erant autem in Hierusalem habitantes Iudæi viri religiosi,* id est, diuino cultui dediti seu deuoti. Religio quippe est virtus quæ alio nomine latria nuncupatur, per quã Deo cultum ceremoniamque impendimus. Vnde dupliciter religiosi dicuntur: Primò, quia diuinis intenti sunt. Sícque omnes fideles virtuosi, dicendi sunt religiosi. Secundò, quia singulariter diuinis se manciparunt, seipsos Deo totaliter offerentes, & seculo abrenunciantes per ordinis ingressum. Et sic claustrales religiosi vocantur. *Et ex omni natione quæ sub cœlo est,* Hoc per hyperbolen dictum est, quia ex diuersis & valde multis prouinciis quidam Iudæorum ad Hierusalem ex deuotione confluxerunt, & illic manserunt. Qui erant ex his Iudæis quos aduersarij eorum Assyrij, Chaldæi, ac Græci sub Anthiocho rege per diuersa vendiderant & dispersérant loca. Vnde in libro Hester refertur,

A
1. Cor. 12
B
Gene. 11
C
Hester. 3

D quemadmodum in diuersis prouinciis Assueri regis plurimi morabantur Iudæi. Et quanuis à Cyro rege Persarum habuerunt redeundi licentiam, multi tamen non redierunt. *Facta autem hac voce*, id est, locutione Apostolorum tam mirabiliter resonante, quando cœperunt variis linguis effari. Continuò enim spiritu sancto accensi ingressi sunt templum, quod fuit prope cœnaculum. *Conuenit multitudo*, hominum. Quidam verò per vocem hanc factam, intelligunt sonum præfatum, tanquam aduenientis spiritus vehementis, quem dicunt ab habitatoribus Hierusalem circa templum auditum, propter quod illuc concurrerunt. *Et mente confusa est*, id est, plurimum admirata & conturbata. *Quoniam audiebat vnusquisque lingua sua illos loquentes.* Ex quo elicitur, quòd singuli v-

3. Esd. 1

E nam cuiuslibet Apostolorum loquelam intellexerunt, quod fuit magnum & inauditum miraculum, omnes illos in stuporem conuertens, quemadmodum subditur, *Stupebant autem omnes.* Stupor ex magna admiratione procedit. *Et admirabantur adinuicem dicentes: Nónne ecce omnes isti qui loquuntur*, puta Apostoli, *Galilæi sunt? Et quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostram, in qua nati sumus?* Deinde audientium diuersitas ex parte locorum natalium, aperitur. *Parthi & Medi & Elamitæ*, Elam est regio Persiæ contra quam Hieremias prophetabat. *Et qui habitant Mesopotamiam, Iudæam*, quæ hoc loco accipitur pro terra duarum tribuum, scilicet Iudæ & Beniamin, ad distinctionem (vt ait Beda) Samariæ, Galilææ, Decapoleos, & aliarum in eadem prouincia regionum. Quæ licet omnes vna loquerentur lingua Hebræa, dome-

Hiere. 49

F sticam tamen singulæ dicendi speciem habuerunt distinctam. Vnde Petrus in passione domini quòd Galilæus sit propria proditur lingua. *Et Capadociam, Pontum, & Asiam.* Asia regio quæ dicitur minor, ab orientali parte qua ad Capadociam, Syriámque progreditur, vndique circundata est mari. Cuius prouinciæ sunt Phrygia, Pamphylia, Cilicia, Lycaonia, Galatia, & aliæ multæ: sed specialiter vbi Ephesus ciuitas est, Asia dicitur. *Aegyptum, & partes Libyæ, quæ est circa Cyrenem.* Aegypti regio à septentrione magnum mare, & sinum Arabicum ab oriente, seu rubrum mare, à meridie Aethiopiá, ab occasu Libyam habet. Cuius inferiorem partem Nilus ad dexteram atque ad sinistram diuisus amplexu suo disterminat. Propterea quidam Aegyptum inter

Matth 26
Mar. 14

inter insulas computant. *Et aduenæ Romani*, qui de Italia ad A Hierusalem deuenerunt, *Iudæi quoque* natura, *Et proselyti*, sicut in nouo testamento vocantur neophyti, qui de infideli tate ad euangelicam legem de nouo conuersi sunt: ita in veteri testamento dicebantur proselyti, qui de gentiliate ad legem conuertebantur Mosaicam. *Cretes & Arabes*, Arabia regio inter sinum maris rubri qui Arabicus, & eum qui Persicus appellatur, plurimas habet gentes, videlicet Idumæos, Sarracenos, Sabæos, & alias plures. Arabia autẽ sacra interpretatur, eo quòd sit regio in qua thura nascuntur, & producens odores. Hinc eam Græci Eudemona, Latini beatam vocauerunt. *Audiuimus eos loquẽtes nostris linguis*, secundum modum prætactum, *Magnalia dei* videlicet Christi resurrectionem, ascẽsionem, paracleti missionem. Verùm vno apostolo B rum loquente, aliísque tacẽtibus vnus ille non nisi vnius idiomatis protulit voces: omnibus tamẽ videbatur, quod suę loquelæ verba proferret: & vitualiter non formaliter ita fuit. Sicut & manna cunctorũ ciborum saporem continuit: iuxta illud Sapientiæ: Panem de cœlo præstitisti eis, omne delectamentum in se habentẽ, & omnis saporis suauitatem. Deseruiens enim vniuscuiusque volũtati, ad quod quisque volebat cõuertebatur. Hoc tamẽ in bonis Iudæis accidisse duntaxat aliqui asserunt: mali enim dicebant: Anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo. *Stupebant autem omnes & mirabantur, dicentes Quidnam vult hoc esse?* Ex ingenti admiratione inter se con Nume. 21. ferebãt, & eadem sæpius proferebãt, quia ex abundantia cordis os loquitur. *Alij autem irridebant dicentes, quia musto pleni* C *sunt isti.* Isti erant omnino peruersi, qui tam euidens spiritus Mat. 12. sancti miraculũ sinistrè interpretabãtur: & charitate ac donis Luc. 16 spiritus sancti tam exuberãter impletos, vt internus splendor ac mentis lætitia relucerent in vultibus eorundem, ebriosos dixerũt, quasi mustũ hoc facere posset, quod omnem naturalem transcendit potentiam. Veruntamẽ spiritaliter ebrij erãt hi sancti, introducti in cellam vinariã, & torrente voluptatis deificæ vsquæ ad plenum potati. In quibus illud ex Canticis fuit impletũ Comedite amici & bibite & inebriamini charissimi. Etenim feruor amoris, sapientiæ sapor, gaudiorũ excessus, inebriauerat eos, biberantq́; vinũ quod Christus sapientia patris miscuit eis. *Stans autẽ Petrus cũ vndecim*, Apostolis *Eleuauit vocem suam & locutus est eis.* Iam innotescere incipit

Cant. 1 Psal. 25. Cant 5.

D quanta ſit efficacia gratiæ ſpiritusſancti, & quãtum inter fragilitatem humanam ac diuinam diſtet virtutẽ. Ecce qui paulò ante vnius vilis mulierculę voce conterritus Chriſtũ primam ſummamq́ue veritatẽ negauit: nunc inter tot milia, prę cæteris apoſtolis, imperterrito ac tubali eloquio teſtimoniũ perhibet veritati. Iam nempe in eo perfectus amor ſeruilem eiecit timorem *Viri Iudæi & qui habitatis Hieruſalem vniuerſi, hoc vobis notum ſit, & auribus percipite verba mea.* Ecce quàm authoritatiuè & ſecurè effatur, qui paulò antè indoctꝰ & rudis fuerat idiota. *Non enim, ſicut vos æſtimatis, hi ebrij ſunt,* Ebrij quidem ſunt fateor, ſed non ſicut vos æſtimatis, qui tãquam carnales, carnaliter iudicatis, & ſimiles eſtis Heli cæcutienti, qui ſanctam Annam perhibuit temulentam. *Cum ſit hora diei tertia* Vnde tã mane non ſolent homines vino impleri. Porrò, ſpiritusſanctus qui eſt tertia in ſupbeatiſſima trinitate perſona, maieſtatem & gloriam indiuiduæ adorãdæque trinitatis mundo per Apoſtolos prædicaturus, tertia hora cõuenientèr deſcendit. Et, quia vt dictum eſt, diſcipuli erant in oratione perſeuerantes, rectè Spiritumſan. in hora orationis percipiunt, vt monſtretur, quòd ſpiritusſan. gratia nõ facilè impetratur, niſi mẽs à carnalibus ſupernorum intentione leuetur, Tria autem tempora quibus Daniel genua flectere & adorare ſolebat, videlicet tertia, ſexta, & nona hora ab eccleſia obſeruãtur. Nam & Chriſtus ſpiritumſan. hora tertia mittens, & crucem ſexta hora aſcendens, nona ſpiritum tradens, eaſdem nobis horas intimare & ſanctificare dignatus eſt *Sed hoc,* F quod cernitis, *Eſt quod dictum*, id eſt, propheticè prænunciatum *Eſt per prophetam Iohel* cuius verba ſubduntur. *Et erit in nouiſſimis diebus,* .i. tempore euangelicæ legis cui lex alia diuinitus nõ ſuccedet. De quo tempore ſanctus Iacob diſſeruit: Cõgregamini, vt annunciẽ vobis quæ vẽtura ſunt in nouiſſimis diebus. Et Eſaias: Erit in nouiſſimis diebus præparatus mõs domus domini. Vnde hoc tẽpus vltima mũdi ætas vocatur, ſicut ait Apoſt. Nos ſumus in quos fines ſeculorum deuenerunt *Dicit dominus*, ſ. deus pater, vel pater & filius qui ſunt vnus dominus, vnus quoq; ſpirator ſpũſſ. ſicut & tres pſonæ ſunt vnus creator. *Effundã de ſpiritu meo ſuper omnem carnem*, id eſt, cũctis hominibus ſcilicet Iudęis & Gẽtibus ſeu quibuſdam de omni genere hominum, vt ſit diſtributio pro generibus ſingulorũ. Itaque omnibus his de donis & gratiis ſpiritus

Mat. 29 Mat. 14 Act. 4 1. Reg. 1 Act. 1 Dan. 6 Ioan. 19. Gene. 49 Eſa. 2 1. Cor. 10.

sancti effundam,sicque nomine partis intelligitur,totum,videlicet homo per carnem,sicut cum ait Ioannes:Verbum caro factum est.Et Psalmista:Ad te omnis caro veniet,veruntamen sanctus Petrus hoc loco sensum, non formam verborũ inducit.Sic enim in Iohele scriptũ est:Et erit post hæc, effundam spiritum meum super omnem carnem *Et prophetabunt* ô Iudæi *Filij vestri & filiæ vestræ* id est, discipuli & discipulæ Christi. Multi enim discipulorum & aliquæ sanctæ fœminæ cum apostolis spiritum sanctum receperunt,& gratiam prophetalem sortiti sunt *Iuuenes vestri visiones videbunt*,id est,reuelationes diuinas atque propheticas verè intelligent.Intelligentia enim est opus in visione *Et seniores vestri somnia somniabunt*, id est,reuelationes desuper tempore somni suscipient,quando propter quietem virtutis imaginatiuæ,ac sensuũ exteriorũ,aptior est anima ad illuminationes supernas.Propter quod in lib.Iob legitur:Per somnum in visione nocturna aperit deus aures virorum,& instruit disciplina. Quòd autem apostolorum discipulorumque Christi,alii seniores,alij fuerint iuniores,certum est cunctis.Porrò huiuscemodi somnia nõ sunt vana & solita omnibus,sicut illa de quibus Eccle. Somnia extollunt imprudentes,& quasi qui apprehendit vmbram,& persequitur ventum,secundum hoc visio somniorũ.

Ioan.1. Psal.64. Iohel.2. Daniel.10 Iob.33. Eccle.34.

Et quidem super seruos meos, & ancillas meas in diebus illis.scilicet in exordio Euangelicæ legis, *Effundam de spiritu meo, & prophetabunt*. Quidam enim vtriusque sexus in primitiua ecclesia prophetarunt,sicut & infrà scribitur Philippus diaconus habuisse quatuor filias virgines prophetissas. In nomine verò effusionis ostenditur gratiæ copia seu munerũ largitas. De qua effusione scriptum est: Effundã spiritum meum super semen tuum, & benedictionẽ meam super stirpem tuam. *Et dabo prodigia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum*. Hoc & verba sequentia quidam exponunt de signis præcessuris diem iudicij, Sed cum Petrus totam istam scripturã pro tempore suo,quasi tunc impletam alleget, aptius ad præfatum tempus refertur,Dedit ergo deus in primo Christi aduentu, & circiter prodigia in cœlo,quando eo nato cœlestis militiæ multitudo deũ laudãs apparuit:stella in aëre radiauit:& tẽpore passionis,dum luna tẽpore oppositionis supernaturaliter rediit, & se soli supposuit,totq; horis sub ipso permãsit,ita quòd sol stetit immotus. Similiter in ascẽsione angeli apparuerũt,Insu

Act.21. Esa.44. Luc.2.

D per dedit dominus signa in terra, quando in ea Christus toe
Actuū.1. patrauit miracula,& quando eo patiente mota est terra,scissę
Mat. 27 sunt petræ,aperta sunt monumenta,& multa corpora sancto
rum resurrexerunt à mortuis & venientes in sanctam ciuita-
tem apparuerunt multis. Quòd autem ista conuenienter ad
tempus primi aduentus Christi relata sint, innotescit ex eo
Agg.2. quod dominus ait: Adhuc vnum modicum, & ego mouebo
cœlum & terram,mare & aridam: & veniet desideratus cun-
Gene. 46. ctis gentibus: quod omnes de primo Christi aduentu expo-
nunt,de quo in Gene.loquitur Iacob:Et ipse erit expectatio
Gĕtium. Cōsequenter quædam prodigiorum specialiter ex-
primuntur *Sanguinem & ignem, & vaporem fumi*, Per sangui-
E nem intelligitur sanguis, qui de Christi latere fluxit, in cuius
Ioan.1. emanatione duo mirabilia contigerunt. Primū, quia de mor
tuo corpore sanguinem viuaci riuo effluere,contra nostro-
rum naturā est corporum. Secundū,quòd simul cum sangui-
ne & aqua profluxit.Potest quoque per sanguinē accipi san-
guis quem pro Christo martyres cum mira effuderunt con-
stātia.Per ignem,spiritussancti illustratio ac inflammatio desi
gnatur.In igne enim sunt splendor & calor.Per vaporem fu-
Zach.12. mi,excæcatio Iudęorum,vel compunctio & lachrymatio cō
uersorum,qui per prædicationē Petri compuncti sunt corde.
De quorum piissimo fletu Zacharias dicit: Plangent eū plā-
F ctu,quasi super vnigenitum. *Sol conuertetur in tenebras.* Nam
tempore passionis obscuratus est sol. *Et luna in sanguinem*,id
est,rubea apparebit. Non tamen planetæ fuerunt in seipsis ta
liter se habentes,sed secundum apparentiam fuit sic. Solet au
tem luna cū ecclypsim patitur, sanguinea apparere:sed quan
do directè supponitur soli,nigra videtur. Vnde si suppositio
ne illa durante rubea apparebat mirabiliter factum est.quod
secundum Hieronymum credi potest, quanuis scriptum non
sit. Non enim scripta sunt omnia. *Antequam veniat dies do-*
Hierony. *mini magnus & manifestus.* Per diem hunc, sanctus Hierony
Ioan.21. mus super Iohelem,intelligit diē dominicæ resurrectionis,in
Iohel.2. quo magna operatus est deus. Et quem omnibus manifesta-
Psal. 117. uit:de quo ait Psalmista : Hæc est dies quam fecit dominus:
Qui dies per Iohelem appellatur horribilis,quia aëreis pote
statibus impiisque Iudæis pauendus,Potest quoque per diem
illum horribilem,magnum, & manifestum, tempus illius gra
uissimæ ac finalis captiuitatis Iudæorum per Romanos intel
ligi.

ligi. De istis hîc transeo, quia super duodecim prophetas suo A
loco ea plenius exposui. *Et erit omnis quicũque inuocauerit nomen domini*, id est, deũ intimo cordis affectu cum fide syncera orauerit *Saluus erit.* non enim est personarũ acceptor deus, *Act.10.*
sed propè est dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus *Psal.144.*
inuocantibus eũ in veritate: iuxta id Eccles. Quis inuocauit *Eccle.2.*
illum & despexit eũ. Consequenter beatissimus Petrus euidẽtiùs instruit eos, factis & authoritatibus Iesum esse Messiam declarans, *Viri Israëlitæ* qui estis Israëlitæ carnis propagine, non fidei imitatione. *Audite verba hæc. Iesum Nazarenum virum reprobatum à deo*, à trinitate, & à seipso secundum quod deus est. *In vobis*, id est, inter vos. *Virtutibus*, id est, sanctis operibus. *Et prodigiis*, quantũ ad maiora eius miracula. *Et* *Ioan.1.*
signis, quantum ad minora. *Quæ fecit per illum deus in medio ve* *Hebr.1.*
stri. Verbum enim seu trinitas operabatur per Christi huma- B
nitatem, quæ fuit instrumentũ seu organum immediatum, cõiunctum & propriũ verbi, quemadmodũ corpus nostrũ instrumentum est animæ nostræ in suis operibus, secundũ Damascenũ. Vnde diuinus Dionysius Christi actionem appellat *Dionysi.*
Theandricã, id est, dei virilem. Et Christus homo diuina potestate egit miracula. *Sicut vos scitis*, quibus & Christus ante passionem dicebat. Multa opera bona ostẽdi vobis ex patre *Ioan.10.*
meo, propter quod horũ me lapidatis? *Hunc definito consilio & præscientia dei traditũ.* quãuis enim Iudas impiè eũ tradide *Mat.26.*
rit, deus tamen eum per prophetas tradendum prædixit, prę- *Esa.53.*
determinauit, & in sua præsciẽtia sempiterna pro hominibus moriturũ prædiffiniuit: quemadmodum ait Apostolus: Pro- *Rom.8.*
prio filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit C
illum. Deus quoque pater, seu trinitas, animæ Christi voluntatem moriendi pro hominibus inspirauit. Rursusque eidem contulit tam iustè conuersari & loqui, quòd Iudæi erant inuidia concitati, ex qua vltrà ad Christi occisionem progressi sunt. Sicque traditio Christi, quantũ ad causam atque principium eius, fuit directè & effectiuè à deo: loquendo tamen de causa traditionis huius bona, puta iustitia, spontaneóque principio, ratione cuius etiam seipsum tradidit Christus, iuxta illud Esaiæ: Tradidit in mortem animam suam. *Per ma-* *Esa.53.*
nus iniquorum, videlicet militum Pilati. *Affigentes* cruci.
Interemistis mortẽ ipsius procurãdo. *Quem Deus suscitauit* à *Luc.23.*
mortuis, imò & ipse vt deus seipsum, sicut prędixit, Potesta- *Mar.16.*

Ioã.20.D tem habeo ponendi animã meã, & iterũ ſumendi eã, Et iterũ
Ioan.10. Soluite templũ hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hoc
Ioan.2. enim dixit de templo corporis ſui, vt Euangeliſta exponit.

Solutis doloribus inferni, id eſt, pœnis inferni à Chriſto ſubla-
Pſal.87. tis, ita quòd eas non ſenſit, iuxta id Pſal. Factus ſum ſicut homo ſine adiutorio, inter mortuos liber. Ablatis quoque his pœnis à ſanctis quos Chriſtus de limbo eduxit. Nam mox cũ ad eos anima eius veniſſet, beatifica dei viſione illuſtrauit eoſdem: iam enim cauſam dilationis gloriæ, videlicet originalis peccati reatum ſua paſſione amouit. Sancti autem in limbo, & ſi pœnam ſenſus non habuerunt, nihilominus pœna dãni fuit in eis, ſicque dilatio glorię eos aliquo modo afflixit, iux-
Prou.13. ta id Prouer. Spes quæ differtur, affligit animam: lignum vi-
Zach.9. tæ deſideriũ veniens. Propter quod de iſtis Zach. dicit Chri-
E ſto: Tu quoq; in ſanguine teſtaméti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo nõ eſt aqua. *Iuxta quod impoßibile erat teneri illum*, ſcilicet Chriſtum. *Ab eo*, id eſt, ab inferno: cum enim omni caruerit culpa, nil poteſtatis aut iuris habebat in eo diabolus ſeu infernus. Propter quod paſſione inſtante differuit,
Ioan.14. Venit ad me princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. *Dauid enim dicit in eum*, id eſt, de Chriſto, ita quòd verba ſequentia ad literã in Chriſti perſona dicuntur. *Prouidebam dominum coram me ſemper*, id eſt, ego vt homo, deum iugiter intuebar, atque in omnibus prouidè coram eo cõuerſabar. Nam anima Chriſti à primo ſuæ creationis inſtanti, vi-
Pſal.15. dit deum per ſpeciem tã clarè ac inceſſanter, vt modò. *Quo-*
F *niam à dextris eſt mihi*, id eſt, in omnibus gratioſè mihi aſſiſtit,
Eſaiæ.50. ſecundum illud Eſa. Dominus meus auxiliator meus. *Ne commouear*, id eſt, à via ęquitatis & veritatis vſquam recedam: intantum enim adfuit naturę aſſumptæ, quòd peccare nequiuit. *Propter hoc lætatum eſt cor meum*, videlicet de tam incomparabili beneficio Dei, & de indeſinenti aſpectu ipſius. *Et exultauit lingua mea*, id eſt, in verba laudis diuinæ cum exulta-
Ioan.11. tione prorupit: dicendo: Gratias ago tibi pater. Et: Hono-
Ioan.8. rifico patrem meum. Et rurſus dicitur: Exultauit Ieſus ſpiritu
Luc.10 ſancto. *Inſuper & caro mea requieſcit in ſpe*, id eſt, corpore meo ab anima ſeparato atq; ſepulto, de eius reſuſcitatione certus ero. *Quoniam non derelinques animam meã in inferno*, niſi quandiu ipſa voluerit, ſcilicet vſque ad inſtans reſurrectionis. Et infernus pro limbo patrum hìc ſumitur, ſicut cum

Iacob

Iacob ait in Genesi: Descendam lugens in infernum. At- A Gen.37.
que in symbolo: Sepultus, descendit in infernum. Porrò in morte Christi fuerunt corpus & anima eius ab inuicem separata, vtrunque tamen mansit verbo vnitum. Ideo corpus eius resolui non potuit, propter quod subditur. *Nec dabis sanctũ* Psal.15.
tuum videre corruptionem, id est, corpus vnigeniti filij tui non permittes pati incinerationem seu dissolutionem. Nihilominus sumendo corruptioné pro occisione, fuit verè corruptũ seu mortuum. *Notas mihi fecisti vias vitæ*, id est, semitas iustitiæ, quibus ad vitam beatam transitur, me docuisti, & per acceleratam resuscitationem, iter ad vitam gloriæ ascédere me fecisti, ita quòd tunc per experientiam illud noui. *Replebis me iucunditate cum facie tua*, id est, cum in conspectu tuo in cœlesti apparuero regno plenissimè glorificabor. Quãuis enim B
Christus ab exordio incarnationis, quantum ad superiorem animæ partem ad verbum relatam fuerit comprehensor, & omni essentialis præmij gaudio plenus, nihilominus quo ad inferiores animæ vires, imò & quantũ ad superiores vires ad essentiam animæ comparatas, & quantum ad carnem passibilem, fuit viator, & tristitiam aliquando habens & dolores. In Ioan.11.
ascensione autem plenissimã glorificationem sortitus est, imò Mat.26.
& ab omni tristitia in pũcto mortis extitit liberatus. Præter- Luc.25.
ea ꝙ verba inducta nõ de seipso, sed de Christo protulit Dauid, consequenter probatur. *Viri fratres liceat audenter dicere ad vos de patriarcha Dauid, quoniam defunctus est & sepultus, & sepulchrũ eius apud nos est vsque in hodiernũ diẽ.* sicut 3. Regũ 3.Reg.2.
describitur, ex quibus patet, ꝙ corpus eius in sepulchro sit dis- C
solutum. *Propheta ergo cum esset.* Nam præclarissimus fuit propheta Dauid. *Et sciret quia iureiurando iurasset illi deus de fructu*, id est, semine *Lumbi eius, sedere super sedem eius*, id est, post eum verè spiritaliterque regnare cæteris cunctis sublimius: iuxta illud in Psalmo: Iurauit dominus Dauid veritatẽ Psal.131.
& non frustrabitur eum, de fructu vẽtris tui ponam super sedem tuam, scilicet Christum de semine tuo nasciturũ. De quo loquitur Esaias: Super solium Dauid, & super regnũ eius se- Esa.9.
debit. *Prouidens*, id est, in futurũ procul præintuens, *Locutus est de Christi resurrectione, quia neque derelictus est in inferno, neque caro eius sensit corruptionem*, iuxta expositionem inductam.

Hunc Iesum suscitauit deus, cuius nos omnes testes sumus, quod vidimus protestantes, & propheticè prænunciatũ nuncq; im

D pletum monstrantes. *Dextera ergo dei exaltatus*, id est, diuina virtute de limbo, de sepulchro, de terra ad cœlos leuatus. *Et promißione spiritus sancti accepta à patre*, id est, omni glorificatione, quam ei per spiritum sanctum pater in scripturis promisit, adepta. *Effudit hoc donum, quod vos videtis & auditis*, id est, magnam hanc gratiam, sapientiam, linguarum notitiam, quam in nobis iam experimini, largitus est nobis. ¶Promissionem autẽ spiritus sancti accipere, competit Christo secundum naturam humanam, sed spiritum sanctum dare, secundũ naturam diuinam: quãuis in ipso secundum humanitatem sit gratia capitis, per quam suis influit mẽbris, quod agit vt causa gratiæ instrumentalis ac meritoria & coniuncta. Porrò ꝙ

E Christus dextera patris sit exaltatus, testimonio probat Psalmistæ. *Non enim Dauid ascendit in cœlum*, quia quoad corpus, mansit in monumento: & quantum ad animam, in lymbo.

Psal. 109. Dixit *autem ipse*, in psalmo. *Dixit dominus domino meo*, id est, pater filio. *Sede à dextris meis*, id est, in bonis potioribus secundum naturã assumptam, ita quòd omni sis creaturæ prælatus, plenariè glorificatus, & diuinitate præ cunctis abundãtius fruens. Istud dixit Christo homini deus pater in ascẽsione. Secundum diuinitatem verò pater ab æterno dixit filio, sede à dextris meis, id est, mihi esto æqualis, & in ea reside maiestate, qua ego. *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedũ tuorum*, id est, omnes reprobos tibi planè subiiciam, & subiectos ostendã, quod maximè erit in die iudicij. De expositione autem versuum istorum nunc pertranseo, cum in libro Psalmo-

F rum prolixè expositi sint. Quòd autem hæc dictio, donec, sumatur hîc non finitè, sed indefinitè cõstat: sicut & apud Mat

Mat. 1. thæum: Non cognouit eam donec peperit filium suum. *Certißimè ergo sciat* per fidei cognitionem, non per rationem, aut

Iob. 19. scientiam naturalem: iuxta quem modũ sanctus Iob ait: Scio quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum. *Omnis domus Israël*, id est, tota plebs Iudæorũ, seu duodecim tribuum. *Quia & dominum eum & Christũ fecit deus hunc Iesum*, id est, pater seu trinitas superdignissima Iesu Nazareno secundum naturam humanam contulit principatum vniuersorum, & vnctionem gratię singularem ac summam: iuxta illud: Vnxit te deus oleo lætitiæ præ consortibus

Psal. 44. Psal. 2. tuis. Et itẽ Christus fatetur in Psalmo ratione naturæ assumptæ & gratiæ ei collatæ: Ego autem cõstitutus sum rex ab eo

super

super Sion montem sanctum eius. *Quem vos crucifixistis*, nõ A
vestris, sed militũ manibus: & magis peccastis quàm illi, quia
prima causa plus influit. *His auditis compuncti sunt corde* de suis *Mat.27.*
dolẽdo peccatis. Nõ omnes tamẽ, sed multi: in quibus imple *Mar.15.*
tum est, quod ante passionẽ Christus eis prædixit: Cũ exalta *Luc.23.*
ueritis, inquiens, filium hominis, tunc cognoscetis quia ego *Ioan.19.*
sum. Tot itaque scripturarũ allegationibus & tãtis prodigiis *Ioan.7.*
sunt cõuicti. *Et dixerũt ad Petrũ, & ad reliquos apostolos: Quid* *Matt.3.*
faciemus viri fratres? Petrus verò dixit ad illos: Pœnitentiã agite. *Deut.25.*
nec paruam sed maximam quantum ad interiorem dolorem,
vt magnitudini criminis correspondeat magnitudo doloris. *Hierony.*
Oportet enim secundum Hierony. vt dolor cõtritionis adæquet grauitatem peccati, quatenus de maioribus vitiis maior habeatur contritio. *Et baptizetur vnusquisque vestrũ in nomine Iesu Christi, in remißionem peccatorum vestrorum*, videlicet B
quilibet in remissionem peccatorum suorum. Quamuis autẽ *Mat.28.*
Christus formam baptismi docuerit dicens: Baptizãtes in nomine patris & filij & spiritus sancti: Apostoli tamẽ & eorum discipuli in primitiua ecclesia sub alia forma baptizauerunt, ex familiari consilio atq; instinctu spiritus sancti vtentes hac forma verborum: Baptizo te in nomine Iesu Christi: vt scilicet nomen Christi amplius dilataretur, & honorabilius ac amabilius redderetur hominibus, quod à Iudæis incredulis blasphemabatur. Quo facto, cœpit ecclesia vti forma baptismi instituta à Christo. Tamen quoniã in nomine Christi da *Mat.26.*
batur baptismus, forma à Christo præfixa implicitè ac vir- *Luc.5.*
tualiter seruabatur, quia in nomine Christi tota supersancta
Trinitas intelligi datur. Nã Christus dicitur vnctus, sicq; in C
nomine eius intelligitur pater vngens, filius vnctus, spiritus sanctus vnctionis causa, seu vnctio effectiua, qui per prædicationem causalem vnctio appellatur. *Et accipietis donum spiritus sancti*, id est, non solùm peccatorum remissionem, sed & donum sapientiæ & linguarũ, quod in nobis miramini. Tũc nanq; baptizatis dabatur cõmuniter spiritus sanctus in signo sensibili per impositionẽ manuum Apostolorũ, sicut & infrà habetur. Vnde in scholastica historia sic habetur: Accipietis donum spiritus sancti, scilicet, vt loquamini variis linguis sicut & nos. Et hoc erat signũ familiare in primitiua ecclesia, quia omnes ferè ascendentes de lauachro, loquebãtur variis linguis. *Vobis enim facta est repromißio & filiis vestris*, id est,

Iohel.2. D præfata promissio de effusione spiritus sancti per Iohelē prę nunciata, vos & filios vestros concernit, ita ꝙ in vobis implebitur. Nec solùm in vobis Iudæis, *Sed & in omnibus qui longè sunt* à vobis seu loco, sed dispari cultu, & dissimili ritu, puta in Gentibus. *Quoscunque aduocauerit dominus deus noster*, id est, per euangelicam prædicationē, seu inspirationem diuinā ad fidem & charitatē seu ecclesiasticam vnitatē perduxerit, hoc

Ioan.11. est, in omnibus prædestinatis. Propter quod apud Ioannem scriptum est: Iesus moriturus erat pro gente, & nō solū pro gente, sed vt filios dei qui dispersi erāt, cōgregaret in vnum.

Ephes.2. Hinc Gentibus scribens apost. Vos (inquit) qui aliquādo lō-

Roma.5. gè fuistis, nunc propè facti estis in sanguine Christi. Quod

Esa.11.52. etiam in epistola ad Roma. ab Esaia prophetatum declarat.

E *Aliis autē verbis plurimis testificatus est, & hortabatur eos dicēs, Saluamini à generatione ista praua*, id est, ab incredulis istis Iudæis diuidamini corde, vt fidem & gratiam suscipientes, illis pereuntibus vos saluemini. *Qui ergo receperunt sermones eius*, id est, verbis Petri acquieuerunt. *Baptizati sunt*, ab Apostolis, aliísque forsan discipulis. *Et appositæ sunt*, numero credētium. *Animæ*, id est, homines. *Circiter tria millia*, ad gloriā summæ Trinitatis totius gratiæ superbenedictissimi fontis. *In illa die*, videlicet Pentecostes. *Erant autem perseuerantes in doctrina Apostolorum*, illam mansuetè ac sedulò audiendo ac

Iaco.1. promptè implendo. Iuxta illud Iacobi: Abiicientes omnem immunditiam, in mansuetudine suscipite insitū verbū, quod

F potest saluare animas vestras. Sic & subditi in doctrina pastorum suorum debent stabiles permanere. *Et communicatione fractionis panis*, id est, perceptione sacramenti, secundum quod Paulus ait: Panis quem frangimus, nónne participatio corporis domini est? In primitiua autē ecclesia crebrò & multi quotidie communicabant. *Et orationibus*, nec dubiū quin & in laudibus dei, cum & maius atque diuinius sit, dei laudibus quàm orationibus esse intentum. Nā deum laudando magis simplificamur in ipso, & minus ad nosipsos reflectimur.

Eccle.15. Sed cum nō sit speciosa laus in ore peccatoris, qui diuinæ laudationi cupit insistere: primò in oratione perseueret, vt purificetur, & corde mundato agat quod scriptum est: Benedicā

Psal.33. dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.

Fiebat autem omni animæ timor, id est, vniuersis Iudæis & cæteris ista videntibus timor quidam incutiebatur, propter rei noui-

nouitatem tótque mirabilium eminentiam, ex prædicatione A
quoque apostolorum, qua incredulis damnationem comminabantur æternam. *Multa quoque prodigia & signa*, id est, miracula maiora & minora. *Per Apostolos fiebant in Hierusalem*, quæ sanctus Lucas breuitati studens non recitat. *Et metus erat magnus in vniuersis*, propter causas prætactas. In quo diuina potētia euidenter ostenditur, quòd scilicet discipuli ante paracleti missionem trepidi, nunc erant intrepidi, & aduersarij eorū tam pauidi. Tantus enim gratiæ fulgor, potestatísq; vigor, ac diuinitatis operatio in eis splendebant, quòd æmuli veritatis formidare coacti sunt, qui illos paulò antè, non modò non metuebant, sed & occidere disponebant. *Omnes etiā qui credebant, erant pariter*, mente & corpore. *Et habebant omnia* B
communia. Possessiones & substantias vendebant, scilicet immobilia & mobilia bona. *Et diuidebant illa omnibus, prout cuique opus erat*. Quò enim spiritalibus diuitiis fuerunt pleniores, eò minus curauerunt opes carnales: & quò in Dei ac proximi dilectione magis ardebant, eò liberalius sua sibiinuicem cōmunicabant. Charitas enim omnia facit esse communia, nec sua duntaxat, sed & seipsam impendit. Ex quibus elicitur tantò 1. Cor. 13
quémque minus habere de diuino amore, quò extat auarior. & quò amplius quærit terrena, eò animam habet paupériorē.

Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos, in reditu suo à templo. *Panem sumebāt*, cibum. *Cum exultatione*, spiritali non carnali. *Et simplicitate cordis*, tāquā ab omni simulatione & vanitate dolosa immunes. Tā- C
tus fuit in eis charitatis feruor & deuotionis instantia, quòd in exteriori occupatione & necessaria corporis refectione, manserunt mente ad deum suspensi, & gloriantes in contemplatione ipsius. In quibus illud. Psal. impletum est: Iusti epu- Psal. 67
lentur, & exultent in conspectu dei, delectentur in lætitia. In quibus & aliæ multæ propheticæ promissiones, verè spiritaliterque impletæ sunt, quas carnales & obstinati Iudæi nondum putant impletas, & corporaliter prestolantur implendas.

Collaudantes deum, & habentes gratiam ad omnem plebem, ita quòd omnibus erāt accepti ac honorati propter tā euidentissimā gratiæ affluentiam in ipsis splendentem. Quemadmodum legitur de sancto Sebastiano. Necesse erat, vt quem deus tanta persuderat gratia, ab omnibus amaretur. *Dominus autē augebat qui salui fierent*, id est, quosdam conuertit, & fidelium nu-

D mero copulauit. *Quotidie in idipsum*, collegium credentiũ, vel in ipsomet Deo incommutabili bono, in quod mente tendebant & quiescebant. De quo fertur in Psalm. Tu autem idem
Psal.101 ipse es. Et rursus: In pace in idipsum dormiam & requiescam.
Psal.4.

¶Expositio Cap. III. *Petrus autem & Ioannes ascendebant in templum.* ARTICVLVS. III.

CVM Euãgelica doctrina sit supernaturalis, necesse fuit eam supernaturalibus argumentis probari. Hinc Christ⁹ & eius discipuli talia operabantur miracula, quæ sola diuina virtute fieri queũt. Idcirco quàm certũ est deum falsitatis nõ E esse approbatorem aut confirmatorem, tam certum est fidem catholicam esse à Deo. Nunc ergo grande narratur miraculũ, quo fidei veritas roborabatur, & plurimi conuertebantur.

Petrus autem & Ioannes ascendebant in templum, videlicet ad quendam locum eius, qui (vt dicitur) fuit atrium mundorum, vbi Iudæi secundum legem mundi orabãt. *Ad horam orationis nonam*, quocirca aliqui dicunt, quòd Iudæi ter orabant in
Daniel. 6 die, sicut iam ante ex Daniele est allegatum. Veruntamen in
Neem.9 Neemia habetur, quòd quater in die & quater in nocte confitebantur Iudæi, & adorabant dominum deum suum. Præterea hi duo apostoli, & apostolorũ eximij, in multis associati leguntur, tanquam singulari familiaritate coniuncti quamuis vterque eorum carnalem fratrem haberet apostolum. Nam in F Christi ministris plus valet gratia quàm natura, seu amor infusus, quàm naturalis. *Et quidam vir qui erat claudus, ex vtero matris suæ baiulabatur*, in lecto. Nam secundum glossam etiam paralyticus fuit. *Quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa*, secundum quòd in Scholastica historia legitur, idcirco sic dicta est, quia Alexander Hyrcanus ornamentum quoddam in ea apposuit, in qua & Herodes auream posuit a-
4.Reg.15. quilam, fuítque porta atrij mundorũ. Palàm est autẽ quòd nõ
2.Par.27. fuit ea quam Ioathã rex Iuda ædificauit, quæ sublimissima dicebatur, cùm illa fuerit per Chaldæos destructa. *Vt peteret eleemosynam*, fortè non solùm pro se, sed & pro ministrantibus sibi. *Ab introeuntibus in templum. Is cum vidisset Petrum & Ioãnem incipientes introire in templum, rogabat vt eleemosynam acciperet. Intuens autem in eum Petrus cum Ioanne dixit, Respice in nos,*

quod

quod Petrus ideo dixit, vt claudus iste & alij scirent à quibus A
reciperet, quod mox fuerat suscepturus: quatenus per hoc nõ
ipsi Apostoli sed Christus glorificaretur, & ad eum alij cõuer
terentur. *At ille intendebat in eos*, oculis mentis & corporis
tanquam eleemosynæ auidus, & fortè ex verbis Petri insolito
modo cõcussus. *Sperans se aliquid accepturũ ab eis*, nec fefellit
eũ fiducia, quoniã plus quàm sperauit accepit. *Petrus autẽ di
xit: Argentum & aurũ non est mihi*, omnia enim propter Chri *Matth.* 19
stũ reliquit, nec pecunias à cõuersis ante Apost. pedes positas
in suum vsum cõuertit, secúmque detulit: quia audierat à Chri
sto. Nihil tuleritis in via, neque pecuniã. Et nolite possidere *Lucæ.* 10
aurum & argentũ. *Quod autem habeo*, id est, sanitatis benefi- *Matth.* 10
ciũ quod in mea est potestate instrumẽtaliter. *Hoc tibi do*, tã-
quam instrumentũ omnipotentiæ dei, à quo gratiã sanitatum B
& virtutẽ miraculorum sortitus sum. *In nomine*, id est, in vir-
tute & gratia. *Iesu Christi Nazareni, surge*, de lecto. *Et am-
bula*, quorũ nullum potuisti hucúsque saltem expeditè. *Et ap
prehensa manu eius dextera, alleuauit eum*, Circa quod dicit Be-
da: Quem verbo erigit, dextera cõfortat: quia sermo docẽtis
in corde audientiũ minus valet, nisi propriæ actionis cõmen-
detur exemplis. *Et protinus consolidatæ sunt bases eius & plãtæ*,
id est, crura & pedes. *Et exiliens stetit & ambulabat*, in quo pa
tet quòd subitò sit sanatus. Virtus enim diuina cum sit infinita,
agit in instanti. Et in claudo hoc etiã illud Esaiæ impletũ est: *Esaiæ.* 35
Tunc saliet sicut ceruus, claudus. Quemadmodum autem qui
diu in lecto ægritudinis iacuerunt, cum sanatos se sentiũt, præ C
gaudio (ambulare incipientes) quasi exiliũt: sic fecit & iste, de
sua sanatione ineffabiliter exhilaratus. *Et intrauit cum illis in
templum*, in testimonium veritatis. *Ambulans & exiliens, &
laudans deum*, pro beneficio tanto. *Et vidit omnis populus eum
ambulantem & laudantem deum. Cognoscebant autem illum*, id est,
vniuersi qui aderant, nouerunt hunc esse qui paulò antè fue-
rat claudus, & *Quòd ipse erat, qui sedebat ad eleemosynam, ad Spe
ciosam portam templi. Et impleti sunt stupore & extasi.* Extasis di-
citur quasi positio extra seipsum seu alienatio mẽtis à se, quod
fit interdum pauore, interdum admiratione, interdum contẽ-
platione seu reuelatione. In istis autem ex pauore & admira-
tione processit. *In eo quod contigerat illi. Cum tenerent autem
Petrum & Ioannem, cucurrit omnis populus ad eos*, vel quia iã no-
uerant eos hoc fecisse prodigium, vel quia ex fama & appara

D tu eorum, id suspicabantur etiam antequam aliunde audirent.

Ad porticum quæ appellatur Salomonis, id est, in ea parte qua stabat Salomon dum oraret, vt in Scholastica explanatur historia, non tamen fuit eadem numero, sicut nec idem tēplum.
3. Reg. 8 Vel ideo sic vocatur, quia cōstructa fuit in eodē loco, in quo & illa quam in primo templo Salomon ædificauit. *Videns autem Petrus*, concursum. *Respondit ad populū: Viri Israelitæ quid admiramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare?* Ad opus bonum, præsertim ad beneficij impensionem & misericordiæ actum, requiritur non solùm potestas, sed etiā pietas seu benigna voluntas, vel quædam compassio aut misericordia, quæ nunc per pietatem exprimitur.
E Quamuis autem virtute & pietate Apostolorum fuerit signum hoc factum instrumentaliter, non tamen principaliter. Et ipsi apostoli hanc virtutem & pietatem non à se, sed diuinitus susceperunt, ideo non sua virtute aut pietate dicūt se istud egisse. Itaque Petrus non arguit eos, quòd de tāto miraculo mirabantur: sed quia eorum admiratio non fuit ordinata. Aspiciebant enim ad seruos & ad instrumentum magis quàm ad dominū ac principalem agentem. Ideo Petrus erigit eos ad principalis opificis contēplationem, & ad consideratione causæ finalis huius miraculi, quæ fuit vt per illud Iesus ostenderetur esse filius dei, & sic alij conuerterentur ad ipsum Hinc subditur. *Deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob*, in hoc inæstimabilis dignatio, charitas. & misericordia dei ad homines designātur, quòd deus ille altissimus & immensus, deus
F vtique vniuersorū, qui dignè nominari nō potest, dignatur se
Exod. 3. hominum deū vocare, quasi principalē habens dilectionē & curā ad eos, Hinc in Exodo ait ad Mosen: Hęc dices ad filios Israēl: Dominus deus patrū vestrorum, deus Abrahā, & deus Isaac, & deus Iacob misit me ad vos. Hoc nomen mihi est in æternū, & hoc est memoriale meum in generatione & generatione. Vnde quia Petrus loquebatur Iudæis, conformat se modo loquendi patrum veteris testamenti. *Deus patrum nostrorū glorificauit filium suum*, vnigenitum, naturalem, ęternū, non adoptiuum, scilicet *Iesum*, id est, per hoc miraculum ostendit veritatem & gloriam Iesu Christi. Hoc enim faciendo miraculū in nomine Iesu, ostendit quòd vera sit eius doctrina, & prædicatio nostra de ipso. *Quem vos quidem tradidistis*, iudici. *Et negastis*, esse regem vestrum aut filium Dei. *Ante faciē Pilati*, dicentes,

dicentes,Non habemus regem nisi Cæsarem.Et rursus: Tolle A
tolle,crucifige eum. *Iudicante illo*,puta Pilato, *Dimitti*,hunc Ioan.19
Iesum tanquã innocentem. Nã dixit:Nil causæ inuenio in eo. Ibidem.
Et itẽ: Corripiam illum & dimittam. Hoc tamẽ non protulit Lucæ.23
sententialiter & vltimatè, sed interloquendo dimittẽdum as- Lucæ.27.
seruit. *Vos autem iustum & sanctum negastis*, videlicet Iesum,
qui secundum diuinitatem suam est essentialiter sanctus & iu-
stus;secundum humanitatem verò,per virtutes & actus earum
iustior ac sanctior vniuersis. *Et petistis virum homicidam dona*
ri vobis,id est,ad vestram instantiam liberari à morte,videlicet
Barrabã, qui fuit seditiosus & latro. *Authorem verò vitæ in-* Matth.27
terfecistis, vtpote vnigenitum Dei, qui est totius vitæ fontale Lucæ.23
principium secundum naturam diuinam, à quo deriuatur vi- Ioan.18
ta naturæ,vita gratiæ,vitáque gloriæ: qui secundum naturam B
assumptam,sua occisione vitam gratiæ & gloriæ instrumẽta-
liter reparauit,imò & vitam naturæ restituit his quos à morte
corporea suscitauit. *Quem deus suscitauit à mortuis,cuius nos te-*
stes sumus.Et in fide nominis eius, scilicet Christi. *Hunc quem vos* Lucæ.23
videtis & nostis, confirmauit nomen eius,id est, inuocatio nomi-
nis Christi facta in fide,quam nos de ipso habemus,consolida
uit crura & pedes istius,qui fuerat natus claudus. *Et fides quæ*
per eum est, id est,fides nostra,nobis à Christo collata,& de ip
so habita. *Dedit*,per modum causæ instrumentalis ac merito-
riæ. *Integram sanitatem istam in conspectu omnium vestrûm.* Om
nia enim possibilia sũt credẽti,& virtute ac merito fidei sum- Marc.9
ma fiunt prodigia:secundũ quod Saluator testatus est: Si ha- C
bueritis fidẽ sicut granũ sinapis,dicetis huic mõti, Iacta te in
mare,& obediet vobis.Itaq; merito fidei apostolorũ,nõ clau Matth.17
di huius præstitit deus hanc sanitatẽ.Miracula autẽ fiunt quã-
doque fide facientiũ ea,quãdoque fide eorũ quibus fiũt.¶Ec-
ce qualis artifex est spiritus sanctus,qui huic pauperi piscato-
ri infudit tantã constantiam,vt tot millibus hominum nõ ve- Sapien.7.
reretur improperare tam incomprehensibile scelus, videlicet
occisionem iniustissimã vnigeniti filij Dei, quod solo auditu
horrendum est. Veruntamen quoniã discretio exigit vt rigori
pietas misceatur,quia & nostra perfectio est deo assimilari, q́
in omni effectu iustitiæ misericordiã miscet.Hinc Petrus post
asperam inuectionem blanda verba inducit,& territos conso
latur. *Et nunc fratres scio quòd per ignorantiã fecistis,sicut & prin*
cipes vestri,id est,pontifices cæteriq; maiores:& hæc ignoran-

D tia excusauit crimen eorũ aliqualiter, non totaliter, imò nec multum, præsertim quantum ad principes. Tanta enim miracula fecit Iesus, & tot scripturarum authoritatibus demõstrauit se esse Messiá in lege promissum, quòd meritò debuissent credidisse in eum. Sed excæcauit eos malitia sua. Quomodo autem pro tempore aliquo principes & alij quidam nouerũt Iesum esse Messiam, & quomodo non, qualiter etiam ad tantá cæcitatam inducti sunt ex impatientia sua propter prædicationem Christi contra eos, nunc omitto, quia super Matth. dixi hoc plenius: & si spiritus sanctus concesserit, super Lucá aliquid inde dicturus sum, ex verbis August. in lib. de ciuita. dei.

Luca.7
Sapien. 2.

E *Deus autem qui prænunciauit per os omnium prophetarum pati Christum suum, impleuit sic*, sicut prædixit. Quia diuina ordinatione passus est Christus, & eo modo deus illud impleuit quo sensu nunc dictum est quòd tradidit Christum. In tantũ enim illud impleuit, vt per Esa. protestetur: Propter scelus populi mei percussi eum. Non tamen induxit Iudæos ad faciendum hoc scelus, sed Christo inspirauit promptissimum animũ patiendi, & malis actibus impiorũ vsus est deus ad bonũ. Ex hac autem authoritate elicitur, quòd vniuersi prophetę verbo vel scripto aut mystico facto Christum prænunciauerunt passurum, sicut & Zacharias fatetur: Visitauit & fecit redemptionẽ plebis suæ. Sicut locutus est per os sanctorũ, qui à seculo sunt prophetarum eius. *Pœnitemini ergo*, de vestris peccatis, pręsertim de Christi occisione dolete. *Et conuertemini*, ad dominũ saluatorem. *Vt deleantur peccata vestra, vt cum venerint tempo*

Esa.53
Luca.1

F *ra refrigerij*, id est, dies iudicij in quo electis plenaria quies pręstabitur. Vnde & iustis appetendus est dies ille: secundũ quod ait Saluator: His fieri incipientibus leuate capita vestra, quia appropinquabit redemptio vestra. *A conspectu domini*, id est, ab ipso deo, & clemẽtissimo eius in suos electos aspectu, ab ipso enim tẽpus illud proueniet. *Et miserit eum, qui prædicaturus est vobis, Iesum Christum.* ad iudicandum de omnibus in forma humana, visibili, glorificata, secũdum quam minor est patre, & ab ipso mittetur. *Quem oportet quidem cœlũ suscipere*, id est, suscep tũ interim tenere, ita quòd interim sedebit in cœlo ad dexterá patris. *Vsque in tempora restitutionis omniũ*, id est, vsq; in tempus finalis iudicij, in quo vnicuiq; quod promeruit retribuetur, & quicquid inordinatum fuit per culpam, ordinabitur per pœná, ita quòd singula debitis locis, ac præmiis constituentur

Luca.21
Ioan.14
Apoc.22.

ſtituentur. *Quæ locutus eſt deus per os ſanctorum ſuorum à ſecu* A
lo prophetarum, quia de hac omniũ reſtitutione penè à princi
pio mũdi locuti ſunt vates ſancti. Propter quod Iudas in ſua *Iudas.*
Canonica introducit teſtimoniũ Enoch de futuro iudicio.
Conſequenter docet ꝙ legiſlator Iudæorũ Moſes de Chri-
ſto ſit vaticinatus. *Moſes quidem dixit*, in Deuteronomio. *Deut.* 18.
*Quoniã prophetam ſuſcitabit vobis dominus Deus veſter de fratri-
bus veſtris*, id eſt, de ſemine Iudæorũ Chriſtum ſecundum car
nem producet, & gratia prophetiæ eminẽter implebit. *Tan
quã meipſum.* Tanquã, notat hîc aliqualem multúmq; defecti-
uam ſimilitudinem, cùm Chriſtus incomparabiliter maior ſit
Moſe: ſed in hoc eſt ſimilitudo, ꝙ ſicut Moſes fuit lator legis
ſcriptæ, ſic Chriſtus legis Euãgelicæ. Chriſto autem in quan- B
tum fuit aliquo modo viator, cõpetit nomẽ & ratio prophe
tæ, quia vt ſic, claræ viſionis non fuit, vt cõprehenſores. Verũ *Eſaiæ.* 9
ſicut ipſe eſt angelus, & dominus atq; creator angelorum, ſic
ipſe propheta & dominus ac impletor prophetarũ. *Ipſum au
dietis iuxta omnia quæ locutus fuerit vobis.* Hoc Moſes ait hortã
do non affirmãdo: nam pro maiori parte Iudæi Chriſtũ au-
dire ſpreuerunt. Inſuper, iuxta morẽ ſcripturæ Moſes Iudęos
ſui tẽporis in perſona eorũ, qui tempore Chriſti erãt futuri,
alloquebatur. De toto enim populo ſolet loqui ſcriptura, *Ioan.* 14
quaſi de aliquo vno. Idcirco ad vnã partem ſub perſona alte *1. Ioan.* 5
rius partis ſæpe dirigitur ſermo. *Et erit omnis anima quæ non
audierit prophetã illum*, id eſt, omnis tempore Euãgelicæ legis
& prędicationis ac promulgationis eius exiſtẽs, qui in Chri- C
ſtũ non crediderit, nec verba eius ab ipſo vel prędicatoribus
eius ſuſceperit, *Exterminabitur de plebe.* id eſt, de electis po
puli ſui tolletur atque damnabitur. *Et omnes prophetæ à Sa-
muel, & deinceps qui loquuti ſunt, annunciauerunt dies iſtos*, id eſt,
de tempore primi aduentus Chriſti, & paſſionis reſurrectio-
níſque eius prophetauerunt. Chriſtus enim eſt finis legis &
omnium opus prophetarum, ad quem omnia tunc ordinabã *Roma.* 10.
tur, & de ipſo ac eius myſteriis loqui, fuit principalis prophe
tarum intentio. Hinc & Iudæorum magiſtri fatentur, quòd
omnes prophetæ nõ ſunt loquuti, niſi ſuper dies Meſſiæ. Sed
cum à principio mundi & tempore patriarcharum nõ defue *Lucæ.* 1.
rit prophetia de Chriſto, dicente virgine glorioſa. Sicut locu
tus eſt ad patres noſtros, Abraham & ſemini eius in ſecula.
Cur de prophetis qui à tempore Samuëlis fuerunt, loquitur

D Petrus, præsertim cum in Genesi patriarcha Iacob tã euidenter & copiosè vaticinetur de Christo? Et respondendũ quòd tempore Samuëlis cœpit cursus regum in duodecim tribubus Israëlis & ex tunc fuerunt prophetæ, qui manifestè scripserunt de Christo, scilicet Dauid, Esaias Osee. &c. Præcedentes autem tam euidenter locuti non sunt, saltem communiter. Vel prophetias suas non conscripserunt. *Vos estis filij prophetarum*, id est, discipuli & sequaces seu posteri. Et aliqui vestrûm de illorum sunt semine nati. *Et testamenti quod disposuit deus ad patres nostros*, per Mosen in deserto, id est veteris testamenti imitatores seu filij estis, *Dicens ad Abraham*. Genesis. 12. *In semine tuo*, id est, Christo à te secundum carnem

Gene. 49.

E nascituro, *Benedicentur*, id est, dona gratię in præsenti, & dona gloriæ in patria consequentur, *Omnes familiæ terræ*, id est, vniuersæ tribus, linguæ & gentes, videlicet quædam de omnibus, iuxta id in Psalmo: Reminiscentur, & conuertentur ad dominum vniuersi fines terræ. *Vobis primum suscitans*, id est, proponens, vel secundum naturam assumptam procreans *Deus filium suum*, incarnatum, qui dixit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israël, *Misit illum benedicentem*, id est, multa beneficia impendentem *Vobis*, inter quos visus & conuersatus est. Vel suscitans eum à morte ad vestram salutem, misit illum nunc vobis per nostram prædicationem, benedicentem vobis, id est, dona gratiæ conferentem aliquibus vestrûm. *Vt conuertat se vnusquisque à nequitia sua*, illam

Psal. 21.

Mat. 25

Baruch. 3.

F de cætero abhorrẽdo, præteritamque deflendo. ¶ Omne autem peccatum ex habitu vitioso, seu deliberatione ac certa scientia oriens, dici potest nequitia, non autem quod ex infirmitate aut ignorantia excusante prodit. Pręterea iuxta mysticum intellectum per hunc claudum à natiuitate intelligitur populus Iudæorum à principio legis datæ rebellis, nec in via dei rectè incedens, quem sancti patres ac prophetæ ante portam tẽpli Speciosam, id est, ad Christum deferebant vt saluaretur per eum qui ait: Per me si quis introierit, saluabitur. Ab ingrediẽtibus autem templum, puta à sanctis fidelibus, populus iste salutis subsidia quęrere debet. Petrus verò, id est, quicunque firmus & fortis in fide, talis potest iuuare, & templo inducere, seu Christo incorporare. Similiter per claudũ istũ. signatur quilibet Christianus vitiis iugiter assuetus, qué deuoti ad Christi misericordiam ferre conantur, & ponunt ante

Ioan. 10.

te portam clementiæ, hortantes vt ab vniuersis ingredienti- A
bus domum dei, id est, terrena spernentibus amantibúsque di
uina, animæ suæ quærant cibaria. Cui dicunt deuoti: Respice
in nos. id est, conuersationem nostram sectare. Qui cum fue-
rit radio illustrationis supernæ perfusus, animoque à claudi-
catione sui obliqui incessus sanatus, mox exilit, stat, ambulat
atque cum illis Ecclesiam intrat. Surgit a vitiis, exilit gratias
referendo, quòd de tenebris suis eductus lucem conspicit ve
ritatis: in qua sapidè intuetur quàm aspernanda sunt omnia
quibus mens impeditur à deo. Stat quoque perseuerando in
bono incœpto, ambulat proficiendo, intrat Ecclesiam, cœle-
stis regni beatitudinem contemplando, quibus visis, multi tá-
tam mutationem dextræ excelsi vehementer mirantur con- Psal. 70.
fluuntque ad eum, per quem tanta est facta cõuersio, qui ad- B
monet non se, sed dei laudare virtutem.

¶Elucidatio. Cap. IIII. *Loquentibus autem illis ad populum.*

ARTICVLVS QVARTVS.

ON cessat aduersarius veritatis, & ęmulus ęqui
tatis, veritati & æquitati resistere. Hinc à prin-
cipio Euangelicæ legis, inuisibiles atq; visibiles
hostes aduersati sunt ecclesiæ sanctę, sicut nunc
recitari incipitur. *Loquentibus autem illis*, vide-
licet Petro & Ioanne. *Ad populum. superuenerunt magistratus
templi*, id est, iudices & doctores, *Et saducæi*, qui specialem
sectam habebant, quia nec angelum, nec spiritum, nec resurre- C
ctionem esse dicebant: animã quoque humanã asserebãt mor
talem, & quoniam omniũ horum oppositum docebant Apo
stoli, tristabantur de eorũ prædicatione hi saducei. Ideo sub-
ditur, *Dolentes quòd docerent populum, & annunciarent in Iesu
resurrectionem ex mortuis*, id est, per Christi virtutem omnes
mortuos suscitandos. Vel in Iesu. id est, in eius doctrina ac fi
de. *Et iniecerunt in eos manus*, violentas, & sacrilegas, *Et po-
suerunt illos in custodiam vsque in crastinum.* Ideo tunc eos in-
carcerauerunt, nam vespera fuit, sicque hora iudicandi transi
erat Hinc subditur, *Erat autem vespera. Multi autem eorum qui
audierant verbum* dei, à Petro, sicut præcedenti capitulo scri- Acto. 2.
ptum est. *Crediderũt, & factus est numerus virorum quinque mil
lia*, qui hoc die crediderunt, & baptizati sunt forsitan diebus

D ſequentibus. Credibile quoque eſt, quòd multæ mulieres & pueri præſertim virorum iſtorum tunc conuerſi ſint. Sed cõ
Num.1. ſuetudo ſcripturæ eſt fœminarum & puerorum numerum nõ taxare. Pueri autem vocantur ſeu paruuli, qui infra viceſimũ annum ſunt, viri qui illum ſortiti ſunt. *Factum eſt autem in craſtinum vt congrederentur principes eorum & ſeniores & ſcribæ in Hieruſalem, & Annas princeps ſacerdotum,* Tempore autẽ
Ioan.11. paſſionis Caiphas fuit princeps ſacerdotum, ſed omni penè anno principatus ſacerdotij trãſferebatur ad alium. *Et Cayphas & Ioannes, & Alexander, & quotquot erant de genere ſacerdotali.* Itaque cõglobati ſunt, vt ſua authoritate, multitudine & excellentia, apoſtolos tanquam idiotas & pauperes confu
E tarent, terrerent, obruerent. *Et ſtatuentes eos in medio interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine,* id eſt, per cuius inuocationem *feciſtis hoc vos?* ſcilicet, claudum à natiuitate optimè ambulantem? Opera enim gratiæ, perfectiora ſunt operibus naturæ. Vnde ſicut vinum quod Chriſtus fecit de aqua fuit præualidum: ita & claudus iſte Chriſti virtute ſanatus, eminẽ
Ioan.2. ter cõualuit. *Tunc Petrus repletus ſpiritu ſancto dixit ad eos. Principes populi & ſeniores Iſrael audite. ſi nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi,* id eſt, ſi nunc ad iudicium trahimur, reprobamur, dãnamur pro beneficio curationis huic
Mat.27. collato, *In quo,* beneficio, *Iſte ſaluus factus eſt,* ab impedimen
Ioan.19. tis ambulandi, *Notum ſit uobis omnibus, quia in nomine domini*
Ephe.1 *noſtri Ieſu Chriſti Nazaræni, quem uos crucifixiſtis,* quia id pro
Pſal.117. curaſtis, *Iſte aſtat coram vobis ſaluus,* id eſt, virtute & inuo
F catione Chriſti curatus eſt. *Hic,* ſcilicet Chriſtus, *Eſt lapis angularis qui reprobatus eſt à vobis ædificantibus.* id eſt, populum Iudeorum inſtruentibus. *Qui factus eſt in caput anguli,* id eſt, à deo factus eſt cõiunctor & princeps populorum duorum. Nam ſicut in lapide angulari cõcurrunt, & cõnectuntur duo parietes: ita in Chriſto coniuncti ſunt electi ex Iudæis atque
Ephe.2. Gẽtibus, & ipſe eſt caput illorum, vt duos condat in ſemetip
Eſa.29. ſo, qui eſt pax noſtra, vtraque faciens vnum, vt ait Apoſt. De quo per Eſaiam dominus ait: Ponam in Syon lapidem angularem ſummum, probatum. *Et non eſt in aliquo ſalus,* Vera nãq; ſalus ſeu beatitudo non conſiſtit niſi in Chriſto obiectalite, ſecundum ſuam diuinitatem, nec per hoc excluduntur pater & ſpiritus ſanctus, ſed includuntur, cum tres ſuperſanctæ perſonę ſint vnũ veræ ac totius beatitudinis eſſentialis obiectũ.

Rursus in solo Christo secundum humanitatem est salus tan- A
quã in mediatore, per quẽ facta est saluatio. De quo apud E- *Esa.33.*
saiã legitur: Dominus iudex noster, dominus legifer noster, dominus rex noster, ipse veniet & saluabit nos. *Nec enim aliud nomen est*, id est, alia res nomine designata. *Sub cœlo*, id est in terra. *Datum hominibus*, à patre seu Trinitate altissima. *In quo*, id est, cuius virtute, fide & gratia. *Oporteat nos saluos fieri*, Ideo omnes à principio mũdi saluari, aliquo modo per Christi fidem & gratiã sunt saluati. Nam & passio Christi id fecit futura, quod facit præterita, mediantibus fide & sacramento, vt August. declarat: *Videntes autem Petri cõstantiam & Ioãnis*, quòd scilicet tantò nobiliũ & potentum agmine cincti, steterunt intrepidi, & tam ordinatè ac sine timore Petrus respon- B
dit. (Iustus quippe quasi leo cõfidens absque terrore erit.) *Prou.28.*
Comperto, id est, certiuè inuento & cognito. *Quòd homines sine literis essent*, id est, absque scientiis humano studio acquisitis. *Et idiotæ*, ante missionẽ spiritus sancti. Per tales enim voluit deus euangelicã legem denũciari, ne eius diuulgatio humanæ industriæ, scientiæ aut eloquentię adscriberetur. Nam *1.Cor.1.*
Paulus asserit se prædicasse, nõ in sapientia verbi, sed in ostẽsione signorum, ne crux Christi euacuetur. *Admirabantur*, vidẽtes effectũ insolitũ, & causam eius, scilicet spiritussancti infusionem apostolis datã ignorãtes. Cũ enim sapiẽtis sit vniformiter se habere, cõstantia sapientiæ signũ est. Iuxta illud
Ecclesiastici: Homo sanctus in sapientia manet vt sol: nã stul- *Eccl.27.*
tus mutatur vt luna. *Et cognoscebant eos, quoniam cũ Iesu fuerant*, ante ipsius passionẽ. Ioannes nẽpe se scribit notũ fuisse *Ioan.18.*
pontifici. Frequenter quoque Iudæi viderũt Apostolos am- C
bulantes cũ Iesu, & secum in Hierusalem existentes. *Hominẽ quoque videntes stantem cum eis*, scilicet Petro & Ioãne. *Qui fuerat curatus, nil poterant contradicere*, verbis Petri, ac magicis artibus tantum deputare miraculum. Ex quo Porphirij innotescit insania, qui Petrum asserit magum fuisse, & signũ istud non verè sed ludificatoriè exhibuisse, sicut in lib. de ciuit. dei plenius recitat Augustinus. *Iusserunt autem eos foras extra consilium secedere*, vt inter se quid dicturi essent liberius pertractarent. *Et conferebant adinuicem dicentes: Quid faciemus hominibus istis? Quoniam quidem notum signum*, id est, famosum euidénsque miraculum, *Factum est*, per eos. *Omnibus inhabi- Ioan.12.*
tantibus Hierusalẽ. Manifestũ est & non possumus negare. In quo *Sap.1.*

D declaratur istorum excæcatio maxima, quòd tot visis prodigiis cõuersi non sunt, excæcante eos sua malitia. Corruptio nanq; in affectu, parit corruptionẽ in intellectu seu rationis iudicio. *Sed ne amplius diuulgetur in populum*. istud miraculũ. *Comminemur eis*, sub graui pœna. *Ne vltra loquantur in nomine hoc*, id est, de Iesu Nazareno. *Vlli homini*. In hoc isti Iudæi
Tob.12. egerunt contra id quod apud Tob. Raphaël ait: opera Dei reuelare, & confiteri honorificum est. *Et vocantes eos denunciauerunt eis, ne omnino loquerentur neque docerent in nomine Iesu*. non enim audebant eos incarcerare aut occidere, ne cõcitarent contra se populũ. *Petrus verò & Ioãnes dixerũt: Si iustum est in cõspectu dei vos potius audire*, per obedientiã. *Quàm deum, iudicate*, quasi dicant, certissimũ est, quòd nõ. Creatori enim
E magis quã creaturę est obediendũ, potissimè cũ illa iubet, quę prohibet ille: vel prohibet, quæ ille iubet. Vbi enim superior præcipit & inferior contradicit, nõ est audiendus inferior. *Non enim possumus quæ audiuimus & vidimus*, id est, Christi mysteria, passionem, suscitationem, ascensionẽ, paracleti missionem. *Non loqui*, cũ deus nobis pręcepit hæc prędicare. Vn-
Ioan.1. de apud Ioannẽ habetur: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius. *At illi cõminantes dimiserunt eos, nõ inuenientes quomodo punirent eos propter populum*, qui magnificauit apostolos in tanto miraculo. *Quia omnes clarificabant id quod factum fuerat*, id est, prodigium istud præclarum esse confessi sunt. *Annorũ enim erat homo amplius quadraginta, in quo factum fuerat signũ istud sanitatis*. Idcirco persõna eius & innata debilitas cunctis innotuit, nec fuit tergiuer-
F satio aduersus tã sensibilẽ veritatem. *Dimissi autem* Petrus & Ioannes, *Venerunt ad suos* coapostolos & cõdiscipulos. *Et annunciauerunt eis quãta ad eos principes sacerdotũ & seniores dixerunt*. Hoc nanque fuit eis vtile scire. Amici autem secreta sua & accidentia sibi, familiaribus suis reuelant. Quod tamen cum grandi agendum est discretione, ne audiẽtis animus incidat culpam. *Qui cum audissent, vnanimiter leuauerunt vocem ad dominum & dixerunt*, scilicet verba sequentia omnes pariter incœperunt, ita quòd nemo eorũ alios ad proferẽda hec verba induxit primitùs incipiendo, aut simili modo. Magnũ fuit miraculũ & euidens signum, quòd à spiritusancto omnes similiter inspirabantur. *Domine qui fecisti cœlum & terram, & mare & omnia quæ in eis sunt*. Per dominum hoc loco intelli-

telligitur deus pater, sicut verba pandunt sequentia. *Qui spiritu sancto per os patris nostri Dauid, pueri tui, dixisti*, aliqui autem apostolorum ac discipulorum de semine Dauid orti fuerũt. Omnes tamen patriarcham suum spiritalem patrem esse professi sunt. *Quare fremuerũt gentes, & populi meditati sunt inania?* Gentes contra Christum frementes fuerunt, crudelissimi serui Pilati & Herodis à quibus illusus, flagellatus, spinis coronatus & crucifixus est dominus maiestatis. Populi verò qui contra filium Dei meditabantur inania, fuerunt scribæ & pharisæi cũ aliis multis Iudæis, qui vana cõsilia contra Christum cogitauerunt, & fine optato frustrati sunt. Voluerũt enim occidere Iesum, ne locum & gentem perderent, ne scilicet à Romanis vastarẽtur, & vt per tam turpem mortem memoriam Iesu extinguerent: iuxta illud Hiere. Super me cogitauerunt consilia, dicentes, Venite mittamus lignum in panẽ eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius nõ memoretur vltrà. Rursus inaniter meditati sunt dicẽtes: Tãquam nugaces æstimati sumus ab illo: & gloriatur se deũ patrem habere, Videamus ergo si sermones illius veri sunt, & tẽtemus quæ vẽtura sunt illi. Si enim est verus filius dei, liberabit eum de manibus contrariorum. Hæc fuit infinita cæcitas Iudæorum Christum in primo aduentu temporaliter regnaturum putantium, quia intra se cogitauerunt, quòd si verè esset filius dei, pater nõ permitteret eum occidi. Propter quod crucifixo insultauerunt dicentes: Si rex Israël es. Vel si hic est Christus dei electus, descendat nũc de cruce, & credimus ei; quasi prophetæ non prædixissent Christum pro mundi salute passurum. Hinc euenit ei oppositum. Nam quoniam filiũ dei crucifixerunt, à Romanis vastati sunt, & Christus per suã passionem amplius glorificatus est, totíque mundo notificatus. *Astiterunt reges terræ* scilicet, Herodes rex & Pilatus iudex, qui à regendo, nõn à regia potestate dictus est rex. *Et principes conuenerũt in vnum*, scilicet, Annas & Caiphas. *Aduersus dominum & aduersus Christum eius*, id est, contra patrem & filium incarnatum, totius gratiæ plenitudine vnctũ secundum naturam assumptam. Qui enim contra vnam diuiná agit personam, etiam contra alias duas peccat, quanuis aliqua peccata per appropriationem quandam dicantur contra patrem, aliqua contra filium, aliqua contra spiritum sanctum. Hinc filius ait: Qui non honorificat filiũ, nõ honorificat pa-

A
Psal.2.
Mat.26.
Mar.15.
Luc.23.
Ioã.19.
Ioã.11.
B
Hiere.11.
Sap.2.
Mat.27.
Mar.15.
Ioan.5.
C
Ibidem.
Ioan.15.

D trem,qui misit illum. Et alibi: Odio habuerunt me & patrem
Ioan.5. meum gratis. In prima quoque canonica sua ait Ioánes: Qui non credit in filium,mendacem facit patrem. Consequenter sancti isti inductam authoritatem ad propositum applicát & exponunt. *Conuenerunt enim verè*, veritate rei & etiam veritate sermonis,quantũ ad historicam recitationem. Non autem conuenerunt verè, veritate iustitiæ, & veritate verborũ inter se habitorum,sed iniustè atque mendosè. *In ciuitate ista* Hierusalem. *Aduersus sanctum puerum tuum Iesum*, scilicet vnigenitum filium. *Quem vnxisti* vnctione spiritali, videlicet, omnium gratiarum charismate, quãtum ad animam à primo
Psal.44. incarnationis momẽto: iuxta illud: Vnxit te deus, deus tuus.
Iob.9. Propter quod euangelista dicit: Non ad mensuram dat deus
E spiritum sanctum homini Christo. *Herodes & Pontius Pi-*
Actu.23. *latus cum gentibus,& populus Israel.* Herodes autem & Pilatus quantum ad hoc conuenerunt, quod in Christi persecutione vnanimes fuerunt. *Facere*, id est, Christũ persequi & occidere, *Quæ manus tua & consiliũ tuũ*, id est, potentia & sapiẽtia tua. *Decreuerunt fieri.* Quid illi igitur peccauerunt, cum potestati dei nullus queat resistere, & bonum videtur id facere quod deus vult fieri? Sed deus nõ voluit illud fieri eo modo,quo impij hoc fecerũt,nisi permissiuè. Voluit verò id fieri eo modo, quo id passus est Christus. Quomodo autẽ intelligendum sit istud,in præcedentibus duobus capitulis dictum est plenius. *Et nunc domine respice in minas eorum*, illas compescendo,ne aliorum salutem impediant. Et hoc ex charitate & zelo iustitiæ orauerunt. *Et da seruis tuis cum omni fi-*
F *ducia loqui verbum tuum,in eo quod manum,* id est, potestatem, *Tuam extendas ad sanitates & signa & prodigia fieri per no-*
Mat.10. *men sancti filij tui Iesu*, id est,per virtutem & inuocationem ipsius,per quod prædicantium fiducia augeatur & audientium corda fidem amplectantur. *Et cum orassent motus est locus in quo erant congregati.* Per hunc terræ supernaturalem motum, significauit deus quòd sua potestas eis in cunctis assisteret,& quòd eorum oratio esset audita. Itémq; quòd corda principum terrenorum Christi virtute essent vincenda. *Et repleti sunt omnes spiritu sancto*, id est,in gratia & feruore tunc vehementer creuerunt, mirabilémque spiritussancti senserunt contactum,roborationem & exhilarationẽ. *Et loquebantur verbum dei cum fiducia*, quia & se fructificaturos in aliorum con-

uersione

uersione sperabant,& eos qui corpus occidunt non formida A
bant. *Multitudinis autem credentium, erat cor vnum & anima vna.* id est, voluntatis concors affectio, & mens per charitatem eximiam coadunata. Quò enim pleniores fuerũt in gratia, charitate,& cęteris donis spiritussancti, eo in omnibus cõcordiores extiterunt. Quemadmodum nanque ex humanæ mentis imperfectione generatur opinionum diuersitas & affectionum discordia, ita ex gratiæ & charitatis confortatione procedit assertionũ & desideriorũ parilitas. Pro hac vnitate suorũ per charitaté(cuius est vnire) orauit saluator ante passioné: Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti *Ioan.*17.
mihi, vt sint vnum sicut & nos:& sint cõsummati in vnum. In quibus impletum est quod per Hieremiam dominus pollice- B
tur: Dabo eis cor vnum & animá vnam: & lætabor super eis, *Hiere.*32.
cum benefecero eis. *Nec quisquam eorum quæ poßidebat, quicquam suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.* Charitas 1. Cor.13.
nempe quò perfectior, eò liberalius communicat & effundit, nec quæ sua sunt quærit. Et quantò quis spiritalia dona, futuráque bona synceriùs appetit & exquirit, eò minus curat terrena. In hac autem primitiuæ ecclesiæ sacratissima conuersatione, cœnobitarum vita fundatur, quæ & vitam beatorum in patria imitatur, in qua omnia sunt communia. *Et virtute magna*, id est, forti & efficaci prædicatione atque potenti miraculorum operatione. *Reddebant apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini nostri.* Idcirco de resurrectione specialem fecerunt mentionem, quia illa incredibilior videbatur, & in ea cætera includebantur, scilicet passio & ascensio. C
Et gratia magna erat in omnibus illis, tam in apostolis quàm cæteris discipulis. *Neque enim quisquam egens erat inter illos.* quia sufficientiam, non superfluitatem habebant: iuxta illud Prouerb. Mendicitaté & diuitias ne dederis mihi, tribue tantũ vi *Prou.*10.
ctui meo necessaria. *Quotquot enim possessores agrorũ aut domorum erant, vendentes afferebant precia eorum quæ vendebant, & ponebant ante pedes apostolorum*, per quod monstrabant se despicere ista terrena, atque plenissima fide cœlestia inquirere.

Diuidebatur autem singulis, prout cuique opus erat, id est, necesse, & vtile. Huius vitæ figura in filiis Rachab præcessisse videtur, de quibus in Hieremia habetur, quéadmodũ Ionadab *Hiere.*35.
filius Rechab pater Rechabitarum præceperit filiis suis non bibere vinũ, nec ædificare domũ, nec serere agrum, nec plan-

D tare vineas, sed habitare in tabernaculis. Denique in hac electissima plebe primitiuæ ecclesiæ, verè impletum est quod in Christi aduentu futurum deus per Esaiam prædixit: Sedebit populus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opuléta. Sophonias quoque, Reliquiæ, inquit, Israël non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium. Quoniam ipsi pascentur & accubabunt, & non erit qui exterreat.

Esa. 23.

Ioseph autem qui cognominatus est Barnabas ab apostolis (quod est interpretatum, filius consolationis) quem ita cognominauerunt sancti Apostoli, quia & ipsi, & cæteri credentes de confessione* & maxima gratia huius Ioseph, plurimùm consolati fuerunt. Erat nanque persona notabilis, & ad aliorum instructionem bene disposita. Ideo subditur. *Leuites*, quia de genere sacerdotali. *Cyprius genere*, id est, in insula Cypro natus. Cuius parentes per captiuitatem & dispersionem ad illum deducti sunt locum. *Cum haberet agrum*, quáuis enim non licuit Leuitis habere hæreditaria bona in propria terra, tamen in aliena id licuit eis. In propria nanque terra de sacrificiis sustentabantur. *Vendidit eum, & attulit precium, & posuit ante pedes apostolorum*, proprietati resignans & apostolorum voluntati dispensationem commédans. Iste est Barnabas comes Pauli, non ille qui supradictus, cum Matthia statutus.

*aliàs conuersione. Deut. 10. E Actu. 1.

¶ Postremò quod dictum est, multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna, quamuis ab omnibus considerandum, & imitandum atque implendum sit Christianis, potissimè tamen à religiosis, quia apostolicæ perfectionis vestigia sectari professi sunt. Cœnobia æquidem (sicut ait Hieronymus) si pacis concordia, charitatísque vnitas adsint, sunt paradisus dei in terra: & habitantes in eis, sunt angeli. Si verò defuerint, sunt infernus, & habitatores diaboli.

F

Elucidatio cap. V. *Vir autem quidam nomine Ananias.*

ARTICVLVS QVINTVS.

Leuit. 10. Num. 16. Nume. 15.

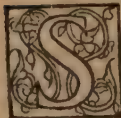

Icut in veteri testaméto quidá in principio lationis legis Mosaicæ ob eius transgressioné dirè puniti leguntur, vt filij Aaron qui combusti sunt, eo quòd ignem alienum offerrent, & alter qui ligna collegit sabbatho: quatenus præcipientis authoritas mõstraretur, & alij ad obseruantiam diligentiorem inducerentur, paterétque, quàm salutare esse legi obtempe-

obtemperare diuinæ, quàm impium & damnabile non pare- A
re: ita & in euangelica accidit lege, quandoquidem euangelicæ legis derogãtes synceritati, terribiliter sunt plagati: quod in principio huius capituli exẽplo ostenditur. *Vir autem quidam nomine Ananias, cũ Sapphira vxore sua vendidit agrum, & fraudauit de precio agri*, partem pecuniæ sibi fraudulẽter seruãdo, quam totam tenebatur in communem vsum proferre. *Cõscia vxore sua*, nam ea sciente & cõsentiẽte factum est hoc. *Et afferens partem precij ad pedes apostolorum posuit. Dixit autem Petrus*, cui istud per reuelationẽ diuinam innotuit. *Anania cur tentauit*, id est, in tentationẽ induxit ac superauit, *Satanas cor tuum?* Vel cur tentauit, id est, cur ita peccasti, quòd deus sic te dereliquit vinci? Exigentibus enim præcedentibus nostris pec- B
catis frequenter durè tentamur, & in tentatione à deo iustè relinquimur. *Mentiri te spiritui sancto?* id est, nec fidelitatẽ nec veritatẽ ei seruare, sed ad eius mentiri iniuriam? Sic omnis qui frangit votũ, spiritui sancto mentitur. Qui autem societatem illius primitiuæ ecclesiæ ingrediebantur, viuere in communi vouebãt. *Nónne manens manebat tibi*, id est, nónne ager, nondum venditus tuus erat? *Et venundatum erat in tua potestate?* id est, spatium seu hæreditarium bonum agri istius post vẽditionem fuit in tua voluntate, quantũ ad præcium venditi? Et hoc referendum ad tẽpus præcedens votum præfatum. *Quare posuisti in corde tuo hanc rem* itam impiam per consensum. *Non es mentitus hominibus, sed deo.* Ananias iste eo ipso quo partẽ precij ante apostolos posuit, facto asseruit agrum non nisi tanti C
venditũ esse, sicque mẽtiebatur hominibus. Probabile quoq; est, quòd vxori suæ (fortè & emptori, & testibus) cõmisit vt dicerent idẽ. Verùm cõsuetudo scripturæ est, vt cum aliquid fit duobus notabiliter in dignitate seu qualitate distinctis, à maiori tantũ factũ dicatur. Sicut & Moses ait Iudæis: Nõ cõtra Exod. 16
nos est murmuratio vestra, sed cõtra dominũ. Itémq; aposto Ephes. 6
lus, Nõ est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinẽ, sed aduersus principes & potestates. Similiter Ananias nunc dicitur nõ mẽtitus hominibus, sed deo, quia illis nõ solùm, sed deo principaliter est mẽtitus. Sed quomodo aliquis potest deo mẽtiri, quẽ nemo fallere potest? Et respondendũ, quòd deo mẽtiri, est ad suæ æternæ veritatis injuriã, corã illo falsum proferre. Propterea notãdus est hic ordo verborũ. Primò enim locutus est Petrus, cur tentauit Satanas cor tuum, mentiri te spiri

in omnes qui audierunt hæc, id eſt, in omnibus ſcilicet credẽtibus A
qui & extra Hieruſalẽ erant. Perfectis autẽ incutiebatur timor
reuerentialis ac filialis. Omnes verò cognita dei vindicta, apo
ſtolicæ conuerſationis ſynceritatem diligẽtius imitari conati
ſunt. Nã & ideo deus fecit hanc vltionem, ne alij tale aliquid
attentarẽt. Timor nãque retrahit à peccato, quemadmodũ in
Prouer. ſcriptũ eſt: Per timorem vnuſquiſque declinat à malo.
¶ Denique ſicut verorũ monachorum vita & inſtitutio, à cõ Prouer. 15
uerſatione & paupertate primitiuæ eccleſiæ ſumpſit exordiũ,
ita ex Anania & Sapphira fictorẽ monachorũ, qui dicti ſunt
Zarabaitæ, teterrimũ genus (Caſſiano teſtante,) exortum eſt.
Qui magnã coram hominibus deuotionẽ & paupertatem ſi-
mulãtes, inter ſe clàm delicatè vixerunt. ¶ Poſtremò circa hũc
locũ ſcribit Beda: Nulla re hos duos pœnitentia curari paſſus B
eſt Petrus, ſed ad timorẽ poſteris incutiendũ, noxiũ grauamẽ Beda.
radicitus amputare curauit. Ex quo patet quàm deteſtabile ac
horrendum ſit vitium proprietatis in religioſis, qui vtique E-
uangelicam paupertatem profeſſi ſunt. *Per manus autem apo
ſtolorum fiebant ſigna & prodigia multa in plebe.* Quod ait per
manus apoſtolorum, intelligi poteſt dupliciter. Primò, quòd
per impoſitionẽ manuum eorũ ſanabãtur infirmi: iuxta illud,
Super ægros manꝰ imponẽt, & bene habebũt. Secũdò per ma Mar. 16
nus, id eſt, per poteſtatẽ & gratiã conceſſam apoſtolis, fiebant
in vulgo miracula multa. *Et erant vnanimiter omnes in porti-
cu Salomonis*, ibi enim prædicabant apoſtoli, & alij orationi-
bus inſiſtebãt. De porticu hac dictum eſt ſuprà. Hinc ſcriptum
eſt: Erant ſemper in templo laudantes & benedicentes deum. C
Cæterorum autem nemo audebat ſe coniungere illis, fictè, ne Act. 3.
quod Ananiæ & coniugi eius contigerat, eis quoque accide- Lucæ. 24.
ret. *Sed magnificabat eos populus*, tanquam dei electos, in quibus
diuina chariſmata præclariſſimè emicabant, & in vultu & in
vita atque miraculis, interior virtus & gratia reſplendebat. Ita
& multi vſque in præſens verè religioſos atque deuotos com
mẽdant, nihilominus in ſuis carnalitatibus & vanitatibus per-
ſeuerant, vitioſis victi affectibus. Itáque in illis primitiuæ eccle
ſiæ perſonis, conſtat impletum illud Eſaiæ: Omnes qui vide- Eſa. 61.
rint eos cognoſcent illos, quia iſti ſunt ſemẽ cui benedixit do
minus. *Magis autem augebatur in domino credentium multitudo
virorum ac mulierum*. Viſis enim tantis prodigiis & tam euiden
tibus iudiciis ſanctitatis ac gratiæ ſpiritus ſancti, multi quoti-

D dic vtriusque sexus conuertebantur ad Christum, quorum fidei magnitudo subiungitur. *Ita vt in plateis eiicerent infirmos, & ponerent in lectulis & grabatis.* Grabata autem, sicut in Scholastica historia dicitur, propriè dicuntur lectisternia pauperũ, in quibus nil corpori substernitur, sed tantum supponitur capiti substramentum. *Vt veniente Petro saltem vmbra illius obumbraret quenquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis.*

Psal.67 Mirabilis deus in sanctis suis, qui dedit virtutẽ & fortitudinẽ tantã apostolis, potissimè Petro, qui fuit in miraculis priuilegiatus, quoniã princeps erat apostolici agminis, sicut Paulus in sapientiæ dono. Propter quod Petrus ad prædicandum Iudæis specialiter missus est, Paulus verò ad Græcos. Nam Iudæi

E signa, Græci sapientiã quærunt. Vnde & Paulus testatur: Qui

1.Cor.1 operatus est Petro in circuncisionẽ, operatus est & mihi inter

Galat.2 gentes. Et vt dicunt expositores: Petrus maiora fecit miracula quàm Christus: nec hoc derogat Christo, quia non sua, sed Christi virtute Petrus operatus est ea. Hinc passione instante

Ioan.14. dixerat Christus: Qui credit in me, opera quę ego facio & ip

Matth.14 se faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado. Christus non euidenter legitur sua vmbra curasse infirmos, sed vestimenti sui contactu. Dicitur autem vnum miraculum maius alio, tam ex parte rei gestæ, vt suscitatio mortui maius

F extat miraculum quàm illuminatio cæci, quàm ex parte modi agendi, & sic Petrus maiora fertur fecisse quàm Christus miracula. *Concurrebat autem multitudo vicinarum ciuitatum in Hierusalem, afferentes ægros & vexatos à spiritibus immundis, qui curabantur omnes.* Vnde certissimum est innumerabilia fuisse apostolorum miracula, & de pluribus non nisi paucissima esse cõscripta. Nec hoc aliquis sic esse discredat, cũ & aliis quibusdam sanctis data sit tanta gratia operandi miracula, vt eorum numerus describi non potuerit. Verùm quem deus sper-

Eccle.7 nit, nullus corrigere potest. Hinc reprobi vnde corrigi deberent, deteriorãtur: quemadmodum peruersi Iudæi ex apostolorum operibus tam diuinis, inuidia sunt succensi, secundum quod subditur. *Exurgens autem princeps sacerdotum, & omnes qui cum illo erant*, concordes in eadem persecutione iustorum.

Quæ est hæresis Sadducæorum, id est, qui cum illo existentes fuerũt hæretici dicti Sadducæi, sicut enim in noua lege vocantur hæretici, qui non totã sacram scripturã recipiunt, vt Manichæi, & Mõtanistę vetus testamentũ negãtes: ita in lege Mosi erant

erant quidá hæretici, quinque libros Mosi tantùm recipiétes A
non auté prophetarum scripturas, qui Sadducæi vocátur, qui
interpretátur iusti. Nam iustos se nominauerunt, quia in iudicando & puniendo fuerunt acerrimi. Sed quia non iusti, sed
valde iniusti fuerunt, dici possunt Sadducæi, quasi seducti. Dicuntur tamen Sadducæi à Sedech verbo Hebræo quod Latinè dicitur iustus. Vnde Melchisedech rex iustitiæ interpretatur. Vel Sadducæi vocati sũt à Sadoch sacerdote, de cuius semine se natos gloriabantur. Porrò hæresis Græcè secundum
Bedam ab electione vocatur, qua quisque sibi, spretis aliorum
dictis, quod sequendum putauerit eligit. *Repleti sunt zelo*, id
est, inuidia, nam veritas parit odium in cordibus incorrigibilium, quemadmodum scriptum est. Non amat pestilens eum,
qui se corripit. Apostoli enim prædicabant animã esse immortalem & resurrectionem futuram, esse quoque & angelos, atque prophetas diuinitus inspiratos, quæ omnia Sadducæi negabant. *Et iniecerunt manus in apostolos*, vtiq; omnes, sicut ante in Petrũ & Ioannem duntaxat. *Et posuerunt eos in custodia publica*, id est, in carcere vbi & manifestò rei cõcludebantur, vt talibus similes putarentur. *Angelus autem domini per noctem*, id est, proxima nocte. *Aperiens ianuas carceris, & educẽs eos dixit*. Beda euidéter hîc asserit, quòd apostoli ianuis clausis educti sunt. Vnde in Scholastica historia dicitur: Nõ est intelligendum quòd angelus aperuit ianuas carceris, sed quòd ita eduxit apostolos, ac si ianuæ fuissent apertæ. Et quædã glossa hîc asserit, quòd angelus aperuit ianuas carceris non realiter,
sed apparenter, quia eduxit eos tã liberè per ostia clausa, ac si
fuissent aperta, quod per omnipotentiã dei fieri potuit, nõ auté naturali virtute angelica, quæ se ad hoc nõ extédit, q̃ duo corpora simul sint in eodẽ loco, per penetrationẽ dimensionũ. Quòd auté ianuæ non fuerũt apertæ realiter, verba paulò pòst subdita insinuare vidétur, sicut patebit. *Ite & stantes in templo loquimini plebi omnia verba vitæ huius*, id est, Christianę cõuersationis, seu Christi, qui ait, Ego sum via, veritas & vita.
Qui cum audissent, intrabant diluculò in templum & docebãt. Adueniens autẽ princeps sacerdotum, & omnes qui cum eo erant cõuocauerũt conciliũ. & omnes seniores filiorũ Israel, & miserũt ad carcerẽ vt adducerentur, apostoli. Quia enim princeps & põtifex cõsiderauit factũ apostolorũ quotidie p̃sperari, & plurimos à Iudaismo ad nouã legẽ cõuerti, seriosissimè ĩtédebat quomodo

3. Reg. 1.
1. Par. 24
Prou. 15
B
C
Ioan. 14

D vniuersos apostolos auferret de medio. Hinc magnū & celebrem fecit conuentum, quasi rem magnam acturus. Verùm (vt Salomon ait) non est sapientia, non est scientia, non est consi-
Prou. 21 lium contra dominum. Et quantò diuinæ præordinationi cor humanum impudentiùs præsumptuosiúsque resistere nititur, tantò omnipotens deus, quod decreuit gloriosius operatur.

Cùm autem venissent ministri, & aperto carcere, ab ipsis ministris seu custodibus. Non enim carcerē inuenerunt apertum, vt statim dicetur. *Non inuenissent illos, reuersi nunciauerunt dicentes: Carcerem quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes carceris stantes ad ianuas*, quia enim videbant Iudæi increduli apostolos tot mirabilia operari, cautissimè eos clauserunt,
E ne aliquo modo effugerent. *Aperientes autem*, carcerē. *Neminem intus inuenimus*, ex quo elicitur, quòd clausis ianuis egressi fuerunt apostoli. Si enim angelus ianuas aperuisset, cur denuò eas clausisset? *Vt autem audierunt hos sermones magistratus templi*, videlicet doctores legis & iudices. *Et principes sacerdotum, ambigebant de illis, quídnam fieret*, id est, dubitabant, quem exitū res haberet, & quid de apostolis essent acturi. Circa hūc locū ait Beda: Quid prophane Iudęe cæca stimularis insania? Furentibus apostolis dicis Christum de monumento sublatū:
Matt. 28 Dic, rogo, eosdem apostolos, de carcere tuo clauso, cuius fur-
Matth. 15 to credis ablatos? Verùm ingenita malitia, cor perfidum in si-
Ioan. 20 gnis manifestis obdurat. *Adueniens autem quidam*, de Iudęis incredulis. *Nunciauit illis, quia ecce viri quos posuistis in carcere,*
F *sunt in templo stantes & docentes populum.* Si apostoli aduersarios timuissent, non in templo stetissent. *Tunc abiit magistratus, cum ministris*, id est, multitudo superiorum cum subditis. *Et adduxit illos*, puta apostolos. *Sine vi*, ad principē sacerdotum. *Timebant enim populum ne lapidarentur*, si violentiam aliquam inferrent apostolis, quos vulgus deuotè audiuit. *Et cū adduxissent illos, statuerunt in concilio. Et interrogauit eos princeps sacerdotum dicens: Præcipiendo præcepimus vobis ne doceretis in nomine isto.* videlicet in nomine Iesu Nazareni, *Et ecce replestis Hierusalem doctrina vestra*, quòd Iesus iste sit rex, Messias, filius dei, mundi saluator, iudex vniuersorum. *Et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius*. Hoc dupliciter intelligi potest. Primò, vultis ostendere, quòd rei simus homicidij, hominem innocentem perducendo ad mortem. Secundò, vultis inducere super nos vindictā sanguinis istius quem à nobis nocenter

center fusum asseritis. Primo modo August. intelligit ita, quod Iudæi volebant quasi immunes videri à morte Christi, ideo obtulerũt eum iudici Pilato: atque dixerunt: Nobis nõ licet interficere quenquam. Sicque princeps hic sacerdotum nunc quasi oblitus fuit: quòd ad põtificum instigationem, totus populus Iudæorũ clamauit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. *Respondens autem Petrus & apostoli dixerunt: Obedire oportet deo magis, quàm hominibus.* hoc suprà expositũ est. Porrò vt ait hîc glossa quędam & Scholastica historia, omnes apostoli verba ista vnanimiter proferebant, ex feruore & zelo non patientes vnum pro omnibus loqui. Quibusdam tamẽ apparet, quòd solus Petrus verba hæc protulit, quibus prolatis, alij verbis & signis annuerunt, aliàs videretur ibi fuisse vocum confusio. Veruntamen istud non cogit, imò probabile est, quòd Petro responsionem inchoante, & prosequente, alij ex feruore aliqua verba miscebant eadem affirmando. quod & in iudiciis accidere solet: non tamen inordinatè, sed valde modestè id fecerunt. *Deus patrum nostrorum suscitauit Iesum, quem vos interemistis suspẽdentes in ligno*, manibus militum. O quàm parati fuerunt isti nunc mori pro Iesu, qui tempore suæ captionis omnes simul fugerunt ab eo? *Hunc deus principem & Saluatorem exaltauit*, in resurrectione & ascensione. *Dextera sua.* id est, sua gratiosa potentia ac pia assistentia. Vel in dextera sua eum ponendo. Est autẽ Christus princeps totius militantis ac triumphantis ecclesiæ, de quo Esaias prædixit: Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. De quo in Apocal. habetur: Qui est testis fidelis, primogenitus mortuorũ, & princeps regum terræ. Itaque exaltauit illum, vt sit caput ecclesiæ

Ad dandam pœnitẽtiam. id est locũ, tẽpus, & gratiam pœnitendi, seu pœnitentiæ sacramentum atque virtutem. *Israel*, id populo Israël, imò & cunctis hominibus, *In remissionem peccatorum*, quæ per pœnitẽtiam impetratur. Propter quod post resurrectionem Christus perhibuit: Oportebat pati Christũ, & resurgere tertia die: & prædicari in nomine eius pœnitẽtiã in remissionem peccatorũ in omnes gentes. *Et nos testes sumus horum verborum*, id est, rerum significatarum per verba hæc, scilicet resurrectionis, ascensionisque Christi. Verbum autem quandoque accipitur pro interiori mentis conceptu: sicut & ibi: In principio erat verbũ: quãdoq; pro imaginaria simili-

A Ioan. 18. Matt. 27 B Act. 4 Mar. 14. Esa. 9. C Apoc. 1. Luc. 24.

D tudine rei, interdum pro verbo vocali. Aliquando pro re ver
4.Reg.20 bis expressa, quemadmodum. 4. Regum loquitur Esaias: Nō
Ioan.15. fuit verbum in domo mea, quod nō ostenderim eis. *Et spiritus sanctus*, est testis horum per nos loquendo, & mirabilia o-
Act.2. perando in testimonium Euangelicæ prædicationis. Propter
Ioan.6. quod Christus prædixit: Cùm venerit paracletus quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. *Quem dedit deus omnibus obedientibus sibi*, scilicet nobis & condiscipulis nostris in signo visibili. Nullus tamen deo virtuosè obedit nisi præueniente gratia spiritus sancti, sed obedientibus Deo datur spiritus sanctus per incrementa suorum charismatum. *Hæc cum audissent*, præfati principes Iudæorum. *Dissecabâtur*, vehementer frementes ac indignantes contra Apostolos tam authoritatiuè & sine pauore loquentes. *Et cogitabāt interficere illos.* In
E
Sapien.1. maliuolam quippe eorum animam non introierunt sapientię
Amos.5. verba: Et: Cōtumaces sui reprehensionem non sustinent, sed odiunt corripientem. *Surgens autem quidam in consilio Pharisæus*, eo modo quo & Paulus infrà testatur: Ego Pharisæus
Act.23.
Act.22 sum. Nam ambo antequam Christi fidem susciperent, erāt de secta hac quantum ad obseruantias eius. *Nomine Gamaliel*, ad cuius pedes instructus est Paulus. *Legis doctor, vir honorabilis vniuersæ plebi*, quia iam dudum honestę fuit conuersationis, & vita concordabat doctrinæ in ipso. *Iussit foras ad breue homines fieri*, id est; Apostolos iussit ad modicum tempus
Ioā.3.9.19 egredi, & extra manere. Hoc eis pręcepit quāuis in corde suo sibi eos præponeret, seque eorum seruum ac discipulum reputaret. Veruntamen instar iubentis locutus est. De quo
F refert Clemens in quadam epistola, ꝙ fuit Apostolorum discipulus, sed occultus, sicut & Nicodemus, & de cōsilio Apostolorum mansit inter Iudæos, vt eorum contra fideles mitigaret furorem. *Dixitque illis: viri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis, quid acturi sitis*, id est, nolite præcipitare sententiam, nec inconsultè istos opprimere, neque ex passionis impetu quicquam peragere. Ad quod inducit duo exempla.

Ante hos enim dies extitit Theudas dicens se esse aliquem, scilicet virum *magnum*, ac vatem, *Cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum, qui occisus est, & omnes qui credebant ei dißipati sunt, & redacti sunt ad nihilum.* non absolutè ad nihilum, cum animæ sint immortales, & prima mate-
Aliàs magnum.

ria incorruptibilis, sed ad nihilum sunt redacti, quantum ad A
id quod attentarant, & de terra seu vita præsenti sublati sunt.
Iste Theudas (sicut in Scholastica historia ex verbis Iosephi
recitatur) dixit se esse prophetam, ad cuius persuasionem mul
ti Iudæorum venditis omnibus suis, & sublatis ex vrbe, præsertim Hierusalem, facultatibus, venerunt ad ripas Iordanis,
& promisit se post triduum diuisurum Iordanem, vt transirent per arenté alueum sicco pede, vt tempore Iosue, & infra
hoc triduum veniétes milites missi à præside Syriæ ipsum occiderunt & multos eorum quos seduxit, caputque eius tulerunt Hierusalem. Fuit autem Theudas magus. *Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis*, id est, generalis descriptionis, quádo imperáte Augusto descriptus est orbis, ibantque singuli vt profiterentur in sua ciuitate, subiectos se esse B
Romano imperio, & capitis soluerent censum, vt apud Lucá *Luc.2.*
habetur. *Et auertit populum post se.* Nam docuit populum Israël, quòd cum esset populus dei, non debere eum subdi Romanis, nec eis dare tributa, quia in templo decimas solueret
atque primitias: & quia in lege conscriptum est: Dominum
deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Sed errauit, cum hoc *Deut. 6*
de seruitute latriæ intelligatur, & spiritali libertati corporalis *Mat. 4.*
subiectio nó repugnat, militátibus quoq; pro bono reipublicæ stipédiũ seu tributũ debetur. Propter quod dixit Saluator *Mat.22.*
Reddite quæ sũt Cęsaris Cęsari, & quæ sunt Dei Deo. *Et ipse* *Mar.12.*
periit, & quotquot consenserant ei dispersi sunt. Nó enim diuina virtute cótra Romanos roborabátur, sed pro suo errore succubuerunt. *Et nũc itaq; dico vobis: Discedite ab hominibus istis, & sinite illos, Quoniá si ex hominibus est consiliũ hoc aut opus, dissoluetur.* id est, si negotium Apostolorum humana calliditate cõfictũ est, & doctrina eorum mendosa est, magicisque artibus innituntur: citò totum peribit, sicut illorum duorum. *Si verò ex deo est, non poteritis dissoluere illud. Abstinete ergo ab eis, ne & deo repugnare videamini.* Rationabilis prorsus fuit ista instructio, præsertim cum probabilia valde imò & certa omnino signa apparerent, quòd Apostolorum opus esset à deo. *Consenserunt autem illi*, scilicet Gamalieli, non tamen in toto, quia in hoc consenserunt, quòd dimiserunt Apostolos, nó autem in hoc, quòd eos flagellauerunt, & prædicare prohibuerunt. C

Et conuocátes Apostolos, cæsis id est, à se flagellatis, *Denunciauerunt, ne loquerentur in nomine Iesu ad populum*, aliqua laude

D digna. *Et dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliā pati*, reputantes persequutionem hanc esse præcipuum donū dei, quemadmodum Paulus Thesalonicensibus scribit: Vobis datum est pro Christo non solùm vt credatis in eum, verùm vt etiam patiamini pro illo. Sic ergo impleuerunt Apo-
Mat. 15. stoli quod audierunt à Christo: Gaudete in illa hora & exul
Luc. 6. tate, quoniam merces vestra copiosa est cœlis. Hinc in Iaco-
Iaco. 1. bo habetur: Omne gaudium existimate cum in diuersas tentationes incideritis. ¶Præterea, cum quælibet virtus habeat proprium gaudium sibi annexum, perfectam patientiam habens aduersitatum perpessione, secundum superiorem animę partem lætatur, ita quòd sicut gaudium est iusto iustitiam fa-
E cere, & humili subdi, sic patienti gaudium est tribulari. Et vtique si Christum purè diligimus, gaudere debemus quòd ei per aduersitatum molestias conformamur, quia & per hoc à peccatis purgamur, ad gratiam abundantiorem disponimur, ad regnum cœleste compendiosius peruenimus. Ideo scri-
1. Pet. 4 ptum est: Communicantes Christi passionibus gaudete, vt in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. In omni ergo aduersitate inordinatam tristitiam repellamus, & Christi passionem ac multiplicem patientiæ fructum oculis cordis stabiliter proponamus, scientes quòd omnes qui placuerunt deo, per mul
Iudith. 8. tas tribulationes transierunt fideles. Qui autem tentationes non susceperunt in timore dei & in patientia sua, exterminati sunt. *Omni autem die non cessabant in templo & circa domos do-*
F *centes*, publicè & priuatè. *Et euangelizantes Christum Iesum.* in quo patet maxima fortitudo fidei charitatisque feruor iustorum, qui in regia pōtificalique vrbe, nec verbis nec ictibus poterāt à dei opere cohiberi. Et vtique nisi diuina potestate totum opus eorum fuisset fulcitum, mirum & incredibile videretur, quòd principes Iudæorum vel vno die permisissent eos in vita aut ciuitate sua metropolitana: sed vt dictum est: Non est consilium contra dominum.

Explanatio Cap. VI. *In diebus autem illis.* ARTIC. VI.

VIA hoc libro sanctus Lucas primitiuæ statū Ecclesiæ proposuit scribere, non solum apostolorum facta & verba enarrat, sed & cæterorū fidelium post apostolos pręcipuorum. Et quoniam in ecclesia post sacerdotes constituuntur

& se

& sequuntur diaconi: nunc de ordinatione septé primorum A
diaconorũ texit historiã *In diebus autem illis crescente numero discipulorũ*, eorũ videlicet qui per apostolos conuertebantur ad Christũ. Christiani verò tunc generaliter vocabantur discipuli, vt infrà habetur. Quotidie autem plurimi conuertebantur. *Factum est murmur Græcorum aduersus Hebræos*, per Græcos hîc intelliguntur vel Iudæi in dispersione inter Græcos nati & educati, vel Græci & aduenæ ex gẽtilitate cõuersi, & in Hierusalẽ cõmanentes. *Eo quòd despicerẽtur in ministerio quotidiano*, scilicet, dispẽsatione seu administratione victualium & temporalium *Viduæ eorum*, puta Græcorum. Quod tripliciter intelligi potest. Primò, quòd Hebræi in ministerio quotidiano viduas suas tanquam eruditiores Græcorum viduis præferebant, & sic Beda exponit. Secundò, quòd viduæ B
Græcorum in ministerio isto nimium grauabantur, seu ad viliora agenda deputabantur. Tertiò, quòd viduis Græcorum non tam bene ministrabantur necessaria, vt viduis Hebræorum. Sed cum superius dictum sit ꝙ multitudinis credentiũ erat cor vnũ & anima vna, & singulis ministrabatur sicut indiguerunt, quomodo in tã sancto collegio inuẽta est ista dissensio? Et respondendũ, ꝙ numero discipulorũ crescente orta est murmuratio ista, nõ enim omnes æquè perfecti fuerũt, & in tanta multitudine fuisse aliquos imperfectos, mirum nõ est. Imò vt Climachus refert, quidã illorũ facti fuerũt hæretici *Cõuocãtes autem duodecim*, scilicet Apostoli *Multitudinẽ discipulorũ, dixerũt: Non est æquum nos relinquere verbum dei*, id est, à prædicatione cessare. *Et ministrare mensis*, id est, victualium corporis administratione occupari. Spiritalia enim C
in tantũ sunt tẽporalibus præponẽda, quãtò anima corpore extat præstãtior, & qui sunt ad sublimiora officia, diuinioréſque actus instituti, nõ debẽt immoderãter sine necessitate circa viliora intẽdere, ne à principalioribus impediãtur Deniq; meliora sunt fercula mentis quàm ventris: & vt Rabanus ait, his verbis ostendũt apostoli Episcopos & doctores nõ debere corporalibus implicari, dicente Apostolo: Nemo militans deo implicat se negotiis secularibus. Hinc etiam Ietro consu 2. Tim. 2.
luit Mosi, vt præesset populo in his quæ essent ad deũ, & maiora dũtaxat iudicaret negotia, minora verò substitutis, principibus iudicibúsque committeret, prout in Exodo habetur. Exod. 18.
Cõsiderate ergo fratres viros ex vobis, id est, de vestro colle-

D gio. *Boni testimonij*, scilicet famæ honestæ. *Plenos spiritu sancto & sapientia*, id est, euidenter virtuosos, & sufficienter eruditos, quantum humano modo coniici potest aut sciri. Tunc enim fuerũt ibi quàm plures tanta gratia decorati, quòd certum fuit eos spiritu sancto impletos. *Septem*, tot enim ad literam probabiliter videbantur ad opus administrationis sufficere. Per quod mysticè figuratur, quòd in diaconatũ promouẽdi, debent septẽplici dono spiritus sancti ornari. *Quos constituamus super hoc opus*, administrationis corporalium, vt ipsi ea ministrent, vel ministrantibus præsint. *Nos verò orationi & ministerio verbi insistentes erimus*, per ministerium verbi prædicatio designatur. O vtinã prȩlati ista attenderẽt, quoniam iam plures, plusquam oportet, decet, aut licet, circa tem
E poralia occupantur, in exterioribúsque versantur. quia mẽte sunt frigidi, nec in spiritalibus exercitiis habent saporẽ. Hinc effunduntur, negligentes seipsos & sibi commissos. *Et placuit sermo coram omni multitudine*, qui malũ murmurationis optabant extingui, & vt boni filij patrum suorum consilio tam rationabili celeriter acquieuerunt. Quod & cunctis subditis est pensandum ac imitandum. Præterea in verbis præfatis notatur ordo in electione seruandus. ¶ Electio enim primò fieri debet cum discretione atque concordia, quod notatur, cũ dicitur cõsiderate. Secundò, ex charitate: ideo subditur, fratres. Tertiò, vnus de gremio Ecclesiæ eligi debet: hinc sequitur, ex vobis. Quartò, qui eligitur debet esse bonæ famæ, propter proximorũ ȩdificationẽ: idcirco subiũgitur, boni testimonij. Quintò, erit virtuosæ cõuersationis quo ad Deum: ideo ad-
F ditur, plenos spiritu sancto. Sextò, erit in scripturis instructus propter quod sequitur, & sapientia. Postremò talis debet esse, vt magis cupiat prodesse, quàm præesse, perpendens se potius vocatum ad onus quàm ad honorẽ: idcirco annectitur, quos cõstituamus super hoc opus. *Et elegerunt Stephanũ plenum fide*, quæ est virtus theologica, seu fidelitate quȩ ad iustitiã pertinet. *Et spiritu sancto*, per quod insinuatur cũctis fuisse plenus virtutibus. Sed in primitiua ecclesia fides fuit specialiter cõmendãda tanquã fundamentũ virtutũ, & quia tunc valde necessaria fuit fidei fortitudo propter persecutores, itẽq; ob difficultatẽ subdẽdi intellectũ articulis fidei, quod est rationem in captiuitatem redigere. *Et Philippum*, de isto Philippo diacono infrà scribuntur sublimia, vnde & ipse & cæteri

qui

qui sequuntur pleni fuerũt fide & spiritu sancto. *Et Prochorũ & Nicanorẽ, & Timonem, & Parmenã, & Nicolaum aduenam Antiochenum*, qui vt fertur de gentilitate fuit conuersus ad Iudaismũ vel fortè immediatè ad Christianismum, & de Antiochia fuit, de quo occasionem erroris sumpserunt quidam, in Apocalypsi Nicolaitæ vocati, asserentes, mulieres debere esse communes, quod & Thomas in summa contra gentiles affirmat hunc Nicolaum dixisse Alij tamen dicunt, quòd ipse non dixit hoc: sed cum haberet mulierem pulcherrimam, & accusaretur de immoderato amore ad eam volens se excusare, ait coram Apost. Ecce cõiunx mea, qui vult ea vtatur. Quod (vt isti asserunt) ipse non dixit ea mente, qua sentiret vsum fœminarum debere esse communem, sed vt per huiusmodi modum loquendi se plenius excusaret. Verùm quidam peruersi ad mala procliues, eiusque verba iuxta suam concupiscentiam interpretantes, sumpserunt ex eis occasionem erroris *Hos statuerunt ante conspectum Apostolorum*, puto autẽ quòd & hi septem electi etiam elegerunt, sicut in electionibus collegiorum ac cœnobiorum, qui eliguntur & eligunt. *Et orantes*, ipsi Apostoli, *Imposuerunt manus*, secundum Rabanum hic ordo seruandus est, vt scilicet populus eligat, episcopus ordinet. Et quia Apostoli cum oratione & manus impositione ordinauerunt istos diaconos: in ordinibus dandis fiunt orationes, & in quibusdam ecclesiis, manus tempore ordinationis imponuntur diaconis. In scholastica quoque fertur historia, quòd horum septem priorum diaconorum vicẽ gerunt archidiaconi, propterea instituti, vt portent pondus negotiorum, quatenus prædicationi ac doctrinæ liberius vacent episcopi. *Et verbum domini crescebat*, id est, prædicatio Apostolorũ fructificabat, *Et multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem valde*, quia plurimi conuertebantur. *Multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei*, rationem suam subiiciendo fidei: in quo elucescit infinita misericordia Christi, quòd illos conuertere dignatus est, à quibus tam importunè atque crudeliter fuit expetitus ad mortẽ, in quibus specialiter est impletum, quod ante passionem Christus prædixit: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. *Mat. 12.*

¶ Insuper aduertendum, quòd sicut in libro hoc beatus Lucas duorum præcipuorum Apostolorum actus & verba specialiter prosequitur ac describit: videlicet Petri & Pauli, ita

D & prædictorum septem diaconorum duorum præcipuorum verba actúsque prosequitur, scilicet Stephani & Philippi, nó enim scribere omnia potuit. *Stephanus auté plenus gratia & fortitudine*, paulò antè dixit eum plenũ fide & spiritu sancto, nunc gratia & fortitudine, vt monstretur sanctus Stephanus fuisse vir apostolicæ perfectionis. & quia iam eius martyrium descripturus est, aptè præmittit quòd fortitudine plenus fuit, tam illa quæ est virtus moralis & cardinalis, cuius est in periculis mortis esse constantem: quàm illa quæ est donum, cuius est operibus perfectionis constanter insistere. *Faciebat signa & prodigia magna in populo*, quæ sanctus Lucas breuitati studens non prosequitur. *Surrexerũt autem quidam de synagoga libertinorum.* Isti Iudæi increduli dicti sunt libertini,
E quia manumissi, id est, libertate donati fuerunt, cum prius serui fuissent, sicque conditionis fuerunt seruilis qui fidei restiterunt. *Et Cyrenensium*, à Cyrene, quæ est ciuitas Libyæ, secundum Bedam. *Et Alexãdrinorum*, id est, ab Alexandria vrbe Ægypti. *Et eorum qui erãt à Cilicia & Asia*, quæ sunt regiones vicinæ adinuicem: *Disputantes cum Stephano*, volentes probare, quòd Iesus non esset Christus in lege promissus. *Et non poterãt resistere sapientiæ* Stephani. *Et spiritui*, id est, spiritui sancto. *Qui loquebatur*, per Stephanum: sicut
Mat. 10. ait Saluator: Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Vel spiritui, id est, animæ Stephani qui loquebatur, sicque implebatur in Stephano illa Christi promissio: Ego dabo vobis os & sapiétiam cui nó
Luc. 21. poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri.
F *Tunc submiserunt viros*, scilicet falsos testes. *Qui dicerent se audiuisse eum dicentem verba blasphemiæ, in Mosen & in Deum*, sicut
Mat. 26. Mar. 14. Luc. 24. fecerunt regi, ita & militi. Nam & contra Christum produxerunt falsos testes Iudæi. Est autem proprium peruersorum, vt cum ratione præualere non valent, seque rationabiliter conuinci prospiciunt, ad calliditates & violentias conuertantur. Sic egerunt & isti. *Commouerũt itaque*, id est, ad iram & zelum indiscretũ prouocauerunt. *Plebem, & seniores & scribas*, id est iudices & doctores. *Et cõcurrẽtes rapuerunt eum*, cũ impetu violéto tanquã maleficũ. *Et adduxerũt in cõcilium, & statuerunt falsos testes dicentes: Homo iste nõ cessat loqui aduersus locum sanctum & legem*, id est, templo & legi Mosi per verba blasphemiæ detrahit. *Audiuimus enim eum dicentem: Quoniam*

niam Iesus Nazarenus hic destruet locum istum & mutabit traditiones, id est, leges seu ordinationes & obseruationes. *Quas tradidit nobis Moses.* Etiam si Stephanus hæc verba dixisset, nō fuisset blasphemia secundum veritatē, sed secundū Iudæorū istorum æstimationem. Romani enim Christi potestate destruxerunt vrbē & tēplum Hierusalem. Cæremonialia quoque legis Christus mutauit in melius, & alias dedit institutiones viuendi, deū colendi quā Moses. Verè excæcati Iudæi putabant cęremonialia & iudicialia legis præcepta post Christi aduentum seruanda sicut moralia. Nihilominus testes isti mētiti sunt, vel Stephanus ista verba non dixit, vel ea non dixit eo sensu quo ipsi ea proposuerunt. Sic enim ea proposuerunt, quasi Iesus asseruisset se legalia mutaturum, quasi simpliciter reprobans ea, vel quasi omnia mutans. Christus verò ita non dixit nec Stephanus: imò Christus testatus est: Non veni legem soluere sed adimplere, id est, perficere. Cæremonialia enim figuratiua fuerunt, quæ in Christo impleta sunt atque in Ecclesia. Præcepta quoque moralia euangelicis perfecit consiliis. *Et intuentes in eum omnes qui sedebant in consilio, viderunt faciem eius tanquam faciem angeli*, id est, splendidissima claritate ac miro decore perfusam, per quod internæ perfectionis magnitudo, puritas & innocentia monstrabatur. In quo Mosi parificatus est Stephanus. Nā & Mosi vultus præ splendore à Iudæis aspici non valebat. In tali autem & tanta maiestate ostendit Deus Iudæis Stephani vultum, vt conuerterentur ad veritatem si vellent, aut si nollent, de sua obstinatione inexcusabiliores ac damnabiliores redderentur. Porrò in scripturis canonicis non legitur homo vultum huiusmodi habuisse in terra coram hominibus, nisi Christus in trāsfiguratione & Moses ac Stephanus, in quo magna valde Stephani excellentia innotescit.

A

B

Mat.5.

C

¶Elucidatio. Cap. VII. *Dixit autem.*

ARTICVLVS SEPTIMVS.

Ixit autē princeps sacerdotum, si hæc ita se haberēt. Quoniam accusato dādus est locus excusationis, & responsionis, princeps sacerdotū tanquā iudex sciscitatus est Stephanum, an in sibi obiectis esset culpabilis. *Qui ait: Viri fratres & patres audite*, sanctus Stephanus respōsurus, verbis modestis ac

D blandis in exordio vsus est: quia vt scribitur in Prou. Respõsio mollis frangit irã. *Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham.* Quatuor obiecta fuerũt Stephano, scilicet blasphemia in deũ, in Mosen, in legẽ, in templum. Ideo de his quatuor se excusat, & primò de blasphemia contra deũ, quem deum gloriæ nuncupat, quia in ipso est beatitudo & gloria infinita, & ab ipso vita gloriæ profluit. Ipse quoq; est maiestatis immensæ. apparuit autem Abrahã per subiectam creaturã, scilicet angelum. *Cum esset in Mesopotamia*, quæ est regio sic dicta, quia media inter aquas sita est, inter fluuios, scilicet, Euphratem, & Tigrim. *Priusquam moraretur in Charan*, quæ secundũ Bedam est vrbs regionis Mesopotamiæ, & in Gen. dicitur Arã. *Et dixit ad illum: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni*

Act. 6.

Gene. 12.

E *in terram quam monstrauero tibi*, scilicet in terram Charan.

¶ Circa hoc dubia oriuntur. Abraham nanque oriundus fuit de Chaldæa, & inde venit in prouinciam Mesopotamiæ, deinde in ciuitatem illius, nomine Charran. Quomodo ergo ei de terra sua iam egresso atque in aliena posito, dicitur, exi de terra tua? Item in Gene. lib. legitur, quòd Abraham cũ patre suo Thare habitauit in Aran quæ alio nomine dicitur Charã, & mortuo ibi ipso Thare patre Abrahæ, dominus illi præcepit: Egredere de terra tua, &c. Ad primum respondetur tripliciter. Primò, secũdum Bedam & Scholasticam historiam, quòd licet iam egressus fuerat de Chaldæa corpore, non tamen mente, quia adhuc tenebatur spe ac desiderio redeundi. Idcirco præcipitur ei vt etiam mente egrediatur de ea, vt scilicet non proponat in eam reuerti. Secundò, iuxta Augustinum, quòd Mesopotamia est pars Chaldææ, & ita non fuit de tota Chaldæa egressus, sed de vna eius parte introiit aliã, nũc ergo iubetur totã relinquere. Tertiò, vt quod dicitur ei, exi de terra tua, sic exponatur, id est, longius discede ab ea. Ad aliud respondetur, quòd vel bis iussum est Abrahæ exire de terra cognationéq; sua, videlicet semel ante mortem patris sui, & tunc ex causa rationabili distulit, fortè vt patri suo tanquam seni pro solatio, & exhibendo obsequio maneret coniunctus. Secundò, post patris sui dormitionem, vel vt aliqui dicũt, hoc quod dicitur, exi de terra tua, per anticipationem est dictum. Deniq; in hoc præcepto Abrahæ facto, mysterialiter præfigurabatur, quòd Christus postea per seipsum consulit, vt scilicet propter ipsum omnia relinquãtur, etiam

Gene. 11.

F

parentes

parentes, fratres, sorores, &c. *Tunc exiit de terra Chaldæorum*, A
secundum varium sensum nunc tactum, scilicet longius discedendo ab ea, vel partem eius deserendo. *Et inde habitauit in* Lucæ.14
Charan. Et inde postquam mortuus est pater eius Thare in Charan, cum esset ducentorum quinque annorũ, vt dicitur in Genesi. *Transtulit*, id est, ire præcepit. *Illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis*, quæ dicitur terra promissionis. *Et nõ dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis*, id est, nec minimam partem. Nec obest quòd in Gene. scribitur Abrahã emisse speluncam cum agro: nam hanc partem habuit in titulo emptionis pro sepultura, non hæreditate possedit ad colendũ aut habitandum. *Sed repromisit dare eam illi in possessionem, & pro*, id est, *Semini eius*, illis videlicet qui cum Iosue terram istã ingressi sunt. *Cum non haberet filium*, id est, ante natiuitatẽ Isaac, imò & Ismaëlis, &; hoc quantum ad promissionem primò factam. Sæpius enim ei istud promisit, sed prima, vt scribitur in Gen. fuit longè ante Ismaëlis generationem. Vbicunque autẽ in Gen. legitur deus promisisse Abrahæ, vel Isaac, aut Iacob, quòd eis hanc terram daret, referendum est ad posteritatem ipsorum. *Locutus est autem ei deus*, per angelum, *Quia erit semen tuum accola*, id est, filij tui peregrini erunt & aduenæ, *In terra aliena*, scilicet in regione Chanaã, & Ægypti. *Et seruituti eos subiicient, & male tractabunt annis quadringentis triginta.* Vnde legitur dominus locutus ab Abraham, Scio prænoscẽs, quod peregrinũ futurum sit semen tuũ, & seruituti eos subiicient, & affligent quadringentis annis. Porrò hos quadringentos triginta annos computat Rabanus à die quo facta est ista promissio Abrahæ vsque ad exitum de Ægypto. Quadringẽtos verò annos nonnulli incipiunt à natiuitate Isaac, vsq; ad egressum Israël de Ægypto. Aliqui verò quia dictum est Abrahæ: In Isaac vocabitur tibi semen, computant istos quadringẽtos annos à natiuitate Isaac vsque ad mortem Seon regis Amorreorũ, & Og regis Basan. Pręterea quanuis dictũ sit, quòd filij Israël aduenæ forent in terra aliena, & seruituti subiiciendi ac male tractandi, nõ tamen sensus est, ꝙ toto hoc tẽpore fuerint in huiusmodi afflictione, sed pars pro toto est posita, aut econuerso. Nã pro parte quadam huius tẽporis fuerũt afflicti in terra Aegypti. *Et gentẽ cui seruierint*, puta Aegyptios.

Gene.11 Gene.23 B Iosue.14. Gene.12. Gene17 C

Iudicabo ego, iudicio punitionis & condemnationis, *Dicit dominus*, nam submersit eos in mari rubro & statuit in inferno

D *Et post hæc exibunt*, de Aegypto seu eremo, *Et deseruient mi-*
Iosue.33 *hi in loco isto*, scilicet in Iudæa, quod tempore Iosue inceperũt.
Et dedit illi, videlicet Abrahæ, *Testamẽtum*, id est, pactum,
Circũcisionis, dicens: Hoc est pactum meum quod obseruabi
tis. Circũcidetur ex vobis omne masculinũ. *Et sic genuit Isaac*,
Ge.17.21. cum esset centum annorum, vt scribitur in Genesi. Erat autem
nonagintanouem annorum cum pactum circuncisionis acce
Ge.37.38. pit. *Et circuncidit eum die octauo*, sicut in Gene. habetur, *Et Isaac*, genuit *Iacob, & Iacob duodecim patriarchas. Et patriarchæ æmulantes*, id est, inuidentes, ipsi *Ioseph*, quia à patre plus amabatur, & somnia quædam eis displicentia vidisse se eis narrauit:
E *Vendiderunt eum in Aegyptum*, id est, Ismaëlitis negociatoribus in Aegyptum pergentibus, secúmque ducentibus atque ibidem vendentibus Ioseph. Non tamen omnes patriarchæ duodecim id fecerunt, quia nec Beniamin adfuit neque Rubem. *Et erat deus cum eo*, per gratiam magnam & prouidentiam singularem ac gratiosam. *Eripuit eum ab omnibus tribulationibus suis*, scilicet, de manibus fratrum, & Aegyptij qui
Sapien.10 eum incarcerauit, vnde in Sapientiæ libro legitur: Hæc, scilicet sapientia diuina, venditum iustum nõ dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eum. *Et dedit ei gratiam & sapientiam, in*
Gene. 14. *conspectu Pharaonis Aegypti regis*, nam ex diuina reuelatione
Daniel. 2. exposuit somnia Pharaonis, sicut Daniel somnia regis Babylonis. *Et constituit eũ præpositum super Aegyptum & super omnem domum suam*, id est, super omnem suã familiam atque substantiam, dicens ad eum Vno tantum regni solio te præcedã.
F *Venit autem fames in vniuersam Aegyptum & Chanaã, & tribulatio magna.* Nam has duas regiones fames illa maximè op-
Ge.41.42 primebat: quæ omnia in Genesi plenius scripta sunt. *Et non inuenerunt cibos patres nostri*, in terra in qua habitabant. *Cum autem audisset Iacob frumentum esse in Aegypto, misit patres nostros*, id est, decem patriarchas, Beniamin secum retento, *Pri-*
Gene. 45. *mum*, id est, prima vice, *Et secundò*, id est, secunda eorum mis-
46.47. sione in Aegyptum pro victualibus emendis. *Cognitus est Ioseph à fratribus suis*, quia tunc dixit eis: Ego sum Ioseph. *Et manifestum est Pharaoni genus eius*, id est cognatio. Tunc enim in aula Regis celebri dictum est sermone: Venerunt fratres Ioseph. *Mittens autem Ioseph*, fratres suos, cum plaustris & asinis, multísque diuitiis, *Accersiuit patrem suum*, per istos denuncians vt veniret ad se, *Et omnem cognationẽ suam in animabus*,
id

id est, hominibus, *Septuaginta quinque*, In Genesi habetur: A
Cunctæ animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob in Aegyptum,
& egressæ ex femore illius absque vxoribus filiorum, sexa-
ginta sex. Et in Exodo: Erant omnes animæ eorum qui egressi *Exod.1.*
sunt de femore Iacob, septuaginta. Sed Lucas sequens inter-
pretationem Septuaginta, ponit septuagintaquinque per anti
cipationem, connumerans quinque nepotes Ioseph. Quibus *Gene.49*
omnibus si addantur ipsemet Iacob & filius eius Ioseph, cum
duobus filiis eius Effraim & Manasse, habentur septuaginta-
quinque, *Et defunctus est ipse*, Iacob in Aegypto, *Et patres
nostri*, id est, duodecim patriarchæ, ibidem, *Et translati sunt in
Sichem, & positi in sepulchro, quod emit Abraham precio argenti à
filiis Emor filij Sichē.* in Genesi scriptū est quòd Iacob emit par- *Ge.31.23*
tē agri à filiis Emor patris Sichē centū agnis, fuitque ager ille B
iuxta Salem vrbem Sichimorum. Porrò alio loco in Genesi
legitur, quomodo Abraham emit ab Ephron filio Seon E-
thęo speluncam duplicem vnà cum agro in quo fuit iuxta He-
bron, quadringentis argenti siclis. Quomodo ergo nunc di-
citur, quòd Abraham emit sepulchrum à filiis Emor, & quo-
modo Emor vocatur hîc filius Sichem, cum in Genesi appel-
letur pater ipsius Sichem? Itaque intuendum quòd Iacob, si-
cut in Genesi scribitur, fuit cito post mortem suam in spelun-
ca duplici positus, Ioseph verò tempore Iosue in Sichem, &
in eodem loco, secundum sanctum Hieronymum, sepulti fue
runt alij patriarchæ, delatis eorum ossibus ex Aegypto, quá-
uis in Genesi non legatur. Postea autem positi sunt in sepul- C
chro quod emit Abraham. Verùm quod in litera dicitur, à fi-
liis Emor filij Sychem, refertur ad verba præcedentia, scilicet
translati sunt in Sychem: vt sit sensus, quòd translati sunt in
Sychem emptam à filiis Emor, à quibus Iacob emit hunc a-
grum Sychem. Quòd autem Emor dicitur hîc filius Sychem,
& in Genesi pater Sychem, concordatur, quia frequenter cō
tingit, quòd aliquis habeat patrem & filium eodem nominē
appellatos. Hæc in Scholastica historia plenius scripta sunt.

Cum appropinquaret autem tempus repromissionis quā confessus,
id est, protestatus, *Fuit deus Abrahæ*, id est, proximante tē-
pore quo implendum fuit quod deus Abrahæ præmunciauit
de eductione posteritatis suæ ex Aegypto, & introductione
in terram promissionis. *Creuit populus*, Israël, *Et multipli-
catus est in Aegypto*, Iuxta id Exodi: Filij Israël creuerunt, &

D quasi germinantes multiplicati sunt & roborati nimis, impleuerunt terram. *Quoadúsque rex alius surrexit in Aegypto, qui non sciebat Ioseph*, id est, quanta bona Aegyptiorum regi populoque præstiterit. Rex iste sub quo natus est Moses nó fuit de semine regis Aegypti, qui constituit Ioseph super Aegyptum, vt Iosephus scribit. Et vt aliqui dicunt, octauus fuit post illum. *Hic circumueniens genus nostrum*, id est, populum Israël calidè opprimens, iuxta quod ait in Exodo: Venite sapienter opprimamus eum. *Afflixit patres nostros*, crudeli præcepto, *Vt exponerent infantes suos*, id est, ab obstetricibus eos occidi permitterent, vel in flumen proiicerent, aut proiici sinerent. *Ne viuificarentur*, id est, ne infantes isti manerent viuentes, & per hoc populus Israël inualesceret. Primò
E quippe præcepit obstetricibus vt infantes masculos Hebræorũ necarent. Quibus id ex timore Dei non exequentibus, iussit Pharao omni populo suo, vt quicquid masculini sexus gignerent coniuges Hebræorum, in flumen proiicerent, vt in Exodi lib. habetur. Et quoniam sanctus Stephanus accusabatur quasi obloquens Mosi, consequenter ad eius commendationem descendit. *Eodem tempore natus est Moses*, durante scilicet præcepto occidendi paruulos Hebræorum, *Et fuit gratus Deo*, id est, acceptus, non ex propriis meritis, sed ex Dei bonitate tanquam æternaliter prædestinatus, atque ad plurima opera bona agenda præordinatus. *Qui nutritus est in domo patris sui tribus mensibus.* Videntes enim parentes eius pulchrum & elegantem eum esse infantem, miserti ipsius cum periculo contra regis edictum conseruauerunt eum in vita & absconderunt. *Exposito autem illo*, id est, in flumen proiecto & posito in vasculo quodam, iuxta id Exodi: Cúmque iam celare non posset, scilicet mater eius eum, sumpsit fiscellam scirpeam, & liniuit eam bitumine ac pice, posuítque intus infantulum, & posuit eum in carecto ripæ fluminis. *Sustulit eum filia Pharaonis*, visa enim fiscella iussit vni ancillarum vt illam sibi afferret. Qua aperta & reperto infantulo, miserta eius dixit: De infantibus Hebræorum hic est. *Et enutriuit eũ sibi in filium.* Commisit enim matri Mosi vt eum nutriret, & adultum sibi scilicet filiæ Pharaonis referret: quo facto adoptauit eum in filium Hæc autem in Exodo plenius recitantur. *Et eruditus est Moses omni sapientia Aegyptiorum*, scilicet in naturali philosophia & Astronomia. Studium autem Philosophiæ

Exod. 1.

Exod. 2.

Ibidem.

F

Philoſophiæ primò viguit in Aegypto, *Et erat potens in verbis, & in operibus ſuis*, id eſt, ſapiens in loquendo, & fortis in operando. Et quia hîc dicitur quòd erat potens in verbis: Origenes aſſerit, quòd eloquens fuit. Et quod in Exodo Moſes impeditioris linguæ ſe eſſe teſtatur, ſoluit per hoc, quod tunc ineloquentem ſe dixit, cum deum audiuit ſibi loquentem, cuius comparatione omnis rationalis creatura conſiſtit ineloquens. Alij probabilius aiunt quòd fuit linguæ impeditæ, tunc tamen potens in verbis fuiſſe aſſeritur, non ob promptitudinem expreſſiuè, ſed ob diſcretionem in diſſerendo. A Origenes. Exod. 4 Exod. 2.

Cùm autē impleretur ei quadraginta annorū tēpus, aſcendit in cor eius, vt viſitaret fratres ſuos filios Iſrael, in terra Geſſen, vt in moleſtiſſima ſeruitute poſitos conſolaretur. Condoluit enim eis tanquam piiſſimus. *Et cum vidiſſet quendam Hebræum iniuriam patientem*, ab Ægyptio. *Vindicauit illū & fecit vltionē ei qui iniuriā ſuſtinebat, percuſſo Aegyptio*, id eſt, iniuriā Hebręi vltus eſt, interficiendo iniuriantem. In quo facto aliqui dicunt eum peccaſſe. Alij verò affirmāt quòd non, quia iam deo reuelante cognouit quòd liberaturus eſſet filios Iſraël de Ægypto, ſicque cognouit ſe conſtitutum à Deo defenſorem populi Iſraël, ſecundum quod ſubditur. *Exiſtimabat autem intelligere fratres*, puta Hebræos. *Quòd deus per manum*, id eſt, miniſterium & virtutem, *Ipſius daret ſalutem*, id eſt, liberationē de manibus Ægyptiorum præſtiturus eſſet: *Illis*, ſcilicet Hebræis. *At illi non intellexerunt*, id eſt, non conſiderauerunt hoc. *Sequenti verò die*, vel immediatè poſt diem quo occidit Ægyptium. *Apparuit illis litigantibus*, id eſt, duobus Hebræis inter ſe rixantibus. *Et reconciliabat eos*, id eſt, pacificare conatus eſt eos. *In pace, dicens: Viri fratres eſtis*, quia de eodem ſemine Abrahæ, Iſaac, & Iacob. *Vt quid nocetis alterutrum?* Quaſi dicat: Cùm fratres ſitis, vnus alteri benefacere obligatur. Iniuſtum eſt ergo quòd vnus alium lędit Hoc & Chriſtianis quibuſlibet præſertim religioſis, & clericis inter ſe contendentibus eſt dicendū. *Qui autem iniuriam faciebat proximo ſuo*, Hebræo, *Repulit eum dicens: Quis te conſtituit principem & iudicem ſuper nos?* Tanquam dicat. Cur quod ad te non ſpectat præſumis, atque indebitam tibi authoritatem vſurpas? Ecce quàm peruerſus fuit hic homo, qui charitatiuam increpationem tam grauiter tulit, & piè arguentem redarguit impiè: ſimilis vtique Sodomitis, qui Loth eos leni-

B C Exod. 2

D ter increpanti locuti sunt: Ingressus es vt aduena, nunquid vt iudices? *Nunquid interficere tu me vis quemadmodum heri interfecisti Aegyptium?* Huic prauissimo homini assimilantur qui secreta alicuius propalant ex passione, cum admonentur, reprehenduntur, seu iustè puniuntur à deo. *Fugit autem Moyses in verbo isto*, id est, audito hoc verbo & cognito quòd Pharao id percepisset, qui & voluit occidere Mosen, fugit, *Et factus aduena in terra Madian*, habitans ibi cum Ietro sacerdote Madian, vbi generauit duos filios, scilicet Gersan & Eliezer de Sephora filia Ietro. Et expletis annis. 40. à tempore fugæ præfato, *Apparuit illi in deserto montis Sinai*, quia in illa solitudine situs est mons Sinai. Cum enim minasset Moses gregem quem pauit ad interiora deserti, & venisset ad montem Dei Oreb (videlicet Sinai: Ná pes montis dicitur Oreb, summitas verò Sinai, & interdum vnum pro alio ponitur) apparuit ei *Angelus*, tamen in persona Dei, & eius persona loquens ad Mosen. Idcirco in Exo. scribitur, quòd dominus ei apparuit, *In igne flammæ rubi*, quia de medio ignis quo rubus videbatur opertus, angelus Mosi loquebatur. Ideo quoq; in igne apparuit, quia (vt diuinus Diony. edocet) ignis maximam habet conuenientiam cum spiritalibus rebus: vnde suo splendore ac simplicitate, angelicæ naturæ puritatem & sapiẽtiá signat. Et rursus ob id in igne splendente non nocente nec comburente rubum, apparuit, ad insinuandum quòd filij Israël in igne tribulationis, quem in Aegypto patiebantur, purgarétur non consummarentur. *Moses autem vidẽs*, rubũ igne opertum. *Admiratus est visum*, id est, rem visam, cur scilicet, rubus igne non læderetur, qui faciliter inflammatur. *Et accedente illo vt consideraret, facta est ad eum vox domini*, per angelum loquentis, *Dicens: Ego sum deus patrum tuorum, deus Abrahã, deus Isaac, & deus Iacob. Tremefactus autem Moses*, ex allocutione insolita, tubali, angelica, & ex præsentia maiestatis diuinæ. Tales enim visiones & allocutiones maximam pariunt alterationem in mente & corpore. *Non audebat considerare*, id est, rubum seu ignem illum aspicere, tanquam stupidus factus. Nam & tales alterationes primò impediunt vsum rationis, donec gratia confortetur, quemadmodum patet in Daniele, propter quod Ezechieli dominus ait: Sta supra pedes tuos & loquar tecum. *Dixit autem illi deus, Solue*, id est, exue & depone. *Calciamenta pedum tuorum*, cuius ratio subditur,

(Margin: E; F; Daniel.9. Ezech.2. Exod.3.)

ditur, *Locus enim in quo stas sanctus est* id est, sanctificatus, A
seu ad aliquid sanctum deputatus propter pręsentiam dei seu
angeli. & quia in loco isto aliqua sanctissima opera erát paulo
post diuinitus peragenda, quando scilicet in monte Sina
data est lex. Et vsque in præsens est ibi locus cultus diuini &
religiosorum cœnobium. Fuit autem vt dicitur antiquis, &
præsertim Hebræis, consuetudo non ingredi loca sancta, nisi
pedibus nudis, quod nuncusque Saraceni obseruare dicũtur.
Insuper dominus ait *Videns vidi* oculo misericordiæ, *Afflictionẽ populi mei qui est in Aegypto*, qui fuit populus dei nõ
solùm per creationem vt cæteri, sed & per electionem. Ista verò geminatio in loquendo qua dicitur: Videns vidi, consueta
& frequens est in scripturis veteris testamenti. *Et gemitum eorum audiui* id est, cognoui, *Et descendi liberare eos.* Angelus B
autem hæc proferens verè localiterque descendit. Deo autem cum incircunscriptibilis, inuariabilisque consistat, non
competit localiter descendere, nec moueri secundum se, sed
ratione sui effectus, hæc atque similia ei attribuuntur. Nam
quamuis vbiq; sit, ibi tamẽ specialiter esse dicitur, vbi specialiter operatur. *Et nũc veni* mẽtali accessu, per obediẽtiã te mihi
subdendo, *Mittam te in Aegyptum* ad educendum inde filios
Israël. Hæc in Exodo plenius enarrantur *Hunc Mosen quẽ* Exod. 2.
negauerunt dicentes, quis te constituit principem aut iudicem super nos? Suprà iam dixit quòd vnus eum negauit: nũc verò pluraliter ait, quem negauerunt. aut ergo nunc ponitur singularis numerus pro plurali, sicut frequenter fit in scripturis, aut
vnus ille complices habuit & fautores, qui idem cum ipso verbis signis seu factis dixerunt *Hunc deus principem* Israëliticę C
plebis, *Et redemptorem* eorum de seruitute Ægypti, *Misit cum manu* id est, potestate & cooperatione *Angeli, qui apparuit illi in rubo*, itaque angelus ille in omnibus affuit Mosi,
& fortè fuit Michaël, qui princeps extitit synagogę, vel alius
angelus eius representans personam. *Hic* Moses, *Eduxit illos* videlicet filios Israël de Ægypto. *Faciens signa & prodigia in terra Aegypti, in mari rubro & in deserto annis quadraginta*, quæ in libris Exodi, Leuitico, & Numerorum copiosè cõscripta sunt. *Hic est Moses qui dixit filiis Israel, Prophetam vobis suscitabit de fratribus vestris, tãquam me, ipsum audietis.* Hanc
authoritatem suprà cap. 3. sanctus Petrus induxit. estque ibidem exposita *Hic* Moses, *Est qui fuit in ecclesia*, id est, col Exod. 11.

D lectione populi Israël deum colentis. Quanuis autem com-
Exod. 14. muniter ecclesia à synagoga distinguatur, ita vt Christiano-
15.16. rum collectio nuncupetur ecclesia: vicissim tamen etiam Iu-
Leuit, 19. dæorum congregatio appellatur ecclesia, vt tertio Regum:
20. Benedixit Salomon omni Ecclesiæ Israël. *In solitudine* quam
Nume. 11. perambulauerunt filij Israël quadraginta annis. *Cum angelo*
16,21. *qui loquebatur ei in mõte Sinai*, tam ante eductionẽ Israël ex
Exod. 24 Aegypto, quàm postea in legislatione. *Et cum patribus nostris, qui accepit verba vitæ*, id est, sacrã scripturã. *Dare nobis* vel verba vitæ sunt legis præcepta. Per obseruationem autem verborum scripturæ ac præceptorum, vita gratiæ continuatur & vi
Deute. 8 ta gloriæ obtinetur: iuxta illud Deuteron. Non in solo pane
Matth. 4. viuit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei.
E *Cui noluerunt obedire patres nostri*, pro maiori parte eorum ac temporis, nam penè omnes & frequentur rebelles fuerunt. *Sed repulerunt eum*, verba eius spernendo, *Et auersi sunt*
Nume. 14 *cordibus suis*, à deo & Mose. *Redeuntes*, mente, *In Aegyptũ* iuxta illud in Numeris, Constituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum. *Dicentes ad Aaron, Fac nobis deos qui præ*
Exod. 32 *cedant nos.* Putabant nanque in idolis esse aliquid vitale ac intellectuale, & tamẽ quàm stultum fuit hoc verbum. Si enim Aaron eis non suffecit pro duce, quomodo ipse potuit facere deos se ad ducendum efficaciores? Nunquid sua causa est effectus præstantior? *Mosi enim huic qui eduxit nos de terra*
Ibidem. *Aegypti, nescimus quid factum est ei*, id est, quid sibi contigerit. Hoc dicebant quando Moses insolitam moram fecit in
F summitate montis Sinai cum angelo, quando quadraginta diebus ieiunauit & legem suscepit. *Et vitulum fecerunt in illis diebus.* Nam ad importunam eorum instantiam & quasi coactionem, Aaron proiecit aurum in ignem, & opere fusorio egressa est vituli similitudo. *Et obtulerũt hostiam simulachrõ* sicut in Exod. habetur Surgentes mane obtulerũt holocausta & victimas pacificas *Et lætabãtur in operibus manuum suarum*, id est, in idololatriis vel sacrilegiis & præfato simulachro dicentes. Isti sunt dij tui Israël, qui te eduxerunt de terra Aegypti. Vnde præallegato fertur capite: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. *Conuertit autem deus*, id est, in malum verti permisit: quemadmodũ fertur in psalmo: Conuerti cor eorum vt odirent populum eius. *Et tradidit eos*, permissiuè, *Seruire militiæ cœli*, videlicet stellis & duodecim

decim signis atque planetis, quod quarto Regum potissi- A
mè sub rege Manasse fecisse leguntur *Sicut scriptum est* de Iu- 4.Regum
dæorum idololatria. *In libro prophetarum*, scilicet Amos 20.21.
quinto, cuius liber pertinet ad totalé librum duodecim pro- 2.Para.33
phetarũ, de quo Stephanus loquitur. *Nũquid victimas & hostias obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israël?* Circa hoc dicũt Hierony. Beda, & glossa super Amos, quòd ex eo tempore quo filij Israël adorauerunt vitulum aureum, vltrà non obtulerunt hostias deo sed idolis. Et quæ Deo obtulisse leguntur, non voluntate sed metu pœnarum ei obtulerunt: idcirco deus volũtatem magis quàm opus aspiciens, nõ reputat illa sibi oblata. Alij dicũt, quòd imò, vtique post id tempus aliqua Deo deuotè sacrificia obtulerunt, videlicet in dedicatione tabernaculi, & consecratione Aaron fi- B
liorumque eius: pauca tamen deo sacrificia (vt isti asserunt) obtulerunt, quia super sacrificiis offerendis deus per Mosen dispensauit cum eis, sicut & de circuncisionis dilatione, propter incertum motum nubis. Et quia quod modicum est pro nihilo computatur, nunc dicuntur non obtulisse deo victimas infra tempus, quo in deserto fuerunt. De his opinionibus plenius dixi super Amos. *Et suscepistis tabernaculũ Moloch* i. fanũ idoli nomine Moloch amplexati estis affectu, & illud idolum coluistis, quod post ingressum terræ Chanaan fecisse leguntur. *Et sydus dei vestri Rempham*, id est, stellam matutinam puta luciferum coluistis prò deo, ita quòd sydus nomine Rempham fuit à vobis deus reputatus. Sicque sydus dei vestri sumitur hic intransitiuè, vt idem designet, sydus dei ve- C
stri, & sydus quod est deus vester. Hanc autem stellam multi idololatrarum ob eius venustatem adorant, secundum Hieron. *Figuras quas fecistis adorare eas*, id est, deorum istorum 3.Reg.12
vestrorum imagines suscepistis, quas vobis intentione adorádi eas fecistis. *Et transferam vos*, per captiuitatem in vltionem tanti facinoris, *Trans Babilonem*, quod fuit dum decem tribus ductæ sunt in terras Assyriorum, & duæ in terram Chaldæorum. quia verò ad illas terras ducti sunt, per, seu circa Damascum & Syriam, cuius metropolis est Damascus: ideo, Amos quinto, scribitur: Transmigrare vos faciam Exod.31.
trans Damascum. Itaque Stephanus quo ad hoc, sensum magis quàm verba allegat. Itaque in his verbis loquitur Stephanus, partim de idololatria in deserto commissa, & partim de

D ea quæ facta est in terra promissionis. Consequenter S. Stephanus templum volens laudare, à tabernaculo Mosi sumit exordium. *Tabernaculum testimonij*, quod Moses per manus Beseleel & Ooliab fecit, in quo veritatis testimonia & diuina suscepit oracula, in quo fuit arca testamenti, & ante cuius fo res causæ sub testibus determinabâtur, propter quod meritò dictum est tabernaculum testimonij *Fuit cum patribus nostris in deserto.* Nam illud secum tulerunt postquam completum fuit & dedicatum, sicut disposuit illis deus, iubés vt inter eos maneret, *Loquens ad Mosen, vt faceret illud* id est, fieri iuberet. *Secundum formam quam viderat* in mõte Sinai, iuxta id Exo. Inspice & fac secundum exemplar quod tibi in monte mon-
E stratum est. *Quod induxerunt suscipientes patres nostri*, id est, tabernaculum illud secum sumentes. *Cum Iesu* videlicet Iosue, qui dictus est Osee, Iosue, & Iesus, *In possessionem gentium* id est, in terram Chananæorum, *Quas expulit deus* per occisionem & fugam, *A facie patrum nostrorum*, tempore Iosue, *Vsque in diebus Dauid* mansit & fuit tabernaculum istud in terra præfata. Dauid verò transtulit arcam in ciuitatem Hie-
2.Reg.6. rusalem, Ad tempus tamẽ fuit arca in terra Philistiim, sed hoc
1.Reg.4. breue fuit. *Qui inuenit gratiam ante deum*, quia deo acceptus
6.7. fuit beatissimus Dauid, *Et petiit, vt inueniret tabernaculũ deo Iacob* id est, deo Israël templum constituere posset, in quo arca dei poneretur, vt patet. 2. Reg. Vnde quod ait inueniret,
2.Reg.4 intelligi potest inueniri faceret, vel licentiam ędificandi inue-
3.Reg.5. niret. *Salomon autem ædificauit illi domum* id est, templum, à cuius ædificatione fuit Dauid à deo prohibitus, quoniá multum
F effuderat sanguinem. *Sed non excelsus in manu factis habitat* id est, deus sublimis in ædificiis manu factis aut corpo-
Joan.4. ralibus non habitat: per aliquam circunscriptionem seu con-
2.Para.6. continentiam corporalem, cum sit spiritus simplicissimus, & immensus: habitat tamen ibi per misericordiæ suæ operationem, & suæ potentiæ ostensionem. In ecclesiis verò materialibus Christus quantum ad naturam assumptam veraciter continetur. *Sicut per prophetam dicit* scilicet Esaiã: *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*, id est, adeo magnus sum, immò immensus, vt hac metaphorica loquutione
Esaiæ.66 manifestem, me nullo loco concludi. *Quam domum ædificabitis mihi*, id est, nullam dignam habitationẽ corporalẽ meæ maiestatis contentiuam per circunscriptionem, mihi parare valetis.

valetis. *Aut quis locus requietionis meæ est?* id eſt, in nulla re A
extra me cōtineor, quieſco, & circūſcribor. Et ſi in aliis quieſcere dicitur deus, hoc eſt, ꝑ effectū. ipſe verò in ſeipſo quieſcit, quia ipſe ſibi eſt finis: nulliúſq; eget, & in ſeipſo plenè beatus eſt. Hoc & Salomō templo ſuo conſtructo profeſſus eſt, dicens: Si cœlum (inquit) & cœli cœlorū te capere nequeūt, quantò magis domus hæc quam ædificaui? *Nónne manus*, id eſt, omnipotentia *Mea fecit hæc omnia?* Ideo omnibus extat 2.*Para*.6.
ſublimior, nec indiget loco, ſicut nec ante omnium creationem. Et nunc eſt vbi & tūc, quemadmodum tunc vbi & nūc, nec in ſe aliquo modo eſt variata, ſed prædicationum diuerſitas eſt ex parte effectuum. Conſequenter zelo æquitatis inuehitur contra iniquos, & legem fuiſſe diuinitus datam fatetur. *Dura ceruice*, id eſt, mente indurata, ſicut & Moſes in B
Deut. ait: Duriſſimæ ceruicis eſt populus. Et rurſus: Ego ſcio *Deuter*.9
contentionem tuam, & ceruicem tuam duriſſimam. *Et incircuncisi cordibus à vitiis*, ita ꝙ vitiis pleni eſtis. *Et auribus*, à *Deut*.31.
verbis perfidiæ. Propter quod Hieremias inquit: Omnes gentes habent præputium, omnis autem domus Iſraël incircuncisi ſunt corde: Itémque Hieremias: Circuncidamini, & auferte præputia cordium veſtrorum. *Vos ſemper reſtitiſtis ſpiritui ſancto*, eius inſtinctum nō proſequendo, & verbis ſanctorum ab ipſo vnctorum cōtradicendo. *Sicut & patres veſtri*, quorum non ſolùm carnis propagatione, ſed & prauitatis imitatione filij eſtis. *Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri?* quaſi dicat, omnes, & penè omnes ſunt perſecuti. *Et occiderunt eos qui prænūciauerunt de aduentu iuſti*, videlicet Chriſti, *Hiere*.9. *Hiere*.4. 1.*Pet*.2.
qui per excellentiam iuſtus vocatur, quippe in quo nulla vnquam iniuſtitia fuit. quia peccatum non fecit, nec inuētus eſt dolus in ore eius. Eſſentialiter quoque iuſtus fonſque iuſtitiæ, ſecundum diuinam extat naturam. Omne autem peccatum iniuſtitia quædam eſt, ſecundum quod iniuſtitia opponitur iuſtitiæ, quæ eſt virtus communis, & omnis virtus. Non tamen vniuerſos prophetas interfecerunt, ſed quoſdá, vt Eſaiam, Ezechielem, Hieremiam, Amos, Zachariam filium Barachiæ ſeu Ioaidæ. *Cuius vos nunc proditores & homicidæ fuiſtis*, quia cū traditore eius fraudulenter de eius morte turpiſſima tractaſtis, & per manus militum feciſtis crucifigi eundem. C 2.*Par*.24. *Ioā*.19.
O quanta fuit huius ſancti viri conſtantia, quanta fidei fortitudo, quantus ardor amoris, quāta promptitudo ad moriē-

D

D dum pro Christo, quantus zelus iustitiæ, quāta securitas atque trāquillitas mētis. Sed in his omnibus glorificetur artifex summus paracletus spiritus sanctus. *Qui accepistis*, per Mosen, *Legem datam*, in Sinai. *In dispositione angelorum*, id est, per eorum obsequium deo principaliter conferente. *Et non custodistis*, eam. Ex hoc elicitur quòd in datione legis plures angeli visi & obseruati sunt, quamuis de vno tanquam de principali faciat Moses mentionem. Vnde ad Galatas ait Apost. Lex ordinata est per angelos in manu mediatoris. *Audiētes autē hæc*, verba iustæ increpationis, & rationabilis excusationis, victoriosęque informationis. *Dissecabantur cordibus suis*, id est, variis modis secabantur, & intra se quasi diuidebantur ac rumpebantur, quemadmodum mala olla in igne posita cre-

E pat & exilit, quia superbi, impatientes, & incorrigibiles erāt. Quorum peruersitatem atque insaniam multi sequuntur, qui dura ceruice arguentem corripiunt, & quò rationabilius cōuincuntur, eò plus irascuntur & indignātur. *Et stridebant dētibus in eum*, ita quòd instar rabidi canis mentis furorem forinsecus ostendebant. *Cum autem esset Stephanus plenus spiritu sancto*, in cuius donis & sancto feruore in toto isto conflictu mirabiliter creuit, & gratiæ plenitudo in martyrio (quod est actus charitatis) specialiter augmentatur. *Intendens in cœlū*, oculis mentis & corporis tanquā ad desideratissimam patriā, quam fuit mox ingressurus. *Vidit gloriam dei*, ita quòd beatitudinem & mercedem sibi paratā deus sibi ostendit prægustaréque fecit. *Et Iesum stantem à dextris virtutis dei*. Verba ista pensando, videor mihi audire tonitruum. Quis enim huius

F beatissimi martyris excellentiam dignè miretur? quis huius visionis magnificè exprimat qualitatem? quis demum in hac re diuinæ maiestatis pietatem satis collaudet? Itaque vidit gloriam dei, id est, deum gloriosum, seu fœlicitatem, maiestatem & excellentiam eius. Sed quomodo vidit? Per fidē? an per speciem? Et dicunt nonnulli ꝙ pro morula illa vidit deū per speciem seu diuinam essentiam clarè, sicut beati in patria. Quēadmodum datum est Mosi & Paulo videre deum per speciē in hac vita, secundum August. Verùm contra hoc alij satis apparenter obiiciunt, quòd deus ait ad Mosen: Nō videbit me homo & viuet. Circa quod dicunt doctores communiter ꝙ nullus in vita præsenti viuens vita humana, vtpote sensibus vtens corporeis, possit videre deū per speciem, sed ab omniū

organicarū

Marginalia: Exo. 34. Exod. 31. Gala. 3. Prou. 28. Exo. 33. 2. Cor. 10. Exod. 33.

organicarum virium operatione & vsu suspenditur. Stephanus autem hęc videns sensibus actualiter vtebatur loqués Iudęis. Hinc alij dicút, ꝙ gloriam dei vidit visione imaginaria, quemadmodum Esaias, Ezechiel, & Micheas, Ioannes quoque in Apocalypsi, & Daniel. In quorum omnium imaginaria virtute fuit per angelum effigies quædam formata, diuinæ maiestatis repræsentatiua. Cæteri dicunt, ꝙ effigies huiuscemodi corporalibus oculis sancti Stephani fuit obiecta, sicut Ioannes Baptista vidit spiritum sanctum in forma columbæ. Diuina autem virtute potuit tale quid extra formari, & in cœlo consistens visum Stephani immutare. Sed quoniam iuxta sancti & diuini Dionysij documenta, visio dei anagogica extat sublimior quàm symbolica: imaginaria auté visio ad symbolicá pertinet: potius reor quòd visio Stephani fuit anagogica, pura, & intellectualis sine admixtione phantasmatum, quomodo etiá sanctus Dauid diuinas habuit visiones, secundum doctores. Visio quoq; Stephani medio modo se habuit, inter visionem vię per fidem, & patriæ per speciem, erátque per splendidissimam quandam irradiationem increatæ æternæ lucis in superiori parte animæ eius, imò in apice intellectus: sicut in contemplatione mysticæ Theologiæ seu vnitiuæ sapientiæ fieri solet. Insuper qualiter Iesum in forma humana vidit? Dicunt quidam, quòd visus Stephani diuina potentia sic fuit confortatus, quòd sua acie cœlos penetrans vidit Iesum in cœlo empyreo. Sed cum visio fiat intus suscipiendo magis quàm extra mittendo, alij astruunt, quòd corpus Christi visum Stephani immutauit. In potestate etenim Christi est vt corpus suum faciat videri à longè sicut de propè. Imò cum corpus glorificatum plenè subiectum sit animæ suæ, in potestate animæ gloriosæ est, vt ad libitú eius corpus suum aliorum visum immutet, vel nó immutet. Visus est auté Iesus stare à dextris virtutis Dei, qui est sua virtus ac fortitudo, seu omnipotentia. Et quia sedere est regnantis ac imperátis, stare autem pugnantis & adiuuantis: Marcus euangelista scribit Christum à dextris dei sedentem, & Stephanus vidit hunc stantem. Nam Iesus pro milite suo pugnauit, cúmque adiuuit. *Et ait: Ecce video cœlos apertos.* Hoc intelligendum est eo modo quo in Christi baptismo cœli legútur aperti, nó vtique quòd incorruptibilia illa corpora sint fracta siue diuisa, sed quoniam intuentis oculum ab aspectu habitantis in

Margin: A; *Esa. 6.*; *Eze 1.*; *Mich. 4.*; *Apo. 7. 15.*; *Danie. 7.*; *Ioan. 1.*; *Dionysi.*; B; C; *Mat 3.*; *Luc. 3.*

D cœlo nō impediebant,& forsitan sancto Stephano aperti apparuerunt,ob lucis cuiusdā corporæę emicationem desuper à corpore Christi radiantē, sicut in magnis coruscationibus cœli aperiri videntur. *Et filium hominis stantem à dextris virtutis dei*, in quo omniū martyrum animata & roborata sunt corda, omniúmque fidelium fortificata est fides non parum. *Exclamantes autem voce magna, continuerunt aures suas*, ne verba sua æstimatione blasphema audirent, zelum dei se habere simulantes, eiúsque iniuriam quasi perpeti non valentes: sed ipsi tanquam filij falsitatis obstruxerunt eas veritati tam sublimi ac sanctæ. *Et impetum fecerunt vnanimiter in eū*, id est,pari malitia.Non enim ex charitate, sed ex infidelitate vnanimitas illa processit. *Et eiicientes eum extra ciuitatem la-*

E *pidabant*, in quo se legem seruare putabant, secundum quam blasphemi lapidandi erant extra castra. *Et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adoléscentis qui vocabatur Saulus.* Isti fuerunt testes mendosi,qui Stephanum de blasphemia accusauerunt,& primi contra eum lapides iactauerunt. Nam per Mosen dominus iussit, vt manus testium prima esset super eū qui fuerat lapidandus. Denique vestes suas exuerunt ne tactu illius inquinarentur: & item, vt expeditiores essent ad fortiter proiiciendum, atque celeriter occidendum. Adolescens

Deut.17. Actu.13. Luc.23.

verò hic,postea dictus est Paulus, qui aliorum vestes custodiens quasi omnium manibus lapidabat. *Et lapidabant Stephanum inuocātem & dicentem: Domine Iesu suscipe spiritū meum.* Sic & Christus dicebat: Pater in manus tuas cōmmēdo spiritum meum. *Positus autem*,id est,flexis *Genibus clamauit vo-*

F *ce magna*, quia ex magno & intimo charitatis affectu, & ex compassione errantium dixit, *Domine ne statuas*, id est,ignosce *Illis hoc peccatum.* Ecce pro se stans, pro interfectoribus suis, & interfectoribus tam crudelibus genua flectens orauit. In quo mira ipsius patientia & perfecta charitas declaratur, & quòd superiora verba, non ex aliqua inordinata auersione, sed ex zelo iustitiæ atque amoris magnitudine protulit. Secutus est autem Stephanus documenta & opera Christi tā sublimiter quàm conformiter implēs quod docuit Christus:

Mat.25. Luc.23.

Orate pro persequentibus & calumniantibus vos: & sequens quod egit in cruce. Pater, inquiens, ignosce illis. Sed nūquid sanctissima oratio Stephani poterat esse infructuosa? Nequaquam. Imò eius virtute Paulus creditur illustratus. *Et cū hoc*

dixisset

dixisset obdormiuit in domino. Nã de corporis occisione, perrexit ad quietẽ dulcissimam patriæ,& fœliciter prorsus obdormiuit in domino,qui eum in suá immensę claritatis assúmpsit, dimersit, absorbuítque abyssum. *Saulus autem erat consentiẽs neci illius,*tanquam persecutor ecclesiæ:idcirco particeps culpæ,secũdum quod ipse postea docuit,quia morte digni sunt, non solùm qui faciunt,sed etiam qui cõsentiunt facientibus. A Rom. 1.

Elucidatio cap. VIII. *Facta est autem persecutio magna in ecclesia.* ARTICVLVS OCTAVVS.

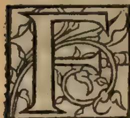

Acta est autem in illa die, qua lapidatus est Stephanus. *Persecutio magna in ecclesia quæ erat Hierosolymis.* Stephano nãque qui post apostolos fuit vnus de primis in fratribus tanquá blasphemo extincto , succẽsus est furor perfidorũ Iudæorũ contra conuersos ex Iudaismo , cœperúntq; persequi eos atrociter. *Et omnes discipuli*, vel pœnè omnes seu notabiliores & famosiores. *Dispersi sunt*,egrediẽdo Hierusalẽ. *Per regiones Iudææ*,scilicet duarũ tribuum. *Et Samariæ*,id est,decem tribuum, *Præter apostolos* , qui tanquá dominici gregis arietes fuerunt constantiores,imò in hoc Christi doctrinam sunt imitati,dicentis: Cùm persecuti vos fuerint in vna ciuitate,fugite in aliam.Denique aspersio ista occasio fuit salutis multorum,dilatationísq; fidei inter eos ad quos peruenerũt dispersi:propter quod,vt Beda fatetur: Dei nutu id gerebatur:vt tribulationis occasio fieret Euangelij seminarium. Constat quoque ꝙ ab exordio primitiuæ ecclesiæ fides persecutionibus non est minorata, sed aucta , deo fidei veritatẽ tuente,monstrante & glorificante, aliàs millies fuisset extincta. *Curauerunt autem* , id est, cum diligentia & cura sepelierunt, *Stephanum viri timorati* , qui fuerunt ex Iudaismo cõuersi,filialem habentes timorem ad deum,& coram eo solicitè & cum metu & reuerentia ambulantes,quos imitari debemus,inter quos Gamaliel fertur fuisse. Vnde patescit quòd nõ penitus omnes Christiani à Hierusalẽ tunc fugerunt prętet apostolos. *Et fecerunt planctum magnum super eum*, non propter damnum occisi(imò triumpho & glorificationi eius congratulati noscuntur)sed ex desiderio martyrizati,tá dulcis & optimi fratris desiderantes habere pręsentiam,maximè quando primitiua ecclesia adhuc erat tam parua , Fuit quoq;

B

Mat. 10.

C

D consuetudo Iudæis, defunctos suos, præsertim spectabiles, vehementer deplangere. Circa hunc locum Scholastica habet historia. Tunc apostoli videntes, quod ad Gentes essent postmodum transituri, ordinauerunt Iacobum Alphæi filium episcopum Hierosolymorum, & imposuerunt ei manus Petrus, Iacobus & Ioannes. Ideo non à paucioribus quàm à tribus episcopis, episcopus hodie consecratur. *Saulus autem deuastabat ecclesiam*, id est, Christianos persequebatur. *Per domos*, eorum. *Intrans*, ad quærendum eos. *Viros ac mulieres*, fideles.

Trahens tradebat in custodiam id est, in carcerē. In quo crudelitas eius ostenditur, quòd nec ætati pepercit, nec sexui.

Gal. 1. Verùm ignorans in incredulitate fecit paternarum suarum traditionum abundantius æmulator existens. *Igitur qui dispersi erant pertransibāt*, per loca Iudææ atque Samariæ. *Euangelizantes*, id est prædicantes. *Verbum dei*. Consequenter sanctus Lucas describit secundi diaconi inter septem prædicationē & opera. *Philippus autem*, qui suprà legitur statim post

Acto. 7. Stephanum in diaconatum electus. *Descendens in ciuitatem Samariæ*, Samaria nunc accipitur non pro tota regione decem tribuum, sed pro ciuitate eius metropoli. *Prædicabat illis Christum: intendebant autem turbæ*, habitantes Samariam, *His quæ à Philippo dicebantur, vnanimiter audientes, & videntes signa quæ faciebat*. Ex hoc loco, & item ex his quę apud Ioannem leguntur, mōstratur quòd Samaritani hi prōpti fuerunt ad suscipiendam euangelicæ legis doctrinam. Nam ibi habetur quemadmodum rogauerunt Christum, vt

Ioan. 4. apud eos maneret, & quòd multi eorum crediderunt in ipsum, dicentes: quia hic est verè Saluator mundi. *Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos*, puta obsessi, *Clamantes voce magna exibant ab obsessis*, diaboli inuitè, Christi potestate cōpulsi. *Multi autē paralytici & claudi curati sunt*, à Philippo. *Factum est ergo gaudium magnum in illa ciuitate*, quia de sua illuminatione, conuersione, infirmorum curatione, cæterísque dei beneficiis magnificè sunt gauisi. *Vir autem quidā nomine Simon, qui antè fuerat in ciuitate* Samariæ. *Seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum*, scilicet aut vatem, seu filium Dei vel Christum. *Cui auscultabant omnes à minimo*, ratione vtentes. *Vsque ad maximum, dicentes: Hic est virtus dei quæ dicitur magna*. Nam propter mira quæ arte magica fecit, putabant quòd esset filius dei, & virtus eius, quemadmodum

de

de Christo ait Apost. Prædicamus Christum Dei virtutem & A
Dei sapientiã: imò vt scribit Hierony. Simõ hic in tantã pro- 1. Cor. 1
rupit superbiã, vt diceret: Ego sum sermo Dei, ego virtus Dei, Hierony.
ego omnipotẽs. *Attendebant autem eũ propterea quòd multo tẽpore magicis suis dementasset*, id est, mentis recto iudicio priuasset *Eos*, vt falsa pro veris susciperent. *Cum autẽ credidissent Philippo*, qui ante crediderant Simoni. *Et in nomine Iesu Christi baptizarentur viri ac mulieres, tunc Simon & ipse credidit.* Aliqui dicunt quòd ad tempus verè credidit, sed pòst ad vomitum rediit. In Scholastica verò historia fertur, quòd fictè credidit, & fictè baptisma suscepit, vt Philippo familiariter adhærendo, ab ipso disceret artem talia signa agendi, qualia fecit Philippus. Vnde Beda hîc ait: Vel beati Philippi verbis & vir B
tute deuictus veraciter domino credidit, vel (quod magis credibile est) credere se quousque baptisma susciperet simulauit: vt, quoniam laudis erat auidissimus, ita vt Christum se credi velit (vt narrant historiæ) artes ab eo quibus miracula faceret, disceret. Quòd etiam suasores eius fecerunt, qui authoris sui malignis artibus instituti, ecclesiam qualibet arte ingredi, & baptisma furari soliti erant. *Et cum baptizatus esset, adhærebat Philippo*, modo prædicto. Est autem consuetudo scripturæ rem gestam narrare eo modo, quo cum fieret, ab omnibus fieri putabatur, vt ait Hieronymus. *Videns etiam signa &* Hierony.
virtutes maximas, id est, præclara valde mriacula. *Fieri*, per Philippum. qualia ipse nunquam facere quiuit. *Stupens admirabatur*, maiora fieri verè, quàm ipse fecerat fictè. *Cum autem audissent apostoli qui erant Hierosolymis, quia recepisset Sama* C
ria verbum Dei, hoc enim (vt dicitur) Philippus iste eis insinuauit, rogans vt quidam eorum venirent Samariam ad imponendum manum baptizatis, quatenus in signo visibili reciperent spiritum sanctum. Nam manus imponere baptizatis fuit officium apostolorum, sicut & nũc episcoporum, qui sunt successores illorum. Ex quibus constat, quòd Philippus iste non fuit apostolus. *Miserunt ad eos Petrum & Ioannem.* Si alij apostoli miserunt hos duos principales apostolos, cur Arrius finxit vnigenitũ dei filium, patre esse minorem, quia à patre est missus? *Qui cum venissent, orauerunt pro ipsis vt acciperent spiritum sanctum*, cum signo sensibili, & cum dono linguarum.
Nondum enim in quenquam illorum venerat, cum signo visibili, inuisibiliter tamen venit in eos, quia in baptismo recepe-

D runt remissionem & gratiam iustificantem, sicut nunc baptizati recipiunt. *Sed baptizati tantum erant in nomine domini Iesu.* Quod ait, tantum, refertur ad nomen baptizati, vt sit sensus, quòd sic erant baptizati, quòd nondum cum signo sensibili spiritum sanctum erant sortiti, id est, cum signo sensibiliter
Act.2. demonstrante spiritus sancti infusionem. Quare autē & quo sensu in primitiua ecclesia fiebat baptismus in nomine Iesu Christi, dictum est suprà. *Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant spiritum sanctum.* cum signo visibili, sicut nunc dictū est, & cum plenitudine gratiæ amplioris, secundū quòd maius aut minus, ad hoc per mentis deuotionem se disposuerunt. *Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus apostolorū daretur spiritussanctus*, cum huiusmodi signo visibili. *Obtulit eis*, videlicet Petro & Ioanni *pecuniam, dicens: Date & mihi*
E *hanc potestatem, vt cuicunque imposuero manus accipiat spiritū sanctum.* In hoc multipliciter Simon peccauit. Nam & cupiditate lucri voluit hanc potestatē mercari, quatenus impiè emptam potestatem, alij quoque venūdaret, & propter lucrum manus imponeret. Item quòd pro temporali spiritale bonum emere affectauit. Hinc à Simone isto Simoniaci nominantur, q pro temporali spiritale emunt & vendunt. Qui venditores, etiam
4.Reg.5 dici possunt Giezitæ, à Giezi ministro Helisæi, qui à Naamā Syro sumpsit pecuniam pro beneficio curationis à lepra. *Petrus autem dixit ad eum*, zelo iustitiæ, & vt futuris obuiaret periculis. *Pecunia tua tecum sit in perditionem*, id est, eam nolo, sed iustum est te cum ea perire. Porrò sancti viri cum maledi-
F ctionis sententiam proferunt, non affectu vltionis, sed æquitatis id agunt. *Quoniam donum Dei*, spiritale, quod baptismo confertur. *Existimasti pecunia possideri.* quasi esset tam vile, vt
Matth. 10 corporalibus compararetur. Hinc ait Saluator: Gratis accepistis, gratis date. *Non est tibi pars, neque sors*, id est, salubris euentus. *In sermone isto*, vt scilicet ad manuum tuarum impositionem detur spiritus sanctus. Vel in sermone isto, id est, in potestate hac dandi spiritum sanctum. *Cor enim tuum non est rectum coram Deo*, sed peruersum & cupidum: quod Deo reuelante Petrus cognouit, & ex opere Simonis id pensauit. *Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua & roga Deum, si fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui*, quia cogitasti cum consensu, pecuniā sic offerre. Quod ait Petrus, si fortè: non ideo ait, quia peccatum Simonis fuit irremissibile, vel quia pœnitere

non

potuit,sed ad innuendum,quòd grauissimum fuerit. Vel vt a- A
liqui dicunt,quia in spiritu vidit Simonem pœnitentiam non
acturum. Admonuit tamen eum ad hoc, sicut sui officij fuit.

In felle enim amaritudinis,id est,obliqua atque nequissima intentione ad gehennalem amaritudinem deducente. *Et obligatione peccati*,id est reatu damnationis seu prauitate ad inferos obligante. *Video*,id est,considero te esse. ¶Hinc spiritus sanctus in specie columbæ descendit, vt eos qui se accipere volunt,simplices & suaues esse debere doceret. Nempe qui fel amaritudinis in corde reseruat,quantumlibet baptizatus sit,nō est iniquitatis suæ vinculis absolutus:sed quasi ad punctum hora baptizandi purgatus, mox acriore dæmone septempliciter est oppressus. Frustra igitur spiritus sancti gratiam tentat acquirere,qui sese mente coruina non curat exuere. Hinc scriptum est:Non est sensus,vbi abundat amaritudo. Et ad Hebr. Paulus: Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. *Respondens autem Simon dixit:Precamini vos pro me ad dominū, vt nihil veniat super me horum quæ dixistis*, id est,ne peccata hæc mihi ad damnationem imputentur. Interdum impij verba humilitatem prætendentia, mente proferūt vitiosa, & pro se orari ac sibi ignosci precantur, non Dei amore aut zelo iustitiæ,sed timore pœnarū. Est enim qui nequiter se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo. Sic Achaz dixit ad Esa. Non tentabo dominum. Et Antiochus se Iudæum futurum spopondit. *Et illi quidem*, videlicet Petrus & Ioannes. *Testificati*, id est, verbis & miraculis verum esse testati. *Et loquuti verbum Dei redibant Hierosolymam, & multis ciuitatibus Samaritanorum euangelizabant prædicando in vrbibus per quas reuertebantur. Angelus autem domini loquutus est ad Philippum*,Diaconum. *Dicens*, An apparitio ista atque loquutio fuerit intus an foris exhibita, certū non reor.

Luca. 3
Ioan. 10.
Eccle. 21.
Hebr. 13.
B
Eccle. 19
Esaia. 7
2. Mac. 9
C

Surge, & vade contra meridianum ,id est, versus plagam australem. *Ad viam quæ descendit ab Hierusalem in Gazam,hæc*, scilicet Gaza de qua loquor, *Est deserta*,id est,destructa. Hoc dicitur ad differentiam alterius Gazæ,quæ fuit alio loco post prioris Gazæ destructionem ędificata in terra Philistiim. *Et surgens abijt*, promptè obediens, nec causam iussionis inquirens. Quo informamur, vt subditi superioribus sine superflua inquisitione statim obediant. Imò olim sancti subditi patribus suis etiam in his quæ vel irrationabilia, vel inutilia vi-

Sopho. 2
Iudith. 16

D debantur, obedierunt celeriter *Et ecce vir Aethiops Eunuchus potens Candacis reginæ Aethiopum*. Meritò homo iste vir vocatur, ab animi vigore, & virtute, qui tam studiosus in diuinis fuit codicibus, tantúmque religionis diuinæ amoré possedit, vt aula regali deaurata relicta, à finibus terræ ad téplum Hierusalé properaret. Eunuchus quoque vocatur, vel quia castratus, vel ob probitatem morum & castitatem. Quemadmo-
Matth. 19 dum ait Saluator: Sunt Eunuchi qui se castrauerunt propter regnum Dei. Fuit autem custos thesaurorum reginæ Aethiopum, & (vt in Scholastica fertur historia) consuetudo fuit Eunuchorũ, custodire thesauros potentũ. Beda quoq; affirmat, quòd moris fuit huic Aethiopum nationi, à fœminis gubernari, eásque Candaces vocari. Ex his patet intellectus eius quod
E subditur. *Qui erat super omnes gazas eius*, id est, thesauros.

Venerat, in curru. *Adorare in Hierusalem.* Erat enim vnius veri Dei cultor, & ad Iudaismum videtur fuisse cõuersus, quia vt subditur, legit Esaiam prophetam. Vnde perpenditur, quòd & alios libros legis ac prophetarum habuerit. Iudæi autem per mundum dispersi, quosdam gentilium hinc inde conuerterunt, qui certis temporibus venerunt ad templum Hierusalem adorare deum, quemadmodum etiam in Ioanne legitur,
Ioan. 7. quòd quidam gentilium venerunt ad diem festum. Et secun-
2. Mac. 2. do Machabæorum narratur, quòd templum Hierusalem fuit per totum orbem venerabile & famosum. *Et reuertebatur*, de templo ad propria. *Sedens super currum suum, legénsque Esaiam prophetam. Dixit autem spiritus Philippo*, hoc de locutio-
F ne interna accipit Beda. Potéstque per spiritum hoc loco intelligi angelus, qui paulò ante loquutus fuit Philippo, & item spiritussanctus, cuius instinctu agebatur Philippus. *Accede, & adiunge te ad currũ istum. Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Esaiam prophetam, & dixit: Putásne intelligis quæ*
Act. 2. *legis? Et dixit: Quomodo possum, nisi aliquis ostenderit mihi?* Quæritur, qua lingua loquebantur isti adinuicem? Et de Philippo non dubium est, quin donum linguarum acceperit sicut apostoli. Idcirco potuit affari Eunuchum in lingua illius. De Eunucho autem incertum est, an sciuit linguam Hebræam, & an textus Esaiæ qué legit fuit verbis Hebraicis scriptus an Græcis. Nam eo tempore translatio septuaginta fuit famosa. Solent autem officiales regum & reginarũ diuersas discere linguas. *Rogauítque Philippum vt ascenderet & sederet secum*. Ex

appa-

apparatu nempe Philippi, considerauit, quòd vir esset religiosus. *Locus autem scripturæ quā legebat, erat hic: Tanquam ouis ad occisionem ductus est: & sicut agnus coram tondente est sine voce, sic non aperuit os suum,* Ista ad literam de Christo in Esaia scripta sunt. Christus enim cum mansuetudine summa, mititate, & taciturnitate ad locum iuit supplicij, quanuis paucissima quædam verba in via ad mulieres protulerit. Ipse est agnus de quo dixit præcursor: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mūdi. Qui per Hieremiam profitetur: Ego quasi agnus innocens, qui portatur ad victimam. Atque in Psalmo: Quasi lugens & contristatus sic humiliabar. *In humilitate iudicium eius sublatum est,* id est, Christus ob humilitatem, paupertatem & abiectionem, quam pro nobis accepit, contemptus est, & iniustè iudicatus est, seu iusto iudicio spoliatus. Allegat autem Lucas scripturam hanc secūdum translationem. 70. Nostra verò translatio habet sic: De angustia & de iudicio sublatus est, id est, de anxietate, pœnáque mortis, & de iudicio, quo ab impiis adiudicatus est morti. Vel de iudicio quo cæteri sancti detinebātur in limbo, liberatus est Christus à morte resurgens, & victor ascendens ad patrem. *Generationem eius quis enarrabit?* quasi dicat, perfectè enarrari & comprehendi nequit. Quòd de generatione Christi æterna atque diuina certissimum est. Incarnationis quoque mysterium incomprehensibile extat, nec effari quis potest plenariè, quomodo inuariabilis æternúsque deus, de nouo sit ex virgine natus. Quomodo diuina & humana natura in Christo hypostaticè sunt vnitæ, qualiter clauso prodiit vtero. Insuper generatio Christi spiritalis, videlicet multiplicatio fidelium per baptismi regenerationem, ac fidei susceptionem, mira est nimis. Maximum nanque miraculum est conuersio mundi ad tam arduam legem, & incomprehensibilem fidem, & quòd illum mundus pro Deo vero adorat, qui tam turpissima morte occisus est. Hinc sequitur,

Quoniam tolletur de terra vita eius, id est, ipse occidetur, & de hominum in terra viuentium consortio auferetur. Non casu, sed spiritu sancti dispositione hunc passum Esaiæ legit Eunuchus, vt in hac occasione conuenientius atque facilius induceretur ad fidem. *Respondens autem Eunuchus Philippo, dixit: Obsecro te, de quo propheta dicit hoc, de se an de alio aliquo?* Magna fuit studiositas huius Gentilis: & eius diligentia nostram confundit pigritiam, qua sacras scripturas negligimus discere.

A Esa. 52. Ioan. 1 Hiere. 11. Psal. 34 B Roma. 9 Luca. 2 C Sapien. 2

D *Aperiens autem Philippus os suum*, tãquam ordinatè & de magno mysterio loquuturus. *Et incipiens à scriptura ista, euangelizauit illi Iesum*, quid de eo esset credendũ. *Et dũ irẽt per viam*, non pedestres, quia in curru sedebant, sed ibant per viam, quia vehiculo illo processerunt in via. *Venerũt ad quandam aquã, Et ait Eunuchus: Ecce aqua, Quis me prohibet baptizari?* quasi dicat, rationabile impedimentum non occurrit. *Dixit autem ei Philippus: Si credis ex toto corde*, id est, intellectum tuum totaliter subiicis fidei, & nulla tibi inest dubitatio de fidei veritate.

Licet, te baptizari. Hinc adulti dum baptizãdi sunt, fidẽ suam profitentur, pro infantibus autẽ respondent leuantes de fonte. *Et respondens ait*: *Credo dei filiũ esse Iesum. Et iussit stare currum. Et descenderunt vterque in aquam, & baptizauit eum.* Eunu-

D chus vtique magnam secũ familiam habuit, nec tamen coram illis se nudare, ac lauari erubuit, dum corã deo de propriis verecundabatur peccatis. Quo confunduntur qui hominum magis quàm dei reuerentur aut verentur aspectũ. *Cum autem ascendissent de aqua spiritus domini rapuit Philippum*, id est, de loco illo ad aliũ subitò mirabiliter trãstulit. Et per spiritũ domini,

Hieron. y Dani. 14. Hieronymus angelum Dei intelligit. Estque simile, quòd in Daniele de Abacuch scribitur, qualiter angel⁹ de Iudæa in Babylonem tulerit eum pilo capitis sui. Quidam verò per spiritum domini, spiritum sanctum accipiunt. Sed primum est melius. Per subiectam quippe creaturam, fecit hoc omnipotentia spiritus sancti. *Et amplius non vidit eum Eunuchus*, repẽte enim & celerrimo motu disparuit. Denique totum hoc ad confirmationem fidei in Eunucho peractum est, vt per tam mirabilẽ

F raptũ sciret Eunuchus, quòd diuino nutu Philippus ad ipsum deuenerit. estque credibile, quòd Philippus dixit Eunucho iam credenti, quomodo angelo imperante venisset. *Ibat autem per viam suam gaudens*, id est, Eunuchus cum ingenti recessit lætitia, quòd tantam circa se prouidentiam Dei, pietatem & gratiam esset expertus. Nec dubiũ quin spiritus sanctus singulari consolatione, perfectione & gratia, cor eius impleuerit. Et fortè reuersus ad propria, quosdam suæ gratiæ fecit participes, eos conuertendo ad Christum. *Philippus autem inuentus est in Azoto*, fortè vsque ad illam Philistinorum vrbem transtulit eum spiritus domini. *Et pertransiens euangelizauit ciuitatibus cunctis*, quas habebat in via obuias sibi. *Donec veniret Cæsaream*, scilicet Palestinæ, in qua habuit domum,

que

quæ (vt asserit Beda) vsque hodie demonstratur, cubiculum A quoque filiarũ eius, virginum prophetissarũ, de quibus infrà habetur: sed demonstrationem illam, puto ad tempus præteritum referendam: an verò iam ita sit, nescio.

Elucidatio Cap. IX. *Saulus adhuc spirans minarum & cædis.*

ARTICVLVS NONVS.

CIrca principium præcedentis capituli dixit Lucas: Saulus autem deuastabat ecclesiam. Nunc *Act. 8* ad illud verba sua cõtinuás, prosequitur, quod incœpit. *Saulus adhuc spirans minarum, & cædis,* id est, minas & percussiones ex intimis suis effundens, *In discipulos domini, accessit ad principem sacerdotum, & petiit ab eo epistolas,* deferendas à se *In Damascum, ad synagogas,* B id est, Iudæorum congregationes ibi manentes. *Vt si quos inueniret huius viæ,* scilicet euangelicæ legis, *viros ac mulieres, vinctos perduceret in Hierusalem,* vt ibi iuxta decretũ põtificis punirentur. *Et cum iter ageret, contigit vt appropinquaret Damasco: & subito circunfulsit eum lux de cælo.* Fuitque lux illa sensibilis, quam viderunt gradientes cum Paulo, vt infrà habetur, & per circunfulgentiam istam sensibilem, insinuabatur, quòd intellectuali luce fuit intus mox perfundendus, cuius necdum extitit capax. *Et cadens in terram,* præ pauore, stupore, & admiratione. Nesciuit enim quid ei acciderit, aut quid circunfulsio illa, tam repentina atque insolita, designaret: C *Audiuit vocem dicentem sibi, Saule Saule, quid me persequeris?* Tanta est dilectio & vnitas Christi ad suos fideles, qui & mysticum Christi corpus vocantur, vt quicquid boni aut mali fuerit illis irrogatum, sibi reputet factum. Quemadmodum. in Euangelio ait, Esuriui, & non dedistis mihi manducare: nudus fui, & non operuistis me. Et item: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Sic & per Zachariam denunciat. Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Itaque Paulus Christum in membris suis persequebatur. Similiter omnes qui alios ad vitia trahunt aut scandalizant Christum persequuntur, nam illas euertunt animas, pro quibus suũ sanguinem fudit Saluator. Propter quod ait Apostolus: Peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. *Qui dixit: Quis es domine?* qui

Mat. 25. *Ibidem.* *Zacha. 2* *1. Cor. 8.*

D me tam potenter ac subitò prostrauisti, tam valde terruisti?

Et ille, Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris, Non dixit ego sum deus, vnigenitus dei, sed ego sum Iesus Nazarenus, tanquam dicat: Humilitatem meam assume, & superbiæ tuæ squamas depone. *Durum est tibi contra stimulũ calcitrare.* Qui contra stimulum calcitrat, seipsum, non stimulum lædit. Et quò fortius feruentiusque recalcitrat, eò se grauius vulnerat. Similiter vniuersis qui se Christo opponunt contingit, sibi enim nocent: non illi. Et quò magis in illum insaniunt, eò infœlicius perire noscuntur. Itaque durum est cõtra stimulũ calcitrare, id est, potentiori resistere: cui qui resistit, nihil proficit, sed penitus deficit. *Et tremens,* corpore. *Ac stupens,* mente, *Dixit: Domine quid me vis facere?* Christi maiestate

E cognita & experta (quem paulò antè inter descendentes in lacum æstimauit) miratus est vehementer, & de suo confusus errore: mentem quoque & carnem eius ingẽs horror cõcussit, moxque in verba perfectæ conuersionis ac plenæ obedientiæ prorupit dicendo: Domine quid me vis facere? Tãquam dicat: Tuum est imperare, meum parêre. Quicquid placuerit tibi, iniũge, ad omnia sum paratus. Sic subditi superioribus suis dicere debent. Verùm (vt ait Bernardus) plures sunt imbecilles, quibus cæci illius verba à superiori dici oporteat. Quid vis faciam tibi? Iam ergo Paulus cœpit intus radio veritatis perfundi. *Et dominus ad eum, Surge,* adhuc enim iacebat prostratus in terram. Surge etiam ab erroribus

Bernard.
Lucæ. 18.
Roma. 13

F & peccatis, à crudelitate, à cœpto proposito vitioso. *Et ingredere ciuitatem* Damascum. *Et dicetur tibi,* ibi à quodam discipulo, *Quid te oporteat facere.* His verbis socialis vita commendatur, & declaratur, quòd quæ à deo sunt, ordinata sunt, quodq; voluntas dei sit, vt homo ab homine instruatur, & quòd volentes saluari, deuotos ac religiosos debeant visitare, audire, & sequi eorum consilium ac doctrinam. Etenim (sicut Salomon ait) frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas munita. *Viri autem qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti,* de Pauli prostratione & humili loquutione, cœlestisque lucis diffusione. *Audientes quidem vocem* Pauli, non Christi, secundum quod infrà asserit Paulus: Viri qui mecum erãt lumen viderunt, vocem autem non audierũt eius qui loquebatur mecum. *Neminem autem videntes,* ad quem Paulus verba sua dirigeret, seipsos tamen & Paulum viderunt. *Surrexit autem*

Prou. 18.

xit autem Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat, obfuscatus splendore lucis in quam oculos fixit. magis autem propter mentis raptum in deum: cuius in illo tanta fuit occupatio, quòd exteriorum sensuum caruit vsu. *Ad manum autem illum trahentes, introduxerunt Damascum,* in tantum fuit in Paulo corporalis natura suis viribus destituta, ex alteratione timoris, stuporis, & contemplationis interius factæ, quòd per se proficisci non potuit. Sic enim & Daniel ait ad angelum: Domine in visione tua, dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit viriũ. *Et erat tribus diebus non videns,* oculo corporali. *Et non manducauit neque bibit.* Tanta fuit in eo eleuatio mentis ad deum, quòd vires sensitiuæ ac vegetatiuæ à suis actibus fuerunt suspensæ. Constat enim, quòd quantò anima intentius occupatur circa operationẽ vnius potẽtiæ, tantò plus in aliarũ actibus potẽtiarũ remittitur. Nempe infra hoc triduum creditur raptus fuisse vsque ad tertium cœlum, vidisseque deum per speciem, & audisse arcana verba, quæ non licet homini loqui, quemadmodum in secunda ad Corint. protestatur epistola: In quo etiam triduo creditur à spiritu sancto Euangelium didicisse, prout ait ad Gal. Neque ab homine, inquiens, accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. *Erat autem quidam discipulus Damasci nomine Ananias. Et dixit ad illum in visu dominus,* id est, in visione, forsitan tempore somni. *Anania. At ille ait: Ecce ego domine.* Sic quoque deus frequenter (sicut in Genesi legitur) ad Iacob in somno per angelum dixit, Iacob, Iacob. Qui respondit, adsum. *Et dominus ad illum: Surge & vade in vicum, qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum nomine Tharsensem.* Fortè hospes Pauli vocatus est Iudas. Paulus quoq; appellatur Tharsensis, quia à ciuitate Tharso extitit oriũdus. *Ecce enim orat.* Quasi dicat: Ne timeas, quia non crudelitati, sed deuotioni & orationi intẽtus est, mutatus est in aliũ virũ, factus est de lupo agnus, de Saulo superbo, humilis Paulus. Porro cũ Paulus a raptu præfato ad seipsum rediisset, deo gratias agẽs cœpit orare. *Et vidit,* ipse Paulus in spiritali ac imaginaria visione, *Virum nomine Ananiam introeuntem ad se, & imponentem sibi manus, vt visum recipiat.* Antequá enim Ananias corporaliter ad Paulum veniret, deus eius aduentũ Paulo in spiritu præmõstrauit, apparebatque Paulo, quòd Ananias manꝰ sibi imponeret, vt reciperet visũ, quod & paulò,

A
Dan. 12.
B
2. Cor. 12.
Galat. 1
Gen. 31.
C

D post realiter gestum est. *Respondit autem Ananias,* excusare se volens. *Domine audiui à multis de viro hoc quanta mala.* pœnalia. *Fecerit sanctis in Hierusalem. Et hic habet potestatem à principibus sacerdotum vinciendi omnes, qui inuocant nomen tuum. Et dominus ad eum: Vade,* intrepidus. *Quoniam vas electionis mihi est iste,* id est, valde electum gratiæ receptaculum. Est autem cōsuetudo linguæ Hebrææ, vt omne alicuius susceptiuū, vas appelletur. *Vt portet nomē meum,* id est, prædicando insinuet. *Coram gētibus & regibus, & filijs Israel. Ego enim ostēdam illi,* per præuiam reuelationem. *Quantum oporteat eum pati pro nomine meo* .s. pro meipso, vt per multas tribulationes probetur vas electum: & pœnas quas intulit sanctis, nunc

Sapien. 3.

E demum patiatur cum sanctis. *Et abiit Ananias, & introiuit in domum & imponēs ei manus dixit: Saule frater, dominus Iesus misit me, vt videas,* corporaliter. *Et implearis spiritu sancto.* id est, gratia implearis abundantiori in susceptione baptismi, in quo gratia sacramentalis confertur. *Et confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squamæ,* id est, maculæ quædam albæ, similes lucētibus piscium squamis, quas quidam dicunt in oculis Pauli causatas ab excelsissimo illo lumine ipsum cæcante. *Et visum,* id est, visum oculorum *recepit. Et surgens, baptizatus est, Et cum accepisset cibum confortatus est,* corpore, quod propter contemplationis excessum, fuit valde debilitatum. *Fuit autem cum discipulis,* scilicet, Christianis, *Qui erant Damasci,* ductus ad eos per Ananiam, *Per dies aliquot. Et continuo,* scilicet statim post baptismum, *Ingressus in synagogas prædicabat Iesum, quoniam hic est filius dei,* naturalis, cō

F substantialis, æternus, non adoptiuus. Per hoc (sicut Rabanus ait) dat Paulus exemplum non erubescendi mutare sententias, vt pateat veritas. *Stupebant autem omnes qui eum audiebant & dicebant. Nónne hic est qui expugnabat in Hierusalem eos qui inuocabant nomen istud? Et huc ad hoc venit, vt vinctos illos,* id est, nomen illud in Damasco inuocantes, *Duceret ad principes sacerdotum. Saulus autem magis conualescebat,* Operando enim & loquendo quæ dei sunt, profecit in gratia, & feruor sanctus in ipso præualuit. Nā sicut peccato gratia minoratur, sic actibus virtuosis augetur. *Et confundebat Iudæos qui habitabant Damasci.* Nam per scripturas legis & prophetarum, eis monstrauit venisse Messiam, nec quibant ei resistere. *Affirmans quoniam hic est Christus* mundi Saluator.

Cum

Cùm autem impleretur dies multi, consilium fecerunt Iudæi in A Damasco manentes. *Vt eum interficerent*, cui per rationem resistere nõ valebant. Solent enim duri & incorrigibiles persequi eos à quibus redarguuntur. *Notæ autẽ factæ sunt Saulo*, vel per fratrum intimationem, vel per reuelationem diuinam, *Insidiæ eorum. Custodiebant autem portas* Damasci *Die ac nocte*, ministri præpositi Damasci. *Vt eum interficerent.* Non Iudæi, sed ciues Damasci & præpositus Aretæ regis, ad Iudæorum instantiam, sicut ad Corinth. scripsit Apostolus, 2.Cor.11. Damasci præpositus gentis Aretæ regis, custodiebat ciuitatẽ Damascenorum vt me comprehenderet. *Accipientes autem eum discipuli nocte, demiserunt eum per murum, submittentes in sporta*, non quòd Paulus timeret mori pro Christo, sed quia maiorem producere fructum in Ecclesia concupiuit. Ex quo B etiam patet, quòd interdum liceat humanæ industriæ vti subsidio, vt vitentur pericula. *Cũ autem venissent in Hierusalem*, Eccle.13. *tentauit se iungere discipulis.* Omnis enim caro ad sibi similẽ iũgitur. *Et omnes timebãt eum, non credentes quòd esset discipulus: Barnabas autẽ apprehensum eum duxit ad apostolos, & enarrauit illis, quomodo in via*, versus Damascum, *Vidisset dominum* Iesum. *Et quia locutus est ei, & quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu*, eum cum grandi fiducia fideliter prædicãdo. Scriptura hæc loquitur quasi Paulus statim post suam in Damasco baptizationẽ ac prædicationẽ venisset Hierusalẽ, sed obuiat, quod ipsemet de se scribit ad Gala. Non veni, inquiens, Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres veni Hierosolymã videre Petrum, & mansi C apud eum diebus quindecim: alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem domini. Ex quibus patescit quòd bis prædicauerit in Damasco; scilicet primò statim post suum baptismum, & rursus postquam ab Arabia esset ad eam reuersus antequam venit Hierusalem. Alij autẽ affirmãt quòd citò post suam conuersionẽ venit Hierusalem. Si enim tam diu retardasset, discipuli in Hierusalẽ bene percepissent conuersionem & prædicationem ipsius, præsertim in Damasco factam, nec eum in primo suo ad eos accessu vitassent. Veruntamen vt isti asserunt, non reputatur tunc venisse Hierusalem, quia mox abiit. Hinc quod dictum est de fuga Pauli à Damasco, quidam referunt ad tempus quo primò prædica-

D cauit ibidem, alij ad illud, quo secundò. *Et erat cum illis*, puta discipulis atque Apostolis, saltē Petro & Iacobo Hierosolymitarum episcopo. *Intrās & exiēs & fiducialiter agens in domino. Loquebatur quoque gentibus*, quæ venerunt Hierusalem adorare, vel quas alibi reperit. *Et disputabat cum Græcis*, id est, Iudæis ex Græcia natis, omnibus his loquebatur, de Christo. *Illi autem*, videlicet Græci. *Quærebant occidere eum. Quod cum cognouissent fratres, deduxerunt eum nocte Cæsaream*, ciuitatem Palestinæ. *Et dimiserunt Tharsum* vrbem, de qua fuerat natus. *Cōsiderantes enim fratres*, scilicet Christiani inter quos fuit, quàm vtilis esset ecclesiæ propter sapientiam sibi datam, curauerunt eum à morte subtrahere. *Ecclesia quidem per totam Iudæam & Samariam & Galilæam habebat pacē* pectoris & temporis, ita quòd fuit mente quieta in deo, & ab

Act.7.8. *Judith.8.* *Psal.83.*

E hominū persecutione quiescens. Post persecutionē enim & occisionem Stephani subsequentē, data est pax hæc Christianis à deo, qui post tempestatem tranquillum facit, & post fletum consolationē infundit, & ædificabatur in virtutibus, vno alium ad meliora prouocante, & spiritu sancto sibi in omnibus mansionem construente, ambulans de virtute in virtutem, de via ad patriā, de bono in melius. *In timore domini*, filiali, sancto & casto. *Et cōsolatione spiritus sancti replebatur*, quę tunc valde necessaria fuit, quādo deuotissimi Christiani omnes carnales consolationes spreuerūt. Consequenter ad enarranda principis apostolorū gesta & documenta, Lucas reuertitur. *Factum est autem, dum Petrus pertrāsiret vniuersos*, id est,

F fideles in Iudæa hinc inde celeriter visitaret, eos in fide & gratia roborando, ac plurimos conuertendo. *Venire ad sanctos* id est, Christianos valde virtuosos. *Qui habitabāt Liddæ*, id est, in ciuitate sic dicta. *Inuenit autem ibi hominem nomine Æneam, ab annis octo iacentem in grabbato, qui erat paraliticus*, ideo ambulare nō potuit, quia cōtractus. *Et ait illi Petrus, Ænea, sanet te dominus Iesus Christus, Surge & sterne tibi. Et cōtinuò surrexit. Et viderūt illum omnes qui erant Liddæ & Saronæ*, id est, in vrbibus istis. *Qui conuersi sunt ad dominum*, nec hoc extitit leuitatis, quia infirmitas illa fuit incurabilis per naturā. Nec curatio eius fuit mirabilior quàm modus curandi, quòd scilicet, ad vnius verbi prolationem tanta infirmitas, tam subitò atque totaliter est repulsa. Petrus quoque sapientissimè disseruit eis de Christo, & eius mysteriis atq; miraculis, quibus

bus auditis & vsis crediderunt in Christum. *In Ioppe autem* A
ciuitate preantiqua. *Fuit quædam discipula nomine Tabitha* in
Hebræo. *Quæ interpretata dicitur Dorcas*, in Græco, in quo
Lucas scripsit hũc librũ, Latinè verò dicitur Damula, vel Ca
prea. *Hæc erat plena operibus bonis, & eleemosynis quas facie-
bat. Factum est autem in diebus illis, vt infirmata moreretur. Quam
cum lauissent, posuerunt eam in cœnaculo* domus suæ. *Cum au-
tem prope esset*, id est, parum distaret. *Lidda ab Ioppe, discipuli
audientes quia Petrus esset in ea, duos viros miserunt ad eum, rogã-
tes, ne pigriteris venire ad nos. Et cum venisset duxerũt eum in cœ-
naculum. Et circunsteterunt eum omnes viduæ, flentes, & ostenden-
tes tunicas & vestes, quas faciebat illis Dorcas*, vt per hoc Petrũ
ad compassionem suam, & ad suscitationem defunctæ indu-
cerent. *Eiectis autem omnibus foras*, vt Christum sequeretur, B
qui in suscitatione filiæ archisynagogi penè omnes eiecit. Et Mat. 4.
item, vt in secreto liberius quietiúsque oraret, & vt ostenta- *Mar.* 5.
tionem doceret vitandam. *Petrus ponẽs*, id est, in terra humi
liter figens *Genua orauit*, cuius verba Lucas non recitat. O-
rando autem intellexit se spiritu reuelante interius exauditũ.
Et conuersus ad corpus dixit, Tabitha surge, id est, tu corpus ex-
animé denuò animare & viue, ac surge de mortis sopore.
Pars ergo pro toto est posita. *At illa aperuit oculos suos, & vi
so Petro resedit*, sicq; sensu ac motu monstrauit se viuere, & in
isto rursus miraculo, modus agendi præclarus est. Nec enim
Helias nec Helisæus tam faciliter, támque celeriter mortuos 3. Reg. 17.
suscitauerunt, vt Petrus hanc fœminam. *Dans autem illi manũ* 4. Reg. 4.
erexit eam. Et cũ vocasset sanctos ac viduas, assignauit eam viuam,
ostendens se eorũ desiderio satisfecisse. *Notum autem factũ* C
est per vniuersam Ioppen, & crediderunt multi in domino. Nam
vera suscitatio mortuorum, sola dei omnipotentis fit potesta
te. Vnde ob aliorum cõuersionem præsertim suscitata est fœ-
mina ista, & etiam propter consolationem fideliũm vidua-
rum: alioquin tam sanctæ mulieri melius videretur non susci-
tari, quàm ad vitam hanc miseram reuocari: nisi fortè pro-
pter maius meritum eius. *Factum est autem vt dies multos mo-
raretur in Ioppe, apud Simonem quendam coriarium*, vel vt alij di
cunt curiarium. Vel quia coria parauit, aut curialis fuit. Ali-
qui etiam sic vocantur sine proprietate per nomen signifi-
cata. Porrò (secundum Bedam) per Tabitham hanc seu Da-
mulam vel Capream, intelliguntur animæ virtutum studio

D alitæ, quamuis hominum æstimatione viles. Damula quippe & Caprea animalia sunt in natura simillima, sed magnitudine differentia: quæ in sublimibus montibus habitant, & de lõginquo omnes qui veniũt vidẽt. Vnde ab acumine visus Græcè dorcades appellentur. Sic sancti meritis operum in excelsis habitantes, mentis contemplatione supernis intendunt, ibique summa semper & cauta circunspectione, inuigilant, & quid futurum sit, eisve accidere queat, vigilanter perpendũt. Huiusmodi animarum si quæ per fragilitatem, aut ignorantiam lapsa fuerit in peccatum, continuò à viris perfectis ad vitam gratiæ reducitur.

¶Elucidatio. Cap. X. *Vir autem quidam erat in Cæsarea nomine Cornelius.*

E ARTICVLVS DECIMVS.

Ostenso quemadmodũ inter Iudæos prædicata sit fides Christiana, nũc declaratur qualiter inter Gentiles cœperit publicari. *Vir autẽ quidã erat in Cæsarea nomine Cornelius.* Tres famosæ vrbes fuerũt, nomine Cæsarea, quæ in sacris literis memorantur. Vna est, Cæsarea vrbs Palestinæ in littore maris sita, quę olim Pyrgos, id est, turris Stratonis vocabatur quam Herodes maior nobilius extruens, in honore Cæsaris Augusti, scilicet, Octauiani, nominauit Cæsaream, in qua habitauit iste Cornelius, Alia appellatur Cæsarea Philippi, ad radices montis Libani sita, vbi Iordanis oriens habet duos fontes, vnum nomine Ior, alium nomine Dan, quam Philippus

Hierony. Mat.16.

F præfati Herodis filius, in honore Tyberij Cæsaris Cæsaream cognominauit. Tertia quoque extat Cæsarea, estque metropolis Cappadociæ, de qua infrà habetur. Hic ergo prælectus beatissimúsque Cornelius, mente & corpore fortis, in corporalium ac spiritualium armorũ exercitiis strenuus fuit. *Centurio*, id est, centũ sub se milites habens. *Cohortis quæ dicitur Italica*, quia milites isti cum ipso fuerunt de Italia, imò sicut in Scholastica fertur historia. Cornelius missus fuit à Roma ciuitate metropolitana Italiæ. Romani etenim imperatores mittebant milites suos per diuersas ciuitates, ad custodiendas munitiones, terrásque Romanis subiectas tuendas.

Actu.15.

Mat.9.

Vir religiosus, id est, actibus religionis deditus: potéstque religio accipi siue pro latria, per quam summo Deo debitus cultus

cultus impenditur, siue pro pietate, tam illa quæ est donum, A
quàm illa quæ est virtus moralis, & misericordia nũcupatur.
Operibus siquidem pietatis & misericordiæ fuit valde intentus. *Et timens deum*, non timore purè seruili, sed casto & reuerẽtiali. Timor autem seruilis, est fuga, abominatio seu detestatio mali pœnę, qui in se nec virtuosus est nec meritorius: timor verò castus seu filialis est fuga & detestatio mali culpæ quo dei offensam timemus. Porrò timor initialis aliquid habet de vtroque. *Cum omni domo*, id est, familia *Sua*, ita quod cuncti domestici eius fuerũt timorati, ad quòd ipse verbis & exemplis eos induxit, quod & omnes patresfamiliâs assequi debent, suam ad virtutes dirigendo familiam, eámque de vitiis increpando, & per hoc quasi episcopale officiũ in suis domibus exercendo. *Faciens eleemosynas multas plebi*, omnibus B
scilicet indigẽtibus atque petentibus, sine personarum acceptione. *Et deprecans deum semper* omni scilicet tempore opportuno. Orauítque deum, præsertim, vt eum in viam salutis dirigeret. Vnde secũdum doctores quicunque facit quòd in se est, gratiam & illuminationẽ à deo consequitur: ita quòd si quis pugnans seu infidelis ex naturali ratione se ad primũ principiũ erigat, ipsúmque roget vt dirigat se in viam salutis quatenus caueat à peccatis, deus sibi de necessariis ad salutem misericorditer prouidebit, reuelando ei per angelum seu doctorem quemcunque de fide catholica quãtum requiritur ad salutem. Hinc secũdum diuinum Dionysium multi Gentiliũ legem Mosi nõ habentes per angelos ad deum reducti sunt, & edocti. *Is vidit*, oculo corporali. *In visu* exteriori. *Manifestè* in plena vigilia, non in somno nec in imaginaria visione. *Quasi hora diei nona angelum dei introeuntem ad se, & dicentem sibi, Corneli. At ille intuens in eum, timore correptus dixit:* Certum quòd angelus in forma humana apparens voce magnifica & tubali loquutus est, atque cum splendore præclaro apparuit. Hinc admiratione & naturali timore impletus fuit Cornelius. Non enim tam venerandam, mirabilémque personam antè prospexit. Hinc dixit ad eum. *Quis es domine?* quasi dicat. Maior homine esse videris. *Dixit autem illi angelus. Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu domini*, id est, deo acceptæ sunt, & misericorditer ab eo consideratæ: idcirco me misit ad te, qui & tua virtuosa conuersatione, angelica visitatione dignus effectus es.

Canon attendendus

C

D Angelus ad verba Cornelij nō legitur respondisse, sed de sua salute eū instruxit, vt doceamur vtilia & viciniora saluti, nō curiosa siue superflua sciscitari, quamuis interrogatio Corne-
Hebr.6. lij non fuerit inordinata. Simili modo in veteri testamento
Gene. 22. quærenti sancto Iacob ab angelo quo nomine vocaretur,
Iudith. 13. non datur respōsio, nec Manuæ patri Sampsonis, quemadmodum etiā hoc loco orationes Cornelij leguntur corā domino ascendisse, & angelus missus ad eum. Itaque etiam scriptū
Tob.5. est de orationibus Tobię & Saræ, destinationéque Raphaë-
Hebr.11. lis ad eos. Insuper de Cornelio dicunt doctores, quod ante apparitionem hanc habuit fidem quę est virtus theologica, sine qua impossibile est placere deo, habuítque fidem formatam seu charitate ornatam, habuit demum de Christo fidem sal-
E tem implicitam & indistinctam, secundum Thom. in 2.2 credidit enim deum habere prouidentiam vniuersorum, & esse hominum saluatorem secundum modum sibi notū, & in sanctis patribus reuelatum. In Scholast. tamen historia dicitur, quòd fidem incarnationis habuerit, sed de tempore fuit incertus, ignorans an iam esset incarnatus, an adhuc incarnan-
Gregorius dus. Beda quoque hoc loco allegat Gregorij verba dicentis. Non virtutibus ad fidē, sed fide pertingitur ad virtutes. Cornelius enim cuius orationes ante baptismum angelo teste laudatæ sunt, nō operibus ad fidē, sed fide ad opera venit. Sciebat igitur creatorem omnium deum, sed quòd eius omnipotens filius incarnatus esset, ignorauit. Bona autem operatione promeruit, vt deū perfectè cognosceret, & de vnigenito eius incarnationis mysterium crederet, quatenus ad sacramē-
F tum baptismatis perueniret. Per fidem ergo peruenit ad opera, sed per opera solidatus est in fide. ¶ Postremò sunt qui dicunt angelum, qui Cornelio apparuit, fuisse illum qui custodiæ Cornelij fuerat deputatus. *Et nunc mitte viros in Ioppen, & accersi* per illos, *Simonem qui cognominatur Petrus.* Pri-
Mat.18. mò enim appellatus Simon, postea Petrus à Christo. *Hic di-*
Ioan.1. *cet tibi, quid te oporteat facere*, quæ à Deo sunt, ordinata sunt.
Rom.13. Ideo diuina ordinatione superiores inferioribus auxiliantur ordine pulchro. *Hic hospitatur apud quendam coriarium, cuius est domus iuxta mare*, quod Syriæ Palestinæ quæ Iudæa
Hierony. dicitur, adiacet, vbi teste Hieronymo in littore vsque hodie mōstratur saxa, in quibus Andromeda religata. Persei quondam fuit liberata præsidio. *Et cum discessisset angelus qui lo-*

quebatur

quebatur illi, angel9 enim in corpore assumpto apparuit, quod A
sicut sua potestate formauit vt appareret in eo, sic idem illud dissoluit, nec amplius visus est. Et ex his Cornelius intellexit angelum esse qui sibi apparuit. *Vocauit duos domesticos suos, & militem metuentem deum ex his qui illi*, puta Cornelio *Parebant*, id est, ex subditis suis. Iam dictum fuit, quòd domestici Cornelij fuerant timorati, ideo non dicitur, quòd hi duo domestici timuerunt deum, sed de milite id dicitur quem vocauit, qui fortè extra domum Cornelij in propria domo, suis vixit stipendiis. *Quibus cum narrasset omnia*, audita, visa nũc scripta tanquam sibi charioribus, familiarioribus ac melioribus inter plures. *Misit illos in Ioppen*, *Postera autem die*, videlicet, immediatè sequente. *Iter illis facientibus & appropinquantibus* B
ciuitati, Ioppe. *Ascendit Petrus in superiora*, domus. *Vt oraret*, in solario, vel cœnaculo, tanquam in loco secretiori, & ad contemplationem congruentiori: sicut & Christus ascendit Lucæ. 9
in montem orare. Aliqui etiã solent in loco altiori orare deuotius. *Circa horam sextam*, quæ est hora refectionis, ante quam volebat oratione se munire, dans nobis exemplum similiter faciendi, vt simus in comestione circunspectiores ne grauentur corda nostra vel crapula vel ebrietate, *Et cum esuriret, voluit gustare*, id est, parcè & modestè comedere. Quod Lucæ. 12
est contra eos qui instar canis famelici effundunt se super cibum. *Parantibus autem*, cibum *Illis*, qui erant in suo hospitio. *Cecidit super eum mentis excessus*, id est, tanta eleua- C
tio mentis ad aliquod mysticum contemplandum, quod deo operãte passus est alienationem ab vsu sensuum exteriorum.

Et vidit cælum apertum, quia in visione imaginaria aperiri videbatur: ad innuendum quòd à domino cœlis præsidenti aliquid speciale fieret circa Petrum, quemadmodum Ezechiel scribit cœlos apertos, in visione ei ostensa. *Et descen-* Ezech. 1
dens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis, id est, angulis *Submitti de cælo in terram*, fortè per funes in angulis alligatos. *In quo erant omnia quadrupedia & serpentia terræ, & volatilia cæli.* Erant autem ibi non realiter sed imaginariè, per similitudines rerum repræsentatiuas. Per vas ma- Leui. 11.
gnum designatur ecclesia. Per animalia verò illa secundum legem immunda, Gentiles, quos spernebant Iudæi nec vescebantur cum eis. Specialiter per quadrupedia quæ terris adhærent, auari, per serpentes dolosi & virulenti, per

D volatilia autem elati. *Et facta est vox ad eum dicens.* Vocem hanc angelus formauit in interiori sensu Petri, qui angelus totam visionem hanc ministerialiter exhibebat, formando species rerum istarum in vi imaginatiua Apostoli. *Surge Petre, occide & manduca.* Quod Petrus corporaliter intelligendum putans respondit, vt subditur. *Absit domine, quia nunquã manducaui omne commune & immundum,* id est, cibos lege prohibitos nunquam accepi, in quo etiam constat magna iustitia beatissimi viri, qui antequam Christo adhęreret cęremonialia legis tam diligenter impleuit, nec dubium quin in obseruantiis præceptorum maiorum diligentiam adhibuerit ampliorem. Porrò secundum morem Iudæorum loquutus est Petrus, qui cibos lege prohibitos vocabant immundos, itémque commu-
E nes, quia à Gentibus communiter edebantur. Præinducta autem angeli verba spiritaliter sunt intelligenda: vt sit sensus, Occide, id est, vitia in Gentibus perime, & manduca, id est, Christo atque ecclesiæ eas incorpora, quemadmodum in substantiam aliti vertitur cibus. Hinc sequitur. *Et vox iterum secundò,* ait *Ad eum: Quod deus purificauit, tu commune ne dixeris,* id est, Gẽtes à Deo electas ac prædestinatas, Christíque sanguine liberatas, & iam in Dei præsciẽtia purificatas, & Christi passione ablutas, per præfata immunda atque communia animalia designatas, non æstimes contemnendas, neque vitandas, sed confidenter vade ad eas. Potest quoque de cibis aliquibus le-
F ge prohibitis accipi, quorum vsus in nouo testamento est lici-
1. Tim.2. tus. Nam cęremonialia legis in Christi passione finem sortita
Galat.3 sunt, nec postea obligant, vt infrà dicetur. *Hoc autem factum*
1.Pet.2. *est per ter,* id est, tribus vicibus visio ista fuit Petro exhibita ad confirmationem maiorem, & ad innuendum, quòd ad superbeatissimæ Trinitatis fidem & cultum Gẽtes essent mox conuertendæ, in eiúsque nomine baptizandæ. *Et statim receptum est vas in cœlum,* secundum imaginariam apparitioné, per quod insinuatum est, quòd ecclesia Gentium in regnum introducenda esset cœlorum. *Et dum intra se hæsitaret Petrus, quidnam esset visio quam vidisset,* id est, quid significaret, in hac enim visione spiritussanctus Petrum non docuit subitò & per seipsum completè, sed pedetentim & partim per homines, quia ad conseruandam mentis humanę humilitatem, spiritus sanctus quandoque ex parte animũ tangit, & ex parte non tangit. *Ecce viri missi à Cornelio, steterunt ad ianuam. Et interrogabant, si Simon*

Petrus

Petrus illic haberet hoſpitium. *Petro autem*, ad ſe reuerſo & *cogitante de viſione*, præfata, quæ eſſet intelligentia eius. *Dixit ſpiritus ei*, loquutione interna, videlicet ſpiritus ſanctus ſeu angelus. *Ecce tres viri quærunt te. Surge itaque*, ab oratione & meditatione, *Et deſcende*, de iſto cœnaculo, ſeu contemplationis excelſo. *Et vade cum eis*, ad prædicandum & communicandũ gentibus. *Nihil dubitans*, quin bene agas in hoc. *Quia ego miſi illos*, id eſt, mitti feci à Cornelio. Interdum ergo dum ratio & charitas poſtulãt, ab actibus vitę cõtemplatiuæ ceſſandum, atque ad opera vitæ actiuæ eſt egrediendum. Virtutes etenim ſibi inuicem cedunt, quãuis ſe inuicem nequaquam impediãt. A

Deſcendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego ſum quem quæritis. Quæ cauſa eſt propter quam veniſtis? adhuc non videtur Petrus plenè ſignificationem viſionis ſibi oſtenſæ nouiſſe. *Qui dixerunt, Cornelius Centurio vir iuſtus & timens deum, & teſtimonium habens*, virtutum *Ab vniuerſa gente Iudæorum*. Charus enim acceptus & placitus fuit Deo atque hominibus, tãta fuit pietate & gratia decoratus. *Reſponſum accepit ab angelo ſancto accerſiri te in domum ſuam, & audire verba abs te*, id eſt, ſalutis cõſilium & doctrinam. Quibus auditis Petrus ſignificationem viſionis cœpit aduertere, quòd ſcilicet, per animalia illa immunda deſignarentur gentiles, & quòd illis communicare deberet. Ideo ſubditur. *Introducens ergo eos, recepit hoſpitio*, in quo & ipſe manebat: manſerúntque apud eum illa nocte, & de tam gratioſo rumore atque negotio gauiſi ſunt omnes qui aderant vehementer. *Sequenti autem die ſurgens, profectus eſt cum illis, & quidam ex fratribus*, ſcilicet Chriſtianis ex Iudaiſmo conuerſis. *Comitati ſunt eum*, id eſt, ſimul profecti, qui fuerunt numero ſex, in teſtimonium veritatis, & ob reuerentiam Petri. *Altera autem die introiuit Cæſaream*, Paleſtinę, in qua morabatur Cornelius. *Cornelius verò expectabat illos*, cũ ingenti affectu videndi virum tam ſanctum, & audiendi verba Dei per ipſum, obtinendíque gratiam ſibi & ſuis, de quibus ſubiungitur. *Conuocatis cognatis ſuis, & neceſſariis amicis*, quos omnes ſpiritualiter diligens ſecum Dei gratiam conſequi & ſalutem optauit. Neceſſarij autem amici vocantur, vel qui iure affinitatis coniuncti ſunt, quòd nulla inter eos ceſſatio, id eſt, ſeparatio ſit: vel qui amicum in articulo neceſſitatis non deſerunt. Vnde in Eccleſiaſtico habetur: Si poſſides amicum, in tentatione poſſide eum, & ne facilè credas ei teipſum. Eſt

(Margin letters: B beside "Qui dixerunt"; C beside "mo conuerſis")

D enim amicus secundum tempus suum,& non permanet in die tribulationis. Amicus,si permanserit fixus,erit tibi coæqualis.

Et factum est cum introisset Petrus, forsitan primam portam seu atrium domus Cornelij. *Obuius ei venit Cornelius*, ob tanti aduentantis honorem. Ex dilectione autem, & humilitate hoc fecit Cornelius,quemadmodum Martha occurrit Christo. Itaque doctori obuiauit auditor, vt corde intento verba eius casto susciperet pectore,iuxta illud Ecclesiastici: Auris bo-
Eccle. 6. na cum omni concupiscentia audit sapientiam. *Et procidens ad pedes eius adorauit eum*,id est,reuerentiam duliæ ei tanquam excellenti personæ spiritalíque patri exhibuit, gestu corporis mentis deuotionem reuerentiámque protestans. In quo ma-
Eccle. 3 gna illustris viri commendatur humilitas. *Petrus verò eleua-*
E *uit eum dicens: Surge,ego ipse homo sum*, tibi similis in natura,idcirco in honorando me,moderamen obserua, cum purus sim homo. *Et loquens cum illo* puta Cornelio *Inuenit*,in domo eius. *Multos qui conuenerant*,causa audiendi verbum salutis.

Dixitque ad illos, Vos scitis qnomodo abominatum sit viro Iudæo, id est,quàm multum abominentur Iudæi, *Coniungi aut accedere ad alienigenam*,id est,Gentilibus, communicando cum eis
Roma. 1 in victu. *Sed mihi ostendit deus*, in præfata visione, *Neminem communem aut immundum dicere hominem*, id est,nullum hominem quanuis Gentilem, esse spernendum aut vitandum seu repellendum à communione fidelium, dummodò velit conuerti. Vel secundum quod homo est,& purificatus in præscientia Dei, aut liberatus sanguine Christi. *Propter quod sine dubio*, tanquam certus de bonitate itineris. *Veni accersitus. In-*
F *terrogo ergo,quam ob causam accersistis me? Et Cornelius ait, A nudiúsquarta die vsque in hanc horam*, id est, quarta die ante hanc horam qua interrogas ista. *Orans eram in domo mea*, dic enim qua orauit & angelum vidit, misit tres viros, qui secundo die venerunt in Ioppen, & tertio redire cœperunt, quartóque die venerunt Cæsaream. *Et ecce vir*, scilicet angelus in forma viri. *Stetit ante me in veste candida, & ait: Exaudita est oratio tua, & cætera. Nunc ergo omnes nos assumus in conspectu tuo audire omnia quæcunque præcepta sunt tibi à domino*, id est, parati audire & obedire. *Aperiens autem Petrus os suum, dixit, In veritate comperi*, id est, verè & experimentaliter nunc cognoui. *Quia non est personarum acceptor deus*, id est, non vnum magis quàm alium approbat aut reprobat, nisi

nisi ex causa iusta: nec inter Iudæos & Gentiles discernit, A
quantum ad consequendam salutem, dummodo se disponát.
Propter quod ait Apostolus ad Romanos: An Iudæorum
deus tantum? Nónne & Gentium? Et alibi: Omnes homines vult saluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. In *Roma.2.*
Sapiétiæ quoque libro legitur, Nec enim est alius deus quàm *1.Timo.1.*
tu, cui cura est de omnibus. Et secundo Paralipomenon, *Sapien.2*
Non est apud dominum deum nostrum iniquitas, nec per- *2.Para.19.*
sonarum acceptio, neque acceptio munerum. ¶Sed videtur oppositum, quia duorum hominum vnius conditionis atque in omnibus parium, deus vnum misericorditer accipit, alterum iustè relinquit. Est respondendum, quòd personarum acceptio opponitur iustitiæ distributiuæ, quæ diuersis personis tribuit secundum dignitatem ipsarum & merita. Est itaque personarum acceptio, cum in eo cui a- B
liquid datur, non attenditur id propter quod id quod ei datur sit sibi proportionatum aut debitum: vt si prælatus det alicui beneficium, quia diues siue cognatus. Veruntamen duplex est datio: vna, quæ est actus iustitiæ, & circa hanc attenditur ac versatur personarum acceptio. Alia verò, quæ est actus liberalitatis, qua alicui gratis confertur quod ei non debetur: qualis est collatio donorum dei, qui nulli est obligatus, & circa huiusmodi non est personarum acceptio, quoniam vnusquisque potest propria dare, cui vult, & quantum vult. Hoc secundum Thomam dictum sit, quod in 2. 2. quæstione, 63. plenius continetur. *Sed in omni gente,* cuiuf- C
cunque sit nationis. *Qui timet eum,* timore casto & filiali, vel saltem initiali. *Et operatur iustitiam,* id est, actus iustitiæ quę est virtus infusa, propter debitum rectúmque finem, quod sine fide fieri nequit. *Acceptus est illi,* ita quòd est in statu salutis ac promerendi. Sola autem naturalis virtus, & cognitio Dei nemini sufficiunt ad salutem: sed ad supernaturalis finis seu fœlicitatis adeptionem, supernaturalia media exiguntur, vt media fini proportionentur. *Verbum misit deus filiis Israel,* nam pater verbum suum veraciter incarnatum misit Iudæis, ipso verbo id protestante: Non sum missus nisi ad oues *Matth.15.*
quæ perierunt domus Israël. Misit quoque verbum, id est, euágelicam doctrinam. *Annuncians pacem.* id est, humani generis reconciliationem cum deo. *Per Iesum Christum,* dei & hominum mediatorem, qui in quátum mediator, pacificauit nos

D Deo per sanguinem suum. Hinc ait Apostolus: Deus erat in
2. Cor.5 Christo mundum reconcilians sibi. Et Christus in propria persona hæc prædicauit, pacémque pectoris annunciauit & dedit: secundum quod ait: Pacem relinquo vobis, pacem meā
Ioan.4 do vobis. Et rursus: Venit filius hominis quærere, & saluum fa
Luca.19. cere quod perierat. *Hic est omnium deus*, quia verax deus, rex
Apoc.19. regum & dominus dominorum. Nempe vt deus, est dominus per propriam authoritatem, vt præsidens principalis: sed vt homo, omnibus præsidet vt instrumentalis. *Vos scitis quòd factum est verbum per vniuersam Iudæam*, id est, prædicationem Iesu ibidem esse disseminatam. Miracula etenim Christi fecerunt eum in locis vicinis hinc inde famosum. *Incipiens enim*, E Iesus prædicationem suam. *A Galilæa*, sicut in passione Iu-
Luca.23 dæi dixerunt: Commouet populum, docens per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa vsque huc. *Post baptismum quod prædicauit Ioannes Iesum à Nazareth*, Ioannes enim baptista populum baptizando insinuauit eis Christum venisse, dicen-
Ioan.1 do: Medius vestrûm stetit, quem vos nescitis. Vel sic, incipiens Iesus publicè prædicare post baptismū quo fuit à Ioanne baptizatus. Scitis inquam quòd prædicauit Ioannes Iesum, tanquam eius præcursor. Prædicauit autem Ioannes baptista.

Quomodo vnxit eum, scilicet Iesum secundum naturam assumptam. *Deus*, pater seu trinitas. *Spiritu sancto & virtute*, id est, plenitudine gratiæ & sanctitatis, seu potestate in miraculis peragendis. Nam & spiritus sanctus Christum, vt hominem vnxit & misit: iuxta illud in Esaia: Et nunc dominus misit me,
Psa.48 & spiritus eius. Hinc de Christo dixit baptista. Non ad men-
Ioan.3 F suram dat deus spiritum, scilicet homini Christo: nam gratia eius quodammodo infinita consistit. Hæc vnctio spiritalis & inuisibilis data est animæ Christi in ipso suæ creationis pri-
Baruch.3. mordio, quo simul cum carne vnita est verbo totius gratiæ fonti æterno. *Qui pertransiit*, inter homines, conuersando, ambulando, & prædicando. *Benefaciendo*, id est, multa bene-
Luca.6.7 ficia dando hominibus. *Et sanando omnes oppressos à diabolo*,
Marc.16. multos quippe obsessos curauit. Spiritaliter quoque dæmonibus plenos, conuertit ad deum: sicut de Maria Magdalena eiecit septem dæmonia. Imò quantum in ipso fuit, sua benedicta passione vniuersos peccatores saluauit. Quicunque autem in mortali iacet peccato, à dæmonibus est oppressus, prostratus, victus, & excæcatus. Verùm quòd ait, omnes oppressos, accipi potest

pi potest de generibus singulorum potius, quàm de singulis A
generum. *Quoniam deus erat cum illo*, scilicet pater cum filio,
quemadmodum in Euangelio loquitur: Non sum solus, sed
ego & qui misit me pater. Veruntamen coniunctionem hanc *Ioan.8.*
quoniam, bene pẽsando, intelligẽdũ est, quòd deus erat cum
Christo secundum naturam humanam, illa nãque habuit effi
caciam sic agendi ex assistentia dei: sicque intelligi etiam po
test, quòd deus scilicet verbum æternum: erat cum illo, id est,
cum Iesu, quo ad suam humanitatem, per hypostaticam vnio
nem, quanuis expositio illa non sit propria secundum Bedã,
ne Christi personam geminare videamur. *Et nos sumus testes
omnium*, mirabilium. *Quæ fecit in regione Iudæorum & in Hie* B
*rusalem: quem occiderunt suspendentes in ligno. Quem deus suscita-
uit tertia die.* Ista iam sæpe exposita sunt. *Et dedit eum manifestũ
fieri*, post resurrectionem. *Non omni populo*, immediatè, imò
nec omnibus absolutè. *Sed testibus præordinatis à deo, nobis qui
manducauimus & bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.*

Hoc enim opus ordinatissimus æternæ sapientiæ dei
processus, vt supernaturalia non omnibus immediatè reuelẽ-
tur: sed primò quibusdam electis atque maioribus, & per illos
cæteris. Quod & in hierarchiis obseruatur angelicis, in quib⁹
illuminationes diuinæ à superioribus deueniunt ad inferio-
res per medios angelicos spiritus, vt diuinus Dionysius edo *Diony.*
cet. Prærerea aduertendum, quòd Petrus ait: Nobis qui man
ducauimus & bibimus, &c. Nã licet in euãgelio legatur Chri *Luc.14.*
stus cum discipulis post resurrectionem manducasse, nõ tamẽ
ibidem exprimitur cum eis bibisse, sed ex his verbis id scitur.
Et præcepit nobis prædicare populo, & testificari quia ipse est, qui cõ C
stitutus est à deo, patre secũdum naturam humanam. *Iudex vi
uorum ac mortuorum*, id est, vniuersorum qui vel ante finẽ mũ
di erunt defuncti, vel circa finem mundi inuenientur, & in
igne conflagrationis morituri dicuntur. Vel per viuos intelli
guntur electi, qui viuunt per gratiam: per mortuos reprobi,
qui mortui sunt per culpam. Porrò in iudicio duo considerã
tur. Primum est authoritas iudicandi, & illa tribus personis
communis & vna est. Secũdum est iudicij exequutio seu pro
latio sententiæ, quæ cõpetit Christo secundum naturã huma
nam, quam & sua humiliatione ac passione promeruit. Pro-
pter quod ait: Potestatem dedit ei & iudicium facere, quia fi- *Ioan.5.*
lius hominis est. Itemque: Neque enim pater iudicat quen- *Ibidem.*

D quam, sed iudicium omne dedit filio. *Huic* scilicet Christo. *Omnes prophetæ testimonium perhibent*, vt domino serui. *Remissionem peccatorũ accipere per nomen eius*, id est per inuocationem & fidem ipsius. *Omnes qui credũt in eum*, qui scilicet, fide & charitate Christo incorporantur. Prophetæ enim concorditer loquuntur de Christo, tanquam de omnium saluatore, ita quòd credentes per gratiam eius iustificantur. *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit*, id est, subitò venit, seu repentè descendit. *Spiritus sanctus*, non per suá incircũscriptá incõmutabiléque substantiam, sed per pietatis suæ effectus & gratiæ dona. *Super omnes qui audiebãt verbũ*, videlicet, super

F Corneliũ, & suos, quib⁹ prædicatio ista fiebat. Descẽdit autẽ spiritus sanctus in signo visibili, siue sensibili: sed an in igneis linguis, an in alia specie, incertum est, vt Scholastica ait historia. *Et obstupuerũt ex circũcisione fideles*, id est, ex Iudaismo conuersi. *Qui venerant cum Petro, quia & in nationes*, id est, in Gẽtiles, *Gratia spiritu sancti effusa est*, cum abundantia tanta. Iudæi equidem consueuerant Gẽtiles pro nihilo reputare, nec simile huic rei vnquam fuerat factum. Ideo de effectu tã magno atque insolito, præ admirationis magnitudine velut stupidi reddebantur. Fuit enim reuera grande miraculũ

Act. 2. & maxima pietas dei. *Audiebãt enim illos loquentes linguis*, diuersis, sicut apostoli loquebantur in die Pentecostes. *Et magnificantes deum*, gratias deuotissimè referẽdo, eiusque bonitatem & beneficia totis præcordiis attollendo. *Tunc respon-*

E *dit Petrus: Nunquid aquam prohibere quis potest, vt non baptizẽ-*

Roma. 8 *tur hi qui spiritum sanctum acceperũt, sicut & nos?* Apostoli scilicet cũ signo sensibili, & dono linguarũ, quanuis nõ in tanta plenitudine sicut apostoli, qui primitias spiritus acceperunt.

Et iussit eos baptizari in nomine Iesu Christi. De hac forma baptismi, & quare in ea dabatur baptismus in primitiua ecclesia, dictum est suprà. Apostoli autem consueuerunt per discipulos suos baptizare conuersos, & ipsi verbo prædicationis in-

Act. 2 sistebant, secundum ꝙ Paul. testatur: Non misit me Christus

1. Cor. 2 baptizare sed prędicare. Interdum tamen aliquos baptizabãt

Tunc rogauerunt eum, scilicet Petrum. *Vt maneret apud eos aliquot diebus*, pro eorum cõsolatione, & pleniore instructione, & presertim ex dilectione quã ad tam fœlicem & gloriosum conceperunt magistrum, patrem atque Apostolum: nec dubium quin eis consensit.

Declara-

Declaratio Cap. XI. *Audierunt autem apostoli,* A

ARTICVLVS VNDECIMVS

VID ex prima illa Gẽtilium cõuersione sequu tum sit subditur. *Audierunt autem apostoli qui erãt in Iudæa*, vbi prædicabãt hinc inde. *Et fratres*, id est, cæteri discipuli. *Quia & gentes*, videlicet Cornelius cum suis, *Receperunt verbum dei. Cum autem ascendisset petrus Hierosolymam*, à Cæsarea rediẽs. *Disceptabant aduersus illum qui erãt ex circuncisione.* id est, ex Iudaismo conuersi, *Dicentes: Quare introisti ad viros præputiũ habẽtes, & manducasti cum illis?* quasi dicant, in hoc contra legem fecisti. *Incipiẽs autem Petrus, exponebat illis per ordinem*, id est, cur hoc fecisset eis ordinatè exposuit, seque excusando reuelauit eis qualem habuisset visionem in Ioppe. Per quam deus sibi monstrauit vt faceret ita, & quòd angelus idipsum admonuisset. Litera autem plana est & præcedenti capitulo habita atq; exposita vsque ad id. *Recordatus sum autem uerbi domini, sicut dicebat. Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto.* Hoc suprà legitur Christus dixisse apostolis. quod expositum est ibidem, & in præfatis gentilibus conuersis impletum, iuxta expositionem ibi introductam. *Si*, pro quia. *Ergo eandem gratiã dedit illis*, puta Cornelio & sibi adiunctis. *Sicut & nobis, qui credimus in dominum Iesum Christum*, vtrisque enim contulit deus dona gratiæ gratum facientis & gratis datæ: tamen vt dictum est, Apostoli in ampliore plenitudine perfectiorique gradu sortiti sunt eam. *Ego quis eram, quî possem prohibere deum?* à gentiliũ horum visitatione? Quasi dicat, Hoc paruitatis meę non fuit, quin potius charitas id requirit, vt de illorum gratia gratularer. *His auditis tacuerunt, & glorificauerunt deum*, id est, gloriosum, mirabilem, liberalẽ, liberrimum esse in operibus suis professi sunt. *Dicentes: Ergo & pœnitentiam*, id est, gratiam, locum, tempus pœnitendi *Dedit deus Gẽtibus*, quas tam diu in suis reliquit erroribus. *Ad uitam*, gratiæ obtinendam in seculo isto, vitãque gloriæ in futuro. Recitatis gestis quorundam præcipuorum fidelium, scilicet apostolorum & diaconorum, prosequitur quædam de factis inferiorum discipulorum. *Et illi quidem*, discipuli. *Qui dispersi fuerant*, de Hierusalem. *A tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano*, à Iudæis lapidato, quã isti

Matt. 10

Act. 10.

B

Act. 1.

C

Act. 7

D deo imperante fugerunt. *Perambulauerunt vsque ad Phœnicem* occidentalem, videlicet quandam prouinciam Syriæ, *Et Cyprum,* insulam in Carpathio mari, ab ortu Ciliciæ, occasu verò Syriæ obiectam. *Et Antiochiam,* Epidaphnem, *Nemini loquentes verbum dei, nisi solis Iudæis,* quibus primò annunciandum fuit Euangelium Christi, postea autem prædicauerunt & Gẽtibus, agnito ꝙ Petrus conuertisset gentiles. *Erãt autem quidam ex ipsis viri Cyprii & Cyrenæi,* id est, de Cypro, & Cyrene ciuitate sic dicta, quos aliqui putant fuisse, natio ne Gentiles, sed ad Christum conuersos, & primò ad Iudaismum, deinde ad Christum. Alij opinãtur, quòd nati fuerunt ex Iudæis, per loca illa dispersis. *Cùm autem introissent Antiochiam, loquebantur ad Gentes,* id est, Gẽtiles illic morantes, *Annuntiantes dominum Iesum,* esse mundi saluatorem.

E *Et erat manus* id est, auxilium, *Domini cum eis Multusque numerus credentium,* per prædicationem eorum. *Conuersus est ad dominum. Peruenit autem sermo ad aures ecclesiæ quæ erat Hierosolymis, super istis* negotiis & fidei incrementis. In Hierosolymitana nanque ecclesia antistes fuit tunc Iacobus, & Apostoli communiter ibi erant: idcirco discipuli intimauerunt eis profectum fidei in aliorum conuersione, *Et miserunt Barnabam vsque ad Antiochiam,* vt conuersos plenius informaret, confortaret, consolaretur, ac regeret. *Qui cum venisset & vidisset gratiam dei,* id est, virtuosam fidelium conuersa-

Mat.14. tionem & dona gratiarum in eis. *Gauisus est,* secundum quod

Coloss.1. charitas dei & proximi exigit, vt de dei veneratione, & proxi

F morum salute quilibet glorietur. *Et hortabatur omnes in proposito cordis permanere in domino,* vt essent in bono cœpto stabiles. Qui enim perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Hinc ad Colos. monet Apostolus: Stabiles estote & immobiles, abundantes in opere domini semper, sciẽtes quòd labor vester non est inanis in domino. Inconstantia etenim mentis magna est imperfectio, muliebreque vitium, imò & quædam fatuitas. Stultus enim mutatur vt luna. Propterea scriptum

Eccle.27. est: Esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui. *Quia*

Eccle.5. *erat vir bonus,* moraliter, imò heroicus & perfectus, ideo subditur, *Et plenus spiritu sancto,* id est, donis virtutibusque infusis. *Et fide,* ita quòd habuit fidem secundum statum perfectum: vtpote cum rationibus credendorum, & purificatæ mentis intelligentia. Vnde fides hîc accipi potest, non vt est

virtus

virtus, sed fructus, videlicet, eminens quędam fidei certitudo. A
Sic quippe inter fructus spiritus ab Apostolo computatur.

Et apposita, id est, mente applicata seu conuersa, *Est turba multa domino*, in Antiochia per Barnabæ prædicationē, præter eos, de quorum conuersione prædictum est, *Profectus est autem* Barnabas *Tharsum, vt quæreret Saulum.* Ad hāc enim vrbem vt patuit, Paulus à Hierosolymis venit, quem Barnabas inquisiuit, vt eius fultus auxilio plures cōuerteret, & conuersos efficaciter gubernaret. *Quem cū inuenisset, perduxit Antiochiam. Et annum totum*, id est, per integrum annū, *Conuersati sunt in ecclesia*, id est, inter fideles. *Et docuerunt turbam multam, ita vt cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani*, id est, conuersi ad Christum, qui primò generali nomine dicebantur discipuli, ibidem propter eorum multitudinem, cœperunt Christiani à Christo capite suo atque magistro vocari, túncque impletum est illud Esaiæ: Seruos suos vocabit dominus nomine alio, in quo qui benedictus est super terram, benedicetur in deo, amē. Hîc tamē non dicitur, an nominatio ista sit instituta à fidelibus ex Iudaismo conuersis, vel ex gentilitate credētibus, an fortè ab infidelibus, qui nouam sectā consurgere & augeri mirantes, à Christo domino suo eos appellauerunt Christianos. In scholastica verò historia dicitur, ꝙ à gentilibus cōuersis prodierit institutio appellationis istius, quibus visum est sequaces Christi, Christianos debere vocari. Quemadmodum in sectis philosophorum discipuli à magistris nomen speciale accipiunt, vt à Platone, Platonici. *In his autem diebus superuenerunt à Hierosolymis prophetæ Antiochiam.* In primitiua nempe ecclesia multi spiritu fulserunt prophetico, sicut suprà ex verbis Iohelis fuerat allegatum. In diebus illis, super seruos meos, & ancillas meas effundā de spiritu meo, & prophetabunt. *Surgens autem vnus ex eis nomine Agabus*, qui propter tam sancti conuentus reuerentiam humiliter assurrexit, stánsq; loquutus est. *Significabat per spiritum*, id est, per reuelationem spiritus sancti prædixit, *Famem magnam futuram in vniuerso orbe, quæ facta est sub Claudio*, imperatore, scilicet quarto anno imperij eius, & fuit hæc fames præcipuè in Iudæis, vt fertur in Ecclesiastica historia. *Discipuli autem*, existentes in Antiochia. *Prout quisque habebat*, vnusquisque iuxta suæ modulum facultatis. *Propofuerunt singuli*, non seorsum, sed omnes

Marginalia: *Act. 9.* — *Gal. 5.* — B — *Esa. 65.* — C — *Actu. 2.* — *Iohel. 2.*

D pariter. *In ministerium*, id est, ad vsus corporis necessarios. *Mittere*, victualia, seu precium ad emendum. *Habitantibus in Iudæa fratribus*, id est, Christianis ibidem, potissimè in Hierusalem commanentibus, qui tanquam inter cæteros perfectissimi Apostolicam vitam ducentes omnia sua in principio vendiderunt, & ante apostolorum pedes preciis positis in cō-
Act.4. muni vitam pauperem ducere sunt contenti. Postea verò ab infidelibus Iudæis fuerant spoliati qui aliquid adhuc habebant. Hinc Antiocheni fideles, & postea alij multi fecerunt collectas, quas suis temporibus miserunt præfatis. De qua re
1.Cor.16. in Epistolis Pauli multa leguntur. Fuítque iustum vt Gentiles facti participes spiritualium bonorum fidelium Iudæorum, de corporalibus suis substantiis recompensam facerent
E eis tempore necessitatis: quod & Paul. pro minimo reputans:
1.Cor.9. Si nos (inquit) vobis spiritalia seminauimus, magnū est si carnalia vestra metamus? *Quod & fecerūt*, bonum propositum effectui celeriter mancipantes, & malum inopiæ præuenientes. *Mittētes ad seniores*, qui in Ecclesia illa Hierusalem cæteris præfuerunt ac prouiderunt. *Per manus Barnabæ & Sauli*, qui erant nuncij fide dignissimi. Miserunt itaq;, & contulit
Tob.4. quilibet iuxta quod habuit, implētes illud Tobiæ: Quomo-
2.Cor.12. do potueris, ita esto misericors. Si multū tibi fuerit, abundanter tribue. Si autē exiguū etiā exiguum libēter impartiri stude. Itaque in articulo necessitatis etiam filij parentibus thesaurizare seu prouidere tenentur. Nec ista prouisio obuiat
Mat.6. verbo Christi dicentis: Nolite soliciti esse de crastino: siqui-
Luca.12. dem verbis illis immoderata cura, non ordinata prouidentia
F inhibetur. Nec tentandus est Deus, sed periculis humano modo quantum congruè fieri potest est occurrendum.

Expositio Cap. XII. *Eodem tempore misit.*

ARTICVLVS DVODECIMVS.

Act.11. Luc.2. Mar.6. Ioā.18. Act.25. Eodem tempore, de quo in fine præcedentis capituli dictū est, *Misit Herodes rex*, filius Aristoboli filij Herodis Ascalonitæ, cuius tēpore natus est Christus: qui Herodes etiā pater fuit Herodis Antipæ à quo Ioānes baptista occisus est, & Christus in passione illusus. Porrò Herodes de quo nunc fit sermo, interfector Iacobi Apostoli à Iosepho vocatur Agrippa. Habuítq; filium nomine Agrippam qui ei successit in re-

gno

gno, de quo infrà habetur, *Manus*, id est, virtutem sui exercitus. *Vt affligeret quosdam in ecclesia*, primitiua, id est, quosdam Christianos. *Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio*, id est, occidi fecit, ante dies azymorum. *Videns autem, quia placeret Iudæis*, incredulis occisio Iacobi, *Apposuit apprehendere & Petrum*. tanquam capitaneum Christianorum, vt amplius complaceret Iudæis. *Erant autem dies azymorum*, id est, paschalis festiuitatis, quando Iudæi septem diebus azymis panibus vescebantur, infra quos dies Iudæi non faciliter aliquem occiderunt. *Quem cum apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum.* Sicut centurio appellatur qui centum præest militibus, ita quaternio qui quatuor militibus præest. Sicque sub his quatuor quaternionibus erant sedecim milites, ac per hoc viginti simul fuerunt præter custodes carceris. Commisit enim tam multis custodiam Petri, ne aliqua arte effugeret, quia Herodes non ignorauit multa mirabilia facta fuisse à Petro, ideo cautè fecit eum seruari, sicut & Iudas de Iesu dixit Iudæis: Ducite eum cautè: ne, scilicet vestris è manibus elabatur. *Volens post pascha producere eum populo*, Iudæorum, vt occideretur ad voluntatem eorum. *Et Petrus quidem seruabatur in carcere, oratio autem fiebat sine inetrmißione ab ecclesia ad deum pro eo*, quia magis necessarius fuit ecclesiæ tanquam princeps Apostolorum, & eminentior in operibus miraculorum. *Cum autem producturus eum esset Herodes*, id est, populo præsentaturus ad mortem, *In ipsa nocte*, diem quo hoc facere voluit præcedente. *Erat Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus, & custodes ante ostium custodiebant carcerem.* Vnde constat eum sic custoditum, quòd humana via siue industria nequiuit effugere. *Et ecce angelus domini astitit, & lumen refulsit in habitaculo.* angelus enim cum splendido vultu apparens carcerem illustrauit, solus tamen Petrus lumen illud aspexit, miraculosè deo id peragente, ne & alij illud viderent. *Percussoque latere Petri, excitauit eum dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus eius.* angelo eas dissoluente. *Dixit autem angelus ad eum. Præcingere*, id est, cinge te. Vt enim Scholastica refert historia ex verbis Bedæ: Petrus deposuit cingulum suum propter molestiam carceris vt tunica circa pedes demissa temperaret frigus noctis. Quo datur exemplũ deuotis, quòd tempore cor-

A Exo. 12. B Mar. 14. C

D poralis molestiæ, atque angustiæ magnæ, liceat eis aliquid de propositi sui rigore laxare. Insuper secundum Cassianum, quoniam Helias & Petrus cingulis vsi leguntur, monachi in desertis cingulis vtebantur. *Et calcia te caligas tuas*, id est, calciamenta tua indue. Dicũt aliqui, ꝙ caliga genus sit calciamenti non habentis corium super pedem, quod quidam sandalium vocant. Nunc autem caliga in alia significatione accipi solet. *Et fecit sic. Et dixit illi: Circunda tibi vestimentũ tuũ, & sequere me. Et exiens* carcerem, *Sequebatur eum*, scilicet angelum. *Et nesciebat quia verum est*, id est, aliquid reale. *Quod per angelũ fiebat*, scilicet eductio eius de carcere. *Existimabat autem se visum videre*, id est, omnia ista putabat in imaginaria visione sibi monstrari, non realiter exhiberi. Ex quo apparet E ꝙ nõ plenariè vigilauit, sed imperfectè. Aliqui nanq; in somno surgunt & gradiuntur. *Trãseuntes autem primam ac secũdam custodiã*, id est, custodes per duo loca diuisos, seu duobus partitos ordinibus, ex omni enim parte adhibuerunt custodiam, ne aliqua industria Petrus euaderet. Custodes autem somno fuerunt oppressi, aut tali cæcitate percussi, quali serui regis Syriæ sub Heliſęo, aut alio simili modo diuina virtute detinebãtur, ne Petrum egredientem sentirent, aut prohiberent. (4. Reg. 1.) *Venerunt ad portam ferream*, quæ putatur fuisse in atrio carceris atque exterior. *Quæ ducit ad ciuitatem* Hierusalem. Ex quo elicitur, quòd carcer extra vrbem fuit, aut in exteriore eius parte. *Quæ vltro aperta est eis*, potestate diuina atque angelica. Nam & angelicis spiritibus materia corporalis obedit, quo ad motum localem. (4. Reg. 6.) *Et exeuntes*, per ferream portam. F *Processerunt vicum vnum*, vrbem intrando. *Et continuò discessit angelus ab eo*, repente disparens. *Et Petrus ad se reuersus*, id est, compos mentis effectus, & ratione plenariè vtens. *Dixit: Nunc scio verè*, & experimentaliter. *Quia misit dominus angelum suum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Iudæorum.* In omnibus vtitur Petrus stilo ornato & eleganti, & frequenter difficili, sempérque sententioso. *Considerãnsque* quomodo esset eductus, & vbi nunc esset, quóve diuerteret. *Venit ad domum Mariæ matris Ioannis qui cognominatus est Marcus*, fuitq; cõsobrinus Barnabæ, non Marcus Euangelista. *Vbi erant multi congregati*, mente & corpore, tanquam deuotissimi. *Et orantes* inter cætera pro Petri liberatione. *Pulsante autem eo, processit puel-*

la

la nomine Rhode. Et vt cognouit vocem Petri, præ gaudio non aperuit ianuam, cupiens fœminea festinatione lætum rumorem suis insinuare. *Sed intro currēs, nūciauit Petrum stare ante ianuā. At illi dixerunt: Insanis*, tanquam illusa & ratione priuata. Hoc dixerunt, attendendo ad naturalem rerum potentiam, per quam impossibile videbatur quod dicebatur. *Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dixerunt: Angelus eius est.* Ex hoc loco atque ex aliis multis probatur quemlibet hominem habere angelum sanctum custodem, qui etiā crebro apparent in specie eorum quibus sunt deputati. *Petrus autem perseuerabat pulsans*, more eorum qui educti clam de captiuitate, non libenter diu stant extra domum. *Cum autē aperuissent ostium, viderunt eum, & obstupuerunt*, viso tam miraculoso effectu, & causam nondū scientes. *Annuens autem eis manu, vt tacerent*, ne eorum strepitu & clamore gaudioso Petri præsentia perciperetur, & vt miraculum cū silentio modestè aduerterent, *Narrauit, quomodo dominus eduxisset eum de carcere*, per angelū. *Dixítque, Nunciate Iacobo*, scilicet Episcopo Christianorum in Hierusalem. *Et fratribus hæc*, vt sciant se exauditos, & deo gratias agant atque lætentur in domino. *Et egressus*, de Hierusalem eadem nocte. *Abiit in alium locum. Facta autem die*, quo Herodes decreuit Petrum producere populo. *Erat non parua turbatio inter milites quidnam factum esset de Petro*, quomodo abiisset. Timebant autem ne Herodes tali pœna eos afficeret, quali Petrum afficere cogitauit. *Herodes autem cum requisisset eum*, scilicet Petrum. *Et non inuenisset*, nā & portæ & ianuæ apertæ inuentæ fuerunt, vt creditur, cum hoc de porta ferrea aperta dicatur. *Inquisitione facta de custodibus*, id est, diligenter sciscitatus ab eis, quomodo Petrus euasisset, *Iussit eos adduci*, id est, carceri mancipari: vel duci (vt aliqui textus habent) id est, sibi præsentari ad puniendum eos de negligētia. Nō tamen nocuit eis postea vt decreuit, domino prouidēte, ne Petri ereptio fieret aliis mortis occasio. Herodes enim morte fuit præuentus, vt subditur. *Descendénsque à Iudæa in Cæsaream*, Palestinæ, secundum Bedam, *Ibi moratus est*, ad debellandū aduersarios suos. *Erat autem iratus Tyriis & Sydoniis. At illi vnanimes venerūt ad eū*, vt ei recōciliarentur quasi resistere nō valentes. *Et persuaso*, id est, informato. *Blasto qui erat super cubiculum regis*, id est, cubicularius eius. *Postulauerunt pacem*. per Blastum, qui loqueba-

D tur pro eis. *Eo quòd alerentur regiones eorum ab illo,* id est, de bonis terræ Hærodis, quia angustæ erant eorum prouinciæ, nec poterant tam vicini regis, Cæsaris charissimi, inimicitias ferre. *Statuto autem die,* id est, ab Herode præfixo ad loquendum Tyriis atque Sydoniis. *Herodes vestitus veste regali sedit pro tribunali,* ad ferendum sententiam. *Et concionabatur ad eos,* id est, blandis ornatis, egregiis verbis loquutus est eis. *Populus autem acclamauit* Herodi, *Dei voces & non hominis,* quas audiuimus, sunt. Et sic diuinis præconiis nō humanis eum laudabant, adscribentes ei diuinitatem quandam & laudem Deo solummodo debitam. *Confestim autem percussit eum angelus domini,* id est, intus plagauit grauissi-
E mo ventris dolore. *Eo quòd non dedisset honorem Deo:* præconia sibi blasphemanter adscripta spernendo, seque humiliando, & deo vero talia adscribēdo. *Et cōsumptus à vermibus,* qui intra eum oriebantur putrescentibus carnibus eius. *Expirauit,* infra quinque dies secundum Iosephum. *Verbum autem domini crescebat & multiplicabatur,* id est, Herode fidei persequutore occiso, Euangelica prædicatio circunquaque diffundebatur, & plurimi conuertebantur. *Barnabas autē & Paulus reuersi sunt* Antiochiam. *Ab Hierosolymis, expleto ministerio,* id est, allatis ibi eleemosynis seu collectis ab Antiochia missis, sicut in præcedenti capitulo est dictum. *Assumpto Ioanne, qui cognominatus est Marcus,* de quo iam dictum est.

¶Elucidatio. Cap. XIII. *Erant autem in ecclesia quæ erat Antiochiæ prophetæ & doctores.*

ARTICVLVS DECIMVSTERTIVS.

F

Rant autem in ecclesia, quæ erat Antiochiæ prophetæ & doctores. Quēadmodū scribit Apostolus, in primitiua ecclesia fuerunt diuersa dona gratiarum, officiorum & statuū, iuxta illud ad Corint. Quosdam posuit deus in ecclesia, primò
1.Cor.12. Apostolos, deinde prophetas, tertiò doctores. Itaq; prophetæ votati sunt, propter reuelationem futurorum. Doctores propter scripturarum interpretationem, populorum informationem, præteritorum enarrationē. Potest quoque ad eosdem referri. Nam quidam eorum prophetæ erant pariter & doctores. *In quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger,*

ad

ad distinctionem Simonis Petri. Et dictus est niger, vel à colore, si niger sumatur Latinè. Vel quasi ascendens à virtute scilicet in virtutem, si niger sit nomen Hebræum. Niger enim quandoque Hebræum est, & interpretatur ascendens. Veruntamen aliqui sortiti sunt huiusmodi nomina absque inexistentia proprietatis actionis seu qualitatis designatæ per ipsum, imò aliqui à contrario sensu nomina sortiuntur. *Et Lucius Cyrenensis*, à Cyrene ciuitate sic appellatus. *Et Manahem, qui erat Herodis tetrarchæ*, qui vocatus est Herodes Antipas, quem Christus nominat vulpem, & decollauit Ioannem. A Matth.13 Mar.6

Collactaneus, id est, eodem cum eo lacte educatus. *Et Saulus. Ministrantibus autem illis domino*, in actibus virtuosis, in obseruantiis præceptorum & consiliorum, in conuersione aliorum. *Et ieiunantibus*, vt caro per omnia castigaretur, atque in seruitutem spiritus redigeretur, ménsque in spiritalibus ditaretur, & ad cõtemplanda erigeretur superna. Quanta nempe sit virtus ieiunij liquet ex eo, quòd de durissimo malignorum spirituum genere ait Saluator: Hoc genus dæmoniorum in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio. Denique (sicut in præfatione cantatur) deus corporali ieiunio vitia comprimit, mentem eleuat, virtutes largitur & præmia. Tobiæ quoque Raphaël angelus protestatur: Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna. *Dixit spiritus sanctus*, vel per inspirationem internam, vel per aliquem prophetarum istorum, siue per angelum. *Segregate mihi*, id est, ad meum honorem à vestra societate, seu grege vestro corporaliter atque localiter separate. *Barnabam & Saulum, in opus ad quod assumpsi eos*, id est, ad prædicandum in Gẽtibus ad quod eos elegi, conuerti, & mihi per gratiam iunxi. Vnde ad Romanos Apostolus de se loquitur: Paulus segregatus in Euangelium. *Tunc ieiunantes & orantes, imponentésque illis manus, dimiserunt eos*, vt irent euangelizare in Gentibus. Verùm quia hîc dicitur, quòd imposuerunt eis manus, videlicet in modum ordinandorum in sacerdotium, dicunt nonnulli, & habetur in Scholastica historia, quòd præfati sancti in Antiochia, audito spiritus sancti consilio orantes pro Paulo & Barnaba, miserunt eos Hierusalem ad Petrum, Iacobum, & Ioannem tunc existentes ibidem. Qui audito spiritus sancti mandato gauisi sunt, imposuerúntque eis manus, quoniam manuum impositio ad Apostolos pertinebat. Sed quoniam litera non vi- B Marc.9 C Roma.1

D detur hoc velle; alij opinantur, quòd iam in Antiochena Ecclesia fuerunt quidam episcopi ab Apostolis ordinati ad regendam multitudinem fidelium, qui tunc ibidem vehementer multiplicati fuerunt. Episcopi autem sunt Apostolorum successores, idcirco ad eorum officium spectat impositio manuum, potuerúntq; Paulo & Barnabæ manus imponere. Vtrùm autem præter impositionem manuum aliam ordinationis solennitatem circa eos celebrauerint tres prædicti Apostoli, siue alij quicunque episcopi, non est certum, vt Scholastica ait historia: quæ etiam perhibet quòd nec de Apostolorum ordinatione aliquid legitur, vel quòd Christus eis manus imposuit. De Petro tamen certum habetur, quòd Antiochiæ celebrauerit missam. Sed potuit Apostolis pro ordinatione sufficere: quia dictum est eis à domino: Hoc facite in meam commemorationem. Et licet tunc non interfuerint Paulus & Barnabas, tamen quia postea electi sunt ad apostolatum, consilio, imò præcepto spiritus sancti, forsan in hoc cum aliis Apostolis fuerunt priuilegiati, nec alia ordinationis solennitas circa eós celebrata est, & multi in primitiua ecclesia sine hac solennitate ordinationis, ad sacerdotium sunt promoti, etiam multi laici sine diaconio, & præcedentibus ordinibus, facti sunt sacerdotes. Insuper Beda hîc ait: Videtur Saulus iuxta historię ordinem tertiodecimo post domini passionem anno apostolatus cum Barnaba, Paulíque accepisse vocabulum. Quartodecimo autem anno iuxta condictum Iacobi: Cephæ scilicet Petri, & Ioannis ad Gentium magisterium fuisse profectum, nec historia Ecclesiastica repugnat, dicẽs Apostolis præceptũ fuisse, vt annis duodecim in Iudæa prædicarent, quia duodecimo anno non statim reliquerunt Iudæam, sed decimotertio exire cœperunt, & paulatim egressi sunt. *Et ipsi*, scilicet Paulus & Barnabas. *Mißi à spiritu sancto, abierunt Seleuciam*, quæ est ciuitas Syriæ maritima à Seleuco rege Asiæ, de quo secundo Machabæorum habetur, constructa, & nominata vt dicitur. *Et inde nauigauerunt Cyprum*, insulam suprà memoratam.

E (margin: Matth. 26, Marc. 14.)

F

Et cum venissent Salaminam, vrbẽ Cypri, in qua Barnabas natus & passus fertur, nunc Constantiam dictam secundum Bedá, quæ & sita est in parte illius insulæ orientalis respiciẽs Syriam. *Prædicabant verbum Dei in Synagoga Iudæorum*, quibus verbum Dei fuerat primò denunciandum, secũdum quòd infrà Paulus fatetur: Vobis oportebat primùm loqui verbũ dei.

Porrò

Porrò secundum Bedam, vbicunque dicitur in synagoga, insinuatur factum in ciuitate quod legitur. *Habebant autem & Ioannem in ministerio*, suæ prædicationis. Iste est Ioãnes cognominatus Marcus, de quo in præcedentibus iam dictum est. *Et cum perambulassent vniuersam insulam*, Cypri. *Vsque Paphum*, occidentalem insulæ vrbem. Paphus secundum Bedam est ciuitas Cypri maritima iuxta insulam Veneris, quondam carminibus poëtarum famosa, quæ frequenti terræ motu lapsa, nũc ruinarum vestigiis, quid olim fuerit, ostendit. *Inuenerũt quendam virum magum pseudoprophetam*, qui opera magica arte facta dixit diuina. *Iudæorum, cui nomen erat Barien, qui erat cũ Proconsule Sergio Paulo, viro prudente*, qui fuit magnæ dignitatis & proconsul, id est, secundus à consule, cui causa quæstus, & ambitione honoris coniunxit se magus ad deceptionem ipsius. A *Act.13* *Act.11* *Act.12* B

Hic accersitis Barnaba & Paulo desiderabat audire verbum dei. Resistebat autem illis Elymas magus (sic enim interpretatur nomen eius) quærens auertere Proconsulem à fide, Christiana, per quam illius magicæ artes confundebantur. Horum duorum nominum, scilicet Elymas & magus, vnum est interpretatio alterius. Elymas enim secundum Scholasticam historiam interpretatur magus, sicque commune nomen maleficorum appropriatum est huic. Alij dicunt ꝙ Elymas interpretatur Dei mei mẽsura, vel sensus, sicque iste fecerit se vocari, vt dei nuncius crederetur, & ita nomen Barien, præfato modo exponitur Elymas, hac de causa. *Saulus autem qui & Paulus repletus spiritu sancto, intuẽs in eũ dixit.* Hoc loco Saulus, primò vocatur Paulus, estq; hoc nomen sortitus secundũ multos sanctorum à Paulo proconsule quem conuertit. Homines enim aliquando consueuerunt nomina ex aliquo notabili facto sortiri. Veruntamen secundum Origenem semper fuit binomius, vnde iam dicitur Saulus qui & Paulus. Quasi dicat: Vtroque vocatus est nomine. Vel post suam ad Christum conuersionem, vocauit se Paulum, quasi humilem & modicum. *O plene & omni dolo & omni fallacia*, quia verbis & operibus fraudulentus. Virum autem sanguinum, & dolosum abominabitur dominus. Et Esaia testante: Fraudulenti vasa sunt pessima. *Fili diaboli*, per imitationem doli & vitiorum, iuxta illud Sapientiæ: Imitantur illum qui sunt ex parte ipsi⁹. Hinc ait Saluator Iudæis: Vos ex patre diaboli estis. *Inimice omnis iustitiæ*, Legis naturalis, legis scriptæ, legísque Euangelicæ. *Non desinis subuertere vias do* C *Psal.5.* *Esa.32.* *Sapien.2* *Ioan.8.*

D *mini rectas*, id est, diuina pręcepta, documenta, consilia, quantũ in te est conculcas, atq; ab aliis tollis & praue exponis. Huius Diony. magi meminit in lib. de diuinis nominib⁹, diuinus Dionysius: asserens stultam fuisse obiectionem quá verbis Pauli obiecit: 2.Tim.2 quibus Paulus affirmat ad Timotheum, deus seipsum negare non potest, & arguit Elymas, quòd secundum hoc, deus non esset omnipotens, quasi veritatem negare, mentiri peccare, po tentiæ, & non potius impotentiæ atque miseriæ esset. *Et nũc ecce manus domini super te*, id est, diuina potestas te puniet. *Et eris cæcus non videns solem*, nec lumen eius. *Vsque ad tempus*, vt per tuam corporeã cæcitatẽ, innotescat spiritalis cæcitas tuæ mentis. Et vt intus priuatus es luce atque intuitu solis iustitiæ, scilicet Christi, sic foris priuaberis materialis solis aspectu. *Et* E *confestim cecidit in eum caligo & tenebræ*, scilicet, in instanti. Virtus enim dei cum sit infinita operatur in instanti. Quod itẽ factum est ad declarandum quòd excæcatio illa miraculosa fuit non naturalis. *Et circuiens quærebat, qui ei manum daret*. Territus enim fuit sentiẽs plagã Dei, & instar cæcorum in gyro se vertit quærẽs ducatũ & sustentationẽ, ne laberetur in pręceps.

Tunc proconsul cum vidisset factum, tã miraculosum. *Credidit, admirans super doctrina domini*, id est, altitudinẽ sapientiæ Christianæ, & virtutẽ miraculorũ quibus confirmabatur. Nouerat enim tanquã vir prudens quòd deus fons veritatis, nõ perhibeat testimonium falsitati: ideo cernens Apostolorum istorũ doctrinam huiusmodi miraculo confirmari, mox credidit, & F magũ abiecit. *Et cum à Papho nauigassent Paulus & qui cum illo erant*, scilicet, Barnabas, Ioannes, & forsitan plures. Nam & id credi potest, quòd aliqui de ministris Proconsulis eius cõuersione & instructione inducti, pariter sint conuersi. *Venerunt Pergen Pamphyliæ*. Pergen est maritima ciuitas prouinciæ Asiæ, quæ prouincia vocatur Pamphylia iuxta Bedam. *Ioannes autem discedens ab eis, reuersus est Hierosolymam*. De causa suę abscessionis infrà dicetur. *Illi verò*, scilicet Paulus & Barnabas. *Pertranseuntes Pergen, venerunt Antiochiam Pisidiæ*. Pisidia est prouincia Asiæ, & Antiochia sita in ea: alia est ab An-
Act.11 tiochia Syriæ suprà memorata, & in scripturis celebrior, quæ
4.Reg.25. olim Reblatha, & Remath magna dicebatur. *Et ingreßi synagogam die sabbathorum, sederunt*, quasi verè mansueti ad audiendum verbum Dei, & prompti ad prædicandum. *Post lectionem autem legis & prophetarum: miserunt principes synagogæ*,

Vide-

Videlicet prȩlati inter Iudȩos. *Ad eos dicẽtes: Viri fratres, si quis* A
est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. Ex ipso enim apparatu, probitate & grauitate Pauli & Barnabæ, considerauerunt eos esse viros religiosos ac sapientes. Siquidem sapientia hominis lucet in facie eius. *Surgens autem Paulus,* principibus & toti congregationi honorem impendens. *Et manu silentium indicens,* vt attentius audiretur. *Ait: Viri Israelitæ, & qui timetis deum audite.* His verbis beneuolentiam eorum captat, vt fructuosius audiatur. *Deus plebis Israel elegit patres nostros,* ab æterno, & tempore diuinitus præstituto effectus gratiosos huius electionis impertitus est eis. *Et plebem,* Israëliticã. *Exaltauit, cum essent incolæ in terra Aegypti.* Nã tempore Ioseph & etiam tempore eductionis per Mosen, & paulò antè fuerũt B
ibidem honorificè sublimati. *Et per quadraginta annorũ tempus, sustinuit mores eorum in deserto,* mores, inquam, peruersos, murmurationes & rebelliones: quandoque tamen satis acriter correxit quosdam eorum, sed totam gentem non deleuit. *Et destruẽs,* partim occidendo, partim fugando, partim in captiuitatem redigendo. *In terra Chanaan septem gentes,* id est, totidem nationes filiorum Cham, vtpote Chananæos, Amorræos, Euæos, Iebusæos, Pheresæos, Ethæos & Gergesæos. *Sorte,* id est, per sortium missionem. *Diuisit eis terram eorum,* per manus Iosue, Eleazari, & principum tribuum filiorum Israël sicut in Iosue legitur. Duabus tamen tribubus ac dimidiæ ante per Mosen fuit diuisa pars terræ trans Iordanem. *Quasi post quadringentos & quadraginta annos.* Computatio annorũ istorum secundum Bedam atque Scholasticam historiam inchoa C
tur à natiuitate Isaac, à qua vsq; ad exitum Israël de Ægypto fluxerunt anni quadringenti & quinque, quibus iunguntur quadraginta anni quibus in solitudine erant, & quinque in terra Chanaan, post quos quieuit terra à præliis; túncque diuisa est terra, sicut libro Iosue legitur. *Et post hæc dedit iudices,* quorum primus fuit Othoniel frater Caleph minor, vt scribitur in libro Iudicum. *Vsque ad Samuel prophetam,* inclusiuè, quia & ipse Iudex fuit Israëliticæ plebis. *Et exinde postulauerunt regẽ,* nam filij Samuelis iudices à patre suo constituti post auaritiã declinauerunt, vt primo Reg. habetur. *Et dedit eis Saul filiũ Cis virum de tribu Beniamin,* quo pro tũc nõ erat inter filios Israël melior. *Et amoto illo,* à regno propter sua peccata, quia in eo honores mutauerũt mores. *Suscitauit illis Dauid regẽ, cui*

Gene. 27
Exod. 16
Num. 22.
Deut. 29
Esa. 123
Iosue. 14
Psal. 76
Nume. 35
Ios. 11. 12.
Iudith. 3

D testimonium perhibens dixit, *Inueni Dauid filium Iesse virum secundū*
1. Reg. 7 *cor meum*, id est, mihi placentem, seu meæ voluntati conformē,
1. Reg. 8 in donis naturæ & gratiæ bene dispositum. *Qui faciet omnes*
3. Reg. 10. *volūtates meas*, id est, volita à me implebit, & mihi obediet. Nō
3. Reg. 16. talem deus istum improuisè inuenit, sed vt talem eum inueni-
Roma. 1 ret, prius per gratiam talem fecit, imò ab æterno prędestinauit se illum talem facturum, quo facto talem inuenit qualem voluit & exegit. Et ista est præclarissima laus sancti Dauid. Quid enim nobilius voluntati creatæ, quàm increatæ Dei sui voluntati esse conformem, cum & amicorum sit eadem velle & nolle? *Huius deus ex semine*, id est, ex semine Dauid, *Secundū promißionem*, factam ipsi Dauid, *Eduxit*, per generationē ex virgine. *Israel*, id est, ad salutem populi Israël. *Saluatorē Iesum* qui factus est ex semine Dauid secūdum carnem, vt dicitur ad
Luc. 3 Romanos. *Prædicante Ioanne ante faciem aduentus eius*, id est,
E ante manifestam Christi prędicationem & apparitionem, qua per miracula se dei filium declarauit. *Baptismum pœnitentiæ*, id est, dispositiuum ad pœnitentiam, & in quo Iudæi sua confitebantur peccata, non confessione sacramentali, sed generali.
Ioan. 1. *Omni populo Israel*, qui venit ad eum. *Cum autem impleret Ioannes cursum suum*, id est, circa finem suæ prædicationis morti propinquans, *Dixit* Iudæis: *Quem me arbitramini esse nō sum ego*, id est, nō sum Christus sicut putatis. Hoc enim superiores & inferiores Iudæorū concorditer existimabant, propter sanctissimam conuersationem Ioannis. *Sed ecce venit post me*, ad
Matt. 3. prædicandū & baptizandum per suos discipulos. Christus etiā
Marc. 1 natus est post Ioannem. *Cuius non sum dignus soluere calciamen*
F *ta pedum eius*, id est nec minimū dignus sum ei exhibere obsequium, eo quòd incomparabiliter sit maior me secundum diuinam naturam, & secundum assumptam quoque, vt verbo immediatè suppositaliterque vnitam, & omni gratia secundum totam capacitatem mentis creatæ repletam, quasi ineffabiliter maior est me, quia toto vniuerso præstantior. Vnde ad Christi maiestatem habendo respectum, nō fuit Ioannes dignus ad id. Veruntamen considerando Ioannis obsequium, vt ex charitate, & actuali motione spiritussancti procedens, meritoriū fuit vitæ æternæ etiam de condigno secundum multos doctores. Ex quo ad id, dign⁹ fuit dominū Iesum baptizare: imò sic deuotus sacerdos dignus est corpus eius & sanguinem consecrare, tractare, & sumere, ad quod nemo condignus est, si ad

Christi

Christi dignitatem habeatur duntaxat respectus. Postremò A verbis his non datur intelligi, quòd Christus vsus sit calceis, quem constat nudis pedibus incessisse: sed est modus loquendi Hebræorum *Viri fratres, filij generis* id est, tribus *Abraham, & qui in vobis timent deum* quod referri potest ad conuersos ad Iudaismum *Vobis verbum* id est, prædicatio *Salutis huius missum est*. vel verbum salutis huius, id est, verbum dei incarnatum, humanæ author salutis missum primò, specialiter ac principaliter, ita vt ipsemet Christus testatus sit, Non sum Mat. 16 missus, nisi ad oues domus Israël quæ perierunt. Discipulis D quoque præcepit: In viam Gentium ne abieritis, sed ad oues. Matth. 10 perditas domus Israël. *Qui enim habitãt Hierusalem* puta vulgares *Et principes eius, hunc* Iesum *Ignorantes* Messiam, Quod quomodo verum sit tactum est super id, Scio fratres, quia per ignorantiam peccastis, sicut & principes vestri. *Et voces prophetarum, quæ per omne sabbathum legũtur* in synagogis seu scholis eorum, quia verba prophetarum de Christo non intellexerunt *Iudicantes* quòd morte esset condignus. *Impleuerunt* quæ de Christi passione prophetata fuerunt.

Et nullam causam mortis inueniẽtes in eo, secundum veritatem, *Petierunt à Pilato vt interficerent eum*, id est, ex eius sententia per milites interfici facerent, quod & fecerunt. *Cúmque consummassent omnia quæ de eo scripta erãt,* videlicet de eius comprehensione, ligatione, consputione, passione, *Deponentes eum de ligno posuerũt in monumẽto* non vtique iidem numero interfecerunt & deposuerunt, ac sepelierũt: sed illud impij, hoc iusti, videlicet Ioseph ab Arimathia, & Nico Ioan. 19. demus. Verũ scriptura more solito loquitur de diuersis quasi C de eisdem sicut in Psalmo: Cum occideret eos querebant eũ. Psal. 43. Et iterum. Et non recessit retro cor nostrum, & declinasti semitas nostras à via tua. *Deus verò suscitauit eum à mortuis tertia die, qui visus est per dies multos, his qui simul ascenderãt cum eo de Galilæa in Hierusalem,* scilicet viris ac fœminis præsertim Apostolis, prout dictum est ante scilicet: Post passionem autem suam per dies quadraginta apparens eis. *Qui vsque nũc sunt testes eius ad plebem,* quòd ipse sit Christus pro hominibus crucifixus & suscitatus. *Et nos vobis annũciamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est,* de Christi aduentu, & saluatione generis humani per ipsum. *Quoniam hanc deus adimpleuit filiis nostris* id est, Iudæis qui nunc sunt scilicet ad eorũ

D salutem, qui si in Christum crediderint, immaculateq; vixerint, non habebunt necesse ad limbum descendere vt patres eorum quantunlibet sancti: sed morientes mox euolabunt.

Psal. 2. *Resuscitans Iesum. Sicut & in Psalmo secundo scriptum est* dicen-
Act. 4. te patre ad Christũ: *Filius meus es tu* non adoptiuus, sed naturalis *Ego hodie* id est, in æternitatis inuariabili, indiuisibiliq; momento *Genui te*, generatione immateriali, & intellectuali. Authoritas ista suprà allegata est atque exposita, quam
Roma. 9 hîc inducit Apostolus. non ad probandum Christi resuscitationem, sed diuinitatem, de qua iam fuit locutus. De suscitatione verò subiungit. *Quod autem suscitauit eum à mortuis,*
Esa. 55 *amplius non reuersurum in corruptionem* hoc est, ad vitam immortalem & impassibilem. *Ita dixit* per Esaiam, secundum
E translationem septuaginta interpretum *Quia dabo vobis Dauid sancta, fidelia* id est, quæcunque ipsi Dauid de Christo promisi, vel per ipsum de Christo loquutus sum, vobis fideliter adimplebo. Loco cuius nostra translatio habet, Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias Dauid fidelis.

Ideoque & alibi dicit puta in Psalmo, ipse Dauid ad patrẽ de
Esaiæ. 35 Christi resurrectione vaticinans: *Non dabis sanctum tuum*
Psal. 15. *videre corruptionem* id est corpus Christi, sancti sanctorum non permittes in sepulchro resolui, aut incinerari. Istud iam
Act. 2. ante plenius fuit expositum. Porrò quòd hoc de Christo, nõ de Dauid, prædictum sit, probat Apostolus. *Dauid enim in sua generatione, cum administrasset voluntati dei,* ei fideliter obediendo, atque secundum ipsius voluntatem populum Israël
F gubernando, *Dormiuit, & appositus est ad patres suos*, quia secundum corpus cũ eis sub terra est defossus, & quo ad animã cum eorum spiritibus in limbo locatus. *Et vidit corruptionem* id est, corpus eius in pulueres est redactum. *Quem verò deus suscitauit à mortuis* tertia die, vt dictum est, *Non vidit corruptionem,* id est, corpus eius post animæ recessum non est resolutum. *Notum ergo vobis sit viri fratres, quia per hunc,* tanquã
1. Tim. 2. per saluatorem, & mediatorem dei ac hominum Iesum Christum. *Vobis remißio peccatorum annunciatur*, ita quòd eius passione, virtute ac merito estis saluati, dummodo in ipsum credatis, & charitate iungamini: vt virtus & meritum passionis suæ vobis per sacramenta Euangelicæ legis applicetur. *Ab omnibus*, scilicet peccatis purgatio. *A quibus non potuistis in lege Mosi iustificari,* id est, mundari per sacrificia legis, neque

per

per ipsam legẽ, quia lex illa nõ continuit nec contulit gratiá, A
sicut lex noua inquantum includit Euangelica sacramenta
gratiæ contentiua, & effectiua. Efficiunt enim quod desi-
gnant. Hinc ad Hebræos multa scribit Apostolus: Nihil, in- Hebr. 7.
quiens, ad perfectum adduxit lex. Et, Impossibile est sangui-
ne hircorum & vitulorum auferri peccata. Illa enim sacrificia Hebr. 10.
non ex se erant accepta, sed ex offerentium deuotione. In ve
teri quoque testamento non fuit remedium contra reatum
originalis peccati, quo ad patriæ ingressum, sed omnes electi
illi descenderunt in limbum. Electi quoque qui tunc iustifica
bantur, non per legem, sed per fidem Christi futuri, tunc iu-
stificati noscũtur. Hinc subditur, *In hoc enim omnis qui credit iu*
stificatur id est, omnis qui per fidẽ formatá Christo vnitur seu
incorporatur, virtutis & meriti suæ salutiferæ passionis con B
sors particepsq́ue efficitur. Ipse enim est in quo dominus po-
suit iniquitatẽ omniũ nostrũ, qui satisfecit pro nobis cũ disci Esa. 53
plina pacis nostræ fuit super eũ: cuius liuore sanati sumus, qui Apoc. 1.
dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sãguine suo. Sed
caput mẽbris nõ influit, nec ipsa viuificantur ab ipso nisi ei-
dem cõnectãtur: ita vitá gratiæ, motumq́; virtutũ à Christo
nõ sortitur, qui ei per fidẽ & charitatẽ nõ counitur. *Videte er*
go ne superueniat vobis, quod dictũ est in prophetis id est, ne pœna
propheticè prænũciata vos apprehẽdat. Quid verò sit dictũ
in prophetis, adiecit. *Videte cõtẽptores & admiramini & dis-*
perdimini: quia opus ego operor in diebus vestris, opus quod nõ crede
tis, si quis enarrauerit vobis. Istá scripturam allegat Lucas secũ-
dũ trãslationem septuaginta, qua suo tẽpore vtebatur eccle- C
sia, quæ & apud Abacuc habetur. Nostra quoq; sic habet trás Abac. 1.
latio, Aspicite in gẽtibus, & videte, & admiramini, & obstu-
pescite: quia opus factũ est in diebus vestris quod nemo credet
cũ enarrabitur. Loquitur autẽ propheta ad literá de captiui-
tate & punitione Iudæorũ per Chaldæos, quá sibi imminere
credere noluerunt, prænunciantibus id prophetis. Hortatur
ergo Apostolus Iudæos, ne sicut illi Iudæi ob suam incre-
dulitatẽ & peruersitatẽ inciderũt maximam calamitatẽ, Chal
dæorumq; rabiẽ: sic ipsi incidant similem pœná & manus Ro
manorum, vel potius dæmonum, qui per Chaldæos spiritali
ter designantur. Itaque sensus est: Videte & præcauete ô cõtẽ
ptores verborum dei & promissionis diuinæ, & admiramini
de magnitudine vestri periculi, & disperdimini per vitia & er

D rores, itemque per captiuitatem hanc vltimam, qua vagi estis in nationibus, quia opus ego operor in diebus vestris, videlicet saluationē generis humani per Christum, seu incarnationem, passionem, resurrectionem & ascensionem ipsius, quod non credetis si quis enarrauerit vobis. Nam pro maiori parte manserūt increduli. Potest quoque hoc opus intelligi pœna eis inflicta eo quòd non susceperunt Christum, *Exeuntibus autem illis*, videlicet Paulo & Barnaba Synagogam. *Rogabāt principes Synagogæ vt sequenti sabbatho loquerētur sibi hæc verba.* Quidam existimant quòd malitiosè id rogauerunt tāquam indignantes de hoc quod Paulus dixit eos in lege Mosi non posse iustificari, idcirco volebant hoc rursus ab eo audire, vt maiorem contra eum occasionem haberent. Vnde &
E sequēti sabbatho in euidentem proruperunt malitiam. Fortè tamen bono id animo precabantur, vt de tam nouo rumore ac magno negotio plenius instruerentur. Postea tamen subuersi fuerunt. *Cum autem dimissa esset Synagoga*, id est, conuētus solutus vnoquoque ad propria remeante, *Secuti sunt multi Iudæorum & colētium Deum Aduenarum, Paulum & Barnabam*, vt eorum prædicationibus certius imbuerentur. Aduenæ verò Deum colentes intelliguntur qui natione erant Gentiles, sed religione Iudæi, seu ad Iudaismum conuersi, qui proselyti dicebantur, vel Iudæi de dispersione venientes. *Qui* puta Apostoli, *Loquentes persuadebāt eis, vt permanerent in gratia dei*, id est, in fide Christi misericorditer iustificari exquirerent non in obseruantiis legis. Dei quoque gratioso auxilio inniterētur, non legis iustitiæ. Aliqui autem di-
F cunt istos iam credidisse in Christum, ideoque moneri, vt in ea fide permaneant fixi. *Sequēti vero sabbatho penè vniuersa ciuitas cōuenit audire verbum dei*, à Paulo & Barnaba, quorum infra hos dies intermedios percrebuit fama atque innotuit.

Vidētes autem turbas, Gentilium horum Iudæi repleti sunt zelo, *Inuidiæ contra apostolos*, & contradicebant his quæ à Paulo dicebantur de Christo. *Blasphemantes*, dicendo q Iesus Nazaræus non esset verus Christus. *Tunc constanter*
Mat.10 *Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primùm loqui ver-*
Mat.16. *bum dei*. id est, Euangelicā prędicationē proponere, quia vt dictum est sæpe, Christus atque apostoli primò directi sunt ad Iudæorū conuersionē, quibus propheticæ promissiones tanquā populo peculiari præsertim factæ fuerunt. *Sed quoniam*

repu-

repulistis illud, obstinato animo veritati Euangelicæ contra- A
dicendo. *Et indignos vos iudicastis*, id est, facto peruerso in-
dignos monstrastis. *Vitæ æternæ*, quæ est beatitudo vera per
Christum reparata. *Ecce conuertimur ad Gentes*, instruendas *Rom. 11.*
& conuertendas. Itaque Iudæorum infidelitas, obstinatio,
rebellio, fuit occasio instructionis, illuminationis saluatio-
nísque gentium. Propter quod ad Romanos scribit Aposto.
Delictum eorum salus est Gẽtibus. Quòd si delictum eorum
diuitiæ sunt mũdi, & diminutio eorum diuitię Gentiũ, quã-
tò magis plenitudo eorum? *Sic enim præcepit nobis dominus*,
vt Iudæis obstinatis relictis, procedamus ad Gẽtes: ad quod
authoritatem Esaiæ allegat. *Posui te in lumen gentibus*, id est, *Esa. 49.*
ad Gentilium illuminationem te ordinaui. *Vt sis in salutem*,
cunctis credentibus. *Vsque ad extremum terræ*, id est, per o- B
mnes terminos mundi. Vnde & Symeon loquẽs de Christo,
confessus est deo patri: Viderũt oculi mei salutare tuũ, quod *Luc. 2.*
parasti ante faciem omniũ populorũ: Lumen ad reuelatio-
nem gentium. Et Psalmista: Viderunt omnes fines terræ salu-
tare dei nostri. Sed cũ hæc verba sint literaliter dicta de Chri
sto, quomodo apostoli ea cõmemorant tanquã de ipsis pro-
lata? Ad quod Beda respondet: Quod de Christo specialiter
dictum est, hoc iam sibi dictum arbitrãtur apostoloi, mẽbra,
scilicet, illius esse se recolentes, sicut etiam ipse propter eius-
dem corporis vnionẽ dixit: Saule Saule, quid me persseque- *Act. 6.*
ris? Tanta enim est vnio capitis & membrorum. Potest & ali-
ter responderi, ꝙ licet hæc verba de Christo pronuncientur
ad literam, quoniam tamen exequutioni mancipata nõ sunt
nisi per prædicationem apostolorum, idcirco apostoli con- C
gruenter ea de se dicta fatentur. Præterea vt ista authoritas
clarius intelligatur, pensandum, quòd prætacto Esaiæ cap. cũ *Esa. 49.*
vaticinio illuminationis gentiũ excæcatio Iudæorũ in Chri-
sti aduentu apertissimè prænunciatur. Sic nempe Christus
ait ibidem: Et nunc hæc dicit dominus formans me ex vtero
seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & Israël non congre-
gabitur. Quid enim est Israël non congregabitur, nisi nõ cõ
uertetur, nec intra electorum ecclesiã colligetur? Deinde lo-
quitur Christus: Et glorificatus sum in oculis domini: & di- *Ioan. 1.*
xit: Parum est, vt sis mihi ad suscitandas tribus Iacob, & fæ- *Eccle. 1.*
ces Israël conuertendas. Dedi te in lucem gẽtibus, vt sis salus *1. Cor. 1.*
mea vsque ad extremum terræ. *Audientes autem Gentes*, suã

D saluationem propheticè prænunciatã. *Gauisæ sunt*, deo gratias referentes. *Et glorificauerũt*, id est, magnificè laudauerunt, reuerentérque audierunt. *Verbum domini*, id est, Euãgelicam prædicationem, seu Christum, qui est verbum, sermo, & veritas Dei patris. *Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam*, id est, omnes præordinati. His enim quos deus omnipotẽs & sublimis ad vitam gloriæ ab æterno elegit, in seculo isto de donis gratiæ misericorditer prouidet. atque de omnibus mediis ad consequendam beatitudinẽ requisitis: inter quæ primum, ac fundamentum est fides catholica, quæ est oculus mentis, vltimum finem ostendens, atq; ad eius adeptionem omnia dirigens. *Disseminabatur autem verbũ domini per vniuersam regionem*, id est, Euangelica prædicatio E instar seminis per terram gentilium spargebatur in cordibus hominum. Semen nanq; est verbum dei. *Iudæi autem*, potissimè principes Synagogæ, *Concitauerunt*, id est, contra apostolos prouocarunt. *Mulieres religiosas & honestas, & primos*, puta rectores & nobiliores. *Ciuitatis, & excitauerũt persecutionem in Paulũ & Barnabã*, Mulieres istæ atque primarij vrbis vidẽtur primò fauisse apostolis, sed per impiam informationem Iudæorum auersi. *Et eiecerunt eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum in eos venerunt Iconium.* Hoc Christus in

Mat.13. Euangelio docuit faciendũ in testimonium sui laboris, & inexcusabilitatis illorum, qui verbum dei recipere abnuerunt. Iconium autem secundum Bedam est ciuitas celeberrima Lycaoniæ, est quoque & alia in Cilicia. *Discipuli quoque*, id est,

F credentes in Christum. *Replebantur gaudio*, spiritali, interno

Mat.10. ex cõtemplatione amorosa bonitatis diuinę, beneficiorũque

Mar.9. eius, imò in omni opere virtuoso gaudebant, quę bona fuerũt delectabiliter peragentes. Signũ enim virtutis perfectè inexistentis est delectatio operationi coniuncta. Insuper & in aduersis cordialiter lætabantur, videntes se Christi passionibus communicare & conformari, in præsenti quoq; seculo aduersitatibus exerceri, vt moris est filiorum dei. *Et spiritu sancto*, id est, charismatibus eius in donis atque virtutibus quotidie

Prou.3. proficientes. Quantò autem in primitiua ecclesia tributatio amplius abundauit, tantò huiusmodi gaudium magis necessarium fuit, ne imbecillitas mẽtis humanæ sub onere ruens deficeret. Vnde & tunc munificentia spiritus sancti copiosius se diffudit.

¶Expo-

Expoſitio Cap. XIIII. *Factum eſt autem in Iconio.* A

ARTICVLVS XIIII.

PRoſequitur ſanctus Lucas proceſſum Apoſtolicæ prædicationis in vrbe Iconio. *Factum eſt autem in Iconio, vt ſimul introirent in Synagogam Iudæorum & loquerentur,* Paulus & Barnabas exiſtentibus in Synagoga. *Ita vt crederet Iudæorum & Græcorum,* id eſt, Gentilium quorundã, fortè proſelytorum, ſeu Iudæorũ ex Græcia. *Copioſa multitudo,* in quo fructus prædicationis huius oſtenditur, quæ variis miraculis diuinitus confirmabatur. *Qui verò increduli fuerũt Iudæi, ſuſcitauerunt ad iracundiam animas gentilium aduerſus fratres,* id eſt, Christianos, præcipuè contra apoſtolos, aſſerendo ꝙ nouam B & falſam ſectam inducerent, & agerent contra Romanos. *Dominus autem dedit citò pacem.* Ipſe enim ad nutum corda Prou. 21. immutat, & quocũq; voluerit vertit. *Multo igitur tẽpore demorati ſunt,* in vrbe hac. *Fiducialiter agentes in domino,* id eſt imperterrita mente euangelizantes. *Teſtimonium perhibente verbo gratiæ ſuæ,* id eſt, ipſo domino atteſtante veritati Euangelicæ prædicationis, in qua gratia & miſericordia dei maximè commendatur, docetur, & continetur. Quomodo autem atteſtatus ſit ſubditur. *Dante,* deo. *Signa & prodigia fieri per manus eorum,* id eſt, per preces, virtutes, & miniſteriũ Pauli & Barnabæ. Hæc tamẽ miracula Lucas breuitati ſtudens non recitat. *Diuiſa eſt autem multitudo ciuitatis,* id eſt, diſcors effecta. *Et quidam quidẽ erãt cũ Iudæis,* videlicet infideles. *Quidã verò cũ apoſtolis,* ſcilicet cõuerſi ab eis. *Cũ autem factus eſſet impetus,* C ex vehementia paſſionũ, nõ ex ratione & æquitate procedẽs, *Gentilium & Iudæorum,* incredulorum. *Cum principibus ſuis, & contumeliis afficerent & lapidarent eos,* puta apoſtolos. *Intelligentes* Apoſtoli quod imminebat. *Confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lyſtram & Derben,* non inordinatè timendo, ſed Chriſto obediendo hoc fecerunt. Nam dixit & Saluator: Cũ Mat. 10. perſequuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. *Et quidam vir in Lyſtris infirmus pedibus, ſedebat claudus ex vtero matris ſuæ, qui nunquam ambulauerat,* nec potuit ſtare, ſed portabatur, aut ſuſtentaculis vtebatur. *Hic audiuit Paulum loquentem,* id eſt, prædicationem intentè aduertit. *Qui,* Paulus. *Intuitus eum,* oculo compaſſionis interno, & viſu corporeo. *Et videns,*

D id est, spiritu sancto reuelante perpendens. *Quia fidem haberet, vt saluus fieret*, id est, quòd verbis Pauli credebat, & in nomine Christi se saluandum speraret, aut etiam corporaliter reformandum, talem & tantam fidem contulit ei spiritus sanctus, qui miraculum facere iam decreuit. *Dixit voce magna*, vt signum mox futurum ad Christi gloriam audientiúmque salutem cunctis pateret. *Surge super pedes tuos rectus*, ita vt nulla prioris defectuositatis in te signa remaneant. Porrò, secundum Bedá in Gręco codice sic habetur: Tibi dico in nomine domini nostri Iesu Christi, surge super pedes tuos rectus. *Et exiliuit & ambulabat*, id est, protinus sine omni obstaculo celerrimè consurrexit & expeditè incessit, quod fuit valde grande miraculum soli diuinitati possibile. *Turbæ autem* E *Gentiles atq; idololatræ cum vidissent quod fecerat Paulus, leuauerunt vocem suam Lycaonicè dicentes*, scilicet iuxta linguam maternam, quia Lystra ciuitas fuit prouinciæ Lycaonicæ. *Dij similes facti hominibus*, id est, in humana effigie apparentes. *Descenderunt ad nos de cœlo*, quod est locus deorum secundum illorum errores. Putabant quippe Paulum propria id potestate fecisse. *Et vocabant Barnabam Iouem*, eo quòd prior & senior videbatur. Iouem enim regem deorum & patrem putabant. *Paulum verò Mercurium*, qui secundum vanitatem, Iouem comitabatur. *Quoniã ipse erat dux verbi*, id est, in loquẽdo & proponendo verbũ dei, habens primatũ: & quia Mercurius secundum eorum perfidiam, eruditus & eloquẽs fuit in tantum, vt deus eloquẽtiæ diceretur. Paulum eius nomine exprimebant. *Sacerdos quoque Iouis, qui erat ante ciuitatem*, au- F dito rumore miraculi. *Tauros*, ad immolandum. *Et coronas* ad imponẽdum eas capitibus apostolorum ad decorem eorum, vel ad templum ornandum. *Afferẽs ad ianuas*, templi. *Cum populus voluit sacrificare*, id est, hostias mactare & immolare apostolis tanquã immortalibus diis. *Quod vbi audierunt apostoli Paulus & Barnabas, conscißis tunicis suis*, more Iudęorũ, qui audita diuinæ maiestatis blasphemia, vestes scindere consueuerunt zelo dei, quasi eius iniuriam perpeti non valentes, & cordis sui dolorem monstrantes. *Exilierũt in turbas, clamãtes, & dicentes: Viri quid hæc facitis?* id est, cur nobis sacrificare disponitis? Quò sancti apostoli humiliores fuerũt, eò pœnalius fuit eis hoc factum; diuinæ maiestatis inhonoratiuum. *Et nos mortales sumus, similes vobis*, in natura specifica. *Homines*

nes annunciantes vobis ab his vanis, idolorum culturis, in quibus A
neç veritas eſt, neque vtilitas : & quæ à vera beatitudine ſeu vltimo hominis fine colentes impediunt. *Conuerti ad deum viuum*, qui ſolus eſt viuens, & vita pura ac plena per ſuam eſſentiam. Dij autem quos colitis mortui ſunt & damnati : vt Iupiter, Mercurius, &c. qui homines ſcelerati fuerunt. *Qui fecit cœlum & terram, & omnia quæ in eis ſunt.* Cœlum enim & terram per ſeipſum immediatè creauit, in quibus ſunt multa quæ non ſunt immediatè à deo ſecundum ſe tota creata, vt bruta originaliter tamen principaliterque à deo fluxerũt, & prima materia vniuerſorum ab illo eſt immediatè producta. *Qui in præteritis generibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas*, id eſt, vniuerſos Gentiles in ſuis adinuentionibus, erroribus & peccatis defluere ac perire. Nam vſque ad Chriſti aduentum & prædicationem eius ac diſcipulorum ſuorum, Gentes communiter idolis ſeruiebant, pauciſſimis interdum exceptis, ſolíque filij Iſraël vias dei ambulauerunt, vnum verũ B
deum colendo. *Et quidem non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit*, id eſt, bonitatem & diuinitatem ſuam manifeſtare, ſeq; deũ eſſe teſtari per varia beneficia non ceſſauit, benefaciens, totum vniuerſum conſeruando in eſſe, & gubernando. *De cœlo*, aëreo. *Dans pluuias & tempora fructifera*, æſtatem & ver. *Implens cibo & lætitia corda veſtra*. Omnia enim dona naturæ, & bona fortunæ, beneficia ſunt ſummi dei, cuius vnitas, maieſtas ac diuinitas per vniuerſi gubernationem, temporũ diſtinctionem, cœleſtium motionem, inferiorũ moderationem ac prouiſionem ipſis quoque philoſophis innotuerunt. Naturalis autem delectatio quæ ex coniunctione potẽtię cũ C
conuenienti obiecto cauſatur, à deo principaliter deriuatur, qui inſtitutor eſt ordinis & cohabitudinis rerum. Corda verò, id eſt, mentes non implentur cibo corporeo, niſi quo ad deſiderij actuationem. *Et hæc dicentes vix ſedauerunt turbas ne ſibi immolarent*, propter magnitudinem rei geſtæ, & quia ad idololatriam pronæ fuerunt. Hoc de ſacerdote Iouis nõ ſpecificatur, qui fortè deum ſuum reprobari inuitè & indignanter audiuit. *Superuenerunt autem quidam ab Antiochia*, Piſidiæ, quæ fuit huic vrbi vicinior, quã Antiochia Syriæ. *Et Iconio Iudæi*, increduli. *Et perſuaſis turbis*, ciuitatis Lyſtris. *Lapidantéſque Paulum.* Vnde & ipſe ſcribit : Semel lapidatus 1. Cor. 11.
ſum. *Traxerunt extra ciuitatem*, tanquam ſepultura indignũ,

ex verbis ad Titum habitis, facilè est pensare. Cum enim di- A
xisset ad Titum, constituas per singulas ciuitates presbyteros, Titum. 1
& quales debeant esse presbyteri, subdens paulò post ait: O-
portet enim episcopum sine crimine esse. Similiter ad Timo- 1. Timo 2.
theum post episcopi descriptionem, mox ad diaconos se con Philip. 1.
uertit. Similiter ad Philippenses in exordio: Cum episcopis, inquit, & diaconibus. *Et orassent cum ieiuniis commendauerunt eos domino, in quem crediderunt.* qui solus est principalis conseruator & custos. *Transeuntésque Pisidiam, venerunt Pamphyliam*, prouinciam Asiæ. *Et loquentes verbum Dei in Pergen*, ciuitatem Pamphyliæ, *Descenderunt in Attaliam*, quæ secundum Bedam est ciuitas Pamphyliæ maritima. *Et inde nauigauerunt Antiochiam*, Syriæ. *Vnde erant traditi gratiæ* B
Dei, id est, ab aliis sanctis ibidem exhibitis operibus gratiæ spiritus sancti. *In opus quod compleuerũt*, id est, ad prædicationẽ & apostolatus officium vt dictũ est suprà. *Cum autem venissent Antiochiam, & congregassent ecclesiã, narrauerunt quanta fecisset* Act. 13.
deus cum illis, id est, quantam dedisset eis virtutem & gratiam in conuersione Gentilium & Iudæorum quorundam. *Quia aperuisset ostium gentibus fidei*, id est, fidem quæ est ianua ad cætera dona, gentibus infudisset. *Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis*, in Antiochia. Hæc autem ad dei gloriã, & audiẽtiam spiritualem exhilarationem ecclesiæ retulerunt.

¶Expositio Cap. XV. *Et quidam descendentes de Iudæa.* ARTICVLVS XV.

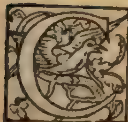

Onsequenter ardua quædam quæstio determinatur, quæ in primitiua Ecclesia multos sollicitauit. *Et quidam descendentes de Iudæa*, præsertim de Hierusalem: erántque isti Iudæi de secta Pharisæorum ad Christum conuersi, vt infrà habetur. *Docebant fratres*, id est, Christianos in Antiochia consistentes de gentilitate conuersos. *Quia nisi circuncidamini secundum legem Mosi, non potestis salui fieri*, id est, obseruatio legis Euangelicæ, sine custodia legis Mosaicæ, & circuncisionis potissimè, non sufficit vobis ad salutem. Non enim solam circuncisionem, sed cætera quoque legalia, voluerunt à conuersis Gentilibus obseruari, eadémque ratio est de circuncisione & cæteris. Propter quod ad Galatas ait Apostolus. Testi- Galat. 5.

D ficor omni homini circuncidenti se, quia debitor est vniuersæ legis seruandæ. *Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ aduersus illos*, Paulus enim & Barnabas docuerũt oppositum, nec gentes à se conuersas ad legalia induxerũt, nisi quo ad præcepta moralia, & quæ à Christo iubentur, súntq; de naturalis dictamine rationis, propter quod ad eorum custódiam omnes tenentur. *Statuerunt*, id est, omnes ibi fideles concorditer ordinauerunt. *Vt ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam alus ex aly*, id est, aliqui de parte aduersa. *Ad apostolos & presbyteros*, id est, sacerdotes seu seniores. *In Hierusalem super hac quæstione*, ad solutionem ipsius habendam, &

Deute.17, in hoc iuxta legis dogma sapienter fecerunt. In Deuter. enim legitur. Si difficile & ambiguum apud te iudicium esse perspe

E xeris, venies ad sacerdotes & illi indicabunt tibi judicij verita

Galat.2 tem. De hac re scribit ad Galatas sanctus Apostolus. Deinde post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Et contuli cum illis euangelium quod prędico in Gẽtibus. Circa quod oritur quęstio. Nam dictum est suprà, iussum fuisse apostolis vt duodecim annis in Iudæa prędicarent, quomodo ergo quartodecimo anno conuersionis Pauli, quidam eorum in Hierusalem sunt inuẽti? Ad quod respondet Scholastica historia, quòd tertiodecimo anno exire cœperunt, non statim tamen in toto reliquerunt Judæam. Beda quoque hìc ait: Scimus Petrum & Paulum apostolos anno post domini passioné.38. id est, vltimo. Neronis anno passos martyrium: tamen in Scholastica historia fertur id.39. an-

F no peractum. fortè liber expositionis Bedæ, quem vidi, non

Galat.2 fuit correctus. Petrus auté.25. annis in cathedra episcopali sedit Romę. Ex quibus colligitur, quia eodem anno quo Paulus nunc scribitur ascendisse Hierusalem, Petrus quoque ascenderit Romam, quò pergens transiuit per Antiochiam, vt confirmaret subditos suos, quibus iam ante præfuit, septé annis, quibus in Antiochena sede resedit: & in hoc transitu per Antiochiam restitit ei Paulus, quoniam discernebat cibos. Vnde ad

Ibidem. Galat. loquitur Paulus: Cùm venisset Cephas Antiochiam, in faciem restiti ei. *Illi ergo*, scilicet Paulus & Barnabas, *Deducti ab ecclesia* Antiochena. Aliqui enim fidelium loci illius ad spacium pergebant cum eis. *Venerũt Phœnicem & Samariam*, id est, ad has regiones terræ sanctæ. *Narrãtes*, ad gloriã dei. *Conuersionem gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus*

fratri-

fratribus, qui tanquam veraciter charitatiuè de proximorum, A
sicut de propria gloriabantur salute, præsertim quòd Christi
passionem sic fructificare cernebant. *Cum autẽ venissent Hierosolymam, recepti sunt ab ecclesia, & ab apostolis, & senioribus*, qui
præfuerunt ecclesiæ illi, & maximè à Iacobo tũc ibi Antistite.
Denique sicut ad Gala. habetur, Petrus Iacobus & Ioãnes tũc
erant ibidem. *Annunciantes, quanta fecisset deus cum illis*, sicut
in fine præcedentis cap. dictum est atque expositum. Vnde cũ
aliquis quendam aut quosdam conuertit, nõ suæ id adscribat
virtuti, sed gratiæ Dei: nec in se, sed in domino glorietur, quia
reuera grande est beneficium Dei quòd vnum hominẽ sibi facit cooperatorẽ in conuersione aut saluatione alterius. *Surrexerunt autem quidam de hæresi Pharisæorum, qui crediderant*,
Isti Pharisæi credentes, dicuntur de hæresi Pharisæorum, vel
quia de illorum secta ante conuersionem fuerunt, sicut & Paulus. Vel, quia legalia cum euangelio pertinaciter obseruáda dicentes, non catholici sed hæretici extiterunt. *Dicentes, quia* B
oportet circumcidi eos, id est, gentiles conuersos. *Præcipere quoque*
Apostolos & prædicatores, siue prælatos inferioribus istis, & 1. Cor. 1
cunctis ad Christum conuersis sibi commissis, *Seruare legem
Mosi*, non solùm quo ad præcepta moralia, sed etiam cæremonialia ac iudicialia. *Conuerterúntque apostoli & seniores videre*,
oculis mentis, id est, consyderare & determinare. *De verbo
hoc. Cum autem magna inquisitio fieret*, pro vtraque parte variis Act. 23
argumentis adductis. *Surgens Petrus dixit ad eos*: propter reuerentiam tam venerandi ac sancti conuentus, præsertim Iacobi apostoli atque episcopi ibi tunc præsidẽtis, & itẽ vt melius inter tot audiretur surrexit archiapostolus: in quo & hu- C
militatis reliquit exemplum. *Viri fratres, vos scitis quoniam ab
antiquis diebus*, id est, ante multos annos, videlicet nõ diu post
Christi ascensionem, atque paracleti missionem. *In nobis elegit deus per os meum gentes audire verbum Euangelij & credere*,
id est, me primò deus destinauit ad prædicandum Euangelicã Act. 10
legem gentilibus, puta Cornelio centurioni, & suis, quibus &
per me, fidem gratiámque infudit. *Et qui corda nouit deus*, id
est, deus infallibilis iudex, cordium humanorum inspector.
Testimonium perhibuit, illos sibi placere, & me secundũ eius beneplacitum illis prædicare. *Dans illis spiritum sanctũ*, in signo
visibili siue sensibili, etiam antequam baptizarentur. *Sicut &
nobis*, dedit in die Pentecostes. *Et nihil discreuit inter nos*, cir-

D cuncisos ex Iudaismo credentes. *Et illos*, ex Gentilitate conuersos. *Fide*, formata, quæ per dilectionem operatur. *Purificans corda eorum*, non obseruantiis legis, quia credendo, non legem obseruando meruerunt accipere spiritum sanctum. Iustus enim ex fide viuit, & per fidem habitat Christus in nobis, qui in Euang. ait frequenter: Fides tua te saluum fecit. Nam fide, error & ignorantia intellectus repellitur, oculus mentis in vltimum finem dirigitur, vis intellectiua in captiuitatem se redigit, & deo perfectè se subiicit, assentiendo seu adhærendo his quæ comprehendere nequit, propter authoritatem & reuerentiam primæ & inuiolabilis veritatis. *Nunc ergo quid tentatis deum?* id est cur laboratis diuinæ dispositioni resistere, & aliter quàm ipse iussit peragere, vtpote *Imponere iugum*, id est,
E onus obseruationis legalium. *Super ceruices*, id est, vires operatiuas *Discipulorum*, id est Christianorum, præsertim Gentilium conuersorum. *Quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus?* propter multitudinem præceptorum legis & eorundem rigorem. vt enim asserit Rabbi Moses, tot erant præcepta in lege, quot ossa sunt in homine. Verùm cum certum sit deum impossibile non iubere (dicente Hieron. in expositione fidei catholicæ: Anathema sit qui dicit Deum aliquid impossibile præcepisse) onus præceptorum legalium importabile fuisse Iudæis asseritur, non quia simpliciter obseruare non poterant, sed quia difficillimum fuit vniuersa seruare, sicque patres legis dicuntur ea non potuisse implere ob difficultatem, nō ob absolutam impossibilitatem. Vnde nonnulli eorum ea seruasse
F noscuntur, sicut de Iosue scriptum est: Non præteriuit Iosue de vniuersis mandatis domini, ne vnum quidem verbum, quæ præcepit Mosi. *Sed per gratiam Domini Iesu Christi credimus saluari.* Hoc verum est, siue gratia accipiatur pro habitu gratiæ gratum facientis, siue pro quocunque gratioso auxilio Christi, siue pro virtute & merito passionis ipsius. Meritum enim, virtus & gratia Christi, passionisque eius, nobis per sacramēta ecclesiæ applicantur, & quicquid virtutis, salutis aut meriti in nobis consistit, per meritum Christi nobis impēditur. Propter quod scriptum est: Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. De quo apud Esa. fertur: Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrûm, cuius liuore sanati sumus. Hinc subditur. *Quemadmodum illi*, scilicet patres nostri, patres veteris testamenti, qui omnes per aduentum ac opem

Galat.5. Hebr.2. Hebr.10. Ephes.3. Matth.9. Marc.5. Lucæ.7. 2.Cor.10 Hierony. Iosue.11. Ioan.1. Esa.53.

opem, passionem, & meritum regis Messiæ saluari sperabant A
erántque ei per fidem, charitaté & spem couniti. Vnde & A- *Gene.* 15.
braham ante circuncisionem placuit Deo per fidem, nec tamē
quisquam illorum sine Christi passione & merito ab origina-
lis peccati reatu quiuit saluari, aut patriā ingredi. Hinc in Ge-
nesi Iacob patriarcha fatetur: Salutare tuum expectabo domi- *Gene.* 47.
ne. T*acuit autem omnis multitudo.* Etenim in tam pondero-
so tractatu non decuit quempiam leuiter loqui, aut tanti Apo
stoli interrumpere verba, secundum quod in Eccle. legitur: In *Eccle.* 32.
medio seniorum ne adiicias loqui. Itemq;: Audi tacens & pro *Ibidem*
reuerentia accedet tibi bona gratia. *Et audiebant Barnabā & Paulum narrantes, quanta fecisset Deus signa & prodigia in Gentibus per eos.* Per quæ verba argumentatio sancti Petri confirmabatur. Non enim inter Gētiles Deus mirabilia illa fecisset, nisi B
& Apostolorum istorum prædicationem, & illorum conuersionem acceptasset. Consequenter inducitur definitiua sententia Iacobi Hierosolymitarum episcopi, qui pontificali authoritate habuit determinationē proferre. *Et postquam tacuerunt, respondit Iacobus*, vnde in tractatibus cōciliatiuis, nullus debet præcipitanter quid loqui, aut iudicium vsurpare. *Viri fratres audite me*, quàm breue facit præambulum, contra eos qui tædiosa prolixitate verba multiplicant. *Simon narrauit, quemadmodum Deus primò visitauit*, id est gratiosè dignatus est, *Sumere ex gentibus populum nomini suo*, id est ad sui ipsius gloriam quosdam ex Gētibus ad fidem conuertere. *Et huic concordant uerba prophetarum*, quorum multi Gentium illuminatione vaticinati sciuntur, potissimè Esaias, Oseas quoque & Daniel. *Si-* C
cut scriptum est. per Amos. *Post hæc reuertar & ædificabo taber-* *Osee.* 13.
naculum Dauid quod cecidit, & diruta eius reædificabo & erigam *Daniel.* 7.
illud, vt requirant cæteri hominum dominum, & omnes gentes super *Amos.* 9.
quas inuocatum est nomen meum, dicit dominus faciens hæc. Hanc autem scripturam allegat Lucas secundum translationem septuaginta. nostra verò translatio habet sic: In die illo suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant instaurabo. Et reædificabo sicut in diebus antiquis, vt possideant reliquias Idumææ & omnes nationes. eo quòd inuocatū sit nomē meū super eos, dicit dominus faciens hæc. Itaque sensus est. Post hæc. i. post Israëliticæ plebis dispersionem per omnes gentes, seu legis Mosaicæ cursum, reuertar, per multiplicis gratiæ meæ effectum,

D post vnigeniti filij mei missionem in mundum,& ędificabo,in fide,moribus sacramẽtis, virtutibus,tabernaculum Dauid, id est,ecclesiam Christi,quod cecidit,per vitia & errores præsertim per idololatriam ante legem & sub lege.Itaque per Ecclesiam Christi hoc loco,designatur vniuersitas fidelium à principio mundi vsque ad finem ipsius, de qua in Euangelio dici-
Matth.20 tur:Simile est regnum cœlorũ homini patrifamiliàs, qui exit primo mane conducere operarios in vineã suam. Vbi per primum,mane,prima mundi ætas innuitur.Porrò quòd per Dauid intelligatur Christus ad literam, patet in diuersis locis scri-
Hiere.30. pturæ,videlicet Hieremiæ: Seruient domino deo suo,& Da-
Ezech.4 uid regi suo.Ezechiele:Ego ero eis in deũ, & seruus meus Dauid princeps eorum,& diruta eius,id est,per transgressionem legis naturalis & scriptæ destructa atque diuisa, reædificabo,
E omnes gentes in ecclesiastica vnitate colligendo , & erigã illud,id est,ad cœlestia eleuabo,& multis miraculis beneficiisq́; præclaris honorabo:vt requirant cæteri hominum dominũ, id est,gentiles quoque ista cernentes conuertantur ad Christum:& pro,id est,omnes gẽtes super quas inuocatum est nomen meum ,quæ post conuersionem suam me super se inuocauerunt,& pro quorũ conuersione sancti patres me orauerũt.

Notum est à seculo domino opus eius.id est æternaliter ei innotuit quicquid in tempore facit, & quod de gentiũ conuersio-
Eccle.23 ne operari decreuit:iuxta illud Eccles. Domino deo antequã crearentur,omnia sunt cognita. *Propter quod ego iudico*, tanquã episcopus. *Non inquietari eos qui ex gentibus conuertuntur ad dominum*,,id est,gentiles conuersos non esse turbandos seu aggrauandos per obligationẽ, ad seruanda legalia. *Sed scribere*
F *eis,vt abstineant se à cõtaminationibus simulachrorum*, id est, à cul-
Neem.7 tura deorũ,quibus anima nõ mũdatur ,sed maculatur. Vel cõtaminationes simulachrorum vocãtur comestiones idolothytorũ videlicet,sacrificiorũ idolis oblatorũ , quod fuit in lege prohibitũ. *Et fornicationis*,quam Gẽtiles reputabant opus naturale ac licitum. *Et suffocato*,id est,esu cuiuscunque animalis per suffocationẽ occisi. *Et sanguine*,id est, sanguinis effusione,vel mãducatione cũ sanguine. Horũ quatuor,tria sunt ad cæremonialia legis spectãtia,scilicet primũ,tertiũ,quartũ,quæ idcirco Apostoli Gẽtibus præceperũt, quatenus cũ Iudæis cõuersis cõcorditer coalescerẽt ac socialiter viuerẽt,sicut frequẽter in societate plurimorũ ex diuersis nationib⁹ collectorũ ali

qua

qua ordinátur pro pace cómuni ad tépus, postmodum verò A
Euágelicę legis veritate plenius elucidata. cessauit obseruatio *Matt.15*
horum trium, quia vt ait Saluator: Non quod intrat in os co *Mar.17*
inquinat hominem. Omnis quoque creatura dei bona, nihil- 1.*Tim.* 4.
que reiiciendum quod cum gratiarum actione sumitur. Sanctificatur enim per verbum dei & orationem. *Moses enim à téporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus, qui eum,* id est, scripturas & libros eius, *Prædicét in synagogis, vbi per omne sabbathũ legitur.* Hoc intelligendum est de vrbibus Iudæę, & aliquarum terrarum in quibus dispersi fuerunt Iudæi. Vbi à tempore suæ dispersionis libros legis habuerunt atque legerunt qui etiam ad Christum conuersi, non protinus legalia omiserunt in toto, sed paulatim, quousque Euangelio diuulgato determinauit Ecclesia, legalia omittenda. *Tũc placuit Apo* B
stolis & senioribus cum omni Ecclesia, Hierosolimitana, *Eligere viros ex eis, & mittere,* eos *Antiochiam cum Paulo & Barnaba,* omnes enim concorditer verbis Petri & Iacobi consenserũt. Deinde viri illi electi exprimuntur, *Iudam qui cognominatur Barsabas, & Syleam, viros primos in fratribus,* i. post Apostolos inter notabiliores seu eminentiores, in quibus dona gratiæ clarius emicabant. Suprà quoque dictum est quòd Ioseph cũ Matthia constitutus, vt vnus eorum Apostolus fieret, cogno
minatus sit Barsabas, quod interpretatur filius quietis. Et for- *Act.2.*
tè ab excellentia huius perfectionis, seu gratiæ, cótemplationis, sic vocatus est Iudas iste. *Scribentes,* id est, scriptam episto-
lam dirigentes. *Per manus eorum,* scilicet Iudæ atque Syleæ, nó C
Pauli & Barnabæ qui in hac causa pars fuerunt. *Apostoli & seniores fratres his qui sunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ fratribus ex Gẽtibus.* id est, de gentilitate conuersis, *Salutem,* id est, veram beatitudiné optant. Porro Syria quæ ab Hebræis Aran dicitur, regio est inter Euphratem & mare mediterraneum, vsque ad Ægyptum pertingés, & maximas habet prouincias. Cilicia quoque nomen est prouinciæ Asiæ. Nam &
Paulus de Tharso vrbe Ciliciæ fuit. *Quoniam audiuimus,* *Act.21.*
quod quidam ex nobis exeuntes, scilicet Pharisæi præfati credẽtes, *Turbauerunt vos euertentes animas vestras,* à tranquillitate & synceritate Euangelicæ conuersationis, *Quibus non*
mandauimus. vt ita docerent legalia obseruanda, *Placuit no* *Matth.18*
bis collectis in vnum, corporaliter ac spiritaliter, quia de communi sensu acta sunt hæc, imò & de Christi inspiratione qui

D ait: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. *Eligere viros*, scilicet Iudam & Syleã, *Et mittere ad vos cum charissimis nostris Barnaba & Paulo, hominibus, qui tradiderunt animas suas*, i. mortis periculis exposuerunt diuersis laboribus mancipauerunt, *Pro nomine domini nostri Iesu Christi* id est, ex eius amore, pro catholica veritate ad ipsius honorẽ. *Misimus ergo Iudam & Syleã, qui & ipsi vobis eadem uerbis referẽt*, quę in epistola cõtinentur, vt sitis certissimi

E de nostra responsione, verbis & scriptis instructi. *Visum est*

1. Cor. 12 *enim*, id est, bonum apparuit, seu placuit, *Spiritui sancto*, qui

Ioan. 3. infallibilis est magister, & arbiter suæ potestatis existens, vbi vult spirat, & ea quæ vult loquitur, *Et nobis*, spiritus sancti illuminatione edoctis non sensum humanum sequentibus, *Nihil vltra vobis imponere oneris* id est, obseruatiæ legalis, *Quàm hæc necessaria*, obseruanda propter causas prætactas, *Vt abstineatis ab immolatis simulachrorũ & sanguine, & suffocato*, quæ verba iam exposita sunt, *Et fornicatione*, quod non ad cęremonialia, sed moralia spectat præcepta. Nec dubiũ, quin Paulus & Barnabas de fornicatiõe idipsum docuerint, ab Apostolis tamen repetitur, vt à Gẽtibus fortius obseruetur, *A quibus custodientes vos bene agetis*, id est, meritoriè, iustè & obedienter viuetis, simul & alia à Christo tradita adimplentes. *Illi ergo dimissi*, ab Ecclesia Hierosolymitana. *Descenderũt Antiochiam. Et congregata multitudine*, conuersorum ibidem fide-

F lium, *Tradiderunt epistolam, quam cum legissent gauisi sunt*, gentiles conuersi, *Super consolatione*, id est, de consolatoria ista epistola, per quam à legalium iugo exonerabantur. *Iudas autem & Syleas & ipsi cum essent prophetæ*, spiritu enim fulserunt prophetico, & Apostolicæ perfectionis viri fuerunt, *Verbo plurimum consolati sunt fratres & confirmauerunt*, in fide atque virtutibus. Saluberrima enim documenta, & scripturarum allegationes, cum finali remuneratione iustorum ac impiorum proposuerunt, quibus auditis fratres conuersi in bonis actibus roborabantur, id est, in mundi contemptu & diuinitatis amore creuerunt. *Facto autem ibi aliquanto tempore dimissi sunt cum pace*, ab Antiochia, *A fratribus*, illius vrbis, *Ad eos qui miserant illos*, scilicet, qui in Hierusalem erant. Hoc tamen de Sylea accipiendum non est, quia cum Paulo remansit: nam sequitur.

Visum est autem Syleæ ibi remanere, Iudas autem solus abijt Hierusalem.

rusalem. Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ A
tuncque impletum fuit, quod ait Paulus: Cum venisset Ce- *Galat. 2*
phas Antiochiam, in faciem restiti ei. *Docentes & euange-*
lizantes cum aliis, pluribus viris sanctis in Antiochia existen
tibus, *Verbum dei* Verùm quod dictum est: Visum est au- *Diony. se-*
tem Sylcæ, vsque ad id, Paulus autem & Barnabas, non est *cutus Ly*
de textu, nec habetur in Græco, neque in libris correctis, sed *ranū hoc*
olim glossaliter additum, insertum est textui. *Post aliquot au* *scripsit. Si*
tem dies, dixit ad Barnabam Paulus: Reuertentes visitemus fra- *quidē Græ*
tres per vniuersas ciuitates in quibus prædicauimus verbum domini, *ca exēpl.*
quomodo se habeant, id est, redeuntes ad eos, videamus qua- *incolumem*
liter stent in fide, cæterisque virtutibus. In quo patet quanta *hāc seruāt*
fuerit in Paulo omnium solicitudo Ecclesiarum. *Barnabas* *sniam solū*
autem volebat secum assumere Ioannem, qui cognominatur Marcus, *desit, Iu-*
de quo dictum est sæpe. *Paulus autem rogabat eum.* sci- *das aūt so*
licet Barnabam, *Vt qui discessisset ab eis de Pamphylia,* *lus abiit*
sicut suprà iam dictum est, *Et non isset cum eis in opus.* id *hierusalē.*
est, opus dei viriliter aggressus non fuit, videlicet prædica- B
tionis officium, seu persequutionis periculum, siquidem timo
re imminentium periculorum abscessisse videtur,
Non debere recipi cum in comitatu, ne rursus deficiens alios
suo scandalizaret pauore. Prædicantes etenim verbum Dei
potissimè inter infideles stabiles esse debent, imperterriti, &
pro fide seu æquitate mori parati. *Facta est autem dissensio in-*
ter Paulum & Barnabā, Ista dissensio non fuit vitiosa, sed po- *2. Mac. 7.*
tius à spiritu sancto, vt sancti viri ab inuicem separati, maio-
rem fructum prædicando producerent, dum in pluribus locis
ac gentibus, verbum dei disseminarent. Vterque etiam ex ra- C
tionabili mouebatur motiuo, nec quicquam proprij commo-
di quispiam eorum quærebat, sed bonum commune: nec e-
nim ex impatientia aut simili passione, sed ratione dictante
separabantur, Vnde secundum doctores paci atque concor-
diæ aliquando non repugnat quòd aliqui in duobus discor-
dant, dummodo in vno tertio sint cōcordes. Et sic fuit in isto.
Nam & Paulus & Barnabas concordabant in hoc, vt id fieret
quod fuit magis pro dei honore, & Euangelicæ prædica-
tionis profectu, *Ita vt discederent ab inuicem, Et Barnabas*
quidem assumpto Marco nauigaret Cyprum de qua fuerat na-
tus. Dicit autem hoc loco Scholastica historia. Ex eo quod
Barnabas noluit Marcum dimittere, perpenditur fuisse eius

D cognatus, leguntur enim fuisse consobrini: iuxta illud ad Colossenses. Salutat vos Aristarchus, & Marcus cōsobrinus Bar
Colos. 4 nabæ. *Paulus autem electo Sylea* in adiutorem & comitem, *Profectus est* ab Antiochia, *Traditus*, id est, oblatus seu cōmissus, *Gratiæ Dei*, tanquam fortissimo adiutorio, sine quo nil valebat *A fratribus* Antiochenis pro ipso deuotissimè interuenientibus. *Perambulabat autem Syriam & Ciliciam, cōfirmans ecclesiam* id est, fideles, quoscunque inuenit, præcipiēs eos custodire pręcepta Apostolorum & seniorum qui in Hierusalem erant, & aliqua pro fidelium salute instituerunt seruanda, sicut in præsenti capitulo de quatuor punctis inductum est.

¶Expositio Cap XVI. *Peruenit autem in Derben & Lystram.* ARTICVLVS XVI.

E AB hoc loco vsque in finem voluminis prosequitur sanctus Lucas prędicationes, actus, atque miracula Pauli Apostoli. *Peruenit autem* Paulus cū Sylea *In Derben & Lystram* ciuitates prouinciæ Lycaoniæ. *Et ecce discipulus quidam erat ibi* scilicet in Lystris, *Nomine Timotheus*, iam Christianus effectus, *Filius mulieris viduæ*, nam pater eius fuit tunc mortuus. *Fidelis*, quia natione fuit Iudæa, religione verò Christiana, quemadmodum ad eundem Timotheum scribit Apostolus.
2. Timo. 1 Recordationem inquiens accipiens fidei quæ est in te non fictā, quæ & habitauit primùm in auia tua Loyde, & matre tua Eunica. *Patre Gentili*, pater enim ipsius fuit gentilis. Iudæi
F nanque dispersi cum alienigenis contraxerunt. *Huic*, vt pote Timotheo, *Testimonium bonum perhibebant, qui in Lystris erāt & Iconio fratres* id est, in vrbibus illis. *Hunc voluit Paulus secum proficisci*, vidit enim quòd idoneus esset, & aliis præsidere ac prædicare, magnumque secum fructum afferre. Veruntamē in Scholastica fertur historia, quòd primo fecit eum episcopum fidelium in Lystris manentium, postea duxerit eum secum. *Et assumēs circuncidit eum, propter Iudæos qui erant in illis locis*, ne scandalizarentur, habendo episcopum non circuncisum, seu intuendo quòd Iudæus incircuncisus iret & prædicaret cum Paulo. Illa autem circuncisio, quamuis, non fuit necessaria, tamen licita fuit, ad remouendum scandalum pusillorum. Legalia enim tunc ad tempus poterant à Iudæis cōuersis

uersis seruari, dummodo spem in illis nõ ponerent, paulatímque non subitò erant tollenda, & quasi cũ honore mater Synagoga sepelienda. *Sciebãt enim omnes, quòd pater eius Gentilis erat*, ideo non permisit suum filium circuncidi, quod & Iudæis illis innotuit. *Cùm autem pertransirent ciuitates*, Paulus, Syleas, & Timotheus *Tradebãt eis*, id est, Christianis, in vrbibus illis morantibus commiserunt. *Dogmata quæ erant dicta* seruari *Ab Apostolis & senioribus qui erant Hierosolymis*, qui tanquam principalissimi, cæteris certa documenta seruanda sanxerunt ac insinuauerunt. *Et ecclesiæ quidem*, particulares per diuersas prouincias. *Cõfirmabantur in fide*, quæ tunc præneceſſaria fuit, imò & cunctis virtutibus principaliter à spiritu sancto, ministerialiter verò ab Apostolis, adiutoribúsque ipsorum. *Et abũdabãt numero quotidie*, ita quòd omni die plures conuertebantur ad fidem. *Trãseuntes autẽ Phrygiam* prouinciam Asiæ. *Et Galatiæ regionem* etiam Asiæ; dicítque Beda, Galatia prouincia Asiæ à Gallis vocabulũ trahens, qui in auxilium à Rege Bithyniæ euocati, regnum cum eo facta victoria diuiserũt: & ita deinde Græcis admixti, primo Gallogræci, postea Galatæ sunt vocati. *Vetiti*, id est, prohibiti. *Sunt à spiritu sancto*, per reuelationem internã seu alio modo. *Loqui verbum dei in Asia*. Cur hoc? Fortè quia spiritus sanctus prẹuidit Asianos tũc non credituros: ideo ne grauius caderẽt prohibuit eis prædicari. Vel quia alteri Apostolo puta Ioanni hanc instruendam seruauit prouinciam. *Cum autem venissent Mysiam*, quæ est prouincia Asiæ, & nunc Colis vocatur. Est autem & altera eiusdem nominis in Europa, Mysia superior, quæ nunc Bosna vocatur: & inferior, quæ Bulgaria, vbi Danubius Euxinum pontum influit. *Tentabãt ire Bithyniam.* Bithynia est nomẽ prouinciæ Asiæ minoris, & itẽ ciuitatis in ea. *Et nõ permisit eos spiritus Iesu*, illuc ire ad prædicandum, eisdem rationibus, quæ de præcedẽti prohibitione sunt assignatæ. Nã & Lucas post in Bithynia prædicauit. ¶ Porrò spiritus Iesu, est spiritussanctus: de quo ait Apost. Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Appellatúrque demum spiritussanctus, spiritus Iesu seu Christi, quia ab ipso secundum suam diuinam naturam procedit, atque in ipso secundum naturam humanam plenissimẽ requieuit ac requiescit: iuxta illud Esaiæ: Spiritus domini super me, eo quòd vnxerit me. *Cũ autem pertrãsissent Mysiam, descẽderũt Troa-*

Rom. 8.
Esa. 61.

Luc. 4. D *dem*, ciuitatem Asiæ maritimam, quę & Antigonia est voca-ta. *Et visio per noctem Paulo ostensa est.* Ista fuit imaginaria visio, & facta videtur in somno. Deinde visio ipsa describitur: *Vir quidam Macedo,* id est, effigies viri Macedonis, vel secundum Bedam & Scholasticam historiam angelus gentis illius, in similitudinem viri huiusmodi. *Erat stās, deprecās*, scilicet Paulum. *Et dicens, Trāsiens in Macedoniam, adiuua nos*, ad consequendam salutem. Certum est quòd imagines rerum istarum & verba interna, angelico ministerio formabātur in vi imaginatiua sancti Pauli, sicut in propheticis visionibus fieri consueuit. *Vt autem visum vidit*, spiritaliterque intellexit, *Statim* die facto *Quæsiuimus proficisci in Macedoniam certi facti, quòd vocasset nos dominus euāgelizare eis.* Hoc loco Lucas

E primò connumerat se sociis Pauli. Macedonia autem est prouincia Græciæ nobilissima, & virtutibus Alexādri magni nobilior facta. *Nauigātes autē à Troade, recto cursu venimus Samothraciam*, quę est Ægei maris insula, in Pegaseo sinu. *Et sequēti, Neapolim*, Ciuitas est Cariæ, quæ est prouincia Asiæ. *Et deinde Philippis,* quæ est ciuitas in prima parte Macedoniæ à Philippo rege patre Alexandri magni nomen sortita, cuius fidelibus missa est epistola Pauli, quæ ad Philippenses

Philip. 1. intitulatur. *Quæ est prima* pars *Macedoniæ*, quia primò occurrit intrantibus Macedoniam ab ea parte, qua Paulus de mari egrediens, eam ingressus est. *Ciuitas Colonia.* Dicitur autem Colonia ciuitas, quæ defectu indigenarum, nouis impletur habitatoribus atq; cultoribus. Vnde à cultu agri, colonia dicta est. *Eramus autem in vrbe hac diebus aliquot conferētes*

F cum ciuibus vrbis illius. *Die autem sabbathorū egressi sumus foras portam iuxta flumen, vbi videbatur oratio esse*, quia ibidem quædam personæ confluxerant ad supplicandum, siue loquēdum. Orare enim vtrunque significat. Locus quoque ille videbatur aptus ad hæc. *Et sedentes loquebamur mulieribus quæ cōuenerant. Et quædam mulier nomine Lydia purpuraria, ciuitatis Thyathirenorum*, id est, hominū de vrbe nomine Thyathira,

Apo. 2. quæ fuit vrbs Lydiæ prouinciæ Asiæ, de qua in Apocalypsi habetur: Angelo Thyathirę ecclesię scribe. De qua vrbe fuit hæc Lydia oriunda, sed in Philippis manebat. Dicitur autem purpuraria secundū Bedā, quia venditrix purpuræ, vel secundum alios, quia textrix illius. *Colēs deum* verum, qui vnus est. Iam enim fuit, vt legitur, de Gētilitate ad Iudaismū cōuersa.

Audiuit

Audiuit verba nostra. *Cuius dominus aperuit cor intendere his* A
quæ dicebantur à Paulo. Homo enim forinsecus mouet auditũ,
sed nisi deus intus mentẽ tangat atq; illuminet, inanis est strepitus. Ideo ait Saluator: Nemo venit ad me, nisi pater meus *Ioan.6.*
traxerit eum. *Cum autem baptizata esset ipsa, & domus,* id est,
soboles seu familia, *Eius, deprecata est dicens: Si iudicastis me fidelem esse domino,* id est, veraciter Christianã, *Introite in domũ
meam, & manete,* ibidẽ ad libitũ. *Et coëgit nos,* ex quibus constat ꝙ opulenta fuit, grata & multum deuota. *Factum est autem euntibus nobis ad orationem,* id est, locum ad hoc aptum: *Puellam quandam habentẽ spiritum Pythonem obuiare nobis, quæ
magnũ quæstũ præstabat dominis suis diuinando.* Apollo qui &
Pytho, vel Pytho, inuentor fuit cuiusdã diuinationis, qua veritas à mortuis inuestigatur, per suscitationem defuncti præ- B
stigialem: vel à viuis, qui reuelante diabolo secreta seu futura
denunciant: & viri hæc facientes seu taliter diuinãtes Pythones, à Pythone Apolline, mulieres autem Pythonissæ vocantur. Et iuxta primum modum, dicitur mulier Pythonissa, de *1.Reg.28.*
qua primo Regum scribitur Saul petisse suffragium. Sed iux- *1.Para.10*
ta secundum modum hæc puella Pythonissa asseritur, quæ diuinando, id est, futura aut secreta ex dæmonis reuelatione pãdendo, magnum quæstum, id est, lucrum contulit dominis,
quorum ipsa fuit ancilla, quia pro precio ad interrogata respondit. Præterea sicut in Scholastica historia dicitur, dupliciter intelligi potest ista puella fuisse Pythonissa, primò, quia
per spiritum Pythonis operabatur arte magica, sicut mulier
illa primo Reg. quæ per magicam artem fecit dæmonem ap- *1.Reg.28*
parere in similitudine alicuius defuncti ad dandum de occul C
ctis responsum. Secundò, quia spiritu Pythonico vexabatur,
sicque aliqui asserũt eam Pythonissam fuisse atque obsessam:
nam dæmon habitauit in ea, dans per ipsam responsa. Quæritur quomodo puella ista habuit spiritum Pythonem? Et respondendum, quòd per spiritum Pythonem intelligi potest
diabolicus spiritus, per artem à Pythone Apolline inuentam
euocatus, apparens siue cooperãs atque respõdens. Vnde primo Regum scribitur Saul dixisse: Quærite mihi mulierẽ habentem Pythonẽ. De hac autem diuinatione loquitur Thomas in 2.2 quæst.95. *Hæc subsequuta Paulũ & nos clamabat dicens. Isti homines serui dei excelsi sunt, qui annunciãt vobis viam salutis,* scilicet euangelicam legem, & diuinorum præceptorum

D custodiam, seu fidem catholicam, quæ omnia sunt via ducens ad salutem eternam seu Christũ: qui ait, Ego sum via. Et, Nemo venit ad patrem nisi per me. *Hoc autẽ faciebat multis diebus. Dolens autem Paulus* de periculo & infestatione puellæ. *Conuersus* vultu ad puellam retro se vociferantem. *Dixit spiritui: Præcipio tibi in nomine Iesu Christi, exire ab ea,* quia indignum fuit, vt verbum Euangelij spiritus nunciaret immũdus, ideo quoque iussit eum exire, ne qui eum audierunt vera loquentem, crederent postea mendacia proferenti. Veris enim falsa admiscere dæmones cõsueuerũt. Vnde hoc facto Paulus imitatus est Christum qui dæmoni dicenti: Scio quia sis sanctus dei, dixit: Obmutesce & exi de homine. ¶ Quæritur quo impellente loquutus est dæmon aduersarius humanæ salutis E verba memorata, de Paulo eiúsque sociis. Et respondendum secundum quosdam, ꝙ bono naturæ hæc dixit, quia naturæ consonum est, verum cognitum confiteri. Alij dicunt quòd cogente spiritusancto hæc protulit. Ait nanque circa hoc Beda: Non voluntatis ista confessio est, quá sequitur præmium confitendi: sed timore spiritussancti cogẽte, vera spiritus mẽdax loquitur. non ausus luce præsente suas vltra cælare virtutes. Peccatori autẽ dixit deꝰ: Quare tu enarras iustitias meas? Verùm contra hoc obiiciunt quidam, quod dictum est: Dolens Paulus scilicet de illo clamore, nõ enim doluisset de eo, quod à spiritu sancto factũ fuisset, nec illud impediuisset. Sed illa instantia faciliter soluitur. Nẽpe quòd dicitur, dolens autem Paulus, non oportet ad veritatis illius protestationem referre, sed ad calamitatem puellæ. Rursus etsi de protestatione veritatis per dæmonem facta dolebat, hoc non fuit inquan-F tum ibi fuit enunciatio veri, sed inquantũ id mala intentionẽ fiebat, & ne veritati spiritus nequam inde falsa misceret. *Videntes autem domini eius,* puta puellæ. *Quòd exiit spes quæstus eorum,* id est, amplius fiduciam nõ haberent solita lucra obtinendi per diuinationem suæ ancillæ, *Apprehendentes Paulum & Syleã perduxerũt in forum ad principes,* quorum fuit iudicare impios & punire. *Et offerẽtes eos magistratibus, dixerũt, Hi homines cõturbant ciuitatem nostram,* id est, conciues. *Cum sint Iudæi,* qui contra Romanorum cẽsuram, prohibent deorum culturam. *Et annunciant morem,* id est, nouum ritum colendi deum Christum. *Quem non licet nobis suscipere, neque facere, cum simus Romani,* id est, Romanis confœderati ac subditi.

Ioã.14.
Ibidem.
Mar.3.
Psal.49.

diti. Iam enim ordinauerunt Romani ne ſine aprobatione A
Senatus aliquis de nouo deus diceretur aut coleretur. *Et cō currit plebs aduerſus eos, & magiſtratus*, citò credentes omni ſpiritui. *Et ſciſſis tunicis eorum*, tanquam hominum peſſimorum & vilium. *Iuſſerunt* magiſtratus. *Virgis eos cædi. Et cum multas plagas eis impoſuiſſent, miſerunt eos in carcerem.* In hac punitione fecerunt contra Romanos, ſicut infrà dicetur. *Præcipientes cuſtodi, vt diligenter eos cuſtodiret*; tanquam valde damnabiles. *Qui cum tale præceptum accepiſſet, miſit eos in interiorem carcerem*, qui fuit fortè profundior, pœnalior, & inconfringibilior. *Et pedes eorum ſtrinxit in ligno*, ne quoquam modo effugerent. *Media autē nocte Paulus & Syleas, adorantes laudabāt deum* in tot aduerſitatibus gratias cū gaudio referentes: iuxta B
quod legitur: Media nocte ſurgebā ad confitendū tibi. *Et audiebāt eos qui in cuſtodia*, id eſt, in carcere *Erant*, quòd tam alacriter deū laudarent. *Subitò verò terræmotus factus eſt magnus*, non vbiq;, neque à cauſa naturali, ſed vbi fuerunt detēti, & à virtute angelica ad demōſtrandum ſanctitatē & virtutē orationis iſtorū. Propter quod ait Beda: Deuotio apoſtolici pectoris, & virtus orationis exprimitur, dùm & illi hymnos in imo carceris cecinerūt, & eorum laus terrā commouerit, carceriſque fundamēta cōcuſſerit, & aperuerit oſtia, atq; ipſas poſtremò vinculatorùm catenas reſoluerit. Hinc ſubditur. *Ita vt mouerētur fundamenta carceris: Et ſtatim aperta ſunt omnia oſtia, & vniuerſorum*, non Pauli & Syleæ dūtaxat, ſed omniū qui erant in carcere, qui meritorum participes facti ſunt apoſtolorum ſanctorum. *Vincula ſoluta ſunt* poteſtate angelica ac diuina. *Expergefactus autem cuſtos carceris, & videns ianuas car-* C
ceris apertas; euaginato gladio volebat ſe interficere, præ triſtitia & dolore. *Æſtimans fugiſſe vinctos*, & ob id morte ſubſtantiáve puniendum ſe reputans. *Clamauit autem Paulus voce magna dicens, Nil tibi feceris mali. Vniuerſi enim hìc ſumus.* Spiritu enim reuelante, vidit in mente quid carceris cuſtos moliretur facere, cuius damnationi compatiens, affectuoſiſſimè clamauit. *Petitóque lumine*, à miniſtris ſuis. *Ingreſſus eſt, & tremefactus*, de effectibus tam miraculoſis. *Procidit Pauli & Syleæ ad pedes*, ſanctitatem & virtutem eorum admirans, honorans, imitaríque cupiens. *Et producens eos foras*, ſcilicet extra carcerem: in quo patet, quòd amor apoſtolorum abſtulit ab eo timorem principum ſuorum, cōtra quorum edictum

Pſal. 118.

D eduxit apostolos: imò & amor veræ salutis ad hoc ipsum induxit, nam subditur. *Ait, domini, quid me oportet facere vt saluus fiam? At illi dixerũt: Crede in dominum Iesum*, Deum & hominem, in quem creditur secundum ꝙ deus est. Propter quod
Mar.1. dixit apostolis: Creditis in deum, & in me credite. Porrò in Iesum credere est charitate & opere fidem ornare. *Et saluus eris tu & domus tua*, id est, domestici tui tuum sequendo ex-
Ioã.14. emplum. *Et loquuti sunt ei verbum domini cũ omnibus qui erant in domo eius, & tollens eos*, id est, ad meliora domus suæ loca introducens eos. *In illa hora noctis lauit plagas eorum*, corporales, vt lauarentur ab eis suæ plagæ spiritales. *Et baptizatus est ipse, & omnis domus eius cõtinuò.* Non dubiũ quin ante baptizationem hanc apostolus prædicauerit illis diffusè, de my
E steriis fidei Christianæ. *Cúmque perduxisset eos in domum suã apposuit eis mensam.* Ad corporalem refectionem, à quibus mente fuit refectus. Nec indecens fuit apostolis tam mane seu ante auroram comedere, qui flagellis ac carcere fuerant extenuati. Necessitas quippe, impossibilitas, & infirmitas legem
Act.22. non habent. *Et lætatus est cum omni domo sua*, de sua conuersione, apostolorum sanctitate, & quòd se gladio non inuasit. Similiter omnes domestici sui sunt gauisi. *Et cum factus esset dies, miserũt magistratus, lictores*, scilicet nuncios ad custodem carceris. *Dicẽtes: Dimitte homines illos.* Cur hoc nunciauerunt, in textu non dicitur, verùm in Ecclesiastica historia legitur, quòd ideo ne plures crederent, quia miraculum præscriptum iam eis innotuit. Vel, vt alij dicunt, passionum impetu, quo iniustè punierunt apostolos iam sedato, aduerterunt se
F iniustè fecisse. *Nunciauit autem custos carceris verba hæc Paulo*, tanquam principaliori *Quid miserunt magistratus, vt dimittamini*, & inde gauisus est custos cernens nullum sibi instare periculum, ꝙ eduxisset illos de carcere. *Nũc ergo exeuntes, ite in pace. Paulus autem dixit: Cæsos nos publicè indemnatos homines Romanos miserũt in carcerem*, quasi dicat, In hoc multipliciter excesserunt, quòd homines innocentes quasi maleficos publicè flagellari fecerunt, & sine iusto iudicio incarcerauerunt, ex vehementia passionum suarum, cum simus Romani. Paulus enim fuit ciuis Romanus, nõ quasi ibi natus, sed quia ciuilitas illa patri eius fuit collata pro seipso, suisq; filiis, vt infrà dicetur. Quomodo autẽ Syleas fuit Romanus, nõ est à deo certum, sed in Scholastica historia ita habetur: Romanos, id est,
subie-

ſubiectionẽ profeſſos Romano imperio, capitis cẽſus puta de A
nario qui ſuper caput ponebatur, ab his qui ſe Romano impe
ratori profitebãtur ſubiectos, atque Romana libertate donatos. *Et nunc occultè nos eiiciunt?* in quo Romanæ ciuilitati derogauerunt, & cõtra Romanorũ egerũt decretũ: quo fuit ſancitũ, nullum dãnari niſi locũ excuſationis acciperet. *Non ita, ſed veniant ipſi, & nos eiiciant.* Nõ ex impatientia ſed zelo iuſtitiæ dixit Paul. & ne in ipſo ac ſuis ſcãdalizarẽtur, atq; à fide ſuſcipienda, impedirẽtur puſilli. Et itẽ, vt ſicut fuit publica punitio, ſic eſſet & manifeſta ereptio, vt veritas cunctis pateret.

Nunciauerũt autem lictores magiſtratibus verba hæc: timueruntque audito quòd Romani eſſent, Formidabant enim de his apud Romanos accuſari atque affligi. *Venientésque deprecati ſunt eos,* vt ſibi ignoſcerent, quia per ignorantiã hæc feciſſent. *Et educentes rogabant eos vt egrederentur,* de vrbe, ne in ciuitate oriretur diſſenſio, propter eorum præſentiam & doctrinã. *Exeuntes autem de carcere introierunt ad Lydiam,* primò tamen de carcere ingreſſi fuerunt domũ cuſtodis ipſius. Nam fœmina hæc de apoſtolorum iniuſta perſequutione fuit plurimum contriſtata, quod Paulus in ſeipſo perpẽdens, acceſſit ad eã cum ſuis gratia conſolationis, mirabilia Dei quæ contigerũt inſinuans ei, ipſamque in fide cõfortans, *Et viſis fratribus,* ſcilicet Chriſtianis, qui iã in hac vrbe fuerunt. *Conſolati ſunt eos, & profecti ſunt.* B

¶Expoſitio Cap. XVII. *Cum autem perambulaſſent Amphipolim.* ARTICVLVS XVII.

Vm autem perambulaſſent Amphipolim, vrbem ſcilicet Macedoniæ ſic vocatam. *Et Apolloniã,* quæ & ipſa ciuitas Macedoniæ: & eſt alia in Aphrica, quæ vocatur Pentapolis. *Peruenerunt Theſſalonicam,* Macedoniæ vrbẽ. *Vbi erat Synagoga Iudæorum.* Iudæi enim ibidẽ manentes, in vrbe illa domum, in qua ad colendum deũ cõfluebant, habebant. Et ſicut eccleſia interdũ pro congregatione Chriſtianorũ, interdum pro materiali tẽplo accipitur, ita & Synagoga nũc pro collectione Iudæorũ, nunc pro materiali eorũ ſuſcipitur templo. Vnde apud Lucam dicunt Iudæi de Cẽturione ad Chriſtum, Synagogam ipſe ædificauit nobis. *Secundum conſuetudinẽ autem ſuam Paulus introiuit ad eos,* in Synagogam, volens omni- C

D bus loqui de Christo. *Et p er sabbatha tria disserebat eis de scriptu ris.* Die enim sabbathi magis confluxerunt Iudæi, & paulatim præparauit corda illorum ad suscipiẽdam fidem catholicam, comprobans ex scripturis, quæ de Christo mox proponere intendebat. Hinc subditur. *Adaperiens & insinuans, quia Christum oportuit pati, & resurgere tertia die à mortuis.* Horum vtrunque in prophetis de Christo copiose prædictũ est, imò & tempus suæ occisionis in Daniele apertissimè prætaxatum ostenditur. Oportuit autem Christum pati non necessitate absoluta, imò ipse seipsum tradidit morti, quemadmodum in Esaia habetur: Oblatus est, quia voluit: sed ex cõditione, seu ex hypothesi, quia videlicet diuinitus fuit præordinatum, atq; propheticè prænunciatum, per voluntariam Christi passionẽ, saluandum esse genus humanum, & quòd non aliter saluaretur.

Lucæ.24.
Daniel.6.
Esa.52.

E *Et quia hic est Iesus Christus, quem ego annuncio vobis.* Quicquid namque de Christo vaticinatum fuit, in Iesu Nazaræno impletum probatur, videlicet quo ad locũ, & tempus ac genus. Nã natus est tẽpore à Daniele præfixo in ciuitate à Michæa prædicta, itẽ de tribu Iuda, prout Iacob prædixit. Insuper fecit miracula quẽadmodũ Esaias prædixit. Vixit, docuit, sicut in prophetis prædictum est. Sustinuit tale genus mortis, quale à Dauid & ab Esaia fuit prænunciatũ. Deinde resurrexit, ascendit, spiritum sanctum misit. Per discipulos innumerabilia, maxima, soliq; deo possibilia egit miracula. *Et quidã ex eis*, puta Iudæis istis. *Crediderunt*, in Christũ. *Et adiuncti sunt* mente & corpore. *Paulo & Syleæ*, vt plenius informarentur de Christo & fide catholica.

Dani.6.
Matt.28.
Act.1.
Act.2.

F *Et de colentibus*, scilicet, Gẽtilibus ad Iudaismũ cõuersis colẽtibus vnũ verũ Deũ, qui appellãtur proselyti. *Gentilibus*, qui s. vsq; tunc in gẽtili ritu permanserant. *Multitudo magna*, cõuersa est. *Et mulieres nobiles non paucæ* quæ & si ante iã carnis propagine nobiles extiterunt, credẽdo in Christũ atque cœlestẽ regenerationẽ sumẽdo, multo nobiliores effectæ sunt mente, virtutũ præclarissima dignitate. *Zelãtes autem Iudæi*, id est, increduli Iudæi honori & gloriæ Iesu Christi discipulorũque eius inuidẽtes, & legẽ Mosaicã inordinatè zelantes, seu diligẽter imitãtes. *Assumẽtésque de vulgo viros quosdã malos*, vt multitudine ac impetuoso & irrationabili strepitu præualerẽt, qui nullã pro se rationẽ habebãt. *Turba facta, cõcitauerunt ciuitatẽ*, id est, habitatores Thessalonicæ, verbis mẽdacibus eos contra aposto. prouocando. *Et assistentes domui Iasonis*

ſonis,hoſpitis Pauli & Syleæ. *Quærebant eos producere in popu* A
lũ,id eſt,ad publicũ trahere,tãquam maleficos, vt eis viſis, populus cõtra eos inſurgeret. *Et cum nõ inueniſſent eos*,quia iam alibi occupabantur *Trahebant Iaſonem & quoſdam fratres*,ſcilicet Chriſtianos,ad principes ciuitatis, fortè putabãt apoſtolos ab iſtis præmonitos aut occultatos. *Clamantes, Quoniam hi ſunt qui vrbem concitant*,ideſt,diſcordiã inter ciues pariunt. Sẽper malitia,ſpecie aliqua bonitatis ſe palliat. Vnde & hi cum eſſent prauiſſimi,tamen reipublicæ amatores ſe cõfinxerunt, vt eis celerius crederetur: & quod ipſi fecerunt, apoſtolis & eorum imponebant diſcipulis. *Et huc*, puta ad Theſſalonicam *Venerunt*,ſcilicet Paulus cum ſuis. *Quos Iaſon ſuſcepit*,hoſpitio. *Et hi contra decreta Cæſaris faciunt,regem alium dicentes eſſe Ieſum*. Romanus etenim imperator, tunc fuit monarcha,& Apoc. 6.
ſine ſua licentia noluit aliquem regem vocari, præſertim qui B
non fateretur ſe Romano ſubiectum imperio. Paulus autem & Syleas prædicauerunt Ieſum eſſe regem regum,ſed per hoc temporali dominio imperatoris non derogabant. *Concitauerunt autem plebem,& principes ciuitatis audientes hæc.* verba,& non intelligentes quo ſenſu eſſent prolata. *Et accepta ſatisfactione à Iaſone & fratribus*,cum enim veraciter fuerint innoxij; poterant ſe rationabiliter excuſare,& verba apoſtolorum ita interpretari,quòd non derogabant Romanis, eò quòd Chriſti regnum ſpiritale conſiſtat. *Dimiſerunt eos. Fratres verò confeſtim per noctem dimiſerunt Paulum & Syleam in Berœam*,Macedoniæ vrbem ſic dictam non Beroam,vt quidam deſcribunt. Ioan. 7.
Opportuno etenim tempore fugiendum eſſe à facie perſequẽtium de loco ad locũ Chriſtus verbo docuit & exemplo. Nã Matth. 10.
C
& ipſe in Euangelio ſcribitur ſic operatus. *Qui cum veniſſent* in Berœam. *In Synagogam Iudæorum introierunt*,ineffabili enim & ardẽtiſſima charitatis affectione ſitiebat Paulus Iudæorum ſalutem: & quò eum durius perſequebãtur, eò cordialius eis compatiebatur,nec aduerſa in ipſo charitatem tepere fecerunt,imò potius ſuccenderunt. Hinc ab aliis eiectus ad alios accedere non ceſſauit,cupiens ſaltem aliquem ſaluare ex eis.
Hi autem,ſcilicet,Berœenſes. *Erant nobiliores*, nobilitate animi & virtutum. *Eorum qui ſunt Theſſalonicæ*,id eſt, Theſſalonicẽſibus nobiliores,ſeu de nobilioribus illorum. Et cur hoc, ſubdidit. *Qui ſuſceperunt verbum*,Euangelicę prædicationis à Paulo. *Cum omni auiditate*,id eſt perfecta mentis appetitio-

D ne, qua veritatem appetierunt ac salutem. *Quotidie scrutantes*, id est, diligenter inuestigantes & considerantes. *Scripturas*, veteris testamenti, in quibus de Christo fit mentio *Si hæc*, quæ Paulus de Iesu prædicauit, *Ita se haberent*, Non enim leui, incircunspectáque mente fuit lex noua suscipienda, aut aliquis Christus credendus, sed scripturæ fuerant reuoluendę an noua veteribus consonarent. Verũ fide recepta non sunt scripturæ scrutandę, ad videndũ an hæc ita se habeant, sed ad intuendum clarius, ad prædicandũ, probádúmque fortius, quòd vtique ita se habent. Itaque nobilitas mentis, est studio scriptu rarum syncero fine insistere, sapiétiæ operam dare, virtutibus animam decorare. Et qui in his amplius occupatur, illustrior comprobatur. *Et multi quidem crediderunt ex eis, & Gentilium*
E *mulierum honestarum*, quæ sua honestate ac probitate naturali ad fidei susceptionem, & veritatis amplexũ magis erant disposita. *Et viri non pauci*, sicq; ex vtroque populo, & sexu vtroq; cõuersi sunt plurimi. *Cum autem cognouissent in Thessalonica Iudæi, quia & Berœæ prædicatum est à Paulo verbum Dei, venerunt illuc, commouentes & turbantes multitudinem*, Berœensiũ. Impiis quippe dãnatio non sufficit propria, sed aliorũ quoque impedire saluté nituntur, & parificare eos sibi in vitiis. *Statímque Paulum tunc dimiserunt fratres, vt iret vsque ad mare*, & per illud ad loca alia nauigaret ad prædicandũ. Ipsum enim Iudæi magis psequebantur, q̃a erat dux verbi. *Syleas auté & Timotheus remãserunt ibi*, puta in Berœa, ad confirmationé & consolatio né ibi credentiũ. *Qui autem deducebant Paulum*, qui erant cre-
Act.14 dentes. *Perduxerunt eum vsque ad Athenas*, famosissimã Græ
F ciæ vrbem, & philosophiæ studiis olim mancipatam. Nouerãt hi Paulum ducentes, quòd Græci sapientiam quærerent, ideo eum tanquã sapientissimũ ad vrbem studentium deduxerunt.
1. Cor.2 *Et accepto mandato ab eo*, scilicet Paulo, *Ad Syleam & Timotheum*, quibus mandauit, *Vt quàm celeriter*, id est, valde festinanter, *Venirent ad illum, profecti sunt*, ad eum, tanquã boni discipuli. Paulus enim intendebat in Athenis fortiter prædicare, idcirco illorum tã præcipuorum virorũ volebat assistentiam habere atque præsentiam, quatenus & ipsi in aliquibus loquerentur quæ dei sunt. Siquidem frater qui adiuuatur à fra-
Prouer.18 tre, quasi ciuitas munita. *Paulus autem cum Athenis eos expectaret, incitabatur spiritus eius in ipso*, id est, anima eius intra se æstuauit dolore, compassione desideríoque conuersionis errãtium.

tium. *Videns idololatriæ deditam ciuitatem*, tam inclytá. Vnde A
zelo diuini honoris ſuccenſus eſt, & à ſpiritu ſancto inflamma tus ad veræ diuinitatis cultũ denunciandum. *Diſputabat ergo in ſynagoga cum Iudæis & colentibus*, id eſt, Gẽtilibus ad Iudaicá legem cõuerſis. *Et in foro per omnes dies*, quibus ibi fuit, ex quo loqui exorſus eſt. *Ad eos qui audierunt*, qui ſcilicet ibi præſentes fuerũt. Veritas enim non quærit angulum, & omnis qui facit veritatem, venit ad lucem. *Quidam autem Epicurei & Stoici philoſophi diſſerebant cum illo*, contra eum argumentando, vt moris eſt ipſis philoſophis, dum aliqua ſuis documentis contraria audiunt. De ſectis verò & diſtinctionibus philoſophorum Auguſt. in libro de ciuitate Dei, copioſè pertractat. Ioan. 3
Epicurei autem philoſophi à magiſtro & principe ſuo Epicuro nomen ſortiti ſunt, beatitudinem hominis in corporis voluptatibus conſtituentes, quanquam teſte Hierony. ipſemet Epicurus hoc docens cõtinentiſſimè vixerit, oleribus vtens exiguis. Stoici verò in ſola animi virtute fœlicitatẽ hominis poſuerunt. Hi inter ſe diſcordantes, contra apoſtolum concorditer argumentabantur. *Et alij dicebant, Quid vult ſeminiuerbius hic dicere?* id eſt, quid iſte fabulator, & inutilium prolator ſermonum prætendit? Veruntamen ſanctus apoſt. verè ſeminiuerbius, id eſt, verbi ſeminator fuit. Semen enim eſt verbum Dei. Et ipſe ait. Nos vobis ſpiritualia ſeminauimus. Seminator ergo erat verborum, & meſſor morum, de huiuſmodi meſſione vberes fructus expectans. *Alij dicebant: Nouorum dæmoniorum videtur annunciator eſſe.* Varios dæmonũ ordines poſuerunt Gentiles, præſertim Platonici, ſcilicet, Calodæmones, Catodæmones, & Cacodæmones: quorum quoſdam dixerũt bonos, quoſdam peruerſos. Calodæmones aſſerebant multũ virtuoſos, & ſummo Deo iugiter aſſiſtentes, quod theologi de angelis ſuperiorum aſtruunt ordinum. Agathodæmones ſiue Catodæmones inſuper appellabant, ſubſtãtias intellectuales bonas, hominum cuſtodiæ delegatas, atque ad bona cohortantes, quod de angelis inferiorum chororum edocent ſancti. Cacodæmones verò vocabãt malorum perſuaſores ac punitores, quod nos dæmonibus conuenire aſſerimus. Platonici tamen nomine dæmonis non ſemper intellectum peruerſum intellexerunt, ſed intellectualem ſubſtantiam, cum dæmõ dicatur à dæmõ nomine græco, quod Latinè interpretatũ eſt, Intellectus, vel peritus. Præfatas demum ſubſtãtios inter deos

B

Matt. 13
Luca. 8
1. Cor. 9
C

1. Pet. 5

D cõputauerunt & coluerunt, potissimè quę de primo secũdóq; ordine sunt, imò & quidá etiá infernalibus diis sacrificauerũt, quatenus amicorũ & propinquorum suorum spiritibus in inferno detentis, mitiores consisterent. De hac re in Phędone & Timæo loquitur Plato. Itaque quibusdam Atheniensibus videbatur, quòd sanctus Paulus ob nimiam doctrinæ suæ incõprehensibilitatem, inauditamque altitudinem prædicaret colenda esse dæmonia, hactenus inaudita, siue de bonis, siue de malis, siue de optimis secundũ eorum errores id intelligatur. Dæmones equidem dicebant animalia mente rationalia, animo passiua: corpore aërea, tépore æterna, sicut ex Porphyrij verbis & Apulei innotescit. Nos autem Christiani, dæmones dicimus quidem in cœlo creatos, & de cœlo eorum exigente E superbia partim in infima terræ deiectos, partim in aëre tanquam congruo sibi carcere damnatos, nocendi semper cupidos, à iustitia alienos, superbia tumidos, inuidentia liuidos, fallacia callidos. *Et apprehensum eum, ad Areopagum,* id est, vicum in quo Mars colebatur. *Duxerunt, dicentes:* Notandum quòd Athenienses singulos vicos, à diis qui in eis colebantur nominauerunt. Ares autem Græcè, Latinè Mars dicitur. Pagos verò vicus seu villa. Inde Areopagus, id est, vicus Martis. *Possumus scire quæ est hæc noua, quæ à te dicitur doctrina? Noua enim quædam infers auribus nostris,* Quasi dicant; cum sint mira & inconsueta quæ doces, libenter audiremus explanationem eorum & rationem. Huius interrogationis causam Lucas interponit subdendo. *Athenienses enim ad nihil aliud va-* F *cabant, nisi aut discere aut audire aliquid noui,* quod partim curiositatis, partim studiositatis fuisse videtur. Philosophi nanque veritatis sunt auidi. Ciuitas autem Atheniensis studio philosophiæ vacabat vehementissimè, ideo omnium rerum rationes scrutabantur & causas, & nouis adinuentionibus gloriabanturr *Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait:* inter vicos Athenarum Areopagus erat præclarior. Nam ibi erat curia magistratuum, & schola liberalium artium. *Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosos vos video;* quasi, non tantum similitudinem hic designat, sed etiam veritatem. Veraciter enim fuerũt superstitiosi, quia idololatræ. Superstitio quippe est vitiũ religioni seu latriæ oppositum secundum excessum, quoniam exhibet cultum diuinũ cui non debet, vel eo modo quo nõ debet. Quomodo autem in cultu Dei possit esse superfluum, &

quid

quid sit superstitio, de speciebusque eius Thomas in. 2. 2. quæstione. 62. inducit. *Præteriens enim & vidēs simulachra vestra,* quæ ideo consideraui, vt & eorum culturam diligentius reprobarem. *Inueni arā* id est, altare. *In qua scriptum erat: Ignoto deo.* Et est sensus: Ara hæc consecrata est deo ignoto, quantum ad particulares proprietates seu distinctam cognitionem ipsius. Athenienses enim singulis aris, singulos titulos superponebant monstrantes quibus essent dedicatæ. *Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis,* id est, deum cui consecrata est hæc, vobis ignotum, cui tamen sacrificatis, ego prædico adorandum atque colendum. *Deus qui fecit hunc mundum & omnia quæ in eo sunt.* Mundus tam à philosophis, quàm à theologis, variis modis accipitur. Quandoque pro elemento terrę, interdum pro regione elementari, aliquando pro tota machina mundi sensibilis seu corporei, quantum ad principales ipsius partes, videlicet pro regione elementarium atque cœlestiū corporum, & sic modò accipitur. *Hic cœli & terræ cum sit dominus,* propria authoritate vniuersalíque potestate, & perfecta prouidentia in omnibus præsidens, de quo in libro Iob habetur: Quem constituit alium super terram, aut quem posuit super orbem quem fabricatus est? *Non in manufactis templis habitat,* per aliquam circunscriptionem, localémue determinationem, sicut Stephanus dixit suprà, ibidemque expositum est. *Nec manibus humanis colitur indigens aliquo,* Quod ait deū manibus humanis non coli, sic accipi potest quòd exterioribus & corporalibus actibus deus principaliter nō honoretur. Principales nanque & primarij actus religionis seu latrię, sunt actus interiores: actus verò exteriores sunt secundarij & minus principales, quibus velut quibusdam signis, anima ad internos spiritualesq; actus latrię excitatur. Siquidem cum inuisibilia dei, per visibilia cognoscantur, ad hoc quòd mens nostra deo vniatur, sensibilium indiget manuductione. Prætera deum colimus & laudamus, non quòd ipse indigeat, aut aliquid beatitudinis hinc ei accrescat, sed quoniam ipse dignus est summo honore, omniq́ue laude, & quoniam tot bona nobis largitus est. Propter quod ait Psal. Dixi domino, deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Ipse etenim in seipso verè & absolutè, perfectus est, sibi in se & per se prorsꝰ sufficiēs, infinitis diuitiis in seipso æternaliter opulētus, deus supergloriosus & superbenedictus in sempiternum.

A B C — *Iob.14.* *Act.7* *Roma.1* *Psal.15.* *Ioan.1.*

D *Cum ipse det omnibus vitam*, Omnibus planè, viuentibus vitam dat deus quocunque genere vitæ viuentes sint. *Et inspirationem*, qui per inspirationem conseruantur in vita, *Et omnia*, quæ habent: nam omne esse, ab ipso primæuo fonte essendi manauit. *Fecitque ex vno homine*, scilicet protoplasto parente Adam, *Omne genus hominũ*, id est, homines vniuersos. *Inhabitare super vniuersam superficiem terræ*, ita ꝙ Adã est principium totius speciei humanæ. Nã & prima mater nostra Eua de eius formata est costa. Hinc apud Malachiã scriptum est: Nónne pater vnus omnium nostrûm? *Definiens statuta tempora*, id est, tempora ab ipso instituta determinans & distinguẽs, eisque finem imponens, de quo cantamus in hymnis quod temperet rerum vices, & lucis diurnæ tempora successibus determinat. De quo etiam in libro Iob conscribitur: Ab omnipotente non sunt abscondita tempora. Et rursus in eodem: Tempus posuit tenebris, & vniuersorum finem ipse considerat. In Danielis quoque volumine: Ipse mutat tempora & ætates. *Definiẽs*, etiam & *Terminos habitationis eorum*, id est, certa terrę loca hominibus pro habitatione concedens: nam partem terræ aquis opertam reliquit: partem siccauit, & quousque loca habitabilia tenderentur, præfixit. Propter quod asserit scriptura: Quando diuidebat altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum. *Quærere deum*, id est, ad hoc tempora terminosque distinxit, vt homines in tempore huius incolatus deum creatorem mente quęrant, colant & diligãt. *Si fortè attrectent*, id est, mente attingant *Eum, aut inueniant*, Ideo additur fortè, quoniam perfectè in vita hac attingi nequit, aut inueniri, & quia in hominum libertate est facere ista. In creaturis autem creatoris relucet maiestas, iuxta illud Sap. A magnitudine speciei cræaturæ, poterit creator horum cognoscibiliter videri. *Quãuis non longè sit ab vnoquoque nostrûm*, imò in omnibus nobis est, atque in cunctis creaturis, per essentiam, præsentiã atque potentiam, qui apud Hiere. protestatur: Cœlũ & terrã ego impleo. Sed parum sibi hoc est, cum magnitudinis eius nullus sit finis, cuius comparatione totus mundus est tanquã puluis exiguus. Cæterum in bonis est deus per dona gratiæ, in beatis per dona gloriæ, in peruersis per rigorẽ iustitiæ, in dãnatis per illationẽ vindictæ. Sic ergo quęrẽdus est deus nõ quasi loco distans à nobis, sed imcomparabili dignitate eminẽs vniuersis, à

[Marginal references: Gen. 2. — Malac. 1 — E — Iob. 24, 28 — Daniel. 2 — Deut. 32 — F — Eccle. 15. — Sapien. 13. — Hiere. 33.]

quo

quo impij, dissimilitudine distant iuxta illud Salo. Longè est, A
dominus ab impiis. Quęrendus est ergo deus vt clarius agno- *Prou.15.*
scatur, ardentius diligatur. firmius conseruetur, perfectius honoretur: vt ei per assimilationem propinquemus, eius bonitatem imitando, eiusq; dona participando, qui est ante omnia. nam solus potest omnia, non præuentus, in omnibus, non inclusus: extra omnia, non exclusus: supra omnia, non elatus: infra omnia, non oppressus: manens æternaliter, in sua superessentiali infinitaque simplicitate ac luce incommutabiliter habitans ac subsistens. *In ipso enim*, id est, diuina virtute, eiusque incessabili manutenentia, *Viuimus, mouemur, & sumus*, ita quòd nec in momento subsisteremus, nisi ab ipso conseruaremur. quia indesinenter dependemus ab ipso in esse & permanere, multò plus quàm riuus à fonte, dies à sole, aut splendor à luce. His autem verbis ostendit Apostolus deum in his quę creauit indesinenter operari, secundum quod ait Saluator. B
Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. In sapientiæ quoque libro legitur: Attingit sapientia à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Denique his concordat quod in prima parte quæst. 18. loquitur Thomas: Res inquiés sunt in deo dupliciter. Vno modo sicut in cõseruãte vel cõtinẽte, sicque res in se acceptæ seu cõsideratæ, sunt in deo, sicut in virtute eas regente, & ita dicit Apostolus: In ipso viuimus, mouemur, & sumus. Alio modo sunt in ipso, sicut in exemplari principio, & sic omnia sunt sita in Deo, in quo idealiter, vitaliterque consistunt: iuxta illud Ioannis: Quod factum est in ipso vita erat. *Sicut & quidam vestrorum poetarum* C
dixerunt. Hoc enim dixit Aratus poëta cum suis sequacibus. Conuenienter autem Apostolus contra Gentiles disputans, non scripturas noui ac veteris testamenti, sed gentilis viri testimonium profert, quoniam contra diuersos fidei aduersarios, diuersis argumentandum est modis ac viis, vtpote contra Iudæos, per scripturas legis ac prophetarum: contra hæreticos, etiam per noui testamenti scripturas: contra Gentiles per naturalis rationis discursum. Oportet nanque audientiũ considerare personas, & eas allegare cuique scripturas, seu documenta, quæ recipit. *Ipsius enim* scilicet dei, *Genus sumus* id est, genitura seu factura ipsius, ad eius imaginem & similitudinem conditi, non quasi de eius substantia, vel pars suæ substantiæ existentes, sed ab eo in esse naturæ producti, *Gene.9.*

D per dona gratiæ reformati, per dona gloriæ beatificandi. Vnde Beda fatetur: Genus dei sumus, non ex eius natura æditi, sed ipsius spiritu voluntariè creati, & adoptiuè recreati. Hinc Iacobus: Voluntariè (inquit) genuit nos verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius. Prædicta autem verba, ipsius enim genus sumus, sunt verba ab Arato poëta prolata. Quę Paulus cum sciret de Ioue Gentilium deo maximo errore dicta, subtiliter ad veri dei prædicationem assumit. *Genus ergo cũ simus dei*, sicut suprà expositũ est, *Non debemus æstimare, auro, aut argento, aut lapidi sculpturæ artis.* id est, in quo per artem est exarata sculptura, *Aut cogitationi hominis diuinum esse simile,* id est, diuinum seu deum non debemus putare similem fore metallis aut saxis seu idolis manufactis, aut humana comprehensibilem ratione. Si enim ita sentimus, summo, superexaltato, incircunscriptibili ac simplicissimo deo, iniuriam maximam irrogamus, & nosipsos viliter degeneramus. Idcirco tanquam nobiles creaturæ, nobiliter dignè & verè de deo nostro creatore debemus sentire. His verbis Apostolus idololatriam reprobat. *Et tempora quidem huius ignorantiæ despiciẽs deus,* id est, tempus quo idololatria viguit, imò potius ipsos idololatras, qui ante Euangelicam prædicationem fuerũt, deus iusto iudicio deserens & contemnens. Tempori quippe adscribitur, quod omnibus in tempore existentibus, competit seu contingit. Vnde dies mali dicuntur. Et crastinus dies sibiipsi solicitus erit. Et tempus quosdam iuuare asseritur. Hinc alibi dicit Apostolus. In præteritis generationibus dimisit deus Gentes ingredi vias suas. *Nunc annunciat hominibus*, per prędicationem scilicet Apostolorum, discipulorumq́ue Christi.

Vt omnes vbique pœnitentiam agant, se cõuertẽdo ad Christum, per pœnitẽtiam salutarem, *Eo quòd*, deus, *Statuit diem in quo iudicaturus est orbem*, id est, homines vniuersos, *In æquitate*, vnunquenque videlicet secundum quod meruit secundum diuinam procedendo iustitiam, in retributione mercedis, *In viro quem statuit*, id est, per Christum, quem secundum naturam assumptam ordinauit atque constituit iudicem vniuersorum, per iudicij exequutionem, atque sententiæ prolationem, quæ Christo secundum quod homo est competit, quemadmodum ait: Dedit ei potestatem & iudicium facere, quia filius hominis est. Porro in finali iudicio deus trinitas per authoritatem principaliter iudicabit. Christus autẽ vt homo,

Marginalia: Iacobi. 1. — E — F — 2. Tim. 3. — Mat. 6 — 1. Mac. 12 — Eccle, 2 — Hier. 18 — Matt. 3 — Lucæ. 3. — Ioan. 5.

vt homo, ministerialiter iudicium exhibebit. *Suscitans eum à mortuis tertia die. Cum audissent autẽ resurrectionẽ mortuorũ*, futuram in omnibus ante iudiciũ, & iam in Christo completã. *Quidam quidem*, incorrigibiles, quorum corda non tetigit spiritus sanctus. *Irridebant eum*, scilicet Paulum, tanquam irrationabilia ac impossibilia prædicantem, non enim ad dei omnipotentiam, sed ad naturalem rationem, potestatem, & ordinem aspiciebant. *Quidam verò dicebant, Audiemus te de hoc iterum*, vt diligentius conferamus, & quod verum est approbemus. *Sic Paulus exiuit de medio eorum. Quidam verò viri*, vigore virtutum animæque decore. *Adhærentes ei crediderũt, in quibus & Dionysius Areopagita*, qui ab Areopago, in quo ipse principalis fuit philosophus, magister & doctor præclarus. A

Et mulier nomine Damaris, quam dicunt fuisse coniugem eius. *Et alij quidam cum eis.* Postremò dicendum nunc esset, quare in Athenis, consecrata fuit ara ignoto deo. Quod quia in legenda diuini & magni Dionysij diffusius continetur, hîc non nisi breuiter est tangendum. Videntes philosophi tempore passionis Christi mirabilem illam ecclipsim, naturalem causam inuenire nequibant, imò per naturalem suam sapientiam agnoscebant illam ecclipsim naturalem non esse, & multa supernaturalia in ea consistere: vehementissimè mirabantur, cernentes cœlestium corporum solitum cursum, naturalémque legem ac ordinem variari. Hinc veluti in excessu quodammodo positi loquebantur: Aut deus naturæ patitur, aut machina mundi peribit, aut sydera fallunt. Propterea deo cuius virtute & causa mirabilia illa fiebant, aram constituerunt. Et quoniam dei illius determinatam non habuerunt notitiam, pro titulo affixerunt: Ignoto deo, quem etiam genuflexionibus ac precibus, non animalium oblationibus censebant colendũ. Cùm ergo Paulus Atheniensium altaria perlustrasset, & causam, modũ, ac tẽpus dedicationis altaris ignoti dei nouisset, dixit Philosophis: Quem ignorantes colitis, ego annuncio vobis. Deinde specialiter principem philosophorum illorum Dionysium est affatus. Qui licet ad prædicationem Pauli faciliter crederet, non tamen nisi post acerrimam atque longissimam disputationem se credere fatebatur. Porrò quã mirabilis fuerit præfata ecclipsis, sanctus Dionysius in epistolis ad Apollophanem, & item ad Polycarpũ describit. Nam sicut ad Polycarpũ disseruit, quatuor mirabilia in illa ecclipsi B C

minijt. *Eo quòd præcepisset Claudius* Imperator. *Discedere* A
omnes Iudæos à Roma. Hoc Iosephus narrat nono anno imperij Claudij contigisse. Cuius ratio in Scholastica historia fertur, quoniam vxor Claudij tantam cum Iudæis familiaritatem contraxit, quod ad illorum ritum tracta fuit & iudaizare iã cœpit. *Accessit ad eos. Et quia eiusdem erat artis manebat apud eos, & operabatur*, propriis manibus victum sibi procurans, ne quenquam grauaret. Vnde & infrà profitetur: Ad ea quæ *Act.20*
mihi necessaria erant, ministrauerunt manus istæ. *Erant enim scenofactoriæ artis,* quia videlicet, tentoria seu papiliones fecerunt, vel vela picta quibus aulæ teguntur diuitum & nobilium, vt dicatur ars scenofactoria, à scene Græco, quod interpretatur habitatio vel tabernaculum. *Et disputabat in synagogis.* Paulus *Per omne sabbathum*, id est, quolibet sabbatho, B
Interponens nomen domini Iesu, vt paulatim disponerentur ad fidem. *Suadebátque Iudæis & Græcis*, ex Gentilitate ad Iudaismum conuersis, vel etiam adhuc in Gentilitate manentibus, his rationabiliter suasit Euangelio credere. *Cum venissent autem de Macedonia Syleas & Tymotheus instabat*, verbo Euangelicæ prædicationis. *Paulus testificans*, per miracula & scripturas, *Iudæis, esse Iesum Christum*, id est, quòd Iesus Nazarænus sit rex Messias. *Contradicentibus autem eis & blasphemantibus*, id est, verba blasphema contra Christum, 2. Cor. 12.
Iesum loquentibus. *Excutiens vestimenta sua.* Quæ excussio fiebat eisdem de causis, quibus & excussio puluerum pedum, de qua dictum est suprà. *Dixit ad eos*, zelo iustitiæ, non commotione impatientiæ. *Sanguis vester, super caput vestrum*, id est, iniquitas vestra redundabit in vos, & inexcu- C
sabiles eritis, apprehendétque vos debita ac districta damnatio. Hic modus loquendi in Ezechiele potissimè frequentatur. *Dan.13.*
Mundus ego ex hoc, ad Gentes vadam, id est, ex tempore isto, ibo ad euangelizandũ Gentibus, innocẽs de vestro *Ezech.3.*
periculo, quia quantum in me fuit sategi vos ad salutem reducere. Sed cum sitis indurati, ego vltra, causam nõ habeo. Vnde apud Ezechielem dominus ait: Si dicente me ad impium, morte morieris, non annunciaueris ei, vt auertatur à via sua impia, & viuat: ipse in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Si autem annunciaueris impio, & ille non fuerit conuersus, ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti. *Et migrans*

agendum. *Iudex horum ego nolo esse*, quia incerta sunt mihi, A
nec ad meum pertinent forum. *Et minauit*, id est, comminando recedere fecit, *Eos à tribunali*. *Apprehendētes autem omnes*, puta Gentiles qui aderant infideles, *Sosthenē principē synagogæ*, Corinthi, *Percutiebant eum ante tribunal*, tanquam capitaneum irrationabilis illius concursus: quod tantò audētius fecerunt, quātò viderunt Proconsulem minus fouere partem Iudæorum. Ideo subditur: *Et nihil eorum Gallioni curæ erat*. Paulò antè iam dictū est, quòd Crispus fuit archisynagogus, quomodo ergo nūc Sosthenes princeps synagogæ illius vocatur? Ad hoc puto dicendum, quòd Iudæi increduli agnita Christi conuersione, à principatu deposuerunt eundem. *Paulus autem cum sustinuisset adhuc dies multos*, in Corintho, vel circiter, *Fratribus*, id est, Christianis qui erant ibidem. B
Valefaciens nauigauit Syriam, *& cū eo Priscilla & Aquila*: qui Paulus. *Sibi totonderat caput*, id est, pilos capitis sui abrasit. *In Cēchreis*, portu Corinthio, de quo loco fuit Phœbe, de qua ad Romanos scribit Apostolus: Commendo vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ quæ est Cenchris. *Habebat enim votum*, quia fuit Nazareus ex voto. Nazeræi quippe vsque ad tempus determinatum ex voto comā nutriebant: completóque tempore voti, pilos radebant, atque in sacrificij igne ponebant. Hęc Paulus fecit, ne Iudæi cōuersi & adhuc pusilli, scandalizarentur. Fuit quoq; id licitum pro tunc, scilicet, legalia obseruare Iudęis conuersis, vsque ad Euangelij publicationem sufficientem Sic tamen vt in illorū obseruantiis non poneretur spes salutis, seu fides, quòd scilicet sine eis fides & gratia Christi non sufficeret ad salutem. C
Deuenitque Ephesum, *& illos*, puta Aquilam & Priscillam, *Ibi reliquit*. *Ipse verò ingressus synagogam, disputabat cum Iudæis*. *Rogantibus autem eis, vt ampliori tempore apud eos maneret*, pro pleniore informatione eorum, *Non consensit*, omnium ardēs amore, atque intendens bonum commune vbique. *Sed valefaciens*, eis. *Et dicens*: *Oportet me*, id est, expedit mihi, *Diem solemnem aduenientem*, qui hîc non specificatur, *Facere*, id est, celebriter agere secundum spiritalem intelligentiam, *Hierosolymis*: *& iterum reuertar ad vos*, per quod eos consolabatur, *Deo volente*. Quo instruit nos, vt dum aliqua in futurum nos acturos proferimus, sobriè & modestè loquamur. Quippe qui ignoramus, an crastino die viuemus. Idcirco addamus Deo

Rom. 16.

D volente, aut aliquid simile. Sic enim & Iacobus docet in sua
Iaco.4. Canonica. *Profectus est ab Ephеso, & descendens Cæsaream.* Multæ in diuersis prouinciis constructæ vel instauratæ ciuitates in honorem Cæsarum diuersorum noscuntur, & dictæ Cæsareæ, vnde hoc loco non facile arbitror definiendum, quænam hæc fuerit Cæsarea, ad quam Paulus ab Epheso deuenit, cum in textu distinctè non sit posita, & plures in Asia sint huius nominis ciuitates. Ego tamen puto eam esse, quæ vocatur Diocæsarea, propter ea quæ in textu statim sequuntur. *Ascendit & salutauit Ecclesiam,* quæ ibi tunc fuit. *Et descendit Antiochiam,* Pisidiæ, ad quam per Diocæsaream ab Epheso rectum est iter. *Et facto ibi aliquanto tempore profectus est, perambulans ex ordine Galatiam regionem,* quæ con-
E iuncta est Pisidiæ. *Et Phrygiam: confirmans omnes discipulos. Iudæus autem quidam Apollo nomine Alexãdrinus genere,* quia in Alexandria natus. *Vir eloquens, deuenit Ephesum, potens in scripturis,* veteris testamenti. *Hic erat edoctus viam domini,* id est, Euangelicam Christi doctrinam. *Et feruens spiritu,* id est, Christi flagrans amore, & zelo salutis proximorum,
Mat.1. *Loquebatur & docebat diligenter, ea quæ sunt de Iesu,* quòd
Luc.2. scilicet ipse esset Christus filius dei. *Sciens tantum baptisma*
Ioã.4. *Ioannis,* quo & baptizatus fuit, non autem baptismo Christi pro tunc, sed postea: nondum quippe fuit plenè instructus de sacramentis Ecclesiæ, fideique mysteriis. *Hic ergo cœpit fiducialiter agere in synagoga,* fortiter prædicando Iudæis, quòd Iesus esset Messias. *Quem cum audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eum, & diligentius exposuerunt ei viam domini,* id est,
F de doctrina & sacramentis Christi distinctius docuerunt. *Cum autem vellet ire Achaiam,* puta Corinthũ vrbem Achaię. *Exhortati fratres,* ab eo, vel eum, vt in bono cœpto persisteret.
Ibidem. *Scripserunt discipulis,* Corinthi, *Vt susciperent eum,* tanquam fidelem, cum charitate & gaudio. *Qui cum venisset* Corinthum, *Cõtulit multum,* id est, valde profuit, *His qui crediderant,* fidem eorum roborando, *Vehementer enim Iudæos,* incredulos, *Reuincebat,* id est, iterum & frequenter conuicit *Publicè ostendens per scripturas,* prophetarum ac legis. *Esse Christum Iesum.* Ad hoc quoque eloquentia sua non parum deseruiuit eidem.

Expla-

¶Explanatio Cap. XIX. *Factum est autem.* A

ARTICVLVS XIX.

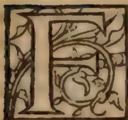

Actum est autem, cũ Apollo esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus regionibus, in quibus discipulos confortauit, plurimósque conuertit. *Veniret Ephesum*. à qua præcedẽti capitulo scribitur recessisse. *Et inueniret quosdam discipulos*, id est, quosdam in breui Christianos factos, sed incompletè, dispositi verò fuerant ad credendum perfectè. *Dixítque ad eos: Si spiritum sanctum accepistis*, in signo visibili, per manuum impositionem, *Credentes*? plenariè. *At illi dixerunt: Sed neque si spiritus sanctus est audiuimus.* Asserunt quidam, quòd isti iam audierunt & crediderunt, deum esse vnum & trinum, & per consequens spiritum sanctum, idcirco verba hæc ita exponunt: Sed neque si spiritus sanctus est, scilicet hoc modo datus seu dandus, audiuimus. Sed hoc textui non satis consonare videtur: & mirum, si audierunt quòd deus sit vnus & trinus quòd non audierunt spiritum sanctum datum Apostolis in signo sensibili in die Pẽtecostes. Verius ergo putatur, quòd non habuerunt adhuc distinctam de superbenedicta trinitate fidem, nec in articulis fidei fuerunt competenter instructi, sed Iesum esse Messiam credebant. *Ille verò ait: In quo ergo*, id est, cuius baptismo, *Baptizati estis? At illi dixerunt: In Ioannis baptismate. Dixit autem Paulus, Ioannes baptizauit baptismo pœnitentiæ populum* quia ad agendam pœnitentiam ille ordinabatur baptismus, non autem deleuit peccata, imò protestatio fuit agendi pœnitentiam, ac præparandi se ad Christi baptismum. *Dicens in eum qui venturus est post ipsum, vt crederent, hoc est in Iesum.* id est, Ioannes sub hac forma verborum baptizauit: Ego te baptizo in nomine venturi, videlicet Christi, qui iam tunc venit in carnem, sed nondum venit prædicando, & miracula faciendo in publicum. Sic ergo baptizauit Ioannes, vt baptizatos induceret ad credendum in Iesum. Nam dixit: Ego vos baptizo in aqua, ille vos baptizabit spiritu sancto. Ideo eius baptismus non fuit plenariè sacramentum: sed eo suscepto, nihilominus suscipiendus fuit CHRISTI baptismus. *His auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu.* Cur & quomodo sub hac forma dabatur baptismus in primitiua Ecclesia, dictum est

Margin: Act. 18 — B — Act. 2 — Marc. 1 — C — Matt. 3

D ante. *Et cum imposuisset illis manum Paulus, venit spiritus sanctus*
Act. 2. *super eos*, id est, per sensibile signum, se gratiam illis infudisse mõstrauit, & dona sua sensibiliter super eos effudit. Hinc subditur. *Et loquebantur linguis*, id est, diuersis idiomatibus. *Et prophetabant*, sicque duo hæc dona gratiæ gratis datæ, videlicet genus linguarum, & spiritus prophetiæ, per suos actus sensibiliter innotuerunt. Et hæc reuera fuit magna & admirabilis gratia. *Erant autem omnes viri*, tanta gratia locupletati, *Ferè duodecim*, temperatè loquitur Lucas. *Ingressus autem synagogam*, Ephesi. *Cum fiducia loquebatur per tres menses*, opportunis, scilicet horis. Videns enim viris illis tantum gratiæ munus collatum, exhilaratus est spiritu, & ingenti impletus fiducia, quod & in aliis fructificaret, *Disputans & suadeus de regno Dei*, id est, de statu & gratia Ecclesiæ militantis, vel de fœlicitate & gloria Ecclesiæ triumphantis, & quomodo per fidem & Christi mysteria ad illud regnum pertingitur. *Cum autem quidam*, audientium, præsertim Iudæorum, *Indurarentur in sua malitia, & non crederent*. Sicut enim electi & boni, ex auditu verbi Dei ad pœnitentiam emolliuntur, sic peruersi & reprobi obstinantur. *Maledicentes viam domini*, id est, Euangelium Christi, *Coram multitudine*, audientium prædicationem Pauli, vt sic eam à Paulo auerterent. *Discedens ab eis*, tanquam incorrigibilibus, *Segregauit discipulos*, separando credentes ab incredulis, sicut separantur agni ab hœdis, ne inficerentur boni, ex verbis pessimorum blasphemis, quorum sermo vt cancer serpit. *Quotidie disputans in schola tyrãni cuiusdam*, probabiliter dicitur, quòd per tyrannum hoc loco intelligitur vir potens & nobilis, & fortè satis rigorosus & ferus, à quo Paulus domum conduxit, faciens scholam de ea, in qua discipulos quotidie instruebat de fide, atque scripturis ac moribus, vt increduli formidarent eum in domo hac impedire, timore eius cui domus attinebat. Aliqui tamen putant, quòd Tyrannus sit hìc proprium nomen. *Hoc autem factum est per biennium, ita vt omnes qui habitabant in Asia audirent verbum Dei*, Iudæi atque Gentiles. De Asia minori est sermo. Et distributio ista qua dicitur, omnes qui habitabant in Asia, accipienda est pro generibus singulorum, ad innuendum quòd ex omni genere indigenarum terræ illius, valde multi confluxerunt ad Paulum, & conuertebantur non pauci. *Virtutésque non modicas*, id est, opera miraculosa

Marginalia: E (beside "deus de regno Dei"); Mar. 4 (beside "gitur. Cum autem quidam"); F (beside "tur agni ab hœdis"); Matt. 25. 33. (beside "disputans in schola tyrãni").

miraculosa, potentia non qualiacunque, non parua, neque cō A
munia, qualia per minores sanctos fieri solent. *Faciebat deus per manum Pauli,* ad confirmationem suæ doctrinæ, & con- 2.Cor. 12
uersionem populi audientis. *Ita vt etiam super languidos defer* Act.12
rētur à corpore eius sudaria, vel semicinctia, id est, vestes medietatem corporis tegentes, à semis quod est medium, & cingo.
Et recedebant ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur, ab obsessis per talium pannorum contactum, quod fuit grande miraculum, & quodammodo maius quàm quod de Christo legitur, quòd omnes qui tangebant fimbriam vestimenti eius sanabantur. Quo enim huiusmodi accidentalia corpori,
remotius amouentur à corpore, eo præclarius est, si per ea fiūt Mat.9.14
miracula: quia per hoc virtus & sanctitas animæ latius se ex- Marc.6.
tendit, & in distantiora operatur atque redundat. Vnde & Luca.8.
Paulus in Epistolis suis frequēter tangit quemadmodum prę- 2. Cor. 11.
dicatio sua non fuit in persuasibilibus humanæ sapientiæ ver B
bis, sed in ostensione signorum, virtutum, & prodigiorum, & in plenitudine multa. Et hoc scribit ad eos, quibus mentiri nō potuit, quippe in quorum conspectu facta erant huiusmodi, vt & nos certissimi simus de veritate. *Tentauerunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorcistis.* id est, dæmonum adiuratoribus, *Inuocare super eos qui habebant spiritus malos,* puta obsessos, *Nomen domini Iesu Christi, dicentes: Adiuro vos per Iesum quem Paulus prædicat.* Refert Iosephus Salomonem excogitasse & docuisse populum suum modos exorcismi, id est, adiurationis, quibus immundi spiritus expulsi ab ho
mine vlterius reuerti non sunt ausi, & vt asserit Beda, fit hoc C
interdum etiam per reprobos, ad condemnationem eorum qui faciunt, vel ob vtilitatem eorum qui vident & audiunt, vt licet homines despiciant signa facientes, tamen deum honorent ad cuius inuocationem fiunt tanta miracula. Verùm sicut Scholastica narrat historia, quanuis per exorcismos Salomonis eiicerent dæmones, non tamen absque multo labore: sed quibusdam herbis & gemmis adhibitis, vt tradidit Iosephus. Vt ergo facilius expellerent dæmones, adiurabant eos hoc modo: Adiuro vos per Iesum quem Paulus prædicat, sicque exibant dæmones ab obsessis. *Erāt autem cuiusdam Senæ,* id est. viri sic dicti. *Iudæi principis sacerdotum*, inter suos in Epheso.

Septem filij, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus nequam dixit eis, Iesum noui, cognitione informi, quia non diligo eū.

D *Et Paulum scio*, id est, nomina, personas, virtutes, eorum agnosco. *Vos autem qui estis?* quasi dicat. Non tales vos nosco, vt deceat vos adiurare nos per Iesum, quemadmodum Paulus, cùm sitis increduli. *Et insiliens homo in eos, in quo erat dæmonium pessimum*, id est, crudelissimum & difficulter eiicibile.

Et dominatus amborum, id est, duorum filiorum præfati principis sacerdotum, *Inualuit contra eos*, cæteris fortè interim fugientibus, vel non præsentibus, quia non semper omnes simul hoc faciebant. *Ita vt nudi, & vulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem notum factum est omnibus Iudæis atque Gẽtilibus qui habitabant Ephesi: & cecidit timor super omnes illos*, agnita Christi potentia. Vnde amplius talia attentare nullus eorum præsumpsit. *Et magnificabatur nomen domini Iesu*, id est, ipse Iesus ab

E omnibus illis magnificus cognoscebatur & prædicabatur, tãquam dæmonum omnipotens refrenator. *Multíque credentium veniebant*, ad Paulum. *Confitentes & annunciantes actus suos*, culpabiles: quia compuncti sunt corde, & ore confessi. *Multi autem ex eis qui fuerant curiosa*, videlicet magicas artes.

Sectati, contulerunt libros, artium harum. *Et combusserunt coram omnibus*, in signum quòd talia nunc cordialiter abhorrerent, nec amplius exercere intenderent. *Et computatis preciis eorum*, scilicet quantum valuisse putabantur, seu quanti constitissent. *Inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium*, quòd scilicet tanti precij erant. Ex quo patet, quòd valde multi libri fuerunt ibi combusti, & ex ingenti deuotione, quòd etiam multi magi fuerunt ibidem conuersi. *Ita fortiter cresce-*

F *bat verbum Dei*, id est, fructificabat Euangelica prædicatio Pauli, in conuersione audientium. *Et multiplicabatur*, numero, meritóque credentium. *His autem expletis, proposuit Paulus in spiritu*, id est, instinctu spiritussancti non propria excogitatione. *Transita Macedonia & Achaia*, id est, discipulis in illis prouinciis demorãtibus visitatis & confortatis. *Ire Hierosolymam*, ob loci reuerentiam, sanctorúmque locorũ, & primitiuæ ecclesiæ, præsertim sancti Iacobi visitationem. *Dicẽs. quoniã postquam venero, illuc oportet me & Romã videre*, ad prædicãdum ibidem, & quia à Deo præordinatum est hoc ad suiipsius honorem, meriti mei incrementum, & aliorum conuersionem. *Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum & Erastum*, quos idcirco præmisit, vt eleemosynam in Hierusalem sanctis fidelibus deferendam per Paulum collige-

colligerent, eámque Paulus aduenìens inueniret paratam. *Ipse remansit ad tẽpus in Asia*, adhuc enim mansit in Epheso, vt verba pandunt sequentia. *Facta est autẽ illa die turbatio nõ modica de via domini*. id est, de fide religionéque Christi in Epheso. *Demetrius enim quidã nomine argentarius*, id est, in argenti materia artificialiter operans. *Faciẽs ædes argẽteas Dianæ*, id est, imaginibus Dianæ, quæ in ædiculis illis speciosis ponebantur. *Præstabat artificibus nõ modicũ quæstũ*, id est, magnum lucrum. *Quos conuocans, & eos qui eiusmodi erãt opifices*, id est, similes artifices. *Dixit, Viri scitis quia de hoc artificio, acquisitio est nobis*, quia ædes imaginésque formando, multa lucramur. *Et videtis & auditis quia non solùm Ephesi, sed & totius penè Asiæ*, minoris. *Paulus hic suadens*, id est, varias persuasiones pro sua prædicatione adducens. *Euertit multam turbam*, ab idolorum cultura. *Dicens, Quoniam non sunt dij qui manibus fiunt*. Homo enim cum sit fragilis & mortalis, deum formare non valet: quemadmodum in Esaia, Hieremia, & libro Sapientię demonstratur. *Non solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire*, id est, non tantum periculosè nobis opponetur quòd non sint dij qui manibus fiunt humanis, & quòd eis inaniter facimus ædes. *Sed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur*, id est, despicietur, omnibus ad Christum conuersis. Dicitur autem Magna. Diana, quia inter deas Gẽtilium fuerat præfamosa. *Sed & destrui incipiet maiestas eius*, id est, vilipendetur, quæ hucúsque reputata est magna. *Quã tota Asia colit & orbis*. Fuit enim cultus Dianæ vndíque dilatatus. *His auditis repleti sunt ira, & exclamauerunt dicentes, Magna Diana Ephesiorum. Et repleta est ciuitas confusione*, id est, ciues Ephesij inordinatione & turbatione impleti sunt.

A

B

Esa. 44

Hiere. 2

Sapien. 13. 14.

C

Et impetum fecerunt vno animo in theatrum. Theatrum secundum Bedam est locus semicirculi habens figuram, in quo stantes populi ludos scenicos intus aspiciebant. Vel vt alij dicunt, theatrum fuit locus, in quo rei puniebantur, quoniam illuc etiam conuenerant ad speculanda reorum supplicia. Nam theatrum Græcè, Latinè spectaculum significat. Fortè vtrunque istorum fiebat in loco huiusmodi.

Rapto Caio & Aristarcho Macedonibus, id est, de Macedonia oriundis. *Comitibus*, id est, sociis *Pauli*. Hos enim violenter traxerunt ad theatrum, Paulum non inuenientes. *Paulo autem volente intrare in populum*, vt fal-

D sitati resisteret, & quia pro veritate & æquitate mori paratissimus fuit. *Non permiserũt discipuli*, propter commune bonum ecclesiæ, volentes eum conseruare in vita, quemadmodum ipse scribit ad Philippenses, Manere in carne necessarium propter vos. *Quidam autem & de Asiæ principibus*, tunc in Epheso consistentes. *Qui erãt amici eius, miserunt ad eum rogantes ne se daret in theatrum*, quia ex hoc aucta fuisset turbatio. Isti fuerunt ad fidem conuersi. *Alij autem aliud clamabant*, id est, vnusquisque furentium secundum passionis suæ impetum vociferabatur. *Erat enim ecclesia*, id est, collectio hominum illorum. *Confusa, & plures nesciebant, qua ex causa conuenissent*, id est, cur congregatus fuisset hic cœtus. *De turba autem detraxerunt*, aliqui, *Alexandrum*, vt à tumultu abstractus redderet,
E rationem, audientiámque haberet. *Propellentibus eum Iudæis*, non enim faciliter egredi potuit in tanta caterua. *Alexander autem manu silentio postulato, volebat rationem reddere populo. Quem vt cognouerunt Iudæum esse*, & per consequens idola reprobantem. *Vox facta est vna omnium quasi per horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.* Videntes enim aduersarios sui ritus, magis accensi sunt suæ religionis ac deæ amore ac laude. *Et cum sedasset scriba turbas*, fuit enim magister & doctor inter Gentiles: *Dixit, Viri Ephesij, quis nesciat Ephesiorũ ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ Iouísque prolis?* nam Iupiter fuit pater Dianæ. *Cum ergo his contradici non possit*, licitè secũdum nostram sectam. *Oportet vos sedatos esse, & nihil temere*
F *agere. Adduxistis enim homines istos*, Pauli discipulos. *Neque sacrilegos neq; blasphemãtes deam vestrã.* Quomodo verũest hoc? Nónne idololatriã reprobabãt? Et respondendũ, quòd vtiq;. sed modus fortè latuit scribam, vel fauorabiliter loquebatur pro illis violenter adductis, vt seditionem sopiret. *Quòd si Demetrius & qui cum eo sunt artifices habeat aduersus aliquem*, horum, *Causam, conuentus forenses aguntur*, in foro & publico.
Et Proconsules sunt, loco consulum constituti. *Accusent inuicem. Si quid autem alterius rei quæratur*, præter causam Demetrij. *In legitima ecclesia poterit absolui*, id est, in congregatione ordinatè collecta poterit à iudicibus ordinariis terminari. *Nam & periclitamur argui seditionis hodiernæ*, id est, periculum nobis imminet, quòd forsitan à superioribus redarguemur, & puniemur ob seditionem præsentem. *Cum nullus obnoxius sit, de quo possimus reddere rationem, Concursus istius*, id est, nullus

nullus hìc ita excessit, vt ob id excusari possit præsens concursus. *Cum autem dixisset hæc, dimisit Ecclesiam*, scilicet vnumquenque in sua. A

¶Expositio Cap. XX. *Postquam autem cessauit tumultus, vocatis ad se Paulus discipulis.*

ARTICVLVS XX.

Ostquam autē cessauit tumultus, capite præcedēti descriptus, *Cōuocatis ad se Paulus discipulis, & exhortatus eos*, vt vsq; in finē in fide & sanctitate perseuerarēt, *Valedixit, & profectus est*, ab Epheso. *Vt iret in Macedoniā*, causa admonendi ibidem discipulos. *Cum autem perambulasset partes illas*, scilicet Macedoniam & vicinas, *Et exhortatus eos fuisset multo sermone, venit Græciam.* scilicet quamdam Græciæ partem, & vt in Scholastica historia dicitur, venit Athenas. *Vbi cum fecisset*, id est, fructuosè expendisset, *Menses tres*, aliorum conuersioni & confortationi insistens, *Factæ sunt illi insidiæ à Iudæis*, incredulis. *Nauigaturo in Syriam*, versus Hierusalem. *Habuítque consilium vt reuerteretur per Macedoniam*, ad euanden dū insidias. & ne spoliaretur eleemosynis, seu collectis, quas detulit secum versus Hierusalem. An verò insidias illas agnouerit ab homine: aut ex reuelatione superna, ambigitur. Consequenter exprimuntur in textu qui ambulauerunt cum Paulo. *Comitatus est autem eum Sosipater Berœensis*, id est, de vrbe Berœa, & cætera. *Hi cum præcessissent*, ex Pauli commissione *Sustinuerunt*, id est, expectauerunt, *Nos*, scilicet Paulum & existentes cum eo, quorum & vnus ego fui, *Troade* id est, in vrbe sic dicta, de qua dictum est suprà, *Nos verò nauigauimus post dies azimorū*, id est, post solénitatem paschalem, in qua Iudæi azimis panibus vescebantur, *A philippis* ciuitate Macedoniæ, *Venimus ad eos Troadem in diebus quinque: vbi morati sumus diebus septem*, ad consolationem & informationem credentium qui ibi degebant. *Vna autem sabbathi* id est, prima die post sabbathū, seu prima die hebdomadæ, puta die dominica, secundum Bedam. *Cum cōuenissemus ad frāgendum panem*, id est, ad sacra mysteria celebranda, secundum eundem. Vnde suprà dictum est, quòd perseuerabant in communicatione fractionis panis. Vel ad frangendum panem, pro

B C Exod. 12

D corporis refectione: & ita in Scholastica historia explanatur, cum dicitur, Vna sabbathi cum cœnaremus. *Paulus disputabat cum eis*, de euangelica veritate conferendo ac prædicando in Troade. *Profecturus in crastinum.* Ideo ante suum recessum voluit eos diligenter instruere, *Protraxitque sermonem vsque in mediam noctem.* In quo feruor eius ostenditur zelusque animarum. *Erant autem lampades copiosæ in cœnaculo, vbi eramus cõgregati. Sedẽs autẽ quidã adolescẽs nomine Euthycus super fenestram, cũ mergeretur graui somno* id est, ab exterioribus reduceretur ad intima sicut qui mergitur, & rationis iam vsu

Iacobi. 1.

E priuaretur obdormiendo, *Disputante diu Paulo ductus somno*, cui restitit, victus sopore, *Cecidit de tertio cœnaculo deorsum, & sublatus, oblatus* id est, præsentatus, *Est*, omnibus, *Mortuus. Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum,* sequens in hoc Heliam & Helisæum, quorum primus ter, secundus septies super defunctum incubuit. Paulus verò semel dũtaxat, moxque impetrauit quod petiit quo, eius excellentia declaratur. *Et complexus* defunctum, ex amore & compassione, *Dixit: Nolite turbari,* iam enim certus fuit Apostolus, se exaudiendum pro pueri suscitatione: ideo addit. *Anima enim ipsius est in eo,* id est, tam propè est vt suscitetur, vt perinde sit, quasi nunc viueret: sicut de homine agonizãte mox morituro dicimus, Mortuus homo est. *Ascendẽs autem.*

3. Reg. 17
4. Reg. 4

F ad cœnaculum tertium in quo ante disputauit. *Frangensque panem & gustans, satisque alloquutus eos vsque ad lucem, profectus est. Adduxerunt autem puerum viuentem, & consolati sunt non minimè,* Opportunè deo disponente inter verba prædicationis occurrit occasio curationis tam miraculosæ, vt ostensione prodigij, confirmaretur prædicatio Pauli, arctiusque infigeretur mentibus discipulorum memoria boni magistri ab eis mox discessuri. Innotescit quoque ex his solicitudo & feruor Apostoli pro salute proximorum. Nam profecturus in crastinum totam noctem duxit insommem, prædicationi intendẽs vsque ad mediam noctem: & tunc iuuene suscitato, & modico cibo sumpto sermonem resumpsit ac continuauit vsque ad auroram, sicque recessit. *Nos autem ascendentes nauem, nauigauimus in Asson inde suscepturi Paulum. Sic enim disposuerat ipse, per terrã iter facturus.* Itaque comites & discipulos suos præmisit in Asson, vt ibi præstolarentur eius aduentum, qui fortè volebat in terris intermediis aliquibus loqui verbum dei. Porrò

Asson

Asson est ciuitas Asiæ maritima. *Cùm autem inuenisset nos in* A
Asson, assumpto eo venimus Mitylenem, quæ vrbs est in Lesbo Ægæi maris insula. *Et inde nauigantes sequenti die venimus contra Chium,* quæ item est insula Ægæi maris, habens ad orientem Lydiam Asiæ prouinciam. *Et alio die applicuimus Samum.* Samos etiam est insula in Aegæo mari, in qua traduntur vasa fictilia primò inuenta, & vasa Samia appellata sunt. Vnde in Esaia habetur. Testa de Samo, &c. Et autem insula ipsa Epheso opposita, & vicina Andro. *Et sequenti die venimus Miletũ,* B
ciuitatem Asiæ maritimam. *Proposuerat enim Paulus transnauigare Ephesum,* id est, non accedere eam quanuis prope eam nauigaret. *Ne qua illi mora fieret in Asia* minori, cuius Ephesus vna metropolis erat, nempe Ioniæ Asiæ prouinciæ. Ideo si accessisset ad eam nõ tam cito dimisissent eum discipuli Ephesij. *Festinabat enim, si possibile esset, vt diem Pentecosten faceret,* Act. 2.
id est, celebraret *Hierosolimis.* potissimè quia in eo datus 1. Cor. 16
fuit spiritus sanctus. Illa quoque celebritas solennis fuit, propter legis dationem, cuius præcepta decalogi manent in Euãgelio Saluatoris. *A Mileto autem mittens Ephesum, vocauit* C
maiores natu ecclesiæ, Ephesinæ. *Qui cum venissent ad eum, & simul essent.* in Mileto, *Dixit eis: Vos scitis à prima die qua ingressus sum in Asiam,* gratiâ prædicandi. *Qualis per omne* Eccl. 3.
tempus vobiscum fuerim, seruiens domino cum omni humilitate. iuxta illud: Quanto maior es, humilia te in omnibus. *Et mãsuetudine,* quæ tam decet prælatos, quàm indecens eis est ira. *Et lachrymis multis,* quibus vestra peccata deplanxi, gratiá vobis postulaui, ad patriam aspiraui. *Et tentationibus,* id est, persecutionibus, *quæ mihi acciderunt ex insidiis Iudæorum, quomodo nihil subtraxerim vobis vtilium,* id est, non omisi vobis communicare ea, quæ animarum prosunt, expediuntque saluti. Nilq; de vestris substantiis seu facultatibus ad boni vtilis speciẽ pertinẽtibus abstuli vobis, quacunque industria mihi talia colligendo. *Quo minus annunciarem vobis* quæ salutem vestram concernunt. *Et docerem vos publicè, & per domos,* scilicet in priuato. *Testificans Iudæis atque Gentilibus in deum pœnitentiã,* id est, agendam esse pœnitentiam perducentem ad deum, seu per diuinam clementiam. Hæc aliqui prælatorum subtrahunt subditis ex auaritia palpando eorum peccata, ne eis offensis temporale damnum incurrant, qui non sunt veri pastores, nec digni appellatione prælati. *Et fidem in dominum nostrũ Iesum* Ioan. 10

D *Christum*, id est, fidem catholicam, tendentem in Christum, & secundum eius doctrinam se habentem. *Et ecce nunc alligatus ego spiritu*, id est, spiritu sancto me ad id astringente ac impellente. *Vado in Hierusalem, quæ in ea mihi ventura sunt ignorans, nisi quòd spiritus sanctus per omnes ciuitates protestatur mihi.* id est, in congregationibus Christianis per varias vrbes diffusis, sunt aliqui spiritu prophetico ornati, per quos spiritus sanctus mihi insinuat. *Dicens quoniam vincula & tribulationes me manent*, id est, expectant in Hierosolymis, sicque certus sum reuelatione illorum, quòd ibidem ligabor, captúsque tenebor ac tribulabor. Quibus verbis ostendit Apostolus, non sibiipsi immediatè à spiritu sancto sed aliis fuisse re-
E uelata, quæ in Hierusalem passurus fuit aduersa, quemadmo-
2.Reg.12 dum etiam deus per Nathan & Gad prophetas multa reuela
2.Reg.24 uit sancto Dauid de proprio suo statu, cui immediatè multa
1.Para.21 alia reuelauit, de mysteriis Christi, & statu ecclesiæ. *Sed nihil*
Mat.10 *horum vereor*, id est, aduersa pro Christo pati non timeo, nec eos qui corpus occidunt, formido, qui iam ad tantum patientiæ gradum culmémque deueni, vt in omni tribulatione læter ex animo, & inconcussus mente permaneo. *Nec facio animã meam*, id est, vitam hanc corporalem ac sensitiuam. *Preciosiorem, quàm me*, totum, seu quo ad id quod sum secundum interiorem superioremque hominẽ, puta supernam animæ partem, videlicet, intellectiuam. Intellectus enim dicitur homo, dicente philosopho, quòd homo maximè est suus intellectus, iuxta modum loquendi, quo totum à parte principalio-
F ri denominatur. Itaque vitam corporalem pro nihilo ducit, qui in futuro quærit vitam æternam. Ideo subditur. *Dummodo consummem cursum meum*, id est, peregrinationem & conuersationem meam ad finem fœlicem perducam. *Et ministerium verbi*, id est, officium prædicandi. *Quod accepi à domino Iesu testificari*, id est, cum protestatione & maxima affirmatione
Roma.6. pronunciare, *Euãgelium gratiæ dei*, quia in Euangelio Christi gratia dei potissimè commendatur, docetur, refulget, & ipsum ex diuina pietate ac gratia hominibus est collatum. Sed & lex Euangelica gratiam confert, secũdum quod sacramenta sua includit. *Et nunc ecce ego scio*, inspiratione diuina. *Quia amplius non videbitis faciem meam*, in præsenti vita. *Omnes vos*, Ephesij. *Per quos transiui prædicans verbum Dei.* Sciebat nanque Apostolus se ad illas partes amplius non venturum.

Qua-

Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sangui- A
ne omnium vestrûm, id est, si quid periculi animæ incideritis, ego immunis sum. *Non enim subterfugi quo minus annunciarem vobis omne consilium* Dei, id est, ea quæ diuina sapientia circa humani generis redemptionem instituit & effecit, præcepta quoque & documenta ipsius vobis notificaui, mysteria demum fidei Christianæ: qualiter æterno summæ trinitatis consilio seu decreto peractum est, vt per vnius diuinę increatæ personę puta per verbi incarnationem & passionem saluatum est genus humanum. Sed cum alibi scriptum sit: Quis cõ
siliarius eius fuit? Sapiens quoque dixerit: Quis hominũ po- *Esa.40.*
terit scire consilium dei: quomodo potuit Paulus omne con *Rom.11.*
silium dei annunciare hominibus? Et respondendũ, quòd nõ *Sapiẽ.9.*
simpliciter de omni consilio dei intendit, sed de omni consi- B
lio dei, quantum ad humanam spectat salutem. Quemadmo-
dum etiam ait Saluator: Omnia quæ audiui à patre meo nota *Ioã.15.*
feci vobis. Præterea cum in ratione cõsilij includatur inquisitio, quæ nescientiam quandam supponit, certum ꝙ consiliũ propriè sumptum non competit deo: sic enim est ignorantis naturæ, secundum Damascenũ. Sed ideo deo ascribitur: quia
nil agit improuidè. *Attendite vobis & vniuerso gregi.* Primò, *Mich.6.*
inquit, attendite vobis, id est, circunspectè in omnibus vos ha *Prou.4.*
bete, coram deo solicitè ambulate, omni diligentia cor vestrũ in puritate seruate, deinde similiter vestris subditis præestote ac prouidete. Charitas enim incipit à seipsa. Et qui sibi
nequá est, cui bonus est? Qui auté seipsum in omnibus ratio- *Eccle.14.*
nabiliter dirigit, alios quoq; gubernare poterit esse idoneus. C
In quo vos spiritus sanctus posuit episcopos, si soli Christiani de vrbe Epheso ibi fuerunt, non erant ibi multi episcopi, nisi episcopi pro sacerdotibus accipiantur. Vnde aliqui dicunt cõuocasse Apost. omnes maiores natu de diœcesi Ephesina, & aliis fortassis. Nam & id superioribus verbis innuitur vbi ait: Omnes vos, per quos transiui prædicans verbum dei. Neque enim pertransiuit solam Ephesinam diœcesim. *Regere*, id est, ad regendũ. *Ecclesiam dei*, id est, congregationem fidelium Christi. Nã hîc nomine dei persona filij designatur, quia subiungitur. *Quã acquisiuit*, id est, de manu inimici eripuit & sibi incorporauit. *Sanguine suo*, videlicet, suæ dignissimę passionis virtute ac merito. Quo vtique testimonio diuinitas Christi euidenter probatur. *Ego scio quoniã intrabunt post discessionẽ*

D *meam*, corporalẽ à vobis. *Lupi rapaces in vos*, hęresiarchę, & falsi apostoli, dona gratiæ à fidelium mentibus rapientes. *Nõ parcentes gregi*, sed spiritaliter eũ, lętalitérque lædentes, diuersis erroribus & peccatis. *Et ex vobisipsis exurgent viri loquẽtes peruersa*, id est, aliqui vestrũ seu eorum qui prodibunt ex vobis, à fidei synceritate recedent, & cõtraria fidei atq; iustitiæ affirmabunt. *Vt abducãt*, ab ecclesiastica vnitate. *Post se*, id est, ad

2.Pet.2. inhærendũ eorum erroribus. *Discipulos*. Hæretici enim libidine dominãdi, docẽdi & apparẽdi, suos cõfinxerũt errores.

1.Ioã.1. De talibus in sua 1. cano. ait Ioã. In nobis erant, sed nõ erant ex nobis. *Propter quod vigilate*, id est, diligẽtes estote in custo

Abac.2. diendo vosipsos ac subditos, iuxta illud Abacuc: Super custodiam meã stabo. *Memoria retinẽtes, quoniam per triẽnium*, quo

E prædicaui in Asia, præsertim in Epheso. *Nocte ac die nõ cessaui*, tempore cõgruo. *Lachrymis monẽs vnũquenque vestrũ*, nũc in generali, nunc in speciali, & vnũquenque secundũ suã capacitatẽ, vocationem & statũ informans. *Et nunc commẽdo vos*

Psal.126. *deo*. Etenim nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilãt qui custodiunt eam. Diuinæ igitur protectioni ac pietati omnem quem diligimus iugiter commendemus. *Et verbo gratiæ eius*, id est, promissionibus diuini eloquij, quibus misericordiã suam confugientibus ad ipsum promisit, vt illæ effectum sortiantur in vobis. Vel verbo, id est, effectui gratiæ eius. Sæpe

1.Ier.6. equidem in scripturis, verbum pro facto accipitur. *Qui potens est ædificare*, id est, corda virtutibus confirmare, & vnum

F per alium ad meliora prouehere. *Et dare hæreditatem*, id est, dona gloriæ in futuro. *In sanctificatis omnibus*, qui in ba-

Exec.14. ptismo, & in actibus virtuosis sanctificati sunt. *Argẽtum & aurum, aut vestem nullius concupiui: ipsi scitis*. Hoc contra pastores & prædicatores auaros, qui temporalia spiritualibus præferunt, qui lana ouium operiuntur, & lacte earum reficiuntur, ipsas verò perire permittunt. *Quoniã ad ea quæ opus mihi erãt & his qui mecum sunt, ministrauerunt manus istæ*, idest, propriis manibus necessaria corpori tam mihi quàm existentibus me-

2.Thess.2 cum procuraui, labori manuum insistendo ne quenquam gra

2.Cor.11. uarem. Vnde Corinthiis scribit: In omnibus sine onere me vobis seruaui, & seruabo. *Omnia* ad perfectionem pertinentia. *Ostendi vobis*, verbo & exemplo. *Quoniam sic laborantes oportet suscipere infirmos*, id est, corporaliter languidos, de labore propriarum manuum sustentare. Vel infirmos vtpote imperfe

ctos

ctos pusillos ad virtutes inducere. Istud est perfectionis non A
necessitatis nisi in casu. *Ac meminisse*, mente & operis exhibitione. *Verbi domini Iesu, quoniam ipse dixit: Beatius est magis dare quàm accipere.* Hoc verum est, secundum se, cæteris paribus, & iuxta intentionem Apostoli. Etenim cæteris paribus amplioris est meriti eleemosynā dare, quàm sumere, si sumēs eiusdem sit facultatis ad dādum vt ille à quo accipit. Propter quod Beda ait: Nō illis qui relictis omnibus sequuti sunt dominum, diuites & eleemosynarios præfert: sed illos quāmaximè glorificat, qui cunctis quæ possident semel renunciatis, nihilominus laborant operando manibus quod bonum est; vt habeant vnde tribuant necessitatem patienti. Hinc tanquam hæretici reprobātur dicentes, ꝙ maioris perfectionis est, diuitias proprias in seculo erogare, quàm in religione mēdicare. Propter quod in libro de ecclesiasticis dogmatibꝰ dicitur: Bonum est cum dispensatione bona pauperibus erogare, sed melius est intentione sequendi Christum, totū simul donare & absolutum à solicitudine cum Christo egere. Præterea cōstat ex his, multa esse dicta documentáque Christi, quæ nullus Euangelistarū descripsit: quia verbum nunc allegatum in Euangelio non habetur. *Et cum hæc dixisset, positis*, id est flexis *genibus orauit cum omnibus illis*, vt deus vniuersos misericorditer conseruaret. *Magnus autem fletus factus est omniū. Et procumbentes super collum Pauli osculabantur eum, dolentes maximè in verbo quod dixerat: quoniam amplius faciem eius non essent visuri.* Et vtique ingens omnino fuit causa plorandi, & triste diuortium à tam dulci magistro, tam præclaro doctore, tam liberalissimo ac vtilissimo benefactore, tam charitatiuo & affectuosissimo patre sine reuisendi spe separari. *Et deducebant eum ad nauem*, iuxta quam valefecerunt sibi inuicem non sine grandi dolore, qui ex præcordiali processit amore.

Mat. 4. Luc. 4. B Ephe. 4. C

Expositio Cap. XXI. *Cum autem factum esset vt nauigaremus.* ARTICVLVS XXI.

Cvm *autē factū esset vt nauigaremus abstracti ab eis*, id est, ab Ephesiis illis separati. *Recto cursu*, nauis. *Venimus Coum*, insulam oppositam Asiæ. *Et sequenti die Rhodum*, insulam claram in Carpathio mari oppositam Lyciæ. *Et Patarā*, quę est

D ciuitas Lyciæ prouinciæ in Asia, deinde Mirrhæā. Istud non est de textu, vt dicitur, vnde nec Beda nomē huius loci exponit, in libello, quem de expositione nominum locorum, quæ in hoc libello exprimuntur, compilauit. *Cum apparuissemus autem Cypro, relinquentes eam ad sinistram, nauigauimus in Syriā, & venimus Tyrum. Ibi enim nauis expositura erat onus*, ideo applicare oportuit. *Inuentis autem discipulis*, id est, Christianis illic manentibus, quos diligenter tanquā fratres nostros quæsiuimus. *Mansimus ibi diebus septem*, ad eorum consolationē, & nostram refocillationem. *Qui Paulo dicebant per spiritum,*
Act.20. *ne ascenderet Hierosolymam.* Capitulo præcedenti dixit se Paulus à spiritu sancto agi ad eundum Hierusalem: quomodo ergo isti prophetæ, per spiritum prophetiæ suaserunt oppositū?
E Nūquid spiritus sanctus verbis propriis cōtradicit? Ad quod respondendum, quòd vnum & idem, secundum diuersas considerationes, suadetur & dissuadetur. Alij quoque respondēt, quòd isti per spiritum sanctum nouerunt & prædixerunt Paulum si ascenderet Hierusalem ibi plura passurum. Quòd verò suaserunt ne illuc ascenderet, ex suo spiritu, pia quadam compassione protulerunt. *Et expletis diebus septem ibamus*, à Tyro, *Deducentibus nos omnibus*, Tyriis Christianis. *Cum vxoribus & liberis*, id est filiis. *Suis, vsque foras ciuitatem*, in quo patet, quantus fuerit sanctæ dilectionis ardor in primiti-
Iaco.3. tiua ecclesia. *Et positis genibus in littore oramus*, pro inuicem, pro omnium nostrorum communi salute, & vt deus omnia in melius ordinaret, nósque spiritaliter adunatos conser-
F uaret, & ad patriam tandem perduceret. *Et cum valefecissemus inuicem, ascendimus nauem, illi autem redierunt in sua. Et de-*
Act.21. *scendimus Ptolomaidem.* Ptolomais ciuitas est terræ sanctæ maritima, in tribu Aser, alio nomine Acon dicta. Est autem & altera Ptolomais in Pentapoli prouincia Aphricæ. *Et salutatis fratribus*, Christianis ibidem. *Mansimus die vna apud illos. Alia die profecti venimus Cæsaream Palestinæ*, de qua dictū est suprà. *Et intrantes domū Philippi Euangelistæ, qui erat vnus de septem diaconis*, ad insinuandum quòd non fuit Philippus Apostolus. Dicitur autem Euangelista, non quia Euangelij descriptor, sed fructuosus valde continuus ac feruidus prædicator, vt constat ex his quæ suprà de ipso contenta sunt.

Mansimus apud eum, ad reuerentiam tanti patris, viri Apo-
Act.8. stolicæ perfectionis ac potestatis insignis. *Huic autem erant*

quatuor

quatuor filiæ virgines prophetantes, quæ sicut in Scholastica A
fertur historia, prædixerunt Paulo quòd ei in Hierusalem erat venturum. *Et cum moraretur ibi per dies aliquot, superuenit quidam à Iudæa nomine Agabus. Is cum venisset ad nos, tulit zonam Pauli, & alligans sibi pedes ac manus, dixit:* Quod ait, sibi, ad quem referatur, an scilicet ad ipsummet Agabum, vel ad Paulum, incertum videtur, nisi quòd Gregorius in quadam Homilia refert ad Paulum, quod & probabilius reor. *Hæc dicit spiritus sanctus: Virum cuius est zona hæc, sic alligabunt in Hierusalem Iudæi: & tradent in manus Gentium.* Agabus iste in modo loquendi & opere imitatus est veteris legis prophetas, qui dicere consueuerunt: Hæc dicit dominus. Interdum verbis factis facta seu signa sensibilia ac visibilia adhibebant, ad prænunciandũ, quod incumbebat. Quemadmodũ Eze B
chiel in caligine vasa sua efferens, pariétemque perfodiens, *Ezech.12.*
oculos quoque velauit. *Quod cum audissemus, rogabamus ne ascenderet Hierosolymam. Et dixit: Quid facitis flentes & affligentes cor meum?* quod vestro dolori compatitur, & non sine afflictione audit verba quæ cõtrariantur instinctui spiritus sancti in me, quamuis vos pia moueamini ratione. *Ego enim non solùm alligari, sed & mori in Hierusalem paratus sum, pro nomine domini Iesu.* Ecce verè strenuus miles, ardens amator, fortis pugnator, imperterritus præco. *Post dies autem istos, ascendebamus Hierusalem. Venerunt autem quidam & ex discipulis à Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur Iasonem quendam Cyprium genere, antiquum discipulum*, quia iam diu fuerat fideliter fixus in Christianismo. Vbi autem hospitauerit Paulum & suos non dicitur. *Et cum venissemus Hierosolymam* C
libenter exceperũt nos fratres. Sequenti autem die, introibat Paulus nobiscum ad Iacobum, Hierosolymitanæ ecclesiæ primum episcopum, de quo dictum est sæpe. *Omnésque collecti sunt seniores* Christiani audito Pauli aduentu. Et fortè à Iacobo conuocabantur. *Quos cum salutasset Paulus, narrabat per singula, quãta fecisset deus in gentibus per ministerium illius*, quanta videlicet signa atque miracula, quantam Gentilium cõuersionem, quãta gratiarum charismata & immensæ clementiæ opera. *At illi cum audissent, magnificabãt Deũ*, gratias referendo pietati diuinæ. *Dixerúntque ei*, scilicet Paulo. *Vides frater quot millia sunt in Iudæis qui crediderunt deo?* fidem Christi suscipiendo. *Et omnes æmulatores sunt legis*, id est, amatores & imitatores le.

D gis Mosaicæ, ne illam subitò spernere videantur, tanquam nō esset data à deo. Veruntamen isti non posuerunt spem salutis in legalium obseruatione. *Audierūt autem de te, quòd discessionem doceas à Mose, eorum qui per gentes sunt Iudæorum*, id est,
Act.19. quòd Iudæos inter Gētiles dispersos, informes dimittere obseruantiam legis Mosaicæ. *Dicēs non debere eos circuncidere filios suos, neque secundum consuetudinem legis ingredi*, id est, conuersari. Quidam infideles Iudæi Paulum mendaciter accusauerunt quasi doceret legalia etiam pro tempore illo esse mortifera: quod falsum fuit, quia vt patuit ipsemet Timotheum circuncidit, & proprium caput totūdit in Cenchris. Gentilibus verò conuersis talia prohibebat, sed Iudæis ea concessit, vsque ad pleniorem Euāgelij diuulgationem, ob cōmendan-
E dam veteris legis authoritatem & sacramētorum illorū pro-
Act.16 pheticam sanctitatem. Hæc autem superius tacta sunt sæpe.
Act.18. *Quid ergo est?* agendum? *Vtique oportet conuenire multitudinem* Iudæorum in Hierusalem credentium de te sinistrè informatam, vt veritate agnita contententur. *Audierunt enim te superuenisse*, non hi tantùm, sed & infideles Iudæi. *Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis*, id est, inter nos. *Viri quatuor*, Iudæi ad Christum conuersi. *Votum habentes super se*, quia aliquid deo vouerūt. *His assumptis sanctifica te cum illis*, id est, secundum legem deo te exhibe sicut & illi. *Et impende in illis*, oblationem seu exhortationem. *Vt radant capita sua*, secundum legis traditionem. *Et sciēt omnes quia quæ de te audierāt*, de legalium abolitione, *Falsa sunt: Sed ambulas & ipse custodiens legem*, etiam quo ad cæremonialia, dum tempus, cau-
F sa, & locus id exigunt ad vitandum scandalum infirmorum, atque ob alias rationabiles causas frequenter prætactas. *De his autem qui crediderunt ex Gētibus, nos scripsimus iudicantes, vt abstineant se ab idolis immolato*, id est, ne edant sacrificia illis o-
Act.13. blata. *Et sanguine & suffocato, & fornicatione.* Quomodo factum & intelligendum sit hoc, suprà diffuse tractatum est. *Tunc Paulus assumptis viris, postera die purificatus cum illis*, secūdum ritum legalem. *Intrauit in templum, annuncians expletionē dierum purificationis*, obseruandæ secundum legem circa tales quales isti quibus iunxit se Paulus, fuerunt. *Donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio. Cum autem septem dies consummarentur*, vel ab ingressu Pauli in Hierusalem, vt aliqui dicunt, vel potius secundum Bedam & glossam, nondum in toto cō-

summati

summati erant hi septem dies, sed eorum cursus & consumma A
tio agebatur. Vnde expressius in Græco habetur. Cùm autem
incipiebant septem dies consummari, alioquin non potest sta-
re quod Paulus post quinque dies aduentus sui in Cæsaream
præsidi ait: Quia non sunt mihi plus quàm duodecim dies ex
quo ascendi adorare in Hierusalem. Si enim his septem, & illis *Act. 24.*
quinque diebus adiiciantur dies cõsilij quo Paulus Pharisæos *Act. 23*
& Sadducæos dissociauit, itémque dies quo se deuouerũt Iu-
dæi Paulum occisuros, quatuordecim erunt dies. *Hi qui de Asia erant Iudæi*, in sua infidelitate obstinati. *Cum vidissent eum in templo, concitauerunt omnem populum*, tunc præsentem. *Et iniecerunt ei*, scilicet Paulo. *Manus, dicentes: Viri Israelitæ adiuuate. Hic est homo qui aduersus populum*, Iudæorum. *Et legem*, Mosi. *Et locum hunc*, vtpote templum. *Omnes docet*, quasi po B
pulus Iudæorum sit totaliter reprobus, léxque eorum abolita, & templum violandum. *Insuper & Gentiles induxit in templũ, & violauit sanctum locum istum*, quia à templi ingressu prohi-bet lex Gentiles. Cur autem de Gentilium inductione in tem plum id dixerint, subditur. *Viderant enim Trophimum Ephesium*, discipulum Pauli. *In ciuitate*, Hierusalem. *Cum ipso, quem æstimauerunt, quoniam in templum induxisset Paulus*, sicque ex sola suspitione in certam sententiam proruperunt. Affectu nanque corrupto, ratio prorsus inficitur, & modica orta occa sione turbatur. *Commotaque est omnis ciuitas*, Hierusalem hoc rumore audito. *Et factus est concursus populi. Et apprehendentes Paulum trahebant eum extra templum, & statim clausæ sunt* C
ianuæ, templi, ne ab aliquo Gentilium amplius violaretur, & Paulus ne in illud refugeret. *Quærentibus autẽ eũ occidere, nunciatum est tribuno cohortis*, videlicet Claudio Lysiæ misso à Felice præside, *Quia tota confunditur Hierusalem*, id est, vniuersus eius populus turbatur. *Qui statim assumptis militibus & Centurionibus*, quorum quilibet præfuit centum militibus. *Decurrit ad illos.* qui propria authoritate se vindicare vsurpauerunt.

Cum vidissent autem tribunum & milites, cessauerunt percutere Paulum. Tunc tribunus apprehendit eum, videlicet Paulum. *Et iussit ligari catenis duabus*, putans eum multum forefecisse, contra quem tota plebs Iudaica ita furebat *Et interrogabat eum quis esset, & quid fecisset*, vt si proprio testimonio conuinceretur, non puniretur per alios ad extorquẽdam notitiam suorum excessuum, sed per tribuunm iudicarentur. *Et cum non*

D *posset certum cognoscere præ tumultu, iußit eum duci in castra*, id est, in turrim regiam in qua ponebátur captiui. *Et cũ venisset Paulus ad gradus*, fortè turris illius. *Contigit vt portaretur à militibus propter vim populi*, volentis eum discerpere. *Sequebatur enim multitudo, clamans tolle*, id est, aufer. *Eum*, à vita. *Et cum cœpisset duci in castra, Paulus dicit tribuno: Si*, id est, an. *Licet mihi, loqui ad te aliquid. Qui dixit: Græcè nosti?* id est, scis græcũ idioma? Loquutus enim fuit Paulo tribunus Græcè, ne Iudæi intelligerent, vt Scholastica narrat historia. Cúmque eadem lingua responderet Paulus; mirabatur tribunus quòd linguá hác nosceret. Idcirco adiecit. *Nónne tu es Aegyptius, qui ante hos dies tumultũ concitasti: & duxisti in desertum quatuor millia virorũ sicariorum?* Quemadmodum Beda & Scholastica historia ex

Beda. verbis Iosephi recitant. Aegyptius quidá tempore Felicis præ

E sidis de quo paulò pòst sermo est, magica arte prophetam se fecit putari, congregatísque triginta millibus circiter Iudæorum, duxit eos per desertum vsque ad montem Oliueti, volens super Hierusalem repente irruere vt caperet eam. Cui occurrens Felix præses cum multis militibus, fugauit eum cũ paucis, & alios interfecit. Nec obstat quòd tribunus fecit métionem de quatuor milibus, quia fortasse primò pauciores deinde plures fuerunt. Dicuntúrque viri sicarij, quoniam sicas, id est, gladios breues manu gestabant, quibus populos clam letaliter vulnerauerunt, ita vt mors præueniret querelam, & lateret percussor. *Et dixit ad eum Paulus: Ego quidem sum homo Iu-*

Act. 9 *dæus*, non à tribu Iuda, sed prout omnes Israëlitæ tunc Iudæi

F dicebantur. *A Tharso*, vrbe *Ciliciæ*, vt dictum est. *Non ignotæ*, id est, nõ obscuræ *Ciuitatis municeps*, id est, ciuis. *Rogo autem te permitte me loqui ad populũ. Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus, innuit manu ad plebem*: vt eum aduerteret. *Et magno silentio facto*, non ob reuerentiam Pauli, sed auiditate sciendi, quid excusationis prætenderet. *Alloqutus est eos Hebræa lingua dicens*: Circa hunc locum Scholastica ait historia: Distingue quatuor synodos in primitiua ecclesia celebratas Hierosolymis. Primam, de substitutione Matthiæ pro

Act. 1 Iuda. Secundam, de electione septem diaconorum. Tertiam,

Act. 7 quòd Gentilibus conuersis non esset imponendum onus lega-

Act. 15 lium. Quartam, de qua hîc agitur, quia statutum est non prohiberi Iudæos à legalibus obseruantiis, tempore primitiuæ ecclesiæ, dummodo spem non constituerẽt sibi in eis. Postremò

quia

quia in præinductis frequenter iam habitum est, legem Mosi, A
quantum ad aliqua, puta præcepta moralia in lege Euangelica obseruádam, non autem quo ad præcepta cæremonialia, vt illud plenius innotescat, sciendum, quòd sicut in prima secúdæ Thomas edocuit, triplicia erant legis præcepta, videlicet moralia, cæremonialia & iudicialia. Moralia sunt decem pręcepta decalogi, quia ad bonos pertinent mores, & immediatè de virtutum actibus conferuntur. Lex enim diuina ad Dei amorem homines ordinare intédit, quod fieri nequit, nisi per actus virtutum. Diuinę quoque legis intentio est homines conuenienter disponere, tam ad seipsos, quàm in ordine ad deum, & horum vtrunque in communi est de naturali lege seu naturalis rationis dictamé, oportuit tamen vtrunque determinari in speciali, videlicet quantum ad modum colédi deum, & item quo ad modum obseruandi iustitiam inter homines. Illa ergo præcepta, quæ determinant præcepta moralia quo ad deum assignando speciales modos & ritus cultus diuini, ceremonialia nominantur: quæ verò determinant præcepta, moralia quantum ad homines assignando speciales modos seruandi iustitiam inter homines, iudicialia appellantur. Ad cæremonialia autem præcepta pertinebant oblationes & sacrificia legis. Cú autem præcepta moralia sint immediatè de actibus iustitiæ ad charitatem Dei & proximi ordinatis, manent & obligant in Euangelica lege: præcepta verò cæremonialia quoniam figuratiua erát Christi & mysteriorum ipsius ac cultus noui testamenti, in noua lege non obligant, nec Euangelio diuulgato fuerant obseruanda. Nam veritate veniente ac patefacta cessat figura: & si adhuc obseruarentur, hoc esset ipso facto asserere Christum nondum venisse. Præcepta demum iudicialia non erant sic figuratiua, idcirco in lege noua possent seruari, si ab aliquo cuius est leges condere instituerentur.

B and C margin letters: B beside "Illa ergo præcepta", C beside "Nam veritate veniente".

¶Expositio Cap. XXII. *Viri fratres & patres.*
ARTICVLVS XXII.

Iri fratres & patres audite núc, quam ad vos reddo rationem. Cum audissent autem quia Hebræa lingua loqueretur, magis præstiterunt silentium. Et dixit: Ego quidem sum vir Iudæus natus in Tharso Ciliciæ, nutritus autem in ciuitate ista, secus pedes Gamalie-

D *lis eruditus iuxta veritatem paternæ legis*, id est, legis Mosi, quam pater meus & prædecessores mei seruauerunt. Porrò secundũ Bedam, parentes Pauli de oppido quodam Galilææ fuerunt, quo à Romanis capto per dispersionem venerunt, & habitauerunt Tharsum Ciliciæ. Filium autem suum Paulum miserũt Hierosolymam ob studia legis. Qui à Gamaliele viro doctissimo ibidem instructus est. *Aemulator legis sicut vos omnes hodie*, sicut, notat hîc similitudinem aliqualem non totalem, imò nec magnam. Siquidem ante conuersionem suam Paulus dum persequeretur credẽtes in Christum, habuit æmulationem zelúmque legis indiscretum & excæcatum, sicut & isti infideles Iudæi, sed quando hæc dixit: Æmulator fuit legis secũdum spiritalem ipsius intelligentiam, non secundum literam occidentem, iuxta quam isti æmulabantur eam. *Qui hanc viam*, scilicet euangelicam fidem ac legem. *Persecutus sum vsque ad mortem*, quorundam, qui me procurante occisi fuerunt pro fide hac, quorum Stephanus fuit vnus. *Alligans & tradens in custodiam*, id est, in carcerem. *Viros ac mulieres: sicut princeps sacerdotum testimonium reddit mihi.* *Factum est autem appropinquante me Damasco, media die subitò de cœlo circunfulsit me lux copiosa, & decidens in terram, audiui vocem dicentem mihi: Saule Saule, quid me persequeris? &c.* Ista suprà exposita sunt & descripta. *Et qui mecum erant lumen quidem viderunt, vocem autem eius qui loquebatur mecum, non audierunt*, Vnde quod .9. cap. ait Paulus: vocem quidem audientes expositum est ibi de voce Pauli, nõ Christi. Beda tamen hoc loco innuit vtrunque de voce Christi intelligendum, ita quòd sonum confusum audierunt. Ideo suprà dixit Paulus: Vocem quidem audientes, non autem vocis seu verborum distinctionem. Estque istud simile voci quæ legitur facta. Cum enim Christus in Euãgelio dixisset: Pater clarifica filium tuum, venit vox dicens: Et clarificaui, & iterum clarificabo. Cuius sonum quidam confusè audientes, dixerunt, tonitruum factum esse. Alij qui distinctius perceperunt, dixerunt (quod verum est) Angelus ei loquutus est. *Et cum non viderem præ claritate luminis illius*, sicut qui soli intendit, impeditur in visu alterius rei. *Ad manus deductus, veni Damascum. Ananias autem, &c.* Dixit mihi: *Deus patrum nostrorum præordinauit te, vt agnosceres voluntatem eius*, qua vult homines fidem Christi suscipere. *Et videres iustum*, id est, Christum inspiceres siue cognosceres, quando apparuit tibi in via,

Margin notes: 1. Cor. 3 (beside "simo ibidem instructus"); Act. 7 (beside "lúmque legis"); E (beside "tem, iuxta quam"); Act. 9 (beside "quid me persequeris"); F (beside "Christi. Beda tamen"); Ioan. 12 (beside "ci quæ legitur facta")

& maximè infrà triduum, quo in Damasco cæcus fuisti, nõ co A
medens neque bibens. Tunc enim raptus fuit ad tertium cœ- *Act.* 9
lum. *Et audires vocem ex ore eius: quia testis eris illius ad omnes ho* 2. Cor. 12.
*mines, eorum quæ vidisti & audisti, &c Factum est autem reuerten-
ti mihi in Hierusalem & oranti in templo, fieri me in stupore mentis*,
id est, exstasim quandã incidere præ eleuatione mentis in deũ,
sicut in propheticis visionibus fit alienatio à sensu exteriori. *Act.* 9
Istud contigit Paulo cum Damasco redisset in Hierusalem: de
quo reditu dictum est suprà. *Et videre illum*, scilicet Christũ,
Dicentem mihi: Visio ista fuit in spiritu, & imaginaria erat, an
gelico famulatu exhibita, sicut & illa quam sibi in Apocalypsi *Apoc.* 1
factam describit sanctus Ioannes. *Festina & exi citò de Hieru-
salem, quoniam non recipient*, habitatores eius. *Testimoniũ tuum
de me: Et dixi: Domine ipsi sciunt, quia ego eram concludens in carce
rem & cædens*, per manus aliorum. *Per synagogas eos, qui crede
bant in te. Et cum funderetur sanguis Stephani, ego astabam.* Quasi B
dicat: Ista possunt eis sufficere ad credendum, quòd non nisi à *Act.* 7
Deo conuersus & missus sum. *Et dixit*, Christus, *Ad me: Va
de quoniam ego ad nationes longè mittam te. Audiebant autem*, Iu-
dæi. *Eum*, scilicet Paulum vsque ad hoc verbum, cum silentio,
quo audito impatientia superati, eo quòd diceret se diuinitus
missum ad Gentilium conuersionem, reprobatis, obstinatis, &
derelictis ipsis Iudæis, qui Gentiles velut canes spernebant.
Et leuauerunt vocem dicẽtes. Feruor & impetus animi facit in ma
gnam prorumpere vocem: nam causa aucta augetur effectus,
Tolle, ô tribune. *De terra*, id est, de hominum communio-
ne. *Eiusmodi*, deceptorem. *Non enim fas est eum viuere*, Isti
incorrigibiles verba Pauli verificauerunt, quibus iam dixit si- C
bi à Christo prænunciatum, quod testimonium suum nequa-
quam reciperent. *Vociferantibus autem eis, & proiicientibus
vestimenta sua, & puluerem iactantibus in aerem*, per quæ om-
nia, animorum suorum turbulentiam & furorem monstrarũt.
Iussit tribunus induci eum in castra, videlicet in turrim, de qua
iam dictum est, *Et flagellis cædi & torqueri eum, vt sciret pro-
pter quam causam sic acclamarent ei*, Suspicabatur enim tribu-
nus, quòd non nisi ob grauem excessum, tam impetuosè con
tra Paulum mouerentur. *Et cum astrinxissent eum loris*, seu *Act.* 21
funibus vel catenis. *Dixit astanti sibi Centurioni Paulus*: *Si ho-
minem Romanum*, vtpote ciuem vrbis illius. *Indemnatum*,
id est, de nullo excessu secundum processum, & ordinem iuris

D conuictum. *Licet vobis flagellare?* Quasi dicat, nequaquam. Magnis enim priuilegiis gaudebant vbique ciues Romani: inter quæ vnũ fuit, vt ne ante iudiciariam culpę ostensionem aliqua pœna afficerentur. *Quo audito, Centurio accessit ad tribunum dicens: Quid acturus es?* Quasi dicat: Magno te exposuisti periculo, quoniam Romani Imperatoris incides iram, si, quæ egisti, perceperit. *Hic enim homo ciuis Romanus est. Accedens autem tribunus dixit: Dic mihi, si ciuis Romanus es? At ille dixit: Etiã. Respondit Tribunus: Ego multa summa*, pecuniæ, *Ciuilitatem hanc assequutus sum*, id est, cum magna eam emi pecunia. *Et ait Paulus: Ego autem & natus sum.* Non quòd Paulus natus sit Romę, sed quia pater eius Legatis Romanorum honorificè obuiauit tam reuerenter se & sua eis exhibuit, quòd ciuilitatem hanc

E sibi largiti sunt, pro ipso & pro filiis suis, antequam Paulus esset natus. Idque diuina factum est ordinatione pro commodo Pauli, qui hanc ciuilitatem allegauit, non quòd pro Christo pati & mori paratus non fuerit: sed quia humana industria potuit vti ad excutiẽdum se de hostium manibus, vt amplius fructificaret in mundo. *Protinus ergo discesserunt ab illo, qui eum erant torturi. Tribunus quoque timuit, postquam resciuit*, id est, verè cognouit, inquisitione diligentiore peracta. *Quia ciuis Romanus esset, & quia ligasset eum*, timens de hoc apud Romanos accusari. *Postera autem die volens scire diligentius, qua ex causa accusaretur à Iudæis, soluit eum, & iussit sacerdotes conuenire, & omne concilium Iudæorum, & producens Paulum, statuit inter illos.*

F

¶Elucidatio Cap. XXIII. *Intendens autem in concilium Paulus.*

ARTICVLVS XXIII.

Ntendens autem in concilium Paulus, id est, Iudæorum principes cõsuléſq; aspiciens, *Ait: Viri fratres ego omni conscientia bona conuersatus sum ante deum, vsque in hodiernum diem.* Conscientia secũdum Tho. non potentiam aut habitum nominat, sed actum: sicque in vno homine est cõscientia vna in genere, sed multæ in specie, secũdum quòd homo in variis actibus virtuosis, diuersas in eis conscientias habet bonas. Itaque ait sanctus Apost. quòd à tempore quo ad Christum conuersus est, nõ fuerit sibi conscius de aliquo mortali peccato, imò

in

in omnibus conſcientiam bonam ſortitus eſt:non tamen per A
hoc aſſerit ſe interim venialiter non peccaſſe, nec iſta præſum
ptuoſè ſiue vanè loquutus eſt, ſed opportunè ad gloriã Dei,
veritatiſque oſtẽſionem & aliorum ædificationem. Nam ait: 1. Cor. 4.
Nihil mihi conſcius ſum. Sic nãque & alij ſancti iuſtitias ſuas 1 Reg 12.
profeſſi legũtur, vt patet de Samuele, Dauid & Ezechia in lib. 4 Reg. 8
Reg. quia & Chriſtus ait: Sic luceat lux veſtra corã hominib⁹, 4. Reg. 10
vt videant bonafacta veſtra, & glorificent patrem veſtrũ qui Mat. 5.
in cœlis eſt. *Princeps autem ſacerdotum Ananias præcepit aſtan tibus ſibi*, ſubditis ſuis, *percutere os eius*, tanquam organum
per quod verba præſumptuoſa ac blaſphema dixiſſet, & forſi-
tan indignabatur occultè, quòd Paulus non exhibuiſſet ſibi
maiorem reuerentiam in loquẽdo: ſed ſolum dixiſſet: Viri fra
tres ego omni conſcientia, &c. Spiritualiter enim ſuperbi, libẽ
ter patres & domini appellantur, & nomina quæ æqualitatem B
prætendunt, abominantur. *Tũc Paulus dixit: Percutiet te deus paries dealbate*. Secundum Bedam & Rabanum, verbũ iſtud
prophetia eſt, non maledictio. Et in hoc Auguſtinũ ſequi vi-
dentur. Etenim Beda ait: Non perturbatione animi Paulus
commotus hoc dixit, ſed vtique prophetando loquutus eſt:
qua figura pontificium illud legale quod erat in ſimilitudine
parietis dealbati compoſitum percutiendum eſſet ac deſtruẽ-
dum, cum iam verum ſacerdotium Apoſtolis Euangeliũ Chri
ſti prædicantibus aduenifſet. & inde eſt quod ait, percutiet te
deus, non ait: percutiat, ſed indicatiuo modo hoc ipſum futu-
rum ſignificans: non optatiuo maledicens. Vnde in Scholaſti C
ca hiſtoria dicitur: Fortè prophetauit Paulus de abolitione ſa
cerdotij Iudæorum, dicens: Percutiet te deus paries dealbate,
quaſi dicat: Deſtruet ſacerdotium tuum. ¶Verùm his obiici Dan. 10.
poſſet, quòd ſi Paulus prophetando hæc protulit, tunc vtique
ſenſum verborum ſuorum intellexit. Intelligentia enim eſt o-
pus in viſione: niſi omnino impropriè dicatur hæc propheti-
cè retuliſſe, quomodo Cayphas prophetauit de Chriſto, Quia
expedit vnum hominem mori pro populo. Paulus, autem in
verbis his præfatum ſenſum propheticum non videtur intel-
lexiſſe, non enim ſciebat, quòd vir ille pontifex eſſet. ſicut
verba ſtatim ſequentia conteſtantur. Quomodo ergo loquẽ
do ad eum, percutiet te deus, intellexit aut inſinuauit pontifi-
cium Iudæorum deſtruendum? Hoc tangendo non reproban
do ſit dictum. Puto ergo beatum apoſtolum apoſtolica au-

D thoritate protulisse zelo iustitiæ, futuram punitionem illius reprobi nunciando: tanquam dicat, Percutiet te, id est, tuam impietatem vindicabit. Denique hoc modo Hieremias & alij sancti frequenter contra aduersarios suos loquuti noscuntur. Videam (ait Hieremias) vltionem tuam ex eis. Vocando autem pontificem parietem, notat eum fuisse hypocritam quia & foris æquitatem prætendebat, & intus passionibus pessimis erat plenus. Quomodo etiam Christus scribis pharisæisque ait: Væ vobis qui similes estis sepulchris dealbatis, &c.

Hiere. 11.

Et tu sedens, in cathedra quasi episcopus *Iudicas me secundum legem*, vt dicis, quanuis ita non sit: cum lex dicat innocentem non cædendum. *Et contra legem iubes me percuti*, cum in lege dicatur: Innocentem non condemnabis. Vel sensus est, secundum legem iudicas me esse blasphemum, & tamen non iubes mihi pœnam infligi blasphemiæ, quia secundum legem, blasphemi sunt extra castra ducendi ac lapidandi. E *Tunc qui astabant, dixerunt, Summum sacerdotem dei maledicis.* Quasi dicant, In hoc præsumptuosissimè facis, & contra legem quam te perhibes æmulari, & contra propria verba quibus dixisti te in omni bona conscientia conuersatum

Nume. 35. Dan. 13. Leuit. 24

Dixit autem Paulus. Nesciebam fratres, quia princeps esset sacerdotum, Quasi diceret, Si hoc sciuissem, ad vitandum scandalum pusillorũ moderatius essem loquutus, propter eum à quo est omnis potestas. Non tamen peccauit verba prædicta loquẽdo, nam ęquitate instigãte hęc dixit, & inquantũ apostolus, altioris fuit episcopatus ac dignitatis, quàm antistes legalis. Apostoli nanque fuerunt primi pontifices euangelicæ legis, & sicut sacerdotium noui testamenti præferendum est sacerdotio veteris legis, & pontificium istud, illi est pontificio F anteponendum. *Scriptum est enim*, in Exodo. *Principem populi tui non maledices*, Blandè se excusauit apostolus, ne illi in vitia laberentur. Sed pontifex iste principatum non habuit super Paulum, nec super quenquam credentium, qui Christi potestati subiecti à legali dominatione fuerunt erepti. Porro his dictis cernens apostolus, quòd omnes isti de concilio concordes essent ad faciendum impetum contra eũ, cum tamen plurimum inter se discordarent, decreuit malam eorum concordiam dissipare, & vtilem inter eos diuisionem conserere. Quemadmodum enim bonorum pax & vnio bona est: & plurimum vtilis: sic impiorum concordia nocet, prę-

Rom. 13. Exod. 22 Philip. 3

sertim

ſertim dum bono contrariantur communi, aut vnus alteri co- A
óperatur. Itaque ſequitur. *Sciens autem Paulus, quia pars vna eorum eſſet,* de ſecta & numero *Sadducæorum & altera Phariſæorum, exclamauit in concilio: Viri fratres ego Phariſæus ſum, filius phariſæorum* Non mendoſe hoc dixit, nam ante conuerſionem ſecũdum phariſæorum religionem ſine querela eſt cõuerſatus. Conuerſus verò ad Chriſtum, adhuc obſeruantias ſectæ iſtius tenebat pro loco, cauſa, & tempore, quantum euangelica lex permiſit, ſicut iam patuit. *De ſpe & reſurrectione* Matt. 22.
mortuorum ego iudicor, id eſt, à vobis condemnor, quoniam re Lucæ. 20.
ſurrectionem ex mortuis prædico, & futurã beatitudinẽ credẽtibus euangelizo. Et hoc iterum verũ eſt, allegauitque cauſam ſue diiudicationis in genere, non in ſingulari. Nõ enim dixit,
de reſurrectione & glorificatione Chriſti iudicor, ſed de ſpe B
& reſurrectione mortuorum, quorum & Chriſtus fuerat vnus, cuius reſurrectionem prædicando, Iudæorum incurrit offenſam. Ex quibus elicitur, quòd aliquando liceat vti honeſta induſtria, & veritatem ſapienter velare, vt mala maiora vitentur. *Et cum hac dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter phariſæos &*
Sadducæos, & ſoluta id eſt, diuiſa & diſgregata *Eſt multitudo* Matth. 22
concilij. *Sadducæi enim dicunt non eſſe reſurrectionem,* quia &
animas hominum aſſerebant mortales, *Neque angelum, ne-* Ibidem.
que ſpiritum id eſt, immateriales ſubſtantias, in quo eorum maxima ruditas innoteſcit, cum & in lib. Moyſi toties fiat de angelis mentio. *Phariſæi autem vtrunque confitentur* videlicet reſurrectionem mortuorum, & angelos. Erant autem inter Iudæos tres ſectæ, videlicet Sadducæi, qui libros Moyſi tantum
modò receperunt, & Phariſæi, qui etiam libros prophetarũ C
ſuſceperunt, & Eſſæi, qui fuerunt cæteris religioſiores ac meliores. Vnde nec Chriſtum in Euangelio perſequuti legũtur, *Factus eſt autem clamor magnus* quibuſdam vociferantibus cõtra Paulum, & aliis inter ſe corrixantibus, *Et exurgentes quidam phariſæorum pugnabant* gladio oris ſui pro Paulo contra Sadducæos. *Dicentes, Nihil mali inuenimus in homine iſto,* Et hoc verum fuit, quanuis non eo modo quo ipſi putabant.

Quid ſi ſpiritus ei loquutus eſt, aut angelus? quaſi dicant, Non abſurdum eſt hoc, ſpiritum autem & angelum, vel pro eodem accipiunt, vel ſpiritum pro anima defuncti vel pro ſpiritu dei, quanuis fidem trinitatis non habuerint vt apparet. *Et cum magna diſſenſio facta eſſet, timens tribunus ne Paulus diſcer*

D *peretur ab eis, iussit milites descendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra,* puta in turrim custodiæ captiuorum. *Sequenti autem nocte astans ei dominus,* Christus qui
Tobiæ. 3 post fletum consolationem infundit, *Ait: Constans esto,* qualis fuerit visio ista non dicitur, sed puto quòd imaginaria fuit atque in somno, angelo in persona Christi apparente ac admonente. *Sicut enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet & Romæ testificari.* Hoc enim à diuina prouidentia est decretum, idcirco per comparationem ad eam necesse est adimpleri, quanuis in se contingens sit. Tibi quoque & aliis plurimis expediet testificatio, seu prædicatio tua in Roma. Deinde Lucas describit quemadmodum 40. circiter Iudæi voto se astrinxerunt, quòd nec biberent, neque comederent.
E donec occiderent Paulum. Ideo consuluerunt pontifici, vt faceret eum adduci ad se ad inquirendum de veritate: & ipsi in via interficerent eum. Nec est difficultas in textu *Quod cum audisset filius sororis Pauli,* puta, *Insidias* istas *Venit & annunciauit Paulo,* qui per Centurionem direxit nepotem suũ ad tribunum, vt hæc insinuaret eidem. Quo facto, tribunus cõmisit cognato Pauli ne alicui proderet, quod hæc sibi intimasset, *Et nunc parati sunt* Iudæi, suscipere Paulum insidiosè, *Expectantes promissum tuum,* quo eis dixisti, quòd adhuc mitteres eis Paulum ad examinandum. Verùm vt Beda hic ait, non
F est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra dominum. Nam & suprà quamuis Paulus hostias obtulerit, ca-
Beda
Prouer. 21 put raserit, nudipedalia exercuerit, & Iudæus factus sit, vincula tamen quæ prædicta fuerant, non euasit. Et isti quanuis cõ-
Zacha. 8 cilia cogitent, voueant, insidias tendant, seruatur tamen Paulus, quatenus Romæ (sicut dictum erat) Christo testimonium reddat. ¶ Sciendum quoque, quòd sicut iuramentum seruandum non est, si desint comites eius, veritas, iustitia atque iudicium seu discretio: ita & de voto ritè tenendum. *Tribunus ergo conuocatis duobus centurionibus, dixit eis: Parate milites ducẽtos, vt eant vsque Cæsaream,* fortè pedestres. *Et equites septuaginta, & lancearios ducentos a tertia hora noctis,* incipiendo, tribus scilicet horis iam euolutis, seu tertia hora post mediam noctem, vel sumitur horarum istarum distinctio secundũ diuersas vigilias noctis. *Et iumenta præparate,* videlicet equos seu alia bruta ad ferendos homines apta. *Vt imponentes,* milites, *Paulum,* iumento, fortè socios ac discipulos eius aliis iumẽ-

tis

tis. *Saluum perducerent eum ad Felicem præsidem*, tot quippe A
homines pugnatores misit tribunus cũ Paulo, ne ei quid fieret à Iudæis, quod etiam noctе peregit, vt lateret, & seditio vitaretur. *Scribens* tribunus. *Et epistolam*, præsidi, hæc verba *Continentem*: *Claudius Lysias optimo præsidi Felici salutem*. Videtur tribunus iste binomius fuisse. *Virum hunc*, scilicet Paulum. *Comprehensum à Iudæis & interfici incipientem*, tam grauiter enim inceperũt eum affligere, quòd mors mox secutura videbatur: *Eripui, cognito quòd Romanus esset*. Quando tribunus eripuit primò Paulum, nondum sciebat quòd esset Romanus, imò putauit quòd esset Ægyptius. Veruntamen ita scribit, quasi tunc id nouisset, ad ornandum tenorem epistolæ, & vt videatur honorare Romanos apud quos timuit accusari, quod
Paulum ciuẽ Romanũ, indemnatum ligasset ac flagellari iussisset. B
Volénsque scire causam quam obiiciebant illi Iudæi. *Deduxi eum in concilium eorum*. *Quem inueni accusari de quæstionibus legis ipsorum*, videlicet an legalia essent seruanda, an Messias venisset, & an Iesus Nazarenus esset Messias. *Nil verò dignum morte aut vinculis habentem criminis*. *Et cum mihi perlatum esset de insidiis quas parauerunt ei, misi eum ad te, denuncians & accusatoribus eius* Iudæis. *Vt dicant apud te*, ea quæ sibi obiiciunt. *Vale*. *Milites ergo per noctem duxerũt Paulum in Antipatridem*. Antipatris ciuitas est Palestinæ nunc diruta, quam Herodes Ascalonita rex Iudææ ex patris sui nomine appellauit. *Cum venissent Cæsaream, & tradidissent epistolam præsidi, statuerunt ante illum & Paulum*. Cui Præses. Dixit, *Audiam te cum accusatores tui venerint, iussítque in prætorium Herodis custodiri eum*. C
Prætorium est domus maiorum, vbi ad tractandum conueniunt. Est enim domus prætorum, id est, præceptorum, secundum Bedam. O Felix preses, quàm verè fœlix fuisses, si agnouisses qualis & quantus fuerat iste tibi directus, & manibus
tuis ad tempus subiectus: quàm humiliter eum suscepisses, & Act. 10.
quàm reuerenter tractasses, sicut Cornelius centurio Petrum. Et nunc quia id non nouisti, neque per Paulum conuerti meruisti, quem tamen pro tua conuersione sæpe orasse non ambigo, miser potius quàm fœlix fuisti.

¶Expositio cap. XXIIII. *Post quinque autem dies.*

ARTICVLVS XXIIII.

D POST *quinque autem dies descendens princeps sacer dotum Ananias cũ senioribus* quibusdam Iudęis. *Et Tertullo quodam oratore*, id est, viro eloquente seu rhetore, qui esset aduocatus, & verbis ornaret materiã, vt causa eorum rationabilior vi-

Attende. deretur. Eloquentia enim animũ mollit, & ad consentiendũ aures inclinat, nisi sapientia audientibus adsit atque iustitia. *Qui audierunt præsidem* Felicem, in Cæsarea. *Aduersus Paulum. Et citato Paulo, Cœpit accusare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te*, id est, valde pacificè tuo viuamus regimine. *Et multa corrigantur per tuam prouidentiã.* Præsidētis enim est bona conseruare, imò & in melius commutare, mala corri-

E gere, & collapsa in pristinum reformare. *Semper*, id est, omni tempore quo nobis præfuisti. *Et vbique*, in nostra prouincia, *Suscipimus te optime Felix, cum omni*, id est, plena *Gratiarum actione.* In primis rhetor iste iudicis beneuolentiam captat, eúmque vehementer commendat, vt blandis alliciatur sermonibus, nec ab eis dissentiant, quos suis beneficiis conspexerit adeo gratos. *Ne autẽ diutius protrahã te*, id est, ne longiori te procemio occupem, quáuis multò amplius sis laudandus, nẽpe cum iudex sis multa habes peragere, nec vacat tibi vacare præludiis. *Oro breuiter audias me pro tua clementia*, id est, propter tuam pietatem, si non ob merita nostra. *Inuenimus hunc hominem pestiferum*, id est, animarum infectoré

Psal.1. in cathedra pestilentiæ residentem. *Et concitãtem seditionem omnibus Iudæis in vniuerso orbe*, auertendo quosdam eorum à lege patrũ suorum ad nouam legem. Propter quod inter eos

F & alios in pristina lege manentes seditio oritur. *Et autorem seditionis sectæ Nazarænorũ*, id est, vnum de principalibus prędicatoribus Euangelicæ nouæque legis, quam nõ arbitramur nisi seditionis originem, sectam seu hæresim Nazarænorum, id est, Christianorum, qui tunc à Iesu Nazaræno, Nazaręni à Iudæis, quodam vocabãtur opprobrio. Postea verò in Iudæa hæresis consurrexit quorundam, qui Iesum esse Christum & dei filium de virgine natum credentes, cum Euangelio simul legalia obseruarunt. Vnde cum Iudæi voluissent esse & Christiani, nec Iudæi fuerunt nec Christiani. Et isti hæretici vocati sunt Nazaræni. *Qui etiam templum violare conatus est*, inducendo in illud Gentiles, quod sibi mẽdaciter imposuerũt, quanquam cõuersi Gentiles digniores fuerunt ingredi templum

plum, quàm infideles Iudæi. *Quem apprehensum*, id est, tentum & captum à nobis. *Secundum legem nostram iudicare voluimus*, damnando eum, tanquam legis diuinæ violatorem atque blasphemum. *Superueniens autem Lysias tribunus cum magna vi eripuit eum de manibus nostris, à quo* Lysia, *Poteris tu Ipse iudicans de omnibus istis cognoscere veritatẽ.* Quasi dicat, Ipse attestabitur verbis nostris. *Respondens autem Paulus annuẽte sibi præside dixit. Ex multis annis te esse iudicem genti huic sciens bono animo pro me satisfaciam.* Non præmisit Apostolus verba mulcentia sicut Tertullus, sed ipsa veritate fuit contentus. *Neque in templo inuenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem populi, neque in synagoga, neque in ciuitate.* Et quamuis ista fecisset Apostolus prædicando de Christo, non vtique offendisset, quia & alij Apostoli præsertim Petrus & Ioánes ante eũ ista fecerũt, quibus & Christus præcepit. Eritis mihi testes in Hierusalẽ. *Confiteor autem tibi, quòd secundũ sectam*, id est, Euangelicã legẽ, & fidẽ ab aliis diuisam. *Quam dicũt hæresim, sic deseruio deo patri meo*, qui per gratiã singularẽ & deuotissimum cultum est specialiter deus & pater meus. *Act. 3.* *Luc. 24.* B *Act. 1* *Iob. 19.*

Credens omnibus quæ in lege & in prophetis scripta sunt, tanquam verbis diuinitus reuelatis aut scriptis. *Spem habens in deũ, quam & hi ipsi expectant*, videlicet *Resurrectionem futuram*, in die nouissimo, *Iustorum & iniquorum.* Ex quo elicitur istos de Pharisæorũ secta fuisse, non Sadducæorum, & quòd Pharisæi instantius persequuti sunt Paulum quàm Sadducæi. *Post annos autẽ plures*, à mea ad Christum conuersione. *Eleemosynã facturus in gentem meam*, id est, Christianis in Hierusalem habitãtibus allaturus collectas, eis à Gentibus conuersis missas. *Veni in Hierusalẽ, & oblationes & vota facturus*, ibidẽ in templo, secundũ quod Iacobus & seniores Christiani cum ipso, mihi suaserunt. *In quibus inuenerũt me purificatũ in templo*, quia in hoc legalia obseruaui, & dies purificationis prædicaui, vt dictum est suprà. *Et apprehenderunt me in templo. Clamantes*, coram tribuno. *Tolle inimicum nostrum. Quidam autem ex Asia Iudæi, quos oportebat apud te præsto esse*, si accusatio ista deberet reputari idonea. Quoniam accusator & accusatus simul coram iudice debent consistere. *Aut ipsi*, id est, Iudæi isti hic stantes, *Dicant si quid inuenerũt in me iniquitatis.* Nam quæ mihi obiiciunt ex Asiatorum habuerunt reatu. *Cum starem in concilio eorum*, Hierusalem. *Nisi de vna* *Act. 15.* C *Act. 15.*

D *hac solummodo voce. Quoniam de resurrectione mortuorum ego iu-dicor hodie à vobis. Distulit autem illos Felix,* non statim expediendo Iudæos. *Certissimè sciens de via hac,* quia iam nomen Christianorum sibi innotuit, & multos esse Christianos cognouit. *Dicens, Cum Lysias tribunus descenderit audiam vos,* ô Iudæi. *Iussitque Centurioni custodiri eum,* videlicet Paulum. *Et habere requiem,* vt liberè ingredi posset & egredi. *Nec quenquam prohibere de suis,* puta discipulis Pauli. *Ministrare ei. Post aliquot autem dies veniens Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa.* Fuit quoque, vt in Scholastica fertur historia, pulcherrima, & relicto viro priori, nupsit huic Felici. Et quoniam fuit Iudæa, Paulum libenter audiuit. *Vocauit Paulū & audiuit ab eo fidem quæ est in Christum Iesum. Disputante autem* E *Paulo de iustitia & castitate, & iudicio futuro, tremefactus Felix respondit.* De his tribus Paulus differuit: quoniam contra iustitiam ex incontinentia Felix cōiugem istam adeptus fuit. Quod & ipse cognoscens non immeritò contremuit, audito quòd à deo esset iudicandus: sed non tetigit eum spiritussanctus completè, nec conuertebatur ad fidem, sed dixit. *Quid nunc attinet loqui?* de his? Quasi dicat, Non ideo te vocaui, vt tractaremus de istis. *Vade: Tempore enim opportuno accersam te. Simul & sperans quia pecunia daretur à Paulo,* quem vidit tot spiritalium hominum patrem, à quibus putauit eum plurima collegisse. *Propter quod & frequenter accersens eum, loquebatur cum eo,* vir cupidus & voluptatibus deditus, atque ob id ad Euangelicę sapientię susceptionem indispositus & indignus.
F *Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum.* Hoc de biennio conuersationis Pauli in Cæsarea non præsidentiæ Felicis Beda exponit. In Scholastica tamen historia dicitur, quòd nondum fluxerant duo anni ex quo Paulus venit Hierusalem, idcirco ibidem exponitur de biennio ab accusatione, qua Iudæi accusauerunt Felicem apud Neronem imperatorem, & biēnio ab accusatione ista expleto, amotus est à præsidatu, & substitutus est ei Festus. *Volens autem gratiam præstare Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum,* vt per hoc in fine præsidatus sui placeret Iudæis.

Expositio

¶ Expositio cap. XXV. *Festus ergo.*

ARTICVLVS XXV.

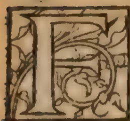

Estus ergo cum venisset in prouinciam Iudææ, seu Syriæ Palestinæ cui præses fuit directus. *Post triduum ascendit Hierosolymā*, videre regiam vrbem atque metropolim Iudæorum, & fortè ob alias causas. *A Cæsarea* Palestinæ de qua sæpe dictum est. *Audierúntque eum principes sacerdotum, &c.* vt Paulum ad eos trāsmitteret, volentes eum in via extinguere. *Festus autem respondit seruari Paulum in Cæsarea, se autem maturius profecturum*, id est, tempore opportuno ad Cæsareā descensurum. Deinde *Descendit Cæsaream, & sedit pro tribunali, & iußit Paulum adduci.* Quo adducto *Circunsteterunt eū Iudæi*, qui cum Festo contra eum à Hierusalem descenderunt. *Multas & graues causas obiicientes, quas nō poterant probare. Paulo autem rationem reddente, dixit ei Festus, Vis Hierosolymam ascendere, & ibi de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto*, quia & tribunal Festi fuit Imperatori subiectum, & vt aliqui dicunt, Paulus stetit apud quandam sedem, quam Herodes parauerat Cæsari, si quando eò veniret, & resideret in ea, vel iudices mitteret. *Vbi*, vtpote apud Cæsarem. *Oportet me iudicari. Cæsarem appello*, quod ideo fecit Apostolus, vt prędicationi Romę insisteret, & quia id Christus sibi prænunciauit. *Tunc Festus cum concilio locutus, respondit, Cæsarem appellasti; ad Cæsarem ibis. Et cum dies aliqui transacti essent, Agrippa Rex*, filius Herodis Agrippæ ab Angelo percussi, vt dictum est. *Et Beronice*, quam Beda vocat sororem Agrippæ, quod secundum Hebræum idioma accipiendum esse dicit Scholastica historia, quia fuit cognata Agrippę, & aliqui asserunt quòd fuit vxor ipsius, vel quasi vxor, quia maximè diligebat eam, habuítque nomen quod ea abuteretur. *Descenderunt Cæsaream ad salutandum Festum, qui indicauit regi de Paulo dicens, Adierunt me principes sacerdotum in Hierosolymis, postulātes aduersus illum damnationem, ad quos respondi, quia non est Romanis cōsuetudo damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locúmque defendendi accipiat ad abluenda crimina*, quæ ei obiiciuntur. Lex ista valde rationabilis fuit & pia, non enim leuiter damnādus est aliquis, nec omni credēdum spiritui: sed au-

Marginal notes: A; B; Act.3.; Act.12.; C

D dienda est altera pars, & causa vtriusque diligenter tractanda, responsio quoque partium aduertenda. *Quæstiones quasdam de superstitione habebant aduersus eum,* scilicet Paulum.
1. Ioã. 4. *Et de quodam Iesu defuncto, quem Paulus affirmabat viuere.* Festus iste tanquam homo Gentilis, legem seu ritum Iudæorum superstitionem quandam putauit. *Paulo autem appellante, vt seruaretur ad Augusti cognitionẽ,* id est, vt viuus mitteretur ad imperatorem, & audiretur ab eo. *Iußit seruari eum.* Romani autem imperatores ab Octauiano potentissimo imperatore, quia rem publicam maximè auxit, atque ob id Augustus vocatus est, nomen Augusti sortiti sunt. *Agrippa dixit, Volebam & ego hominem audire. Altera die cum venisset Agrippa, & Beronice cum multa ambitione,* id est, cum grandi
E apparatu & fastu, *Iubente Festo adductus est Paulus.* &c. *De quo* Paulo. *Quid certum scribam,* Ego Festus, *Domino imperatori* Neroni, *Non habeo* &c. *Sine ratione enim,* id est, irrationabile, *Mihi esse videtur, mittere vinctum* ad iudicem. *Et causam eius non significare* verbis aut scriptis.

Explanatio cap. XXVI. *Agrippa verò ad Paulum ait.*

ARTICVLVS XXVI.

Grippa verò ad Paulũ ait, Permittitur tibi loqui pro temetipso, id est, damus tibi licentiã te excusandi veridicè. *Tunc Paulus extenta manu,* more concionantium, & vt verba eius diligentius auscultarentur. *Cœpit rationem reddere dicens, De*
F *omnibus quibus accusor à Iudæis Rex Agrippa, me æstimo beatum,* id est, innocentẽ, vel beatitudinẽ quandã adeptum. *Apud te cum sim defensurus me hodie.* Quia cum sis notitiam legis habẽs, coram te tanquã viro perito libentius respondebo. *Maximè sciente te omnia,* saltem in genere. *Quæ apud Iudæos sunt consuetudines & quæstiones. Propter quod obsecro patiẽter me audias. Et quidem vitam meam* &c. qualiter à iuuentute inter Iudæos in Hierusalem vixi. *Sciunt Iudæi, quoniam secundum certißimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus.* Secta autem Pharisæorũ famosa atque notissima fuit. Connumerat quoq; Apost. se Iudæis, dicendo nostræ religionis, videlicet, Iudaismi seu veteris testamenti, loquens de se pro tempore iuuentutis suæ. *Et nunc in spe repromißionis,* æternæ hæreditatis, seu Christi, & bene-

beneficiorum ipsius. *Quæ ad patres nostros facta est à Deo*, qui A
ista patriarchis & prophetis reuelauit atque promisit. *In qua duodecim tribus nostræ*, id est, aliqui de duodecim tribubus Israël. *Nocte ac die seruientes*, Deo *Sperant deuenire*, vt bona promissa obtineant. Quod de conuersis Iudæis certum est veritatem habere. De incredulis quoque quodammodo verum est, quamuis inordinatè deseruiant, & in modo expectandi bona promissa multipliciter errent. *De qua spe accusor à Iudæis ô rex*, Nam mihi imponunt, quòd mendaciter assero spem istam in Iesu Nazareno partim impletam, pleniúsque complendam, quando electi per ipsum corporis & animæ glorificationem plenariam consequentur. Gratia nanque & veri- *Ioan.1*
tas per Iesum Christum facta est. & credentes in Christum, hæreditatem cœlestem suscipiunt, à reatu originalis peccati eruuntur, ac varia gratiæ dona nunc capiunt. *Quid incre-* B
dibile iudicatur apud vos, si deus mortuos suscitat? id est, inter eos qui Mosi legem suscipiunt, non debet incredibilis reputari *1.Reg.12.*
suscitatio mortuorum, cum quidam in lege potestate diui- *4.Reg.4.*
na id egerint, vt Helias & Helisæus. Idcirco quòd *Ego as-* *Act.7*
sero Iesum à Deo resuscitatum, non debet incredibile iudicari. *Act.9*
Et ego quidem existimaui me &c. Hîc resumit Apost. modum suæ conuersionis, patétque litera ex præinductis. *Et per omnes synagogas puniens eos.* Non absolutè per omnes, sed per omnes circa vel intra Hierusalem. *Vidi super splendorem solis circunfulsisse me lumen, & eos qui simul mecum erant*, ita quòd claritas illa cœlestis videbatur splendore solis lucidior, eo mo- C
do quo stella Magis apparens, cæteris stellis fertur fuisse micantior: quia sic apparebat his, quorum visui fuit appropinqua. Denique claritas illa desuper fusa, fuit splendidior claritate solis recepta in terrenis corporibus, eísque subiectiuè inhærente. Ex quo tamen non sequitur, quòd fuit maior luce so- *Act.9*
lis, quæ soli inhæret. *Omnésque nos cum decidissimus in terram.* Superius dictum est quòd Paulus in terram corruerit: hîc verò adiicitur, quòd omnes comites eius in terram collapsi sint, vtique præ timore & admiratione. *Audiui vocem dicentem mihi Hebraica lingua.* Quòd vocem audierit, suprà iam dictum est, non autem quod fuit Hebraica. *Saule Saule, quid me persequeris? &c. Exurge & sta suprà pedes tuos.* Hoc quoque dominus loquitur Ezechieli: Fili hominis, sta supra pedes tu- *Ezech.1*
os & loquar tecũ. Per quod designatur, quòd intellectu atque

D affectu mentali erigi debet ad deum, qui diuinarum reuelationum secreta percipiet. *Ad hoc enim apparui tibi*, ego Iesus Nazarenus. *Vt constituam te in ministrum*, id est, euangelizatorém, *Et testem eorum quæ vidisti, & eorum quibus*, id est, in quibus, *Apparebo tibi*, id est, procedēte tempore tibi reuelabo.

Eripiens te de populis & gentibus, scilicet, Iudæis atque Gentilibus. *In quos ego nunc mitto te, aperire oculos*, id est, illuminare corda *Eorum, vt conuertantur de tenebris*, ignorantiæ & peccati, præsertímque idololatriæ. *Ad lucem*, quæ Christus est, qui ait: Ego sum lux mundi. Ad lucem quoque Euāgelicæ veritatis. *Et de potestate Satanæ*, cuius serui fuerunt impiè conuersando. *Ad deum*. Pœnitendo enim, & in Christū creden E do taliter conuertuntur, *Vt accipiant remissionem peccatorum & sortem*, id est, partem *Inter sanctos*, videlicet dona gratiæ in præsenti, & dona gloriæ in futuro. *Per fidem quæ est in me*, id est, tendit & ducit ad me, & meá diuinitaté sub rationæ primę veritatis habet pro obiecto. *Vnde non fui incredulus cœlesti visioni*, putando eam phantasticam. *Sed omnibus annunciabā, vt pœnitentiā agerent, & cōuerterentur ad deum*, contemptis bonis variabilibus & caducis. *Digna pœnitentiæ opera facientes*, vt scilicet tātò maiora ac strenuiora essent pœnitētię opera, atque ex præcordialiori contritione prodeuntia, quantò plura & enormiora fuissent peccata. Sic & Ioannes baptista hortatur, facite (inquiens) dignos pœnitentiæ fructus. *Auxilio autē Dei adiutus sto*, in culmine virtutum immobilis. *Vsque in hodiernū* F *diem, testificans minori atque maiori*, quòd Iesus sit Christus, & sine conuersione ad ipsum, nulli sit salus. *Nihil extra dicens, quàm ea quæ prophetæ sunt loquuti*, id est, in nullo ab illis discordans, imò ea dico impleta, quæ ipsi pręnunciauerunt implēda.

Si, pro quia. *Paßibilis Christus*, fuit. Nā eum pro mundi salute passurum dixerunt prophetæ. *Si primus ex resurrectione mortuorum*, id est, inter mortuos suscitatos primus non tempore, sed dignitate & causalitate, & quia propria virtute seipsum suscitauit, quanuis non secundum idem conuenerit ei mori & suscitare à mortuis. Verbum istud superiori plenius fuit expositum capitulo. *Lumen annunciaturus est populo*, Iudæorum. *Et Gentibus*. Hoc enim prænunciauerunt prophetæ. hoc prænunciauerunt Apostoli: quòd Christus sit lumen hominum vniuersorum, lumen vtique corda illuminans, Euāgelicam sapientiam docens, ad fœlicitatem verā perducens. De quo Symeon iustus

Ioan. 1. *Ibidem.* *Lucæ. 3* *Ioan. 6* *Tren. 4* *Danie. 9.* *Ioan. 1.*

iustus professus est. Viderunt oculi mei salutare tuum. Quod A
parasti ante faciem omnium populorum. Lumē ad reuelationem Gentium. Et Esaias: Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Itéque Ioannes: Erat lux vera quæ illu- *Ioan.1*
minat omnem hominem venientem in hunc mundum. *Hæc loquente eo*, scilicet Paulo. *Festus voce magna dixit: Insanis Paule. Multæ te literæ ad insaniam cōuertunt.* Quemadmodum stultā fecit deus sapientiam huius mundi, ita & filiis huius seculi stultitia videtur sapientia Dei. Rursus irrationabilis excessus visus est Festo viro Gentili, quòd Paulus tot supernaturalia prædicauit, quòd captiuitatis & vinculorum suorum quasi immemor factus, de puritate conscientiæ suæ coram Deo, de resurrectione mortuorum, de communi hominum salute, fecit ser- B
monem. *Et Paulus: Non insanio, inquit, optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor.* Mirum videri potest, quòd sanctus veridicúsque Apostolus, virum infidelem, Gentilem, optimum nominat. Sed optimus, id est, valde bonus erat, loquēdo de bonitate morali, quantum ad virtutes acquisitas ac naturales: sicut & multi Gentilium eminenter boni fuisse leguntur, vt Hector & Iulius. Vnde de Hectore refert philosophus, quòd potius videbatur filius Dei, quàm hominis. *Scit enim de his rex, ad quem & constanter loquor*, non pauens vt moris est aliquibus: qui si cum aliqua eminenti persona loqui debeant, contremiscunt. *Latere enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quicquam horum gestum est.* Non adulatoriè, sed *Ioan.1*
veraciter loquutus est ista Aposto. quia Agrippa imbutus fuit lege & ritibus Iudæorum. Rumor quoque miraculorum, do- C
cumentorum, mysteriorúmque Christi & discipulorum ipsius ad eum copiosè peruenit. Et vt refert hîc Beda: Agrippa rex in concione quadam ad Iudæos habita fertur dixisse: Si de religionis auxilio præsumitis, cum vrbem iam Romanam discipuli Iesu repleuerint, haud sine nutu Dei, putamus illam crescere religionem. *Agrippa autem dixit ad Paulum: In modico*, id est, pro parte, *Me suades fieri Christianum. Et Paulus. Opto apud deum, & in modico & magno, non tantum te, sed & omnes qui audiunt, tales fieri qualis & ego*, scilicet Christianos omnino. *Exceptis vinculis his*, id est, dempto quòd nō essent vinculati vt ego. ¶ Sed cum vinculatum esse, vt fuerat Paulus, fuerit maximè meritorium, quare id excepit apostolus? Est respondendū, quòd illud excepit, non quia in se malum, aut quia non meri-

D torium, sed sub ratione pœnæ duntaxat, vt scilicet, quid pœnale secundum se, sic enim optádum non fuit, sed per relationem ad fructum multiplicem. *Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterat homo iste, si non appellasset Cæsarem.*

¶Expositio Cap. XXVII. *Vt autem adiudicatum est.*
ARTICVLVS XXVII.

T autem adiudicatum est, id est, postquam Agrippa & Festus iudicauerunt. *Eum*, scilicet Paulũ, *Nauigare in Italiam*, puta ad Romam & Imperatorem. *Tradidit Paulum*, Festus præses, *Cum reliquis custodiis*, id est, cæteris captiuis, *Centu-* E *rioni, nomine Iulio, cohortis Augustæ*, quia hic Iulius fuit magister atque Centurio super cohortem seu turbam militum, quos Impe. Roma. misit, qui etiam Augustus nominatus est, ratione præhabita. *Ascendentes autem Adrumetinam*, Adrumes Adrumetis nomen est ciuitatis in Aphrica, inde dicitur nauis Adrumetina, quasi de oppido illo. *Incipientes nauigare, cum Asiæ loca sustulimus, sequenti die venimus Sydonem*, quæ olim insignis fuit vrbs Phœniciæ. *Humanè autem*, id est, vrbanè, charitatiuè & piè, *Tractans Iulius Paulum*, cuius sapientiam & virtutes fuerat sæpe expertus. *Permisit ad amicos*, suos *Ire & curam sui agere*, ad necessitatem, non ad voluptatem in his quæ corpus requirit. *Et inde*, vtpote à Sydone. *Cum sustulissemus, subnauigauimus Cyprum*, contra propositum. *Propterea quòd essent venti contrarij*, nostro optato processui. *Et* F *pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ*, de quibus locis dictum est suprà. *Nauigantes venimus Lystram*, ciuitatem. *Quæ est*, vrbs prouinciæ *Lyciæ, & ibi inueniens Centurio nauem Alexandrinam*, de Alexandria ciuitate Aegypti. *Nauigantem in Italiam, transposuit nos in eam. Et cum multis diebus tardè nauigaremus, & vix venissemus contra Gnidum*, quæ ciuitas est, vel promontorium Doridæ prouinciæ minoris Asiæ Cretam respiciens. *Vento nos prohibente adnauigauimus Cretæ*, ciuitati seu insulæ. *Iuxta Salmonem*, ciuitatem maritimam illius insulæ. *Et iuxta*, Salmonem *Nauigantes, venimus in locum quendam, qui vocatur Boniportus, cuius iuxta erat ciuitas* Thessala. *Multo autem tempore ibi peracto, cum iam non esset tuta nauigatio, eo quòd ieiunium iam preterijsset*, id est, fames magna præteriisset & fati-

Alij Thalassa. at exemplar Aldinum habet, λασαία.

fatigasset nautas in naui, reddens eos ad laborem infirmos, vt A
quidam exponunt: quod tamen non videtur competere, quia
vt infrà habetur, in naui erat copia rerum. Vnde quidam exponunt de quodam ieiunio legis circa hyemem vel in hyeme.
In hyeme autem non est tutum nauigare. *Consolabatur eos Paulus, dicens: Viri video*, id est, ex signis tempestatem considero, seu Deo reuelante cognosco. *Quoniam cum iniuria & multo damno, non solum oneris*, id est, rerum quæ vehuntur in naui.
Et nauis, sed etiam animarum nostrarum, incipit esse nauigatio, id est, cũ periculo vitæ nostræ. Anima enim hic pro vita animali sensitiua accipitur. *Centurio autem gubernatori & nauclero*, id est, rectori & domino nauis. *Magis credebat quàm Paulo*, sequens in hoc sensum humanum, quo vnicuique in sua arte experto amplius creditur. Quod & ideo fecit, quia portus in B
quo erant non fuit ad hyemandum idoneus, ideo ad naucleri consilium contra consilium Pauli transnauigauerunt. Ideo subditur. *Et cum aptus portus non esset ad hyemandum*, quanuis comparatiuè loquendo aptus fuisset, prout Paulus consuluit. *Statuerunt consilium nauigare inde, si quomodo possent deuenientes Phœnicem*, alium quendam portum Cretæ sic dictum. *Hyemare, apud portum Cretæ respicientem ad Apricum & Corum*, ventos sic dictos. *Aspirante autem austro*, id est vento australi. *Aestimantes propositum se tenere*, id est, portum aptiorem attingere. *Cum sustulissent de Asson*. Superius dictum est Thalassam vocari vrbem Cretæ, vbi Centurio cum nautis & captiuis multum tempus peregerunt, à quo loco non leguntur soluisse. Quomodo ergo hic dicitur, cum sustulissent de Asson, cum Asson superius commemorata sit esse ciuitas Asiæ C
maritima? Ego opinor (saluo doctiorum iudicio) eundem locum qui prius Thalassa dictus est, nunc dici Asson, quod fortè scriptorum vitio accidit. Aliàs viderẽtur hic à Luca multa omissa, quod non patitur conscientia historiæ. *Legebant Cretam*, hoc est, littus illius insulæ prætemauigabant. *Non post multum autem*, id est, post breue tempus, *Misit se contra ipsam*, Cretam seu nauem. *Ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.* Dicitur ventus Typhonicus, qui inflat & intumescere facit mare, maximè nauigantibus infestus, non solum antemnas, sed etiam nauigia ipsa confringens. Generatur autem hic venetus, dum exhalatio terrestris, vnctuositatis non omnino expers, in nube conclusa per foramen egreditur, &

D pars egressa à terrena resiliēs, ratione caloris reascendēs parti alteri descendentis circulariter inuoluitur. Arbores quãdoque eradicat, tecta atque ædificia alta deiicit. Dicitur autē Typhonicus, à verbo Græco Typho, id est, accendo. *Cúmque arrepta esset nauis.* impulsu venti istius. *Et non posset conari in ventum,* id est, resistere ei. *Data naue,* id est, pristina directione cessante ab ea, & incerto euentui commendata. *Flatibus ferebamur,* scilicet in incertum, quia colligere vela cœperunt. *In insulam autē quandam decurrentes, quæ vocatur Cauda,* quã tamen occupare non potuerunt. *Vix potuimus obtinere,* id est, cōprehendere seu attrahere. *Scapham,* quam de naue deposuerũt in mare in adiutoriũ nauis. Scapha nanq; impetu fluctuũ pe-
E nè rapta fuit. Et dicitur scapha leuis nauicula, ex vna tantum arbore excauata, vel nauis modica ex vimine facta, & crudo corio tecta. Est autem nomen à Græcis sumptum, apud quos scapha alueus, concauitas, fossura dicitur. Deferuntur huiusmodi nauiculæ in nauibus, & imminente naufragio, deponũtur in mare ad succurrendum naui, vt accingatur, & in procinctu tempestatis armetur. Hinc subditur. *Qua sublata, adiutoriis vtebantur accingentes nauem,* ne vi ventorum & fluctuũ læderetur. *Timentes autem ne Syrtim inciderēt, submisso vase,* id est, aliquo ponderoso in aquam demisso ad retardandum cursum nauis, *Sic ferebantur.* Porrò Syrtes vocantur arenosa loca in mari valde horrenda, in fine Aphricæ sita, quæ inaccessa reddit vadosum ac reciprocũ mare: súntq; periculosa valde propter æstus, id est, motus inquietos, & arenæ copiã. *Valde au-*
F *tem tempestate nobis quassatis, sequenti die iactum fecerunt,* vtensilia eiiciendo de naui pro eleuamine eius. *Et tertia die suis manibus armamēta nauis proiecerunt. Neque sole autem,* in die. *Neque syderibus apparentibus per plures dies, & tēpestate non exigua imminēte iã sublata erat spes salutis nostræ,* corporalis videlicet euasionis de mari, ita quòd desperauimus nos posse mortem euadere. Et hoc verum est, quantũ ad illos Gentiles, & quo ad naturalem potentiam ac spé. Paulus tamen & eius discipuli diuina virtute crediderũt se euasuros, eo quòd sæpius Paulo fuisset diuinitus reuelatũ, quòd Romæ foret prædicaturus. *Et multa ieiunatio fuisset,* id est, cum diu ieiunassemus, vel pro euasione periculi, vel ex victualiũ inopia, vel ex desolatione qua cibus vertebatur in nauseã. *Tũc stans Paulus in medio eorũ dixit: Oportebat quidem ô viri, audito me non tollere à Creta,* id est, cōtra consilium

filium meum non debuisſetis à loco illo præfato nauigaſſe. A
Lucriq; facere iniuriam hanc & iacturam, id eſt,non incurrere tantum damnum rerum veſtrarum. *Et nunc ſuadeo vobis bono animo eſſe. Amiſſio enim nullius animæ*,id eſt,perſonæ ſeu vitę, *Erit ex vobis*, ſæpe enim ponitur pars pro toto,præterquā nauis quæ deſtruetur. *Aſtitit enim mihi hac nocte angelus dei*, vel in imaginaria viſione tempore ſomni, vel in vigilia manifeſtè. *Cuius*, dei veri ac omnipotentis, *Sum ego*, non tantū per creationem, ſed per præcipuam dilectionem ac deuotionem prouidentiamq́ue ſpecialem circa me. *Et cui deſeruio*, in actibus latriæ. *Dicens: Ne timeas Paule. Cæſari te oportet aſſiſtere. Et ecce donauit tibi deus omnes qui nauigant tecum*, id eſt,meritis tuæ ſanctitatis omnes illos ab imminenti præſeruabit periculo tempeſtatis. B *Propter quod bono animo eſtote viri. Credo enim deo meo*, qui licet ſit omnium deus creatione & gubernatione ac remuneratione: ſpecialiter tamen deus meus eſt,per ſingularem quam ad ipſum habeo charitatem & cultum. *Quia ſic erit quemadmodum dictum eſt mihi. In inſulam autem quandam oportet nos deuenire*. Hoc eis prædicit quatenus id impleri cernentes: de veritate verborum Pauli non dubitent. Denique Paulus iſta dicendo,non ſeipſum iactabat,ſed illos ad fidem prouocabat. Nā & ideo pelagus turbari permiſſum eſt,vt & per id quod Paulus auditus nō eſt,& per id quod auditus eſt,ſpecialis eius gratia panderetur. *Sed poſteaquam quartadecima die nox ſuperuenit,nauigantibus nobis in Adria circa mediam noctem ſuſpicabantur nautæ apparere ſibi aliquam regionem. Et ſubmittentes*, id eſt, C in aquam demittentes, *Bolidem*, hoc eſt,pondus plumbi aut ſimilis rei,qua maris profunditas inueſtigatur. *Inuenerunt paſſus viginti*, profunditatis maris vbi erant. *Et puſillum inde ſeparati,inuenerunt paſſus quindecim*, ita quòd profunditas cœpit minor inueniri. *Timentes autem ne in aſpera loca incideremus*,vbi nauis progredi nō valeret, *De puppi mittentes anchoras quatuor*, in aquam ad nauem figendam, *Optabant diem fieri*,vt cautius ſibi prouiderent. *Nautis verò quærentibus fugere de naui*, non enim credebant verbis Pauli,quibus aſſeruit ſibi diuinitus affirmatum quòd meritis ſuis omnes euaderent. *Cum miſiſſent ſcapham in mari*. Quid ſit ſcapha prædictum eſt, *Sub obtētu quaſi inciperēt à prora anchoras extendere. Dixit Paulus*, intētionem nautarum deo reuelante cognoſcens, *Centurioni & militibus, Niſi hi in naui manſerint,vos ſalui fieri non poteſtis*,non

D quòd deus vnum illorum sine alio nõ posset eripere, sed quia ab eo decretum fuit, vt omnes pariter de periculo pelagi saluarentur. Nec tamen prouidentia aut prænuntiatio dei imponit rebus absolutam necessitatem. *Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere,* id est, perire seu perdi.

Et cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes cibum sumere, dicens: Quarta decima die hodie expectantes, ieiuni permanetis, nihil accipientes. Non est verisimile, quòd infra quatuordecim dies nihil comederint, sed quod parum est pro nihilo cõputatur. Vel quartadecima die qua Paulus hæc dixit, nihil de cibo sumpserunt. *Propter quod rogo vos cibum accipere pro salute vestra,* id est, corporis sanitate & confortatione, seu etiam animę salute: ne inordinatè ieiunãdo, seipsos interemisse iudi-
E carentur. *Quia nullius vestrûm capillus de capite peribit,* hac vice præsentíue tẽpestate. *Et cũ hæc dixisset, sumens panem gratias egit deo in conspectu omnium. Et cum fregisset cœpit manducare. Animæquiores autem facti omnes, & ipsi sumpserunt cibum. Eramus autem vniuersæ animæ,* id est, homines, *In naui, ducenti septuaginta sex. Et satiati cibo, alleuiabant nauem iactantes triticum in mare.* Iam enim & Paulus eis prædixit nauem periclitandam. Ponit autem hoc loco Lucas partem hominis, scilicet animã,
Gene. 46. pro toto homine: sicut in Genesi legitur Iacob in Ægyptum descendisse in animabus sexaginta sex. *Cum autem dies factus esset, terram non cognoscebant, sinum verò,* id est, portum seu aliũ locum consimilem *quendam considerabant habentem littus, in quem cogitabant, si possent eiicere nauem. Et cũ anchoras sustulissent,*
F quas paulò ante in aquam miserãt. *Commitebant se mari,* sine conatu nauigij, vidẽtes quòd se ipsos iuuare multum nõ possent. *Simul laxantes iuncturas gubernaculorum nauis, & leuato artemone,* id est, modico velo, directioni potius quàm celeritati nauis accommodato. *Secundum auræ flatum, tendebant ad littus. Et cum incidissemus in locum dithalassum,* id est, cõcursum duorum marium, vel isthmum, id est, linguam quandam terræ in mare protensam mari vtrinque circundatam, *Impegerunt nauem,* quę in hunc locũ offendit. *Et prora quidem fixa manebat immobilis,* vtpote ipso æquoris fundo violenter infixa, & solo retenta, *Puppis vero soluebatur à vi maris,* id est, maris impetu frangebatur. Puppis autem est posterior pars nauis. *Militũ autem consilium fuit vt custodias,* id est, vinctos & captos, *Occideret, ne quis cum enatasset, effugeret. Centurio verè volens seruare*

Paulum, prohibuit fieri, quia & Paulus vnus fuit vinctorum, A
Iussitque qui possent natare, mittere se in mare primos, & euadere, vt eorum euasione conspecta, aliorum augeretur fiducia. *Et alios in tabulis ferebant. Et sic factū est, vt omnes animæ,* id est, homines, *Euaderēt ad terrā,* vt Paulus veridic⁹ monstraretur.

Expositio Cap. XXVIII. *Et cum euasissemus periculum.*

ARTICVLVS XXVIII.

T *cum euasissemus periculum,* tempestatis marinę, *Tunc cognouimus,* ab habitatoribus loci illius, *Quia Mitylene insula vocabatur.* Naufragiū tamen hoc vt quibusdam placet, in Adriatico mari accidisse videtur. Nam proximè præcedēti capitulo scriptum est, nauigātibus nobis in Adria. Adria autem Act. 27. (vt dicunt) nō solùm vrbs est Italiæ ad mare quod vocatur ab B ea Adriaticum vel Adriacum, sed ponitur etiam Adria pro ipso mari Adriatico. Vnde hoc loco haud esse legendum, Mitylene insula vocabatur, sed legēdum eis apparet, Meligina insula vocabatur. Nam Meligina vel vt alij appellant Mitylene est insula in Adriatico mari, Dalmatiæ adiacens, non longè à Corsyra nigra distans, & Garganum Apulię mōtem ex opposito conspectans. Sunt alij qui putant legendum esse, Melite insula vocabatur. Nanque Pachino Siciliæ promontorio insula Melite versus miridiem adiacet. Ex hac insula post naufragiū esse nauigatū, hoc illis est argumēto, quòd post egressū de insula immediatè in textu subditur: Et cū venissemus Syracusas. *Barbari verò præstabant non modicam humanitatem nobis,* id est, multum benignè se habuerunt ad nos, cū tamē bar C bari soleant esse crudeles & inhumani, sed tūc ad misericordiam moti sunt, consideratione grauissimæ tribulationis, quæ tam diu afflixerat istos. Porro præter Hebræos, Latinos, & Græcos, cæteri Barbari appellantur. *Accensa enim pyra,* id est, lignorum strue, *Reficiebāt nos omnes propter hymbrem qui imminebat & frigus,* vnde & desiccatione vestigium, & corporis calefactione indiguimus. *Cum congregasset autem Paulus sarmentorū aliquantulā multitudinē,* id est, lignorū fasciculū, *Et imposuisset super ignem,* pro eius fomēto & incremento, *Vipera,* occultè latens inter sarmenta, *A calore cum processisset,* id est, calorem fugiens erupisset, *Inuasit manum eius. Vt ergo, viderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, ad inuicem*

D *dicebant: Vtique homicida est homo hic.* In hoc non multum errabant, quòd eum homicidam dicebant, licet manu propria nõ interemerit quenquam, quanuis in iudicando de causa errauerunt. Non enim in peccati vltionem sed ad sanctitatis suæ ostensionem, diuinęque potestatis declarationem ista res contigit. Vnde quod subdunt verum non est, *Quia cum euaserit de mari, vltio eum non sinit viuere. Et ille quidem excutiens bestiã,* venenosam, *In ignem, nihil mali,* pœnalis *Passus est,* ab ea. *At illi æstimabant eum in tumorem conuertendum,* instar eorum qui veneno infecti sunt, *Et subitò casurum & mori,* & naturaliter ita fuisset, nisi supernaturalis virtus actionem naturalium impediuisset causarum. *Diu autem illis expectantibus, &*
E *videntibus nihil mali in eo fieri, conuertentes se,* id est, mutuò se aspicientes. *Dicebant eum esse deum,* Et hoc aliqualiter verum fuit, quanuis non eo modo, vt illi putabant. Fuit au-
Psal.18. tem deus quidem per gratiam excellentem, modo quo scrip-
Psal. 46. tum est: Ego dixi dij estis. Et item: Dij fortes terræ vehementer eleuati sunt. Natura quidem operantis quodammodo trãsformatur in id, cuius operationibus præcipuè conformatur, iugiterq; insistit. Ideo sicut carnalis homo dicitur porcus, sic spiritalis ac contemplatiuus, dicitur deus. Iudices quoque &
Exod.12 prælati in scripturis dij vocantur, secundum quod Moses ait: Seruus applicabitur ad deos. Et rursus: Ad deos causa præueniet. Itemque: Diis non detrahes. Rursus propter eminentiã potestatis Pauli ad facienda miracula, deus quodãmodo fuit. Sic enim ad Mosen dominus ait: Constitui te deum Pharao
Exod. 7 nis. Iuxta hos modos, etiam secundum Philosophos, homo
F solus, dicitur deus vel bestia. Præterea gentilium stulta cæcitas deum putauit quicquid vltra communem cursum aut seriẽ magnum atque insolitum aliquid peragebat. *In locis autem illis erant prædia insulæ principis nomine Publii: qui nos suscipiens, triduo benignè exhibuit.* Publius iste poëta factus est vir eximię perfectionis & sanctitatis. *Contingit autem patrem Publij febribus & dysenteria,* idest, profluuio ventris, *Vexatum iacere,* & hoc ordinatione diuina, vt per eius curationem multi conuertentur ad Christum. *Ad quem Paulus intrauit, & cum orasset, & imposuisset ei manus, saluauit eum,* id est, sanum effecit, & deinceps conuertit. *Quo facto & omnes qui in insula habebant infirmitates, accedebant,* vel per se, vel adducti per alios, *Et curabãtur.* in quo diuinę sapiẽtię dispensatio est pensanda,

quemadmodum

quemadmodum miracula ad aliorum conuersionem seu admonitionem fiunt, & iniustis quandoque potius quàm iustis impenduntur. Vnde Paulus Timotheum stomacho languidum prece non curat. Throphimum quoque discipulum suũ Mileti infirmũ reliquit, qui tamen Gẽtibus conuertendis tot signa exhibuit. *Qui etiã multis honoribus nos honorauerunt, & nauigãtibus imposuerunt quæ necessaria erant*. Dignum etenim fuit, vt Apostolo eiúsque discipulis atque comitibus de corporalibus prouiderent, à quo tot spiritalia beneficia susceperunt, & per quem ad fidem fuerunt conuersi. Vnde & ipsum tanquam Apostolũ, spiritalémque patrem venerabantur, & propter eum & eius discipulos. *Post menses autem tres*: infrà quos Paul. prædicationi ibidem fuit intentus, *Nauigauimus in naui Alexandrina quæ in insula hyemauerat. Cui insulæ erat insigne castrorum*, quia adhuc apparebant vt dicitur in insula antiquorum castrorum vestigia. Vel cui naui erat insigne castrorum, quia in modum castrorum erant insignita vel intexta. Porrò secundũ Bedam verior translatio habet non castrorum, sed castorum, ita ꝙ vitio scriptorum in secunda syllaba adiuncta est litera, r: quia videdicet Castor & Pollux gemini fratres fuerunt, quos Gentiles præcipuè in periculo maris inuocabant, maximè autem à piratis mare tueri putabantur. Vnde in littore maris eis templa struxerunt. Alia translatio continet, cui erat insigne filiorum Iouis. Fabulantur nanque Gentiles, præsertim poëtæ, Castorem & Pollucẽ fuisse filios Iouis, ex Leda Thesæi coniuge, quam constuprauerit Iupiter. *Et cum venissemus Syracusas*, vrbem pulcherrimam Siciliæ, beatissimæ Luciæ virginis martyrio famosam. *Mansimus ibi triduo, & inde circunlegentes deuenimus Rhegyum*, Rhegium in vltimo Italiæ seu Calabriæ (quo loco Sicilia ab Italia dirupta est) situm est oppidum, à quo Rhegyni habitatores vocantur. Et Rhegynensis ecclesia diuum Brunonem Carthusiani ordinis initiatorem in archiepiscopum dum adhuc viueret elegit. Sed episcopatui eremiticam vitam præferens, in vltimo Calabriæ solitariam vitam læto fine terminauit. *Illic* in domo scilicet Stephani à se constructa *Sepultus*. *Et post vnum diem afflante austro sequenti die venimus Puteolos*, quæ est ciuitas Colonia Campaniæ secundum Bedam, tamen in Scholastica historia legitur, quòd nomen sit insulæ. Fertur quoq; in glossa, quòd sit locus vbi Virgilius inuenit balnea

[Margin: A; 1. Tim. 5.; B; C; *S. Bruno Carthusianus Archiepiscopus Rhegynensis electus.*]

D medicinalia, *Vbi inuentis fratribus*, ſcilicet Chriſtianis, qui tunc ſe mutuò omnes fratres vocabant, dei & proximi charitate in omnibus æſtuãte cũ omni humilitate. *Rogati ſumus* ab eis. *Manere apud eos diebus ſeptem*, ad noſtrã refocillationẽ & ipſorũ informationẽ ac conſolationẽ. Iam enim fama Pauli apud vniuerſos Chriſtianos celeberrima fuit. *Et ſic venimus Romã. Et inde*, puta à Roma, *Cum audiſſent fratres*; id eſt, Chriſtiani Romani noſtrũ aduentum, ſiue ab homine, ſiue ab angelo, *Occurrerunt nobis*, ex charitate & reuerentia ſua ad nos, præſertim ad Paulũ. *Vſque ad Apij forũ, & tribus tabernis*. Secundũ quoſdã vnũ vocabulũ eſt Apij forũ: eſtq́; nomen fori Romæ ab Appio quondã conſule conſtitutũ, à quo Appio & via Appia cognominata eſt. Præterea in Scholaſtica re
E citatur hiſtoria, ꝙ forũ hoc fuit ab Appio in maris littore cõſtitutũ, vt de nocte applicantes ibi inuenirẽt victualia. Ibidẽ quoque cõſtituit Appius tres tabernas, vtpote tres domus in quibus cibi exponerẽtur venales. Vnde tribus tabernis eſt hic vnũ nomen indeclinabile ſignificans locũ illũ, ſeu tres domos præfatas. *Quos* fratres, *Cum vidiſſet Paulus*, nam ex habitu, occurſu & apparatu pẽſauit quòd eſſent fideles, timorati & iuſti. *Gratias agens deo*, quòd iam Romæ conuerſi eſſent nõnulli ad Chriſtũ, & quòd hi tam charitatiuè ſibi occurrerent. *Accepit fiduciam*, maiorẽ quàm antè, ſeu fiduciæ incrementũ, quòd aduentus ſuus ad Romã fieret fructuoſus. *Cum autẽ veniſſemus Romam permiſſum eſt Paulo permanere ſibimet*, id eſt, ad ſuum libitum liberè ambulare in vrbe. *Cum cuſtodiente ſe milite*, ita quòd vnus miles fuit à Centurione deputatus ad eius
F cuſtodiam, de cuius fuga timẽdum non fuit. Nempe cum Romam veniſſent nondum fuit Nero in imperio confirmatus, nec innotuit eius crudelitas, audiẽſque controuerſiã eſſe de lege Chriſtianorũ ac Iudæorum, paruipendit negotium, nec Paulum recluſit. *Poſt tertium autem diem conuocauit Paulus primos Iudæorum*, qui Romæ manebant, ſcilicet principaliores. *Cúmque veniſſent, dicebat eis: Ego viri fratres, nil aduerſus plebem faciens*, id eſt, contra Iudæos, quorum comparatione Gentiles increduli, durante curſu legis, reputati ſunt canes, imò nõ Moſes tantùm, ſed & Chriſtus ita nos appellat. Non eſt, inquiens, bonũ ſumere panem filiorũ, & mittere canibus. *Aut*
Mar. 7. / Mat. 15. / Mar. 7. *morem paternum*, id eſt, legis ritum ſeu Iudaiſmum. *Vinctus ab Hieroſolymis, traditus ſum in manus Romanorum*, videlicet tribuni

bunt ac præsidis, centurionis ac militis. *Qui cum interrogationem de me habuissent,* causam meam inquirendo & discutiendo, *Voluerunt me dimittere, eo quòd nulla causa mortis esset in me. Contradicentibus autem Iudæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam,* Iudaicam, de cuius semine ego sum. *Habens aliquid accusare. Propter hanc ergo causam rogaui vos videre & alloqui,* ne fortè contingat vos informari sinistrè. *Propter spem enim Israël,* propter bonum speratum, Israëli promissum, videlicet propter testimonium seu prędicationem, qua dico hanc spem esse impletam, quantum ad primum Christi aduentum, passionem ac resurrectionem. *Catena hac circundatus sum.* Quo constat quòd Apostolus vinctus seu catenatus incessit tempore tanto, cuius exemplo patientiam addiscamus. *Dixerunt: Nos neque literas accepimus de te à Iudæa,* id est, nulla nobis à Iudæis terræ promissionis scripta est accusatio contra te. *Neque aduenìens aliquis fratrum,* de populo Iudæorum, *Loquutus est quid de te malum. Rogamus autem audire à te quæ sentis,* de Christi aduentu atque mysteriis. *Nam de secta hac,* id est, Christianorum lege. *Notum est nobis, quia vbique ei contradicitur,* à multis tam Gentilibus quàm Iudæis, qui & particulares persecutiones contra Christianos mouerunt. *Cum constituisset autem eis diē, conuenerunt ad eum in hospitium plures, quibus exponebat,* testimonia Christi. *Testificans regnum dei,* id est, statum & regionem ecclesiæ militantis, beatitudinémque patriæ cœlestis, cū testificatione affirmans nunc aduenisse Christum. *Suadénsque de Iesu,* quòd esset verus Messias ex Israël. *Ex lege Mosi & prophetis à mane vsque ad vesperam,* in quo feruor Apostoli innotescit. *Et quidam Iudæorum* illorum. *Credebāt his quæ à Paulo dicebantur, & quidam non credebant: Cúmque inuicem non essent consentientes discedebāt, dicente Paulo vnum verbum,* id est, allegante vnum testimonium prophetale. *Quia bene loquutus est spiritus sanctus per Esaiam prophetam: Vade ad populum istum, & dic ad eos,* ô tu Esaia. *Aure* corporali, *Audietis,* ô Iudæi verba Christi, discipulorúmque eius. *Et non intelligetis ea,* virtutem & veritatem eorum percipiendo ac intuendo. *Et videntes,* visu carnali. *Videbitis* opera Christi ac Apostolorum. *Et non perspicietis,* hoc est, ex hoc non penetrabitis acie mentis vim operum horum, quomodo scilicet non nisi deo agēte fieri queant, & qualiter Euangelicę le

[Margin: A; B; C; Esa. 6.]

D gis veritas per ea monstratur, quemadmodum ait Saluator:
Ioan.10. Opera quæ dedit mihi pater, testimonium perhibent de me.
Incrassatum est enim cor populi huius, id est, mens Iudæorum obtusa, & obtenebrata est nebula propriç peruersitatis, sicut
Deu.32. & Moses ait: Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit. Crassitudo hæc cordis Iudæorum fuit eorum carnalitas, qua terrenis
Ioã.10. potissimè inhæserunt. Propter quod Christi documenta ad omniũ terrenorum contemptum hortantia aspernabantur dicentes: Insanit. Quid enim auditis? ¶Præterea, sicut crassitudo corporalis efficit corpus minus agile, minúsq; mobile: sic crassitudo cordis, reddit animam veritatum cœlestiũ incapacem, acediosam ac tenebrosam. *Et auribus*, mentis & corporis. *Grauiter audierũt*, quia & verba Christi indignanter, at-
E que inuitè corporaliter audierunt, ad considerandã quoque eorum efficaciam fuerunt tardissimi, quibus dixit Saluator:
Ioan.28. Qui ex deo est, verba dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex deo non estis. *Et oculos suos*, mentales *Compresserũt*, hoc est, ab intuitu euangelicæ theoriæ spontaneè auerterunt, spiritui sancto obicem ponentes. *Ne fortè videant oculis*, interioribus, quæ sunt veræ salutis. *Et auribus audiant*, diligenter quæ dei sunt, *Et corde intelligãt*, ea quæ fidei sunt, per donum intellectus penetrando. *Et conuertantur*, per corporalem agnitæ veritatis amorẽ ad deum, *Et sanem eos*, ab infidelitate ac cæteris vitiis, animarum languoribus: secundum
Hiere.3. quod per Hieremiã dico: Conuertimini ad me, & sanabo auersiones vestras. Hanc autem scripturam allegat Lucas, secundum translationem septuaginta interpretũ. Hieronymus
F autem quantum ad tenorem seu formã verborum, aliter trans
Esa.6. tulit, sensus verò redit in idẽ. Quemadmodũ super Esa. osten
Ioan.12. dit. Ioannes quoq; Euãgelista allegat hæc verba pro tempo-
Esa.6. re Christi prædicta atque impleta. Vbi etiam quædam istorũ verborũ asserit in persona filij dei esse ad Esa. prolata, videlicet ne fortè conuertantur & sanem eos. Paulus verò primũ horum verborum dicit à spiritu sancto prolatum, sicut nunc patuit. ex quo Didymus (quem Beda hoc loco beatum appellat) in lib. de spiritu sancto, diuinitatem spiritus sancti probauit. Quod enim nunc Paulus ait à spiritu sancto dictum, id Esaias à domino dictum perhibet. Et ibi per dominum intel-
Hierony. ligitur verus deus. Ex quibus omnibus sanctus Hierony. durissimè increpat Origenem, qui per dominum sedentem in so
lio

lio eleuato,istáque verba Esaiæ loquentem,intelligit deũ patrem. Per seraphin verò filium & spiritum sanctum. Nunc enim ostẽsum est, per dominum ibi designari spiritum sanctũ, imò deum absolutè seu vnamquanque diuinam personã. Ex quo liquidò demonstratur vnam esse & voluntatem & naturam dei & spiritus sancti. Quod & Didymus subtilissimè docet. *Notum ergo sit vobis, quoniam Gentibus missum est hoc salutare dei*, hoc est, Christus mundi Saluator, ad Gẽtium conuersionem, & gloriam à patre per incarnationis mysteriũ missus est, & per apostolos deportatus, despicientibus Christum Iudæis, quemadmodum xiij. cap. dictum est. *Ipsi & audient*, auribus mentis & corporis, prædicationem Euangelij Christi, iuxta illud: Notum fecit dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelat iustitiam suam. *Mansit autem biennio toto in suo conductu*, hoc est, in hospitio quod ipse sibi conduxerat. *Et in custodia libera, & suscipebat*, hoc est, ad audientiam suæ prædicationis piè & charitatiuè admisit. *Omnes qui ingrediebantur ad eum*, Iudæos ac Gentiles. *Prædicans regnum dei*, hoc est, statum & gratiam Ecclesiæ militantis, quæ frequenter à Christo regnum cœlorum, & regnum dei vocatur. Statum quoque & gloriam Ecclesiæ triumphantis. *Et docẽs quæ sunt de domino Iesu Christo*, vtpote præcepta, consilia, documenta & testimonia Saluatoris. *Cum omni fiducia*, assistentię dei conuersionísque plurimorum. *Sine prohibitione*, Nã ante aduentum Pauli ad Romam, Nero annis regnauit duobus, nondum tamen fuit confirmatus in regno. Propter quod dimisit Apostolum toto bienno infra Romam in suo conductu liberáque custodia. Postea verò per decennium, scilicet decẽ annis dimisit eum in libertate maiori, vt etiam extra Romam in occidentalibus partibus prædicaret. Postea XIIII. anno Imperij Neronis, Paulus ab ipso, martyrio coronatur pro fide catholica, quæ radius est primæ & inuiolabilis veritatis, omni admiratione, gratiarũ actione, honore & gloria superdignissimæ, cũ ipsa sit super omnia deus sublimis, & benedictus, Amẽ.

COMMENTARIORVM IN
Acta Apostolorum

FINIS.

D

D. Dionyſij Carthuſiani in Beati Ioannis Apoſtoli Apocalypſim Enarratio.

PROOEMIVM.

E CCE puer meus electus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene placuit animæ meæ: ponam ſpiritum meum ſuper eum, & iudicium

E Gẽtibus nunciabit. Verba hęc iuxta ſenſum

Eſa.42. ab Eſaia, atque à Matthæo in forma (quan-

Mat.12. tum ad literam) de vnigenito dei vero, ęterno, naturalíque filio domino noſtro Ieſu Chriſto conſcripta ſunt. De Ioanne tamen Euangeliſta, iuxta myſticam intelligentiam congruè aſſumuntur. Ipſe enim eſt vnus puerorum illorum, quibus poſt reſurrectionem ſuam loquutus eſt Chri-

Ioã.12. ſtus: Pueri nunquid pulmentarium habetis? De quibus per E-

Eſa.8. ſaiam dixit Saluator: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi dominus. Ioanni itaque loquitur Euangeliſtæ deus ſublimis: Ecce puer meus. Puer vtique ab innocentiæ puritate ac ſan-

1.*Cor.14.* ctimonia vitæ: quomodo Paulus hortatur: Nolite pueri effi-

Pſal.112. ci ſenſibus, ſed malitia paruuli eſtote. Et Pſalmiſta: Laudate

F pueri dominum. Meus, planè per gratiã adoptionis, per prouidentiam æternę prædeſtinationis, per communionem pręcipuę

Mat.4. familiaritatis, per eminentiam apoſtolatus. Quem ele-

Mar.3. gi præ millibus, quem & ore proprio à naui ad diſcipulatum deinde ad apoſtolatum vocaui. Dilectus meus, & tam ſingulariter prædilectus, vt ipſe toties de ſeipſo loquens veraciter

Ioã.13.20. dicat: diſcipulus quem diligebat Ieſus. In quo bene placuit animæ Chriſti, ita vt in cœna ſuper pectus eius, & in ſinu eius recumberet. Vel vt ad deum patrem ſeu totam Trinitatem

Ioan.13. referatur, quod dicitur: Bene placuit animæ meæ. Anima deo trino ac ſimplici metaphoricè adſcribitur, volũtatem ſeu mẽ-

Hiere.5. tem intelligendo per animam, ſecundum quod per Hieremiã dominus aſſerit: Nunquid in gente huiuſmodi non vlciſci-

tur

tur anima mea? Et in Amos propheta habetur, Iurauit domi- A
nus per animam suam. Super hunc fœlicem Ioannem posuit *Amos.6.*
deus spiritum suum, vtique spiritum sanctum: præsertim in die
Pentecostes, cum sedit spiritus sanctus super singulos discipu- *Act.2.*
lorum. Nec tantum posuit deus spiritum suum super eum dan-
do ei gratiam gratum facientem, & virtutes, ac dona conco-
mitantia illam: sed insuper dona gratiæ gratis datæ accumu-
lauit in eo, fecítque eum Apostolum, Euangelistam, prophe- *Hebr.5*
tam, doctorem, mirabilium operatorem, cœlestium secreto-
rum altissimum contemplatorem, omnium linguarum atque
totius diuinæ scripturæ tribuens ei notitiam. Hic Ioannes, Iu
dicium, id est, diuinæ æquitatis effectus & vltiones, æternæ sa-
pientiæ decreta ac instituta, discretionem quoque inter ve- B
rum & falsum, inter bonum & malum, itémq; finale iudicium
Gentibus nunciauit. Per quem deus omnem militantem Ec-
clesiam præcipuè illustrauit. Nam totius Asiæ minoris Ioan-
nes fundauit rexítque ecclesias. Cúmque ad Domitiani Im-
peratoris præceptum Romam vsque esset deductus, atque in
bulliētis olei doliū missus, nec læderetur in eo, in Pathmos in-
sulam exul est relegatus. Vbi cum solus soli Deo vacaret, co-
gnouit per spiritum, quanta mala in ecclesiis Asiæ pullularent.
Super quo dolens ac dominū deprecans raptus fuit, & non so
lùm quæ fiebant in Asia: sed quæ toto orbe in ecclesiis tūc fie-
bant, & principalia vsque ad finem mundi ventura vniuersali
Ecclesiæ, angelo reuelante cognouit. Super quibus librum istū
composuit, suis eum mittens discipulis, non ad eorum dunta-
xat, sed ad omnium Christianorum profectum. Præterea quę- C
dam expositioni huius libri possent præmitti, videlicet, quid
sit prophetia, de gradibus, speciebus, & ordine prophetiæ, de
multiplici expositione sacræ scripturæ, & de septem regulis in-
telligentiæ scripturarum valde proficuis: de quibus nunc tran
seo, quia in exordio expositionis libri Psalmorum ea vtcun-
que induxi. Postremò quemadmodum librorum veteris testa-
menti, quidam dicuntur legales, vt libri Mosi: alij historiales,
vt libri Regum & Paralipomenon: alij sapientiales, vt libri Sa
lomonis: alij prophetales: Ita in nouo testamento libri lega-
les sunt quatuor Euangelia, historialis liber est Actus Aposto
lorum: sapientiales libri, Epistolæ Pauli, & aliæ septem Ca-
nonicæ: Prophetalis autem liber est Apocalypsis. Nec ista in-
telligenda sunt per præcisionem, sed quandam appropriatio-

D nem: cum certum sit, in quolibet genere librorum istorum, aliqua de aliorum librorum contineri materia.

¶ Elucidatio Cap. I. *Apocalypsis Iesu Christi quam dedit illi deus.* ARTICVLVS I.

Pocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi deus palam facere seruis suis. Apocalypsis reuelatio dicitur. Vnde Corinthiis scribit Aposto. Cùm conuenitis vnusquisque vestrûm psalmum habet, doctrinā habet, Apocalypsim habet. Itaque Apocalypsis Iesu Christi, id est, reuelatio facta Christo secundum naturam assumptá à patre, vel tota superbenedicta Trinitate, cuius indiuisa sunt opera. Denique omniū rerum cognitio, vniuersorúmque secretorum reuelatio facta est animę Christi in primo incarnationis instanti: in quo omnium præteritorum, præsentium, ac futurorum plena notitia Christo homini est infusa. Propter quod ait in Ioan. Pater diligit filium, & omnia demōstrat ei quæ ipse facit. Et denuo protestatur: A meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater sic loquor. Vel Apocalypsis Iesu Christi, id est, quam dominus Iesus per angelum reuelauit Ioanni, & per Ioannem toti ecclesiæ, quam dedit illi deus, scilicet filio secundum quod homo est, deus pater, palam facere, id est, manifestare seruis suis, omnibus Christianis secundum ordinem iam prætactum: quia pater reuelauit filio, filius angelo, angelus Ioanni, Ioannes fidelibus qui serui sunt Dei seruitute filialis timoris, non seruilis formidinis. Imò filius secundum quod deus, sibiipsi, secundum quod homo, hanc reuelationem peregit. Nihilominus filius etiam secundum diuinam naturam omnia habet à patre: sicque à patre habet virtutem & sapientiam qua reuelat. *Quæ oportet fieri citò*, id est, reuelatio ista continet atque prænunciat tribulationes ecclesiæ, quas fideles citò passuri sunt. Et ista futura non oportet fieri necessitate absoluta; cum in se sint futura contingentia, non sine magno impiorum peccato implenda. Sed eo modo, quo necesse est, vt veniant scandala: & sicut oportet hæreses esse, videlicet necessitate conditionata, & ex hypothesi consequentiæ non consequentis. Cum enim à Deo præuisa sint, & ab eius sapientia ad electorum profectum sint præordinata: non possunt nō euenire secundum respectum. Verumtamen prouidentia

Marginalia: 1. Cor. 14 — E — Ioan. 5. — Ioan. 8 — F — Ioan. 10 — Matt. 18. — 1. Cor. 11

uidentia Dei mutabilibus necessitatem non imprimit, nec libertatem hominibus tollit. Oportet demum hæc fieri citò, id est, in hac vltima mundi ætate, de qua ait in prima Canoni. sua Ioan. Nouissima hora est. Vel ideo ait citò, quia à tempore Apostolorum tribulationes istæ sumpserunt exordium. Hinc etiam ait citò, quoniam præsens tempus futuro seculo comparatum, est velut momentum. Propter quod Iacobus: Ecce, inquit, iudex ante ianuam assistit. Præterea oportet, id est, expedit, hæc fieri citò: quia expediens est electis, in præsenti tribulationibus exerceri: vt à vitiis emundentur ad gratiam disponantur, à futuris pœnis per temporales afflictiones eruantur, Christo cõformentur. Vexatio quoque dat intellectũ, & futuram beatitudinem facit auidius desiderari: imò & mundi contemptum inducit. *Et significauit mittens per angelum suum*, id est, Iesus Christus mittens angelum suum, per eundem manifestauit, quæ citò fieri oportet. *Seruo suo Ioanni*, in hoc Ioannis commendatur humilitas, quòd se Christi seruum potius quàm Apostolum vocat. Huic autem expositioni alludit, quod infrà fertur: Ego Iesus misi angelum meum testificari hæc in ecclesiis. *Qui testimonium perhibuit verbo Dei*. id est. vnigenito patris æterni. In quo verbo docuit sanctus Ioannes duplicem esse naturam, & vnam hypostasim seu personam. In principio, inquiens, erat verbum: & verbum caro factum est. Vel testimonium perhibuit verbo Dei, id est, sermones dei in scripturis contentos veros esse disseruit. Nec solùm loquendo, scribendo, sed & sanctissimè conuersando, præclarissima miracula perpetrando, martyrio se exponendo, exiliúmque ferendo, perhibuit testimonium verbo Dei, secundum vtrunque hunc sensum. *Et testimonium Iesu Christi*, id est, de Christo perhibuit. *Quæcunque vidit*, quoniam testimonium istud fuit assertio operum passionísque Christi, & cæterorum, quæ in eius conuersatione ac passione, post resurrectionem quoque vsque ad ascensionem & spiritussancti missionem, conspexit Ioannes oculis mentis & corporis. Vnde in Euangelio suo testatur: Et qui vidit, testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. Et in primæ suæ Cano. ait principio: Quod vidimus oculis nostris, & manus nostræ cõtrectauerunt de verbo vitæ annunciamus vobis. Sed quomodo ait nunc, quæcunque vidit: cum in fine sui Euangelij protestetur: Multa alia fecit Iesus, quæ non sunt scripta in libro hoc? Et respondendum, quòd

A | 1. Ioan. 2 | Iaco. 5 | Esa. 28. | B | Apoc. 22. | Ioan. 5 | Ioan. 1. | C | Ioan. 3. 5 | Ioan. 21. | 1. Ioan. 1 | Ioan. 27.

D quando Ioannes hunc ędidit librum, nondum scripsit Euangelium nec in eo vniuersa scripsit, quæ prædicando perhibuit. Distributio quoque ista, qua ait, quæcunque, intelligi potest de generibus singulorum: non de singulis generum: quia de omnibus aliqua enarrauit. Iuxta quem modum ait psalmista:
Psal. 9. Narrabo omnia mirabilia tua. Et in Eccle. Nónne deus fecit
Eccle. 42. sanctos enarrare omnia mirabilia sua, quæ confirmauit omnipotens dominus, stabilis in gloria sua? Nihilominus in eodem libro conscribitur: Quis sufficiet enarrare omnia mira-
Eccle. 18 bilia eius? Et: pauca vidimus operum eius. Consequenter pandit Ioannes quàm fructuosa sit hæc eius doctrina, & quanta attentione sit aduertenda. *Beatus*, nunc beatitudine viæ, ac spei, siue per meritum: nondum beatitudine patriæ, seu rei,
E per præmium. *Qui legit*, alios erudiendo vel per seipsum studendo. *Et qui audit*, discendo, seu aduertendo, vel auribus mentis percipiendo, scilicet, obediendo. *Verba prophetiæ huius*, id est, libri istius prophetici qui vaticiniis plenus est, in quo etiam verba prophetarum frequenter introducuntur.

Et seruat, id est, memoriter retinet, efficaciter implet, patienterque sustinet. *Es quæ in ea scripta sunt*, id est, quæ in prophetia huius voluminis docentur, iubentur, prænunciantur. Siquidem in libro isto contenta sunt saluberrima documenta, seriosa præcepta, futura aduersa. Itaque quod ait, beatus qui legit, audit, & seruat, coniunctim est intelligendum. Non
F enim sufficit legere, vel audire, nisi & seruentur lecta vel audita. Propter quod ait Saluator, Beati qui audiunt verbum Dei,
Lucæ. 11. & custodiunt illud. Et Iacobus: Scienti bonum & non facienti, peccatum est illi. Veruntamen quia non omnes sciunt hæc legere, sufficit audire & obseruare. Si tamen quod dicitur, legit & audit, intelligatur de lectione & auditione charitatiua interna attenta (quomodo ait Aposto. Nemo potest dicere dominum Iesum, nisi in spiritu sancto) vtrunque per se sufficiens erit: quia & tunc tertium virtualiter includunt, seu com
Iacobi. 4 prehendunt. Circa hunc locum dicit Berengandus, Multi pręcepta Dei legunt vel audiunt, sed nihil eos iuuat. Aut enim acquirendis terrenis mens eorum dedita est, aut libidine exagitatur, aut proximum exagitat, aut contra prælatum superbit, aut fingit se potentem vel magnum futurum, aut cæteris vanissimis rebus distenditur. Alij diuinas scripturas legunt & audiunt

audiunt, vt ſapientes & egregij apud homines habeantur, & A
in ſeculi proſperitatibus floreant:non vt reprobam corrigant vitam. Cur verò, qui verba libri huius legit, audit,ſeruat,beatus ſit,ſubditur. *Tempus enim propè eſt*,id eſt,dies iudicij particularis ſingulorum,imò & vniuerſalis, tempus quoque æternæ retributionis. Vnde futuræ vitæ æternitatem attendens Apoſtolus dixit, Momentaneum & leue tribulationis noſtræ 1. Cor. 4.
æternum gloriæ pondus operatur in nobis. *Ioannes*, mandat & ſcribit. *Septem eccleſiis, quæ ſunt in Aſia*, Quando enim Ioannes hæc ſcripſit, erant in Aſia ſeptem eccleſiæ particulares & principales, videlicet ſeptem congregationes fidelium in ſeptem ciuitatibus Aſiæ minoris: cuius Epheſus fuit metropolis: quæ eccleſiæ & ciuitates,infrà exprimuntur. Per has autem ſeptem eccleſias, vniuerſæ deſignantur eccleſiæ: B
quoniam ſeptenario numero vniuerſitas ſignificari ſolet: eò quòd ſeptem dierum numero omne tempus comprehēdatur, & ſeptem diebus omne tempus euoluatur. Et propter ſeptēplicem gratiam ſpiritus ſancti,qua impletur eccleſia. Denique vniuerſæ eccleſiæ,ſunt vna eccleſia catholica: quæ per ſeptem eccleſias explicatur, propter ſeptem dona ſpiritus ſancti, quibus illuſtrata in mundo refulget. *Gratia vobis & pax*, Gratia propriè ſumpta, eſt habitus ſupernaturalis,menti per creationem infuſus, eſſe ſpiritale, deiforme, atque idoneum ad promerendam vitam æternam, conferens ei. Hanc habet omnis qui eſt in ſtatu ſalutis. Sed ſicut charitas, ita & gratia iſta perficitur. Itaque gratiam non habentibus optat gratiam dari, habentibus verò appetit perfici. Poteſt tamen hoc loco per gratiam quodcunque ſpiritale donum, conferens C
ad ſalutem, intelligi, Pax autem eſt tranquillitas mentis, & quies eius in Deo: quam maximè habere condecet Chriſtianum. Nam & Chriſtus ſic ſuos ſalutauit diſcipulos: Pax vobis. Et aſcenſurus in cœlum loquutus eſt eis,paſſioni iam proximus: Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Inſuper hanc ſalutationis formam ipſis præfixit: In quācunque (inquit) domum intraueritis, primùm dicite, Pax huic domui. Quàm verò deſiderabile, deificum, ac beatum ſit pacem habere,oſtendit dicendo: Beati pacifici,quoniam filij Dei vocabuntur.Ideo monet Apoſtolus:Pax Chriſti exultet in cordibus veſtris. Nullam itaque turbulentiam animi, nullam inquietudinem vitij, aut amaritudinem ſpiritus admitta-

Gratia quid & quiſnā ea habeat.

Lucæ.24. *Ioan.20* *Ioan.14* *Lucæ. 20.* *Matt. 5.* *Coloſ.3*

D mus: sed tranquilla mente Deo vacemus. Itaque gratia disponens ad pacem veram, spiritalem, internam, & pax consequens illam, insit, detur, & conseruetur vobis. *Ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est*, id est, à Deo patre æterno. Cuius æternitas quanuis sit inextensa, inuariabilis, totáque simplicissimè simul: per temporum tamen differentias designatur: quoniam omne tempus ambit, includit, & tempori omni assistit: nec à nobis intelligitur, nisi ex tempore, & per comparationem ad tempus: eo modo, quo incorporalia atque simplicia, per corporalia & composita intelligere dicimur: puta per abnegationem, & etiam aliis modis. Itaque deus pater nūc incommutabiliter est, & ante omnia erat, & venturus est ad ecclesiam militantem ac triumphantem, per charitatem, gra-
E tiam, seu gloriam inhabitando: séque suis electis manifestando, ac noua & mira agendo, non locum mutando. Sic nempe ait Christus: Qui diligit me sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionē apud eum faciemus. Venturus est itaque omnium electorum remunerator & corporum glorificator. Quanuis autem iuxta hūc
Ioan. 14 sensum vnicuique diuinæ personæ conueniat esse, fuisse, venturúmque esse: tamen hoc loco patri appropriatur, propter verba sequentia. Sequitur enim: *Et à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt.* Per septem spiritus multi expositorum accipiunt spiritum sanctum, eo quòd in donis sit septiformis: quanuis sit simplex vnusque in natura. Cuius dona (quæ apud
Esa. 11. Esaiam spiritus nomine exprimuntur cum dicitur: Spiritus
F sapientiæ & intellectus &c.) sunt in conspectu throni eius, id est, in mente ac intelligentia animæ Christi, cuius humanitas thronus patris vocatur. Vel per septem spiritus intelliguntur angeli sancti, ita vt per septem, vniuersitas angelorum in-
Tobiæ. 12. sinuetur, eo modo quo Tobiæ Raphaël loquitur: Ego sum vnus de septem, qui astamus ante deum. Vel certè per septē spiritus specialiter denotantur illi septem angelici spiritus, qui septem ecclesiis Asiæ præfuerunt. Quidam etenim vni priuatæ personæ, quidam communitati sunt presidentes. Omnes au
Danie. 10, tem angeli sunt in conspectu throni dei, id est, ipsi deo omni-
Danie. 12 potenti assistunt, tanquam obsequi preparati. Thronus quoq; dei vocatur vno modo ipsum tertium intellectualéq; cœlum, in quo residet Trinitas adoranda. Ad quod secundum vnam
2. *Cor.* 12 expositionem raptus est Paulus. Nec aliud est thronus iste

quàm,

quàm ipsa residentis authoritas ac maiestas: qui in seipso esse A
& quiescere perhibetur. Obiter aduertendum, quòd non eo- Prou.15.
dem modo gratia & pax sunt à deo & angelis eius. A deo e-
nim sunt effectiuè, ac principaliter: ab angelis impetratiuè, &
instrumentaliter. Orant quippe pro nobis, & nostra obsequia
offerunt deo. *Et à Iesu Christo*, qui secundum diuinitatem est
idem dator pacis & gratiæ cum patre & spiritu, & eodem mo Tobiæ.12
do cum illis hæc tribuit. Propter quod ait: Quæcunque facit Act.10
pater, hæc & filius similiter facit. Etenim trium personarum Ioan.15
est vna essentia, vna potestas: idcirco & actio ad extra indiui-
sa. Porrò Christus secũdum quod homo & mediator, est cau
sa pacis & gratiæ meritoria, instrumentalis, secundaria: cũ eius
humanitas sit instrumentum proprium, coniunctum, animatũ
immediatumque diuinitatis seu verbi: per quam humanitaté
verbum incarnatum, seu Christus homo, promeruit nobis do
na gratiæ, imò & gloriæ. Et precamur virtute ac merito Chri B
sti dona spiritalia nobis præstari. *Qui est testis fidelis*, id est,
verax in verbis, factis, & promissis, intantum vt dicat: Cœlum
& terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Dedit Ioan.4.
autem testimonium fidele de patre, dicendo: Exiui à patre, & Lucæ.21
veni in mundum. Et alia multa sublimia, quæ in Euangelio Io Ioan.16
annis potissimè sunt descripta. Verbis quoque & factis testi-
monium perhibuit de seipso: qui in die iudicij testimoniũ per
hibebit contra reprobatos, & pro electis. Iuxta illud. Ego sum
iudex & testis. Denique Euangelicæ legis doctrinam testatus C
est populo, de quo loquitur pater: Ecce testem populis dedi Hier.14
eum. *Primogenitus mortuorum*. Cum innumerabiles morta- Esa.55
les & mortui fuerint ante Christi aduentum, qumodo dictus
est primogenitus mortuorum? Ad quod Berengandus respon
det, quòd primogenitus hîc pro primo accipitur: sicut primos
eos in populo vocamus, non qui ætate. sed honore ac dignita
te cæteros antecellunt. Et hoc verum est, siue per mortuos in-
telligamus corpore mortuos. siue spiritaliter atque salubriter
mortificatos, quales fuerunt quibus scribit Apostolus: Mortui 1.Cor.5
enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in deo. Ephes.5
Primogenitus itaque mortuorum Christus est, quoniam est Coloss.4
primus & caput omnium hominum electorum. Vel sic, Primo Hebr.2
genitus mortuorum, id est, inter resurgentes à morte, primus Ioan.17
ad immortalem vitã resurgens. Primus etiam inter hos digni-
tate & causalitate. Qui autem ante Christum à morte suscita

D ti leguntur, ad vitam mortalem rursus morituri resuscitabantur.
Coloss.1 tur. Hinc ad Colossenses. scribit de Christo Apostolus: Qui
Hebr. 2 est primogenitus creaturæ, & primogenitus mortuorum. *Et*
Ioā.17 *princeps regum terræ.* Omnia enim subiecta sunt Christo,
Philip.2. etiam secundum naturam assumptam. Vnde & passione instāte dixit ad patrem: Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis. Et teste Apostolo: In nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium,
Ephes.2 terrestrium, & infernorum. De quo Daniel ait: Omnes
Daniel.7. populi, tribus & linguæ seruient ei. ¶Sed quomodo princeps regum terræ dicitur Christus, cum tam multi reges terrę ei nō pareāt, imò rebelles sint? Et respondendum, quòd plenariam potestatem super eos sortitus sit: & cum sibi placuerit, potesta
E tem hanc ostendet eis. *Qui dilexit nos,* amore æterno & increato, secundum quod deus: amore quoque creato, gratuito & infuso, imò & naturali amore, tanquam naturæ suę consortes & fratres, secundum quod homo. Vnde monet Apostolus
Ephes.5 Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. Quàm
Ioan.15 perfectè autem dilexerit nos demonstrat: Maiorem (inquiés)
Ibidem hac dilectioné nemo, habet, quàm vt animā suam ponat quis pro amicis suis. Si hanc dilectionem volumus nobis prodesse, obediamus iubenti: Hoc est pręceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. *Et lauit nos à peccatis nostris, in sanguine suo,* id est, merito passionis suæ, & precio sanguinis sui à peccato originali & actuali nos emundauit tempore passionis, & hoc quantum ad sufficientiā. Quoniam quantū in se est, pro omnibus satisfecit: sed quantum ad efficientiam seu efficaciā, lauat nos à peccatis, in sacramento baptismi ac pœnitentiæ:
F quæ à passione Christi efficaciam sortiuntur, sicut & cætera sacramenta: quæ sunt velut vasa medicinalia, dominicæ passionis virtutem & gratiam quodammodo continentia, per quæ meritum Christi nobis applicatur. Præterea quandocunque veniam ex toto corde precamur, lauat nos à peccato in sanguine suo. Nam preces nostræ, & omnis nostra operatio, per hoc redduntur deo acceptæ ac vigorosæ, quòd Christo capiti nostro per fidem coniungimur. Hinc ad Ephesios inducitur:
Ephes.5 Christus dilexit ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea, vt illam sanctificaret. Nam quia dilexit, tradidit se & lauit, non quia digni eramus. *Et fecit nos regnum,* id est, ex hominibus constituit sibi, ædificauit, & fecit ecclesiam: tales nos efficiens. vt in ipsis habitare & regnare in via per gratiam, atque in patria

tria

tria per gloriam dignaretur. Vnde in Euangelio ecclesia fre- A
quenter regnum cœlorum vocatur, imò & regnum dei. Fecit *Matt.13*
quoque nos regnũ, quia cœlestis regni ciues nos adscripsit, di *Ephes.2*
cente Apostolo: Iam nõ estis hospites & aduenæ, sed ciues san *Luc.22*
ctorum & domestici dei. *Et sacerdotes*, quod ad sacerdotes ecclesiæ potest referri, quibus competit corpus domini consecrare, generaliter quoque ad omnes fideles, qui per similitudinem, proprietatem & actus quosdam sacerdotes dicuntur. Primò, quia seipsos offerunt deo, & quoniam corpora sua mortificant per pœnitentie actus, sicut Apostolus instruit: Exhibete corpora vestra hostiã sanctam, viuentem, Deo placentẽ.
Et quia per compunctionem internam, animas suas immolãt *Rom.12*
creatori. Sacrificium enim deo spiritus contribulatus. Sed &
orationes, laudes ac cætera virtutum exercitia, offerunt Deo *Psal.50*
indesinenter. Vnde in Ecclesiastico scriptum est: Salutare sacrificiũ laudis. Postremò summi atque æterni sacerdotis sunt B
membra, videlicet Christi. Fecit ergo nos regnum & sacerdo *Eccle.35*
tes. *Deo & patri suo*, id est, ad gloriam dei patris, qui est deus *Psal.49.*
Christi secundum humanitatem, & pater eius secundum diuinitatem. Propter quod ait: Ascendo ad patrem meum, & deũ *Exod.19*
meum. *Ipsi gloria*, id est, beatitudo perfecta inest & competit. Vel gloria, id est, excellentia, seu clara cum laude notitia. *Ioan.20*
Ipsi quoque glorificatio ab omnibus impendatur. *Et imperium*, nam ipse summus est Imperator, cuius est cunctis præcipere. Ipsi ergo obedientia exhibeatur Hoc verbo docemur deo cordialiter de suis beneficiis regratiari, eiusque beatitudini toto corde congratulari, ideo sequitur. *Amen*, id est, fiat.

Ecce venit cum nubibus, id est, in nubibus ad iudicandum venturus est. Quemadmodum testatur: Videbitis filiũ hominis venientẽ in nubibus cœli, cũ potestate magna & maiestate. sic
enim ascẽdit. Et de ipso angeli prædixerunt: Quemadmodũ *Matt.26.*
vidistis eum ascẽdentem in cœlũ, sic veniet. Venit quoque cũ *Act.1.*
nubibus, id est, cum angelicis spiritibus, sanctis apostolis, cæte C
risque perfectis ac prædicatoribus, qui in scripturis nubes vocantur. *Et videbit eum omnis oculus.* Hîc ponitur pars pro toto, & genus pro specie: per omnem oculum intelligendo omnem hominẽ: & rursus per omnem oculum, omnẽ oculum hu
manũ. Christus quippe cum sit deus & homo, in forma huma- *Esa.6*
na à bonis ac malis corporaliter conspicietur. Et electis qui- *Matt 25.*

D dem dulcis ac blandus, reprobis verò seuerus atque terribilis apparebit. Dicuntque aliqui, quòd terror & blandities nascetur non ex videntium conscientiis tantum, sed etiam ex ipso iudicis apparatu: qui iustorum visum tanquam conuenientissimum obiectum immutabit, eosque serenissimo vultu aspiciet: reproborum verò visum tanquam obiectum valde contrarium, & seipsum eis iratum ac indignabundum, in vultu terrifico exhibebit. Insuper quanuis electi, qui ante iudicium deū beatificè cernunt aut cernent. Christum in ipso iudicio sint in sua diuinitate clarè fœliciterque visuri: illi tamen electi, qui vsque ad iudicium nondum iudicati extiterint, vel de suo præmio nondum securi effecti, non videbunt eum durante iudicio in diuinitate sua per speciem: sed per fidem, quæ non auferE tur electis, nisi ad beatificam peruenerint visionem. Postquā autem Ioannes asseruit, videbit eum omnis oculus, de interfectoribus tamen Christi, quibus visio eius erit specialiter mo-
Ioan.12 lesta confusibilis ac pœnosa, subiungit. *Et qui eum pupugerūt*, vt Iudæi qui eius crucifixionem procurauerūt, Pilatus qui dedit sententiam, milites qui illam sunt exequuti. Testimonium istud sumptum est ex eo quod per Zachariam loquitur Christus, Aspicient ad me quem confixerunt. Quod quantum ad
Zacha. 12 sensum verborum, alibi allegatur cum dicitur: Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. Vnde & tempore passionis Christus testatus est Caiphæ & Iudæis: Amodò videbitis filiū hominis sedentem à dextris dei, & venientem in nubibus cœ-
F li. *Et plangent se super eum omnes tribus terræ* id est, multi de tribubus vniuersis. Vel omnes qui terrena potius quàm diuina dilexerunt. De quibus loquitur Hiere. Recedentes à te in
Hiere. 11. terra scribentur. Isti plangent se super eum, id est, malitiam, blasphemiam, ingratitudinem suam in Christum deflebunt. Non quòd & de ipsa culpa, secundum quod culpa est, vel dei offensiua, verè dolebunt: sed inquantum est causa punitionis eorum. Iuxta quod scriptum est: Videntes turbabuntur timore horribili, gementes præ angustia spiritus, dicentes intra se pœnitentiam agētes: Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam. Istud quoque testimonium ex præallegata pro-
Zacha.12 phetia Zachariæ assumptū est. Quod & in Matthæo Christus
Matt.24. commemorat vbi ait: Tunc apparebit signum filij hominis in cœlo, & plangēt omnes tribus terræ. *Etiam, Amen*, reduplicatio ista designat, quòd ita certissimè ac ineuitabiliter fiet. Etiā
nan-

tanque & Amen idem significāt. Deinde verba Christi indu A
cit Ioānes. *Ego sum Alpha & ω*, A est prima litera Gręcorū.
& ω vltima. Literis itaque istis se cōparat seu exprimit Christus ad innuendū, quòd ipse sit vniuersorum primum principium, ac vltimus finis. Omnia enim propter seipsum operatus est dominus. Hinc quasi verba præfata exponēs addidit Christus. *Principium & finis*. est nempe principium effectiuū, Prou.16.
quia creator: & beatificus finis, quia veræ fœlicitatis obiectū, & ipsa beatitudo obiectalis est electorum, qui per Esaiā testatur: Ego primus, & ego nouissimus. Ad ipsum ergo nosipsos & omnia nostra iugiter ordinemus, ad eū semper syncериter intendamus: nec possumus esse beati aut bene dispositi, nisi ad ipsum stemus conuersi, à quo sumus exorti. *Dicit dominus deus*, qui solus est propria authoritate omniū dominus. B Esa.44.
Qui est, quoniam esse verum, plenum, perfectum, immensum, Act.10.
inuariabile possidet, sicut ad Mosen ait: Ego sum qui sum. Exo.3.
Hæc dices, qui est, misit me. *Et qui erat*, ab æterno. *Et qui venturus est*, ad iudicandū de omnibus. *Omnipotens*, quia in iudicio omnipotentiā suam demonstrabit potissimè, iuxta illud in Psal. Cognoscetur dominus iudicia faciēs. Possunt quoq; Psal.9.
hęc verba absolutè de deo, & de qualibet diuina exponi persona, dummodo vltima ista particula, qui venturus est omnipotens, exponatur, sicut iā paulò antè exposita est, de patre.

Prosequutio huius cap. ab eo loco, quo ait,
Ego Ioannes frater vester.

ARTICVLVS II.

PRoœmio, titulo, ac salutatione præmissis ponit narrationē, & materiā libri huius tangit sub quadam communitate. *Ego Ioannes frater vester*, naturâ, religione atque baptismatis regeneratione. Frater quoque, quia de eisdem protoplastis parentibus secundum carnem, & de eodem deo secundum animam, iuxta illud Malachiæ: Nunquid nō pater vnus omnium nostrū? Nunquid non deus vnus creauit nos? Iterū frater, quia eiusdem matris puta Ecclesiæ filius, & ratione materiæ: iuxta illud in Iob: Ecce me sicut te fecit deus. Et de eodem luto formatus sum. Discipulos itaque suos ac filios nominat tantus pater atque Apostolus fratres, dans humilitatis exemplum, vt prælati in humilitate permaneāt, & se quasi C Mala.3. Iob.33.

D vnum de grege existiment. Iuxta illud Ecclesiastici: Rectorem te posuerunt, noli extolli. Esto in illis quasi vnus ex ipsis. *Et particeps in tribulatione*, id est, in persecutionibus propter Christum illatis vobis cōformis. Tunc enim Domitiani persequutio totam infestauit ecclesiam. *Et regno*, id est, cœlestis patriæ præmio, vobis & mihi parato. Qui enim socij sunt tribulationis propter Christum, socij erunt consolationis in regno cœlesti cum Christo. Vel in regno militantis ecclesiæ cuius membrū sum ego, sicut & vos. *Et patientia*, sine qua tribulatio ad regnum nō duceret, nec prodesset. Patiētia inquam *In Christo Iesu*, id est, secundum voluntatem eius & ad honorē ipsius, à quo vera patiētia datur. De quo ait Psal.

Psal.61. Verūtamen deo subiecta esto anima mea, quoniā ab ipso pa

Psal.70 E tientia mea. Et: Quoniam tu es patiētia mea domine. *Fui in insula, quæ vocatur Pathmos, propter verbū dei*, id est, vnigenitū patris, vel propter prædicationis instantiam. *Et testimonium Iesu.* id est, propter testificationes, quibus quotidie testificabar Iesum esse regem Messiam, omnium creatorem, ac saluatorē. Hac nēpe de causa missus est in exiliū Pathmos à Domitiano. *Fui in spiritu*, id est, mentis excessu seu exstasi, vtpote ab exterioribus sensibus alienatus, & ad diuina vehementer ac supernaturaliter eleuatus, quemadmodum in imaginariis simul & intellectualibus visionibus prophetarū fieri consue-

Ezech.1. uit. Vnde Ezechiel: Statim, inquit, fui in spiritu. *In dominica die*, qui est dies diuinorū occupationibus deputatus, plus quā cæteri dies. Sicque verbis prætactis tangitur congruentia reuelationis desuper factæ sancto Ioāni ex parte loci ac tēporis.

F Loci in eo quod ait, fui in insula Pathmos. Locus enim ab aliorum habitatione semotus, quantò quietior, tantò contemplationi, reuelationi, orationíque aptior. Temporis verò, dū addit, In dominico die. Deniq; cū liber iste sit de visionibus,

Albertus. quibus secundū Albertum Magnum virum subtilissimum atq; doctissimum, non est de facili credendū: S. Ioannes plura tā-

Beda. git, per quæ verba sua credibilia fiunt. Propter quod etiā Beda disseruit: Personā, locum, tempus, causámque visionis insinuat, ne carnali phantasmate putaretur illusus. *Et audiui*, interiori, non corporali auditu. *Post me vocem magnā tanquam tubæ dicentis*: id est, tubalem, angelicam, alta, magna & mystica significantē. Per quod angeli loquentis idoneitas ad sui offi-

Ezech.1. cij exequutionē innuitur. Simile huic est illud Ezech. Audiui

post

post me vocem cõmotionis magnæ. Sed cur ait post me, & A
non potius intra me, quemadmodũ Zacha. Angelus inquit, loquebatur in me, vel supra me? Respõdet Berẽgadus: Quasi post nos est, quod ignoramus. Post se Ioannes vocem audiuit quia mysteria quæ tunc ei reuelata sunt, nondũ perfectè cognouerat. Profecerunt enim apostoli & prophetæ in reuelationibus diuinorũ. Quæ vox tubæ assimilatur. Nã sicut per tubam ad pugnã homines prouocantur, ita per verba libri huius fideles ad prælia contra peccata, diabolũ, ac persecutorum insaniam inuitantur ac animantur. Veruntamen aliqui dicũt, quòd ista per angelum reuelata, fuerunt Ioanni antea manifesta: quod intelligi potest quantũ ad aliqua principalia, & in quodã communi. Propterea etiã ait, post me, quoniã angelus
à contemplatione diuinorum, vocauit eum ad consideratio- B
nem actuum humanorũ. Nã & prælati ab apice contemplationis, quodãmodo retrahũtur, dũ ad subditorũ curã & prouidentiam reuocãtur. Insuper de hac voce tubali Haymo scribit: Vox quã audit Ioãnes, bene tanquã vox tubæ dicitur, quę ab interioribus sine strepitu sonũ accipit, quã promit exterioribꝰ: quia ille sine sono vocis prius audiuit in corde, quod postea exterius sonuit in voce. In visionibus quippe imaginariis omnia per similitudines rerum geruntur ac representãtur. *Quod vides*, id est, ea quæ nunc tibi reuelo, & me monstrante intelligis. *Scribe*, ad informationem fideliũ. *In libro, & mitte septem ecclesiis, quæ sunt in Asia*, de quibus ecclesiis & quomodo per eas vniuersæ ecclesiæ designentur, iam dictum est in præcedenti articulo. *Ephesum*, id est, ad fideles in Epheso, metropoli Asiæ minoris, mitte hunc librũ. Sic quoq; mitte. C
Ad Smyrnam & Pergamũ, & Thyathyram, & Sardis, & Philadelphiam, & Laodiceam. Ista sunt nomina septem ciuitatum Asiæ, quarũ ecclesiis præsidebat Ioannes. Interpretationẽ ciuitatũ istarum, & quomodo per eas cæteræ ecclesiæ designãtur, omitto: quia non videtur magni momenti. *Et conuersus*
sum, spiritali conuersione, aspiciendo ad eum quem post me Exod. 19.
audiui. Vel conuersus sum, aciem mentis à contemplatione supernorum, ad horum aduertentiã dirigendo. Præterea quia in visione imaginaria videbatur Ioanni, ꝙ post tergum suum vox loqueretur ad eum, etiam in eadem imaginatione sibi apparuit, ꝙ retrospiceret ad loquentem. *Vt viderem*, visione mentali & diligẽter aduerterẽ. *Vocem quæ loquebatur mecum*,

D alloquutione interna, quæ exteriori non percipiebatur auditu. Solet tamen visus pro omni sensu accipi. Vnde in Exodo habetur: Populus videbat voces & tonitrua. Vel viderem vocem, id est, vociferantem tubaliter, scilicet angelum. *Et conuersus*, ad alloquentem me. *Vidi septem candelabra aurea*, Quid autem per ea significetur, in fine huius capitis dicitur. Significat enim septē ecclesias Asiæ, imò per eas totius Christianitatis ecclesias, septemplici dono spiritus sancti splendētes. Dicitur autem ecclesia per assimilationem quandam candelabrum, quoniam super se portat lumen clarissimum, scilicet Christū & munera eius, quæ sunt splendiflua lumina mētis, puta gratiam gratificantem, virtutes ac dona, eorúmque actus: qui beatitudines appellantur & fructus. Istud quoque

E candelabrum dicitur aureum, vel propter charitatis ardorem & sapientiæ fulgorem: vel propter martyrum sanguinem, & fidelium quotidianam persecutionem, tribulationē, ac mortificationem. Iterum ecclesia, aureum candelabrū nuncupatur, quia per scripturarum notitiam lucida, per charitatem & gratiam preciosa, per patientiam solida, per obedientiam ductilis, per prædicationē sonora, per perseuerātiā lōga, per spē erecta, per fidem in deo fundata. Huic autem visioni Ioannis

Zach.4. simile est quod Zacharias ait: Vidi candelabrum aureū totū & lampas super illud. Vbi per candelabrum aureum allegoricè, hic autem literaliter, designatur ecclesia: sicut ibidem exposui. *Et in medio*, septem *Candelabrorum aureorum*, id est, ecclesiarum, vidi *Similem filio hominis*, id est, angelum in specie humana, vel potius in persona Christi, quem repræsentauit.

F Quòd autem angelus Christi personam gerens visus est in medio candelabrorum istorum, id figurauit quòd Christus est in medio electorum fidelium, secundū quod ait: Vbi

Mat.18. fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi in medio

Matt. 28. eorum sum Et denuò: Ego vobiscum sum cunctis diebus, usque ad consummationem seculi. Propter quod in Esaia scriptum est: Exulta & lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israël. *Vestitum podere*, id est, veste sacerdo

Sap.18. tali, vsque ad talos dependente, Vnde Sapiens asserit: In veste poderis quam habebat Aaron, totus erat orbis terrarum: & magnificentia tua domine, in diademate capitis illius erat scripta. Per vestem hanc Beda intelligit sacerdotium Christi, summi sacerdotis ecclesiæ: qui Apostolos fecit sacerdotes, &

in

in ara crucis semetipsum immolauit pro nobis. Alij per po- A
derem intelligunt Christi humanitatem, vel carnem in qua humiliauit se vsque ad mortem, dedítque se pro nobis oblationem & hostiam deo in odorem suauitatis, secundũ Apost. ad Ephesios 5. Vnde de vestimento hoc, angeli Christum sciscitati sunt ascendentem: Quare rubrũ est indumentũ tuum? Esaiæ 63. Alij per poderem intelligunt totam ecclesiam, vsq; ad finem seculi permanentem: qua Christus quasi vestimento cingitur ac ornatur, cum sit mysticũ corpus ipsius. De qua visione in Esaia recolitur: His omnibus quasi ornamento vestieris. Postremò cum poderis sit vestis linea, quę communiter dicitur alba: potest per eam Christi innocẽtia, puritásque illibata intelligi. *Et præcinctum ad mamillas zona aurea.* Per hanc præcinctionem suã Christus docet atq; insinuat, cor es- B
se restringendum ab indiscreto scrutinio diuinorum: iuxta quod Salomon ait: Sicut qui mel comedit multũ, nõ est ei bonum: sic qui perscrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. In Ecclesiastico quoque legitur: Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Præterea cõtemplandum, ꝙ in veteri testamento prohibetur ipsa luxuria, in nouo autem concupiscentia inordinata. Idcirco in Daniele legitur dominus apparuisse præcinctus ad renes, per quod restrinctio carnis innuitur. In nouo autẽ testamento, scilicet loco præsenti, apparuit dominus ad mamillas pręcinctus, per quod restrinctio cordis insinuatur. Aurea autem zona charitatẽ designat, per quam mentem in deo ligatam tenemus, & ab illicitis refręnamus. Porrò secundum Bedam, mamillæ sunt duo testamenta, zona aurea chorus sanctorum, seu multitudo fidelium vnani- C
mi charitate deo adherẽs, & testamẽta quibus spiritaliter nutritur cõplectẽs & seruãs (vt docet Apost.) vnitatẽ spiritus in vinculo pacis. Apparuit ergo angelus ad mamillas præcinctus, ad innuendum, quòd Christus ecclesiam sibi connexam per vtriusque testamenti fouet scripturas. Possumus etiam cõuenienter asserere, ideo ad mamillas zona aurea præcinctum quoniam pectus Christi charitate plenissimum est atque ornatum, & suis fidelibus intimè copulatũ. *Caput autem & capilli eius erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix.* Caput Christi est eius diuinitas vel superior animæ portio, ab omni labe peccati instar lunæ ac niuis immunis. Per capitis quoque albiformem candorem, antiquitas seu æternitas, ac immorta-

Marginal notes: Heb. 3. — Luc. 2 2 — Prou. 25. — Eccle. 3. — Exod. 20. — Dan. 10. — Act. 4 — Ephes. 4. — 1. Cor. 12.

D litas maiestatis Christi ostenditur. Vnde in Daniele scribitur:
Daniel. 7. Antiquus dierum sedit. Capilli capitis eius quasi lana mũda. Per capillos autem designantur fideles ex Christo spiritaliter geniti, in esse gratiæ ac virtutum, qui sunt oues ad dexteram collocandæ, & Christo capiti proximè inhærentes, qui Christi munditiam ac sanctimoniam imitantur, & loti ab eo super
1. Pet. 3. niuem dealbantur: quibus Petrus in 1. sua scribit Cano. Secũ-
Ezec. 11. dum eũ qui vocauit vos sanctum, & vos sancti in omni conuersatione sitis. At verò sicut lana est alba, mollis & calefactiua: sic isti sunt albi per cordis munditiã, molles per docilitatẽ ac mititatem, habentes cor carneum ad susceptionem deuotionis aptissimum: calefactiuum propriæ mentis ac proximorum per infusum sibi diuinum amorem. Nix verò est frigida,
E ita & ipsi concupiscentiæ carent feruore, & frigidi sunt à mũdi huius amore. *Et oculi eius tanquã flamma ignis.* Nam visus Christi clarissimus, acutissimus, calidissimúsque consistit, di-
Hebræ. 4. cente Apost. Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Mẽs etenim Christi plena est zelo æquitatis ac sapientiæ. Per hoc quoque ostẽditur, ꝙ Christi aspectus valde terribilis erit iniustis. Vnde custodes sepulchri viso angelo, cuius aspectus e-
Zacha. 1. rat vt fulgur, facti sunt veluti amentes & mortui. Oculi insuper Christi vocantur septem dona spiritus sancti, quæ fuerũt & sunt in anima Christi: de quibus scriptum est: Super lapidẽ vnum septem oculi sunt, lapis enim angularis est Christus. Oculi isti in anima Christi lucent & ardent vt flamma. Quidam per oculos Christi intelligunt Apostolos, prędicatores, doctores, quorum est aliorum corda illuminare ac inflamma-
F re. *Et pedes eius similes auricalcho, sicut in camino ardenti.* Per quod datur intelligi, ꝙ finis Christi in seculo isto per amarissimam passionem fuit, cuius & pedes clauis transfixi conformati sunt auricalcho. Haymo autẽ & Beda per pedes intelligunt Christianos in fine seculi tempore Antichristi: qui erunt extremi & vltimi, sicut pedes sunt extremum & vltimum corporis. Isti similes erunt auricalcho, quod est æs per ignem & plurima medicamina perductum ad auri colorem: sic illi per acerbissimas persecutiones exercebuntur ac perducentur ad plenum charitatis fulgorem: ideo subditur, sicut in camino ardenti, id est, tribulatione ingenti. Qui etiam auricalcho potius, quàm auro assimilantur: quia & si primis ecclesiæ sanctis similes sint futuri, in perfectione virtutum: non tamen

men ita splendebit, aut innotescet eorum perfectio per miracu- A
la, sicut piorum sanctorum. *Et vox illius tanquam vox aquarũ multarum*, id est, eloquentia eius sonora atque magnifica fuit. Per quod loquentis authoritas designatur, sicut & suprà per tubam. Sed quia per aquas populi exprimuntur, ideo vox eius quasi vox aquarum multarum auditur, quoniam gẽtes quàmplurimæ fidem Christi amplexæ sunt. Vnde Berengandus: Per vocem aquarum multarum multitudo Gẽtium, quæ ad fidem Christi cucurrit, signatur. Et Beda: Vox, inquit, confessionis, prædicationis, & laudis in Iudæa tantũ, sed in diuersis populis resonat. Iuxta illud in quo Esa. A finibus terræ laudes audiuimus, gloriam iusti. Quòd autem huiusmodi vox deceat Christum, patet per illud Ezech. Audiebam sonum alarũ, quasi sonum aquarũ multarum, quasi sonum sublimis Dei. Rursus vox B
Christi tanquam vox aquarum multarum asseritur: quoniá ipse est fons opulentissimus, ex quo flumina gratiarum procedunt, fluenta sapientiæ deriuantur, riui virtutum nascuntur. *Ioan.7.*
Et habebat in dextera sua stellas septem. Stellæ hæ sunt episcopi, seu pastores præfatarũ Asiæ ecclesiarum: qui stellæ dicũtur, quia illuminant subditos, & in Christo (tanquam in firmamento fixæ & altæ) sunt collocati. Magna etiá potestate, ac influẽtia præditi. Vnde in Daniele legitur: Qui ad iustitiam erudiũt *Dani.12*
plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates fulgebunt. Denique sicut candela ponitur super candelabrum, ita episcopus super ecclesiam: & vt stella orbẽ cœlestem, sic prælatus dignus ornat ecclesiam. Stellæ istæ ad dexteram sunt Christi, quia eius gratioso auxilio iugiter innituntur: sine quo nil meritoriè C
operantur, secundum quod ait: Sine me nihil potestis facere. Et quia in spiritalibus CHRISTI bonis atque internis cõsolationibus, quæ nomine dexteræ designantur, quiescunt. *Ioan.15.*
Item quia in die iudicij stabunt ad dexteram. Nunc quoque in cœlis sunt per amorem & vitæ imitationem. Denique de ipsa Ecclesia dicitur CHRISTO: Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato. Episcopi autem, tanquam successores Apostolorum, sunt principalis pars huius Ecclesiæ. *Et de ore eius gladius ex vtraque parte acutus exibat*, id est, sententia iusti iudicij nimis durissima reprobis, & verbum asperrimum. scilicet: Ite maledicti in ignem æternum. Vel gladius iste est Euangelica doctrina CHRISTI, vitia resecans, partem carnalem occidens, homines mutuò charissimos ab- *Matth. 25* *Psal.14.* *Matt.26.*

D inuicem propter deum corporaliter diuidens. Vnde ait: Non
Matt.10. veni pacem mittere, sed gladium. Et Psalmista: Accingere gla-
Lucæ.12. dio tuo, super fœmur tuum potentissime. In Esa. quoque lo-
Psal.44 quitur Christus vt homo: Posuit dominus os meum quasi gla-
Esa.49 dium acutum. Præterea aduertendum, quòd angelus Ioanni
apparens in specie Christi, repræsentauit Christum vt sacerdo
tem ac iudicem. Idcirco enim podere videbatur vestitus, & ca
nos habens: quia ad sacerdotem ac iudicem canities atque æta
tis maturitas pertinent condecenter. Nempe, væ terræ cuius
Eccle.10 princeps puer. Ad iudicem verò gladium certum est pertine-
Canti.5 re. Verùm in Canticis vbi Christus describitur vt sponsus ad
quem spectat iuuentus, capilli eius nigri dicuntur. Berengan-
E dus per gladium istum intelligit Christianos, qui in fine con-
tra Antichristi errores prædicando pugnabunt. *Et facies eius
sicut sol lucet in virtute sua.* Christus enim est lux mundi, & cla-
Ioan.8 rior omni creato. Qui & ante passionem in transfiguratione
Matth.17 visus est vultu radiare vt sol. Et cum admirabili fulgore appa-
Marc.9. ruit Ioanni. Quidam autem per solem intelligunt ecclesiam,
Matt.13. quantum ad statum suæ glorificationis post generalem resur-
rectionem, quando (Christo testante) iusti fulgebunt vt sol in
regno patris eorum. Porrò quod ait in virtute sua, potest re-
ferri ad Christum, qui sua virtute ita splendebat: vel ad solem
cuius virtus illuminatiua hora meridiana maximè demonstra-
tur. Quemadmodum autē à sole cuncta sydera ac reliqua cor-
poralia clarificantur: sic à Christo, æterno sole iustitiæ ac sapiē
F tiæ omnes electi irradiantur: & signatum est super nos lumen
Sapien.5 vultus eius. *Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquā mor
Psal.4 tuus.* Totum istud in imaginaria visione fiebat. Est autem ho-
mini naturale, vt in talium insolitorum aspectu ex sua fragili-
tate debilitetur, resoluatur, & obstupescat. Quemadmodum
Danie.10, Daniel ait ad angelum: Domine in visione tua dissolutæ sunt
compages meæ, & nihil in me remansit virium. Sed & halitus
Ezech.2 meus intercluditur. Vnde prophetæ visis mirabilibus dei com
muniter se corruisse fatentur. Tres quoque Apostoli cū Chri-
stum transfiguratum aspicerent, corruerunt in terram. Ceci-
dit quoque Ioannes per humilitatem, & Christi maiestate cō-
Matth 17 specta propriam paruitatem magis perpendit. Ex quo etiam
Marc.9 casu innuitur, quòd quantò quis diuinitatis sublimitatem cla-
rius cernit in via, tantò plus videt se ab eius comprehensione
deficere, nec posse se aciem mentis in eius claritatem, secundū
quod

quod in ſeipſa eſt figere: ſicque profundius ſeipſum humiliat, A & Deo altiſſimo reuerentialius ſe proſternit. *Et poſuit dexteram ſuam ſuper me dicens:* Sic enim in imaginaria viſione Ioanni apparuit. Per quod datur intelligi, quòd ſpiritualiter eum conſolabatur, confortauit, erexit. *Noli timere*, immoderanter ex maieſtatis meæ metuendo & inconſueto aſpectu. Iuxta hũc modum dictum eſt Ezechieli: Fili hominis ſta ſupra pedes tuos. Et ingreſſus eſt in me ſpiritus, & dixit: Ne timeas. Et Hieremias ait: Miſit dominus manum ſuam, & tetigit os meum, & cætera. Daniel quoque ſimilitudinem manus ad ſe perhibet miſſam, quæ ſe confortauit. *Ego ſum primus & nouiſſimus*, eo ſenſu quo iam dixit, Ego ſum Alpha & ω, principium & finis. Quælibet autem diuina perſona dici poteſt prima atque nouiſſima: & omnes ſimul ſunt vnus primus, & vnus nouiſſimus. Quia in hac ſuperbeatiſſima Trinitate nihil eſt prius aut poſterius, & ipſæ tres perſonæ ſunt omnium rerum vnum primum principium, & vnus vltimus finis: ſicut ſunt vnus Deus, vnus creator, vna natura. *Et ſum viuus*, vita diuina & increata, vita quoque creata humana. *Et fui mortuus*, ſecundum naturam aſſumptam, *Et ecce ſum viuens in ſecula ſeculorum*, Chriſtus enim reſurgens ex mortuis, iam vltrà non moritur. Quaſi dicat, Cùm talis ac tantus ſim, debes mihi congratulari tanquã chariſſimo domino, cui in paſſione condoluiſti, non formidare. Ex his confunduntur omnes, qui Chriſtum puram creaturam eſſe mentiti ſunt. Tunc enim primus non eſſet. *Et habeo claues mortis & inferni.* Qui clauem domus habet, quem vult intromittit: quem vult, ab ingreſſu repellit. Chriſtus itaque claues mortis & inferni habere ſe aſſerit, quia quem vult à morte peccati ac pœnis inferni miſericorditer eripit, vel præſeruat: & quem vult, iuſtè relinquit atque condemnat. Vnde claues iſtæ ſunt iudiciaria Chriſti poteſtas, virtus & ſapientia. Si autem infernus pro loco, quo patres ſancti detinebantur, accipiatur: ſic Chriſtus de inferno quoſdam in reſurrectione eduxit. Propter quod in Oſea loquitur: Ero mors tua ô mors, morſus tuus ero inferne. Et Sapiens: Tu domine vitæ & mortis habes imperium. Itémque alio loco: Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit. Præfatam autem poteſtatem etiam Eccleſiæ ſuæ CHRISTVS proportionabiliter communicauit, cum ſpiritum ſanctum inſufflando in Apoſtolos loquutus eſt: Quorum dimiſeritis

Ezech. 2
Hiere. 1
Danie. 10
B
Ioan. 14
Roma. 6
Ioan. 19
C
Oſee. 13
Sapien. 6.
1. Reg. 2

D peccata remittentur eis, & quorum retinueritis retenta erunt.
Ioan. 20 *Scribe ergo quæ vidisti*, & quæ nunc tibi ostēdi, & opera mea, quæ te cernente egi, cum hominibus conuersando in terra, *Et quæ sunt*, id est, quæ nunc in Ecclesia peraguntur, & quæ fi-
Baruch. 3. deles quotidie patiuntur. *Et quæ oportet fieri citò post hæc*, præsentia quæ per decursum temporum fient in populo Christiano, potissimè tempore Antichristi, videlicet, tribulationes iustorum ex hoc vsque in finem seculi euenturas. Itaque scribe & expone. *Sacramentum septem stellarum*, id est, sacrum secretum, siue mysterium quod designant: vbi aliud videtur, aliúdque intelligitur. *Quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea.* Porrò quid stellæ istæ significent, angelus pandit. *Septem stellæ, angeli sunt*, id est, septem episcopos seu prælatos
E repræsentant, *Septem ecclesiarum* Asiæ, iuxta modum præhabitum. Et quomodo illæ septē ecclesiæ, vniuersas designant ecclesias, ita hi septem angeli seu prælati cunctos ecclesiarum prælatos siue pontifices. Cum enim angelus nuncius interpretetur, Episcopi, qui à Deo sunt destinati ác ordinati, vt voluntatem præceptáque Dei nuncient, rectè angeli sunt
Malach. 2 vocati. Imò cum in Malach. non tantum Episcopus, sed & sacerdos angelus nuncupetur: constat Episcopos qui sacerdotũ sunt principes, congruentius angelos dici. Sic enim scriptum est: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent de ore eius: quia angelus domini exercituũ est. Denique (iuxta diuinum Dionysium) supremum ordinis inferioris cum infimo ordinis superioris præcipuam habet conuenientiam, & in-
F terdum nomen vnius transit ad alium. Cùm ergo angelus propriè sit nomen cœlestium spirituum infimi chori seu ordinis, Episcopus verò supremum quid sit in Ecclesiastica hierarchia: conuenientiam magnam sortiti sunt, & vnum nomine alterius designatur. *Et septem candelabra*, scilicet aurea. *Septem ecclesiæ sunt*, secũdum sensum & rationes præhabitas. Nam & prælati subditorum facultatibus sustentantur, sicut candelæ à candelabro. Totus verò hic liber obscuritatibus, & metaphoricis loquutionibus plenus est: sed quædam ab angelo exponuntur, vt per ea detur nobis introitus ad intelligentiam aliorum. Quæ idcirco ab ipso non exponuntur, vt studiosis detur occasio bonæ exercitationis, & spiritus sancti illuminationem indesinenter efflagitent: & ne sanctum canibus detur, ne scilicet mysteria Ecclesiæ propalentur indignis. Et-

enim

enim sacramentum regis abscondere bonum est. A

¶Elucidatio Cap. II. *Et angelo Ephesi ecclesiæ scribe.*

ARTICVLVS TERTIVS.

Ræcedenti capitulo dixit angelus Ioanni, vt sibi ostensa ecclesiis Asiæ scriberet: nunc ei insinuat, quid vnicuique ecclesiarum illarum scribere debeat. *Et angelo*, id est, præsuli & pastori. *Ephesi ecclesiæ*, qui Ephesiis præfuit. *Scribe.* Cui idcirco primò scribitur, quia in Asia minori Ephesus fuit metropolis. Sicque episcopus eius, tanquam metropolitanus, authoritate & dignitate extitit maior. Vnde sicut eius defectus aliis nocuit, sic emendatio eius aliis ædificatoria fuit. Sacerdos autem & pontifex præter rationes præcedenti articulo introductas angelus nominatur, quia in terris angelicam vitam imitari tenetur, per mentis & corporis castitatem. In carne siquidem sine carne viuere, angelicum perhibetur. Secundò, per contemplationis synceritatem. Tertiò, per gregis sui vigilantem custodiam. Quartò, per eam qua inter deum & hominem sequester est mediationem. Nam sicut angeli nostra obsequia offerunt Deo, orántque pro nobis, & Dei munera gratiosa nobis referũt & procurant: ita sacerdos & pontifex gregis sui preces, vota, hostias immolat Deo, cuius gratiam impetrat populo. Quintò, nam sicut angelus superior inferiorem purgat, illuminat, perficit: sic prælatus sibi subiectos purgare, illuminare, perficere debet. *Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua*, id est, Episcopos septem ecclesiarum Asiæ, gratiosè conseruat ac dirigit, sicut præcedenti articulo plenius fuit expositum. *Qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum*, id est, ecclesiarum. Dicitur autem Christus ambulare in medio fidelium, non hinc inde localiter progrediendo: sed corda credentium visitando, variósque in eis effectus agendo: & nunc prosperis nunc aduersis exercendo. Vnde Moses ait: Dominus deus tuus ambulat in medio castrorum. Et Apostolo. Vos estis templum Dei viui, sicut dicit dominus: Quoniam inhabitabo in illis & inambulabo, & ero illorum deus. Hoc modo deus vadit cum suis, secundum quòd Moses orat: Si non tuipse ambulaueris nobiscum ne educas nos de loco isto. Iacob quoque in Gene-

Apoc.1 B *Daniel.10* *Apoc.1* C *Deut.23* *2.Cor. 9.* *Exod.33* *Gene.33*

D si protestatur, quemadmodum deus fuerit socius sui itineris.
Sapién. 10 Iustum nanque deduxit dominus per vias rectas. Imò in tantum ducit deus clementissimus suos electos, corda eorum in omnibus dirigendo, clarificando, tuendo, fouendo, vt dicat
Psal. 72 vir sanctus: Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me. Denique electos tenet Christus in dextera sua per prædestinationem, ambulátque in eis per donorum infusionem. *Scio*, per approbationem. *Opera tua*, quæ antè fecisti, quia ex charitate fluxerunt: vel etiam quæ nunc agis. Si enim in bono non perseuerasset, bona præterita fuissent mortificata, & omnium iustitiarum eius deus non fuisset memo-
Ezech. 3 ratus sicut per Ezechielem fatetur: Si iustus fecerit iniquita-
E tem, omnes iustitias eius non recordabor. De hac approbatio-
1. Cor. 1 nis scientia loquitur Paulus: Si quis diligit deum, hic cognitus est ab eo. Et Mosi dominus loquens: Te, inquit, cognoui ex nomine. *Et laborem tuum*, in ministerio Dei, & cura atque
2. Tim. 2 regimine subditorum. De quo hortatur Aposto. Labora sicut bonus miles CHRISTI. Laborem quoque quem habuisti resistendo hęreticis ac peruersis, corporis etiam afflictionem omnémque conatum pro vitiis extirpandis, atque virtutibus inserendis. *Et patientiā tuam*, actualem & habitualem, qua aduersa æquanimiter sustines: non admittendo inordinatam tristitiá contra aliquem, nec ad te ipsum. Patientia nempe est virtus moralis, passionem tristitiæ moderans ac refręnans. Quæ
F virtus omni Christiano potissimè necessaria est, cum per multas tribulationes oporteat nos saluari. *Et quia non potes susti-*
Act. 14 *nere malos*, id est, vitia eorum dissimulare, & palpare non vales:
Matth. 5 quanuis naturam, personámque diligas. Nam & inimicos iube-
Roma. 12. mur diligere, cibare, potare, imò bonum pro malo reddere. Et
Psal. 119 Psalmista testatur. Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. Itaque huic verbo, quo laudatur iste Episc. quia malos sustinere non potuit, non repugnat illud Gregorij: Qui malorú prauitatem æquanimiter sustinere non potest, ipse sibi per impatientiam suam testis est, quia bonus non est. Illúdque Augustini: Bonus non fuit qui malos sustinere non potuit. Non enim ex aliorum malitia siue molestia, frangi vel concuti debet patientia nostra. Nihilominus illorum impietas per charitatem & zelum iustitiæ est increpanda ac punienda, potissimè à prælato: & quando est spes de correctione eorum. Rursus quidam sunt mali, qui commune bonum Ecclesiæ conan-

tur

tur corrumpere,& isti non sunt sustinendi, sicut hæretici, di- A
cente Aposto. Hæreticum hominem post vnam & secundam
correptionem deuita Alij sunt peccatores, qui bonum cómu
ne corrūpere non intendunt: & isti sunt sustinendi, dum spe-
ratur eorum correctio. Vnde circa hunc locum loquitur Be-
reng. De hæreticis mihi dictum videtur. Nam proximorum Berengaudus
mala aliquando reprehendendo corrigere debemus, tempore
scilicet opportuno: aliquando tolerare, vt quos correctio nō
emendat, patientia ad emendationem prouocet. Sunt nanque
nonnulli, qui reprehendere proximos nesciunt nisi ira accen-
si. Horum aliquis si nō solùm pro magna, verumetiam pro par
ua aliqua re, contra proximum commotus fuerit: tam diu iram
in corde gestat. vsque dum in actibus proximi aliquid videat, B
quod reprehendere possit. Et tunc lætus efficitur, cum repre-
hensionis vindictam intulerit proximo. Quòd si alicui vide- Psal. 7.
rit displicuisse, dicit se zelo Dei id fecisse. Ad te ergo loquor
qui talis es. Cur quæris fallere deū, qui cordium occulta con-
siderat? Si zelus Dei in te est, cur oculi tui per diuersa vagan-
tur more diabolico, desiderás potius malum videre quàm bo
num? Desiderans in proximo videre malum quod reprehen-
das, non bonum vnde ædificeris? Sunt etiam multi, qui eos à
quibus aliquam iniuriam pertulerunt, etiam pro minimis cul-
pis impatienter insectantur: eos verò quos diligunt, non solū
non reprehendunt, imò tota virtute defendunt? O infœlix
amicitia, quæ illum quem diligit tacendo & defendendo dia-
bolo tradit: illum verò, cui iratus est reprehendendo à diabo- C
lo abstrahit. Hæc ille. *Et tentasti eos, qui se dicunt apostolos esse,
& non sunt.* Hos tentasti doctrinam eorum sapiéter pensan-
do, cum eis sollicitè conferendo, opera eorum considerando. Mat. 7.
Sic enim ait Saluator: A fructibus eorum cognoscetis eos. De Roma. 16
qu bus Romanis scribit Apost. Huiusmodi pseudapostoli nō
Christo, sed suo ventri deseruiunt. Isti fuerunt hæretici, qui se 2. Cor. 11.
à Christo missos dicebant, vt Ebion, Marcion, & Cherinthus,
qui tunc in Asia consurrexerunt, *Et inuenisti eos mendaces*, ver
bis & actibus *Et patientiam habes* vitiosam tristitiā, seu tur-
bulentiá nō admittendo. Sicque nō obuiat huic verbo quod
dictum est, non potes sustinere malos *Et sustinuisti* infesta-
tiones illorum ac persecutiones atque laborem in gregis tui
defensione ab illorum infestatione *Propter nomen meum,* id
est, amore mei & propter maiestatis meæ honoré, & non pro-

D pter proprium emolumentum, seu bonum priuatum *Et non defecisti* difficultate, quæ est in aduersitatum perpessione succumbendo. Hinc in Eccle. scriptum est: In humilitate tua patientiam habe. Et Aposto, Benefacientes (inquit) nolite deficere. *Sed habeo aduersum te pauca* Commendatione præmissa increpationem subiungit, quam tamen sobriè promit dicẽdo pauca. Nam in multis offendimus omnes. Per quod informamur, vt si quem reprehẽdere volumus, primò bona eius cõmemorando, beneuolentiam eius captemus: & ne nimis asperè increpatio proponetur: sed magis in spiritu bonitatis, nisi fortè ratio aliud postulet, propter causas. *Quod charitatem tuam primam reliquisti,* Secundum Haymonem non reprehen

Eccle. 2

Gala. 6.

E ditur præsul iste ratione sui, sed quorũdam subditorum ipsius malorum. Idem videtur Beda sentire. Porro Berengandus hic ait: Multi sunt, qui initio conuersionis suæ in seruitio dei feruentes existunt sed processu temporis tepescunt. Quod præsuli ecclesiæ Ephesi manifestum est contigisse. Alij asserunt, increpationem istam dirigi ad episcopum hunc non solũ pro se, sed & pro subditis suis. Sed literæ magis consonare videtur, quòd Episcopus principaliter increpatur: non quòd charitatem absolutè amiserit, in mortale ruendo: sed quòd pristinum charitatis ardorẽ, & quædam opera charitatis omiserit. Iam enim, dixit dominus approbare se opera eius, & quòd nõ defecerit: idcirco dicendum, quòd defecit, & non defecit. Defecit quidem à præfato feruore, non penitus ab amore, & actibus charitatis. Refert Lyra, quòd expositores communiter dicunt

Berengandus.

F Episcopum istum fuisse Timotheum, quem Paulus Ephesiis præfecerat: ego tamen in nullo expositore id legi. Reprobat etiam Lyra dictum illorum expositorum. Quia vt ipse affirmat, illi ex hoc mouentur, quòd circa tempora illa nullus excellentior Timotheo legitur Ephesiorũ rexisse ecclesiam. Fateor quòd istud motiuum inualidum esset, veruntamen dicto istorum aliquid certius posset apparentiam facere. Siquidem in exordio secundæ Epistolæ ad Timotheum scribit idẽ Apost. Admoneo te vt resuscites gratiam dei quæ est in te. Noli erubescere testimonium domini nostri Iesu Christi. Vbi expositores concorditer astruunt, quòd Timotheus abundantia tribulationum aliqualiter fractus fuit, ac remissius egit. Propter quod in Epistola illa ad martyrium hortatur eum Apost. Sed quicquid de isto dicatur, incertum puto, an Episcopus hic

2. Tim. 1.

increpatus

increpatus, fuerit Timotheus. *Memor esto itaque vnde excideris* A
id est, de quali charitatis feruore, operumque instantia, tepescendo paulatim, & tuum circa subditos officiũ remissius adimplendo] *Et age pœnitentiam*, quòd in via dei non continuè profecisti, *Et prima opera fac*, id est, tam feruenter ac abundanter operare quæ bona sunt, sicut tempore primi tui feruoris. Sed quia remissi vicissim comminatione magis quàm blanda admonitione corriguntur, subiungitur: *Sin autem*, id est, si ita non feceris *Venio tibi cito*, inferendo vindictam celeriter. *Et mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris*. id est, ecclesiam tuam tollam à te, ita quòd non præeris ei, nec quiescet in te sicut in patre & capite, secundũ quod per Esaiam dominus indigno ait prælato: Expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te. Esa. 22
Rursus ne Episcopus iste ex increpatione hac exasperetur, vel ab aliis cõtemnatur, à domino commendatur. *Sed hoc habes*, bonum. B

Quia odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. Secundum August. libro de hæresibus, Nicolaus iste fuit vnus de septem Diaconis primis: qui cum culparetur, quòd vxorem suam quę pulcherrima erat nimis zelaret, volens se de hoc excusare, dixit: Non curo quid faciat: qui vult vtatur ea. Vnde vt dicitur, transiit in vsum communem. Quod factũ imitati sunt aliqui. Thomas in summa contra gentiles affirmat, quòd Nicolaus prædicauit, mulieres debere esse communes, sicut & cætera bona exteriora: quæ in primitiua ecclesia erant communia. Porro in Scholastica historia dicitur, quòd Nicolaus iste vixit sanctè & castè sed: volens se excusare de vitio zelotypię, dixit coram apostolis: Ecce vxor mea, qui vult eam accipiat. Non intendens per hoc eam communicare, sed se excusare. Verùm incontinentes verbum eius in peius interpretantes, dixerunt vxores debere esse communes: & id Nicolaum dixisse. Et isti vocati sunt Nicolaitæ: contra quorũ errorem & opera vitiosa prædicauit hic Ephesiorum antistes. *Qui habet aurem*, interiorem, puta mentem capacem. *Audiat*, auditu corporali, si eum habuerit, atque mentali, id est, diligẽter aduertat, *Quid spiritus dicat ecclesiis*, id est, spiritussanctus. de quo ait Saluator: Spiritus blasphemia non remittitur hominibus. Vel spiritus, id est, deus trinus & vnus, Spiritus enim est deus. Et Apost. ait: Dominus spiritus est. Hunc modum loquendi Christus in Euãgelio habet, dicẽdo: Qui habet aures audiẽdi audiat. Et ad Eze

Margin: August. — Actu. 6. — C — Matt. 12. — Mar. 3.

claudit, ei cui Christus sic aperit: quoniam Christi operationẽ A
nullus prohibere, impediréve potest directè, & dum Christus
noluerit: quanquam diabolus & homines praui nonnunquã
dispositiuè illuminatos ad tenebras falsitatis ac vitiorum declinent: sicut in Euangelio ait Saluator: Venit diabolus, & tollit verbum Dei de corde ipsorum, ne salui fiant. Et denuò:
Væ vobis scribæ & pharisæi, qui clauditis regnum cœlorum *Matt.23.*
ante homines: ipsi non intratis, nec alios intrare permittitis,
scilicet quantum in vobis est. *Claudit*, id est, gratiam subtrahit, intellectum scripturarum salutarem non influit superbis
ac reprobis. *Et nemo aperit*, eis tanta bona. Ipse vtique clausit Iudæis & aperuit Gentibus. Sicut in Euangelio loquitur:
In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, vi *Ioan. 9.*
deant: & qui vident cæci fiant. At verò verba hęc scripta sunt B
in Esaia de Eliachim, secundum quod fuit Christi figura cum *Esa. 22.*
dicitur: Dabo clauem domus Dauid super humerum eius, &
aperiet: & non est qui claudat. &c. *Scio opera tua*, per approbationem. *Ecce dedi coram te ostium apertum*, id est, patefeci
tibi ingressum ad intelligentiam scripturarum, mentem tuam
claritate scientiæ salutaris illuminando, *Quod nemo potest claudere*, tibi cum ego id aperuero, qui potens sum te in data
diuinorum notitia conseruare. Hoc etenim ostium est infusa
clarificatio animæ per quam scripturas intelligit. Denique
præter ostium hoc loquitur scriptura adhuc de multiplici ostio. Est enim prædicatio ostium, iuxta illud Pauli: Ostium
mihi apertum est magnum & euidens, & aduersarij multi. Fides etiam dicitur ostium, vt in Actis: Retulerunt, quia ape- *Act. 14.*
ruisset Deus Gentibus ostium fidei. Insuper præparatio cor- C
dis ad ea quæ dei sunt, ostium appellatur, dicente Apostolo:
Cùm autem venissem Troadem, & ostium mihi apertũ esset *2. Cor. 2.*
in domino. Christus nihilominus etiam ostium cœlestis patriæ nuncupatur: Ego, inquit, sum ostium. *Quia modicam ha* *Ioan. 10.*
bes virtutem. Hoc multipliciter exponitur. Quidam enim
per modicam virtutem intelligunt humilitatem, per quam
efficitur homo diuinam illustrationem suscipere aptus, iuxta
illud: Declaratio sermonum tuorum illuminat & intellectum *Psal. 118.*
dat paruulis. Alij dicunt quòd ideo fertur habere modicam
virtutem, quia non habuit potestatem seu gratiam faciendi
miracula, sicut Episcopi communiter tunc habebant: idcircò
Deus in intelligentia scripturarum ei recompensauit, quod

D in illa ipsa gratia defuit. Berengandus videtur istud subtilius elucidare, dicendo: Videtur mihi, quòd iste angelus Philadelphiæ Ecclesiæ in diuinis scripturis non satis fuerit eruditus: & ideo dixit eum modicam habere virtutem, ad conuincendos fidei inimicos. Ideo dedi coram te ostium apertum in diuinis scripturis, vt intelligas mysteria scripturarum: quod nemo poterit claudere, id est, sapientiæ quæ tibi dabitur, nullus poterit resistere inimicorum. Potest quoq; sic accipi. Modicam habes virtutem, id est, naturalis & propria virtus atque scientia tibi non sufficit, idcirco auxilium gratiæ tibi impendo. *Et seruasti verbum meum,* id est, sermonibus meis obediuisti. *Et non negasti nomen meum.* i. meipsum: sed te esse Christianum, & me esse Dei filium, liberè es professus. *Et ecce dabo tibi de synagoga Satanæ*, id est, aliquos incredulorum Iudæorum per tuam prędicationem conuertam, & tibi subiiciam. *Qui se dicunt Iudæos esse*, verè ac propriè, secundum nominis proprietatem, & virtutum patrum suorum imitationē. Iudæi enim quasi confitentes dicuntur, & isti antequam fidem Christi reciperent, iactabant se Deum fideliter colere & confiteri, patrúmque suorum fidem ac opera sequi: quod ita non fuit, ideo subditur. *Et non sunt*, hoc modo Iudæi. *Sed mentiuntur*, quia secundum carnem tantùm Iudæi sunt. Christiani verò specialiter circuncisi, secundum proprietatem spiritalem atque virtutem Iudæi vocantur, confitendo Christum de semine Iudæ exortum. Propter quod ait Apostolus: Non qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circuncisio, sed qui in abscōdito Iudæus est F & circuncisio cordis in spiritu non litera. Et iterum: Qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ. *Ecce faciam illos*, tales per gratiam. *Vt veniant & adorent ante pedes tuos.* id est, tibi humiliter se fide suscepta, subiicient, téque vt patrem honorabunt Deum cultu latriæ, & te cultu duliæ venerantes. *Et scient, quia ego dilexi te,* quem ad tantam abundantiam gratiæ gratum facientis, ac gratiæ gratis datæ promoui, ita illuminaui, Episcopum ordinaui, aliorum pædagogum constitui. Cùm enim diligere sit alicui bonum velle, hos diligit deus, quos ad bona gratiæ donáque gloriæ præordinauit. *Quoniam seruasti verbum patientiæ meæ,* id est, documentum meū, quo patientiam præcepi ac docui, quam & opere demonstraui. *Et ego seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem*

Luc. 12. Joan. 8. Rom. 2. E Gala. 3. Rom. 8. Luca. 12.

orbem vniuersum, tentare habitantes in terra. Per hanc horam A tentationis quidam intelligunt tempus persequutionis Ecclesiæ ab Antichristo, qui vbique persequuturus est Christianos: alij diem iudicij. Potest autem magis ad literam ad huius Episcopi tempus referri, & de persecutione Christianorum à Romanis Imperatoribus corúmque satellitibus accipi. Iam enim quando Ioannes hæc scripsit, cœperunt hi Ecclesiam generaliter persequi: & quidam post eos grauius persecuti sunt eam. Promittitur ergo huic Episcopo, quòd instantibus grauissimis quibúsque tribulationibus, per virtutem & gratiam spiritus sancti seruabitur: non vt aduersa non patiatur, sed ne eis vincatur, ne in tentationem ducatur, id est, tentationibus obruatur, atque consentiat. Vnde vt Haymo asserit: tentatio hîc pro deceptionis lapsu accipitur. Nihilominus quælibet persecutio ac tribulatio dici potest tentatio: quia per eam homo examinatur, & qualis sit noscitur. Sapie.3. Sic enim deus tẽtat electos, quia per aduersa & aspera de eorum perfectione accipit experimentum, probationem seu euidentiam: non vt ipse agnoscat, sed vt aliis ad ędificationem patescat. Sic enim legitur, quòd deus tentauerit Abraham. Moses quoque populo Israël loquitur: Recordaberis cuncti Gene.22. itineris, per quod adduxit te dominus: vt affligeret te atque tentaret, & nota fierent quæ versabantur in corde tuo: vtrum Deu.8. custodires mandata illius, an non. Vnde & in libro Sapien- Sap.3. tiæ: Deus probauit illos, & inuenit illos dignos se. Præterea ex eo quod dominus ait: quia seruasti verbum meum, faciam vt veniant & adorent ante pedes tuos, elicitur, quòd dum homo humilitatem patientiámque obseruat, aduersarij ei reconciliantur: quemadmodum scriptum est: Quum placuerint do C mino viæ hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem. *Ecce venio citò*, transferendo te de via ad patriam, de tribulatione ad gloriam, de merito ad præmium. Hoc verbo consolationem infundit, & ad patientiam excitat. *Tene quod habes*, id est, in donis gratiæ perseuera. *Vt nemo accipiat coronã tuam*, id est, ne præmio disposito destituaris per propriã culpam, & alius loco tui subrogetur. Quũ enim certus sit numerus saluandorũ, si vnus iustus ceciderit atque perierit: alius in gradũ eius seu locũ succedet. Quãuis autem nec prędestinatus possit corona priuari, nec pręscitus eã sortiri in sensu cõposito, puta vt talis & per comparationem ad prouidentiam

D Dei: vterque tamen manet liberi arbitrij, & in sensu diuiso ille potest damnari, & iste saluari. *Qui vicerit*, id est, peccata contempserit, nec alicui illicito consensum præbuerit.

Faciam illum columnam, id est, fortem, fixum ac eminentem. *In templo meo*, id est, in Ecclesia, vt possit aliorum imbecillitatem portare, & simpliciores docere. Vnde per columnã perfecti & prædicatores ac prælati designantur: quorum est, cæteros per charitatem portare, roborare, constabilire: sic e-
Gala.2. nim Paulus, Petrum, Iacobum, & Ioannem columnas appellat. *Et foras non egredietur amplius*, ab ecclesiastica vnitate, ac indiuidua charitate recedendo: imò vsque in finem, me operante in sanctis operibus perseuerabit. *Et scribam super eum nomen Dei mei*, id est, deum alium eum faciam appellari, quandoquidem & virtuosi homines dij vocãtur, iuxta illud. Ego dixi, dij estis. *Et nomen ciuitatis Dei mei nouæ Hierusalem*, id est, nomen ecclesiæ militantis imprimam ei, ita quòd catholicus, seu ecclesiasticus, ac fidelis per omnia asseretur. Ecclesia enim est ciuitas Dei noua per gratiam, quæ Hierusalem nuncupatur: quia in ea est visio pacis, inchoatio ac contemplatio quietis cœlestis. *Quæ descendit de cœlo à Deo meo*, id est, à supernis & à spirtiu sancto profluxit, regenerata est, ordina-
Iaco.1. tur ac regitur. Omne enim bonũ optimũ, & omne donũ perfectum desursum est, descendens à patre luminum. Nihilominus Ecclesia ascendit ad cœlum, ad bona gloriæ aspirando. Hæc loquitur Christus secundum quod homo, dicens à Deo meo. *Et nomen meum nouum*, scribam super eũ, vt à me Chri-
Act.11. sto Christianus vocetur. Nam filius Dei ex tempore cœpit
F Christus vocari. Sed quia nonnulli fidelium, qui in Ecclesia videbantur columnæ ceciderunt, & per prauam doctrinam foras egressi sunt, quorum vnum dicit Berengandus fuisse Origenem: hinc locum hunc exponit de præmio atque Ecclesia triumphante, vt sit sensus: Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, id est, in regno cœlesti firmissima stabilitate locabitur: nec beatitudinem illam amittet, hoc est, foras non egredietur amplius. Et scribam super eum nomen Dei mei. Nomen Dei est esse æternum, quod super vincentes scribitur, cum eis æternitas communicatur, ita quòd sine fine cum domino commorantur. Et ciuitas Dei mei
Philip.4. nouæ Hierusalem, id est, Ecclesiæ triumphantis: quæ Hierusalem diciur, quia in ea increata pax Dei omnem sensum exuperans

perans, facie ad faciem cernitur. Huius ergo ciuitatis nouæ A
per dona gloriæ nomen scribitur super electos, quando eam
ingressi, ciues ac filij eius vocantur. Quæ descendit de cœlo,
quia domino Iesu Christo de cœlis ad nostram redemptionem descendente, simul ac sancti descenderunt: quia iam per prædestinationem illi coniuncti erant. sic ille exponit. Consequenter ad Laodicensis Ecclesię præsulem sermo dirigitur.

Et angelo Laodiciæ ecclesiæ scribe: Hæc dicit amen testis fidelis & verus, id est, Christus qui est verus & veritas, testísque dei patris, & actuum humanorum. Amen quandoque nominaliter sumitur, vt hîc: & tunc significat verum. Sicque competit Christo, qui est ipsum primũ, summum & exemplare verum. Quandoque sumitur aduerbialiter, & tunc significat verè. Ioan. 14.

Qui est principium creaturæ dei, id est, vniuersorum creator, per quem pater omnia fecit, iuxta illud: Omnia per ipsum facta sunt. Propter quod ait Iudæis: Ego principium, qui & loquor vobis. Vel principium creaturę dei, id est, inter creata primus dignitate & gratia, secundum naturam assumptam: quemadmodum suprà plenius dictum est. *Scio opera tua*, simplici notitia. *Quia neque frigidus es*, per infidelitatem. *Neque calidus* per charitatem infusam. *Vtinam frigidus esses aut calidus*, id est, in altero extremorum, videlicet notabiliter sine notitia dei & simulata iustitia, vel feruens amore: tunc enim minus esset tuum peccatum, eo quòd seruus sciens voluntatem domini sui nec implens, grauius peccet. Facilius quoque tunc conuerteteris ad feruorem amoris, quia audito Dei verbo te peccatorem apertum perpenderes: nec te aliquid reputares, sed accusares: sicque vbi abundauit culpa, abundaret & gratia. *Sed quia tepidus es*, id est, piger, acediosus & negligens habens fidem informem, & aliquid esse te reputans. *Et non frigidus, neque calidus, incipiam te euomere de ore meo*, id est, mea sententia reprobare, à fidelium numero segregare, ab officio tuo deponere. Fideles autem & feruidi Christo sunt incorporati, à quo reiiciuntur dum in mortale labuntur. Quemadmodum autem aqua tepida, tanquam fastidium generans, citò euomitur: sic tepidi isti sunt, Deo specialiter detestabiles, atque ingrati. Et videmus ad oculum quòd hi qui manifestè sunt vitiosi, ita, vt ne aliquid boni se egisse aut agere putent, facilius conuertantur, quàm tepidi: seu illi qui volunt partim Deo, partim seculo cohærere, placere, seruire. Tepi-

B | Ioan. 1. | Ioan. 8. | Apoc. 1. | Luc. 12. | C | Rom. 5.

D dum demum hoc loco non sumitur quasi medium, de charitatis calore aliquid participans: sic enim melius est esse tepidum, quàm frigidum. *Quia dicis*, verbo mentali, siue vocali. *Quòd diues sum*, per virtutes & dona spiritus sancti.

Et locupletatus, per opera meritoria, & copiosa. *Et nullius egeo*, id est, maior profectus seu gratia, vel aliorum oratio, seu doctrina mihi necessaria non est ad salutem. *Et nescis*, id est, non attendis, vel scire non vis: sicque habes ignorantiam affectatam, quæ inexcusabilis perhibetur: de qua fertur in Psalm. Noluit intelligere, vt bene ageret. *Quia tu es miser*,
Psal.35 per culpã, iuxta illud: Iustitia eleuat gentẽ, miseros autẽ facit
Prou.14. populos peccatum. *Et miserabilis*, aliis, propter pœnam tibi imminentem ac debitam. *Et pauper*, donis gratiæ spoliatus,
E *Et cæcus*, sapientiam non habendo, & vitiis excæcatus. *Et nudus*, à bonis operibus, ac virtuosis habitibus. *Suadeo tibi emere à me*, opulentissimo fonte omnium bonorum. *Aurum ignitum, probatum*, id est, charitatem feruentem, diuinitus commendatam, aduersitatibus exercitatam, veram non fictam, ab omnibus verè sapiẽtibus approbatã. Hæc charitas sic inter cæteras excedit virtutes, rubet, fulget, perornátque thalamum mentis; quemadmodum aurum inter metalla præstantius est, & corporalem structuram decorat. Charitas autem & gratia emi asseritur, non quòd aliquis in mortali existens eas de cõdigno mercatur, sed vtcunque de congruo: quando se ad eas habilitat & disponit, faciens quod in se est. Hinc enim ait A-
1.Cor.13. postolus: Si autem gratia iam non ex operibus. Alioquin gratia nõ est gratia. ℞ursus per aurum intelligitur sapientia, po-
F tissimè illa quæ est primum inter dona: quæ est saporosa & affectuosa diuinorum cognitio. Idcirco ignita vocatur atque probata, quoniam eos à quibus habetur, amorosos & Deo
Prou.21. acceptos constituit. Vnde & Salomon: Thesaurus inquit desiderabilis in ore sapientis. Quomodo autem charitas vel sa-
Iob.21. pientia emitur, cum sanctus Iob contestetur: Non dabitur
Prou.3. pro ea aurum obrizum, & nescit homo precium eius? Sed & Salo. Preciosior est, ait, sapientia cunctis opibus: & omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari. Ad quæ pro-
Esa.55. pheticus sermo respondet: Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentũ, properate, venite, emite absq; argento, & absq; vlla cõmutatione vinũ & lac. Itaque nõ tẽporali re emitur, sed bonis operib⁹, cõtinuis precibus, misericordiæ

diæ actibus, pœnitentiæ ſtudiis, omnium terrenorum contem A
ptu, poſtremò chariſſimo nūmo puta ſeipſo, ſeu propriæ voluntatis abnegatione, ſpontanea paupertate. Ideo loquitur Chriſtus, Si vis perfectus eſſe vēde omnia quæ habes, & da pauperibus, & veniens ſequere me. *Vt locuples fias*, in ſpiritalibus Hebr. 19
bonis. Nempe qui charitatem, vel ſapientiæ donum adeptus eſt, omnes habet virtutes & omnia dona. *Et veſtimentis albis induaris*, id eſt, mundis operibus adorneris, ſicut ait ſcriptura: Omni tempore veſtimenta tua ſint candida. Paſſiones autem Eccle. 9
& vitia nigredini comparantur. *Vt non appareat confuſio nuditatis tuæ*, id eſt, ne coram Deo & eius miniſtris tam inhoneſtus, ac ſpiritaliter turpis, mentéque vacuus ac deteſtandus appareas. Si enim de corporis nuditate coram hominibus verecundamur, potiſſimè propter inhoneſtiora corporis mēbra: incomparabiliter plus erubeſcere nos oportet coram Deo & B
angelis ei9 de animæ nuditate, deformitate, ſordidatione. Hęc eſt erubeſcentia ſalutaris, qua diuinæ puritatis aſpectui erubeſcimus maculati & ſordidi apparere. *Et collyrio inunge oculos tuos, vt videas.* Per collyrium, quod de terra naſcitur, quo oculus primò turbatur, deinde à noxio humore purgatur, ſicq; clarior viſus efficitur, cordis contritio, ſeu compunctio deſignatur: quæ primò per dolorem de peccatis mentem amaricat: à vitiorum ſqualore emundat, lachrymas elicit, illuminationem procurat. Hoc collyrio oculi cordis vnguntur, dum in Deo verè compungimur, ſicque videmus in lumine gratiæ, & defectus noſtros cognoſcimus, deum perpendimus: quicquid ſalus noſtra requirit conſideramus. Rurſus collyrium dici po- C
teſt ſermo diuinus, vel dominicæ paſſionis memoria, vel ſcientia ſalutaris. Vnde vt Beda diſſeruit, collyrio oculos vngere, eſt boni operis exequutione, ſcripturarum intelligētiam promereri. Sed quia increpatio præinducta aſpera ſatis videtur, clementiſſimus deus increpatum, ne plus induretur, dulciſſimè conſolatur. Quo dat prælatis increpatoribúſque exemplum, vt verbis aſperæ increpationis, charitatis dulcia iungant eloquia: inſtar boni Samaritani, qui vino oleum miſcuit. *Ego* Luca. 10.
quos amo, puta electos & bonos. *Arguo*, per me & meos vicarios, verbis. *Et caſtigo*, verberibus ſeu aduerſis, ne quid mali in eis remaneat. Cum ergo eos taliter tractem, quantomagis tu imperfectus debes hæc cum gratiarum actione gaudenter recipere, tanquam animæ medicinam? Hinc ſpiritusſanctus

D monet: Diſciplinam domini fili mi ne abiicias, & ne deficias,
Prou.3 cum ab illo argueris. Quem enim diligit dominus, corripit: &
Iob.5 quaſi pater in filio complacet ſibi. Et alibi: Beatus homo qui
Hebr.12 corripitur à domino. Hinc ait Apoſtolus, Si extra diſciplinã
2.Mac.6 eſtis, ergo adulteri, & non filij eſtis. Itaque grauiſſima Dei ira
ac vltio eſt, dum peccatorem proſperari atque ad libitum peccare impune permittit: quemadmodum de reprobis ait in Pſalmo, Dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum: ibunt in
Galat.4 adinuentionibus ſuis. *Aemulare ergo*, id eſt, bonos ſequere: iuxta illud: Aemulamini bonũ in bono ſemper. Et iterũ, Æmulamini chariſmata meliora. *Et pœnitentiã age*, quòd hucúſque tam negligens extitiſti. Nam & ego paratus ſum tibi ſuccurrere.
E re. Et ideo ſubditur. *Ecce ſto ad oſtium*, id eſt, oſtio cordis, ſci-
Hiere.23. licet libero arbitrio, ſeu voluntati, aſſiſto ſeu præſens ſum: qui omnia impleo, & nullibi deſum. *Et pulſo*, per ſacram ſcripturam hortando, per vicarios meos loquendo, per angelicam inſpirationem, per motionem internam, qua moueo mentem ad ſupernaturale bonum, per beneficiorum collationem, per aduerſitatum exercitationem. His ſiquidem modis, deus omnipotens cordis noſtri pulſat quotidie ianuam. Vnde & loquitur ſponſæ ſeu animæ amoroſæ. Aperi mihi ſoror mea, amica mea, columba mea. Hinc de increata ſapientia legitur, Sa-
Canti.5. pientia præoccupat eos qui ſe concupiſcunt, vt illis ſe prior o-
F ſtendat: qui de luce vigilauerit ad illam, non laborabit: aſſidentem enim illam foribus ſuis inueniet. Itaque Chriſtus pulſat, ſicut ſcriptum eſt, Vox dilecti mei pulſantis. Præterea contuendum, quòd gratia interdum accipitur pro habitu eſſentiam rationalis creaturæ Deo gratam faciente, interdum pro diuina motione qua deus animam mouet ad ſupernaturale bonum: quemadmodum motione naturali ac generali mouet om-
Sapien.8. nia ad ſibi connaturalia. Propter quod dicitur, Attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter. Hic autem diuinus inſtinctus ſiue influxus, vel motio hæc communiter fit cunctis hominibus quandiu in vita præſenti ſubſiſtunt. Quem quidem influxum quidam ſequuntur, per liberi conatum vel cooperationem arbitrij ad ſupernaturale bonum ſe diſponentes. Alij non ſequuntur, propter quod non merentur ſibiipſis relinqui, ſicque ex ſua defectibilitate de peccato in peccatum labuntur. *Si quis audierit vocem meam*, id eſt, inſpirationi diuinæ ſiue angelicæ, vel verbis ſacræ ſcripturæ conſenſerit, at-

que

que paruerit. *Et aperuerit mihi ianuam*, cordis sui, id est, men- A
tem cum affectu spiritaliter dilatauerit seu patefecerit ad me
suscipiendum: secundum illud prophetæ, Præparare in occur-
sum Dei tui. *Intrabo ad illum*, dona gratiæ infundendo, infu- *Amos.4.*
sa augendo, misericorditer consolando, varios effectus in se-
cretis animæ producendo. *Et cœnabo cum illo*, id est, eius saluti
atque profectui congratulabor: sicut scriptum est: Beneplaci-
tum est domino in populo suo. Et iterum, Gaudium domini *Psal.149*
est fortitudo vestra. *Et ipse mecum*, delectando in me per *Neem.8*
conscientiæ puritatem, & de cœlestis gloriæ promisso lætan-
do per spé. Et in isto ineffabiliter cõmendatur nobis clemen-
tia, charitas atque dignatio Dei nostri ad nos tãtillos vermicu
los. Hinc etenim contestatur dicẽs: Delitiæ meæ, esse cũ filiis
hominũ. Et iterũ, Lætabor super eis cùm benefecero eis. Tan
tũ igitur pulsatorẽ nõ repellamus, cum tanto hospite cœnare B
quotidie properemus: quicquid eius introitum impedit, quic- *Hiere.32.*
quid vultum ipsius offendit, vitemus. Porrò ipse lux est, pecca
ta & passiones sunt tenebræ: & scimus, quòd nõ sit conuentio
luci ad tenebras. Ab his ergo, mentis cœnaculum emundare
oportet. Sed cur potius ait cœnabo cum illo, quàm prande-
bo? Et respondendum, vt innuat scilicet, se velle pernoctare
nobiscum, atque in thalamo mentis quiescere: vt in pace in *2. Cor.16*
idipsum dormiamus, & requiescamus. Sic cœnat cum Christo, *Psal.14*
atque in eius castis quiescit amplexibus, qui corde deuoto per-
git ad stratum, & in meditationibus sanctis obdormit. Talis
non timet à timore nocturno, sed de mentis securitate refici-
tur. Secura enim mens, quasi iuge conuiuium. *Qui vicerit*, im- C
pedimenta salutis suæ. *Dabo ei sedere mecum in throno meo*, id *Prouer.15*
est, in regno cœlesti in cœlo empyreo. Teste enim propheta, *Ioan.14*
Cœlum mihi sedes est. Hinc in Euangelio ait, Vado parare vo
bis locum. Et, Iterum veniam & assumam vos ad me ipsum: vt
vbi ego sum, & vos sitis. Dabo quoque ei sedere mecum in
throno meo, id est, potestatem iudicandi mecum in finali iu-
dicio, secundum promissionem illam, Sedebitis & vos super
sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël. *Sicut &*
ego vici, per patientiam cuncta aduersa: per passionem meá,
diabolum, per aciem virtutum, aciem vitiorum: per inflexibi-
lem æquitatem, blanda & aspera mundi. Christus enim fortem *Matth.19*
armatum ligauit, vasa eius diripuit, mundi gloriam strauit: sed
aduersarios suos induratos Iudæos deiecit. Hinc ait militibus

D suis: In mundo pressuram habebitis. Sed confidite, ego vici mundum. *Et sedi cum patre meo in throno eius*, in cœlesti palatio: iuxta illud Apostoli, Sedet ad dexterā maiestatis in excelsis. De quo throno scriptum est, Mitte sapientiam à sede magnitudinis tuæ. Itémque, Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Qui thronus intelligi potest, vel ipsum cœlum, vel iudiciaria regiáque potestas, dignitas siue authoritas Dei, in seipso inuariabiliter quiescentis. Vnde quod ait, sedi cum patre meo in throno eius, sic potest exponi, potestatem iudicandi à patre accepi. Pater enim omne iudicium dedit filio. Et Psalmista ait: Deus iudicium tuum regi da. Quanuis autem Christo secundum diuinitatem conueniat iudicare per authoritatem, tamen iudicij exequutionem meruit per suam humi-
Hebr. 1
E liationem ac passionem: sicut & corporis glorificationem, & exaltationem super omnes cœlos, per palmam præfatam meruit. Ideo loquens Christus de patre & de seipso testatur: Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. *Qui habet aures audiat quid spiritus dicat ecclesiis.* Exhortatio ista iā septima vice repetitur, atque in Epistola cuiuslibet ecclesiæ Asiæ ponitur, quatenus omnes Christiani ista perpendant, & quicquid Episcopis Asię scriptum est ad suam informationem conuertant: quod tamen Episcopis ac prælatis summè incumbit. Videamus itaque, vt opera nostra plena sint coram Deo, & ne nomen sanctitatis habendo mortui simus coram altissimo: quod eis eueniet, qui laudes quærunt humanas, ac com-
F modum temporale. Insuper caueant pigri potissimè religiosi remissi, quod dominus cuidam tunc improperauit, quia nec frigidus es, neque calidus, & cætera. Cum enim religiosi teneātur quotidie ad perfectionem, iuxta suæ professionis exigentiam tendere: hi qui peruigilem curam non adhibent per passionum suarum reformationem, & ordinis obseruationem, ac operum Dei reuerentialem exequutionem, tepidi comprobātur, & non progrediendo in Dei itinere, infœliciter retrogradiuntur. Postremò ex præinductis certissimum est, per angelos septem ecclesiarum Asiæ in istis duobus capitulis non intelligi spiritus supernos beatos, quibus præscripti defectus nullatenus competunt.

¶Elucidatio

¶Elucidatio Cap. IIII. *Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cœlo.* A

ARTICVLVS QVINTVS.

Ostquam in præcedentibus, beatus Ioannes septem ecclesias Asiæ, præsertim earũ Episcopos informauit, & per eos vniuersam ecclesiam: nũc totius ecclesiæ statum, sublimitatem, decursum, generalius pleniúsq; prosequitur, seu describit. Est autem totus hic liber mirabiliter difficilis & obscurus, etiam præ cunctis libris propheticis. Nam per imaginarias visiones ac species est descriptus, ita quòd sensus literalis ipsius est, qui per similitudines & res, non qui per voces signatur. Vnde & expositores variis modis hunc librum exponunt, nec aliquis plenè eum intelligit, ita quòd expositiones huiusmodi pro magna parte sunt infrà certitudinem, nec aliquid certum intuentur in his, nisi vt secundum fidem sint. Hinc & ego pusillus, nil noui introducere præsumens, ea quæ ab aliis catholicè dicta sunt, quantum deus præstiterit, breuiter tangam & colligam. *Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cœlo.* Quòd ait, post hæc ad ordinem visionis, nõ ad interualla seu vicissitudinem temporis refertur, secundum Haymonem & Glossam. Eodem enim die vidit omnes visiones in libro isto descriptas, sicut superius insinuauit, dicendo: fui in spiritu dominica die. ¶Porrò septem sunt visiones huius voluminis, quarum secunda hîc incipit. Itaque post hæc, id est, post reuelationem primam hucúsque protensam vidi visione imaginaria, ac intellectuali. Eadem quippe visio interior, imaginaria & intellectualis fuit. Imaginaria, quia per corporalium rerum similitudines, seu materiales imagines, in interiori sensu angelico ministerio formatas fiebat. Intellectualis, quia per illuminationem supernam, Ioannes quid ille species designarent, veraciter intellexit: aliàs non fuisset propheta. Quia intelligentia est opus seu principale in visione, prout in Daniele legitur. Veruntamen quod ait, post hæc, etiam ad temporis distinctionem videtur posse referri. Quamuis enim omnia ista intuitus sit vno die, & fortè vna hora vel tempore breuiori, non tamen simul & semel, seu eodem tempore præcisè, sed quælibet visio suam habuit morulam. Simul enim non intelliguntur visiones, nisi quæ per eandem speciem repræsen-

Apoc. 1. *Difficultas intellectus libri huius.* B *Apoc. 1.* C *Danie. 10.*

D tantur. Porrò hæ visiones per diuersas ostensæ sunt species. Sed quia inter visionum istarum impressiones non fuit notabilis interstitio temporis, imò vna alteri mox successit: dicunt expositores, non ad ordinem temporis, sed visionis referendũ quod ait, Post hęc: Et ecce ostium apertum in cœlo. Per ostiũ illud communiter expositores intelligunt Christum, qui ait: Ego sum ostium ouium. Per me si quis introierit, saluabitur. Quod apertum asseritur, quoniam Christus notitiam sui aperuit in mũdo, & ore suo aperto per seipsum docuit homines. In passione quoq; corpus eius multis vulneribus fuit apertum, quando & vnus militum lancea latus eius aperuit. Insuper Christus omnibus ad se venientibus gremium offert clementiæ, & misericordiæ suæ aperit ianuam: secundum quod ait: Venite ad me omnes qui laboratis. Et idem: Eum qui venit ad me nõ eiiciam foras. Hoc ostium apertũ est in cœlo, id est, in ecclesia militante, quam Christus sæpissimè in euág. regnũ cœlorum appellat dicendo: Simile est regnum cœlorum decem virginibus. Quarum vtiq; fatuæ quinque fuerunt, quod ecclesiæ triũphanti nullatenus competit. Aliqui verò dicunt, quòd Ioannes in isto capitulo describit maiestatem dei, qui vnus est in natura, trinus in personis, qui Christo homini Apocalypsim, seu visiones huius libri, per se immediatè reuelauit seu indidit. Idcirco primò describitur eius maiestas, quantum ad eminentiam sui throni seu loci, quo residere censetur. Et ita per hoc quod dicitur, ecce ostium apertum in cœlo: datur intelligi, quòd Ioanni in visione imaginaria apparebat, quòd ianua quædam aperiretur in cœlo, vt dei omnipotẽtis maiestas ipsi ostenderetur sub corporalium speciebus, atque ad innuendum quòd desuper ipsi reuelaretur status ecclesiæ, iuxta quem modum Ezechiel dicit: Aperti sunt cœli, & vidi visiones dei. Itemq; Thronus super firmamentum, & super similitudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper. Per quod deus altissimus omnibus præsidens designatur: prout ibidem plenius dixi. *Et vox prima, quam audiui, tanquam tubæ loquẽtis mecum dicens: Ascende huc, & ostendam tibi, quæ oportet fieri citò post hæc,* Per istam vocem tubalem, quæ prima fuit in hac visione, quidam intelligunt vetus testamentum seu doctrinam propheticam, quam per illuminationem supernam audiuit interiori auditu Ioannes, quæ admonuit eum ascendere huc, scilicet ad Christum, spiritualémq; intellectum. Hæc auté expositio

Margin notes: Ioan. 10 — Ioan. 14 — Matth. 11. — E — Ioan. 6 — F — Ezech. 1.

sitio videtur nimiũ spiritalis, nec apparet quomodo ista vox A
dixerit Ioanni, ostendam tibi quæ oportet fieri cito post hec,
nisi fortè formaliter. Denique in die sancto Pentecostes, veniẽte super apostolos spiritu sancto, infusa fuit Ioãni excellẽs notitia legis & prophetarum. Alij ergo per vocem hanc intelligunt inspirationem diuinam. Sed quoniam deus nõ docuit hæc Ioannem immediatè per seipsum, imò nec per Christum, sed per angelum in persona Christi apparentem: aptius, vt arbitror, posset per vocem hanc angelica alloquutio siue inspiratio accipi, vel ipsemet angelus Ioannem interius alloquens Apoc.1
& informans. Cur autem vox angeli quasi vox tubæ dicatur, semel iam expositum est: cũ de hac voce dixerit Ioannes: Cõuersus sum, vt viderem vocem quæ loquebatur mecum, intelligendo per vocem vocis prolatorem. Sed & dionysio contestante, propheticę reuelationes per angelos factæ sunt. Itaque B
ait vox prima, quasi dicat eadem quam iam antè audiui. Nam quod præcessit, primum vocare solemus. Veruntamen Berengandus per vocem primam intelligit Ioannem Baptistam, qui de seipso fatetur: Ego vox clamantis in deserto. De quo fuit Lucæ.1
prædictum: Tu puer propheta altissimi vocaberis. Ascende huc, id est, ad contemplationem te erige. De spiritali nanque non de corporali ascensu hoc dicitur & ostẽdã tibi quæ oportet fieri cito post hæc, id est, processum, statum, & tribulationes ecclesiæ, quæ ex hoc vsque in finem mundi protrahentur ac fient. *Et statim fui in spiritu,* id est, alienatus ab omni exteriorum sensuum vsu, atque extasi mentis, per intentissimam eorum quæ mihi ostendebantur interius considerationem.

Et ecce sedes posita fuit in cælo. Si per cœlum intelligamus C
militantem ecclesiam, sedes in eo posita, est quæuis congregatio deuota, seu corda amore dei accẽsa, in quibus deus regnat residet & quiescit: dicente Apostolo: Templum dei sanctum est quod estis vos. Nam & anima iusti sedes est sapientiæ. Vnde scriptura asserit: Iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ. Psal.88
Quia videlicet per iustitiæ exequutionem, atque iudicij discretionem, anima deo disponitur, vt in ea residere dignetur. Si verò per cœlum intelligatur patria beatorũ, seu triumphãs ecclesia, per sedem in ea positam intelliguntur angelicæ potestates, omnésque mentes deo beatificè perfruẽtes, quibus deus sublimiter præsidens, interius cuncta disponit. Rursus per sedem hanc authoritas & potestas dei ecclesiam gubernantis,

D exprimitur. Deus etenim nullibi verius, quam in seipso esse & quiescere perhibetur. Postremò quia & ipsa ecclesia sedes est dei, sedes in cœlo est posita, quia ecclesia militãs, quanuis adhuc in carne versetur, mẽte tamen cœlum inhabitat. *Et supra sedem sedens,* scilicet deus trinus & vnus omnibus dominans. De quo fertur in Psalmo: Deus, in cœlo sedes eius. Et: Deus sedet super sedem sanctam suam. Quidam autem per sedentem specialiter intelligũt Christum de quo scriptum est Dominus quidem Iesus postquam loquutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet à dextris dei. *Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis iaspidis, & sardij.* Per aspectum Iaspidis ac Sardij color eorum exprimitur. Iaspis autem viridis est coloris, qui color visum oblectat atque confortat. Sardius verò rubeum habet colorem. Hinc Berégandus & Haymo per lapidis viriditatem, intelligunt Christi diuinitatem, quæ interiorem visum summè oblectat, reficit, & confortat. Per Sardij rubedinẽ, eius humanitat[illegible] pro nobis sanguine sacro perfusam accipiunt. Iuxta illud: Quare ergo rubeum est indumentum tuum? Rursus, quoniam Iaspis apparentiam aquæ habet. Sardius verò ignis. Christus omnium iudex secundum Bedam, his comparatur; quia iam vnum iudicium per aquam exercuit, aliud per ignem exercebit. Albertus per Iaspidis virorem intelligit immarcessibilem fœlicitatis coronam, quam Christus electis donabit. Per Sardij ruborem, æterni ignis incendium, quod reprobis irrogabit. Alij qui per sedentem intelligunt deum vnũ ac trinum dicunt, quòd [illegible]ginariæ illæ propheticæ apparitiones, fiunt secundu[illegible]uentiam ad id, quod per imagines designatur, ac reu[illegible]. Deus autem apparuit, vt militantis ecclesiæ gubernator, ad quam se habet vt dulcis consolator, & charitatis accensor: quorum primum designat viriditas Iaspidis, secundum Sardij rubor. Porrò in visione Ezechielis, deus sedens in throno videtur in similitudine electri, velut aspectus ignis. Et ibidem per sple[illegible]dorem electri (quod aurei igneique coloris est) prouiden[illegible]a & sapientia dei designatur. Hinc ergo hoc loco per Sardij igniformem ruborem, diuina sapientia: per Iaspidis verò virorem, incommutabilitas, decor ac dignitas diuinæ naturæ, quæ æternaliter eiusdem vigoris est, vel etiam assumptæ humanitatis, quæ in resurrectione refloruit, intelligi potest. *Et iris erat in circuitu sedis,* sicut in Genesi legitur: Dominus dixit ad Noë: Arcum meum ponam in nubibus

Margin: Io. — Io. — M — E — Io — *Esaiæ.37.* — F — *Ezech.1.* — *Gene.9.*

in nubibus cœli,& erit signum fœderis inter me & inter terram.Itaque per irim seu arcum , clementia & fœdus amicitiæ dei ad ecclesiam insinuatur.Sic enim dilexit mundum,vt vnigenitum filium suum daret ei,& pro eo.Esa.testante: Puer natus est nobis,filius datus est nobis . Itaque iris erat in circuitu sedis,id est,ecclesiæ seu electorum,qui thronus sunt dei, quoniam misericordia dei,& pactum amicitiæ eius circundat, munit,tuetur ecclesiam. Misericordia enim domini ab æterno & vsque in æternum super timẽtes eum. *Similis visioni smaragdinæ*, Smaragdis siue Smaragdus est lapis viriditatis clarioris ac plenioris quàm Iaspis:est enim nimiæ,atque gratissimę viriditatis,in tantum,vt videntium animos in admiratione cõuertat. Quòd ergo iris,in quo tripartitus color apparet,visioni seu colori smaragdi assimilatur, designat , quòd misericordia,gratia,dilectio dei ad ecclesiam sit electis admirabilis, sũmè accepta,euidentissimè cognita,confortatiua,& consolatoria. Vnde per irim euangelica lex,quæ est lex amoris & gratiæ,potest intelligi.De quo Hieremiæ loquitur dominus:Feriã domui Israël & domui Iuda pactum nouum.R ursus, per arcũ seu irim designatur,ꝙ deus omnibus elemẽtis eorũque impressionibus,& alterationibus dominetur. *Et in circuitu sedis sedilia vigintiquatuor, & super thronos vigintiquatuor seniores sedẽtes.* Secundum Berengandũ,per vigintiquatuor seniores in libro hoc,interdum patres veteris testamẽti, interdum patres noui testamenti aliquando simul vtrique significantur. Nunc autẽ per eos secundum dictum Berengandum, signantur patres veteris testamenti.Et per sedilia vigintiquatuor,insinuantur vigintiquatuor libri veteris testamenti, in quorũ lectione ac meditatione, quasi in sedibus,veteres sancti à laboribus curisque seculi quiescebant.Sed cum secundum hunc expositorem per sedem intelligatur ecclesia militans,cuius decursus & status hoc libro describitur: non videtur quòd patres veteris testamenti tempore huius reuelationis,dicti sint esse in circuitu ecclesiæ militantis, qui iam ad triumphantem ecclesiam in Christi ascensione erant translati : nisi fortè dicantur esse in circuitu ecclesiæ,eam suis præsidiis muniendo,non ad eius numerum pertinendo. Quod si dicatur,nondum apparet,quòd tunc in libris veteris testamenti,seu eorum lectione ac meditatione quiescebant:quando iam non per fidem, sed per speciem cognoscebant. Omnis enim scriptura noui ac veteris te-

Hiere.31

D stamenti ad fidei obscuram spectat notitiam, cùm iuxta Apo-
1. Cor. 13 stolum per speculum in ęnigmate cognoscamus. Quòd si quis
dixerit per ecclesiam iam signari vniuersos fideles à principio
mundi vsque ad vltimum electorum, qui nascetur in mundo:
sicut Gregorius in parabola euangelica de vinea tangit, hoc
rursus non approbatur. Nunc enim describitur ecclesię status
prout, à synagoga distinguitur: vtpote prout à Christi aduen
tu, & euāgelicæ legis prædicatione, seu nouo testaméto sum-
psit exordium. Et quanuis illud quis diceret, nihilominus tem
pore huius reuelationis patres veteris testamenti, extra statū
& ordinem militantis ecclesiæ fuerunt. Porrò si per sedem au
thoritas, & potestas trini ac simplicis dei intelligatur, non in-
conuenienter patres veteris testamenti in circuitu sedis huius
ac sedentis assedisse feruntur: qui iam tempore huius prophe
E tiæ ad patriam deuenerunt, & cū angelicis mentibus regi glo
riæ assistebant. Sed tunc in præfatis sedilibus non sederunt.
Alij ergo per viginti quatuor seniores veteris ac noui testa-
menti sanctos patres intelligunt, vt Beda & Haymo: qui pro-
pter duodecim apostolos atque duodecim patriarchas, à qui
bus spiritaliter siue corporaliter nati sunt, vigintiquatuor de-
scribuntur. Vnde sicut apud Matthæum per duodecim sedes,
in quibus ad iudicandum sessuri dicuntur apostoli, vniuersi-
tas sedium ac perfectorum qui in eis ad iudicandum sedebūt
exprimitur, propter duodenarium numerum apostolorum,
eorumque dignitatem, quorum filij, vniuersi sunt Christiani:
ita hoc loco per vigintiquatuor sedes vniuersitas sanctorum
F vtriusque testamenti, quibus iudiciaria communicatur aliquo
modo potestas, innuitur: sicq; per numerum determinatum,
indeterminatus numerus denotatur. Verùm contra hoc vide
tur præinducta instantia, quantum ad patres veteris testamé-
ti, procedere: nisi fortè quis dicat, quòd Ioannes hoc loco
more prophetico ponit tempus præsens pro præterito, quan
tum ad sanctos Mosaicæ legis. Alij ergo per vigintiquatuor
sedes intelligunt vniuersas euangelicæ legis cathedrales ec-
clesias: & per totidem seniores, earum episcopos: & hoc pro-
pter concordantiam noui testamenti ad vetus. Nam primo
1. Par. 24 Paralipomenon scriptum est, quemadmodum Dauid diui-
num cupiens cultum augere, constituit vigintiquatuor sacer-
dotes successiuè per hebdomadas in templo ministrantes. Et
sic rursus per numerum determinatum indeterminatus expri
mitur

mitur. Interdum siquidẽ septenario, quãdoque denario, subinde centenario, aliquãdo millenario, nonnunquã & aliis numerorũ speciebus vniuersitas designatur, secundũ varias cõsiderationes, numerorũq; proprietates vel perfectiones. Sed quia præfati vigintiquatuor sacerdotes à Dauid dispositi nõ erant pontifices, imò sub pontifice, apparet ꝙ per eos conuenientius vniuersitas sacerdotum Euangelicæ legis exprimeretur: per sedes autem eorum potestas & gratia, seu virtus, & merita eis collata, in quibus velut in sedibus spiritualiter cõquiescunt. Dicuntur quoque ista sedilia & eorum sessores esse in circuitu sedis, puta ecclesiæ: quia eorũ est, alios ab antiquo hoste, cunctísque veræ saluti aduersis tueri. Veruntamen ista atque similia, solum probabiliter sentio, plenam certámq; notitiam deo, & his quibus ipse reuelare dignatur, committens: nec aliorum atq; maiorum meorum, quorum comparatione nihil sum, dicta in aliquo reprehendens. *Circumamicti stolis albis*, quia (ad literam) albis tempore sacrificij induuntur, castitate quoque corporis, & mentis puritate debent fulgere.

Et in capitibus eorum coronæ aureæ, sunt enim regale sacerdotium, & rectores fidelium. Porrò in scripturis per caput mens, per aurum sapientia exprimi solet. Aureas ergo in capitibus suis habent coronas, quia mentes eorum dono sapientiæ decorantur. Vel coronæ istæ sunt merita quibus futuræ beatitudinis promeruerunt coronas. *Et de throno*, id est, de ecclesia militante, quæ sedes est Dei. *Procedebant fulgura*, puta miracula, quæ instar fulguris terrent atque illuminant: sicut scriptum est: Timebunt qui habitant terminos terræ à signis tuis. Et in Euangelio sæpius legitur quomodo turbæ visis Christi prodigiis timuerunt. Fulgura etiam sunt comminationes futuri iudicij, & pœnarũ inferni. *Et voces*, id est, prædicatio mediocris & simplex, sicut de seipso loquens commemorat Apostolus: Quasi paruulis in Christo lac dedi, non solidum cibum. Vnicuique enim proponendum est verbum Dei secundum suam capacitatem. *Et tonitrua*, id est. prædicatio sublimis, sonora, profunda. Vnde in euãgelio Christus quosdam apostolorum filios tonitrui nũcupauit. Et alibi sermo diuinus testatur: Ecce hęc ex parte dicta sunt viarum dei. Et cum vix paruam stillam sermonum eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis eius intueri? Tonitrua sunt verba Ioannis: In principio erat verbum, & verbum caro fa-

A B C Mar. 4. Mar. 3. Ioan. 1.

D ctum est. Et illud quod Paulus dicit: Audiui arcana verba, quæ non licet homini loqui. Itémque: Sapientiam loquimur inter perfectos. *Et septem lampades ardentes ante thronum*, id est, in conspectu ecclesiæ, & ante oculos fidelium interiores, vel potius in mente ipsorum. Quid autem significent lápades ardentes, ipse subdendo exposuit. *Qui sunt septem spiritus Dei*, id est, septem dona spiritus sancti, quibus mens velut lampadibus illustratur, ac inflammatur. Vel septem spiritus dei, intelligendi sunt omnes angeli sancti, quorum ministerio corda fidelium irradiantur, & accenduntur. Vnde & superius dicebatur: A septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt. *Et in conspectu sedis*, id est, ecclesiæ militantis, quæ thronus est dei. *Quasi mare vitreum*, id est, baptismatis

Apo. 1.

E sacramentum, in quo submergitur exercitus vitiorum, sicut in mari rubro exercitus Ægyptiorum, quod instar vitri perlucidum est, animásque clarificat. Per quod velut per vitrum splendor solis iustitiæ mentem subintrat. *Simile crystallo*, ratione sui effectus. Ab omni enim culpa ac pœna emundat, omnium virtutum atque donorum speciositatem inducit: ita vt euolet qui ipsum suscepit, nisi aliunde fœdetur. Rursus in crystallo, quod ex nimia congelatione non fluit, neque resoluitur, assimilatur baptismus ob sui effectus soliditatem. Nam indelebilem characterem imprimit, vnde nec iteratur. Quidam per mare vitreum simile crystallo intelligunt pœnitentiæ sacramentum, in quo esse debet fons lachrymarum. Porrò Berengandus per mare vitreum simile crystallo, intelligit nouum testamentum. In hoc etenim mari tria insinuantur, vi-

F delicet mare, & vitrum, item crystallum. Per mare ergo historia, per vitrum moralis intelligentia, in qua velut in speculo, homo quicquid in se vitiosum est, perspicit: per crystallum, quod cunctis gemmis splendidus est, radiósque splendoris emittit, spiritalis intelligentia designatur, quæ obscura quæq; scripturarum elucidat, mentes spiritualium sensuum flammis illuminat, & quosdam dei ac cœlestis patriæ amore succendit. Denique, secundum eundem venerabilem patrem, in templo Salomonis mare æneum fuisse legimus: in quo lauabantur sacerdotes, antequam accederent ad hostias offerendas. Æris verò splendor quadam nigredine citò obnubilatur. Per mare itaque æneum lex Mosi designatur, quæ fulgorem spiritualis intelligentiæ, literæ nigredine obscurat. Et sicut æs si lima te-

2. Para. 4.

ratur

fatur, ſplendor eius aperitur, ita & ſpiritualis intelligentia, A
quæ literę ſuperficie obſcuratur in lege: ſi à fidelibus viris diligenter diſcutiatur, per Dei gratiam manifeſtatur. In hoc ergo mari ſacerdotes lauabantur, quia per ſacrificia, & quaſdã obſeruationes legales, quædam peccata veteris populi delebantur. *Et in medio ſedis, & in circuitu ſedis quatuor animalia plena oculis antè & retro.* Hoc (vt aſſerit Berengandus) ſecũdum hiſtoriam ſtare non poteſt. Neque enim tam paruus numerus ambitum ſedis & medietatẽ eius potuit obtinere: ſed ſpiritualiter intelligenda ſunt. Hæc quatuor ergo animalia in hoc libro, non ſemper quatuor euangeliſtas, ſed & omnes doctores eccleſiæ, qui eorum doctrinam ſequuntur, deſignant. Huic aſſertioni etiam Beda & Albertus ſubſcribunt. Ait enim *Beda.*
Beda, per quatuor animalia in hoc libro non ſemper quatuor *Albertus*
euangeliſtas intelligi: ſed quandoque Eccleſias. Et Albertus B
ait, quòd per quatuor animalia omnes prædicatores, & præcipuè quatuor euangeliſtæ, ſignati ſunt. Dicuntur autem prædicatores quatuor animalia, quia de quatuor euangeliis eorum prædicatio ſumitur. Itaque ſenſus eſt: Et in medio ſedis, id eſt, in ſuſtentatione Eccleſiæ, ſeu inter fideles, & in circuitu ſedis, id eſt, in protectione atque cuſtodia Chriſtianorum, quatuor animalia, id eſt, vniuerſi doctores & prædicatores conſiſtunt, quorum eſt gregem dominicum ab omni animarum munire diſpendio, qui pleni ſunt oculis antè & retro, id eſt eſt, ſcripturarum ſententiis, & conſideratione pręteritorum ac futurorum. Veruntamen quoniam, teſte Gre- *Gregor.*
gorio ſuper Ezech. & ſecundũ plurimorum doctorũ conſonã aſſertionem, per quatuor animalia quatuor Euangeliſtæ no- C
tantur, dicẽdum quòd ipſi ſuis prædicationibus ac doctrinis ſeu Euangelicis libris, vſque in præſens eccleſiam Chriſti ſuſtentant, cuſtodiũt ac defendunt. Vnde & ſpiritaliter ambiũt eam. Nihilominus huic expoſitioni difficultatem facit quod ſubditur. *Et animal primum ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo, & tertiũ animal habens faciẽ quaſi hominis, & quartum animal ſimile aquilæ volanti.* Qui enim animalia iſta euangeliſtas interpretantur, per faciem hominis Matthæum accipiunt: qui primus eſt in ordine euangeliſtarũ, & primus euangelium ſcripſit, ſecundum Hieronymum. Cùm ergo hoc loco *Hierony.*
animal habens faciẽ quaſi hominis tertio loco ponatur, non videtur per ipſum ſignificari Matthæus. Iſta obiectio, quam

D aliqui ponderant, non videtur mihi alicuius momenti. Primò, quoniá teste beato Gregorio, Hieronymo, multísq; sanctis doctoribus, quemadmodum apud Ezechielem, ita & hoc loco per præfata animalia euangelistæ signãtur. Ezechiel autem faciem hominis ponit primo loco, & per eam ibidem significatur Matthæus. Similiter hîc non obstat variatio ordinis: nam diuersis respectibus, idẽ alicui præponitur, aut postponitur. Hinc, vt Haymo ait, Ezechiel primò ponit hominẽ, secundò leonem, tertiò vitulum, quartò aquilam: seruans historiæ ordinem, quoniam primò natus est Christus vt homo, secundò terribiliter prædicans vocem emisit vt leo, tertiò in passione oblatus est vt vitulus, postremò ascendit in cœlum vt aquila. Porrò Ioannes primò ponit leonem, quoniá Christus iam surrexit à mortuis, cuius resurrectioni fides præsertim innititur: ideo Ioannes tanquam testis resurrectionis, primò expressit leonem. Quamuis autem prætacta Gregorij expositio, quia per hominem Matthæus, per vitulũ Lucas, & cætera insinuatur, communis sit: aliqui tamen sanctorum aliam habuerunt considerationem. Nam sicut hîc retulit Beda, beatus Augustinus per leonem intellexit Matthæum, quoniá regiam Christi prosapiam in exordio euangelij sui conscripsit. Per vitulum autem Lucam, quoniam sacerdotalem Christi originem scripsit, vt fertur, & Hilarius tangit. Per hominem Marcum, quoniam cæteris iam prætactis omissis, humanos Christi actus conscribit. Per aquilam verò omnes Ioannẽ intelligunt, ob sensuum sui euãgelij sublimitatem. Præterea (vt recitat Berengandus) quidá aliter moti per leonem (vt dictũ est) Matthæum, per vitulum verò Marcũ propter eloquij simplicitatem, & per hominem intellexerunt Lucam, quoniam humanam Christi generationem est plenius prosequutus. Videlicet quemadmodum angelo nunciante cõceptus sit, qualiter natus, in præsepio collocatus, circũcisus, in templo oblatus, in eodem duodecim habens annos inuẽtus. Aliqui demum per quatuor animalia ista, quatuor patriarchales ecclesias intelligi volũt. Primam, videlicet Hierosolymitanam per leonem, propter cõstantiam apostolorum, ac primitiuæ illius ecclesiæ. Secundam, scilicet Antiochenam, per vitulum, propter obedientiam, qua primi illius ecclesiæ filij parati fuerũt apostolis obedire. Tertiam, vtpote Alexandrinam, per hominem, quia in ea à principio fuerunt doctissimi viri. Quartam,

[Margin: Gregor. — Mat. 1. — Mar. 1. — E — Mat. 1. — F]

puta Cenſtantinopolitanam, per aquilam, quia in ea fuerunt viri per cõtemplationem eleuati. Sed hoc Hieroſolymitanæ eccleſiæ multò ſublimius competit, quando in ea fuerũt apoſtoli, & primi Chriſti diſcipuli apoſtolicæ perfectionis viri, qui omnes in contemplationis gratia prorſus omnibus præfulſerunt. Finaliter per quatuor animalia quatuor euangeliſtas hîc deſignatos opinor. quáquam per ea etiam Chriſtus & mẽbra eius, ſcilicet viri Chriſtiani, queant intelligi: ſicut Gregorius eleganter edocuit: Fuit enim Chriſtus homo in natiuitate, vitulus in paſſione ac obedientia, leo in prædicatione ac reſurrectione, aquila in contemplatione & aſcenſione. Sic & quilibet Chriſtifidelis, homo eſt, rationem ſequendo, vitulus carnem cum vitiis & concupiſcentiis crucifigendo: leo ſpiritaliter reſurgendo, & hoſtibus ſuæ ſalutis fortiter ac magnanimiter reluctando: aquila cœleſtium contemplationibus inſiſtendo, orationi, deuotioni, laudi diuinæ vacando. *Et quatuor animalia ſingula eorum habebant alas ſenas.* Alę ſanctorum ſunt virtutes, quibus in alta conſcendũt. Quoniam ergo ſenarius numerus eſt perfectus, & per ipſum frequenter perfectio deſignatur: ideo quodlibet animal ſex alas habere aſſeritur. Quia in vniuſcuiuſq; euangeliſtæ libro omnium virtutũ perfectio edocetur, ac nouæ legis doctrina perfectionaliter continetur. Rurſus ſex alæ ſanctorum ſunt, lex naturæ, lex Moſi, doctrina prophetica, lex euangelica, Apoſtolica documẽta, & catholicorum patrum inſtructio ſeu generalium conciliorum ſtatuta. His alis homines virtuoſi per amorem & cõtemplationem aſcendunt, & ad proximorum ædificationem deſcendunt. Volant quoq; ad dexteram, gratias agẽdo in proſperis, item ad ſiniſtram, per patientiam in aduerſis. Præterea Seraphim quæ Eſaiæ apparuerunt ſex alas habebant. Hinc & animalia iſta, ſex alis alata feruntur, quoniam per euangeliſtarum doctrinam ad angelicá perfectioné, beatitudinémque pertingitur. Iterum per ſex alas, ſex ſpecies cõtemplationis (ſecundum quod quidam eas aſſignant) intelligi poſſunt. Queritur, cur hoc loco animalia ſancta ſex alas habere ſcribantur, cum apud alium prophetam quatuor plenas habere commemorentur? Huic quæſtioni reſpondere difficile arbitror, niſi quis contendat, myſterium animalium horum Ioanni euidentius atque ſublimius reuelatum fuiſſe quàm illis. *Et in circuitu*, id eſt, per totum corpus ſuum, ſicut & Ezechiel vi-

Margin: A; *Gregor.*; B; C; *Eſa. 6.*; *Ezec. 1.*

D dit. Vnde & alia translatio habet, antè & retro. *Et intus plena sunt oculis*, id est, cōsiderationibus sapientialibus & scripturarum sententiis, creatoris ac creaturarum notitiis. Quia in omnibus circūspectè se habent, reuerēter ad deum, exemplariter ad proximū, discretè ad seipsos, præterita recolunt, præsentia pensant, futura prouident: & ipsi Euangelistæ non sibi dūtaxat, sed toti ecclesię Christi prouiderūt. Nec fuit quicquā in cōgerie actionum eorum, quod oculo directionis careret.

Matth. 6. Quod & sapientibus & virtuosis competit, secundum quod ait Saluator: Si fuerit oculus tuus simplex, totum corpus tuū lucidum erit. Vnde & nos in omnibus oculati esse debemus, nec aliquid sine prudenti consideratione peragere, prout Salomon loquitur. Palpebræ tuę præcedant gressus tuos. Et A-

E postolus: Sine præiudicio (id est, præuio iudicio) nihil facias. Et in Ecclesiastico: Fili, sine consilio nil facias, & post factum non pœnitebis. *Et requiem non habebant.* Sancti enim in hac vita variis tribulationibus exercentur, nec modò corporalē pausationem libenter admittunt, vt in futuro æternaliter con quiescant. Reprobi verò in hoc seculo pacem suam carnalem & requiem quærunt, quibus æterna tribulatio imminet. Requiem quoque animalia non habebant, quoniam euangelistæ, & vniuersi qui eorum doctrinam sectantur, à Dei laudibus, orationibus, ac bonis operibus non cessauerunt, neque

Luc. 18. desistunt. Oportet enim, Christo testāte, semper orare & nō deficere, iuxta Dauidicam professionem: Benedicam dominum in omni tēpore, semper laus eius in ore meo. Ideo subditur, *Die ac nocte*, id est, congruis horis dierum ac no-

F ctium, in prosperis & aduersis. *Clamantia: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus omnipotens, qui erat*, ante omnia ab æterno. *Et qui est*, inuariabiliter in ipso æternitatis instanti atque momēto, *Et qui venturus est*, id est, æternaliter erit, & in iudicio suam æquitatem ac potestatem monstrabit, venturúsque est omniū iustissimus remunerator. Istud suprà plenius fuit ex-

Apoc. 1. positum. Huic autem cantico simile est & illud angelicū: Clamabant alter ad alterum, Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus exercituum. Itaque ecclesia militans in laudibus creatoris se triumphanti conformat, tanquam ventura ad illam, & sine fine deum cum ea fœliciter laudatura. Porrò in eo quòd ter sanctus profertur, superbeatissimæ trinitatis mysteriū cōmendatur: vnitas verò diuinitatis, per id quod singulariter subditur,

ſubditur, dominus deus omnipotens. Eſt autem deus glorioſus & ſummus eſſentialiter ſanctus, tanquam in ſuiipſius natura verè puriſſimus, ſupermundiſſimus, lux immenſa, ſapientia infinita, virtus fontana, à quo omnis ſynceritas deriuatur, in quem ſolum per naturam culpa cadere nequit: cum ipſe ſibi ſit finis, & à nullo dependeat. Quò autē quis ſanctior eſt, eò fœditatem peccati plus deteſtatur. Cùm autem deus adorandus ac benedictus ſit ſanctitatis omnifariè infinitæ, conſtat, quòd deteſtatione immenſa abominatur turpitudinem culpę. Si igitur ei placere, vniri, conformari optamus, deformitatem peccati tota mente odiamus, vitemus, purgemus. Non enim habitabit iuxta eum malignus, nec permanebunt iniuſti ante oculos eius. Adde, quòd quantumcunque quis in ſanctitate profecerit, ſi ad diuinæ mentis ſanctitatem ſe conferre contēderit: obſcurum & maculatiſſimum ſe proclamabit. *Et cum darent illa quatuor animalia gloriam, & honorem, & benedictionem,* id eſt, quatuor euangeliſtis verbis & ſcriptis per mundum Chriſti myſteria & euangelicam legem diſſeminantibus, per quod glorificabant, honorabāt, ac benedicebāt. *Sedenti ſuper thronum,* id eſt, Deo præſidenti Eccleſiæ, & propria authoritate omnibus dominanti. *Viuenti in ſecula ſeculorum,* id eſt, æternaliter: cum ipſe ſit per eſſentiam viuens & vita, totiúſque vitæ ſuperopulentum principium. *Procidebant vigintiquatuor ſeniores, ante ſedentem in throno,* id eſt, vniuerſi ſacerdotes, prædicatores ac patres noui Teſtamenti Deo ſe profundè humiliarunt, ac paruerunt. *Et adorabant viuentem in ſecula ſeculorum,* ſcilicet deum verum, cui ſoli cultus latriæ eſt impendendus, non idolis. Quo datur intelligi, per Euangeliſtarum prædicationem idololatriam pro maxima parte deſtructam, ſecundum quod propheta vaticinatus eſt dicens: In die illa, dicit dominus, diſperdam nomina idolorum de terra. *Et mittebāt coronas ſuas ante thronum,* id eſt, Deo altiſſimo humiliter gratiſſima mente adſcripſerunt, quicquid ſapientiæ ac virtutum, quicquid victoriæ de hoſtibus ſuæ ſalutis obtinuiſſent: non in ſe ſed in domino gloriantes. *Dicentes: Dignus es domine deus noſter,* omnium vtique deus per creationem & præſidentiam omnipotentem, in cuius ditione cuncta ſunt poſita. Specialiter autem deus noſter, per ſingularia beneficia tua ſuper nos, atque per noſtram deuotionem ad te. *Accipere gloriam, & honorem, & virtutem,* id eſt,

A

Pſal. 5

B

1. Timo. 1

C

Zacha. 13.

Hiere. 9

D vt tibi à cunctis gloria, honor omnísque virtus attribuatur seu impendatur, vel ascribatur, & omnia ad tuam gloriam ordinentur: non proprius, sed tuus semper honor quæratur: tu solus virtuosus, omnipotens, per te sufficiens, omnis quoque virtutis collator ab omnibus prædiceris. Sicut Psalmista ait: Nõ nobis domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Et Apostolus: Soli Deo honor & gloria. *Quia tu creasti omnia,* qui solus es ens per essentiam, & alia vniuersa sunt entia per participationem. Creauit autem deus omnia, vel totaliter quantum ad id quod sunt, vel quo ad primordialem materiam, vel quantum ad eorum primarias causas. *Et propter voluntatem tuam erant,* non antequam crearentur, sed quòd ex eo instanti ex
E quo creata sunt erant, & vsque in præsens perseuerant, tuæ est liberrimæ voluntatis. Propter quam, seu ex qua. *Et,* secundum quam. *Creata sunt,* liberè, non per modum naturalis emanationis, vel de necessitate naturæ sicut radius procedit à sole. Imò potius eo modo, quo dona procedunt à dante, & ar-
Ephe.1. tificiata ab artifice. Propter quod dicit Apostolus: Deus operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ. Et de increata sapientia dicit quidam: Omnium est enim artifex, omnem habens virtutem. Vel sic: Propter voluntatem tuam erant, id est, secundum voluntatem tuam per complacentiam fuerunt æternaliter, quantum ad esse ideale in increata tua arte ac dispositione seu prædestinatione, iuxta illud: Quod factum est, in ipso vita erat. Et creata sunt, de esse ideali procedendo ad
F esse propriç speciei & existentiæ actualis: tunc & taliter, quando & qualiter tibi supergloriosissimo creatori complacuit. Quemadmodum vestis seu domus est in mente artificis antequam in opere fiat. Propter quod septimo primæ philosophiç Arist. ait: quòd domus est à domo, & sanitas à sanitate. Domus videlicet materialis & sanitas corporalis, à domo & sanitate quç sunt in conceptu artificis per intelligibile esse. Itaque quoniam omnia profluxerunt, à Deo, omnia ad eum sunt referenda, vt vnde exeunt flumina, reuertantur. Et de omnibus atque in omnibus exhibenda sunt Deo, honor, gloria, & virtus, tanquam principio & fini absolutè perfecto.

¶Expositio

¶Expositio Cap. V. *Et vidi.* A

ARTICVLVS VI.

ET vidi in dextera sedentis super thronum librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem. Quidam hunc librum in aliquibus locis tot modis exponunt, vt expositionis multiplicitas confusionem, obscuritatem, atque fastidium parere videatur. Hunc planius procedendo, & quantum Deo agēte potero, iuxta literam permanendo, id quod ordini literæ magis conuenire apparet, inducam. Iam autem satis præhabitum est, quòd in isto volumine decursus ac status Ecclesiæ à tempore Christi vel Apostolorum vsque in finem seculi describatur. Vidit ergo Ioannes imaginaria visione in dextera sedentis super B thronum, id est, dei omnipotentis toti Ecclesiæ præsidentis librum scriptum intus ac foris, & septem sigillis signatū. Sic nāque in imaginaria visione, apparebat Ioāni, quòd huiuscemodi librum videret, quemadmodum etiam Ezechiel asserit: Vidi, inquiens, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber: & expandit illum coram me, qui erat scriptus intus & foris. Quemadmodum ergo in visione Ezechielis per librū imaginaria repræsentatione visum, scriptum, expositum, & comestum designatur eorum cognitio, quæ Deus Ezechieli per angelū reuelauit, quæ & in Ezechielis libro cōscripta sūt: ita hoc loco per librū Ioanni ostēsum intelligitur notitia vel scientia eorū quæ Ioanni de ipso ecclesiæ statu fuerāt reuelanda. Quæ & nūc in hoc Apocalypsis volumine sunt descripta. Qui liber intus & foris scriptus apparuit, scilicet ab vtraque parte, vel in C ambobus lateribus: ad innuendū, quòd valde multa mysteria contineret, & sensibus redundaret. Item, quædam obscura, & aliqua clara haberet. Imò & aliqua de præsenti militante ecclesia, & aliqua de futura vita nondum nobis patente: sed quasi intus scripta, siue inclusa seruaret. Porrò quid septem designēt sigilla, infrà Deo implente dicetur: nunc verò in tantum tangatur, quòd tot sigillorum signatio, difficultatem, obscuritatem, preciositatem sententiarum libri huius significat. *Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum*, id est, sententias huius libri exponere. *Et soluere signacula eius*, id est, causas difficultatis eius amouere: vt quæ latent, patescant? Quidam hūc angelum dicunt fuisse Gabrielē,

D qui fortitudo Dei interpretatur: potius tamen apparet, quod fuerit angelus Ioanni in Christi persona apparens eúmq; de omnibus his informans, secundum quod superius dicebatur. Denique angelus iste tam tubaliter inquisiuit, quis librum hunc aperiret: quatenus mentem Ioannis ad horum aduertentiam prouocaret, atque sciendi hæc desiderio inflammaret. Non enim ex ignorantia interrogauit. Clamauit quoque voce tam grandi, ad insinuandum quòd magna prorsus existerent quæ erant scripta atque pandenda. *Et nemo poterat in cælo*, id est, nullus angelorum. *Neque in terra*, id est, nullus viatorum. *Neque subtus terram*, id est, nullus eorum qui sub terra sunt, sci-
E licet mortuorum, vel dæmonum, vt quidam exponunt, quod tamen impropriè (vt arbitror) sonat. Idcirco per eos qui sub terra sunt potius designari videntur defuncti saluádi, qui in locis purgatoriis sunt: vel angeli boni, qui ad eorum consolationem descendunt, *Aperire librum*, id est, horum scientiam elucidare. *Neque respicere illum*, id est, secreta eius comprehendere aut rimari. Quidam per librum istum vtriusque testamenti scripturam intelligunt. Per angelum verò fortem, patres veteri testamenti. Sed hanc scripturam sancti angeli intelligũt aperiréq; possunt, prophetæ quoque ea quæ de Christo prædixerunt, eiúsque mysteria sibi ostensa, intellexerunt, cum intelligentia sit opus in visione. Insuper sanctus iste
Act. 2 Ioannes quádo in die Pentecostes spiritum sanctum suscepit,
F vtriusque testamenti scripturas atque mysteria eminenter cognouit. Hinc per librum istum potius arbitror designari horum secretorum notitiam, secundum quod est in mente diuina: cuius scientiam incomprehensibilem esse constat. Vel certè
Coloss. 3 hanc ipsam notitiam, secundum quod Christo homini fuit reuelata atque infusa: quia in tanta plenitudine nulli alteri communicata. Sícque liber iste visus est in dextera Dei, ad innuendum, quòd in pia ac gratiosa Dei virtute consistat, cui & quantum velit aliis hæc secreta manifestare. *Et ego flebam multum, quoniam nemo*, id est, nullus præfatorum, *Dignus inuentus est aperire librum, nec videre illum*, secundum sensum prætactum. Potuit tamen aliquo modo videri, cum Ioannes dicat se eum vidisse. Sed scientiam increatam, vel animæ Christi infusam, nullus horum potuit penetrare. In quibus vtique verbis pandit Ioannes, quanto feruore optauit horum notitiam ad futurum
Danie. 10 ecclesiæ decursum & statũ agnoscere, ita quòd verè cum Da-
niele

niele & plus quàm Daniel, vir desideriorum possit vocari. *Et* A
vnus de senioribus dixit mihi, me consolando. Nempe tam sancto
dolori ac fletui consolatio debebatur: quia post fletũ virtutis *Iob.5.*
deus consolationem infundit, docente Christo: Beati qui lu- *Matth.5*
gent, quoniam ipsi consolabuntur. *Ne fleueris*, tã amarè. *Ec- Luca.6*
ce vicit leo de tribu Iuda, id est, Christus, qui dictus est leo pro-
pter fortitudinem, regiam dignitatem, ac imperterritum ani-
mum. Ortúsque est de semine Iuda per Dauid, qui moriendo *Matth 1*
mortem destruxit, atque in resurrectione victor apparuit. Hic *Hebr.2.*
vicit diabolum, eius vasa diripiendo, eiúsque potentiam debili *Matt.2*
tando. Vnde passioni iam proximus dixit: Nunc princeps hu-
ius mundi eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, om- *Ioan.2*
nia traham ad meipsum. Insuper spoliauit infernum, captiuam *Psal.61*
duxit captiuitatem, & per patientiam omnia superauit aduer-
sa. *Radix Dauid*, quia de radice ipsius Dauid, secundum natu B
ram assumptam descendit, sicut prophetatum fuerat: Egredie- *Esa.11.*
tur virga de radice Iesse. Christus quoque secundum suam di-
uinitatem, fuit origo, radix ac fundamẽtum Dauid, & omniũ.
Rursus: Christus est radix Dauid, id est, radix ad Dauid secun
dum carnis propaginem pertinens: de qua radice fideles quasi
virgulta nascuntur. Imò & ipsa ecclesia tanquam oliua arbor
ac vinea fructuosa est nata. *Aperire librum & soluere septem*
signacula eius, id est, Christus quoniam victor surrexit, potens
est tibi libri huius mysteria reuelare, & quicquid scire cupis o-
stendere: ita quòd increata dei cognitio futurorum ac secreto
rum, per ipsum tibi secundum tuam capacitatem nũc patefiet.
Christo quippe etiam secundum formam assumptam, compe-
tit omnem mentem creatam purgare, illuminare, perficere ex
plenitudine sibi collata. Notandum, quòd per vnum seniorũ, C
qui Ioanni ista locutus est, quidam Matthæum apostolũ, qui-
dam Petrum archiapostolum putant expressum, qui tempore
huius reuelationis iam sub Nerone, per martyrium migrauit
ad dominum. Probabilius autem loqui vidẽtur, qui omnia ista
per eundem angelum Ioanni reuelata affirmant, qui tamen in
vi imaginatiua Ioannis diuersarum personarum formauit ef-
figiem. Sícque in illorum persona sermo dirigebatur interno
affatu ad hunc sanctum. Consequenter prosequitur quomo-
do Christus aperuit librum. *Et vidi, & ecce in medio throni,*
& quatuor animalium & seniorum, id est, in medio militantis
Ecclesiæ, quæ sedes est Christi ad quam Euangelistæ, ac cæ-

D teri pertinent ſancti. Nam & ſecundũ Berengandum, per thronum & quatuor animalia ac ſeniores, vna Eccleſia cum cunctis ſuis ordinibus deſignatur. *Stantem agnum*, ſcilicet, Chriſtũ, de quo ait præcurſor Baptiſta: Ecce agnus Dei. Et de quo item Hieremias, Ego quaſi agnus manſuetus qui portatur ad victimam. Agnus nanque propter innocentiam, manſuetudinem, obediẽtiam & immolationem vocatur. De quo & Eſaias prædixit: Sicut ouis ad occiſionem ducetur: & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet. Chriſtus itaque in medio eccleſiæ viſus eſt à Ioanne. Nam & hoc ſpopondit: Ecce, inquiens, vobiſcum ſum cunctis diebus. Præterea Chriſtus dicitur in medio fidelium ambulare (in quãtum dona ſua eis diſtribuit) E & in throno ſedere vt omnium princeps ac iudex: nunc verò dicitur ſtare, quaſi paratus iuuare certantes. *Tanquam occiſum* quia reuera ante fuit occiſus, & nunc quaſi occiſus apparuit cum cicatricibus vulnerum, cum indubitanter ad immortalem reſurrexerit vitam. *Habentem cornua ſeptem.* id eſt, omnium regum atque regnorum poteſtates: iuxta illud: Omnes populi tribus & linguæ ſeruient ei. Poteſtas eius poteſtas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. Item in Pſalm. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes ſeruient ei. Berengandus per ſeptem cornua omnes electos intelligit: qui regnũ dei vocantur, & per ſeptem mundi ætates diſtinguntur. *Et oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiri-* F *tus Dei*, Itaque oculi iſti ſunt ſeptem dona ſpiritusſancti, quæ ſpiritus, id eſt, ſpiritales influxus appellantur. *Miſſi in omnem terram*, id eſt, per totam Eccleſiam fidelium animabus infuſi. Iſtis donis plena eſt anima Chriſti, de quibus ſermo propheticus loquitur, Super lapidem vnum oculi ſeptem ſunt. Sed quia per oculum intellectus exprimitur, poſſunt per ſeptem oculos vniuerſæ angelicæ mentes, quæ propter cognitionis eminentiam oculi nominantur, intelligi: quæ ad eccleſiam cuſtodiendã, ac gubernandã mittuntur. Sicut Apoſt. aſtruit, Nónne omnes adminiſtratorij ſpiritus ſunt in miniſterium miſſi, propter eos qui hæreditatem capiunt ſalutis? Qui omnes ſunt in manu Chriſti, ſicut oculi ſeruorum in manibus dominorum ſuorum. *Et venit & accepit de dextera ſedentis in throno librum.* Sic nẽpe in imaginaria viſione apparebat Ioanni, quòd Chriſtus homo ad patrem in throno ſedentem accedens, librum præfatum de dextera eius acciperet. Simile & in Daniele ſcriptum

Ioan. 1. *Eſa. 56.* *Matt. 28.* *Daniel. 7.* *Pſal. 71.* *Zach. 3.* *Hebr. 1.* *Pſal. 122.*

ptum est: Aspiciebam in visione noctis, & ecce quasi filius hominis veniebat, & ad antiquum dierum peruenit. Per hoc igitur quod vidit Ioannes figurabatur, quòd Christus vt homo à patre, imò à tota superfœlici Trinitate, omnem suam scientiam, efficaciamque aperiendi librum sortitus sit: nō tūc quando Ioannes hæc vidit, sed à primo incarnationis momento. Sed nunc ista mōstrantur illi, vt videat se per Christum, mediante angelo, edocendum. *Et cum aperuisset librum*, diuina secreta, & statum Ecclesiæ, ac scripturarum mysteria reserando, *Quatuor animalia, & vigintiquatuor seniores* id est, primi doctores ac prælati & sacerdotes Ecclesiæ, prout in præcedētibus plenius dictum est. *Ceciderunt coram agno*, ei humiliter gratias de tantæ illuminationis beneficio referentes. Cùm enim fideles in Asia, deinde & cæteri, reuelationem hoc libro contentam à Christo per angelum & Ioannem suscepissent, in domino sunt gauisi. *Habentes singuli citharas & phialas aureas.* Per citharam, carnis mortificatio, quæ in auribus dei bene sonantem facit harmoniam, exprimitur. Porrò per phialas aureas, quæ latæ ac lucidæ sunt, mentes deuotæ per charitatem dilatatæ, per sapientiam clarificatæ signantur. *Plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum.* exponit hoc loco seipsum. vt per hoc in aliis ad expositionem mysticam manuducamur. Hæc itaque odoramenta sunt spiritalia, puta orationes sanctorum istorum, quas pro seipsis, ac aliis fundunt, & sicut incensum coram deo ascendunt eique suauiter redolent & per eas bonus odor Christi deo efficimur, multo amplius quam per sacrificia legis, quorum odorem deus toties legitur odoratus, quod non est aliud nisi quòd ea propter deuotionem offerentium acceptauit. *Et cantabant canticum nouum* id est, ad Euangelicam pertinens legem, & de humani generis innouatione tractans, nouaque gesta continens. *Dicentes: Dignus es domine deus*, Iesu Christe, qui in vna persona es verus deus verusque homo, *Accipere librum & soluere signacula eius*, id est, præfata mysteria fidelibus elucidare. *Quoniam occisus es, & redemisti nos deo*, id est, ad gloriam dei, qui vnus ac trinus est, *In sanguine tuo*, id est preciosi tui sanguinis effusione. Ex quo sequi videtur, quòd Christus sua passione libri huius acceptionem meruit, ac reuelationem: quem tamen, vt dictum est, ab incarnationis exordio sumpsit, ac nouit. Itaque aduertendum, quòd secundum Damascenum humanita-

A Daniel. 7. B C 2. Cor. 2 Gene. 8 Exod. 29. Leuit. 26 Nume. 28 Coloss. 1

D ti Christi ratione suæ hipostaticæ vnionis cum verbo, data
1.Cor.13 est & competit ab incarnationis instanti plenitudo gratiæ ac sapientiæ, potestas quoque atque prælatio super omnem creaturam ita, quod quicquid deus scit scientia visionis, quæ est de existentibus secundum quamcunque differentiam temporis, scit etiam anima Christi à primo suæ creationis momento.
Philip.2 Nihilominus corporis sui glorificationem, exaltationem, judiciariam dignitatem, dicitur sua passione & humiliatione promeruisse, quamuis hæc ratione præfatæ vnionis ei competerent. Vnde quod nunc dicitur agnus dignus accipere librum & soluere eius signacula, quia occisus est: intelligendum est quãtum ad manifestationem huius acceptionis. Sicut & agnus ipse Christus dominus est post passionem contestatus,
Matt.18 Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Quia tunc cœpit potestas hæc manifestari. Veruntamen aliqui dicunt quòd solutionem signaculorum libri, videlicet reuelationem
E mysteriorum eius, Christus sua passione promeruit, sicut & corporis sui glorificationem. Itaque redemisti nos. *Ex omni tribu & lingua, & populo & natione.* Hoc dupliciter exponitur. Primò, quòd ipsa ecclesia ex omnibus istis constet siue
Psal.12. collecta sit, iuxta illud, Reminiscentur & conuertentur ad dominum vniuersi fines terræ. Secundò, quòd fideles, præsertim electi, ex omni tribu, lingua, & populo ita redempti sunt deo quòd alij multi eiusdem populi linguæ ac tribus relicti & re-
Actu.13 probi sunt. Secundum quod Lucas ait: Crediderunt quotquot præordinati erant ad vitam. *Et fecisti nos deo nostro regnum & sacerdotes* hoc ipsum suprà scriptum est atque expo
F situm. *Et regnabimus super terram* id est, corpori nostro dominabimur, eius carnalitatem ac passiones frenando. Iuxta quod ait Saluator, Beati mites: quoniam ipsi possidebunt ter-
Apoc.1. ram. Denique Christo seruire regnare est, & ingenuitas summa, quemadmodum beatissima protestata est Agatha, Quid enim est Christo seruire, nisi diabolo, mũdo, carni, ac propriæ volũtati victorialiter dominari? Quemadmodum nanque vitiosi sunt serui diaboli, sic virtuosi sunt domini eius. Vel, quia non dicunt regnabimus in terra, sed super terram: exponi potest quod dicitur super terram, id est, in cœlo. Sed & cœlũ terra viuentium appellatur. Imò cùm sint verba quatuor animalium & seniorũ, per quos prælati, doctores, & sacerdotes intelliguntur: exponi potest de præsidentia, qua isti inferiores

gubernãt

gubernát. Pręterea quoniam angeli sancti humanum genus, tá quam sibi in intellectuali perfectione simile, diligunt, eiusque salutem desiderant: & quoniam per hominum saluationem eorum instauratur ruina, præmium quoque & gaudium accidentale augetur. Iccirco saluationi hominum congratulati sunt, sicut subiungitur. *Et vidi* id est, spiritaliter intuitus sum. *Et audiui*, interiori auditu, *Vocem angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorum*, id est, per gyrú totius ecclesiæ, quam angeli sancti circumeunt, custodiunt, protegũt, sicut & dæmones eandẽ circumeunt ad deuorandũ. *Et erat numerus eorum millia millium*, id est, penè innumerabilia millia. Siquidem per hunc maximũ numerũ innumerabilis eorum multitudo exprimitur, quę etsi deo sit certa, viatoribus tamẽ innumerabilis est. Hinc vox illa admirãtis, Nũquid est numerus militũ eius? Hîc autem, secundũ Berẽgandũ & alios, fit sermo de angelis ad hominũ custodiá destinatis, qui de inferioribus cõsistũt ordinibus: nisi quis dicat, omnium cœlestium ordinum spiritus ad externũ mitti obsequiũ: quod sancto Dionysio nõ cõcordat. Si ergo est tantus numerus angelorũ Ecclesiá custodientiũ, quantus est numerus vniuersorũ: pręsertim cum iuxta diuinum Dionysium quãto in cœlestibus hierarchiis chorus seu ordo est altior, tãto plures in se angelicos continet spiritus. Hinc asserit sanctus Thomas, ꝙ sicut cœlestia corpora excedunt inferiora quasi incomparabiliter in magnitudine: ita angelici spiritus in multitudine. Propter quod ait Daniel, Millia millium ministrabant ei, & decies millies cẽtena millia assistebant ei. *Voce magna*, id est, iucundissima & vehementer affectuosa, *Dicentium, Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem & diuinitatem, & sapientiam, & fortitudinẽ, & honorem, & gloriam, & benedictionem*, id est, rationabile est, iustum, & oportunum, vt omnia ista Christo adscribantur, conuenire seu inesse dicantur, eique competere manifestẽtur. Accipit ergo ista à nobis, quãdo laudamus, & confitemur ei ista inesse, seu conuenire. Ipse quippe est virtus & sapiẽtia patris, vnigenitus dei, & verus deus. Fortitudo quoque creata ei maxima est collata, secundum quod homo. Benedicimus autem Christo benedictiõe laudis, & benedicit nobis benedictione consecrationis, seu sanctificationis, munera gratiæ infundendo. qua benedictione ait Apostolus, sine vlla contradictione quod minus est à maiore benedicitur. *Et omnem creã-*

Margin notes: A; B; *Iob. 25.*; *Dionys.*; *Daniel. 7*; C; 1. Cor. 1; *Hebr. 7.*

D *turam quæ in cœlo est.* id est, vniuersos sanctos dignus est possidere, & subiectos habere, etiam secundum naturam assumptam. *Et quæ in mari, & quæ sunt super terram, & quæ sub terra*, id est, homines viatores & damnatos, imò & cuncta creata

Et quæ sunt in aere. id est, pisces & aues. Vnde ad Christū maximè pertinet illud Dauidicum, Omnia subiecisti sub pedibus eius, oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi. Volucres cœli & pisces maris. Hinc alius propheta testatur, quòd antiquus dierum, videlicet pater æternus, dedit Christo potestatem, honorem, & regnum. *Omnes*, id est, angelos vniuersos & militantis ecclesiæ seniores, ac filios, *Audiui dicentes sedenti in throno*, id est, deo excelso vni ac trino, *Et agno*, id est, Christo secundum naturam assumptam. *Benedictio*
E laudis & gratiarum actionis, *Et honor* latriæ, seu hyperduliæ quantū ad Christi humanitatem. *Et gloria & potestas in secula seculorum* Hæc competunt deo, & hæc ei ab omnibus ascribi, optare, & eius perfectioni ac beatitudini congaudere, debemus. *Et quatuor animalis dicebant amen*, diuina præconia cō firmando, & de laude ac excellentia dei cordialissime exultādo. Quod & Euangelistis præcipuè competit. *Et vigintiquatuor seniores ceciderunt in facies suas*, de omnipotenti mente & corpore se humiliter posternendo, quod & quotidie agunt
Ioan.5 electi fideles. *Et adorabant viuentem in secula seculorum*, scilicet deum, qui essentialiter vita est: in quo idem sunt viuens, vita, & viuere. Cuius vita tantæ est eminentiæ, vt eius respectu nullum aliorum viuens dicatur: quia ab illius vitæ puritate: felici
F tate, ac plenitudine, distat in infinitum: iuxta quem modū so-
1.Tim.6. lus deus dicitur bonus, solus ens, solusque sapiens. Ab hoc viuente primo fontano, purissimo: cuius vita in seipsa mundissima est, nobilissima, delitiosissima, inuariabilis, infinitis diuitiis plena: profluit omnis vita. Vita vegetatiua, vita sensitiua, vita secundum locum motiua, & intellectiua. Vita naturæ, vita gratiæ, vita gloriæ. Denique ex prædictis patet consensus militantis ac triumphantis Ecclesiæ in laudibus dei: & quantum omnes sancti regratiati sunt Christo pro beneficiis eius: presertim quòd suo nos sanguine liberauit. Hinc ergo & nos debemus deū indesinēter, cordialiter, cōcorditerque laudare, beneficia Christi, potissimè eius salutiferam passionē, incessabiliter menti nostræ proponere, gratias agere, imitari ac obedire.

¶Explanatio cap. VI. *Et vidi quòd aperuisset agnus vnum de septem sigillis.* A

ARTICVLVS VII.

Ræcedenti capitulo dictum est, librũ in dextera dei visum fuisse, septem sigillis signatũ: nunc de reseratione sigillorum istorũ, & quid cuiuslibet sigilli apertionem sequutum sit, edocetur. *Et vidi quòd aperuisset agnus vnum de septem sigillis*, id est, primũ sigillum quo clausus fuit liber hic. Nunc incumbit ostendere quid ista sigilla designent. Qui ergo per librum intelligunt totam vtriusque testamenti scripturam, per istá sigilla intelligunt inuolutiones seu obscuritates, quibus Christi atq; ecclesiæ mysteria in scripturis velantur. Sed quia probabilius visum est, vt per librum istũ intelligatur increata scientia dei, qua deus ecclesiæ decursum & statum prænoscit: consequenter per septem sigilla intelligẽdæ sunt occultationes, quibus deus scientiam istam ab oculis omnis viatoris abscondit. Et hæ occultationes in re aliud nõ sunt, nisi ipsemet deus, secretũ suũ abscondens ac pandens pro libito suo. Porrò sigillorum apertio, est diuinæ huius scientiæ manifestatio. Vidit ergo Ioannes imaginaria visione, quòd Christus librũ in dextera patris seu dei trini ac simplicis apparentem, in manu accepit, primúmque eius sigillum aperuit. Ita, inquam, apparebat Ioanni in visione præfata. Per quod intellectualiter designabatur, quòd Christus præscientiam dei de statu ecclesiæ cœpit Ioanni per angelum communicare, reuelare, seu aperire. *Et audiui*, interiori auditu, *Vnum de quatuor animalibus tanquam vocem tonitrui*, id est, tubaliter authoritatiuè, ac terribiliter loquens: *Dicens, veni & vide.* Cùm per quatuor animalia quatuor Euangelistæ signentur, per animal vnũ seu primum quidam intelligunt Marcum, qui per leonem signatur. Leo autem in ordine quatuor animalium primò exponitur. Quidam autem per animal primum intelligunt Apostolum Iacobum minorem, alij Euangelistam Matthæum. Insuper aliqui asserũt, quòd sancti per quatuor animalia significati, qui in isto capitulo scribuntur affari Ioannem, fuerunt tempore huius reuelationis defuncti: & quòd animæ eorũ in visione apparuerũt Ioanni, alloquẽtes eundẽ. Aliis magis apparet, quòd nõ ipsi veraciter apparuerunt: sed aliqua effigies

B (margin) *Esa. 43.* C (margin)

D eos repræsentans, angelico ministerio in vi imaginatiua sancti Ioannis formata: sicque angelus in eorum persona ipsum affatus est. Et iuxta hanc viam non oportet eos fuisse defunctos, qui hic loqui cum Ioanne scribuntur. Nam infrà quartum animal, scilicet aquila, Ioannem designans inducitur ipsum affari. Similiter animal secũdum, scilicet Lucas, qui post hanc reuelationem multis vixit diebus. Cur ergo animalia ista scribũtur alloquuta Ioannem, vel angelus in persona eorum, nisi propter congruentiam quandam: ad denotandum quòd tota Ecclesia (cuius vicem gerit, typum seruat, personámque repræsentat Ioannes) à quatuor Euangelistis informationem sortitur? Itaque primum animal dixit, Veni spiritali appropinquatione, desiderando & aduertendo diuina.
E Et vide, id est, intellige ea. Iuxta quem modũ ait Psalmista. Accedite ad eum & illuminamini. *Et vidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super illum habebat arcum.* Sic imaginariè apparebat Ioanni. Cuius rei intelligẽtiam seu significatum ipse angelo instruente cognouit, sed non expressit, ideo obscuritatem induxit, expositoribúsque laborẽ reliquit. Beda & eum sequẽtes, per equũ album intelligũt primitiuã ecclesiã in baptismo lotã, & super niuẽ dealbatã, vestéque innocentiæ decoratam. Alij per equum album accipiunt cœtum seu chorũ Apostolorum. Sed hoc cũ priori expositione satis cõcordat, quia primitiuæ ecclesiæ dignissima portio fuerunt Apostoli. Porrò nonnulli per equum album, intelligunt cœtum primorum prædicatorum siue doctorum. Et hoc rursus redit in idẽ. Hi enim fuerunt Apostoli. Hic itaque Apostolorum, seu pri-
F mitiuæ ecclesiæ chorus, dicitur equus: quoniam velox & agilis in prædicando, fortis in operando seu aspera sustinendo, audax in testificando. Albus verò per sanctitatis candorem. Sessor autem huius equi est Christus, qui in illorum cordibus tanquã magister, director, & ductor iugiter præsidebat. Qui habebat arcum in manu sua, id est, sacram scripturam & prædicationis idoneitatem in propria potestate. Cõgruè quoq;
Abac. 3 dicationis idoneitatem in propria potestate. Cõgruè quoq;
Esaiæ. 66. scriptura dicitur arcus, quia ex ea procedũt veritatis eloquia virtutúmque documenta, vt tela contra inuisibiles, atque visibiles hostes ecclesiæ, & contra aciẽ vitiorum. De quibus telis
Heb. 2. scriptũ est: Mittã ex eis, qui saluati fuerint: ad insulas lõgè tenentes sagittam. *Et data est ei*, videlicet Christo secundum quod homo est, à deo seu à tota Trinitate. *Corona*, id est, di gnita

gnitas regia, potestas dominatiua, beatitudo completa. Hæc A
quantum ad rem data sunt ei in incarnatione: quantum verò
ad manifestationem, in resurrectione & ascensione. Hinc testatur Apostolus: Videmus Iesum propter passionem mortis
gloria & honore coronatum. Potest quoque per coronam
intelligi fidelium multitudo: quæ eum velut corona circundedit, ornauit, ipsi etiam tãquam capiti suo adhæsit. Hinc ait
Esaias, Eris corona gloriæ in manu domini, & diadema regni *Esa.61.*
in manu Dei tui. Denique data est ei à Satanę synagoga, spi- *Ioan.19.*
nea corona, quam patienter ferendo, promeruit totius accidentalis mercedis coroná. Quidam per coronam intelligunt
Christi carnem. Nam sicut coronam baiulat caput, & corona
vestit caput: sic diuinitas verbi portat Christi carnem & caro
Christi vestiuit diuinitatem. Et de hac corona intelligi potest B
illud Canticorum: Egredimini filiæ Sion, & videte regem Sa- *Canti.3.*
lomonem, in diademate quo coronauit eum mater sua. *Et exiuit*, de medio Hierusalé seu primitiuæ Ecclesiæ, quando post
passioné, & spiritussancti missionem, Apostolos misit per mũdum: sicque per potestatis suæ operationem exiuit cum eis.
Item exiuit à patre, & venit in mundum. Exiuit itaque. *Vincens*, diabolum sua profundissima humilitate, mundũ sua paupertate, carnem sua castimonia. *Vt vinceret.* Nam aduersarios suos suæ potestati subiecit, quosdam conuertendo ad fidem & obedientiam, alios deserendo & adiiciendo damnationi per propriæ æquitatis sentétiam. Propter quod ait propheta, Sagittæ tuæ acutæ (populi sub te cadét) in corde inimi *Psal.44.*
corum regis. Et item: Dominare in medio inimicorum tuorũ. *Psal.109.*
Et cum aperuisset sigillum secundum, id est, diuinæ præscientiæ C
secretum de futuro statu Ecclesiæ copiosius mihi Ioanni elucidasset. *Audiui secundum animal dicens, Veni & vide.* Secundum animal, secundum ordinem quatuor animaliũ suprà inductum, est vitulus, per quem designatus est Lucas. Qui quo- *Apo.4.*
modo intelligendus sit affari Ioannem, iam tetigi. *Et exiuit alius equus ruffus, & qui sedebat super eum, datum est illi vt sumeret pacem de terra.* In isto capitulo ponit sanctus Ioannes apparuisse sibi quatuor equos: quorum primus fuit albus, secundus ruffus, tertius niger, quartus pallidus: ad quos pertinét prima quatuor sigilla libri. Vnde in cuiuslibet sigillorũ istorum
apertióe videtur egredi equus. Per quod datur intelligi quòd
mox cum Ioannes in visione imaginaria cernebat ab agno

D aliquod horũ sigillorum aperiri, seu solui, intuitus est equum imaginariè egredi. Per quod ei imaginaria visione præsentabatur, & simul intellectuali reuelatione pãdebatur, quid in statu ecclesiæ esset venturum seu inchoatũ, pleniúsque implendum. Itaque secundum Bedam & Albertum, sequentes in hoc Augustinum, in primi sigilli apertione per equũ album ostenditur status primitiuæ ecclesiæ. In tribus autẽ sigillis sequentibus triforme bellum contra ecclesiam. Ita quòd in apertione secundi sigilli per equum ruffum ostenditur status ecclesiæ tempore persequutorum ac martyrum. In apertione verò tertij sigilli: per equum nigrũ status ecclesiæ tempore hæresiarcharum. In apertione autem quarti sigilli, per equum pallidũ status ecclesiæ tẽpore hypocritarũ, falsorúmque fratrũ. Por-
E rò in quinto sigillo ostenditur gloria triumphantium in hoc bello. In sexto autem sigillo ea, quæ fient in persecutione tempore Antichristi. In septimo quietis æternæ initium. Alij verò aliam considerationé assumunt: putãtes omnia ista, quæ in quinque sigillorũ apertionibus visa sunt, ad Imperatores Romanos Ecclesiæ persequutores debere referri, ita vt per equũ ruffum & eius sessorẽ, intelligatur populus Romanus, & Nero imperator ei præsidens: qui propter sanguinem fidelium quem fuderũt, per equum ruffum & eius sessorem, signantur, Insuper per equum nigrum & eius sessorem, intelligunt populum Romanũ, & Titum Imperatorem: qui nigro equo signati sunt, quoniam Iudæos ad tantam calamitatẽ duxerunt: quòd fame fuerunt denigrati. Per equum pallidum & eius ses-
F sorem, accipiunt populum Romanum & Domitianum Imperatorẽ. Per apertionẽ quinti sigilli, dicunt manifestatũ statũ ac persequutionem ecclesiæ à Traiano. Per apertionem sexti sigilli, persequutionem ecclesiæ sub Diocletiano. Septimi verò apertionem sigilli referunt ad tempus hæreticorum. Verũ contra hoc multa possent induci. Primũ, quòd isti expositores nituntur reuelationes sancti Ioannis exponere secundum processum ac ordinem temporis: vt quæ primò sunt scripta, prius credantur impleta, ne eadem sæpius iterentur. Hoc autem omnino incertum est, præsertim cum liber iste propheticus sit, & instar prophetalium procedat voluminum: in quibus tẽporis ordo non obseruatur, sicut in historialibus libris & in quibus etiam sæpe eadem tractantur. Sicut in Esaia, Hieremia, Ezechiele, clarissimum est videre. Quoties nempe de

Seuna-

Sennacherib regis Assyriorum deiectione Esaias prophetat? A *Esa.57.*
quoties Hieremias atq; Ezechiel de vastatione Hierusalē per *32.*
Chaldæos vaticinātur? Propterea qua ratione per equum ruf *Hiere.21.*
sum & eius sessorem populus Romanus ac Nero signantur, *32. & 39.*
aliis quoque imperatores præfati significari dicerentur. Om- *Exec.7.17.*
nes enim in effusione sanguinis Christiani ruffi ac cruēti fue *& 24.*
runt, maximè Diocletianus, At verò quod dicūt de Tito, nō
videtur ad propositum pertinere. Titus enim nō fuit ecclesię
persecutor, sed infidelium Iudæorū: & antequā obsedit Hie-
rusalē ac Iudæā, Christiani qui morabātur ibidē, ex angelica
admonitione inde regressi fuerūt, & regnū Agrippæ (qui fuit
cōfœderatus Romanis) inhabitauerūt, quēadmodū in Eccle-
siastica narrat historia Eusebius. Præterea ex præhabitis inno
tescit, ea potissimè in horū sigillorum apertura Ioanni ostēsa, B
quæ ante latebant, vel futura erāt. Titus autē ante hanc reue
lationē vastauit Iudæos, & obiit. Nā Domitianus frater eius
imperauit post eū. Postremò his, quæ hoc loco scribit Ioānes
de quatuor equis, similia pro magna parte sunt, quæ apud Za *Zacha.6.*
chariam legūtur. Scribit enim ibidē ille quemadmodum vi-
derit quatuor quadrigas egrediētes. In quarum prima fuerūt
equi rubei, in secunda equi nigri, in tertia albi, in quarta equi
varij & fortes. Et secundū Hieronymū & alios doctores, ibi- *Hierony.*
dem per quatuor quadrigas & earū equos, in colore quadri-
formiter variatos, intelligūtur quatuor regna & reges eorū:
sic tamen vt per eosdem equos plures reges eiusdem regni si-
gnentur. Idcirco & hoc loco probabile est, omnes Romanos
Imperatores cruētos ecclesiæ persecutores, eiusdē scilicet re-
gni reges aut imperij, per equū ruffum significari. Itaq; Au- C
gustinum, Bedam, Albertū sequendo, aperto secundo sigillo,
exiuit alius equus ruffus. Sic apparebat Ioanni in imaginaria
visione. Et est sensus, quòd per illum equū ac eius sessorē, sibi
tunc reuelabatur status ecclesiæ tempore persequutorū qui à
tempore Neronis cœperūt ecclesiā generaliter persequi. Vn-
de per equū ruffum exprimitur multitudo ministrorū prin-
cipum persequutorū. Per cuius sessorem, intelligitur multitu
do dominorum illorum crudelium, qui per martyrū occisio-
nem sanguinarij extiterūt. Huic multitudini principanti da-
ta est potestas, qua abutitur in persecutione iustorū. Sicut &
Christus dixit Pilato: Nō haberes aduersum me potestatem *Ioan.19.*
vllam, nisi tibi desuper datū esset. Datum itaq; seu promissum

D est ei. *Sumere pacem de terra*, id est, fideles in terra peregrinantes terrere, turbare, inquietare, occidere: secundum quod
Matt.10 Christus prædixit: Trademini à parentibus, & fratribus, & co
Mar.31. gnatis, & amicis: & eritis odio omnibus hominibus propter
Lucæ.21. me. Hoc à tempore Neronis vsq; ad Constãtini conuersioné durauit. Abstulit ergo electis pacé tẽporis, & exterioré quietem: non pacem pectoris, aut æternitatis. *Et vt se inuicé interficiant.* Fideles enim, vt dictũ est, ab infidelibus etiam valde propinquis, familiaribus, & amicis occidebantur: quod in sanctorum legendis & chronicis satis describitur. Propter quod præmonuit Christus: Tradet autem frater fratrem in morté. *Et datus est illi gladius magnus*, id est, grãdis potestas occidẽdi fideles. Romanis enim Imperatoribus persequentibus Chri-
E stianos data desuper fuit monarchia, sed abusi sunt ea, & sibi subditos ac fauentes spiritaliter peremerunt, ad tot scelera ac sacrilegia eos trahendo. *Et cum aperuisset sigillum tertiũ*, id est, vlteriorem, maiorem, & extẽsiorem futurorum notitiam mihi reuelare cœpisset, librum increatæ sciẽtiæ mihi plenius exponendo, seu aperiendo. *Audiui tertium animal dicens: Veni & vide*, Tertium animal habens faciem quasi hominis Matthæũ significat. Cuius anima vel effigies, seu angelus in eius persona dixit Ioanni: Veni & vide. *Et ecce equus niger id est*, hæreticorum caterua vitiis denigrata, atque à lumine veritatis maximè aliena, dæmonibus coæquata. *Et qui sedebat super eum*, videlicet hæresiarcharum, qui errorum inuẽtores errantiúmque rectores fuerunt, caterua seu multitudo: vt Arrius, Manichæus, Fotinus. *Habebat stateram in manu sua.* Per
F stateram, quam hæreticorum doctores in manu, operatione seu vsu habent, intelligi potest simulata eorum iustitia: qua se alios posse ponderare, eorúmque opera mensurare, præsumũt.
Mat.7. Vnde Saluator: Attẽdite (inquit) vobis à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium. Rursus statera est sacra scriptura, qua cognoscitur quanti ponderis sit spiritus: quemadmodum per stateram perpenditur, quanti ponderis sit corpus. Hanc hæretici pro se allegant, dolosè proponunt, falsè exponunt, doctores se iactant, secundum eam se viuere afferunt. Denique vt hi qui volunt aliquid emere in statera põderant illud, sit ne dignum precio an non: ita hæresiarchæ eos quos sibi acquirere atq; decipere intendunt, prius se considerationem acutam ponderãt, an graues sint an leues, docti vel simplices;

simplices, virtuosi an ad ruinam procliues. *Et audiui tanquam* A
vocem in medio quatuor animalium, id est, angeli existentis inter hæc animalia, ita quòd vox ista de throno seu ecclesia sonat.

Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres ordei denario vno, & vinum & oleum ne læseris. Bilibris est mensura seu vas continẽs duas libras. per quam hoc loco signatur ecclesiastica congregatio, vtriusque testamenti doctrinis imbuta, gemina charitate fundata, duobus ex populis adunata. Porrò per triticũ, quod est optimum granum, prælati, perfecti ac prædicatores expressi sunt: quorum est, alios spiritaliter ac saporòsè reficere. Itaq; bilibris tritici est collectio eminentium personarum ecclesiæ. Hæc empta est denario vno, scilicet precio sanguinis Christi: sicut Apostolus: Empti estis precio magno. Vel denarius est vita, seu merces beata in patria: quæ in Euangelio per denarium significatur diurnum. Hoc nummo digna censetur ecclesia, & pro eo obtinendo redempta & renata in Christo. Insuper nomine ordei inferiores, rudiores, & subditi exprimuntur. Tres verò bilibres ordei, sunt tota hæc fidelium multitudo, in fide superdignissimæ Trinitatis viuens, quæ licet inferior sit gradu, dignitate, aut merito: eodem tamen precio est redempta, & ad eandem beatitudinem ordinata. Ideo cũ tantæ æstimationis sint apud deum fideles, clamat angelus ne lædantur malo exemplo: vel ne corporalis afflictio eis spiritaliter noceat, videlicet ne succumbant, imò per aduersa proficiãt & saluentur. Item ne corporaliter plus quàm deus permittit ab aliquo molestentur. Per vinum autem & oleum intelliguntur, qui quasi medio modo inter istos se habent, vel medium statum tenent: qui propter deuotionis feruorem, & mentis in Deo iucunditatem, significantur per vinum. Per oleum verò, propter pietatem & animi bonitatem. Tales pręcipuè sunt religiosi, qui similiter non sunt lædendi. Potest quoque verborum horum hic esse sensus, quòd vox illa Dei prædixerit fideles maiores atque minores in tantum à persequutoribus esse vilipendendos, vt pro vno denario traderent multos, vixque alicuius valoris eos haberent. Iuxta id quod in fine dicturi sunt. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem sine honore. Quomodo ergo cõputati sunt inter filios Dei? & inter sanctos sors illorum est? Vnde cum preciosi sint coram Deo, per vinum & oleũ designãtur, & persequutori omni pręcipitur, ne eos lædat modis prætactis. *Et cum aperuisset sigillum*

Matth. 7. 1. Cor. 6 B C Sapien. 5

D *quartum*, secundum sensum de aliorum sigillorum apertione inductum. *Audiui vocem quarti animalis*, videlicet aquilæ per quam Ioannes significatur: cuius vice loquutus est angelus ad eundem, personam ecclesiæ repræsentantem. *Veni & vide. Et ecce equus pallidus*, id est, hypocritatem & fallacium fratrũ cœtus. *Et qui sedebat super eum*, id est, quicũque principalis & ductor illorum. *Nomen illi mors*, quia & ipse in anima mortuus est, aliorúmque animas subuertendo occidit. Hic equus est pallidus, quoniam designati sunt per eum, qui charitate & sapientia quasi aurum se fulgere fingunt: sed simulatione pallescunt:
Matt.6 insuper exterminant facies suas, vt appareãt hominibus ieiunãtes. *Et infernus sequebatur eum*, id est, æterna pœna morientẽ talem mox comitatur. Sed & multi diaboli currunt post eum, E & suæ dolositatis sunt comites & consortes. *Et data est illi potestas super quatuor partes terræ*, quia in omni loco ecclesiæ hypocritarum ac seductorum genus consistit, estque vbiq; in fal-
1. Cor.11. sis fratribus periculum. Nam vir fratrem suũ venatur ad mor-
Mich.7. tem: Atque in omni angulo terræ inueniuntur, qui proximũ à Deo auertere, & ad vana cõuertere moliuntur. Ideo subditur:
Psal.58. *Interficere gladio*, id est, sermone venenato: nam gladius in labiis eorum. *Fame*, id est, subtractione alimoniæ verbi Dei ac
Matth.4. sacramentorum. *Et bestiis terræ*, id est, carnalibus & irratio-
Deut.8 nabilibus concupiscentiarum vitiorúmque motibus: vel crudelibus prælatis atq; principibus, per quos multi spiritaliter corporalitérque necantur. *Et morte*, id est, alio quouis modo nocendi ac perimendi, in corpore siue in anima. *Et cum aperuisset sigillum quintum*, iuxta sensum præhabitum, *Vidi subtus altare*. F id est, in secretario laudis æternæ, quod est sublime altare triumphantis ecclesiæ. Vel subtus altare, id est, sub Christi custodia & quiete. Christus enim vno modo altare vocatur, in quo & super quod cuncta quæ immolamus, offerre debemus: videlicet in fide & charitate ipsius. *Animas interfectorũ propter verbum Dei, & testimoniũ quod habebant*, id est, animas martyrum qui occisi sunt, eo quòd Christum prædicauerunt, siue confessi sunt. Has animas earúmque gloriam vidit Ioannes in spiritu, eo modo quo vidit & angelum secum loquẽtem. Omnia enim hæc per quasdam effigies sibi præsentabantur. *Et clamabant voce magna*, id est, plurimùm affectuosa. *Vsquequo domine sanctus & verus non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra?* id est, in persequutoribus nostris? Hæc beatæ animæ

animæ diuinæ æquitati pœnitus conformatæ, zelo iustitiæ, A
non appetitu vltionis nudè precantur. Quod enim id liceat,
per id constat quod Christus ait in euangelio: Deus nō faciet Luc.11.18
vindictam seruorum suorum clamantium ad se die ac nocte?
Dico vobis, quia citò faciet vindictam illorū. Hinc subditur:
Et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ, id est, vnicuique præmium
essentiale, quod est gloria animæ. *Et dictū est illis*, id est, à deo
responsum. *Vt requiescerent tempus adhuc modicum*, id est, patienter
præstolarentur, & interim corpora eorū in sepulchris
quiescerēt vsque ad diem iudicij: quod modicum est, comparatione
durationis futuri sequētísque seculi. *Donec impleatur
numerus conseruorum eorum*, qui nunc in militanti ecclesia Deo
ministrant: vel conciuium suorum, qui cum ipsis in cœlis Deo
deseruiunt. *Et fratrum eorum qui interficiendi sunt, sicut & illi*,
pro fide occubuerunt. Multi enim sub Antichristo circa finem B
seculi occidētur. Et tā diu durabit huius mundi decursus, quousque
electorum numerus cōpleatur. Vnde per fratres possunt
intelligi martyres propter ampliorē mutuò similitudinē. Per
conseruos verò confessores. Itaque in huius sigilli apertione,
plenius declarata est sancto Ioanni gloria quiescentiū in Christo,
& consolatio eorundem, futurúmque martyrium plurimorum
in ecclesia militanti. Sed cum sancti in patria nil precentur
nisi quod obtinēt, animarum istarum oratio fuit à domino
exaudita: quia nec ipsi aliter appetierunt fieri vltionem,
quàm deo placere. Ex his etiam probantur animæ ante futurā
resurrectionem beatificari. Iterū innotescit ex his, quàm stulta
fuerit hæresis dicētium, impios, in die iudicij precibus electorum
saluandos, cum ex hoc loco ac euāgelio pateat, quòd sancti
optant postulántque iustá vindictam. *Et vidi, cum aperuisset
sigillum sextum*, magis ac magis reuelando mihi diuinæ scientiæ
de statu ecclesiæ sacramentū. *Ecce terræmotus factus est magnus*.
Ista de nouissima sub Antichristo persecutione acerrima C
exponuntur. Loquitur autē Ioannes more prophetico de futuro
quasi præterito, propter certitudinem prophetiæ. Tunc
igitur erit magnus terræmotus, id est, maxima inquietudo, turbatio,
motio, habitantium in terra. Erit enim tunc tribulatio
qualis non fuit à principio, vt proprio ore cōtestatus est Christus:
qui & per Danielem idipsum prædixit. *Et sol factus est niger*,
id est, Christus sol iustitiæ tunc maiestatē suam minus solito
declarabit, nec coruscabit per seruos suos miraculis. Diffa- Matt.24 Danie.7

D mabitúrque nomen ipsius, & blasphemiis ipse inhonorabitur maximis vehementer. *Tanquam saccus cilicinus*, qui est obscuri coloris, & vilis putatur. Quidam per solem intelligunt doctores ecclesiæ, qui tunc per sapientiam non lucebunt, vt antè, nec fulgebunt prodigiis. *Et luna facta est vt sanguis*, id est, ecclesia plus solito sanguinem fundet, atque ab impiis sanguinolenta, seu peccatrix dicetur. *Et stellæ cœli ceciderunt super terrã*, id est, qui in ecclesia splendidi videbantur, timore & acerbitate persequutionis illius à fide recedent: quidam veraciter, quidam simulatè, seu apparenter. Aliqui quoque simulata sanctitate & miraculis Antichristi fallentur. *Sicut ficus emittit grossos suos, cum vento magno mouetur*, tunc enim grossi, id est, primi tē-
E poris fructus arboris fici, ex vento impellente mox cadunt in terram. *Et cœlum recessit*, id est, ecclesia tunc prædicationem suam abscondet, nec publicè more solito apparere, Christúmque colere & laudare audebit: nisi aliqui valde perfecti seu deprehensi. *Sicut liber inuolutus*, id est, signatus & clausus. Nam sicut huiusmodi liber quid intus contineat, nō ostendit: sic ecclesia tunc filiis suis, non extraneis se manifestabit. Vnde Beda hîc ait: Sicut liber inuolutus mysteria quidem intus, sed foris non apparentia continet: sic & tunc ecclesia suis tantum cognita persequutionem discretè vitans recedet: vt ab extraneis abdita, non videatur. *Et omnes montes & insulæ motæ sunt de locis suis*, id est, magni ac in eis insulis subditi, à facie tyrannidis
F Antichristi vel corporaliter fugient, vel ab ecclesiastica vnitate ac fide recedent. Sic tamen, vt sit distributio pro generibus singulorum: quoniam quidam de omnibus mouebuntur. *Et reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis, & in petris montium. Et dicunt montibus & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum*, id est, Dei omnipotentis, qui vnus est & trinus. *Et ab ira agni*, videlicet Christi secundum naturam assumptam, in qua iudicium exequetur. Totum istud vno modo exponitur de Christianis, qui tunc ab Antichristi ferocia se abscondent diuersis ac secretis latibulis, & præ vehemēti angustia, quasi per excessum loquentes precantur, vt à montibus & petris operiantur & abscondantur à facie sedētis super thronum, id est, persequutionis acerbitatem, quam Deo permittente seu ordinante sciunt grassari in populo Christiano, effugiant. Iuxta quem modum & in Euangelio scriptum est: Dicent

Beda.

montibus,

montibus, cadite super nos: & collibus, operite nos. Quod & A
Christus tempore passionis testatus est, peccatores esse dictu- *Lucæ. 23*
ros. *Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum*, scilicet sedentis in throno & agni, id est, tempus grauissimę persequutionis à deo & Christo permissæ, quæ patientibus atque timentibus quasi ira Dei videbitur: quanuis ira propriè Deo nō competat, qui electos suos & amore potius & pietate, quàm ex ira in præsenti flagellat, vt emendentur aut perficiantur. Prętereà per montes & petras, à quibus quærunt operiri & abscondi, quidā intelligunt maiores & perfectiores, quorum consilio, auxilio, precibúsque inferiores & minus perfecti, quærent iuuari, defendi, saluari: ne Christo veniente sint imparati, sed fixi reperiantur in fide. Plerique per montes & petras intelligūt sanctos in B
patria confirmatos in bono, instar petrarum & quasi montes præcelsos: quorum suffragia tunc isti postulabunt. Secūdò hic locus exponitur de reprobis, qui die iudicij imminēte, se quęrent abscondere, & iram Dei euadere. *Et quis poterat stare*, id est, constans in fide manere tempore tantæ persequutionis? Nullus vtique propria virtute. Erit enim tunc tentatio tanta, vt in errorem ducantur etiam, si fieri potest, electi. Postremò quod dictum est, sol factus est niger, & luna vt sanguis, & stellæ cœli ceciderunt, & cœlum recessit, & cætera, puto adhuc aliter posse intelligi. Siquidem sanctus Ioannes volumine isto prophetali, sequitur modum loquendi prophetarum. Est autem consuetudo prophetis, vt cum grauem aliquam hominibus vastitatem denunciant, luminaria cœli asserant immutari: C
quia videlicet hominibus in mœrorem deiectis ad solatiū non relucent, quibus omnia sunt amara, & ipsa etiam lux consistit odibilis. Et iuxta hunc sensum verba hic posita in prophetis quoque inueniuntur conscripta. Et primò (vt aliqua commemorētur) apud Iohelem dicitur: Sol & luna obtenebrati sunt, *Iohe. 2. 3.*
& stellæ retraxerunt splendorem suum. Itémque: Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem. Item apud Esaiā: Com- *Esa. 24.*
plicabuntur sicut liber cœli. Sic & in Ezechiele, cū dominus Pharaonis clades prædiceret: Operiam (inquit) cum extinctus *Ezech. 32.*
fueris, cœlos: & nigrescere faciam stellas. Omnia luminaria cœli mœrere faciam super te.

¶ Expositio

vllam arborem, id est, in eos qui habitant in locis arboribus A consitis. Vel arbores sunt homines, secundum quod ait Saluator: Aut facite arborem bonam, aut facite arborem malam. *Mat. 12.*

Et vidi alterum angelum ascendentem ab ortu solis, id est, ab *Esa. 6.* oriente, *Habentem signum dei viui.* Per hunc angelum quidam intelligunt Iesum Christum, qui est magni consilj angelus, visitauitque nos oriens ex alto: & ascendit, id est, sublimi- *Luc 1.* ter venit & gloriosè innotuit, ab ortu solis æterni, ex corde patris altissimi, ex summo cœlo vbi est nunquam deficiens. Vbi sol intelligentiæ mentibus oritur beatorum. Hic habuit signum dei viui, scilicet crucis vexillum. Habuit quoque signum quòd verè missus esset à deo, & quòd esset deus verus: secundum quod ait: Opera quæ dedit mihi pater, testimoniũ *Ioan. 18* perhibent de me. Veruntamen per angelum istum potius arbitror intelligendnm angelicum spiritum diuinitus missum, B prout infrà in textu tangi videtur. Deus enim per angelos di *Hebr. 1.* sponit ecclesiam. Qui angelus in visione imaginaria videbatur Ioanni quasi ab oriente conscendere, atque in altiora volare: sicque in sublimi stans, ea quæ subsequuntur clamare. Habuit autem signum dei viui, quia in eo certum videbatur indicium, quòd esset de curia summi regis, & angelus sanctus nõ malus sicut prædicti. Præterea angeli sancti subinde cum crucis vexillo apparuisse leguntur. Sed signum istud intelligi potest potestas refrenandi ac compescendi ferociam malignorum spirituum. *Et clamauit voce magna,* id est, grandi authoritate præcepit, *Quatuor angelis, quibus datum,* id est, permis- C sum, vel etiam diuina iustitia exigente concessum, *Est nocere terræ & mari,* id est, persecutionem inferre fidelibus: in prouinciis ac insulis hinc inde manentibus. *Dicens: Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus,* id est, vltrà non attentetis vexare fideles (qui per terram, mare, & arbores, sicut expositũ est, designatur) sicut fecistis. *Quoadusque signemus seruos dei nostri in frontibus eorum,* id est, quoadusque ego & angeli sancti, mihi cooperantes, crucis vexillo fideles ab infidelibus discernamus: vel prædestinatos ab fidem conuertẽdos notemus, eorumque conuersioni cooperemur. Quibus verbis instruimur, quòd licet deus permittet Antichristũ ad tempus regnare, citò tamen malitiæ eius sattellitumque ipsius finem imponet, ita quòd angeli sancti dæmonum quoque tunc compescent sæuitiam, nè Christianos omnino extinguãt, nec electo-

D rum conuersionem ad Christum impediant. Quidam verò: vt Berengandus & Beda, exponũt hæc pro tempore primi aduentus Christi, quando quatuor principalia regna mundi perfida erant, & homines variis modis vexabãt, postea quoque euangelicæ legis prædicationem impedire conati sunt. Quorum prauitatem compescuit Christus, suosque protexit, ne eorum quis impediret salutem. Imo ante suam natiuitatẽ ex virgine voluit pacem esse in mundo, cunctis subiectis Romano imperio. Quanuis autem istud catholicè dictum sit, nõ tamen videtur expositio ista ad præcedentia atque sequentia esse connexa. Neque enim in primo Christi aduentu impleta sunt, quæ mox subduntur. Alij referunt istud ad tẽpora Constantini Imperatoris, cuius temporibus dicunt fuisse quatuor persequutores præcipuos in diuersis prouinciis: quos dicunt

E hìc per quatuor angelos tenentes quatuor ventos signari. Et per angelum ascendentem ab ortu solis æstimant Constantinum Imperatorem notari, cuius virtute prædicti persequutores à Christianorum infestatione repressi sint. Veruntamen eius tempore impletum non est, quod de signatione seruorum dei in frontibus suis subiungitur, nisi secũdum spiritalem intelligentiam: secũdum nominum interpretationem acceptã. Sequitur enim de numero signandorum, & iam in dei præscientia signatorum. *Et audiui numerum signatorum,* signo dei in fronte, vt dictum est, *Centum quadraginta quatuor millia ex omni tribu filiorum Israel,* ita quòd omnes simul accepti, tot fuerunt, seu erunt. Ex qualibet enim tribu erunt duodecim millia. Cumque duodecim tribus sint, signati ex omnibus tri-

F bubus istis pariter sumptis cõstituunt numerum memoratum. Nam in fine, Antichristi detecta perfidia, omnes tribus Israël conuertentur ad prædicationem Heliæ, multo vtique plures quàm hìc taxantur. Vnde per numerum istum determinatum

Psal. 58. indeterminatus exprimitur, propter perfectionem numeri huius: quemadmodum expositores satis declarant. *Ex tribu Iuda duodecim millia signati,* id est, duodecim millia hominum ex hac tribu signabuntur signo crucis fide suscepta. *Ex tribu Ruben duodecim millia signati, &c.* Conuenienter à tribu Iuda incœpit, quia ex ea nati sunt reges, & quoniam Iudas inter

1. Par. 28 fratres suos robustissimus fuit, vt primo Paralipomenon legi

Mat. 1 tur. Potissimè autem, quia de semine eius natus est Christus. Omittit autem tribum Dan, quia de ea (vt dicitur) Antichri-

stus

ſtus naſcetur. Duodecim tamē nomina tribuum ponit. Nam A
tribum Manaſſe & tribum Ioſeph diſtinguit, cum tamen Manaſſes filius fuerit Ioſeph. Similiter tribum Ephraim non expreſſit: cuius ſecundum quoſdam eſt ratio, quia Hieroboam primus rex decem tribuum Ephrateus, populum Iſraël ad idololatriam traxit. Alij aſſerunt, per tribum Ioſeph tribum Ephraim deſignari. Qui autem hoc loco per duodecim tribus intelligunt vniuerſos fideles (qui patriarcharum fidem & opera imitando, ſpiritaliter eorum filij nuncupantur, iuxta illud Apoſtoli, Si enim vos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis) myſticam intelligentiam penes nominum interpretationem accipiunt. Iudas enim interpretatur confeſſio. Idcirco per tribum Iuda omnes, qui Chriſtum veraciter confitentur, & propria quoque mala confiteri non renuunt, intelliguntur. Porro Ruben interpretatur videns filium, vel videns in medio, vel filius viſionis. Eius itaque tribus ſunt, qui viſioni contemplationis inſiſtunt, & in medio laqueorum ſe poſitos cernunt. *Ex tribu Gad, duodecim millia ſignati.* Per Gad, qui interpretatur accinctus, intelliguntur qui virtutibus contra peccata armantur. *Ex tribu Aſer duodecim millia ſignati.* Per Aſer, qui interpretatur beatus, ſignificantur qui euangelicarum beatitudinum poſſeſſores ſunt & futuram prægustare beatitudinem nunc merentur. *Ex tribu Neptalim duodecim millia ſignati.* Per Neptalim, qui latitudo interpretatur, hi qui charitate extenduntur ad omnes, ſignificantur. *Ex tribu Manaſſe duodecim millia ſignati.* Per Manaſſen, qui obliuio interpretatur, ſignati ſunt qui inferiorum ac volubilium obliuiſcentes, diuinorum meditationibus ſuam ſemper replere & occupare nituntur memoriam. *Ex tribu Symeon duodecim millia ſignati.* Per Symeonem, qui audiens mœrorē interpretatur, ſunt intelligēdi, qui ex paſſionis Chriſti memoria ſalubri conficiuntur mœrore, etiā ex deſiderio patriæ, ex cōtēptu proprię culpæ, ex proximorū ruina, & ex proficiēdi affectu. *Ex tribu Leui duodecim millia ſignati.* Per Leui, qui additus dicitur, exprimūtur qui bona bonis accumulāt, & obſeruātię pręceptorum obſeruantiam conſiliorum adiiciunt. *Ex tribu Iſachar duodecim millia ſignati.* Per Iſachar, qui merces interpretatur, dantur intelligi qui meritis abundare ſatagunt, pręmiique intuitu fortiter agunt. *Ex tribu Zabulon duodecim millia ſignati.* Per Zabulon, qui habitaculū fortitudinis inter

[Margin notes: Gala.3. — Gene.29. — B — Ibidem. — C — Gene.41. — Gene.30. — Gene.49 — Gene.41. — Gene.22.]

ſperis congratularis, in aduerſis compateris. *Et paupertatem* A
tuam, in temporalibus rebus, quia & tua pauperibus erogaſti,
& infideles te ac tuos ſpoliaſſe creduntur. *Sed diues es*, id eſt,
in ſpiritalibus opulentus, virtutibus, quæ ſunt veræ diuitię, ani
mi, plenus. Diuitiæ enim ſalutis ſapiētia & ſciētia. Et minimũ *Eſa.31.*
bonum gratiæ ac virtutũ, præſtantius eſt cunctis terrenis di-
uitiis. Denique quantò quis dei amore perituras diuitias am-
plius ſpernit, eò in anima exuberantius locupletatur: ſicut in
beato Franciſco oſtenſum eſt. Et quantò quis temporales di-
uitias diligentius quærit, eò in animo extat pauperior. *Et
blaſphemaris*, id eſt, blaſphemus vocaris, vituperaris, contem-
neris. *Ab his qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt ſyna
goga Satanæ*, id eſt, congregatio ad diabolum pertinens. Iſti
fuerunt Iudęi ſecundum carnis propagationem, non ſecundũ B
virtutum imitationem, nec ſecundũ nominis ſui interpreta-
tionem. Iudæi enim confitentes interpretabantur, iſti autem
Chriſtum negabant. De quibus ait Apoſto. Videte Iſraël ſe- *1. Cor. 19.*
cundum carnem. Hinc non fuerunt digni Iudæi vocari, ſecũ- *Ioã. 18.*
dum q̃ incredulis Iudæis ait Saluator: Si filij Abrahæ eſtis,
opera Abrahæ facite. Quaſi dicat, Cum eius virtutes nõ imi-
temini, non eſtis digni eius filij nuncupari. Ideo ſubdit. Vos
ex patre diabolo eſtis. *Nihil horum timeas quæ paſſurus es*, id
eſt, corporales afflictiones, & varias impugnationes. Sic enim
hortatus eſt Chriſtus: Nolite timere eos qui corpus occidũt. *Mat. 10.*
Et alibi dicitur: Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à fi- *Eſa. 51.*
lio hominis, qui quaſi fœnum areſcet? Porrò qui deũ ſibi aſſi-
ſtere, æternúmque præmium dare paratum conſiderat, poteſt C
dicere cum Pſalm. Dominus illuminatio mea & ſalus mea, *Pſal. 26.*
quem timebo? Dominus protector vitæ meæ à quo trepida- *Pſal 3.*
bo? Et: Non timebo millia populi circundantis me. *Ecce miſ-
ſurus eſt diabolus ex vobis in carcerem*, id eſt, ſuggerēte diabolo,
aliqui de grege veſtro ab infidelibus incarcerabuntur. potéſt-
que nomine carceris quælibet tribulatio deſignari: *Vt tente-
mini*, id eſt, patiētia veſtra per aduerſa probetur, & aliis ad ę-
dificationem innoteſcat. Iuxta illud, Tanquam aurum in for-
nace probauit iuſtos dominus. Et: Vaſa figuli probat fornax,
homines autē iuſtos tētatio tribulationis. *Et habebitis tribu-
lationem diebus decem*, per hoc intelligi poteſt, quòd tribulatio
hæc diebus decem durius ſæuiebat: ſic enim Berengãdus ex- *Berengã-*
ponit. Alij per decem dies intelligunt totũ tempus vitæ præ- *dus.*

D sentis, in quo in decem præceptis exerceri debeamus. Et quia frequenter per numerum determinatum indeterminatus exprimitur, sicut in Psalmo: Memor fui testaméti sui, verbi quod mandauit in mille generationes. Et in Iob: En decies confun ditis me. *Esto fidelis*, id est, constans, in fide, atque iustitia. *Quæ ad mortem* inclusiuè, sicut sanctus Iob ait, Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea. Hinc in Ecclesiast. dicitur: Pro iustitia agonizare pro anima tua, & vsque ad mortem certa pro iustitia: & Deus expugnabit pro te. Et rursum: Esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui. Debemus autem deo fidelitatem immobiliter obseruare. *Et dabo tibi coronam vitæ*, id est, præmium essentiale beatorum in patria, quod aurea dicitur, & mentem coronat reginámque efficit,

E ac omnem mortis occasum excludit. De quo fertur in Psalmo: Posuisti in capite eius coronam de lapide precioso. Et alibi, Accipient iusti regnum decoris, & diadema speciei de manu domini. Huic verbo consonat illud Iacobi: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. Itaque perseueremus vsque in finem: qui enim in finem perseuerauerit (Christo testante) saluus erit. Qui perfectus est, amore boni perseuerat in bono. Occidi potest, flecti non potest. Qui imperfectus, saltem amore præmij perseueret. Non enim sunt condignæ passiones huius temporis ad venturam gloriam. Hinc Hebræos monet Apostolus dicens, Deponentes omne pondus & circunstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositũ nobis certamen: aspicientes in authorem

F fidei Iesum, vt non fatigemur animis nostris. *Qui habet aures, audiat quid spiritus dicat ecclesiis.* Hoc nunc expositum. *Qui vicerit* ea quæ aduersantur saluti, ac displicent Deo. *Non lædetur à morte secunda.* id est, à damnatione æterna seu pœna inferni, quæ infrà mors secunda vocatur. Potest quoque per mortem secundam intelligi culpa, quæ animam lædit ac perimit. Porrò secundum Albertum, peccatum rectè mors dicitur, quoniam sicut mors corporalis separat animam à corpore, ab amicis, à diuitiis, à visu, imò ab omni corporeo sensu: sic peccatum separat mentem à deo, ab angelis cunctísque sanctis, à spiritalibus diuitiis, à visu interno, ac cæteris spiritalibus sensibus. Rursus mors animæ puta peccatum morti corporis assimilatur in multis. Nam primò corpus distemperatur

Psal. 20 — Sap. 5. — Mat. 14. — Gregor. — Rom. 8. — Hebr. 12. — Apoc. 21. — Albertus

petatur, deinde infirmatur, postea moritur: hinc effertur, se- A
pelitur, lapide operitur, nouissimè à vermibus consumitur.
Sic anima primò distemperatur per malam affectionem, in-
firmatur per noxiam delectationem, moritur per consensum,
effertur per opera, sepelitur per consuetudinem malam, ope-
ritur lapide per obdurationem, ignibus vermibúsque gehen-
næ torquetur in finem. Pręterea aduertendum, quòd memo-
ratum Smyrnæ pontificem quidam affirmant fuisse beatum
Polycarpum: & Iudæos incredulos in vrbe illa morantes ex-
citasse persecutionem contra Polycarpum & eius discipulos,
inflammando Gentiles contra hos Christianos: in qua perse-
quutione multi Christianorum fuerunt occisi, sanctúsque Po
lycarpus in ignem proiectus. Vbi cum non læderetur, tandē
gladio cæsus migrauit ad Christum. Consequenter ad præ- B
sulem Pergamensis ecclesiæ sermo dirigitur. *Et angelo ec-
clesiæ Pergami scribe, Hæc dicit, qui habet romphæam ex vtraque* *Apo.1.*
parte acutam, id est, Christus de quo suprà dicebatur. De ore
eius procedebat gladius ex vtraque parte acutus, quod ibidē *Heb.10.*
expositum est. Per quod vtique insinuatur rigor diuini iudi-
cij, quámque horrendum sit incidere in manus Dei viuentis.
Quidam autem per romphæam intelligunt sacram scriptu-
ram, quæ vitia resecando, mentem ad cœlestia acuendo, in-
tima cordis penetrando, animam à rebus secularibus, deside-
riísque carnalibus occidendo, acuta vocatur. Et ex vtraque
parte acuta, propter duo testamenta: quorum scripturæ hæc
agunt. Hinc de Christo dicitur. Ipse quasi ignis conflans, & *Mala.3.*
quasi herba fullonum. *Scio vbi habitas*, scilicet, in quali op-
pido atque consortio. Quasi dicat, Hoc te laudabiliorem, am C
pliorique præmio efficit dignum, quòd inter tam prauos non
relinquis iustitiam. Difficilius etenim est, inter peruersos iu-
stè viuere, quàm inter deuotos. *Vbi sedes est Satanæ*, id est,
infidelium hominum multitudo, in quorum cordibus manet
diabolus. *Et tenes nomen meum*. id est, fortiter prædicas, con-
fiteris, exaltas, & Christiano nomine dignū te exhibes, Chri-
stiformiter conuersando. *Et non negasti fidem meam*, timo-
re persequutorum, vel molestia impugnationum. *Et in die-
bus illis*, quibus inter illos moratus es. *Antipas testis meus
fidelis* fuit in vrbe hac. *Qui occisus est apud vos* ab infide-
libus Pergami. *Vbi Satanas habitat*, in vasis suis prauis homi
nibus. Vnde in Euangelio ait Saluator, ꝙ immundi spiritus *Luc.11.*

D ingressi hominem habitant ibi. Constat virum istum, qui cæteris omissis tam solemniter à domino commemoratur & cómendatur, singularis sanctitatis at que constantiæ extitisse: qui dicitur testis Christi, quoniam verbo, facto, & sanguinis sui effusione testimonium perhibuit veritati fidei Christianæ. Martyr autem Græcè, Latinè dicitur testis. *Sed habeo aduersum te pauca* emendatione digna. *Quia habes illic,* scilicet, inter tuos. *Tenentes doctrinam Balaam,* qui consilio Balaã æquiualenter consentiunt. *Qui docebat Balach* regem Moabitarum. *Mittere scandalum,* id est, offendiculum oculorũ & occasionem peccandi. *Coram filiis Israel.* Nam suggerente Balaam hariolo, Balach misit fœminas speciosas prope filios Israël: vt earum pulchritudine tracti in luxuriam ruerent, atque de sacrificiis idolorum comederent. Ideo subditur, *Edere* de sacrificiis idolorum. *Et fornicari.* De hoc in Psalmo: Et imitati sunt Beelphegor, & comederunt sacrificia mortuorum. *Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum,* id est, hæreticos quosdam inter tuos esse permittis, nec eos expellis, seu idoneè reprobas: qui instar Balaam, docent cum illegitimis commisceri, asserentes mulieres debere esse communes: sicut dictum est plenius suprà de erroribus Nicolaitarũ. De talibus quoque in Canonica Iudæ habetur. Væ iis qui in via Cain abierunt, & errore Balaam mercede effusi sunt. Hi sunt in epulis suis conuiuantes sine timore, semetipso parscentes, arbores infructuosæ, bis mortuæ, despumantes suas confusiones: quibus procella tenebrarum conseruata est in æternum. *Similiter pœnitentiam age,* id est, sicut episcopo Ephesi iussi, sic iubeo tibi pœnitentiam agere. Vel similiter, id est, sicut & isti decepti. Nam pari reatu tenetur, qui peccat: & qui peccantem cum potest & debet, non corripit, vel peccare permittit. *Si quominus* feceris, id est, nisi pœnitueris, *Veniam tibi citò,* id est, per castigationem districtam te visitabo, vel ante mortem vel in morte, seu in iudicio generali: quod comparatione futuræ perpetuitatis mox erit. *Et pugnabo cum illis* errantibus, quos reprimere negligis, id est, contra illos disceptabo. *In gladio oris mei,* id est, per sententiam damnationis, & per iudiciariam potestatem, cósque damnabiles esse conuincam. Itaque tu cum illis peribis, nisi pœnitentiam egeris. Quo patet, quàm periculosa sit cura animarum, cum pastor damnetur, nisi oues errantes pro posse

E

Psal. 105.

Apo. 1.

Iudæ. 1.

F

reduxerit

reduxerit, diligenter instruxerit, seriosè arguerit, & quantum valet represserit. Vel pugnabo cum illis in gladio oris mei, id est, te de statione tua amoto, meliorem in tuo loco substituam: per cuius verba aduersarios veritatis deiiciam, ac deceptos reducam. *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat ecclesiis.* Istud frequenter repetitur. Et quoties clausula hæc in hoc loco vel alibi in scripturis inseritur, signum est notabile, magnum aut mysticum, salubre, omni quoque aduertentia dignum esse quod dicitur. *Vincenti* passiones & vitia, tentationes, & cuncta aduersa, *Dabo manna absconditum,* id est, refectionem internam, consolationem occultam, panem cœlestem. De quo in Euangelio legitur: Beatus qui manducabit panem in regno dei. Vel manna absconditũ, est ipsemet dulcissimus dominus Iesus, cuius figura fuit manna filiis Israël præstitum. Vnde ait Iudæis, Non Moses dedit vobis panem, sed pater meus dat vobis panem verum. Ego sum panis vitæ. Hunc panẽ dat nobis deus, seu ipsemet Christus, in via per quendam dulcem prægustum, per contemplationem & spem, per quotidianam appropinquationem: in patria autem per plenariam communicationem, ac beatificã refectionem. Denique Christus suo corpore & sanguine nos in præsenti exilio fouet, consolatur, ac reficit, tanquam per gratiæ instrumentum, gratiæ veraciter contentiuũ: per diuinitatem verò nos alit, tanquam per principale, obiectale, beatificatiuum edulium. Manna insuper istud absconditum fertur, quia secundum diuinitatem Christus est incomprehensibilis. Iuxta illud Esaiæ, Verè tu es deus absconditus, deus Israël saluator. Et quia nunc per fidem ambulamus, atque per speculum in ænigmate cognoscimus. In sacramento etiam non parum absconditur, nec à carnalibus eius sapor percipitur: sed deuotis, dicente propheta: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abscondisti timentibus te. Similiter de sapientia scriptum est, Abscondita est ab oculis omnium viuentium, nec inuenitur de terra suauiter viuentium. Trahitur autem sapientia de occultis. Vnde secundum Berengan. manna absconditũ dicitur, quia sapiẽtia dei superbis absconditur, humilibus autem reuelatur, Christo dicente, Confiteor tibi domine pater, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. *Et dabo tibi calculum candidum.* id est, corpus corruptionis gloria in futuro refulgens, secun-

Berengādus.

D dum Bedam. Sicque per manna potest intelligi præmium essentiale, & per calculum præmium accidentale. Sed ipsemet Christus, qui est preciosissima margarita pro qua cũcta spernuntur, splendidissimúsque carbunculus in tenebris lucens, eásque fugans: candidus calculus appellatur, qui per humilitatem se paruum exhibuit, electorum verò corda suo splendore perfundit. Rursus, per calculum candidum intelligi potest aureola martyrum. Nam ad martyrium verbis his Christus suos milites animauit. Sicut enim per lapidem preciosum præmium essentiale, seu aurea: ita per calculum candidum puta carbunculum, præmium accidentale atque aureola intelligitur. *Et in calculo nomen nouum scriptum*, quo beatus vocabitur, & filius Dei per dona gloriæ censebitur. Recipiendo E enim hunc calculum, sortietur & nomen nouum, in calculo ipso relucens: vt perfectè glorificatus & duplici stola indutus dicatur. *Quod nemo scit*, per notitiam experimentalem, plenariam, seu formatam, *Nisi qui accipit* ipsum. Quid enim sit deo sic frui, ita beatificari, ita per similitudinem donorũ gloriæ dei filius esse & appellari, nunc perfectè cognoscere non valemus. dicente Apostolo: Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparauit Deus diligentibus se. Vel per nomen istud intelligitur ipsemet Christus nomine designatus, vt sit sermo de nomine nominato: de quo legitur: Non est aliud nomen datum hominibus sub cœlo, in quo oporteat nos saluos fieri. Christus autem, tanquam purissimus amator, ac liberalissimus dator, dando dona gratiæ & gloriæ, simul cum illis præstat seipsum, quem nemo no-F uit, nisi qui per charitatem ipsum suscepit, loquendo de cognitione formata. Siquidem qui dicit se nosse deum, & mandata eius nõ custodit, ab Apostolo Ioanne, imò à spiritu sancto, mendax vocatur. Beregandus per calculum cãdidum intelligit Euangelium: & per nomen in deo scriptũ, illud quod legimus, In principio erat verbum, &c. Quidam Episcopum istum Pergami asserunt fuisse sanctum Carpum. Consequenter ad Episcopum ecclesiæ Thyatirensis dirigitur sermo. *Et angelo Thyatiræ ecclesiæ scribe, Hæc dicit filius dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes auricalcho*, hoc totum semel expositum constat. *Noui opera tua*, virtuosa quæ approbo *Et fidem* viuam, formatam rationibus credendorum ornatam, & purificatæ mentis intelligentia decoratam,

Berengadus.

quæ

quæ est fides secundum statum perfectum. *Et charitatem*, qua deum & proximum amas. *Et ministerium*, id est, officij tui exequutionem in actibus Episcopatus ac sacerdotij. *Et patientiam tuam*, inter tot aspera. *Et opera tua nouißima plura prioribus.* ita, quòd in bonis actibus abundanter creuisti. *Sed habeo aduersus te, quia permittis mulierem Hiezabel, quæ se dicit prophetem, docere & seducere seruos meos, fornicari & manducare de idolothytis.* Fuit itaque in ecclesia huius antistitis mulier, quę vel proprio nomine dicta est Hiezabel, vel propter parem impietatem cum Hiezabel vxore quõdam Achab regis Israël, de cuius prauitate. 3. Regum habetur, sic dicta fuit. Dicúntque ali qui, quòd fuit vxor huius episcopi. Vnde secundum Albertum alia translatio habet: Habeo aduersus te, quòd sinis vxorem tuam Hiezabel. Et ita audacius dixit se esse prophetissam, tanquam antistitis, & quidem tam sancti antistitis, coniugem. Idcirco etiam dixit se prophetissam, vt dum crederetur inspirata diuinitus, facilius eius doctrina susciperetur. Docuit ergo fallaciter, & docendo induxit fideles ad fornicationem carnalẽ, eo modo quo Nicolaitæ: vel ad fornicationem spiritalẽ, quæ est cum dæmonibus, dum rebus caducis magis quàm deo altissimo inhæretur. Non autem docuit idololatriam corporalem, secundum Bedam, quia tunc non potuisset se fingere prophetissam. Dicit quoque Albertus, quòd per mulierẽ hanc (scilicet eius imitatione siue exẽplo) introducta fuit perfidia Machometi, qui etiam finxit se esse prophetam. Porrò per idolothyta intelliguntur, quæ idolis immolata seu consecrata fuerunt: de quibus manducare licet, secundum Apostolum, quando fit sine scandalo proximi, & non in veneratione idolorum: sed mulier ista docuit illud passim licere. ¶ Sed mirum videtur quòd episcopus iste tãtæ perfectionis, tã grande malum permisit. Ad quod Haymo respondens: Nulla, inquit, ratio promittit, vt iste hoc vitio notetur, quẽ dominus tanta laude persequitur: sed à corpore electorum conuertit sermonẽ ad partem reproborum: quæ in doctoribus intelligitur, qui sua negligentia prædicta mala in ecclesia esse sinunt. Alij tamen de episcopo isto verba inducta exponũt. Et potuit fieri, ꝙ episcopus in aliis occupatus, prauitatem fœminæ huius non satis aduertit: vel eius culpam non tam citò vel tam efficaciter increpauit, vt debuit. *Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret,* in quo misericordia Dei ostenditur. Omnipotens enim est patiens

Margin notes: A; 3. Reg. 16. 18.; B; C; 1. Cor. 9; Haymo.; Eccle. 5

D redditor, nec animas vult perire. *Et non vult pœnitere à fornicatione sua*, quam docet & facit: præteritam deplorando, & futuram vitando. Vnde impletum est in muliere hac illud Iob: Deus dedit illi locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in peccatum. Sed quia tantò districtior est Dei vindicta, quantò longanimior atque clementior fuit expectatio sua, subiungitur. *Et ecce mitto eam in lectum*, id est, graui languore eam visitabo, & per mortem corporalem mittam eam ad mortem ad lectū infernalem: vbi sepultus est diues. *Et qui mœchantur cū ea*, id est, eius doctrinis ac vitiis participant, vel ei miscentur. *In tribulatione maxima erunt*, ita quòd dira morte consumentur, deinde æterna supplicia patientur. *Nisi pœnitentiam egerint ab operibus suis*. imò & ab affectionibus suis, verbis, & cogitationibus: quæ omnia actus & opera hominis frequenter in scri-

E ptura dicuntur. Hinc in Euangelio Christus ait: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Et in Ecclesiastico habetur: Nisi pœnitentiam egerimus, incidemus in manus Dei, & non in manus hominum. *Et filios eius*, id est, imitatores, qui præ cæteris ei in vitiis conformantur. Propter quod non solùm participes, sed & filij eius vocantur. *Interficiam in morte*, formaliter, scilicet ipsa morte, id est, insanabili plaga, vel morte gehennæ, quæ est mors secunda damnatióque perpetua. *Et scient omnes ecclesiæ*, ex effectu meæ iustitiæ. *Quia ego sum scrutans corda & renes*, id est, intimè cernens, diligenter discutiens, vsque ad vnguem diiudicans desideria & o-

F pera carnis, quæ nomine renum signantur, & cogitatus affectionésque cordis. *Et dabo vnicuique vestrûm secundum opera sua*, ita quòd nullum bonum dimittam irremuneratū, nullúmque malum impunitum. Hæc idem per Hieremiam dicit: Ego dominus, inquiens, scrutans cor & probans renes, qui do vnicuique iuxta vias suas, & iuxta fructum adinuentionum suarū. Quod & in Psalmo cantatur. Verūtamen nomine scrutationis quandóque datur intelligi inquisitio quædá de re ignota, vel nota aliqualiter, vt noscatur certitudinaliter: sicque Deo nō competit, & iuxta hoc scriptū est: Nunquid sicut dies hominis, dies tui: vt quæras iniquitatem meá, & peccatū meū scruteris? Præterea cum ratio meriti atque demeriti magis consistat in actibus interioribus, potissimè voluntatis, quàm exterioribus, qui rationem virtutis aut vitij ab interioribus sortiūtur: cū deus dicitur vnicuique redditurus secundū opera sua: per

Iob.34. Lucæ.14. Lucæ.12 Eccle.12. Apoc.21 Psal.7 Iob.24. Hiere.17. Psal.7 Iob.10

per opera intelliguntur actus interiores & exteriores, ita vt & A
passiones sub nomine actus cõprehendantur. Vnde quòd actus interior opus dicatur, patet ex eo quod in Euãgelio loquitur Christus Iudæis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quẽ Ioan. 6.
misit ille. *Vobis autẽ*, fidelibus meis. *Dico & cæteris qui Thyatire æstis*, id est cunctis qui estis in domo episcopi, & in tota vrbe hac commorantes. *Quicunque non habent doctrinã hanc*, impiissimæ Hiezabel, id est, ei non acquieuerunt. *Et qui non cognouerunt*, per approbationem. *Altitudinem Satanæ*, id est. superbias atque astutias diaboli, filiorúmque eius hæresiarcharum, Ebionis, Cherinti, ac Marcionis. *Quemadmodum dicunt, non mittam super vos aliud pondus*, id est, ego non imponam vo- Act. 15.
bis obseruationem legalium, quam Petrus apostolus vocat im B
portabile pondus: quemadmodum hæretici iam præfati dixerunt, & me missurum asseruerunt Docuerunt enim legalia cũ Euangelio obseruanda, ita quòd deus mitteret hoc pondus super ceruices discipulorum, vltra pondus Euangelicæ legis. *Tamen id quod habetis tenete*, id est, Euangelica documenta firmiter obseruate, quæ iã dudum accepistis, *Donec veniam*. id est, 2. Pet. 3.
vsque ad mortem, quando vos visitabo, & perseuerãtes de via Mich. 6.
ad patriam eleuabo. *Et qui vicerit*, secundum sensum iam sæpe inductum. *Et qui custodierit vsque in finem opera mea*, id est, sine reprehensione & macula exhibuerit opera mihi placita, & mea virtute peracta: in omnibus custoditè, circunspectè, cautè, solicitè, timoratè se habens. *Dabo illi potestatem super gentes*. Sancti enim secundum Apostolum de hoc mundo iudica- 1. Cor. 6
bunt, quibus & Christus promisit: Sedebitis super sedes iudi- Matt. 19
cantes duodecim tribus Israël. Vnde in libro Sapientiæ scri- C.
ptum est: Iudicabunt nationes & dominabuntur populis. *Et* Psal. 2
reget eas in virga ferrea, id est, in rigore iustitię. Vel cum damnationis sententia mittet seu diriget eas ad finem eis debitum, puta ad pœnas inferni. Nam simul cum Christo iudicabunt, & Lucæ. 22
eius sententiam approbabunt. *Et tanquam vas figuli confringentur*, non esse, sed omne bene esse, perdendo. Denique sancti in patria potestatem sortiti sunt subueniendi viatoribus & gratiam boni regiminis eis procurandi, impiósque torquendi. Vel, qui custodierit vsque in finem opera mea, id est, in bonis actibus stabilis manserit, & verè ac efficaciter in bono perseuerare decreuerit: dabo illi potestatem super gentes, id est, aliis eum præficiam, tanquam dignum prælatum, aliósque

D docere idoneum. Et reget eos in virga ferrea, id est, constanti inflexibilíque iustitia. Vel in Euangelica lege seu rigore disciplinæ. Et tanquam vas figuli confringentur, à sua duritia amittendo non esse naturæ, sed propriæ peruersitatis & libertatis irrefrenatæ. Secundum quod Salomon ait: Verte impios, & non erunt. Hæc est salubris cōfractio, qua quis vincit seipsum & frãgit proprium animũ, quod est abnegare seipsum. Quod qui fecerit, dicere potest illud apostoli: Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus. *Sicut & ego accepi à patre meo,* potestatem præfatã acceptione æterna, secundum quod deus: & acceptione temporali, secundum quod homo. Omnia enim filius habet à patre: iuxta illud: Omnia mea abs te sunt. Et in ipso incarnationis instanti, prælata est humanitas Christi omni creaturæ, & data est ei tunc omnis potestas in cœlo & in terra: videlicet potestas iudiciaria, sacerdotalis ac regia, miraculorúmque operatiua, authoritas quoque iubendi angelis bonis ac malis, propter hypostaticam suam vnionem cum verbo: sed quantum ad manifestationẽ, dicitur ista potestas Christo in resurrectione collata. Vnde ipse tunc dixit: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Porrò hæc verba in Psalmo de Christo ad literam scripta sunt, vbi pater ait ad filium secundum formam seruilem: Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam: quæ secundum hanc eorum introductionem de membris ipsius exponũtur. *Et dabo illi stellam matutinam,* id est, meipsum secundum quod infrà dicitur: Ego sum radix Dauid, stella splendida & matutina. Iterum: Dabo illi stellam matutinam, id est, angelum sanctum suæ vitæ custodem, socium habebit in gloria, erítque sicut angelus Dei, atque in cœlo empyreo matutina stella figetur. Quòd enim angeli sancti stellæ sint matutinæ, beato Iob dominus pandit dicendo: Vbi eras cum me laudarent astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei? Vel stella matutina, est lucidissima illa contemplatio diuinorum. Denique sicut prædictum est: quicquid in istis capitulis ad præsules Asiæ scribitur, cunctis prælatis, imò & partim vniuersis Christianis denunciatur. Defectus itaque propter quos antistites illi reprehenduntur, omnis prælatus seu Christianus in se & suis debet corrigere, si de eis sibi conscius fuerit. Virtutes quoque, de quibus illi laudantur, exequi debet. Vnde si quis primæ charitatis feruorem, & pristinæ deuotionis alacritatem reliquerit, memor sit vnde exciderit, & pœnitentiam

Margin notes: Prouer. 12 · Lucæ. 9 · Galat. 2 · Ioan. 10 · Ioan. 17 · Matt. 18. · E · Ibidem. · Psal. 2. · F · Matth. 22 · Iob. 14.

tentiam agat: ne cũ ſpiritu cœperit, carne conſumatur & per- A
eat. Cum enim in eodem ſtatu homo non maneat, qui non Galat.3
proficit, deficit: & qui negligit modica, paulatim pœnitus eua Iob.14
cuatur, niſi ſolicitè ſe emendet. Propter quod tali dicitur: Si
nõ in timore domini tenueris te inſtãter, citò ſubuertetur do Eccle.19
mus tua. Etenim timor filialis & caſtus, q. eſt fuga mali culpæ,
ab omni abſtrahit diuinitatis offẽſa, à torpore atq; ignauia, ſe- Eccle.27.
cundum illud dictum Salomonis: Qui timet deum, nihil ne- Eccle.7.
gligit. Præterea ſi quis prælatus in grege ſibi commiſſo perci-
piat aliquos eſſe peſtiferos, peruerſa docentes, & ſcandalizan-
tes puſillos, trahentes ad carnis inquinamenta vel ſpiritalia vi
tia, omnem mox diligentiam ac laborem apponat, vt tan-
tum malum extirpet, animarum ſubuerſores corripiat, exclu-
dat, deuitet, ſi ſe emendare noluerint. Conſideremus ſolerter, B
quanta ſit pietas Dei quantum noſtram optet ſalutem, quo- Philip.2
modo nunc minando pœnas, nunc promittendo iucunda, ſa-
tagat nos à vitiis reuocare, ad virtutes inflammare, ad beatitu
dinem ſublimare. Non paruipendamus gratiam Dei, nec pro-
uidentiæ eius ſimus ingrati: alioquin omnia cooperabuntur
nobis in malum, & quãtò maiora ac plura ſunt eius beneficia,
tantò enormiora erunt noſtra facinora, & duriora ſupplicia.

¶Explanatio Cap. III. *Et angelo Sardis eccleſiæ ſcribe.*

ARTICVLVS QVARTVS.

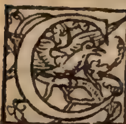

CAPITVLO præcedenti ſcripta ſunt, quæ ad quatuor epiſcopos quatuor eccleſiarum Aſiæ pertinent: nunc quæ ad reliquos tres epiſcopos eiuſdem prouinciæ ſpectant, ſcribuntur. *Et angelo*, id eſt, præſuli. *Eccleſiæ*, ſcilicet Chriſtianorum qui ſunt in ciuitate, *Sardis ſcribe, Hæc dicit qui habet ſeptẽ ſpiritus Dei*, id eſt, Chriſtus, in quo ſeptem dona ſpiritus pleniſſima fuerunt & ſunt, qui & ſeptem ſpirituum, id eſt, omnium angelicorum ſpirituum dominus eſt: qui per ſeptem ſpiritus deſignantur, vt dictum eſt ſuper illud: Et à ſeptem ſpiritibus qui in conſpectu throni eius ſunt. *Et ſeptem ſtellas*, id eſt, ſeptem epiſcopos eccleſiarum Aſiæ, per quos vniuerſarum ſignificantur eccleſiarum epiſcopi & prælati: quia omnes in manu ſunt Saluatoris: vnde in fine primi capitis ſcribitur.

C Apoc.2
Eſa.11

D Septem stellæ angeli(id est, episcopi)sunt septem Ecclesiarũ.
Apoc.2 *Scio opera tua*,quæ displicent mihi.Bona scit deus per appro
idem. bationem,mala per simplicem cognitionem & detestationem iuxta illud:Cognoui multa scelera vestra. Et illud: Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Nec obstat quod Abacuc dicit: Mundi sunt oculi tui domine, ne videas malum.& respicere ad iniquitatem non poteris. Hoc enim nõ asserendo,sed conquerendo, & ex contrario dicitur sensu. *Quia nomen habes, quòd viuas*, id est, ab aliis per charitatem & gratiam viuere ęstimaris,& famam bonam per hypocrisim tuã sortitus es.Fama autem nomen vocatur,iuxta illud:Curam habe de bono nomine. Et illud Machabęorum: Faciamus & ipsi nobis nomen. *Et mortuus es*,morte peccati,de qua ait Salua-
E tor:Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Spiritalis siquidẽ vita animæ est charitas,quã,qui mortaliter peccat,amittit, spiritalitérque moritur,nec aliquem actum Deo placentem ac meritorium operátur: sed est velut turpe fœtidúmque cadauer coram supersanctissimo Deo. *Esto vigilans*, id est,diligens in custodia cordis tui ac subditorum:& quò pluribus præes,tantò solicitior & agibilior consistas. Omnem enim prorsus torporem abiicere debet prælatus, & omni metu, timore
Philip.2 atque tremore suam ac gregis operari salutem. Vnde de indi-
Isa.36. gnis pastoribus dicitur:Speculatores cęci,vidẽtes vana & dor
Roma.12 mientes.Hinc Romanos monet Apostolus: Qui præest,in so-
Galat.6. licitudine, supple,præsit. *Et confirma cætera, quæ moritura erant*,id est,opera tua parua,quæ facis & de genere bona sunt.
F maiore puritate exerce: vt ex charitate nascantur, & meritoria comprobentur: quæ aliàs nihil tibi proficient ad salutem. Vel confirma cætera quæ moritura erant, id est, infirmos seu imperfectos gregis tui, orando,docendo, exemplariter conuersando ad virtutes erige.Sicut & Petro ait Saluator: Tu a-
Lucæ. 22. liquando conuersus,confirma fratres tuos. Grex nempe cito in vitia labitur,& mortem culpæ mox patietur, nisi à prælato iuuetur,confirmetur,& deducatur, secundum quod dominus
Ezech.34 per prophetam ait:Dispersæ sunt oues meæ, eo quòd nõ esset pastor. *Non enim inuenio opera tua plena*, id est, veraciter virtuosa. *Coram Deo meo*, secundum quod homo sum. Qui enim vana intentione quæ bona sunt agit, mente est vacuus, peccato exhaustus, verè pauperrimus. Tales sunt qui quærunt placere hominibus,qui apparentiam magis quàm existentiam

sanctitatis

sanctitatis assumunt: qui etsi coram hominibus aliquid videantur: deum tamen fallere nequeunt: Vnde & fatuarum virginum lampades extinguntur. Et teste Ambrosio, plenitudinẽ vitæ iusti habet, inanes autem sunt dies malorum. *In mente ergo habe.* id est, diligenter considera. *Qualiter acceperis,* gratiam dei in baptismo, deinde sacerdotium, Episcopatusque gradum, *Et audieris,* à me cæterisque sanctis ea quæ ad Episcopum pertinent, ac reliqua Euangelicæ legis documenta, pręcepta, & consilia. *Et serua,* hæc omnia memoriter recolendo, & efficaciter prosequendo. Vnde & Timotheum admonens Paulus: Noli, inquit, negligere gratiam quæ data est tibi cum impositione manuum presbyterij. Et rursus: Confortare in gratia: & quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus. *Et pœnitentiam age,* de bonis omissis & malis cõmissis. *Si ergo non vigilaueris,* id est, nisi officium tuum solerter fueris exequutus, oculosque direxeris ad considerãdos defectus tuos ac subditorum, *Veniam ad te,* per potentiæ meæ effectum, & æquitatis vindictam *Tanquam fur,* id est, improuisè, iuxta illud Apostoli: Dies domini tanquam fur in nocte ita veniet. *Et nescies qua hora veniam ad te,* nisi cum pœnã ipsam cœperis experiri. Nam hora mortis incerta est. Quapropter Christus hortatur: Vigilate, nescitis enim qua hora dominus veniat, sero, an media nocte, an gallicantu, an mane: ne cum venerit repentè, inueniat vos dormientes: videte, vigilate, & orate. Denique corporaliter dormit qui oculos carnis tenet clausos, nec vtitur ratione, nec quippiam facit aduertens: sic spiritualiter ac miserabiliter, dormit, qui occulos mentis ad ea quæ dei sunt ac suæ salutis non aperit, qui rationẽ, quę ad optima instigat, non sequitur, qui nil meritoriũ operatur. *Sed habes pauca nomina in Sardis,* id est, quosdã fideles in tua ecclesia, *Qui non inquinauerunt vestimenta sua.* idest vestem innocentiæ in baptismo collatam seruauerunt incontaminatam, postea mortaliter non peccando, & de venialibus quotidie satisfaciendo: imò in splendore gratiæ ac virtutum creuerunt. Vestimenta quoque animæ sunt virtutes ac dona spiritus sancti: quibus mens decoratur, & contra frigora vitiorum, atque ardores concupiscentiarum, ac tentamentorum munitur. Vnde & charitas dicitur vestis nuptialis. Et de sponsa cantatur: Vidi speciosam, cuius inæstimabilis odor erat nimis in vestimentis eius, quibus se indutam gloriatur quæ di-

A Matt. 25 Ambros. B 1. Thes. 5 Mar. 13. C Mat. 22 Cant. 4 Esa. 16.

D cit: Gaudens gaudebo in domino, quia induit me vestimento salutis, & indumento iustitiæ circundedit me. Hęc vestimenta non fœdat, qui in mortale non ruit: & de venialibus omni hora se purgat, mentem frequenter eleuando ad deum, bonisque actibus iugiter insistendo. Iterum vestimenta sunt opera.

Canti. 5. Vnde quæ opera tenebrarum abiecit, ait: Exui tunicam meam

1. Cor. 6 quomodo induar illam? Qui itaq; satagit deo in puritate seruire, nemini (quantum in se est) dans vllam offensionem: iste

Philip. 1 vestimenta sua nõ inquinat. Ad quod Philippenses hortatur Apostolus: Charitas vestra magis ac magis abundet, vt sitis

Esaiæ. 64 synceri & sine offensione. Sed quomodo potest quis vestimẽta ista seruare non inquinata, cum conqueratur propheta dicens: Facti sumus vt immundi omnes nos: quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ? Et respondendum, quòd cõ-

E paratione lucis ac puritatis diuinæ id dicitur. Sic enim & cœ-

Iob. 15. li non sunt mundi. Hinc in libro Iob dicitur: Non iustificatur

Iob. 9 homo compositus deo. Et item. Quid est homo vt immacula-

Iob. 15. 0 tus sit & iustus appareat natus de muliere? Nihilominus ait:

Psal. 85. Psalmista: Custodi animam meam, quoniam sanctus sum. Et

1. Cor. 3 Apostolus: Nihil mihi conscius sum. Propterea aduertendũ, quòd dupliciter dicitur quis vestimenta præfata non inquinasse. Primò cum post primam iustificationem seu gratiæ infusionem nunquam peccauit mortaliter, quod paucissimis, competit. Secundò, cum actualiter in charitate & gratia est,

Lucæ. 1. studens deo in sanctitate & iustitia cunctis diebus suis seruire: quod omnibus verè pœnitentibus, ac proficientibus certũ

F est conuenire. Quæritur quare potius ait dominus, habes pauca nomina, quàm paucos homines, cum de hominibus sermo

Rom. 8 sit? Et respondẽdum quòd ideo, vt innuat quòd electos & bo-

Exod. 33 nos noscit per modum specialem, per acceptionẽ & directionem præcipuam, dicente Apostolo: Quos prædestinauit, hos & vocauit. Et Mosi ait qui omnia nouit: Teipsum noui ex nomine. Vnde de seipso loquẽs Christus sub nomine boni pasto-

Ioan. 10 ris ait: Proprias oues vocat nominatim. In parabola quoque purpurati diuitis, electum pauperẽ exprimit nominatim, reprobum diuitem appellatione communi. *Et ambulabunt mecum in albis*, id est, mecum erunt in regno cœlesti, stola gloriæ ac immortalitatis induti. In albis quoque, id est, corporibus glorificatis ac splendidissimis gloriæ donis. In ecclesia etiam militanti ambulabunt mecum, id est, coram me & vesti-

gia

gia mea sequendo. Qui enim se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Sic Dauid commẽdat scriptura, quòd coram domino ambulauerit. Et Abrahæ dicitur: Ambula coram me, & esto perfectus. In albis, id est, innocentiæ indumentis, si gratiam baptismalem non perdiderunt. Vel in bonis operibus, secundum Berengandum. Vnde, vt Haymo asserit: nõ solũ qui in innocentia permanserũt, sed & hi qui per pœnitentiam surrexerunt, puta omnes electi, ambulabunt cum Christo in albis, qui dicit: Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego & illi sint mecum: vt videant claritatem meam. *Quoniam digni sunt.* Ex quo sequi videtur, quòd aliquis de condigno mereatur vitam æternam, cum tamen dicat Apostolus: Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam. Et Saluator: Cum feceritis, inquit, omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus: quod debuimus facere fecimus. Sed dicendum, quòd homo existens in charitate meretur vitam æternam de condigno, in quantum spiritus sanctus charitatem mouet & excitat ad agendum, non in quantum procedit, vel passio acceptatur à libero arbitrio etiá habitu charitatis adiuncto. Hæc est sancti Thomæ respõsio *Qui vicerit*, vanitates seculi, desideria carnis, suggestiones diaboli, *Sic vestietur vestimentis albis* id est, præinductis bonis gratiæ ac gloriæ donis ornabitur. *Et non delebo nomen eius de libro vitæ.* Minus dicit & plus significat, vt sit sensus: Ostendam eum scriptum esse in libro vitæ. Vbi quærẽdum, est quomodo aliquis dicatur deleri de libro vitæ. Et respondendum, quòd liber vitæ in deo est, electorum conscriptio, tenax memoria seu firma notitia in mẽte diuina, qui liber est ipsa prædestinatio. Itaque secundum Thomam, aliquis dicitur scriptus in libro vitæ dupliciter. Primò, secundum ordinationem prædestinationis, vt hi quos deus saluare decreuit: & sic nullus deletur. Secundò, quantum ad prædestinationis effectum, scilicet charitatem & gratiam: quá qui habet, dignus est vita æterna. Ideo scriptus dicitur in libro vitæ. Et cum ea peccando amittit, deletur secundum istum respectum, videlicet quo ad effectum prædestinationis diuinæ In idem redit quod alij dicunt, aliquem scriptum in libro vitæ, per præscientiam æternam, & sic scriptus nunquam deletur, sicut nec dei præscientia fallitur. Propter quod scriptum est: Sanctus vocabitur omnis, qui scriptus est in vita in

A Luc. 16. 1. Ioan. 2. Ruth. 4. 2. Reg. 3 Gene. 17 B C Esaia. 4

titoria, habétque fœlicitatem creatam finitam: sed maiorem, A
quàm cæteri vniuersi simul accepti. *Et omnes angeli stabant in circuitu throni & seniorum & quatuor animalium*, id est, hominum beatorum in cœlo glorificatorum, scilicet Euangelistarum & præcipuorum patrum Ecclesiæ: qui, vt dictũ est, per quatuor animalia & seniores expressi sunt. Loquitur autem Ioãnes de istis, secundũ quod ipsi in visione apparuit, & pro statu futuro in patria. *Et ceciderunt in conspectu throni in facies suas*, sic in imaginaria visione apparebat Ioanni. Quo significatur, quòd angeli sancti deo spiritaliter atq; humiliter prosternuntur, eíque de hominũ triumpho & gloria regratiãtur. *Et adorauerunt deum, dicẽtes Amen*, id est, sic sit, & verè sic est, sicut sancti isti homines sunt loquuti, salus Deo nostro, &c. Nam dicendo amen, hominum laudem confirmauerunt, diui B
næque maiestatis honorationi cõgratulari se monstrant. Denique addunt. *Benedictio & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo deo nostro in secula seculorum amen.* id est, ista omnia deo nostro cõueniunt seu debẽtur. Ipsi benedicto, id est, laudatio impẽdatur, ab omnibus benedictus cognoscatur & cõmendetur. Ipsi claritas, pulchritudo, synceritas, nobilitas cõpetit, in quo nulla est macula, nulla imperfectionis aut defectibilitatis admixtio. Deus enim lux est, & tenebræ non sunt in eo vllæ, qui in seipso immensa, prorsus claritate venustus est. Ipse quoque sapiẽtia est, & omnis virtutis origo, cui omnes mentes bene dispositæ, intimo regratiantur affectu, & optare debemus, vt ei ab omnibus sempiterna gratiarum actio exhibeatur, cui soli honor latriæ debetur. Ipse est virtus virtutum, sanctus sanctorum, omni vir- C
tute sine mensura conspicuus: cuius fortitudo seu omnipotẽtia finẽ non habet. Hoc angelicũ canticum mente & ore deuotissimè frequentemus, nuncq; pro viribus vitã inchoemus cœlestem, psallendo deo iugiter in cordibus nostris: semper gratias referentes eidem, & confitentes ex animo, quòd à digna ac plena gratiarum actione deficimus in immensum. *Et respondit*, id est, ad animæ meæ admirationem seu dispositionem conuenienter loquutus est, *Vnus de senioribus*, mihi in visione apparentibus. *Et dixit mihi*, non quasi ignorans, sed me instruere volens. *Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & vnde venerunt? Et dixit illi: Domine tu scis*, qui iam vnus illorum es, & regnas in patria. Sicut Zacharias angelo, ita Ioan-

1. Ioan. 1.
Sap. 7.
Dan. 9.
Ephe. 5.
Zacha. 4.

D nes seniori huic respondit, quem aliqui putant Petrum fuisse Apostolum, qui tempore huius reuelationis triumphauit cũ Christo. *Et dixit mihi: Hi qui venerunt ex magna tribulatione.* Act.14. Per multas enim tribulationes oportet nos ingredi regnum Dei. *Et lauerũt stolas suas, & dealbauerũt eas in sanguine agni,* id est, opera interiora & exteriora, quæ sunt mentis & corporis spiritalia indumenta. Vel stolæ sunt corpus, quo anima vestitur, & anima qua corpus ornatur. Has stolas ab inquinamẽto peccati mũdauerunt in sanguine agni, id est, in fide & imitatione, in virtute & merito passionis Christi. Vnde non ait rubricauerunt, sed dealbauerunt: ad innuendũ, quòd de spiritali dealbatione sit sermo: itémq;, quòd omni carent immunditia culpæ, quæ nigredini comparatur. Præterea aliqui dicunt hæc de solis martyribus dici. Beda verò & alij multi, exponunt de cunctis beatis hominibus. Nam & aliqui confessorum, longum, magnum, ac durum in mundo duxerunt martyrium, sicut Hieronymus & beatissimi eremitæ. *Ideo sunt ante thronum Dei,* id est, Deo facie ad faciẽ fruuntur. *Et seruiunt ei,* cultu latriæ, scilicet laudatione, adoratione, gratiarũ actione. *Die ac nocte,* id est, sine interruptione in ipsa æternitate, omne tempus dierum ac noctium complectente. *In templo eius,* puta in patria ac triumphanti ecclesia. Veruntamẽ infrà dicit Ioannes templũ non vidi in ea, scilicet ciuitate cœlesti: quod quomodo intelligendũ sit, ibidem deo implẽte dicetur. Hæc seruitus, quietissima atque dulcissima merces est seruitutis præsentis laboriosæ. *Et qui sedet super thronum,* id est, deus omnipotens, trinus & simplex, *Habitat super illos,* id F est, in eis per dona gloriæ indesinẽter quiescit, & desuper possidet eos, gubernátque immediatè per seipsum, non dirigẽdo eos in finem adipiscendum, sed conseruando immobiliter in
1.Pet.1. fine adepto. *Non esurient neque sitient amplius,* secundum
Psal.102. quod in esurie ac siti defectus atque pœnalitas includuntur: iugiter tamen appetent eum, in quẽ & angeli desiderãt prospicere. Satiabitur ergo & omnino impletur in bonis desiderium cordis eorum, ita quòd contentantur. *Neque cadet super illos sol,* id est, feruor persecutionis, *Neque vllus æstus,* diræ aduersitatis vel anxietatis. *Quoniam agnus, qui in medio throni est,* id est, inter beatos, & omnium corda inhabitans. *Reget eos,* id est, confirmatos tenebit in bono, ita quòd amplius errare, peccare, labi, aut pati non poterunt. *Et deducet eos ad*

fonte s

fontes vitæ aquarum, id eſt, plenitudine ſapientiæ, exuberantia gaudiorũ, inundantia æternalium diuitiarũ, eos ſine fine reficiet & potabit. Iuxta quod ſcriptum eſt: Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniã apud te eſt fons vitæ. Fontes enim aquarũ vitæ ſunt infinita ſapientia dei, immenſa eius opulentia, plenitudóque iucunditatis ipſius. Quæ omnia quãuis in deo ſunt vnus ſimpliciſſimus fons, tamen ob diuerſitatẽ effectuũ ſeu donorum pluraliter nominatur. Sicut & miſericordia dei in ſe vna eſt, quæ frequenter plurali numero deſignatur. De hoc fonte ad plenũ potantur beati, iuxta illud: Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei. In quibus impletur, quod dominus per prophetam dicit: Ecce ego declino in eos vt flumen pacis, & vt torrens inundans gloriæ gentiũ. Quod autẽ hîc dictũ eſt, apud Eſa. ferè eiſdẽ verbis exprimitur, vbi habetur: Nõ eſurient neque ſitient amplius, & non percutiet eos æſtus & ſol: quia miſerator eorum reget eos, & ad fontes aquarũ potabit eos. *Et abſterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum.* Ecce quàm dulce verbum, quã familiarem ſe exhibet Deus in patria his, qui piè lachrymantur, atque ſalubriter compunguntur in via. Quàm fœlix lachryma, quam creatoris clementiſſimi manus abſterget. Ideo ait Saluator: Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur. Hoc ipſum eſt, quod propheta prædixit: Præcipitabit (inquiens) dominus mortem in ſempiternum, & auferet lachrymam ab omni facie. Nónne ſtultiſſimi ac vaniſſimi probantur, qui propter huius breuiſſimæ vitæ ac immundiſſimæ carnis delitias, tanta ſe beatitudine priuant? Quibus loquitur & Chriſtus: Væ vobis qui ridetis, quia plorabitis & flebitis. Væ vobis diuitibus, quia nunc habetis conſolationẽ veſtram.

A | *Pſal.* 38 | *Pſal.* 45. | *Eſa.* 66. | B | *Eſa.* 40. | *Mat.* 5. | *Eſa.* 35. | C

¶Explanatio cap. VIII. *Et cum aperuiſſet ſigillum ſeptimum.* ARTICVLVS IX.

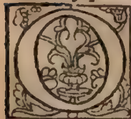

OCtauum capitulum quidã incipiunt in hoc verbo: Et cum aperuiſſet: quidam in eo quod poſt pauca ſubiungitur: Et vidi ſeptẽ angelos. Itaq; Cum agnus habens clauem ſciẽtiæ, in quo ſunt omnes ſapientiæ theſauri, *Aperuiſſet ſigillum ſeptimum*, ieſt, ſeipſum vltimúmque libri oſtenſi ſigillum, ſecretum præſcientiæ Dei de ſtatu Eccleſiæ plenius enodaſſet,

D & quid in fine seculi Antichristo perempto futurum esset, insinuasset. *Factum est silentium in cœlo*, id est, quies & pax, in Ecclesia. *Quasi media hora*, id est, modico tempore. Per quod figurabatur, quòd Antichristo deleto Ecclesia erit in pace, & liberè prædicabit, quod tamen non diu durabit, quoniam citò veniet ad iudicium Christus. Vnde Beda hîc ait, post interitum Antichristi aliquantula requies futura creditur in Ecclesia. De qua Daniel ita prædixit: Beatus qui expectat, & peruenit ad dies mille trecentos triginta quinque. Quod exponens Hierony. Beatus (inquit) qui interfecto Antichristo supra mille ducentos nonaginta dies, id est, tres semis annos dies quadraginta quinque præstolatur: quibus dominus atque Saluator in sua maiestate est venturus, *Et vidi septem angelos*.
E Hîc secundũ Albertum incipit tertia visio. Et de angelis istis infrà sigillatim tractatur. Per quos quidã intelligunt septem hæresiarchas, Arrium, Macedonium, Pelagiũ, &c. Quibus quod subditur, non videtur bene congruere. *Stantes in conspectu Dei, & datæ sunt illis septem tubæ*, nisi fortè dicatur,
Iob.1. quod etiam alibi Satan legitur affuisse inter filios Dei, & coram eo stetisse. Hinc Berengandus, Haymo, Beda, & alij multi per septem angelos intelligunt prædicatores Euangelicæ legis vniuersos: quia frequenter & maximè in libro isto per septenarium vniuersitas denotatur. Quibus diuinitus datæ sunt septem tubæ, id est, cuilibet data est efficacia prædicandi, & sermo idoneus, quæ tubæ nomine exprimuntur, iuxta
Esa.58. illud: Quasi tuba exalta vocem tuam. Et illud: In gutture tuo
Oseæ.8. sit tuba. *Et alius angelus venit & stetit ante altare.* Quoniam
F hîc iam alia visio est ostensa Ioanni, dicunt doctores catholici, hoc loco statum & cursum Ecclesiæ plenius quasi à principio demonstrari atque conscribi. Vnde per angelum istum
Esa.9. intelligunt Christum, qui est magni consilij angelus, & per incarnationis mysterium venit in mundum, stetítque ante altare, id est, in conspectu Ecclesiæ: quæ secundum Berengandum & Bedam altare vocatur. Vel altare est ara crucis, in qua ipse summus sacerdos sacrificauit Deo patri seipsum.
Mar.26. Sed & mensa, in qua cœnauit & primam missam celebrauit,
Ioan.11. corpus suum & sanguinem consecrando, atque discipulis porrigendo, nónne altare ritè vocatur? Vel stetit ante altare illud sublime in patria. Quia licet esset in terra visibiliter, in cœlo tamen erat veraciter, & per clarissimam contemplationem

nem astitit patri, *Habens thuribulum aureum in manu sua.* A
Thuribulum aureum quidam exponunt corpus Christi immaculatum, ex quo Deus odorem suauitatis accepit. Alij corda Apostolorum, atque credentium quæ erāt in manu, dispositione, directionéque Christi. Potest nihilominus per thuribulum istud intelligi sanctissima cōuersatio, seu meritū Christi, splendore sapientiæ & charitatis ardore ornatū: quæ thuribuli proprietates & actus impleuit, sicut paulò pòst dicetur. *Et data sunt ei incensa multa*, id est, spiritalia holocausta, videlicet orationes sanctorum ignitæ, quas fideles offerunt Christo mediatori, vt meritis suæ sacratissimę in mundo hoc conuersionis perficiantur, atq; à deo patre seu Trinitate exaudiantur. Sicque conuersatio seu meritum Christi sortitur rationē thuribuli: quia sicut in thuribulo ignis & thus simul B
ponuntur, vt odor suauis erūpat, ita in cōuersatione ac merito Christi preces fidelium actúsq; funduntur, vt coram Deo suauiter redolescant. *Vt daret*, id est, patri offerret, tanquam aduocatus ac mediator, non vt verbum genitori æquale. *De orationibus sanctorum*, quia incensa ista sunt de numero orationum, quas deuoti per Christum immolāt deo. Iuxta illud: Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. *Super altare aureum*, id est, conuersationis suæ meritum. Vel cor- *Psal.* 140.
pus suum ac corporis sui passionem, vt scilicet horum dignitate atque virtute orationes sanctorum sortirentur effectum. Denique teste Apostolo: Christus interpellat pro nobis. Et *Mat.* 5. 17.
Ioannes dicit: Aduocatū habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. *Quod est ante thronum Dei*, id est, in approbatione & beneplacito eius, sicut ad filium loquutus est pater: Hic est filius C
meus dilectus, in quo mihi bene complacuit. *Et ascendit fumus aromatum*, id est, odor seu grata acceptio. *De orationibus sanctorum*, quæ sunt flagrantissima coram Deo aromata. *De manu angeli*, id est, virtute, interpellatione, & merito Christi: qui preces suorum immolat patri, cuius vultui nūc apparet pro nobis, ostendens ei quam pro nobis assumpsit naturam, & quid in ea pro nobis fecit ac pertulit. Ideo subditur, *Coram deo. Et accepit angelus* id est, Christus, *Thuribulum aureum*, id est, corpus suum incontaminatum, vel conuersationem suam sanctissimam, eam pro nobis patri allegando, ac offerendo, seu ostendendo. *Et impleuit illud de igne*

D *altaris*, id est, donis, feruore, & gratia spiritussancti: qui altaris, id est, ecclesiæ ignis est. Nã & Christo homini dedit pater seu trinitas spiritũ non ad mensuram. Et ipsemet Christus opera sua in summa charitate exhibuit & effecit. *Et misit in terram* ignem istum seu gratiã & ardorem spiritus sancti. Nã de plenitudine Christi accepimus omnes: qui ait, Ignẽ veni mittere in terrã. Misit quoq; corpus suũ in terrã, scilicet in sepulchrũ, & derelinquens illud in sacramẽto ecclesiæ cunctis fidelibus ad refectionẽ salutis, ad charitatis indicium, ad perpetuã rei memoriã. Sed & conuersationẽ suam nobis in exemplũ reli-
1. Pet. 2. quit. Sicut scriptũ est, Christus passus est pro nobis, nobis relinquens exemplũ, vt sequamur vestigia eius. *Et facta sunt tonitrua & voces*, id est, sublimia ac mediocria documenta. *Et*
E *fulgura*, id est, coruscantia signa, prout suprà magis expositum est. *Et terræmotus magnus*, id est, grãdis admiratio habitatorum terræ, aliis pœnitentibus, aliis obstinatis & cõuersos vexantibus. Quamuis autẽ expositio ista sit vera atque catholica: aptius tamẽ videtur vt angelus iste intelligatur angelicus
Dani. 2. spiritus ecclesiæ præsidens, scilicet Michaël, quia nunc princeps extat ecclesiæ, sicut olim synagogæ. Iste ecclesiã visitat, & ante eius altare stat habens thuribulũ aureũ, id est, charitatem præcipuam ad fideles, per quã eorũ spiritalia sacrificia colligit, deóq; offert: cui dantur incensa multa, quando ecclesia eius suffragia petit, suásque preces per manus illius deo offerri precatur. Quod & ille diligenter exequitur, offerẽs preces & actus fideliũ super altare aureũ illud cœleste in patria, super quod beati laudes & preces offerunt domino. Insuper
F accipit angelus iste thuribulum suum aureũ, quia charitatem suam extendit ad nos, eúmque implet igne præfati altaris, seipsum ad nos amandos inflammans: vel precibus suis ac nostris ardorẽ sanctę charitatis nobis à deo obtinẽs ac reportãs Ideo sequitur: Et misit in terrã, id est, corda fideliũ hoc igne charitatis succẽdit, quo facto fiebant tonitrua, voces & fulgura, quia tunc corda prædicatorũ, prælatorum siue doctorum cõfortata sunt atque idonea facta ad prædicandum, & ad miraculosè agendum. *Et septem angeli qui habebant septem tubas.* Quid per angelos istos eorúmque tubas signetur, pro viribus dictum est. *Præparauerunt se, vt tuba canerent*, id est, ad prosequendum prædicationis officium sibi iniũctum se idoneos exhibuerunt, se humiliando, in dei ope sperando, iustè viuendo,

do, vt quod prædicaturi erant, primò implerét, exemplo Christi qui cœpit facere & docere. *Et primus angelus tuba cecinit.* Per primum angelum tuba canentem, primus prædicatorum ecclesiæ ordo, videlicet apostolorum chorus, tubaliter prædicans designatur. *Et facta est grando & ignis mixta sanguine*, hoc accipi potest in bono, quantum ad electos atque conuersos: & in malo, quantum ad infideles, duros & reprobos. Iuxta primum sensum per grandinem quæ percutit verba Apostolorum, quæ corda prauorum arguendo percutiebant, & conuertebant, intelliguntur. Per ignem amor & gratia spiritussancti. Per sanguinem cruor Christi pro hominibus fusus. Hi ergo verbo Dei percussi, & spiritussancti igne inde succési sunt, quæ grando & ignis mixta sunt sanguine, id est, virtute dominicæ passionis dabantur & operabantur. Porrò iuxta sensum secundum, per apostolorum prædicationem reprobi maiorem damnationem promeruerunt verbis Dei non obediendo sicque facta sunt eis grando & ignis mixta sanguine, id est, tempestas atque incendium infernale pro sanguinolentis & carnalibus eorum operibus. Verùm enimuero Beda venerab. hunc assumit sensum, quòd per apostolorum prædicationem hæ pœnæ infernales innotuerunt hominibus, ita vt per grandinem intelligatur frigus inferni, per ignem ardor ipsius. Ab aquis enim niuium ad calorem nimium transient, & vsque ad inferos peccatum illorum, vt Iob ait. Præter hunc & alius non inconueniens sensus accipi potest, quòd, scilicet ex apostolorum prædicatione facta est grandis tempestas, & ignis æmulationis in mundo, ad quæ consequuta est sanguinis copiosa effusio, quibusdam credentibus, aliis contradicentibus, & credentes necantibus. *Et missum est in terram.* Totum istud secundum glossam, scilicet, grando, ignis & sanguis, id est, hominibus ista denunciata siue illata sunt, electis quidẽ salubriter secundum primam expositionem, reprobis verò damnabiliter, scilicet ad damnationem eorum, iuxta expositionem secundam. *Et tertia pars terræ & arborum combusta est, & omne fœnum viride combustum est,* Sacra scriptura multiplicem sensum habere asseritur, non idcirco duntaxat, quoniã literaliter, tropologicè, allegoricè, & anagogicè explanatur: sed ideo quoque, quia in ea vicissim sensus literalis multiplex, secundum Augustinum. Cuius ratio est, quia interdum sensus literalis scripturæ non est qui per verba, sed qui per res verbis de-

A | Act | B | Iob. 14 | C | August.

D signatas exprimitur. Res autem huiusmodi diuersas sortitæ sunt proprietates & actus, ideo iuxta hoc sensus literalis multiplicatur. Sic auté est in loco præsenti. Præterea quòd per terram habitantes in terra significentur, certissimè constat, quòd etiam per arbores intelligãtur homines, liquet ex eo quod ait
Matth.3 Saluator, Omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur & in ignem mittetur. Quòd demum nomine fœni ho-
Esa.40 mines innuantur, pandit sermo propheticus dicens, Verè fœ-
1.Pet.1 num est populus. Insuper per tertiam partem istorum, scilicet terræ, fœni, ac arborum, intelligenda est pars valde magna eorum. Itaq; tertia pars terræ, id est, hominum inferiorũ ac subditorũ, & arborum, id est, maiorum ac prælatorũ, & omne fœnum viride, id est, homines in quibus floret iuuẽtus & humor
E carnalitatis ac mũdi prosperitas, cõbusta sunt, id est, consumpti. Quidã salubriter, esse culpæ amittendo, iuxta sapientis sen
Prou.1. tentiã dicentis, Verte impios & non erunt. Quidã infœliciter, dãnationem incurrendo, prout grãdo, ignis, & sanguis dupli-
Hiere.23. citer exponũtur. Quòd auté grandinis nomine verbũ dei possit intelligi, hinc cõstat, quòd per Hieremiam dominus loquitur, Nunquid non verba mea sunt quasi malleus conterens petram? *Et secundus angelus tuba cecinit*, id est, chorus, ordo seu cœtus discipulorum, quos apostoli à suis sedibus ad loca diuersa prædicãdi gratiâ direxerũt, vel in certis vrbibus ordinauerunt episcopos: quales fuerunt excellentissimi patres ac prædi
F catores Dionysius, Polycarpus, Ignatius. *Et ecce tanquã mõs magnus igne ardens*, id est, diabolus per superbiam eleuatus: cui
Zach.4 dicitur, Quid tu mons magne coram Zorobabel, in quo est ignis inuidiæ, feruor totius impietatis? Vnde secundũ Dionysium in diabolo est amẽs furor. *Missus est in mare*, id est, in corda incredulorũ amara & inquieta ingressus est, vt per eos euãgelicæ prædicationi resisteret. Nã (vt Dionysius scribit) audiẽtes Græci crucẽ prædicari & resurrectionẽ ex mortuis, lato ore riserunt, & tyrãni exacerbati fuerunt. *Et facta est tertia pars maris sanguis*, id est, valde magna pars Gentiliũ fidem recipientium sunt occisi. *Et mortua est tertia pars creaturæ, quæ habebat animam in mari.* Quia, vt dictum est, in hoc mari magno, quod est seculum nequam, multi istorũ sunt trucidati. Alij verò qui vel non crediderunt, vel credẽtes vexauerunt, spiritaliter mortui sunt. Itaque nomine creaturæ intelligitur homo, testante
Marc.16. seruatore. Prædicate euangelium omni creaturæ. Et Apostolo dicen-

dicente, Inuisibilia Dei à creatura mūdi, per ea quæ facta sunt, A intellecta cōspiciuntur. *Et tertia pars nauium interiit*, id est, re- Roma.1 ctorū & prælatorum ecclesię, quorū est alios per hoc mare tur bulentissimum ad salutis vehere portum. Tunc nāque episco-pi, aliíque principales inter fideles, primi trahebantur ad mortem. *Et tertius angelus tuba cecinit*, id est, ordo sanctorum doctorum qui cessante persecutione Ecclesiæ à tyrannis contra insurgentes hæreticos tubaliter prædicauit, & scripturas verè exposuit scilicet Hieronymus, Augustinus, Ambrosius. *Et cecidit de cœlo*, id est, id est, de ecclesia. *Stella magna*. id est, quiuis hæresiarcha, vel hæresiarcharū caterua vel cœtus, qui ad scientiæ eminentiam, sanctitatísque apparentiam, stellæ vocantur. Nā & tales ab apostolo Iuda sydera errantia vocātur. Et qui- Iudæ.1. dam per stellam istam intelligunt Pelagium hęresiarcham, qui fuit valde literatus & monachus. *Ardens sicut facula*. Hi e- B nim flamma proprij sensus & igne ambitionis vehementer accensi fuerunt. *Et cecidit in tertiam partem fluminum & in fontes aquarum*, id est, corda multorum etiam baptizatorum infecit ac perturbauit. Imò & fontes aquarum, doctores videlicet & prælatos, à quibus riui scientiæ ad subditos profluunt, partim subuertit. Nam multi episcopi ac prælati per hæresiarchas fuerunt corrupti. *Et nomen stellæ dicitur absinthium*, quia maximè amaritudo, tristitia, & dolor generabatur electis ex cuiuscunque hæresiarchæ peruersissimis documentis. *Et facta est tertia pars aquarum absinthium*, idque dupliciter. Nam qui consenserunt hæresiarchis facti sunt similes eis, & appellantur absinthium, propter amaritudinem vitiorum, quibus contra catholicos sæuiebant. Cæteri autem fideles propter hęreticorum im C pudentiam & errores, simpliciúmque pereuntium seductionem amarè planxerunt. *Et multi homines mortui sunt de aquis*, id est, de hæresiarcharum doctrinis, siue discipulis. *Quia amaræ factæ sunt aquæ*, id est, spiritus sancti dulcedinem perdiderunt, & felle falsitatis ac prauitatis infectæ sunt. Vnde & quosdam catholicorū corporaliter occiderunt. *Et quartus angelus tuba cecinit*, id est, ordo vel cœtus doctorum qui contra negligentiam, & peccata fidelium præsertim pastorum loquuntur. Olim nanque quando vigebant hæretici, erant valde sancti episcopi, postea autem reddita vndique pace cœperunt prælati negligentius agere, & quadam securitate torpere. Vnde & subditi inferioresque delapsi sunt. *Percussa est tertia pars solis*,

D id est, prælatorum qui debent instar solis lucere, & calorem amoris diuini in aliorum corde producere. Quibus ait Saluator: Vos estis lux mundi. Istis verbis diuinitus percussi, reprehensi, notati sunt. *Et tertia pars lunæ*, id est, congregationis Ecclesiasticæ illis subiectæ à quibus est illustranda. *Et tertia pars stellarũ*, id est, religiosorũ ac inferiorum prædicatorũ, quibus ornatur ecclesia sicut cœlum astris. *Ita vt obscuraretur tertia pars eorum.* Nam ex prælatorum potissimè Episcoporum ruina & impia vita, inferiores isti passi sunt magnam diuinæ illustrationis & gratiæ minorationem, splendorémque sanctitatis, & famæ perdiderunt nitorem. *Et diei non luceret pars tertia, noctis similiter*, per diem contemplatiui, per noctem actiui, & in pœnitentiæ actibus constituti signantur. Horum grandis pars claritaté gratiæ amiserunt, ita quòd sicut tenẽtur, pro-

Matth. 5
Danie. 2

E ximis suis non lucent exemplo, fama, doctrina, consilio atque auxilio: quandoquidem maximum malum ecclesiæ, est negligentia superiorum, & consequens inde casus inferiorũ, ac dissolutio atque carnalitas religiosorum multorum. Iuxta hunc modum sumendi diem & noctem fertur in Psalm. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. *Et vidi*, in imaginaria visione. *Et audiui*, id est, angelo edocente percepi ac intellexi. Vnde istud videre & audire realiter idem sunt.

Psal. 18.

Vocem vnius aquilæ volantis per medium cœlum, Per aquilæ huius effigiem quam in interioribus sancti Ioannis angelus sanctus formauit, ipsemet Ioannes horum scriptor ac denunciator figurabatur. Porrò per medium cœlum, ecclesiæ protensio insinuatur. *Et dicentis voce magna*, id est, seriosa & affe-

F ctuosa. *Væ væ væ habitantibus in terra*, id est, viatoribus præsertim terrena amantibus. Dicítque ter væ, ad ampliorem exaggerationem, clariorémque mentis suæ expressionem, conformans se consuetudini prophetarum, qui instante magno periculo, vocem doloris significatiuam ter exprimere consueuerunt. Quemadmodum Iohel, Hieremias, Ezechiel, in quorum libris subinde sic scribitur: A, a, a, diei domini, vel aliquid tale. Et in Zacharia, O, bis repetitur. *De cæteris vocibus trium angelorum qui erant tuba canituri*, id est, toties dixit væ habitantibus, &c. propter acerbitatem tribulationum denunciandam sub vocibus trium angelorum sequentium. Iam enim quinque angelorum buccinatio est descripta, restat trium. Itaque si per væ intelligatur pœna damnationis æternæ vel malum

Iohel. 1.
Hiere. 1
Ezech. 2
Zacha. 4

culpæ

culpæ, referenda erunt hæc væ ad ipsos persequutores iusto- A
rum, seu reprobos. Si verò temporalem afflictionem designet,
poterit ad electos, qui multipliciter affliguntur, referri. Vnde
& ad innuendum triplex malum, dicit ter væ. Est enim pecca-
tum, temporalis vexatio, æterna damnatio. Postremò quæ di-
cta sunt, ad nostram possent informationem conuerti, vt scili-
cet discamus & studeamus continuis atque ardentibus ora-
tionibus insudare: quum tanta sit orationis virtus & dignitas,
vt angelicis manibus recipiatur, ac in cœlum mox deferatur, *Tob.12*
faciátque suauem coram Deo odorem, & qualiter cætera no-
bis valeant coaptari, perfacile reor.

¶Explanatio Cap. IX. *Et quintus angelus tuba cecinit.*
ARTICVLVS DECIMVS.

B

Vemadmodum statim post Christi ascẽsionem, & spiritus sancti missionem, cœpta euãgelicæ legis prædicatione hæreses oriri cœperunt: sic secundũ quosdam catholicos doctores & patres, Antichristi aduentum præcursuræ sunt hæreticæ prauitates. Et inde quidam exponũt præsens capitulũ. Omnes autem de hæreticis ista exponunt. Sed aliqui de illis hæreticis, qui in primitiua fuerunt ecclesia, aliqui de illis qui post Arrium eruperunt. Beda verò, Albertus & alij multi de illis qui Antichristi præcurrent aduentum. Sensus autem pro magna parte redit in idem. Vnde & sic exponenda est litera, vt omnibus queat aptari. *Et quintus angelus tuba cecinit,* id est, quintus ordo vel chorus prædicatorum atque doctorum, ea C
quæ Christi sunt fortiter prædicauit, quod tamen potissimè sumitur de his prædicatoribus, qui post præfatos erunt, aduenientibus memoratis hæreticis Antichristi aduentum præcurrentibus. *Et vidi stellam de cælo cecidisse super terram,* id est, quempiam hæresiarcham, seu hæresiarcharum cateruã, qui ob scientiæ fulgorem stellæ vocantur. Et quia plerique eorũ, antequam *Mar.13*
laberentur in hæresim, quasi stellæ in ecclesia splenduerunt,
secũdum Berengandum. Labuntur ergo de cœlo, id est, de ec- *Matt.25*
clesia quæ regnum cœlorum vocatur. In terram, id est, ad vitã terrenam & vitiosam: atq; ad eos quorum affectio in terrenis versatur. *Et data est illi clauis putei abyssi,* id est, potestas siue industria aperiendi profunditatem, vel secretum fluctuantis

D amari hæretici documenti. Aqua enim doctrinam significat: Abyssus verò mortifera ac submergentia hæreticorũ figmenta. Hæresiarchæ itaque per apparentem ac fictam sanctitatem, per eloquentiæ venustatem, per naturalem philosophiam, per scripturarum inordinatam allegationem, secreta suorum pandunt atque proponunt errorum. Denique puteus abyssi dici potest intellectus hæresiarchæ, ex quo dogmata hauriũtur iniqua: & hunc puteum suum simulatores & callidi hæresiarchæ sub specie serenissimi fontis aperiunt, felque sub colore mellis propinant. Hinc subditur. *Et aperuit puteum abyssi*, id est, cordis sui versutias hæreticósque errores. *Et ascendit fumus putei abyssi sicut fumus fornacis magnæ*, id est, hæreticæ impietatis tenebrosus error & falsitas nubilosa, longè latéque dispersa sunt

E copiosè, & fœtor perfidiæ coram Deo ascẽdit: sed & fama hęresiarchæ vulgata est. Quia vt facerent sibi nomen, noua afferere præsumpserunt. *Et obscuratus est sol & aer de fumo putei.*

Apoc. 8 Per solem sicut iam dictum est, prælati atq; doctores ac superiores quique seu eminentes (quorum est alios illustrare) signãtur, & talium multi hæreticorum errore commaculantur; lumen rectæ fidei, ac virtutum perdentes splendorem. Aëris verò nomine plebs ipsa seu grex significatur, qui à prælato suscipit scientiæ lumen, quemadmodum à sole aër fulgorem. Plebs autem facilius etiam decipitur. Obscurantur quoque electi, dũ

Matth. 14 per hæreticos diffamantur & contristantur. *Et de fumo putei exierunt locustæ super terram*, id est, hæretici hæresiarcharum filij siue discipuli, instar locustarum multi, & distortè inceden-

F tes per semitas tenebrarum, animo leues ac petulantes. Hi nẽpe ab hæresiarchis spiritaliter generantur. *Et data est illis potestas sicut habent potestatem scorpiones terræ*, id est, Deo permittente potestate sibi concessa abutentur, & nocebũt ac animas lædent improuisè, acutè, blanditiosè: sicut scorpio improuisè diffundit venenum. nam vultu blanditur, & percutit cauda.

Esa. 40. *Et præceptum est illis*, id est, Deo agente prohibiti sunt. *Ne læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: sed tantum homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis.* Per fœnum, inferiores, fragiles, & insipientes: per viride mediocres & proficientes: per arbores, maiores atque perfecti sunt designati: quibus Deo iubente hæretici non queunt nocere in anima, quando electi sunt: quoniam Dei gratia conseruantur.

Matt. 24. Homines verò signum Dei in suis frõtibus non habentes, sunt

qui

qui charitatem & opera fidei non habent: qui iusto dei iudi- A
cio falli, ac disperire sinuntur. Quemadmodū ait Apostolus:
Mittet illis deus spiritū erroris, vt credant mēdacio, eo quòd 2. Thess. 2
veritatis charitaté non receperunt. Et Christus testatur: Quo Mat. 24.
niam refrigescet charitas, abundauit iniquitas multorum

Et datum est illis, id est, hæreticis à deo præordinatum. *Ne occiderent eos*, puta præfatos fideles, morte perfidiæ vel naturæ. Nam & si aliquos Christianos, non tamen vniuersos occidere permittentur. *Sed vt cruciarent eos*, id est, corporaliter persequerentur. *Mensibus quinque*, id est, per omne tēpus vitæ præsentis: quæ propter quinque sensus in quibus agitur, & quinque ætates quibus extenditur (quæ sunt infantia, pueritia, adulescentia, iuuētus & senectus) per quinque men- B
ses designatur. Beatus Gregorius facit sex ætates in homine. Gregor.
Nam vltimam bipartitur, vocans posteriorem eius partem decrepitam, vt sex ætates hominis, sex ætatibus mundi conformet. Itaque permittit deus in seculo isto catholicos ab hæreticis tribulari, sicut Apostolus loquitur: Oportet hæreses esse 1. Cor. 11.
vt qui probati sunt, manifesti fiant. *Et cruciatus eorum*, id est, pœna à perfidis inflicta fidelibus erit. *Vt cruciatus scorpionum cum percutit hominem*, id est, talis erit, qualis est pœna quam sustinet à scorpione percussus: quia vt tactū est acutè, improuisè, & venenatè nocebunt. *Et in diebus illis*, quibus hæretici sic vastabunt ecclesiam, & variis modis eam irreuerēter tractabunt, plurimosque decipient. *Quærent homines mortem*, C
corporalem dicentes cum Paulo: Infœlix ego homo, quis me
liberabit de corpore mortis huius? Vt scilicet sint cum Chri- Rom. 7.
sto nec tantā enormitaté conspiciāt. Sicut & Moses domino
ait, Obsecro vt occidas me ne tantis afficiar malis. *Et non in-* Num. 11
uenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab illis. Quoniam deus pro ampliori eorum profectu, atq; propter inferiorum custodiam conseruabit eos in vita. Itaque in tribulatione grauissima constitutus potest appetere mortem corporalem, vt viam habeat ad vitā beatam, & cū conditione saltē implicita, in quantum scilicet deo placuerit. Sic enim Helias & 3. Reg. 19
Tobias animas suas tolli rogabant à corpore. Paulus quoque Tob. 3.
Supra modum, inquit, grauati sumus, ita vt tęderet nos viuere. 2. Cor. 1.
Et similitudines locustarum similes equis paratis in prælium, Dan. 28
Non ait locustæ, sed similitudines locustarum: ad innuendū, quòd omnia ista in imaginaria visione sibi ostensa sunt. Itaq;

D similitudines locustarum, id est, hæretici, similes erant equis ad pugnam paratis, id est, cum feruore & impetu procedentes sine dei timore ac discretione. Et sicut equi non sua ratione, sed sessoris impulsu aguntur in bellum: ita doctores pestiferi diabolico spiritu agitati feruntur contra ecclesiam. *Et super capita eorum tanquam coronæ similes auro*, id est, signa victoriæ præferent. In mentibus quoque eorum, quæ spiritaliter capita nuncupãtur: secularis sapientiæ fulgor, imò & scripturarum quædam cognitio refulgebit. Veruntamen, quoniam vera & salutari sapientia carent, nec ipsas scripturas rectè intelligunt, sed subuertunt, non coronæ aureæ, sed tanquam coro-

Matt. 27 næ auro similes in eorum capitibus describuntur. *Et facies eorum sicut facies hominis.* Hic ideo dicitur, quia hæresiarchæ

E & quidam eorum sequaces frequenter sunt ingeniosi seu cautelosi. Per faciem equidem ratio designatur. Ad insinuãdum ergo quòd rationabiles quodammodo esse videntur (nam & naturalis rationis argumentis se muniunt) dictum est, facies eorum sicut facies hominis. Et sicut in facie hominis sunt os, per quod eloquentia, nasus quo discretio, oculi quibus sapientia & mansuetudo seu modestia designatur: ita hæresiarchæ eloquentes, prudentes, discreti inaniter apparebunt. *Et habebant capillos sicut capillos mulierum.* Per capillos capitis, cogitationes, affectionesq́ue cordis signantur. Quum ergo hæretici cogitationibus affectionibusq́ue carnalibus, mollibus, instabilibus, effœminatis repleti sint: rectè instar fœminarũ criniti fe-

F runtur. *Et dentes eorum sicut dentes leonum*; id est, quicquid simulationis & fictæ pietatis assumpserint, tamẽ re ipsa sæuis-

Eccl. 21. simi erunt & animas dilaniabunt, atque consumptas in diaboli corpus traiicient. Rursus, quemadmodum dentes leonum fœtorem emittunt: sic isti per diffamiam fœtidi erunt, & vitiis coram deo fœtentes. *Et habebant loricas sicut loricas ferreas*, id est, indurata contra veritatem præcordia, & varia errorũ suorum munimenta, vndique contra catholicos se armantes.

Et vox alarum, id est, insolentia verborum, seu strepitus exercituum earũ. *Sicut vox equorũ multorum currentium in prælũ.* Quo datur intelligi, quòd nullam habent in loquendo vere-

1. Tim. 5. cundiam garruli & procaces, quorum sermo serpit vt cancer.

Esa. 8. Præterea, quòd per alas significentur exercitus, patet per illud Esaiæ: Erit extensio alarum eius, vtpote regis Assyriorum, implens latitudinem terræ tuæ ô Emanuel. *Et habebant caudas,* id est

id est, fautores & turmas post se currentes *Similes scorpionum,* A
id est, pungitiuas, crudeles, procaces. Qui enim alium sequitur
adulando, iuuando, hortando, cauda vocatur: Esaia dicente: *Esa. 9.*
Propheta docens mendacium, cauda est. *Et aculei,* id est, industriæ decipiendi, blasphemiæ, scandala, & torméta quæ infligunt catholicis, *Erant in caudis earum,* quia his iaculis feriunt, & occidunt quàmplurimos. *Et potestas earum nocere hominibus mensibus quinque.* Permittuntur enim decipere reprobos, téporaliterq; affligere iustos. Cur autem per menses quinque totũ tépus præsentis vitæ exprimatur, iam patuit. *Et habebãt super se regem angelum abyssi,* id est, diabolũ qui in impiis regnat: iuxta illud Iob: Ipse est rex super omnes filios superbiæ. Impij autem, secundum quod Esaias profatur, sunt quasi mare feruens quod quiescere non potest. Quemadmodum autem quidam angelici spiritus præsident singulis hominibus, scilicet, quilibet vni, & quidam eorũ præsidét regnis, vt hi qui sunt de supremo ordine infimæ hierarchiæ: sic & quilibet homo vnum habet exercentem diabolum, & regnis certi aduersantur diaboli. Nam & de quolibet ordine angelorum aliqui lapsi creduntur. *Cui nomen Hebraicè abaddon,* quod interpretatur exterminás, seu disperdés. *Græcè autem ἀπολλύων Latinè autem habet nomen exterminans,* & hoc ab effectu suæ malitiæ. Nam per seipsum & suos ministros indesinéter conatur fideles exterminare, hoc est, extra fines seu terminos ecclesiæ militantis ac triumphantis statuere, & vera beatitudine, quæ rationalis creaturæ finis est, spoliare. Ponitur autem nomen daboli in tribus linguis præcipuis, per quas cæteræ dátur intelligi: quia hæc scripta sunt ad totius profectum ecclesiæ, ex variis linguis collectæ, quatenus vniuersis diaboli innotescat proprietas: qui & in omni lingua multos exterminauit. De quibus Sapiens loquitur: Ab itinere iusto abierũt in exterminium. *Væ vnum abiit,* id est, vna harum trium tribulationũ modò descripta est, & tempore suo finem habebit. *Et ecce veniunt adhuc duo væ,* id est, duæ prægraues tribulationes post illam sequenter sub tuba sexti & septimi angeli. *Et sextus angelus tuba cecinit,* id est, sextus ordo seu chorus prædicatorũ validè prędicauit. Quod de prędicatoribꝰ illis accipitur, qui instante Antichristi aduentu ecclesiæ filios præmunire studebunt, secundum Haymonem, Bedam, Albertum. *Et audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos dei,*

Marginalia: *Iob. 41.* — *Esa 57.* — *Hebr. 1.* — B — *1. Pet. 3* — *Ephes. 6.* — C — *Sapien. 5*

D Omnia ista in imaginaria visione ostendebantur Ioanni per angelum, qui verba, effigies, atque imagines in interiori sensu Ioannis formauit. Itaque per vocem istam, quam audiuit in spiritu designatur, concors totius ecclesiæ sensus, prædicatio, vel doctrina. Porrò altare aureum appellatur ecclesia seu fides & charitas eius: secundum quòd plenius dictum est. Quatuor cornua sunt quatuor euangelia, vel quatuor principales virtutes, vel vniuersi doctores ac prædicatores, ecclesiam in quatuor mūdi partibus protegentes: ex quibus omnibus vnanimis prædicatio oritur, vt contra Antichristum & eius fallacias prædicetur. Est quoque altare hoc ante oculos dei, quia acceptum est cuncta cernenti. Oculi enim domini super iustos. Et beneplacium est domino in populo suo. Itaque audiui vocem. *Dicentem sexto angelo, qui habebat tubam,* id est, memorato ordini prædicatorum tempore suo fortiter prædicaturo, *Solue quatuor angelos qui alligati sunt in flumine magno Euphrate,* Per hos quatuor angelos quidam intelligunt dæmones. Alij principes seculi infideles, qui omnes dicti sūt quatuor, propter quatuor plagas terræ principales, in quibus demorantur & regnant. Insuper per Euphratem, seculum nequā procellosum ac fluctuans designatur: in quo angeli isti ligati sunt, quoniam diuina virtute eorum refrenatur crudelitas, ne iuxta libitum suum queant nocere. Hos igitur angelus iste soluet, id est, soluendos denunciabit, quia tunc plus solito desæuire, tentare & persequi permittentur. *Et soluti sunt quatuor angeli,* id est, aduersarij isti tempore suo ecclesiam impugnare sinentur. *Qui parati erant* id est erunt. Loquitur enim

F de futuro quasi præterito, consuetudine prophetali, propter certitudinem veritatis. *In horam, & diem, & mensem, & annum,* id est, indefesso animo parati erunt continuè seu omni temporis sui spacio, persequi iustos Veruntamen Haymo per horam intelligit medium annum, per alia tria tres annos, quibus Antichristi durabit tyrannis. *Vt occiderent tertiam partem hominum,* id est, plurimos valde. *Et tertia pars terræ combusta est,* id est, multitudo habitatorum terræ, igni impietatis seu duritia tribulationis consumpta. Multos enim spiritaliter periment, quos à Christi fide & cultu auertent, quos autē auertere nequiuerint, corporaliter lædent. *Et numerus equestris exercitus,* istorum quatuor angelorum Satanæ est. *Vicies millies dena millia* Hic rursus, sicut & suprà frequenter, ponitur numerus

Apoc. 1
Mar. 16
Psal 30.
Psal. 149
E
Iob 3.
Matt. 24
Apoc. 7.

numerus determinatus pro indeterminato, quasi innumera- A
bilis multitudo tunc persequutura est Christianos, Vicies autem est bis decies, hoc est, vicesies. Porrò, vt ait Berengandus, quemadmodum deus habet equos suos, scilicet prædicatores, qui eum per vniuersum orbem deportauerunt, ita habet diabolus equos suos, id est, omnes impios super quos sedet, & ad perpetranda diuersa scelera impellit. Denique hęresiarcharum discipuli dicuntur eorum equi: omnes quoque ministri principum iniquorum, equi eorum vocantur, dum eis ad ma- Hierc. 4.
la agenda infœliciter obsequuntur. *Et audiui numerũ eorum,* Iohel 2.
id est, angelo loquente & edocente, percepi ac intellexi numerum huius equestris exercitus, & quid significaret. *Et ita vidi equos in visione*, imaginaria atq; prophetica, ꝙ scilicet isti veritatis aduersarij hæretici, fuerunt mihi ostensi tanquã dia- B
bolorum mancipia. *Et qui sedebant super eos*, id est, dæmones hæresiarchis ac hæreticis præsidẽtes. Vel hæresiarchæ & principes persequutores suis discipulis ac ministris dominantes. *Habebant loricas igneas & hyacinthinas, & sulphureas.* Per loricam hoc loco exprimitur quęcunque armatura spiritalis cõtra fidei ac virtutũ synceritatem: seu cordis duritia. Vel propriè lorica est iniustitia: sicut & lorica bonorum extat iustitia, secundum illud Pauli: Induti loricam iustitiæ. Istæ loricæ Ephes. 6.
sunt igneæ, propter ardentem persequendi affectum, & propter ignem iræ atq; furoris persequutorum. Et hyacinthinæ, id est, cœlestis cuiusdam apparentiæ erunt, quoniam magnã & veri speciem sibi assument: secũdum quod diabolus transfigurat se in angelum lucis. Hyacinthus autem cœlestem habet colorem. Vel hyacinthinæ, id est, fumeæ, secundum Hay- C
monem & Bedam: eo quòd oculum mentis obtenebrabunt, quemadmodum fumus oculos corporales. Sulphureæ quoque scribuntur, quia per falsitatem, impietatem, blasphemiam contra Christum procedent. *Et capita equorum*, id est, dæmones, hæresiarchæ atque tyranni, impiorum istorum capitanei. *Erant vt capita leonum*, id est, superbi erunt, feroces, & deuoratores fidelium. *Et de ore ipsorum procedebat ignis*, id est, sermo inuidiosus & rabidus, seu sententia occisionis contra fideles. *Et fumus*, id est, verba ventosa, vanitatísque vapor instabilis. *Et sulphur*, id est blasphemiæ fœtor. Etenim sic loqui, imprudẽtibus, non sapiẽtibus cõpetit, Iuxta illud Iob: Nunquid sapiens respondebit quasi in ventum loquẽs, & im- Iob. 15.

D plebit ardore stomachum suum? *Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars*, id est, magna multitudo. *Hominum*, vtpote *De igne, fumo & sulphure.* Nam & ipsi hæresiarchæ & hæretici suis erroribus & peccatis primò spiritaliter seipsos occident, deinde multos inficient: stabilitos verò in fide & gratia corporaliter tribulabunt. *Potestas enim equorum*, id est, hominum impiorum istorum. *In ore ipsorum est*, id est, sermone iactantiæ. Vel in ore, id est, hæresiarcha eorum magistro, qui est tanquam os discipulorum suorum, pro quibus effatur. *Et in caudis eorum*. id est, ministris eos sequentibus. Vel in cau-
2. Thes. 2. dis, id est, officio astutiisque eorum. Ideo subditur. *Nam caudæ eorum similes sunt serpentibus*, propter calliditatem, & quia falsitatum venenis erunt repleti. *Habentes capita*, id est, ma-
E gistros ac principes mendaciorum ac vitiorum. *Et in his nocent*, id est, authoritate, virtute, suggestione capitum horum vastabunt catholicos. *Et cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis*, id est, pagani atque idololatræ, qui pro fide persequutionem passi non sunt. *Neque egerunt pœnitentiam ab operibus manuum suarum, vt nō adorarent simulachra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea*, id est, de idololatria sua se non
Lucæ. 13. emendauerunt. *Et non egerunt pœnitentiam, ab homicidiis suis neque à veneficiis*, quibus occultè læserunt. *Neque à fornicatione neque à furtis*, omnes, inquam, hi simul peribunt. Estque hic modus loquendi detruncatus seu decurtatus, in quo aliquid subintelligere & supplere oportet.

¶ Expositio cap. X. *Et vidi alium angelum fortem, &c.*
ARTICVLVS XI.

F

Q Vemadmodum tactum est, quidā conati sunt librum istū exponere de statu & tribulatione ecclesiæ, secundum processum & ordinem tēporum sub euāgelica lege, à tempore apostolorū seu primo Christi aduentu, vsq; ad persequutionem Antichristi, finēq; seculi. Talem quoq; expositionem ex historiis & chronicis extrahūt, & vsque ad tempus suum quo taliter hæc exposuerunt, protendunt. Deniq; quidam eorū satis subtiliter applicant historias huiusmodi ad huius libri te-
Apo. 8. 9. norem. Et quod duobus pręcedentibus capitulis de septē angelis tuba canentibus scriptum est, de angelis Satanæ seu pessimis

ſimis hominibus, ſcilicet hæreſiarchis atque eorũ ſequacibus, A
interpretantur, per primum horum angelorum intelligentes Arrium, qui patrem & filium & ſpiritum ſanctum perſonâ & naturâ diſtingui mentitus eſt. Pro cuius intolerabilis cõdemnatione erroris, congregata fuit ſancta Synodus Nicæna trecentorum decem & octo epiſcoporum. Per ſecundum intelligunt Macedonium, qui patrem & filium vnius eſſe naturæ cõcedens, ſpiritum ſanctum creaturã eſſe affirmare præſumpſit, ſequens in hoc Lactantium, qui hoc ipſum aſſeruit, teſte Hieronymo. Cõtra huius Macedonij perfidiam, collecta fuit Synodus Conſtantinopolitana centum quinquaginta epiſcoporum. Porrò per tertium angelum accipiunt Pelagiũ hæreſiarcham, qui contra articulum fidei de gratia ſpiritus ſancti, dixit hominẽ propria poteſtate ſine gratia, ſcilicet ex puris naturalibus, poſſe meritoriè agere, nec peccatum priorũ parentum transfundi in poſteros. Per quartum intelligũt Eutichen hæreſiarcham Conſtantinopolitanum, aſſerẽtem in Chriſto eſſe vnam duntaxat naturam, ex vnione naturæ diuinæ & humanæ reſultantem. Per quintum angelum intelligunt Valentem Imperatorem, qui de coniugis ſuæ conſilio in Arrianam lapſus eſt hæreſim. Per ſextum autem Laurentium, qui ad Papatum inordinatè tendebat. Sub his angelis impiis factę ſunt graues perſecutiones fidelium, præſertim ſub primo, & eius fautoribus, ſcilicet Arrianis. De ſeptimo autẽ angelo dicetur poſtea. Veruntamẽ cõtra expoſitiones has quædam ſuperius breuiter ſunt obiecta. Inſuper quod præſenti nunc elucidãdo capitulo ſcribitur. *Et vidi alium angelum fortem deſcendentem de cœlo, amictum nube, & iris erat in capite eius, & facies eius erat vt ſol, & pedes eius tanquam columna ignis*, exponunt de Iuſtino ſeniore Imperatore Conſtantinopolitano, qui fuit vir Chriſtianiſſimus atq; piiſſimus, & contra Arrianorum mendacia fidei zelo ſuccenſus. Hanc autem expoſitionẽ nõ proſequor, præſertim cum in commento cuiuſdam nunc ſatis noti contẽta ſit, & quia ſuperioribus non ſatis cõcordat, nec antiquis ac ſolidis expoſitoribus Auguſtino, Haymoni, Bedæ, Berengando, &c. conſonare videtur. Illos ergo ſequendo dicendum ꝙ deſcriptis eccleſiæ perſequutionibus, nũc conſolatio ponitur ex deſcriptione myſteriorũ Chriſti. Nempe in libro iſto, ſicut in cæteris libris propheticis, ſæpius de eodem fit & repetitur ſermo, ſub alia ac alia forma & cũ additione, maioréque

Hierony. (margin, beside "ronymo")
B (margin, beside "xit hominẽ")
Apo. 11. (margin, beside "fautoribus")
C (margin, beside "capitulo")
Iyram intelligit. (margin, beside "præſertim cum in commento")

D explanatione. Itaq; per hunc angelũ fortem descendentẽ de
Psal.18. summo vtiq; cœlo: iuxta illud: A summo cœlo egressio eius, haud dubium quin per incarnationis mysterium intelligitur Christus magni cõsilij angelus. Sicut superius declaratum est plenius. *Amictũ nube*, id est, carne assumpta, peccato nõ aggrauata, per quam pluuiam gratiæ, sapientiæ, & sanguinis no-
Esa.10. bis diffudit. Vnde in Esaiæ prophetia dicitur: Ecce dominus ascendet super nubem leuem, & ingredietur Ægyptum. *Et iris erat in capite eius*, id est, charitatis & reconciliationis iudicium atque clementia in ipso apparuit. Id nanque iris desi-
Gene.9. gnat: iuxta quod dominus ait: Arcum meum ponam in nubibus cœli, & erit signum fœderis inter me & terram. *Et facies eius erat vt sol*, hoc suprà tractatum est plenius, vbi habetur:
E Facies eius sicut sol lucet in virtute sua. *Et pedes eius tanquã columna ignis*, per pedes intelliguntur affectiones. Sanctæ autem & feruidę affectiones sunt quasi columna ignis, quoniá ardent in se, & alijs exemplariter lucent, quod Christo maximè competit. Certum est autem, quòd sicut corpus pedibus, sic spiritus moueatur affectibus. Ideo quoque Christi pedes quasi columna ignis apparuerunt, quoniam ipse in cunctis suis operibus immaculatus permansit, nec terram calcando labem incurrit, imò in extremis ac infimis actibus suis corporalibus, sicut sunt manducare, bibere, &c. in pleno charitatis feruore, sapientiæ quoque splendore actualiter mansit stabilis indesinenter. Præterea pedes Christi sunt prædicatores virtuosi, præsertim Apostoli, qui eius nomen vbique tulerunt,
Act.9. quemadmodũ de Paulo loquitur: Vas electionis est mihi iste,
F vt portet nomen meum coram Gentibus. Hi ergo habent pedes vt ignis columnam, charitate feruendo, & sapientia illustrando, imò & alios inflammando, & fideles charitatiuè portando, prout Paulus commemorat, dicendo: Petrus, Iacobus & Ioãnnes, qui videbantur columnæ esse. *Et habebat in manu sua libellum apertum.* Sic enim in imaginaria visione apparuit, & per libellum hunc significabatur euangelica Christi doctrina, verbis parua, sensuum verò maiestate permaxima. Vnde
Esa.10. & Esaias prædixit. Verbum abbreuiatum faciet dominus super terram. Hunc libellum Christus præsertim aperuit, quãdo per spiritus sancti infusionem in die sancto Pentecostes cor-
Act.2. da apostolorum de lege euangelica plenè instruxit: quando item proprio ore sermocinatus est mundo. Præterea antè iã

dixit

dixit Ioannes: Vidi in dextera sedẽtis super thronum librum A
signatum sigillis septem, & vidi agnum, & venit, & accepit librum de dextera sedentis super thronum. Cúmque aperuisset librum, &c. Itaque quod ibi per librum signatum est, hoc hîc per librũ apertũ, diuersis respectibus insinuatur, vtpote quia æterna dei pręscientia de statu, de cursu, tribulatione ecclesię lauit homines, quousque per Christum eis est reserata. Ideo quia iam de septem sigillorum libri apertione præhabitũ est, meritò scribitur angelus iste libellum in manu apertum habere. Sed cum liber iste sit æternæ atque immensæ præscientiæ dei designatiuus, cur modò libellus vocatur? Respondendum quia per comparationem ad plenitudinem præscientiæ & notitiæ rerum in mente diuina permodicum est, quicquid hominibus reuelatur. *Et posuit pedem suum dexterum super mare, sinistrum autem super terram,* id est, tam habitantibus in insulis B *Mat.* 10.
maris, quàm eis qui in arida commorantur, Christus per discipulos euangelium prædicauit, imò & proprio ore aliqualiter id impleuit ad mare Tyberiadis, & ciuitates maritimas prædicando, quãdo & subinde in nauicula stetit in mari. Berengandus per pedem dextrum intelligit nouum testamentum, per sinistrum vetus, per mare Gẽtiles in quibus erat profunditas ignorãtiæ & errorum: per terram Iudæos, qui per legem & prophetas erãt exculti. Per hoc itaq;, quod in visione ista apparuit angelus Christum repræsentans quasi ponens pedem dextrũ super mare, signatum est ꝙ euangelicam legem proposuit Gentibus per Apostolos Christus. Per hoc verò quod sinistrum pedem posuit super terram, significabat ꝙ Iudæis vetus tradidit testamentum. Præterea quia, vt dictũ est, C
per pedes Christi eius apostoli exprimuntur (dextrum vocamus quod iucundum ac prosperum est, sinistrũ quod aduersum) tunc Christus pedẽ dextrũ posuit super mare, quãdo relictæ olim Gentilitati per apostolos prospera nũciauit, quòd scilicet ad bona gratiæ & gloriæ esset electa. Prout in Actis *Act.* 13.
Paulus testatur dicẽdo: Ecce cõuertimur ad Gẽtes. Vbi mox subditur: Audientes autem Gentes gauisæ sunt. Sinistrum autem pedem posuit super terram, id est, super carnales & induratos Iudæos, quando eisdem per Apostolos prænunciauit, quòd relinquendi essent ac perituri, secundum quod Paulus dicebat: Notum vobis sit, quia Gentibus missum est hoc salu- *Act.* 28.
tare Dei. *Et clamauit voce magna, quemadmodum cum leo rugit.*

D Christus enim affectuosissimè ac serioris simè prædicauit, dæmones impiósque perterruit, & cum summa authoritate ac efficacia est loquutus. Diffusa est enim gratia in labiis eius. De quo & aduersarij eius compulsi sunt dicere: Nunquā sic loquutus est homo, sicut hic loquitur. Sed quomodo stare hæc
Esaiæ. 42. possunt, cū apud Esa. prophetā de Christo prædictū sit (quod
Mat. 12. & Matthęus allegat) nō clamabit, nec audietur foris vox eius? Et respondendū, quòd per hoc nō nisi irrationabilis passionatusque clamor aufertur à Christo. Sicut & Paulus horta-
Ephe. 4. tur: Omnis amaritudo, & indignatio, & clamor tollatur à vobis. *Et cum clamasset*, Euangeliū prædicando. *Loquuta sunt septem tonitrua voces suas*, id est, vniuersi prædicatores eius, præsertim Apostoli atque eorum discipuli: qui septenario ex-
E primuntur, propter illius numeri perfectionem & mysteria, & quoniam septiformi gratia spiritus sancti erant repleti, ex Christi commissione, prædicationis voces effundere sunt exorsi. Nam & ante passionem misit Apostolos & septuaginta duos discipulos euangelizare, post passionem verò loquens Apostolis: Euntes (inquit) in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ. Prædicatores autem sancti propter verborum suorum efficaciam & terrorem tonitrua appellantur. *Et cum loquuta fuissent septem tonitrua voces suas*, iuxta sensum præhabitum. *Scripturus eram*, id est, putaui ac præparaui me conscribere eas. Sicut suprà ab angelo sancto audiui: Quod vides, scribe in libro. *Et audiui vocem de cœlo dicentem*, per inspirationem internam, quæ vox ab angelo est formata. *Signa quæ loquuta sunt septem tonitrua,*
F *noli ea scribere*. Quod ait signa, potest esse nomen & verbū. Si nomen, sensus est: Signa, id est, voces præfatas quæ signa sunt rerum, non scribas. Si autem sit verbum, quod magis apparet, sensus redit in idem. Signa, id est, absconde & sub secreto claude ea, quæ loquuta sunt septē tonitrua, & noli ea scribere, seu omnibus pandere. Hoc ideo dicitur, quia non omnia omnibus competunt, nec Christianæ fidei mysteria cun-
Mat. 7. ctis sunt passim pandenda, cum dicat Saluator: Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas vestras proiiciatis ante porcos, ne conculcent eas pedibus suis. Propter quod Paulus
2. Cor. 12. de se quasi de alio loquens: Audiui (inquit) arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et rursus: Nō potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Ista ergo secretiora Christianæ

ſtianæ ſapientiæ documenta, non ſunt ſapientibus & perfectis, A
ſed imperfectis & iniuſtis celanda, vt pateant probis, lateant improbos. Hinc Danieli loquutus eſt angelus: Signa librum & Dani.12
claude ſermonem vſque ad tempus ſtatutum. *Et angelus quẽ vidi ſtantem ſuper mare,* cum dextero pede. *Et ſuper terram,* cum ſiniſtro, vt dictum eſt. *Leuauit manum ſuam ad cœlum,* geſtum habitúmque iurantis aſſumens. *Et iurauit per viuentem in ſecula ſeculorum,* ſcilicet per deum æternum totius vitæ opulentiſſimum & incommutabilem viuidiſſimum fontem. *Qui creauit cœlum,* id eſt, omnes orbes cœleſtes. *Et omnia quæ in eis ſunt,* ſcilicet angelos, & beatos, ſolem, & lunã, & aſtra. *Et terram, & ea quæ in ea ſunt, quia tempus amplius non erit.* Quomodo autem tempus amplius non erit ſubiungitur. *Sed in diebus vocis ſeptimi angeli cum cœperit tuba canere,* id eſt, fortiter prædi- B
care, *Conſummabitur,* id eſt, ad effectum ducetur ſeu perficietur, *Myſterium,* id eſt, ſecretum *Dei,* quod in fine mũdi præſignauit implendum. *Sicut euangelizauit per ſeruos prophetas,* qui tam in veteri, quàm in euangelica lege fuerunt atque de Chriſti myſteriis, conſummationéque ſeculi, & retributione finali noſcuntur loquuti. Omnes quippe Apoſtoli & cæteri quidem diſcipuli in nouo teſtamento ſpiritu fulſerunt prophetico. Sicut & ſanctꝰ Diony. qui huic beato Ioãni in Pathmos relegato miſit epiſtolam, in qua & de eius reditu ad Epheſum prophetauit. Itaque quod angelus iſte iurando aſſeruit, quia tempus vltrà non erit, refertur ad ſeculi conſummationem, quia peracto finali iudicio ceſſabit motus primi mobilis, cuius motus menſura eſt tempus, ceſſabítque tũc motus cœleſtium corporum, ac tranſmutatio elementorum. Porrò ſi tẽ- C
pus ſumatur ſecundum quod dicitur menſura motus rerũ mutabilium, manebit quantum ad reprobos in inferno, iuxta il- Eſa.50.
lud: Inimici domini mentiti ſunt ei, & erit tempus eorũ in ſecula. Vnde & Beda hîc ait: Erit vtique, vt ait Pſalmus, tempus impiorum inæternum, ſed mutabilis ſeculariũ temporum varietas in nouiſſima tuba ceſſabit. Haymo quoq; ait, ꝙ in beatis tunc tempus nõ erit, ſed in reprobis. Si verò obiiciatur, id quod diuinus ſermo quodam loco teſtatur dicendo: Erit menſis ex mẽſe, & ſabbathũ ex ſabbatho, dicendum ꝙ verbis illis non temporalis viciſſitudo, ſed perpetuitas patriæ deſignatur.
¶ Ex his vacillare videtur expoſitio, exponentis hæc de Iuſtino Imperatore, & quæ infrà dicentur de ſeptimo angelo de

D Iustino Imperatore filio filij Iustini præfati:nõ enim tunc tempus cessabit. Nec Iustino illi seniori cõpetit, quod hîc de angelo super mare stante asseritur,quòd iurauit,quia tempus vltrà non erit,&c. *Et vocem quam audiui iterum loquentem mecum & dicentem.* Per vocem hanc intelligitur interna alloquutio angeli qui iá paulò antè dixit Ioanni:Signa quæ loquuta sunt septem tonitrua,noli ea scribere, &c. Per quẽ angelum quidá intelligunt angelũ,qui in persona Christi Ioanni ista ostendit ac dixit,secundum quod suprà dicebatur. *Vade, accipe librum apertum de manu angeli stantis super mare & super terram*, id est, scripturarum nouæ legis intelligentiam sume à Christo. Quidam putant hoc dictum Ioanni in persona Apostolorum, ad innuẽdum quòd omnes Apostoli à Christo instructi sunt. Vel
E in persona futurorũ prædicatorũ, qui docebuntur à Christo. Verius tamẽ reor,vt in persona propria Ioanni hoc dictũ credatur,vel vt scripturarum mysteria profundius contemplaretur,clariúsque cognosceret:vel vt futura ecclesiæ aduersa,cursum,& statum plenius nosceret: vel vt prædicationis officium ad Ephesum reuersus resumeret: vel certè ad insinuandum, quòd post istam reuelationem in Asia euangelium esset scripturus. *Et abij ad angelum*,stantem super mare & terram,puta ad Christum. *Et dixi ei vt daret mihi librum*, id est, horum notitiam mihi infunderet. Videbatur autem Ioanni in imaginaria visione,quòd ista corporaliter agerentur:sed intellectualiter Deo per angelum edocente cognouit, quid significarent.
F Itaque mente studiosa veritatísque auida, animo obediente
Prou. 22. ac prompto, spiritali approximatione accessit. *Et dixit mihi: accipe librum & deuora illum*,id est,diuinorum ac futurorum notitiam diligenter assume,memoria retine, spiritaliter mastica, mentis visceribus imprime.Verbum etenim Dei cibus est animæ. *Et faciet amaricari ventrem tuum*, id est, memoriam tuam
Ezech. 2 seu mentem,quæ animæ venter est. Iuxta illud diuini eloquij: Fili accipe sapientiam quæ pulchra tibi erit,cum in ventre tuo eam acceperis.Et illud Ioannis septimo: Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. In reuelatione enim præfata cognouit Ioannes,quanta passura esset ecclesia idcirco ei compassus est, & amaritudine bona repletus.Amaricata quoque est anima eius,quia tot Christianos vidit in hæreses & alia vitia ruituros. Quemadmodum & Ezechiel cum librum sibi oblatum,se deuorasse describeret,addidit: Abij amarus indignatione spiritus

tus mei, quæ videlicet fuit indignatio virtuosa contra iniquo- A
rum peccata: quam Apostolus Corinthiis scribens connume- 1. Cor. 6
rat bonis affectibus ex tristitia, quæ secundum deum est, conse-
quentibus. Insuper faciet amaricari ventrem tuum, id est, infe-
riorem animæ tuæ portionem, & corporalem naturam: quan-
do cognitionem libri huius cœperis effectui mancipare, præ-
dicando & operando ac multipliciter in Dei vinea laboran-
do. *Sed in ore tuo erit dulce sicut mel*, id est, in ipsa diuinorũ re-
uelatione, primò delectationem in intellectu habebis. Verita-
tis nanque consideratio dulcis est ex sua natura: nec delecta-
tioni, quæ est in considerando, opponitur tristitia. Delectabi-
le ergo est animę diuinitus illustrari, regi, doceri. Sed quia nõ-
nunquam in tali reuelatione seu consideratione monstrantur
dura & mala, idcirco in attendendo effectus qui consequun- B
tur, amaritudo seu dolor mox generatur. *Et accepi librum de
manu angeli, & deuoraui illũ: & erat in ore meo tanquam mel dul-
ce.* Istud totum modò expositum est. Vnde & Psalmista decan
tat Psalmo. 118. Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super
mel ori meo. In visione autẽ apparebat Ioãni, quòd ista cor-
poraliter fierent: sed eorum significationem intellexit. *Et cũ
deuorassem eum*, ruminando quæ mente percepi. *Amaricatus
est venter meus*, secundum intellectum nunc introductum. *Et
dixit mihi: Oportet te iterum prophetare*, id est, futura prænuncia-
re ac euangelizare, & scripturas sacras interpretari, verbo vel
scripto. *Populis & gentibus, & regibus multis*. His verbis ange
lus prænunciauit Ioanni, quòd de exilio esset Ephesum reuer-
surus, atque ibidem ac locis circumiacentibus prædicaturus. C
Sed cum reuersus non nisi in Asia prædicasse legatur, quomo-
do populis & gentibus & linguis, multísque regibus prædica-
uit, seu prophetauit? Est respondendum, quòd verbo vel scri-
pto eis locutus est, mediatè vel immediatè. Et quoniam ea quę
scripsit in libro isto & in Euangelio post Apocalypsis huius
descriptionem conscripto omnes Christianos cõcernunt. Du
bium quoque non est, quin diuersarum regionum ac prouin-
ciarum Christiani ad Ephesum causa videndi & audiendi tam
sublimem Apostolum copiosè confluxerint, præsertim cum
post reditũ à Pathmo tot vixerit annis, vsque ad Traiani Im-
peratoris tempora perseuerãs. ¶Postremò secundum Beren-
gaudum, præcipitur Ioanni vt librum accipiat, id est, Christi
diuinitatem consideret, & Euangelium inde conscribat. De-

D uorauit autem hunc librum, cum scientiam Euangelij à Christo suscepit. Præinductæ insuper reuelationi Ioannis de libro accipiendo ac deuorando consonat illud quod in Ezechielis tertio capite dicitur: Fili hominis comede volumen istud. Et aperuit os meum, & cibauit me volumine illo: & factum est in ore meo quasi mel dulce. Hoc quoque pensandum, quòd cunctis deuotis verbum Dei in meditatione & auditione dulcescit: sed venter eorum ac sensualitas amaricantur, & affligumtur; dum secundum verba Dei operantur, & carnem suã cum
Galat.5 vitiis & concupiscentiis per abstinentias, vigilias, disciplinas, solitudines, lachrymas, crucifigunt.

E ¶Explanatio Cap. XI. *Et datus est mihi calamus similis virgæ.* ARTICVLVS XII.

T datus est mihi, Ioanni, haud dubium quin ab angelo, secundum imaginariam apparitionem. *Calamus similis virgæ*. Calamus plura significat, Interdum enim accipitur pro mensura sex cubi-
Ezech.40 torum, vt apud Ezechielem: vbi angelus tẽplum mensurans, calamum fertur habuisse in manu. Per calamum autem ibidem scientia seu prouidẽtia Dei omnipotentis (qua cũ
Sapien.2 cta in numero, pondere, & mensura constituit atque vniuersa metitur, cunctorum actus meritáque perpẽdens) signatur. Interdum calamus pro instrumento scriptorio accipitur: sicut in
Psal.44 Psalmo. Lingua mea calamus scribæ. Itaque secundum Berengandum & Bedá hoc loco per calamum intelligitur euangelium, quod scripsit beatus Ioan. Vel, vt alij dicunt, sacræ scri-
F pturæ notitia: per quã virtutes animo inseruntur, merita quoque & demerita hominum perpenduntur: sicut per calamum literæ in membranis formantur. Estque calamus iste similis virgæ, quoniam corrigit vitia, Christi regnum describit, bene agentibus regnũ cœleste promittit. Per eam quoque prælati gregem domini dirigunt, peccantibus comminantur. *Et dictum est mihi*, ab angelo. *Surge*, id est, ad actum quem tibi iniungo procede in diuinorum illuminationibus cresce, ad altiora & anteriora te erige. Hoc modo surgere debemus, quantumlibet stemus. Sicut Apostolus profitetur: Ego non arbitror me ap-
Philip.3 prehendisse, sed quæ priora sunt oblitus, ad anteriora extendo meipsum. *Et metire templum, & altare, & adorantes in eo.*

Templum

Templum est ecclesia militans, seu fidelium congregatio: cui ait Aposto. Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Altare verò sunt perfecti, & contemplatiui: quorum auxilio aliorum sacrificia innituntur. Adorantes verò in téplo sunt reliqua credétium multitudo. Potest quoque de templo & altari materialibus accipi inanimatísque. Sícque adorantes in templo sunt vniuersi catholici. Si templum & altare primo modo sumantur, sensus est: Metire, id est, singulorum capacitaté, perfectionem, mensuram, considera: vt vnicuique secundum suam capacitatem, & modum dei verbum proponas. Alij enim & alij aliter & aliter sunt docendi. Quod Paulus obseruás ait, Sapientiá loquimur inter perfectos. Et rursus: Non potui vobis loqui quasi spiritalibus. Itémque, Facti estis quibus lacte opus est, nó solido cibo. Si autem secundo modo sumãtur, sensus est: Metire templum & altare, id est, quemadmodum ecclesiæ atque altaria Christi, per totum mundum sint construenda, intende, ita quod sicut in Malachia prædictum est, in omni loco offertur Deo oblatio munda. Iuxta hunc modum scriptum est apud Zacha. quemadmodum angelus veniens mensurare Hierusalem, habebat in manu funiculum mensorum. *Atrium autem, quod foris templum est*, id est, peccatores, impœnitentes, præsertim hæreticos: qui vel merito, vel fide, sunt extra ecclesiam nec Christo per charitatem sunt incorporati. *Proiice foras* per excommunicationé & reprobationem, seu foris proiiciendos denũcia. Quia in tenebras proiicientur tartareas. *Et ne metiaris illud*, id est, ab illis auertere, nec designes eos ad ecclesiam pertinere, aut in structura supernæ Hierusalem collocandos. Ita & Paul. loquitur Tito, Hæreticum hominem post vnam & secundam correptionem deuita. *Quoniam datum est gentibus*, id est, inter paganos & perfidos hi computantur, atque cum eis inferni supplicia sortientur. Quibus & Christus dicturus est, Amen dico vobis, quia nescio vos. Porrò Berengan. per atrium istud intellexit populum Iudæorum, qui per infidelitaté extra ecclesiá fuerunt, & tamen in cordibus Aposto. per amorem manserunt, desiderantium conuersionem eorum. Quoniam verò indurati erant, iubetur Ioáni vt verbum prædicationis eis non inferat, qui gentibus comparati sunt, & manibus traditi Romanorum. *Et ciuitatem sanctam*, puta ecclesiam Dei, de qua Paul. testatur, quòd Christus elegit sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, neque rugam:

A 1.Cor.3 · 1. Cor.2. · 1. Cor.3. · Hebr.5 · B · Malach.1. · Zach.2 · Matt.25 · C · Titum. 3. · Matth.25. · Ephes.5

D cuius mysteria in decem vltimis Ezech. cap. iusto describuntur sermone. *Calcabunt mensibus quadraginta duobus*, id est, annis tribus cum dimidio. Tanto enim tempore dicitur Antichristus regnaturus, secũdum quod Daniel ait: per tempus & tempora, & dimidium temporis: per tempus intelligẽs annum, per tempora duos annos, per dimidium temporis medium annũ, quibus Christiani atrocissimè opprimentur. *Et dabo duobus testibus meis*, scilicet, Enoch & Heliç, copiosissima gratię dona, virtutem & constantiam contra Antichristum, sapientiam & eloquentiam conuertendi Iudæos, fortitudinem patiendi martyrium. *Et prophetabunt*, contra Antichristi perfidiam fortiter prædicando, ciúsque ruinam prænunciando. *Diebus mille ducentis sexaginta*, id est, tribus annis cum medio vel circiter.

E Aliqui enim dies deficiunt. Sed in talibus cõputationibus scriptura non solet vim facere de modico. *Amicti saccis*, id est, *Matth. 17* pœnitentialibus, asperis, abiectis, humilibus indumentis: vt sicut verbis, ita & habitu pœnitentiam prędicent. Deniq; quòd horum testium vnus fuerit Helias, Christus in euangelio pro- *Malac. 4.* testatur. Et in Malachia dicitur, Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam antequã veniat dies domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres. Quòd verò Enoch sit alter, elicitur ex eo quod in Genesi *Gene 5.* legitur, videlicet quòd tulit eum. Et in Eccles. quòd translatus *Eccle. 44.* est in paradisum. *Hi sunt duæ oliuæ*, id est, arbores fructuosæ, quæ oliuæ vocatæ sunt, quoniam charitate ac pietate, vnctionéque spiritussancti sunt pleni. *Et duo candelabra*, id est, fidelium luminaria, qui donis sapientiæ, scientiæ, intellectus, consi

F lij, intra se lucent, aliísque per ea verbis & exemplis lucebunt. Et sicut candelabrum super se positum gerit lumen, & assistentes per illud illustrat: sic isti Christum qui vera lux est, in corde *Ioan. 1.* portabunt, & per eũ plurimos illuminando docebunt. *In cõspectu domini terræ stantes*, id est, deo placẽtes, ei⁹ imperio prõptè obedientes, & seipsos coram deo solicitè custodientes. Sicut Helias nõdum translatus dicere consueuit: Viuit dominus *3. Reg. 17. 18* in cuius conspectu sto hodie. Huic autẽ verbo consonat, quod in Zacharia habetur. Cùm enim Zacha. dixisset ad angelum, *Zach. 4* qui sunt istæ duæ oliuæ? Responsum est ei, Isti sunt duo filij olei siue splendoris (secundum quod Aquila transtulit) qui assistũt dominatori vniuersæ terræ. Quod ibidẽ ad literã de Iesu sacerdote magno siue põtifice, & Zorobabel principe Iudæorum

tum dicitur. *Et si quis voluerit eis nocere,* id est, à prædicationis officio impedire, terrere, ligare. *Ignis,* id est, virtus, gratia, sermo ignitus verbum igneæ prædicationis. *Exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum,* id est, rationabiliter superabit, confundet, damnandos ostendet. Dabit enim eis Christus os & sapientiam, cui nō poterunt resistere aduersarij eorum omnes. Nam & id Heliæ ante translationem suam collatum est: iuxta illud Eccle. Surrexit Helias quasi ignis, & verbum illius quasi facula ardebat. *Et si quis voluerit eos lædere,* in corpore. *Sic oportet,* diuina iustitia exigente. *Eum occidi,* in anima. Omnis nempe qui gladium accipit, gladio peribit, quoniam alium persequendo impiè, aut occidendo, animā suā peccādo mortaliter perimit. Quod maximè euenit, dum quis iustos infestat. Vniuscuiusque etenim culpa, malitia, crudelitas, in proprium recidiuat authorē, magisque, imò incomparabiliter amplius nocet sibi, quàm alteri: dum alter patientiam seruet, nec Deū offendat. Ideo Salomon loquitur: In insidiis suis capiētur iniqui. Et: Qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. *Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ eorum, potestatem habent super aquas, conuertendi eas in sanguinem: & percutere terram omni plaga, quoticscunque voluerint.* Circa hoc loquitur Berengandus, Legimus Heliam oratione clausisse cœlum, & iterum aperuisse: sed & Mosem aquas in sanguinem conuertisse. Non ergo putandum est Heliam minorem virtutem habere, cum ad explendum suæ prædicationis officium venerit, quàm habuit eo tempore quo inter homines conuersatus est, sed potiorem. Ex quo sequi videtur, quòd Helias & Enoch tunc miracula sint facturi, quod & quidam concedunt. Alij asserunt, quòd Ecclesia durāte rabie Antichristi nō coruscabit miraculis, quòd item Helias & Enoch tunc potestate hac non vtentur. Ideo ista spiritaliter interpretantur, vt dicantur potestatem habere claudendi cœlum ne pluat super terram, quoniam tantæ virtutis & familiaritatis sunt apud deum, vt queant quibusdam pluuiam gratiæ, & rorem benedictionis cœlestis orando acquirere: aliis autem iusto zelo punitionem condignam desuper imprecari. Rursus per cœlum ecclesia designatur, quam poterunt claudere, ne documentorum fluenta influant habitatoribus terrę. Poterūt etiam aquas, id est, riuos doctrinarum suarum in sanguinem, id est, in peccatum conuertere, reprobis prædicando, qui ex

Margin: A; Luc. 21. (at "Surrexit Helias"); Eccli. 48. (at "bum illius"); B (at "iustos infestat"); Matt. 27 (at "biliter amplius"); Prouer. 25 (at "seruet"); Eccle. 20. (at "suis capiētur"); 3. Reg. 17 (at "clausisse cœlum"); C (at "quòd Helias")

D prædicatione audita dum eam non implent, grauius condemnantur. Vel aquæ sunt hæreticorum doctrinæ: iuxta illud: A-
Prouer. 9 quæ furtiuæ dulciores sunt. Quas conuertent in sanguinem, eorum errores reprobando, & morte æterna dignos monstrádo. Habent etiam potestátem percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint, id est, aduersa & vltiones habitatoribus terrę diuinitus procurare, verbũ prædicationis indignis subtrahere. Sicut ad Mosem dominus dixit: Constitui te do-
Exod. 7. minum Pharaonis. Denique ecclesia virtute clauium potest claudere cœlum ne pluat, quoniá dona gratiæ non infundũtur eis, quos ecclesia iustè non absoluẽdos iudicat. Potestque terram percutere omni plaga per excommunicationis senté-
E tiam iustè prolatam. *Et cum finierint testimonium suum.* id est, prædicationem, qua Iesum esse Christum contestabuntur.

Bestia, id est, Antichristus irrationabilissimus, blasphemus
Daniel. 7 & ferox. De qua in Daniele plura leguntur. *Quæ ascendet de abysso,* id est, de tenebroso suo latibulo, quo se bonum & iustum simulabit, vtpote de calliditate sua atque hypocrisi, qui & nascetur de excęcato populo Israël, & de hoc seculo nequá mari magno ascendet ad apertam tyrannidem vsurpatũque regnum. Sed & abundantia impietatis, ac diabolicæ cooperationis caligo, abyssus sunt, vnde hæc bestia scandet. *Faciet aduersus eos bellum,* verbis, factis, signis, corporalium suppliciorum inflictionibus. Variis enim modis Antichristus persuadebit, se verum Christum esse. *Et vincet illos,* non ratione, sed violentia: quia interimet eos, sicut subiungitur. *Et occidet*
E *eos. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ,* id est, irreuerenter insepulta manebunt ad terrorem fidelium. *Quæ spiritaliter vocatur Sodoma & Aegyptus.* Per ciuitátem hanc magnam quidá intelligũt ipsam Hierusalem, eo quòd subditur: *Vbi & dominus illorum crucifixus est,* scilicet Christus, dominus Heliæ & Enoc hac omnium Prophetarũ. Sed contra hoc arguit Berengandus: Quia Hierusalem, in qua passus & crucifixus est Christus, funditus sit destructa, & ea quæ pro illa constructa est, in alio sita est loco. Et quoniam tempore Berégandi à Christianis ciuitas illa habitabatur, ideo nõ diceretur Sodoma & Ægyptus. Itemque quia in libro isto per ciuitaté magnam, intelligitur Babylon ciuitas diaboli, ex omnibus reprobis constans. Hinc per ciuitatem hanc quidam intelligunt generaliter infidelium Antichristi satellitum collectionem, inter

quos isti sunt occidendi: quæ congregatio ob vitiorum abo- A
minabilitatem, & mentis caliginem, Sodoma & Ægyptus
spiritaliter appellatur. Quemadmodum Petrus in prima sua 1.Petr.5.
Canonica Romam nominat Babylonem. Ægyptus autem
caligo seu tenebræ. Sodoma verò muta vel cæcitas interpretã
tur. Impij autem à dei laudibus obmutescũt, excæcataque mẽ
te ad inferos præcipiti properant gradu. Veruntamen de hac
re nihil affirmo. Neque enim certum habeo an sancti isti in
Hierusalem occidentur. Argumenta quoque Berengandi faci
liter soluerentur, præsertim cum Hierusalem modò constru-
cta sit vbi crucifixus est dominus, ita quòd locum illũ intra se
continet: de qua ciuitate nũc agitur penes qualitatẽ eius pro
tempore Antichristi. Si verò ciuitas magna intelligatur seculũ
nequam, seu congregatio inquorum, palã quòd in ea occisus B
sit Christus *Et videbunt de populis, & tribubus, & linguis, &* Gala. 1.
gentibus, scilicet, multi ex omnibus istis. *Corpora eorum per
tres dies & dimidium*, in plateis iacentia. *Et corpora eorum
non sinent poni in monumentis. Et inhabitantes terram*, id est, ter-
reni ac vitiosi satellites Antichristi. *Gaudebunt & iucunda-
bũtur*, anima & corpore gloriãdo de illorũ occisione. *Et mu
nera mittent inuicem*, in signum pacis & gaudij. *Quoniam hi duo
prophetæ cruciauerunt eos qui habitant super terram*, id est, ama-
tores terrenorum, cõtra eorũ carnalia desideria prædicando,
æternam damnationem eis minando, contra eorum magistrũ
Antichristum efficaciter edocendo. *Et post tres dies & dimidiũ
spiritus vitæ à deo intrauit in eos*, id est, deo ministrante animã C
suam quisque eorum recepit, & resuscitatus est. *Et steterũt su
pra pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos*
iam suscitatos per diuinam potentiam. Increduli enim quò
de eorum occisione magis gauisi sunt, eò de eorum suscitatio
ne amplius doluerunt: formidantes ea omnia fore implenda,
quæ illi fuerunt comminati. *Et audierũt*, Enoch & Helias
iam suscitati, *Vocem magnam de cœlo dicentem, Ascendite huc*
hæc fuit vox angeli, in dei Iesu Christi persona loquentis. *Et
ascenderunt in cœlum in nube*, eos obumbrante, sicut & Christus
ascendit Loquitur autem de futuro per modum præteriti, mo
re prophetico *Et viderunt illos inimici eorum*, scilicet, infide- Actuũ. 1
les. Quemadmodum loquitur Berengandus, an hæc secũdum
historiam implebuntur, hominibus quidem incognitum est:
Deo autem nota sunt omnia. Multi tamen doctores astruũt,

D hæc literaliter adimplenda. *Et in illa hora,* quando ascendere visi sunt. *Factus est terræ motus magnus,* quia tunc vel circiter terra mouebitur, seu habitatores eius variis affectionibus agitabuntur. *Et decima pars ciuitatis cecidit,* quia circa hoc tempus multi de Antichristi ministris simul cum ipso peribunt. Ciuitas itaque hæc est congregatio impiorum, quæ est ciuitas diaboli. *Et occisi sunt in terræmotu nomina hominum septem millia,* per numerum istum determinatum exprimitur indeterminata multitudo seruorum Antichristi, qui in præfata tempestate peribunt. *Et reliqui,* qui cum illis non perierunt. *In timore missi sunt,* id est, diuinæ æquitatis iudiciũ ex consideratione tantæ vltionis mox expauerunt. *Et dederunt* E *gloriam deo cœli,* ei de sua euasione regratiantes, nec aliquid boni sibiipsis de cætero adscribentes. Multi enim ab Antichristo seducti, visa hac vltione conuertentur, & gratias agent immensas. *Væ secundum abiit.* id est, media de istis tribus grauioribus tribulationibus (de quibus suprà dictum est, quæ ad trium vltimorum angelorum de septem præfatis angelis tubicinium pertinẽt) suo tempore sub Antichristo celeriter finietur. *Et ecce væ tertium veniet cito,* scilicet, pressura atque angustia hominum, ex consideratione finalis iudicij imminẽtis. *Et septimus angelus tuba cecinit,* id est, septimus ordo prędicatorum, qui Antichristo deiecto instanter diem iudicij imminentem insinuabit, & retributionem electorum nunc proximam esse. *Et factæ sunt voces magnæ in cœlo,* scilicet, in ecclesia militante, ac triumphante. *Dicentes,* cum ingenti gratiarum actione, & gaudio: *Factum est regnum huius mundi dei nostri & Christi eius,* id est, multitudo hominum, in quibus tẽpore Antichristi regnauit diabolus, & erant filii huius mundi: nunc Antichristo oppresso cũ multis suorum ad deum patrẽ & Iesum Christum, ab eo secundum naturam assumptam spiritaliter vnctum, conuersa est, pertinetque ad patrem & filiũ, nec dubium quin æquè ad spiritum sanctum. *Et regnabit,* in eis deus & Christus eius. *In secula seculorum.* Tunc enim totus penè mundus ad Christum conuertetur, secundum doctores. Vnde angelus loquitur Danieli: Regnum autem & potestas quod est subter omne cœlum, tradetur populo sanctorũ, qui & obtinebunt illud vsque in seculum seculorum. *Et viginti quatuor seniores, qui in conspectu dei sedent in sedibus suis,* per seniores hos intelligi possunt hoc loco tam præcellentes in ecclesia

Apoc. 8.

F

Daniel. 7

clesia militanti, quàm triumphanti: imò & omnes beati. De A
quibus senioribus & significatione eorũ ac sedibus, dictũ est
plenius suprà. Sedes autẽ, quas habent in patria, sunt quies &
mansio illa cœlestis. Sedent beati in patria, in diuino conspectu, id est, suauissimè requiescunt, creatoris faciẽ beatificè intuendo, eíque cum omni reuerentia assistendo. *Ceciderũt in facies suas*, deo humillimè se prosternẽtes, eiúsque superimmensam altitudinem admirantes. *Et adorauerunt deum dicẽtes: Gratias agimus tibi domine deus omnipotens*, pro beneficio tã tæ clementiæ, qua homines de Antichristi erroribus eruisti & conuertisti. Imò & pro vniuersis beneficiis tuis, scilicet, donis naturæ, gratiæ, & gloriæ. *Qui es, qui eras, & qui venturus es*, quomodo istud intelligendum sit, & de Deo vno ac trino, itémq; specialiter de Christo accipi possit, diffusè tractatum B est. *Qui accepisti virtutẽ magnã*, id est, inuariabili tua potestate, quã æternaliter habes, in reproborum damnatione, electorúmque saluatione, euidenter ac recenter nũc vsus es: eámq; plus solito nunc demonstrasti, in effectibus misericordiæ, atque iustitiæ tuæ. *Et regnasti*, in cordibus electorum dæmonibus & peccatis depulsis: quæ corda electorum tuæ voluntati nunc subdidisti, humilitérque seruire fecisti. *Et iratæ sunt gentes*, scilicet reprobi, obstinati: qui nec Antichristo occiso pœnitentiam agent, & de principis sui deiectione dolebunt.

Apoc. 4.

Apoc. 1.

Quia aduenit ira tua, id est, hora iustæ tuæ vindictæ, qua & Gentes in tantum excæcari permisisti, digna quoque pro tot malis tormenta infliges. *Et tempus mortuorum iudicari*, id est tempus aduenit, quo mortui iudicentur, tempus etiam aduenit. *Reddere mercedem seruis tuis prophetis, & sanctis, & timẽtibus nomen tuum*, filiali timore, id est, vniuersis electis, siue qui C gratia prophetali fulserunt, siue qui sine ea virtuosè vixerũt. *Act. 10.*

Pusillis & magnis, id est, perfectis & minus perfectis, prælatis & subditis, superioribus & inferioribus. Non enim est personarum acceptor Deus, de quo Sapiens ait: Pusillum & *Sap. 6.* magnum ipse fecit, & æqua est illi cura de omnibus. Iterum tempus aduenit. *Exterminandi eos, qui corruperunt terram*, id est, separandi iniquos à consortio electorum, vt sint extra fines electæ Ecclesiæ: qui habitantes in terra spiritualiter infecerunt, læserunt & peremerunt: puta seipsos & proximos, impiè conuersando, scandalizando, falsa docendo, fallaciter consulendo. Itaque istud est tubicinium septimi angeli, scili-

D cet exterminatio reproborum in die iudicij. At verò quod dictum est, gratias agimus tibi domine Deus omnipotens, specialiter accipi potest de Christo: qui virtutem suam, tempore passionis quasi deposuit, eam non demonstrando. Iuxta illud Abacuc: Ibi abscondita est fortitudo eius. Sed in resurrectione, sanctorum de inferno eductione, ascensione, & spiritus sancti missione, accepit eandem omnipotentiam suam, palàm ostendens: & regnauit per fidem, charitatem, & gratiam in cordibus eorum, qui præordinati fuerunt ad vitam æternam. Hunc autem versiculum, etiam nos vbertim Christo grata mente cantemus, & de vniuersis beneficiis eius gratias cum pura charitate veráque obedientia referamus. Postremò pensandum, quòd illi, qui asserunt Heliã & Enoch

Abac.3

Act.15.

E ante alios aliquos resurrecturos, dicunt, quòd eorum resurrectio erit tunc gloriosa, & ex speciali priuilegio per anticipationem præstanda est eis. Cùm verò asseritur quòd omnes simul resurgent, dicunt hoc secundum communem legem intelligendum. Quantum præterea in huius capituli expositione quidam à forma textus recedat, dum ista secundum temporis cursum & ordinem exponere nititur, & per duos testes præfatos, Siluerium papam & alium quendam Dei seruum intelligendos putat, omni intuenti satis reor patere. Neque enim hi duo leguntur fuisse prophetæ, nec ita occisi sunt quòd corpora eorum insepulta iacere visa sint, nec post tres dies & dimidium à morte sunt suscitati.

Lyranus.

¶Explanatio cap. XII. *Et apertum est templum Dei in cœlo.* ARTICVLVS XIII.

F

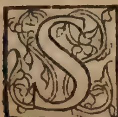

Ecundum explanationem antiquorũ doctorũ catholicorúmque patrum, Augustini, Bedæ, Haymonis, Berengandi, & item eos sequentis Alberti, frequẽter in isto volumine sanctus Ioãnes, cũ persequutiones ecclesiæ à tyrãnis, ab hæreticis, à falsis fratribus, vel ab Antichristo eidem inferendas descripserit, ab exordio rursum resumit: & Christi mysteria sub aliis verbis, plenius eminentiúsque describit. Verũ, vt sæpe nunc tetigi, quidam conati sunt librũ istum de diuersis ecclesiæ euentibus, secũdum temporis processum ac ordinẽ explanare: de quorum expositione quid appareat, subinde præ-

tactum est: quantum etiam in huius capituli expositione videantur hi à textus tenore recedere, paulò pòst tangam. Solidorum ergo illorum doctorum sententiis inhærendo, procedo. *Et apertum est templum dei in cælo.* Templũ dei vno modo est Christus vt homo, seu corpus ipsius. Secundum quod ait: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. *Ioan. 2.* Hoc autẽ dicebat de templo corporis sui, vt Euangelista Ioánes exponit. Hoc templum apertum est, id est, manifestatum, effusum, paratum in cœlo, id est, ecclesia militante: cui per euangelistarum doctrinam, apostolorum prædicationem, miraculorum operationem, & cætera Christianæ fidei argumenta, innotuit Christus: qui & seipsum ei aperuit, per largifluam gratiarum suarum infusionem, cunctis quoque apertum, seu paratum se exhibet, qui pœnitenti ac humili mente, ad ipsum confugiunt. Rursus templum Dei est Ecclesia, quæ aperta, id est, diuinorum illustrationibus reserata, ablato velamine legalium figurarum: aperta quoque, quia publicè deum colit, & Christum liberè confitetur, cuius vtiq; cor apertum est ad suscipienda charismata spiritussancti. In cœlo, id est, in conuersatione cœlesti, sicut Aposto. astruit. Nostra conuersatio in *Philip. 3.* cœlis est. *Et visa est arca testamenti eius in templo eius.* In arca Mosi, vt dicitur ad Hebræos, fuerunt tabulæ Mosi, virga Aaron quæ fronduerat, & manna. Per arcam itaque quidam in- *Hebr. 6.* telligunt Christum, in quo est sapientia & doctrina per tabulam designata, virga correctionis & rectionis ac potestas, quæ significabantur per virgam Aaron: manna quoque pietatis, consolationis, refectionísque nostræ. Est itaque sensus, quòd per oculũ fidei & gratiam contemplationis, in tẽplo Ecclesię militantis, Christus à fidelibus sit conspectus postquã seipsum eis aperuit. Diuersis itaque respectibus Christus vocatur templum dei, & arca testamenti noui cuius ipse est institutor. Beda verò per arcã intelligit corpus Christi, in quo velut in auro mundo consistit diuinitas. Porrò Berẽgandus per templũ dei, intelligit Christiferam Mariam: in qua, velut in templo, Christus tot mensibus requieuit, atque in mente ipsius semper gratiosissimè habitauit: per arcam verò Christum, qui ex ea carnẽ assumpsit. Dicitur autẽ virgo beata aperta, inquantum ex ea Christus visibiliter prodiit: quamuis vterus eius virgineus clausus permãserit. Postremò apertum est templum dei in cœlo, quando in primitiua ecclesia, testamentum, lex, scri-

D ptura & ſtatus ſynagogæ, ſpiritaliter intellecta, clarè cognita, veracitérque adimpleta fuerunt. Tunc quoque arca teſtamenti eius viſa eſt in templo eius, quando ſpiritu ſancto edocente innotuit Chriſtianis, ꝙ iuxta ſpiritalem intelligentiam arca illa, ſcilicet Chriſtus, ſeu euágelica eius doctrina in templo Dei, vero viuo & rationabili, ſcilicet in Eccleſiaſtica congregatione, maneret. *Et facta ſunt fulgura*, id eſt, pręclara miracula, quæ inſtar fulgurũ timorem incutiũt, ad virtutis ſplendorẽ deducunt, & cauſant ſtuporẽ. *Voces & tonitrua*, id eſt, prædicationes, laudationes, pœnarũ commemorationes, magnę & paruæ, altę & ſubmiſſę, difficiliores & minus difficiles.

Act.2. *Et grando magna*, id eſt, perſequutionum tempeſtas. Statim nempe miſſo deſuper ſpiritu ſancto, facta ſunt iſta in Chriſti E eccleſia quando apoſtoli orſi ſunt prædicare, Chriſtũ laudare, incredulis pœnam æternam minari, miraculis coruſcare. *Et ſignum magnum apparuit in cælo*, id eſt, in Eccleſia, ſcilicet, mihi Ioanni, cui ſubſcriptũ ſignum, ſeu imaginaria viſio monſtrabatur. Secundũ Albertum, hic incipit quarta viſio huius libri. Vnde & multi aſſerunt, hîc eſſe exordiũ duodecimi capituli. Conſequenter quod fuerit ſignũ iſtud, ſubiungitur. *Mulier amicta ſole.* In hac etenim quarta viſione ſtatus Eccleſiæ deſcribitur, ſub figura mulieris parientis: in qua labores atq; victorias Eccleſiæ aperit, & præmia digna ſe rependere Chriſtus demonſtrat. Itaque mulier amicta ſole, eſt Eccleſia militãs quæ in baptiſmo induit Chriſtum ſapientiæ atque iuſtitiæ ſolem, iuxta illud ad Galatas: Quicunque in Chriſto baptizati

Gal. 3. eſtis, Chriſtum induiſtis. Denique in pœnitentiali emẽdatio-

F ne, ſeu mentis conuerſione, induimus Chriſtum. Secundum

Coloſſ. 3 quod ad Coloſſenſes hortatur apoſtolus. Expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, induite nouum. Imò quantò plus in Chriſti imitatione proficimus, tantò plus eum in-

Rom. 13. duimus. Ideo nanque ait Apoſtolus: Induimini dominum Ieſum. Quemadmodum autem veſtis corpus tegit, ornat, ab incommodis protegit, & calefacit, ſic Chriſtus ſol iuſtitiæ animam tegit, eius peccata per gratiã ſacramentorũ operiẽdo: ornat, virtutes & dona ſancti ſpiritus infundẽdo, protegit tẽtationes & vitia propellẽdo: calefacit, dei & proximi charitatẽ præſtãdo. *Et luna ſub pedibus eius*, per lunã ob ſuam continuã variationẽ, mundialiũ rerũ inſtabilitas, ſeu terrena opulẽtia, vel mundus ipſe fallax & labilis, deſignatur. Cũ ergo Eccleſia

terrena

terrena iſta deſpiciat,calcet,trãſcendat,rectè ſub pedibus, id A
eſt,affectibus eius,luna eſſe aſſeritur. Rurſus per pedes Eccleſiæ,inferiores poſſunt intelligi. Cũ ergo ad tales pertineat tẽporaliũ diſpoſitio,luna.ideſt,mutabilia ac defectiua ſub eccleſiæ pedibus ordinãtur. Propter quod ad Cor.ait Apoſt. Secu 1. Cor. 6
laria iudicia ſi habetis,contẽptibiles qui ſunt in Eccleſia, conſtituite ad iudicandũ. Circa hunc locũ loquitur Berengãdus, Quia luna noctem illuminat,melius videtur vt per lunam,ſacram ſcripturã intelligamus, ſine cuius lumine in nocte huius ſeculi per vias rectitudinis incedere nõ valemus. De hoc lumine Pſal.dicit:Lucerna pedibus meis verbũ tuũ domine, & Pſal. 118.
lumẽ ſemitis meis. Mulier ergo lunã ſub pedibus ſuis habuiſſe viſa eſt,quia eccleſia greſſus mentis ſuæ in præceptis diuinarũ ſcripturarum figens, ad cœleſtia tendere nouit. *Et in capite* B
eius corona ſtellarum duodecim,ſiue per caput Eccleſiæ intelligatur Chriſtus,de quo ait Apoſtolus: Ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ:ſiue ipſa mens Chriſtianorum, eo modo quo principale alicuius rei caput eius vocatur: ſiue primitiua Eccleſia, ſecundum quod principium rei caput eius aſſeritur. per coronam ſtellarum duodecim intelliguntur duodecim apoſtoli, eorúmque doctrina & opera, qui Chriſto tam proximè adhęſerunt,vt capiti corona. Iuxta illud Eccleſiaſtici: Circa illũ co Eccle. 50.
rona fratrum quaſi plantatio cedri in libano. His ſanctis Apoſtolis,velut ſplendidiſſimis ſtellis, fulgorem ſapientiæ, ardorémque charitatis mittentibus ornabatur Eccleſia: quorum doctrina ac imitatione decorantur animæ Chriſtianæ in mẽte. Nihilominus per coronam ſtellarum duodecim intelligi poteſt ornamẽtum duodecim fructuum ſpiritus, quos ad Ga Gala. 5.
latas ponit Apoſtolus, duodecim quoque virtutum mora- C
lium. Quomodo autem hæc verba (quæ ad literam de Eccleſia militante dicuntur, ſicut ſequentia verba teſtantur) de beata Chriſtifera virgine poſſint exponi, Bernardus in quodam ſermone pulcherrimè docet. *Et in vtero habens clamabat parturiens, & cruciatur vt pariat.* Per ventrem ſeu vterum in nouo ac veteri teſtamento, mens ſiue memoria, interdum ad literam (ſicut oſtenſum eſt) deſignatur. Nam & in Pſalmo pater Pſal. 109.
loquitur filio: Ex vtero ante luciferum genui te. Eccleſia ergo habet in vtero,id eſt,mente concepit,& iugi memoria tractat cõuerſionem animarum ad deũ. Diligit etenim omnes, & quos amore cõplectitur,deo vnire conatur. Clamat quoq;

D parturiens, quia orando ac prædicãdo, & seipsam multipliciter affligendo filios spirituales producit, quos ad esse gratiæ, & Dei amorem producit. Sicut quibusdam scribit Apostolus:
1.Cor.4. Per euangelium in Christo Iesu ego vos genui. Itémque alibi: Filioli mei, quos iterũ parturio, donec formetur Christus
Gala.4. in vobis. Et cruciatur, id est, aliorum errori cõpatitur, de peccatorum peruersitate affligitur: seipsam vt pro eis exaudiatur, orationibus, vigiliis, ieiuniis, disciplinis exercet. Vt pariat, id est, ad Deum quosdam conuertat, & de filiis seculi atque diaboli, filios Dei efficiat. Hoc omnis prædicator, prælatus & pastor debet implere: vt subditos suos seu proximos semper in memoria habeat, pro eis ad dominũ clamet, se quoque præfa-
E tis modis affligat: quatenus eis gratiam desideratã queat à do-
Rom.9. mino obtinere. Quod Apostolus se fecisse protestãs ait: Tristitia mihi magna est, & dolor continuus cordi meo, pro fra-
2.Cor.12. tribus meis Iudæis. Et rursus ad Gentes: Libenter impendam & impendar ipse pro animabus vestris. In Actibus quoque lo-
Act.20. quens Ephesiis: Per triennium, ait, non cessaui quotidie, cum lachrymis monens vnumquemque vestrũ. *Et visum est aliud signum in cœlo*, quod & ipse Ioãnes visione cõsueta intuitus est in cœlo, id est, in Ecclesia, vbi inter fideles discurrit inquietis-
1.Pet.5. simus inimicus: qui vt leo rugiens circuit, quærens quem deuoret. Denique ponitur signũ istud. *Et ecce draco magnus & ruffus*, id est, diabolus, qui alios inficiendo tentationum veneno, callidè circũueniendo, in seipso igne malignitatis ardẽdo, dicitur draco: & magnus, nõ virtute, sed prauitate, vel etiam po-
Iob.41. testate. Nõ est enim potestas super terrã, quæ comparetur ei.
Ioan.8. Ruffus verò, quia vt dicit Saluator: Ille homicida erat ab ini-
F tio. Et inuidiâ eius mors introiuit in orbem terrarum. Nec aliud sitit nisi sanguinem animarum, id est, vitam charitatis & gratiæ eis auferre. *Habens capita septem*, id est, septem spiri-
Matt.12 tus nequam: iuxta illud: Tunc vadit & assumit septẽ spiritus
Luc.11. nequiores se. Septẽ quoque capitalia vitia, & septẽ spiritalia nocumẽta contraria septẽ donis spiritus sancti. Berengandus per septẽ capita ista intelligit vniuersitatẽ reproborum, quibus ad aliorum deceptionẽ diabolus vtitur. *Et cornua decẽ*, per cornua quandoque reges seu principes, interdũ regna seu acies designantur. Vnde in Daniele scriptum est: Decem cornua quæ vidisti decem reges sunt. Et primo Machabæorũ habetur: Bachides erat in dextero cornu. Vbi per cornu, exercitus

tus ad bellandum diſpoſitus explicatur. Itaq; per decem cor- A
nua, vniuerſi reges, principes, & acies huius exprimuntur draconis. Quemadmodum enim ſeptenario, ita & denario vniuerſitas deſignatur, eo quòd ſeptem diebus omne tempus euoluitur, & numeri qui ſequuntur denarium, ſunt quædam replicationes ipſius. *Et in capitibus ſuis ſeptem diademata.* Habuit *Ioã.14.19*
enim draco ſeptem capita, & in quolibet vnũ diadema: quod eſt ſignum regiæ poteſtatis, indiciúmque triumphi. Ipſe quippe eſt princeps huius mundi, & rex ſuper omnes filios ſuperbiæ. Itaque ad innuendum, quòd omnibus his dominetur atq; præualeat, ſeptẽ diademata in ſuis viſus eſt habere capitibus.

Et cauda eius trahebat tertiam partem ſtellarum cœli, poteſt per caudam diaboli, eius doloſitas accipi, per quam innumerabilem multitudinem angelorum hominúmque fefellit. Ita expoſuit Beda. Berengandus autem per caudam, quæ finis eſt cor- B
poris, Antichriſtum intelligit, qui plurimos in Eccleſia inſtar ſtellarum fama atque ſcientia reſplendentes decepturus non ignoratur. Iterum per caudam diaboli, intelliguntur ſpiritus maligni, principem ſuum ſequentes, plurimóſque fallẽtes. Rurſus quoniam animalia turpitudinem ſuam cauda operiunt, poteſt per caudam diaboli multitudo hypocritarum, falſorúmq; exprimi fratrum, per quos diabolus ſuam tegit & exercet malitiam. Quòd autẽ per tertiam patrem non illud ſemper quod præciſè tertia pars eſt, ſed magna quædam pluralitas inſinuetur, præhabitum eſt: ſicut & mediũ non ſemper vocamus quod æqualiter diſtat ab extremis, ſed illud quoq; quod mediat ſeu comprehenſum eſt inter extrema: quemadmodũ Tyrus ſcribitur in medio maris ſita. *Et miſit eos in terram,* ſpiritaliter C
interfecit, terrenorum amore inuoluit, in perditionis foueam iecit, vel in aërem caliginoſum, quantum ad dæmones: qui & frequenter ad homines tentandi cauſa, à principe ſuo mittuntur. *Et draco ſtetit ante mulierem,* id eſt, diabolus omnibus modis aduerſabatur eccleſiæ: iuxta illud: Inimicicias ponam inter *Gene.3*
te & mulierẽ. In Zacharia quoque: Satan ſtabat à dextris Ieſu, vt aduerſaretur ei. *Quæ paritura erat,* id eſt, aliquos in Chriſto regeneratura ſeu conuerſura. Non enim infructuoſi ſunt eius labores, quibus pro aliorum conuerſione deſudat. *Vt quum peperiſſet, filium eius deuoraret,* id eſt, ſibi per peccatũ incorporaret, gratia atque virtutibus ſpoliatũ. Hoc enim ſummè conatur, intendit, deſiderat: vt renatos & conuerſos auertat,

D perimat, damnet. *Et peperit filium masculum*, quidam per fœminam, beatam Mariam, per filium masculũ intelligunt Christũ: cui mox nato per Herodẽ insidiatus est dæmon. Sed quia, vt patuit, hoc loco per mulierem non intelligitur ad literam sancta Maria, sed ecclesia, per filium masculum intelligi puto cœtum fortium, & virtuosorum Christianorum: vt per singulare intelligatur plurale, quod in isto volumine sæpius agitur, vt patet in his quæ de septem angelis suut prædicta. Isti ob animi robur fideique constantiam, quibus diabolo præualẽt, vir masculus nũcupantur. *Qui recturus erat gentes in virga ferrea*, id est, in rigore disciplinæ, ac vigore iustitiæ. Tales nanque idonei sunt alios gubernare. Quomodo autem illud perfectis & electis cõueniat, dictum est plenius. *Et raptus est filius eius*

Matth.2

Apoc.11.

F *ad deum*, id est, cœtus fidelium perfectorum sub diuinæ protectionis vmbra quieuit, & mente ad deum erectus est. *Et mulier fugit in solitudinem*, insidiante dracone per se, & angelos tenebrarum, ac ministros peccati ecclesiæ dei: illa hominum vitauit tumultus, omnémq; inquietudinem terrenorum & mentis, intrauit secretum pœnitentiæ locum. Cum omni tempore persequutionum infestarent tyranni famulos Christi, frequenter ad loca solitaria confugerunt. Quod & postea innumerabiles eremitæ ac monachi fecisse noscuntur, implentes illud Psalmistæ: Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine. *Vbi habebat locum paratum à Deo*, qui ait per Osee: Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius. Illic enim specialiter visitat deus suos electos. Quia quò amplius propter deum ab huma-

Psal.54

Osee.11

F no consortio, alloquio, & tumultu fuerint separati: eò ad diuinam alloquutionem, illustrationem, trãquillitatem sunt aptiores. Vnde & Christus dixit Apostolis: Venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum. Denique illic ipsemet deus est locus eorum, quia in ipso quiescunt collocantur & commorãtur. Propter quod orat vir sanctus: Esto mihi in deũ protectorem, & in locum munitum. *Vbi pascat illam*, orantẽ; Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. *Diebus mille ducentis sexaginta*, per hos dies (qui faciunt annos trés & medium) secundum Bedam, signatur totum tempus Christianitatis, seu euangelicæ legis: quoniam tanto tempore Christus prædicauit. Qui ecclesiam suam quotidie multiplici reficit pane, scilicet sacramentali, pane lachrymarum, confortationis, consolationis, pane bonæ operationis. Virtutes quoque & do

Mar.6

Psal.70

Matt.6

na

na panes sunt animæ. Consequenter ostenditur, quòd angeli A
ca presidia assint ecclesiæ. Plures enim nobiscum sunt, quàm cõ 4. Reg. 6.
tra nos. *Et factum est prælium magnum in cœlo*, id est, in ecclesia militante, vbi iugiter virtuosi contra mundum & carnem diabolúmque confligunt. *Michael & angeli eius præliabantur cum* Daniel. 12.
dracone. Michaël (qui est princeps ecclesiæ) de supremo ordine infimæ hierarchiæ, videlicet de choro principatuum esse creditur. Itaque angeli eius sunt angeli sancti eo inferiores, singulis hominibus præsidentes, & in gubernatione ecclesiæ cooperantes eidem. Hi præliantur cum dracone, id est, contra diabolum pro ecclesia & singulis filiis eius orando, mentē illustrando, salubria inspirando, à diabolicis tentationibus eruendo, illorum sæuitiam & potentiam reprimendo. *Et draco pugnabat & angeli eius*, scilicet angeli tenebrarum, qui cum suo prin- B
cipe corruerunt. Imò secundum Bedam, hoc loco angeli eius non solùm spiritus maligni, sed & homines dæmonum laqueis irretiti intelliguntur: qui si aliorum damnationi seu transgressioni cooperantur, nónne veraciter angeli Satanæ sunt dicendi? Hi itaque pugnant contra ecclesiam, id est, re & nomine Christianos, vt eos à via æquitatis auertant. Estque prælium Ephe. 6.
istud adeo graue, vt dicat Aposto. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates. Potissimè autem bellum istud incœpit à tempore prædicationis euangelicæ legis, quia tunc de innumerabilium hominū cordibus vbique terrarum expellebatur diabolus. Secūdum quod Christus passione instante prædixit: Nunc iudiciū Ioan. 12.
est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras. ¶ Deni- C
que dæmones contra angelos sanctos pugnant, quia vt valent eis resistunt, sempérque impedire atque destruere moliuntur. quod illi operantur in nobis. Quidam præfatum prælium in cœlo factum, exponunt de dissensione angelorum in exordio ante confirmationem bonorum, quando aliqui lucifero consenserunt, alij dissenserunt: túncque expulsi sunt impij, fortè ministerio stantium. *Et non præualuerunt*, id est, draco cum suis contra angelos sanctos & ecclesiā, angelorum ope protectam. Electos enim finaliter supplantare non queunt, & renitētibus eis, Gentilitas ad fidē conuersa est. *Neque locus inuentus est eo-*
rū amplius in cœlo, id est, in ecclesia quantū ad eos, quorū cõuer Philip. 3
satio est in cœlis, qui acquiescūt Pau. dicēti: Nolite locū dare Ephes. 4
diabolo. Et Iac. admonēti: Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Iacobi. 4

D De cuius electione de cordibus fideliũ electorum subiũgitur.

Et proiectus est, id est, spiritus sancti virtute, angelica ope, libero arbitrio concurrente & cooperante, per conuersionẽ suam ad deum, de credentiũ corde expulsus est. *Draco iste magnus*, cuius venter animarum pereũtium damnatione non satiatur, magnus prauitate, nõ bonitate, & magnus propria æstimatione, quia superbus. *Serpens antiquus*, ob calliditatem sic dictus,

Iob. 41 Gene. 3 & quia per serpentem loquens hominem vicit, qui vocatur antiquus: non quòd propriè esse eius tempore mensuretur, quum sit incorporeus spiritus: Sed quoniam ab initio mundi fuit, & impius extitit, habens nocendi consuetudinem, experientiam, artem. *Qui vocatur diabolus*, quasi deorsum fluens, & duo, videlicet corpus & animam mordens. *Et satanas*, qui interpre-

E tatur aduersans, quia nostræ incessabiliter inimicatur saluti. *Qui seducit vniuersum orbem*, id est, multos vbique terrarum. Multi enim sunt reprobi & terreni. Et quis est, qui etsi electus sit, non tamen aliquando seductus est, tentante diabolo? Verùm ante Christi aduentum, totum penè orbem vehementer seduxit, omnibus ad idololatriam tractis: sed per Apostolorũ prædicationes fallaciæ eius sunt reseratæ. *Proiectus est in terram*, id est, in infernum, vel in reproborũ corda terrena, vel in terram ad literam. Quum enim immundus spiritus exierit ab homine ambulat per loca inaquosa. Vnde ad dominum lo-

Matth. 12 Iob. 1. quitur: Circuiui terram, & perambulaui eam. *Et angeli eius cum eo missi sunt*, id est, de electorum corde depulsi atque in ima detrusi. De qua re omnes virtuosi in ecclesia triumphante ac

F militante lætati sunt: & deo gratias cecinerunt, secundũ quod subditur. *Et audiui vocem magnam de cœlo dicentem*: Ista fuit vox angeli sancti, qui ista demonstrauit Ioanni. Potéstque per cœlum intelligi ecclesia militans & triumphans. *Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri & potestas Christi eius*, id est, hominibus ad veritatem conuersis, dęmonibúsque deiectis, facta est à Deo in animabus credentium, salus seu beatitudo in spe, & virtus infusa seu gratia ac fortitudo, contra aduersarias potestates, & regnum, id est, regnatio Dei patris, seu trinitatis in mentibus electorum, in quibus ante regnauit diabolus. Vel regnum, id est, populus Christianus talis per gratiam est effectus, vt meritò regnum Dei vocetur, & Deus altissimus in ipso regnare ac habitare dignetur. Sed & potestas CHRISTI eius nunc facta est, id est, manifestata in aduersa-

riorum

riorum proſtratione,& prædeſtinatorum illuminatione. Rur A
ſus poteſtas eius, id eſt, potens atque magnificus eius effectus, impletus eſt, puta mundi cõuerſio ad tam arduam legem, támque incomprehenſibilem fidem: quod omni miraculo mirabilius eſt. Iuxta hunc ſenſum, & increata Dei ſalus ac virtus facta nunc eſt, quãtum ad manifeſtationem: quoniam per prædicta, beatitudo & excellentia Dei, mundo innotuit. *Quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum*, id eſt, diabolus ſemper intentus, quomodo hominum peccata coram Deo allegando poſſit obtinere licentiam magis tentandi, nocendi, perimendi, atque tartareas miſerias inferendi. Ecce angelus ſanctus homines vocat fratres, tanquam futuros conciues, & per dona gloriæ ſibi confirmandos, ac in natura intellectuali ſaltem quantum ad genus conſortes, itémque ab eodem creatore immediatè manantes. *Qui accuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri die* B
ac nocte, id eſt, inexcuſabiles. Quum enim ſit plenus inuidia ſemper paratus eſt mala commemorare, & Dei iuſtitiam ad vltionem inducere, quantum in ſe eſt. Accuſat quoque, id eſt, accuſabiles facit, quando ad vitia pertrahit. *Et ipſi vicerunt il-* Sapien. 1
lum, puta diabolum accuſatorem. *Propter ſanguinem agni*, id eſt, virtute & merito paſſionis CHRISTI, ob quam datur electis virtus, & gratia præualendi. *Et propter verbum teſtimonii ſui*, id eſt, per confeſſionem & prædicationem nominis CHRISTI, quibus ei coram hominibus teſtimonium perhibuerunt. Vel propter verbum teſtimonij ſui, id eſt, per adimpletionem verborum CHRISTI, quibus teſtatus eſt no- C
bis, quid credere, quid facere, quid vitare debemus. *Et non dilexerunt animas ſuas vſque ad mortem*, id eſt, nec ſeipſos, nec animas ſuas carnaliter dilexerunt. Imò ſalubriter oderunt, abſtrahendo ſibi delectabilia vitæ præſentis, & aſperis, mortíſque periculis, ſe pro Deo ac iuſtitia exponendo. Hoc eſt odium bonum, de quo ait CHRISTVS: Qui odit animam Ioan. 12
ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodit eam. Imò ſic odiſſe eſt verè diligere. Nempe cum diligere ſit alicui bonum velle, ille verè ſe diligit, qui ſummum & incommutabile bonum, ſcilicet deum deſiderat: & omnia, quæ ad illius boni adeptionem neceſſaria, ſiue accommoda ſunt, amat: quæ verè ab illo impediunt, odit puta delitias carnis, homines, vanitates, & cuncta quæ lege prohibentur diuina. Et quia huiuſmodi quandoque bona ſunt apparenter, de-

D lectabilia, & iucunda, idcirco talia sibimet denegando, dicitur quodámodo se odisse, quia vult sibi mala pœnalia, & non vult sibi bona carnalia. Istud tamen, vt dixi, est verè diligere: & qui carnali amore se diligunt, verè se oderunt. Ea etenim quærũt & amant, quæ suæ aduersantur saluti: quibus animas suas grauissimè lædunt, deum amittunt, & diabolo attinent. *Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis*, si per habitatores cœli intelliguntur beati, quomodo cœli dicuntur lætari? Quidam ergo per cœlos intelligunt angelos superiores: & per habitatores eorum, angelos inferiores: qui in superioribus habitant, inquantum ab eis illustrationes suscipiunt. Veruntamen & si orbes cœlestes quis dixerit non esse animatos, dicuntur tamen laudare, benedicere, lætari, materialiter saltem: inquantum intuentibus præbent lætandi benedicendi, laudandi materiam. Sed quum beati habitent omnes in vno cœlo, puta
E empyreo, quomodo nunc pluraliter dicitur, qui habitatis in eis? Et respondendum, quòd in scripturis frequenter ponitur numerus singularis pro plurali. Porrò hoc loco per cœlos intelligi possunt Ecclesia militans & triumphans, omnes quoque particulares ecclesiæ & mansiones, ac chori cœlestes: qui inuitantur lætari, de electorum saluatione, & dæmonum su-
Lucæ. 1. peratione: Gaudium enim est angelis Dei, super vno peccatore pœnitentiam agente. *Væ terræ & mari*, id est, habitatoribus prouinciarum ac insularum obstinatione in malo duris, firmis, & aridis, vitiorúmque fluxu instabilibus. *Quia descendit ad vos diabolus*, expulsus enim ab electis, atrocius sup-
F plantare conatus est cæteros. *Habens iram magnam*, scilicet grandem ac inflammatum appetitum nocendi, seu vindicandi se, de hoc quòd à pristinis habitaculis suis expellitur, in quo superbissimus reputat sibi iniuriam fieri. *Sciens quòd modicum tempus habet*, nocendi. Vel quia omne tempus
Iob. 14. præsens respectu durationis futuræ, breuissimum perhibetur: vel quia eorum quos tentare molitur, breuis omnino est vita, & quia indesinẽter cernit propinquare diem iudicij. *Et postquam vidit draco, quòd proiectus est in terram.* iuxta sensum nunc introductum. *Persequutus est mulierem, quæ peperit masculum*, id est, Ecclesiam, quæ mater est cœtus fidelium robustorum. Non enim cessat diabolus persequi & tentare cre-
Beda. dentes, imò secundum Bedam, execrabili astutia diabolus, quantò fortius ab Ecclesia deiicitur, tantò pertinacius eam

perse-

persequitur. Nam & de Christo scriptum est: Consummata A
omni tentatione, diabolus recessit ab eo vsque ad tempus. Est autem Ecclesia, sponsa Christi per fidem & charitatem: mater per prædicationem: soror, per naturæ conformitatem: & vxor per bonorum operum inhæsionem. *Et datæ sunt*, à spiritu sancto, *Mulieri*, id est, Ecclesiæ, *Duæ alæ aquilæ, magnæ*, id est, deuotio orationis & synceritas contemplationis, quibus altissimè volat præ cunctis generationibus mundi, sicut & aquila cæteris auibus volat sublimius. Quidam per duas alas duo testamenta, seu duo charitatis præcepta, vel actiuam contemplatiuamque vitam accipiunt. *Vt volaret in desertum in locum suum*, id est, in solitudinem iam præfatam,

Vbi alatur per tempus & tempora, & dimidium temporis, per tempus, annum: per tempora duos annos: per dimidium tem B
poris, medium annũ, hic & in Daniele significari iam patuit. *Daniel. 12*
Quomodo autem Ecclesia per tantum temporis à Christo in solitudine nutriatur, in isto articulo dictum est. *A facie serpentis*, id est, à venenata tentatione callidissimi hostis, quem vincere nisi ad Christum confugiens nequit. *Et misit serpens ex ore suo*, id est, ex corde suo nequissimo, *Aquam tanquam flumen post mulierem*, id est, impetum persequutionum, abundantiam tentationum, seu copiam persequentium populorum, post ecclesiam. His nanque eam infestat, quantumlibet ad secreta confugiat. Imò quò seriosius ad deum se erigit, eò ille malignantius eam insequitur. *Et adiuuit terra mulierem*, id est, perfectiores quique in terra morantes, vel ange
li ad homines custodiendos transmissi, pro Ecclesia fortiter C
orauerunt, eiusque hostibus per arma iustitiæ restiterunt. Terra quoque est sancta Maria, de qua loquitur Esaias: Aperiatur terra, & germinet saluatorem. Atque Psal. Terra nostra dabit fructum suum. Ipsa autem est fidelissima Ecclesiæ aduocata.

Et aperuit terra os suum, preces ad Deum fundendo.

Et absorbuit flumen, quod misit serpens ex ore suo, id est, sua virtute ac prece machinationes diaboli prorsus extinxit, gratiãque patientię contra eas, Ecclesiæ procurauit. *Et iratus est draco in mulerem*, id est, contra Ecclesiam, quòd eam superare nequiuit. *Et abiit facere prælium cum reliquis de semine eius*, id est, filios eius imperfectiores tentare. Dum enim perfectos deiicere nequit, ad imperfectos expugnandos conuertitur. *Qui custodiunt mandata dei*, puta decalogum. Vnde loquitur Chri-

D stus. Si vis ad vitam intrare, serua mandata. *Et habent testimonium Iesu*, id est, fide & opere testimonium perhibent Christo, eius se famulos ostendendo. *Et stetit super arenam maris*, id est, in hominibus vanis & leuibus incompactis & infructuosis conquieuit, & principatum obtinuit, qui sunt tãquam puluis, quem proiicit ventus à facie terræ. Postremo, quidam hũc librum secundũ ipsum processum ac ordinẽ tẽporis exponentes, præscriptam tribulationẽ Ecclesiæ exponũt de persequutione Christianorum à Cosdroë rege Persarum: quem dicũt hoc loco ad literam appellari draconem magnum, serpentem antiquum, atque diabolum. Quod prima facie non habet apparentiam magnam, cum in tota scriptura canonica alibi tale
Ezech. 29 nil inueniatur: quanuis in Ezechiele Pharao draco magnus
E vocetur. Nec Cosdroë competit propriè quod sequitur, qui seducit vniuersum orbem. Per masculum autem quem mulier peperit, intelligunt Heraclium Imperatorem, qui contra Cosdroam deo iuuante præualuit. Per Michaëlem quoque quidã ad literam intelligit Imperatorem præfatum: quod qualẽ apparentiam habeat diligenti lectori committo. Multa autem possent huic expositioni opponi, sed melius arbitror pertransire. Neque enim Apocalypsis in locis obscuris certitudinaliter intelligi potest, nisi per reuelationem diuinam. Legi etiam in cuiusdam commento, quòd secũdum omnes expositores,
F per draconẽ & angelos eius intelligatur Cosdroa, & suus exercitus. Hoc verbum indiget pio intellectu. Cum nec Augustinus, nec Beda, nec Haymo, nec Berengandus, nec Glossa, neque Albertus ita exponant.

Expositio Cap. XIII. *Et vidi de mari bestiam ascendentem*, ARTICVLVS XIIII.

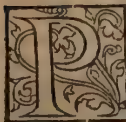

Act. 12. PRæcedenti capitulo dictum est, qualiter draco, hoc est diabolus, persequitur Ecclesiam: nunc denũciatur, quomodo corpus & familia eius id faciat. *Et vidi de mari bestiam ascendentem*. Bestia ista est Antichristus irrationabilissimè se habiturus: vel cœtus reproborum bestialiter agens. Quæ ascendit de mari, scilicet de seculo nequã, de pelago iniquitatis, de profundo vitiorum, de vitiosis principibus. Vel mare designat inquietam, amaramque tribum, & de qua Antichristus nascetur.

tut. *Habentem capita septem, & cornua decem: & super cornua* A
eius decem diademata. Per septem capita Antichristi, vniuersitas capitaneorum seu principum eius exprimitur. Porrò per decem cornua ,vniuersitas regnorum seû acierum ipsius expressa est. Per diademata verò significatum est, quòd populos sibi adhærentes regio coronabit honore, multiplicique triumpho. *Et super capita,* id est, principes *Eius, nomina blasphemiæ,* id est, principes eius pleni erunt blasphemiis cōtra Christum. *Et bestia quam vidi, similis erat pardo,* id est, varietate vitiorum atque hypocrisi perfusa ac palliata. Antichristus enim cum nequissimus sit futurus, sanctum tamen se multipliciter simulabit. Pardus autem animal est variis respersum coloribus. Iuxta illud Hiere. Si mutare potest pardus *Hiere.13.*
varietates suas, & vos poteritis bene facere. *Et pedes eius si-* B
cut pedes vrsi. Secundum Berengandum, vrsus est callidissimum animal: per quod Antichristi astutia qua homines fallet, exprimitur. Rursus per vrsum, animal pedibus conculcans ac deuorans, innuitur quòd Christianos auidè conculcabit.

Et os eius sicut os leonis, quia in loquendo erit fidelibus crudelis ac animosus. *Et dedit illi draco,* puta diabolus,

Virtutem suam & potestatem magnam, quod etiam per seipsum facere non valebit, per Antichristum implebit, qui erit velut vas & instrumentum diaboli. Iuxta illud in Esaia: Ego creaui fabrum sufflantem prunas & proferentem vas in opus *Esa.54*
suum. ¶ Sed cum omnis potestas sit à deo, quomodo à diabo C
lo erit Antichristi potestas? Et respondēdum, quòd omnis po *Rom.13.*
testas & virtus quantum ad suam essentiam, est à deo mediatè vel immediatè: non autem quò ad suam abusionem. Ista siquidem est à voluntate cteata peruersa ac defectiua. Potestas ergo diaboli est à deo. Et cum illa sit adeo magna, vt non sit potestas super terram quæ comparetur ei, constat ꝙ hāc pote *Iob.41.*
statem cōmunicādo Antichristo, dabit ei potestatem magnā. Dabit enim ei scientiam naturaliū rerum, & potestatē faciendi miracula, secūdum Glossam. Quomodo autem facturus sit miracula, postea est tangendum. Rursus in omnibus cooperabitur ei occultè. Verùm hac potestate eatenus ille impius abutetur vt melius à diabolo, quā à deo collata feratur. *Et vidi vnū de capitibus eius quasi occisū in mortē*, ipsemet Antichristus est vnus seu primus inter principes suos: qui secūdum Bedam, finget se occisum, & suscitatum, vt Christus verus cre-

D datur. Ideo subditur. *Et plaga mortis eius curata est*, id est, à morte hac simulata se resurrexisse magica arte monstrabit.
Act. 8. Cuius rei typus in Simone mago præcessisse asseritur. *Et admirata est vniuersa terra post bestiam*, id est, vniuersi terreni & seducti his visis, cum admiratione sequuturi sunt Antichristũ, tanquam verum messiam, in quo prophetarum eloquia, sint completa. *Et adorauerunt draconem*, id est, diabolum, scilicet in Antichristo, quem adorando vt deum, non deum, sed dæmonem impiissimo vasculo præsidente adorabunt. *Qui dedit potestatem bestiæ*, vtpote Antichristo, iuxta sensum nũc tactum. *Et adorauerunt bestiam*, nam & Antichristum tanquam dei filium adorabunt, *Dicentes: Quis similis bestiæ?* Putabunt enim, quòd nec in sanctitate, nec in sapientia, nec in
E potestate operandi miracula fuit aut sit similis ei. *Aut quis poterit pugnare cum ea?* Quasi dicerent. Non est, qui ei queat resistere. Vnde de Antichristo ait Apostolus: Qui extollitur supra omne quòd dicitur aut colitur deus, ita vt in templo dei sedeat, ostendens se quasi sit deus. Veruntamen eius ministri verba præfata formaliter dicturi non sunt, sed æquiualenter. Ipsi etenim dicent: Quis similis Christo, aut quis poterit pugnare cum eo? Verùm (quoniam iste, quem Christum putabunt, potius bestia quàm homo aut Christus dicendus est) fertur quòd dicent. Quis similis bestiæ? & cætera. *Et datum est ei os loquens magna*, id est, præsumptuosè se verbis magnificabit. Os autem quo loquetur habebit à deo, abusionem verò à semetipso & à diabolo. *Et blasphemias*. Nam Iesum Christum dicet fuisse Antichristum. *Et data est illi potestas facere*
F *menses quadraginta duos*, qui faciunt annos tres ac medium, tanto enim tempore blasphemare, regnare ac præualere diuinitus permittetur. *Et aperuit os suum in blasphemias ad deum*,
1. Ioan. 3. id est, contra deum blasphemando vnigenitum filium eius Ie-
1. Ioan. 2. sum Christum. Qui enim non credit in filium, mendacem fa-
Ioan. 5. cit patrem. Et qui non confitetur filium, nec patrem habet, vt in prima Ioannis epistola legitur. Et ipsemet Christus testatur Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum. Potest quoque hoc loco nomine dei, filius, qui est verus deus & vita æterna, intelligi. Aperiet itaque os suum in
Iod. 1. 14. blasphemias contra deum. *Blasphemare nomen eius*, dicendo, quòd Christus fuit seductor & mendax. *Et tabernaculum eius*, id est, Ecclesiam, scilicet omnes sanctos qui in Iesum Christum

Christum crediderunt: quos omnes dicet deceptos, atque dã A
natos. Ideo subditur. *Et eos qui habitant in cœlis*, id est, Apostolos & martyres, quos dicet periisse. *Et datum*, id est, à deo permissum, & à diabolo inspiratum. *Est illi facere bellum cum sanctis*, id est, contra sanctos, *Et vincere illos*. Nam Christianos constantes corporaliter perimet. Vnde in Daniele legitur: Tradentur sancti in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Plures etenim sub eius tyrannide martyrio coronabuntur. Quorum triumphus secundũ Gregorium gloriosissimus erit: quia nõ ipsi, sed persequutor eorum miraculis coruscabit. *Et data est illi potestas in omnem tribum, & linguam, & gentem*. Ex omni enim natione, tribu ac populo aliqui, imò & plurimi ei subdentur: vt videatur impleri in eo, quod de Christo prædictum est per Danielem: Omnes populi, tribus, & linguæ seruient ei. *Et adorauerunt eum omnes, qui habitant in terra*, id est, quidam de omnibus, vel omnes terreni & reprobi. De quibus loquitur Hieremias: Recedentes à te domine in terra scribentur. Vel ideo ait omnes, quoniam tam multi eum adoraturi sunt, vt eorum comparatione alij videantur pauci aut nulli. Veruntamen multi solo timore eum adorabunt ore tenus: non ex corde. *Quorum non sunt nomina scripta in libro vitæ agni*, id est, qui prædestinati non sunt, nec scripti in libro vitæ gloriæ: quam agnus nobis promeruit, secundum quod homo, & quam authoritatiuè præstat vt Deus. De hoc libro suprà dictum est plenius. *Qui occisus est ab origine mundi*, vel dispositiuè, vel præfiguratiuè. Quia in Abel occisione Christi fuit figurata occisio. Propter quod asserit Augustinus, quòd Christus fuit in Abel occisus, & in prophetis exhonoratus. Rursus quoniam passo Christi hoc egit implenda seu futura, quod facit impleta atque præterita. Omnes enim qui in Christum ante eius aduentum crediderunt, per eius fidem saluati sunt. Christus ab origine mundi, scilicet à tempore Adæ, occisus est virtualiter: quoniam virtute suæ passionis, & ipsi protoplasti parentes saluati sunt. Denique secundum Berengandum, quod dicitur ab origine mundi, referri potest ad illud quod dictum est, non sunt scripta: vt sit sensus, quòd hi quorum nomina non sunt scripta ab origine mundi, adoraturi sunt Antichristum. Iterum ait circa hunc locum. Difficile videtur vt in tam breuissimo tempore, id est, in tribus annis &

Marginalia: Dan. 8. — Gregor. — B — Hiere. 17. — Apo. 3. — Gene. 4. — August. — C

D dimidio, omnes Gentes sibi subiicere, & ad suam culturã genus humanũ Antichristus possit, præter paucos electos, perducere. Erunt enim multi electi, sed in comparatione infidelium paucissimi. Veruntamẽ potest fieri, vt primò omnes Gẽtes suæ ditioni subiiciat, posteâ verò in superbiam elatus, se pro Deo coli instituat. Nam sicut mihi videtur, in tribus annis & dimidio, persequutionis tempus tantummodo comprehenditur: in quo & per se & suos discipulos, & per ostensionem signorum, tota virtute laborabit vt culturam deitatis omnes homines sibi impendant. Hæc Berengandus. Faciet autem bellum contra sanctos, blandiendo, terrendo, scripturas allegando, mirabilia operando, vt probet se Christum. Præterea multi quærunt, cur Deus talia fieri sinat, vt scilicet genus humanum Antichristus tam pessimè fallat. Verùm duabus ex causis, Deus ista permittet. Nam sicut ipse dicit in Euãgelio, in illis diebus refrigescet charitas & abundabit iniquitas multorum, propter hoc digni erunt à deo relinqui, & tam pessimo homini subiici. Secundum illud ad Thessalonicẽses: Reuelabitur ille iniquus, cuius est aduentus in omni seductione iniquitatis, his qui pereunt: eo quòd charitatem veritatis non receperunt vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed cõsenserunt iniquitati. Vnde in Iob quoque legitur: Deus regnare facit hominem hypocritam, propter peccata populi. Rursus permittet Deus hæc fieri, propter probationem electorum suorum. Vt, sicut aurum probatur per ignem, ita & illi in persequutione Antichristi probentur. Iuxta illud in Daniele: Eligentur & dealbabuntur, & quasi aurum probabuntur plurimi. Præterea si quæratur, an aliqui electorum ab Antichristo fallentur, dicendum quòd Antichristo occiso, multi eorum, quos decepit efficaciter pœnitebunt: quos constat electos. Hinc quod ait Saluator: Erit tribulatio magna ita vt in errorem ducantur, si possibile est, & electi, intelligendum est, quòd non poterunt finaliter decipi. *Si quis habet aures, audiat.* id est, ista diligenter aduertat. Vbicunque in scripturis hoc dicitur, signum est, quòd notabile vel obscurum diligentérque pensandum sit, quod profertur. *Qui in captiuitatem duxerit,* id est, Antichristus & eius exercitus, qui Christianos corporaliter captiuabunt, & multos spiritualiter capient, eos suis erroribus

E

Mat.24.

2.Thes.2.

Iob.34.
Sap.3.
Prou.17.
27.
Dani.12.

F

Mat.24.

Prou.6.

erroribus implicando, & dæmonum captiuitati subiiciendo. A
In captiuitatem vadet. id est, dæmonum vinculis impietatísque propriæ funibus irretietur. Ligatis ergo manibus & pedibus in exteriores tenebras proiicietur. Quod & de omnibus violentis captiuatoribus accipi potest, in quibus illud Prouerbiorum completur: Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorum suorum constringetur. *Qui in gladio occidit, oportet eum in gladio occidi.* Simile est quod ait Saluator: Omnis qui acceperit gladium, gladio peribit. Siue enim materiali gladio alium corporaliter quis occidat iniustè, siue spirituali gladio pestiferæ persuasionis aut scandali animam eius necauerit, gladio diuinæ sentētiæ est dānandus, imò propria impietate quam gladio cōmittit: animam suam mortaliter lædit ac perdit. *Hic est*, id est, in harum tribulationum æquanimi perpessione, consistit *Patientia*, cuius est in aduersis ordinatam auferre tristitiam. *Et fides*, id est, credulitas, *Sanctorum*, quorum fides in hoc constans & integra cōprobatur, quòd nec aduersis concutitur: quod est contra eos, qui ad tempus credunt, ac laudabiliter agunt: sed tempore tētationis succumbunt, & deum relinquunt. *Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra.* Hæc bestia est cœtus principalium ministrorum, vtpote prædicatorum Antichristi. Qui de terra, id est, de vita terrena, & tēporalium rerū opulentia erigentur in altum elationis. *Et habebat duo cornua similia agni.* Quia sicut in Christum crediderunt quidam ex Iudæis, & quidam ex Gētibus: ita & in Antichristum ex vtroq; populo credituri sunt plurimi. Acies autē istorum cornua nuncupantur. Deniq; tam Antichristus quàm iste cœtus ipsius Christo similes apparebunt per simulatam sanctitatē, & miraculorum operationē. *Et loquebatur sicut draco*, verba blasphema, infestiua, ac diabolica proferendo. Nā & diabolus per Antichristi prædicatores, sicut per ipsum, loquetur, *Et omnem potestatē prioris bestiæ*, scilicet Antichristi, *Faciebat in conspectu*, id est, in præsentia, beneplacito, vel nomine *Eius*. mirabilia enim, quæ opere diaboli faciet Antichristus, faciet & iste cœtus prædicatorum eius. Qui non omnes erunt semper in corporali eius præsentia; sed vbique discurrentes, in eius nomine & virtute operari se fatebuntur. *Et fecit terram &*, pro id est, *Inhabitantes in ea adorare bestiam primam*, scilicet, Antichristum, *Cuius curata est plaga mortis*, id est, qui à morte

Mat. 22.
Mat. 26.
B
Luca. 8.
C

D simulatè finget se suscitatum, vt patuit. Ad hoc nanque prædicatores Antichristi tendent, vt vniuersos inducant ad credendum, quòd ipse sit filius Dei. *Et fecit signa magna, ita vt etiam ignem faceret de cœlo descendere,* quod dupliciter explanatur. Primò, quòd sicut diabolus per seipsum Deo permittente fecit ignem materialem descendere, qui oues sancti Iob puerósque consumpsit: ita in fine Antichristus & eius ministri ope diaboli facient ignem corporalem de cœlo aëreo cadere. Quem vtique ignē diabolus naturali virtute atque industria facilè producere poterit. Secundò, quòd sicut Christus discipulis in specie ignis, spiritū sanctum misit: ita & Antichristus, prædicatorésve eius, igne desuper veniente, dicent spiritum Dei super credentes in ipsum descendere. *In terrā*

Iob. 1. *Act.* 2.

E *in conspectu hominum. Et seducet habitātes in terra propter,* id est, per, *Signa quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ,* id est, quæ in nomine vel præsentia Antichristi factura est, cooperante diabolo. Sicut & magi Pharaonis eo præsente arte magica non parua mirabilia operati leguntur. Vnde Christus prædixit: Surgent pseudoapostoli, & dabunt signa magna. *Dicens:* scilicet ista bestia secunda seu chorus, ordo, & cœtus prædicantium Antichristum, habitantibus in terra. *Vt faciant imaginem bestiæ,* id est, Antichristo se conforment, vel eum depingant, atque in imaginibus suis adorent. Sicut Christiani habent in Ecclesiis imaginem Christi. Hoc fortè iubebunt. *Quæ habet plagam gladij,* id est, quæ fuit occisa. *Et vixit,* Secundum apparentiam enim, non in veritate occidetur, atque resurget. Sicut de Simone Mago narratur. Tamen quod

Exod. 7.

F ait, quæ habet plagam mortis, quidam exponunt, quòd cicatrices vulnerum in se ad hominum deceptionem ostendet. *Et datum est illi,* id est, bestiæ huic prædicatrici Antichristi à Deo permissum est. *Vt daret spiritum imagini bestiæ, & loquatur imago bestiæ.* Si per imaginem bestiæ intelligatur statua Antichristi, sensus est, quòd arte magica facient prædicatores isti statuas Antichristi verba formare: non quòd statuæ veraciter sint loquentes, sed spiritus maligni per eas, quemadmodum in idolis paganorum. Si autem per imaginem bestiæ intelligantur conformantes se Antichristo, sensus est, q̄ quasi spiritum prophetiæ atque scientiæ eis præstabunt veniente in istos, Antichristo se conformantes, non spiritu sancto, sed diabolico, per quem prophetandi ac prædicandi officium vsurpabunt

pabunt. *Et faciet* bestia prædicans Antichristum. *Vt qui-* A
cunque non adorauerint imaginem bestiæ, scilicet, statuam Antichristi, seu ipsum in ea. *Occidantur*, potestate secularium principum Antichristo, credentium. *Et faciet omnes pusillos & magnos, & diuites & pauperes, & liberos & seruos*, non simpliciter omnes, sed de omnibus plures, vel omnes seductos. *Habere characterem in dextera manu, aut in frontibus suis*, hoc fortè corporaliter sic erit, vt scilicet, ad discernendũ credentes in Antichristũ ab aliis, faciant eos certo signo aut figura notari. Vel character Antichristi est conformitas seu imitatio vitæ doctrinæque eius: quæ in manu dextera ac frontibus, id est, opere manifesto & oris confessione seu mentis manifestatione, ab Antichristianis habebitur. *Et ne quis possit* Act. 11.
emere vel vendere, nisi qui habuerit characterem bestiæ aut nomen B
eius, vt eum confiteatur, seu prædicet, atque ab ipso appellationem aliquam sortiatur, secundum quòd nos à Christo Christiani vocamur. *Et numerum nominis eius*, id est, de numero sit credentium Antichristo. Vel per numerum nominis eius intelliguntur opera secundum doctrinã Antichristi multipliciter adimpleta. Itaque Christiani tunc velut excommunicati vitabuntur, & mutuò emere ac vendere non licebit apertè, nisi signatis charactere Antichristi. *Hic sapientia est*, id est, in cõsideratione seu cognitione mysterij, quod sequitur, sapientia magna consistit. *Qui habet intellectum*, illuminatũ à deo, vt possit mente viuaci diuina penetrare mysteria, *Computet numerũ bestiæ*, id est, annos pertinẽtes ad Antichristũ, vt numeri huius agnoscat mysteriũ. Vel numerũ bestiæ. i. literas nominis eius. *Numerus enim hominis est*, id est, numerus iste re- C
spicit Antichristũ: qui erit veraciter homo, nõ diabolus, vt aliqui putauerũt: nec deus, vt quidã tũc æstimabunt. *Et numerus eius est sexcẽti sexaginta sex*, scilicet anni. Vel sensus est, ꝙ literæ nominis Antichristi talem numerum signant, scilicet, *666*. Quasi dicat, coniungat literas, quæ talem numerum signant, & habebit nomen bestiæ, scilicet Antichristi, circa quod scri- *Berengandus.*
bit Berengandus. De hoc numero multi multa dixerunt, pleraque nomina repererunt, in quorum literis hic numerus inuenitur. Tamẽ si aliquod ex his nominibus Antichristus possideat, præuidere nõ potuerunt. Sed de re tam incerta nil audeo definire. Quis enim scit, si nomen, quod à parentibus ei imponetur, numerum istum contineat? Hæc Berengandus,

D Porrò Albertus de loco isto obscurissimo, subtiliter scribens sequitur Bedam. Et ait Albertus, quod Apocalypsis, scilicet liber iste, primò à Ioanne scriptus est Græco sermone. Ideo secundum modum Græcorum hic numerus nominis hominis, accipiendus est. Græci autem per literas significát numeros, secundum quòd in alphabeto Græco ponuntur, ita quòd prima eorum litera, scilicet α significat vnũ, secunda duo, tertia tria: sicque vsque ad decimam literá, scilicet iota, quę decé significat: sequés auté post eã, signat viginti: & quæ hác sequitur, signat triginta: & ita vsque ad centũ. Sequens demũ post hanc, significat ducẽta. Et sic procedẽdo vsque ad mille. Itaq; secundum Bedã & Albertũ nomen Græcũ in quo literæ præfatũ numerũ designãtes cõtẽtæ sunt, est ΤΕΙΤΑΝ, quod interpretatur gygas, quod nomé sibi Antichristus assumet, quasi omnibus fortior eminẽtiórq; consistat, iactans se esse eũ de quo fertur in Psal. Exultauit vt gygas ad currendá viã. Numerus autem auté huius nominis est sexcenti sexaginta sex, id est talem numerum literæ nominis huius importãt. T. enim designat trecenta. E. quinque. I, decé. T, trecenta, A, vnum, N, quinquaginta: quæ simul faciunt. 666. Simile huic secundum Albertũ est, si iuxta latinos dicamus pro vno vocabulo DICLVX. quod cõpetit Antichristo, qui vnicuique imperabit. Diclux, id est, dic me esse lucẽ verã. In hoc auté nomine præfatus numerus inuenitur. Ná apud nos, D. significat quingẽta, I. vnũ, C. centum, L, quinquaginta, V. quinq;, X. decé: quæ simul numerũ præfatũ constituunt. De hac re plura cõscribit Albertus. Securius auté Berengandũ sequor. Nam locus iste obscurissimus est omnino. Et aliqui per numerũ istũ, tot annorũ curricula intelligenda existimãt. Postremò quéadmodũ quidam per bestiam de mari ascendenté, de qua in huius capituli principio agitur, intelligunt filium Cosdroæ regis Persarum, & quæ de bestia ista iam dicta sunt exponunt de persequutione ecclesiæ illata à filio Cosdroæ: ita per aliam bestiam ascendenté de terra, de qua in sequẽti huius parte capituli dictum est, intelligũt Mahumetum legislatoré Sarracenorũ. Et quæ de bestia ista conscripta sunt exponũt de persequutione ecclesiæ, à Mahumeto & suis eidé illata. Hæc autem expositio videtur à litera in pluribus discordare, præsertim quo ad ea quæ de Mahumeto dicũtur: quod diligẽter inspiciẽtibus textũ: & huiusmodi expositioné reor satis posse constare. Neq; enim

Albertus Beda. Psal. 18.

E

F

enim post filium Cosdroæ admirata est vniuersa terra, nec a- A
dorauit eum, nec ipse suscepit potestatem in omnem populum & tribum & linguam & gentem, nec adorabant eum omnes reprobi qui inhabitabant terrã: quæ omnia de bestia ascendente de mari scribuntur. Similiter Mahumeto non cõpetit, quod de alia bestia ascendenti de terra prædictum est, quod, scilicet omnem potestatẽ prioris bestiæ fecit in conspectu illi⁹, quódque fecit habitantes in terra adorare bestiam primam. Non enim Mahumetus coram filio Cosdroæ, exercuit potestatẽ ipsius filij Cosdroæ, nec induxit habitatores terræ ad adorãdum filium Cosdroæ, nec etiam Mahumetus fecit ignem de cœlo descendere, nec angelum sanctum, nec per signa mundum seduxit: imò armis præualuit, secũdum quod ipsemet asserit deũ sibi dixisse, quòd non permisit eum miracula facere. Similiter B
reliqua non propriè videntur Mahumeto competere. Verùm (vt dicitur) scriptura cereum habet nasum, hinc diuersimodè applicatur. Ego tamen nullius catholicorum dicta, catholicè introducta infirmare intendo, neque in his aliquid pertinaciter assero. ¶ Solet autem inquiri, an Antichristus & eius ministri facient vera miracula. Et apparet quòd non, cùm dicat Psalmista: Benedictus dominus Deus Israël, qui facit mirabilia solus. Apostolus quoque loquẽs de Antichristo, Cuius est, in- *Psal.* 71
quit, aduentus in omni virtute & signis & prodigiis mendacibus. Oppositum verò patet ex dictis. Facturi sunt enim signa 2. *Thess.* 2
magna. Et respondendum, quòd propriissimè loquendo de mirabilibus atque miraculis, vtpote secundum quod sunt effectus totum naturalem rerum cursum, legem, virtutem, & ordinem C
transcendentes, sic Deo duntaxat competit vera operari miracula. Si verò de miraculis & mirabilibus communius extensiúsque loquamur, puta vt sunt effectus inconsueti & miri solitum rerum cursum & ordinem excedentes, & præter naturalem modum producti: sic tamen vt in rebus creatis sit naturalis causalitas, capacitas seu potestas ad huiusmodi effectus se extendens sic cooperante diabolo, miracula seu mirabilia facient: quæ tamen vocantur mendacia ratione finis, quia ad homines decipiendos ordinabuntur & fient. Aliqua quoque erunt omnino mendacia, apparentia siue phantastica, & in præstigiis tantum: vt si ea, quæ primo modo miracula nuncupantur, se operari iactent.

D ¶Explanatio Cap. XIIII. *Et vidi, & ecce agnus stabat.* ARTICVLVS XV.

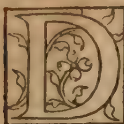

Enunciatis grauissimis ecclesię persecutionibus, decuit consolatorium aliquid interponi: & hoc præsenti agitur loco, vbi de Christo eiúsq; plebe electa & gloriosa tractat. *Et vidi, & ecce agnus stabat supra montē Sion, & cum eo cētum quadraginta quatuor millia.* Per montem Siō quidam hîc intelligūt ecclesiam militantem, alij triumphantem. Sed quantum capere valeo, vtrunque dici nil prohibet. Itaque consueta seu imaginaria visione intuitus est Ioannes Christum stantem supra ecclesiam, hoc est, in vertice omnium electorum suorum, & tam E militanti quàm triumphanti ecclesiæ præsidentem, militantibus quoque pro ipso auxiliari paratum, secundum quod Stephanus ait: Ecce video cœlos apertos & filium hominis stantē à dextris virtutis Dei. Et Christus in Psal. loquens de patre: Ego, inquit, sum constitutus rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Sion autem speculatio interpretatur, quod militanti ecclesiæ competit: quæ videt per speculum in ænigmate, reuelatáque facie gloriam domini speculatur. Sed triumphanti ecclesiæ competit syncerissimè contemplari, quippe quæ facie ad faciem contuetur. Iste est mons Dei, mons pinguis, de quo Aposto. Accessistis ad montem Sion. Denique per centū quadraginta quatuor millia, numerum determinatum atque finitū indeterminatus innuitur numerus sanctorum istorum, de quibus subiungitur. *Habentes nomen eius & nomen patris eius scriptum in frontibus suis*, id est, vnigenitum Dei & patrem æternū. (quibus prolatis datur intelligi amborū superdulcissimus nexus spiritussanctus) in mentibus suis firmissimè cōmemorātes, amorosè impressos, memoriter tentos. Libera quoque & aperta cōfessione protestātes, se patris & filij esse ministros, summámque trinitatem incessanter laudantes. *Et audiui vocem de cœlo.* Vox ista fuit cantus, seu laus horū millium deum laudantium: quam de cœlo militantis seu triumphantis ecclesiæ interiori auditu audiuit Ioannes. *Tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni*, per quod insinuatur ꝙ forti, affectuoso, tubali atque magnifico præconio deum laudabant. Vel ideo ait, tanquam aquarum multarum, quoniam fuit vox hominum plurimorum. Aquæ autem significant populum,

Act. 7

Psal. 2

Hebr. 1.

F

pulum, secundum quod infrà habetur, Aquæ multæ, populi A
multi sunt. *Et vocem quam audiui, sicut citharœdorum citharizantium in citharis suis*, id est, laus ista fuit Deo gratissima, angelis placita, mihi quoque Ioanni instar suauissimæ melodiæ videbatur delectabilis ac iucunda. ¶ Circa hoc verbum loquitur Beda: Cùm citharistæ Dei sint omnes sancti, qui carnem suam cum vitiis & concupiscentiis crucifigentes deum laudent in psalterio & cithara, quantò amplius illi qui euangelicæ priuilegio castitatis, totos se Deo faciunt holocaustum, & singulariter abnegãt semetipsos, tollentésque crucẽ suam sequuntur agnum quocunque vadit? *Apoc. 11.* *Beda.* *Et cantabant quasi canticum nouũ ante sedem Dei.* Cùm enim electi de via patriam ingrediuntur cœlestem, mox nouum canticum offerunt Deo, quem tunc incõparabiliter clarius cernunt, profundius noscũt, ardentius diligunt, immobilius tenent. B Vnde & præclarioribus eum attollunt præconiis, quæ ex mentibus per dona gloriæ innouatis, sempérque recentibus & nunquam veterascentibus prodeunt. Porrò electi deuoti, & amorosi in præsenti ecclesia domino militantes, quasi canticum nouum decantant, per Euangelicæ legis verba, & opera deum laudando: cúmque quotidie ex recenti renouata ac inflammata deuotione nouis laudibus secũdum multiplicem spiritus instigationem, vbertim atque sæpissimè commẽdando. Nam & seculi amatores, nónne frequenter carmina componunt & cantant recentia, de re sibi dilecta? Itaque nouum canticum cantauerunt ante sedem Dei, id est, coram altissimo præsidente, ad eius honorem, ipsíque cordialissimè regratiantes de omni sua victoria & virtute. De vniuersis beneficiis eius, videlicet donis gratiæ, seu dotibus gloriæ. C

Et ante quatuor animalia & seniores, id est, coram quatuor euangelistis ac cæteris præcipuis sanctis apostolis, patriarchis, prophetis, atque perfectis. Hi nanque, qui in præsenti adhuc peregrinantur ecclesia, ad deum ac beatos in patria oculos erigunt, & in eorum præsentia se per fidei contemplationem constituunt: sicque laudes, gratiarum actiones, & vota offerunt super beatissimo Deo: cuius excellentiam attoniti ritè mirantur.

Et nemo poterat dicere canticum, istud, videlicet de quo nunc sermo: quia nunc agitur ad literam de cantico virginum, quę quodam singulari cantico, gaudio, præmio, de sua virginitate lætantur, regratiantur, ac munerantur. Nam & specialis aureola eis confertur. *Nisi illa centum quadraginta quatuor millia.*

D id est, nisi vniuersitas virginum mente & corpore, quæ præfato numero designatur. ¶ Præterea secundum Bedam, singulariter canticum agno cantare, est cum eo in perpetuum prę cæteris fidelibus etiá de carnis incorruptione gaudere. Quod cáticum cæteri electi audire possunt, licet dicere nequeunt: quia per charitatem in eorum celsitudine læti sunt, quamuis ad eorum præmia non assurgant. ¶ Veruntamen non est putádum, quòd absolutè loquendo virgines maioris sint meriti in pręsenti & præmij in futuro, quàm cæteri vniuersi electi, qui vel coniugio vel alio modo virginitatem amiserunt: sed quod in accidétali quodam merito præmióque excellant, & cæteris paribus, beatiores sint. Qui verò in charitate diuina est ardétior siue perfectior, hic absolutè eminentior est, in essentialique prę
E mio erit sublimior. Vnde quòd aliqui putauerunt virgines tantum ad angelicos ordines assumendos, cæteros verò infrà futuros, stultissimum fuit. *Qui empti sunt de terra,* id est, de societate terrenorum atque carnalium hominum misericorditer segregati, & de terra ac fragilitate corporis proprij sursum
1.Pet.1 per gratiam eleuati. Emptíque sunt non corruptibilibus auro vel argento, sed precioso sanguine agni immaculati. *Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati,* id est, mixti siue fœdati. *Virgines enim sunt,* mente & corpore. ¶ Virginitas autem sola cogitatione amissa, per pœnitentiam recuperatur: alioquin virgines aureolam non obtinerent, qui vel semel in illicitam copulam, aut etiam licitam consensissent, quantumlibet postea pœniterent & continerent. *Hi sequuntur agnum quocúque ierit.*
F In præsenti enim sequuntur Christű, non solùm per viam præceptorum, sed etiam consiliorum: in patria quoque quadam singulari familiaritate ei adhærent, & quocunque se verterit, quemcunque visitauerit, ad quodcunque se extenderit, speciali eum prosequuntur feruore: quemadmodum nunc pro eius amore contra propriam carnem laboriosius certauerűt. De virginibus enim huiusmodi præcipuè sermo est, qui ætatem adultam sortiti, per rationis iudicium gratia duce vicerunt seipsos.
Ambros. Vnde Ambrosius ait: Supergreditur virginitas conditionem humanæ naturæ, per quam homines angelis assimilantur. Maior enim victoria virginum est, quàm angelorum. Angeli nan-
August. que sine carne viuunt, virgines in carne triűphant. Augustinus quoque circa hunc locű deuotissimè scribit: Pergite sancti dei pueri & puellæ, mares ac fœminæ, cœlibes & innuptæ, pergite perse

perseueranter in finem. Laudate dominum dulcius, quem cogitatis vberius: sperate felicius, cui seruitis instantius: amate ardentius, cui placetis attentius. Lumbis accinctis & lucernis ardentibus expectate dominum, quãdo veniat à nuptiis. Vos affertis ad nuptias agni canticum nouum, quod cantabitis in citharis vestris: vtique tale, quale nemo poterit dicere nisi vos. Sic enim vidit vos in Apocalypsi quidam præ cæteris dilectus agno, qui discumbere super pectus eius solitus erat. Ipse vos vidit duodecies duodena millia sanctorum citharœdorum, illibatæ virginitatis in corpore, inuiolatæ veritatis in corde. Sequimini eum virginitate cordis & corporis quocunque ierit. A *Lucæ.12.* *Ioan.3.21.*

Hi empti sunt, sanguine Christi. *Ex omnibus,* id est, de toto grege ecclesiæ. *Primitiæ Deo & agno,* id est, ad hoc vt sint ad gloriam Dei patris & Christi, nec minus ad honorem spiritus sancti, priores hostiæ & quasi fructus primi temporis: qui B magis accepti ac dulces consistunt: quia præ cæteris exhibent corpora sua, hostiam sanctam, viuentem, deo placentem. Hinc Berengandus ait: In lege præceptum est, vt primitiæ offerãtur domino. Per primitias frugum designantur electi. Nam sicut ex multitudine fructuum paruæ primitiæ offerebantur Deo, ita ex multitudine populorum paruus electorum eligitur numerus, qui ab angelis Deo in templo gloriæ cœlestis offertur. *Roma.12.* *Exod.23.27.*

Et in ore eorum non est inuentum mendacium. Vel quia nũquam mentiti sunt, vel quia de præteritis suis mendaciis ante mortem seu in purgatorio sunt purgati. Est autem mendaciũ perniciosum, quod mortale cẽsetur, à quo timorati iugiter cauẽt. Qui autem in mendacium officiosum seu iocosum nunquam collapsus est, singularis est gratiæ. Interdum verò mendacium C extensè accipitur, pro instabilitate vanitate seu mutabilitate entis creati, quæ incommutabili & vero esse opponitur: sicque omnis creatura ex se dicitur mendax & vana, inquantum ex nihilo est producta. Iuxta illud: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Item alibi: Verũtamẽ vniuersa vanitas omnis homo viuens. Et: Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Apostolus quoq; loquitur ad Romanos: Est autem deus verax, omnis autem homo mendax. Et rursus: Vanitati creatura subiecta est. Huic mendacio seu vanitati contrariam quandam veritatem habet homo, omnísque creatura, quæ dicitur veritas naturæ seu entis. *Sine macula sunt ante thronum Dei.* In ecclesia enim militante sunt sine macula peccati mortalis, in pa- *Deute.12.26.* *Iacobi.3* *Eccle.1.* *Psal.38* *Psal.115* *Roma.3* *Roma.8*

D tria verò omni macula carent. ¶ Verùm circa hæc oritur quęstio. Ex his nanque videtur quòd virgines sunt, absolutè loquendo, cæteris præstantiores, cum sint primitię deo. Respondendum quòd ista eorum prærogatiua ad accidentale præmium pertinet, nec sola virginitate simpliciter cæteris præferuntur, nisi & in aliis sint æquales. Veruntamen, vt recitat Beda, Tichonius non de virginibus specialiter ista exponit, sed de tota ecclesia generaliter: quam despondit Apostolus vni viro
2. Cor. 10. virginem castam exhibere Christo. Ecclesia enim virgo & spósa vocatur. Similiter Berengandus per hæc centum quadraginta quatuor millia, intelligit vniuersos homines iam beatificatos in patria, qui dicuntur non inquinati cum mulieribus, quia
F & si inquinati fuerunt, postea tamen per pœnitentiam sunt abluti & emundati. Prima tamé expositio magis cōsonat textui. *Et vidi alterum angelum volantem per medium cælum, habentem Euangelium æternum.* Quemadmodum suprà, ita nunc nomine angeli, cœtum, chorum, seu ordinem prædicationis euágelicæ legis designat, qui Ioanni ostensus est, dum agnum supra montem Sion stantem vidisset. Tunc enim reuelatum est ei plenius, quòd impiorum non obstante insania, persecutione, & cōprehensione, qua prædicatores captos clauserūt, euangelium Christi diuulgandum esset vbique. Itaque vidi in spiritu angelum volantem, id est, cœtum prædicantium Christum affectuosè, alacriter atque celeriter, procedentem per medium cœlum, id est, per omnem ecclesiam, habentem Euangelium æternum, id est, annunciationem seu doctrinam à Christo collatam, quæ est annunciatio bona & optima. Dicitur quoque euā-
E gelium istud æternum, quia ab æterno dari dispositum, & quia promittit bona æterna, & quoniam aliud non succedet ei dandum à Deo. *Vt euangelizaret sedentibus,* id est, morantibus, *Super terram,* quod consequenter specialius explicat. *Super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum,* id est, omnibus his Euangelicæ legis doctrinam infunderet. *Dicens,* angelus iste: *Voce magna,* id est, affectuosa, diligenti, tubali. *Timete dominum,* ô peccatores, primò timore, ad minus seruili, vt saltem pœnarum formidine pœniteatis. Deinde proficiendo timete eum timore initiali, vt ad perfectionem veniendo timorem seruilem pœnitus abiiciatis, deúmque vt patré clarissimū, dulcissimum, atque piissimum timeatis, timore filiali casto & sancto, quo malū culpæ, scilicet dei offensa, & ex ingenti amore

amore & zelo iustitiæ timetur ac euitatur. *Et date illi honorem,* id est, latriæ cultum: ei quoque in omnibus obediatis, omne bonum ipsi attribuatis: toto corde vosipsos & alios ad diuinæ maiestatis honorificentiam inflámetis, optantes ex animo ipsum ab omnibus in cunctis semper & vbique solicitè honorari. *Quia venit hora iudicij eius.* Quod intelligi potest de iudicio discretionis, quo Deus in præsenti inter prædestinatos ac præscitos discernit ac diuidit, illos misericorditer conuertendo, hos iustè derelinquendo: quod à tempore euangelicæ prædicationis in toto mundo maximè fieri cœpit. Propter quod antè passionem dixit saluator: Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Vel venit hora iudicij eius, quoniam propè est vt singulos tẽpore mortis iudicet iudicio particulari, omnesque simul iudicio vniuersali. *Et adorate eum,* cum omni reuerentia, custodia, munditia cordis, mente stabili, & deuota, tanti domini maiestatem pensantes. *Qui fecit cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt, & fontes aquarum,* qui eius sapientia fluũt ex mari magno ad hominum vsum. *Et alius angelus sequutus est eum.* Iste alius angelus sequens priorem, secundum Berengandum est ordo seu agmen prædicatorum, qui finitis persequutionibus principalibus, ecclesiam gubernauerunt. Prædicatores enim sibi inuicem succedunt, secundum glossam. A Ioan. 12. B

Dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna. Per Babylonem, quæ confusio interpretatur, intelligitur regnum, corpus, congregatio, ciuitasque diaboli, vitiorum confusione repleta, vtpote reproborum hominum collectio: cuius idololatria fuit per Christi discipulos iam destructa, tyrannorum crudelitas iam refrenata, omnisq; mũdi decor & gloria reprobati. Ideo ad ampliorem assertionem ait bis, cecidit, & etiam propter intentionem mouẽdam. Item, quia duplici cecidit casu, puta in culpam, & pœnam æternam. Vnde his verbis vanitas, instabilitas, breuitas gloriæ secularis exprimitur: iuxta illud: Quomodo facti sunt in desolationem, subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam. Et denuo: Quoniam tanquam fœnum velociter arescent & tanquam olera herbarum citò decident. *Quæ à vino iræ fornicationis suæ,* id est, seminatione erroris idololatriæ impietatisq; suæ multipertitæ, *Potauit omnes gentes,* id est, quosdam ex omni natione, & penè omnes ante Christi aduentum. Idololatria autem specialiter, spiritalis for- Esa. 21. C Psal. 72 Psal. 36.

D nicatio vocatur: quia per eam potissimè mens à sponso cœlesti diuiditur, & dæmoni tanquam eius adultera copulatur. De qua fornicatione in Hieremia, Ezechiele, cæterisque prophetis frequentissimè agitur. Error autem & impietas & præsertim idololatria dicitur vinum, quoniam animam quasi inebriat, ne rationem sequatur, eiusque statum euertit, & ipsam efficit stultã. Rursus vinũ iræ dicitur, quoniam dei iram seu vltionem meretur. Preterea cum Babylon aliud nihil sit, quàm omnes gentes seu reprobi vniuersi, quomodo omnes gẽtes vino iræ fornicationis suæ potauit? Respondendũ quòd quia vnus aliũ ad vitia traxit, & ille tertiũ, sicque deinceps. Imò vnus frequenter multos infecit. Et ita in omnes hos diabolicus error ingressus est. Vtiq; Babylon omnes Gẽtes potauit. *Et tertius*

Hiere.3
Ezech.16.

E *angelus sequutus est, dicens voce magna.* Iste est ordo prædicatorum qui contra instantẽ Antichristi perfidiã circa nouissima tẽpora prædicabit. *Si quis adorauerit bestiam*, vtpote Antichristum. *Et imaginem*, id est, statuam *Eius*, vel eius imitatores fuerit veneratus. *Et acceperit characterem*, id est, signũ, cultũ, professionem, figurã Antichristi. *In fronte sua*, per apertam illius confessionem. *Aut in manu sua*, ei operibus seruiendo. Quid autem sit Antichristi character, & illum recipere in manu aut in fronte, suprà dictum est plenius. *Hic bibet de vino iræ dei.* id est, diuina vltione quasi potu implebitur. *Quod mixtum est mero, in calice iræ ipsius.* Merum dicitur purum. In vino autem duo inueniuntur, vnum impurum scilicet fex, aliud purum videlicet merũ. Cũ ergo nũc dicitur quòd bibet de vino quod

Apoc.13.

F mixtum est mero, accipit vinum pro impuro, & merũ pro puro. Insuper in scripturis per calicem pœna vel passio designatur: iuxta illud: Trãseat à me calix iste. Et: Calicem meum bibetis. Potest quoque per calicem mensura retributionis seu vltionis, vel diuina æquitas mensuratè ac proportionabiliter puniens, accipi. Itaque vinum istud, id est, vltio æquitatis diuinæ mixtũ est mero, id est, salubri antidoto, seu potione medicinali, in calice iræ ipsius, id est, in propinatione pœnæ, quá infligit dum aliquem in præsenti vita paternaliter corrigit, ne æternaliter pereat. De calice isto multa loquitur Hieremias, de quo & canit Psalmista: Calix in manu domini, vini meri plenus mixto. Possumus etiam dicere, quòd vinum diuinę vindictæ mixtum est mero in calice iræ ipsius, quoniam deus semper citra condignum punit reum: misericordiã suam, quæ per

Matt.26.
Mat.20
Hiere.15
Psal.14.

merum

merum exprimitur, rigori suæ miscens iustitiæ, cuius effectus A
quasi fex reprobis amarescit. *Et cruciabitur igne*, gehennę, qui in seipso non extinxit ignem malitiæ, feruorem libidinis, inclinationem propriæ voluntatis. *Et sulphure*, de quo maximus fœtor egreditur. id est, fœtore tartareo. Vt sicut in peccato sunt feruor improbæ voluntatis, & fœtor deformitatis. ita in pœna peccati sint feruor ignis, & fœtor infernalis. *In conspectu angelorum sanctorum*. Vniuersi enim beati reproborum tormenta conspiciunt, nec compassione aliqua affliguntur, cum sint diuinæ voluntati & æquitati totaliter conformati: imò inde deo amplius regratiantur, cernentes quid per diuinam clementiam euaserunt. Siquidem lætabitur iustus, cum viderit vindictam. *Et ante conspectum agni*. Qui coram Christo & angelis eius peccare non erubuerunt, eis cernētibus torquebūtur ad suam ampliorem confusionem. *Et fumus tormentorum eius ascendet in secula seculorum*, id est, ignis ille nūquá deficiet, imò reprobos dirè operiet. Ignis autem inferni non clarus & splendidus, sed fumosus & quodammodo tenebrosus asseritur. Veruntamen secundum Thomam modicū quid sortitur de luce: in tantum vt damnati ad calamitatis suæ augmentum se inuicem aspicere queant. *Nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt bestiam & imaginem eius*, id est, continuò & indesinenter puniuntur. Ex quo sequi videtur, quòd pœna inferni sit non solum æterna, sed etiam non interrupta.

Psal. 47

B

Et si quis acceperit characterem nominis eius. scilicet Antichristi iuxta sensum expositum, ille, vt dictum est, punietur: imò & vniuersi, qui in mortali vitio moriuntur, his subiacent pœnis. *Hic patientia sanctorum est*, id est, in huius æternę dánationis prauorum consideratione, sancti patientiam suam in vita hac fundant. Pensantes enim, quòd pro temporali persecutione vel afflictione æternam beatitudinem sortientur, impij verò & tribulatores eorum pro sua iniustitia infernalem damnationé obtineant: in aduersis non contristantur, sed omnia æquanimiter ferunt: *Qui custodiunt mandata dei*, illa memoriter retinendo, & opere exequendo. *Et fidem Iesu*. intellectum suum in Christi obsequium in captiuitatem humiliter redigentes: non immoderanter scrutantes incomprehensibilia fidei, sed authoritati Christi ingenium suum subdentes. Nec fidem propter quæcunque aduersa aut aspera abnegantes vel deserentes. Consequēter pro cōsolatione ecclesię,

C

2. Cor. 10

D descripta impiorũ damnatione, proponitur beatitudo & gloria electorum in hoc seculo multipliciter afflictorum: quatenus opposita iuxta se posita, clarius innotescát. *Et audiui vocem de cœlo dicentem mihi. Scribe: Beati mortui, qui in domino moriuntur.* Hanc vocem non corporalem, nec foris sonanté aut perstrepentem, sed spiritalem & intus formatam per angelum qui Apocalypsim seu reuelationem hanc ostendit Ioanni, audiuit ipse beatus Ioannes interiori auditu. De cœlo, puta ab angelo ciue cœlesti, in sua vel prædicatorum persona loquente loquutione interna: sicut in visionibus imaginariis ac intellectualibus fieri solet, quemadmodum loquitur Zacharias: An-
Zach.4.1 gelus qui loquebatur in me egrediebatur. Scribe: id est, cordi proprio imprime, & ad profectum ecclesiæ in libro exara
E verbũ notabile, quod tibi nũc dico: Beati mortui qui in domino moriuntur. Quid est hoc? Nempe quod mortuum est, vita caret. Quod auté vita caret, nec moritur nec mori potest: nisi prius viuificetur Itaque intuendum, quòd verbũ hoc multipliciter possit exponi. Primò, Beati mortui, id est, fœlices sũt illi defuncti, qui in domino moriuntur, id est, in domino obierunt, puta in statu salutis, in charitate, in diuini nominis cõfessione, in mentis ad deum conuersione. Tales enim securi sunt quòd nunquam auertentur à deo, & si veniale quid deferant secum, per purgatorium pertingunt ad patriam. Si verò plenè satisfecerunt, omníve macula reatuque carent, mox euolant. Sæpe autem in scripturis verba à connotatione temporis absoluuntur, & verbum vnius temporis pro verbo alterius temporis ponitur, etiam in his quæ historialiter conscribũtur
F Quod in euangelio sancti Ioannis frequentissimè fieri, omni constat legenti, nec opus est inde allegare exempla. Secundò sic, Beati mortui, id est, mortales & agonizátes. Solemus enim de aliquo lætaliter infirmanti, mortique proximo dicere, quòd sit mortuus homo. Vnde Iairus archisynagogus, qui a-
Mar. 5. pud Marcum legitur Christo dixisse, filia mea in extremis est,
Matt. 9 in alio euangelio fertur ei loquutus: Filia mea modò defuncta est. Qui in domino moriuntur, secundum sensum inductum. In ea enim mẽtis dispositione seu conuersione, qua moritur homo permanet anima eius perpetuò. Ideo qui in domino moriuntur, videlicet in conuersione mentis ad eum, nũ
Eccl. 11. quam auertuntur ab ipso. Iuxta illud: In quocunque loco ceciderit lignũ, ibi erit. Propter quod asserit Damascenus: Quod angelis

angelis est ruina, hoc homini mors. Tertiò sic, beati mortui A
id est, qui mortui sunt huic seculo & peccatis, imò sibiipsis, videlicet propriæ voluntati, & omni vitiosæ affectioni, atq; mũdanæ vanitati, qui cum Apostolo dicere possunt: Viuo autem *Gala.2.*
iam non ego, viuit verò in me Christus. Et item: Mihi absit *Gala.6.*
gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. De taliter mortuis
alibi dicit Paulus: Qui mortui sumus peccato, quomodo ad- *Rom.6.*
huc viuemus in eo? Et ad Colossenses: Mortui enim estis, & *Coloss.3*
vita vestra abscõdita est cum Christo in deo Hi sunt qui dominantur animo suo, & vincunt seipsos, odiúntque peccare amore virtutũ, atq; syncero Dei intuitu. Qui in domino moriuntur, per separationem animæ à corpore. Hi enim perseuerando vsque in finem, non nisi in domino fœliciter moriũ B
tur. Sed quoniam nunc de Antichristo facta est mentio, possunt hęc verba specialiter accipi de his, qui ab illo pro fide catholica occidentur, & de vniuersis martyribus. Vt sit sensus, Beati mortui qui in domino moriuntur, id est, per palmam martyrij migrauerunt ad dominũ, in eius confessione spiritum exhalantes. *Amodò*, id est, à tempore isto vitæ præsentis, vel à tempore mortis. *Iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis*, id est, amplius nõ laborent nec affligantur: sed ab omni fatigatione, pœna, aduersitate, & tædio cessent, liberi & immunes sint cum ad patriam venerint: in qua æternam quietem & pacem quæ omnem sensum exuperat, plenámque beatitudinem sortiuntur. In paucis enim & modico tempore vexati, in multis perpetuò fœliciter disponẽtur. Potest autem
hoc loco per spiritum intelligi angelicus spiritus, cuius mini- C
sterio deus ista reuelauit Ioanni. Vel spiritus sanctus, per quẽ propheticæ reuelationes per appropriationem quandam fieri asserũtur. Quemadmodum septem dona dicũtur dona spiritus sancti, cum vtique sint dona totius superbeatissimæ trinitatis, cuius indiuisa sunt opera. Et quia tota superbenedicta
trinitas spiritus est (dicente Apostolo: Dominus spiritus est. *2.Cor.3.*
Et apud Ioannẽ ipsomet Christo: Spiritus est deus) potest iá *Ioan.4.*
per spiritum deus trinitas accipi. Idcirco autem beati sunt isti sic mortui, & ideo requiescent. *Opera enim illorum sequuntur illos.* Quomodo ergo opera quæ præterierunt & esse desierunt, poterunt mortuos sequi? Et nónne opera nostra præcedunt nos ante mortem, & præparant viam? cũ oratio humi-

D liantis se & deprecatio iusti penetret cœlos? Et Cornelio di-
Eccle.31. ctum sit: Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in
Act.10. memoriam in conspectu Dei? Respondendũ, ꝙ opera bona & mala, seu meritoria & demeritoria, sequuntur morientes, id est, comitantur vel simul pergunt cum eis, in quantum splẽdor virtutum, & ratio obtinendi fœlicitatem cœlestem in iustis decedentibus permanent & comitantur eosdem. In reprobis autem macula vitiorum & reatus pœnæ æternæ manent, sequũtur, comitantúrq; eos. Itaque non diuitias, nõ delitias, non honores, nec aliquid huius mũdi: sed opera virtuosa desideremus, amemus, colligamus, & vsque in finem custodiamus. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia nec auferre quid possumus. Sola autẽ opera nostra me-
E rita vel demerita pergent nobiscum, & inseparabiliter adhærebunt. At verò secundum Haymonem, quia post opus sequitur operis merces. opera electorum ipsos sequi dicũtur: quoniam præmium suorum operum consequuntur. Consequenter de finali iudicio agitur, & ipsa persona iudicis imaginaria repræsentatione describitur. *Et vidi*, imaginaria, intellectuali, prophetalíq; visione. *Et ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.* Itaque in visione imaginaria apparebat Ioanni angelus similis filio hominis, id est, Christum repræsentans, vel in forma humana apparens, sedere super nubem claram & lucidam, qui habuit coronã auream, per quam regia Christi dignitas designatur: & in manu falcem acutam, per quam iudiciaria eius potestas, seueráque
F æquitas, seu districtum eius iudicium explicantur, quæ suprà
Apoc.1. per gladium ex vtraque parte acutũ expressa sunt. Potest au-
Act.1. tem per nubem candidam, immaculatissima Christi caro in-
Danie.1. telligi: super quam sedet, inquantum eidem per diuinitatis potentiam præsidet. Et quia in finali iudicio Christus apparebit sublimis in aëre, rectè super nubem candidam angelus eũ repræsentans videbatur sedere. *Et alter angelus exiuit de templo clamans voce magna ad sedentem super nubem, dicens: Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora vt metatur.* Angelus iste, quem in visione imaginaria vidit Ioannes exire de tẽplo ecclesiæ triũphantis (in qua habitat tanquam ciuis) vel de templo ecclesiæ militantis, puta de ipsa ecclesia, in qua est tanquam custos & visitator ipsius, repræsentat personã sanctorum, qui circa ho-

ram

ram iudicij desiderabunt illud compleri zelo iustitiæ, vt diui A
na æquitas declaretur, & electi plenariè glorificentur, impij
quoque digna sortiantur tormenta. Hi ergo, sicut, & angelus *Mat.13.*
iste, clamabunt voce magna affectuosa & seriosa ad sedenté *Mat.25.*
super nubem, puta ad Christum: Mitte falcem tuam, id est, iu- *Mat.13.*
diciariam potestatem extende in opus, exercendo iudiciū. Et
mete, id est, homines dele de terra, electos à reprobis diuide:
illos ad cœlos, istos ad infernum mittendo. *Quia venit hora*
vt metatur, id est, iudicandi tempus à te æternaliter præordi-
natum aduenit, & completus est numerus electorum. *Quo-*
niam aruit messis terræ, id est, homines in terra existentes,
qui sunt velut germina terræ in qua nascuntur, steriles facti
sunt ab opere bono, & flāma vitiorū exusti. Tunc enim Chri-
sto testante, abundabit iniquitas, & charitas refrigescet. Sic- *Mat.24.*
que gratiarū rore subtracto arida erit messis: quæ sicut Chri B
stus loquitur, est consummatio seculi, vtpote homines illi, qui *Lucæ.12.*
in seculo isto futuri sunt vltimi, secūdum vnam expositioné.

Et mittebat, qui sedebat super nubem, falcem suam in terram, id
est, iudiciariam potestatem in habitatoribus terræ exercuit.

Et messuit terram, id est, homines congregauit, iudicauit, &
vnumquéque in locum quem meruit, collocauit. Loquitur au
tem Ioannes more prophetico de futuro quasi de præterito,
& quia in visione ista iam facta fuerunt. *Et alius angelus exi-*
uit de templo, quod est in cœlo, Ecclesiæ militantis, seu trium-
phantis: sicut de præcedenti angelo dictum est. Templum au-
tem, & Ecclesia, & cœlum, in libro isto frequenter pro eodem
sumuntur. Electi enim in quibus Deus per dona gratiæ seu
gloriæ habitat, seu templum, Ecclesia & cœlum. *Habens &* C
ipse falcem acutam. Per angelum istum quidam intelligunt
eundem, qui & per sedentem super nubem exprimitur, scili-
cet Christum. Quia tamen nunc dicitur alius angelus exiuit,
Albertus satis conuenienter per angelum istum intelligit cho *Mat.19.*
rum sanctorum, qui iudicabunt cum Christo, & iudiciariam *Sapiē.3.*
potestatem suo modo sortiti sunt. Iuxta illud: Iudicabunt san *1.Cor,6.*
cti nationes. Et Paulus ait: Nescitis quia sancti de hoc mun-
do iudicabunt? Verùm quia vt Christus in Euágelio docuit, *Mat.13.*
messores sunt angeli, per angelum istum congruè intelligitur
agmen illud angelicum, per quod exhibebitur atque imple-
bitur finale iudicium, secundum quod verba statim sequen-
tia monstrabunt. Subditur enim. *Et alius angelus exiuit de al-*

D *tari*, videlicet de principaliori & securiori loco ecclesiæ militantis, seu triumphantis: quasi à conspectu Dei egrediens, & de Christo qui altare vocatur (vt sæpius patuit) missus. *Qui habebat potestatem super ignem.* quia angelico ministerio ignis conflagrationis per terram & aërem diffundetur, & reproborum cuneus in ignem gehennæ mittetur. Sed quoniam nomine ignis quælibet dira punitio designatur, angelus istâ potestatem habet super ignem, id est, virtutem inferendi debitam pœnam malignis. *Et clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam*, id est, ad eos qui per præcedenté, videlicet, tertium angelum exprimuntur, *Dicens: Mitte falcem tuã*, id est, potestatem tibi concessam, extende in opus tibi commissum. *Et vindemia*, id est, de terra abscinde. *Botros vineæ terræ*, id est,

E homines malos, qui sunt botri vineę malæ. Sicut enim ecclesia electorũ est vinea dei, sic collectio reproborum est vinea terræ, vinea mala, infructuosa, vinea planè diaboli. Vnde synagogæ dominus ait per Hieremiam: Quomodo conuersa es in prauum vinea aliena? *Quoniam maturæ sunt vuæ eius*, id est, botri eius præfati, scilicet impij ad plenitudinem vitiorum peruenerunt, ita quòd consummatis eorum peccatis, nil restat nisi vt iudicentur. *Et misit angelus*, iste tertius. *Falcem suam in terram*, secundum quod deus per angelum intimauit. Siquidem de diuinis operibus superiores angeli inferiores illuminant, diuinam eis voluntatem insinuando, quemadmodum Zacharias protestans: Angelus, inquit, qui loquebatur in me egrediebatur, & alius angelus egrediebatur in occursum eius. & dixit: Curre & loquere ad puerum istum. *Et vin*

Hiere.2.

Zacha.1.

F *demiauit vineam terræ*, id est, impiorum collectionem de loco suo & statu amouit. *Et misit in lacum iræ dei magnum*, scilicet in infernum, qui ob suam profunditatem dicitur lacus, de quo apud Ezechielem multa scribuntur, estque ob suam capacitatem magnus & spatiosus. De quo & Esaias ait: Præparata est ab heri Tophet, à rege præparata, profunda, & dilatata. Porrò per Tophet, secundum beatum Hieronymum, aliósque expositores, significatur gehenna, à rege cœlorum impiis præparata. Denique quòd angeli sancti in fine seculi hoc modo vindemiabunt botros præfatos, atque eosdem in inferno contrudent, innotescit ex verbis Christi dicentis: In consummatione seculi exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis. Angeli quoque

Ezech.22. 23.
Esa.30.
Hierony.
Mat.13.

li quoque, secundum doctores, reprobos suscitatos ad locum A
iudicij deferent. *Et calcatus est lacus*, id est, missi in foueam
infernalem in perpetuam calamitatem, depressi sunt ibi. Interdum enim continens pro contento ponitur. *Extra ciuitatem.* Nam lacus iste longè est extra ciuitatem Dei viuentis, quæ est Ecclesia electorum. *Et exiuit sanguis de lacu*, id est, vindicta seu pœna pro sanguine seu peccato inflicta exuberauit. *Vsque ad frænos equorum*, id est, vsque ad principes & prælatos, qui fastu superbiæ præfuerunt: quorum crudelitas per frænos innuitur, qui per eam subditos pro sua voluntate compescuerunt, sicut fræno compescitur equus. Dicuntur autem superiores equi, quoniam sua potestate abutendo, instar equorum ad libitum, hinc inde per omnia mala B
liberè velocitérque feruntur. *Per stadia mille sexcenta*, quo numero secundum Berengandum & alios, omnes mali Christiani, iniusti ac vani intelliguntur. Stadium enim, secundum quod Haymo dicit, est Græca mensura, & nomen à stando sortitur: estque certi spatij metrum, quo Græci mensurauerunt loca in quibus ludebant, atque ibidem spatiantes deambulabant. Sicque per stadia ista signantur, qui ludis & vanitatibus seculi vacant. Potest quoque hic locus facilius, & vt apparet, conuenientius explanari: vt quod ait, exiuit sanguis de lacu vsque ad frænos equorũ per stadia mille sexcenta, sit metaphoricus ac hyperbolicus sermo: sicut quod in euangelio Ioannis scriptũ est: Multa alia fecit Iesus, quæ si scribãtur *Ioan. 21.*
per singula, nec ipsum mundum arbitror posse capere eos, qui scribendi sunt, libros. Et in Psal. Ascendunt vsque ad cœlos, *Psal. 106.*
& descendunt vsque in abyssos. Et ita his verbis nil aliud de- C
signatur, nisi quòd ineffabiliter grauis, magna atque exuberans sit pœna reproborum in lacu gehennæ: quemadmodum inæstimabiliter magna esset pressura, vbi tot homines occiderentur, quòd sanguis à foueis terræ, vsque ad frenos equorum ascenderet per stadia præsignata. Quidam ordinem successionis temporum in expositione huius voluminis prosesequentes, per numerum centum quadraginta quatuor millium virginum, de quibus in principio huius capituli sermo est, intelligunt religiosos à Mahumeto eiúsque satellitibus interfectos, quando terras Christianorum in Ægypto & alibi vastauerunt. Sed scire quis potest (nisi deus reuelet) an illi tot fuerunt, vel si inter illos tot virgines extiterunt? Sed & nume-

D rus iste mysticè potius, quàm secundum literalem superficiem exponendus videtur: præsertim quum suprà, cum de signatis ex omni tribu filiorum Israël ageretur, etiam numerus iste ta-
Apo.7. xatus sit. Præterea quod subditur, *Et vidi alterum angelum volantem per medium cœlum*, exponũt de sancto Bonifacio, misso à Romano pontifice: qui aliquibus gentibus prædicauit. Sed quomodo hoc stare possit, non video. Quomodo enim Papa misit eum ad Euangelizandum super omnem gentẽ, tribum, linguam, & populum: qui omnium linguarum vsum, notitiámque non habuit? Nec Bonifacius iste omni populo, omni genti, & linguæ euangelizauit. Hinc antiqui & solidi expositores per angelum istum non intellexerunt aliquem prędicatorem determinatum & singularem, sed cœtum ac ordi-
E nem prædicatorum, iuxta sensum præhabitum. Qualiter autem quæ sequuntur exponant, omitto: quoniam euidentem instantiam pati videntur. Nam & per Babylonem de qua se-
Esaiæ.21. quitur: Cecidit, cecidit Babylon, intelligunt regnum Græcorum pro tempore Iustiniani Imperatoris.

¶Expositio cap. XV. *Et vidi aliud signum in cœlo magnum.* ARTICVLVS XVI.

HOC loco incipit visio quinta. *Et vidi aliud signum in cœlo magnũ & mirabile.* Quod autẽ fuerit signũ hoc, subditur. *Septem angelos, habẽtes septem plagas nouissimas.* Itaque imaginaria visione intuebatur Ioannes in spiritu quiddam mira-
F bile, quod fuit indiciũ seu figura significatiua rei futuræ. Vidit enim septem angelos, id est, similitudinem repræsentatiuam eorum in cœlo, scilicet in Ecclesia militante in qua ipse tunc fuit, & angelus secum existens, istáque sibi per rerum imagines monstrans: & quoniam angeli isti ecclesiasticas personas designant, sicut patebit. Quid verò per angelos septem, eorúmque plagas significetur, infrà in textus expositione clarebit. Nunc in tantum tangatur, quòd per eos, prædicatores Ecclesiæ: per plagas autem quas habere visi sunt, vindicta & pœna, quas reprobos denunciabunt passuros, insinuatur. Et sicut per septem angelos plenitudo & vniuersitas prædicatorum, ita per septem plagas plenitudo & consummatio sup-
Exod.32. plicij reproborum innuitur. Quemadmodum & in Exodo. domi-

dominus ait: Percutiam vos ſeptem plagis. Septenario ſiqui- A
dem,ſicut frequēter nunc patuit, vniuerſitas deſignatur. Hinc
de plagis iſtis ſubiungitur. *Quoniam in illis conſummata eſt ira
Dei*, id eſt, per eas rigor diuinæ iuſtitiæ iudicabit plenariè de-
merita impiorum. Dicuntur quoque nouiſſimæ,quia grauiſſi-
mæ: & quia in fine,tempore Antichriſti potiſſimè infligentur.

Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igne. Quemadmodum
per mare vitreum intelligatur fons baptiſmi,purus ac lucidus
tanquam vitrum,vel doctrina euangelicæ legis inſtar aquæ cla
riſſima vndique fluens & tanquam vitrum ſublimium virtu-
tum ſplendore pellucida,in ſuperioribus à nobis dictum eſt ca
pite quarto. Porrò mare hoc mixtum eſt igne,quoniam in ba-
ptiſmo infunditur ſpiritus ſanctus qui ignis vocatur, & chari-
tas eius qui ardor aſſeritur. Propter quod Ioannes Baptiſta de
Chriſto prædixit: Ille vos baptizabit ſpiritu ſancto & igne. B
Chriſtus quoque Apoſtolis loquens: Vos,inquit,baptizabimi- *Matth.3*
ni ſpiritu ſancto. Sed & virtus ſacramentalis ipſius baptiſmi, *Act.1*
quum ſit cooperatiua ad charitatem & gratiam quæ in ba-
ptiſmo præſtantur, nomine ignis poteſt intelligi. In doctri-
na verò Euangelicæ legis, ignis diuini amoris, de quo loqui-
tur CHRISTVS: Ignem veni mittere in terram, copioſè mi- *Luc.12.*
ſcetur,relucet, operatur, & inflammatur. Propter quòd ſacra
ſcriptura ſeu theologia à quibuſdam doctoribus dicitur affe-
ctiua potius,quàm practica vel ſpeculatiua. *Et eos qui vicerunt
beſtiam, & imaginem, & numerum nominis eius*, id eſt,qui An-
tichriſto & imitatoribus,atque ad eum quouis modo ſpectan-
tibus, non conſenſerunt: nec cultum latriæ aut reuerentiam
exhibuerunt. Qui licet ab illis ſunt occidendi, ſpiritaliter ta- C
men præualebunt, veritati immobiliter adhærendo, & per
patientiam in omnibus ſuperando. Quemadmodum ait Apo- *Roma.8*
ſtolus: In omnibus his ſuperamus propter eum qui dilexit nos.

Stantes ſupra mare, id eſt, gratiæ baptiſmali ſacramento-
rúmque fidei firmiter innitentes, veritati quoque ſcripturæ
inſuperabiliter cohærentes, atque in ea greſſus ſuos ſemper
fundantes. Iuxta illud: Greſſus meos dirige ſecundum elo-
quium tuum, & non dominetur mei omnis iniuſtitia. Quod *Pſal.118*
agentes, à plaga ſeptem angelorum eripiuntur. *Habentes
citharas Dei*, id eſt,mentes deuotas Deo, in quibus iuxta A-
poſtolicum documentum, cantant & pſallant Deo ſemper.
Citharæ quoque ſanctorum, ſunt mortificatio carnis, com-

D passio cordis, patientia in aduersis, prædicatio oris, gratiarum actio pro beneficiis. *Et cantates cãticum Mosi serui Dei, & canticum agni*, id est, ex vtriusque testamenti scripturis deum laudantes. In Ecclesia enim libri Mosi frequentantur. Nec Christiani sunt qui vetus testamentum non acceptant. *Dicentes: magna & mirabilia sunt opera tua domine deus omnipotens.* Hoc in libris Mosi & in Euangelio Christi concorditer edocetur. Quum enim opifex deus cũctis causis & operationibus in infinitũ emineat in potestate, sapientia, voluntate, omníque perfectione, decuit opera eius esse incomparabiliter magna & mira. Denique magna & mirabilia sunt opera naturæ, maiora & mirabiliora opera gratiæ, maxima verò ac mirabilissima opera gloriæ. Hæc sunt opera creationis, recreationis, glorificationis, quæ omnia nostram capacitatem vehementer transcen-
E dũt. Hinc Moses ait: Quis similis tui in fortibus domine, quis similis tui? Magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, & faciens mirabilia. *Iustæ & veræ sunt viæ tuæ*, id est, tua insti-
Psal. 144. tuta, præcepta, opera, atq; iudicia. Iustus enim dominus in omnibus viis suis, & sanctus in omnibus operibus suis, qui vnicuique tribuit, quod meretur: & quod promisit, adimplet: quod asserit, exhibet. Ideo ait propheta sanctus Deuteronomij trigesimosecundo: Date magnificentiam Deo nostro. Dei perfecta sunt opera, & omnes viæ eius iudicia. Deus fidelis, & absq; vl-
Dani. 3. la iniquitate iustus & rectus. Daniel quoque dicit: Iustus es domine in omnibus quæ fecisti nobis, & vniuersa opera tua vera. Et vera sunt omnia iudicia tua. Rex *seculorum*, qui vni-
Psal. 71 uersorum es primus, atque altissimus dominator rector ac or-
F dinator. De quo loquitur Paulus primę ad Timotheum primo: Regi autem seculorum immortali inuisibili, soli Deo honor & gloria. *Quis non timebit te, & magnificabit nomen tuum?* Tanquam dicat: Nimis errat & grauiter peccat, qui te non timet, & qui maiestatem tuam non magnificat, id est, magnam atque dignissimam profitetur: qui non verbis & factis pro viribus suis te magnum esse ostendit, qui tibi cum ingenti reuerentia non obedit. Tua enim opera te metuendissimum summéque magnificandum & honorandum demonstrant. Nempe in omnibus tua omnipotentia, sapiẽtia, bonitas, lucent. Hinc ait
Hiere. 12 propheta Hieremias: Non est similis tui domine. Magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit
Esa. 8 te ô rex gentium? Et Esaias: Dominum exercituum, ipsum sanctificate.

ædificate. Ipse pauor vester, & ipse terror vester. Sed & Salomon ait: Fecit deus opera sua, vt timeatur. *Quia tu solus pius es.* Nónne & pia virgo Maria? Nónne & pius sanctus iste Ioãnes? Nónne pius & Moses, qui erat mansuetus super omnes homines qui morabantur in terra? Quomodo ergo solus pius deus, præsertim cum nemo placeat deo, nisi donũ habeat pietatis? Sed sic solus pius deus, quomodo solus sapiens, solus ens, solus bonus. In tantum siquidem eius pietas omnium pietatem excedit, vt comparatione ipsius nullus sit pius. Nam & impiissimis hominibus indesinenter beneficia multa impẽdit, & peccantibus diu ac sæpissimè parcit, iudicium differt, suspẽdit vindictã, & frequenter in his abundantiam gratiæ cumulat, à quibus innumerabilibus vicibus grauissimè est offensus. Iuxta hũc modum scriptum est in libro Machabæorum, Domine Deus qui solus es rex bonus, solus præstans, solus iustus, omnipotẽs æternus. *Quoniam omnes gentes venient & adorabunt in cõspectu tuo.* Nam ante finem mundi penè omnes conuertentur, & iam quodammodo omnes venerunt: vt sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum. In hora quoque iudicij omnes venturæ sunt, sed tunc non omnes adorabunt. Nisi fortè quis dicat, reprobos tunc pro venia oraturos seruili timore, quam nullatenus obtinebũt. Hinc fertur in psalmo: Omnes gentes quascunque fecisti, venient & adorabunt coram te domine, & glorificabunt nomen tuum. *Quoniam iudicia tua manifesta sunt*, id est, euidenter coram omnibus fient, quando in die iudicij omnes iudicabis, cũctísque patebit, quòd verè & iustè de omnibus iudicas. Omnis enim qui facit veritatem, venit ad lucem. Sícque iudicia dei sumuntur pro exequutionibus atque effectibus diuinæ iustitiæ. Si autem iudicia dei sumantur, prout sunt in ipso Deo, quibus ipse in seipso de cunctis quid agendum sit, discernit: quæ licet sint vnum in re, plura tamen dicuntur per relationem adiudicata: sic iudicia Dei sunt incõprehensibilia scundum Apostolum, & abyssus multa iuxta Psalmistam. Vnde Haymo ait, Subtilitatem iudiciorum Dei quare hoc vel illud facit, nemo comprehendere valet. Manifesta verò sunt in eo quòd iusta sunt, quia à cunctis vera noscẽtibus iusta esse sciuntur. Præterea vt scribit Albertus, duplex est iudicium Dei. Videlicet singulare, quo vnum eligit, alium reprobat, sine præuiis meritis: iuxta ilud. Iacob dilexi, Esau verò odio habui. Item quo facit vnum pauperem,

A Eccle. 3. Sapien. 8. Matth. 10. 2. Mach. 1. B Psal. 85 C Roma. 11. Psal. 35 Macha. 1.

D alium diuitem: vnum sanum, alium infirmum, quæ omnia facit ex causa rationabili, licet nobis ignota. Ista iudicia manifesta sunt in suo actu in quem exeunt, quia sic esse omnibus patet: sed occulta sunt in sua causa, ex qua exeunt. Incertum est enim quare sic fiat. Aliud est iudicium generale, & istud est triplex. Videlicet discretionis, quo in die nouissimo separabit electos à reprobis, illos ad dexteram, istos ad sinistram constituendo. Secũdum est disceptationis. Tertium diffinitionis, quo dabit sententiam. Ista iudicia nota sunt in causa, quoniam clarum est, quòd omnes secundum opera sua iudicabuntur: ignota sunt autem quo ad exitum causæ, quia nescitur, qui sunt isti vel illi. *Post hæc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi*
E *testimonij in cœlo,* id est, mysteria Dei in ecclesia omnibus in-
Apoc. 14 trare volentibus sunt reserata, & CHRISTI sacramenta sunt patefacta. Templum autem tabernaculi est ipsa ecclesia, quæ & templũ est in quo deus per gratiã habitat, & tabernaculum quod venientem in se dominum recipit. Estque templum & tabernaculum istud, templum & tabernaculum testimonij, per tabernaculum Mosi & templum Salomonis præfiguratum, testimonium verbo & opere vsque ad sanguinem perhibẽs deo, vtriusque quoque Testamenti testimonia continens, præcepta
Exod. 26 adimplens, scripturas amplectens. Quod etiam apertum est in
3. Reg. 8 cœlo, videlicet inter ipsos fideles: quorum conuersatio est in cœlis, qui & regnum cœlorum vocantur. Quidam verò per templum istud intelligunt ecclesiam triumphantem, seu patriam beatorum, cuius ianua merito passionis CHRISTI est reserata. *Et exierunt septem angeli habentes septem plagas.* Hoc
F iam in principio huius articuli est tractatum. *Vestiti lapide mũdo & candido,* scilicet CHRISTO, qui est lapis angularis, factus in caput anguli. De quo scriptum est, Ecce ego mit-
Esa. 28 tam in fundamentis Sion dicit dominus lapidem angularem,
Zach. 3 probatum, preciosum: & omnis qui crediderit in eum, nõ con
Daniel. 2. fundetur. Et alibi, Super lapidem vnum oculi septẽ sunt. Qui apud Danielem, vocatur lapis abscissus sine manibus de monte. Hoc lapide vestiuntur fideles in anima, eum per amorem stringendo, & conuersatione sequendo, eius quoque protectione gaudendo. Secundum quod ait Apostolus. Induimini
Roma. 13. dominum Iesum. Qui est lapis mundus, quia ab omni peccati labe immunis, & candidus splendore sapientiæ omniúmque virtutum decore. Potest quoque per lapidem istum, gra-

tia, fides, & quælibet virtus intelligi. *Et præcincti circa pecto-* A
ra zonis aureis, id est, sapientiæ fulgore, charitatísque vinculis, & castimonia mentis. De hac præcinctione dictum est ple- Apoc.1
nius suprà, vbi & angelus Ioanni in CHRISTI persona apparens, describitur zona aurea ad mammillas præcinctus: ideo pertranseo. His autem ornamentis debent præcingi, stringi atque connecti prædicatores & omnes vicarij Christi. *Et vnum de quatuor animalibus*, id est, Euangelistis. *Dedit septem angelis*, id est, prædicatoribus iam præfatis, de quibus plura dicentur propriis locis. *Septem phialas aureas, plenas ira Dei viuentis in secula seculorum.* Phialæ aureæ secundum Berengandum sunt corda, sapientiæ splendore ornata, vel intelligentia scripturarum, secundum Albertum, quod redit in idem. Vnicuique ergo prædicatori angelo seu nuncio Dei data est B
phiala aurea, id est, mens illuminata, vel sacræ scripturæ notitia, quam Christus vt deus, dat authoritatiuè. Vnum verò de quatuor animalibus dedit eam instrumentaliter, quia ex Euangelico libro accipitur & precibus impetrat eam à Deo: missus quoque ad viatores illustrat eosdem. Quidam per animal istud Matthæum, alij Marcum, alij Lucam intelligunt. Potius autem tenendum est, quòd in imaginaria visione angelus repræsentauit Ioanni effigiem vnius quatuor Euangelistarum: ad innuendum quòd posteriores prædicatores à prioribus illuminationem accipiunt. Sed quomodo phialæ istæ plenæ sunt iræ, & non potius clementia, atque dulcedine Dei? Respõdendum, quòd vtroque sunt plenæ. Nam impiis comminantur supplicia, iustis præmia pollicentur. Vnde apostolus protestatur, 1. Cor.2.
Christi bonus odor sumus, & his qui salui fiunt, & his qui per- C
eunt, aliis odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem.

Et impletum est templum fumo à maiestate Dei, & de virtute eius. Per fumum quidam intelligunt, quòd in ecclesia militante est obscura & imperfecta cognitio diuinorum propter excellentiam maiestatis ac sanctitatis Dei immẽsi. Sicut apostolus ait, Videmus nunc per speculum in ænigmate, & nunc cognosco 1. Cor.13.
ex parte. Alij per fumum, quo impletur ecclesia, intelligunt ignorantiam atque caliginẽ impiorum, quibus diuina mysteria iustè clauduntur. Beda verò exponit in bono, vt ecclesia fumo dicatur impleta, idest, quia ex igne charitatis in ipsa succẽso, vapor piæ confessionis & gratiàrum actionis ascendit. De- Esa.6.
nique Esaias dicit, quòd templum impletum est fumo, quan-

D do videlicet, Seraphin clamauerunt ter sanctus. Et ibidem Iudæorum magistri, teste Hieronymo. per fumum intelligũt incensum seu thymiama, quo templum affirmant fuisse impletũ propter diuinæ maiestatis præsentiam. Hieronymus tamẽ ibidem per fumum intelligit Iudæorum ignorãtiam & errorem.
3.Reg.8 Rursus in libris Regum & Paralipomenõ legitur, quemadmo-
2.Pará.6 dum in dedicatione templi Salomonis nebula impleuerit domum domini. Vbi secundum quosdam per nebulam gratiosa Dei condescensio atque præsentia designatur. *Et nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ, septem angelorum*, id est, nullus à fide & Christo extraneus poterit ecclesiam ingredi, Christo incorporari, ciuis sanctorum & dome
E sticus Dei fieri, nisi à prædicatoribus audiat comminationes pœnarum quas deus impiis præparauit, vel quousque à prædicatoribus compleatur sermocinatio, qua futura tormenta denunciant. Hoc de lege cõmuni sic est. Nã per huiusmodi denunciationem mali perterriti solent conuerti. Vnde Beda scribit hoc loco. Nemo potest ecclesiæ membris incorporari, nisi
Act.10 qui mysteria fidei audiens, discat à prædicatoribus, quia Iesus constitutus est à Deo Iudex viuorum & mortuorum.

¶Expositio Cap. XVI. *Et audiui vocem magnam de templo.* ARTICVLVS XVII.

F Onsequenter specificatur, quid præfatis septem angelis diuinitus committatur: demõstratúrque damnatio impiorum per prędicationem bonorum. *Et audiui vocem magnam de templo*, siue de cœlo. *Dicentem septem angelis*, id est, cũctis prędicatoribus, de quibus nunc sermo: qui sicut in præcedentibus
Apoc.15. patuit, septenario designantur. Hanc autem vocem angelus, Ioanni omnia ista ostendens, formauit & protulit in interioribus auribus eius, in persona Dei omnipotentis: cui primò & propriè competit, prædicationis officium quibus voluerit commendare. *Ite & effundite septem phialas iræ Dei* id est, sapientialia dogmata scripturarum, ac virtuosa eloquia earundem, in quibus Dei vltio contra iniquos ostenditur. *In terram*, id est, habitatores eius, præsertim in terrenos atque carnales, annunciãdo eis quid ipsis immineat. *Et abiit primus angelus*, scilicet primus prædicatorum istorum ordo vel cœtus.

Et

Et effudit phialam suam in terram id est, sacræ scripturę eloquia A
prædicauit Iudæis. Qui nomine terræ expressi sunt, quoniam
duri fuerunt, & terrena auidè quæsierūt: vel etiam quia solidi,
quantum ad electos Iudæorum, & quia per legem diuiná præ
cæteris Gentibus à vitiorum profluuiis desiccati. *Et factum
est vulnus sæuum & pessimum* id est, grauissima excæcatio in
cordibus horum infidelium Iudæorum, in quos ira dei peruenit
vsque in finem. Ideo sequitur: *In omnes qui habebant characterem
bestiæ*, id est, fidem Antichristi, quem recipiét pro Christo,
nuncque præstolantur eundem. *Et in eos qui adorauerunt
imaginem eius*, id est, eum in sua imagine seu imitatoribus eius
superfluè honorauerunt, aut honorabunt. Ista Iudęis qui
fuerunt, conueniunt, in quibus illud Hieremiæ completū est. B
Insanabilis est fractura tua, insanabilis plaga tua. Quibus &
Christus testatus est: Ego veni in nomine patris mei, & nō recepistis
me. Si alius venerit in nomine suo, illū recipietis. Pręterea
secundum Bedam dupliciter prædicatores phialas iræ
dei effundunt. Primò, pœnas impiorum eis spiritaliter per iudicium
irrogando. Sicut Petrus dixit ad Simonem Magum,
Pecunia tua tecum sit in perditionem. Paulus quoque excommunicauit
Corinthium. Secundò eas Ecclesiæ prædicando.

Hiere. 16. Ioan. 5. Act. viii. 8 1. Cor. 5.

Et secundus angelus effudit phialam suam in mare. Per mare
signátur Gentiles, inquieti, amari, ac tumidi, nullo diuinæ legis
fręno sedati in quos secundus angelus, vtpote secūdus prędicantium
chorus, phialam suam effudit, sacri eloquij verba,
infideliumque tormenta, eis annunciando *Et factus est sanguis
tanquam mortui.* Per sanguiné intelligitur vel effusio sanguinis
prædicatorum, quem fuderunt increduli, vel sangninolenta C
eorum transgressio, siue sempiterna damnatio. *Et omnis
anima viuens, mortua est in mari.* Per partem intelligitur totum,
videlicet homo per animam. Ista quoque distributio est
pro generibus singulorum, non pro singulis generum: nisi secūdum
diuersam mortis acceptionem. Gētiliū enim aliqui cōuertebantur,
& hi ab incredulis pro magna parte occidebantur.
Occisores verò propria impietate, infidelitate, & rabie deterius
occiderunt seipsos, atque totaliter perierunt. *Et tertius
angelus effudit phialam suam*, id est, tertius ordo prædicantium
euangelicam veritatem, eandem aperuit. *Super flumina & super
fontes aquarum.* Flumina ista & fontes sunt hæretici, cum
hæresiarchis suis magistris, qui hæretici instar fluminū abun-

D dabant, vndique affluebant & discurrebant, vt plures sibi in erroribus consociarent. Quoniam tamen respectu aliorum pauci fuerũt, & qui ex eis orti sunt: potius flumina quàm mare vocantur: præsertim quia non solum à catholicorum eccle
Prouer. 9. sia, sed etiam à se inuicem variis assertionibus diuidũtur. Quorum principes & magistri fontes sapientiæ se æstimare præsumunt, suisque poculum mortis propinant, qui aquas furtiuas iudicant dulciores. *Et factus est sanguis*, quia ipsi incorrigibiles sunt atq; dãnãtur, & prędicatores catholicos pro viribus persequũtur. *Et audiui angelum aquarum dicentem: Iustus es domine.*
Eccle. 11 Per angelũ aquarũ, id est, populorũ (aquę enim significant populũ, sicut & Salo. ait, Mitte panẽ tuũ super trãseuntes aquas) intelligitur multitudo tam supernorum spirituũ, qui pręsunt
E hominibus, quàm prædicatorum atque pastorũ bonorũ ecclesiæ, qui populũ dei custodiunt. Omnes isti diuinam approbãt æquitatẽ, & de iusto eius iudicio gratias agũt dicentes: Iustus es domine, qui das vnicuique ꝙ ei debetur, seu dare te decet.

Qui es & qui eras sanctus, per essentiã, ac totius iustitiæ es origo. *Quia hæc iudicasti*, id est, ista iudicia exercuisti, & reprobos taliter perdidisti: in quo relucet tua iustitia. Vnde ꝙ ait, quia, non notat causam à priori seu propriè, sed signũ vel causam à posteriori, scilicet, quantũ ad nos, quibus diuina ꝑ suos effectus innotescit iustitia. *Quia sanguinẽ sanctorũ & prophetarũ fuderũt*, eo modo quo omnes peruersi ac persecutores, vna generatio & vnũ corpus diaboli appellãtur: sicq; quod vnus seu quidã fecerũt, toti ascribitur, secũdũ ꝙ ait Saluator Iudęis:
Matt. 23. Vt veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super
F terrã. &c. Prædicatores autẽ ecclesiæ primi & præcipui gratiã propheticã habuerũt. Verũ circa hæc quæritur, cur nõ omnes angeli isti phialas suas fuderũt super terram: sed secũdus super mare, tertius super flumina, &c. cũ tamen vox diuina dixerit eis: Effundite phialas vestras super terrã? Et respondendum, ꝙ ibi per terrã, habitatores terræ, scilicet homines designantur: qui ob varias proprietates & culpas, diuersis postea exprimũtur nominibus. *Et sanguinẽ dedisti bibere*, id est, sui sanguinis effusione eos replesti, ita quòd & ipsi occisi sunt, vel morte eos potasti, atque dirissima vltione eorũ homicidia vindica
Ezech. 33. sti, *Vt digni sunt*, per sua demerita. Vnde in prophetis sæpius
Oseæ. 12. scriptũ est: Sanguis tuus super caput tuũ. Et: sanguis eius super
Gene. 9 eum veniet. In Genesi quoq; habetur. Quicũque effuderit sanguinem

guinem humanum, effundetur sanguis illius. *Et audiui alterũ dicentem,* scilicet, angelum. *Ab altari,* id est, secretiori loco ecclesiæ, vel de interiori cordis affectu. Altare etenim dei, est mens deuota. *Etiam domine deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.* Per angelum istum signati sunt cæteri militãtis ac triumphantis ecclesiæ nũcij & custodes, qui eorum, quos per præcedentem angelũ iam dixi expressos, confirmãt sentẽtiã, & diuinæ applaudunt ac gratias agunt æquitati: ad insinuãdum quod singuli electorũ de beneficiis cuiq; electo collatis, in deo gaudere & gratias referre debent. *Et quartus angelus effudit phialã suam.* Istud de quarto angelo & phiala sua exponatur, sicut de primo, secundo, & tertio angelis, eorumque phialis. *In solem.* Quidam per solem intelligũt Antichristum, qui se asseret solẽ iustitiæ. Alij principes ecclesiæ, qui ratione potestatis, dignitatis atque scientiæ, per solem notantur. *Et datum est illi æstu affligere & igne.* id est, variis tribulationibus & pressuris, quibus principes subditos vexant. *Et æstuauerunt homines æstu magno,* id est, grauissimis afflictionibus laborauerunt. *Et blasphemauerunt nomen domini habentis potestatem super has plagas.* Indurati nanque & superbi impatientesque, dum suis exigentibus excessibus exercentur aduersis, non attendunt se ea propter sua pati peccata, & ad præclariorem suæ mentis profectũ: sed passionibus animam obtenebrantibus, arbitrãtur sibi iniuriam fieri, & deo altissimo verbo & corde maledicere audent. Hinc subditur. *Neque pœnitentiã egerunt, vt darent illi gloriã:* sua peccata humiliter confitendo, seque talia iustè pati pensando: ac deo de hoc quòd in præsenti eos castigat, gratias agendo. His ergo nequaquam assimilemur, sed nosipsos in omnibus ex animo accusando, & deum in cunctis laudando, pœniteamus, & deo gloriam demus: iuxta illud Iosue septimo. Fili mi da gloriam deo. *Et quintus angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ.* id est, super regnum & ministros Antichristi, contra hos prædicando. *Et factum est regnum eius tenebrosum,* ist est ex prædicatione illa, caligo perfidiæ, & tenebræ vitiorum populi huius & principis eius patebunt. *Et cõmanducauerunt linguas suas præ dolore. Et blasphemauerũt Deũ cœli præ doloribus & vulneribus suis: & non egerunt pœnitentiam ab operibus suis.* Multi vtique dolebunt & turbabuntur, scilicet Antichristus & eius fautores, quando ad prædicationem Heliæ & Enoch falsitas ipsorum aperietur, & millia multa ad

D dominum conuertentur. Quod autem dicuntur linguas suas præ doloribus manducaturi hyperbolica est locutio. Sicut de homine multum afflicto ac mœsto asserimus, quòd cor suum consumit. Insuper cum vltio dei in Antichristum, magnáque sui exercitus partem descenderit, non pœnitebunt: sed Christum cœli creatorem, & omnium deum blasphemando, cœlitus occidentur. *Et sextus angelus,* id est, sextus ordo prædicatorum. *Phialam suam effudit,* id est, prædicationis eloquia sparsit. *In flumen magnum Euphratem.* Per Euphratem fluuiũ Babylonis, intelligitur grandis falsorum fratrũ collectio, qui fertiles esse videntur (Euphrates siquidem fertilitas interpretatur) sed intus vanitatum confusionibus pleni sunt. Vel per E Euphratem intelliguntur reprobi illi qui Antichristo adhærebunt, & ipso occiso in sua perseuerabunt duritia, vitiis carnalibus seruientes ac defluentes. Propter quod nomine Euphratis exprimuntur, quia in aquis suæ luxuriæ: & propriæ impietatis abundantia demorabuntur, quousque subitò auferantur. Cùm enim dixerint pax & securitas, repentinus eis superueniet interitus, iuxta Apostolum. *Et siccauit aquam eius,* id est, delitias omnemque copiam horum subitò tollendam annunciabit. *Vt præparetur via regibus ab ortu solis.* id est, ideo sic prædicabit, quatenus sua prædicatione ad Christum reducat reges & principes ab Antichristo deceptos qui ad literam pro maxima parte orientales, vt dicitur, erunt. Idcirco quoque ait, ab ortu solis, quoniam non redibunt ad veritatem nisi in cordibus eorum oriente, per inspirationẽ internã Christo sole iustitiæ *Et vidi de ore draconis, & de ore bestiæ, & de*

1. Thes. 3.

F *ore pseudoprophetæ exisse spiritus immũdos tres in modum ranarũ.* Per draconem diabolus non quilibet, sed ille supremus & primus: qui in Antichristo habitabit, intelligi debet per bestiam Antichristus: per pseudophetã, cœtus seu multitudo prædicatorum Antichristi. Itaque ad innuendum quòd diabolus in Antichristo habitans: diriget dæmones inferiores ad introeundum Antichristi satellites ac prophetas, visus est spiritus immundus de ore draconis exisse. Rursus de ore Antichristi prędicatorumque eius visi sunt egredi spiritus immundi, puta diaboli, quoniam nõ spiritu sancto sed diabolico pleni loquẽtur: talemque spiritum qualem ipsi sortiti sunt, per suas prædicationes suis auditoribus insufflabunt. Qui spiritus immundi ranarum speciem habent, quoniã in omni deformitate ac sor-

dibus

dibus vitiorũ delectãtur. Et sicut ranæ turpẽ proferunt sonũ A
sic ipsi suggerent documẽta perfida atque falsissima, corã deo
& omni corde illuminato ineptissimè turpissiméq; sonantia.
Sunt enim enim spiritus dæmoniorũ, id est, dæmones, qui spiritus
sunt. *Facientes signa*, id est, quædam mirifica, sicut per magos *Exod. 7.*
Pharaonis fecerunt. Quomodo autẽ hoc possint & quantũ, *Apoc. 13.*
dictum est suprà, cum ostendebatur quomodo Antichristus
miracula sit facturus. *Et procedũt ad reges terræ congregare illos in prælium*, id est, regibus inspirant & suggerunt occasiones
& propositũ præliandi contra se inuicẽ, & præsertìm contra
fideles & iustos, quod & tẽpore Antichristi potissimè faciẽt.
Ad diẽ magnum dei omnipotentis, id est, vt prælientur tempore
diuinitus præstituto, qui dies dicitur magnus, quia magna fiẽt
in eo. Potest quoque per diẽ hunc dies iudicij accipi, quia ex B
præliatione illa regum iniusta, sequetur quòd ad diuinum iudiciũ ducẽtur, & corã omnibus diiudicabũtur. Vnde in Christi persona subiungitur. *Ecce venio sicut fur*, id est, improuisè
ac subitò ad iudicandum descendã, & peccata vlciscar. Vnde *Mat. 25.*
in Euangelio loquitur: Qua hora non putatis, filius hominis *Luc. 12.*
veniet. Et rursus. Sicut erãt in diebus Noë edẽtes & bibentes *Mar. 13*
quousque venit diluuium, & tulit omnes: ita erit aduentus filij hominis. *Beatus*, est nunc in spe & in merito. *Qui vigilat* *Mich. 6.*
mente, id est, coram deo diligens est ne peccet, sed deo in cunctis obediat. Iuxta illud, Omni custodia custodi cor tuum. *Prou. 4.*

Et custodit vestimenta sua, id est, virtutes & dona ac cætera
gratiarum charismata, & quantum possibile est, opera bona
cõtinuat, quibus anima decoratur, protegitur & vestitur. *Ne nudus ambulet*, id est, donis gratiæ spoliatus viuat, ad infernũq; C
tendat. *Et videant* deus & angeli boni ac mali, vel etiã proximi, qui poterũt scandalizari. *Turpitudinem eius*, id est, inhonestã ac vitiosam ipsius cõuersationẽ, & animę deformitatẽ.
Verba hæc plenius scripta & exposita sunt. *Et congregabit illos in locũ, qui Hebraicè dicitur herma geddon*, quod est secũdum *Apo. 3.*
Bedam, consurrectio in priora, vel mons globosus. Quod &
in bono, & in malo accipi potest. Si in bono, sensus erit quòd
Christus iudex congregabit reges terræ, imò & omnes ad locum sui iudicij: in quo ipsemet Christus consurget, vt testis fidelis & verax pro suis, & contra iniquos: vbi & vniuersi homines quodammodo suo concursu cõglobabuntur. Si in malo, sensus est, quòd diabolus seu trium præfatorũ immundorũ

D spirituum numerus colliget, interius suggerendo, reges terræ ad collegium Antichristi, vt ei adhæreant, quod collegiũ cõsurget aduersus fideles, priorémq; fidem Ecclesiæ, & erit sua multitudine velut mons globosus contra electos. *Et septimus angelus*, id est, septimus ordo prædicatorum: quorum distinctio in isto cap. non semper accipitur ex parte personarum, sed interdum ex parte officiorum seu actuum. *Effudit phialam suam*, id est, prædicationem suam, & futuræ plenariæ damnationis iram. *In aërem*, id est, aëreas potestates, secundum Bedam & Albertum, illarum pœnas denunciando, quæ simul cum Antichristo & eius ministris, in infernum trudentur. Quemadmodum per Esaiam prædictum est: In die illa vi-
Esa.24. sitabit dominus super militiam cœli in excelso, & super reges
E terræ, & congregabuntur congregatione vnius fascis in lacũ, & claudẽtur in carcere. Dæmones autem ob suam leuitatem spiritualitatem, & mobilitatem, per aërem designãtur, & etiã quia in ipso vsque ad diem iudicij cõmorãtur. *Et exiuit vox magna de templo*, Ecclesiæ militantis seu triũphantis. *A throno*, puta à loco, quo deus residere dicitur & regnare. Istam vocem angelus in interiori sensu Ioannis formauit & protulit *Dicens, Factum est*, omne quod Deus futurum prædixit & fieri iussit, adéstque finis. *Et facta sunt fulgura, & voces & tonitrua*. Ista enim tunc ad literam corporaliter fient, ad insinuandum horrorem instantis iudicij. Similiter fient tũc fulgura, id est, miraculosi effectus in superioribus inferioribúsque corpori-
Luc.21. bus. Iuxta quod ait Saluator, Erunt signa in sole & luna, & stellis, & in terris pressura gẽtium. Et voces & tonitrua, id est,
F annunciationes imminentium operum Dei, & comminationes futuri supplicij. *Et terræ motus factus est magnus*. In visione imaginaria factus iam videbatur, tunc autem realiter fiet. *Qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt super terram, talis terræmotus sic magnus*. Et hoc rursus dupliciter potest exponi. Primò, quia tunc erit, secundum Albertum, terræ motus vehementissimus vniuersalis. Nam erit à causa supernaturali voluntaria & diuina. Secundò, per terrę motum intelligitur commotio cordium humanorum: quia tunc tribulatio & inquietudo maxima erit, veniétque tempus, quale non fuit, ex quo gentes esse cœperunt vsque ad tẽpus illud, quẽ-
Dan.12. admodũ apud Danielẽ legitur. *Et facta est ciuitas in tres partes*, id est, reproborum societas, quæ maior est numero quàm

catalo-

catalogus electorum, in tres portiones, videlicet in Iudæos, A
paganos, & falsos seu impios Christianos diuiditur: ita quod quælibet pars secundum sui peccati mensuram supplicia sortietur. Circa hunc locum dicit Beda, Triforme bellum impia ciuitas infert Ecclesiæ Dei, quam Gentiles & hæretici certo certamine, & subdola fictione, falsi fratres prauis infestant exemplis. *Et ciuitates gentium ceciderunt.* Nam igne conflagrationis omne ædificium destruetur, & viuentes gentiliter damnabuntur. *Et Babylon illa magna*, videlicet præfata iam ciuitas, seu collectio impiorum vitiis deordinata. Babylon enim confusio dicitur, *Venit in memoriam ante deum*, id est, deus inuariabilis, per suæ æquitatis effectum ostendet se memorem iniquitatum eius in die iudicij. *Dare*, id est, vt det B
ei, *Calicem vini*, id est, poculum damnationis, mensuratámque pœnam secundum mensuram culpæ. *Indignationis iræ eius*, id est, pœnæ procedentis ex indignatione iræ Dei contra eius peccata. Hoc est, ex zelo iustitiæ, quo eius crimina Deus iustissimus & sanctissimus detestatur. Porrò secundum Albertum, quoties Ioánes in libro isto loquitur de pœna malorum, dicit calicem vini, & non aquæ: ad innuendum, quòd plaga eorum irreuocabilis erit ac desperata. Sicut signum est desperatá esse plagam, dũ vinũ propinatur laboranti in febre acuta. *Et omnis insula fugit, & montes nõ sunt inuenti*, id est, habitacula tunc in terra cessabunt, & habitatores de terra tollẽtur. Sed & terra cõplanabitur in nouissima hora. Aliqui autem per insulas intelligunt iustos instar insulæ iactibus persequutionũ contusos: qui tunc mente se à reprobis segregabũt. Per montes verò perfectos, qui tunc in damnatione pereuntium non inuenientur participes. *Et grando magna sicut* C
talentum descendit de cœlo, id est, grauissima dei percussio, scilicet, pœna inferni, tunc ruet super iniquos. *Et blasphemauerunt homines deum propter plagam grandinis, quia magna facta est vehementer.* Impij enim & reprobi, præsertim damnati, ex dei flagellis non emendantur: sed indurantur, & impatientia pleni blasphemant: quasi Deus iniustè agat cum eis, & optantes eum non esse, eiúsque omnipotentiæ & gloriæ ineffabiliter inuidentes. In inferno enim erit odium omnis boni honesti, súperbia, ira, inuidia, & cætera, quæ omnia augebunt calamitatem miserrimorum, cum animus tam inordinatus sibiipsi pœnosus sit. Peccabunt autem miseri, sed non de-

D merebuntur, cum non sint in via, seu statu merendi ac demerendi, sed in termino.

¶Explanatio cap. XVII. *Et venit ad me.*

ARTICVLVS XVIII.

Apo.16. 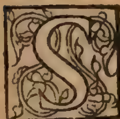

VB effusione phialæ septimi angeli, diem iudicij sanctus Ioannes circa finem præcedẽtis cap. summatim perstringens: nũc ad ea quæ prætermisit reuertitur, atq; sub specie mulieris meretricis ciuitatem diaboli describens, quas pro suis sceleribus pœnas passura sit, nunc declarat. Iã enim causa reprobationis impiorũ ostenditur. *Et venit ad me vnus de septẽ angelis, qui habebãt septem phialas.* Quemadmodum per septem E angelos istos vniuersitas prędicatorum Christi, & per septem phialas eorum, totius sacræ scripturæ intelligentia seu doctrina insinuetur, in præcedẽtibus dictum est. Itaq; in visione hac Apo.15.16 imaginaria apparebat Ioãni effigies alicuius prædicatoris euangelicæ legis, gerens personam alicuius ordinis, chori seu agminis prædicatorum. Et fortè aliquis Euangelistarum seu Apostolorum tempore huius reuelationis defunctus, Ioanni in visione apparuit. *Et loquutus est mecum,* loquutione interna. *Dicens: veni,* per considerationem intentam. *Et ostendã* Ezec.16. *tibi damnationem meretricis magnæ,* id est, ciuitatis diaboli quæ Osea.4. est generatio reproborum, collectio impiorum. Quæ nõ meretrix tantùm, sed etiam adultera appellatur, quoniam relicto sponso cœlesti, creatore suo deserto, dæmoni constuprandã se ac maculandam prosternit: cum vanis atque caducis mẽte F miscetur, innumeris sordibus maculatur. *Quæ sedet super aquas multas,* id est, in multis populis conquiescit, ex quibus & ipsa cõsistit: quos decipit, quibus & dominatur. Residet quoque in concupiscentiæ aquis, atque in discordiũ fluctibus po-Act.4. pulorum. Quemadmodum econtrariò multitudinis creden-2.Cor.2. tium erat cor vnum, & anima vna: quos despondit Apostolus vni viro virginem castam exhibere Christo. *Cum qua fornicati sunt reges terræ.* Reges enim, principes, & magnates seculi huius sunt principalis primáq; portio ciuitatis istius: & inferioribus vitiosis, quos bene dirigere debuerunt, in vitiis sunt conformes: simúlq; cum eis à deo cor suum áuertunt, & ad ea quæ dæmonibus cõplacent, illud cõuertunt, spiritaliter & corporaliter fornicantes. *Et inebriati sunt,* id est, vltra mensuram

ram repleti. *Qui habitant terrã*, videlicet carnales, terreni, qui A
ad cœlestia non aspirant. *De vino prostitutionis eius*, id est, de
carnalibus eius oblectamentis, vel quibuscũque bonis temporalibus deceptiuis, quibus anima prostituitur dæmoni. *Et abstulit me in desertum, in spiritu*, id est, in spiritali hac visione seu mentis consideratione auertit me ab intuitu, cui eram intentus, ad considerationem populi à deo relicti: qui per desertum eximitur, tanquam à Dei inhabitatione alienus. Vnde Berengandus: Per desertum omnium impiorũ multitudo designatur, eo quòd ipsa deseruerit deũ, & ideo derelicta sit ab eo. *Et vidi mulierem sedentem super bestiam*, id est, diabolo seu Antichristo innitentem, atque in ipso fallaciter quiescentem. *Coccineam*, id est, peccatis cruentã, & sanguinis martyrũ, quem effudit, ream. Coccus nanque sanguinei est coloris. *Plenam* B
nominibus blasphemiæ, id est, multa verba blasphemiæ proferet contra Christum. Antichristus quoque multa diuinitatis nomina sibiipsi non sine grandi adscribet blasphemia. Porrò diabolus id summè conatur, vt ad peccata blasphemiæ mentes inducat humanas. *Habentem capita septem, & cornua decem*, Quid per hoc designetur, paulò pòst in hoc ipso cap. sanctus docet Ioannes. Nam & parabolam hãc ipse exponit in textu. *Et mulier erat circundata purpura & coccino, & inaurata auro, & lapide precioso, & margaritis.* Per quod intelligi potest, quòd huius cõgregationis pars potior mũdi huius regia fulget virtute, omníque ornamento mundano: quòd itẽ filij huius seculi perituras quærunt diuitias, & vestimẽtorum ornatus, ac cætera quibus coram hominibus decorentur: qui mentẽ deo immaculatam exhibere non satagunt. Spiritalius autẽ per pur- C
puram simulata perfectio sumitur, quã impia plebs, ambitiosè dominans sibi fingit inesse, per coccinum cruenta ferocitas contra iustos, per aurum sapientia, quia astuti sunt filij seculi: per lapidem preciosum, charitas: per margaritas, cæteræ virtutes insinuantur, quibus callida plebs se fingit ornatam. *Habens poculum aureum*, id est, delectabilia mundi. *In manu sua*, quia talia præbet amatoribus suis, videlicet diuitias, delitias, & honores vitæ præsentis. *Plenum abominatione & immunditia fornicationis suæ*, id est, abominationibus, vitiis, & inquinamentis spiritalis corporalísq; fornicationis: quæ omnia incurrunt hi, qui mundum & ea quæ mundi sunt amplectuntur, seu de poculo bibunt præfato. Berengandus per po-

D culum aureũ, intelligit documenta philoſophorũ ac poëtarũ erroribus plena. Beda verò hypocriſim, quia foris parent hominibus quaſi iuſti: intus verò pleni ſunt omni ſpurcitia. *Et in fronte eius nomen ſcriptum myſterium*, id eſt, meretrix iſta in aperto ſeu in manifeſta ſua operatione oſtẽdet qualis ſit: quia ex operibus ſuis quiſq; cognoſcitur, & arbor ex fructibus ſuis

Mat.27. iudicatur. Veruntamẽ quoniam tot ſimulatis virtutibus decoratur, non omnibus mulieris huius prauitas innoteſcet, ſed iuſtis atq; prudentibus: ideo nomen eius myſterium quoddam eſt, id eſt, ſecretum. Myſteriũ enim vocatur, quod eſt alicuius occulti contentiuũ: atque in quo aliud cernitur, & aliud intelligitur. Deinde nomen complexum exprimitur. *Babylon magna mater fornicationum & abominationum terræ.* Babylon né-

E pe vocatur, quoniam impietatum confuſionibus plena, nil agens veraciter, ordinatè, ſapienter ac virtuoſè: cum ſemper habeat intentionem corruptam. Magna, propter multitudinẽ filiorum ſuorum, enormitatémque criminũ. Mater fornicationum, id eſt, origo immunditiarum, radix auerſionum à Deo, quæ verbo & exemplo alios & à Dei copula caſta auertit, & ſuis impuritatibus miſcet. *Et vidi mulierẽ ebriã de ſanguine ſanctorum & de ſanguine martyrum Ieſu*, id eſt, immoderanter repletam trãſgreſſione, qua ſanguinem electorum effudit, quorum ſanguinem inſtar ebrij ſitit. Et quia hæc mulier totũ reproborum corpus repræſentat, adſcribitur ei nõ ſolùm effuſio ſanguinis martyrum Chriſti: ſub euãgelica lege effuſi: ſed eorum quoq; qui ante Saluatoris aduentum pro iuſtitia occubuerunt. *Et miratus ſum cum vidiſſem eam, admiratione magna.*

F Fuit enim effigies iſta & ſignificatio eius valde mirabilis, rara, ſapientialis ac myſtica. Et in hac viſione multa reuelata ſunt ſancto Ioãni, quæ antè tam diſtinctè ac particulariter nõ cognouit. In perſona quoque eccleſiæ miratus eſt Ioannes, quòd deus electos ſuos tam multiformiter tentari permittit, ꝙ etiam reprobos tam patienter ac longanimiter ſuffert. De

Abac.1 qua re Hieremias & Abacuc, imò & Iob, vel in ſua, vel in in-

Iob.21. firmorũ perſona non parum ſe admirari teſtantur. Hieremia

Hiere.12. dicente: Iuſtus quidem es domine, ſi diſputem tecum. Verũtamen iuſta loquar de te. Quare via impiorũ proſperatur? &c.

Et dixit mihi angelus, Quare miraris, id eſt, noli nimiũ admirari, ſed cauſa cognita admiratio ceſſet. *Ego dicam tibi ſacramentum*, id eſt, occultam ſignificationem. *Mulieris & beſtiæ,*

quæ

quæ portat eam, quæ habet septem capita, & decem cornua. Ista A
enim consequenter angelus exponit,& de significatione mu- *Apoc. 1*
lieris ac bestiæ iam dicta sunt aliqua. *Bestia quam vidisti*,id *est*,
diabolus qui suprà dictus est draco , seu Antichristus. *Fuit.*
Diabolus enim ante domini Saluatoris aduētum penè cunctis
dominabatur hominibus. Similiter Antichristus modico tē-
pore regnaturus est,& quātū ad hoc de ipso dicitur, fuit,scili-
cet in mundo hoc regnans. Et *non est*,nūc post Christi aduen
tum in mūdo sic dominans,sicut olim fuit ipse diabolus . Pro-
pter quod passione instante testatus est Christus: Nunc prin- *Ioan.12*
ceps huius mundi eiicietur foras. De Antichristo quoque dici
tur,non est, quoniam regnum eius sicut crudelissimum , ita &
breuissimum erit. *Et ascensura est de abysso*, id est, tam dæmon
quàm Antichristus de impietatis profundo,de insidiarum oc- B
culto,de latebris calliditatis,& abundantia prauitatis ascendet
in fine mundi ad hominum deceptionem , & ad principatum
super iniquos. *Et in interitum ibit*,æternam damnationem re-
cipiendo . Antichristus quoque cum omnibus præsidens fue-
rit repentè diuina occidetur virtute. *Et mirabuntur inhabitan
tes terram,quorum nomina non sunt scripta in libro vitæ à constitu-
tione mundi,videntes bestiam quæ erat & non est.*id est, habitato-
res terræ,terrena magis quàm cœlestia appetentes,qui ab æter
no prædestinati non sunt, stupebunt videntes Antichristū,seu
diabolum per Antichristum tam potenter regnare,támque mi
rabilia operari in mundo.Mirabuntur quoque, quum viderint
regnum illud tam repentè deiectum , & principem suum tam
subitò esse extinctum. *Et hic est sensus*,id est,interpretatio seu
expositio eorum,quæ vidisti,hæc est. *Qui habet intelligentiam:* C
id est,ille qui capere potest, qui docilem habet mentem & in-
telligentiam scripturarum. Quasi dicat, Interpretatio horum
difficilis est & profunda . Deinde exponit quæ sint capita be-
stiæ. *Septem capita ,septem montes sunt ,super quos mulier sedet,*
& pro,id est, *Septem reges sunt*, id est, per septem capita be-
stiæ intelliguntur septem montes , id est, septem reges,vtpote
præ cæteris potestate sublimes,animositatéque tumidi, ac cæ-
teris præsidentes:qui sunt velut fundamenta ac stabilimentum
mulieris istius meretricis ciuitatis diaboli , congregationísque
reproborum : quia illorum potestati innititur , & de eorum
præsumit potentia . Impij enim subditi,scientes dominorum
suorum potentiam atque malitiam,audacter agunt mala, quæ

D dominis suis placere nouerunt. Hinc secundum Bereng. sicut apostoli dicũtur fundamentum ciuitatis Dei, puta ecclesiæ: sic isti sunt fundamentum ciuitatis diaboli. Septenario autẽ vniuersitas regum ac principum horum exprimitur. *Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit*, id est, horum septem regum quinque iam perierunt, illi videlicet, qui à tempore Adæ vsque ad diluuium regnauerunt. Item & illi, qui post diluuium vsque ad Abraham fuerunt. Deinde & hi qui deinceps vsque ad Mosen præfuerunt. Postea illi qui à tempore Mosi vsq; ad transmigrationem Babylonis rexerunt. Quintò & hi, qui ab illo tempore vsque ad Christi aduentum dominabãtur. Omnes isti durissimum Dei iudicium sunt perpessi, quoniam potestate sibi concessa abusi sunt, impios fulciendo atque portando, contra fideles ac iustos. Vnus autem regum istorum, videlicet sextus, nunc est sub euangelica lege, per quem omnes reges &

Ephes.2

E principes persequentes ecclesiam innuuntur. Et alius, vtpote septimus nõdum venit, scilicet Antichristus. *Et quum venerit, oportet illum breue tempus manere in regno.* Tribus enim annis cum medio legitur apertè ac generaliter regnaturus. Vnde & ei⁹ persequutio sicut durissima, ita erit breuissima. Ideo ait Saluator: Nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur. Vnde Greg. asserit: Quia & superbos & infirmos nos dominus conspicit, dies quos singulariter malos intulit, misericorditer breuiatos dicit: profectò vt & superbiam nostrã terreat de aduersitate, & infirmitatẽ foueat de breuitate. *Et bestia*, scilicet Antichristus, siue diabolus. *Quæ erat, & non est*, secundum expositionem iam habitam. *Et ipsa octaua est*, id est, quamuis ad reproborũ congrega

F tionem pertineat, tanquam caput ipsius: ob singularem tamen suam nequitiam, potestatem, eminentiam, ponit in numerum, & proprium obtinet locum. *Et de septem est*, id est, ad reproborum catalogũ spectat. *Et in interitum vadit*, scilicet in dãnationem perpetuam. Insuper ostenditur, quid decem cornua bestiæ significent. *Et decem cornua quæ vidisti*, in bestia, scilicet Antichristo. *Decem reges sunt*, id est, repræsentant. *Qui regnum nondum acceperunt. sed potestatem tanquam reges vna hora accipiẽt.* Dicunt aliqui, quòd regnum Romanum circa Antichristi tẽpus diuidetur in decem regna: quorum reges adhærebunt Antichristo, sicut capiti cornua: & per illos impugnabit Ecclesiã, qui nunc quoque per decem reges significantur. Securius autem videtur

Apoc.13.

videtur dicendum, quòd sicut suprà quandoque, ita & nũc per denarium vniuersitas insinuetur: ita vt per decem reges intelligantur omnes reges, qui Antichristo tunc acquiescẽt, qui nõdum regnum sortiti sunt, quia nec nati sunt: sed tempore illo vna hora, id est, modico tempore potestatem accipient, & habebunt sicut & Antichristus non diu regnabit. Accipient autem tanquam reges, quia præsidentia eorum tam breuis & impia erit, vt potius dicatur apparentia, quàm veritas regiæ potestatis. Accipient quoque. *Post bestiam*, id est, imitando suum principem Antichristum, per potestatis abusum: & non in tanta plenitudine, sicut ipse. *Hi vnum consilium habent*, id est, cõcordes erunt in malo, ad persequendum Ecclesiam. *Et virtutem & potestatem suam bestiæ tradent*, id est, seipsos & suos exercitus ad cooperandum & obsequendũ Antichristo præbebũt. Vel ei quicquid possunt, adscribent. *Hi cum magno*, id est, contra Christum *Pugnabunt*, qui propter innocẽtiam & immolationem suam pro nobis, agnus vocatur. Pugnabunt autem contra eum, eius fidem & legem pro posse tollendo, eiúsque membra infestando: de quibus testatur: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. *Et agnus vincet eos*, dando suis militibus patientiam in aduersis, Antichristum etiam perimendo, Euangelicam legem postea reformando, & quosdam persecutorum istorum corporaliter occidendo, æternalitérque damnando, quosdam forsitan post Antichristi interitum cõuertendo. *Quoniam dominus dominorum est & rex regum*, idcirco cunctis potentior, & ad superandum idoneus. *Et qui cum illo sunt*, id est, qui ei fideliter vsque ad mortem in omni tribulatione adhærent. Hi sunt *Vocati*, à Deo per inspirationem aut prædicationem. *Et electi*, ad vitam beatam. *Et fideles*, re & nomine. Deinde angelus exponit, quid per aquas præfatas signetur. *Et dixit mihi*, scilicet angelus. *Aquæ quas vidisti vbi meretrix sedet*, id est, ciuitas diaboli seu reproborum collectio conquiescit, sicut paulò antè expositum est. *Populi sunt & tribus linguæ*, id est, variæ nationes ex quibus malignorũ societas constat. *Et decem cornua, quæ vidisti in bestia*, scilicet reges & reprobi memorati. *Odient fornicariam*, id est, meretricem ciuitatem diaboli, cùm se viderint cum ea pariter perituros. Sed & vnus odiet alium, secundum quod inter superbos semper sunt iurgia, imò odient & seipsos, optando se non esse, & posse impiè agere & frui caducis. Nam & qui diligit iniquitatem, odit

A

Esa. 53

B

Matth. 25.

C

Prouer. 13.
Psal. 10

D animam suam. *Et desolatam facient eam & nudam*, quia tunc ei non ferent auxilium quemadmodum antè, quando diuitiis atque delitiis seculi subditos suos ornauerũt. *Et carnes eius man ducabunt, & ipsam igne concremabunt*. Si carnes eius comedent, quomodo eam comburent? Hyperbolica ergo & metaphorica est loquutio, ad innuendum magnitudinem mutui odij eorum in pœnis, qui socij fuerant in peccatis, qui sibi mutuò au-
Galat. 5. gent suæ damnationis supplicia. Nam & Apostolus ait: Si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. *Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant quod placitũ est illi*, id est, meretrici mala pœnalia inferãt modo præfato. Si autem referatur ad mala culpæ, intelligendum est quòd deus de-
Roma. 1. dit hoc permissiuè. Sicut ait Apostolus. Tradidit illos in repro
E bum sensum, vt contumeliis afficiant corpora sua in seipsis. Vnius nempe peccati demerito, meretur peccator à Deo relinqui, grauius excæcari ac transgredi. *Vt dẽt regnum suum bestiæ*, id est, congregationem sibi subiectam atque in vitiis similem, exponant diabolo puniendam, vel ab Antichristo & diabolo se regi permittant: sequentes Antichristi malitiam, etiam post eius interemptionem. *Donec consumentur verba Dei*, id est, opere impleantur, quæ serui Dei ex diuina reuelatione decursu statúque istorum prædixerũt: quibus impletis, impij pariter sine fine cruciabuntur. *Et mulier quam vidisti*, scilicet meretrix sedens super aquas, puta collectio reproborum. *Est ciuitas magna*, id est, ciuitas diaboli, scilicet reproborum hominũ multitudo. *Quæ habet regnum super reges terræ*, id est, potestatem &
F dominium tale ac tãtum, quòd etiam reges sibi plurimos subiugabit, vt secum Antichristo consentiant. Vel hoc ideo dicitur, quia reges sunt pars ciuitatis istius. Rex autem vt vna persona, à multitudine superatur.

¶Explanatio Cap. XVIII. *Et post hæc vidi.*
ARTICVLVS XIX.

Consequẽter mystico difficilíque sermone, describit sanctus Ioannes huius mundi immundi seu seculi nequam vanitatem, & iustam cõdemnationem eiusdem. *Et post hæc vidi alium angelum descendentem de cœlo, habentem potestatem magnam: & terra illuminata est à gloria eius.* Secundum Albertum

hi

hîc incipit visio sexta, ideo ait, post hæc, puta visionem quintam præscriptam. Porrò in visione hac imaginaria apparebat Ioanni quòd angelus præpotens atque præsplendidus de cœlo descendens, tanti esset fulgoris, vt ipsa terra inde fulgeret. Hæc autem per quasdam similitudines, species siue effigies angelus sanctus Ioannem instruens intúsque alloquens, monstrauit eidem. Denique per angelum istum quidam intelligũt. Christum, qui per incarnationis mysterium cœlitus venit, qui est virtus & sapientia patris, & magni consilij angelus, à cuius gloria, id est, eminenti sapientia, prædicatione, miraculosáque operatione illuminati sunt habitantes in terra, videlicet militans electorum Ecclesia: quando populus qui sedit in tenebris, vidit lucem magnam. Alij per angelum istum, intelligunt cœtum seu ordinem doctorum & prædicatorum, qui de militantis Ecclesiæ cœlo descendit, & magnæ virtutis est, potens soluere & ligare peccata, & viatores illustrat. Potest quoque per angelum hunc angelicus spiritus accipi ad consolationem fidelium, mundi seu impiorum ruiná eis denuncians. *Et exclamauit in fortitudine dicens: Cecidit, cecidit, Babylõ illa magna.* Hoc ipsum in superioribus dictum expositúmque recordor. Quòd autem per Babylonem ciuitas dæmonis, videlicet impiorum & reproborum hominum vniuersitas designetur, in isto potissimè libro, frequenter prædictũ est. Præterea sicut in libris prophetarũ Esaiæ, Ezechielis, Hieremiæ, per Babylonem ad literam exprimitur vrbs illa Chaldææ, in qua Nabugodonosor rex regnauit: per quam ibidem spiritaliter mũdus vanitatibus deditus, & mundanorum hominum multitudo intelligi datur: ita præsenti capitulo per Babylonem ad literam significatur præfatus mundus, vitiorum confusione repletus. Sicut ait Ioannes: Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Vnde in isto capitulo multa verba scribit Ioannes, quæ in memoratis habentur prophetis. Veruntamen literalis sensus distinctus est. Rursus quia non solùm per Babylonem, sed per Ægyptum quoque & Tyrum mundus spiritaliter explicatur aliqua hîc verba scribuntur, quæ apud Ezechielem de Tyro dicuntur. Itaque cecidit, cecidit Babylon, id est, vani homines corpore & anima perierunt, & in vtroque damnabuntur ac punientur. Et sicut nunc cadunt in profunda vitiorum, ita tunc cadent in barathrum tormentorum. *Et facta est habitatio dæmoniorum, & custodia*

Marginalia: A — 1. Cor. 1. — Esa. 9. — B — Ioan. 20. — Apoc. 14 — Esa. 21. — Esa. 13. 14 — Hie. 50. 51 — Ezech. 32. — C — 1. Ioan. 2 — Ezech. 27.

D *stodia omnis spiritus immundi, & omnis volucris immundæ & odibilis*, id est, sicut ciuitas materialis euersa funditúsque destructa, fit mansio & locus brutorum: sic impiorum caterua peccando facta est locus, domus & ciuitas dæmoniorum spirituũ immundorum: qui ob suam in altum vitiosam tendentiam, volucres immundæ atque odibiles appellantur. Odibilis enim coram
Eccle.10. Deo & hominibus est superbia. Et in Euangelio ait Saluator:
Matth.13. quòd volucres cœli comederunt semen verbi Dei, id est, dia-
Luca.8. boli. Rursus ciuitas ista cadendo in mala pœnæ æternæ, fit habitatio dæmonum: quoniam in inferno opera diabolica incessanter exercet, omne bonum virtutis odio habés, & deum sine cessatione blasphemans. Impij autem odibiles sunt non quan-
E tum ad esse, quod habent à Deo: sed quo ad culpam, quam habent à proprio. *Quia de ira fornicationis eius*, id est, de voluptate immunda, seu amore illicito, ac impia vanitate Dei iram seu vindictam prouocante Babylonis huius, *Biberunt*, id est, gustauerunt. *Omnes gentes*, per consensum, appetitum, seu actũ. Omnes, inquam, gentes, gentiliter non rationabiliter conuersantes, seu quædam de omnibus. *Et reges terræ cum illa fornicati sunt*, mēte & corpore, terrena magis quàm cœlestia amplectendo, & concupiscentias assequendo. *Et mercatores terræ de virtute diuitiarum*, id est, magnis & fortibus diuitiis *Eius, diuites facti sunt*. Quod de negociatoribus literaliter accipi potest, qui opes seculi congregando ditantur. Spiritaliter verò mercatores sunt omnes auari. Iuxta quod in Ecclesiastico scriptum est: Auaro nihil est scelestius. Et: Nihil est iniquius,
F quàm amare pecuniam: hic enim animam suam habet vænalem. Isti pro temporali abundantia sua animas infœlici commutant mercatu. Sed cum Babylon ista aliud nihil sit, quàm gentes omnes iniquæ, cum regibus reprobis: quomodo mercatores, & reges, ac gentes omnes de ira fornicationis eius biberunt? Et respondendum, quòd loquitur de eisdem quasi de diuersis secundum diuersas proprietates & considerationes. Quemadmodum in scripturis de Ecclesia & fidelibus fit mentio quasi de diuersis: cum tamen sunt idem. Quoniam ergo plerumque vnus reproborum alium inducit ad impietatem, interdum verò reprobi seipsos prouocant ad peccandum, nunc nomine Babylonis quasi vnum aliquid, nunc aliis nominibus quasi plures signantur. *Et audiui vocem aliam de cœlo dicentem: Exite de illa popule meus.* Vocem hanc in interioribus

Eccle.19
Ibidem.

terioribus viribus animæ sancti Ioannis angelus eum informás formauit, quam ipse interiori auditu percepit. Per quam prædicatio Christi, & seruorum eius hortantium fideles vt ab impiis se elongét, intelligi datur. Nam & Paulus: Exite, inquit, de medio eorum, & immundum ne tetigeritis. Denique Hieremias Babylonis destructionem prænuncians, populum Iudęorum hortatur exire de medio Babylonis. Sed & Esa. ait: Exite, exite, & pollutum nolite tangere. Semper autem & vbique exeundum est de congregatione malorum, mente & animo: ne scilicet consentiamus vanitati & prauitati illorum, sed omne vitium detestemur, & peccatum semper displiceat. Interdum verò, cum fieri potest, etiam corporalis recessus perutilis est, maximè imperfectis, qui aliorum malitia facilitas maculantur. *Et ne participes sitis delictorum eius.* Eadem mala agé do, seu eadem bona omittendo: aut certè illorum peccatis cõsentiendo, aut etiam non redarguendo. *Et de plagis eius non accipiatis,* id est, de prauis exemplis & scandalis, quibus animæ vulnerantur, occasionem ruinæ sumendo: sed inflexibiles sitis in bono. Rursus de plagis eius non accipiatis, id est, supplicia ei parata nolite incurrere. Tanquam dicat: Si non cõmunicatis in peccatis, non cõmunicabitis in tormentis. Ita egressus fuit de Babylone Hieremias qui ait: Non sedi in consilio ludentium, & diem hominis non concupiui. A facie manus tuæ domine solus sedebam. Itemque Psalmista: Non sedi cum consilio malignantium, & cum iniqua gerentibus non introibo. Itaque nos barbati studeamus implere, quod in libro Tobiæ puella quædam implesse se veraciter profitetur: Nunquam cum ludentibus miscui me, neque cum his qui in leuitate ambulant, participem me præbui. *Quoniam peruenerunt peccata eius vsque ad cœlum,* id est, in tantum coram deo creuerunt atque enormia facta sunt, vt exigente iustitia sit damnanda. Simile est quod loquitur Hieremias: Peruenit iudicium eius vsque ad cœlum. Et de Niniue dominus ait: Ascendit malitia eius coram me. *Et recordatus est deus iniquitatum eius,* id est statim per vltionis effectum, monstrabit se peccata eius attendere. Consequenter dominus ait electis & sanctis: *Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis.* id est, Babyloni seu congregationi prauorum infligite pœnas iustas, pro persequutionibns quas intulit vobis iniustè. Nec hoc est contra illud quod ait Saluator: Benefacite his qui oderunt

A 2. Cor. 6 Hiere. 50 Esa. 52. B Hiere. 15 Psal. 25 C Tob. 3 Hiere. 51 Ionæ. 1.

D vos. Et Apostolus: Nulli malũ pro malo reddentes. Hoc enim
*Matt.*1 ideo dicitur, ne quis propria authoritate se vindicet, aut zelo
1.*Thes.*5. inordinatæ vindictæ affligat. Sed ex commissione diuina, &
1.*Petri.*3. secundum processum iustitiæ licet id agere, præsertim non vt
propria iniuria vindicetur, secundum quod propria: sed inquantum est dei iniuria, eiusque offensiua. *Et duplicate illi duplicia*, id est, pro duplicibus pœnis quas intulit vobis, in corpore & in anima vos affligendo, infligite ei duplicem punitionem, vt corpore & anima in inferno crucietur. Et hanc duplicem punitionem duplicate, vt corpus affligatur frigore
*Iob.*24. & calore: iuxta illud Iob, Ibunt ab aquis niuium ad calorem nimium: anima verò verme conscientiæ, & carentia visionis diuinæ. Iterum pœnæ istæ duplicari dicuntur, quia pro tempo
E ralibus persequutionibus, quas impij infligunt electis, æternales recipiunt punitiones. Hæc ergo facite ei. *Secundum opera eius*, id est, secundum quod mala acta ipsius merentur: iuxta
*Hiere.*50. illud Hieremiæ: Reddite ei secundum opus suum. Iuxta omnia quæ fecit, facite ei. *In poculo, quod miscuit vobis*, id est, pro multiformi tribulatione, qua vos potauit. *Miscete illi duplum*, id est, duplicatam & æternalem pœnam ei infligite, secundum modum præfatum. ¶ Sed nónne hoc videtur esse contra iustitiam & crudele, cum vltio non debeat quantitatem culpæ excedere? Respondendum, quòd non. Non enim vltra, imò citra condignum puniuntur iniqui: quamuis illis pœna sit multo maior, quàm pœna quam intulerunt iustis.

Quantum glorificauit se, contra Deum atque iustitiam inaniter gloriando, vel se per superbiam erigendo, humanam glo
F riam appetendo, aliis se gloriosum exhibendo. *Et in delitiis fuit*, in carnalibus sese carnaliter delectando, *Tantum date illi tormentum*, quo in corpore affligatur propter delitias impuras præhabitas, *Et luctum*, id est, dolorem in anima, cõtra glorificationem inanem: sicque pœna correspondeat culpæ. ¶ Sed cum incomparabiliter maior ac diuturnior sit pœna inferni quàm delectatio præsens, quomodo dicitur, tantum date illi, & cætera? Respondendum, quòd sensus est: vt secundum exigentiam demeritorum suorum puniatur: tamen citra condignum, propter immensitatem diuinæ clementiæ. Vnde proportio ista attenditur penes genus, vt qui magis se glorificauit, & in delitiis maioribus fuit, acrius puniatur cæteris paribus. Quæ verba superbis & luxuriosis præ-

sertim

ſertim timenda ſunt & penſanda: quia quò nunc amplius intumeſcunt, & in carnis viliſſimæ fœtidiſſimis delectationibus ſe reſoluunt, eò dirius in infima tartari deprimentur, atque intenſius torquebuntur. Similiter cupidi & guloſi, qui in auro, argento, cibo, & potu delectationes ſuas conſtituunt. Omnis autem delectatio munda & licita eſt in deo, vel in rebus creatis ſecundum deum. Quòd autem Babylon iſta iurè ſic punietur, verba pandunt ſequentia, *Quia dicit in corde ſuo,* ſtultè, præſumptuoſè, ac impiè cogitando, A

Sedeo regina, id eſt, poteſtate, honore, & opulentia rerum vallata. *Et vidua non ſum.* id eſt, à multis mecum ſpiritaliter aut corporaliter fornicantibus diligor. *Et luctum non videbo,* id eſt, aduerſa & triſtia non incurram, neque experiar. Impij nanque quamuis ſe ſciant pro ſuis ſceleribus puniendos, B fingunt tamen ſe non videre quod vident: & memoriá mortis à ſua mente reiiciunt, ne triſtis cogitatio lætitiam cordis eorum perturbet. Tales ſunt filij huius ſeculi qui ſine timore peccant, & in tanta viuunt ſecuritate ſtultiſſima, quaſi morituri non eſſent. *Ideo in vna die venient plagæ eius,* puta in die iudicij. Quæ verò ſint plagæ iſtæ ſubiungitur. *Mors, & luctus, & fames.* Per mortem intelligitur mors ſecunda, videlicet infernalis miſeria: per luctum, pœnarum acerbitas, dolor, confuſio: per famem, deſiderium quietis, quam nunquam habebit, ſeu omnis boni defectus quo iugiter plena erit. *Et in igne comburetur,* quia æterno igne torquebitur, nõ conſumetur. *Quia fortis eſt deus, qui iudicabit illam.* ideo nullus poteſt ei reſiſtere, & quicquid ſibi iuſtum videtur, poteſt efficere. Præterea vnicuique impio ad ciuitatem Babylonicá C pertinenti, & vana ſecuritate neglıgentiaque decepto, mala iſta in die vna eueniunt: quando hora qua non putauit, corporaliter moritur, diuinitus condemnatur, omnibus temporalibus quæ dilexit priuatur, quemadmodum legitur diues ille dixiſſe, Anima habes multa bona repoſita in annos plurimos: requieſce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi deus: Stulte hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem paraſti cuius erunt? Aduertant igitur amatores mundi, quod loquitur Chriſtus: Væ vobis qui reditis quia plorabitis. Væ vobis qui ſaturati eſtis, quia eſurietis. Væ vobis diuitibus, qui nunc habetis conſolationem veſtram. Porrò his verbis conſonant quæ apud Eſaiam de Babylone cõſcripta ſunt: Dixiſti in

Eccle. 8

Luca 12

Luca. 6.

Eſa. 47.

de quibus nunc dictum est. *Flebunt & lugebunt super illam,* A
eo modo quo reges, quia & ipsi sunt pars ciuitatis istius, & simul cum ea cruciabuntur. *Quoniam merces eorum nemo emet amplius*, id est, quia ista caduca & temporalia amiserunt, in quibus sibi finem vltimum statuerunt: sicque eorum prosperitas erit finita. Consequenter specificantur merces, quas nemo peracto iudicio amplius emet. *Merces auri, & argenti, & lapidis preciosi, & margaritæ, & byssi*, id est, candidissimi lini seu vestimenti inde facti. *Et purpuræ, & serici, & cocci*, quod rubei est coloris. *Et omne lignum thyinum*, de quo genere ligni 3. Reg. 10.
legitur 3. Regū. Salomō fecisse cantoribus templi lyras & citharas: Estque lignum istud, vt dicitur, imputribile, crescens in Ophyr. *Et omnia vasa eboris*, id est, eburnea. *Et omnia vasa facta, Ex lapide precioso & æramento*, id est, ære, *Et ferro* B
& marmore, ista oblectāt visum. Deinde ponuntur quæ oblectant olfactum. *Et cynamomum*, quod est species aromatica cinereū habens colorem, crescens ad modum cannæ, & fractum fundit odoré suauem. *Et amomum*, quod secundū Albertum, est species seminis, faciens effluere menstrua, & vrinā. *Et odoramentorum*, mercem nemo plus emet. *Et vnguenti & thuris*. Deinde tanguntur sensibilia oblectantia gustum. *Et vini & olei & simılæ*, quo est delicatissima farina. *Et tritici*. Insuper nominat ea quæ hominū vsibus deseruiunt. *Et iumentorum, & ouium, equorum & rhedarum*, id est, quadrigarum. *Et mancipiorum*, id est, seruorū, *Et animarum hominum*, id est, hominum qui venales præbentur. Porrò per animas hominum ipsi homines designantur, secundum ꝙ nomine partis totum intelligi solet. C
Et omnia poma desiderij animæ tuæ, id est, carnalitatis tuæ, quæ anima tua sensualitatem secuta, vehementer appetit. Et quamuis sint alia multa in quibus carnales homines magis, quā in pomis delectentur: tamen pomis expressis, adiūctum est desiderij animæ tuæ: ad innuendum, secundū quod Haymo scribit, ꝙ non tantùm in rebus preciosis atque maioribus, sed etiam in minoribus valde offenditur Deus, si vltra quàm appeti debeant, appetantur. Vel per poma intelliguntur vilia quæquæ, quæ seculi amatores præferunt bonis spiritalibus & æternis. Vnde similes sunt pueris, qui poma & pira magis, quàm preciosa quælibet amplectuntur. Hinc quoque in hominibus talibus ponitur vitium puerilitatis; quod stultitia appellatur: & dono sapientiæ, quo diuina sapiunt animo,

D contrariatur. *Discesserunt à te, & omnia pinguia & praeclara perierunt à te*, vtpote opes & fercula delicata, ac cętera quę magni precij æstimasti: quamuis, cóparatione spiritualium diuitiarũ sint nullius momenti. *Et mercatores horũ, qui diuites facti sunt ab ea*, id est, à diuitiis Babylonis, scilicet mundi huius, non nisi terrena amantis. *Longè stabunt propter timorem tormentorum eius*, iuxta sensum, quo reges longè stare iam dicti sunt. *Flentes, lugentes, dicentes: Vae, vae, ciuitas illa magna*, scilicet Babylon. *Quae amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & inaurata est auro & lapide precioso & margaritis*, id est, prædictis rebus, ornamentis & vestibus, in seculo isto lasciuè, curiosè, pomposéque vsa est: quærens in sensibilibus delectari, ab hominibus honorari, & corpus non animam ornans ac ve-

E stiens. *Quoniã vna hora destitutae sunt tantae diuitiae*, id est, breuissimo tempore, seu momento ablata est ei omnis opulentia ista. *Et omnis gubernator*, scilicet in temporalibus, vel in spiritalibus præsidens, vt episcopi & principes seculares. *Et omnis qui in lacum* id est, in mundo. *Nauigat*, vel in aqua, vt hi qui ad maiora aspirant, & in præsenti vita exaltari affectant.

Et nautae qui in mari operantur. Per nautas, intelligi possunt vel qui nauẽ Ecclesiæ regere habẽt, vel qui nauigia dirigunt. Per mare quoque intelligitur, vel seculum nequam, vel quælibet congregatio aquæ, in qua homines lucris insistunt. *Longè steterunt, & clamauerunt, videntes locum incendij eius*, id est, infernum, in quo & ipsi pariter erunt inclusi. *Dicentes: Quae similis ciuitati huic magnae?* id est, quis in diuitiis, delitiis, honore, potestate, & cæteris mundi fallacibus bonis, similis fuit Babyloni præfatæ, videlicet impiæ congregationi? *Et mi-*

F *serunt*, id est, in inferno mittent. *Puluerem super capita sua*, id est, signa mœroris ostendent, & de peccatis suis inquantum

Sap.5. sunt in eis causa supplicij, pœnitebunt: iuxta illud Sapientiæ:

Psal.57. Dicentes intra se pœnitentiam agentes & præ angustia spiritus gementes. Nos insensati, &c, Et post pauca: Talia dixerũt hi, qui sunt in inferno. Denique in vita præsenti miserũt puluerem super capita sua, id est, terrena, vana, & leuia superposuerunt per vitiosum amorem cordibus suis. At verò secundũ Berengandum, per caput mens, per cinerem peccata signantur. Cinerem itaq; super capita sua ponẽt, quia memoria peccatorum à mentibus eorum nunquam recedet. *Flentes & dicentes: Vae, vae*, id est, dãnatio æterna in corpore & in anima, nunc

nunc ineſt tibi ô Babylon. *Ciuitas illa magna, in qua diuites* A
facti ſunt omnes qui habent naues in mari, id eſt, gubernatores, & mercatores, ac nautæ præfati. *Quoniam vna hora deſolata eſt,* id eſt, ſubitò omni gaudio opibúſque priuata. Propter quod ciues ciuitatis iſtius apud Sapientem fatentur lugubriter: Quid nobis profuit ſuperbia, aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis? Tranſierunt omnia illa, tanquam vmbra. Præterea quia damnatio reproborum cedit in augmentum gloriæ electorum (iuxta illud: Lætabitur iuſtus cum viderit vindictam) ſubiungitur. *Exultate ſuper eam,* id eſt, de iuſta dãnatione & pœna Babylonis, *Cœli,* id eſt, ciues cœleſtes angeli. *Et ſancti Apoſtoli & prophetæ,* qui præ cæteris fuiſtis à ciuibus Babylonis afflicti, & qui iſta eius ſupplicia prædixiſtis. *Quoniam iudicauit deus iudicium veſtrum de illa,* id eſt, iu B
dicium, quod zelo iuſtitiæ optaſtis fieri, & quod veſtræ iuſtitiæ debebatur, Deus de Babylone exercuit. Hoc eſt enim iudicium de quo ſuprà ſancti loquuti ſunt deo: Vſquequo domi *Apo.6.*
ne ſanctus & verus, non iudicas & non vindicas ſanguinẽ noſtrum? *Et ſuſtulit vnus angelus fortis lapidem quaſi molarem, & miſit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon illa magna.* In viſione imaginaria apparebat Ioãni, ꝙ angelus ſanctus proiecit ſaxum grande in mare: ad figurandum & facto exemplari prænunciandum, quòd Chriſtus magni conſilij angelus in die iudicij proiiciet ſubitò in infernum omnem impiorũ cateruam. Et huic ſimile eſt quod legitur Hieremias dixiſſe ad *Hiere.2.*
Saraiam: Cùm veneris in Babylonem, ligabis lapidem ad librum iſtum, & proiicies illum in medium Euphratem, dicens, Sic ſubmergetur Babylon, & non conſurget à facie afflictio- C
nis, quam ego adducam ſuper eam. Vnde nũc ſubditur de Babylone, cuius typus fuit Babylon illa Chaldaica. *Et vltra nõ inuenietur,* videlicet in priſtino ſtatu, & proſperitate mundana, aut ſeculo iſto. *Et vox citharœdorum, & muſicorum, & tibia canentiũ, & tuba non audietur amplius in ea,* id eſt, nulla ſuauitas harmoniæ, & nullus ſonus auditum mulcens: ſed planctus & vlulatus, & miſerabilis clamor erit in damnata impiorum collectione. *Et omnis artifex, omníſque ars non inuenietur* *Eccle.9.*
in ea amplius. Nónne multi artifices damnabuntur? Quomodo ergo non erunt in ſocietate damnata? Et reſpondendum, quòd ſubſtantialiter erunt ibi, non autem quantum ad vſum ſuæ artis, ſeu commodum impiæ ciuitatis. Porrò quòd nec ar-

D tem dicit ibi manere, consonat ei quod Salomon ait: Quodcunque potest manus tua, instãter operare: quia nec opes nec ratio, nec sapientia, nec sciẽtia erunt apud inferos. ¶ Ex quibus probabiliter æstimatur, quòd damnati non erunt suæ artis atque scientiæ memores in inferno. Si enim grauis infirmitas inducit scientiæ obliuionem, quantò magis vehementia illa infernalis tormenti? Quòd si scientia remanet ibi, non ad vsum iucundum, sed potius ad calamitatis cumulũ remanet. *Et vox molæ non audietur in ea amplius*. non enim cibaria eis pa-
Eccle.14. rantur. Propter quod Ecclesiasticus dicit, Ante obitum operare iustitiam, quoniam non est apud inferos inuenire cibos. *Et lux lucernæ non lucebit tibi amplius*, id est, nulla tibi ad consolationem claritas refulgebit: sed in densissimis tenebris æter-
E naliter permanebis, ne visus aliquo modo exhilaretur. Siquidem, vt in Ecclesiastico dicitur: Dulce lumen, & delectabile oculis videre solem. *Et vox sponsi & sponsæ non audietur adhuc in te*, id est, de cætero non celebrabuntur nuptiæ, seu carmina & gaudia nuptiarum in te, nec luxuriaberis amplius. *Quia mercatores tui*, de quibus prædictum est, qui spiritualia pro terrenis dederunt, suásque animas pro temporalibus cõmutauerunt, nec dæmonum potestati & seruituti se tradiderunt. *Erant principes terræ*, id est, ciuiũ tuorum. Nam tales maluisti habere rectores, quàm iustos. *Quia in veneficiis tuis*, id est, diuersis erroribus, prauis exemplis, pestiferis persuasionibus, magicis truffis. *Errauerunt omnes Gentes*, ad tuũ collegium pertinentes, atque gentiliter conuersantes, seu multæ de omnibus. Quia ergo in vita tua rececepisti bona & diuitiis
F abundasti, honore & delitiis exuberasti: nunc in inferno cruciaris. *Et in ea*, puta in Babylone. *Sanguis prophetarum & sanctorum inuentus est, & omnium qui interfecti sunt in terra*, id est, generatio ista reproba rea est effusionis sanguinis omniũ electorum in terra hac iniustè occisorum ab ea. Sicut ait Sal-
Mat.23. uator: Veniẽt hæc omnia super generationem istam. Per hoc autem quod ait, & omnium qui interfecti sunt in terra, innuitur, quòd non solùm sanguis sanctorum requiretur ab ea: sed etiam malorum quos occidit iniustè, quamuis digni essent occidi. Propter quod glossa hîc dicit, Si malus malum occiderit, non excusat occisi nequitia: sed eum iustitia excusat, vt si iustè à iusto iudice occidatur.

Expositio

¶Expositio cap. XIX. *Post hæc audiui, &c.* A

ARTICVLVS. XX.

DEscripta præcedenti capitulo Babylonicę ciuitatis dānatione: nūc ciuitatis dei exultatio denunciatur, quę amore boni & zelo ęqui ac veri deo altissimo pro impię ciuitatis dānatione gratiarū actiones reponit. *Post hæc audiui*, interiori auditu, sicut in visionibus imaginariis fieri solet. *Vocem magnam*, id est, affectuosam ac deuotissimam Dei laudationem & gratiarum actionem. *Quasi vocem tubarum multarū in cœlo dicentium, Alleluia.* Potest autem per cœlum intelligi Ecclesia militans ac triumphans, Vtraque enim ob causam prætactam Deo laudes gratiásque rependit, & vox ista ob suam eminentiam, comparatur sono tubarum multarum: præsertim cum sit vox doctorum & prædicatorum, quorum cuilibet dicitur, Quasi tuba exalta vocem tuam. Alleluia autem designat, laudate deū. Vnde & ipsum nomen exponendo, vel eundem sensum ex deuotione resumendo, vt feruor amoris fortius inardescat, subiungitur. *Laus & gloria & virtus deo nostro*, id est, honor & exaltatio, præconium, fœlicitas, potestas, sanctitas deo competunt, & adscribenda sunt semper. *Quia vera & iusta iudicia eius sunt.* quod suprà scriptum atque expositū est. *Quia iudicauit de meretrice magna*, id est, Babylonicam ciuitatem, seu reproborum numerosissimam collectionem pro suis peccatis damnauit. *Quæ corrupit terram*, id est, habitantes in terra ad peccata induxit, vitiísque infecit. *In prostitutione sua*, id est, in petulantia, lasciuia, procacitate, vanitate, qua se cunctis peccare volentibus præbuit impudēter paratam, & alios prouocauit ad impurissimam voluptatem. *Et vindicauit sanguinem seruorum suorum de manibus eius*, id est, eam puniuit pro eo quòd seruos Dei persequuta est & occidit. *Et iterū dixerunt Alleluya.* Commemorando enim diuinæ æquitatis iudicia, delectati fuerūt in laude ipsius. Ideo repetitis Deum vocibus laudauerunt. Ad innuendum etiam, quòd infatigabili ac incessabili voce Deum excelsum & gloriosum laudare debemus. *Et fumus eius ascendit in secula seculorum*, id est, infernalis succensio Babylonis æternaliter perseuerat. Vnde & pœna inferni, quæ grauis est propter tormenti acerbitatē, & grauior propter suppliciorum diuersitatem ac multiformi-

(margin letters: B beside "Deo laudes…eminen-"; C beside "peccatis damnauit…in")

D tatem, grauissima perhibetur propter suppliciorum æternitatem. Estque verbum præfatum vehementer pauendum, & solicitè reminiscendum. *Et ceciderunt viginti quatuor seniores & quatuor animalia, & adorauerunt sedentem super thronum dicentes Amen, Alleluia.* Quemadmodũ per vigintiquatuor seniores intelliguntur sancti veteris ac noui Testamenti: qui filij sunt duodecim Apostolorum, atque duodecim patriarcharum: vel ipsi patriarchæ, & Apostoli, omnes quoque do-
Apo.4.5. ctores iudicésque Ecclesiæ, superius tractatum est sæpe. Per quatuor autem animalia Euangelistæ & prædicatores vniuersi intelliguntur. Verùm hoc loco per seniores & animalia, omnes ciues Ecclesię militantis ac triumphantis, potissimè tamen primi & superiores in eis accipi possunt: qui om-
E nes deo se profundissimè humiliantes, ac latriæ cultum, vt dignum est, exhibentes, præfato dei præconio fauentes & annuentes, dicunt, Amẽ. id est, verè sic est, & ita fiat. Hoc est, ita laudetur deus omnipotẽs. Insuper & ipsum idem agentes adiiciunt, Alleluia. *Et vox exiuit de throno*, id est, de loco glorię Dei sublimis ac benedicti, videlicet de Ecclesia triumphante
Eccle.11. ac militante. Nã & prædicatores Ecclesiæ quotidie exhortantur, quod ista vox admonet. Et vocem hanc in interioribus auribus Ioannis angelus eum instruens protulit & formauit. Deinde vox subditur. *Laudem dicite Deo nostro omnes serui eius*, seruitute dilectionis & casti timoris. *Et qui timetis eum* timore filiali, vel saltem initiali. *Pusilli & magni*, videlicet, superiores & inferiores, sapientes & simplices. Consequenter ponitur dei laudatio propter pietatem eius in suis electis, vel
F potius propter excellentiã eius in semetipso. *Et audiui quasi vocem tubæ magnæ, & sicut vocem aquarũ multarũ, & sicut vocẽ magnorum tonitruorũ dicentium Alleluia*, id est, deũ laudate. Et cur hoc additur? *Quoniam regnauit dominus deus noster omnipo-*
Esa.24. *tens*. Itaque vox ista, quæ tot rebus comparatur, est vnanimis laudatio, qua sancti in cœlo & terra Deum altissimum deuotissima mente collaudant. Quæ vox assimilatur tubæ, ob sonum euidentem tubalem: & aquis multis, propter laudantium copiam: magnis quoque tonitruis, quoniam aduersariis potestatibus ac Babyloni est terribilis. Et item, quoniam alta pandit mysteria. Ideo itaque deum collaudant, quoniam regnauit dominus deus noster omnipotens, id est, Babylonicæ ciuitatis regnum destruxit, aërearum potestatum aciem strauit

uit ac superauit. Omnes quoque hos congregauit congrega- A
tione fascis vnius, & clausit in carcere gehennæ. Insuper ele-
ctos suos ab omni malo eripuit, suæ voluntati ac ditioni per-
fectè conformauit ac subdidit: atque in ipsis per dona gloriæ
nunc regnare dignatus est, in quibus, ante per dona gratiæ fu-
erat regnans. Nempe canticum illud refertur potissimè ad
consummatum patriæ regnum, quod peracto iudicio deus in
omnium electorum vna regnabit ecclesia, quũ vltrà nulla ad-
uersariorum impugnabit malitia. Et tunc Christus potestatem
quá habet in cœlo & in terra, apertè monstrabit, ac plenè cun-
ctis aduersariis suis sibi subiectis pereuntibus atque damnatis.
In ecclesia autem militanti Christus regnare exorsus est, quan
do ad eius fidem & cultum homines conuerti cœperunt. Et de
hoc eius regno, quo nunc in fidelibus regnat, etiam gratulan-
dum est nobis, & laudes ac gratias ei referre debemus: sed de B
futuro illo consummato beatifico regno maxima erit lauda-
tio, gratulatio, gratiarúmque actio. Ideo sequitur. *Gaudea-
mus & exultemus*, id est, mente & corpore, seu intellectiuo sen-
sitiuóque appetitu lætemur, iuxta illud: Cor meum & caro *Psal. 83*
mea exultauerunt in deum viuum. *Et demus gloriam ei*, id est,
ipsum in omnibus & de omnibus summè atque finaliter glo-
rificemus, gloriosum fateamur, & omnis boni fontem opulen-
tissimum, munificentissimúmque dicamus. *Quia venerunt nu-
ptiæ agni*, id est, plena & consummata coniunctio CHRISTI
cum ecclesia. Et ista coniunctio, est eius in ea regnatio, quæ
coniunctio plena & vniuersaliter erit peracto iudicio, dum
Christus electos in anima & corpore glorificabit. Vnde hæ nu
ptiæ sunt internæ ac spiritales, dum per beatificam visionem,
suauissimam, fruitionem, inamissibilem tentionem, mentes C
electorum CHRISTO in thalamo regni cœlestis iungentur.
Insuper secundum Albertum, harum nuptiarum sponsalia con
tracta fuerunt in prophetarum sponsione. Perfectum est ma-
trimonium per verbum de præsenti, in colloquutione mutua
angeli & Mariæ: consummatum fuit in carnis & verbi vnione:
solennitas cœpit celebrari in ascensione. Nũc paulatim intro- *Lucæ. 1.*
ducitur sponsa in domum sponsi, sed totaliter introducetur in
fine: & tunc fiet conuiuium generale. *Et vxor eius*, id est, eccle
sia quæ est sponsa & coniunx CHRISTI, *Præparauit se*, id est,
aptam & dignam se fecit in via ista, vniri spóso suo in patria.
Triplex autem est sponsa Christi: videlicet vniuersalis, quæ

D est ecclesia, particularis, vt anima deuota: singularis, scilicet virgo beata. Rursus sunt nuptiæ Christi cum militanti Ecclesia per gratiæ dona, & sunt nuptiæ eius cum ecclesia triũphante per gloriæ munera. *Et datum est illi*, id est, gratiâ Dei concessum, nõ propriis viribus. *Vt cooperiat se byßino candido, splendenti.* Quid autem per byssinum huiuscemodi intelligatur author ipse exponit. *Byßinum enim sunt iustificationes sanctorum*, id est, virtuosæ operationes & obseruantiæ præceptorum, de
Psal.118 quib⁹ in Psalmo illo, Beati immaculati, &c. sæpe fit sermo. Itaque sensus est, quòd auxilio gratiæ collatum est congregationi fidelium, vt se virtuosis actibus suis decoret. Qui actus sunt candidi per gratiæ claritatem, conscientiæ puritatem, iustitiæ lucem. Splendentes quoque sunt, quia sunt aliis exemplares.
Matt.5 Vnde ait Saluator: Lux vestra luceat coram hominibus. Con-
E uenienter verò per byssinum iustificationes signatæ sunt. Nam sicut byssus multis tonsionibus perducitur ad candorem, sic electi per varias tribulationes pertingunt ad gloriam. *Et dixit mihi*, angelus me informans. *Scribe*, in corde tuo & libro ad Christianorum consolationem verbum valde suaue atque notabile. *Beati, qui ad cœnam nuptiarum agni*, id est, ad patriæ beatificam refectionem, seu diuinæ bonitatis immediatam fruitionem, *Vocati sunt*, per prædestinationem & inspirationem internam efficacem, ita quòd actualiter peruenerunt ad eas seu peruenturi sunt. Et ista refectio potius cœna quàm prandium appellatur, cùm vltima sit, nec alia ei succedat. Refectio autem qua fideles in præsenti à Deo per verba scripturæ, charismata
F gratiæ, consolationes internas reficiuntur, prandium dicitur: interdum tamen cœna vocatur, tanquã inchoatio cœnę futuræ. Vnde superius dixit Saluator: Si quis aperuerit mihi, intra
Apoc.3 bo & cœnabo cum illo. De hac beatifica spiritali cœnatione
Lucæ.22 Christus disseruit: Ego dispono vobis regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno. Itaque dominum deprecemur indesinenter, vt eius continuo gratioso auxilio ad cœnã nuptiarum istarum pertingere mereamur: & quanta beatitu-
Roma.3 do repromissa sit Christianis, sapienter intueamur, nec præsentis vitæ delitias admittamus. *Et dixit mihi: Hæc verba Dei vera sunt.* Quum enim de⁹ sit essentialiter veritas ipsa, verba eius non vera esse non possunt. Propter quod Christus loquitur pa
Ioan.17 tri: Sermo tuus veritas est. Et Psal. Principium verborum tuo-
Psal. 118. rum veritas. *Et cecidi ad pedes eius*, scilicet angeli. Qui in sua natura

natura pedes non habent, sed in imaginaria visione in specie A
hominis apparebat. Et aliqua asserunt quòd ex aëre corpus as
sumpsit. Potius tamen tenendum, quòd quia Ioanni interius
loquebatur & apparebat, nō verum corpus sed corporis effigiem interiori sensui sancti Ioannis obiecit ac demonstrauit.
Cecidit ergo Ioannes ad pedes eius eo modo, quo Ezechiel in Ezec. 44.
spiritali visione adductus in Hierusalem, scribit se cecidisse in
faciem suam. Nā casus iste in spiritu fuit, videlicet imaginariè,
quemadmodum suprà Ioannes ait: Fui in spiritu in dominico Apoc. 1
die. Voluit autem Ioannes angelo reuerentiam exhibere, tan
quam superiori in natura & gloria pro tunc. Ideo subditur,

Vt adorarem eum, non adoratione latriæ, sed duliæ, per quam proximis honorem impendimus. Item, vt gratiarum actionem angelo exhiberet ꝑ beneficio propheticæ illustrationis. Hoc Iosue. 5
modo Iosue legitur angelum adorasse. *Et dixit mihi: Vide*, id B
est, attende & caue, *Ne feceris*, quod cœpisti. *Conseruus tuus sum & fratrum tuorum*, spiritalium scilicet Christianorum. *Habentium testimonium Iesu*, id est, dona gratiæ per quæ ostendun tur esse famuli Christi, seu opera virtuosa eorum quoque qui verbo & opere testimonium perhibent Christo. Sed nonne Io annes bene fecit procidendo, & venerari volendo? Cur ergo prohibitus fuit? Et respondendum, quòd vtique bene fecit: angelus tamen propter maius bonum id fieri non permisit, puta ex humilitate, & propter eminentiam dignitatis ac sanctitatis tanti apostoli: potius tamen propter dignitatem ac reuerentiā humanæ naturæ à verbo assumptæ. Et in hoc docetur, quan- C
tum per vnigeniti filij Dei incarnatione dignificata sit humana natura, sicut omne genus humanū: quia post incarnationē verbi, angeli ab hominibus renuunt adorari, qui super se hominem deū adorant, quod in veteri testamento non renuerūt. Non ergo negligamus nosipsos, nec gratiam Dei paruipendamus, ne grauiori damnationi efficiamur obnoxij. *Deum adora*, cultu latriæ, quæ est virtus Deo cultum cæremoniamque impendens. *Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ*. id est, spiritum seu gratiam prophetalem habere, signum ac testimonium est quòd homo sit Christi & seruus eius: non quia semper sic est, cum gratia prophetiæ sit gratia gratis data, quæ potest bonis ac malis esse communis: sed quia, vt frequenter, sic est. Prophetia nanque verè ac propriè dicta, non est nisi à spiri tu sancto: nec datur communiter, nisi dispositis ad illumina-

D tionẽ diuinam, scilicet virtuosis. Propter quod princeps apo-
2.Pet..2 stolorũ in sua secunda ait Canonica: Non voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati, loquuti sunt sancti Dei homines. Potest quoque ita exponi, Testimonium Iesu est spiritus prophetiæ, id est, quicquid per spiritum propheticum prædixerunt prophetæ, aliquo modo te-
Act.10 stimonium perhibet Christo. Propter quod loquitur Petrus. Huic omnes prophetæ testimonium perhibent. Consequenter secũdum Bedam agitur de futura gloria supernæ Hierusalem.

Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur fidelis & verax, In visione imaginaria, ista sic corporaliter apparebant, quorum spiritalem intelligentiam angelo edocente Ioannes mox intellexit. Itaque per hoc quod
E cœlum sibi apertum apparuit, significabatur, quòd diuina my-
1.Cor.15. steria in diuinæ mentis præscientia clausa, pandebantur Ioanni. Item quòd ianua cœli primi parentis peccato clausa, est aperta merito Christi. Rursus ad innuẽdum, quòd Christus per sui auxilij exhibitionem, ac militum suorum missionem, de cœlo descenderet, secundum modum subscriptũ. Porrò per equũ album, cuius effigiem angelus præsentauit interiori oculo sancti Ioannis, intelligitur immaculatum Christi corpus, seu natura eius humana, per quam aduersarias potestates deuicit. Super quam Christus secundum naturam diuinam sedebat, id est, eam in omnibus dirigebat & ei in singulis præsidebat. Qui vocatur fidelis, implẽs, quod spopondit, & verax: secundũ quod
Ioan.14 ait: Ego sum via, veritas, & vita. *Et cum iustitia iudicat.* Nam se-
F cundum quòd homo, constitutus est iudex viuorum ac mortuorum: nec sine æquitate, sed iustissimè cuncta discernit. *Et pugnat*, suis bellatoribus dando præliandi ac præualendi doctrinã ac potestatem, quibus & angelos in auxilium mittit, de
Psal.145 quo ait Psalm. Benedictus dominus deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum. Denique, vt
Exod.15 Moses ait, dominus quasi vir pugnator, omnipotẽs nomen eius. *Oculi autem eius sicut flamma ignis*, quia aspectus eius erit terribilis reprobis. Nam quia in equo quasi aduersarios expugnaturus apparuit, igneum atque terribilem prætendebat ad impios visum. Ideo etiã oculi eius vt flãma ignis, quia interiores oculi animæ eius sunt lucidissimi, ita quòd omnia cernũt. Vel oculi eius dicuntur dona spiritus sancti. Sicut superius de
Apoc.5 ipso dixit Ioannes, quod habet oculos septem, qui sunt septẽ spiri
tus

tus Dei. Qui ignis flammæ meritò comparatur. Ignis nanque A
illuminat & accendit, rubiginem tollit, duritiem ferri emollit, frigida calefacit, liquida quoque consolidat. Sic dona spiritus sancti inflammant ad dilectionem Dei & proximi, illuminant ad cognitionem veri & falsi, boni & mali, consumunt rubiginem peccati, emolliunt duritiem animi, corda frigida calefaciunt, fragiles mentes confortant. *Et in capite eius diademata multa*, id est est, vniuersale dominiũ super cœlum & terram, secundum quod ait: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: seu multi triumphi, vel multitudo sanctorum qua cingitur. *Habens nomen scriptum*, id est, sic inditum atque cõueniẽs. *Quod nemo nouit*, id est, plenè comprehendit. *Nisi ipse*. Hoc est nomẽ de quo ait Apost. quòd dedit ei pater, nomen quod est super omne nomẽ quo in vna persona verus deus & verus homo vocatur. Quod nomen nominatum, scilicet res ipsa secundum id quod diuinitatis est, incomprehensibile est omni menti creatæ, loquendo de plena cõprehẽsione, qua aliquid cognoscitur tã perfectè sicut ex sua natura cognoscibile existit. Porrò in eo quod ait, quòd nemo nouit nisi ipse, non excludũtur pater & spiritus sanctus. In his enim quæ absolutè Deo cõueniũt, quod de vna persona dicitur, de aliis quoque duabus intelligi datur. Sicut cum filius ait ad patrẽ: Hæc est vita ęterna, vt cognoscãt te solum verũ deum, & quem misisti Iesum Christum. Et iterũ: Nemo nouit patrẽ, nisi filius &c. Et cũ ait Apo. Quæ sunt Dei, nemo scit nisi spiritus Dei. *Et vestitus erat veste aspersa sanguine*, id est, corpore, proprio sanguine tempore passionis rubricato. Vel in tali veste apparuit ad insinuandũ ꝙ impios occidere venit. De veste autẽ præfata scriptũ est apud Esaiã: Quare rubrum est indumentum tuum? *Et vocabatur nomen eius verbum Dei*, id est, vnigenitus patris æterni. Est enim verbum æternũ, quod pater seipsum intelligendo intra se inuariabiliter profert. De quo scriptum est: In principio erat verbum. *Et exercitus qui sunt in cœlo sequebantur eum*, quod de ciuibus ecclesiæ triumphantis regem suum comitantibus accipi potest. Cùm enim Christus venerit debellare Antichristũ cũ suis, descẽdent angeli sancti, & Christi imperiũ contra impios exequentur. Rursus intelligi potest de fidelibus ecclesiæ militantis, qui per vias præceptorum, &, semitas consiliorũ, Christum sequuntur. De illis verò potissimè sumitur, qui tempore Antichristi erunt constantes, & in virtute Christi, Antichristo

Matth. 28 Philip 2 B Ioan. 18 C Esa. 63. Ioan. 1

D vsque ad mortem resistent. *In equis albis*, id est, mundis seu ca
2. Tim. 4. stis corporibus. Quoniam scient vas suum possidere in sancti-
ficatione, & ab omni inquinamento animæ & carnis se emun-
dabunt. Si autem de ciuibus triumphantis ecclesiæ exponatur,
per equos albos intelligēdi sunt sancti viatores: quibus illi præ
sidebunt, & opem impendent. *Vestiti byßino albo, mundo*, id
est, iustificationibus suis, sicut expositum est. Vnde & scriptum
Psal. 131 est: Sacerdotes tui induantur iustitiam, Et sanctus Iob: Iustitia,
Iob. 29 inquit, indutus sum. *Et de ore ipsius procedit gladius acutus*, id
est, iudicialis sententia, & increpatorius sermo. Sicut suprà ple
nius expositum est. *Vt in ipso percutiat gentes*, id est, gentiliter
carnaliterque viuentes reprehendat, reprobet & condemnet.

Et ipse reget eas in virga ferrea, id est, rigorosa iustitia, impœ-
nitentes dirigendo in finem eis debitum, scilicet damnatio-
E nem æternam. Pœnitentes autem in hac vita disciplinando.
Hoc in. 2. Psal. de Christo constat prædictum. *Et tanquam vas
figuli confringentur*, id est, electæ & pœnitentes salubriter fran-
gent, & abnegabunt seipsas amittendo quod erant per culpā.
Prouer. 12 Prout Salomon ait: Verte impios & non erunt. Aliæ autē con
fringentur, in anima & corpore pereuntes. Istud implebitur e-
tiam tempore Antichristi, quando Iudęi conuertentur ad do-
minum, & alij multi, saltem Antichristo occiso. *Et ipse calcat
torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis*. Torcular quandoque
vocatur congregatio recentium fructuum: interdum locus, vbi
seu instrumentum per quod vinum exprimitur: interdum sup-
plicium per modum torcularis premens, & opprimens. Secun
dum hæc, verba ista diuersimodè exponuntur. Si enim torcu-
lar exponatur pro pœna, sensus est, quòd Christus calcat tor-
F cular, id est, mortem superauit. Nam moriendo pro nobis mor
tem æternam abstulit & destruxit. Iuxta quod per Oseā pro-
testatur: Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. Mortē
Osee. 12 quoque temporalem in seipso tertio die resurgēs deuicit. Hæc
autem mors seu pœna æterna, est vinum furoris iræ Dei. id est,
retributio à diuina iustitia hominib⁹ pro suis peccatis, vel pri
mi parentis originali peccato instar poculi propinata. Secun-
Esa. 63. dum hanc expositionē loquitur Christus apud Esaiam: Tor-
cular calcaui solus. Si verò sumatur torcular pro loco suppli-
cij seu pressuræ, designat hoc loco infernum: quē Christus cal-
cat demergendo in eum ac cōculcando iniustos. Estq; torcu-
lar hoc, vinū iræ dei, id est, locus pœnalis pro peccato inflict⁹.

Demum

Demũ si torcular sumatur pro instrumento pręmendi, sensus A
est,quod ignem inferni impiis superducit: iuxta quem modũ
scriptum est: Torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda. Furor autem & ira in deo omnipotente, nõ passionem aut mentis commotionẽ,sed æquitatis rigorem, & vltionis acerbitatem designant. *Et habet in vestimento & in femore suo scriptum, Rex regum & dominus dominantium.* Per vestimentum Christi iam significata est eius humanitas,seu caro verbo vnita. Per femur vero Christi, spiritalis eius fœcunditas,qua multos genuit seu conuertit,videlicet perfectio suæ virtutis, sanctitatis & charitatis signatur. De quo ait Psalm. Accingere gladio tuo super femur tuum potẽtissime. Itaque sensus est,quòd in Christi humanitate & corpore indelebiliter demonstratur,quòd ipse sit rex regum & dominus dominantium. Nam B
& humana eius natura prælata est omni creaturæ & per eam omnipotentiam suam ostendit in miraculis,& saluatione humani olim perditi generis. Similiter in fœcunditate eius, qua mundum spiritaliter regenerauit,idem ostenditur. Berengandus & Beda per vestimentum Christi intelligunt electorum ecclesiam. Iuxta illud in Esaia: Omnibus his quasi ornamento vestieris. In quibus declaratur, quòd Christus sit rex regum, & dominus dominantium. Albertus per vestimentum intelligit Christi humanitatem,vt à verbo assumptam: per femur verò eandem,vt à patribus propagatam. *Et vidi vnum angelum stantem in sole, & clamantem voce magna omnibus auibus quæ volant per medium cœli,* ita in imaginaria visione apparebat Ioanni. Per angelum istum designatus est ordo seu cœtus prædicatorum, qui in fine mundi prædicabit, quæ subsequuntur. C
Vel angelicus spiritus, qui tunc alloquetur electos. Angelus iste stetit in sole,quoniam prædicatores illi fixi erunt in Christo sole intelligentiæ atque iustitiæ. Vel in sole,id ėst,in eminenti splendore sapientiæ. Per aues verò significantur fideles ad cœlestia se leuantes: quæ pennis virtutum,oratione & contemplatione,volant per medium cœli,id est,per totam ecclesiam, vel per patriam beatorum, cœlestium ciuium ordines, mansiones & gaudia speculantes,& conuersationem in cœlo illo habentes. *Dicens: Venite congregamini ad cœnam magnam dei,* id est,ad cœnam nuptiarum agni de qua dictum est iam, hoc est,ad refectionem patriæ festinate. *Vt manducetis carnes regum, & carnes fortium, & carnes equorum,* id est, inferiorũ.

Treno .1.

Psal. 44.

Philip. 3.

D *Et sedentium in ipsis*, id est, præsidentium ipsis. Hoc est, Venite ad patriam, vt de impiorũ iusta punitione delectetur ac reficiatur mens vestra zelo iustitiæ: & quia tantum supplicium euasistis. Vnde scriptum est Esaiæ sexagesimosexto: Egredientur (scilicet electi) & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt: & erunt vsque ad satietatem visionis omni carni. In reproborum quoque damnatione elucebit sapientia dei. quæ inordinationem culpæ instaurat per ordinationẽ pœnæ. Præterea vt apparet locus iste potest intelligi de comestione corporum occisorum ab auibus cœli aërei, eorũ videlicet qui Christi virtute cum Antichristo subitò occidentur. De quo Ezechielis trigesimonono plura leguntur. Sicque quod ibi in-
E telligitur per victimam, quam Deus dicit se auibus immolare, intelligeretur hæc cœna secundum metaphoram quandam. Consequenter prædicitur prælium Antichristi contra Christum. *Et vidi bestiam & reges terræ*, scilicet, Antichristum & ei credentes. *Et exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo*: id est, contra Christum, sicut expositum est. *Et cum exercitu eius*, id est, cõtra fideles in fide constantes. Pugnabunt autem cõtra Christum eius fidem & cultum destruendo, eiusque mẽbra persequẽdo, & occidendo. Ista præuidit Ioannes in spiritu. *Et apprehensa est bestia*, id est, Antichristus Christi virtute conteretur, dicente
2. Thes. 2 apostolo: Quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.

Et cum illa pseudopropheta, id est, cœtus prædicatorum An-
F tichristi, vel aliquis prædicator eius præcipuus, *Qui fecit signa coram ipsa*, id est, in beneplacito seu præsentia Antichristi. *Quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ*. id est, conformitatem vitæ Antichristi. *Et qui adorauerunt imaginẽ eius*, id est, statuam seu imitatores Antichristi. De his prædicatorum Antichristi miraculis & adoratione imaginis eius, & eius charactere superius dicta sunt plura, idcirco pertranseo.

Viui missi sunt hi duo, scilicet, Antichristus & pseudopropheta ipsius. *In stagnum ignis sulphure ardentis*, id est, diuina plaga occisi, mox cum impetu ruent in tartara: quasi si viuentes repente absorberẽtur à terra, & caderent in infernũ. Sic enim
Num. 16. Dathan & Abyron viuentes in infernum descendisse dicuntur: quanuis morerentur, antequam illuc venirent, secundum doctores. *Et cæteri*, Antichristo adhærẽtes minus rei & impij, *Occisi sunt in gladio sedentis super equum*, id est, Christi imperio

perio perierunt. Multi enim eorum ſubitò morientur ac damnabuntur. *Et omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum,* ſecundum ſenſum nunc præinductum. Sic enim ſaturabuntur, quomodo manducabunt. Loquitur autem Ioannes more prophetico de futuris tãquam præterito, propter certitudinem propheticæ denunciationis. A

Expoſitio Cap. XX. *Et vidi angelum.*

ARTICVLVS XXI.

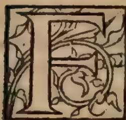

Inalem damnationẽ diaboli, ſcilicet proiectionem eius in tartara, volẽs author plenius atque diſtinctius elucidare: primò oſtẽdit qualiter victus, ligatus atq; damnatus eſt à Chriſto in primo eius aduentu. Deniq; ſecundum Berengandum, triplex ponitur damnatio dæmonis. Prima, quando ob ſuam ſuperbiam de cœlo proiectus eſt. Secunda, quando per Chriſti paſſionem perdidit genus humanum, & religatus eſt in abyſſo. Tertia, quando in infernum cũ omnibus ſuis æternaliter cruciandus mergetur. *Et vidi angelum deſcendentem de cœlo.* Angelus iſte Chriſtum deſignat, cuius à ſummo cœlo fuit egreſſus, quando per incarnationis myſterium deſcendit de ſinu patris in vterum virginis. *Habentem clauem abyſſi,* id eſt, poteſtatem claudendi quos vult in inferno, & eripiẽdi ſeu retrahendi de eo. Vel clauis abyſſi eſt poteſtas ligandi & ſoluendi diabolum, qui nihil valet niſi permiſſus à Chriſto. Intellectus autem verbi huius, plenius patet ex his quæ in expoſitione ſuperiorum ſcripta ſunt, ſcilicet ſuper id: Habeo claues mortis & inferni. *Et catenam magnã in manu ſua,* Catena iſta quam habet in poteſtate ſua Saluator, eſt multitudo electorũ ſuorum ſibi inuicem inſtar anſarum per charitatem, ordinem gradus, atque officia, pulchrè connexa, aut certè ineuitabilis ſua poteſtas, cuncta contingens. *Et apprehendit draconem ſerpentem antiquum, qui vocatur diabolus & Satanas, & religauit eũ per mille annos.* Hoc fecit Chriſtus, quando per ſuam digniſſimam paſſionem eripuit genus humanum à poteſtate diaboli, eiusque poteſtatem reſtrinxit, compeſcuit, de innumerabilium hominum cordibus expulit, per ſacramenta quoque eccleſiæ virtutem diaboli vehementer minuit & ligauit. Porrò per mille annos, ob huius numeri perfectionem, totum euangelicæ legis tempus exprimitur, per quod durat iſta ligatio,

B *Eſa. 14. Ioan. 10*

C

D nisi quòd tempore Antichristi tribus annis cum medio plus solito sæuiet, sicut infrà dicetur. *Et misit eum in abyssum*, scilicet in infernum, teterrimum, profundissimum, turbulentum. Vel in corda tenebrosa reproborũ, eorum potissimè qui persequebantur ecclesiam. In quibus licet & antea fuerit, tamen tunc missus fertur in ea permissiuè à deo, quia tunc magis quã antè regnauit in eis. Hinc passione imminente Christus perhibuit: Nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Magis autem videtur missio ista de proiectione eius in infernum intelligenda, propter verba sequentia. *Et signauit super illum*, id est, signum reclusionis adhibuit virtute signaculi crucis, prohibens illum egredi ante tẽpus præfinitum. *Et non seducat amplius gentes, donec consumentur mille anni*, id est, tempus durationis euangelicæ legis vsque ad Antichristi aduentum. Ideo sequitur. *Et post hoc oportet illum solui modico tempore*, quo Antichristi persequutio desæuiet, & durabit. Præterea constat quòd Christus suæ passionis virtute non misit neque ligauit dęmones vniuersos in inferno: cũ certum sit, homines à dæmonibus indesinenter tentari. Si ergo religatio ista de inferno exponatur, per diabolum, non tota diabolorum caterua, sed aliqua pars eorum fortè crudelior erit intelligenda. Et aliqui dicunt per diabolum de quo nunc sermo, primum illum apostatam dæmonum principem acipiendum à quo affirmant Christum tẽtatum, & illum à Christo in infernum retrusum ac vinctum donec Antichristus nasceretur: quẽ vt asserũt, diabolus iste intrabit ac diriget. Si autem per diabolum, de quo nunc mentio, intelligatur quicunque spiritus malignus hominumq́; tentator, & per abyssum accipiãtur impia peccatium corda: tunc quod ait scriptura hęc, vt non seducat amplius gẽtes, intelligendum est de gentibus prædestinatis. Vel, vt nõ seducat eas tot modis tamq́ue copiose, vt antè. Verũ repressio ista diaboli tẽpore persequutionis Antichristi, cessabit, quia tũc eius potestas magis soluetur ac præualebit quàm antè. Non tamen putandũ est, quòd diaboli permittentur tunc hominibus quãtum si permitterentur, possent nocere. Quia si hoc, quis posset euadere, aut in vita corporali manere? Tunc ergo oportebit diabolum solui, vt impleantur scripturæ, & quia id deus prędixit, & quia electis hoc vtile erit ad gloriam ampliorem. Aduertendum quoque, quòd diabolus tunc pluribus nominibus expressus est. Nẽpe, vt Beda testatur, draco vocatur propter nocendi

Mat. 4. *Mar. 1.* *Luca. 4.*

E F

cendi malitiam,ſerpens propter nocendi aſtutiam, diabolus A
ob ſtatus ſui caſum. Diabolus enim deorſum fluens interpretatur:Satan,ob inſtantiam ſeu obſtinationem aduerſandi domino & electis eius. Et,vt ſcribit Albertus, quantum ad illos qui peccant ex infirmitate, dicitur draco propter violentiam tentationis:quantum ad illos qui peccant ex ignorantia, dicitur ſerpens, propter aſtutiam deceptionis: quãtum ad illos, qui peccant ex certa malitia, diabolus, quaſi deorſum fluens per malitiam:quantũ verò ad bonos, dicitur Satanas, quoniã illis iugiter aduerſatur. Cõſequenter agitur de liberatione & gloria electorũ, quæ dæmonis ligationem ſequutæ ſunt. *Et vidi ſedes,& ſederunt ſuper eas, & iudicium datum eſt illis.* Per ſedes has primò intelligi poſſunt manſiones cœleſtes, & throni glorioſi,in quibus animæ ſanctorũ ſunt collocatę dominicæ paſſionis merito & virtute: quibus data eſt iudicandi poteſtas cum Chriſto, cuius dono etiam nunc frequenter aliqua iudicant,faciendo mirabilia in hoc mũdo,ſuis cultoribus ſuccurrendo, dæmones ab obſeſſis corporibus eiiciendo, atque miracula varia peragendo. Secundò per ſedes intelliguntur mãſiones,dignitates,authoritates eccleſiæ, in quibus ſuperiores reſident, & prælati, quibus datum eſt iudicium diſcretionis ac ſententiationis de actibus inferiorum:poteſtas quoque ligandi & ſoluendi peccata Inſuper vidi, *Et animas decollatorum*,id eſt,occiſorum. *Propter teſtimoniũ Ieſu,& propter verbum dei*,id eſt,prædicationem, vel Ieſum qui eſt verbum Dei ſecundum naturam diuinam. *Qui non adorauerunt beſtiã, neque imaginem eius, & qui non acceperunt characterem eius in frontibus & in manibus ſuis.* Quamuis iam ſæpe per beſtiam intellectus ſit Antichriſtus,& per imaginem eius ſtatua vel imitatores ipſius:nunc tamẽ per beſtiã & imaginem eius intelligendi videntur hi,qui figura eius fuerunt, & in typo ipſius præceſſerunt,videlicet falſi dij,qui ſe hominibus colendos & adorãdos exhibuerũt.Vnde & martyres,qui pro Chriſto mori maluerũt quàm idola adorare,ſeu impios homines colere:dicũtur nõ adoraſſe beſtiam nec imaginem eius, nec characterem eius,id eſt,criminis imitationẽ & notam,ſeu ſignũ,quòd pertinerent ad eum, accepiſſe in frontibus,id eſt, in confeſſione aperta, neq; in manibus,id eſt,in operibus ſuis. Poteſt quoq; per beſtiam dæmon intelligi,qui in idolis adoratur.Huic autem expoſitioni arbitror conſonare,quod de Antichriſto ſcri

Margin notes: B (beside "dominicæ"); Ioan.1. (beside "Et animas decollatorum"); Apo.13.16 (beside "Qui non adorauerunt"); C (beside "intellectus").

D bit Apostolus.2. ad Thessalonicenses 2. quia mysterium nūc operatur iniquitatis. Est etiam modus loquendi, vt vnū similium alterius nomine exprimatur, & qui aliquid facit ęquiualenter, sic facere illud asseritur, ac si formaliter faceret illud. *Et vixerunt*, animæ istæ vita gloriæ. *Et regnauerunt cū Christo*, in patria, quemadmodum ait Apost. 2. Corinthiorum. 5. Scimus, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis soluatur, quòd ædificationem habemus ex deo, domū nō manufactam æternam in cœlis. Et Christus in euangelio, Ioānis. 17. Volo pater vt vbi sum ego, illi sint mecum, vt videant claritatem meam. *Mille annis*, id est, omni tempore nūc currenti vsque ad resurrectionem futuram: Per determinatū etenim numerum annorum, indeterminatus numerus designa-
E tur: sicut cum dicitur in Psalmo. 104. Memor fui testamenti sui, verbi quod mādauit in mille generationes. *Et cæteri mortuorum*, id est, mortui ad numerum electorum, societatémque martyrum non pertinentes. *Non vixerunt*, vita naturali, corporali, humana. *Donec consumentur mille anni*, id est, vsque ad finem mundi, seu diem iudicij, quando resurgent & viuent in corpore ad maiorem sui miseriam. *Hæc*, scilicet vita gloriæ animarum sanctarum cum Christo in patria, *Est resurrectio prima*, quia præcedit illam, qua corpora sua resument. Et itē vita hæc dicitur resurrectio prima, quia per eam ab hac misera vita, quæ comparatione illius vitæ vmbra mortis & mors nuncupatur, eriguntur: & homo sanctus hîc moriens ibi in patria viuere incipit melius atque fœlicius. Sícque à morte naturæ, qua cecidit corpore resurgit pertingendo ad vitam gloriæ, qua viuit in mente. Quidam autem per primam resurre-
F ctionē, intelligūt resurrectionē spiritalem: qua homo per baptismum & pœnitentiā resurgit à morte culpæ, prout monet Apost. ad Ephesios 5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Quibus obiicit Berengandus, quod subditur. *Beatus & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his mors secunda non habet potestatem.* In his mors secunda non habet locum. Multi enim post baptismum, pœnitentiámque peractam, peccant & pereunt. Itaque beatus est in re & sanctus, quia omni labe peccati carens, & cōfirmatus in bono, qui habet partem, id est, consortium in resurrectione prima, id est, in animarum beatificatione. In his, mors secunda, id est, damnatio vltimata, non habet potestatem: quia de sua æterna fœlicitate secu-

ræsunt. *Sed erunt sacerdotes Dei & Christi*, id est, patris ac fi- A
lij: nec dubium quin & spiritus sancti. Beati nanque in patria
seipsos perfectissimè offerunt Deo, & incessabilem gloriæ
hymnum (quod est sacrificium laudis) perfectè decantát su- *Psal. 49.*
perbeatissimæ trinitati. *Et regnabunt cum Christo mille annis*,
id est, vsque ad resurrectionem corporum, beatificati in spiri
tu. Et dehinc cum corpore & anima pariter glorificatis re-
gnabunt cum eo in sempiternum. *Et cum consummati fuerint
mille anni*, id est, circa finem temporis, quod currit à prin-
cipio euangelicæ legis vsque ad terminum eius. *Soluetur Sa
tanas de carcere suo*, id est, in abysso, vbi nunc relegatus & mis-
sus descriptus est. *Et exibit*. Vnde apparet quòd per abys-
sum non propriè intelligantur corda reproborum: quia de il-
lis Satanas non exibit tempore Antichristi, imò ea tunc tena- B
cissimè possidebit, & per ea tanquam per vasa instrumentáq;
sua, electos grauissimè persequetur. De inferno itaq; tunc pri
mus apostata egredietur, cum crudeliore sua phalange. *Et
seducet gẽtes quæ sunt super quatuor angulos terræ*, id est, in qua-
tuor plagis terræ multos de omni natione ac populo fallet
per Antichristum, & prædicatores ipsius eorúmque signa hy-
pocrisim & doctrinam, prosperitatem, dona, comminatio-
nes, & persequutiones. Et hæ Gentes sunt, *Gog & Magog*.
Secundum interpretationem nominum horum. Gog enim
interpretatur tectum, per quod quidam intelligunt Antichri
stum, qui erit velut tectum seu habiculum dæmonum. Alij per
Gog eos intelligunt, qui tunc malitiam suam tegentes iustos
se simulabunt. Magog verò interpretatur de tecto, per quod
quidam accipiunt exercitum Antichristi, de quibus velut de C
tecto ipse impugnabit fideles. Alij verò per Magog eos spe-
cialiter intelligunt qui de tecto cordis sui egredientes, in ma-
nifesta peccata prosilient. Veruntamen agnoscendum, quòd
de Gog & Magog plura apud Ezechielem scripta sunt, & *Eze. 38. 39.*
ibidem varios modos loquendi de Gog & Magog ex verbis
Hieronymi, Augustini, & aliorum expositorũ recitaui, quos
hîc resumere esset prolixum. Quidam autem per Gog & Ma
gog intelligunt decem tribus. Alij Getas, & Messagetas, alij
Gentes Scythicas innumerabiles & immanes. Veruntamen
Augustinus vigesimo de Ciuitate Dei satis rationabiliter
ex præsenti ostendit scriptura, quòd per Gog & Magog
non designentur aliquæ determinatæ Gentes, in aliqua

D parte terrarũ constitutæ: toto namque orbe terrarũ significati sunt esse, cum dicitur. Seducet gentes quæ sunt super quatuor angulos terræ, easque subiecit esse Gog & Magog. *Et congregabit eas in prælium*, contra fideles. Non tamen vniuersę gentes illæ erunt corporaliter adunatæ, sed multi erunt eorũ exercitus in quatuor angulis terræ, quę omnes vno animo inuadent ecclesiã, sicut sequentia verba declarant. *Quarũ numerus est sicut arena maris*, id est, innumerabilis erit illarum gentium multitudo. *Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra sanctorum*, id est, acies Christianorum seu ipsos fideles, virtutibus contra inuisibiles atque visibiles hostes armatos, & charitate coniunctos. Loquitur autem Ioannes de futuro tanquam præterito, propter certitudinem veritatis.
E Quasi dicat, Tam verum & certum est, quod dico ac si nunc esset impletum. *Et ciuitatem dilectam*, id est, Ecclesiam quæ est castra sanctorum. Toto enim orbe terrarum Ecclesia tunc ab incredulis illis cingetur, & inuadetur. Ecclesia autem militans est ciuitas Deo, & Ecclesiæ triumphanti charissima. Quidam verò per ciuitatem dilectam, intelligunt ipsam Hierusalem in Iudæa: quàm tunc asserunt à Christianis inhabitandam, & ab Antichristo ac suis specialiter impugnandam. *Et descendit ignis de cælo, & deuorauit eos.* id est, diuina plaga Antichristum, & multos de adhærentibus ipsi cõsumet, &, vt quidam dicunt, fulminabuntur. *Et diabolus qui seducebat eos*, scilicet Gentes præfatas, *Missus est in stagnum ignis & sulphuris*, id est, in lacum & puteum tartarei, calidissimi, & fœtidissimi ignis. Tunc enim enim omnes diabo-
F li peracto iudicio in infernum mergentur, nec amplius egredientur. *Vbi bestia & pseudopropheta*, id est, Antichristus, & ordo seu cœtus prædicatorum eius. *Cruciabuntur die ac nocte*, id est, sine cessatione. *In secula seculorum*, id est, æternaliter. Non itaque finietur pœna inferni. Consequenter de finali iudicio & resurrectione mortuorum secunda seu corporali breuiter tractat sanctus Ioannes. *Et vidi thronum magnum candidum & sedentem super eum.* In visione imaginaria apparuit Christus omnium iudex, sedens in solio iudiciali sublimi ac splendido, ad insinuandum huius iudicis
Esa.6. maiestatem. Iuxta quem sensum loquitur Esaias: Vidi dominum sedentem super solium excelsum & eleuatũ. Et per thronum hunc designatur Ecclesia, tam militans quàm triũphans.

Vtrique

Vtrique enim præsidet Christus. Et sicut Ecclesiam militantem regit, eam per dona gratiæ ad finem vltimum dirigendo: sic gubernat & triumphantem eam per dona gloriæ in fine vltimo iam adepto inauertibiliter conseruando. A

A cuius conspectu, id est, imperio atque præsentia. *Terra fugit & cœlum*, id est, à modo seu qualitate suæ existentiæ recedent, quia mutabuntur in melius. Sicut in principio sequentis capitis plenius est dicendum. *Et locus non est inuentus ab eis*, id est, ipsa amplius non comparebunt, videlicet eo modo & statu & forma accidentali, in quibus nunc sunt. *Apo.21.*

Et vidi mortuos magnos & pusillos, eos, scilicet qui mortui fuerunt, & tunc suscitati erunt ac viui. *Stantes in conspectu throni*, id est, coram iudice Christo, secundum quod ipse prædixit. Cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suę, B tunc congregabuntur ante eum omnes Gentes. Et item: Veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audiét &c. Apostolus quoque ait: Oportet nos omnes manifestari ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque prout gessit. *Et libri aperti sunt.* Isti sunt libri conscientiarum, qui sunt ipsæ cōscientiæ, secundum quod in eis merita vel demerita continentur atque leguntur. Qui tunc aperientur, quia tunc conscientiæ singulorum singulis innotescent, ita quòd vnusquisque merita vel demerita omnium aliorum cognoscet: vt dei iudicium esse iustissimum omnibus declaretur. Hinc in Daniele scribitur: Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Beda per libros intelligit vetus ac nouum testamentum: quæ tunc aperientur, quia secundum eorum scripturas iudicabitur mundus. Augustinus verò per libros apertos intelligit sanctos, in quibus mali poterunt legere seu videre bona, quæ facere debuerunt & neglexerunt. *Et alius liber apertus est, qui est liber vitæ.* Liber iste est præscientia seu prædestinatio Dei nunc latens: qui tunc aperiendus asseritur, quia tunc patebit ad oculum, qui in ipso scripti fuerint, & qui non, id est, qui electi, qui reprobi. De libro hoc vitæ nos quidem suprà diximus. Ceterum Augustinus per librum istum intelligit vim diuinam, qua fiet vt vnicuique sua facta monstrentur ac pateant, ita quòd se iustè damnari vel saluari conspicient. *Et iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris*, conscientiarum suarum seu scripturarum. Magis autem iudicabuntur secundum cordium affectiones, intentiones, & cogitatus,

Mat.25. *Ioan.5.* *1.Cor.5.* *Dan.7.* C *August.* *Apoc.3,5*

D quàm secundum opera exteriora. In illis siquidem magis immediatè & propriè ratio meriti & demeriti, seu virtutis vitiíque consistit. *Et mare dedit mortuos suos, qui in eo erant,* id est, qui in mari submersi fuerunt. Vel in seculo isto, quod per mare intelligi solet, sepulti seu resoluti fuerunt, inde consurgent. Cineres enim ex suis locis colligentur, & in corporis formam redigentur. *Et mors & infernus dederunt mortuos suos,* id est, diabolus author mortis, cuius inuidia mors intrauit orbem terrarum. Et carcer tartareus animas ibi detentas ad ingrediendum corpora exhibuerunt, siue dimittét. Terra autem mare & infernus dabunt mortuos suos, id est, materialiter quasi præbebunt. Per mortem quoque videtur posse intelligi ignis conflagrationis, quo tunc viuentes inter-
E ficientur, moxque resurgent. Hæc autem resurrectio ante iudicium fiet, quamuis hic per epilogum quendam post descriptionem iudicij describatur. Scriptura nanque non semper seruat ordinem rerum gestarum seu gerendarum. *Et iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum*, intelligendo per opera quemlibet actum, etiam interiorem & loquutionem. Ex ore enim tuo (ait scriptura) iustificaberis, & ex ore tuo con-
Mat.12. demnaberis. *Et infernus*, id est, omnes reprobi, ad inferni habitaculum pertinentes. Solent enim per locum habitatores eius intelligi. *Et mors*, scilicet ignis conflagrationis, qui eos in infernum ruentes inuoluet, & simul cum eis descédet, quãtum ad id quod in ipso caloris est ac fumositatis, secundum Basilium. Vel mors, id est, diabolus, cum angelis suis apostatis. *Missi sunt in stagnum ignis,* id est, in infernalem puteũ
F igneum ac sulphureum proiicientur, Christo dicente: Ite ma-
Mat.25. ledicti in ignem æternum. *Hæc*, scilicet æterna damnatio & infernalis calamitas. *Est mors secunda,* grauissima, planè consummata, ac perhorrenda. Prima etenim mors est mors culpæ, seu ipsum peccatum, pro quo mors ista secunda infligitur: quã qui susceperint mortem illam quæ esse naturæ aufert optabũt: mallent etenim mori, seu prorsus non esse, quàm talia sustinere. Sed fugiet mors illa ab eis. *Et omnis qui non est inuentus in libro vitæ scriptus,* id est, in diuinæ mentis prædestinatione contentus. *Missus est in stagnum ignis,* videlicet omnes reprobi homines. Quod tamen intelligendum est de his, qui in mortali vitio discesserunt. Infantes enim non baptizati non punientur ab igne: sed erunt in lymbo puerorum.

rorum. Sícque per infernum intelligi possunt angeli principis A
tenebrarum:per mortem princeps eorum: per non scriptos in
libro vitæ homines impij. Ista metuenda sunt magis quàm exponenda. Itaque cogitemus, quàm horrendum sit incidere in
manus Dei viuẽtis: & tanti iudicij districtionem quotidie perpendamus, timoratíque simus. Quia tunc erunt securi, qui mo *Hebr. 10.*
dò non sunt securi. tuncque timebunt ac disperibunt, qui modò non metuunt, & negligunt miseri seipsos.

¶ Explanatio Cap. XXI. *Et vidi cœlum.*

ARTICVLVS XXII.

ET vidi cœlum nouum & terram nouam.* Postquàm descriptus est status Ecclesiæ, quem habet ante finale iudicium: nunc status eius describitur, quem post finale iudicium sortietur. B
Denique secundum Albertum, hîc incipit septima ac vltima visio huius libri: in qua ornatus sanctæ Ecclesiæ, quæ sponsa est CHRISTI, prænunciatur. Itaque ait: Vidi in spiritu cœlum nouum, quod quidam exponunt de cœlo aëreo, scilicet aëre innouando. Sed generaliter accipi debet, de tota cœlestium corporum regione. Omnes enim orbes cœlestes, planetæ, & stellæ, in fine seculi, electorum corporibus glorificatis, pariter innouabuntur, & plus solitò ornabuntur. Vnde hoc loco per duo ista extrema, scilicet cœlum & terram simul intelliguntur & media, vtpote alia tria elementa, & quicquid cœlestiũ corporum sub primo mobili cõtinetur. ¶ Cùm C
enim hæc corporalia propter hominem sint creata, illi hominis statui tunc conformabuntur, quem electi peracto habebunt iudicio. Ideo sicut corpora electorum innouabuntur & digniores qualitates habebunt, videlicet claritatem & incorruptibilitatem: ita & elementa atque cœlestia corpora tunc clariora cõsistent, & elementorũ mutua alteratio desinet, motus quoq; cœlestes cessabunt, & sol iugiter stabit in oriente, luna in occidẽte. ¶ Porrò, vt creditur, terra in superficie peruia erit vt vitrũ, aqua sicut crystallus, aër vt cœlũ, ignis vt sydera. De quãtitate autẽ meliorationis qualitatis solis & lunæ loquitur Esaias, Erit lux lunæ, sicut lux solis: & lux solis septempliciter, sicut lux septem dierum. Quantitas verò meliorationis *Esa. 30.*
cœlestium orbium deo est cognita. Talis ergo status, innoua-

D tio,& melioratio erit circa hunc mūdum ſenſibilem poſt finale iudicium ad gloriam creatoris, vt eius excellētia in ſuis declaretur effectibus: electi quoque in ſenſibilibus rebus, exterioribus ſenſibus magnificentiam Dei iucundiſſimè ſpeculentur, àtque collaudent. Cùm igitur in ſcripturis leguntur corpora iſta corrumpenda, deſitura, ſeu peritura, intelligendū eſt quantum ad modum eſſendi, videlicet quo ad ceſſationem actionum, paſſionum, & motuum. Sic nanque ait Apoſtolus: Præterit figura huius mundi. Et Pſalmiſta: Opera manuum tuarum ſunt cœli. Ipſi peribunt, & omnes ſicut veſtimentū veteraſcēt. Idem quoque Petrus teſtatur. Adueniet dies domini tanquam fur, in quo cœli magno impetu tranſient, elementa verò magno calore ſoluentur. Nouos autem cœlos, & nouam terram E expectamus. Itémque per Eſaiam dominus ait, Ecce ego creo cælos nouos, & terram nouam. Hinc ſubditur. *Primū enim cælum & prima terra abiit*, id eſt, corpora minorata, quantum ad priſtinum ſtatū ac modum eſſendi, ceſſabunt. Iuxta hunc ſenſum debemus noſipſos abnegare, relinquere, & veterem hominem exuere. *Et mare iam non eſt*, Circa quod .20. de ciuitate Dei loquitur Auguſtinus, Vtrū mare maximo illo ardore ſiccetur, an & ipſum vertatur in melius, non facilè dixerim. Verùm ſi mare ſumatur pro mari Oceano totam terram cingente (iuxta illud Pſalmiſtæ, Abyſſus ſicut veſtimentum amictus eius, quomodo vtique hîc ſumendum videtur) dubium nullum F eſt, quin ſubſtātialiter perſeueret: cū ſit vnum quatuor elementorum. Sed quantum ad priſtinum modum ac ſtatum, nō erit. Nam amaritudo eius groſſitiéſque tollentur, & remanebit in primo ſtatu, tamen innouato ac meliorato, ſecundum Albertum. Si autem ſumatur mare pro quocunque mari particulari per terram currente, & ex Oceano profluente, an ſic mare manebit in priſtino loco, an omnia maria huiuſcemodi in Oceanum reuertentur ſeu ſiccabuntur, ita quòd per terram nec maria nec flumina currēt, ſcriptū non reperi, nec de incertis certi aliquid fari præſumo. Quāquā probabile arbitrer per maria & flumina, quæ propter hominum neceſſitatem & cōmoda iuxta infinitæ ſapientiæ Dei altiſſimi ordinationem currunt per terram, & tunc in ea amplius non decurrent. nec erunt: & magna eorum pars per ignem conflagrationis ſiccabitur. *Et ego Ioannes*, cui tanquā euangeliſtæ & apoſtolo firmiſſimè eſt credendum. *Vidi ciuitatem ſanctam Hieruſalem*, id eſt, triumphantem

Margin notes: 1. Cor. 7; Pſal. 101; 1. Petr. 3; Eſa. 65.; Luca. 9; Matth. 19; Epheſ. 4; Pſal. 103

tem ecclesiam, ex angelis hominibúsque cõstantem, in qua est A
ciuium perfectissima vnio, & æternæ increatæque pacis Dei su
perbenedicti consummata gustatio, splendor quoque virtutũ
sine omnis admixtione peccati. *Nouam*, id est, per dona glo
riæ innouatam, & in corporibus glorificatam. Tunc nanque
animæ sanctæ habebunt corpora impassibilia, agilia, clara, at-
que subtilia. *Descendentem de cœlo*, quia tunc omnes beati de-
scendent cũ Christo ad iudicij locum, & animæ sanctæ ad sua
corpora resumenda. Quia tamen modò non agitur de iudicio
illo, sed statu ipsum sequente: aptius fertur ciuitas ista de cœlo
descẽdere, qui ab eo qui præsidet cœlo exoritur & descendit,
inde dona gloriæ sortiendo. Quemadmodũ Iacobus ait: Om *Iacobi. 1.*
ne donum optimum, & omne datum perfectum desursum est,
descendens à patre luminum. Quod non de corporali descen B
su, sed de emanatione ac dependentia, est sumendum. Rursus
descendit de cœlo, quoniam per reuerentialem timorem, à di
uinæ magnitudinis contemplatione in propriá descendit par-
uitatem: atque per humilitatem non sibi, sed Deo attribuit glò
riam, cui se summa humilitate prosternit ac subdit. *A Deo pa
ratam*, id est, donis gratiæ in præsenti & donis gloriæ in pa-
tria, decoratam atque dispositam ad beatificos diuinitatis am-
plexus. *Sicut sponsam ornatam viro suo*. Nam sicut sponsa spon
so seu viro, ita ecclesia Christo ornabitur. Vnde ad innuendũ
quòd ecclesia tunc Christo vsque ad satietatẽ per fœlices am-
plexus iungetur, & à Christo summè implebitur, atque fœcun
dissima reddetur, potius dicit sicut spõsam ornatam viro suo
quàm sponso suo. Iam enim est sponsa, per fidem & dilectionẽ C
illi coniuncta: tunc verò vxor consistet. *Et audiui vocem ma-
gnam de throno dicentem*. Vox ista fuit angelica, tubalis, sonora
affectuosè prolata, & magnæ rei indicatiua: quam angelus in
interioribus sensibus S. Ioannis formauit, & in visione imagi-
naria videbatur sibi de throno maiestatis diuinæ egredi: quia
& angelus eam proferens, ciuis fuit cœli empyrei. *Ecce taber
naculum Dei cum hominibus*. Per tabernaculum Dei quidam in-
telligunt Christi humanitatem, quæ fuit diuinitatis templum,
vt sit sensus: Ecce tabernaculum Dei, id est, Christi humani-
tas, nunc est & æternaliter erit cum hominibus, sanctis scilicet,
& electis, in eadem cum illis gloria permanendo. Alij per ta-
bernaculum intelligũt ecclesiam. Sed cum homines sancti sint
ecclesia, non apparet propriè dictum quòd Ecclesia erit cum
homini-

D hominibus: nisi intelligatur, quòd Ecclesia quæ dudū iam fuit triumphans, de cætero tunc erit cum hominibus electis: qui vsque ad finem mundi, in hoc mundo militantes fuerunt, & tunc ad supernorum ciuium consortium assumentur. Potest itaque sic exponi: Ecce tabernaculum, id est, habitatio Dei, seu locus
Psal. 109 cœlestium delitiarum in quo habitat deus, scilicet empyreum cœlum, erit perpetuò cum hominibus, qui tunc omnes simul ascendent ad patriam, quam nunquam amittent. *Et habitabit cum eis*, id est, per dona gloriæ inæternum cum ipsis & in ipsis manebit, sicut pater cum filiis, dominus cum ministris, magister cum discipulis, defensor in gyro suorum. *Et ipsi populus eius erunt*, id est, Deo suo familiares atque charissimi erunt in quibus valde beneplacitum erit eidem: in quo scilicet populo, plenè complebitur illud Sophoniæ, Gaudebit super te do-
E
Sopho. 3 minus in lætitia, silebit in dilectione tua, & exultabit super te in laude. *Et ipse deus cum eis erit eorum deus*, id est, deus omnipotens, qui solus est verus deus, & per creationem ac generalem præsidentiam est communiter omnium deus: erit singularissimo modo deus istorum: ita quod ei tota mēte integerrimè inhærebunt, incessanter eum adorabunt, colent, laudabunt, erítque ab eis perfectè dilectus atque possessus. Vnde de re maximè chara & iugiter cogitata dicitur, quòd sit deus taliter eam amantis & cogitantis. *Et absterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum*. Perfecta enim beatitudo omnem excludet ab eis miseriam, omnem mali admixtionem, omnem pœnam, & occursum contrarium. *Et mors non erit vltra*, in
F eis, quia nec mors naturæ, nec culpæ, neque miseriç. In inferno quoque nō erit mors naturæ, videlicet separatio animç à corpore. *Neque luctus*, pro quacunque causa. *Neque clamor*, ex dolore proueniens, vel ex desiderio aliquid obtinendi. Erit tamen ibi secundum quosdam laus vocalis. *Neque dolor*, quia nec dolebunt dolore afflictiuo de suis peccatis. *Quæ prima abierunt*, id est, mala ista pœnalia in præcedenti vita fuerunt, & finem ceperunt. *Et dixit qui sedebat in throno*, id est, deus æternus, vnus & trinus, in empyreo residens cœlo. *Ecce noua facio omnia*, id est, terram & cœlum ac corpora electorum iam innouo, melioráque facio. Et tunc noua faciet deus omnia, de quibus & Christus prædixit: Ego si exaltatus fuero à
Esa. 65. terra, omnia traham ad meipsum. *Et dixit mihi*, Deus per an-
Ioan. 12. gelum. *Scribe*, hæc omnia verba sequentia, vtpote. *Hæc*

verba

verba fidelißima & vera sunt, quia neminẽ non solùm fallunt, A
verùm credentes ad summam fœlicitatem perducunt. *Et dixit mihi: Factum est*, id est, nunc impletum est, quod à principio mundi de finali retributione bonorum atque malorum cœpit prædici. *Ego sum Alpha & O mega, initium & finis*, hoc semel dictũ & expositum fuit. *Ego sitienti*, id est, his qui in vita præsenti esuriunt sitiúntque iustitiam, & veram salutem desiderát: *Apoc.1*
id quoque præcipuè sitiunt, vt deus in omnibus honoretur. *Matth.5*
Dabo de fonte aquæ viuæ, id est, ex opulentia mea liberalissima & immensa, quæ omnis boni origo est, infundam dona gloriæ consummata, & ex sapientia mea fontana illi sapientiæ riuos immittam. Fons ergo est ipsemet deus ditissimus, & aqua viua est sapientia eius beatificans & beata. Hęc itaque dabo *Gratis*, non sic gratis, vt sine meritis: sed gratis quantum ad merito B
rum radicem. Quoniam gratiam gratum facientem, quæ merendi est causa, sine meritis dedit: & quia vltra condignum remunero, & quia omnia electorum merita, mea sunt dona. Ideo dicit Apostolus, Gratia Dei vita æterna. Quòd autem non si- *Roma.6*
ne bonis operibus istud præstetur adultis, docet subdendo. *Qui vicerit, poßidebit hæc*, id est, qui aduersariis suæ salutis, tentamentis diaboli, concupiscentiis carnis, vanitatibus mundi, inordinatis motibus animi, omni quoque peccato mortali efficaciter restiterit ac præualuerit, tantum præmium consequetur. Non enim coronatur, nisi qui legitimè certauerit. *Et ero* *2. Tim.2.*
illi deus, id est, singulari prouidentia eum custodiam. *Et ipse erit mihi filius*, id est, valde dilectus, & per virtutes ad dona spiritus sancti specialiter assimilatus, in futuro autem per dona gloriæ plenius conformatus. Ecce quàm dulcia sunt om C
nia verba hæc, & quàm dignanter ac amorosè hortatur nos deus ad bene agendum, tanta bona se redditurum promittens. Itaque beneuolentiæ eius conemur esse veraciter grati. Quid autem nobilius quàm esse filium Dei? Hinc in sua epistola scribit Ioannes, Nunc filij Dei sumus, & nondum ap- *1. Ioan.3.*
paruit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est. *Timidis autem*, timore inordinato, mundano, carnali aut etiam purè seruili: qui corporalia mala & damna terrena magis timent, quàm deum amittere & salutem: qui plus hominem verentur quàm deum, & arctam viam salutis arripere trepidant. *Et incredulis*, qui fidem non habent catholicam, sicut hæretici, pagani, Iudæi.

D *Et execratis*, id est, excommunicatis, seu execrabilia peccata agentibus, ac recidiuantibus. *Et homicidis*, voluntate seu opere. Nam & qui odit fratrem suum homicida est, secundum Ioannem. *Et fornicatoribus*, id est, omnibus vitiosè concumbentibus. Nam & vehemens cõiugis amator adulter est corã Deo. *Et veneficis*, id est, sortilegis, magis, infectoribus, maleficis. *Et idololatris*, quibus secundum apostolum similes sunt auari, imò & omnes qui magis inhærent creaturæ quàm creatori. *Et omnibus mendacibus*, mendacio pernicioso seu consuetudine mentiendi. Nã & venialia per consuetudinem fiunt mortalia.

Roma. 1 Attende.

Pars, id est, retributio, *Illorum erit in stagno ardẽti igne & sulphure*, quod expauescendum est magis, quàm exponendũ. Etenim quàm pauci sunt qui nulli horum subiacent vitiorũ. *Quod* E scilicet, pœnam hanc pati. *Est mors secunda*, id est, infernalis miseria pro culpa inflicta. Vel, quod stagnum est mors secunda effectiuè, quia inducit hanc calamitatem. *Et venit ad me vnus de septem angelis habentibus septem phialas plenas septem plagis nouissimis*. De angelis istis qui sint & quid designẽt, quid etiam per septem phialas & per septem plagas nouissimas intelligi debeat, dictum est suprà. *Et loquutus est mecum*, imò intra me, sicut in imaginariis visionibus fieri solet. *Dicens: Veni*, nõ corporaliter procedendo, sed mentaliter aduertendo. *Et ostendam tibi sponsam vxorẽ agni*. Quidã hoc loco per sponsam vxorem agni, intelligunt militantẽ ecclesiam. Sed in sequentibus multa dicuntur, quæ ecclesiæ militãti non congruunt, sicut in prosequendo tangetur, & nunc modicè tangã. Nam de ciuita F te hac sequitur: Nõ intrabit in eã aliquid coinquinatũ. Et nox ibi non erit. Et ciuitas non eget sole neque luna. Et templum non vidi in ea. Dicendum itaque, quòd in isto loco vsque ad finem voluminis describitur status & excellentia, pulchritudo & dignitas triumphantis ecclesiæ, quæ verè est vxor Christi. Nam de statu ecclesiæ militantis & persequutionibus eius, de finali quoque iudicio & reproborum damnatione æterna dictum est suprà. Nunc ergo in speciali tractatur de conditionibus ecclesiæ triũphantis. Et sicut in principio capituli decimiseptimi vnus de septem angelis memoratis ostendit Ioanni damnationẽ ciuitatis diaboli, scilicet Babylonis: ita nunc perhibet vnũ de septem angelis illis sibi monstrasse beatitudinem ciuitatis Dei, Hierusalem illius cœlestis. *Et sustulit me in spiritu*, id est, secundum imaginariam repræsentationem & spi-

ritalem ostensionem ac eleuationem. Iuxta quem modum ait A
Ezechiel se translatum de Babylone in Iudęam in visionibus *Ezech. 8.*
dei. *In montem magnum & altum.* Sic enim imaginariè videbatur Ioanni. Nec tamē decipiebatur, quoniam angelo cū docente intellexit, quid imaginaria illa visio designaret. Nempe per montem magnum & altum intelligitur Christus, cui innititur ecclesia militās & triumphans. Vel certè cœlum empireum, quo in loco ecclesia triumphans locatur. Quácunque autem personam dicatur hic angelus Ioannem sic ferens ac instruens designasse, angelus iste realiter fuit angelicus spiritus in Christi persona apparens, atque de omnibus his Ioannem informans: quemadmodum iam suprà patuit, & infrà innotescet. Veruntamen angelus iste diuersarum personarum ef- *Apoc. 1*
figiem reprę̨sentauit Ioanni interius. Et iuxta hoc quasi à diuersis dicit Ioannes sibi quędam ostensa. *Et ostendit mihi ci-* B
uitatem sanctam Hierusalem descendentem de cœlo. Hæc verba sunt nunc in hoc ipso articulo explanata. Itaque supernā Hierusalem triumphantem ecclesiam ostendit Ioanni, non sicut ipsa in se est: sed sub similitudinibus corporalium rerum, scilicet magnæ ciuitatis, sicut infrà describit. Insuper intuendum quód verba sancti Ioannis in his duobus capitulis vltimis, prę̨sertim in isto vltimo, consonantiam magnam habēt cum his, quæ in vltima visione beati Ezechielis de ciuitate & templo leguntur. Nam & ipse Ezechiel quadragesimo libri sui capitulo visionem illam incipiens, asserit se in montem excelsum adductum, in quo erat quasi ædificium ciuitatis. Veruntamen C
sensus in pluribus est distinctus. Quæ enim ibidem descripta *Matt. 13.*
sunt, de ecclesia militante à catholicis patribus exponuntur: ista verò de ecclesia triumphāte. In aliquibus tamen sensu coincidit. *Habentem claritatem Dei,* id est, diuinę & increatæ lucis copiosissima participatione perfusam. Fulgebūt enim iusti sicut sol in regno patris eorum. Incircunscriptum quoque illud supersplendidissimum lumen clara acie facialiter contemplantur. Electi itaque in anima & corpore inæstimabili claritate erunt repleti. Potest etiam specialiter claritas ista lumen gloriæ accipi, per quod ad diuinæ essentiæ beatificam visionem immediatè disponuntur. *Et lumē eius simile lapidi præ-* *1. Petr. 1.*
cioso. Hoc dupliciter intelligi potest, Primò, quòd lumē eius, id est, Christus, qui est lumen ecclesiæ triumphantis, lumen vtique obiectale, quod ipsa iugiter intuetur: & efficientiale, à

D quo fœliciter illustratur, est simile lapidi precioso: quoniam Christus in scripturis frequenter lapis angularis & preciosus vocatur. Secundò, quòd lumen eius, id est, prefata claritas participata ecclesiæ triumphanti, assimilatur lapidi precioso, vtpote Christo: quia per claritatem illam Christo tanquam capiti conformatur. *Tanquam lapidi iaspidis*, id est, lumen illud ob suam delitiositatem, vigorem, & venustatem iaspidi est conforme. Iaspis nanque sua viriditate pulcherrima visum valde delectat, atque confortat, estque grandis vigor & firmitas lapidis huius. Vnde tam Christus, quàm claritas participata beatorum, iaspidi assimilantur idoneè. *Sicut crystallum*, id est, lumen istud etiam assimilatur crystallo. Nam sicut crystallum purum clarum atque perspicuum est seu transparens: ita & cla

E ritas ista sanctorum mundissima est, & per eam habetur clarissima dei cognito, se inuicem quoque penetrant intelligendo. *Et habebat murum magnum & altum.* Per quem inexpugnabilis dei protectio, ac securissima eius custodia, qua supernam Hierusalem ambit & protegit, designatur. Vel ipsemet

Esa. 16. Christus seu Trinitas deus illam defendens. Iuxta illud Esaię,

Psal. 124. Saluator ponetur in ea murus & antemurale. Et in Psalmo,

Danie. 3. Dominus in circuitu populi sui. Christus autem magnus est & altus, quia immensus & incóprehésibilis ac superexaltatus, secundum quod Deus. Imò de eo etiam secundum quod ho-

Lucæ 1. mo prædictum est, Hic erit magnus. Præterea aduertendum.

Ezec. 40 quòd templum Ezechieli ostensum cingebatur triplici muro: quia ecclesia militans triplici indiget protectione, videlicet diuina, angelica, & humana, per prælatos & principes eius.

F Triumphans verò diuina protectione eget duntaxat. *Habentem portas duodecim.* Per quas duodecim patriarchæ, itémque duodecim apostoli insinuantur, quorum exempla, fidem, & doctrinam sequendo, cœlestem Hierusalem introimus. Eorum quoque patrocinio quasi per portas, patet nobis ingressus ad vitam æternam. Rursus duodecim portę sunt obseruationes decem præceptorum decalogi, & duorum, charitatis dei ac proximi. *Et in portis angulos duodecim.* Per quos cæteri prædicatores, doctores, prælati sumuntur: qui instar angulorum parietes nectentium plures spiritaliter copulant, mentis dilectione, cócordia & doctrina: qui omnes apostolis inni tuntur, idcirco in portis esse feruntur, *Et duodecim nomina scripta, quæ sunt nomina duodecim tribuũ filiorum Israel.* Per nomina

duodecim

duodecim tribuum filiorum Israël, intelliguntur vniuersi e- A
lecti veteris testamenti, imò & omnes prædestinati, qui per
dona gratiæ filij patriarcharum vocantur: qui in portis duo-
decim scripti sunt, quoniam patriarcharũ seu apostolorũ vir-
tutibus inhærendo & doctrinis ingressi sunt, intrãt, aut introi
bunt regnũ cœlorũ. *Ab oriẽte portæ tres, ab aquilone portæ tres, ab austro, portæ tres, & ab occasu portæ tres.* Idcirco ciuitas ista visa est versus quamlibet principaliũ terrę plagarũ tres portas habere, quia de quatuor partibus mũdi multi cõuersi sunt, atq; in fide superbenedictæ Trinitatis saluati. Quemadmodũ Esaias prædixit, Ecce isti de longè venient: & ecce illi qui ab aquilone & mari, & isti de terra australi. Christus quoque in Euangelio: Multi ab oriente & occidente, ab austro & aquilone venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob, in regno cœlorum. Ideo quoque versus quamlibet plagam tres portæ consistunt, quia ex omni parte quidam saluantur in statu incipientium, quidam in statu proficientium, quidã in statu perfectorũ: omnes quoq; per tres virtutes theologicas ingrediũtur ad regnũ. *Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim apostolorum, & agni.* Hoc quod dicitur, & in ipsis duodecim nomina duodecim apostolorum, asserit Berengãdus expositorium esse eius quod præmittitur. Et murus ciuitatis habẽs fundamẽta duodecim. Vnde secundum eum & Bedã, ista duodecim fundamẽta sunt duodecim apostoli: qui alia & alia ratione dicuntur portæ & fundamenta. Nam portæ dicuntur ob rationem pręhabitam: fundamenta verò, quia catholicam fidem primò prædicauerunt, & in ea alios fundauerũt, ipsi quoq; tanquã robustissimi alios super se portauerũt, eorũque imbecillitatẽ sustẽtauerũt. Alij per fundamenta duodecim, accipiunt duodecim patriarchas, qui primi hanc fidẽ tenuerunt: in quibus scripta fuerunt nomina apostolorum & agni: quia fuerunt apostolorũ & Saluatoris figuræ, & prænunciatores Christi. Rursus nõnulli per duodecim fundamenta intelligunt duodecim articulos fidei, quorum cognitio est fundamentum seu inchoatio cognitionis perfectæ, quæ habetur in patria: in quibus articulis scripta sunt nomina duodecim apostolorum, quia hanc fidem primitus publicauerunt. Et agni, id est, nomen Christi: quia obiectum articulorum fidei Christus est, cũ aliqui sint de eius humanitate, aliqui de diuinitate. ¶ Præterea aduertendũ, quòd

Esa. 46

Lucæ. 13.

B

C

D licet sit vnum primũ ac principale seu vniuersale fundamentum ecclesiæ, scilicet Christus, dicente Apostolo: Fundamentum aliud nemo ponere potest præter id quod positum est, quod est Christus Iesus: plura tamen sunt fundamenta secundaria, particularia. De quibus cantamus: Fundamenta eius in montibus sanctis. Sed & Christus secundum quod homo, est fundamentum instrumentale: verùm vt deus, est fundamentũ per authoritatem, fundamentũ vtique fundans, nõ fundatum Sicque tota supergloriosa Trinitas, est vnum summum ecclesiæ militantis ac triumphantis fundamentum, cui cuncti innituntur electi. *Et qui loquebatur mecum,* scilicet angelus in Christi persona apparens & loquens. *Habebat mensurã arundineam auream*, id est, arundini similem. *Vt metiretur ciuitatem & portas & murum eius.* In hoc angelus repręsentauit

1.Cor. 3

Esa.86

E Christi personam, qui omnium merita discutit & mensurat, & singulis electorum in patria præmium donat iuxta meriti sui proportionem, mensuram & qualitatem. Itaque per mensuram arundineam auream, intelligitur sapiẽtialis iustitia, seu iusta sapientia Christi, iudicis & remuneratoris vniuersorum: qui per sapientiam suam omnia in numero, pondere, & mensura constituit: omniumque merita pensans, quantum de pręmio dandum sit, inspicit. In visione quoque Ezechielis, angelus visus est habere in manu funiculum lineum & calamum mẽsuræ. Sed cum per murum ciuitatis istius ipsemet Christus, seu diuina protectio intelligatur, quomodo murus eius mensurari asseritur: nisi quòd deus seipsum secundum certum de-

Sapien.11.

Ezec.40.

F terminatumque modum, applicat vnicuique electorum secũdum exigentiam meritorum? *Et ciuitas in quadro posita est.* id est, quadrangularis in situ seu in quadro æquilatero: ita quòd in longo & lato eiusdem seu paris & quantitatis: ideo subditur. *Longitudo eius tanta est, quanta & latitudo.* Eodem modo & templum Ezechielis situatum describitur, per quod nunc designatur firmitas atque stabilitas beatorum in deo: ita quòd nec auerti, nec concuti, nec cadere queũt: sicque habẽt se instar quadrati, quod quocunque vertatur, permanet fixũ. Itemque quòd nihil distortum, inæquale seu disproportionatum inuenitur in patria, nec aliquid incircuncisum, sed polita & recta ibi sunt omnia. Rursus per quadraturam istam insinuatur, quòd per contemperaturam quatuor virtutum cardinaliũ & per doctrinam quatuor Euangelistarum, ac patriæ beatitudinem

Ibidem.

tudinem peruenitur: imò & in beatis virtutum cardinalium A
permanet quadratura, quantum ad actus aliquos. Quælibet
nempe earum duos actus sortitur. Nam secundum Albertum *Albertus*
primus prudentiæ actus est præcauere insidias, qui nō manet
in patria. Alius, nil Deo præponere vel æquare, qui manet in
ea. Primus quoque temperantiæ actus est, noxias delectationes reprimere, qui ibi non manet. Secundus, nullo motu noxio delectari, qui manet. Primus autem fortitudinis actus est, molestias fortiter ferre, quem certum est in patria non manere. Alius, deo fortiter adhærere, qui permanet. Postremò primus actus iustitiæ ponatur proximo subuenire, qui ibi nō manet quantū ad eos qui ibi sunt: vel post diem iudicij. Secūdus, deo regenti subditū esse, qui manet. Per longitudinem verò B
ciuitatis, intelligenda est perfectio virtutum ad vim intellectiuam pertinentium: per latitudinem perfectio virtutum ad vim affectiuam spectantium. Vel per longitudinem, contemplatio, per latitudinem dilectio, & ista æqualia perhibentur. Quo enim beati deū clarius contemplantur, eò ipsum feruentius amant, & econtrariò: sicque amor affectus, æquatur notitiæ intellectus. *Et mensus est ciuitatem*, scilicet, spatiū eius, *Per stadia duodecim millia*, per quod amplitudo & magnitudo cœlestis Hierusalem designatur, non quòd cœli empyrei spatium hac mensura stringatur: sed per minus intelligitur maius: & per determinatum, indeterminatū. Sicut superius sępenumero per septenarium vniuersitas significatur. Vnde quē- *Apoc. 1 1.*
admodū spatium ciuitatis hîc descriptū, vehementer excedit consueta vrbiū spatia: ita his verbis insinuatur, quòd patria electorū omnē locum viatorum quasi incōparabili capacitate C
& mole transcendit. Nec solùm capacitate & mole, sed & omnium bonorū affluentia gaudio & decore: secundū illud Ba- *Baruch .3.*
ruc proph. O Israël quā magna est domus dei, & ingēs locus possessionis eius? Magnus & nō habēs finē. Excelsus & immēsus. Hinc etiā ciuitas ista multò maior describitur, quā illa de qua Ezech. vaticinatur. Illa enim est habitatio viatorum, & *Ezec. 49.*
secundū quosdam habet in gyro. 30. Hæc verò habet in ambitu, vt affirmant, 48. millia stadia. Nam & 12. millia stadia, de quibus litera loquitur, referuntur ad vnum latus præfati quadrati. *Longitudo & latitudo & altitudo eius æqualia sunt.* Qui ista de ecclesia militante exponunt, per longitudinem intelligunt fidem, quæ facit credere præterita, præsentia, &

D futura. Per latitudinem verò charitatem, quæ ad omnia se extendit. Per altitudinem autem spem, quæ erigit ad superna. Hæc tria æqualia sunt in viatore, non in dignitate, cum maior horum sit charitas: sed in profectu, seu incremento, & operatione. Quo enim quis amplius crescit in vna harum virtutum, eo & in aliis duabus, loquendo de fide formata & spe viua. Sed quia de Ecclesia triumphante exponenda sunt hæc, per tria ista intelligendæ vidẽtur tres dotes animæ glorificatæ, virtutibus theologicis succedẽtes: vt per lõgitudinẽ intelligatur beatifica visio quæ cũcta attingit, per latitudinẽ beata fruitio, per altitudinem tentio qua intus tenetur altissimus. Quod autẽ dicitur de altitudine ciuitatis, quantũ ad imaginariam pertinet visionem, non de altitudine murorum, sed E spatij sumitur: cuius altitudo accipitur secundũ montis ascensum, in quo ciuitas ista visa est sita, sicut iã dixit, Sustulit me in mõtem magnum & altũ. Sicq; altitudo montis est.12. milliũ stadiorũ, quemadmodũ lõgitudo spatij & latitudo ipsius. *Et mensus est muros eius centum quadraginta quatuor cubitorum,* scilicet, in altitudine. Et quamuis vnus visus sit murus, nunc tamen pluraliter loquitur muros, propter quatuor latera eius. Totus enim murus videbatur quadratus æquilaterus. Et per murum istum in altitudine stabilis, perfectio sanctæ illius ciuitatis exprimitur. Nam computus iste quadraturam duodenarij cõprehendit, eo ꝙ duodecies duodeni, centum quadragintaquatuor faciunt, qui est numerus quadratus, resultans ex ductu duodenarij in seipsum. Idcirco designat securitatem & stabilitatem fœlicitatis supernæ. Nam corpus quadratum, vt F tactum est, stat firmiter in quolibet latere. Propter quod.1. Ethicorum virtuosus comparatur quadrato. In omni euentu, virtuosus in ratione & virtutum medio perseuerat. *Mensura hominis quæ est angeli,* id est, sic mensurantur merita & præmia hominum, sicut & angelorum. Vel sensus est, quòd æqualis erit beatitudo angelorum & hominum. Sicut loqui-
Mat.22. tur Christus: Erunt sicut angeli Dei in cœlo. His ergo verbis
Mat.20. innuitur, quòd ad angelorum ordines homines assumuntur,
1.Ioan.3. & vna est omnium beatitudo ex parte obiecti: quæ per denarium diurnum omnibus operariis datum exprimitur. Omnes enim facie ad faciem vident deum. *Et erat structura muri ex lapide iaspide.* Totus itaq; murus videbatur ex lapidibus hu-
Apo.14. iuscemodi factus, & ritè. Per murum enim, vt dictum est, Christus

ſtus ſeu eius protectio deſignatur. Chriſtus autem iaſpidi aſſi- A
milatur, vt dictum eſt ſæpe. Quoniam ſicut iaſpis ſua viridita-
te decora viſum oblectat & roborat, ſic Chriſtus omnibus cō
templantibus eum, delectabilis eſt: & confirmatiuus eorum in
bono. *Ipſa verò ciuitas aurum mundum ſimile vitro mundo.* Ci-
uitas iſta eſt vniuerſitas beatorum, qui aurum mundum vo-
cantur, quia in omnibus charitatis feruor ſine omni peccati
macula dominatur. Eſtque aurum hoc ſimile vitro mundo,
quoniam charitatis feruori adiunctus eſt præclariſſimus ſa-
pientiæ ſplēdor, ita quòd beati inſtar vitrorum ſibi mutuò pa
tent ſeu cogniti ſunt. Et ſicut vitrū lumine penetratur, ſic ſan-
cti in patria intus & foris diuinæ lucis participatione implē-
tur, imò cogitationes ſuas alterutrum intuentur, ſecundū Au
guſtinum. *Fundamenta muri ciuitatis omni lapide precioſo orna-* B
ta. Fundamēta iſta (vt dictum eſt) ſunt ipſi beati apoſtoli, qui
omni lapide precioſo ornātur, quia cunctis virtutibus deco-
rantur. *Fundamentum primum iaſpis*, id eſt, primus lapis pre-
cioſus fundamentorum iſtorum eſt iaſpis, vtpote virtus per
iaſpidem deſignata, per quam charitatem intelligo, qua nihil
eſt dulcius, & mentem vehementer oblectat & confortat in
deo, ſicut iaſpis oculos exhilarat, & confortat. *Secundū*, vel,
vt alij dicunt, ſecundus, *Sapphirus*, id eſt, ſecundus ornatus
fundamentorum ſupernæ Hieruſalem eſt virtus per ſapphirū
ſignata, videlicet donum ſapientiæ. Nunc enim nomen vir-
tutis communiter ſumitur, nec cōdiſtinguitur dono. Quem-
admodum enim ſapphirus cœliformem habet colorē, ſic ſan
cti in patria per ſapientiam iſtam, quæ donū eſt, angelicis mē
tibus comparantur. Rurſus ſicut ſapphirus corpus humanum C
vegetat & membra conſolidat: ſic ſapientiæ donum ſpiritum
nutrit, & vires eius in deo defigit. Iterū ſicut ſapphirus tactus *Prou. 5.*
radiis ſolis ardentem ex ſe mittit fulgorem, ſic ſapientia bea- *Eccle. 1.*
torum tacta & perluſtrata radio ſolis æterni, mox cum feruo
re ſplendifluo tendit in deum. *Tertius calcedonius*, id eſt, ter
tius horū ornatus eſt virtus, nomine calcedonij propter pro-
prietatum ſimilitudinem deſignata, videlicet donum intelle-
ctus. Quemadmodū enim calcedonius pallidi eſt coloris, &
fortiſſimæ reſiſtentiæ, ita vt in eo ſculpere quis difficillimè
queat: ſic donum intellectus, quo ea quæ fidei ſubſunt acutè
atque ſubtiliter penetrātur, præſertim in patria omni argumē
to quod fidei contrariatur fortiſſimè reluctatur. Veruntamen

D quoniá ea quæ cadunt sub fidem, nulla mens creata plenè cóprehendere potest: donú intellectus quasi pallenti lapidi assimilatur, non plenariè rubeo atq; totaliter claro ac splendido. *Quartus smaragdus*. Per smaragdum intelligo donum consilij. Quemadmodum enim smaragdus eximiæ viriditatis & pulchritudinis est, in tantum vt ea quæ circa se sunt sua viriditate afficiat, imò & aërē ex repercussione virescere faciat nulláque géma gratior oculis (ná & herbas sua superat viriditate) sic donum consilij in seipso decorum atque suaue est, & aliis se diffundit, eorúq; mētes sua afficit directione. Per donú quoque cósilij homo fit aliis valde acceptus, imò gratissimus. Melius enim vincit homo consilio, quàm fortitudine. Deniq; sicut hic lapis valet contra morbum caducum, sic donum consi-
E lij præcipuè tollit peccati ruiná. De hoc lapide August. & Beda atq; Isidorus multa pulchra conscribunt. Plura enim eius sunt genera. Et tellus, qua nobiliores smaragdi nascuntur, locuples est, sed inhabitabilis. Nempe cum auro & gémis abundet, griphes omnes tenēt aues ferocissimæ, vel potius feræ volantes. Sunt enim quadrupedes, & corpore quidem leonibus, capite verò & alis, aquilis simillimæ. Arimaspi cum his dimicant, qui vno oculo in fronte medio feruntur insignes, vt accipiant hos lapides mira cupiditate & feris rapientibus, & Arimaspis eos custodientibus. *Quintus sardonix*. Lapis iste candidus perhibetur in rubeū colorem parumper declinás. Eius tamē multa sunt genera. Ná alius rubeus fertur, alius bicolor, vt dictum est, alius triformiter coloratur: primum habens nigrum, medium candidum, superius rubeum, & iste est precio-
F sior, per quem donum fortitudinis designatur, quæ inter aduersa & prospera permanet fixa, & in martyrio stabilit mentem: in patria verò solo cãdore ornatur, quia circa tristitia & læsiua non occupatur. Et sicut sardonix humilem efficit & pudicum, ita per fortitudinem animositas & carnalitas superantur: ita ꝙ homo humilis atq; pudicus efficitur. *Sextus sardius*. Sardius secúdum Bedá, ex integro sanguinei seu rubei est coloris: tamen secundú Berengandú, pro eo quòd in ruffum colorem aliquantulú declinare videtur, paulum obscuratur: per quem donum scientiæ insinuatur, quæ per hoc quod facit menté cum gustu perpendere, ꝙ in nulla re creatá statuendus est vltimus finis, eo ꝙ illa in se sit deficiens & caduca, ad sapientiæ fulgorem propinquat, increatiq; boni amore spiri-

tum

tum afficit. Veruntamē quia non immediatè circa increatum A obiectum sed circa creatum versatur, quia de rebus increatis dat bene & cōnaturaliter iudicare: hinc à puritate auriformis rubeiq; coloris parumper occūbit, & splendore sapientiæ minor est. Et sicut sardius pellit timorē, & gaudium parit atque accendit: sic donum scientiæ tollit timorem perdēdi terrena, accendítque gaudiū in contēptu eorū & in amore cœlestiū. *Septimus chrysolitus.* Gemma hæc tota aurei est coloris, & ardentes videtur scintillas diffundere. Confortat insuper intellectum, & timores expellit nocturnos. Quo enim ratio amplius confortatur, eo passiones magis sedantur. Per quam donum pietatis intelligo, quę facit hominē inter proximos quasi aurum acceptum & charum: facítque eū ad alios liberalem B siue beneuolum, ita ꝙ affectiones scintillantes diffundit. Meretur quoque specialem illuminationem & cōfortationem à Deo. *Octauus beryllus.* Beryllus eximiæ claritatis est, ceruleū habens colorem admixtum, secundum Berengandū. Et secūdum Bedam, sic est quasi cōsideres aquā solis fulgore percussam rubicundum ac decorū exhibere colorem. Facit quoq; in bello inuictum, & mitē efficit ac benignum. Per quem donū timoris congruè designatur. Filialis enim castus sanctúsq; timor præclaræ est synceritatis, & in spiritali pugna facit inuictum. Quia in tantum facit hominem dei offensam vitare, ꝙ mallet mori quàm deū inhonorare, sicq; mansuetum ac benignum cōstituit animum. *Nonus topazius.* Gēma hæc preciosissima omni fulget colore. Duo tamen colores, videlicet aureus & aëreus in ipsa abundant: quæ cum solis radio tāgitur, iubar suum vndiq; spargit, omniúmq; gēmarum superat claritatem, in suum aspectum præcipuè trahens astantes. Hęc gē C marum amplissima, & regibus adeò chara, vt ea nil charius inter diuitias suas habere se reputent. Valet demum contra irā atq; lunaticam passionem. Per quam iustitia designatur, quæ est præclarissima virtus. Et non est lucifer nec hesperus tā admirabilis, quæ lucem suam circūquaq; diffundit, omni quoq; virtutum decore splēdescit, pręsertim aureo & æthereo: quoniam dei & proximi dilectionē præcipuè respicit. Hæc quo purior ac perfectior fuerit, eo sanis oculis delectabilior comprobatur. Quā reges & omnes qui præsunt, maximè debēt diligere, & opibus cunctis præferre. Quæ etiam in beatis præcipuè locum habet. Nā ipsi demum plenam implent iustitiam,

D reddẽtes cuiq; quod suum est,& deo seipsos totaliter.Per quã & viatores inquietudines animæ vitant. *Decimus chrysoprasus.* Lapis hic viridis est coloris, & hinc inde quasi aureis guttulis est distinctus,& valet contra lepram. Per quem prudẽtia, quæ cardinalis est virtus, contra dona sapiẽtiæ & scientiæ cõdistincta,accipitur.Suo nanque virore in agendis mentẽ perfundit,& aliis floridam exhibet. Aureo quoq; ornatu passim fulcitur,dum ad vltimum finem dirigit humanos actus, quod faciẽdo cordis pellit putredinem, ne terrenorũ attactu quasi leprosa,infecta & corrupta reddatur. *Vndecimus hyacinthus.* Hyacinthus cerulei fertur coloris.Et vt ait Bereng.sereni cœli habet colorẽ,sicut Sapphirus:sed ille maculas habet, istius autem pulchritudo maculis non deformatur. Lucet vt purpu

E ra,sed non semper æqualiter rutilat, quia cum facie cœli mutatur. Nam in sereno perspicuus est & gratus; in nubilo autẽ obscurus,qui preciosus & bonus est valde,dat membris vigorem, & salutiferum facit soporem, per quem virtus latriæ designatur. Huius nanq; virtutis actus perfectissimè insunt beatis,qui laudi & cultui dei indesinenter cum tota mẽte sine interruptione insistũt: quia diuino lumine incessabiliter perfunduntur:quo si carerent,protinus rutilare cessarẽt: sed & actibus latriæ beati dulcissimè reficiuntur, & sine interpellatione inenarrabiliter oblectãtur. *Duodecimus amethistus.* Lapis iste triformi ornatur colore, roseo, violaceo atque purpureo, & paruulas flammas fundit,facítq; vigilem, & malam pellit cogitationem. Per quem beatorũ in patria plenissima castitas explicatur. Quia vt ait Saluator: Non nubent neq; nubẽtur,sed

Mat.22. *Luc.20.* angelicæ sunt mũditiæ.Et quoniam castitati eorum, feruor di

F uini amoris,& humilitatis profunditas sunt adiũcti, quasi triplici fulget decore,nec cogitationem admittit impuram. Ista de lapidum horum mystica expositione vtcunq; prolata, piè sumantur.Alij enim aliter eos interpretantur,quorum melioribus dictis ista non derogant.Consequenter agitur de materia & ornamento portarum,quod tamen spiritaliter est sumẽdum. *Et duodecim portæ*, muri ciuitatis supernæ. *Duodecim margaritæ sunt per singulas*, id est, cũ portæ istæ existant duodecim, in qualibet earum præfati duodecim preciosi lapides habentur. Quia vt dictum est,in quolibet apostolorum (qui portę sunt ciuitatis istius)virtutes his margaritis expressę excellenter reperiuntur. *Et singulæ portæ erant ex singulis margaritis,*

garitis. Si singulæ portæ erant in singulis margaritis, quomodo in vnaquaque fuerunt duodecim margaritę? Itaque secundum Berengádum & Albertum, istud secundum literæ superficiem stare non valet. Idcirco dicendum, quòd licet in vnoquoque sanctorum præfata sint ornamenta virtutum, in quolibet tamen aliqua emicat virtus, à qua & specialiter commendatur ac nominatur. Iuxta illud quod de quolibet eorum cantatur. Non est inuentus similis illi. Ideo singulæ portæ ex singulis margaritis constare dicuntur. *Et plateæ ciuitatis aurũ mundum tanquam vitrum perlucidum.* Hoc & de ciuitate iam dixit, atque expositum est. Vnde hoc loco, vt aliqua assignetur distinctio, per plateas ciuitatis cœlestis Hierusalem intelligi possunt inferiores & subditi: & qui per vias aliqualiter latiores ambulauerunt, cõtenti obseruantia mandatorum, non ingressi semitas consiliorum strictiores. Ad insinuandum ergo, quòd hi quoque ad patriæ beatitudinem conducantur, atque ibidem charitatis feruore ac splendore, seu mentis & corporis glorificatione splendebunt, dictum nunc est quòd plateæ ciuitatis, scilicet inferioris gradus ac meriti homines, similes sunt auro puro ac vitro perlucido. *Et templum non vidi in ea,* id est, materialem locum, ad offerendũ Deo orationes ac sacrificia pro peccatis. Templum nempe est locus orationis & sacrificiorum huiusmodi. Beati autem in patria, præsertim post finale iudicium, secundum quod nunc agitur de ciuitate superna, omni malo carebunt, omnísque bono pleni erunt. Nec tunc deprecabuntur pro aliis, nec sacrificia offerẽt pro peccatis: ideo materiale templum ibi non erit. Nihilominus tota Ecclesia illa triumphans, templum & domus Dei spiritaliter erit: quoniam vnusquisque in mente sua Deo sacrificium laudis exhibet æternæ. *Dominus enim deus omnipotens templum illius est,* quia in ipso tanquam in beatificante obiecto æternaliter conquiescunt. Ipse ergo habitabit in eis dona gloriæ influendo, dataque conseruando: & habitabunt in eo, in cunctis actibus suis in ipso finaliter quiescendo. *Et agnus.* Nam Christus, secundum quod deus vnum & idem templum eorum est cum patre & spiritu sancto, sicut & vnum fœlicitatis obiectum. Porrò secundum naturam assumptam, est præcipuum præmij accidentalis obiectum. Nam eius humanitate reficientur exterius, & quantum ad hoc quiescent, & commorabuntur in ipsa. *Et ciuitas non eget sole & luna,* id est, illustratio luminarium

A Eccle. 44. B Esa. 56. C

D cœli nõ erit necessaria beatificatis in patria, cum corpora eorum clariora sunt illis futura. Ideo subditur. *Nam claritas dei illuminabit eam,* scilicet increata lux Dei efficienter, & claritas ab ipso beatis communicanda, illuminabit eam instrumentaliter atque formaliter. *Et lucerna eius est agnus.* Lucerna non est lumen, sed luminis contentiua: ita & Christus vt homo, nõ substantialiter lux est: sed receptaculũ ac retinaculum lucis pręcipuum. In ipso nanque habitat plenitudo diuinitatis corporaliter. Quoniá ergo humanitatis Christi claritas post increatum lumen omnibus sanctis maximè refulgebit, virtute diuinę immensęque lucis in ea manentis, atque per ipsam micantis, agnus meritò lucerna cœlestis Hierusalem nuncupatur. His autem verbis, &c. quæ subduntur, consonant quæ apud Esaiam scripta sunt: Non erit tibi sol amplius ad lucendum, per diem,

Colos. 2

Ioan. 1.

Esa. 6.

E nec splendor lunæ illuminabit te: sed erit tibi dominus in lucem sempiternam, & deus tuus in gloriam tuam. *Et ambulabunt gentes in lumine eius,* Quia sicut electi nunc viuunt in lumine fidei ipsius ecclesiæ militantis, & in Christo qui est lumen fidelium: ita in patria ambulabunt, agent, viuent, atque in deũ se iugiter erigent, & erecti manebunt in lumine ecclesiæ triumphantis. Corporaliter quoque mouebuntur & ambulabunt in lumine corporum glorificatorum, potissimè corporis Christi: cuius corporea claritas lumen solis inæstimabiliter superat, regionem quoque terræ viuentium implet. *Et reges terræ,* scilicet principes & prælati idonei, omnes quoq; qui bene rexerunt seipsos. *Afferent gloriam suam & honorem in illam,* id est, spiritales suas diuitias, merita, magnificẽtiámque virtutum

F suarum, secum in cœlestem Hierusalem deferent. Opera enim illorum sequuntur illos. Gloria quoque est conscientiæ puritas, dicente Apostolo: Gloria nostra hęc est, testimonium conscientiæ nostræ: quam secum adducent. Rursus: gloria & honor regum istorum sunt subditi, quos dignè rexerunt & secum ad beatitudinem perduxerunt. Sicut discipulis suis loquitur Paulus: Gloria nostra vos estis in domino. Et iterum: Gaudiũ meum & corona mea, sic state in domino. Quid autẽ tam honorificum homini, sicut alios secum saluasse, eósque ad patriam perduxisse? Nam & filius sapiens, gloria patris. Malis quoque seu deceptis discipulis scribit Paulus Apostolus: Quoniam cõfundor in vobis. Ergo in bonis honorificabatur. *Et portæ eius non claudentur per diem,* id est, nunquam. Nam ibi erit dies

Ioan. 8

Thess. 2

Philip. 4

Apoc. 14

Prouer. 13

Galat. 4

perpetuus

perpetuus. Ideo ſubditur. *Nox enim non erit illic.* Quibus datur intelligi, quòd non erit ibi occurſus malus, nec timor, ſed ſumma & ſempiterna ſecuritas. Item quòd corda beatorum æternaliter patula erunt, & in contactu actuali lucis diuinæ, nec caligo ignorantiæ ſeu peccati erit ibidem. Hinc apud Eſa. legitur: Aperientur portæ tuæ iugiter, die ac nocte non claudẽtur. Rurſus per diem, id eſt, tempus Euangelicę legis, apertus eſt aditus regni cœleſtis. *Et afferent gloriam gentium & honorem in illam,* quia vt tactum eſt, qui ſalubriter præfuerunt, gẽtes ſuos regimine ſaluatas, earum quoque virtutes & merita ſimul cum ipſis ſecum adducent, ac domino tanquam precioſiſſimũ ſpolium de faucibus hoſtis ereptum, repræſentabunt & offerent. Simili modo angeli ſancti rectores eccleſiæ militantis, eos qui ſuæ directioni acquieuerunt ſecum in patriam ducẽt. *Et non intrabit in illam aliquid coinquinatum,* id eſt, quocunque mortali peccato fœdatum. *Et abominationem faciens,* id eſt, execrabilia opera & plurimum deteſtanda, *Et mendacium,* fallaciter agendo, aut falſè loquendo. Vel per inquinatum, intelliguntur ſpiritalia vitia: per abominationem, carnalia. Vel illud refertur ad peccata cordis, iſtud ad vitia operis, mendacium ad vitia oris. *Niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ agni,* id eſt, prædeſtinati & purificati intrabunt duntaxat, non vitioſi ac reprobi. Nullus autem cœleſtem Hieruſalem ingredi valet, niſi ab omni labe atque reatu ſit prorſus immunis. Quis enim eloqui queat, quàm purum eſſe oporteat cor, quod diuinæ increatæque luci immẽdiatè ac beatificè vnietur? Non poterit in ea eſſe vel minima macula. Si ergo poſt vitam præſentem nolumus diu differri à gloria, nec grauiſſima purgatorij ferre ſupplicia, ſatagamus nunc indeſinenter Deo pura mente intendere, vigilanti animo deſeruire, cum omni reuerentia obedire, in charitatis feruore proficere, cor noſtrum ſolicitè cuſtodire, mentem vbique ad deum leuare, continuis precibus inſudare, quotidianos defectus deplangere, emẽdare, vitare, ac tali martyrio noſipſos Deo quotidie mortificare atque offerre.

A

Eſa. 6.

B

C

¶Expoſitio

D ¶Expositio Cap. XXII. *Et ostendit mihi.*

ARTICVLVS XXIII.

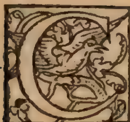
Onsequenter sacratissimus Euágelicæ legis propheta sanctus Ioannes, cœlestis Hierusalem pandit edulium, atque beatæ refectionis materiam & obiectum. *Et ostendit mihi flumen aquæ viuæ.* Per flumen aquæ viuæ, intelligi potest exuberás illa effusio donorum gloriæ à deo superbenedicto in mentes beatas, seu increatę beatitudinis participatio copiosa, seu ipsemet spiritus sanctus fons totius bonitatis, fœlicitatis ac voluptatis. Quod flumen dicitur aquæ viuæ, quoniá post vitæ pręsentis laborem dulcissimè recreat siue refrigerat, & vitam gloriæ præstat. De quo flumine accipi potest illud in Psal. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et rursus: Torrente voluptatis tuæ potabis eos. Per Esaiam quoque dominus protestatur: Ecce ego declino in eos vt flumen pacis, & vt torrens inundans gloriæ gentium. Denique Ezech. describit torrentem aquæ de templo procedenté. Sed quoniam ibi de militante ecclesia agitur, per torrentem illum baptismatis sacramentú, vel Euangelicæ legis doctrina, exprimitur. *Splendidum tanquam crystallum.* Nam spiritus sanctus immensæ est puritatis, & communicatio munerum gloriæ seu beatitudo sanctorum participata, nullam habet prorsus culpæ labem admixtam. *Procedens de sede Dei, & agni,* id est, à patre & filio, à quibus tanquam ab vno principio procedit spiritus sanctus. A patre quoque, & filio, & haud dubium quin & à spiritu sancto, profluit omnis fœlicitas beatorum. *In medio plateæ eius,* id est, per omnes consistentes in ciuitate superna, seu per latitudinem mentis vniuersorum ciuium supernorum, qui vno omnes splendidissimo, opulentissimo, ac liberalissimo fonte potantur atque replentur. Hinc quoque Daniel: Fluuius, inquit, igneus rapidúsque egrediebatur à facie eius. Consequenter beatorum cibus describitur. *Et ex vtraque parte fluminis lignum vitæ.* Omnia ista ostensa sunt sancto Ioanni sub corporaliú similitudinibus rerú. Vnde in imaginaria visione apparuit ei, quòd per medium ciuitatis decurreret splendidissimum flumen, & ex vtraque parte consisteret lignum vitæ. Palam est autem, quòd cum idem numero lignum non stet in vtraque ripa torrentis, quòd in imaginaria visione videbantur plura ligna: sed in

Margin: E — Psal. 45. Psal. 35. Esa. 66. Ezech. 47 — F

in scripturis frequenter numerus singularis ponitur pro plu- A
rali,& econuerso.In visione quoque Ezech.ex vtraque ripa a-
quæ ostensa sunt plura ligna,per quę ibi fideles in CHRISTO
renati atque virtutibus fructuosi,signãtur . Hîc verò per lignũ
vitæ intelligitur CHRISTVS sapientia Dei patris. Secun-
dum quod in Prouerbiis de sapiẽtia Salomon fassus est: Quia
lignum vitæ est omnibus apprehendentibus eam . Quoniam Prouer. 3
ergo CHRISTVS secundum diuinitatis naturam vbique est
præsens,omniúmque beatorum mentes alit, confirmat, fœli-
citat,vitam gloriæ influens, lignum vitæ ex vtraque parte flu-
minis est ostensum. Porrò partes inter quas fluuius emanauit,
sunt angeli hominésque beati. *Afferens fructus duodecim.*
Ideo CHRISTVS lignum vitæ vocatur, quoniam ciues in
patria fœliciter refecit,dona sua illis communicans.Itaque fru
ctus quos CHRISTVS profert in patria,quibus & beatos ili- B
co nutrit,sunt vniuersa quæ ad plenam electorum fœlicitatem
pertinent & concurrunt. Beatitudo nanque est status omni-
um bonorum aggregatione perfectus. Et dona hæc quamuis
sint plurima, conuenienter tamen duodenario designantur:
quoniam per Apostolorum duodecim prædicationem, electi
in nouo testamẽto sunt spiritualiter generati atque saluati: si-
cut in veteri testamento ex duodecim patriarchis alij corpo
raliter profluxerunt.Præterea duodecim fructus isti sic queunt
taxari,vt primus dicatur lumen gloriæ:alij tres,dotes tres ani-
me, scilicet visio, tentio, atque fruitio. Quintus pax,quam S.
Thomas & alij multi ponũt à dotibus istis distinctam. Estque
realiter delectatio seu quietatio cõsummata beatorum in deo. C
Alij quatuor erunt quatuor dotes corporum glorificatorum,
puta agilitas, impassibilitas, subtilitas, claritas. Decimus autẽ
fructus,sit accidentalis illa beatitudo, in aspectu humanitatis
CHRISTI consistens. Vndecimus, gaudium quod beati ex
mutuo consortio & conspectu, Christo donante,concipiunt.
Duodecimus,quod ex consideratione totius machinæ mun-
dialis tunc innouandæ & clarificandæ sunt sortituræ.His fru-
ctibus Christus eos æternaliter, tanquam vitis ac fructuosa ar
bor alet. *Per menses singulos,* anni æternitatis. *Reddens fru-
ctum suum,*id est, Christus fructus hos indesinenter conserua-
bit in mentibus beatorum. Aeternitas nanque nominibus tem
porum frequenter exprimitur,vt in Psalmo: Anni tui non de- *Psal.* 110.
ficiẽt Et in Esaia: Erit mensis ex mense, & sabbathum ex sab- *Esa.* 66

D batho. Et quoniam mensis est anni principium, verbis his insinuatur, quòd in patria æterna erit innouatio incessabilisque continuatio. *Et folia ligni*, id est, verba quibus Christus suos in patria suauissimè alloquetur alloquutione interna & corporali. Siquidem (sicut ipse promisit) præcinget se & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. *Ad sanitatem*
Lucæ.12
gentium, id est, perpetuam sospitatem, confortationem & consolationem inducet beatis, ita quòd nulla vnquam aduersitate lædentur. Verba quoque Euangelicæ doctrinæ Christi, in præsenti dant animæ sanitatem. *Et omne maledictum non erit amplius*, id est, cœlesti conuiuio nulla erit alicuius verbi mali prolatio, nulla cōtētio: nec aliqua Dei offensio, vel pœnæ ab ipso inflictio: iuxta illud Esaiæ: Nō audietur vltrà iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis. Imò ibi erit indeficiens gratiarum actio, & iucundissima summi Dei laudatio.
Esa.60.
E

Sed sedes Dei & agni, id est, deus pater seu trinitas & Christus homo æternaliter habitabit in sanctis, & ipsi erunt thronus ipsius. Confundatur ergo, qui in beatis dixit esse ruinam.

Et seruient ei, seruitute latriæ deum reuerentialiter adorando, indefessè laudando, eiúsque beneplacito omnibus obtemperando. Est quę seruitus ista sine labore, non ad meritum, sed ad præmium spectans. Nam & præsentis seruitutis est merces, talitérq; deo seruire, est summa nobilitas ac perfectè regnare.

Et videbunt faciem eius, id est, diuinam essentiam clarè & immediatè per speciem contemplabuntur, ita quòd plenè cognoscent quod in vita hac credunt. Et hæc visio tota est merces quam amatori suo CHRISTVS ad Ioannem promittens: Manifestabo, inquit, ei meipsum. Et alibi: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum, & quem misisti IESVM CHRISTVM. Videbunt quoque corporalibus oculis corpoream faciem CHRISTI: quod beatis hominibus ineffabile gaudium erit, & charitatis mirabiliter inflammatiuum, cernentibus suam naturam sic Deo hypostatica vnione coniunctam, & per eam tot bona sibi esse collata. Quantę autem delitiositatis atque dulcedinis, quamque incomprehensibilis fœlicitatis, dignitatis, ac nobilitatis sit Dei faciem intueri, meditandum est magis quàm exponendum. Nónne obiectum illud est in seipso infinitæ pulchritudinis, suauitatis ac voluptatis, omni menti creatæ prorsus conuenientissimum, desiderabilissimum, summéque amplectendū? Cur ergo eius amore nō aspernamur
F
Ioan.14.
Ioan.17

ſpernamur iſta caduca & vana? Cur vnquam in eius obſequio animo fatigamur? Quare non conſideramus quanta nobis beatitudo promittitur? Præterea cùm facies dei dicatur eius præſentia, ſecundũ Albertũ triplex ponitur facies dei, videlicet præſentia eius per gratiã, præſentia eius per carnẽ aſſumptã, præſentia eius per gloriam. Poteſtque addi & quarta præſentia dei, per iram ſeu æquitatem. Iuxta illud Pſal. Pones eos vt clibanum ignis in tempore vultus tui. Vnde ſanctus Iob ait: A facie eius turbatus ſum, & conſiderans eum timore ſolicitor. *Et nomen eius,* ſcilicet deſcriptum, *In frontibus eorum,* id eſt, apertiſſimè per dona gloriæ innoteſcet, quòd ipſi ſint filij dei ab æterno prædeſtinati. Ipſi quoque nequaquam ceſſabunt deum ſuum magnificis laudare præconiis. *Et nox vltra non erit,* in patria, nulla, ſcilicet caligo, aduerſitas, ignorãtia. A Pſal. 20. Iob. 13. B

Et non egebunt lumine lucernæ, neque lumine ſolis. Si de materiali lucerna & ſole ſenſibili intelligatur, certiſſimum eſt. Bereng. autem per lumen ſolis intelligit noui teſtamẽti doctrinã: per lumen verò lucernæ & etiam lunæ, doctrinam veteris teſtamẽti, quibus in patria opus non eſt. Cuius cauſa annectitur. *Quoniam dominus deus illuminabit illos,* in tantũ, quòd nunquã poterunt deuiare aut falli, ſed intus & foris perfuſi & ſuperimpleti ſunt lumine multiformi. *Et regnabũt in ſecula ſeculorum,* cum illo cuius regni non eſt finis. Huc uſque protenditur viſio ſeptima: quæ autem ſequuntur ad admonitionem pertinent ſancti Ioannis & reliquorum fidelium: ſuntque libri huius concluſio. *Et dixit mihi,* id eſt, angelus, qui omnia præinducta mihi oſtendit. *Hæc verba fideliſſima ſunt & vera.* Hoc & ſuprà iam dixit, ſed modò repetiit propter aſſertionem maiorem. *Et dominus deus ſpirituum prophetarum,* id eſt, creator & illuſtrator animarum prophetarum, ſeu dator prophetalium gratiarum, ac ſpiritalium munerum prophetarum. Vnde Paulus ait: Spiritus prophetarum, prophetis ſubiecti ſunt. *Miſit angelum ſuũ,* qui iſta reuelauit. *Oſtendere,* Ioanni, & per eum toti Eccleſiæ, C

Quæ oportet fieri cito, id eſt, ſtatum & curſum ac remunerationem finalem eccleſiæ, *Et ecce venio velociter,* id eſt, ad faciendum iudicium particulare in mortibus ſingulorum, generali quoque in fine mundi: Hinc per Iacobum dicitur: Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit. Et per Iohelem quoque: Cito velociter reddam viciſſitudinem ſuper caput veſtrũ. Quanta autem ſit libri huius vtilitas, ſubditur. *Beatus,* nunc in ſpe, in incho 1. Cor. 14 Iaco. 3. Iohel. 3.

D atione, in merito: nondum in præmio, in re, in consummatione, *Qui custodit verba prophetiæ libri huius*, ritè credendo, & dictis parendo, audita quoque memoriter retinendo, *Et ego Ioannes qui audiui & vidi hæc*. Quasi dicat, nullus de veritate vel authore dubitet vel contendat, cum ego Ioannes Apostolus horum assertor consistam, *Et postquam audissem & vidissem*, hæc omnia. *Cecidi, vt adorarem ante pedes angeli, qui mihi hæc ostendebat. Et dixit mihi: Vide, ne feceris. Conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum*, scilicet Apostolorum & Apostolicorum virorum prophetali gratia præditorum. Verba hæc suprà scripta sunt, & tractata: idcirco per-

Apoc. 19 transeo. *Et eorum qui seruant verba prophetiæ huius*, credendo, docendo, & obediendo. Frequenter in volumine isto iam di-

E ctum est, propheticum esse hunc librum: quia, vt patuit, cum aliis prophetarum codicibus in pluribus habet concordiam in verbis ac sensibus: potissimè cum his, quæ in Esaia, Ezechiele, & Zacharia scribuntur. *Et dixit mihi, Ne signaueris verba libri huius*, id est, scripturam huius voluminis non omnino obscuram relinquas, nec fidelibus sensum earũ penitus claudas. Sed cum liber iste sit obscuritatibus plenus, non videtur Ioannes angelo obedisse in isto: Respondendum, quòd angelus ei iussit ne penitus scripturam istam inexplanatam relinqueret. Vnde subinde seipsum exponit, & quædã interserit, per quæ datur occasio ad intelligentiam cæterorum. Berég. verò ita respondet. Quod non fecit scribẽdo, credimus eum fecisse

F prædicãdo. Vnde & Beda refert, quemadmodum beatus Dionysius Alexandrinus antistes affirmat, quòd exurgẽtibus quibusdam hæresibus occasione voluminis huius, Ioannes errorẽ redarguit, eiusdemque prophetiæ sensum ab omni carnalis intelligẽtiæ nubilo purgatum, ad æterna promissa cælestia trãstulit. *Tempus enim prope est*, quo ista implenda sunt: idcirco sunt probanda. *Qui nocet*, peccando in proximum. *Noceat adhuc*, iniquitatem continuando, *Et qui in sordibus est*, seipsum vitiis inquinando, *Sordescat adhuc*, in deteriora ruendo. Nõ pręceptiuè, aut hortatiuè, sed cõminatoriè, prænunciatiuè, & ironicè dictum est hoc. Tãquam dicat: Qui iuxta admonitionem scripturę se emẽdare contemnit, iustè relinquetur à deo, & in peiora casurus est, nec dira euadet tormenta. Iuxta hunc modum Iob sanctus ait suis amicis: Quod cœpistis implete, & tamen de eo quod cœperunt eos redarguit. Sic & gymnasi

archæ

archæ dicere solent pueris, quos corrigere intendunt, dum A
eos intempestiuè ludentes inueniunt: Ludite, ludite. Quo audito, illi scientes quo animo id dicatur, ab incœpto desistunt. Sic & Christus in Euangelio: Facite, inquit, arborem bonam, & fructum eius bonum, aut facite arborem malam & fructum eius malum. *Et iustus iustificetur adhuc*, id est, in virtutibus crescat. *Et qui sanctus est*, id est, perfectus quantum ad viatores, vt sunt viri heroici, *Sanctificetur adhuc*, id est, in puritate & charitatis feruore proficere non desistat. Cum enim hæc vita sit via ad aliá, in ea nõ proficere, est deficere. Nemo vtiq; ita de suis confidat profectibus, vt tepescat aut negligentius agat: imò proficiendi propositum quotidie renouet, & vigilantiori mente deo semper deseruire conetur. *Ecce venio cito*, vt dictum est, ad iudicandum. *Et merces mea mecum est*, B
id est, digna retributio pro meritis atque demeritis singulorum. *Reddere vnicuique secundum opera sua*. Per opera, etiam interiores actus, scilicet cogitationes, intentiones, affectiones, itemque loquutiones intelligendo. Simile est & illud Esa. Ecce dominus deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur. Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. *Ego sum Alpha & Omega, principiũ & finis, primus & nouissimus*. Verba hæc suprà scripta sunt atque exposita. Quamuis autem filius dei sit verè genitus à patre, & spiritussanctus ab vtroque procedat, nihilominus filius & spiritussanctus sunt primus & nouissimus. Imò tres superbenedictæ personæ, sunt vnus primus & vnus nouissimus; sicut sunt vnus æternus, & vnus immensus, sumendo scilicet hæc nomina substantiuè. Siquidem in hac trinitate nihil prius aut posterius, nihil maius C
aut minus. Veruntamen in diuinis ponitur prioritas originis, item authoritatis, & subauthoritatis: non dignitatis, aut temporis. Sed quantum ad creaturas, sunt vnum principium, vnusque finis. Dicitur autem deus nouissimus, non ꝙ aliquid eum præcesserit, aut omnia sint peritura ipso tantũmodo permanẽte: sed quia æternus à parte post, sicut ab antè: nec aliquid erit quando ipse nõ erit. *Beati qui lauant stolas suas*, id est, virtutes quibus animæ vestiuntur, ab impuritate vitiorum custodiunt: qui corda sua à malis præteritis purgant, qui operum suorum sordes lachrymis pœnitentię, exercitiisque cęterarum virtutũ emũdant. Iuxta illud Hiere. Laua à malitia cor tuũ. Et Esa. Lauamini, mundi estote, *Vt sit potestas eorum in ligno vitæ*, id est,

Matt. 12.
Esa. 4.
Apoc. 1
Hiere. 4.

D Christo frui possint in patria, & nunc conseruentur ac stabiliantur in ipso, eique iugiter innitantur. *Et per portas intrent in ciuitatem,* id est, per obseruantiam præceptorum, cœlestem Hierusalem ingrediatur: iuxta quod scriptum est: Si vis ad vi-
Mat. 19. tam ingredi, serua mandata. *Foris autem,* id est, extra ciuitatem hanc manebunt, *Canes.* scilicet iracundi, gulosi, & recidiuantes, more canum ad vomitũ redeũtes. Vnde ad Philip. ait Apost. Videte canes, videte malos operarios. *Et venefici,* de quibus iam dictum est. *Et impudici,* id est, luxuriosi, & omnes qui sine verecundia peccant, nec diuini vultus erubescunt præsentiam, iuxta illud Hiere. Frons mulieris meretricis facta
Hiere. 3. est tibi, noluisti erubescere. *Et homicidæ,* qui maximè peccát in proximum. *Et idolis seruientes,* qui directè peccant in deũ. *Et omnis qui amat, & facit mendacium,* id est, cum delecta-
E tione & ex proposito seu consuetudine dicit quæ falsa esse cognoscit, vel impiè agit. Omne enim peccatum est quoddam medacium. Nam sicut triplex est veritas, scilicet vitæ, doctrinæ, iustitię: ita & triplex est falsitas. Rursus sicut est veritas propositionis, ita est falsitas operis, falsitasq; sermonis. Tales itaque sunt, qui lætantur quũ malè fecerint, & exultant in rebus pessimis. *Ego Iesus misi angelum meum testificari hæc vobis in ecclesiis,* quia vt dictum est sæpe, Iesus per angelum reuelauit hęc
Matt. 1 Ioanni, & per eum cunctis Christianis, primitus Asianis. *Ego sum radix & genus Dauid,* Dauid, radix est totius sobolis suę. ¶ Quomodo ergo Christus, quum sit filius Dauid, radix est eius? Et respondendum, quòd secundum diuinam naturam est radix, origo, & causa eius: sed secundum formam serui, est
F genus seu proles ipsius. Factus est enim ex semine Dauid, secũ-
Rom. 1. dum Apostolum De quo per Esa. dictũ est. Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. *Ego sum stella splendida & matutina,* quia per sapientiam meam cunctis splédidior, & cunctos per eam illumino: qui diem gratiæ, diéque gloriæ præcedo, annuncio, atque efficio. In resurrectione quoque post tenebras passionis, veluti stella clarissima mane splendés, surrexi. *Et spiritus & sponsa dicunt: Veni* id est, spiritus sanctus seu trinitas adoranda, & item ipsa ecclesia militans ac triumphans, dicunt omni fideli, vt veniat ad ea audienda ac adimplenda, quę modò præscripta sunt. Vel dicũt Christo vt veniat ad iudicium, quatenus electi plenius beatificentur. Hoc enim sancti desiderant, & tempore suo deus Christo

secundum

ſecundum naturam aſſumptam, idipſum iniunget. *Et qui audit*, quæ Dei ſunt. *Dicat veni*, ô Chriſte ad iudicandum, & A
interim ad miſerandum. Vel veni tu proxime ad audiendum
ſermones dei in hoc libro, alibíq; cõſcriptos. Quilibet ergo
hortetur proximum ſuum ad bona. *Et qui ſitit*, iuſtitiam in Mat. 3.
præſenti, & gloriam in futuro, *Veniat*, id eſt, humili mente, &
inceſſabili prece, ad deum pro gratiæ donis accedat. *Et qui
vult*, id eſt, verè appetit deo placere, vniri, impleri: qui vtiq;
facit quod in ſe eſt, ad gratiã ſe diſponendo. *Accipiat aquã
vitæ gratis*, gratiam & doctrinã Euangelicæ legis ſine meritis
ſuis. De qua aqua Saluator ait: Qui biberit ex aqua, quã ego Ioan. 4.
dabo, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternã. Nec verba hæc obuiant verbo Hiere. dicentis: Non eſt in homine via Hiere. 10.
eius, nec viri eſt, vt dirigat greſſus ſuos. Nec ei quod loquitur B
Paulus: Non eſt volentis neq; currẽtis, &c. Hæc enim idcirco Rom. 9.
dicuntur, quòd gratia non ex noſtris eſt meritis, nec eam de
condigno meremur, nec ſine gratia gratum faciente mereri
aut ſaluari valemus. Conſequenter prohibet ſanctus Ioannes
formam verborum huius libri ſubtractione aut additione mutari aut vitiari. *Conteſtor ego omni audienti verba prophetiæ libri huius*, id eſt, teſtificor & prænuncio id quod ſubdo. *Si
quis appoſuerit ad hæc*, textum ſua inordinata additione mutando, au diſſonantia veritati miſcendo. *Apponet deus ſuper
illũ plagas ſcriptas in libro iſto*, ſcilicet pœnas impijs infligẽdas.
*Et ſi quis diminuerit de verbis prophetiæ libri huius, auferet Deus
partem eius de libro vitæ*, id eſt, in iudicio eum reprobum, & nõ
eſſe prædeſtinatum oſtendet. *Et ciuitate ſancta*, id eſt, de cœleſti Hieruſalem, ita quòd ibi portionem nullam habebit.

Et de his quæ ſcripta ſunt, id eſt, de bonis promiſſis. *In libro* C
iſto. Dicit qui teſtimoniũ perhibet horum, id eſt, Chriſtus, qui hæc
vera eſſe teſtatur. *Etiam*, id eſt, ſic ſit. Vel quod ait, etiam refertur ad verbum quod ſubditur: *Venio cito*, ſecundum ſenſum expoſitum: Veni domine Ieſu. *Gratia domini noſtri*, id
eſt, gratia gratum faciens, quam Chriſtus, ſecundum quod
deus, dat authoritatiuè & efficienter: & ſecundum quòd homo, dei ac hominum mediator, dat eam vt cauſa inſtrumentalis ac meritoria. Nam ſua paſſione atque ſanctiſſima conuerſatione eam nobis promeruit, eiúſque merito datur, ſine
qua nemo meretur. Poteſt tamen hoc loco per gratiam, omne ſpiritale donum ad ſalutem neceſſarium, ſiue accommodũ

D accipi. *Sit cum omnibus vobis, Amen*. Si enim gratia hac non adiuuemur, in omnibus deficiemus: & omnia beneficia Christi erunt nobis occasio grauioris damnationis. Semper ergo pro gratia & eius incremento quotidiano, viscera misericordiæ dei nostri totis præcordiis deprecemur. Quo enim illa plus crescit in anima, eo ad vniuersa opera meritoria reddimur fortiores. Quam cunctis donet hominibus, ad suiipsius laudem & gloriam sempiternam, qui est omnium finis bonorum: super omnia Deus sublimis & benedictus. Amen.

Commentariorum in Apocalypsim, finis.

D. Dionysij Carthusiani Hymnorum aliquot veterum Ecclesiasticorum, pia nec minus erudita, Enarratio.

PROOEMIVM.

Ephe.5.

E Mplemini spiritu sancto, loquẽtes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantãtes & psallẽtes in cordibus vestris domino, gratias agẽtes pro omnibus. In hac saluberrima diuini Apost. exhortatione tangũtur pręclari actus virtutis quę latria appellatur, quæ deo cultũ cęremoniáq; impẽdit, qui actus ad spiritales personas pręcipuè pertinent ad vniuersos quoq; fideles. Ad quid enim rationalis creatura est facta, nisi vt creatorẽ suum agnoscat, colat, diligat, laudet, vereatur, ac omni modo sibi possibili veneretur? Et quoniã vnicuiq; mãdauit deus de proximo suo, vt scilicet diligat eũ ex charitate, tãquã seipsum atq; ædificet eũ: quatenus qui audit verbũ salutis, dicat cõfratri, veni ad obtemperandũ verbo salutari. Sicq; vnusquisque prout accepit gratiã, in alterutrũ illam administret, & conferat secum de scripturis, de laudibus Dei, hoc est, de psalmis & hymnis

Eccle.17.
Mat.5.
1.Petr.4.

hymnis, spiritualibus canticis, ac de intelligentia eorundem, A
de modo psallendi attentè ac reuerenter, cum obedientia operum salutari ac debita: quoniam dominus ipse deprompsit: Quid mihi dicitis domine domine, & non facitis quæ dico? *Luc. 6.* Itémque, Populus hic labiis me honorat, cor autem eius longè est à me. *Esa. 29.* Itaque ad condignam & Deo acceptam laudationem, *Mat. 15.* exigitur cordis attentio, & operum exequutio timorata: ita vt seruiamus domino cum metu & timore, & exultemus ei cum tremore. Etenim maledictus, qui facit opus Dei *Mar. 7.* negligenter siue fraudulenter. Cum ipse loquutus sit, Si pater *Psal. 2.* ego sum, vbi est honor meus? Et si dominus ego sum, vbi *Hiere. 48* est timor meus? Hinc opus altissimi efficit fraudulenter, qui aliquid debitæ reuerentiæ aut formidolosæ laudationis subtrahit cultui eius. Ideo dicitur ad Hebræos, Seruiamus Deo *Heb. 12.* cum metu & reuerentia. Consideremus, quanta sit excellentia *Iob. 26.* eius, cui psallimus, quem laudamus. Nónne columnæ cœli B contremiscunt & pauent ad nutum ipsius? Nónne exercitus illi angelici cum tremore ei assistunt? Quanti ergo nos sumus, *Esa. 40.* vt loquamur verbis nostris cum eo? Certè coram ipso & *Eccle. 16.* comparatione ipsius, non solùm orbis terrarum, sed & totius vniuersitas creaturæ, est tanquam momentum stateræ, & tanquam gutta roris antelucani. Ipse est (teste Porphyrio) quem & polus, tellus, pontúsque contremunt, & ipsa insuper numina perhorrescunt. Hoc Ecclesiasticus euidentius, salubriúsque deprompsit: Ecce, inquiens, cœlum & cœli cœlorum, abyssus *Ibidem.* & vniuersa terra, & omnia quæ in eis sunt, in conspectu Dei commouebuntur, montes simul & colles: & cum conspexerit illa deus, tremore cõcutientur. Nihilominus sicut ibidẽ subiungitur: C In omnibus iis insensatum est cor hominis. Cor vtique hominis indeuoti, ista non attendentis, tam infinitam supergloriosissimi dei exellentiam non pensantis, sine recollectione hymnos canentis, sine custodia, formidine & feruore psallentis. Erubesce qui talis es, & formida, ne inter eos computeris ac pereas, de quibus per Esaiam protestatus est Deus, Appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificat *Esa. 22.* me, cor autem eius longè est à me. Et item per Hieremiam, *Hiere. 5.* Audi popule stulte, qui non habes cor. Me non timebitis, qui posui arenam terminum mari? Psallamus igitur spiritu, psallamus & mente: quod ore profertur mente pẽsetur. Ad quod implendum, ipsos hymnos intelligere est necesse, in quibus ta

D men non videtur grandis aut specialis consistere difficultas: Ideo exhortando magis, quàm exponẽdo, circa hos hymnos aliquid, prout donauerit dominus, breuiter introducam: sicut & venerabilis quidam pater, aliqui quoq; fratres deuoti præcati sunt. Postremò, Hymnus propriè appellatur laus Dei ad deuotionem accendens. Psalmus laus Dei ad bene operandũ inducens. Canticum ad spiritalem iucunditatem ex diuinorum atque cœlestium contemplatione sustollens. Veruntamẽ
Hiere.5. vnum horum pro alio multoties sumitur, quia & primo Paralipomenõ fertur, ꝙ cantores templi deũ laudabant in hymnis Dauid regis. In Psalmo etiam, vbi nostra habet translatio: Repleatur os meum laude, vt cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam: continet alia translatio, Repleatur os meũ laude, & cantem hymnum gloriæ tuæ.

Psal.70.

E

In Aduentu domini, ad vesperas hymnus.

¶ *Commendatur in eo Christi filij Dei benignitas, quòd ad nos redimendos in primo aduentu de virgine nasci dignatus est: rogatúrque vt in secundo aduentu nos ab hoste antiquo saluet & protegat, ne ipsius percutiamur telo.*

AVTHOR B. P. AMBROSIVS.

¶ Carmen Iambicum Dimetrum.

Onditor alme syderum. Laudare deũ commune est cõprehẽsoribus, id est, vniuersis beatis in patria, ac viatoribus in hoc mũdo. De cõprehensoribus nanq; ait Psalmista. Beati qui habitãt in domo tua domine, in secula seculorũ laudabũt te. De viatoribus verò scriptũ est in Apoc. Laudẽ dicite deo nostro omnes serui eius, & qui timetis eum, pusilli & magni. Verũ laudes istæ beatorũ ac viatorum in multis abinuicẽ distinguntur. Laus quippe, siue laudatio, ex cognitione laudati existentis in laudante procedit, ideo quoq; beati clarius atque iucũdius deũ conspiciunt, quàm viatores: eóq; perfectiùs atq; delectabiliùs ipsum collaudant. Propter quod sine interruptione & fatigatione, eius insistũt præconiis: iuxta quod in Apoca. asseritur. Requiem nõ habebant, id est, cessationẽ ab actu laudis diuinæ, die ac nocte. ¶ Porrò, laus viatorum sæpe interpellationem sortitur, fatigationémque patitur, nec indesinenter cõsolationem & hilaritatem habet admixtam. Rursus

Psal.83.

F

Apoc.19.

Apoc.4.

ſus beati cum omnimoda ſecuritate creatorem præcordialiſ- A
ſimis laudibus venerantur. Viatores verò cum admixtione pe
riculi & pauore: quibus & dicitur, Exultate ei cum tremore. *Eccle.9.*
Nec enim certi ſunt abſolutè quòd amore ſint digni, & chari *Eccle.15.*
tate ornati, ac ſine culpa mortali: cùm tamē certi conſiſtant,
ꝙ non ſit ſpecioſa laus in ore peccatoris. Nihilominus non-
nunquam præuenti exuberātia deuotionis internæ, hymnum
dicunt & pſallunt deo cum iubilo, excluſo ad tempus actua-
li timore, experientes ſalubriter, quod dixit Apoſtolus. Ipſe *Rom.8.*
ſpiritus teſtimoniū perhibet ſpiritui noſtro, ꝙ filij dei ſumus. *Apoc.19.*
Adhuc autem laus beatorum quam offerunt regi regū, eſt pu
ra, diſtractionem nullatenus ſuſtinēs, nec orationibus mixta:
ita ꝙ pro ſeipſis non orant, præſertim quantum ad præmium
eſſentiale adipiſcendum. Laudatio verò viatorum fumum ha B
bet diſtractionum, multiplicémque defectum, orationibus
quoque miſcetur: quia ſic laudat altiſſimum, vt proprium e-
uadere queat periculum, imò hæc eſt ratio efficaciſſima atq;
digniſſima, quæ dei præconiis decoratur, ex dei inuocatione,
& eius laudatione compoſita: de qua ait propheta. Laudans *Pſal.17.*
inuocabo dominū, & ab inimicis meis ſaluus ero. Tales ſunt
hymni & pſalmi communiter, ſicut & hymnus iſte iam expo
nendus, in quo Chriſtus Deus & homo magnificè ac multi-
pliciter commendatur. Nempe in prima primi verſus particu
la commendatur à magnificentia operis ſui, quod eſt creatio,
quæ omnipotenti Deo eſt propria: & ab eminētia ſui effectus
qui eſt ſtellarum productio, cum dicitur. Cōditor alme ſyde-
rum. In ſecunda, à puritate ſuæ naturæ & eius largiflua diffu-
ſione, cum additur, æterna lux credētium. In tertia verò par- C
ticula ab excellentia ſuæ operationis per aſſumptam huma-
nitatem expletæ, dum ſubditur: Chriſte redemptor omnium,
quæ redemptio facta eſt precio ſacratiſſimi Chriſti ſanguinis.
In quarta, gratioſa redemptoris aſſiſtentia imploratur, cùm
ſequitur, exaudi preces ſupplicū. Itaque ait author huius hym
ni. *Conditor alme ſyderum*, quod quamuis de qualibet diuina
& increata poſſit perſona intelligi, imò de tota ſuperbeatiſ-
ſima Trinitate (quæ eſt vnus verus, ſummus vniuerſorū deus
& conditor) tamen hoc loco de vnico Dei patris filio Ieſu
Chriſto profertur, vt verba pādūt ſequētia. Chriſtus eſt ergo
almus conditor, id eſt, ſanctus creator ſyderum, id eſt, aſtro-
rum fixorum in firmamento, ac planetarum, quorum vnuſ-

D quiſque in proprio orbe mouetur ac ſituatur,nõ figitur,pro-
Ptolomeus pter quod erraticus nuncupatur,prout de hoc Ptolomæus in
Albumaſar. Almageſto,ac Cẽtilogio,ac alibi pertractat. Albumaſar quoque in introductorio maiori. Ariſtoteles verò putat planetas
Ariſto. in ſuis orbibus eſſe fixos,vt patet in libro de cœlo & mundo.
Plato. Plato demum tam ſtellas firmamenti quàm planetas perhibuit in ſphæris moueri inſtar auis in aëre, ac piſcis in vndis: ita quòd fixi non eſſent in circulis. Imò opinatus eſt non ipſos cœlos moueri,ſed ſtellas & planetas in illis. Sic etenim in Timæo effatur: Meant & choreas ducunt in cœlo. Quod itidem opinatus eſt Ptolomæus,qui(vt in Prologo refert Hieronymus)in Platonis dogma cadere videbatur. Quid horũ
Genc.1. ſit verius,infrà certitudinem eſſe reor. Denique vt in Geneſi
E ſcribitur: Sol,luna ac ſtellæ quarto die ſunt factæ: quod qualiter à diuerſis diuerſimodè exponatur, & qualiter probabilius videatur intelligendum, ſuper Geneſim & ſuper ſecundum ſententiarum diffuſè expreſſum eſt. Quemadmodum autem ſyderum,ita & omnium cœleſtium corporum,imò & elementorum,omnium item rationalium animarum Chriſtus eſt conditor. Cúmque in tribus ſuperbenedictis adorandis perſonis ſit vna eſſentia,imò natura eadem numero, & natura ſit operandi principium,cõſtat,quòd operationes ſummæ & incomprehenſibilis Trinitatis ad extra ſint penitus indiuiſæ. Conformiter in tribus ſuperfœliciſſimis illis perſonis eſt eadem numero potentia,ſeu poteſtas abſolutè accepta.Siquidẽ quicquid abſolutè non relatiuè conuenit vni diuinæ perſonę, cõuenit aliis duabus, eſtq́; tribus perſonis cõmune, atque in
F tribus illis numero idem.Idcirco,vt tactum eſt,tres illæ æternæ perſonæ ſunt vnus conditor,ſeu creator vnus,vniuerſorũ gubernator,princeps,finis ac dominus, vna lux, vna bonitas ſumma, vna veritas prima. Hinc de Chriſto ſecundum diuinam naturam ſubiungitur, *Æterna lux credentium*: Non quòd credentes ab æterno fuerint, non ſecundum eſſe ideale in Deo: ſed quòd lux iſta verè æterna ſit. Iuxta quem ſenſum dicitur Deus,æternus rerum cõditor: non quòd ab æterno creauit,ſed quoniam ipſe qui cuncta creauit, verè æternus eſt. Ideo non penitus eodem modo eſt æternus creator, ſicut æternus prædeſtinator. Nam verè ab æterno prædeſtinauit, præordinauit, elegit: prout hoc ſuper primum ſententiarum expoſitum eſt. Præterea lux in ſpiritualibus ac diuinis, verè

magíſque

magíſque propriè dicitur, quàm in ſenſibilibus rebus quanuis A
nonnulli opinentur oppoſitum, vt alibi multipliciter eſt oſten
ſum. Hinc in prima ſua canonica ſanctus Ioannes ait, Deus 1. *Ioan.* 1
lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ. Et idem alibi: Erat lux *Sapien.* 7
vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mũ *Hebr.* 1
dum. Etenim ipſe eſt candor lucis æternæ, ſplendor gloriæ, ſu-
per ſplendiſſima ac ſuperpulcherrima Dei patris imago. Ipſá-
que deitas ac diuina eſſentia eſt lux ſuperpuriſſima & immen-
ſa. Nec obſtat, quòd lux in inferioribus dat qualitatem ſenſibi
lem, quemadmodum & ſapientia formam accidẽtalem. Nihi-
lominus ſapientia verè, magíſque propriè, non metaphoricè
conuenit Deo, quàm creaturis, intantum, vt ad Romanos di-
cat Apoſto. Soli ſapientia Deo, &c. Quocirca mirum videtur, *Romã.* 16
quòd aliqui tenent oppoſitum, qui tamẽ ſequuntur expoſitio-
nem Auguſtini ſuper Geneſim de diſtinctione ſex dierum, tan B
quam literalem: attamẽ fatentur totam illam expoſitionẽ eſſe
ſolummodo ſpiritualem ac myſticam: ſi lux in ſpiritualibus &
diuinis nõ propriè, ſed metaphoricè dicatur. ¶ Inſuper Chri-
ſtus etiam ſecundum naturam aſſumptam lux credentium no-
minatur, prout ipſemet in Euangelio eſt loquutus: Ego ſum *Ioan.* 8
lux mundi. Et denuo: Dum lucem habetis, credite in lucem, vt *Ioan.* 12
filij lucis ſitis. Nam & apoſtolis dixit. Vos eſtis lux mundi. Am *Matth.* 5
plius, ipſe eſt lux hominum vniuerſorum, quia eſt cauſa lumi-
nis naturalis humani ingenij. De quo accipi poteſt illud Pſal-
mographi: Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine. *Pſal.* 4
Illud quoque Ioannis: Erat lux vera quæ illuminat omnem ho *Ioan.* 1
minem venientem in hunc mundum. Propter quod anima ra- C
tionalis, quantum ad vires ſuas ſuperiores, pręſertim quantum
ad verticem intellectiuæ & apicem affectiuę, vocatur ſignacu-
lum luminis increati ac primæ lucis imago. Specialiter quo-
que eſt lux credentium, quia per fidem, euangelicámque doctri
nam eos illuminat: Eorum demum qui credunt fide formata,
eſt excellentius lux, vtpote cauſa lucis gratiæ, gratum facien-
tis in eis, ac doni ſapientiæ, cæterorum quoque chariſmatum,
quæ charitati inſeparabiliter ſunt annexa. Beatorũ verò in pa-
tria excellentiſſimè lux eſt, in quibus eſt cauſa luminis gloriæ,
ſplendidiſſimúmque obiectum beatificum beatæ &glorioſæ
viſionis eorũ: & hoc potiſſimũ ſecundum ſuam diuinitatem.
Secundũ humanitatem verò aſſumptam, eſt obiectum præci-
puum accidentalis præmij eorundem. Hinc ſecundum deita-

D tem eſt lux ſupernæ Hieruſalem, atque ſecundũ humanitatem
Apoc. 21. eſt lucerna ciuitatis illius: iuxta illud Apocal. Ciuitas nõ eget ſole neque luna. Nam claritas Dei illuminabit eam,& lucerna eius eſt agnus. *Christe redemptor omnium.* Chriſtus ſecundum quod deus, ab exordio ſeculi redemit electos à vinculis vitiorum, à captiuitate & iugo diaboli, à ſeruitute & reatu peccati;
Matth. 2 iuxta illud: Quis poteſt dimittere peccata, niſi ſolus de⁹. Et rur
Lucæ. 5. ſus: Quis poteſt facere mundum de immundo conceptum ſe-
Iob. 14. mine, niſi tu qui ſolus es? Inſuper de variis tribulationibus vitæ
Pſal. 106. huius redemit ſuos fideles, ſicut cantatur in Pſalm. Dicant qui redempti ſunt à domino quos redemit de manu inimici, de re-
Iudæ. 1 gionibus congregauit eos. Et Iudas ait: Ieſus populum ſuum ſaluans de terra Ægypti. Propriiſſimè verò ac ſpecialiſſimè Ie-
E ſus redemptor omnium nominatur, quoniam per incarnationis & paſſionis ſuæ myſteria redemit genus humanum, quoniã paſſio Chriſti ex parte ipſius patientis fuit piiſſima & acceptiſſima Deo patri, inquantum ex ſumma & ardentiſſima charitate, ex incomparabili obedientia, ex præcordialiſſima pietate & miſericordia, eam acceptanter ſuſtinuit, & ad humani generis redemptionem, imò potiſſimùm ad Dei patris honorem, ordinauit ac retulit. Impiiſſima verò crudeliſſima & Dei maximè extitit offenſiua ex parte inferentium & infligentium eam, in
1. Theſſ. 2 tantum quòd ob hoc ira Dei venit ſuper Iudæos vſque in fi-
Matt. 1 nem. Hinc angelus dixit ad Ioſeph: Vocabis nomẽ eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Bea-
F tiſſimus quoque princeps apoſtolici chori in ſua prima ait ca-
1. Pet. 1. nonica: Non corruptibilibus auro vel argento redempti eſtis,
Apoc. 1 ſed precioſo ſanguine agni immaculati, de quo in Apocal. habetur: Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Præterea Chriſtus redemptor omniũ appellatur, id eſt,
1. Tim. 2. hominum vniuerſorum, quantum eſt ex parte ipſius, qui vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Et quia pro omnibus copioſiſſimè ſatisfecit: propter quod dicitur, redemptor omnium, quantum ad ſufficientiam, electorum verò quantum ad efficientiam, quoniam dominicæ paſſionis conſequuntur finaliter fructum ac conſummatum effectum. De iis omnibus paſſione ſua inſtante diſſeruit: Ego ſi ex-
Ioan. 12. altatus fuero à terra, omnia trahã ad meipſum. Paſſione quo-
Mar. 6 que completa: Prædicate Euangelium omni creaturæ. Amplius, virtus & meritum ſaluatoris eſt quaſi generalis medicina &

vniuersale remediū contra omniū vulnera vitiorū, & contra A
omnium animarum perditionē. Cúmque generale remediū ac
medicinale emplastrum oporteat languidis applicari, instituit
Christus sapientia patris septem ecclesiastica sacramenta, tanquam medicinalia vasa, per quæ virtus ac meritū suæ fructuosissimæ passionis applicatur hominibus, quod meritum est multiplex gratia & salubris effectus, quos promeruit eis, per quos etiam vniuntur Christo tanquam capiti suo, cuius spiritu vitam gratiæ ac motum virtutum & supernorum incrementa charismatum sortiuntur: iuxta illud: De plenitudine eius omnes accepimus gratiam pro gratia. His laudibus Christi præmissis, offertur ei oratio. *Exaudi preces supplicum*, hoc est, cunctorum fidelium tibi humiliter ac deuotè supplicantium: sicut dixisti: Petite, & accipietis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. Verùm vt tu ipse testatus es, oportet semper orare, & non deficere, atque in nomine tuo orare, ea videlicet postulando, quæ verè pertinent ad salutem. Postulet item talis in fide nihil hæsitans. Nempe qui hæsitat, similis est fluctui maris. Qualis etiam orans inuenit gratiam, quam precatur Moses, dicens: Cum quæsieris dominum deum tuum, inuenies eum: si tamen toto corde quæsieris eum, & tota tribulatione animæ tuæ. Hoc est, cum vera cōtritione, cum ingenti afflictione super tuis defectibus & peccatis, cum solicitudine grandi, ne tanquam fœdū cadauer repellaris & proiiciaris à facie creatoris ac metuendissimi iudicis. Certè sacrificium Deo est spiritus ita contribulatus. Anima nanque quæ tristis est super magnitudine mali, & incedit curua: dat gloriam Deo, vt propheta ait: Qui ergo sine attentione & cordis custodia, sine compunctione ac gemitu, sine feruore & metu, orat altissimum, nónne potius despici, quàm exaudiri meretur? Væ misero iram adhuc magis quàm veniam colligenti. ¶ *Qui condolens interitu mortis perire seculum.* Hoc est, tu Christe vnigenite Dei patris, condolens, id est, piè compatiens: seculum, hoc est, genus humanum, perire, id est, damnationem incurrere, spiritualiter mori, æternam salutem amittere, interitu mortis, id est, reatu originalis peccati, læsione etiam propriæ culpæ peccantium, lætalíque vulneratione cuiuscunque peccati mortalis. Omnes etenim in primo parente peccauimus, cecidimus, & mortem, id est, originalis iustitiæ præuaricationem

Ioan.1. *Matt.7* B *Matth.6* *Iacobi.1* *Deut.4* *Luc.11.& 18.* *Psal.50* C *Baruch.3.* *Roma.3*

D incurrimus. Propter quod teste Apostolo, eramus naturâ, hoc
Ephes. 2. est, incorrupta & infecta natura, filij iræ & prius damnati, id est, priuationi æternæ fœlicitatis addicti seu adiudicati, quàm nati. *Saluasti mundum languidum*, hoc est, de morte culpæ ac infernalis miseriæ liberasti genus humanum in hoc mundo inferiori exulans, deiectum, ac fomite peccati dirè infectum, imò omni genere vitiorum tabefactũ ac morbidum. De quo mundo ait Apostolus: Deus erat in Christo mundum reconcilians
2. Cor. 5 sibi. Et ipse Saluator: Non venit filius hominis vt iudicet mun-
Joan. 3 dum, sed vt saluetur mundus per ipsum. *Donans reis*, hoc est, iniquis ac perditis. *Remedium*, id est, passionis tuæ meritum, gratiæ ac virtutis tuæ auxilium, salutis antidotum, gratiam sacramentorum. ¶ Præterea sciscitari quis potest, quomodo potuimus in primo parente peccare, cadere, infici & damnari &
E esse damnati antequam nati, qui tunc nondum eramus? Nonne actus secundus vt mereri ac demereri, præsupponit actum primum, qui est esse, quod per generationem acquiritur? Ad hoc respondent doctores: quòd sicut in vno corpore sunt multa membra, & indiuidua plura in specie vna, multíque rami in vna radice: sic in primo parente fuerunt posteri eius. De hoc quoque datur planum conueniénsque exemplum de rege terreno, præstante suo militi bonum feudale aut castrum, ea conditione, vt donum illud permaneat militi, & ad eius posteros deuoluatur, si miles ille regi suo fidelis permãserit, alioquin tam ipse quàm eius posteritas beneficio illo priuetur. Si itaq; miles ille deserens regem aduersario eius concordet: nónne tã
F miles quàm soboles sua iustè huiuscemodi destituitur bono? Ita in proposito esse facilè est pensare. ¶ At verò Christo secũdum deitatis naturam non conuenit condolere, quemadmodum nec dolere per passionis affectum, sed per subuentionis effectum, hoc est, per similitudinem operis, non per veritatem doloris sicque scriptura frequenter loquitur de Deo, affectu & more humano, vt est illud Iudicum: Doluit super miseriis
Judicum. 3 eorum. Et Gene. Tactus dolore cordis intrinsecus. At verò si-
Gene. 16 cut est triplex vita, vtpote vita naturę, vita gratiæ, vitáque gloriæ: ita est triplex mors huic triplici vitæ opposita, videlicet mors naturæ, mors culpę, mors infernalis miserię. Et ab hac triplici morte Christus redemit nos, sicut iam patuit. Veruntamẽ corporis immortalitatẽ nõ consequuntur electi, nisi in die
1. Cor. 15. vniuersalis iudicij, quando mortale hoc induet immortalitatem.

tem. Hinc de prætacto interitu ait propheta: Qui redimit A
de interitu vitam tuam. De præfata quoque infectione gene- *Psal.* 102.
ris humani, ex transgressione hominis protoplasti, & de re-
demptione facta, per CHRISTVM, loquitur ad Romanos
Paulus apostolus. Per vnum hominem peccatum in hunc mun *Roma.* 5
dum intrauit, & per peccatum mors, & recōciliati sumus Deo
per mortem filij eius. *Vergēte mundi vespere, vti sponsus de tha
lamo, egressus honestißima virginis matris clausula.* Hoc est, tu
Christe egressus es è clausula honestissima, id est, ex castissima
cellula seu illibatissima matrice, virginis matris, hoc est, virgi-
neæ genitricis, de cuius vtero clauso manente prodiisti, quem-
admodum de sepulchro lapide superposito necdum reuolu- *Matth.* 28
to, & sicut introisti cœnaculum foribus clausis in die resur- *Ioan.* 20.
rectionis, quod per omnipotentiam Dei supernaturaliter B
gestum est. Istud apud Ezechielem legitur figuratum his ver- *Ezech.* 44
bis. Porta hæc clausa erit, & non aperietur, & vir non transiet
per eam, quoniam dominus deus Israël ingressus est per eam,
erítque clausa. In Numeris quoque dicitur: Germinauit vir- *Num.* 17.
ga Aaron in domo Leui, & turgentibus gemmis eruperant
flores, qui foliis dilatatis in amigdalas deflorati sunt. De his
demum vaticinatus est Esaias: Ecce virgo concipiet & pariet *Esa.* 7.
filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. Itémque loquens
de CHRISTO: Ascendet, inquit, sicut virgultum coram il- *Esa.* 53.
lo: & sicut radix de terra sitienti. Virgultum quippe ascendit
de humo non arata, non culta, non seminata: sic CHRI-
STVS exortus est de sacratissima virgine, omni viro incogni- C
ta, nec humano semine fœcundata. Vnde & à Hieremia præ- *Hiere.* 31
dictum est. Nouum creauit dominus super terram, Mulier cir-
cundabit virum. Quòd si exponatur de muliere à viro cogni
ta, & ab eo imprægnata virúmque brachiis amplexata, nō fuis
set nouum: quomodo nouum fuit, quòd terra os suum aperuit
& Dathan & Abyron, Hon ac Chore absorbuit: quale opus
nunquam legitur antè factum. Propter quod Moses locutus
est: Sin autem nouam rem fecerit dominus, vt aperiens terra *Nume.* 16
os suum deglutiat eos, & omnia quæ ad illos pertinent, descen
deríntque viuentes in infernum: scietis quòd blasphemauer-
rint dominum. Ideo verba illa Hieremiæ non nisi de Christo
& beatissima virgine ritè intelliguntur, quæ incomparabilis &
deificatissima virgo vnigenitum Dei patris concepit ac incar-
natum intra virginalis veteri sui circundedit terminum: qui ab *Ibidem.*

D incarnationis exordio vir fuit non corporis quantitate, annorúmve numero, sed omni sapientia ac virtutum perfectione: quod adeo extitit nouum, mirum, magnum, insolitum, vt sanctus Maximius episcopus protestetur angelicas mentes nō cō
Luc. 2. prehendisse, quomodo verbum æternum mansit totum in patre, & totum per incarnationis mysterium continebatur in virgine. ¶ Præterea si obiiciatur hoc nouum non esse, quia Albumasar Maurus in introductorio maiori libr. 6. affirmat, quòd sole existente in virgine, hoc est in signo zodiaci quod dicitur virgo, nascitur in terra virgo mundissima, quæ filium ex se natum fouet in gremio. Dicēdum, quòd opinio illa est falsa, imò hæretica. Nec Ptolomæus astronomorum princeps, nec Albategum, nec Alfraganus, nec cæteri doctores astronomi hoc fatentur. Et dato, quòd sol in illo signo posset tantam fœcundi-
E tatem virgini dare, nullatenus tamen virgo posset sine virginalis signaculi læsione atque corruptione parere prolem naturali virtute: cùm id sine dimensionum penetratione fieri non valeret. Sic ergo egressus est Christus virginis aluo. *Vti sponsus de thalamo*, id est, cum omnium diuinorum ornamento charismatum excellentiam suam decentium, desponsata sibi natura humana, & item ecclesia, in ipsius præstantissimæ virginis ventre castissimo. Quemadmodum enim si sponsus & sponsa
Gene 2. carnales, sūt duo in vna carne, id est, duo supposita in vno car-
1. Cor. 6 nali commercio, ita in CHRISTO verbum æternum, & natura humana à verbo assumpta, sunt vnum quid in persona: & illæ fuerunt nuptiæ personales. CHRISTVS verò & ecclesia vniti sunt sicut sponsus & sponsa per communionem naturæ
F in spem atque fidem & charitatem. In eadem etiam incarnatione præamabilissima ac gratiosissima, illa virgo Maria facta est sponsa singularis sponsi illius cœlestis, imò totius superadorandæ & supergloriosissimæ trinitatis nobilissimum prorsus
Psal. 18 splendidissimúmque tricliniū. Hinc prædixit Psal. In sole posuit tabernaculum suum. Vbi Hebraica veritas habet: Soli posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Quod factum est. *Vergente mundi vespere*, id est, vltima mundi ætate instante & diuertente ad nos: sicut ait
1. Cor, 10 Aposto. Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt. Nec obstat si hæc vltima ætas cæteris duret diutius: cùm & vnius hominis ætas vltima, interdum diutius duret, quàm omnes præcedentes. *Cuius forti potentiæ*, id est, omnipotentiæ tuæ,

ô Christe, *Genu curuantur omnia*, id est, vniuersa creata, de quibus subiungitur. *Cœlestia, terrestria*, imò & infernalia humiliantur genu, id est, per genuflexionem, seu genua sua flectendo, præsertim omnes rationabiles, intellectualesque creaturę & hoc vel sponte vt angeli boni hominesque deuoti. Dæmones verò coactè, infideles quoque saltem in die iudicij, quando (vt Esaias prædixit) ad eum venient & confundentur omnes qui repugnant ei. Hoc est quod ad Philip. scribit Apost. Humiliauit se, factus obediens vsque ad mortem, &c. vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum. Quod de Christo secundum vtranque naturam exponitur. Quamuis enim Christo secundum diuinitatis naturam pręcipuè competat, quòd omnia ei genua flectant: tamẽ quod hoc fiat, quia humiliauit se factus obediens vsque ad mortem, atque ob hoc exaltari à patre, conuenit ei secũdum naturam assumptam. Certum est autem quòd intellectuales creaturæ à corpore separatæ, non nisi spiritualia genua flectant, de quibus. 2. Paralip. in sua oratione ait Manasses: Flecto domine genua cordis mei ad te, &c. Præterea prout tertio libro disseruit Damascenus, eo ipso quo vnigenitus patris assumpsit naturam humanam ad suiipsius hypostaticam, id est, personalem vnionem, prætulit naturam illam assumptam omni creaturæ, & digna est honorari à cunctis creaturis hyperduliæ cultu, prout super tertium Sententiarum declarant doctores. *Fatentur nutu subdita*. id est, per signa recognoscunt se Christo subiecta. Nam & dæmones credunt & contremiscunt. In actibus quoque Apostolorum recitatur, qualiter in nomine Iesu Christi dæmones adiurati cogebantur mox egredi. Hinc in Apocal. multa leguntur, Quemadmodum sanctus Ioannes audiuit omnem creaturam in cœlo, terra, & inferis, fateri excellentiam Saluatoris. *Te deprecamur hagie, vẽture iudex seculi*, id est, ô Christe hagie, id est, sancte, future iudex seculi, id est, mũdi generísve humani, deprecamur te, *Cõserua*, id est, pręserua & custodi, *Nos in tẽpore*, peregrinationis, exiliiquè præsentis: sicut orauit Psalm. Custodi me domine vt pupillam oculi, sub vmbra alarum tuarum protege me. *Hostis à telo*, id est, ab improuisis, insidiosis, acutis & callidis læsionibus, tentationibus, nocumentis, hostis *Perfidi*, id est, fallacis diaboli, qui est mendax & fallax, & suggerens mala sub specie boni. Vnde ad Ephesios hortatur Apostolus: In omni-

A
Esa. 41.
Philip. 2
B
C
Iaco. 2.
Act. 19.
Apo. 5.
Psal. 16.
Ephes. 6

D bus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. *Laus, honor, virtus, gloria, deo patri & filio, sancto simul paracleto.* Sicut in fine cuiuslibet psalmi offertur præconium superdignissimæ trinitati, ita in fine cuiuslibet hymni: quoniam quicquid agimus, loquimur, exercemus, ad laudem & gloriam supersanctissimæ trinitatis ordinare debemus. Sicut deprompsit Apostolus ad Corinthios:
1. Cor. 10 Siue manducatis, siue bibitis, siue aliquid aliud facitis, omnia in gloriam dei facite. Et rursus: Quoniam finis noster est, deũ in cœlis ex beatifica visione æternaliter collaudare. Ita *Laus*, id est, mentalis ac vocalis laudatio. *Honor*, id est, exhibitio reuerentię actualis & operatorię in signum excellentiæ & san
1. Timo. 1. ctimoniæ: propter quod ait Apostolus: Soli deo honor & gloria: quia videlicet solus deus in & propter se finaliter, principaliterque laudandus & honorandus est: alij autem in deo E
Psal. 33. & propter deum, prout dixit Psalmista: In domino laudabitur anima mea. *Virtus*, id est, potestas seu omnis virtutis perfectio. *Gloria*, id est, summa maiestas ac magnificentia: iuxta illud Esaiæ. Plena est omnis terra gloria eius. In Eccle-
Eccle. 42. siastico quoque: Gloria domini plenum est opus eius. Vel, gloria: id est, fœlicitas atque lætitia. Item clara cum laude notitia, fama altissima, honorificentia summa. Vnde per Esaiam
Esa. 42. dominus protestatur: Ego dominus, hoc est nomẽ meum, gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus,

Deo patri, qui seipsum æternaliter ac inuariabiliter intelligendo ac intuendo, hoc quod de se concipit intra se profert, F videlicet verbum æternum: in quo tota sua natura atque perfectio, & quicquid in sua infinita sapientia continetur, lucet
Hebr. 1 ac cernitur, plenè exprimitur ac resplendet. Ideo verbum hoc appellatur splendor gloriæ, figura paternæ substantiæ, imago naturalis ac superclarissima dei patris, simillima patri. Et quia secundum rationem similitudinis oritur ac procedit: rectè gi-
Psal. 44. gni asseritur, ac proles & filius patris censetur, qui de hoc
Psal. 109. suo vnigenito contestatur: Eructauit cor meum verbum bo-
Prou. 30. num. Et iterum: Ex vtero ante luciferum genui te. Vnde de patre ac filio Salomon ait: Quod nomen est eius, & quod nomen filij eius, si nosti? In quibus verbis Salomõ innuit vtrunque innominabilem, incomprehẽsibilem esse, ideoq; æquales.

Et filio dei patris, vnigenito, qui à patre intellectualiter immaterialiter, incommutabiliter ac ęternaliter generatur, naturali

rali ac supermũdissima emanatione procedens à patre, de quo A
fatetur: Dixit dominus ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. *Sancto simul paradeto*. id est, spiritui sancto, consolatori dulcissimo, qui est amor patris & filij ab vtroq; immediatè scaturiens, quia in patre & filio est vna volũtas, à qua & per quã amor iste æternus & increatus immediatè spiratur, quemadmodum verbum ab intellectu producitur. Ideo spiritus sanctus à patre & filio tanquam ab vno principio, vnoq; spiratore deriuatur, quemadmodum etiam creaturę procedunt à tribus personis, tãquam ab vno creatore. Cumque tres personæ sint consubstantiales, coęternæ & coęquales, debetur eis vnus & æqualis honor, laus, gloria. Nec ita versiculum istum cantamus, quasi summa trinitas vnquam sit sine laude, honore & gloria: imò in militante ac triumphante ecclesia ei hæc incessabiliter offeruntur & exhibentur, sed orando, vt plenius atque perfectius & à pluribus, imò ab omnibus rationabilibus creaturis ei exhibeantur, & item gaudendo & congratulãdo quia hæc ab vniuersis beatis infatigabiliter ac feruentissimè impenduntur. Iuxta quem modum ad cœlestem Hierusalem dicimus: Lauda Hierusalem dominum: quę vtique nostra exhortatione nõ indiget, sed eius laudibus congaudemus. Hæc ergo sic sint. *In sempiterna secula*, id est, per durationes perpetuas, vtpote iugiter sine fine. ¶ Postremò, quod in primo versiculo dictum est, Conditor alme syderum, etiam de spiritualibus syderibus accipi potest. Hoc est de omnibus angelis sanctis ciuibusque supernis: de quibus in Iob dominus loquitur: Vbi eras, quando ponebam fundamenta terræ, cũ me laudarent astra matutina, & iubilarẽt omnes filij dei? Quibus planè ornatur ac splendet cœlum empyreũ, præsertim triumphãs ecclesia, ineffabiliter pulchrius, quàm cœli volubiles visibilibus stellis, planetis, & perfectionibus suis. Conformiter de viatoribus virtuosis, contemplatiuis hominibus, dignis pręlatis, personis heroicis, doctoribusque & prædicatoribus sanctis, hoc potest exponi: quos omnes condidit Christus, non solũ in naturali, imò etiam in esse & viuere supernaturali gratuito, quibus pulchrè decoratur ecclesia militãs. Vnde de talibus ad Philippenses fatur Aposto. Sitis sine querela & simplices filij dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ atq; peruersæ. Inter quos lucetis sicut luminaria mundi, verbum vitæ continẽtes. De quibus item in Daniele legitur: Qui docti fue

[Margin: Psal. 2. — B (beside "gloria: imò…") — Psal. 147. — Iob. 38. C — Philip. 2. — Dan. 12.]

D rint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam
1. Ioan. 2. erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hi ta-
2. Timo. 2 les salubriter docti sunt, quos vnctio spiritus sancti docet de
Mat. 23. omnibus, quibus dominus dat de omnibus intellectũ: qui non informi, nuda, insipida pollent vel potius sordent scientia, qui sciunt nec faciunt. Propter quod duplicata damnatione per-
Esa. 5. ibunt. Quibus loquitur Esaias. Væ qui sapientes estis in ocu-
Hiere. 4. lis vestris. Et Hieremias: Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nesciunt. ¶ Demũ expositioni huius primi hymni tam prolixè sum immoratus, quoniam expositio ista ad sequentium elucidationem hymnorum plurimum cõfert. Ideo illorum declarationem celerius pertransibo.

E

In Natiuitate domini, Hymnus.

¶ *Laudatur in eo Christus dei filius, quòd pro nobis redimendis humanam carnem de matre virgine sumpserit, & natiuitatis ipsius secundum carnem mynisteria piè referantur.*

AVTHOR B. P. AMBROS.

¶ Carmen Iambicum dimetrum.

Enit redemptor Gentium, Hunc hymnum cantant aliqui in aduentu, & dicunt veni, id est, spiritualiter descende in tuorum corda fidelium per gratię infusionem, aut per infusæ gratię incrementum, ac virtutum profectum: per conso-
F lationem internam, illuminationem piissimam & inflammationem assiduam. ¶ Alij cantant hymnum hunc in solennitate natiuitatis Christi, & dicunt per modum gratiarum actionis ac spiritualis lętitiæ super incomparabili beneficio incarnationis natiuitatisque filij dei. *Venit,* in vterum excellentissimæ virginis, non per loci mutationem aut corporalé ingressum, sed per incarnationis mysterium. Venit item in vte-
Psal. 88. rum virginis per natiuitatem in vtero, qua eius humanitas cœpit esse, nec antea fuit. De qua natiuitate fertur Mat. 1. Quod in ea natum est, de spiritu sancto est. Atque in psalmo. Homo natus est in ea, & ipse fundauit eam altissimus. Insuper venit iam incarnatus in mundum per natiuitatem ex vtero & cor-
Baruch. 3. poralem egressũm: implens illud Baruch: Post hæc in terris vi
Zacha. 2. sus est, & cum hominibus cõuersatus est. Vnde per Zachariã: prædixit

prædixit: Gaude & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & A
habitabo in medio tui. Venit ergo redemptor gentium, cuius
incarnatio fuit nostrę redemptionis exordium: & eius ad ima
descensio, fuit nostra ad summa prouectio. Qui redéptor est
gentium, id est, hominum vniuersorum, quantũ in se est: quã-
uis non omnes redemptionis eius fructum & gratiam conse-
quantur, vt in præcedentis hymni expositione probatum est.
Vel, gẽtium, id est, specialiter Gentium, ex quibus quasi incõ
parabiliter plures ad Christum conuersi & redemptionis effe
ctum sortiti sunt, quàm Iudæi. Propter quod in Actis Paulus
ac Barnabas contestantur Iudæis: Vobis oportebat primùm *Act.13.*
loqui verbũ Dei, sed quoniã repulistis illud, ecce cõuertimur
ad Gentes. Rursus in Actibus asserit Paulus: Gentibus missum *Act.28.*
est hoc salutare dei. De quo Simeon dixit: Viderũt oculi mei B
salutare tuum. Veruntamen vtriusque populi redemptor est
Christus, qui fecit vtraque vnum, in quo tanquam in lapide
angulari, populus vterque conuenit ad constituendam vnam
ecclesiam, prout Zacharias prędixit: Consilium pacis erit in- *Zacha.6.*
ter duos illos. *Ostendens partum virginis*, hoc est, seipsum
ex virgine natum exhibens verè præsentem: iuxta illud Esaię:
Ego ipse qui loquebar ecce adsum. Et iterum: Oculo ad ocu- *Esa 52.*
lum videbunt. Hinc orauit Psalmista: Qui sedes super Che- *Ibidem.*
rubim, manifestare. *Miretur omne seculum*, id est, omne ge- *Psal.79.*
nus hominum, præsertim ad fidem conuersi, de tot & tantis
mirabilibus factis in Christo. In quo deus & homo in vnam
conuenerũt personam, quæ æternaliter nata est ex patre, sine
matre: temporaliter quoque ex matre in terris, sine patre. De
tot item ac tantis beneficiis nobis à superbeatissima trinitate
per Christum exhibitis, & de profundissimis Christi myste- C
riis, de altissimo consilio supersapientissimæ trinitatis super
modo & ordine saluationis generis humani per incarnatio-
nẽ & cætera gesta Christi, de his quę in die Natiuitatis Chri
sti, in euangelio ac alibi scripta legũtur. Hæc est admiratio sa
pientialis, reuerentialis ac sobria, de qua narrat Euangelista:
Erant Ioseph & Maria mater Iesu mirantes super his quæ di- *Luc.2.*
cebantur de illo. Ad quorum contemplationem & sobriam
admirationem necessaria valde est illuminatio spiritus san
cti. Propter quod orauit propheta: Reuela oculos meos, & cõ *Psal.118.*
siderabo mirabilia de lege tua. ¶ Denique hoc est quod ad
Ephesios deprompsit Apostolus: Pater gloriæ det vobis spi- *Ephes.1.*

D ritum ſapientiæ in agnitione eius, illuminatos oculos cordis veſtri: vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis veſtræ. *Talis partus decet deum,* id eſt, tam ſupernaturalis, mundiſſima, ſingularis & præclara natiuitas, decuit vnigenitum Dei. De quo in
1. Ioan. 1. prima ſancti Ioannis canonica legitur: Hic eſt verus Deus & vita æterna. Nónne decentiſſimum fuit omnium ſaluatorem eſſentialiter ſanctum, confractorum reparatorem, qui iuxta
Rom. 9. Apoſtolum ad Romanos, eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula, ſupernaturali, ſingulari, & præclariſſima natiuitate naſci in natura aſſumpta ex integerrima atque ſanctiſſima matre, tanquam inſtitutorem & authorem naturæ, qui ex superſanctiſſimo Deo patre æternaliter natus fuit? Idcirco cecinit
Eſa. 53. Eſaias: Generationem eius quis enarrabit? De hoc multæ
E congruentiæ in Legendis ſanctorum, & ſuper tertium Sententiarum inueniuntur. Hinc & quidam Hebræorum doctor
Tren. 5. antiquus in perſona dei allegatur dixiſſe ſuper illud in Threnis: Pupilli facti ſumus abſque patre: vos fleuiſtis coram me dicentes: Pupilli facti ſumus abſque patre. Ecce Saluator quē ſuſcitabo vobis, erit in terra ſine patre, ſicut in cœlo abſque matre. ¶ Præterea triplex natiuitas aſcribitur Chriſto. Vna æterna ex corde patris. Secunda carnalis ex vtero virginis. Tertia ſpiritualis, qua in eorum mentibus generatur, qui conuertuntur ad ipſum, ſeu regenerantur in ipſo. *Non ex virili ſemine, ſed myſtico ſpiramine,* id eſt, occulta ac diuina operatione ſpiritus ſancti. *Verbum Dei factum caro,* id eſt, vnicus Dei filius factus eſt homo: iuxta illud: Verbum caro factum eſt, ibi caro pro homine, vtpote pars pro toto accipi-
F tur. Vnde archangelus ad præelectiſſimam virginem eſt lo-
Luc. 1. cutus: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & cætera. Atque ait
Mat. 1. ad ſanctum Ioſeph: Quod in ea natum eſt de ſpiritu ſancto eſt. Quamuis autem opera ſupereſſentialis, incomparabilis trinitatis ad extra ſint indiuiſa, vt circa primum hymnum eſt declaratum: efficientia tamen incarnationis per appropriationem aſcribitur ſpiritui ſancto: cum ſit opus maximæ benignitatis, quæ ſpiritui ſancto appropiatur. Propter quod in ſymbolo Apoſtolorum aſſeritur: Qui conceptus eſt de ſpiritu ſancto, id eſt, virtute & benignitate ſpiritus ſancti, qui ex puriſsimis ſanguinibus præſtantiſsimæ virginis corpus Chriſti in inſtanti formauit, organizauit: animam Chriſti creauit, corporique coniunxit: ex quorum immediata coniunctio-

ne

ne resultauit vera & perfecta humanitas, quam in eodem instanti persona verbi æterni assumpsit, & in suo esse personali increato suppositauit. Eodem demum instanti impleuit animam Christi omni supernaturali charismate spiritus sancti, imperfectionem in sua ratione non includente, immò & beatifica visione deitatis tam clara vt modò habet. Cúmque Deus dicatur creaturam tantò plus diligere, quantò maius bonum ei communicat, & esse illud personale increatum humanitati Christi communicatum, maius ac dignius sit toto vniuerso, constat quòd Deus plus diligat Christi humanitatem, seu Christum secundum naturam assumptam, quàm totum residuum vniuersum. Vnde & Christi humanitas ob suam hypostaticam vnionem cum verbo, est dignitatis quodammodo infinitæ. Insuper quamuis in Christo ponatur duplex natiuitas, diuina videlicet & humana, vt & duplex natura: non tamen duæ filiationes, sicuti nec duæ personæ. Natiuitas enim concernit naturam, filiatio verò personam, prout hæc omnia super tertium Sententiarum determinantur. *Fructúsque ventris floruit*, id est, verbum æternum, quod secundum deitatis naturam est fructus, & proles cordis & intellectus paterni: secundum assumptam humanitatem est fructus & filius vteri virginalis. De quo sancta dixit Elizabeth: Benedictus fructus ventris tui Et Psal. Ecce hæreditas domini filij merces fructus ventris. Itémque dominus dabit benignitatem, & cætera, De quo Esaias: In die illa erit germen domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ sublimis. Qui effloruit in hoc mundo omni sanctitate, sapientia, fama, prædicatione, miraculis: intantū, quòd etiam tempore passionis retulit de seipso: Si in viridi ligno hoc faciunt, &c. Hinc apud Esaiam: Egredietur virga de radice Iesse, &c. De quo in Canticis ait sponsa: Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus. *Aluus tumescit virginis*, id est, virgineus venter, toti mundo, imò & vniuersæ triumphanti Ecclesiæ, venerabilis & venerandus, tanquam sacratissimum Dei templum, thronus ac mansio. Venter (inquam) Marię dulcissimę, tumescit, id est, paulatim tumebat seu eleuabatur, secundum quod corpus filij eius creuit & augebatur in vtero eius: quod Ioseph deprehendens, cogitauit occultè dimittere eam, Vel, quia suspicabatur quid mali de ea, secundum Chrysostomum in Homilia: quáuis ipsemet alibi aliter dicat: Vel quia (quod

A
B
Luc. 1.
Psal. 126.
Psal. 148.
Esa. 4.
C
Luc. 23.
Esa. 11.
Cant. 5.

D & decentius sonat) reputauit se indignum contubernio atque consortio eius, quam sine viri fœcundatione credidit cõcepisse. Hinc secundum eundem Chrysostomum alibi, & Bernardum, ac alios plures, in hoc refulget ineffabilis laus Mariæ, quod Ioseph possibilius credidit virginem sine viri admixtione cõcipere, quàm Mariam peccare. *Claustrum pudoris permanet*, hoc est, virginale signaculum pudicissimæ ac integerrimæ genitricis Christi clausum & illæsum mansit, in eius conceptione, natiuitate, ac deinceps indesinenter: quoniam virgo fuit ante partum, in partu, & post partum, tantò integrior, mundior, & in cunctis perfectior, quantò matrem veri Dei, regi-nam ac dominam omnium virginum, imò vniuersorum sanctorum, decuit cunctis sanctis Dei, & etiam cæteris huius in-
E comparabilis virginis famulis & ancillis perfectiorem, puriorem, ac sanctiorem consistere. ¶ Deinceps in conceptione vnigeniti filij Dei fuit tam indicibiliter spiritualizata, deificata atque in cunctis dignificatissima, quod indecentissimũ extitisset eam deinceps à viro cognosci. Christus ergo suæ matri præstantissimæ ac superchatissimæ fœcunditatem attulit, integritatem non abstulit nascendo, nec auferri permisit ab alio. *Vexilla virtutum micant*, hoc est, insignia excellentissimorum operũ dei in virgine & deinceps in filio eius, videlicet præclara eius mysteria, miraculosi effectus, beneficia, charismata & multiplicia dona refulgent, repræsentantur, noscũtur, & vndique prædicantur, ac in ecclesiis honorantur. In virgine nanque facta est incarnatio verbi æterni, creatio & glorificatio animæ Christi, quantũ ad vires eius supremas, cõ-
F iunctio virginitatis ac maternitatis in eadem persona. Vnio sponsi cœlestis cum sponsa singulari, & cum sponsa vniuersali. Tũc angelus apparuit & loquebatur pastoribus, cecinitque in aëre militia cœlestis exercitus. *Versatur in templo deus*, id est, deus incarnatus in vtero virgineæ matris, tanquam in viuo & sacratissimo templo morabatur, baiulabatur, mouebatur, & requieuit: qui deinceps egressus, in templo manufacto oblatus est. Et illud frequenter ingressus, iuxta legis te-
Luc. 2. norem, statutis anni temporibus, vt patet in Luca. Vnde per
Mala. 3. Malachiam prædictum est: Statim veniet ad templum suum dominator, quem vos quæritis: & angelus testamenti, quem vos vultis. Ob hanc regis Messiæ frequentem præsentiam, prædicationem, orationem, oblationem, miraculosámque

opera-

operationem, in templo secundo sub Zorobabel cõstructo, A deus prædixit per Aggæum: Magna erit gloria domus huius, Aggæi. 2. nouissimæ magis, quàm primæ. Nam & verbis his statim præmisit, Veniet desideratus cunctis gentibus, & implebo domũ istam gloria. *Egressus eius à patre*, id est, verbum æternum ex corde patris æternaliter est egressum, seu emanauit per generationem diuinam, egressione & emanatione ad intra. De qua per Esaiam prophetam loquitur Deus pater: Egredietur de ore meo iustitiæ verbum: vt Diuus Augustinus exponit. Esa. 55. Et denuò planius loquens: Nunquid (inquit) ego qui alios parere facio, ipse non pariam? Esa. 66. Deinde verbum & sapientia patris egressum est à patre spirituali missione, non patrem relinquendo, sed in rationabilibus creaturis gratiosè aliqua operando. Iuxta illud: Mitte illam de cœlis sanctis tuis. De B qua missione & egressione primo sententiarum diffusè tractatur. Sap. 9. Tertiò, egressus est vnigenitus Dei à patre non per loci mutationem, sed humanæ naturæ assumptionem. Sicut in Ecclesiastico expressum est, vbi sapiẽtia increata ac ingenita loquitur: Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam. Eccle. 14. In Prouerbiis quoque: Ab æterno ordinata Prou. 8. sum, necdum erant abyssi, & ego iam concepta eram. *Regressus eius ad patrem*, in Ascensione, non quòd in terra non fuerit Deus pater, aut quòd in cœlo atque in patre non fuerit ac manserit filius, sed sicut egressus fuit in incarnatione assumendo humanitatem, ita in ascensione regressus est ad patrem, assumptam humanitatem in summo cœlo ad dexteram patris, id est, in potioribus eius bonis per plenam glorificationem constituendo. C Vbi pater speciali eminentiorique modo esse & habitare asseritur, quoniam ibi præclarius operatur ac clarius, vtpote facie ac faciem se ostendendo, videtur. Hinc dixit Psalmographus: A summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. Psal. 18. Vnde & Christus post cœnam passioni iam proximus: Exiui (ait) à patre, & veni in mundum, iterum relinquo mũdum, & vado ad patrem. Ioan. 15.

Excursus vsque ad inferos. mox nanque vt in cruce expirauit, & tradidit spiritum, dicens: Pater in manus tuas commendo spiritum meum, descendit ad inferna, vt in symbolo continetur Apostolorum, Mat. 28. hoc est ad limbum patrũ, qui fuit superior pars inferni, cuius infima pars fuit locus ac mansio damnatorum, quæ communiter appellatur infernus, aut in quo nulla

D perhibetur esse redemptio. Secũda pars est purgatoriũ, quod & interdum infernus vocatur, vt cum oramus: Libera animas fidelium defunctorum, de pœnis inferni. Tertia pars erat limbus paruulorum in solo originali defunctorum. Quarta limbus patrum, de quo Iacob: Descendam (inquit) ad filiũ meum lugẽs in infernũ. *Recursus ad sedẽ dei*, id est, velocissima reditio Christi, secundũ ꝙ homo, fuit vsque ad cœlũ empyreum, de quo loquitur pater: Cœlũ mihi sedes est. Vnde in Deut. ait scriptura: Nõ est alius deus, vt deus rectissimus. Habitaculum eius sursum & subter brachia sempiterna. Hinc in Apostolo loquitur Christus: Vici & sedi cum patre meo in throno eius. Atque ad Hebræos Apostolus: Præcursor pro nobis introiuit Iesus cœlũ. De huiusmodi cursu angelus superior ait ad inferiorẽ: Curre & loquere ad puerum istum. Præterea ob hunc

Gene. 37. Esa. 66. Act. 7. Deu. 33. Hebr. 6. Zacha. 2.

E multiplicẽ Christi profectũ, volatũ, ascẽsum & descẽsum exitum ac reditũ, sponsa fatetur in Cant. Ecce venit iste saliẽs in mõtibus, transiliẽs colles. *Procedens thalamo suo*, i. Christus nascendo exiens vterũ suæ virgineæ matris, in quo tanquã in thalamo celebratæ sunt nuptiæ personales, inter verbũ æternum & naturã humanã ab illo assumptã. Nuptiæ quoq; spiritales inter Christũ & sponsam vniuersalẽ, vt dictũ est. *Pudoris aula regia*, hoc est, venter fœlicissimæ virginis, cuius mũdissimus ac fœcũdissimus venter metaphoricè dicitur aula, sicut & thalamus, imò & regia aula, seu aula regalis, quia in eo nouem mẽsibus rex regũ dei vnigenitus incarnatus quiescere ac morari dignatus est. Et quia intra se clausit, continuit, baiulauit eũ, qui omnia portat verbo & imperio suæ virtutis: quem

Canti. 2.

F cœlum capere nequit, nec intra se limitare. Propter quod exclamauit quidam deuotus. O venter cœlestis diffusior, & cunctis capacior elementis. Qui & aula pudoris censetur, quia ab omni libidine alienissimus, & ipsa excellẽtissima virgo prorsus pudicissima extitit pudore sapientiali, qui de malo & turpitudine culpæ erubescit coram supersanctissimi dei præsentia. Vnde in Ecclesiastico dicitur: Est confusio adducens gratiam & gloriam. Quemadmodum autem totũ frequenter denominatur à sua parte: sic pars interdum nominationẽ à suo toto sortitur, sicut manus sacrilegi appellatur sacrilega. *Geminæ gigas substantiæ*, id est, personã sublimis & magna duplicis essentiæ seu naturæ, seu duas in se habens naturas perfectas, in vnitate personæ coniunctas: veram videlicet deita-

Eccle. 4.

tem

tem, atque perfectam humanitatem. Interdum tamen asseritur, A
quòd Dei filius factus est homo ad complendum & consummandum ordinem vniuersi: quatenus sicut ab exordio mundi, imò potius ab æterno fuerunt tres personæ in vna subsistentes natura: ita in fine seculorum essent tres naturæ in vna persona: puta diuina essentia, caro, & anima in Christo. Verùm dũ duæ naturæ perhibentur in Christo, nomen naturæ propriè sumitur pro natura integra & perfecta. Dum verò tres naturæ in ipso esse dicuntur, natura capitur, extensius, prout etiam pars naturæ nominatur natura, hoc est, tam caro quàm anima. ¶ Denique hæc profunda ac deuotissima verba Cassiodorus super librum psalmorum, affirmat sanctũm virum Ambrosiũ supernaturaliter protulisse. *Alacris vt currat viam*, id est, ipse Christus fuit alacris, id est, expeditus, velox paratissimus & iucundus ad percurrendum iter seculi huius, ad conuersandũ in ter- B
ris tam diu sicut pater præordinauit, ad expediendum & peragendum quicquid pater per eum dici, fieri, ipsúmque pati instituit. Propter quod pendens in cruce deprompsit, Consummatum est: & paulò ante. Opus consummaui, quod dedisti mihi Matth. 27.
vt facerem. Cúmque comprehenderetur, dixit ad Petrum: Ca Ioan. 17.
licem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam illũ? Hinc prędictum fuit in Psalm. Exultauit vt gigas ad currendam viã. Et denuo de seipso effatur, In capite libri scriptum est de me, vt fa Ioan. 19
cerem voluntatem tuam, deus meus volui, & legem tuã in me- Ioan. 18
dio cordis mei. Itaque via hæc Christi fuit tota conuersatio Psal. 18
eius, in seculo isto, persecutio & passio eius. Discursus in prædicando, fatigatio in itinerando, incessabilis occupatio pro humana salute. Reditus quoque in ascensione ad cœlum, in quo C
iugiter mansit, imò & homo iam factus fuit, antequam in humanitate illuc ascẽdit, & hoc ratione personalis vnionis vtriusque naturæ in ipso. Ad quod insinuandum loquens cum Nicodemo in terra testatus est, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo filius hominis, qui est in cœlo. *Aequalis æterno patri.* Hoc est, tu Christe, qui secundum deitatis tuæ naturam verè æqualis es Deo patri: quoniam deitatis plenitudo ac veritas omnẽ prorsus imperfectionem, minorationẽ, inæqualitatem excludit. Vnde dixit apostolus, Qui cum in forma Philip. 2
Dei esset, nõ rapinã arbitratus est, esse se æqualẽ Deo. Propter Ioan. 10
quod apud Ioannẽ ait, Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est, vtputa deitas ipsa, quã ꝑ generationẽ æternã à patre

D accepit. Propterea addidit, Ego & pater vnum sumus. *Car-*
Ioan.10. *nis strophio accingere*, hoc complacendo & congratulando magis, quàm deprecando prolatum est, vt sit sensus: Accingêre, id est, teipsum accinge, vel à patre accingêre, hoc est, accingaris: strophio carnis, id est, carne quam assumpsisti vt cingulum, id est, quodammodo te vestisti & operuisti animam tuam, aut etiam deitatẽ, cuius habitus fuit natura assumpta, vt super illud apostoli, Habitu inuentus vt homo, Augustinus expressit. Iuxta
Psal.44. ta hunc modum fertur in Psalmo, Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Esaias quoque de cingulo spirituali.
Esa.11. Fides, inquit, cinctorium renum eius. *Infirma nostri corporis*, id est, naturalem passibilitatem, fatigabilitatẽ, famem, sitim, pauorem, tristitiam corporis tui, quod de nostro ex virgine accepisti.
E pisti. Indetrahibiles quippe defectus Christus assumpsit, secundum
Damasce. dum Damascenum, id est, naturales defectuositates, quib⁹ detrahi
Hebr.2. trahi nequit. Quamobrem debuit fratribus per omnia assimilari, iuxta Apostolum. *Virtute firmans perpetim*, id est, iugi fortitudine roborans, ita quòd ex infirmitatibus illis nunquam in aliquam prolapsus es culpam. Et quicquid in carne es passus, ex libertate fuit tuæ virtuosissimæ voluntatis ac inuictissimæ charitatis, non ex necessitate passibilitatis: ex dignatione non ex coactione: sicque corpus Christi perfectissimè fuit animæ eius subiectum: & passiones, seu potius propassiones suæ sensitiuæ partis, per virtutes morales excellentissimas indeuiabiliter regulabitur, quod totum factum est principaliter virtute diuina æternali. *Præsepe iam fulget tuum*, id est, præsepium in quo tu
F ô Christe à virgine matre mox natus reclinatus fuisti, nũc splẽdet in corde & fide credẽtiũ, in quãtũ factũ est instrumentũ tibi deseruiens, & reclinatorium tuum: sicut & vestes, mensa, cœnaculum, quibus vsus es & quæ tuo sunt sacratissimo corpori applicata, ex hoc sanctificationem quandam contraxisse dicuntur & honorantur, imò tuipse in illis potius honoraris & fulges, in quibus & per quæ, tuas exercuisti & ostendisti virtutes. *Lumenque nox spirat nouum.* Consuetudo scripturæ est, vt tempus dicatur facere quæ fiunt in tempore. Vnde primo
1.Mac.12. Machabæorum asseritur, Videns Ionathas, quia tempus eum iuuat. Et apud Matthæum ait saluator, Crastinus dies sollicitus
Matth.6 erit sibiipsi. Itaque nox, in qua natus est mundi redemptor, spirat, id est, spirauit & effudit lumen nouũ, videlicet ipsum Christum, quem in ipsa nocte peperit virgo. Qui quanuis sit lumen

æternum,

æternum,ſecundum quod deus,tamen tunc de nouo eſt natus A
ex virgine,& cœpit innoteſcere & refulgere hominibus:quando & angelus dixit paſtoribus,Euangelizo vobis gaudium magnum:quia natus eſt vobis ſaluator,qui eſt Chriſtus dominus. Luc. 2
Idcirco tunc cantat Eccleſia,Deus qui hanc ſanctiſsimam noctem veræ lucis feciſti ſplendore clareſcere. *Quod nulla nox interpolet.* Hoc eſt,interrumpat,aut diuidat, ſicut lux diei interrumpitur nocte. Certum eſt autem quòd Chriſtus in ſeipſo ſit incommutabile lumen, ſecundum quod deus : atque vt homo fuit in omni luce gratiæ ac gloriæ confirmatus. Ideo non oramus ne hoc lumen in ſeipſo obtenebretur , aut interpolationem incurrat,quod inceſſabiliter æquè eſt ſplendidum : ſed ne ceſſet mentibus noſtris fulgere,nec caligò peccati,nec ignorantia,neq; aduerſitas , nec vlla tentatio auferat illud à nobis, B
hoc eſt,corda noſtra auertat ab ipſa.Hinc ſanctus ait Laurentius,Nox mea tenebras neſcit.Ideo ſubditur. *Fidéque iugi luceat,* hoc eſt,per fidem & gratiam luceat nobis, ſicut ait Apoſtolus Chriſtum per fidem habitare in cordibus noſtris. At verò fides in Chriſto non fuit,quia ab incarnationis inſtanti verus extitit comprehenſor.Sed fide,quam cauſat in nobis,intellectui noſtro fulget,cum & fides ſit oculus mentis qua contemplamur diuina,nec ſine fide poſsibile eſt Deo placere,quod de fide formata,hoc eſt, per charitatem ornata, potiſsimè verum eſt in vita præſenti. *Gloria tibi domine,* quod in primo hymno expoſitum eſt. *Qui natus es de virgine,cum patre & ſancto ſpiritu,* id eſt, tibi ac patri atque ſpiritui ſancto, ſit gloria. Ephes. 3
Nempe qui vnam in diuinis honorat perſonam,honorat & alias.Propter quod filius ait, Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui miſit illum.Itaque hymnum iſtum ſententioſum,profundum,ac pulchrum deuotiſsimè cócinamus, mente ad domium eleuata & compuncta, cum ingenti feruore,recordando attentè,quòd ineffabiliter vnigenitus Dei ſeſe propter nos humiliauit. Quantã ad nos dilectionem oſtendit in ſua incarnatione , & qualiter totius humilitatis & paupertatis præbuit nobis exempla , atque pro omnibus his totis ei regratiemur præcordiis , totíſque viribus eum in prætactis ſectemur virtutibus . In præfatis quoque mirabilibus incarnatione peractis,eius omnipotétiam, ſapientiam, miſericordiam contemplemur. C Ioan. 5

D In quadragesima ad vesperas hymnus.

¶*In eo dirigitur ad Deum oratio, vt in hoc sacro ieiunij quadragesimalis tempore, remissionem nobis peccatorum exhibeat, & cum corporali ieiunio, abstinendi etiam à peccatis gratiam tribuat.*

AMBROSIVS AVTHOR *vt creditur ex charactere.*

¶Carmen Iambicum Dimetrum.

VDI *benigne conditor.* Hymnus iste ex laude & oratione contexitur, & ad totam superbeatissimam Trinitatem (quæ verè est vnus deus, vnus conditor, rector, ac dominus vniuersorum) deuotè dirigitur. *Audi benigne conditor*, id est, ô Deus omnipotẽs naturaliter piè, qui noster es creator, audi, id
E est, clemẽter exaudi, gratiosè accepta, largifluè imple, & adimplẽdo quod petimus, ostẽde te scire atque aduertere, quę precamur. Auditus quippe in Deo spiritualiter est & realiter, idẽ quod intellectus. Dictio quoq; ista, benigne, aduerbialiter potest teneri, & esse determinatio verbi istius audi. Potest autem nominaliter accipi, & esse adiectiuum huius nominis cõditor. Itaque audi. *Nostras preces cum fletibus*, id est, preces nostras lachrymosas, seu preces & lachrymas ex piis causis virtutibúsque manantes, hoc est, ex pœnitentiali dolore, ex desiderio regni cœlestis, ex proximorum & fraternorum, vicinorum compassione, ex propriæ defectuositatis & imperfectionis attẽtione, ex compassione dominicæ passionis, ex suauissima compla
F centia supergloriosissimi & superserenissimi Dei. Sic & Psalmi
Psal. 38 sta orauit, Exaudi orationem meam domine & deprecationẽ meam, auribus percipe lachrymas meas. Magna est vis & efficacia huiusmodi lachrymarum. Propter quod S. ait Hierony. O humilis lachryma, tua est potentia, tuum est regnum, tribunal iudicis non vereris, accusatoribus effundẽtium te imponis silentium. Nõ est qui te accedere vetet, nec vacua redis, magis affligis diabolum, quàm infernale supplicium. Tu vincis inuin-
Psal. 55. cibilem, & ligas omnipotentem. Ideo dixit Psal. ad dominum,
4. Reg. 20 Posuisti lachrymas meas in conspectu tuo. Et dominus ad deuotissimum Ezechiam, Vidi lachrymam tuam. Qui harũ gratiam lachrymarum desuper appetit adipisci, leuitates, dissolutiones, loquacitatem, pigritiam, & omnem consolatiunculam prorsus despiciet vilem. *In hoc sacro ieiunio fusas quadragenario,* id est, in tempore quadragesimæ huius, quãuis enim quotidie

tidie toto anno præfatis insistendum sit lachrymis vt dicere A
valeamus, Fuerũt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, præ Psal.41
cipuè tamen in quadragesima ista, actibus pœnitentiæ specialissimè deputata. ¶ Porrò de quadragesima & rationibus tot dierum ac consimilibus in aurea legẽda sanctorum, & alibi satis habetur. Qui autem corporales & aqueas nequit effluere lachrymas, non turbetur immoderatè, sed lachrymis cordis, hoc est, salutaribus compunctionibus, ignitis in Deo affectibus sanctarum affectionum profluuio contentur. *Scrutator almæ cordium*, hoc est, tu (ô deus) intime & infallibilis perscrutator, discussor, cognitor mentium humanarũ, qui non ex ignorantia aut incertitudine corda scrutaris, sed eorum arcana pandendo ac vitia puniẽdo, ostendis te ea clarissimè intueri. Propter quod in Apocaly. de fornicatrice & mœchantibus secum Apoc.2
testatus es, Ecce mitto eam in lectum, & qui fornicantur cum B
ea in tribulatione maxima erunt, & scient omnes ecclesię, quia ego sum scrutans corda & renes, & dabo vnicuique secundum opera sua. Vnde & apud Hieremiam loquitur deus, Prauum Hiere.17.
est cor hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego dominus scrutans corda, &c. *Infirma tu scis virium.* Hoc est, imbecillitatem, insufficientiam, imperfectionem, fragilitatem virium humanarum ac naturalium potentiarum. Nam & ratio vulnerata est ignorantia, voluntas malitia, concupiscibilis concupiscentia, irascibilis infirmitate: quæ sunt quatuor vulne- Sapien.10
ra ex originali peccato secuta. Vnde & homo ex se gratia de- C
stitutus, in omne malum est pronus. Iustum verò deducet dominus per vias rectas, ideo grata mente domino confitetur: Psal.72
Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me. Hinc fassus est Hieremias, Scio domine, quia non Hiere.10.
est hominis via eius, nec viri est, vt ambulet, & dirigat gressus suos. Concordat & illud Apostoli, Igitur, non volentis ne- Roma.9
que currentis, sed miserentis est Dei. Nonne infirmissimi sumus, de quibus deprompsit Apostolus, Scimus, quia non su- 2.Cor.9
mus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. In solo igitur Deo sit tota spes. Ad ipsum stillet oculus noster, eius auxilium incessabiliter imploremus, omnem etiam præsumptionem, gloriam vanam, iactantiam, elationem tanquam diabolica mala iugiter detestemur. Pensantes illud Apostoli, Quid habes, quod nõ acce- 1.Cor.4.
pisti: si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?

D *Ad te reuersis exhibe remissionis gratiam,* Quicunque enim ad deum conuersus est per veram contritionem, charitatem iam habet & gratiam gratum facientem, sine quarũ infusione mortale peccatum non dimittitur, nec deletur: ideo iam consecutus est gratiam remissionis, id est, indulgentiam culpæ, ad minus quantum ad id quod culpæ est seu offensæ. Non tamẽ semper quantum ad reatum, hoc est, obligationem ad pœnam, nec quantum ad pœnam ipsam. At verò reuersus ad deum per attritionem (quæ est imperfecta reuersio) adhuc in suis est culpis, & quærit gratiam remissionis, id est, veniam, imò & gratiam veræ contritionis sibi infundi. Cúmque ignoremus an simus in charitate, debemus dominum exorare: vt si in mortali
E sumus peccato, det nobis gratiam veræ contritionis: si verò in charitate sumus, dimittat nobis peccata præterita, etiam quantum ad pœnam: gratiámque infusam augeat, & conseruet in nobis. Et si (quod absit) recidiuauerimus, non iustè relinquat nos: sed misericordissimè reuocet & conuertat. Quod vt obtinere promereamus, peccata nostra coram ipso humiliter reco-
Psal. 50 gnoscamus, exemplo Psalmistæ dicentis, A peccato meo munda me, quoniam iniquitatem meam ego cognosco: sicque cum omni compunctione & humilitate dicamus. *Multum quidem peccauimus,* corde, ore, & opere, omissione & commissione:
Iacobi. 3 contra legem naturalem, diuinam ac positiuam. Vnde & Iaco-
Psal. 118 bus ait apostolus, In multis offendimus omnes. Imò tam mul-
F tis & magnis, vt dicere habeamus: Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me. Vnusquisque igitur peccata sua summatim recolligat, & quasi in fasciculum liget, ac ante oculos cordis sui sic colligata suspendat, vt ea frequenter intuendo humiliet valde spiritum suum, & omnem aduersitatem æquanimiter patiatur: imò cuncta quæ sustinet, minora arbitretur, quàm sui merentur excessus. Dicendo illud Iob, Peccaui, & ve-
Iob. 33 rè deliqui: & vt eram dignus, non recepi. Nam & deus peccata nostra quasi in sacculo signauit. Potissimùm autem agendum est istud, dum quis se sentit pulsari impatientia, temeraríove iudicio ex defectibus & peccatis alterius: ita vt tunc in-
Matth. 7. tueatur mox proprias trabes, memor Christi dicentis: Quid vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? *Sed parce confitentibus,* id est, ignosce confitentibus sua peccata. Denique, triplex est confessio. Vna est fidei actus.
Lucæ. 6 Iuxta illud, Qui me confessus fuerit coram hominibus. Et rursus,

ſus, Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſa A
lutem. Secunda actus eſt latriæ: de qua Saluator. Confiteor ti- *Mat. 8.*
bi pater domine cœli & terræ. Hæc confeſſio eſt dei lauda- *Lucæ. 12.*
tio. Tertia eſt pœnitentiæ actus, quæ & veniam promeretur, *Roma. 10.*
quemadmodum ſanctus Iob protulit, Vias meas in conſpectu *Mat. 11.*
eius arguam, & ipſe erit Saluator meus. Et Pſalmiſta, Dixi
confitebor aduerſum me iniuſtitia meam domino, & tu remi
ſiſti impietatem peccati mei. *Ad laudem tui nominis*, id eſt, ad tuipſius laudem, honorem & gloriam. *Confer medelam*, hoc eſt, gratiam ſacramentalem, ſpiritalem curationem, cordis à reciduo cuſtodiam. *Languidis*, id eſt, nobis ſpiritualiter ægrotis ac læſis, ad vitia pronis, fomite infectis. Omnia
etenim agit altiſſimus propter ſeipſum finaliter, cum ipſe ſit B
omnium vltimus finis, atque ad gloriam & præconium propriæ maieſtatis. Ideo ait ſcriptura, Vniuerſa propter ſeipſum *Prouer. 16*
operatus eſt dominus. Alibi quoque loquitur deus. Ego ſum *Eſa. 44*
qui deleo iniquitates tuas propter me, hoc eſt propter oſtenſionem & glorificationem bonitatis & miſericordiæ meæ.
Vnde & in Ezechiele teſtatur, Non propter vos ego faciam, *Ezec. 26*
notum ſit vobis, ſed propter nomen ſanctum meum, & cætera. *Sic corpus extra conteri.* id eſt, da nobis diſcretionem & gratiam ſic conterendi, caſtigandi, & pœnitentialiter affligendi corpora noſtra extrinſecus per abſtinentiam. *Ieiunet vt mens ſobria*, id eſt, quatenus mentes noſtræ abſtineant, ſeque refrenent. *A labe prorſus criminum*, id eſt, ab omni fœdi-
tate & macula culpæ mortalis. Nempe teſte Apoſtolo, Qui *Gala. 4*
ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifigunt cum vitiis & concupi- C
ſcentiis. Propter quod de ſeipſo expreſſit: Caſtigo corpus
meum, & in ſeruitutem redigo. Ad mentis enim purificatio- *1. Cor. 9.*
nem & puritatem corporale ieiunium ordinatur, ſicut & cætera exercitia exteriora obſeruantiæ religioſæ. Hinc & apud *Mat. 6.*
Matthæũ iuſſit Saluator, Cũ ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ triſtes. Apud Eſaiam dominus reprehendit ſolum corporaliter ieiunantes, à peccatis non abſtinentes. Ecce (inqui- *Eſa. 58.*
ens) in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra. Ieiunium multos ſalutares habet effectus. De quibus aſſerit Auguſtinus: Ieiunium purgat mentem, ſubleuat ſenſum, carnem ſubdit ſpiritui, concupiſcentiæ nebulas diſſipat, libidinum ardores extinguit, caſtitatis lumen accendit: hoc eſt ieiunium cum diſcretione exhibitũ, quoniam rationabile debet eſſe obſequiũ

D nostrum. *Præsta beata Trinitas,* quę essentialiter & intermi naliter fœlix es, & vna beatitudo immensa, atque obiectum beatificæ ac fruitiuæ visionis omnium beatorum. *Concede simplex vnitas,* quæ es ipsa Trinitas. Quicquid enim in diuinis dicitur absolutè, conuenit vnicuique diuinæ personæ, totique Trinitati. Propter quod dicunt theologi, quòd in diuinis relatio multiplicat Trinitatem, quia est relatio distinctionis personalis ibidem. Essentia verò seruat vnitatem, quia essentia est vna numero in supergloriosis illis æternis personis. *Vt fructuosa sint tuis ieiuniorum munera.* hoc est, opera & obseruationes ieiuniorum, quæ nobis piè concessisti ac prouidisti (quoniam omnia merita nostra sunt dona tua, & effectus gratiæ tuæ, ac principaliter fiunt in nobis à te: cui sanctus loquitur
Esa.26. Esaias, Omnia opera nostra operatus es in nobis. Vnde dixit
Philip.2. Apostolus, Deus est qui operatur in nobis velle & perficere)
E sint fructuosa, id est, meritoria vitæ ęternę, tuis fidelibus & ministris. Tunc autem ieiunia nostra nobis sunt fructuosa, quando ex charitate procedunt, nec per sequens peccatum mortale merito suo priuantur & pręmio. Hunc igitur hymnum depromamus corde contrito ac mẽte salubriter lugubri, orationi, deuotioni, compunctioni, lachrymisque vacantes, & exteriora ad interiorẽ profectum, ad cordis munditiam, ad charitatis augmentum sapienter ordinantes.

¶Dominica In passione Hymnus.

¶*Iste est totus religiosæ pietatis, & affectuosæ deuotionis refertissimus, recensens dominicæ passionis mysteria, & præclara viuificæ crucis præconia, in qua paractum est humanæ redemptionis sacramentum.* F *Demum ad eam pia dirigitur oratio fidelium, vt illis protectio sit, munimentum & præsidiũ.* AVTHOR THEODVLPHVS, *Aurelianensis episcopus, Quamuis Henricus Bebelius cũ Fortunato episcopo ascribat, alij Sedulio, alij item alijs.*

¶Carmen Iambicum dimetrum.

Exilla regis prodeunt. Rectè hic hymnus in dominica passione cãtatur, in quo de Christi passione deuotissimè agitur. Ait ergo author huius hymni sanctus (vt fertur) Ambrosius: Vexilla regis prodeunt. Vexilla dicuntur insignia quædã signifera seu bellica signa, quæ ante principem siue exercitum

deferuntur, aut etiam in processione solenni. ¶ Porrò iste rex A
est Christus, de quo scriptum est, Habet ergo in vestiméto &
in fœmore suo scriptum, Rex regũ, & dominus dominantiũ. *Apo. 19.*
Christus quoque apud Matthęum: Tunc dicet rex his, qui à *Matth. 25*
dextris eius erunt, Venite benedicti patris mei. Atque in passione ad Pilatum. Tu dicis, quia rex sum ego. ¶ Deinde secundum vtranque suam naturam Christo competit esse regem, quia vt deus est rex potestate & authoritate regitiua, æterna, summa, & increata: quæ authoritas & potestas in tribus adorandis personis est eadem numero, quemadmodum & essentia, ideo tres personæ sunt vnus rex, sicut & vnus dominus: iuxta illud in symbolo, Nõ tres domini, sed vnus est dominus. Verũtamen hanc potestatem & authoritaté filius habet à patre per generationem ęternam. ¶ Insuper filius secundum na- B
turam assumptam humanam, est rex & princeps omnium creaturarum, potestate & authoritate creata, secundaria, depẽdéte & quasi instrumentali. Propter quod Matth. vltimo loquutus est: Data est mihi omnis potestas in cœlo in terra. Hæc ergo Christi regis nostri vexilla, id est, bellica signa, quibus Christus prostrauit aëreas potestates, videlicet dæmones, vicitque mundum, sunt crux eius, columna, claui, spinea corona, flagella, miracula, sacraméta, quæ in hoc passionis tépore spiritualiter prodeunt, id est, repræsentantur, recoluntur, honorantur & prædicãtur. *Fulget crucis mysterium.* Mysteriũ appellatur sacrum secretum, seu mystica ratio, abditúmve cõsilium. Mysterium igitur crucis est supersapientiale, profundissimum ac olim ignotum, abditumque cõsilium: quo Trinitas C
adoranda ab æterno decreuit redimere, & saluare genus humanum per Christi incarnationem ac passionem. Quatenus sicut per primi hominis inobedientiá periit, ita per Christi obedientiam passionem ac mortem redimeretur. Hoc mysterium (teste apostolo) abscõditum fuit à seculis in deo, & reuelatum fuit tempore præfinito sanctis apostolis, per quorum doctrinam ac spiritus sancti illustrationem deuenit ad ecclesiæ sanctæ notitiá. De quo ad Ephesios ac Romanos multa induxit *Ephes. 3.*
aposto. Hoc plane mysteriũ fulget modò in contéplatione & *Roma. 5.*
cognitione fideliũ, in fide & veneratione, qua recolunt illud, & contemplatiuis hominibus innotescit: quibus nihil rationabilius videtur esse, quàm quod fides continet Christiana, quoniam fidem habent cum rationibus credendorũ, & purificatæ

D mentis intelligentia. Hinc sanctus Andreas dixit. Magnũ esse crucis mysterium *Quo*, mysterio, hoc est, propter quã sacram & mysticã seu abditam, rationẽ, ac fructuosissimã causam *Carne carnis conditor*, hoc est, ipse vnigenitus patris Christus conditor, id est, creator, carnis, id est, totius humani generis. De quo apud Ioannem ipse loquitur deo patri. Dedisti i potestatẽ omnis carnis. Esaias quoque, Videbit omnis caro salutare dei

Ioan.17. nostri. *Suspensus est patibulo*, id est, cruci affixus, carne, id est,
Esa.40 in corpore suo mortali. Quemadmodũ Esaias prædixit, Cor-
& 50. pus meum dedi percutientibus. Et beatissimus Petrus in pri-
Esa.53. ma sua canonica: Peccata, inquit, nostra portauit in corpore
1.Pet.2. suo super lignum. Nempe ob hanc mysticam rationem, voluit deus pater Christum pati, & tradidit eum pro nobis, Si-
E cut ad Roma, asserit Paulus, Proprio filio suo non pepercit,
Roma.8 sed pro omnibus nobis tradidit illum. Vnde in Ioanne fertur,
Ioan.3. Sic deus dilexit mũdum, vt filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam Porrò Iudas tradidit Christum ex auaritia, quem Iudæi tradiderunt in mortem ex inuidia. Non itaque casu, sed ex diuina præordinatione & sapiẽtiali mysterio factum est, quòd mundi saluator hoc genus mortis, videlicet crucifixionem, sustinuit. Nam vt copiosius succurreret mundo, voluit acerbissimam atque ignominiosissimam mortem pati pro eo. Rursus

Gene.3. quoniam primus homo peccauit de fructu ligni sibi prohibiti comedendo: voluit Christus mortem patiendo in ligno sa-
F tisfacere pro primo illo originali peccato, ac cæteris vitiis inde sequutis. Iterum, quia diabolus vicit primos parentes per esum fructus ligni, vtpote de arbore scientiæ boni & mali: voluit Christus superare diabolum, obediendo deo patri vsque ad mortem ac crucis supplicium. *Confixa clauis viscera tendẽs manus vestigia*, id est, conditor carnis Christus tendẽs, id est, in cruce extẽdens viscera manus, id est, carnes manuũ suarum sub pelle earum contentas & tectas: vestigia, id est, etiam suos sacratissimos pedes. Sicque sumitur effectus pro causa, quia per pedes causantur impressiones, quæ vestigia nuncupantur. Viscera inquam atque vestigia confixa clauis, id est, clauis per

Psal.21. forata & cruci affixa. Iuxta illud Psalm. Foderũt manus meas
Zacha.13. & pedes meos. Zacharias quoque, Dicẽt, quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Denique viscera ista manuum ac pedum, sunt carnes tenerrimæ mirabiliter passibiles atque læsibiles

biles. Hinc mors confixorum per manus & pedes in ligno, est A
vehemẽter nimis pœnalis, amara, grauissima, præsertim quoniam configuntur & perforantur in locis neruosis, in quibus sic perfodi pœnalissimum est, propter concursum neruorum atque venarum. *Redemptionis gratia hic immolata est hostia.* *Ephes. 5.*
Hic, id est, ipse Christus immolata est hostia, id est, obtulit semetipsum patri æterno hostiam salutarem pacificam: gratia redẽptionis, id est, causa redimendi nos gratiosè. Per hoc námque ꝙ filius dei ex ardentissima charitate, promptissima obedientia, profundissima humilitate, maxima pietate, summóq; zelo diuini honoris, subiit ac tolerauit acerbissimũ istud supplicium mortis, passio eius ineffabiliter meritoria, fructuosissima & efficacissima fuit, ad redimendũ totum genus humanum: imò meriti quodammodo infiniti, eo ꝙ natura huma- B
na, quæ sic patiebatur, fuit nõ solùm præ vniuersis creatis sanctissima, dignissima, ac patri æterno gratissima, sed etiã quoniam immediatè ac hypostaticè fuit coniuncta verbo æterno ac diuinæ naturæ: sicque efficaciam & idoneitatem ad redimendum ac promerendum, quodammodo infinitã habebat, quod exuberantissimum Christi meritum nominatur thesaurus Ecclesiæ, ex cuius plenitudine indulgentiæ conceduntur, cuius thesauri erogatio à Christo commissa est summo pontifici, tanquam pleno ac generali Christi vicario. Præterea de hac Christi immolatione per Esaiam fuit prędictum, Oblatus *Esa. 53.*
est quia voluit. Vnde ad Ephesios disseruit Paulus: Christus *Ephes. 5.*
dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis, oblationem & hostiam deo in odorem suauitatis. *Quo*, scilicet præfato mysterio ipse Christus *Vulneratus insuper*, id est, vltra prædictam C
suspensionem in patibulo, transuerberatus in latere. *Mucrone*, id est, ferrea cuspide seu acumine. *Diræ lanceæ*, id est, hastæ militaris horrendæ: iuxta illud Ioannis: Vnus militum lancea latus eius aperuit. Hinc in Zacharia Christus prænunciauit: Aspicient ad me quem confixerunt. *Vt nos lauaret crimine, manauit vnda sanguine.* Vnda, id est, aqua, manauit, id est, fluxit, sanguine, id est, simul cũ sanguine, sicut præallegato cap. addit euãgelista: Cõtinuò exiuit sanguis & aqua, vt nos lauaret, id est, precio sanguinis sui ac merito effusionis eius purgaret crimine, id est, ab originali peccato, cæterísque excessibus, secundũ illud Apocal. Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Atque ad Ephes. Chri- *Ephes. 5.*

Ioan. 19. *Zacha. 12.* *Ioan. 12.*

D ſtus dilexit eccleſiá & tradidit ſemetipſum pro ea, vt illá ſan-
ctificaret, müdans illam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhi-
beret ſibi glorioſam eccleſiá. Cõſequenter author crucem cõ
mendat. *Impleta ſunt quæ cecinit Dauid fidelis.* id eſt, ea quæ
Dauid fidelis fidelitate fidei, quæ eſt theologica virtus: fide-
litate quoq; mortali, quæ eſt pars iuſtitiæ, qua promiſſa & ver
1.Reg.26. ba ac dicta implentur & verificãtur, qui primo Reg. teſtatur:
Dominus retribuet vnicuique ſecundũ iuſtitiam ſuá & fidem:
cecinit, id eſt, propheticè cecinit, & conſonanter aliis prophe
tis prædixit. *Carmine*, id eſt, in cantico ſpiritualem lætitiá
continente, puta in Pſal. 95. *Dicens in nationibus, regnauit à li-
gno deus*, id eſt. Chriſtus deus & homo in vnitate perſonæ, re-
gnauit, id eſt, virtute ac merito ſuæ ſaluificę atque ſacratiſſimę
E paſſionis, regiũ principatũ obtinuit, ſecundũ naturam huma-
nam, ſecundum quam & promeruit in tota militanti Eccleſia
regnando per fidẽ & gratiam in corde credentium, & per vi-
carios ſuos prælatos, principéſq; fideles, præſidẽtes toti popu
Ioan.18 lo Chriſtiano quemadmodũ apud Ioannem prædixit: Si ex-
Danie.7. altatus fuero à terra, omnia trahá ad meipſum. Vnde per Da-
nielem eſt prædictum: Antiquus dierum, id eſt, pater æternus,
dedit ei poteſtatem & honorem & regnum, & omnes populi,
tribus & linguæ ſeruient ei. Hinc additum eſt, in nationibus,
id eſt, in gentilium generationibus, quas vbique terrarum per
glorioſos apoſtolos, eorúmque adiutores cõuertit: ſicut apud
Ioan.10. Ioan. eſt præfatus: Alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc o-
uili, & illas oportet me adducere. Porrò ipſos Gẽtiles, Iudæi
cõſueuerũt cõmuni nomine appellare nationes, quaſi parui-
F penſiuè, propter eorum priſtinam infidelitatẽ. Sic quippe cõ
uerſo Centurione Cornelio & Gẽtibus ſecum collectis, dixe
Act.10. runt Iudæi: Ergo in nationes gratia Dei diffuſa eſt? Sic autem
Chriſtus regnauit in nationibus à ligno, id eſt, citò poſt ſuſpẽ
Eſa.9. ſionem & mortem ſuá in crucis patibulo. Factus eſt enim (vt
Mat.27. in Eſaia legitur) principatus eius ſuper humerum eius, quan-
do videlicet baiulans ſibi crucem exiuit: qua humiliatione &
ignominioſiſſima paſſione meruit, & poſt expirationẽ in cru
ce ſortitus eſt regnum & dominationem toto orbe terrarum.
Hinc in prima ſua canonica princeps affirmat Apoſtolorum:
1.Pet.2. Qui peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignum. De
Auguſt. hoc & vna Sibyllarum, id eſt, Gentilium propheti ſſarũ vati-
meminit cinata eſt: Fœlix ille deus qui ligno pẽdet ab alto. Nihilomi-
nus

nus(vt dictum est sæpius) Christo secundum suam humanitatem etiam ratione hypostaticæ vnionis seu naturæ humanæ cum verbo æterno competit, & à primo vnionis illius instanti competebat dominium, regnum & iudiciaria potestas omnium populorũ totiúsque creaturæ. Veruntamen in Hebræo non habetur, à ligno. Idcirco Hieronymus iuxta Hebraicam transtulit veritatem: Dicite in gẽtibus, quia dominus regnauit. Hinc probabiliter æstimatur quòd complexum istud, à ligno, primò appositum sit per modum glossæ interlinearis ab aliquo expositore: deinde ex imperitia scriptorũ textui additum. Postremò de Christi passione & eius regeneratione ac regno in nationibus, loquutus est Dauid in multis Psalmis: præsertim Psal. 21. in quo inter cætera legitur: Foderũt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. Haud dubiũ, quin in affixione & suspensione Christi in cruce. Deinde ibidem de conuersione nationum ad Christum subiungitur: Reminiscentur & conuertentur ad dominũ vniuersi fines terræ: Et adorabunt in cõspectu eius vniuersæ familiæ gẽtium. Quoniam domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. *Arbor*, id est, ô tu crux quæ es arbor, id est, lignũ vitale. Arbor verò propriè nominatur lignum adhuc vegetatiua anima informatum, & ita crux arbor non est. Attamen adhuc per similitudinẽ arbor vocatur, quoniam spiritualiter & causaliter viuit, & lignum viuificum ac vitale pronunciatur, inquantum instrumentaliter humanæ cooperatur saluti. Vel, arbor sumitur hîc extẽsè pro ligno. *Decora & fulgida.* Crux enim supernaturaliter exaltata, decorata, & pulchrificata est variis modis, atq; (vt affirmat Chrysostomus) radiis solis splẽdidior in iudicio apparebit. *Ornata regis purpura*, id est, præstantissima ac regia Christi carne & eius cõtactu, cuius etiam sacro attactu aqua vim purgatiuam peccati sortita censetur. Vel purpura, id est, roseo atq; purpureo sanguine saluatoris, de quo deprompsit archiapostolus: Nõ corruptibilibus auro vel argẽto redempti estis, sed precioso sanguine Christi. *Electa digno stipite*, id est, præordinata diuinitus ex radice seu trũco præclaro. *Tam sancta membra tangere*, vtpote dorsum, manus & brachia, pedes & crura domini Saluatoris. In his verbis alloquitur crucem, non ꝙ illa intelligere queat, sed vt ipsimet in honorem sanctæ crucis, potius autem crucifixi, excitemur. Præterea de hoc sanctæ crucis decore & fulgore glo

A *lib. ciui. di. uinæ. 18.* B C

D riosus Andreas Apost dixit: Salue crux, quæ in corpore Christi es dedicata, & membris eius tanquam margaritis ornata. O bona crux, quę decoré & pulchritudinem de membris domini suscepisti. *Beata, cuius brachiis secli pependit precium*, id est, tu ô crux beata es, non formaliter, cũ non sis res capax vitæ & salutis, sed instrumentaliter, quoniam ad mundi beatitudinem recuperandam materialiter cooperata es, & mediũ quoddam effecta: cuius brachiis, id est, in cuius partibus instar brachiorum extensis, secli pependit precium, id est, Christus cuius sanguine precioso, seculum, id est, genus humanum est liberatũ. Cuius vtiq; Christi valor & dignitas tantæ fuit præstantiæ, ꝙ minima portio sanguinis eius suffecisset redimere totum captiuum, venundatum, & amissum hominum genus.

E *Statera*, id est, libra, *Facta est corporis*, Christi, quod in cruce pependit. Sicut res cuius valor seu quantitas per stateram inuestigatur: sic quanta extiterit dignitas corporis Christi, hinc patuit, ꝙ eius in cruce ascensio sufficiens & superficiens fuit ad redimendũ genus humanum, ita ꝙ particularis & temporalis mors corporis Christi, idonea fuit eripere genus humanum à morte vniuersali, spirituali ac æternali, imò & vitã gratiæ omnibus promereri, vitámque gloriæ adipisci. Hinc subditur. *Predámque tulit tartaris*, id est, infernalibus potestatibus ac tormentis abstulit genus humanum, quod maligni spiritus suo abstulerant creatori, ac in suam redegerant potestatẽ, ita ꝙ omnes ante Christi passionem descenderunt ad locum aliquem inferorum. Vnde in Euangelio Christus expressit:

Luc.11. Cũ fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ

F possidet: si autem fortior illo superueniens vicerit eum, vni-

Esa.53. uersa vasa eius eripiet, & spolia eius distribuet. Ab Esaia quoque de Christo prædictum est: Dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam suam. Insuper Christus prædã abstulit tartaris, sanctos de limbo patrum educendo ac detentos in purgatorio, tempore op-

Oseæ.13. portuno. Vnde prædixit per Oseæ. De morte redimam eos. Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. *O crux aue spes vnica*, id est, ô tu crux existens spes vnica, id est, spes principalis ac summa. Hoc est primum spei nostræ obiectum, aue, id est, sine omni vę, sis salutata ac fœlix. Istud referendũ est ad rem signatã & figuratã, puta ad Christũ crucifixũ potius quã ad crucem signantẽ & figurantem. Idem nanq; modus est in

figuram

figuram & figuratum, qui tamen motus in figuratum principaliter fertur, secundum philosophũ. Hinc sequentia de Christo potissimùm intelligũtur. *Auge piis iustitiam*, id est, in hominibus deuotis perfice & augmẽta ipsam iustitiam, sine qua non habetur vera deuotio, quæ est promptitudo voluntatis ad ea quæ dei sunt, hoc est, ad actus cultus diuini. Estque deuotio actio latriæ, quæ est pars subiectiua, id est, species iustitiæ. Potest quoque per iustitiam designari quælibet virtus: quia iustitia est virtus communis, imò omnis virtus secundũ philosophum, & hoc secundum vnam iustitiæ acceptionem. *Reisque dona veniam*, id est, his qui adhuc in sordibus sunt indulge, gratiam saluberrimæ contritionis infunde, sicque vniuersos saluifica. *Te summa Deus trinitas*, id est, ô trinitas summa, quæ vnus es deus. *Omnis spiritus*, rationalis & intellectualis. *Collaudet*, te, id est, simul te laudet per charitatem vniti, iuxta illud Psalm. Exultemus nomen eius in idipsum. Et referendo hoc ad ecclesiam triumphantem, est vox congratulationis & complacentiæ, quoniam illa ecclesia nostra exhortatione & oratione non eget: referendo autem hoc ad ecclesiam militantem, extat oratio, vt sit sensus, Omnis spiritus, id est omnis anima rationalis viatorum te collaudet, id est, gratias tibi agat super tantis beneficiis quæ nobis contulisti per Christum, téque in omnibus benedicat: & deprecetur vt des ei gratiam hoc agendi. *Quos per crucis mysterium saluas, rege*, id est, gratiosè guberna, & ad beatitudinem æternam perduc, *Per secula*, id est, tempore peregrinationis & durationis vitæ istius eos quos saluas, id est, redemisti & saluare digneris: per crucis mysterium, id est, per ea quæ Christus in cruce pro nobis sustinuit, & per secretam crucis gratiam ac virtutem, per quas dæmones & peccata prorsus vincuntur. *Amen.* Ecce hunc deuotissimum, compendiosissimum, mysterialémque hymnum cum ingenti recollectione, feruore, puritate deuotissimè decantemus, cum intima gratitudine atq; præcordiali compassione dominicæ passionis, contemplantes & admirantes altitudinem sapientiæ & consilij superbeatissimæ trinitatis in recuperationem nostræ salutis, per admiranda mysteria saluatoris. Ad laudem & gloriam omnipotentis.

A B C *Psal. 33.*

D In Festis Paschalibus, Hymnus.

¶ *Commendatur in eo sacer dies Paschæ triumphali Christi resurrectione, generis humani redemptione, fidei Christianæ institutione, angelorum exultatione, latronis pœnitentia, mortis interemptione saluberrimus.*

Author ex phrasi creditur Ambrosius.

Carmen Iambicum Dimetrum.

Hic *est dies verus dei.* Omne tempus est Dei creatoris, qui (vt in Daniele habetur) mutat tépora & ætates. Et cui cátamus in Psal. Tuus est dies, & tua est nox. Propter quod Christus in Euangelio protestatur: Dominus est filius hominis,
E etiam sabbathi. Quod ei secúdum deitatis naturá potissimú conuenit, quamuis & secundum naturam assumptam aliquo modo hoc ei competat, inquantum secundum eam quoque omni prælatus est creaturæ. Porrò quò in aliquo die aut tempore deus præclariora exercet opera omnipotentiæ, iustitiæ ac misericordiæ suæ, eò dies ille seu tempus appropriatius ac
Ioan.2. specialius dicitur dies seu tempus dei. Hinc de Christo in E-
Ioan.7. uangelio sancti Ioannis frequenter asseritur: Nondum venit hora eius, aut simile aliquid, vt, Tempus meum nondum aduenit. Sic itaque de hoc die solemnitatis paschalis meritò canitur. *Hic est dies verus dei*, id est, dies qui verè & propter realem veritatem rerum gestarum spiritualiter asscribitur Christo ac toti supersublimi trinitati, propter Christi resurrectionem & frequétem apparitionem in die isto, & alia gratiæ at-
F que potentiæ suæ opera die isto exhibita. *Sancto serenus lumine*, clarus lumine saluatoris & clarificatus potentia suæ resurrectionis, ac refulgentia suæ apparitionis, lucæ quoque suæ sapientissimæ informationis, qua eos informauit, quibus apparuit: & item multiplici gratia qua consolabatur eos túc, imò & sanctos quos hoc die de limbo eduxit, iuxta illud Za-
Zach.9. cha. Tu quoq; in sanguine testaméti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Ideo scriptum est & prophetatú
Psal.117. de die hoc: Hæc est dies quam fecit dominus, exultemus & lætemur in ea. Sic demú intelligi potest & verificari quod sanctus Maximus præsul ac alij quidam sancti affirmant, solem hoc die solito clarius choruscare. Nó quòd sit argumentatio lucis in ipso realiter sole, sed iuxta modum loquendi scripturæ;

ræ: quo luminaria cœli clarius splendere aut obscurari scribuntur, secundum quòd hominibus in ipsis diebus maiora prospera seu aduersa eueniunt. Vnde per *Ezechielem* dominus loquitur Pharaoni: Cùm extinctus fueris, operiam cœlos sacco, & luminaria cœli mœrere super te faciam. *Quo diluit sanguis sacer*, id est, preciosus & sanctus Christi sanguis, & ei⁹ effusio deleuit & expiauit, *Probrosa mundi crimina*. id est, vitia hominum ignominiosa, improperiis atque conuitiis plena, inhonestissima, detestanda. Veruntamen istud fecit sanguis Christi in die sancto parasceues. De quo per Zacha. dominus dixit: Auferam iniquitatem terræ illius in vna die. Tunc inquam sanguis Christi id egit, quantum ad sufficientiam, & item quantum ad efficientiá quo ad sanctos in limbo detentos, qui anima Christi ad eos descendente protinus deum videre cœperunt per speciem, ablato iam reatu originalis peccati precio sanguinis Christi. Porrò in die resurrectionis Christi, sanguis sacer id fecit in quibusdam viatoribus per efficientiam, qui tunc fidem & gratiam recuperauerunt. Tunc item sanguis Christi fecit hoc ipsum, quantum ad manifestationem, quo ad eos quibus innotuit tunc fructus dominicæ passionis. Hinc sequitur. *Fidem refundens perditis, cæcosque visu illuminans.* Quemadmodum dictum est, tempori ascribuntur ea quæ fiunt in tempore. Et sic dies dominicæ resurrectionis perhibetur perditis, id est, incredulis & iniquis fidem refundere, quia per Christi resurrectionem præcipuè reparata, roborata & aucta est fides catholica, sicut per eius sepulturam videbatur præcipuè euacuata, in tantum, quòd discipuli eius dixerunt: Nos autem sperabamus, &c. Vnde apostoli potissimùm curauerunt Christi resurrectionem probare, sicut in actibus eorum recitatur: Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini nostri, imò & tunc cœperunt Apostoli in fide firmari, qui tempore passionis & sepulturæ fuerunt in ea scandalizati ac infirmati, in tantum, quòd princeps eorum cœpit anathematizare & dicere, quia non noui hominem istum. Verùm hoc die confessi sunt, quia surrexit dominus verè & apparuit Simoni. Sic quoque dies iste, id est, CHRISTVS in die hoc illuminauit cæcos, id est, peccatis & infidelitate excæcatos, lumine fidei, splendoréque gratiæ ac virtutum: imò resurrectio Christi facta hoc die, toto orbi terrarum illuminauit gentiles, multáque millia Iudæorũ ad credendũ in Christũ, prout apud

[Margin: A; *Ezech.* 3; *Zach.* 3; B; C; *Lucæ.* 24.; *Act.* 2. 3. 4. 5.; *Act.* 4]

D Esaiam deus pater loquitur Christo: Dedi te in fœdus popu-
Esa. 42. li, in lucem gétium, vt aperires oculos cæcorum. In eodẽ quo-
que propheta Christus de fructificatione sua in gentiliũ con-
Esa. 49 uersione testatus est: Glorificatus sum in oculis domini: & di-
xit, parum est vt sis mihi ad suscitãdas tribus Iacob, & fæces If-
raël conuertendas: dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea
vsque ad vltimum terræ. Cuius rei exemplum subiungitur in-
terrogatiuè. *Quem*, supple hominem, quantumlibet lapsum
ac reum. *Non soluit.* *Graui metu*, id est, à formidine depri-
mente, immoderata atque ad desperationem inclinante. *La-
tronis absolutio?* quem Christus in cruce absoluit & purgauit to
taliter à suis peccatis, quantum ad culpam & pœnam, quando
Lucæ. 23 dixit ac promisit eidem: Amen dico tibi, hodie mecum eris in
E paradiso. Tunc quippe infudit ei sufficientem & plenam con-
tritionem, fidem & charitatem. *Qui*, scilicet latro. *Præ-
mium mutans cruce*, id est, in cruce pendendo, patiendo, ac pœ-
nitendo, mutauit præmium suum, quia iam ante promeruit
condemnari, & in cruce mox meruit saluari. *Iesum breui quæ-
rit fide*, id est, gratiam & salutem à Christo petiuit celeri con
fessione ac deprecatione, dicendo ad impœnitentem latro-
nem qui Christum blasphemauit: Neque tu (inquiens) times
deum, quòd in eadem damnatione es? & nos quidẽ iustè. Nã
digna factis recipimus, hic verò nil mali gessit. *Iustósque præ-
uenit in regnum Dei*, id est, etiam ante Apostolos ac cæteros
iustos adhuc in mundo hoc existentes, præuenit in regnum
CHRISTI, pro quo orauit: Domine memento mei, cum ve-
F neris in regnum tuum, vt Lucæ vigesimotertio recitatur. De-
Ibidem. nique CHRISTVS ante latrones expirauit, vt Ioan. 19. pa-
tet, & ita ante animam latronis huius, limbum ingressus est
patrum: quos protinus beatifica illustrauit visione, vt dictum
est. Deinde post modicum animam latronis illuc peruenien-
tem. Hæc verò beatifica visio, spiritalis est paradisus, de quo
protulit dominus: Hodie mecũ eris in paradiso. Idcirco quod
quidam exponendo hîc dicunt, quòd latro præuenit existen-
tes in limbo in visione diuinæ essentiæ, non videtur sapienter
prolatum, imò hac visione parumper sequutus est eos. *Opus
stupent & angeli*, id est, angeli gloriosi admirabantur opus
nostræ redemptionis. *Pœnam videntes corporis*, id est, co-
gnoscentes ineffabilem acerbitatem passionis CHRISTI in
corpore patientis, imò & in animo, etiam quantum ad singu-

las

las eius vires, inquantum in essentia animæ erant fundatæ, ac A
respectum habebant ad obiectum creatum. Nihilominus vires superiores animæ CHRISTI, per comparationem & respectum ad increatum obiectum, erant in gaudio beatæ fruitionis. Quod totum reuera tam vehementer mirabile est, quòd angeli quoque hinc meritò mirabantur, præsertim quòd deus & homo tanta & talia sustinebat. Potest item exponi, quòd angeli intuentes latronem in tanta corporis sui afflictione Christum quærentem, pœnitentem, ac veniam obtinentem, admirati sunt totum hoc opus, & tantam Dei clementiam. Vnde adiungitur. *Christóque adhærentem reum*, puta latronem, Christo per fidem, spem & charitatem, cæteras quoque virtutes se applicantem. *Vitam beatam carpere*, id est, æternam salutem pro suæ conuersionis, confessionis, ac pœnitentiæ præ- B
mio obtinere: de qua ait Saluator: Hæc est vita æterna, vt co- *Ioan. 17*
gnoscant te verum deum, seu vitam beatam, id est, summæ fœlicitatis obiectum essentialiter fœlix & viuum: Vnde & CHRISTVS fatetur: Ego sum via, veritas, & vita. In hoc latrone proposuit CHRISTVS omnibus nobis pietatis ac gratiæ suæ exemplum, vt nemo omnino desperet, videns latronem tam facilè ac repentè contritum ac saluatum. *Mysterium mirabile*, id est, res profunda misericordia diuina, est istud quod subditur.

Vt abluat mundi lucem, peccata tollat omnium, carnis vitia mundans caro, id est, vt caro supple Christi, mundans vitia carnis, id est, sua morte & sanguinis sui effusione delens & expians peccata carnalium hominum mediatoriè ac instrumentaliter. CHRISTVS etenim est mediator Dei & hominum, & eius ca- C
ro, imò tota humanitas sua fuit & est instrumentum animatum, immediatum, coniunctum, ac proprium verbi æterni sibi vniti. Sícque caro Christi instrumentaliter ac mediatoriè virtute deitatis seu personæ verbi sibi coniuncti, mundauit & abstulit omnium culpas, quantum in se erat. Ideo dicitur vt abluat, id est, purget & lauet luem mundi, id est, infectionem originalis peccati, prout sacratissimus Ioannes baptista disseruit: *Ioan. 1*
Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Peccata tollat omnium, id est, non solùm originale generis humani peccatum, verumetiam actualia & personalia hominum vniuersorum peccata: iuxta illud Esaiæ. Dominus posuit in eo iniqui- *Esa. 53.*
tatem omnium nostrûm. Vnde ad Hebræos scripsit Apostolus: Christus oblatus est semel ad multorum exhaurienda pec-

D cata. Atque in prima sua canonica princeps Apostolorum deprompsit: Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis: vt nos offerret Deo: mortificatos quidé carne, viuificatos autem spiritu. Deglutiens mortem, vt vitæ æternæ efficeremur hæredes. *Quid hoc potest sublimius*, id est, quid potest esse altius ac dignius inter opera misericordiæ Dei. *Vt culpa quærat gratiam*, id est, consideratio propria culpæ in homine attrito, emendationem proponente, instiget & moueat homines ad talem quærendam veniam & gratiam gratum facientem à Deo. Hinc vbi abundauit peccatum, abundare solet

Roma. & gratia. Et Psal. fatetur: Cõuersus sum in ærumna mea, id est,

Psal. 31 consideratione miseriæ meæ, dum configitur spina, id est, remorsu & afflictione. *Metúmque soluat charitas*, id est, dilectio

E Christi ad nos, dissoluat & auferat mentem seruilem & inordinatum pœnarum à cordibus nostris. Nam & nos pensando quantum & qualiter ipse dilexit nos, spem & amorem concipimus, ac opprimentem metum abiicimus. Vnde ad Roma. pro-

Roma. 8 fert Apostolus: Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei. Ad Ti-

2. Tim. 3. moth. quoque: Non dedit nobis deus spiritum timoris, sed virtutis & dilectionis & sobrietatis. Insuper charitas nobis infusa remouet metum merè seruilé: & cum perfecta extiterit, me-

1. Ioan. 4 tum illum prorsus expellit: iuxta illud Ioan. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. *Reddátque mors vitam nouam*, id est, mors & passio Christi per modú meritoriæ causæ reparet & obtineat nobis vitam gratiæ in præ

F senti, & vitam gloriæ in futuro, glorificationémque animæ &

Prouer. 31 corporis, vtpote duplicem stolam: iuxta quod in Prouerb. le-

Osea. 6 gitur: Omnes domestici eius vestiti duplicibus. In Oseę quoque prædictum est: Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius. *Hamum sibi mors deuoret*, id est, mors Christo iniustè ac violenter illata, deuoret sibi, id est, ad suiipsius destructionem deglutiat & extinguat hamum, id est, vitam corporalem quæ in Christo fuit, quam ad tempus breue extinxit: qua dum se voluit satiare ac illam vorare, ab eadé in resurrectione est perforata atque extincta, Christo immortaliter resurgente impassibili corpore. Qui & merito suæ mortis, vniuersis electis etiam corporis immortalitatem promeruit, quam in generali resurrectione adipiscentur. *Suísque se nodis liget*, id est, propriis ligamentis, quibus & innocentissimum

tissimum Christum tenere & ligare præsumpsit, coarctet:ne in A
hominibus,vt ante,dominium habeat semper, sed tandem ab electis totaliter excludatur:propter quod ait Apostolus: Oportet mortale hoc induere immortalitatem: & tunc fiet sermo qui scriptus est:Vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? Túncque læti cantabimus:Laqueus cõtritus est & nos liberati sumus. *Moriatur vita omnium*,id est, Christus causaliter non finaliter vita omnium hominum, qui & secundum naturam assumptam est meritoria causa vitæ gratiæ in cunctis fidelibus,immoletur in cruce pro omnibus:Referendo hoc ad horam suæ crucifixionis.ita quòd dicitur per modum complacentiæ & gratulationis,gratiarúmque actionis:quia de Christi passione gaudent & gratias agunt electi, inquantum per illam B sumus redempti: propter quod affirmat Apostolus: Nos autem gloriari oportet in cruce domini nostri Iesu Christi, in quo est salus & vita & resurrectio nostra, per quem saluati & liberati sumus.Et rursus: Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Hinc quidam dixit deuotus: Scio, quia dulce vobis est verbum in sinu patris quiescens:dulcius,Verbum caro factum est: dulcissimum verbum in cruce suspensum. Præterea vita omnium,vtpote Christus,non est mortua neque passa secundum naturam diuinam, qua esse essentialiter vita est, sed secundum naturam assumptam,qua vitam participauit, & vitam corporalem in triduo mortis amisit. Ideo vita hæc dicitur mortua, propter vnitatem personæ vtriusque in Christo C naturæ. *Resurgat vita omnium*, quod factum est tertia die, qua resurrexit à morte corporali ex mortuis, id est, ex numero & de numero mortuorum. Quod etiam per modũ maximæ gratulationis depromitur,quia de Christi resurrectione omnes electi gauisi sunt & lætantur. *Cum mors per omnes transeat*, id est,mors naturæ omnes mortales occidat in corpore,iuxta illud in Psalm. Quis est homo qui viuet, & non videbit mortem? De hoc ad Romanos diffuse scribit Apostolus qualiter mors per omnes pertransiit. Hæc mors est effectus originalis peccati, quanquam sit etiam naturalis ex commixtione elementorum & naturali complexione concomitans,quoniam omne complexionatum & mixtum, ex sua corruptibile est natura. *Omnes resurgant mortui*, præsertim in die vniuersalis iudicij, quod supernaturaliter fiet,& merito mortis

Marginal notes: *1. Cor.15* — *Osee.13* — *Psal.123* — *Galat.6* — *Ibidem.* — *Bernard.* — *Psal.88*

D Christi: tunc consequentur beatam immortalitatẽ electi, propter quod dixit Apostolus: Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur. Et iterum: Per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors. Est autem originale peccatum defectus seu carentia originalis iustitię debitæ in esse, secundum Ansel. Potest item exponi de morte culpæ, de qua Saluator: Dimitte, inquit, mortuos sepelire mortuos suos. Et Paulus: Vidua quæ in delitiis viuit, viuens mortua est. Hæc mors transit per omnes, dicente apostolo Iacobo: In multis offendimus omnes. Et de vtraque morte exponitur illud Sapientiæ: Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum. *Consumpta mors*, id est, mors corporalis destructa, *Ictu suo*, id est, percussione & læsione, quam formaliter intulit corpori Christi, cuius occisione in electis occisa est, quantum ad hoc, quòd merito mortis Christi immortalitatem sunt sortituri. *Perisse se solam gemat*, in electis, & hoc iam radicaliter & virtualiter in merito Christi. Loquitur demum author hymni de morte hac metaphoricè, quasi de re positiua & viua, cum tamen formaliter mors ac propriè, nõ sit nisi priuatio vitæ. Verùm eo modo quo dicitur esse, vigere, durare: dicitur & perire, expelli & gemere. Sicut & cæcitas dicitur esse in oculo & expelli ab eo. Postremò, vt hunc hymnum debita alacritate cantemus, à morte animæ pœnitus resurgamus, vt cum Christo spiritualiter eleuemur, quæ sursùm sunt quærendo & sapiendo, carnalia vilipendendo, vilia & externa vitando solatia, loquacitates & leuitates, incustodiam cordis, & quicquid offensiuum est dei, cuius sanctam, summam ac metuendam præsentiam vbique & semper pensemus, totísque viribus veneremur, erubescentes in eius conspectu insipienter, iniquè ac viliter nos habere: Gloria tibi domine.

1. Cor. 15.

Matth. 8.

E

F

IN FESTO ASCENSIONIS Domini hymnus.

¶ *Celebratur in eo gloriosa Christi ascensio, qua super omnes cœlos exaltatus sedet ad dexteram patris, angelicorum quoque spirituum veneranda exultatio & humilis ad Christum laus ac gratiarum actio,*

AVTHOR creditur AMBROSIVS.

¶ Carmen Iambicum dimetrum.

Optatus

Ptatus votis omnium. In hoc iucundissimo festo hymnus iste spirituali iucunditate exuberás, cum interna letitia est cantandus. *Optatus votis omnium, sacratus illuxit dies,* id est, dies iste ascensionis Christi rememoratiuus & celebratiuus illius, sacratus, id est, sacra Christi ascensione honoratus & deputatus commemorationi ac venerationi ipsius, optatus votis omnium, id est desideratus piis affectibus cunctorum fidelium, qui hoc die eminenter gaudent in domino, contemplantur superna atque ad Christi aspirant præsentiá: qui hinc ascendendo ac redeundo ad patrem, compleuit totius itinerationis suæ progressum. Quemadmodum in motu circulari reditur ad exitus punctum. *Quo,* die, *Christus mundi spes.* id est, obiectum & causa atque materia spei fidelium in hoc mundo degentium, & donum summum ab eis speratum, vtpote *Deus,* ad quem orat Psal. Exaudi nos Deus salutaris noster spes omnium finium terræ, *conscendit cœlos arduos,* id est, sublimes, ad pertingendum difficiles, quoniam regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Etenim arcta est via salutis perducens ad alta cœlorum. Hinc prædixit propheta. Psallite domino, qui ascendit super cœlos cœlorum. Ista ascensio competit Christo secundum naturam humanam. Veruntamẽ secundum naturam diuinam etiam conuenit ei ascensio, per eminentiam vltra cuncta creata, & per innotescentiam excellentiæ suæ in cordibus cõtemplatiuorum, atque per operationem in summis. Vnde in Deut. Moses scripsit: Ascensor cœli auxiliator tuus. Et Psal. Ascendit super Cherubin, & volauit.

A B Deut. 33. C

Ascendens in altum dominus, quia (vt sanctus asserit Paulus) ascendit super omnes cœlos: non quòd sit secundum humanitatem extra & supra cõuexum cæli empyrei, imò infra concauum eius continetur ac residet: & super cœlum illud dicitur ascendisse, quoniam vsque ad supremum eius peruenit. *Propriam sedem remeans.* Propria sedes Christi secundũ deitatis naturam est ęqualitas eius ad patrem, in qua ęternaliter, & inuariabiliter ac superbeatissimè conquiescit, & à qua nunquã & nusquam recedit: ad quam nihilominus fertur ascendendo remeasse, ostendendo se illic nouo, specialique modo, videlicet etiam in assumpta humanitate, quam assumẽdo dicitur descendisse, qui se ibi antea monstrauit in sola deitate. Hinc altum in quod ascendit, potest intelligi cœlum trinitatis, hoc

D est, infinita maiestas & excellentia dei, omnia ambiens, continens, circumplectẽs. ¶ Porrò propria sedes Christi secundum humanitatẽ, est quies & mãsio eius in potioribus bonis patris quoniã increatis eius diuitiis copiosissimè fruitur vsq; ad omnimodã suæ capacitatis repletionẽ: à qua tamen sede secundũ humanitatem antè non descendit, sed remeasse perhibetur, ad commẽdandam vnitatem personę in eo, qui ab exordio extitit ibi. Iuxta quẽ sensum subiungitur, *Gauisa sunt cæli regna*, id est, chori & ordines seu agmina angelorũ, qui omnes sunt vnũ totale regnum, in quo perfectissimè regnat creator, à quo nec in minimo prorsus in nullo vnquam dissentiunt. Sunt autem plura particularia regna, sicut & agmina. Conformiter sunt vna totalis vniuersalis triumphans ecclesia, attamen dici
E possent plures particulares triumphantes ecclesiæ, quemadmodum militans quoq; ecclesia interdum dicitur vna, aliquãpo plures, Gauisa sunt ergo, *Reditu vnigeniti*, de cuius recessu seu descensu non fuerunt contristata, sed in eius ascensu ac reditu cum tanto triumpho ac spolio, nouũ & ineffabiliter grande gaudium, ad accidentale pertinens præmium, in beatis illis est ortum, siue refulsit. Imò credendum videtur, quòd omnes illi gloriosi ciues superni reuerendissimè, celeberrimè, ac iucundissimè ei obuiam processerunt, ac vsque ad patris dexteram deduxerunt. Nempe si super vno peccatore pœnitentiam agente gaudium est angelis dei, de vnoquoque sancto ad eorum societatem ac beatitudinem pertingente exultant, quàm indicibiliter amplius super reditu creatoris ac reparatoris ruinę & excidij vrbis suæ atque consortij? *Magni triũ*
F *phum prælii, mundi perempto principe, patris præsentans vultibus, victricis carnis gloriam.* Ordo verborum est: Ipse supple Christus, pręsentans, id est, præsentem exhibens, vultibus, id est, piis conspectibus dei patris, gloriam carnis victricis, id est, gloriosam suam carnem aduersariarum potestatum ac omnium aduersitatum ac pœnarum superatricem, triumphum, id est, quæ gloria carnis suæ fuit triumphus, id est, victoria prælij magni, id est, maximi belli, quod in mundo isto exercuit, præsertim in passione contra aduersarios suos inuisibiles atque visibiles, & contra aciem vitiorum ac tentamentorum extrinsecorum. Vnde fuit prædictum: Dominus fortis & potens, dominus potens in prælio. In quibus omnibus vnigenitus dei, per sapientiam, per charitatem, per fortitudinem

Psal.13,

nem & constantiam cordis interdum per taciturnitatem & A
se abscondendo ac elongando, item per humilitatem, patientiamque præualuit. De hoc Christi prælio & triumpho diffusè prophetatum est per Esa. Quis est iste qui venit de Edom? *Esa.63.*
Vbi inter cætera fatur: Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Torcular calcaui solus. Atque in Threnis: Torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda. Hinc secundum Aposto. Expoliauit principes & potestates. Inde ipsemet Christus in Euangelio potestatur: Nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Et rursus: Ego vici mundum. Sicque factum est istud, mundi perempto principe, id est, superato diabolo, de quo passione instante protestatus est Christus: Venit ad me princeps huius mundi, id est, hominum mundanorum & iniquorum, quibus præualet & dominatur tyrannicè. *Thren.1.* *1.Cor.15.* *Joan.15.* *Joan.16.* *Joan.14.*

Est eleuatus nubibus, id est, ascendit in nube seu nubibus. B
Sæpe etenim in scripturis ponitur numerus singularis pro plurali, & econtrariò. Vnde in actis narratur: Nubes suscepit eum ab oculis eorum. Nec tamen putandum, quòd ministerio indiguerit nubiũ, neque earum virtute ascẽdit, imò nõ solùm diuina virtute, sed etiam per dotem agilitatis hoc potuit & effecit. Iam nanque corpus habuit glorificatũ. Apparuit autẽ nubes in signum excellentiæ eius, cuius magnificentia nubes discurrunt. *Et spem fecit credentibus*, id est, sua ascensione præbuit cunctis fidelibus materiam, incitamentum & causam sperandi, quòd & ipsi post iudicij expletionem simul cum Christo in corporibus glorificatis ascendent in cœlum empyreũ. Sicque Christi ascensio est nostræ futuræ ascensionis exemplar ac ratio, sicut eius resurrectio nostræ resurrectionis. Propter quod asserit Leo papa: Capitis præcessio spes membrorum est. *Aperiens paradisum*, id est, virtute & merito suæ passionis remouens obstaculum ingrediendi paradisum cœlestẽ, hoc est, reatũ originalis peccati, vt suprà expositum est. Hinc apertio ianuæ vocatur vnus effectuum passionis dominicæ. Item per seipsum introeundo, & secum multa electorum millia illuc introducendo, aperuit paradisum illum cœlestem, non corporali apertione, cum & corpora illa cœlestia non frangantur, & corpora glorificata penetrent corpora interposita absque illorum diuisione, *Quem*, paradisum, *Protoplastus*, hoc est, primus homo, *Clauserat*, scilicet paradisi ingressum posteris suis: sicut & sibiipsi demeruit trans- *Act.1.* C

D grediendo dei præceptum. Propter quod hæreditas illa cœlestis sibi ac soboli suæ fuit ablata: quemadmodum habitatio paradisi terrestris. Veluti etiam pro crimine læsæ maiestatis posteri exhæredantur, secundum iura ciuilia. O *grande cunctis gaudium*, hoc est, magna spiritualis iucunditas habet merito vniuersis inesse fidelibus. *Quòd*, id est, quia seu de hoc, quòd *Partus nostræ virginis*, hoc est, quòd filius virginis gloriosæ, quæ est mater & domina omnium nostrûm, *Post sputa*, id est, post consputiones. *Flagra*, id est, flagellationes, *Post crucem*, hoc est, crucifixionem, quas sustinuit ab iniquis. *Paternæ sedi iungitur*, id est, in throno patris collocatur, & ei assidet & conregnat. Quemadmodum in Apocalypsi loquitur: Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo sicut & ego vici, & sedi cum patre in throno eius. Quid autẽ sit thronus seu sedes Christi, & dei patris, iam dictum est. Hác honorationem Christus secundum suam humanitatem meruit per suæ passionis acerbitatem & abiectionem: iuxta illud ad Hebræos: Videmus Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum. Vnde rursus ait Apostolus: Humiliauit se, factus obediens vsque ad mortem. Propter quod & Deus exaltauit illum Nihilominus omnis exaltatio & honorificentia illa debebatur etiam Christi humanitati ratione suę hypostaticæ vnionis cum verbo æterno, ex qua prælatus fuit omni enti creato. *Agamus ergo gratias nostræ salutis iudici*, hoc est, Christo pro suis electis salubriter iudicanti, qui est iudex nostræ salutis, quia in potestate eius est & nos iudicando saluare, & nos saluti adiudicare. Aliqui tamen legunt indici, id est, ostensori nostræ salutis, qui ostendit quis mereatur salutem. *Nostrum quod corpus vexerit*, Hoc est, de hoc quòd corpus suum perduxit, eleuauit, ac transtulit, *Sublimem ad cœli regiam*, hoc est, ad altam aulam regalem cœli empyrei. At vero corpus Christi dicitur corpus nostrum, qui eiusdem est speciei cum corpore nostro, & formatum ac sumptum ex corpore virginis gloriosę, cuius corpus processit ex semine primorum parentum, ex quo prodierunt & corpora nostra. Propter quod de Christo dicitur ad Romanos primo ca. Factus est ex semine Dauid secundum carnem. Cũque exaltatio corporis Christi, sit exaltatio corporis quodámodo nostri atque exemplar, spes & ratio futuræ exaltationis propriorum corporum nostrorũ, debemus de prouectione corporis Christi ipsi Christo

[Margin notes: Apoc. 3. — E — Hebr. 2. — Philip. 2 — F]

ſto regratiari. *Sit nobis cum cœleſtibus commune manens gau-* A
dium, hoc eſt, hoc gaudium commune, id eſt, generalis iucũ-
ditas, de eo quod protinus ſubditur. *Sit manens nobis*, hoc
eſt, perſeueranter inſit atque inhæreat nobis, cum cœleſtibus,
id eſt, cum ciuibus regni cœleſtis, de Chriſto, vtputa de hoc.
Quòd præſentauit, hoc eſt, præſentem exhibuit, *Se illis*, in ſua
aſcenſione, ſicut expoſitũ eſt. *Et quòd ſe non abſtulit nobis*, quá-
uis enim non manſit nobiſcum per viſibilem coexiſtentiá ſuæ
humanitatis: manſit tamen nobiſcum per veram & realem in
ſacramento præſentiam, per gratioſam quoque inhabitatio-
nem & ſuæ deitatis maieſtaté vbique præſenté. Vt apud Mat- *Mat.* 14.
thæum proteſtatur. Ecce ego vobiſcum ſum cunctis diebus vſ *Ioan.* 14.
que ad conſummationem ſeculi. Et alibi: Non vos relinquam
orphanos, vado & venio ad vos *Nũc prouocatis actibus Chri* B
ſtum expectare nos decet, id eſt, congruit vt Chriſtum expecte-
mus per ſpem & bonam conuerſationem, quouſque nos viſi-
tet, vel in morte, tunc noſtras animas iudicando particulari
iudicio, vel quotidie interim per gratiæ infuſionem ſeu incre-
mentum ſiue per conſolationem interná, actibus nunc pro-
uocatis, id eſt, bonis operibus in nobis exercitatis & inflam-
matis nunc, id eſt, in iſtis ſolemniis, vt ſcilicet ex conſidera-
tione aſcenſionis Chriſti & glorificationis eius per ſuá igno-
minioſam paſſionem, acerbiſſimam afflictionem & conculca
tionem, prouocemur & accendamur ad agendum viriliter, ad
ſuſtinendum aduerſa hilariter, ad ſequendum Chriſtum per-
ſeueranter: qui ait, Qui mihi miniſtrat me ſequatur, quia non *Ioan.* 12.
eſt ſeruus maior domino ſuo. Vnde ait Apoſto. ad Hebræos
10. cap. Conſideremus inuicem in prouocatione charitatis & C
bonorum operum. Itémque ad Roma. 8. cap. Si cõpatimur, &
conregnabimus. Hinc & archiapoſtolus Petrus eſt loquutus, 1. *Petr.* 2.
Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt
ſequamini veſtigia eius. *Talíque vita viuere*, hoc eſt, taliter
tam purè & ſpiritualiter, imò tam Chriſtiformiter conuerſari.
Quæ vita, *Poßit cœlos ſcandere*, id eſt, glorioſam in cœlũ a-
ſcenſionem promereatur. Etenim qui ſe dicit in Chriſto ma- 1. *Ioan.* 2.
nere, debet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare. Itaque con- *Philip.* 3.
uerſatió noſtra in cœlis ſit: & impleamus illud Apoſtoli ad
Titum 2. cap. Sobriè & iuſtè & piè viuamus in hoc ſeculo,
expectantes beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni Dei.
Ex contemplatione igitur diuinorum ac æternorum aſper-

D nemur vt stercora, omnia ista carnalia & terrena. Exemplo Christi & sanctorũ accendamur quotidie ad meliora. Nullũ tempus putemus longum, nullum actum difficilem, nullum laborem molestum, nullam aduersitatem prægrauidam, quibus deum honorare, & ei placere, atq; ad desiderabilissimum eius intuitum beatificum peruenire valeamus. *Gloria tibi domine qui scandis*, hoc est, ascendisti, *Super sydera*. Non solùm materialia in firmamento micantia, sed superintellectualia sydera, id est, agmina angelorum in empyreo cœlo splendentia. De quibus primus ille dixit apostata, Super astra cœli exalta
Esa. 54. bo solium meum. De quibus ad Iob, tricesimooctauo capitulo dominus deprompsit, Vbi eras cum me laudarent astra matutina, & rutilarent omnes filij dei? Hinc ad Ephesios primo
E capitulo disseruit Paulus, Deus constituit Christum ad dexteram suam in cœlestibus, super omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem.

¶In die Pentecostes, ad vesperas Hymnus.

¶*In eo fit pia sancti spiritus inuocatio, vt corda fidelium dono gratiæ suæ impleat: varia eius nomina, quibus in sacris nuncupatur eloquiis, explicantur: & demum ad eundem fit supplicatio, vt lumen gratiæ suæ, & ignem sancti amoris immittat nobis quo succendamur.* AVTHOR INCERTVS.

¶Carmen Iambicum Dimetrum.

ENI *creator spiritus*. Iste est profundus sententiosus, atq; pulcherrimus hymnus, præconiis ac feruẽtissimis inuocationibus spiritus sancti ple
F nus. Veni creator spirit⁹, quęlibet sublimis persona in diuinis potest vocari creator, sicut in expositione primi hymni expressum est, & etiam spiritus, cũ apud Ioannem quarto capitulo asserat Christus, Spiritus est deus. Sic enim spiritus in diuinis dicitur absolutè. Similiter vnaquæquæ increata persona dici valet spiritus sanctus, sumẽdo cõplexum hoc in virtute dictionũ duarũ. Quælibet enim adoranda persona est spiritus, & etiam sanctus vtique, imò super sanctus spiritus. ¶Porrò dũ complexum hoc sumitur vt proprium nomen personæ tertiæ in diuinis, accipitur in virtute dictionis vnius, & relationem includit, videlicet inspirationem passiuã. Spiratio autem actiua cõmunis est patri ac filio. Itaq; hoc loco per spiritũ intelligitur spiritus sanctus, quẽ

peti-

petimus ad no s venire, non locũ mutádo, cũ sit verus & incir A
cunscriptibilis Deus: sed pietatis suæ charismata infundendo, seu augédo, & conseruádo. Sumitur quoq; hîc verbũ hoc, Veni, nõ imperatiuè sed deprecatiuè. Cũ summa itaq; reuerentia & genuflexione proferamus hæc verba, imò & cũcta sequentia. *Mentes tuorum visita*, hoc est, gratiosè accéde, & intra superiorem partem animæ nostræ, hoc est, vires eius superiores, in quibus summæ Trinitatis relucet imago, intellectum, voluntatem, memoriam. Intellectũ in omnibus illustrando, præsertim in cognitione & contemplatione primæ & æternæ veritatis, & ne decipiatur in aliquo. Voluntatem inflammando in charitate, roborando in spe, & dirigendo in omni affectione & opere bono. Memoriam quoque stabiliendo in omnibus istis. *Imple superna gratia*, hoc est, gratia gratũ faciente, B
quæ est donum supernaturale, infusum, ponens rationalem creaturam in esse supernaturali, deiformi, ad promerendum idoneo, atque (vt multi tenent doctores) immediatè perficit essentiam rationalis creaturæ, ac realiter differt à charitate, cuius tamen oppositũ sentiunt doctores nõ parui, nec pauci. Potest item per gratiá designari quæcunque virtus infusa gratuita. *Quæ tu creasti pectora*, hoc est, corda quæ condidisti: iuxta illud Psalmi tricesimisecundi: Qui finxit sigillatim corda eorum. Qualiter autem tota Trinitas sit vnus creator, & indiuisa in opere, & vnaquæque diuina persona verè dicatur creator præhabitũ est. *Qui paracletus diceris*, hoc est, consolator & aduocatus verè vocaris, cõsolator ab effectu, quoniam tribulatis, tentatis, desolatis, anxiis, & cõtritis releuamé, solamé, patientiá, & spé veniæ elargiris: ita, vt gaudeát in ad- C
uersis tanquá in rebus expedientibus ad salutẽ: & omne gau- *Iaco.1.*
diũ existiment, cũ in varias tentationes inciderint. Sicq; impletur quod apud Tobiá dicitur deo. Post tempestaté tran- *Tobiæ. 4.*
quillum facis, & post fletũ exultationem infundis. Deinceps teste Apost. ad Roma. 8. Ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro, quod filij Dei sumus, quod est consolatorium vehementer. Et quamuis istud sit opus totius superexcellentissimæ Trinitatis, nihilominus appropriatur spiritui sancto, quoniam sicut patri appropriatur potentia, filio sapientia: ita spiritui sancto benignitas, siue clementia, cuius appropriatus effectus est consolari, & dona gratiæ impartiri, atque ad orandum inducere. Vnde ad Roma. 5. cap. ait Apostо. Cha-

D ritas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritũ sanctũ qui datus est nobis. Hinc quoq; spiritus sanctus dicitur aduocatus, id est, loquens & intercedẽs pro nobis. i. orãtes & rectè lo-
Rom 8. quentes nos faciẽs, idcirco rursus Apost. protestatur: Ipse spi-
Ibidem. ritus orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Itémq;. Quid oremus sicut oportet, nescimus: sed ipse spiritus postulat pro nobis. *Donum dei altißimi*, hoc est, munus præstantissimũ patris & filij, qui sunt vnus deus, & vnus spirator. Nempe spiritus sanctus dari his perhibetur, quibus infunditur, quibus gratia gratũ faciens, charitas, & cæteræ virtutes infusæ homi-
Act. 8. 19 nem deo gratificãtes, donãtur: idcirco in Actibus Apostolo-
Luc. 11. rum frequenter asseritur, quod per impositionẽ manus Aposto. spiritus sanctus dabatur, atq; in Euãgelio ait Saluator, Pater
E cœlestis dabit spiritũ bonũ petentibus se. Etenim spiritus sanctus procedit à patre ac filio, vt donabilis, cũ sit amor mutuus patris ac filij. Amor verò est primũ donum, in quo omnia dona donãtur, quoniã amor est cõmunicationis ratio & origo quædã in amatũ tendentia. Purúsque amor est primũ donum summè gratuitũ. Sed & spiritus sanctus dat & infundit seipsum, prout hæc omnia primo sententiarũ clarius edocentur. *Fons viuus*, hoc est, fontalis & prima origo vitalis omnis boni, omnísq; vitę, tã scilicet vitæ naturæ, quã vitę gratiæ ac glorię: cũ sit verus deus & vnus dator omnis boni creati cũ patre & filio, imò & vnus fõs viuus cũ patre ęterno & vnigenito eius.
Ignis spiritualis non materialis, charitatẽ accendens, mentem
Luc. 12. inflammans, peccata consumens. De quo loquitur dominus.
Deut. 4. Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accenda-
Heb. 12. tur? Vnde & Moses dixit, Deus tuus ignis consumens est.
F Hoc igne omnis torpor expellitur, frigus cordis dissoluitur, depressa mens ad diuina erigitur. *Charitas*. Tota quippe superdignissima Trinitas charitas est, & charitas vna absolutè accepta, sicut & sapientia est sapientia vna, absolutè quoque accepta. Vnde in prima sua canonica cap. 4. testatur Ioãnes, Deus charitas est. Veruntamen charitas appropriatur spiritui sancto, quia procedit à patre & filio per voluntatem, ad quam directè & propriè pertinet charitas. Quemadmodum filius à patre per intellectum, ad quem verbum & sapientia propriè spectant. Vnde filius verbum & sapientia patris vocatur. *Et spiritalis vnctio*, hoc est, internus, & gratiosissimus deuotarum mentium vnctarum irrigator, perfusor, influen-

do

do munera gratiarum, consolationum, suauitatum, ac etiam A
vnctio spiritalis per causam, hoc est, causa & dator huiusmodi vnctionis: de qua sanctissimus ait Ioannes in prima sua canonica cap. 2. Et vos vnctionem habetis à Deo. Item, Vnctio eius docet vos de omnibus. ¶Insuper deus est vnctio actiua quemadmodum & actiua creatio, quia in simplicissimo Deo idem sunt agens & actio. De hac spiritali vnctione Psalmographus loquitur Christo in Psalm. 44. Vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Christus quoque apud Esaiam 61. cap. Spiritus domini super me, eo quòd vnxerit me. *1. Ioan. 2.*
Tu septiformis gratia. Hoc est, tu (ô spiritus sancte) in teipso summe simplex & vnus es. In gratia, hoc est, in septem donis gratiæ gratum facientis, influendo hæc septem dona, de quibus in Esaia 11 cap. fertur, Requiescet super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini Hæc dona secundum celebriorem ac subtiliorem expositionem (quam sequuntur Thomas, Albertus, Egidius, Petrus, Richardus) à virtutibus realiter distinguntur. Súntque habitus supernaturales infusi, quibus mens humana afficitur bene promptéque mobilis à spiritu sancto, ad sequendum eius instinctum, quemadmodum per virtutes morales ad sequendum iudicium rationis. Itaque sapientiæ donum (intransitiuè sumendo hæc verba, hoc est, sapientia vt est donũ) est supernaturalis notitia Dei, qua Deũ agnoscimus per gustum internum, & bene iudicamus de eo per connaturalitatem & conformitatem affectus ad ipsum, per mentis saporem, vtputa quod ipse sit summum & incomparabile bonum, quo solo fruendum, & cui soli finaliter inhærendum. Donum autem scientiæ est, quo per conformitatem affectus bene sentimus, & iudicamus de creaturis, quòd scilicet in se & ex se vanæ sint, atque ad creatorem omnipotentem finaliter ordinandæ. ¶Porrò donum intellectus est, quo ea quæ fidei sunt salubriter capiuntur, & ita de cæteris donis, de quibus specialem collegi tractatum. Alia opinio est, quòd dona hæc non sint à virtutibus distincta realiter ita quòd dona vocantur, inquantum desuper infunduntur. Virtutes autem, inquantum subiectum suum perficiunt, & confortant ad bene agendum. Hanc opinionem sequuntur Altisiodorensis in summa ua, Thomas de Erfordia, Scotus & alij multi. ¶Amplius sunt B C

D & alia dona ſpiritus ſancti, quæ appellantur dona gratiæ gratis datæ, quia communia ſunt bonis ac malis, & ad aliorum vtilitatem præſtantur, ac plura quàm ſeptem. De quibus 1. ad Corinth. 12. cap. fatur Apoſto. Alij datur per ſpiritum ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ, alij fides, alij gratia ſanitatum, alij opera virtutum, alij interpretatio ſermonum, alij diſcretio ſpirituum, alij genera linguarum. Sapientia demum & ſcientia, prout in verbis his capiũtur, ſunt habitus intellectus, per quos ea quæ fidei ſunt, exponuntur ac defendũtur. Suntque realiter differentes à ſapientia atque ſcientia, vt ſunt dona. *Dextræ dei tu digitus*. Dextera dei interdũ vocatur gratioſa & pia defenſio, virtus & aſſiſtentia eius, vt in Pſalmo 97. Saluauit ſibi dextera eius, & brachium ſanctum eius. In Exod.
E quoq; 33. cap. Proteget te dextera mea. Et in Sapientiæ libro cap. 3. Dextera tua teget eos. Interdum verò dextera dei vocatur diſtrictior vltio duriórque percuſſio eius, ſicut & homo fortius percutit alium dextera, quàm ſiniſtra. Vnde in Eccleſiaſtico 36. cap. Glorifica manum & brachium dexterum. Atque in Pſalm 20. Dextera tua inueniat omnes qui te oderũt. Itaque ſpiritus ſanctus nominatur digitus dexteræ dei primo modo acceptæ, quia per ſpiritus ſancti illuminationem & directionem oſtendit nobis deus pater, quæ vera & iuſta eique placita ſunt, quæ item vitanda. Sic & filius nuncupatur brachium patris, cum ſit virtus per quam pater omnia operatur. De hoc digito Chriſtus in Euangelio Lucę 11. cap. Si in digito dei (inquit) eiicio dęmonia, &c. Vnde & magi in Exodo 8. cap. Digitus (inquiunt) Dei eſt hoc. *Tu ritè promiſſum patris*,
F hoc eſt, donum digniſſimum à deo patre promiſſum diſcipulis ſuis, quibus in Luca 24. cap. vnigenitus fertur dixiſſe: Sedete in ciuitate, quoadusq; induamini virtute ex alto, & ego mittam promiſſum patris mei in vos. Hinc apud Ioannẽ. 14. cap. filius dei repromiſit: Paracletus ſpiritus ſanctus, quẽ mittet pater in nomine meo. *Sermone ditans guttura*, hoc eſt, inſtrumenta loquendi, reddens idonea ad prædicandum, ſicut Chriſtus apud Lucã 20. cap. promiſit diſcipulis ſuis. Dabo vobis os & ſapientiã, cui nõ poterũt reſiſtere, & cõtradicere omnes aduerſarij veſtri. Non enim eſtis vos qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis. Hinc in igneis linguis apparuit, ac donatus eſt, iuxta id Actorum ſecundo cap. Apparuerunt illis diſpartitæ linguæ, tanquam ignis & cœperunt

runt

runt loqui variis linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui il- A
lis. Itaque docuit corda, aptauit & mouit ora, constantiam con-
tulit, feruorem infudit, perseuerantiam, efficaciam, imò & su-
perabundantiam in omnibus condonauit, intantum, quòd si-
cut apes de aluea rio suo erumpunt, sic beatissimi atque glorio- *Homœosis*
sissimi illi saluatoris discipuli, spiritu sancto ditissimo munifi-
centissimoque repleti, de cœnaculo eruperunt, ingressi sunt té-
plum, & igneam legem ignitis sermocinati sunt linguis. *Ac-
cende lumen sensibus*, Hoc est, interioribus sensibus nostris, intel-
lectui & memoriæ, rationi & cogitationi immitte lumen sa-
pientiæ, splendorem contemplationis theoricæ, claritaté assi-
duæ illustrationis diuinæ, non sine feruore, & inflammatione
cœlesti, ne insit nobis informis & nuda cognitio, imò in medi-
tatione nostra exardescat ignis, vt intellectus noster sit lucer- B
na ardens & lucens. Quemadmodum enim lucerna corporis
nostri est oculus noster exterior, sic lucerna totius cordis no- *A simili.*
stri est oculus interior, vtputa intellectus, sine quo voluntas est
cæca, erronea, precipitatiua, similísque tyranno. Propterea in-
tellectus est suprema vis animæ, atque nobilior voluntate. Et
diuinus Dionysius protestatur: Optimum (inquiens) hominis
est intellectus & ratio, & esse ac viuere secundum rationé de-
super rectam. August. quoque lib. de ciuitate dei, ac alibi. Plato
etiam in primo ac secundo Timæi, & in Phædone ac libro de
prophetis. Et Aristoteles. 10. Ethicorum. Quanquam quidam
oppositũ somnient. Nam & homo ab intellectuali perfectione
seu gradu, speciem sortitur. *Infunde amorem*, id est, spiritualé
charitatem & eius feruorem proficuum & perfectioné. *Cor-* C
dibus, & voluntatibus nostris. Sic quippe accipitur cor apud
Marcum, vbi iubetur: Diliges dominũ deum tuum ex toto cor- *Mar. 12*
de tuo, & ex tota mente tua. Hic amor spiritualis diuinus infu-
sus, est supernaturalis similitudo increati amoris, quo infuso a-
more diligimus deũ, primò & purè ac principaliter, imò & in-
cõparabiliter propter propriam suá incircũscriptibilem boni-
tatem. Deinde quoniam prior dilexit nos. ¶ Insuper etiá pro- *1. Ioan. 4.*
pter beneficia & promissa ipsius. Hinc vera requiritur contri-
tio, vt de táti boni offensa & amissione, hoc est, de omni pec-
cato mortali, plus doleamus quàm de quocunque alio damno
aut nocuméto, idcirco cótritio est summus dolor, qui est natu-
ra: quáquá necesse nó sit ꝙ sit maximè sensibilis, perceptibilis,
afflictiuus, sed ipsam displicentiam superioris appetitus super

D culpa mortali oportet intentissimam esse. *Infirma nostri corporis virtute firmans perpetim.* Hoc suprà in expositione hymni secundi expositum est. *Hostem repellas longius*, hoc est, valde lõgè expelle & repelle, abiice & prohibe, à nobis inuisibilem, & crudelissimum hostem animarum, nil aliud sitientem, quærentem, machinantem, nisi æternam animarum nostrarum perditionem. De quo beatissimus princeps Apostolorũ Petrus disseruit: Aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens circuit: quærens quem deuoret. Per hunc hostem intelligamus vniuersos aduersarios nostræ salutis, ac acies vitiorum, quos petimus longè repelli à nobis, quantum ad hoc ne ipsis consentiamus. Iuxta illud: Et ne nos inducas in tentationem. Sed impleamus illud apostoli Iacobi quarto ca. Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Et illud Apostoli ad Ephesios: Nolite locũ dare diabolo. *Pacémque dones protinus*, hoc est, mentis tranquillitatem, quietem cordis in Deo, gaudium spirituale, imperturbatum: quatenus in omni euẽtu, in omni aduersitate & inquietatione externa, repauset & quiescat mens nostra in creatore, & de eius prouidentia cõtentemur. Sed & pacem temporis habeamus cum proximis, sicut hortatur Apostolus ad Roma. 12. cap. Si fieri potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, vt quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate & charitate. Præsertim cum confratribus & domesticis nostris. Prout denuo ad Hebræos. 12. c. monet Apost. Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo deum videbit. Ad hanc pacem in seipso habendam & cum aliis conseruandam, necessariæ sunt vehementer humilitas & patientia. Quemadmodum econtrariò superbia & impatiẽtia potissimum eam impediunt. Inter superbos enim semper sunt iurgia, & qui impatiens est, exaltat stultitiam suam. *Ductore sic te præuio.* Hoc est, te nos in omnibus misericorditer dirigente, gratiosè ducente, iuxta illud in Psalmo. 85. Deduc me domine in via tua, & ingrediar in veritate tua, vt grata mente tibi psallamus: Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me. *Vitemus omne noxium*, id est, vniuersa peccata, & quæ salutis sunt impeditiua. Hoc est, quod cũ Psalmista oramus Psalmo. 118. Gressus meos dirige secundum eloquium tuũ, & non dominetur mei omnis iniustitia. *Per te*, Hoc est, ex tua illuminatione & vnctione piissima. *Sciamus*, id est, credamus. *Da patrem*, Quamuis enim per naturalem rationem

1. Pet. 5 · Matt. 6 · 1. Cor. 4 · E · F · Prouer. 13 · Psal. 72.

tionem possimus vnum deum ex creaturis obscurè cognosce- A
re, cognitio tamen diuinarum superuenerabilium personarũ, quantum ad proprietates relatiuas, & personalem distinctionem, est supernaturalis. Scire ergo hîc sumitur extẽsè, prout se ad fidei cognitionem extendit. Sicut & sanctissimus Iob. 19. c. dixit: Scio, quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & in carne mea videbo deum saluatorẽ meum. Sic & beata Martha locuta est apud Ioannem. 11. cap. Scio quia resurget in resurrectiõe, in nouissimo die. Istud quoque de scientia, seu cognitione formata, ignita, & practica deprecamur, ne pater ille altissimus nobis obiiciat: Si pater ego sum, vbi est honor meus? *Noscamus atque filium*, nunc per speculum in ænigmate, per fidem illuminatam, & sapientiæ donum, quòd ipse est deus genit⁹ ab æterno ex patre, natus ex vir B
gine matre in tempore, in vnitate personæ. *Te vtriusque spiritum*, ex patre ac filio procedentem, vtrique coæternum, coæqualem, & consubstantialem. *Credamus omni tempore*, quo viuimus in hoc mũdo: in quo peregrinamur à domino Deo, per fidem, nondum per speciem cognoscentes. Hæc est enim fides catholica, quam nisi nunc vnusquisque fideliter firmitérq; crediderit, & integram inuiolatámque seruauerit, absque dubio in æternum peribit. *Sit laus patri cum filio, sancto simul paracleto*, sicut expositum est. *Nobisque mittat filius charisma*, hoc est, sacrum ac preciosum munus *Sancti spiritus*. Videlicet ipsummet spiritum sanctum, essentialiter sanctum & superdignissimum, qui vt patuit, est donum Dei altissimi: seu charitatem, C
& gratiam eius, ac cætera dona charitati, & gratiæ gratum facienti annexa. Quemadmodum autem spiritus sanctus procedit à patre ac filio: sic donatur, & mittitur ab vtroque. ¶ Ecce hunc hymnum cum omni puritate & eleuatione mentis, ad superdulcissimum spiritum sanctum cantemus. Cúmque nihil impediat nos à desiderata plenitudine susceptionis spirit⁹ sancti, & exuberantia charismatum eius, nisi negligentiæ nostræ, distractiones corporeæ, & vitia, præsertim sensuales affectus, satagamus hæc omnia euitare, ac erubescamus dominum illũ maiestatis immensæ hospitem sanctitatis atque munditiæ pœnitus infinitæ, inuitare ad visitandum, ingrediendum, & inhabitandum corda nostra, adhuc imparata ac sordida: cum nec hominẽ magnæ authoritatis auderemus allicere ad introeundum habitaculum nostrũ materiale, impurgatum, fœdum, in-

Athanas.

D ordinatum. Mente ergo contrita, recollecta, affectuosa, inuocemus, laudemus, adoremus spiritum sanctum. Toto corde afficiamur ad eũ, qui tam misericordissimè ac gratiosissimè egit nobis, sine cuius pia præuentione actualique motione, nil meritoriũ cogitare, velle, loqui, aut operari valemus. Cuius omnia attributa, proprietates, & nomina dulcedinem redolent, amabilissima extant, consolationémque largiuntur. Attribuũtur nanque & appropiantur ei bonitas, pietas, liberalitas, pax, communio, amor, osculum, nexus, dulcedo, iucunditas & amplexus. Quæ cuncta ei conueniunt excellentia pœnitus infinita. ¶Hinc quoque cupientes eum recipere, in sanctis atque optimis donis eius proficere, indesinẽter soliciti sint, visceribus charitatis ac pietatis, & bonitatis affluere, pacem & veritatem
E diligere, vnitatem spiritus in vinculo pacis incessabiliter custodire Etenim sine his bonis cœnobia sunt tartara, & habitatores dæmonia. ¶Porrò cum charismatibus istis cœnobia sunt paradisus in terris, & religiosæ personę sunt angeli. Et sicut nulla vita est melior quàm charitatiuè, pacificè, concorditer commorari: sic nulla est peior, quàm corpore non mentis charitate, concordia, vnitate simul manere, prout hoc sanctus pater Hieronymus in regula sua scribit pulcherrimè. Omnia ergo ista ad religiosos potissimùm pertinere noscũtur, quorum oportet esse cor vnum & animam vnam.

Attẽde ex Hieron.

Act.4.

¶In die Pentecostes ad nocturnum & matutinas & laudes, Hymnus.

F *¶Referuntur in eo sacra missionis spiritus sancti mysteria, & sanctæ illius solennitatis sacramenta: Apostolorum in variis linguis prædicatio, & spiritus sancti (iuxta Iohelis vaticinium) in homines effusio.*

AVTHOR ET CARMEN *vt præcedentis hymni.*

IAM *Christus astra ascẽderat.* Hymnus iste historicus est, ex Actibus sumptus apostolorum. *Iam,* puta in die celeberrimo Pentecostes. *Christus astra ascenderat.* Nam decem diebus ante Pentecosten ascendit. Qualiter autem super astra ascendit, expositum est in hymno de ascensione, & super illum versiculum, Gloria tibi domine, qui scandis super sydera. *Regressus vnde venerat,* hoc est, ad thronum gloriæ patris reuersus,

ſus,de quo in vterum virginis deſcendit,ſicut expoſitum eſt in A
hymno de natiuitate ſuper illud: Egreſſus eius à patre,regreſſus eius ad patrem.Et alibi. *Promiſſa patris munera ſanctum daturus ſpiritum*,hoc eſt,in die Pentecoſtes miſſurus ac donaturus diſcipulis ſpiritum ſanctum:quem dando,dedit eiſdem munera ſpiritus ſancti,vt præcedéti hymno eſt declaratum, quæ munera deus pater ſe daturum prædixit, atque promiſit in veteri teſtamento.Ná & in Pſal. fuit prædictum de Chriſto:Aſcen *Pſal.67*
diſti in altum, cœpiſti captiuitatem, accepiſti dona in hominibus.quod ſic allegat Apoſto. Dedit dona hominibus. ¶Porrò dona & opera ſupergloriosæ trinitatis ad extra ſunt indiuiſa.Denique de hoc allegat princeps apoſtolorũ illud Ioh.Ef- *Iohel.2*
fundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabũt filij veſtri & filiæ veſtræ.Hinc quoque in Ioanne ſcriptum eſt: B
Clamabat Ieſus:Si quis ſitit veniat ad me.Qui credit in me,ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. *Ioan.17.*
Hoc auté dicit de ſpiritu ſancto,quem accepturi erant credentes in eum. *Solennis vrgebat dies*, hoc eſt, dies Pentecoſtes iá imminebat,ſeu præſens extitit,& ſurgebat. *Qui*(dies) *myſtico ſeptẽplici orbe voluto ſepties,ſignat beata tempora*. Ordo verborum eſt,qui ſcilicet dies Pẽtecoſtes ſignat,id eſt,figurat & deſignat tempora,id eſt,requié æternitatis in patria.De qua legitur apud Eſa. Erit menſis ex menſe.& ſabbathũ ex ſabbatho. *Eſa.66.*
Nam & in patria erit tempus diſcretum, & forſan aliquo modo continuũ in motibus corporum glorificatorũ,quæ nó mouebũtur in inſtanti. Quáuis Gulielmus Pariſiéſis hoc opinetur in lib.de vniuerſo,non tamen erit tẽpus ex motu cœli tantum, C
cũ in Apoc.angelus iuraſſe legatur,quòd tẽpus vltra non erit. *Apoc.10.*
Signat (inquã) myſtico ſeptemplici,id eſt,numero ſeptenario iſtud myſticè deſignante. Per ſeptenarium náque vniuerſitas deſignatur in Apocal.A ſeptem ſpiritibus,qui in cõſpectu thro *Apoc.1*
ni eius ſunt.Et in Tobia: Ego ſum Raphaël vnus ex ſepté qui *Tob.12.*
aſtamus ante deũ.Nempe,vt ait Grego,quoniá ſeptem diebus omne tẽpus hoc voluitur rectè per ſeptenarium vniuerſitas denotatur,& perpetuitas illa cœleſtis. Et hoc dico: Orbe voluto ſepties,hoc eſt,circulatione dierũ ſeu ambitu ſeptimanæ voluto ſepties,hoc eſt,ſepté vicibus reuoluto ac repetito. Tot enim fluũt hebdomadæ à Paſcha vſq; ad Pẽtecoſten.Sic etiá ſumitur orbis in Iob:Cúmque in orbé tranſiſſent dies conuiuij. *Iob.1.*
Dũ hora cuncti s tertia repente mũdus intonat, hoc eſt, dũ mũdus,

D id eſt, curſus naturæ ſeu temporis ordo, aut genus hominum in hoc mundo, intonat, hoc eſt, inſinuat aut deſignat ſubitò cunctis incolẽtibus terram ſuum proceſſum. Hora tertia poſt medium noctis aut circiter. *Nunciat*, ipſe mundus videlicet genus hominum, ſeu temporum curſus. *Orantibus Apoſtolis*, id eſt, dum Apoſtoli in actu orationis intentè ac feruenter conſiſterent. *Deum veniſſe*, id eſt, aduenisse paracletum, quod tunc adinuicem, & deinde aliis, nunciauerunt diſcipuli qui ſpiritum receperunt, vt infrà in hymno iſto ſubiungitur. *De patris ergo lumine decorus ignis almus eſt.* Hoc dupliciter poteſt exponi. Primò, de igne materiali, qui ſuper apoſtolos cæteróſq; eis cõiunctos apparuit, quibus igneæ linguæ apparuerũt: qui ignis fuit decorus, id eſt, lucidus valde, non fumoſus aut teter: & almus, id eſt, ſanctus, quia ad repræſentandum ac deſignãdũ ſpi
E ritum ſanctum formatus, ordinatus, & conſecratus, ſicut eccleſia materialis dicitur ſancta, quia diuino cultui dedicata. Vnde
2. Mac. 13. 2. Machab. Ignis tẽpli ſanctus vocatur. *Qui*, ignis. *Fida Chriſti pectora*, id eſt, fidelia diſcipulorum corda, quę erant pectora Chriſti, id eſt, ad ipſum per electionẽ, charitatem, gratiámque ſpectantia. *Calore verbi compleuit*, id eſt, ardenti affectu diuini amoris ac verbi æterni atque diuini eloquij abundanter accẽdit, impleuit, perfecit: quia repleti ſunt omnes ſpiritu ſancto. quod vtique fecit ignis ille exterior non immediatè, ac directè, nec efficienter & principaliter, ſed diſpoſitiuè, materialiter, miniſterialiter, & cooperatoriè, ſicut per exteriora ad interiora iuuamur, vt patet de ſacramentis. Denique ignis ille
F extitit almus de lumine patris, quia ab increato lumine dei patris ſuam habuit claritatem & ſanctificationem. Omne enim
Iacobi. 1 donum deſurſum eſt deſcendens à patre luminũ. Secundò ſic, de patris ergo lumine decorus ignis almus eſt, id eſt, ſpiritus ſanctus, qui metaphoricè ignis appellatur, & ſubſtantialis eſt decorus ac ſuperpulcherrimus, eſt de lumine patris: quia de ſplendidiſſimo patre ſpiratur, procedit, deſcendit & venit, vt in expoſitione præhabiti patuit hymni. Qui ſpiritus ſanctus impleuit diſcipulorum pectora, verbi calore, id eſt, Chriſti ar-
Lucæ. 12 dore: qui faſſus eſt: Ignem veni mittere in terram. Etenim ſpiritus ſanctus immediatè agit ac imprimit in affectum ſeu voluntatem. *Impleta gaudent viſcera*, id eſt, interiora animarum diſcipulorum, ſpiritualiter, imò & indicibiliter ſunt gauiſa, ſuſcepto ſpiritu ſancto Ideo ſequitur, *Afflata*, id eſt, perfu-

sa,inspirata,recreata,paracleto, & suauissimis donis, illumina A
tionibus,inflammationibus , consolationibus spiritus sancti.

Voces diuersas intonant, id est,varias resonabant ac proferebant loquelas.Ideo sequitur, *Fantur dei magnalia*, id est, mirabilia atque magnifica opera creatoris, incomprehensibilia mysteria saluatoris,testimonia legis & prophetarum, effectus *Act. 2.*
gratiæ ac gloriæ prædicabant,vt in Actis patet. Cũ enim sermocinaturi fuerint gentibus vniuersis,& euangelizaturi euangelicam legem,ad quam omnes gentes fuerant conuertendæ: iuxta illud Esaiæ: Lex à me exiet, & iudicium meum in lucem *Esa. 20*
populorum requiescet, me insulæ expectabunt. Et rursus de Christo vaticinatus est Esaias: Legem eius insulæ expectabũt. *Esa. 60.*
Ideo necessariæ eis erant omnium linguæ gentium. Vnde & Psal. prædixerat:In omnem terram exiuit sonus eorum,& in *Psal. 18.*
fines orbis terræ verba eorum, Præterea sicut Augustinus in li B
bro de ciuitate dei fatetur: Ineffabile est, nec comprehendi à nobis valet, qualiter in cõstructione Babylonicæ turris diuisæ sunt linguę,atque confusum est labium vniuersæ carnis:ita indicibile est,qualiter vno pręedicante Apostolo,vnusquisque audientium diuersorum idiomatum propriam audiuit loquelam:iuxta illud in Actibus:Stupebant dicẽtes:Nónne omnes *Act. 2.*
isti,qui loquuntur, Galilæi sunt: & quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostram in qua nati sumus? *Ex omni gente cogitur, Græcus, Latinus, Barbarus*, id est, Græci, Latini, Barbari: ex cunctis gẽtibus simul iuncti & congregati in Hierusalem fuerunt. Sic & Esa. inducitur: Ini consilium, coge cõsi *Esa. 16.*
lium. Vel omnis talis cogitur,id est, cõpellitur ipsa euidentia facti, obstupescere in tantis mirabilibus dei. Omnis inquam C
id est,quidã ex omnibus, vt sit distributio pro generibus singulorum,non pro singulis generum. Vnde in Actibus fertur: Erant in Hierusalem habitantes viri religiosi ex omni natione, *Act. 2.*
quę sub cœlo est.Hinc additur, *Cunctisque admirantibus linguis loquuntur omnibus*, sicut expositum est.Veruntamen quidam audientium irriserunt,de quibus mox additur. *Iudæa*, id est, plebs Iudæorum in Hierusalem. *Tunc*, existens, *Incredula* id est,infidelis & discredens tot signis. *Vesana toruo spiritu*, id est, insensata & amens spiritu suo peruerso & indignabundo, seu spiritu diabolico,quo tentabatur & vincebatur, *Ructare musti crapulam,alumnos Christi concrepat*, id est,clamauit & dixit alumnos Christi,id est,discipulos à Christo nutritos spiri-

D tualibus alimentis, pane vitæ & intellectus, ac aqua sapientiæ salutaris & sacramentis, ructare crapulam musti, id est, ebrietatem ex potu noui vini causatam effundere, quasi præ ebrietate loquerentur verba ignota, quæ nec ipsimet intelligerent
1. Reg. 1. vt arreptitij & amentes. Quemadmodum. 1. Reg. Heli loquutus est Annæ: Digere paulisper vinũ quo mades. Hinc in Actibus
Act. 2. bus Apost. habetur: Quidam irridentes dixerunt, quia musto
Esa. 6. pleni sunt isti. De quibus Esaias effatus est: Excæcatum est cor
Act. 2. populi huius, & auribus grauiter audierũt. *Sed signis & virtutibus occurit & docet Petrus*, id est, beatiss. Petrus apostoli chori princeps restitit perfidis illis signis & virtutibus, id est, miraculosis & virtuosis operibus, inuicta cõstãtia, sũmo charitatis feruore, diuersarum linguarum loquelis, allegationibus scripturarũ. Vnde subiungitur. *Falsa profari perfidos Iohele teste*
E *comprobans*. Quod qualiter egerit, in Actis narratur, vbi inter cętera ait: Nõ vt putatis, ij ebrij sunt cum sit hora diei tertia. sed hoc est, quod dictum est à domino per prophetam Iohel:
Iohel. 2. Fũdam de spiritu meo, &c. Ex aliis quoque prophetis testimonia introduxit. Nec solùm sanctus Petrus, sed alij quoque apostoli prædicabant. Verùm, vt beatus Cyrillus episcopus in libro thesaurorum expressit: Apostoli in omni congregatione & synodo, Petro deferebãt & locũ dederunt. Qui (teste Chrisostomo) vertex & os erat collegij. *Hic Christe nũc paracletus*, id est, ô Christe paracletus hic, id est, optimus iste consolator spiritus sanctus. *Per te pius nos visitet*, id est, aduocatione & meritis tuis, mentes nostras benignè visitare, ditare, implere,
F imò & inhabitare dignetur, cum ipse sit consolator optimus, dulcis animæ hospes, dulce refrigerium. *Nouansque terræ faciem*, id est, spiritualiter innouans superficiem terræ, hoc est, interiorem vultum hominum habitantium super terram, infideles ac impios conuertendo, credentes reformando, iustos
Psal. 50. perficiendo. Vnde orauit Psalmista: Spiritum rectum innoua
Psal. 103. in visceribus meis. Qui denuo est precatus: Emitte spiritũ tuũ & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Apostolus item ad
Coloss. 3 Coloss. Expoliate vos veterem hominem cum actibus suis: &
Ephe. 4. induite nouũ, qui renouatur in agnitionem dei. Et ad Ephes. Renouamini (inquit) spiritu mentis vestræ. *Culpis solutos*, id est, à vitiis absolutos. *Recreet*, hoc est, consoletur spe veniæ, contemplatione gloriæ, alloquutione interna, inspiratione as-
Sapien. 1. sidua & superna. Hinc dictum fuit à Sapiente: Spiritus domi-

ni

ni repleuit orbem terrarum. Hunc hymnum attentione profe A
ramus præcipua, animo perlustrantes quàm magnificè domi
nus egit nobiscum, quàm mirabilia fecit hoc die, quàm glorio
sè atq; deificè incœpit post Christi passioné prędicatio ac di-
latatio fidei Christianæ, misso desuper spiritu sancto cum ma
iestate & gloria: qui repente inspirauit, contulit, & infudit pri
mis illis Christi discipulis omniũ virtutum perfectionem, om
nium scripturarum notitiã, vniuersarum linguarum peritiam,
cor prorsus imperterritum, & ad omnem persecutioné ac pœ
nam pro deo prõptissimum: quã virtutum perfectionem inde
fesso conatu pro nostro modulo imitari & assequi enitamur.

DE S. EVCHARISTIAE SACRAMENTO ad vesperas Hymnus. B

¶ *Describitur in eo prima institutio sacratissimi mysterij sanctæ Eucharistiæ à Christo facta, & pia admodũ exhortatio ad honorandum hoc dignissimum sacramentum.*

AVTHOR THOMAS AQVINAS.

¶ Carmen Trochaicum Acatalecticũ ad rhythmi formam & obseruationem accedit.

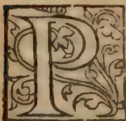

PANGE *lingua gloriosi corporis mysterium*. Hanc iu
cundã, nobilé, ac diuinam solennitaté instituit
Vrbanus papa quartus: qui ordinationem ec-
clesiastici officij cõmisit viris duobus in eccle- C
sia tũc pręclaris, sancto Thomę. & domino Bo
nauenturæ, vt vnusquisque eorum sigillatim illud compone-
ret. Quo completo & vtriusq; officio diligenter examinato,
amplius placuit summo Pontifici & dominis Cardinalibus id
quod Thomas composuit: qui & istum, ac duos sequentes æ-
didit hymnos. *Pange lingua*, per partem intelligit totum, vt
sępe fit in scripturis. Quemadmodũ in lib. Iudicũ mater Sisa *Iudicum.5*
ræ: Cur (inquit) moratur regredi pes eius? Itaq; ô lingua, id est
ô tu homo linguam habens, & ea vtens ad loquendum atque
cantandum. *Pange*, id est decanta & concine. *Gloriosi corporis mysterium*, hoc est, sacrum secretum & sacramentũ corpo
ris Christi: quod nũc glorificatissimum est, & rectè gloriosum
vocatur, quia adhuc mortale existens, vnitum fuit immedia-
tè non solum gloriosissimæ animæ Christi, sed & simul cũ ea

D verbo æterno:& fuit tam animæ quã verbi instrumentum viuum, coniunctum, animatum ac proprium. Propter quod virtus exiuit de illo, sanauitque omnes. Imò & ex contactu sanctissimi corporis eius in vestes ac fimbrias vestium eius, virtus diffundebatur diuina, & efficax fuit ad supernaturales effectus: vt ait Euangelista: Quotquot tangebant fimbriam vestimenti eius, sani fiebant, à quacunque infirmitate tenebantur. Fuit rursus corpus hoc gloriosum, vtpote ex purissimis sanguinibus sanctissimæ virginis sumptum, & supernaturaliter ac instantaneè ab omnipotentia spiritus sancti formatum, quod & secretissimè ac incomprehensibilissimè: tamen verissimè, sub speciebus sacramentalibus continetur. *Sanguinis que preciosi,* id est, pange etiam mysteriũ sanguinis preciosi, id est,
Mat. 29. præstãtissimi sanguinis Christi, qui sanguis in sacramẽto sub vini speciebus consistit, & hoc directè ex vi conuersionis. At-
E tamen concomitanter etiam sub panis speciebus est sanguis, atque sub vini consecrati specie caro Christi. *Quem,* sanguinem *In mundi precium,* hoc est, pro mundi seu generis humani redemptione. *Fructus ventris generosi, rex effudit gentium,* id est, Christus filius nobilissimæ virginis Mariæ, qui gentium credẽtium rex specialiter nominatur: quas regit per charitatem & gratiam, per fidem & euãgelicam legem, per præla-
Esa. 55. tos & angelos sanctos. Vnde apud Esa. deus pater ait de Chri-
Esa. 11. sto: testem populis dedi eum, ducẽ ac præceptorem gẽtibus.
F Et rursus loquitur Esa. Radix Iesse, qui exurget regere gen-
Aggæi, 2 tes, in ipsum gentes sperabunt. De quo legitur in Agg. Ecce venit desideratus cunctis gẽtibus. Hinc Christus in cœna de-
Mat. 26. prompsit: Hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effunde-
Mar. 14. tur in remissionem peccatorum. *Nobis datus,* Pater enim
Ioan. 3. dedit nobis vnigenitum suum in redemptorem, & in caput ac sponsum ecclesiæ, in legislatorem ac principem: iuxta quod in
Ephe. 2 Ioanne scriptum est: Sic deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Paulus quoque: Propter nimiam (ait) charitatem qua dilexit nos pater, filium suum misit in similitudinem carnis peccati. *Nobis,* id est, ad nostram salutem. *Natus ex intacta virgine,* hoc est, prorsus incognita vi-
Baruch. 3. ro. *Et mundo conuersatus,* prout Baruch prædixit: Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus. Vnde fer-
Ioan. 1 tur in Ioanne: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.

Sparso verbi semine, id est, prædicatione euangelicæ legis dis- A
seminata inter Iudæos, de quibus asserit: Non sum missus, nisi *Mat.15.*
ad oues quæ perierunt domus Israël. Vnde & dixit: Quia & *Luc.4.*
aliis ciuitatibus oportet me euangelizare, quoniã ad hoc missus sum. Deniq; de hoc semine ait in Matthæo: Semen est ver *Mat.13.*
bum dei, de cuius seminatione scriptum est: Disseminabatur *Act.13.*
verbum dei per vniuersam regionẽ. *Sui moras incolatus*, hoc est, tempus inhabitationis ac vitæ suæ mortalis in seculo isto. *Miro clausit ordine*, id est, terminauit admirãda dispositione, & ordinatione sapientiæ suæ, & cohabitudine veteris nouíque testamenti, & operum atque mysteriorum suorum, quoniam passione sua instante, quando & dixit patri: Opus consummaui, quod dedisti mihi vt facerem: instituit sacramentum hoc nouæ legis, sicut subiungitur. *In supremæ nocte cœnæ*. B
id est, in exordio noctis, puta ad vesperam, in qua cum Apo- *Ioan.17.*
stolis vltimo cœnauit. Vnde in Euangelio dicitur: Cum facta *Mat.26.*
esset hora seu vespera. Et protendebatur cœna vsque in no- *Mar.14.*
ctem. Dicit enim Euangelista: Erat autem nox. Sic & Paulus *Ioan.13.*
effatur: Christus in qua nocte tradebatur, accepit panem. *1.Cor.11.*

Recumbens cum fratribus, id est, Apostolis: de quibus in Psalmo: Narrabo nomen tuum fratribus meis. In Ioanne item ad *Psal.21.*
prædilectam discipulam: Vade, dic fratribus meis. *Obseruata lege*, Mosi. *Plenè, cibis in legalibus*, quia impleuit patris præceptum, comedendo agnum paschalem: prout in Exo *Exod.12.*
do legitur iussum. *Cibum turbæ duodenæ*, id est, XII. Apostolis. *Se dat suis manibus*, id est, propriis manibus seipsum dedit eis in cibũ mentis: quia sub specie panis (ratione conuersionis ipsius panis in corpus Christi) fuit corpus illud dignis- C
simũ. Cõcomitanter verò sanguis ipsius, anima quoq; & verbi persona: sicque totus Christus. Et simili modo sub specie vini. Hinc sunt versus: Rex sedet in cœna, turba cinctus duodena. Se tenet in manibus, se cibat ipse cibus. In quo patet ardentissima liberalitas, & liberalissima charitas Christi ad nos: qui non solùm beneficia sua, sed & seipsum præstitit nobis: & hoc vtique tam mystico & incomprehensibili modo, vt subditur. *Verbum caro*, id est, vnigenitus Dei factus homo: prout hoc in secundo hymno expositum est. *Panẽ verũ*, id est, veritate naturæ & panem triticeum, qui propriè panis est hominũ. Porrò res creata dicitur vera veritate naturæ seu rei: inquantũ habet naturam propriam correspondentem ra-

D tioni ideali, quá habet in mente sapientissima creatoris. *Verbo carnem efficit*, id est, sub certa forma verborum conuertit in corpus suum: quæ conuersio est valde supernaturalis & instátanea, qua vnum præexistens conuertitur in aliud præexistés. *Fitque sanguis Christi merum*, id est, vinum conuertitur in sanguinem Christi, sub forma verborum ad hoc pertinentiú. Potest quoque per verbum intelligi præceptum, quo Christus hoc fecit: qui horum vtrunque fecit diuina & increata sua potentia penitus infinita, cum prolatione sacramentalium verborum ad hoc pertinentium: quamuis sine illorum prolatione id facere quiuit. Proferendo quoque hæc verba contulit eis vim cooperatiuam, quasi instrumentalem, ad transsubstantiationem hanc ipsam. *Et si sensus deficit*, id est, quáuis E sensus exteriores & interiores, intellectus ac ratio prorsus deficiant à comprehensione mirabilium, quæ in hoc sacramento contingunt, creduntur ac fiunt. *Ad firmandum cor syncerum sola fides*, id est, sola fides formata. *Sufficit*, ad roborandam mentem puram in Deo ac via salutis, & contra visibiles atque inuisibiles fidei hostes. Sufficit enim sic credere, nec expedit perscrutari. Non quòd fides sine operibus sufficiat ad salutem: sed in hac parte ad complendum præcepta de fide sufficit credere, nec oportet discutere. Attamen donum intellectus, quo ad ea quę fidei sunt, quorum aliquam rationem habemus, nó excluditur, imò includitur. Ad minus est, ideo credimus quoniam à Deo esse hanc fidem sentimus, & quia sic credit sancta ecclesia: sicq; quod dicitur, sola fides, non excludit nisi euidentem notitiam credendorú: non chaF ritatem, cæterásque virtutes ac dona, & opera bona. *Tantú ergo sacramentum*, præsertim id quod est res & sacramentum, videlicet corpus & sanguinem saluatoris, potissimùm totum Christum deum verum & hominem sub sacramentalibus speciebus latentem, contentum & consistentem. *Veneremur cernui*, cultu latriæ quo ad deitatem, cultúque hyperduliæ quantum ad naturam humanam assumptam. *Et antiquum documẽtum*, id est, doctrina veteris testamenti de sacrificiis variis, præsertim de immolatione agni paschalis. *Nouo cedat ritui*, id est, sacræ obseruantiæ noui testamenti deferat, locúmque præstet: quoniam sacrificia legalia in huius sacrificij institutione & frequentatione defecerunt & cessauerunt: quemad-
Danie. 6. modum in Daniele prædictum est: In medio hebdomadæ de-

ficiet

ficiet hostia & sacrificium. In Malach. quoq; dominus ait Iu- A *Mala.* 1
dæis: Non est mihi voluntas in vobis, & munus nõ suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis magnum est nomen meũ in Gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Atque in Psalmo: Sacrificium & oblationem noluisti. *Psal.* 39. Sacrificia quippe legalia erant præfigurativa oblationis Christi in cruce. Ideo veritate impleta cessare cœperunt: vt super quartum Sententiarum diffusius est expressum. *Præstet fides supplementum sensuum defectui,* id est, quod sensu & intellectu capere non valemus, fide seruemus firmissima, atque certissima certitudine adhærentiæ non euidentiæ: quoniam deus essentialiter verus ac veritas, author ac testis est sacratissimæ fidei huius. *Genitori, genitóque, &c.* B
Sensus versus istius ex præhabitis patet. Itaque hymnum istum cum omni recollectione & alacritate cantemus, cum feruenti memoria nouissimæ cœnæ Christi ac institutione sacramenti istius omnium sacramentorum finalis ac summi. Atque totius charitatis ac liberalitatis, quas dominus & saluator nobis in eo monstrauit, imò indesinenter demonstrat. Nónne summa dilectio & munificentia maxima est, dum quis realiter seipsum alteri elargitur, & suam essentiam illi conficit ac ministrat in medicinam? Sic & misericordia summa est, seipsum alteri præpare & applicare in remedium curatiuum ac redemptiuum. O quàm charitatiuus & liberalis, quàm cõpassiuus & sapientialis est medicus iste: quàm admirabilis & superlargissimus est hic hospes, qui inuitatis à se, seipsum porrigit & proponit in saluberrimam mentis escam. Simus C
ergo totis viribus ei grati, pura ac splendida ei exhibeamus receptacula corda nostra. Ora quoque, per quæ & in quibus suscipimus eum, ab omni loquacitate ac voracitate custodiamus, præsertim à detractoriis, prouocatiuis, pungitiuis, irrisoriis & discordiæ disseminatoriis verbis. Imò illud Psalmistæ impleat vnusquisque: *Psal.* 33. Benedicam dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. In inuiolabili ac integerrima fide huius dignissimi sacramenti simus semper firmissimi, in cuius fide defuncti sunt tam innumerabilia millia beatissimorum martyrum, confessorum ac virginum, sanctorum anachoretarum & eremitarum, solitariorum & cœnobitarum, quorum vnus nobis sufficere posset ad nostræ fidei firmamentum, cum suis miraculis, prodigiis, virtutibus,

D exercitiísque purissimis. Non ergo discutiamus in missa nec aliâs curiosè, qualiter Christus in sacramento sic valeat esse. Sed certissimè in fide ecclesiæ præsupponentes, quòd verissimè ibi sit, tantam eius ad nos charitatem, largitatem, dignationem, miremur, mirando accendamur, accendendo regratiemur, ac regratiando fidelissimè obsequamur, in prætactis virtutibus & in omni humilitate, patientia, obedientia, eius sectando vestigia.

¶DE S. EVCHARISTIAE Sacramento, ad nocturnum matutinum Hymnus.

E ¶*Commemoratur in eo institutio sanctißimi sacramenti Eucharistiæ, deinde altißimi illius mysterij communionis sanctæ (quod omni laude superius est) excellentia, claris extollitur præconiis*

AVTHOR D. THOMAS AQVINAS.

Carmen Asclepiadeum choriambicum minus cultum, rhythmicam consonantiam quandam præ se ferens.

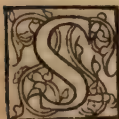

Acris solenniis iuncta sint gaudia. Hunc hymnum in matutinali cantamus officio: quem nos decantare congruit cum conformatione cordium ad sensum verborum, vt ipsimet impleamus quod canimus, & ad quod peragendum alios inuitamus. Itaque cum ingenti mentis iucũditate in deo, cum profunda attentione mysteriorum, beneficiorúmque Christi, suæ videlicet incarnationis & operatione nostræ saluationis, ac institutione sacramenti euangelicæ legis, dicamus ex animo. F *Sacris solemniis*, id est, sanctis his festis præcipuis in celebritate dignissimis. In quibus & alia Christi solennia atque mysteria virtualiter includuntur, aut etiam magna ex parte actualiter recolluntur. *Iuncta sint gaudia*, spiritualia & interna, quæ ex magnitudine sua redundent in corpus: ita quòd internæ hilaritatis indicia & effectus in apparatu & gestibus, in voce & vultu reluceant, omni leuitate, dissolutione, petulantia prorsus exclusis. ¶Denique gaudium est diffusio animi in apprehensione boni: quæ ex vnione potentiæ cum conueniente obiecto emanat ac oritur. Dum igitur vnigeniti filij Dei propter nos incarnati & in mundo hoc conuersati mysteria ac opera eius nouissima, totiúsque ardentissimæ dilectionis ad nos, ac affluentissimæ largitatis

gitatis & intimissimæ pietatis in nobis excellentias contemplamur ac celebramus, debemus in tantorum apprehensione bonorum vehementer accendi, exuberanter lætari, penitúsque transformari in dilectum, in superdulcissimum saluatorem, nobis tam incomparabiliter ac specialissimè amandum & præamandum: qui instar æstuantissimæ fornacis calidissimas flammas euaporantis, in cœna illa nouissima inæstimabilis suæ dilectionis, miserationis & largifluitatis indicia & effectus, beneficia ac opera omnibus nobis patefecit, ostendit, donauit. Nempe cum charitas sit vnitiua & communicatiua, quò tunc vicinius se vniuit, copiosius communicauit, integralius tribuit nobis, eò vehementiorem habuisse ad nos dilectionem, clarissimè demonstratur. Ideo super his & in his iuncta sint sacris istis solenniis, *Gaudia*, vt ex sententia Christo Psallamus: Exultabunt labia mea cum cantauero tibi: & anima mea, quam redemisti domine. Nam & signum virtutis perfectæ est delectatio quæ fit in opere, vt in Ethicis dixit Philosophus. *Et ex præcordiis*, id est, intimis cordium nostrorum affectibus. *Sonent*, in ore & choro, *Præconia*, id est, laudes altissimi, psalmodiæ & hymni ac cantica diuini officij. *Recedant vetera*, id est, legalia sacramenta, præsertim vitia consueta, vt contriti & confessi intersimus his festis spiritualiter renouati. Vnde subiungitur. *Noua sint omnia*, id est, recẽti deuotione perfusa, donis seu profectibus gratiæ ac virtutũ ornata. Omnia, inquam, de quibus mox subditur. *Corda, voces, & opera.* hoc est, ratio & volũtas, verba & cantica, exterioré sque actus: ne meditemur inania, ne cupiamus illicita, ne deinceps secularia & amatoria, seu lasciua carmina concrepemus, nec vllus sermo malus ex ore nostro procedat: sed qui vtilis est ad ædificationem, vt det gratiam audiẽti. Et si quis loquitur, quasi sermones dei. Nec sit nostrũ colloquium, maliloquium atque, vt quidã in sua simplicitate deprompsit, cacoloquium. Insuper non omittamus committenda, nec committamus omittenda: imò sicut ante exhibuimus membra nostra arma iniquitatis peccato, sic nunc ac iugiter exhibeamus ea arma iustitiæ Deo. Sic quippe in nobis implebitur quod in Apocalypsi fertur dixisse qui sedebat in throno, Ecce noua facio omnia. *Noctis recolitur cœna nouissima.* De qua fassus est nostræ author salutis. Desiderio desideraui hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar.

A B Psal. 70. C Ephes. 4. Apoc. 21. Matt. 26

D *Qua*, id est, in qua cœna, seu nocte. *Christus creditur agnum paschalem*, *Et azyma*, id est, azymos panes, *Dedisse fratribus*, id est, exhibuisse Apostolis: quorũ duobus præcepit, Euntes parate nobis pascha. *Iuxta legitima*, id est, secundũ tenorem præceptorum legalium. *Priscis indulta patribus*, id est, cõcessorũ patribus Mosaicæ legis, vt in expositione hymni patuit præcedẽtis, & in Exodo diffusè describitur. *Post agnum typicum*, id est, post esum agni paschalis, qui fuit figura seu typus domini saluatoris. *Expletis epulis*, id est, sumptis ferculis in lege mandatis. *Corpus dominicum datum discipulis*, hoc est, sub specie panis consecrati à Christo, porrectũ & datũ apostolis. *Sic totum omnibus, quod totum singulis, eius fatemur manibus*, id est, confitemur hoc corpus datũ manibus, id est, corpo
E rali dextera Christi, & spirituali manu: vtputa potestate ipsius suis apostolis, sic totum omnibus, id est, integrum vniuersis, quod totũ singulis, id est, quod idẽ numero corpus datũ fuit vnicuique eorundem totũ & integrũ. Quemadmodum & in pane illo vno ac integro consecrato à Christo, corpus Christi integrũ fuit & totũ, atq; similiter in qualibet panis illius particula. Nempe hæc supernaturalis transsubstantiatio respicit immediatè substantiam panis & vini tanquam termini à quo, atq; substantiã corporis ac sanguinis Christi tanquam termini in quẽ. Ideo sicut substantia panis, in se indiuisibilis & diuisionẽ ex quantitate habentis, fuit in qualibet parte panis ante consecrationem: ita post consecrationem substantia corporis
F Christi est in qualibet parte quantitatis substantiæ, qua extitit substantia panis ante consecrationem. De his possent quàm infinita induci, quæ super quartum Sententiarum sunt expedita. *Dedit fragilibus*, id est, discipulis adhuc ad mala procliuibus, prout paulò pòst patuit. *Corporis ferculum*, id est, corpus suum in animæ ferculum. *Dedit & tristibus sanguinis poculum*, quibus cùm dixisset: Vnus ex vobis me tradet, contristati sunt valde. *Dicens, Accipite quod trado vasculum*, id est, calicem, in quo sanguis meus iam continetur. Nõ autẽ dixit hæc verba sub hac forma, sed quantum ad sensum verborum. *Omnes ex eo bibite*, id est, tunc vniuersi & singuli apostoli totum Christi sanguinem potauerunt: sicut & totum eius corpus sumpserunt. *Sic sacrificiũ istud instituit*, id est, Christus in cœna confecit, consecrauit, & frequentandũ præcepit sacramentum hoc corporis sui: quod & ipse in cruce obtulit

Deo

Deo patri. Et est sacrificium Euangelicæ legis, quod in ecclesia A
immolatur patri omnipotenti quotidie. *Cuius officium*, id est, consecrationem, oblationem, ritum & administrationem. *Cõmitti voluit*, id est, commisit, & per episcopos committi decreuit ac iussit. *Solis presbyteris*, in quorum persona mandauit apostolis, Hoc facite in meam commemorationem. *Quibus sic congruit sumant*, hoc sacramẽtum. *Et dent cæteris*, fidelibus de ipsorum manu communicantibus: quanquam & vnus presbyter alij presbytero possit hoc dare. *Panis angelicus*, id est, Christus, qui ab exordio seculi fuit panis angelorum, reficiẽdo eos *Psal. 77.* suæ deitatis beatifica visione atque dulcissima fruitione. *Fit panis hominum*, id est, per incarnationem & consecrationem factus est panis, cibus, refectio CHRISTI discipulorum per cõmunicationem corporis & sanguinis sui, vt dictum est: quos B nihilominus per fidem, confœderationem, ac dilectionem suæ deitatis principaliter, spiritualitérque nutriuit & nutrit. Hinc dixit, Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

Dat panis cœlicus figuris terminum, id est, Christus qui de cœlo descendit, séque in sacramento ita impendit: imposuit finem sacrificiis legis: vtpote finis, & veritas ac consummatio seu adimpletio figuralium sacrificiorum. Ideo illa seruare, esset opere ipso ostendere verum & figuratum sacrificium istud, scilicet Christum, nondum venisse. *O res mirabilis*, quam non sapit homo carnalis aut infidelis. *Manducat dominum*, Iesum Christum. *Pauper seruus & humilis*, qui nihil boni habet ex se. Veruntamen non manducat hunc cibum, vt alios cibos: quia nec eum consumit, nec in se transmutat, nec lædit, C nec lacerat, imò nec corporaliter tangit. Nam & corpus illud dignissimum verè est ibi, non tamen corporeo modo, neque per propriam quantitatem seu dimensionem, habitudinem habet ad existendum ibidem: sed potius per dimensionem & species panis in ipsum conuersi. Attamen propria eius dimensio concomitanter est ibi. *Te trina deitas, vnaque poscimus*, id est, deprecamur te ô deitas trina vnáque, pro & vna, id est, in tribus supergloriosis personis existens simplex & indiuisa & numero vna. Trinitas verò non potest trina vocari, quia sic essent nouem personæ in diuersis, vt author huius hymni in prima parte summæ, & super quartum declarat. *Sicut nos visitas* per ecclesiastica sacramenta, & gratiarum charismata. *Sicut te colimus*, id est, sicut etiam te veneramur per gratiarum

D actionem & tuorum obseruantiam præceptorum. *Per tuas se-*
Philip.3 *mitas*, id est, ita per adimpletionem tuarum doctrinarum ac iussionum, *Duc nos quò tendimus*, id est, ad summum bonum, hoc est, *Ad lucem quam inhabitas*, id est, ad teipsum, qui es lux increata, immensa, habitans & inuiolabiliter perseuerans in teipso: qui solus habes immortalitatem & lucem habitas inaccessibilem, vt dictum est super illud in primo hymno, Æterna lux credentium. Denique ex hoc hymno pensemus, quàm indicibiliter, imò & incomprehensibiliter dominus deus noster omnipotens, vnigenitus Dei patris, magnificauit facere nobiscũ. Factus est frater noster, per incarnationem: Cibus noster, per consecrationem: Beatitudo nostra, per finalem ad ipsum per-
E uentionem. Inter nos conuersatus est, per familiarissimam cõmansionem: Saluator noster, per amarissimam passionem. Misit nobis paracletum, per preciosissimorum suorum communicationem charismatum. Ditauit nos pauperes supernaturalibus donis. Mirantur angeli sancti tantam hominum exaltationem, & quasi deificationem. Sed heu miser homo, cùm in honore esset, non intellexit: tot & tanta creatoris sui gratiosissima munera non aduertit: amorem, munificentiam, dignationem, beneficentiam, præsentiam Dei sui ad se non perpendit. idcirco nec dignè solicitus est illi placere, gratus existere, & coram ipso indesinenter, timoratè & custoditè versari ac viuere, & omnem illius inhonorationem atque offensam vitare. Sed iam nunc resipiscamus à negligentiis, pigritiis, insipientiis, ingratitudinibus nostris: & accedamus cum corde vero in pleni-
F tudine fidei, auersi corda à conscientia mala. Nescio, vtrũ magis debeam admirari, hanc tam supernaturalem fidem sacramenti istius: an totius mundi conuersionem ad fidem. Et quomodo potuit generi humano vbique terrarũ persuaderi & imprimi fides ista: imò tam firmiter suscipi, quòd nulla ratione, nullo experimento, nulla prosperitate, nulla aduersitate quiuit auelli. Certè iuxta inæstimabilem altitudinem incomprehensibilissimæ fidei huius, multiplicata & magnificata sunt argumẽta ipsius, signa, prodigia, & virtutes: sic quòd verissimè psallimus deo, Testimonia tua credibilia facta sunt nimis. Quod lucidissimè constat, si omnia comportentur & comparentur adinuicem, & ritè considerentur, vt alibi diffusius est ostensum. Et nunc igitur iuxta prætacta, satagamus ab omni inquinamento, ab omni loquacitate, à propriæ voluntatis duritia pœnitus abstine-

abſtinere, ad menſam altiſſimi quotidie cum omni affectu, ma A
gis ac magis deuotè accedere, in Deo ſimplificari ac ſtabiliri, omnem infœliciſſimam reflexionem ad proprium commodũ & honorem inceſſabiliter abhorrere.

¶ De corpore Chriſti ad laudes & matutinas Hymnus.

¶ *Deſcribitur in eo huius digniſſimi ſacramẽti prima inſtitutio à Chriſto facta, & quanta eius humanitas atque ſuauitas in illo declaretur, demum pia fit ad ipſum ſacramentum inuocatio.*

AVTHOR D. THOMAS AQVINAS.

¶ Carmen Iambicum Dimetrum, nequaquam tamen exactum. B

Erbum ſupernum prodiens. Hic hymnus in laudibus huius ſolennitatis cantatur. *Verbum ſupernum*, id eſt, vnigenitus patris verbũ Dei altiſſimum & æternum, quod in Euangelio *Ioan. 8.*
proteſtatur, Ego de ſupernis ſum. Et iterum *Ibidem.*
ad Iudęos, Vos, inquit, de deorſum eſtis, ego *Ioan. 3.*
de ſurſum ſum. Itémque, Qui de cœlo venit ſuper omnes eſt. Quod & in Eccleſiaſtico fatetur, Ego ex ore altiſſimi prodiui, *Eccle. 24.*
primogenita ante omnem creaturam. *Prodiens*, id eſt, per humanæ naturæ aſſumptionem ſe manifeſtans, & quaſi ex corde patris deſcendens. *Nec patris linquens dexteram*, hoc eſt, æqualitatem patris & conſeſſum ad eius dexteram, non dimittens.

Ad opus ſuum exiens, id eſt, ad complendam humani generis C
ſaluationẽ progrediens. De quo opere apud Ioannem loqui- *Ioan. 17*
tur, Opus conſummaui, quod dediſti mihi vt facerem. Exulta- *Pſal. 18.*
uit enim vt gygas ad currendã viam. Vnde denuo locutus eſt, Non miſit deus filium ſuum, vt iudicet mundum, ſed vt ſalue- *Ioan. 3.*
tur mundus per ipſum. Apoſtolus quoque ad Timotheũ, Chri *1. Tim. 1.*
ſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere.
Venit ad vitæ veſperam, hoc eſt, vltima mundi ætate: de qua in prima ſua Epiſtola ait S. Ioannes, Nouiſ ima hora eſt. Et Pau- *1. Ioan. 2.*
lus, Nos, inquit, ſumus, in quos fines ſeculorum deuenerũt. Vn *1. Cor. 10.*
de dictum eſt in primo, Vergente mundi veſpere. *In mortem à diſcipulo ſuis tradẽdus æmulis*, id eſt, Chriſto à Iuda proditore venditus ac tradendus ad occidẽdum. *Prius in vitæ ferculo ſe tradidit diſcipulis*, id eſt, dedit ſe ante traditionem illam apoſto

D lis in alimonia spirituali sub forma panis consecrati, ad conseruationem & perfectioné vitæ gratiæ in eisdem. Hinc in Psalmo de Christo fuit prædictum, Erit firmamentum in terra in summis montium. Vbi alia habet translatio, Erit frumentum electorum. Translatio verò Chaldaica: Erit placenta tritici. Etenim quoniam subtracturus mox fuit ecclesiæ præsentiam sui corporalem, sensibilem, voluit ei relinquere præsentiam sui veram sacramentalem, ad multiplicem vtilitatem & fructum eiusdem, vt scilicet quotidie offerretur in missæ officio ad laudem & gloriã patris, pro nostris peccatis, pro virtutibus & gratiis impetrandis, & in mirabilium suorum memoriam, in assiduam recordationem suæ summæ dilectionis ad nos, ac amarissimæ passionis suæ pro nobis. Vnde præcepit Apostolis & in eorum personis sacerdotibus vniuersis. Hæc quotiescunque feceritis in mei memoriam facietis. Quod enim de nostro accepit, hoc est, corpus & sanguiné, totum exhibuit & reliquit ac vertit in nostrum subsidiũ. Nec suffecit ei semel offerri pro nobis in cruce, imò & hoc inexcogitabili modo voluit incessanter offerri pro nobis in diuinissimo isto mysterio, in missali officio, in altaribus sacris. Atque in ecclesiis reseruari ad omnium subuentionem, refectionem, confortationem, defensionem. Nempe & cibũ oportet realiter ac substantialiter iungi cibato. Hinc subditur. *Quibus*, vtputa discipulis. *Sub bina*, id est, duplici. *Specie*, id est, sub forma panis & vini. *Carnem dedit & sanguinem*, id est, corpus suum sub specie panis, & sanguinem suum sub specie & similitudine vini: ita tamen, quòd sub vtraque specie continetur vtrunque, puta corpus & sanguis. Aut ratione conuersionis aut per concomitantiæ modũ, sicut expressum est. *Vt duplicis substantiæ, totum cibaret hominem*, id est quatenus integrum hominem ex anima ratione & carne compositum aleret carne & sanguine sacramétaliter exhibitis: ita tamen quòd tam corpus quàm sanguis Christi principaliter ac directè præstantur in animæ refectionem: secũdariè autem & per redundantiam quandam, etiam in corporis roborationem: in quantum virtus & refloritio animæ in corpus redundant. Iuxta id psalmi, In ipso sperauit cor meum & adiutus sum, & refloruit caro mea, Itémque, Cor meũ & caro mea exultauerũt in Deum viuum. Hominem, inquam, duplicis substantiæ, hoc est, duplicis naturæ, videlicet spiritalis & corporalis, quia ex anima immortali ac inuisibili, & ex carne mortali

[Margin: *Psal.* 71. (beside "mo de Christo fuit prædictum"); E (beside "rissimæ passionis"); *Matt.* 26. *Mar.* 14. *Lucæ.* 22 (beside "in eorum personis … accepit"); F (beside "guis. Aut ratione"); *Psal.* 27 *Psal.* 83. (beside "pus redundant … adiutus sum")]

tali atque visibili constat. Et ita nomen substantiæ sumitur hic A extensè pro essentialibus partibus substantiæ subsistentis. *Se nascens dedit socium*, id est, Christus in sua ex beatissima virgine natiuitate, dedit se socium, hoc est, consortem conuersationis humanæ, volens tractari & conuersari primò vt infans, deinde vt puer, & ita deinceps vt adolescens, vsque ad iuuentutem in qua occisus est. *Conuescens*, id est, in cœna nouissima cum apostolis comedens dedit se, *In edulium*, id est, animæ cibum. *Se moriens in precium*, hoc est, moriendo in cruce dedit se in precium nostræ redemptionis, vt iam suprà expositum est.

Se regnans dat in præmium, id est, perfectè glorificatus in natura assumpta & regnans ac præsidens in triumphante ecclesia, præsertim secundum naturam diuinam, & etiam quodammodo secundum naturam humanam: secundum quam vt verbo B æterno hypostaticè vnitam, omnia quoque subiecta sunt ei, dat seipsum beatis, in præmium obiectale, hoc est, exhibet se in obiectum fœlicitatis ac præmij electorum: quorum præmium essentiale consistit in visione & fruitione deitatis Christi totiúsque Trinitatis. Præmium verò accidentale in visione humanitatis domini saluatoris, deinde gloriosissimæ virginis ac cæterorum sanctorum. *O salutaris hostia*, id est, ô Christe saluberrima victima pro nobis oblata. *Quæ cœli pandis ostium*, id est, merito tuæ passionis reserasti aditum regni cœlorum, satisfaciendo pro originali & omni peccato: sicque obstaculum introeundi regnum, delendo videlicet originalis peccati reatum. *Bella præmunt hostilia*, id est, impugnationes dæmonũ & C aliorum salutis nostræ aduersariorum nos grauãt. Vnde dixit Apostolus ad Ephesios, Non est nobis colluctatio aduersus *Ephes. 6* carnem & sanguinem, supple principaliter neque tantùm: sed aduersus principes & potestates, id est, aëreas potestates, quæ de omnibus cœlestium principatuum ac potestatum pro parte fuerunt ante ruinam. *Da robur*, gratiæ ac virtutum ad sustinendum seu resistendum. *Fer auxilium*, ad præualendum & opem in anima & corpore ad proficiendum & perseuerandum salubriter. Da robur declinandi ab omni malo, præsertim mortali: fer auxilium faciendi omne bonum quod est de necessitate salutis, quod scilicet cadit sub præcepto Dei siue Ecclesiæ. Opera quoque supererogationis exerceamus viriliter. *Vni trinóque domino*, qui vnus & simplex est in essentia, & trinus in personis, *Sit sempiterna gloria*, sicut expositum est,

D *Qui vitam sine termino*, hoc est, vitam gloriæ perpetuò duraturam. *Nobis donet*, pro præmio, non temporalem prosperitatem. *In patria*, electorum, qui hoc mundo vtuntur tanquam exilio, & vita præsenti vt peregrinatione: qui vt ad Hebræos legitur, Confitentur quoniam peregrini & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere paradisum cœlestem. Consideremus in his charitatem & communicationem Christi in omnibus, qualiter se in vniuersis cómunicauit, nascendo, conuescendo, moriendo, regnando. In quibus omnibus splendet ac innotescit excellentissima eius dilectio, summa dignatio, pietas maxima, misericordia infinita.

Hebr. 11.

August. ¶Præterea, quia vt asserit Augustinus. In omni sacrificio quatuor sunt pensanda, vt puta, quis, quid, cur & quare. Ideo antequam celebremus aut cómunicemus, perpendamus hæc omnia. In primis attendat vnusquisque quis sit, id est, quàm fragilis, defectuosus, indignus & reus: ac per hoc indignissimum se recognoscat, sicque pro viribus ad communionem seu celebrationem se præparet, ac suo modo se dignificare Deo auxiliante conetur. Secundò consideret quid, id est, quid quale & quantum sit sacrificium istud in quo Christus deus & homo offertur. Et ita cum ingenti humilitate, filiali timore, reuerentia præcordiali, puritate præcipua charitatéque feruida progrediatur ad sanctum sanctorum. Tertiò penset, cui sit ista oblatio, vtputa Deo patri regi ac domino maiestatis immensę. Cui cum omni synceritate, humilitate, attentione, diligentia, astare & immolare oportet. Nam & oblatio sacrificij huius opus est valde priuilegiatú, ad cuius dignam executionem deuotio requiritur actualis, & esse in charitate: quam qui habuerit, cæteris non carebit virtutibus. Quartò aduertat, quare, id est, propter quas causas instituta sit & immoletur sacrificiú istud, videlicet pro cómuni bono totius Ecclesiæ, pro viuis & mortuis, pro ereptione ab omni periculo & peccato, pro virtutum & gratiæ incremento, pro pace patriæ, & omni rationabili causa: idcirco cum pro tot tantísque caussis nequaquam sit segniter deprecandum, nec tepidè offerendum, satagamus cum grandi instantia, integróque affectu sancti feruoris celebrare, ac celebrando aut communicando orare. &c.

E

F

¶De S.

¶DE S. IOANNE Baptiſta. Hymnus. A

¶Prædicantur in eo inſignia beati Ioannis Baptiſtæ præconia, conceptus è cœlo denunciatus, exultatio in vtero matris, linguæ paternæ reſeratio, habitatio in deſerto, in victu & amictu auſteritas, prophetica excellẽtia, Christi baptizatio, virgineus candor, martyrij tolerantia, & centeſimi fructus cumulatiſſimum præmium. Demum, deuota ad ipſum fit ſupplicatio, vt à deo impetret nobis gratiam in præſenti vita & gloriam in futuro.

¶AVTHOR PAVLVS LONGOBARDVS.

¶Carmen ſapphicum in quarto habẽs adonicum.

B

T queant laxis reſonare fibris, mira geſtorũ famuli tuorum, ſolue polluti labij reatum, Sancte Ioannes.
Ordo verborum: O ſancte Ioannes, ſolue, hoc eſt, diſſolue, & aufer meritis tuis ac precibus: tanquã interuẽtor, mediator, & patrocinator: non vt cauſa principalis, quia ſolius dei eſt peccata dimittere: reatum, id eſt, offenſam, labij polluti, hoc eſt, oris noſtri per exceſſum verborum contaminati, imò totius noſtræ perſonæ, intelligendo totum per partem. Nam & culpa principaliter eſt in anima & viribus eius, toti tamen homini rectè aſcribitur: quoniam agere & pati ſuppoſitorũ ſunt propriè: vt famuli id eſt, Chriſti fideles qui ſoli ſunt verè famuli dei, cui ſine fide nemo poteſt placere ac meritoriè deſeruire: dicente Apoſtolo ad Hebręos: Sine fide impoſſibile eſt deo placere: queant, hoc eſt, meritoriè valeant reſonare, id eſt, decantare, mira geſtorum tuorum, hoc eſt, admiranda opera, quæ geſſiſti, fibris, id eſt, venis, laxis, hoc eſt, reſolutis à vinculis vitiorum atque purgatis. Hoc eſt, inſtrumentis quæ ad loquendũ concurrunt mundatis, & habilitatis, præſertim interioribus & ſpiritualibus venis mentis, id eſt affectibus per quos calor vitæ gratiæ, fluit à corde ad bene agendum, Deinceps hymnum iſtũ Paulus Longobardorum hiſtoriographus legitur ędidiſſe, cum impedimentum incurriſſet loquendi, forſan ob aliquã ſui culpam, ſicut & pater beatiſſimi huius Ioannis ob incredulitatẽ: à quo etiam impedimento Paulus ille legitur liberatus, hymno hoc ędito. In cuius exordio ab oratione incœpit, quatenus patrocinio ſanctiſſimi atque beatiſſimi Ioannis Baptiſtæ vt redderetur ad hymni huius æditionem deuotam idoneus. Nempe cum ſine dei auxilio nil valeamus, congruit in omni

Mar. 2. Luca. 5. Hebr. 11 C Luca. 1.

D opere bono ab oratione incipere. Vnde in horis sic inchoamus: Deus in adiutorium meum intende. Cumque per nosipsos exaudiri simus indigni, sanctorum subsidia inuocare debemus: iuxta illud Iob quinto capitulo: Ad aliquem sanctorum conuertere. Eius quoq; patrociniũ specialiter inuocare oportet, cuius solennia celebramus, & ad quem deuotionem habemus maiorem. *Nuncius celso veniens olympo.* Nũcius iste fuit archãgel⁹ Gabriel, qui & in veteri testamẽto legitur Danieli prophetæ apparuisse. ¶ Porro, Olympus accipi solet pro mõte Macedonię valde sublimi. Vnde & Rabanus vnum cœlorũ appellat olympum. Verùm hîc sumitur pro cœlo empyreo, hoc est, igneo, quod ita vocatur ab excellenti splendore, non ab ardore. Nam olympus dicitur ab ὅλος, quod est totus, & λάμπων, quod est ardens, quasi totus in ardore consistẽs. Itaque nuncius cœlestis veniẽs, id est, descendẽs, Olympo celso, hoc est, à summo cœlo empyreo, quod mox vt factũ est angelis sanctis fuit repletum. *Te patri magnum fore nasciturum, nomen, & vitæ seriem gerendæ ordine promit.* Constructio est: Nũcius ille promit, hoc est, manifestè denunciat: ordine, hoc est, ordinata denunciatione: patri, id est, Zachariæ genitori tuo: te fore nasciturum magnum, hoc est, in donis gratiæ excellentem, vtputa in matris vtero sanctificatum, imò & spiritu sancto repletũ. Promit quoq;, hoc est, patri tuo deprõpsit nomẽ tibi imponẽdum. Et seriẽ, i. ordinẽ ac ordinatũ processum vitæ gerẽdę, hoc est, cõuersationis à te exercendę in carne mortali. Totũ istud ex Euangelio cõprobatur. Scriptũ est nãque in Luca. I. ca. Apparuit Zachariæ angelus domini, dicens. Elizabeth vxor tua pariet tibi filiũ, & vocabitur nomen eius Ioãnes. Erit enim magnus coram domino, & spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ, & multos filiorũ Israël conuertet, & ipse præcedet ante illum, hoc est, ante dominum Iesum Christum in spiritu & virtute Heliæ, parare domino plebem perfectam. *Ille,* vt puta Zacharias. *Promissi dubius superni,* hoc est, incredulus boni sibi promissi à deo per angelum, seu promissionis supernę desuper sibi factæ. Non ꝙ Deũ non crederet omnipotentem ac verum, aut quòd angelũ putaret mentiri: sed vehementi horrore, ex angeli apparitione turbatus, nõ respexit actualiter ad omnipotentiã Dei, sed ad dispositionem naturę, dicẽdo. Vnde hoc sciam? ego enim sum senex, & vxor mea processit in diebus suis. Tale quoque cõtigit

Marginalia: *Psal. 69.* — *Iob. 5.* — *Dan. 8. 9.* — E — *Luca. 1.* — F — *Ibidem.* — *Nume. 20*

git Mosi & Aaron ad aquas cótradictionis,qui cũ tot ac tanta perpetrassent prodigia, & iá antè semel produxissent aquá de petra Oreb,vt in Exod.17.ca.recitatur:tamé ad aquas cótradictioni fuerũt deo increduli,intuẽdo ad indispositionem naturę,quasi omnipotéti nó esset perfacile de saxo durissimo copiosam producere aquam. Fuerũt quippe ex populi importunitate turbati. *Perdidit promptæ modulos loquelæ*,hoc est, amisit modulos,id est, facultatem & solitum modum ,loquelæ promptæ,hoc ex,expeditæ,quam habuit antè. Hinc legitur apud Lucá,Respódés angelus dixit,Ego sum Gabriel,qui asto ante deũ,& ecce eris tacés & nó poteris loqui,vsq; in dié quo hæc fiét,pro eo ꝙ non credidisti verbis meis, *Sed reformasti genitus*, hoc est,tu postquá natus fuisti,reformasti, id est,restituisti & reparasti. *Peremptæ organa vocis*, id est,instruméta vocis,hoc est, loquelæ, perépte id est, patri tuo ablatę,ita ꝙ impedimentũ loquédi fuit ei ablatũ:iuxta illud Lucæ.1. ca. Apertũ est ilico os eius & lingua,& loquebatur benedicés deũ. Quod (vt cómuniter dicitur & hîc insinuari videtur)factum est meritis Sancti Ioánis qui nondum natus ex vtero præuẽtus est vsu rationis,sicque in vtero potuit illud mereri. Vel dicitur factum meritis eius sequẽtibus, atque ad declarationem excellentiæ futurorum meritorum ipsius. *Ventris obstruso positus cubili*, hoc est,tu adhuc collocatus & clausus cubili obstruso,id est, in matrice ventris tuæ sanctissimæ atque beatissimæ matris vndique clausa,inuolutus pellicula quæ dicitur secundina. *Senseras*, hoc est, ex supermirabili operatione & illuminatione cognoueras *Regem*, id est, Christum regem regum, *Thalamo manentem*, id est,in vtero electissimæ virginis quiescentem:sicut expositum est super illud in primo hymno: Vti sponsus de thalamo egressus honestissima virginis matris clausula. Ex his innotescit. quòd gloriosissimus Christi consanguineus & præcursor magnus iste Ioannes in vtero suæ matris, verbi æterni incarnationem atque præsentiam ei⁹ in virginis vtero verè cognouit: quáquá Vldricus in summa sua dicat oppositum. Nec enim istud incredibile est censendum, cùm in vtero matris suæ sanctus hic puer exultasse legatur,imò & spiritu sancto repletus. Exultatio autem ex apprehésione procedit. Quod & sanctus Bernardus, Maximus quoque episcopus, & alij multi sanctorum senserũt. Quod super Lucam plenius declaraui. *Hinc parẽs nati meritis vterque*,

A
Exod. 17.
B
Lucæ. 1.
C

D id est, pater & mater sancti filij huius, meritis nati, vtputa filij sui. *Abdita pandit*, hoc est, secreta atque futura reuelauit
Luc. 1. ac denunciauit, vt patet in Cantico Zachariæ, & verbis sanctæ
Ibidem. Elizabeth in Luca descriptis. Nam spiritum prophetiæ sortiti sunt. Ex quibus denuo sequitur, quòd sacratissimus Ioannes in vtero matris ratione sit vsus ac meruit vehementer. *Antra deserti teneris sub annis, ciuium turmas fugiens petisti*, hoc est, ô sancte Ioannes tu petisti, id est, quæsiuisti, inuenisti, atque ingressus es, antra, id est, speluncas deserti, vt inibi deo secretius inhæreres: sub teneris, id est, puerilibus annis, atque vt aliqui dicunt duodecimo tuæ ætatis anno, imò diu antè, vt alij opinantur: mox scilicet, vt vti orsus est ratione: fugiens
E turmas ciuium, id est, secularium hominum. *Ne leui saltē maculare vitam famine posses*. hoc est, ne valeres conuersationem pueritiæ tuæ maculare saltem famine leui, id est, peccato veniali. Sciebat nanque sanctificatum se esse in vtero, etiam magis quàm Hieremiam, qui non legitur fuisse repletus in matris aluo spiritu sancto. Ioannes quoque propinquius se habebat ad Christum, quàm Hieremias, tanquam præcursor, præco, baptista, & paranymphus ipsius. Ideo decuit eum eminentius sanctificari quàm Hieremiam. Hinc cognouit Ioannes se sic confirmatum in gratia, quòd mortaliter peccare nequiuit. sed ne venialiter saltem offenderet, fugit venialium occasiones culparum. Non tamen putapteurnitus ab omni veniali immunis fuisse peccato: sed quantum humanæ imbecillitati fuit possibile, multum raro & non nisi leuissimè venialiter forefecit, atque quotidianis illis minutissimis culpis quotidie non tantū-
F modo satisfecit, imò mirabiliter vltra hoc omni die in omni profecit virtute. Et sicut in ardentissima fornace, stilla situlæ subitò absorbetur: sic venialia eius in feruentissima charitate ipsius. ¶Insuper tam rigorosissimam duxit vitam, tam feruentissimis orationibus insistebat, quòd etiam pro maximis suffe-
Luc. 1. cisset excessibus. Hinc scriptum est, quòd puer crescebat & cōfortabatur spiritu, & erat in desertis vsque ad diē ostēsionis suæ ad Israël. *Præbuit hirtū tegimen camelus artubus sacris*. In hoc versu compendiosè describitur asperitas Ioannis dignissimi in vestitu & victu. Itaque camelus præbuit, id est, materialiter exhibuit, tegimen hirtum, id est, operimentum indumentale pilosum, artubus sacris, id est, sancto & innocenti atque mundissimo corpusculo sancti Ioannis ac membris eius, qui

eminen-

eminétissimè fuit Nazaræus, id est, Deo consecratus nō vsus A
vino aut sicera. *Strophium bidentes* id est, oues exhibuerunt
cingulum lumbis eius, hoc est, ꝙ vestis eius fuit ex pelle came
li seu ex pilis cameli, contexta zona ex ouium pelle. Hinc in
Matthæo scriptum est: Ioannes habebat vestimentū de pilis *Mat.3.*
camelorum, & zonam pelliceā circa lūbos suos. *Cui*, Ioanni,
Latex, id est, aqua præbuit. *Haustum*, id est, potum, quem &
sobriissimè sumpsit. *Sociata pastum mella locustis*, id est, mella
iuncta locustis præbebant eidē pastum, id est, necessarium vi
ctum. Vnde in Marco atq; in Matthæo habetur: Esca eius erat *Mar.1.*
locustæ & mel syluestre. Atq; vt aliqui opinantur, locusta hìc *Matt.3.*
sumitur pro herba deserti instar locustæ disposita: nō pro ani
mali. Quia (vt dicunt) sublimis iste Ioannes carnibus non ve B
scebatur. Consequenter tangitur excellentia sancti Ioannis
præ aliis vatibus. *Cæteri tantum cinere vatum*, id est, reliqui
prophetarum veteris testamenti cecinere tantùm, id est, præ-
dixerunt. *Corde præsago*, id est, sapienti futurorúmque præ-
scio, *Iubar affuturum*, id est, regem Messiam, qui tunc erat
venturus in carnem, & modò futurus est ad extremum iudi-
cium. Hinc in Actis princeps ait Apostolorum: Omnes pro- *Act.3.*
phetæ à Samuele & deinceps annunciauerunt dies istos. Ve-
runtamen etiam in lege naturæ fuerunt prophetæ prænunciā-
tes de Christo. De quo & in Genesi sanctus Iacob vaticina- *Gene.49*
tus est euidenter: Non auferetur, inquiens, sceptrum de Iuda,
donec veniat qui mittēdus est. De quo & ipsum Enoch pro-
phetasse, insinuare videtur sanctus Iudas apostolus in sua ca- *Iudas.*
nonica. *Tu quidem mundi scelus auferentem indice prodis*, id est, C
tu certè ô Ioannes indice prodis, hoc est, digito demōstrasti
auferentem scelus mundi, id est, Christum qui abstulit pecca-
ta generis humani. Hoc fundatur in eo, quod est apud Ioan-
nem: Vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus *Ioan.1.*
dei, ecce qui tollit peccata mundi. *Non fuit vasti spatiū per or-
bis*, id est, per amplitudinem terræ, seu in orbe terrarum vasto
seu magno, non fuit. *Sanctior quisquam genitus Ioanne*, loquē
do de viris seu masculis ex cōplexu genitis maritali. Per quod
Christus ex virgine natus, & ipsa sacratissima virgo excipiun-
tur. Istud fundatur in verbis Christi in Euangelio protestan-
tis: Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Bapti- *Mat.11.*
sta: Itémque: Quid existis in desertum videre? prophetam? *Ibidem.*
Etiam dico vobis, & plusquàm prophetam. *Qui nefas secli*

Luc.7. D *meruit lauantem, tingere lymphis*, hoc eſt, qui Ioannes meruit, vel de congruo vel de condigno, lauãtem nefas ſeculi, id eſt, Chriſtum mundantem & auferentem ſcelus mundi: iuxta il-
Apoc.1 lud Apocalypſis: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis no-
Mat.3. ſtris in ſanguine ſuo: tingere lymphis, hoc eſt, baptizare in a-
Mar.1. quis, vt omnes quatuor Euangeliſtæ concorditer ſcribunt.

¶ Obiter hîc incidit quęſtio. Quomodo Ioãnes id agere meruit, cum ipſe dixerit: Non ſum dignus, vt procumbens ſoluã corrigiam calciamenti eius. Et reſpondendum, quòd Ioãnes ex ſe & ſecundum naturalia ſua, non erat dignus deum incarnatum ſic tangere & lauare. Attamen in quantum in hoc mouebatur à charitate eximia & actuali motione ſpiritus ſancti, dignus fuit ad hoc, cũ & deuoti ſacerdotes hoc modo digni E dicantur conſecrare & ſumere, tractare & adminiſtrare corpus & ſanguinem Saluatoris. Imò & homines virtuoſi promereri dicuntur hoc modo etiam de condigno vitam æternam.

O, tu Ioannes, *Nimis fœlix*, hoc eſt, valde beatus in terra exiſtens ſpe & merito, nunc demum in patria re & præmio: & tãtò fœlicior, quãtò & ſanctior. De quo ſancti atq; beati prę-
Eſa.40. dixerunt prophetæ Eſaias & Malachias. Eſaias 40. cap. *Vox*
Mala.3. (inquiens) clamantis in deſerto. Malachias autem 3. cap. Ecce mitto angelum meum. *Meritíque celſi*, hoc eſt, præclari meriti in hoc mũdo, tam quo ad præmium eſſentiale, quàm quo ad accidentale obtinẽdum: & tantò meriti celſioris, quò eras in charitate & eius feruore perfectior, qui die & nocte in eremo excellentiſſimæ contemplationi vacabas, quaſi indeſinenter modiciſſimo ſomno contentus. *Neſciens*, hoc eſt, nunquam habens. *Labem*, id eſt, maculam culpæ mortalis. *Nivei pudoris*, hoc eſt, mundiſſimæ caſtitatis. *Præpotens martyr*, F id eſt, athleta fortiſſimus. *Eremíque cultor*, hoc eſt, eremita & anachoreta, *Maximè vatum*, quantum ad hoc, q̃ Chriſtũ digito demonſtraſti, & quoniam Chriſtum veniſſe euangelizaſti, quaſi Apoſtolus eras. ¶ Porrò de varia cõparatione prophetarum ad inuicem, quantum ad excellentiam, prolixus eſt ſermo: de qua re in aliis pluribus locis tractatum eſt, idcirco pertranſeo. *Serta ter denis alios coronant Aucta crementis*. Serta, hoc eſt, ornamenta quædam præmij accidentalis correſpõdentia munditiæ caſtitatis aucta crementis ter denis, hoc eſt, multiplicata fructu triceſimo, coronant alios, id eſt, ipſos coniugatos, coniugali continentia ex charitate decoratos præ-

miant

miant & perornāt, sicut sertum factum de floribus ornat diadema regium superpositum capiti regis. *Duplicata quosdam*, hoc est, serta sexies denis cremētis aucta, hoc est fructus sexagesimi aliquos ornant, vtputa deuotos vtriusque sexus continentia viduali fulcitos. *Terna centeno cumulata fructu*, id est, tria serta cumulata fructu centeno, id est, aucta fructu centesimo. *Te sacer ornant*, hoc est, ô sancte Ioannes, qui non solùm decoraris fructu centesimo pro tua cōtinentia virginali, sed aureolis quoq; martyrū & doctorū, quæ duæ aureolæ pulchrificantur serto centesimi fructus, quia seinuicem fulciunt. Istud de triplici fructu sumitur, ex eo quod Christus in euangelio apud Matthæum & apud Lucam loquitur: Semen cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum, aliud tricesimū, aliud sexagesimum, aliud centesimum. Semen nanq; est verbum dei quod prædicatur, cuius fructus est spiritualitas quædam in audientibus, ex verbi illius seminatione exurgens, sequens & oriens, quæ spiritualitas dicitur fructus, ad quem verbi prædicatio ordinatur, estq; continentia & abstractio à carnalibus atque venereis: & est triplex, videlicet coniugalis, vidualis & virginalis, prout super quartum Sententiarum diffusius est inductum, & in opusculo De vita laudabili viduarum. A *Mat.* 3. *Luc.* 8. B

Nunc potens nostri meritis opimis, hoc est, tu (ô gloriosè Ioannes) qui potens es nos iuuare, meritis opimis, id est, tuis exuberantibus ditissimis meritis. *Pectoris duros lapides repelle*, id est, intercedēdo impetra, vt deus repellat, & tollat à nobis lapides duros, pectoris, id est, vitia cordis indurata, rebellionem, & proprij sensus immansionem, carnalitates, praua proposita, & cuncta quæ obicem ponunt spiritui sancto, ac emollitionem, compunctionem, ac obedientiam cordis impediūt. C

Asperum planans iter, id est, viam distortā rectificans operationémq; duram emolliēs, quemadmodū prædicasti: Parate viam domini, rectas facite in solitudine semitas dei nostri. *Mat.* 3. *Mar.* 1.

Et reflexos dirige calles, id est, operationum processus à rectitudine æquitatis aberrantes, non rectè directos, ad vltimū finem, sed ad propria commoda ac honores retortos, rectifica corrigendo tales processus, vt recti processus succedant. Hoc agit S. Ioannes dispositiuè orādo & procurādo, vt fiat à deo.

Vt pius mundi sator & redemptor, id est, Christus benignus mundi fundator ac liberator. *Mentibus pulsa luuione puris ritè dignetur veniens sacratos ponere gressus*. Ordo verborum est,

D vt redemptor veniens ritè, id est, gratiosè adueniens dignetur ponere in nobis gressus sacratos, id est, profectus virtutum ac processus ad patriam ordinatos ad gloriam dei, & hoc mentibus puris, id est, cordibus nostris purificatis, luuione, id est, vitiorum tumore, infectione, cõfusiuáque subsannatione pulsa, id est, extirpata & abiecta ab animis nostris. *Laudibus ciues celebrant superni, Te deus simplex pariterque trine*, id est, ô deus in essentia simplex & vnus, pariterque pro &, ô trine, id est, tu qui trinus es pariter in personis, ita quòd vnitas illa ac trinitas simul stant, nec inuicem sibi repugnãt, vt apparet incredulis, ciues superni, id est, beati commorantes in paradiso cœlesti celebrant, hoc est, solenniter colunt & extollũt te laudibus magnificentissimis eorum beatificæ visioni proportio-

E natis. *Supplices & nos veniam precamur*, hoc est, nos quoque viatores adhuc miseri, in medio periculorum fluctuantes, qui omnes in multis offendimus, precamur veniam, id est, remissionem culparum ac gratiam. *Parce redemptis*, vt non obstátibus nostris peccatis, tuæ passionis consequamur effectum. *Amen.* Ex his innotescit mira excellentia sanctitatis ac dignitatis sacratissimi & præamabilissimi Ioannis Baptistæ. De qua sancti & deuotissimi patres gloriosi doctores magna & prorsus sublimia sunt locuti. Præsertim aureum illud os Ioannes Archiepiscopus, Maximus quoque episcopus. Sed & prælectus Bernardus, specialiter in sermone quẽ de duodecim prerogatiuis excellentissimi huius compilauit Ioannis. His ergo, quæ aliàs satis constant, omissis, aliquid pro nostra excitatio-

F ne exhortando poterit tãgi. Ecce homo iste angelicus, qui & diuinitus per prophetam angelus est vocatus: in vtero eminẽter sanctificatus, atq; in gratia roboratus, sapiẽtissimè metuẽs ne inter homines conuersando, non solùm in venialia assiduè laberetur, verũ etiam à spirituali impediretur profectu, & à contemplationis puritate, frequentia, ac ardore retraheretur: mox vt adultæ ætatis robur aliquantulũ est sortitus, fugit in eremum, solitudinem est ingressus, in deserto commorari exorsus est: nec ferarum horrore, neq; latronum formidine, neque inuisibilium hostium importunitatibus est retractus. Illic innocentissimum atque mundissimum suum corpusculum tanto pœnitentialium operum tractauit rigore, tot & tantis afflictionibus castigauit: quasi iam ante cunctis fuisset sceleribus implicatus, inquinatus, corruptus. Nónne patriarchalis caro

ferue-

feruentissimi pueri super nudam humum ad soporandũ paulisper extitit reclinata? Quo putas vsus est puluinari? Nónne probabile est, quòd instar Iacob patriarchæ supposuerit lapidem capiti suo? Vel forsitan (vt de nonnullis in Vitispatrum ac alibi legitur eremitis ac aliis magnis sanctis) stãdo, seu ad arborem appodiando, aut aliquantisper sedendo modicissimũ quid somni admisit, vel potius passus est, præuentus & necessitate oppressus. ¶ Deinceps si verum est, quod Abbas deprõpsit Arsenius: sufficit monacho vna hora pro somno, si tamen operarius sit: puto quòd infatigabili ac feruentissimo operario huic Ioanni suffecit pro somno media hora. ¶ Insuper si & admirabilis illa Maria Ægygtiaca adhuc turpitudini vacans multas noctes in obscœnitatibus suis duxit insomnes, & vtique multo plures in contemplationibus, orationibus ac laudibus supergloriosissimi Dei conuersa & in deserto conuersans: nónne multò credibilius est, sanctissimum hunc Ioannem plurimas noctes transegisse somni expertes? Quid iam de eius abstinentiis, ieiuniis, asperitate vestitus, silentio, dignum poterit enunciari? Certè tanta erant ac talia, quòd nullus trium Euangelistarum dimisit ea intacta. At verò de internis & spiritualibus exercitiis eius quid imaginari, vel potius somniare poterimus? Nónne quò innocentior fuit & gratia plenior, quò itẽ corpus habuit subiectius rationi atque ab omni petulantia amplius alienũ: quò rursus in charitate perfectior, ac de mysteriis redemptionis humanæ illuminatior, eò in contemplationibus fuit sublimior, in excessibus mentis frequentior, in secretissimis supersanctissimæ deitatis amplexibus, deosculationibus, & increatæ ac infinitæ suauitatis illius degustationibus, familiarior, profundissimè prorsus absorptus ob infinitas opulentias fœlicitatis ac gloriæ eius? Nónne & affectuosa & pura mens eius habitauit continuè & requieuit dulcissimè in supersplendidissima & superserenissima regione illa impermeabili atque plenissima, penitúsque interminabili lucis ac gloriæ summæ, abyssalis, superfœlicissimæ & æternæ? Certissimè hîc amantissimus domini habitauit confidenter, & in eo quasi in thalamo tota die moratus est. Quid ad hæc dicturi sunt Christiani gulosi, carnales, acediosi, corpora sua vitiis inquinata, cadaueribus viliora, delicatè mollitérque tractantes, pretiosè induentes, pomposè ornantes, dormientes in lectis eburneis, & la-

D ſciuientes in ſtratis ſuis: qui ſuper contritione pauperum nihil dolent, imò potius egenos & impotentiores opprimunt & deuaſtant. Et hos dimittamus, & eos qui beati Ioannis exemplo ſolitudinem ſunt ingreſſi, ſolitariam vitam profeſſi, & in cellis tanquam in antris commorantur, modicè alloquamur. Certè beati ſunt qui profeſſionem ſuam inuiolatam obſeruant, ſi cellæ ac ſolitudini debitum reddant. Si tantò ſyncerius, ſtabilius, fructuoſius vacant Deo: quantò præ cæteris ſe corporaliter elongauerunt à ſeculo. ¶ Præterea ſi (quod abſit) mundum intra ſe retinent clauſum, ſi ad ea quæ ſeculi ſunt, denuò afficiuntur, ſi non ſolùm ſubeſſe & obedire grauiter ferunt, imò & primi illius apoſtatæ veſtigia imitantes, præeſſe fatuiſſimè cupiunt, atque confra-
E tribus anteferri, præſideréque moliuntur, ſi linguam loquacitati, ventrem guloſitati, cor diſſolutioni ac leuitati reſoluunt, ſi diligunt ſomnum, paſſionibúſque ſuccumbunt, nec continuo profectui dignè inſiſtunt quotidie, vt tenentur: & eorum includit profeſſio, nónne duplici contritione, multiplici confuſione, grauiſſima damnatione ſunt digni? Simus ergo ô fratres, indeſinenter ac ſummè ſoliciti: ne Deum & creatorem noſtrum altiſſimum, Saluatorem piiſſimum, iudicem metuendiſſimum, in aliquo offendamus, ne vllam temporis horam aut morulam infructuoſè pertranſeamus, ne fratri alicui offendiculum ponamus aut ſcandalum. Indeſinenter intra te dicito: Viuit dominus, in cuius conſpectu ſto hodie. In omni loco & tempore, in omni actu & occupatione, in menſa & lectulo, ſapienter aduerte & cogita il-
F lum eſſe præſentem: & coram illo indecenter te habere, maximè erubeſce. Sanctæ ſobrietati & corporis caſtigationi rationabiliter ſtude. In horis & laudibus Dei, in oratione & celebratione ſtabilis ac deuotiſſimus eſto. ¶ Poſtremò, videntes quantum conuerſatio noſtra à patrum noſtrorum cóuerſatione (heu heu heu) diſtet, deficiat, lapſa ſit, & occumbat (proh dolor) & ſuccumbat, intimè doleamus, ploremus, atq; in infinitum nos ipſos aſpernemur, humiliemus, & quaſi ſub terra nos defodiamus, coram altiſſimo apparere erubeſcentes. Quis ſcit ſi ignoſcat deus, & pereamus? ſi tamen reſipiſcamus, & compunctioni, atque cuſtodiæ cordis ſtrenuè inſiſtamus, ac iuxta exigentiam noſtræ vocationis conuerſari dignè Deo iugiter enitamur. Ad quæ omnia peragẽda

da sacratissimum hunc Ioannem affectuosè rogemus ac semper in speciali amore præcipuóque habeamus honore. A

DE B. VIR. MARIA, ad vesperas Hymnus.

¶ *Laudatur in eo sacrosancta virgo Maria, quòd ab angelo cœlitus misso salutata, Dei mater est effecta: denique rogatur vt nobis materna ostendens viscera, filium reddat placatum atque benignum.*

AVTHOR INCERTVS.

¶ CARMEN trochaicum trimetrum, non excultum.

AVE *maris stella.* Hymnus iste in solennitatibus sacratissimæ virginis decantatur. In quo primùm B ipsam præstantissimam nostram dominã salutamus & collaudamus, ad captandam beneuolentiam eius, imò potius ad honorãdum eam in domino, quia post verum deũ summè ac vnicè est amanda ac honoranda, vtputa vera mater illius, per quod constituta est dignitatis & excellentiæ quodammodo infinitæ, facta cõparentalis patri æterno, veráq; genitrix vnigeniti filij, patris summi familiarissimum amantissimúmque sacrarium, templum, & tabernaculum spiritus sancti, & tanta demum ac talis in omni excellentia gratiæ ac virtutum, in variis charismatibus adorandi paracleti, qualem ac quantam condecuit esse matrem Dei, deorum reginam, & imperatricem vniuersorum sanctorum. C De qua sanctus & feruẽs ille Ignatius suo scripsit præceptori Ioanni Apostolo: Quem non delectet eam videre, quæ deũ deorũ permanens virgo genuit nobis? si tamen sit nostræ religionis amicus. Itaque deuota ac hilari mente dicamus atque cantemus: Aue maris stella. Hæc est salutatio cõgratulationis, quia sic est magis quàm deprecationis, vt sic sit. Nempe hæc vnica & incomparabilis virgo nunc verè est sine omni vę, sine omni miseria culpæ ac pœnæ. Et vt deuotissimus eius amator sanctus testatur Bernardus: Luci inaccessibili superdelitiosissimæ superpulcherrimæ deitati tam profundissimè est immersa, quantum sine personali vnione conditio patitur creaturæ. Cui versificator quidam compendiosa salutatione deprompsit: Fœlix mater aue, qua mundus soluitur à væ. Quæ genitricis Euæ, væ facis esse breue. Itaque quò te (ò serenissima domina) magis diligimus, eò maiori congratulatione ac

D complacentia tibi proferimus, téque salutamus, dicentes: Aue maris stella, quæ conuenienti valde metaphora stella maris vocaris. ¶ Porrò in primis stella meritò appellaris. Stella vtique radiantissima cœli empyrei, quæ totum illum orbem supermũdanum, paradisum supremum, triumphantem ecclesiam, ineffabiliter ornas, pulchrificas, illustras, exhilaras: nec est ibi stella

Apoc, 22. te pulchrior, nisi vnigenitus tuus, qui in Apocalypsi fatur: Ego sum genus & radix Dauid, stella splendida & matutina. Deinde rite nominata es stella maris. quemadmodum enim stella illa firmamenti, quæ polus arcticus nuncupatur, stat quasi fixa immobilis, dirigens nauigantes, ad cuius aspectum nautæ in periculis consolantur, & quò se vertere debeant, contemplantur:

E sic miseri viatores in hoc seculo nequam tãquam procellosissimo, & inquietissimo oceano fluctuantes & periclitantes, ad te ô misericordissima aduocata, ô mater dulcissima, ô tutum fidelissimúmque refugium, dirigunt in omni periculo desolatum mentis intuitum, & ex tui speculatione consolantur, respirant, confidunt, atque à te clementissimè aspiciuntur, iuuantur, diriguntur, sicque ad portum pertingunt salutis perpetuæ. *Dei mater alma*, id est, sancta genitrix vnigeniti Dei patris, qui cum essentialiter sanctus sit & sanctitas infinita in deitatis suæ natura, non nisi sanctissimam voluit matrem habere: tantò sanctis cæteris sanctiorem, quantò genitricem sancti sanctorum decuit famulis & ancillis eiusdem sancti, imò sanctissimæ matris illius, consistere sanctiorem. Etenim vniuersi sancti, qui vtique ministri sunt, vel ancillæ eiusdem sancti sancto-

F rum, etiam sunt ministri aut famulæ matris, id est, genitricis Dei & creatoris sui, quæ priuilegio, iure, & authoritate maternitatis suæ, qua mater est veri Dei & comparentalis æterno patri, præest ac præcipere potest omni creaturæ in cœlo & in terra. *Atque semper virgo*, prorsus superpurissima, in qua nunquam inordinatus quis fuit affectus, cogitatus, aut motus: virgo ante partum, in partu, & post partum. *Felix cœli porta*. Nõ tam eminenter vt mundi Saluator filius tuus, sed dispositiuè & cooperatiuè, quia per te & ex te natus est nobis cœli apertor, & tu meritis tuis copiosissimis & efficacissimis precibus gratiam & ingressum regni mereris. Iterum per præclarissimã virginem (vt cãtat Ecclesia) meruimus authorem vitæ suscipere. Ipsa quoque est mediatrix nostra, & reconciliatrix piissima, sicque rectè dicitur cœli porta, hoc est, via & medium introeundi

eundi

eundi in regnum. ¶ Amplius, sicut per Euam clausa fuit porta A
paradisi terrestris, quæ tamen per transgressionem Adæ clausa fuit directè & consummatè, sic per virginem gloriosam aperta dicitur porta cœli, quæ per Christum completè & propriè dicitur reserata, vt dictum est suprà. O Maria, *Sumens illud aue*, id est, salutationem angelicam nunquam antè auditam. *Luca.* 1.
Gabrielis ore, qui in assumpto corpore visibiliter tibi apparuit, ac loquebatur in plena vigilia, sicut & Danieli ac Zachariæ, *Dan.* 8.9.
quorum nullum tam solênissimè salutauit, vt te. *Funda*, id est, firmiter colloca & conserua. *Nos in pace*, pectoris, quæ est tranquillitas mentis in Deo, de qua legitur. Pax multa diligentibus legem tuam. In pace quoque temporis quæ est quies à visibilium hostium seu perturbationum impugnatione nos tene. Vnde dixit Apostolus: Cum omnibus hominibus pacē habete. Et Saluator: Pacem habete inter vos: Verùm quæcunque aduersitas, persequutio, correptio, exercitatio acciderit nobis, nequaquam à pace pectoris retrahamur. Imò in aduersis tanquam in cunctis diuitiis gloriantes, pacem mētis nostræ in potestate aliorum nullatenus statuamus: ita, quòd ipsi dum voluerint, valeant nos turbare. *Mutans nomen Euæ.* Quæ mater perditionis & doloris vocatur: tu autem mater salutis & gaudij. Denique literæ huius nominis, Eua, transpositæ, compaginant verbum hoc, aue. *Solue vincla reis*, Hoc atque sequentia piissima ac potentissima domina operatur, non vt causa principaliter effectiua, sed instrumentaliter & procuratoriè ac mediatoriè cooperatiua. Excellentius tamen, quā alij sancti & sanctæ: si quidem regnū misericordiæ perhibetur ei commissum, propter quod regina misericordiæ nūcupatur, mater gratiæ ac salutis: quoniam prærogatiua & iure maternitatis Dei, subauthoritatem quādam in iis creditur esse sortita: quēadmodum CHRISTVS secundum naturam assumptam in sacramentorum effectibus, secundum doctores super quartum sententiarum. Itaque ô Maria, solue, id est, dissolue, relaxa, aufer vincula vitiorum, reis, id est, peccatores à vinculis iniquitatum suarum, meritis tuis ac precibus libera, remissionē ac gratiæ infusionem impetrando. Etenim nihil vult nos deus habere, quod non transeat per manus Mariæ. Ideo quicquid boni in nobis est per eam recognoscamus nos súscepisse, & ei inde gratias referamus in Deo tanquam mediatrici. *Profer lumen cæcis*, id est, excæcatis per peccata hominibus produc & im

Lucæ. 1
Psal. 118
Roma. 12
B
Marc. 9.
Bernard.
C

D petra illuminationem gratiæ Dei, vt sua cognoscant, doleant, defleant, confiteantur, deuitent peccata, & sua aduertant pericula, vitæ incertitudinem, temporis breuitatem, diuini iudicij rigorem ac cætera memorentur, prouideantque nouissima, &
Eccle. 28 ita illud Ecclesiast. adimpleant: Memento nouissimorum tuorum & desine inimicari: nec irascaris proximo, & abstine te à lite. *Mala nostra pelle*, id est, mala culpæ à nobis auelle, pœnas quoque quas pro eis meremur, misericorditer moderare: quatenus deus non secundum peccata nostra faciat nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuat nobis. *Bona cuncta posce*, id est, postula nobis dari omnia necessaria ad salutem, bona gratiæ in præsenti, ac bona gloriæ in futuro, profectum in om
Roma. 15. ni virtute ac dono spiritus sancti, sicut orat Apostolus: Deus
E spei vos repleat omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in virtute & gratia spiritus sancti. Sícque illud ad Corin-
1. Cor. 1 thios verè dicatur de nobis: In omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia: ita vt nihil vobis desit in vlla gratia. *Monstra te esse matrem*, id est, tam magnificè ac potenter tam gratiosè & maternaliter agendo nobiscum, per hos effectus ostende te esse matrem filij Dei, qui tot & tanta propter te operando, pandit se honorare te & exaudire, vt matrẽ suam dignissimam atque charissimam: sic quoque succurrendo nobis piissimè ostende te esse matrem nostram, tã maternè nos refouendo. *Sumat per te precẽ*, id est, per te preces nostras exaudiat. *Qui pro nobis natus tulit esse tuus*, id est, vnigenitus Dei, qui vnigenitus pro nostra salute tulit, id est, dignatus est & cõ-
F sensit esse natus, id est, filius tuus: sicut hoc suprà in primis hymnis expositum est. Cúmque, ô beatissima virgo, propter nos & causa nostri ac pro nostra salute tam incomprehensibiliter sublimata sis, & veri Dei vera mater effecta: decentissimum est, te nobis misericordissimam esse, ac debito condecentiæ, moralitatísque iure, ac congruentia ad hoc quasi adstringi videris. *O Virgo singularis*, id est, summa & vnica in virginitate, sicut in cæteris quoque virtutibus prorsus præ cunctis puris hominibus excellentissima: prout modò expressum est. Vnde subiungitur. *Inter omnes mitis*, id est, præ cunctis ineffabiliter mansuetissima, nunquam ad vllum iracundiæ motum inducta, nec vlla impatientia stimulata aduersus eos, à quibus vidisti vnicum & superdilectissimum ac præinnocentissimum filium tuum tot & tanta perferre, & tandem mortem acerbissimam sustinere.

ſtinere. *Nos culpis ſolutos*, id eſt, meritò paſſionis filij tui à vitiis liberatos, quantum ex parte ipſius eſt, & per te veniam aſſequutos. *Mites fac & caſtos*, id eſt, virtutes has, caſtitatem ac mititaté impetra nobis, ſeu profectum in eis, perſeuerantiam, & conſummationem finalem in ipſis. Magnæ quippe ſunt iſtæ virtutes, cum in Eccleſiaſtico ſcriptum ſit: Fili in manſuetudine opera tua fac, & ſuper omnem hominum gloriam diligeris. Itémque: Omnis pōderatio non eſt digna continentis animæ. A *Eccle. 3.* *Eccle. 26.*

Vitam præſta puram, id eſt, conuerſationem Deo acceptam, à peccatis præſertim mortalibus immuné, in cœlis ſit vt conuerſatio noſtra, quæ ſurſum ſunt quærendo ac ſapiendo, non carnalia & terrena. *Iter para tutum*, id eſt, diſpone nobis ſecurũ acceſſum ad filium tuum: ita vt taliter conuerſemur, quòd ſine reſiſtentia perducamur ad eius præſentiam, nec ſeparemur ab eo, B *Vt videntes Ieſum*, per beatificam viſionem, quo ad eius deitatem, & quo ad naturam aſſumptam, quo ad accidentalis præmij perceptioné præcipuam: prout iſtud ſuprà clarius fuit expoſitum, *Semper collætemur*, id eſt, perpetuò iucundemur in ipſo & cum ipſo in patria: quemadmodum in prima ſua effatur canonica Apoſtolorum ſupremus: In Chriſtum nunc non videntes creditis, videntes autem exultabitis lætitia inenarrabili & glorificata, reportantes finem fidei veſtræ ſalutem animarum veſtrarũ. *Sit laus Deo patri, ſummo Chriſto decus*, id eſt, decens veneratio, vtputa latriȩ cultus. Dicitur autem Chriſtus ſummus, non quòd patre aut ſpiritu ſancto ſit maior, ſed ne ratione aſſumptæ naturæ minor putetur ſimpliciter, quanuis ſecundum illam ſit minor, C quemadmodum ipſe loquitur: Pater maior me eſt. Et rurſus: quoniam pater & Chriſtus ac ſpiritus ſanctus ſunt vnus ſummus, non tres ſummi: ſicut ſunt vnus immenſus, non tres immenſi. *Spiritui ſancto*, ſupple ſit laus & decus, ſicut patri & filio. *Tribus*, ſubaudi perſonis. *Sit honor, vnus*, id eſt, idem & indiuiſus, ſeu eadem adoratio: ſicut ſunt vnus deus, & vnus creator. Veruntamen ſicut ſunt tres perſonȩ: ſic quælibet earum poteſt ſigillatim adorari & honorari. Nã in miſſæ officio orationes ſpecialiter diriguntur ad deum patrem. Et in hymnis atque ſequentiis ſpecialiter inuocamus ſpiritum ſanctum, dicẽdo: Veni ſanctæ ſpiritus, & emitte cœlitus lucis tuæ radiũ, &c. Itẽ, ſancti ſpiritꝰ adſit nobis gratia. In hymno quoque, Veni creator ſpiritus. Præterea hymnum iſtum de ſacratiſsima ac ſuauiſsima regina ac domina noſtra, cum de- *1. Pet. 1* *Ioan. 14*

D uotione,feruore & alacritate depromamus tantò maiore,quantò ipsa vnica ac incõparabilis domina cæteris sanctis est sublimior,nobísque amabilior. Nempe cum vnum quodque tantum habeat de amabilitate, quantum de bonitate:& tãtum de honorabilitate,quantum de authoritate,dignitate ac maiestate tantũ quoque de suauitate,quantum de conuenientia, constat,quòd quantò beatissima virgo hæc cæteris sanctis vniuersis perfectior,sanctior, maior & dignior est,tantò illis amabilior,honorabilior,suauiórque consistit. Si ergo tam vehementer diligimus illustrissimam Catharinam,regalem ac speciosissimam Vrsulam,& omnem eius fœlicissimam societatem,imò & affectuosissimam ac contemplatiuissimam Mariam Magda-
E lenam,quàm ardentissimè & specialissimè diligere nos oportet hanc vnicam & amantissimam Dei, cui tam inæstimabilis sanctitas & excellentia est præ omnibus illis? Certè (vt philosophi quoque fatentur) quantò est aliquid primæ causæ propinquius, tantò est ei in cũctis similius. Porrò Mariam hanc vnicam Deo altissimo indicibiliter esse propinquam præ cæteris sanctis, non solùm hominibus, imò & angelis sanctis vniuersis, ambigere nequit neque negare, nisi qui non credit quòd ipsa sit verissima genitrix summi Dei: quod qui non credit, aut conuertatur & credat, aut pereat in æternum. Ipsam ergo post verum deũ præ omni creatura in esse creato subsistente (quod dico propter CHRISTI humanitatem) summè amemus, iucũdissimè laudemus ac salutemus, reuerendissimè veneremur. Ip-
F sa post deum sit spes nostra præcipua, consolatio maxima, refugium singulare. Ad ipsam tanquam ad stellam maris in omni tribulatione, tentatione, necessitate, perplexitate, fluctuatione, aspiciamus, eam cum ingenti confidentia inuocemus, eius humilitatem, mansuetudinem, misericordiam, castimoniam, charitatem totis viribus iugiter assequamur. Postremò valde pertimescamus eam inhonorare, ne ipsa offensa, destituamur tantæ aduocatæ támque benignissimæ matris auxiliis. Nam & si ipsa non facilè offendatur, nec prona sit vlcisci: attamen filius eius iudex supremus pro matre sua valde zelans, eius iniurias, inhonorationes, paruipensiones districtè vlciscitur:& tantò districtius, quantò ipsa gratiosior, benigniórque consistit.

¶DE

¶DE B. V. MARIA, ad nocturnum matutinum Hymnus. A

¶Referuntur in eo præclara mysteria de partu filij dei: iuxta prophetarum vaticinium, ex Maria virgine, cuius prærogatiuas gratiarum, & priuilegia diuinorum munerum prosequitur.

Ysterium Ecclesiæ Hymnum Christo referimus. Mysterium Ecclesiæ est sacrum & incomprehẽsibile illud secretum, quod credit Ecclesia, seu populus Christian⁹, videlicet sanctissima incarnatio verbi ęterni, & cætera sacra, quæ Christus pro nostra salute assumpsit, fecit ac pertulit: vt sunt natiuitas, B circuncisio, oblatio eius in templo, institutio sacramentorum. potissimùm Eucharistię, passio, & cętera. Hoc mysterium seu horum mysteriorum congeriem referimus Christo, id est, ad laudem & gloriam Christi, qui ita se exinaniuit pro nostra saluatione: hymnum, id est, materiam & obiectum laudum & cãticorum, quas de iis decantamus & offerimus Christo ac totì superfelicissimæ trinitati: quæ tam alto & pio consilio decreuit nos per hæc Christi mysteria redimere ac saluare. Vnde totis præcordiis gratias agimus & laudamus vnigenitum dei, qui tantò amabilior, honorabilior, ac preciosior nobis effectus: quantò plus se propter nos humiliauit, atque quo maiore ac plura pro nobis tolerauit opprobria & tormenta, irrisiones, conculcationes, blasphemias, mortisque iacula. *Quem*, Christum. *Genuit puerpera*, quæ primò peperit puerum C permanens virgo. Puerum planè in assumpta humanitate: de quo prædixerat Esaias: Puer nobis natus est. Secundum dei- *Esa. 9.* tatis verò naturam, dominum maiestatis æternæ. Propterea subditur, *Verbum patris in filium*, virginis matris, vt puta sui ipsius. Nec duo sunt filij sicut nec duæ personæ: sed verbum æternum in suo esse personali, increato, ęterno substantificauit & suppositauit, hoc est, subsistere fecit naturam humanam vt secum vnam faceret personam. *Sola in sexu fœmina electa es in seculo*, id est, ô magna & gloriosa Maria, tu sola in sexu fœmineo, hoc est, inter personas fœminei sexus, electa es ab æterno à superueniente trinitate, in seculo, id est, inter personas in hoc seculo conuersantes. Vel in seculo, quia in seculo isto assumpta es ad istud mysterium exequendum, ad quod

D ab æterno fuisti electa, *Et meruisti dominum,* vniuersorum ex te incarnatum in annunciatione angelica, quando consentiendo dixisti: Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuũ. Vnde angelus sanctus dixit ad Ioseph de te: Quod in ea natum est, de spiritu sancto est. *Sancto portare in vtero,* tuo virgineo in ventre mysterij, in templo sacratissimo veri dei, in thalamo spõsi æterni, de quo dictum est in primo hymno: Vti sponsus de thalamo egressus honestissima virginis matris clausula. In hymno quoque secundo: Procedens de thalamo suo pudoris aula regia. Sicque qui ab æterno mansit in sinu & corde patris, nouem mensibus habitauit in vtero virgineę atque mũdissimæ matris. De quo sancta Elizabeth: Benedictus (inquit) fructus ventris tui. Nónne ergo beatissima viscera Mariæ virginis, quæ portauerunt æterni patris filium, quæ portauerunt portantem se, qui cum sit splendor gloriæ & figura, id est, imago substantiæ, id est, supersubstantialis dei patris, portat omnia verbo virtutis suæ, id est, præcepto suæ omnipotentiæ. Sic & se incarnari & in vtero suo portare filium dei meruit præclarissima hæc Maria de cõgruo magis quàm de condigno. Et quamuis per vniuersas suas excellentissimas virtutes istud meruerit suo modo, specialiter tamen & appropriatè ac dispositiuè per suam profundissimam humilitatem, qua se sub vniuersis humiliauit hominibus, & ineffabiliter magis quàm aliquis vnquam purus homo deinceps: sicque tanta sua humiliatione meruit exaltationem hanc maximam. Deinde per suam mundissimam castitatem F ac nimiam prorsus puritatem, qua nituit: quæ tanta fuit, quòd (teste Anselmo) maior sub deo nequit intelligi, puta sub eius filio deo vtique incarnato: cuius & creatam puritatem ac sanctitatem constat multò fuisse maiorem puritate suæ benedictissimæ matris. Consummatè verò id meruit sua ardentissima & perfectissima charitate, id est, actuali dilectione, qua zelo diuini honoris atque humanæ redemptionis præ cunctis sanctis inæstimabiliter æstuauit. *Vates antiqui temporis prædixerant, quod factum est: quia virgo conciperet, & pareret Emanuel,* id est, Deum nobiscum existentem per nostræ assumptionem & conuersationem suæ personæ. De hoc in primis duobus hymnis satis dictum opinor. *Mysterium hoc,* incarnationis verbi æterni, & donum virginalis fœcunditatis maternæ, *Magnum est,* magnitudine virtutis ac gratiæ, magnitudine

Marginal notes: *Luc.1.* (beside "endo dixisti: Ecce ancilla"); *Matth.1* (beside "bum tuũ. Vnde angelus"); *Lucæ.1.* (beside "Benedictus (inquit)"); E (beside "tissima viscera"); *Hebre.1* (beside "tris filium").

gnitudine potestatis diuinæ & prærogatiuæ humanę. *Mariæ, quod concessum est,* à deo omnipotente. *Vt Deum per quem omnia,* id est, verbum æternum, de quo fertur in Ioanne: Omnia per ipsum facta sunt. Et hoc certè, non vtique sicut per causam ministerialem & secundariam patre inferiorem, vt sceleratissimus mentitus est Arrius: sed sicut per eum cui ratio exemplaris causæ appropriatur. *Ex se videret,* id est: crederet & contemplaretur, *Prodere,* id est, procedere. Egressus quippe Christi ex vtero virginis instantaneus extitit, nec corporaliter videbatur à matre: sed natum & ante se in terra situm omnium creaturarum dignissima, præstantissima virgo mox hilariter vidit, deuotissimè adorauit, & paulò pòst in brachiis suis strinxit, inuoluit, atque in præsepio reclinauit: quem & propriis manibus suis leuauit de terra, cum cœpisset algere. Denique tria opera maxima & summè miranda Deus effecit: quę sunt creatio mũdi, incarnatio verbi, & trãssubstantiatio panis & vini in corpus & sanguinem Christi. Et quærunt doctores quod horũ maius, mirabiliusque cõsistat? Ad quod quidam super secundum sentẽtiarum, aliqui super tertium, nonnulli super quartum (vt Thomas) respondent. Quære ibidem.

A Ioan. 1 B

¶ DE B. VIR. MARIA ad laudes & matutinas Hymnus.

¶ *Gratulatur in eo virgini Mariæ dulcissimæ, quòd plena gratiarum eum genuerit gloriosa peccatoribus filium, quẽ pastores atque Magi creatorem omnium in Bethleem requirentes, melodiis cõfessi sunt & muneribus: deinde ad piissimam dei matrem, vt populis suis pacis & indulgentiæ impetret auxiliũ, supplicatio dirigitur.* C

Erè gratia plena es, id est, ô tu sacratissima virgo, plena es gratia, id est, supernaturali dono ac habitu gratiæ, sumendo gratiam extẽsẽ, prout gloriam ac lumẽ glorię includit ac cõprehẽdit, secundum quod gloria dicitur gratia consummata. Et Apostol⁹ protestatur: Gratia dei vita æterna. De plenitudine autẽ & excellentia gratiæ incomparabilis virginis dictum est. *Et gloriosa permanes,* id est, in perpetuum inuariabiliter fœlix, famosa, gaudiosaque perseueras. *Quia ex te nobis,* id est, ad nostram redemptionem atque salutem. Roma. 6

D *Natus est Christus*, secundum assumptam humanitaté, quoniam caro eius ex purissimis sanctissimę virginis sanguinibus est formata. *Per quem*, secundum suam diuinam naturam,

Ioan.1. *Facta sunt omnia*, iuxta illud Ioannis, Omnia per ipsum facta sunt, vt frequenter est expositum. *Pastores qui audierunt*, ab angelo eis dicente, Euangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie saluator, *Gloriam deo cantauerunt*, Iuxta illud Lucæ, Reuersi sunt pastores glorificantes Deum

Lucæ.2. super omnibus, quæ audierant, *Cucurrerunt in Bethleem*,

Ibidem. iuxta illud, Venerunt festinantes. *Natum videre dominum. Sic*

Matth.2. *magi ab ortu solis per stellæ indicium.* Qualiter factum sit hoc, Matthæus describit, in quo habetur, Cùm natus esset Iesus in Bethleem, ecce Magi ab oriente venerunt, dicentes, Vbi est

E qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in oriente, & venimus adorare eum. Etenim Christus multos Iudæorum, plurimosque Gétilium saluaturus, natiuitatem suam mox aliquibus ex Iudæis, ac quibusdam ex Gétibus reuelauit. Hinc subditur. *Portantes typum Gentium*, id est, repręsentátes figuram gentilium, *Primi offerunt munera*, aurum, thus & myrrham. Auro designantes personam regis, thure dei, myrrha morituri: prout de isto in aurea legenda & alibi copiosè habetur, nec huic immorari oportet. *Rogemus ergo populi*, id est, ô confratres & proximi rogemus. *Dei matrem ac virginem vt ipsa pro nobis impetret pacem*, cordis & temporis atque æternitatis, *Et indulgentiam*, plenam. Siquidem filius eius omnipotens eam honorans nil denegat ei, quod ipsa ex deliberatione absolutè desiderat ac precatur. Denique

F vt deuotissimus doctor religiosorum sanctus ait pater Bernardus, Securum habemus accessum. Nam mater ostendit filio pectus & vbera. Filius ostendit patri latus & vulnera, nec potest esse repulsa, vbi tot & tanta concurrunt charitatis insignia. *Gloria tibi domine*, sancte pater æterne, gloria vnigenito. &c. Postremò hunc hymnum deuotissimè semper legamus & decantemus, memores mysteriorum, beneficiorũque saluatoris, gloriosissimè virginis, beatitudini, sublimationi, dignitati, ac omni eius excellétiæ tantò præcordialius congaudentes: quantò intensius ac singularius eam diligimus. Et ita quotidie non tepidè & remissè, quasi ex arida & solita frequétatione: sed tantò gratantius & feruentius, quantò frequétius memores simus eorum quę in Christi natiuitate & apparitione

ne facta cognoſcimus. O quàm inæſtimabiliter verbũ incarnatum impleuit deificatiſſimæ virginis mentem,cuius ſic impleuit, inhabitauítque ventrem: quã indicibiliter copioſam contraxit ſuauiſſima virgo charitatis exuberantiam, miſericordiæ affluentiam,ſapientiæ illuſtrationem,omniúmq; chariſmatum plenitudinem diuinorum ex fonte ſapiẽtiæ, verbo æterno ſic intra ſe habitante, & ſibi tam proximè applicato. A

De B. virgine Maria,ad horas diurnas,Hymnus.

¶ *Commemorantur in eo filij Dei incarnatio, eximia clementiſſimæ matris gratiæ, & miſericordiæ Mariæ dignitas' ad quam poſtremò fidelium fit ſupplicatio, vt eos precibus & meritis ſuis digniſſimis hinc egredientes protegere, & ad gaudia perpetua deducere dignetur.* B

Emento ſalutis author. Dominus & Saluator ſecundum vtranque naturã appellatur mundi ſaluator, & noſtræ ſalutis author differẽter, vt patuit in duorum primorum expoſitione hymnorum: nempe vt deus, ſic ipſe & pater ac ſpiritus ſanctus ſunt vnus author, dator, obiectum, cauſa & fons noſtræ ſalutis: verùm ſecundum naturam aſſumptam, ſicut ipſe ſolus factus eſt homo, ſic ipſe ſolus eſt author & reparator miniſterialis, meritorius, inſtrumentalis, mediatiuus ac impetratiuus noſtræ ſaluationis, mediator Dei & hominum, qui ſatisfacit pro nobis, & aduocatus noſter eſt apud patrẽ. Itaque ô Chriſte author humanæ ſalutis vtroq; modo, quẽ oramus dicẽtes: Libera me de ſanguinibus deus deus ſalutis meę. C
memẽto, id eſt', exaudiendo nos gratioſè oſtẽde te memorẽ.

Quòd noſtri quondã corporis ex illibata virgine naſcendo formã ſumpſeris. hoc eſt, quòd aſſumpſeris quondam, videlicet in hora incarnationis, & vbi aduenit plenitudo temporis, imperante Octauio, circa exordium vltimæ ætatis mundi, formam noſtri corporis, id eſt, figurationẽ & lineamẽta corporis humani. Vel, formam, id eſt, naturam & veritatem corporis noſtri, vtputa veram atque paſſibilem carnem humanã, non phãtaſticam, nec de cœlo allatam, ſed noſtræ conſimilem, quantũ ad eſſentiæ veritatem: non quantũ ad fomitis corruptionem. Vel, formam noſtri corporis, id eſt, animam rationalẽ, quæ humani corporis ſubſtantialis eſt forma. In eodẽ quippe inſtan-

D ti assumpsisti corpus & animam, hoc est, carnem animatá nascendo ex virgine illibata. ¶ Duplex ponitur natiuitas. Prima in vtero dum scilicet caro organizata & satis disposita suscipit formam substantialem: & tunc homo verè generatur, id est, de non esse in esse producitur, & esse substantiale sortitur. Secunda natiuitas vocatur ex vtero, qua infans prodit ad lucem: quæ generatio est manifestatio generationis factę in vtero. Porrò Christus assumpsit carnem & animam in vtero virginis, carnem ex purissimis sanctissimæ virginis sanguinibus. Animam autem à superbeatissima Trinitate. Eodem demum mométo quo carnem assumpsit, fuit ipsa caro infinita dei virtute perfectè organizata complexionata atque ab anima informata: sic nascendo virgine non sumpsit Christus corporis
E formam, nec animam rationalem: sed in virgine: nisi quantű ad manifestationem. Idcirco quod dicitur, ex virgine potest exponi: in virgine: vel, de forma corporis quantum ad completionem augmenti formationis illius. Præterea si hoc verbum, sumpseris, referatur ad illud complexum, ex virgine, nó potest propriè exponi de forma substantiali corporis Christi seu anima rationali, quæ non fuit ex virgine sumpta. Si verò referatur ad hoc verbum, nascendo, potest exponi de anima, iuxta modum nunc factum. *Maria mater gratiæ*, Cùm effectiua causa gratiæ gratum facientis, non est nisi deus: cui proprium est creare, & gratia ipsa creetur & infundatur, quemadmodum charitas. Ideo Maria nó est mater gratiæ per principalem causalitatem & authoritatem, sed per priuilegiatam potestatem impetrandi & procurandi ac dandi hanc gratiam
F per modű mediatricis ac efficacissimæ aduocatæ, ratione suę maternæ sublimitatis, qua comparentalis est patri æterno, & mater vera vnigeniti filij eius: quod est dignitas quodammodo infinita, vt dictum est. Est etiam mater gratiæ, quia præ cæteris sanctis multò frequentius, multóque pluribus ac copiosius eam impetrat & transfundit: & quoniam regnum misericordiæ ei commissum est. Vnde subiungitur. *Mater misericordiæ*, eo modo, quo mater es gratiæ, quoniá in te ipsa visceribus pietatis & misericordiæ affluis & superabűdas: & quantum in te est, pronissima semper es misereri, misericordiá impartiri, indulgere, exaudire, & omnem pietatis effectum vndique exercere: sicque de plenitudine tibi concessa copiosissimè communicare, nec aliqué miserum, quantumlibet impiű,
vitiosum

vitiosum ac vilem despicis aut relinquis, si ex corde inuocauerit. Sic ergo mater gratię & misericordię nominaris, sicut in tua persona illud Ecclesiastici dicitur, Ego mater pulchræ dilectionis & timoris & agnitionis, &c. Specialissimè tamen mater gratię & misericordię perhiberis ob causas pręhabitas. A *Eccle.24.*

Tu nos ab hoste protege, id est, ab omni diabolica tentatione defende, & ab omni inuisibili hoste: non vt penitus non tentemur, quoniam omnes qui deo placuerunt, per multas tentiones & tribulationes transierunt fideles: & qui non est tentatus, quid scit? nec coronetur, nisi qui legitimè certauerit: sed ne tentatione vlla vincamur: quod est non induci in tentationem. Protege quoque nos ab hoste, id est, ab omni aduersario nostræ salutis, quantum ad hoc quod aduersatur, vt nihil proficiat inimicus talis in nobis, id est, caro, mũdus, volũtas propria, fomes aut acies vitiorum. Protege ergo nos meritis tuis ac precibus, virtutémque & gratiam resistendi ac prævalendi in omni tentatione adipiscendo ac tribuendo: quatenus deus sic faciat nobis prouentũ ac triumphum in tentationibus cunctis & conterat Satanã sub pedibus nostris velociter. *Et hora mortis suscipe*, id est, in hora illa sub alis tuæ maternæ & misericordissimæ pietatis & charitatis nos tantò specialius & incessabilius accipe, tene, conserua: quantò tunc maius extat periculum, maior necessitas, impugnatio grauior, natura debilior. Animas quoq; nostras de corporibus suis egrediẽtes clementissimè suscipe, deduc, iudicique præsenta: & coram eo, quantũ fieri poterit, excusa, releua, consolare, nec purgatorio adiudicatis obsistas. *Maria mater domini, æterni patris filij*, id est, mater Christi, qui est vnigenitus filius patris æterni. *Fer opem*, id est, impende auxiliũ. *Nobis omnibus ad te confugientibus*, id est, gratiã pœnitendi, proficiendi, perficiendi ac perseuerandi fœliciter impetra nobis. *Per tuum virgo filium*, id est, ô beatissima virgo, per ea & propter omnia illa quæ vnicus filius tuus pro nostra assumpsit, fecit, pertulítque salute, & eius amore atq; intuitu, & ob omnem mutuã dilectionem eius ac tui, *Per patrẽ, per paracletum*, id est, propter amorẽ, bonitatẽ, & benignitatem patris ac spiritus sancti: & propter honorem laudem, & gloriam eorũdem. *Adsis* (nobis) *præsens ad obitum*, id est, in hora obitus nostri digneris nobis adesse piissimè, per misericordiarũ tuarum effectus, & omni modo tunc opportuno. *Nostrũmque muni exitũ*, repellendo insidias ini-

Iudith.8. *Eccle.34.* *2.Timo.3* *Mat.6.* *Psal.88.* B *1.Cor.10.* *Rom.16.* C

D mici, & misericordissimè assistendo in illo tam discriminoso extremæ necessitatis articulo: post quem nunquam est reditus pereunti, & in mortali vitio decedenti ad misericordiã ac salutem, de lege com muni. Confer ergo ô domina, & tunc ita assiste, vt in charitate & gratia expiremus: quia in qua dispositione, affectione, conuersione anima discedit à corpore, in ea manet perpetuò, prout Ecclesiastes testatur, Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit. Ideo (vt Damasce. expressit) quod angelis fuit casus, hoc hominibus est mors. Atque vt sanctus asserit Augu. In eo, hoc est, in illa habitudine & dispositiõe, inueniet vnũquemque extremus dies, id est, dies iudicij, in quo eum inuenerit suus vltimus dies. *Gloria tibi domine*. Ecce hunc sentétiosum, affectuosissimúmque hymnum cum omni attẽtione, compunctione, feruore legamus: cum grata recollentia dominicæ incarnationis, cum reuerentiali consideratione excellentię venerandissimæ virginis: cum profunda ponderatione periculorum nostrorum, cum intenta atque assidua mortis memoria, & cum præparatione ad eam idonea. Non illos sequamur, qui orationes & horas suas quotidianas ad tempus aliquantulum solent deuotè persoluere, paulatim verò deinde tepescunt. Addamus ergo quotidie ad profectum, ad spiritualem feruorem, ad solicitudinem salutarem: & quò morti amplius propinquamus, eò in omnibus magis timorati, custoditi, soliciti ac feruidi simus: quia qui timet deũ, nihil negligit. Nec eminentius possumus gloriosissimam virginem honorare, nisi coram præsentia filij eius taliter conuersando. Postremò, vt dignissimæ virginis misericordias taliter valeamus suscipere, satagamus & nos in omnibus esse misericordes, non indignando, non vlciscendo, nec contra quenquam passionatè, puerilitérve rancorosum quid in corde gestando: nec vincamur à malo, sed vincamus malum in bono.

Eccle. 11. *Damasce.* *August.* [E] [F]

DE S. CRVCE, Hymnus.

¶ *Commendatur in eo miris præconiis sanctißima crux, in qua totius humanæ redemptionis sacramentum est consummatum.*

AVTHOR FORTVNATVS EPISCOPVS.

Carmen Trochaicum Alcmanio & Euripidio alternatim currens.

RVX *fidelis.* Qualiter crucẽ alloquamur, laudemus, salutemus & extollamus, tactũ est in expositione hymni, Vexilla regis prodeunt. Itaque dicitur, O crux fidelis, id est, fideliter cooperãs humanæ saluti, & habẽs verẽ illos effectus, qui ei ascribuntur: & hoc virtute Christi in ea suspẽsi, vtputa instrumẽtum nostræ saluationis. Et rursus, crux vocatur fidelis materialiter, quia de ea pro parte est fides fideliũ, ꝙ scilicet per crucis patibulũ dei filius nos redemit. Dicitur igitur crux fidelis ratione suorum effectuũ: cuius fide atque signaculo ac virtute dæmones refrænantur, & innumerabilia, mira ac magna fiunt & facta sunt. *Inter omnes arbor vna nobilis,* id est, præ cunctis arboribus clara & efficax, nõ ex sua natura ac specie, cũ multæ sint arbores, præsertim in paradiso, ea nobiliores, sed ratione eorum quæ Christus gessit in ea, cuius sacratissimi corporis tactu crux ipsa nobilitata & cõsecrata est vehemẽter, ac sancti sui cruoris perfusa humore, eo modo quo taliũ excellentiarum res inanimata capax potest consistere: in quantum diuina ordinatione ac iussione, assumitur, applicatur, ac deputatur ad talia peragenda tanquam medium instrumentale, quemadmodum de arca Mosi legitur. Denique quarundã corporalium ac naturalium rerum sunt miræ & magnæ vires, vt constat de herbis & gemmis nonnullis: atque in libro Tobiæ narratur de felle piscis: *Tobiæ. 11.* quantò magis præstantissimũ lignũ crucis ex cõtactu & linitione deificatissimi corporis & sanguinis dei incarnati credẽda est prȩclarissimas vires esse sortita. *Nulla sylua talẽ profert frõde, flore, germine,* id est, nullũ nemus nec vlla terra, imò nec paradisus terrestris producit arborẽ tam præclarã & efficacẽ, propter supernaturales excellentias & virtutes cruci cõcessas: per quã & sublimia valde miracula in eius inuentione & exaltatione sunt facta. Porrò frondes, flores, & germina sanctæ crucis sunt spiritualiter intelligenda: quanquam & arbor illa adhuc terræ infixa habuerit corporaliter ista. Nã & brachia crucis, quibus sanctissima Christi brachia erant affixa, sunt quasi frondes ipsius: spiritualiter verò frondes eius sunt gẽtes per crucem saluatæ, per latitudinem terræ. Flores autem crucis sunt ornamenta gratiæ ac virtutum virtute ac fide crucis collatæ hominibus. Germina quoque spirituales filij ac filiæ Christi, quos per crucẽ redemit, regenerauit, saluauit. *Dulce*

D *lignum*, in quantum per illud saluatum est genus humanum à vitiorum absinthio, ab amaritudine infernali, à dominatu diaboli: sic gloriamur in cruce quæ dulcis est per suos effectus animæ contemplanti. *Dulces clauos*. De clauis quibus in cruce confixus est Christus, certum est ꝙ inæstimabilem ingerebant tenerrimis ac viuacissimis manibus ac pedibus eius dolorem. Qui claui nihilominus dulces censentur modo prætacto, sicut & crux: præsertim quia per eos instrumétaliter recuperati sumus & reducti ad diuinorum suauitaté charismatũ in præsenti, & ad incomprehensibilem dulcediné delitiarum cœlestium in futuro. *Dulce pondus*, id est, corpus dominicũ in se verè dulcissimum, ab omni labe prorsus immune, plenũ omni redundantia virtutum & gratiarũ, verbo æterno ac ani
E mæ Christi prorsus obedientissimum, atq; in omni opere bono fidelissimè cooperatum, quod & suauissimos habet effectus. *Sustinet*, id est, portat. *Flecte ramos arbor alta, tensa laxa viscera*. Verba ista sumenda sunt non iuxta superficiem literæ, sed iuxta compassionem dicentis. Alioqui impossibilitatem & absurditatem viderentur includere: quia nec lignum illud intelligit, quæ ad ipsum dicuntur: & ipsum per innumerabiles modo partes diuisum in ipsis electis reseruatur. Nec corpus Christi iam in ipso extensum est. Dicuntur ergo hæc ex persona deuotæ animæ, quasi in sua apprehensione & imaginatione sub cruce stantis, innocétissimo Christo in ea pendéte & inæstimabiliter patiente ex violentissima sui sacratissimi corporis & venerandissimorũ membrorũ distensione & trásfixione. Cui anima ex naturali pietate & inquantum innocé-
F tissimus fuit, intimè condolens loquitur ista: quasi in mentis excessu victa affectu, rationem non pensans: vt passio tãta aliqualiter releuetur. Itaque ait: Flecte ramos arbor alta, id est, ô tu crux lignum viuificum, fructuosissima arbor per similitudinem nominata, vt tactum est super illud hymni, Vexilla. Arbor decora & fulgida. Arbor inquam alta virtute & dignitate atq; effectibus, flecte ramos, id est, partes tuas in latum seu transuersum extensas, flecte, id est, mollifica, vt fiant flexibiles & contrahantur, ne brachia saluatoris maneant in eis tá violenter distenta, tensa, laxa viscera, id est, remissius tene extentas in te interiores partes corporis domini. *Et rigor lentescat ille*, id est rigiditas, duritia, inflexibilitas illa mollior & remissior fiat. *Quem dedit natiuitas*, id est, tibi innata seu ex

natura

natura tua contracta. *Vt superni mēbra regis miti tendas*, id est, A
quatenus extensa teneas membra Christi regis cœlestis, *Stipite*, miti, id est, flexibili non tā pœnali. *Sola digna tu fuisti ferre secli precium*, id est, tu duntaxat sola inuenta es portare mundi saluatorem, non proprio merito, quæ ratione carens nec mereri propriè potuisti, nec demereri: sed Dei præordinatione.

Atque portum præparare nauta, id est, tanquam nauis gubernator præparare, id est, disponere & obtinere, tanquam instrumentum & armatura passionis atque victoriæ Christi, portū, id est, locū quietis, mansionē cœlestē. *Mundo naufrago*, id est, generi humano in hoc mundo tāquā in inquietissimo pelago periclitanti, tētationibúsque quassato. *Quem*, mundū, *Sacer cruor perunxit*. id est, sanctus sanguis sua virtute & efficacia liniuit, perfudit, purgauit. *Fusus agni corpore*, id est, ex Christi mansuetissimi agni, corpore vulnerato, flagellato, spinis coronato, B
clauis confosso, exhausto, in cruce distento, & arefacto, in tātum vt dicat Psal. Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea. Aruit tāquam testa virtus mea, & lingua mea adhæsit faucibus meis. Et rursus apud Hiere. Ego quasi agnus māsuetus qui portatur ad victimā. De quo & per Esa. fuit prædictum: Quasi agnus ad occisionē ducetur, & tanquā ouis corā tondente se obmutescet. Quod princeps Apost. completum protestans: Redēpti, inquit, estis precioso sanguine, quasi incōtaminati & immaculati agni, Christi. *Gloria & honor Deo*, absolutè accepto qui est vnus in essentia & trinus in personis. *Vsquequo*, id est, omnifariè, iugitérque. *Altisimo*, qui de qualibet increata persona totáq; trinitate prædicatur. Vnde de personis subiungitur, *Vna*, hoc est, simul. *Patri filioque, inclyto paracleto*, id est, etiā nobilissimo consolatori spiritui sancto, *Cui*, deo. *Laus est & potestas per æterna secula*, id est, in perpetuum, vt suprà. Itaque cōformemus cordis nostri affectiones authori & sensui hymni istius: Christo propter nos passo, & eius acerbissimæ passioni vehemēter cōpatiendo, inquantū passio illa tenerrimæ suæ naturæ humanæ fuit tā indicibiliter pœnalissima, acutissimè penetratiua, crudelissimè interfectiua. Vnde & ipse ex sola eius imaginaria præintuitione tāto horrore in natura assūpta cōcussus est (quę & viuacissima atq; formatissima, tenerrima quoq; ac passibilissima fuit) q protin⁹ fact⁹ est sudor ei⁹ sicut guttę sanguinis decurrētis in terrā. Verūtamē inquātū passio illa fuit totius humani generis redēptiua gloriari in deo

[Margin notes: Psal. 21. — Hiere. 11. — Esa. 53. — 1. Petr. 1. — C — Lucæ. 22.]

D regratiariq; Christo debemus de ea: sicut cantat ecclesia: Nos
Galat.6 autem gloriari oportet in cruce domini nostri Iesu Christi, in quo est salus, vita, & resurrectio nostra. ¶Denique passionem nostri saluatoris debemus quotidie variis modis recolere. Primò, ad actualiter recordandum, quia pessima ingratitudinis pars est non attendere beneficia impartita. Secundò, ad compatiendum (vt tactum est) inquantum sanctissimus ac innocentissimus Dei filius tam pœnosissimè cruciabatur. In quo tamen compassionis dolor passionis excessit dolorem. Tertiò ad imitandum, vt considerando quàm charitatiuè, humillimè, patientissimè, mansuetissimè, fortissimè, obedientissimè Christus omnia tolerauit, discamus & satagamus in afflictionibus, castiga-
E tionibus, correptionibus, aspernationibus, omnibúsque aduersis tanquam in cunctis diuitiis gloriari. Præsertim, quia hæc vniuersa quæ patimur multò minora sunt, quàm meruerũt scelera nostra. Quartò, ad gloriandum (sicut prætactũ est) inquantum tot tantaque bona ex ea sunt consecuta. Quintò ad regratiandum toti supergloriosissimæ trinitati, cuius præordinatione æterna per hunc admirabilem modum sumus saluati, quæ voluit regem regũ pro nobis sic pati. Sextò, ad admirandum, quòd pro nobis vilissimis voluit vnigenitus Dei sic conculcari, sperni, ac lacerari. Septimò ad inflãmandum, vt hæc omnia contẽplantes Christi amore validè inflãmemur. Octauò ad cõtemplandũ, quia in hoc mysterio redemptionis humanæ per Christi passionem refulget altitudo sapiẽtiæ ac scientiæ dei, & infinita misericordia ac iustitia eius. ¶Præterea perpẽdamus,
F quis, qualis, & quãtus sit iste qui pro nobis taliter est tractatus, qua causa, quo fructu, quo fine. De his omnibus in aliis diuersis opusculis est tractatum, idcirco hîc ea tetigisse sufficiat.

¶DE OMNIBVS SANCTIS, Hymnus.

¶*Dirigitur in eo ad omnes sanctorum ordines oratio, nempe ad deũ, ad sacrosanctã Dei matrem, ad angelicos spiritus, ad sanctos prophetas, apostolos, martyres, confessores, & virgines, vt à nobis hostium nostrorum propellant ferociam atque molestiam, æternique regni consortium nobis indulgeant, & suæ gloriæ participationem.*

CHRISTE *redemptor omnium.* Qualiter Christo conueniat esse omnium hominum redemptorẽ, expositum est super illud, in primo hymno, Christe redemptor omnium, exaudi preces supplicũ. *Cõserua tuos famulos*, id est, nos tuos ministros &

& vniuersos fideles à malis præserua, in gratia virtutibúsque cu A
stodi, ne peccando spiritualiter annihilemur, esse gratiæ amit-
tendo. Idcirco orauit Psalmista: Custodi me domine, vt pupil *Psal.16*
lam oculi. Et rursus: Conserua me domine, quoniam speraui in *Psal.15.*
te. *Beatæ semper virginis placatus sanctis precibus*, id est, nobis in-
dulgens, nec propter offensas nostras conseruationem hanc
subtrahens nobis, sed iugiter in adiutorium nostrum superin-
tendens. Hinc sancti veteris testamenti toties orauerunt non *Psal.66*
relinqui à Deo: quod petimus nobis conferri meritis & preci-
bus beatissimæ virginis, quæ est communis fidelissima ac potē
tissima aduocata totius ecclesiæ ac omnium nostrûm. *Beata
quoque agmina, cœlestium spirituum*. Hoc est, ô chori & ordines
angelorum sanctorum. *Præterita, præsentia, futura mala pellite.* B
id est, præteritarum culparum indulgentiam nobis acquirite,
imò & gratiam, non recidiuandi, præsentia etiam seu eminen-
tia mala vestro patrocinio euadamus, nec immoremur alicui
culpæ, imò aduertamus nocumēta peccati, vt inde cessemus ge
mendo, orando, ac bonis actibus insistendo. Sic quoque vite-
mus mala futura, hoc est, quæ incideremus nisi vestris auxiliis
iuuaremur. Qui autē de præteritis veraciter dolet, futura pre-
cauet diligenter. Deprecamur etiam à malis pœnæ & aduersi-
tatibus liberari, ne supra modum grauemur & vltra vires, ne
in illis per impatientiam corruamus ac superemur. *Vates æ-
terni iudicis*, Hoc est, ô sancti prophetæ iudicis summi. *Apo-
stolique domini*, Iesu Christi. *Suppliciter*, id est, humiliter & affe
ctuosè. *Exposcimus*, Oratio nanque est interpres ac nuncius
desiderij salutaris. Ideo nisi ex affectu pio oremus, dici oratio C
non meretur. *Saluari*, hoc est, beatitudinem obtinere. *Ve-
stris precibus*, non tamē absque propriis meritis, sine quibus ne-
mo adultæ ætatis, compósque rationis saluatur. Idcirco preca-
mur nobis donari gratiam ac virtutes, per quas debitè conuer
semur atque saluemur, vestra sectando vestigia in sanctitate, o-
bedientia, & vera semper iustitia. *Martyres Dei inclyti*, hoc est,
ô vos inclyti martyres Dei, tantò nobiliores, quantò plura ac
grauiora pro fide tormenta alacrius, constantius, feruentius to
lerastis. *Confessoréque lucidi*, id est, lumine gloriæ nunc splen
didi, & tantò lucidiores, quantò in isto exilio fuistis in cōuer-
satione puriores, exemplariores, perfectiores. *Vestris oratio-
nibus nos ferte in cœlestibus*, hoc est, orationum vestrarum auxi-
lio, impetrate nobis cuncta necessaria ad salutē, vt ad vestram

D perducamur societatem. *Chorus sacratus virginum*, hoc est, ô tu sacra virginũ vtriusque sexus multitudo ordinata, ac Deo nũc perfectè dicata. *Electorúmque omnium*, id est, cæterorũ electorum fœlicium. *Simul cum sanctis omnibus*, hoc est, ô sancti vniuersi simul, & seorsum accepti. *Consortes Christi facite*, id est, procurate vobiscum nos fieri cohæredes filij Dei, vt diuinę cõformemur naturæ per dona gloriæ, ac beatificam visioné: quæ conformatio tantæ est excellẽtiæ, vt assimilatio, qua Deo nũc assimilamur per munera gratiæ, per virtutes ac merita, quasi nulla sit comparatione illius. Propter quod sanctus Ioánes in
1. Ioan. 3. sua prima fatur epistola: Nũc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit similes ei e-
E rimus: quia videbimus eum sicuti est. Illa quippe cõtemplatio, dilectio, transformatio beatorum in deum, tantæ est claritatis, tanti feruoris, tantæ prædominationis, vt contemplatio, atque dilectio Dei in seculo isto, & si quæ transformatio est in eum, sit prorsus obscura, tepens, remissa. *Gentem auferte perfidã credentium de finibus*, non solùm paganorũ gentem, hæreticorum, & prorsus incredulorum, verumetiam prauorum Christianorum, qui dicunt se nosse ac diligere deum, factis verò negant. Hos auferte, non vt prorsus non sint, sed ne perfidi maneant, imò conuertantur, & fide & opere Christiani consistant. *Vt Christo laudes debitas*. hoc est, laudes & venerationes, quas Christo exhibere tenemur. *Persoluamus alacriter*, id est, viuaciter & iocundè. Quemadmodum scriptum est in Psalmo septuage-
Psal. 71 simoprimo: Exultabunt labia mea, cum cantauero tibi. Et item
Eccle. 51 in Ecclesiastico habetur: Laudabit vsque ad mortẽ anima mea
F dominum. Sic demum te verbis cordis ac oris laudemus, ne te factis inhonoremus, & per omissiones peccemus, ne nobis improperes: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum lõgè est à me, per inobedientiæ auersionem. *Gloria patri ingenito*, hoc est, non genito, nec ab alio emananti. Pater enim à nullo est factus, nec creatus, nec genitus. *Eiusque vnigenito, &c.* Ecce hunc hymnum cum præcipua mentis eleuatione ad totã triumphantem ecclesiam decantemus, perlustrãdo, visitando, perambulando contemplationis volatu vniuersam illam ecclesiam triumphantem. In primis regem eius, regem vtique omnium seculorum Christum deum & hominem in deitatis natura patri atque spirituisancto pœnitus coæqualem, consubstantialem, & coæternum, qui in natura assumpta, iam prorsus glorifica

rificatissima, ineffabiliter totius paradisi cœlestis iucũditatem A accidentale præmium auget. Deinde eius excellentissimam genitricem, toti illi supermundanæ curiæ vehemẽter dilectá, honoratam suauem, cui thronus positus est iuxta thronum vnici filij sui, qui sibi inuicem gloriosi congaudent. ¶ Præterea pensemus, qualiter palatium illud cœli empyrei pulcherrimè decoratur angelorum sanctorum agminibus, splẽdidissimis supernorum spirituum choris, & innumerabilium millium nobilissimarum illarum deiformium mentium deliciosis ordinibus. Deinde intueamur sanctorum patriarcharum ac prophetarũ venerandum iucundissimúmque exercitum. Gloriosissimam electissimorum apostolorum phalangem, purpuratum ac regium strenuissimorum martyrum cœtum victoriosum. Deuotissimorum quoque ac splendidissimorum cuneum confessorum. Mundissimum item exercitum virginum clarissimarum, B quæ omnipotentis sponsi ac regis altissimi sunt sponsæ ac filię & familiares amicæ. Reliquorum etiam innumerabilium turbá sanctorum. Omnium horum accendamur amore, ad eorũ gloriosum suspiremus consortium. Attendamus, quia & ipsi aliquando in hoc seculo similes nobis fuerũt mortales, propriis viribus nil valentes. Pensemus quàm strenuè viriliterque egerunt, quàm constantes & feruidi extiterunt. Et nostram deploremus ignauiam, negligentiam & torporem. Veruntamen nõ desperemus, sed eorum inflammemur exemplis, & considerantes, quàm inæstimabilem, & æterná gloriam, & salutem, honorem, securitatem, in huius vitæ breui curriculo, huiúsque stadij pauco labore sint adepti, resipiscamus ab incustodia & insipiẽtia nostra. Accingamur ad meliora, & quid debeamus altissimo, quid nostra requirat vocatio perpẽdentes, incipiamus domino Deo quotidie quasi cum nouo seruire feruore, & coram eius præsentia solicitè ambulare. C

DE OMNIBVS SANCTIS Hymnus alius.

¶ *Iste omnino similis est formæ cum præcedente, & amborũ ferè eadem est sententia, eadémque materia, supplicatio scilicet ad omnes sanctorum gradus vt orent pro nobis.*

IESV *saluator seculi.* Hic hymnus à præcedenti in sensu permodicè differt. Et quod in exordio dicitur, Iesu saluator seculi, idẽ est cum exordio illius hymni, Christe redemptor omnium. *Redemptis ope subueni*, hoc est, nobis merito ac virtute

D tute tuæ pasſionis, immò & totius tuæ conuerſationis in hoc mundo à reatu peccati, & poteſtate diaboli liberatis ſuccurre. Tota enim vita ſaluatoris ab exordio incarnationis fuit continua expiatio, oblatio, ſatisfactio pro generis humani peccatis. Quæ expiatio, oblatio, ſatisfactio in hora paſsionis extitit conſummata. *Et ô pia Dei genitrix*, quę in viſcera charitatis & pietatis quaſi tota conuerſa es. *Salutem poſce miſeris*, id eſt, miſerrimis nobis orando impetra gratiam & ſalutem. *Cœtus omnes angelici.* Omnes angeli ſunt vnus cœtus vniuerſalis, totalis, ſub rege vno omnium creatore ordinatiſsimè diſpoſiti, ac ſaluberrimè triumphantes. Quamuis ſunt plures cœtus particulares, ſicut & plures chori ac ordines. Vnde dixit ſaluator tem-
E pore paſsionis: Poſſum rogare patrem, & exhibebit mihi pluſquàm duodecim legiones angelorum. Deinceps, vt digniſsimus Dionyſius eſt effatus, in quolibet choro ſunt primi, medij, ac vltimi: qui etiam proteſtatur, quòd quantò chorus ſeu ordo angelorum eſt altior, tātò plures in ſe continet & includit perſonas, imò vt ex eiuſdem magni Dionyſij verbis ſanctus atque glorioſus Thomas fatetur: Quemadmodum corpora cœleſtia quaſi incomparabiliter excedunt corpora inferiora in magnitudine: ſic beatiſsimi atque ſanctiſsimi ſpiritus illi angelici omnem inferiorum numerum in multitudine. Meritò ergo ait ſacra ſcriptura in Iob viceſimoquinto cap. Nunquid eſt numerus militum eius? ¶ Præterea, nequaquam putandum, quòd ex angelis ſanctis & animabus beatis duplex conſtet eccleſia, ſed vna totalis integra, & perfecta reſultat eccleſia ex ipſis, ita ꝙ
F animæ ſanctæ atque beatæ ad angelorum ordines aſſumuntur altiores aut inferiores, iuxta ſuorum exigentiam meritorum, & prout in charitate fuerunt magis aut minus perfecti. Niſi quòd aliqui probabiliter opinantur, quòd animæ innocentiū, quæ nullo proprio merito conſequuntur ſalutem, ſpecialē conſtituant chorum. Hoc quoque quod de aſſumptione hominū electorum ad ordines beatorū aſſerui, beatus ac glorioſus Gregorius in homilia, ac ſanctus Ambroſius ſuper pſalmum, Beati immaculati in via, teſtantur. Idcirco quod in ſermone de aſſumptione ſacratiſsimæ atque glorioſiſsimæ virginis Mariæ, glorioſus ac beatus ait Hieronymus: Quòd quāuis ſanctis hominibus ſimilitudo fœlicitatis angelicæ promittitur, veritas tamen negatur, ſatis obſcurè prolatum videtur: imò nec animæ ſanctæ ad choros angelorum beatorum verè aſſumerētur, rui-

na angelorum ex singulis aut saltem pluribus choris facta, ex A animabus sanctis atque beatis non instauraretur. Beatissimi quoque & gloriosissimi apostoli infimis angelis sanctis inferiores essent in gloria. *Patriarcharum cunei & prophetarũ merita*, hoc est, ipsi patriarchæ & sancti prophetæ, *Nobis precētur*, precando pro nobis obtineant. *Veniam. Baptista Christi præuius*, hoc est, beatissimus Ioannes Baptista prophetarum ac patriarcharum eximius, quippe quo inter natos mulierum maior, id est, sanctior non surrexit. *Et clauiger æthereus*, hoc est, sacratissimus Petrus apostolus, cui plenitudo ecclesiasticæ potestatis à Christo præ cæteris est collata, quem & Christus Iesus instituit generalem, plenum, ac summum suum vicarium *Mat.16.*
super vniuersos fideles, dicendo: Pasce oues meas. Vt sanctus B
& gloriosus Cyrillus in libro disseruit Thesaurorum. Sanctus atque beatus Bernardus in libro de cõsideratione. Et sanctus Thomas super quartum, atque in summa contra Gentiles. In Summa etiam contra Græcos. *Cum cæteris apostolis*, hoc est, alij quoque sancti Apostoli simul cum illis. *Nos soluant nexu criminis*, id est, precibus suis ac meritis impetrent nobis diuinitus, vt ab omni vinculo absoluamur culparum. De quibus *Prou.5.*
in libro profertur Prouerbiorum, capitulo quinto: Iniquitas suę capient impium, & funibus peccatorum suorum constringetur. *Chorus sacratus*, hoc est, multitudo seu vniuersitas, *Martyrum*, beatorum. *Confessio sacerdotum*, id est, sancti sacerdotes, prælati, cõfessores, pastores, prædicatores fœlices, *Et virginalis castitas*, id est, sanctæ virgines merito castimo C
niæ ac sanctimonię suę. *Nos à peccatis abluant. Monachorum suffragia*, hoc est, omnium religiosarum personarum subsidia, preces ac merita, *Omnesque ciues cælici*, id est, habitatores cœli empyrei: quod sicut est nobilissimum ac subtilissimũ corpus, sic est congruentissimus locus corporum glorificatorum, & omnium ciuium supernorum. *Annuant votis supplicum*, hoc est, piis desideriis nostris supplicantium eis, acquiescant ac cooperentur. *Et vitæ poscant præmium*, id est, mercedem cœlestem seu beatificam visionem, quæ est præmium vitæ gratię seu præmium vitæ gloriosæ, construendo hoc intransitiuè, id est, præmium quod est ipsa vita gloriæ, seu vita gloriosa. De qua loquitur Christus fons vitæ, apud Ioannem:
Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum Deum. Quod *Ioan.15.*
præmium tale ac tantum est, vt Esaias & Paulus testati sunt, *Esa.64*

D quòd oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis
ascenderunt, quæ præparauit deus diligentibus se. Certè ait
Sapien. 3. sacra scriptura: Bonorum operum gloriosus est fructus. Cúmque spes præmij, minuat vim flagelli. Propter quod secundo
2. Par. 15 Paralipomenon dicitur: Non dissoluantur manus vestræ, erit
1. Cor. 15. enim merces operi vestro. Primæ quoque ad Corinthios decimoquinto capitulo: Stabiles estote & immobiles abundantes in opere domini semper, scientes quòd labor vester non
Hebr. 12. est inanis in domino. Hinc non fatigetur animus vester. Non
Rom. 8. enim sunt condignæ passiones, aut digni labores huius temporis ad gloriam illam futurã. Verùm absit, vt Deo principaliter obsequamur intuitu pręmij, aut horrore supplicij: sed primò & maximè ex syncerissimo eius amore, propter infinitam & propriam bonitatem, honorabilitatem, & honorificentiam eius, &c.

E

¶DE TEMPORE FERIALI.

Ad vesperas Hymnus.

¶*Dirigitur in eo aduocatio ad deum, & rerum & temporum creatorem ac moderatorem, vt abeunte iam die & nocte ingruente, nos conseruet nocturno tempore mundos & castos, neque illusionibus dæmoniacis patiatur nos terreri aut eludi.*

AVTHOR AMBROSIVS, vt August. 9. lib. confessionum & alibi testatur laudans hunc hymnũ.

¶Carmen Iambicum Dimetrum.

EVS *creator omnium*, De expositione versiculi istius, dictum est super illud in primo hymno, Conditor alme syderũ. *Polique rector.* Polus sumitur hîc pro cœlo, quáuis propriè capiatur
F pro axe seu cardine, in quo tãquam in quodam immobili voluitur cœlum. Suntque duo poli, puta Arcticus ad aquilonem, & polus Antarcticus versus meridiem. ¶Porrò qui cũcta creauit, ea etiam regit & rector est omnium cœlestium orbium: iuxta illud Iob tricesimoquarto capitulo: Quem constituit alium super terram, aut quem posuit super orbem quem fabricatus est? que pro &. *Vestiens diem decoro lumine,* hoc est, tempus diurnum ornans lumine pulchro
Hiere. 31. à sole diffuso. Prout in Hieremia tricesimoprimo cap. habetur: Hæc dicit dominus, qui dat solem in lumen diei ordinem

lunæ

lunæ atque stellarum in lumine noctis. *Noctem soporis gratia*, hoc est, nocturnum tẽpus vestis & aptas, soporis gratia, id est dono quietis ac somni, seu somno gratiosè nobis prouiso, diuinitusque concesso. Quemadmodum enim nutrix volens infantulum obdormire, superducit ei velamen ad oculos ita increata sapientia superinducit oculis viatorum tenebras noctis, tanquam velamen, quatenus resoluantur in somnum, & eo recreentur, atque ad dei obsequiũ & ad necessaria peragenda fortiores resurgant, sicut laborãtibus conceditur, interdum ludo recreari honesto, pro releuamine rationis ac sensuum, capitis ac membrorum: ita & somnus eis est necessarius post occupationes, & refectionem diei, ascendẽtibus ad caput vaporibus. Sed sicut in cibo & potu, ita in somno obseruãdũ est moderamẽ. Sicut & Cato deprõpsit: Plus vigila semper, ne somno deditus esto. Nã diuturna quies vitiis alimẽta ministrat. Ideo ait scriptura: Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat. ¶ Deinceps tempus nocturnum ad vacandum Deo aptissimum est, exterioribus inquietudinibus iam extinctis. Hinc ait Psalmista psalmo centesimo decimooctauo. Media nocte surgebam ad confitendum tibi. Et Esaias loquitur deo vicesimosexto capitulo: Anima mea desiderauit te in nocte. Hieremias item in Threnis: Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum, & effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum domini dei tui. Væ itaque illis, præsertim in sacris ordinibus constitutis, qui tempus illud deuotioni, contemplationi, & laudibus Dei tam congruum, in fœdis ac porcinis consumunt lasciuiis, qui sub vnius spatio noctis, toties æterna promerentur supplicia. Deinde cum vili & fœtido corpore introire audent Ecclesiam dei, & sacra tractare mysteria, non pensantes, quòd in omni actu ordinis sui peccent mortaliter. Vt ex verbis diuini Dionysij, sanctus Thomas, Albertus, Raymundus, & alij dicunt, & probant concorditer. *Artus solutos vt quies reddat laboris vsui*, Hoc est, noctem vestis & ditas dono soporis, vt quies, hoc est, repausatio illa somni nocturni, reddat, hoc est, apta & confortata restituat, artus solutos, hoc est membra à somno laxata seu resoluta, vsui, id est, exercitationi laboris, hoc est, operum laboriosorum atque bonorum, quæ in die occurrunt agenda. In quo implendum est præsertim à clericis & ordinatis ac religiosis, quod ait Psalmographus psalmo centesimo decimo-

A

B

Prou. 20.

Psal. 118.

Esa. 26.

C

D octauo: Septies in die laudem dixi tibi. Atque quod ait Apo-
*Psal.*118. stolus Paulus primę ad Thessalonicenses quinto capitulo:
1.*Thes.*5. Nos qui diei sumns, sobrij simus. Et item ad Romanos deci-
*Roma.*13 motertio capitulo: Abiiciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honestè ambulemus. ¶Praeterea iuxta philosophiam, modus agendi sequitur modum essendi. Cumque homo sit multipliciter imò multiplicissimè prae omni creatura compositus. Nam anima rationalis omnium inferiorum formarũ vires, perfectiones, & gradus includit: & corpus humanum prae caeteris multam nimis habet distinctionẽ in membris, & organis exterioribus & interioribus in partibus essentialibus, officialibus, vitalibus, & aliis multis. Vt Aui-
E cenna, Galenus, Ioannicius, & caeteri medici tradunt. Hinc naturale est homini multiplices habere operationes. Diuersis quoque temporibus diuersa & varia exercere & vti alternis. Hinc infinita sapientia creatoris distinxit multiformiter tempora, & diuersas horas exercitiis deputauit diuersis, vt iam corporalia, iam spiritualia exerceat homo: nuncque illud corporale, nunc istud: & tunc illud spirituale, tunc istud: omnia vtique cum discretione, quatenus rationabile sit obsequium nostrum. Et omnia honestè atque secundum ordinem fiant in nobis & à nobis: quoniam quae à deo sunt, ordinata sunt, ad Romanos. 13. cap. ¶Praeterea, quantò quis amplius crescit in supernaturalibus donis gratiae gratum facientis, pręsertim in charitate & dono sapientiae, tantò plus super seipsum eleuatur. Et vt princeps docet Apost. Petrus, diuinae naturae con
F sors efficitur, quod magnus Dionysius vocat deificari. Sicque magis simplificatur in actibus suis, ita quod exercitiis spiritualibus, meditando, contemplando, feruendo, orando, psallende, stabilius immoratur, frequentius occupatur, diuturniusque insistit, per quod diuinus censeri meretur. Si tamen in omni sancta humilitate, patientia, miritate, obedientia, sobrietate custodia, & timore persistat, & crescat vsque in finẽ. Ad quod,
*Iob.*5 omnis religiosus (potissimùm solitarius & Carthusiẽsis) dare se debet, quatenus solitudo sua salutaris non bestialis existat. Siquidẽ homo solus, est aut deus aut bestia, hoc est, diuin⁹ aut bestialis. ¶Deinceps quoniã homo ad laborẽ nascitur, quẽadmodũ auis ad volandũ. Nã & in spiritualibus labor est corpori, imò interdum non solùm organicis viribus, sed etiã menti necessarius. Hinc subditur. *Mentesque fessas alleuet,* hoc

est,

est, quatenus quies somni alleuet, id est, releuamine suo refo- A
cillet ac roboret mentes fessas, hoc est, etiã superiores animæ vires, quæ ante somni quietem fatigatæ fuerunt in spiritualibus exercitiis suis, quod ex compunctione animæ cũ misero corpore accidit. Propter quod scriptum est in Sapientia: Cor- Sap. 9.
pus quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum (id est, intellectum) multa cogitãtem. Abbas quoq; Agathon dixit: Non est labor sicut orare deũ, supple sine distractione. Sed & Plato (qui teste Augustino, libro de ciuit. Dei, cæteris Gentium philosophis longè latéque prælatus est) disseruit in Phedone: Decies millena vacationũ, contemplationum impedimenta ex corpore proueniũt. Vnde ad demonstrandum horum veritatem beatissimi atq; sanctissimi viri, Ioannes Apostolus, Antonius quoque Anacho- B
reta, sagittariis commiserunt arcum extendere, quem extentum non iusserunt protinus relaxare. Hinc demum quod Antisiodorensis in sua asserit summa, Orationem contemplatiui non habere laborem annexum, intelligi potest, quòd directè & per se non sit laboriosa, atque ad tempus, præsertim si fiat omnino in spiritu. Itaque dum à somno consurgimus, confestim incalescat mens nostra, & renouetur robore & feruore ad orandum, psallendum, ad vacandum, & experiendum quàm dulcis sit dominus, quàm verè magna prorsúsque infinita sit multitudo dulcedinis eius, vt sic transformemur in ipsum, & molesta nobis sint omnia, quæ auersiua sunt inde, colloquia vana, occupatióque externa, & omnis inordinata affectio. Siquidẽ animus inordinatus sibiipsi pœnalis & gra- C
uis est. Vnde subiungitur. *Luctúsque soluat anxios*, id est, quies somni soluat, id est, dissoluat & dissipet, luctus anxios, hoc est, fletus & mœrores deprimentes, & immoderatè solicitos. Nam & teste Apostolo Paulo ad Corinthios: Tristitia secu- 2. Cor. 7.
li mortem operatur. Hoc est, tristitia secularis ex damnis terrenis, aduersitatibúsque mundanis, aut persecutione aspernationéque sui exurgens, mortem culpæ inducit, & corpori valde nocet. Quemadmodum in Prouerbiis Salomonis legitur, Prou. 17.
decimoseptimo capitulo: Animus gaudens ætatem floridam facit. Spiritus tristis exiccat ossa. Et denuò in Prouerbiis de- Prou. 15.
cimoquinto capite: In mœrore animi deiicitur spiritus. Imò Salomone testante, sicut tinea vestimento & vermis ligno, sic & ista tristitia nocet cordi. O quàm debemus expellere spi-

D ritualia animarum nostrarum damna deflendo, & aduersa omnia pro peccatis nostris æquanimiter tolerando. *Grates peracto iam die & noctis exortu preces voti, reos vt adiuues, hymnum canentes soluimus.* Ordo & sensus verborum est, Canentes hoc est, nos serui tui (ô creator) decantantes hymnū istum ac alias tuas laudes. Soluimus, hoc est, maiestati tuæ offerimus, & vt tenemur, persoluimus, non tamen sufficienter & condignè, quoniam Deo nequit reddi æquiualens. Soluimus (inquam) grates, hoc est, gratiarum actiones pro omni misericordia quam nobis exhibuisti, & pro vniuersis beneficiis tuis generalibus & specialibus, corporalibus & spiritualibus. Præsertim, quòd nobis tam dirè ac sæpe peccantibus, pepercisti hucusque. Die iam peracto, hoc est, quasi cō-
E pleto & aduesperascente. Et etiam soluimus, id est, tibi porrigimus, preces voti, hoc est, orationes pij desiderij nostri, ex quo orationes funduntur ac oriuntur, exortu, id est, in exordio noctis iam imminentis: vt adiuues reos, hoc est, quatenus nos peccatores tibi in multis obligatos, multipliciterque obnoxios, & iniquos adiuuare digneris ignoscendo, & contra cunctos nostræ salutis aduersarios nos iugiter confortando, Vel, vt adiuues reos voti, id est, nos, qui vota quæ tibi in baptismo, & sacri ordinis assumptione, seu monasticæ religionis professione promisimus, frequenter sumus transgressi. Itaque sicut hoc versu cantamus, sic in veritate conemur grati consistere quantum valemus pro tam innumerabilibus misericordiis & beneficiis eius, naturalibus & supernaturalibus. Et cum Psalm. dicat vnusquisque: Quid retri- *Psal.115.*
F buam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Itémque: Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retribu- *Psal.102.* tiones eius. Illud quoque Esaiæ: Miserationum domini re- *Esa.63.* cordabor, laudem domini annunciabo super omnibus quæ reddidit nobis, & quæ largitus est nobis secundum indulgentiam suam. Conformiter assiduis precibus insistamus. Iuxta illud Apostoli: Orationi instate, vigilantes in ea in gratia- *Rom.12.* rum actione. Qui rursus hortatur: Sine intermissione orate, *1.Thes.5.* & grati estote. Igitur pro tot & tantis beneficiis non reddamus creatori, & saluatori nostro, irreuerentias, iniurias, & offensas: quod qui egerit, æterna & acerbissima tristissimi Acherontis sortietur tormenta. *Te cordis ima concinant,* id est, intima seu extrema nostri intellectus, ac voluntatis intelligentiæ

ligentiæ apex, vertexq́ue voluntatis, memoriæ quoque te- A
nacitas, pariter laudent te, vt apprehensioni mentis iunga-
tur mox ardor affectus, & in vtroque stabilitas. Iuxta illud
Psalmistæ: In meditatione mea exardescet ignis. Ideo rur- *Psal.38.*
sus ac frequenter ait Propheta: Confitebor tibi domine in *Psal.9.85.*
toto corde meo. *Te vox sonora concrepet,* hoc est, tua præ- *110.137.*
conia resonet & vox oris, vt intus & foris te extollamus, qua-
tenus non solùm coram te, sed coram proximis te benedica-
mus, tibi ad tuum honorem & gloriam, illis ad ædificatio-
nem, vt & ipsi in Ecclesia materiali tuis intersint præconiis
& orationibus vacent ac laudibus. Hinc per Ecclesiasticum *Eccle.36.*
monemur: Et nũc in omni corde & ore collaudate, & benedi
cite dominum. Apostolus quoque ad Romanos. Vnanimes *Rom.15.*
(inquit) vno ore honorificetis Deum. Nam (vt fatetur Hila- B
rius) hoc potissimũ deo debemus, quod sicut totum quod su-
mus & habemus, ab ipso accepimus: sic totum eius obsequiis
& laudibus mancipemus. *Te diligat castus amor,* id est, hoc
nobis conferre digneris, vt casto, spirituali, puro, infuso, non
ad se reflexo te diligamus amore, vtpote ob tuam bonitatem
immensam, non primò & principaliter propter tua beneficia,
& promissa: nec solùm naturali amore, nequaquam verò a-
more mercenario & libidinoso, vt hi qui te amant, non præ-
cipuè, quia bonus es in teipso, sed quoniam bonus es eis. Ta-
les nanque plus amant se quàm te, & referunt te ad se. Sicq́ue
fruuntur se, & te vtuntur constituentes se finem suum, & te
medium: quod prorsus peruersum est, idcirco de huiusmodi C
homine fertur in Psalmo: Cõfitebitur tibi, cũ benefeceris ei. *Psal.48.*
Et rursus: Si verò non fuerint saturati murmurabunt. ¶ Por- *Psal.58.*
rò, pulchra est quæstio: Vtrum mens creata naturali amore
plus diligat Deum quàm seipsam? Ad quam super Sententias
est responsum. Hoc est, primum maximúmque præceptum,
quod in Deuteronomio expressũ est. Et Marcus plenè indu- *Deu.6.*
cit, quo iubetur: Diliges dominũ Deũ tuũ ex toto corde tuo, *Mar.12.*
& ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota fortitu
dine tua. *Te mens adoret sobria,* id est, da nobis, vt te men-
te sobria adoremus, id est, mente ordinata, discreta, nõ præ-
sumptuosa, nec ex corporis immoderantia, prægrauata, vt im-
pleamus quod iussit saluator: Attendite ne grauentur corda
vestra crapula vel ebrietate: quod quàm vitandum sit nobis, *Luc.21.*
constat ex eo, quod in regula asserit sanctus Benedictus: Ni-

D hil ſic indecet monachum, vt indigeries. *Vt cũ profunda clauſerit diem caligo noctium, fide tenebras neſciat, & nox fide reluceat;* id eſt, quaten⁹ fides noſtra neſciat, id eſt, nequaquá admittat, ſed prorſus repellat tenebras infidelitatis, ignorantiæ, erroris, ac vitiorum, & nox fide reluceat, id eſt, fideles in nocte reſplendeant fidei claritate & fide formata. Fides nanque eſt prima illuminatio mentis, lux, lucerna & loculus rationis, qua in nocte munimur, nec formidamus, certi de præſentia Dei & angelorum ſanctorũ. *Dormire mentem ne ſinas*, id eſt,
Pſal. 12. mentes noſtras nequaquam permittas ſomno peccati obrui, acediáve torpere: prout orauit vir ſanctus, Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in mortem. Verùm quoniam
E cognitio intellectualis à ſenſuali notitia inchoatur communitérque dependet. Hinc exterioribus ſenſibus ab actibus ſuis per ſomnum ſuſpenſis & impeditis, ratio quoque ligatur, nec actum ſuum exercere poteſt perfectè, niſi deſuper illuſtretur. Sicque ratio fertur dormire, hoc eſt, ab actu ſuo ceſſare. Petimus ergo, ne penitus dormiat, intantum, vt nec à ſuperioribus cauſis illuminetur. Solent nanque interdum à Deo per angelos multa & magna in ſomno reuelari ſecreta. Quém-
Matt. 1. admodum in Euangelio legitur angelus ſancto Ioſeph ſæpe
Nume. 12. in ſomno apparuiſſe, & aliqua commiſiſſe. In Numeris dominus ait ad Aaron & Mariam, Si fuerit inter vos propheta, in viſione apparebo ei, vel per ſomnum loquar ad eum. Sic & in
Iob. 33. Iob ſcriptum eſt, Per ſomnũ in viſione nocturna aperit deus aures virorum, & inſtruit diſciplina. Imò in ſomno ceſſanti-
F bus exteriorum ſenſuum inquietudinibus, homo interdum capacior eſt influẽtiarum & reuelationum cœleſtium. Quãdoque etiam ſomnus tenuior eſt, ita ꝙ mens orat, pſallit, ac ſubtiles cõſiderationes habet in ſomno, & ſuper actus ſuos reflectitur, poſtmodúmque meminit eorundem. *Dormire culpa nouerit*, id eſt, totaliter ceſſet, nec ex præterita culparũ ac ſpecierũ rememoratione illudamur in ſomno. Ceſſante verò dominio rationis in ſomno, homo non peccat in eo, cum nõ ſit in eius poteſtate illuſionem illam euitare, quamuis aliquando cauſam eius vitare potuerit, prout Thomas, Albertus, Petrus, Richardus, & alij multi doctores ſuper quartum Sententiarũ conſcribunt. A qua tamẽ petimus præſeruari, quoniam indiſpoſitum efficit hominem, & minus aptum ad eleuationem, & fœda eſt ipſa pollutio, atque à celebratione impedit & elongat.

gat. *Castos fides refrigeret*, hoc est ipsi continentes, actu fidei A suæ recreentur, considerando salubria: & à feruore sensualitatis, qui solet in nocte accidere, infrigidentur ex speculatione & timore nouissimorum suorum, ex compūctione quoq; & ex compassione dominicæ passionis, ab æstu concupiscentiæ retrahantur. *Somni vaporem temperet*, id est, considerationes istæ procedentes ex fide, subtilient atq; moderētur, vaporem, hoc est, exhalationes, & fumum ascendentem ad cerebrum causantémque somnum replendo meatus, per quos vis sensitiua à sensu cōmuni deriuatur ad sensus exteriores. Nēpe per has fidei considerationes, remittuntur inferiorum virium actiones, sicque somnus minus grossus & diuturnus efficitur & minus ligat ac impedit rationem. *Exuta sensu lubrico te cordis alta somnient*, id est, superiores animæ vires, vel potius ipsarum virium supremitates & habitus digniores, apex B rationis, sapientiæ donum, signaculum intellectus, exuta, id est, depurata & abstracta, sensu lubrico, id est, sensatione lasciua, seu turpi imaginatione, & fœda inclinatione & inflammatione sensitiui appetitus, quæ sæpe contingunt in somno: in quo, ligato iam rationis iudicio, vtitur homo speciebus seu similitudinibus & phantasmatibus rerum pro rebus ipsis & tanquam rebus quas repræsentant: sicque illuditur. Sic ergo cordis alta à carnalitate exuta te somnient, id est, pro somno te contemplentur & apprehendant diuina ex irradiatione superna, aut etiam fortitudine & assuefactione perfectorū habituum, donorum & virtutum: quæ quantò plus in vigilia exercentur & actuantur, atque in se intētiores, perfectioresq; fiunt: eò facilius, sæpius, ac fortius erigunt & actuant mentē C in deum tempore somni. Prout de his prolixè scribit Albertus in libro de homine. *Ne hostis inuidi dolo*, id est, ne ex deceptione dæmonum inuidissimorum. *Pauor quietos suscitet*, id est, perterrito illorum machinatione incussa suscitet à necessario somno. Dæmones quippe variis modis possunt in sōno decipere, inquietare, turbare, inducendo imaginationes terrificas, atque simulachra ostendēdo terrentia. Ideo tūc valde indigemus custodia ac defensione angelica & ope diuina. Ideo cum ingenti affectu & grandi deuotione hæc decantemus ac deprecemur. *Christum rogemus & patrem*. Christum nominat ante patrem ad cōfutationem & confusionem hęreticorum, qui patrem filio esse absolutè maiorem mentiti sunt.

D *Christi patrisque spiritum*, id est, spiritum sanctum ex vtroque (vt suprà expositum est) procedentem, *Vnum potens per omnia, foue precantes Trinitas*, id est, tu Trinitas superaltissima, quæ es vnum ens absolutum, vna maiestas, vnus deus potens per omnia, id est, in vniuersis omnipotens foue precantes, id est custodi, refocilla, enutri nos te inuocantes ac adorãtes. *Amen*, id est, sic fiat, & verè sit ita. Præterea ex primo versiculo huius hymni discamus & contemplemur, timeamus ac veneremur omnipotentiam dei in rerum creatione, sapientiam eius in earum dispositione, bonitatem & beneuolentiã in earumdẽ ad nostram vtilitatem ordinatione relucentem. Omnia nãque per suam omnipotentiam ex nihilo condidit.
*Hester.*13. Cœlum & cuncta gubernat. Diem lumine vestit, noctem cali
E gine operit, & tẽpora ipsa per vices distinguit. Prout nostræ
*Deut.*4. congruit necessitati atque vtilitati. Vnde in Deuteron. Moses est loquutus, Ne oculis eleuatis ad cœlum videas solem & lunam & omnia astra, & errore deceptus colas & adores ea, quæ dominus deus tuus creauit in ministerium cunctis genti-
*Heb.*12. bus. Cum metu ergo & reuerentia hæc decantemus, & omnipotentis dei accendamur amore: qui tot & tanta nobis exhibuit bona, & exhibere non desinit.

¶ D TEMPORE FERIALI AD nocturnum matutinum, Hymnus.

F ¶ *Iste totus apprimè suauis est, & admodũ elegãs, multásque explicans gallicinij commoditates, quæ ad spiritualem transferenda sunt intelligentiam, quo nox & tenebræ, peccatum: somnus verò torporem & inertiã in peccato signat: lux diurna, diuinæ gratiæ fulgorem, gallus Christum: eius cantus, vocem Christi nos scripturis sacris excitantis, vt excusso torpore noxio ad opus bonum euigilemus & exurgamus.*

AVTHOR AMBROSIVS.

¶ Carmen Iambicum Dimetrum,

Eterne rerum conditor. Hinc hymnum sanctus Benedictus in regula sua vocat Ambrosianum, id est, hymnum seu canticum à B. Ambrosio editum: quod etiam constat ex hoc, quòd totus hic hymnus quantũ ad sensum, imò & quasi quo ad verba continetur in eiusdẽ sancti hexamerõ, in descriptione

operum quintæ diei:vbi de naturis auium ac piscium atque ter A
restrium animalium multa pulchra conscribit. Galli, inquiés, cantus est suauis in noctibus,non solùm suauis, sed etiam vtilis:qui quasi bonus cohabitator excitat dormiëtem, & reddit solicitum,atque viantem consolatur,processum noctis canora significatione protestans. Hoc,vtpote gallo, canēte,latro suas relinquit insidias.Hoc ipse lucifer excitatus oritur, & cœlū illuminat. Hoc canēte mœstitiam trepidus nauta deponit.Omnísque crebro vespertinis fluctibus excitata tempestas,& procella mitescit.Hoc deuotus exilit ad precandum: hoc gallo canēte homo deuotus mentis affectu promptus & alacer surgit, & quasi exilit de lecto,& ad orandum & ad persoluendum matutinale officium.Legendi quoque munus instaurat,id est,stu B
dium de sero intermissum resumit: quod studiū scripturarum est munus,id est,donū dei:qui dum studemus, loquitur nobis. Hoc canēte,ipsa petra ecclesiæ(scilicet Petrus)culpā suá diluit quam priusquā gallus cantaret negando contraxerat.Istius videlicet galli cātu spes omnis redit,ægri alleuiatur incommodū,minuitur dolor vulnerum,febriū flagrantia mitigatur, reuertitur fides lapsis,Iesus respicit titubantes,corrigit errantes. Hæc Ambrosius. ¶ Ex quibus illucescit literalis intelligentia hymni istius, Æterne rerum conditor, cuius verbi sensus patet in expositione primi hymni super illud, Conditor alme syderum,æterna lux credentium. Atque vt tactum est ibi, Deus appellatur conditor rerum æternus, lux quoque æterna credentium:non quod ab æterno res ipsas creauit, aut ab æterno credentes illuminauit. Quippe qui nec ab æterno fuerunt. Idcir- C
co conditor rerum æternus materialiter potius quàm formaliter,quoniá ipse qui cūcta creauit ex tempore,verè in seipso æternus est. Atque vt Rabbi Moses protestatur.Ideo non ab æterno,sed ex tempore res creauit,& in memoriā beneficij crea *Exod. 16.*
tionis,diem sabbathi iussit esse solēnem: quoniam hæc est facillima & omnino certissima via probandi deū esse ante omnia ab æterno,& cuncta voluntariè non necessitate naturæ profluxisse ab ipso:quod verum esse monstratur per omnia miracula facta in veteri testamento à Mose aliisque prophetis,& item per omnia quibus Euangelica lex à Deo esse ostenditur.Posset insuper dici,quáuis impropriè,quòd deus vocetur æternus cōditor rerum,non ab actu,sed à potestate creádi.Et item,quoniam ab æterno creare decreuit.Vel propter ideales rerum ra-

D tiones, quæ ab æterno in mente fuerũt diuina. *Noctem diémque qui regis*, id est, tempora cuncta distinguis, dispensas, & ad congruum dirigis finem. Sícque diem naturalem (qui est spatium vigintiquatuor horarum) in diem artificialem, (qui est tempus lationis seu motus solis super nostrum horizontem) & noctem partitur. *Et temporum da tempora*, id est, tempora diuersis negotiis peragendis accommoda. *Vt alleues fastidium*, id est, quatenus homines ex hac temporum ac temporaliũ rerum & actionum seu exercitiorum varietate, minori fatigatione & tædio afficiãtur: quoniam alternis vti delectabile eis est. Quod cur ita sit, & de hac temporum distinctione dictum est in expositione hymni præhabiti super illud, Artus solutos, vt quies. Itaque tempora temporum nuncupantur successiones

E temporum, per qualitates & varias partes interpolatę & distinctæ. Iuxta hũc modum loquendi scriptum est in Ecclesiastico,

Eccle. 20. Est tacens non habens sensum loquelæ, & est tacens sciens tẽ-

Eccle. 3. pus apti temporis. Vnde in Ecclesiaste legitur, Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa sub sole. Denique de hac temporum distinctione diuinitus instituta scriptum est in Genesi, Fiant luminaria in firmamento cœli, & diuidant diem

Gene. 1. & noctem, & sint in signa & tempora, & dies, & annos. In Daniele quoque, Ipse mutat tempora & ætates. De distinctione

Dani. 2. verò temporis in dies & noctes, subtiliter loquitur & quasi

Psal. 103 prophetat Psalmista dicendo. Fecit lunam in tempora, sol cognouit occasum suum. Posuisti tenebras, & facta est nox, in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ. Ortus est sol, & congre-

F gati sunt, & in cubilibus suis collocabũtur. Exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperum. Ex quibus vir sanctus admirans sapientiam & excellentiam Dei in effectibus suis concludit & exclamat. Quàm magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti. Idcirco & nos dicendo, Æterne rerum conditor: pensemus nos esse creatos ab eo, & ex consideratione omnipotentiæ eius, metu & reuerentia, imò amore & gratitudine afficiamur ad ipsum. Præterea

Hebr. 2. quoniam ista distinctio ordinationum ac dominatio tempo-

Philip. 2 rum est propria Deo, Christus in Euangelio volens testari se

Matth. 12 deum esse disseruit, Amen dico vobis, quia dominus est filius

Marc. 2 hominis etiam sabbathi. Atque ad sanctum Iob loquutus est

Iob. 38 dominus, Nunquid post ortum tuum præcepisti diluculo, &

Ibidem. ostendisti auroræ locum suum? Indica mihi, in qua via lux ha-

bitet, & tenebrarum quis locus sit, vt ducas vnumquodque ad A
terminos suos. *Præco diei*, id est, gallus. *Iam sonat*, id est, can
tat & suo cantu diem appropinquare designat, naturali, non
intellectuali suo instinctu, attamé instar intelligentis se habet,
sic temporum distinctiones denuntiando. Propter quod dominus ad Iob effatur. Quis posuit in visceribus hominis sapiétiam, aut quis dedit gallo intelligentiam? *Noctis profundæ peruigil*, id est, vigilans & alacer excitator dormiétium in ipsa nocte profunda: quod in præcedenti hymno expressum est cur
nox vocetur profunda. *Nocturna lux viantibus*, id est, luminare nocturnű, videlicet luna seu stella matutina iam supple refulgens & apparens, *Viantibus*, id est, in nocte iter agentibus. *A nocte noctem segregans*, id est, vnam noctem ab alia di
uisam ostendens, radiádo inter noctem vnam ac aliam. Quod Gene.1
solo suo ortu & cursu principalius agit, quàm lux illa noctur- B
na: instrumentaliter tamen respectu creatoris, omnia principaliter efficientis, & per causas secundas plurima exequentis.
Hoc excitatus lucifer, id est, stella matutina radiosa, & suam secum deferens lucem, excitatus, id est, in motu suo progressus vsque ad sui apparitionem super terram, hoc vtpote gallo canente, non à gallo, sed in hora cantus ipsius. *Soluit polum*, id est,
cœlum eruit. *Caligine*, id est, obscuritate, quæ videtur esse in
cœlo ante luciferi ortum, & irradiationem: qui lucifer sua luce
perfundit orbes aliqua claritate, qua videntur parumper albescere, & multò plus sole surgente. *Hoc*, gallo canente. *Omnis errorum chorus*, id est, tota errantium & insidiantium ac C
malefacientium multitudo. *Viam nocendi deserit*, operationem ac aditum lædendi, persequendi, occidendi, furandi, adulterandi relinquit: non totaliter talia tunc vitando, sed minus
quàm ante gallicantum ea agendo. Hinc in lib. Iob habetur. Iob.24
Oculus adulteri obseruat caliginem: dicens, Nónne me videbit oculus? Perfodit in tenebris domos sicut in die condixerát
sibi: si subitò apparuerit aurora, arbitrantur quasi vmbrá mortis. Ad hoc quoque vno modo pertinet quod apud Ioannem
saluator ait. Omnis qui male agit, odit lucem: & non venit ad
lucem, vt non arguantur opera eius. *Hoc nauta vires colligit*, id Ioan.3.
est, tépore gallicantus nauta vires resumit & lætificatur ex appropinquatione lucis diurnæ, & quia pericula maris minuuntur. Vnde subiungitur. *Pontique mitescunt freta*, id est, fluctus &
inquietudines maris aliquantum sedantur, aut pœnitus tran-

potest ad hoc, imò & quasi exemplariter agit idipsum. Nã cantus ille tanquã effectus ex Dei institutione procedens, est quędã Dei laudatio: & materialiter admonet nos, vt illa hora deũ & creatorem nostrum laudemus, cum & irrationabile animal illud suo faciat modo. Erubescamus ergo tunc ad surgendum tardare, cum tædio surgere, & quasi imminentem horrere laborem. Hinc additur. *Et somnolentos increpat*, id est, ipso suo effectu ostendit rationales creaturas reprehensibiles esse, quæ tunc præ somnolentia & torpore tardæ & inaffectuosæ sunt ad surgendum & confitendũ domino. *Gallus negantes*, id est, non acquiescentes surgere & deum laudare. *Arguit*, id est, suis factis & cantibus tanquam exemplis reprehendit modo iam tacto. Sic quippe irrationalia in exemplum contra homines in medium deducuntur: eo quòd illa obseruant ac implẽt ea quæ ipsis ab authore naturę sunt præstituta & instituta, cum tamen irrationalia extent. Homo autem cum sit rationalis naturæ & suum factorem agnoscat, informi notitia factis tamen neget, & talis transgrediatur. Sícque apud Esaiam deus conqueritur, Cognouit bos possessorem suum & asina præsepe domini sui, Israël autem me non cognouit, & populus meus non intellexit: Apud Hieremiam quoque, Miluus in cœlo cognouit tempus suum, turtur & hirundo & ciconia custodierunt tẽpus aduentus sui: Populus autem meus non intellexit iudicium domini. *Gallo canente spes redit*, id est, fiducia cunctis augetur, die iam proximante: spes quoque indulgentiæ peccatorum, inquantum tunc ad memoriam reuocatur, qualiter sanctus Petrus suæ negationis ac peierationis tunc veniam impetrauit. Per quod omni peccatori spes datur. Sic & hora illa spes oritur impetrandi bona, atque vitandi mala in die tunc imminente. *Aegris salus refunditur*, id est, infirmis sanitas aliqualiter exhibetur. Quia (vt patet ex verbis Ambrosij introductis) infirmitatum incommoda, tunc alleuiantur, minúsque sæuit vulnerum dolor, & febrium mitigatur flagrantia: appropinquante ac influente de longe medicinali ac dulci vigore luminis solis. *Mucro latronis conditur*, id est, latrones cæteríque malefici, qui tunc à suis retrahuntur excessibus propter lumen diei instantis, in quo metuunt deprehendi: reponunt tunc in vaginis gladios suos, & arma sua sæua abscondunt. *Lapsis fides reuertitur*, id est, his qui corruerunt in tenebras, lumini fidei contrarias, vt sunt hæresis, perfi-

A B C

Titum.3 *Esa.1.* *Hiere.8*

D dia, diffidentia, redit tunc veræ fidei lumen: quando à somno exurgentes, modo præfato, & mentes suas ad dominum dirigentes, à sole iustitiæ illustrantur: & præuaricatores redeũt ad
Ephe.5. cor, ac fidei stabilimenta considerant. Vnde dixit Apostolus, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Sequuntur duo versus compendiosæ orationis, quam in Hexameron beatus Ambrosius deprompsit diffusius. *Iesu labentes respice*, id est, ô domine Iesu Christe respice oculo pieta-
Esa.46 Ephe.5 tis ac miserationis tuæ immensæ nos labentes, id est, peccantes quotidie, imò & omni penè hora, saltem in venialibus, per mẽtis distractiones, incustodiam sensuum, per verba infructuosa, ac aliis modis: de quib⁹ in prouerbiis legitur, Septies in die ca
Prou. 24 dit iustus. Ioannes quoque Apostolus, Si dixerimus, inquit, quia peccatum nõ habemus, nosipsos seducimus. Estque miser
E & vilis lapsus dum ab altitudine actualis deuotionis, syncerae meditationis, virtuosæ affectionis, exemplaris loquutionis, laudabilis operis, dilabimur ad cordis euagationem, inutilem cogitationem, puerilem affectionem, operationémve friuolam.
Psal.118 Hinc orauit Psalmista, Aspice in me, & miserere mei. Et in Ec-
Eccle.36 clesiast. orat vir sapiens, Miserere nostri deus omnium & respice nos, & ostende nobis lucem miserationum tuarum. *Et nos videndo corrige*, id est, misericorditer intuendo emenda nos, atque in vita hac piè ac paternaliter nos castiga: ne postmodum multò acrius ac diutius puniamur. Quemadmodũ Hieremias
Hiere.10. orauit, Corripe me domine. Veruntamẽ in iudicio (id est, pio discretionis moderamine) ne fortè ad nihilum redigas me. *Si respicis*, id est, si tam piè ac paternè nos aspicis. *Lapsus ca-*
F *dunt*, id est, peccata nostra deficiunt ac delentur: quoniam ita aspicere, est peccatis ignoscere, gratiámque præstare. *Fletúque culpa soluitur*. Cum enim sic respicis, cor lapsi compungitur, emollitur, & in pœnitentialem fletum saltem interiorem soluitur, sicque culpa eius dissoluitur & indulgetur: quemadmodum Petrus à te respectus fleuit amarè ac veniam impetrauit.
Matth.26 Marc.14. *Tu lux refulge sensibus*, id est, tu Christe lux vera, lux mundi, sapientia patris æterni, irradia & resplende interioribus sensibus nostris: intellectum in omnibus illustrando, rationem docendo, vim quoque cogitatiuam & imaginatiuam à vanis & stultis apprehensionibus phantasticis, imaginationibus turpibus, inuolutionibus insensatis præseruãdo & expurgando: ex quibus oriũtur timores pueriles, tristitiæ deprimẽtes, aut prauæ

uæ & carnales affectiones: ad quarum omnium eradicationẽ ac deuitationem indigemus visitatione superna, ac illustratione piissima. Quia, vt scriptũ est, Sicut parturientis cor tuũ phantasias patitur, nisi fuerit ab altissimo emissa visitatio. Talibus ergo non immoreris, cum per Hieremiam dominus dicat, Vsquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ? imò protinus vt senseris quippiam tale, ad salubria te conuerte ad meditationem passionis dominicę, ad memoriam nouissimorum tuorum, ad considerationem diuinę presentiæ, ad orationis refugium, ad psalmodiæ solatium. Denique cum appetitus obiectum sit bonum apprętensum seu cognitum: hinc nil appeti potest, aut abhorreri, seu formidari, nisi iam apprehẽsum seu cogitatum. Idcirco qui vult ab inordinatis passionibus tristitiæ & timoris & prauis affectionibus seu concupiscentiis præseruari aut liberari: studeat à prætactis apprętensionibus, imaginationibus, cogitationibus se purgare & præseruare.

A

Eccle. 34.

B

Mentisque somnum discute. Somnus propriè ad partem pertinet sensitiuam. Porro sommus mentis est duplex. Vnus laudabilis, qui est soporatio mentis in deo. sommus cõtemplationis: de quo exponitur illud Geneseos, Immisit domin⁹ soporẽ in Adam. Vnde exponi potest & illud in psal. In pace in idipsum dormiam & requiescã. Alius vituperabilis, qui est negligentia, torpor, otiositas cordis intimorati, incustoditi, nec coram deo solicitè ambulãtis. Quẽ pessimum somnũ precamur discuti & expelli à nobis: ita quod deus excitet nos & illustret ad considerandũ idoneè, quot & quãtis circundati & expositi simus periculis, quã metuendũ iudicium nobis immineat, quã crudelissimis inimicis vallemur. Sicque cũ metu tremore, & timore nostrã operemur salutẽ: residuũ vitæ nostrę spatiolũ fructuosè iugiter expendentes. *Te nostra vox primùm sonet*, id est, ante cætera diei opera & humana colloquia, te in primis laudemus & inuocemus. Quatenus primò quęramus regnum dei & iustitiã eius: & omne quod agimus in verbo aut opere, omnia in nomine tuo agamus. *Et vota soluamus tibi*, id est: desideria pia & virtuosa tibi offeramus ac impleamus: iuxta illud psal. Sic psalmũ dicã tibi in seculũ seculi, vt reddam vota mea de die in diem. Itẽque In me sunt deus vota quæ reddam laudationes tibi. Vel, vota, id est, promissa, quæ fecimus tibi, fideliter expleamus. Displicet enim deo stulta & infidelis promissio. Quibus verbis in Ecclesiaste præmittitur. Si quid vouisti

Gene 2.
Roma. 11
Iudith. 2.

C

Mat. 6.
1. Cor. 10.

Psal. 60.
Psal. 55.

Eccle. 5.

D deo, ne moreris reddere. Ex quibus elicitur, quòd infidelis & stulta promissio sit, non statim reddere cum quis possit ac debet. Ideo in Deuter. iussum est, Quod semel egressum est de labiis tuis obseruabis, & facies sicut promisisti domino deo. Et hoc valde pensandum est omni religioso ac metuendum, cum status religiosorum sit status perfectionis acquirédæ. Ideo ad proficiendum in virtutibus atque votorum adimpletionibus dignam diligentiam, debitumque conatũ non impendere absque mora seu indilatè, vtpote tépore opportuno, extat eis dánabile ac mortale, & valde mortale: cũ fractio voti enormius sit peccatum, quàm violatio iuramenti. Hæc recolens in corde tuo sollicitus esto, disce mori, disce te frágere, assuesce sub

Deute. 23.

E iectione & abiectione gaudere, in reprehensionibus tuis & castigationibus, sicut in omnibus diuitiis gloriari. Hæc facilè implet, qui seipsum in deo veraciter diligit, priuatum prorsus euellens à corde suo amorem. ¶ Præterea potest hic hymnus spiritualius explanari, vt breuiter tangam. Æternæ rerũ conditor noctem diemque qui regis, id est, statum ac tempus veteris testaméti. De quo Apostolus, Nox præcessit. ac noui. De quo subiunxit, Dies auté appropinquauit. Regit quoq; Deus noctem ac diem, quia aduersa & prospera confert ac ordinat, & omnia ad electorum dispensat salutem, quibus omnia cooperantur in bonum. Et téporum das tempora. Tempora temporum sunt tempora euangelicæ legis ac gratiæ, quæ tempo-

Roma. 13
Roma. 8.

F ribus legis naturæ, legisq; Mosi pręeminét veheméter, in quibus temporibus gratiæ fastidiũ tollitur, quoniá lex euangelica est lex charitatis, quę delectabiliter operatur. ¶ Amplius, fastidiũ quod olim erat in diuturna aduẽtus Christi expectatiõe, Christo iam nato est alleuiatũ. Rursus temporũ tépora fastidiũ tollétia, sunt dies præcipuarũ solennitatũ ecclesiæ, quibus cũ gaudio intersunt Christifideles. Præco diei iam sonat, hoc est, doctrina beatissimi Ioan. Bapt. in Euágelio cõtenta & descripta iam in ecclesia prædicatur ac legitur, qui extitit Christi præco, nũtius, & pręcursor: qui Christus est spiritualis dies ac lux, cuius etiam pręco est omnis pręedicator, doctor, pastor fidelis. Noctis profundæ peruigil, quia Ioannes euigilator vigilátissimus fuit Iudæorũ, quos cõuertere satagebat ad Christum. Fuit insuper nocturna lux, quoniá partim ad vetus pertinuit testamentum, & viantibus fulsit ac prædicauit Iudæis. A nocte noctem segregans, quamuis status & tempus euágeli-

cæ

cæ legis, in qua gratia & veritas per Christum est facta, dies A
vocetur comparatione status & tẽporis veteris testamenti, ni *Ioan.1*
hilominus nox censetur respectu status ac gloriæ beatorum.
Sicq; inter has noctes distinxit Ioannes, & segregauit eas ab
inuicem, dicens: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim re *Mat.3.*
gnum cœlorum. Hoc excitatus lucifer, id est, hoc tẽpore gra *Mar.1.*
tiæ natus & apparens Christus, splendidissimũ sydus oriens, *Sapien. 7.*
ac splẽdor lucis ęternę. De quo mysticè exponitur illud Iob: *Iob.38*
Nunquid producis luciferum in tempore suo? Soluit polũ ca
ligine, id est, ecclesiam (quæ in euangelio regnum cœlorũ, &
in Apocal. cœlũ multoties appellatur) eruit de tenebris ignorantiæ & peccati, atque de obscuritatibus legis tegumẽtisque
prophetarum. Pręsertim in sacratissimo die Pẽtecostes, infun
dẽdo primitiuę ecclesiæ spiritum sanctum cuius illuminatio- B
ne intellexerũt primi illi discipuli saluatoris, vniuersam scripturam: ac deinceps totum mundum illuminauerũt. Vnde &
Christus prædixit: Cum venerit ille spiritus veritatis, docebit
vos omnem veritatem. Hoc omnis errorũ chorus viam nocẽ *Ioan.16.*
di deserit. Inuisibiles quippe hostes, virtute, fide & gratia
Christi maximè sunt frẹnati & victi. Vnde Christus deprom
psit: Nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Alibi quoq;: *Ioan.10.*
Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scor *Lucæ. 10.*
piones, & super omnem potestatem inimici. Tandem etiam
fecit tyrãnos Christianorũ martyrizatione cessare. Hoc nauta vires colligit, id est, beatissimus Petrus & coapostoli eius,
quibus Christus denunciauit: Faciam vos fieri piscatores ho *Matth.4.*
minum, Pontique mitescunt freta. Pontus seu mare est hoc se
culum nequam, seu turbulẽtum & vitiosum hominum genus, C
cuius inquietudines, bella, contẽtiones, amaritudines, & peccata per apostolorũ prædicationẽ toto orbe pro magna par
te cessauerunt, impiis illis ad Christum cõuersis &, in eius ecclesia concorditer ac dulciter cohabitãtibus: Iuxta illud Esa.
Tunc habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accu- *Esa.11*
babit: Vitulus, leo, & ouis simul morabuntur. Hoc ipsa petra
ecclesiæ, de qua dixit Apost. Petra erat Christus: Canẽte culpã *1. Cor. 10.*
diluit, id est, vitia generis humani de quibus sanctissimus Ioannes disseruit. Ecce agnus qui tollit peccata mundi. Qui de *Ioan 1.*
seipso perhibuit: Potestatem habet filius hominis in terra di- *Mat.6.*
mittendi peccata. Quam & suis concessit discipulis ac sacerdotibus loquens: Quorum remiseritis peccata, remittũtur eis. *Mar.2.*

D Gallo canente ſpes redit, id eſt, Chriſto euãgelizãte per ſuos vicarios, & per euangelicam tubam peccatores quantũlibet vitioſi ac indurati redierunt ad ſpem veniæ & ſalutis. Quoniã ipſe de ſe proteſtabatur: Venit filius hominis quærere &
Matth. 16 ſaluũ facere quod perierat. Et rurſum: Eũ qui venit ad me, nõ eiiciam foras: Et ſic ęgris per vitia ſalus, id eſt, curatio à peccatis refunditur. Vnde & ipſe expreſſit: Non eſt opus valentibus medicus, ſed male habentibus. Mucro latronis conditur, hoc eſt, falſa doctrina cuiuſcunque ſeductoris reprobatur ac fugit, quia per Chriſti gratiam & doctrinam hæretici, pſeudoprophetæ ſunt confutati. Et lapſis veritas fidei eſt oblata. De his plura poſſent induci, ſed prolixitas, faſtidij mater eſt euitanda.

¶ DE TEMPORE FERIALI ad laudes & matutinas, Hymnus.

E

¶ *In eo fit ad dei filium oratio, vt ſuo lumine nos illuſtret, peccata noxiaque repellat, & virtutes in nobis adaugeat.*

AVTHOR AMBROSIVS.

¶ Carmen Iambicum Dimetrum,

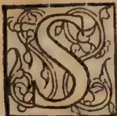

SPLENDOR *paternæ gloriæ*, Hymnus ab alto incipit intellectu. Deinde poſt primũ verſum totum oratio eſt. Splẽdor paternę gloriæ id eſt, tu vnigenite, ſplẽdor gloriæ paternę, id eſt, fulgor ſplendidiſſimæ gloriæ dei patris, ſeu maieſtatis atque ſubſtantiæ eius, oriens ex lumine patris fontali, in quo ſplẽdore maieſtas, & omnis perfectio æterni genitoris, plenè,
F perfectè, naturaliterq; relucet: filius nãq; procedit à patre per intellectum, cum ſit verbum & ſapientia patris. Idcirco procedit à patre ſecundum rationem aſſimilationis plenæ ac naturalis. Perfectio nãque intellectus conſiſtit in aſſimilatione intellecti ad intelligentem. Pater quoque vocatur, qui de ſubſtãtia ſua generat ſimilem ſibi. Hinc filius nũcupatur imago dei
Sapien. 7. patris & character ſeu figura ſubſtantiæ patris. Vnde ad He-
Hebr. 1. bræos aſſeritur: Qui cum ſit ſplendor gloriæ & figura ſubſtã-
Sapien. 7. tiæ eius. Et Sapiens: Vapor eſt enim virtutis dei & emanatio quædã claritatis omnipotentis dei ſyncera, candor lucis æternę, & ſpeculũ ſine macula dei maieſtatis, & imago bonitatis illius. Hæc quippe emanatio eſt naturalis, intellectualis ad in-

tra-

trà. *De luce lucem proferens*, hoc est, ex teipso qui summa lux A
es, producens spiritum sanctum qui est lumen æternum, imò tota supergloriosissima trinitas est vna & eadem lux sicut & vna essentia. Idcirco cũ pater dicitur genuisse lumen, & filius lucem spirasse, per hæc nomina absoluta intelliguntur relatiua, hoc est, ipsæ personæ quæ relatiuè dicuntur vt filius dicatur de luce lucem proferre, hoc est, spiritum sanctum qui est lux. Dicitur quoque filius lucem de luce proferre, spiritũ sanctum producere de luce, id est, de virtute spiratiua sibi data à patre. Et rursus spiritum sanctum, qui est lux de luce, hoc est, procedens à patre qui est lux fontana. Insuper filius protulit lucem de luce, hoc est, spiritum sanctum misit & dedit apostolis à patre. Quemadmodum ait: Cùm venerit ille paracletus *Ioan.16*
quem ego mittam vobis à patre. *Lux lucis*, hoc est, tu vnigenite es lux lucis, id est, lux emanans à patre qui est lux à nullo procedens. Es enim deus de deo, lumen de lumine, deus verus de deo vero: & hoc iuxta sensum prætactum. *Et fons luminis*, id est, spiritus sancti qui à patre & filio tanquam ab vno fonte procedit. Filius quoq; sicut pater est fons luminis, hoc est, vniuersæ lucis creatæ, imò tota indiuidua consubstantialisque trinitas est vnus & idẽ fons creati luminis omnis. *Dies diem illuminans*. Christus vocatur metaphoricè dies, quoniam sicut dies exterior illuminat oculos corporales, & dirigit in agẽdis: sic Christus oculos interiores, & ita per diẽ designatur mens desuper illustrata. Dies item exterior temporalis & dies etiam in patria lucẽ suam à Christo secundũ quod Deus est fontaliter sortiuntur. *Verúsque sol illabere*. Christus fons sapientiæ, verbum æternum, vocatur sol verus, eo modo quo C
protestatur: Ego sum vitis vera. Quod tamẽ metaphoricè, id *Ioan.15.*
est, per similitudinem conuenit ei: & tamen dicitur vitis vera non per proprietatẽ naturæ, sed ad distinctionem vitis falsæ. Cui dicit Hieremias: Quomodo cõuersa es in prauum vinea *Hiere.2.*
aliena? De qua loquitur deus: Expectaui vt faceret vuas, & fe- *Esa.5.*
cit labruscas. Sic itaque Christus præsertim secundum deitatis naturam dicitur verus sol, sol (inquam) sapientiæ, sol intelligentiæ, solq; iustitiæ. De quo in Sapientia fatẽtur iniqui: Sol *Sap.5.*
intelligentiæ, non est ortus nobis, qui verè illuminat animas deuotorum. ¶ Porrò cum Christus vt deus omnium rerũ illabatur essentiis, quomodo deprecamur eum illabi mentibus *Prou.8.*

D nostris, nisi per donorum suorum infusionem, multiplicationem, & incrementa. Ita vt omnium animarum nostrarum interiora radiis illuminationum suarum infundat, charitatis ardoribus impleat, donis virtutibúsque infusis, atque indesinéti profectu ditet, decoret, perficiat, quatenus delitiæ eius sint esse nobiscum, & in cordibus iugiter commorari. *Micans nitore perpeti*, id est, in teipso æterna & infinita claritate refulgés, perpetuóque nitore, hoc est, lumine gloriæ irradians mentibus beatorum. Ad quem Boëtius fudit hanc precem: Atque tuo splendore mica. Rursus micans, id est, bonis coruscans, nitore perpeti, hoc est, spiritu sancto, qui est nitor ac puritas finem non habens. *Iubárque*, id est, omne donum gratuitum pulchrum, ac splendidum, *Sancti spiritus, infunde nostris sensi-*
E *bus, Votis vocemus & patrem*, hoc est, deum trinitaté: cui quo-
Mat. 6. tidie dicimus: Pater noster qui es in cœlis: seu patrem ęternũ,
Ioan. 1. vnigeniti Dei. Vnde in Ioanne habetur: Vnigenitus filius qui est in sinu patris. Inuocemus piis desideriis ac feruidis, prout decet tantum patrem affectuosissimè inuocari, qui respuit in-
Apoc. 3 deuotum, euomit tepidum, negligentem detestatur ac pigrũ. *Patrem perennis gloriæ*, id est, æternæ beatitudinis atque lætitiæ in seipso. Patrem quoque Christi qui est gloria patris. Siquidem filius sapiens est gloria patris. Et rursus patrem peré-
Prou. 17. nis gloriæ, id est perpetuæ iucunditatis beatorum in patria eo
Iaco. 1. modo quo pater luminũ appellatur, id est, causa fontalis ac paternalis omnium luminum & iucunditatum bonarum. Iuxta quem sensum subiungitur. *Pater potentis gratiæ*, quoniam
F causa est & origo gratiæ gratum facientis, & omnium gratuitorum bonorum, cuius gratia tantæ est potestatis, quòd in ea & per eam omnia possumus quæ Deus à nobis requirit: omnibus quoq; aduersariis nostræ salutis consistimus fortiores.
Philip. 4. Quemadmodum ait Apost. Omnia possum in eo qui me confortat. *Culpam releget lubricam*, id est, expellat à nobis vitia instabilia, rectum iter ad salutem impediétia, & ad casum mortis mouentia. Quemadmodum via exterior lubrica frequenter inclinat ad casum & facit nutare ac expeditũ impedit gres-
Psal. 34. sum: vnde de impiis fertur in Psalmo: Fiat via illorum tenebræ & lubricum. *Informet*, id est, fortiter formet & causet in nobis. *Actus strenuos*, id est, actiones virtutum idoneas,
Philip. 2. fortes, cõdignas. Deus nanque est, qui operatur in nobis velle

&

& perficere, iuxta Apostolum, cui loquitur Esaias: Omnia opera nostra operatus es nobis. Itē, informet, id est, doceat nos exercere, actus strenuos, non remissos: quia vt Salomon loquitur: Qui dissolutus & remissus est in opere suo frater est sua opera dissipantis. Hinc orat Psalm. Doce me facere voluntatem tuam. *Dentem retundat inuidi*, id est, morsum & lacerationem ac læsionem inuidiosi diaboli, seu etiam hominis rancorosi & obloquentis reprimat & confringat: sicut Psalmographus loquitur Deo; Dentes peccatorum cōtriuisti. Et iterum. Filij (inquit) hominum dentes eorum arma & sagittæ.

A Esa.26.

Prou.18.

Psal.142.

Psal.3.

Psal.56.

Casus secundet asperos, id est, euentus aduersos, duros, pœnales, faciat nobis prosperos esse ac salutares, ita ꝙ eos patienter ferendo proficiamus ex eis: & sic omnia cooperentur nobis in bonum. Vnde ait Apost. Gloriamur in tribulationibus. Et iterum: Deus (inquit) faciet cum tentatione prouentum. Hinc additur. *Donet gerendi gratiam*, id est, Deus præstet gratiam ac virtutem taliter operādi, ac ita nos habendi, quòd sic omnia nobis proficiant ad salutem. *Mentem gubernet & regat*, id est, superiorem animæ partē intellectum & voluntatē regat, in interioribus actibus, & gubernet in exterioribus. *Casto fideli corpore*, id est, ita vt corpus sibi habeat obtemperans, continēs atq; fideliter agens, iuxta illud Apost. Hæc est volūtas dei sanctificatio vestra, vt sciat vnusquisque vas suū possidere in sanctificatione & honore. *Fides calore ferueat*, hoc est, charitatis ardore formetur & accēdatur ac fortiter operetur. Etenim fides sine charitate informis est, & quę nō habet opera, mortua est in semetipsa. ¶ Insuper fides dono sapiētiæ adornatur & adiuuatur ad contemplandum diuina. Sit ergo in nobis fides clara, feruida, & operatoria, quæ ad omne bonum nos incitet & confortet. Nam & sancti per fidem vicerunt regna: & hæc est victoria, quæ vincit mundum fides nostra. Ipsa est omnis boni fundamentū, & radix, ac vita iusti. *Fraudis venena nesciat*, id est, diabolica tentamenta, perfidorum errores, persuasiones pestiferas, & omnium hæreticorum deceptionē abhorreat, vt semper inuiolata, pura, & fortis persistat. *Christúsque nobis sit cibus*, hoc est, refectio & confortatio animæ nostræ. Ipse enim est panis vitæ & intellectus, sapientia summa mentem reficiens & confortans, qui & sacrosancto corpore preciosóque sanguine suo nos alit in sacramento, vt fate-

B

Rom.8.

Rom.5.

1.Cor.10.

1.Thes.4.

Iacobi.2.

C

Heb.11.

1.Ioan.5.

Eccle.15.

Ioan.6. D tur Euangelista Ioannes: Ego sum panis vitæ, qui de cœlo de-
Ibidem. scendi. Et denuò: Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur in æternum. Itémque:
Ibidem. Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. *Potúsque noster sit fides,* id est, consideratio fidei dulcem & salutarem nobis efficiat cibum istum, & mentes nostras contra æstum tentationum refrigeret: quatenus salubriter masticemus mente hunc cibum, & conuertamur & transformemur in ipsum. *Læti bibamus sobriam ebrietatem spiritus*, hoc est, ebrietatem spiritus sobriam, id est, potum prætactum spiritualiter, modestè, ac purè inebriantem cor nostrum, videlicet fidei cõtemplationem ab immoderato scrutinio abstinentem, ac mẽtem diuinorum gustu atque prædominante charitatis affectu
E replẽtem gustemus, hauriamus, & instar poculi deglutiamus, in intima spiritus nostri hilariter. De qua refectione & ebrie-
Canti.5. tate sponsus in Canticis loquitur: Comedite amici & bibite & inebriamini charissimi. *Lætus dies hic transeat*, hoc est, totum hunc diem in virtuosis actibus cum spirituali gaudio expendamus, omnem otiositatem, negligentiam, transgressionem totis viribus detestantes ac deuitantes, sicque dies vocatur lætus aut tristis, ex lætitia aut tristitia hominum qui sunt in eo. Sic ergo impleamus quod dixit Apost. Paulus ad Phi-
Philip.4. lip. Gaudete in domino semper. Oportet itaq; vt omnia cultus diuini obsequia prompto animo, hilari mente, cum interna alacritate spiritus peragamus, sicut hortatur propheta: Ser
Psal.29. uite domino in lætitia. Veruntamen iucunditatem hanc filiali timore, frequenti compunctione, diligenti cordis custo-
F dia oportet muniri, temperari, misceri. Cùm scriptum sit: Ser
Psal.2. uite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Nam & sa
Eccle.18. piens in omnibus metuit. Et: Beatus homo qui semper est pa-
Prou.28. uidus. Inordinata verò tristitia secularis & mordax omni homini præsertim solitario est vitanda, quem oportet bonę esse fiduciæ, & in infinita dei misericordia respirare, non pusillanimem, desolatúmve esse, imò in cella cœlicam ducere vitam, orationibus, psalmodiis, meditationibus, compunctionibus, interdum autem & lectioni vacando. Hinc in Ecclesia-
Eccle.30. stico edocetur: Tristitiam longè expelle à te, multos enim occidit tristitia, & nõ est vtilitas in ea. Melior est mors quàm vita amara iucunditas cordis hæc est vita hominis. Vnde apud

Iob

Iob: Cur misero data est lux, & vita his qui in amaritudine sunt? ¶Porrò qui nouit ac didicit in aduersis gaudere, & ipsam afflictionem obiectum lætitiæ sibi statuere, inquantum multipliciter vtilis est, potest semper gaudere. *Pudor*, id est, sapientialis erubescentia, qua homo fidelis erubescit in diuinæ maiestatis præsentia viliter se habere, creatorem offendere, turpiter cogitare. Pudor quoque, hoc est, pudicitia castitatis. *Sit vt diluculum*, id est, sit principium illuminationis animæ nostræ, Quemadmodum diluculum seu aurora principium est diei ac lucis diurnæ. Nempe per hoc quòd coram deo peccare verecũdamur, & nobili castitati operam damus, valde desuper illuminari incipimus: quia de ista erubescentia scriptum est: Est confusio adducens gratiam & gloriam. Hinc indurato & assueto in vitiis loquitur Hieremias: Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. *Fides velut meridies*, id est, fides nostra dono sapientiæ ac lumine gratiæ taliter illustretur. Charitatis quoque feruore ita perficiatur, vt tanquam meridies fulgeat in mente ac ferueat, atque per opera bona, ædificationis exempla prębeat proximis & ita sit lucerna lucens ac ardens. *Crepusculum*, hoc est, occasum peccati, recessum illuminationis diuinæ, & minorationem lucis internæ. *Mens nesciat*, id est, cor nostrum non patiatur, neque incurrat, imò sole declinante magis ac magis se intus recolligat, ad dominum eleuetur, ac soli sapientiæ se applicare non cesset, dicendo: Mane nobiscum domine, quoniam aduesperascit. Hinc in vesperarum hymno cecinimus, vt cum profunda clauserit diem caligo noctium, fides tenebras nesciat, & nox fide reluceat. *Aurora cursus prouehit*, hoc est, in aurora cursus, id est, celer motus ad bona, seu feruens progressus in actus virtutum; prouehit, id est, ad altiora & meliora sustollit & eleuat mentem, quemadmodum sol in aurora ascendit in cœlo. Vel aurora cursus, id est, ipsum diluculum, in quo incipit cursus diei & processus operationis diurnæ. Prouehit, id est, promotionem in meliora agere inchoat, quod aurora agere perhibetur, quia in ea hoc agitur. *Aurora totus prodeat, in patre totus filius & totus in verbo pater*, id est, in ipsa aurora, filius totus, id est, Christus perfectus, ac integer deus & homo, existens totus in patre tanquã verbũ patris in corde patris, æternaliter inuariabilitérque persistens, & pater

A *Iob.3*
B *Hiere.3.* *Eccle.4.*
Luc.24.
C

D cõsistens totus, id est, perfectus in filio tanquam in naturali ac plena imagine sua, prodeat, id est, gratiosè nobis appareat, ita quòd vtrunque fideliter cõtemplemur in aurora: sicut loqui-
Esa.26. tur Esaias: De mane vigilabo ad te: Et Psalm. Mane astabo &
Psal. 5. videbo, quoniam nõ Deus, &c. Ecclesiasticus quoque asserit:
Eccle.39. Iustus cor suum tradet advigilandum diluculo ad dominum, qui fecit illũ. Expresso interea patre & filio, intelligitur simul spiritus sanctus amor & nexus, communio, & osculum vtriusque, qui spiritus sanctus totus est in vtrisque, atque vterque totus in ipso. Etenim quælibet diuina & increata persona est tota in qualibet alia, seu potius in alia vtraq;. Et vt primo lib. asserit Damascenus: Singulæ personæ in singulis sunt per circuminsessionem, cum quælibet sit immensa. Et item per essen-
E tiæ identitatem, vt sanctus disseruit Augustinus, cum cõsubstantiales esse noscantur. ¶ Quocirca syncerè ac dulciter contemplemur quã prorsus immensa sit superbeatissimę Trinitatis huius beatitudo, & gloria, quãta propinquitas mutua, quã superclarissimæ & superdelitiosissimæ seinuicem æternaliter intueantur, quã superardentissimæ seinuicem amãt, & amplectantur, & vtique intensiuè, penitus infinitè, quàm multæ & summæ sint eis rationes mutuæ dilectionis, quàm superdulcissimè se mutuò perfruantur. Tantæ ergo summæ & superbenedictæ Trinitatis fœlicitati ac gloriæ totis congratulemur præcordiis, humiliter deprecantes, vt & nos pauperculi pietate ipsius ad videndum & degustandũ, quod credimus & speramus, mox post vitæ huius curriculum perducamur. Ecce hunc hymnum cum sublimi contemplatione, cum pura & fer-
F uenti affectione, cum præcordiali dei laudatione cantemus.
Ioan.6. Panis ille cœlestis qui cibus est angelorum per facialem aspe-
Psal.77. ctum, sit cibus noster per fidem, & fidei notionem, per charitatis affectum. Nec sine ingenti & prorsus rationabili causa omittamus quotidie consecrare & sumere tam superpretiosissimum cibum, ac deo patri tam acceptissimum sacrificium immolare satagentes, & conuersationem ad hoc ipsum peragẽdum conducentẽ, & quantum imbecillitati nostræ extat possibile, suo modo habere condignam. Spiritualiter verò manducemus hoc sacramentum assiduè, imò & qualibet hora. O quanta est nobilitas sacerdotis ita agentis, vtinam efficaciter saperent nobis ista.

¶AD PRIMAM, Hymnus. A

¶Iste officio Primæ peculiariter est addictus, quo exhortamur vt exorto iam die rogemus deum, nos per totius diei curriculum à vitiis custodiat, détque ipsum in laude sua perficere.

AVTHOR AMBROSIVS.

¶CARMEN Iambicum Dimetrum.

Iam lucis orto sydere, Scribit in Hexameron suo beatus pater Ambrosius: Venit in mentem memoria auium, quæ dum eunt cubitum quasi peracto hilariter die aërem cãtu solẽt mulcere, quod & solenniter repetunt surgente occidentéque B die. Ita vt decursu diurni, vel orituri nocturni temporis iustas laudes suos referant creatori. Magnum igitur incentiuum exci tãdæ deuotionis nobis est hoc. Quis etenim hominis sensum gerens, non erubescat sine psalmodiæ decantatione inchoare diem, ac claudere, cùm & minutissimæ aues solemni deuotione dulcíque carmine ortus dierũ ac noctiũ prosequãtur? Hoc tango, vt hymnum istum ad Primam deuotius concinamus: iã lucis orto sydere, hoc est, sole nunc exurgente, qui antonomaticè nominatur planeta, & sydus lucis, cum & præclarissimè luceat, & lucem influat aliis, imò & cæteris planetis ac stellis, vt aliqui opinantur. *Deum precemur supplices*, id est, humiliter ac intentè. *Vt in diurnis actibus*, hoc est, in cunctis huius diei operibus & momentis, *Nos seruet*, id est, præseruet, tueatur, custodiat. *A nocentibus*, hoc est, ab aduersariis nostræ salutis C omníque acie vitiorum, quæ directè & formaliter maximè nocent, spiritualiter perimunt, æterna hominem priuant beatitudine, ac infernalis calamitatis infœlicissimum statuunt seruum, hostem Dei constituunt, ac dæmonum faciunt seruitorem. Nulla nanque nocet aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Hinc in Ecclesiastico vigesimoprimo capite dicitur: *Eccle.21* Quasi à facie colubri fuge peccatã. Tobię quoque sanctus Ra *Tob.12* phaël angelus ait: Qui faciunt iniquitatem, hostes sunt ani- *Psal.10* mæ suæ, hoc est, quod ait Propheta: Qui diligit iniquitatem odit animam suam. *Linguam refrænans temperet*. Hoc est, ipse det nobis gratiam & virtutem refrẹnandi linguas nostras toto hoc die ab omni locutione illicita, præsertim à verbis

D pungitiuis,contentiosis,iniquis. Istud enim videlicet linguam
Prouer.16 ita reprimere,donum & opus est Dei: Quemadmodũ in Pro
uerbiis fertur: Hominis est animum præparare : & domini est
Iacobi.3 gubernare linguam. Ideo Iacobus in sua fatetur Canonica: Lin
guam nullus hominum domare potest,inquietum malum, ple
num veneno mortifero. Cùm ergo tam difficile necessariúm-
que sit ad saluté compescere linguam, meritò deprecatur Ec-
clesia primùm in hoc hymno ad Primam pro gratia refrenan-
di ac temperandi loquelam. Nam rursus idem affirmat aposto
Ibidem. lus Iacobus: Lingua ignis est, vniuersitas iniquitatis. Lingua
constituitur in membris nostris,quæ maculat totum corpus no
Prouer.21 strum. De his in Prouerb. Salomon multa effatus est: Qui cu-
stodit (inquiens) os suum, custodit ab angustiis animam suam,
Prouer.29 qui autem incõsideratus est ad loquendum,sentiet mala. Et rur
E sus: Vidisti aliquem velocem ad loquendum,stultitia magis spe
ráda est quàm illius correctio. Itaque deus linguas nostras re-
frenet. *Ne litis horror insonet*,hoc est,ex verbis illicitis,super-
fluis,vitiosis oriatur in nobis lis seu contentio abhorrenda,&
omni Christiano,præsertim religioso vehementer vitáda:quæ
& scandalizatiua est aliorum,& contemptibilem facit eum qui
litigat,ac variis eum implicat vitiis:iuxta illud Iacobi: Vbi ze-
Iacobi.3 lus & contentio,ibi inconstantia & omne opus prauum: Eru-
bescat ergo claustralis qui spiritualis esse tenetur, liti, conten-
tioni,clamori vacare,aduertens quod vas ait electionis: Cùm
1.Cor.3 sit inter vos zelus & contentio, nónne carnales estis & secun-
dum hominem ambulatis? Hinc in Eccle. dicitur: Abstinete à
Eccle.28. lite,honor est homini cum separat se à lite. Vir iracundus in-
Prou.20. cendit litem,& vir peccator turbabit pacem. Ideo dixit Apo-
F stolus. Noli verbis contendere, ad nihil enim vtile est nisi ad
2.Tim.2. subuersionem audientium. Itémque: Omnis,ait,amaritudo &
Ephe.4 ira & indignatio & clamor tollatur à vobis. *Visum fouendo*,
id est, visum exteriorem, *Contegat*,id est,moderatè operiat,
custodiat & circa vtilia atque saluberrima obiecta refoueat,vt
in aspectu crucifixi, armorúmque eius & rerum ac figurarum
ad compunctionem mouentium recreetur. Incustoditus ete-
nim visus, incustoditæ mentis est signum. Atque vt Salomon
loquitur: Oculi sapientis in capite eius,oculi autem stultorum
Eccle.2 in finibus terræ. Certum est,quòd mens hinc inde inordinatè
aspiciens,præsertim in diuinis à deuotione sit vacua,nec custo
diæ

diæ suæ solicita, iuxta quod scriptum est alibi: Præcordia fa- A
tui, quasi rota carri, & quasi * apis volubilis cogitatus illius. Et *al. axis.
iterum: Cor fatui quasi vas confractum, omnem sapientiam nō Eccle. 33
retinebit. *Ne vanitates hauriat*, id est, per incautam circunspe Eccle. 21
ctionem ad dissolutiones, risus, distractiones inducat atque va
narum cogitationum ac prauarum affectionum materias, inci
tamenta, occasiones, obiecta importet, ne mors culpæ per fe-
nestras corporis intrans perimat mētem. Hinc Psallimus, Auer Psal. 118
te oculos meos, ne videant vanitatem Potest quoque de ocu-
lis exponi mentalibus, qui refrenandi sunt ne ex rebus creatis
hauriant vanitates præfatas. Ideo in Prouerbiis iubetur: Om- Prou. 41
ni custodia custodi cor tuum. Et in Deuteron. Custodi temet- Deut. 4
ipsum & animam tuam solicitè. Hinc sequitur. *Sint pura cor-
dis intima*, id est, cogitationes, appetitiones, intentiones, ma- B
chinationes mentis immunes sint à peccato, & ab omni peruer Matth. 5.
sitate & distorsione. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Prouer. 22
deum videbunt. Et qui diligit cordis munditiam, amicum ha- 1. Timo. 1.
bet regem cœlorum, immortalem, inuisibilem. Nempe cū simi- Prouer. 12
litudo sit causa & ratio complacētię & amoris, Deus essentia-
liter purus, & sanctitas infinita, mentem diligit puram. *Absi-
stat & vecordia*, id est, mentis insania, insipiētia, insensatio. Qui
enim vanus & excors est, patebit contemptui. Omne autē pec
catum insania est. Quid enim insanius est quàm mentem à suo
creatore auertere, à summo & incomparabili bono deflecte-
re, & ei hæc vana, carnalia, ac terrena præferre? quod agunt
omnes qui dono sapientiæ carent, in quibus puerilitatis & insi C
pientiæ vitium dominatur. de quibus scriptura testatur: Stul- Eccle. 1
torum infinitus est numerus. *Carnis terat superbiam*, id est,
rebelles motus concupiscētię sensualitatis reprimat, & minuat,
vincat. *Potus, cibique parcitas*, id est, abstinentia, ieiunium &
parsimonia quotidiana, vt impleamus illud Apostoli: Castigo 1. Cor. 6
corpus meum, & in seruitutem redigo. Ideo scriptum est: Noli Eccle. 37
auidus esse in omni epulatione, nec te effundas super omnem Eccle. 27
escam. In multis enim escis erit infirmitas, qui autem abstinens
est adiiciet ad vitam. Vitanda ergo est superfluitas in quantita
te & qualitate. Nam & si victualia sint delicata & saporosa, fi-
unt duo cōtra vnum, & periclitatur sobrietas. Hoc religiosis
valde pensandum est, quoniam tenuitas, sobrietas, simplicitas
victus & vestitus, voto paupertatis indispensabiliter annexa

D ſunt. *Vt cum dies abſceſſerit*, id eſt, finem acceperit. *Noctémque ſors reduxerit*, euentus rerum ſeu ſolis receſſus rurſus cauſauerit noctis caliginem, quæ cum ſit priuatio lucis concomitanter ſubſequitur. *Mundi per abſtinentiam*, id eſt, per deuitationem ſecularium vitiorum, ac odium mundialium vanitatum & voluptatũ, videlicet per hoc, quòd omnia talia toto die vitamus,

Ipſi, Deo omnipotenti, *Canamus gloriam*, id eſt, laudem & gratiarum actionem cantemus & offeramus de hoc quòd tam gratioſè ab his quæ mundi ſunt nos præſeruauit. Ideo ſanctus

1. Ioan. 2. Ioan. Nolite, inquit, diligere mundum, neque ea quæ in mun-

Roma. 12. do ſunt. Paulus quoque: Nolite, ait, conformari huic ſeculo. Ecce in hoc hymno docemur qualiter tota die nos debeamus ha-

E bere exiſtendo ſoliciti ne excedamus in verbis: quia qui multis

Pſal. 130 vtitur verbis, lædit animam ſuam, nec vir linguoſus dirigetur

Eccle. 16 in terra. Hinc loquacitas ſtultitiæ ſignum eſt, iuxta illud: Stul-

Iob. 13 tus verba multiplicat. Et ſcriptum eſt: Vtinam taceretis, vt pu-

Prou. 29. taremini ſapientes. Itémque: Totum ſpiritum ſuum profert ſtul

Eccle. 28 tus, ſapiens autem differt & reſeruat in poſterum. Viſum quo-

Epheſ. 5 que & cæteros ſenſus exteriores cuſtodiamus ab omni exceſſu

Eccle. 7. circa ſua obiecta: quemadmodum ſcriptum eſt: Sepi aures tuas ſpinis, & noli audire linguam nequam, linguam detrahentem, ſuſurrantem, diſcordias ſeminantem. Hæc quippe ſunt prorſus diabolica vitia, ideo à detrahente, diſcordias ſeminante quaſi à ſerpente mox fuge, ad minus per mentis diſceſſum, & mœſti

F vultus oſtenſionem: nec communices tam infructuoſis fabulis

Prouer. 25 tenebrarum, magis autem redargue. Etenim per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquentis, vt ſicut ventus aquilo diſſipat pluuias, ſic facies triſtis linguam detrahentem. Denique

Pſal. 38 vbi maior peccãdi occaſio, ibi diligentior adſit cuſtodia. Hinc in colloquio ponamus ori noſtro cuſtodiam & ibi ſit omnis frater velox ad audiendum verbum ſalutis, tardus verò ad loquendum: memor verbi Iacobi fratris domini: Quia ſi quis pu

Iacobi. 1 tat ſe religioſum eſſe non refrænans linguam ſuam, ſed ſedu-

Ibidem. cens cor ſuum per loquacitatem atque ſilentij fractionem, aut per ſtultam ſuiipſius reputationem, huius vana eſt religio. Inſuper cordis puritati, quæ omnium exercitiorum eſt finis, efficaciter ſtudeamus atque ſobrietati, quoniam optimum eſt gra

Hebr. 13 tia ſtabiliri cor non eſcis, cum dicat Saluator: Vę vobis qui ſa-

Lucæ. 6 turati eſtis.

¶AD

¶AD TERTIAM, Hymnus. A

¶Inuocatur in eo spiritus sanctus, vt dignetur nobis illabi: hortamur deinde, vt corpore & animo diuinas personemus laudes: ac feruentem charitatis affectum in proximos habeamus.

AVTHOR AMBROSIVS.

¶CARMEN Iambicum Dimetrum.

VNC *sancte nobis spiritus.* Hora tertiarũ rectè precamur spiritum sanctũ, vt se nobis dignetur infundere, qua hora sanctissimæ primitiuæ Ecclesiæ fuit infusus: iuxta quod dictum est in hymno de solennitate ipsius: Dũ hora cunctis tertia. *Nunc sancte nobis spiritus vnum patri cum filio*, id est, tu ô spiritus sancte qui es vnum patri, id est, substantialiter vnum cum patre æterno ac vnigenito eius filio. *Dignare*, nunc, id est, in B hac hora. *Promptus ingeri*, hoc est, intimè imprimi nobis per tuorum infusionem, increméta & perfectionem charismatum, vt suprà in hymnis de solennitate spiritus sancti ipsius exposi tum est. *Nostro refusus pectori*, id est, rursus infusus seu institu- 1. *Ioan.* 2. tus, superaspersus tanquam dulcissima vnctio, saluberrimúmq; vnguentum nostro pectori, id est, cordi. *Os lingua*, quæ sunt instrumenta loquendi. *Mens*, id est, intellectus & ratio. *Sensus*, interior atque exterior. *Vigor*, hoc est, tota animæ fortitudo. *Confessionem personet*, id est, perfectè & feruidè sonet & *Psal.* 9. 85. exprimat ac decantet, confessionem, id est, diuinæ maiestatis 110. 137 laudationem, iuxta illud: Confitebor tibi domine in toto cor- *Psal.* 103. de meo. Et item Psallam Deo meo quàm diu sum. Confitebor *Gene.* 8. tibi omne bonũ, tibi grata mente ac humili adscribendo: Mi- *Psal.* 31 hi ipsi verò deficere & peccare, & ad omne malũ existere pro- C num. Sic quoque confitebor tibi confessione propriæ culpæ, iuxta quod scriptum est: Dixi confitebor aduersum me iniusti tiam meam domino. Nam vt in Prouerbiis expressum est: Qui *Prou.* 28 abscondit scelera sua non dirigetur: qui autem confessus fuerit & reliquerit ea misericordiam consequetur. Ideo sanctus Iob *Iob.* 13 protulit: Vias meas in conspectu eius arguam, & ipse erit Saluator meus. Ad hoc hortatur nos Hieremias: Scrutemur vias *Thre.* 3 nostras & quæramus & reuertamur ad dominũ. Leuem⁹ corda *Ibidem.* nostra cũ manib⁹ ad dominũ in cœlos. *Flãmescat igne charitas*,

D amor spiritualis diuinus infusus inardescat, crescat, perficiatur in nobis æstuanti flammigeroque affectu, prout in Euangelio
Lucæ.12 loquitur Christus: ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur? *Accendat ardor proximos*, id est, feruor diuini ac fraterni amoris corda calefaciat proximorum nostro-
Psal.38. rum: sicut fatetur psalmographus: Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis. ¶Hunc breuem hymnum non breui nec parua deuotione cantemus, imò dulcissimum illum paracletum, dulci ac æstuanti inuocemus affectu, & vniuersa quæ agimus ad profectum & perfectionem diuini ac fraterni ordinemus amoris, nec à primo torpeamus fer-
Apoc.2 uore: ne Christus nobis obiiciat illud Apocalypsis. Habeo aduersus te pauca, quoniam charitatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque vnde excideris & pœnitentiam age. Itém-
Apoc.3 que ait ad quendam: Scio opera tua quia nec calidus es neque
E frigidus, sed nunc quia tepidus es incipiam te euomere de ore
Hebr.10. meo. Hinc ad Hebræos hortatur Aposto. Consideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonorum operum. Si amabilis est creatura, nónne in infinitum amabilior est creator? Eius ergo bonitatem, amabilitatem, dulcedinem, decorem & omnem ipsius dilectionem, liberalitatem, & gratiam super genus humanum synceriter contemplemur, sicque accendamur in eo: quòd si nec ita accendamur, inuocemus bonitatem eius immensam, vt ipse nos inflammare dignetur: suspiremus ad ipsum assiduè, affectuosè dicentes: O dulcissime deus quando te toto corde amabimus? sicque decantato hoc hymno missarum solenniis cum summa deuotione interesse ac iubilare altissimo non differamus.

F

¶AD SEXTAM, Hymnus.

¶*In eo diuina laudatur potentia, à prouida ordinatione ac dispositione temporum, oratúrque deus vt ardores concupiscentiarum à nobis tollat, corpori sanitatem, animæ tranquillitatem tribuat.*

AVTHOR AMBROSIVS.

¶CARMEN Iambicum dimetrum.

Rector potens verax deus. Deum omnium creatorē omnipotētē esse eorū quæ cōdidit potētē rectorē in aliorū expositione hymnorum patuit iam frequenter: qui est verax deus, quoniā ipse solus est deus verus veritate naturæ, qui solus est ens

penitus

penitus independens absolutè perfectum, actus purus, & esse A
purissimum in se subsistens, ab omnibus infinita excellentia separatum: qui etiã verax in verbis, in promissis, in cunctis suis iudiciis, sicut & filius dicit ad patrem: Sermo tuus veritas est. sic & Psal. Principiũ verborum tuorum veritas. Atq; Tobias ait: Iustus es domine, & omnia iudicia tua iusta sunt, & omnes viæ tuæ misericordia & veritas. *Qui temperas rerum vices,* hoc est, moderaris, disponis. & ordinas temporalium rerum ac temporum processus & successiones, tempora & ætates, vt plenius fuit expositum super illud: Æterne rerum conditor, noctem diemque qui regis. *Splendore mane instruis,* id est, auroram informas & ornas candore ac radio solis: intelligendo per mane (quod est pars temporis) temporalia quæ sunt in ipso diluculo, vt elementa & mixta quæ tunc solis lumine perfunduntur. *Et ignibus meridiem,* hoc est, tempore B
meridiano afficis & qualificas elementa ardoribus solis: tunc enim sole existente in alto fit reflexio radiorum eius ex obiectione corporum talium, ex qua reflexione calor causatur, præsertim dum reflexio magis directè, perpendiculariterque causatur. *Extingue flammas litium,* id est, ignotos motus passionum & prauos iræ, impatiẽtiæ, cupiditatis furores, ex quibus lites, contentiones ac consimilia oriuntur. Anima nanque iracunda incendit litem. Iacobus quoque ait: Vnde bella & contentiones in vobis, nónne ex concupiscentiis vestris? Nam ira materialiter diffinitur esse accensio sanguinis circa cor. Hinc ira non habet misericordiam nec erumpens furor. Et impetum spiritus concitati ferre quis poterit? *Aufer calorem noctium,* id est, concupiscentiarum feruores & actus quibus nocturno tempore magis vacatur. *Confer salutem,* id est, habitudinem congruam & salubrem, *Corporum,* vt secundum exigentiam profectus, fœlicitatísq; animę corpora nostra regantur, spirituique subdantur, & corpora sanitate ad honorem dei bene vtantur, nam & salus inferiorum in recta consistit subiectione ad superiores. *Verámque pacem cordium,* id est, internam quietem in deo, & gaudium imperturbatum in actibus virtuosis. Pax nanque superaddit gaudio imperturbationem, nec potest anima veram inuenire pacem, nisi in suo creatore, cui loquitur Augu. Domine creasti nos propter te, & inquietum est cor nostrum quousque superueniat

Ioan. 17.
Psal. 118
Eccle. 14.
Iaco. 4.
Eccle. 28.
Prou. 27.
C

D ad te. Præsta pater piissime, patrique compar vnice, id est, tu vnigenite Deo patri æqualis. Istud suprà expositum est. Hũc hymnum quemadmodum cæteros, deuotione congrua depromamus atq; ad ea quæ desuper obtinere precamur, dignã quoque operã, diligentiam & annisum impendere non cessemus. Oportet quippe naturam cooperari gratiæ dei vt faciat homo quod in se est, quia vt Augustinus deprõpsit: Qui creauit te sine te, id est, sine tua cooperatione, nõ iustificabit te sine te. Hęc demum est ratio, ꝙ quotidie multa orãdo in horis ac aliis precibus non exaudimur & petentes nobis profectũ dari virtutum aridi permanemus, quoniam & remisso oramus affectu, neque satagimus impedimenta exauditionis vitare, id est, negligentias & peccata quantũ naturæ possibile est, occasiones etiam peccandi vndique declinare, & ad ipsa virtutum E exercitia quãtum ad substantiam operum nos pro viribus adhibere, extẽdere, applicare. Si quis regem offendisset terrenũ, sibique peteret indulgeri, nec tamen à regis cessaret offensa, nũquid rex quãuis valde clemẽs illi ignosceret? Nõ puto. Itaque iuxta tenorem precũ hymni istius conemur prauissimos iræ, impatientiæ ac omnis inordinatæ & sensualis affectionis flammas & impetus suffocare. Impatiens nanque operatur stultitiam: & ira in sinu stulti quiescit, ac hominem similem efficit furioso. Sensualis quoque affectio venenum est spiritualis amoris, sic & effectus sensualis & inordinatæ affectionis, oscula, amplexus & attactus non carent periculis. Non ergo per talia neque per immoderantiam cibi & potus foueamus, aut excitemus in nobisipsis aut aliis calores noctiũ, incentiua libidinis, stimulos carnis, quod & in iuuioribus in quibus adhuc viget sanguinis calor, atque ad motus inordi-F natos sunt proni, potissimùm est pensandum & obseruandũ. Vnde (vt recitat Cassianus) sancti patres in Ægypto inter cætera statuerunt, ne vnus fratrum alterius tangeret manum: quod item in regula sancti Pachomij diuinitus edita, de cœlo allata, & per sanctum angelum viro sancto præsentata, continebatur.

AD

¶AD NONAM, Hymnus. A

¶*Diuina in eo laudatur prouidentia, sua virtute omnia cõseruans, diei partes suis vicibus distinguens, oraturq́; deus, vt fœlicẽ, beatũ vitæ exitũ, & post piam ac sanctã mortẽ vitã æternã largiatur.*

AVTHOR AMBROSIVS.

¶Carmen Iambicum Dimetrum.

ERVM *deus tenax vigor*. Ecclesia Dei in hymnis & precibus, horis & canticis suis semper solicita est omnia illa sic ordinare, vt & tempori cõgruant, & gratia vitandi peccata obtineatur diuinitus. Hinc in hymno nonę oramus pro gratia ac virtute pertingendi immaculatè ad vesperum. Rerum Deus tenax vigor, id est, ô tu Deus omnipotens vigor tenax B id est, vis seu potestas omnium rerum conseruatiua indesinẽter. Vigor, inquã, nõ formalis, inhærens, sed separata, effectiueque operãs, sine cuius manutenẽtia & incessanti conseruatione nulla penitus creatura posset per vnũ momentum consistere aut durare, etiam minus quã dies sine lumine solis, vt nõ solùm theologi, sed profundiores quoque philosophi cõscripserũt. Hinc Sapiẽs dicit deo: Quomodo posset aliquid permanere, nisi tu voluisses, aut quod à te vocatum non esset conseruaretur? *Immotus in te permanẽs*, id est, in teipso prorsus incõmutabilis perseuerãs: quemadmodũ per prophetã protestaris. Ego dominus & nõ mutor. Propterea loquitur Balaam, Nõ est Deus quasi homo vt mẽtiatur: neque vt filius hominis vt mutetur: dixit ergo & nõ faciet, loquutus est & non implebit? Denique iuxta philosophũ, deus est actus purus, id est, na C tura seu forma non inhærẽs, sed foris manens, omnia formãs, nihil informans, quamuis in cunctis realiter sit: simplicissima, inquam formalissimaque natura, in qua nulla potentia passiua determinans, nulla differentia contrahens, nil materiæ aut materialis proprietatis, potentialitãsve limitans: sed natura in seipsa infinita, omnino perfecta, æternaliter & prorsus inuariabiliter in optima ac superbeatissima sui dispositione cõsistens: cuius est nullo indigere, à nullo moueri, actuari aut perfici, imò cætera vniuersa mouere, actuare, perficere. Ecce quàm gloriosus & supergloriosus est dominus Deus noster, cui super hoc præcordialissimè congratulari semper

Sapien. 3

Mala. 3.

Nume. 23.

eiſque obitus quem vtique habebimus, ſi iuxta tenorem orationis præmiſſæ in bonis actibus perſeueremus, atque in prætactis à te fuerimus exauditi. Népe, vt ait Saluator. Qui perſeuerauerit vſque in finem, ſaluus erit. Vel præmiũ mortis ſacræ, id eſt, beata merces ac retributio paſſionis & mortis Chriſti, qui tradidit ſe pro nobis, videlicet gloria, perennis inſtet, id eſt, nobis incũbat ac cõdonetur. Chriſtus quippe ex ſumma charitate, obedientia, pietate, patiendo & moriendo pro nobis gloriam nobis promeruit æternalem, vt patuit iam frequẽter. Et Petrus ait, Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, vt nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, viuificatos autem ſpiritu, deglutiens mortem, vt vitę æternæ efficeremur hæredes. Vnde & ipſemet faſſus eſt. Filius hominis non venit vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. Itaque & hunc hymnũ ſic decantemus, vt ad clarum veſpere quotidie & tandem ad proſperum finem vitæ perducamur, ſicq́ue verè participes ſimus meriti ac præmij Dei & ſaluatoris, & impleamus quod hortatur Apoſtolus, Per patientiam curramus ad propoſitum nobis certamen, aſpicientes in authorem fidei & conſummatorem Ieſum, qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit mortem confuſione contempta, id eſt, pro nihilo reputata. Recogitate eum qui talem ſuſtinuit aduerſus ſemetipſum cõtradictionem, vt nõ fatigemini animis veſtris. Hinc nos quoque indefeſſè adhæreamus iuſtitiæ, & pro ea libenter patiamur aduerſa confuſione contempta, id eſt, omnẽ confuſionem, deſpectionem, vituperationem, quam ob hoc perpeſſi fuerimus, paruipendentes, imò pro nihilo reputãtes. Quia non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad perẽnem gloriam: quam dominus & ſaluator ſua ſacratiſſima morte promeruit nobis: quã conſequemur, ſi tamen compatimur.

A — *Mat.24.* — *1.Petr.3.* — *Ioan.3.* — B — *Hebr.12.* — C

Ad completorium, Hymnus.

¶ *In eo ſit ad Chriſtum dei filium oratio, vt ingruentis tempore noctis nos cuſtodiat, quo placidam in eo quietem capiamus, animas noſtras itidem & corpora in ſua protectione conſtituat, & ab hoſte maligno, ſalua, illæſa, incontaminatáque conſeruet.*

Author creditur B. P. Ambroſius.

Carmen Iambicum Dimetrum non exactum.

D 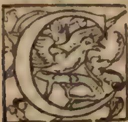 HRISTE *qui lux es & dies.* Affectuosissimum
hymnum hunc ex dei præconiis ac sacris preci
bus eminenter contextum cõpunctè ac feruidè
proferamus. Christe qui lux es & dies. hoc satis
diffusè expositum reor super primum versum
hymni illius, splendor paternæ gloriæ de luce lucem, &c.
Noctis tenebras detegis, id est, manifestas caligines errorũ ac vi
tiorum, tenebrásque noctis exterioris facis cognosci, ita ne
metuantur, quoniam reale nil sunt, nec aliquid positiuũ, id-
circo nocere non queunt: & tẽpore noctis deus & angeli san
cti nobiscum nõ minus sunt quàm in die, nec sine illorũ per-
missione inuisibiles hostes tangere valent pilum capitis no-
stri. *Lucisque lumen crederis*, id est, tu Christe crederis esse v-
E nicus filius patris, deus de deo, lumen de lumine, vt prætacto
loco expositum est. *Lumen beatum prædicans*, id est, proprio
ore & per tuos apostolos & alios sanctos eras docens & præ
dicans humano generi superbeatissimum lumen increatũ, æ-
Joan.17. ternum, videlicet deum patrem: iuxta illud Ioãnis, Pater, ma-
nifestaui nomen tuum hominibus: imò & totam Trinitatẽ di
Mat.28. cendo, Docete omnes gẽtes, baptizãtes eos in nomine patris
& filij & spiritus sancti. Vel, lumẽ beatum, id est, lucidissimam,
beatificam dei visionem. Hæc est (inquiens) vita ęterna, vt co
gnoscant te verum deum. Vel, lumen glorię, de quo psalmista
Psal.35. dicit deo: In lumine tuo videbimus lumen. Lumen quoq; fi-
dei ac sapientiæ salutaris. *Precamur sancte domine.* Totum
quod sequitur oratio est quæ specialiter dirigi potest ad Chri
stum, generaliter quoq; ad superdignissimã Trinitatem, quæ
F est vnus deus ac dominus. Itaque precamur ô sancte domine,
Defende nos, ab omni periculo corporis, & ab omni ten-
tione carnis ac dæmonis, ab omni imaginatione phantastica,
vana, stulta ac puerili, protectione tua diuina, ope atq; custo
ditione angelica, meritis ac precibus sacratissimæ virginis ac
totius ecclesiæ triumphantis, ac etiam ecclesiæ militantis, &
per dona gratiæ tuæ. *In hac nocte*, imò & die sequenti ac to-
to tempore incolatus præsentis, quod totum nox est compa-
ratione diei æternitatis ac luminis gloriæ, præsertim luminis
increati ac suæ beatificæ fruitionis. *Sit nobis in te requies*, id
est, requies ordinata, tibi accepta: requies quoq; contempla-
tionis tui, & tranquillitatis internæ: requies etiam corporalis
repau-

repausationis & somni cõuenientis. Ne, vt in hymno ad vesperas est rogatum, hostis inuidi dolo pauor quietos suscitet. Sicque illud Esaiæ impleatur in quolibet nostrũ. Requiẽ dabit tibi dominus, & implebit splendoribus animã tuã. *Quietã noctem tribue*, vt nec propriis phãtasiis ineptis, nec hostiũ fraudibus inquietemur. *Ne grauis somnus irruat*, id est, nõ cadat in nos somnus immoderatus totaliter deprimens mentem ab eleuatione ad deum impediens eam, ad tempus etiam post euigilationem: ita vt nec citò, nec purè, neque faciliter possit se ad deũ erigere, & de grauamine somni ac phantasiis excutere. *Nec hostis nos surripiat*, id est, ad illicita nos nõ rapiat, fallat subducat. *Nec caro illi consentiens*, id est, nec appetitus sensitiuus tentatori acquiescẽs. *Nos tibi reos statuat*, id est, culpabiles reddat, non quòd carni per se competat consentire, nec appetitus sensitiuus, aut vis cognitiua sensitiua interior siue exterior citra rationis consensum ac deliberationem formalem aut interpretatiuam inducit peccatum mortale. Quòd si ratio ex negligentia omiserit sensitiuam vim refrenare ac debitè regere, ipsa in culpa est. *Oculi somnum capiant*, corporalem, moderatum, virium reparatiuum. *Cor ad te semper vigilet*, actu aut habitu, seu dispositione propinqua ad actualem deuotionem, imò frequẽter etiã actualiter oret, meditetur, psallat, ac desuper illustretur, & reuelationem sortiatur in somno, in quo reuelationes & oracula fieri solent, vt suprà expositum est. Et super hoc dictũ est in hymno ad vesperas super illud, Dormire mentẽ ne sinas. Et alibi. Vnde & spõsa fatetur dicens in Canticis. Ego dormio & cor meũ vigilat. *Cant. 5.*

A

Esa. 50.

B

Dextera tua, id est, gratiosa assistentia tua. *Protegat*, sicut jam in primo versu hymni huius fuit expositum. Vnde orat Psalm. A resistẽtibus dexteræ tuæ custodi me, vt pupillã oculi sub vmbra alarum tuarum protege me. *Famulos* (tuos) *qui te diligunt*, hoc est, omnes vtriusq; sexus fideles: vt nomine famuli designetur, non sexus sed seruitus. Omnes inquam, qui te diligunt charitate infusa ne ruant in culpam mortalem, qua charitatem amittant, atq; in venialem saltem frequentem, qua charitatis minorationem ac debilitationem sustineãt, imò te protegente in ea crescant quotidie. vel qui te diligũt naturali amore quos digneris tueri, ne in mortali maneant ac perãt culpa, sed protinus pœnitendo supernaturalem tui amorem,

C

Psal. 16.

D scilicet charitatem obtineant. *Defensor noster*, qui ais in Psal-
Psal.31. mo: In via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos.
Hiere.20. Cui loquitur Hieremias: Tuere me ab his qui persequũtur me.
Aspice, nos oculo pietatis tuæ immensę, approbationis tuæ
Psal. 118. piissimæ: quemadmodum orat psalmographus: Aspice in me & miserere mei. *Insidiantes*, id est, aduersantes ac dolosè nocere quærentes nobis, nostram impediendo salutem, *Reprime*, id est, refręna, vt nihil in nobis proficiant aduersarij tales. *Guberna tuos famulos*, id est, vniuersos credentes dirige in viam salutis, etiam eos qui nondum seruiunt tibi ex charitate, sed fide informi ac timore seruili, vt ad charitatem te dirigente pertingant. *Quos sanguine mercatus es*, id est, tuo preciosissimo sanguine
E guine redemisti, id est, exponendo vitam tuam corporalem, imò teipsum pro illis in mortem, vt sæpe expositum est. *Memento nostri domine*, id est, ostende te iugiter memorem nostri indesinenter, gratiosè, magnificè nobis assistendo per misericordiarum tuarum effectus. *In graui isto corpore*, quod aggrauat animam, & deprimit intellectũ, in tãtum quòd carcer eius vocatur. Iuxta illud: Educ de custodia animam meam, ad con-
Sapien.9 fitendum nomini tuo. Vnde exclamauit Aposto. Infœlix ego
Psal.141 homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Multæ nanque sunt corporis necessitates, quibus vacando prouidendo ac satisfaciẽdo, anima à spiritualibus impeditur. Veruntamẽ corpus etiam in multis deseruit dominæ suæ, vtputa animæ tanquam instrumentum ac medium euis. Nam cum anima sit
F finis atque perfectio corporis, non econtrà, constat corpus ordinatum in bonum animæ. *Qui es defensor animæ*, quam ad imaginem & similitudinem tuam plasmasti, nec eam quantum in te est derelinquens, imò auertentem se & auersam à te variis modis reuocas, per prospera & aduersa, per instinctus diuinos, angelicos & humanos, per scripturas & terribilia gesta.
Sapien.11. Hinc scriptum est: Diligis omnia quæ sunt, & nihil odisti eorũ quæ fecisti: parcis autem omnibus, quoniam tua sunt domine qui amas animas. Idcirco tu ipse apud Hieremiam contesta-
Hiere. 3. ris: Tu fornicata es cum amatoribus multis, tamẽ reuertere ad me. *Adesto nobis domine*, in omni necessitate, indigentia, peri-
Psal.11. culo, aduersitate, angustia & euentu. Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in mortem, auersum ac deuiantem mise-
Iob.17 ricordissimè reduc, robora, posside & custodi. Libera me & pone

ne me iuxta te,& cuiusuis manus pugnet cōtra me:vt sic ex sen A
tentia gratus psallam: A dextris est mihi dominus ne commo *Psal. 15*
uear. Et: Cum sedero in tenebris, dominus lux mea est, & dedu *Mich. 7*
cet me dominus in lucem æternam. Somno quoque moderato
refocillatus confitear, Ego dormiui & soporatus sum & exur- *Psal. 3*
rexi, quia dominus suscepit me. Igitur hymnum istum in com-
pletorio, in consummatione horarum, in fine diuini officij cū
integro & ardenti proferamus affectu, cum recollectione ani-
mi & compūctione prægrandi recōmendātes nos infinitæ pie-
tati & gratiæ creatoris cum ingenti & filiali fiducia. Nec quis-
quam tam intimoratus extet, aut negligēs vt ad dormiendum
se ponat sine diligenti discussione conscientiæ suæ, imò vnus-
quisque ante reclinationem huiusmodi vigilanter recogitet, &
reuoluat, qualiter diem totum expenderit, quid boni omiserit, B
quid mali commiserit in eodem. Qualiter in cibo, potu, collo-
quio, in diuino officio, in celebratione, ac cæteris vniuersis ha
buerit se. Sicque pœniteat coram Deo, nec impunitum, nec in-
disciplinatum se deserat, emendationem proponat firmissimè,
Christi passionem, patientiam, humilitatem, constantiam, cha
ritatē indelebiliter suis imprimat, & infigat præcordiis, atque
in lecto tanquam in monumento reclinet se: memor solicitè, *Psal. 4*
qualiter paulò post recludetur in tumulo: In pace in idipsum
obdormiat orando, aut meditando salubriter. ¶ Porrò, si con-
templationis gratia ei collata sit, mentem erigat ad superbeatis
simæ deitatis intuitionem, quemadmodum dominus deus no-
ster omnipotens, naturaliter & superessentialiter bonus sit, &
bonitas pura, quomodolibet infinita in seipso intensiuè inter-
minabilitérque perfectus, in quo omnis perfectio, infinita pul C
chritudo, immensa dulcedo, illimitata potestas, sapientia cuius
nullus est finis, beatitudo & gloria sine termino & mensura.
In horum meditatione inflammetur ac delectetur mens no-
stra. Ad metuendum quoque, colendum eundem, totísque vi
ribus honorādum viriliter accingatur. ¶ Postremò supergle-
riosissimam trinitatē synceriter contempletur, vel saltem pro
viribus speculetur, qualiter pater æternus seipsum intuendo,
intelligendo, & quasi intra se exprimendo suiipsius conceptū,
ac verbum intra se profert ac gignit, & ipsum vnigenitū suum
superpulcherrimum sibi prorsus æqualem, consubstantialem,
simillimum superdeliciosissimè, cum infinita complacentia, im-

D mensó amore æternaliter, clarissimè, suauissimè, inuariabiliter intueatur, conformiter filius patrem, atque vterque spiritū sanctum, & spiritus vtrunque. Etenim mutua harum superuenerabilium, adorádarum, supersublimium personarum intuitio, dilectio, fruitio, complacentia, & dulcedo incomprehensibiliter ac omniformiter est immensa. ¶ Denique quia ex creaturis ad creatoris aliquantam agnitionem consurgimus, pensemus quid magnus ille Theologus diuinissimus, sacratissimus Dionysius, de quarundam mentium creatarum amore ac amoris ad deum ardore loquutus sit. Nonne sexto angelicæ hierarchiæ capitulo, de Seraphico summi angelici ordinis, dulci, quieto, æstuante amore deprompsit: calefacientes nominantur. Mobile enim eorum semper circa diuina, & incessabile, & calidum, & acutum, & superferuidum intentè & intimè, & re-
E calefaciens alia, &c. Ecce si amor ille creatus ac finitus supremorum illorum spirituum angelicorum tam intensus ac vehemens est, vt non solùm calidus & acutus, verumetiam superferuidus appelletur, qui vtique amor infinitè minor est, minus acutus minúsque feruidus, quàm increatus ille mutuus amor supersanctissimæ Trinitatis, certum est, quàm incomprehensibiliter ac incomparabiliter tres adorandæ personæ seinuicem diligant, & idem patet de mutua earum intuitione plenariè comprehensiua, de mutua ipsarum superdulcissima & superdeliciosissima fruitione. ¶ Præterea, omnis ratio amandi seinuicem, excellētissimè & perfectè in ipsis consistit, videlicet, bonitas, cognitio, propinquitas, vnitio, communio: vnaquæque enim earum infinitæ est bonitatis, & aliam plenè ac limpidis-
F simè comprehendit, & pater totam bonitatem suam & gloriā cōmunicat filio, atque vterque spirituisancto: nec solùm vnitę sunt, imò & substantialiter idem. Ex quibus palàm est dilectionem earum adinuicem omniphariè esse in infinitum superardentissimam & immensam. In harum contemplatione mens verè deuota, synceriter reformata, deiformiter inflammata fide cum rationibus credendorum, purificatæ mentis intelligentia sublimiter decorata, interdum quasi mediam & condilectam ac coamplexatam experitur seipsam, vtputa rapta iam & absorpta in infinitas diuitias gloriæ Dei, in æternæ lucis immensam abyssum, in regionē supersplendidissimam luminis increati. Ad hác aliquantulū futuræ beatitudinis prælibationem degu-

degustationem, participationem conemur ac properemus, A quæ ad mysticam spectant theologiam, ad doni sapientiæ cõplementum, ad apicem mentis in Deum totaliter transformatæ, ad diuini amoris perfectionem vnitiuamque viam: ad quam non nisi per omnimodam priuati amoris extirpationẽ, per profundissimam humilitatem, ac vehementissimam suiipsius aspernationem, per syncerissimum zelum iustitiæ ac boni communis præcordialem affectum, per cordis munditiam, conscientiæ puritatem, ac consimilia exercitia, ad viam purgatiuam & illuminatiuam spectantia. In quibus omnibus exerceamus & actuemus nos strenuè presentiam maiestatis diuinę indesinenter pensantes, ac totis viribus venerantes. Ad laudẽ & gloriam omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus, Amen.

COMMENTARIORVM
IN HYMNOS

FINIS.

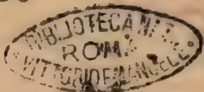

Excudebat Lutetiæ Parisiorum Benedictus Preuost, Typographus in Vico Frementello, ad clausum Brunellum, sub insigni stellæ aureæ, Anno ab orbe redempto, quingentesimo, quadragesimo octauo, supra millesimum.